Sarny Memorial Book

Sefer yizkor li-ḳehilat Sarni

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

AUTHOR	Kariv, Yosef.
TITLE	Sefer yizkor li-kehilat Sarni / 'arakh Yosef Kariv ; Va'adat ha-ma'arekhet, Mosheh Borko ... [et al.].
IMPRINT	880-03 Yerushalayim : Yad va-shem, 721 [1961]
DESCRIPT	508 p. : ill., facsims., ports. ; 28 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Sarny.
	Sarny (Ukraine) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- Sarny.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

א ב ג ד

מגרש כדורגל

סאבאלין

רחוב קשיווה

רחוב קופיצקה

עיריה

גיטו

רחוב וויסולה

בנק

קולנוע

קולנוע

הפארק העירוני

מועדון כדורגל

בית כנסת "קופיצקה"

בית כנסת "גרויסע"

שקולנה

בית כנסת "סטאלינער"

סאדובה

בית הבד "אוליניצע"

ועד הקהילה

בית כנסת "בערעזנער"

רח׳ פודולסקה

רחוב שירוקה

מכבי אש

לדורוטיץ׳

חנויות

טחנת קמח

טחנת קמח

גיטו

רחוב גרודסקה

בית כנסת "סטעפאניער"

בית חרושת לסיגריות

ביה״ס "אורט"

מנסרה

רחוב יאגילונסקה

בית החלוץ

רחוב אוגרודובה

מועדון "השומר הצעיר"

מנסרה

גשר עץ

לסטראשוב

קסרקטין

לכפר ניבוביץ

נהר סלוץ׳

מקרא

דרכם האחרונה של הקדושים

מסילת ברזל

מסילה צרה להובלת העץ למנסרות (קאליקע)

עמדות למכונות יריה

סַרְנִי

תבנית העיר בעת כיבושה ע״י הנאצים

קנה מדה : 1:10 000

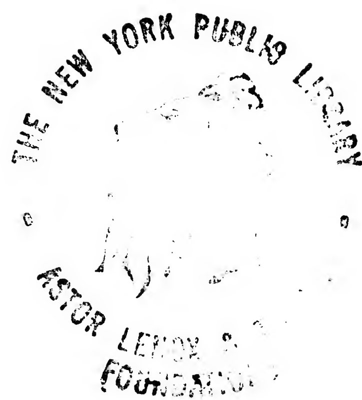

ח ז ו ה

לוילנה
לקיוב
לברוניצה
לשנה
רחוב
כנסיה
פולנית
דואר
רחוב ריצרסקה
...דעפא
מגדל
מים
בית המשפט
בית נתיבות
רחוב 11 ליסטופאד
1
2
3
4
קברי האחים של יהודי
סרני והסביבה
שנרצחו ע"י הנאצים
ב-יד - ט"ו אלול תש"ב
(27 - 28 - VIII - 1942)
1
3
2
בית כנסת
"פאלעסקע"
קסרקטין
גמנסיה
פולנית
מקום פריצת גדר התיל
כנסיה קתולית
שדה
התעופה
מגרש הרכוז
להשמדה
למשאות
תחנת הרכבת
בית קברות
קתולי
עמדות
למכונות
יריה
בית חולים
בית קברות
יהודי
בתים של פקידי הממשלה
הפולנית
מינהל
המחוז
בית קברות נוצרי
לרובנה
לקובל

ספר יזכור לקהילת סארני

SEFER ISKOR LEKEHILAT SARNY

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX

תקוני טעויות לספר „יזכור" — סארני והסביבה

עמ׳	שורה	נדפס	צריך להיות	הערות
6	סוף המבוא			נשמטה החתימה ועדת המערכת
8	21	בדישן	יידישן	
12	4 מלמטה	פירושים	גירושים	
30	15	שנבו	שנבנו	
68	1	איציק ביק	איציק בוֹק	
90	12 מלמטה	ר׳ יצחק גייפמאן	ר׳ ארטשיק גייפמאן	
103	1 מלמטה	ר׳ שמואל־יוסף	ר׳ משה־יאָסל	
114	16 מלמטה	דוד קאלקאווסקי	חנא־דוד קאלקאווסקי	
121	7	גארבער	גראָבער	
122	1	בית־עולם	בית־עולים	
131	12 מלמטה	שטאטיקע	שטאָקיקע	
138	15 מלמטה	גערשוטאק	גערשונאָק	
157	8	אנהויב 1919	אין יאר 1918	
170	5	בה ביתה בבית הבת	ששם ביתה, בית הבת	
178	3 מלמטה	מנשות העיר	מנשי העיר	
197	13	הרשל	איציק	
206	6 מלמטה	צינס	דינס	
207	15 ו־17	הארטמאן	הכטמאן	
212	1	ווי	וועלפל	
213	2	קיפרמאן	משה־יוסל קוטלצ׳וק	
214	17 מלמטה	ר׳ פנחס (מלכה׳ס)	ר׳ פיניה מושקה׳ס	
216	12	ר׳ דובר	ר׳ דב־בר	
223	3	אותה	אותם	
223	10			אחרי המשפט המסתיים במלים: שנפטר בשנת תרנ"ב יבוא המשפט המתוקן הבא: לר׳ יוסלה היו שלשה בנים והסבא ר׳ אהרן הצ׳רנוֹבּילי סמך ידו על נכדו הבכור ר׳ שמואל להושיבו על כסא אביו.
224	20	„כמקלט שבלים"	כמלקט שבלים	
235	3	ציפורין	צופריאן	
237	8	שיינטוך	שווארצטוך	
252	2	אריה־לייב שפירא	הרש־לייב פּורטנוי	
263	12	מאך	מאָך	
286	7 מלמטה	וועלכע האט די שטאט קא־ וועל צעטיילט אויף צווייען		דער זאץ איז איבעריק
287	אחרונה	געווארן נאר מיט	געווארן נישט נאר מיט	
297	אחרונה	אויסגעוואכט זיך נישט דער־ נעענטערן צו די דערפער	אויסגעמיטן די דערפער	
314	12	דאס טירל	דעם דורכברוך	
331	15	דער רב העכטמאן		לויט אנדערע קוועלן איז דאס געווען הרב קונדא
368	8	און מיר האבן	און אונדז איז	
370	12	משה׳לה	פישל׳ה	
371	7	יוסף וולק	יוסף וולף	
371	16 מלמטה	פנחס	פסח	
375	16	המורה דיכטיר		השם הזה נשתרבב לכאן בטעות
392	8 מלמטה	1959	1952	
421	7	וזמנם	וזממם	
425	8 מלמטה	קודיינוב	קוֹידאנוב	
473	14 מלמטה	מנחם־מנדל	חיים־מנדל	
495	4	געקענט	באקענט	

תקוני טעויות והשלמות בתמונות ובתצלומי הקדושים

עמ׳ 188, התמונה „הפנה העברית": שורה 1, אחרי יוסף נגל: שבח סיגאן
שורה 3, אחרי זינדל: גוטיה ספיוואק

דף א׳ שורה אחרונה : אלקה גולדמאן — התצלום מופיע גם בדף י"ד, שורה 5

דף ב׳, שורה 2 : מארל בארזאם — התצלום מופיע גם בדף ט"ו, שורה 6 (מערל קנטורוביץ)

דף ז׳, שורה 2 : מוטל ויניק — צריך להיות מאָטל ויניק

[redacted] שורה 6 : אליעזר ווערני — צריך להיות ראובן ווערני
גיטל ווערני — צריך להיות רחקה (רחל) ווערני

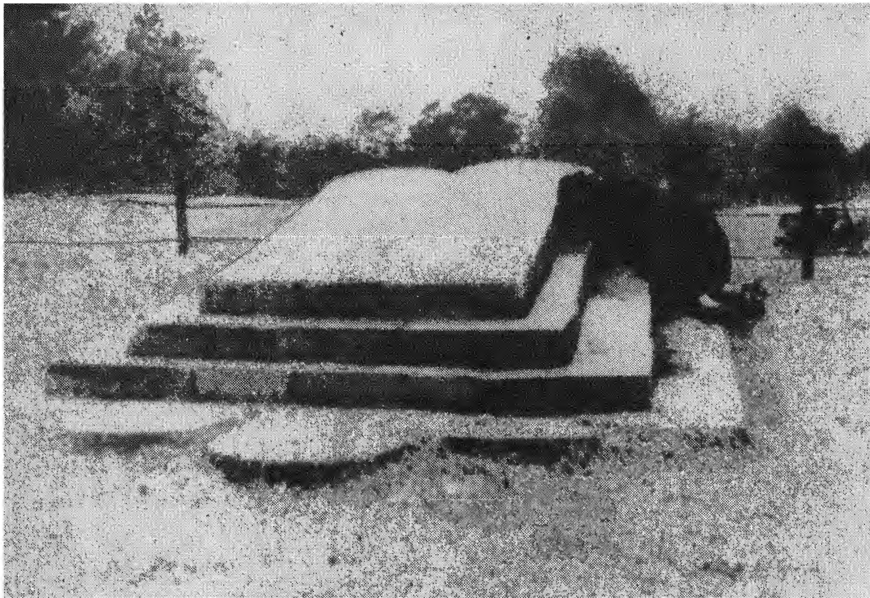
דף י"ב שורה 6 : קופל קוזלוב — התצלום מופיע גם בדף כ"ו, שורה 3

דף י"ד, שורה 4 : תצלום רביעי מימין: חיים ויניק

דף כ"א, שורה 5 : תצלום שלישי מימין: חאסל פייגל
תצלום ראשון משמאל: פייסי טורוק

הערות:

1. התאריכים והמספרים בעמודים 271, 272, 274, 285, 286, 290, 314, 355 וכן במקומות אחרים בלתי מדוייקים הם ויש להשוותם עם התאריכים המדויקים שבלוח המלחמה והשואה (עמ׳ 264).
2. כל המאמרים בספר זה נדפסו על אחריות מחבריהם ואין המערכת אחראית לתכנם.

ספר יזכור
לקהילת סארני

ערך

יוסף קריב

ה ו צ א ת „י ד ו ש ם", י ר ו ש ל י ם
אירגון יוצאי סארני והסביבה בישראל, תל־אביב
תשכ"א

Printed in Israel

נדפס בישראל 1961

נדפס ב״דפוס החדש״, תל־אביב

הגלופות הוכנו בצינקוגרפיה ״צינס״, חיפה

הכריכה בוצעה ע״י כריכיה קואופ׳ בתל־אביב (בוצ׳ובר לשעבר) בע״מ

צילום והדפסת המפות — תרומת ״גרפיקה־בצלאל״ בע״מ, תל־אביב

התוכן

בין ביצות ויערות

ארחות חיים

חינוך ותרבות

תנועות ומפלגות

תורה וחסידות

בחול ובמועד

בישובי הסביבה

א י כ ה ח ר ב ה

בגיטו ובהשמדה

במלחמה על הצלה ועל חיים

לאחר הנצחון

נרות זכרון

חללי השואה

בית אטשטיין / בנימין איידלשטיין / יוסף בארזאם / פסח ויהושע בורקו / יעקב בריק / משפחת שמואל גייפמן / אסתר גולדמן / יהושע גלויברמן / חיים גליק / אהרן־גודל גרושקו / שמריהו גרשונוק / אברהם דיכטיאר / חיה דננברג / שמואל וולקון / פנחס זאנדווייס / אהר׳ל זאנדווייס ואשתו רבקה / פנינה זאנדווייס / מינדל ולייזר ז׳וק / משפחת צבי זוליאר / וולפל זינגר / משפחת איציה זינגר / מנדל זינדל / חיים חניס / אברהם טורקניץ / אהרן מיאסניק / בית ניסמן / אלתר פאסמאן / זאב פיקמן / תרצה פצ׳ניק / בנימין קנטור־רוביץ / ראובני׳כה / ישראל וחיה רוזנפלד / אהרן רוזנברג / יצחק רקס / זאב שור / ריבה שפאנרפליג.

לזכר נעדרים

- לוח המלחמה והשואה בסארני והרשימות נערכו ע״י ארי מור.
- מפת העיר נערכה ע״י החברים: גרץ בארזאם, ישראל בריק, חיים גייפמן, נתן סוואַרינסקי, יחיאל פרישקולניק ויעקב קולקובסקי בהשתתפות החברים: ברל וליבשה ביק, יוסף וולף ואריה טורקניץ, שאיתרו את תחומי הגיטו.
- שרטוט המפה בוצע בהדרכתו של הח׳ יעקב קולקובסקי.

מבוא

קהילה צעירה היתה סארני, רק על פני ארבעים שנה השתרעו תול־דותיה. אבל בארבעים שנות קיומה עיצבה סארני את דמות תושביה, רחשו בה חיים ציבוריים עֵרים, כוחות רעננים צמחו, והיא גדלה ושיגשגה ופרשה כנפיה למרחב: תורה והשכלה חברו בה יחד, חסידים ומשכילים, סוחרים ויגיעי־כפיים, עסקנים ולוחמי־חירות, מאכסימאליסטים לאומיים וראדיקאלים שמאליים — כל אלה יצרו את הרקמה הרב־גוֹנית של קהילתנו.

אולם ייחודה של קהילתנו היה בפעילות הציונית המגשימה, בנוער החלוצי, שהתחנך בה מילדותו על ברכי התרבות העברית לעבודה, להכשרה ולעליה. מהצהרת באלפור בשנת 1917 ועד פרוץ מלחמת העולם השניה היתה העליה לא״י תופעת־קבע בחיי העיר. זכתה עירנו ומאות מבניה עלו לארצנו, התערו בה, נלחמו לתקומתה ולשחרורה ונמנים עם בניה־בוניה בערים ובהתישבות העובדת.

סארני היתה מרכז תרבותי, חברתי וציבורי לקהילת יהודים מפוזרים באיזור נרחב, בעיירות ובכפרים שבסביבה. קלוסובה, הסמוכה לסארני, היתה מקום הכשרה למאות בני־נוער מכל קצות פולין, שעזבו את הוריהם, כדי להכשיר את עצמם לעבודה ולחיים כחלוצי־העם בארץ־ישראל.

על עץ רב־פארות זה עלה אמנם הכורת, אולם שלוחותיו במולדת היכו שורש ופורחות מחדש.

בפתח הספר ברצוננו להעמיד את הקורא על שלושה דברים ראויים לציוּן:

א. אף כי לאחר חורבן הקהילה לא נשארו בידינו שום מקורות היסטוריים, או מיסמכים רשמיים, לתיאור עברה וחייה, עלה בידי חברנו שלמה זאנדוויים, — מניצולי השואה, שגדל והתחנך בסארני ופעל בחייה הציבוריים, — לשחזר את דברי ימי העיר מראשיתה, צמיחתה ובנייתה עד הכיבוש הנאצי.

ב. תקופת השואה: החיים בגיטו, יום ההריגה, תלאות הניצולים ויחס האוכלוסיה הנוצרית ליהודים — כל אלה מצאו את בטוּיָם ברשימות המרעידות, שיצחק ג ל ר ז״ל העלה על הכתב, ובעדויותיהם של הפארטיזאנים ושרידי השואה, המתפרסמות בספר.

ג. תצלומיהם של כאלפיים מבני עירנו והסביבה, שניספו בשואה, מופיעים בספר זה. התצלומים הושגו והובאו ארצה בחירוף נפש ע״י אחדים מניצולי השואה.

ספר זה מכיל מסות, רשימות ותיאורים מפרי עטם של אישי ציבור נודעים, שנענו לבקשתנו, ועל כך יבואו על הברכה. דבריהם — הם תוספת עדות על החיים הציבוריים התוססים של תושבי עירנו, על ערותם ופעל־תנותם ועל השגיהם החברתיים, התרבותיים והלאומיים, שהדיהם והשפעתם חרגו הרחק מעבר לתחום העיר וסביבתה.

אבל בכללו הספר הוא יצירה קולקטיבית של שרידי קהילה יהודית. הוא נכתב רובו ע״י אנשים מן השורה, שאין הכתיבה אומנותם. כל משתתף תרם כמיטב יכולתו לא רק לתיאור ההשמדה, אלא גם לתיאור החיים היפים, מלאי תוכן יהודי, של בני קהילת סארני שמלפני השואה.

ספר־„יזכור" כזה שלפנינו, שמשתתפיו מרובים והם מספרים את הזכור להם מלפני עשרות שנים, אורבת לו סכנה של חזרות, או אף סתירות. עשינו כמיטב יכלתנו, כדי להשוות את המסופר ולבדוק את הפרטים. לשם כך נאלצנו לעתים להשמיט קטע, לקצר שורה, או לתקן פרט. למרות אי־דיוקים, שאולי השתרבבו פה ושם, אנו מקוים, שבהוצאת ספר זה לזכר קהילת סארני שנחרבה, אנו תורמים את חלקנו הצנוע גם לחקר תקופת השואה.

הכרתנו לכל אלה, שהגישו את החומר, או סייעו לנו בכל צורה שהיא להוצאת הספר הזה.

תודתנו למר יהושע קצמן על חלקו בעיצוב צורת הספר.

ולבסוף הרינו מציינים בתודה ובהוקרה את עזרתו ותמיכתו של „יד ושם" בהוצאת ספר זה לאור.

כולם יבואו על הברכה!

* * *

סאַרני איז געווען אַ יונגע קהילה. בלויז פערציק יאָר איז זי אַלט געווען, אָבער במשך פון איר קורצער עקזיסטענץ-צייט האָט זי געבילדעט דאָס געשטאַלט פון אירע איינוווינער, עס האָט אין איר געשפּרודלט אַ ברויזנדיק געזעלשאַפטלעך לעבן, פרישע כוחות האָבן אויפגעשפּראָצט, זי איז געוואַקסן, זיך אַנטוויקלט און צושפּרייט זיך ווייט אויסער אירע גרע־נעצן; תורה און השכלה האָבן זיך אין איר זוצאַמענגעוועבט. אַ קהילה פון חסידים און משכילים, סוחרים און האַרעפּאַשניקעס, עסקנים און פרייהייט־קעמפער, נאַציאָנאַלע מאַקסימאַליסטן און לינקע ראַדיקאַלן — זיי אַלע האָבן געשאַפן דעם פילפאַרביקן געוועב פון דער קהילה.

באַזונדערס אָבער האָט זיך סאַרני אויסגעצייכנט מיט איר פּראַקטישער ציוניסטישער טעטיקייט, מיט איר חלוצישער יוגנט, וועלכע האָט פון קינד־ווייז אָן זיך דערצויגן אויפן שׂוס פון דער העברעאישער קולטור, ווי אויך צו אַרבעט, הכשרה און עליה. פון דער באַלפור־דעקלאַראַציע אין יאָר 1917 ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה איז געווען די עליה קיין א״י אַ סטאַבילע דערשיינונג אין לעבן פון דער שטאָט. אונדזער קהילה האָט זוכה געווען, דאָס הונדערטער אירע אָפּשטאַמיקע האָבן עולה געווען קיין א״י, האָבן זיך דאָ אין לאַנד איינגעוואָרצלט, געקעמפט פאַר איר אויפלעבן און באַפרייונג און ווערן פאַרעכנט צו אירע בויער אין די שטעט און אין די אַרבעטער־ישובים.

סאַרני איז געווען א קולטורעלער און געזעלשאַפטלעכער צענטער פאַר דער יידישער באַפעלקערונג אין די שטעטלעך און דערפער פון איר גרויסער סביבה. די שכנותדיקע קליעסאָוו איז געווען אַן הכשרה־פּונקט פאַר הונדער־טער יוגנטלעכע פון אַלע עקן פוילן, וועלכע האָבן פאַרלאָזן זייערע עלטערן־היימען, כדי צוגרייטן זיך צו פיזישער אַרבעט און צו לעבנס־באַדינ־גונגען אלס פאַלקס־חלוצים אין אונדזער פאַטערלאַנד. דער פּרעכטיקער בוים איז לײדער אכזריותדיק פאַרשניטן געוואָרן, אָבער זיינע פאַרזייטע קערנער אין אונדזער לאַנד האָבן געשלאָגן וואָרצלען און בליען אויפסניי.

ברענגענדיק דעם בוך פאַר דער עפנטלעכקייט, האַלטן מיר פאַר נויטיק אונטערשטרייכן פאָלגענדעס:

1. הגם נאָכן חורבן פון דער סאַרנער קהילה זענען אונדז נישט פאַרבליבן קיין היסטאָרישע קוועלן, אָדער אָפיציעלע דאָקומענטן, כדי צו שיל־דערן איר פאַרגאַנגנהייט און לעבן, איז געלונגען איינעם פון די אָפּגע־ראַטעוועטע רעשטלעך — אונדזער חבר שלמה זאַנדוויס, עלכער איז אין סאַרני געוואַקסן און דערצויגן געוואָרן און האָט זיך אַקטיוו באַטייליקט אין איר געזעלשאַפטלעכן לעבן, צו רעקאָנסטרואירן די געשיכטע פון דער שטאָט פון איר אַנטשטייאונג, איר אויפבוי און וווקס, ביז צו דער נאַצישער אָקופּאַציע.

2. די קאַטאַסטראָפע־תקופה: דאָס לעבן אין געטאָ, די מאָרד־אַקציע, די ליידן פון די געראַטעוועטע און די באַציונג פון דער קריסטלעכער

באפעלקערונג צו די יידן — דאָס אַלץ איז געשילדערט געוואָרן אין די שוידערלעכע רשימות פון יצחק געלער ז״ל און אין די עדות־דערציילונגען פון איייניקע גראַטעוועטע און פּאַרטיזאַנער, וועלכע ווערן געדרוקט אין דעם בוך.

3. די בילדער פון בערך 2009 קדושים פון סאַרני און סביבה דערשיינען אין דעם בוך. די דאָזיקע בילדער זענען דערגרייכט און געבראַכט געוואָרן אַהער אין לאַנד מיט סכנות־נפשות פון אייניקע אונדזערע אָפּגעראַטעוועטע לאַנדסלייט.

אין דאָזיקן בוך געפינען זיך אַרטיקלען און שילדערונגען פון באַוווּסטע געזעלשאַפטלעכע פּערזענלעכקייטן, וועלכע האָבן זיך אָפּגערופן אויף אונדזערע ווענדונגען, פאַרוואָס מיר דריקן זיי אויס אונדזער האַרציקן דאַנק. זייערע באַשרייבונגען זענען צוגאַב־באַשטעטיקונגען וועגן שפּרודלדיקן געזעלשאַפטלעכן לעבן פון די סאַרנער יידן, זייער טיכטיקייט און וואַכזאַמקייט, וועגן זייערע געזעלשאַפטלעכע, קולטורעלע און נאַציאָנאַלע דערגרייכונגען, די השפּעה און אָפּקלאַנגען פון וועלכע האָבן דערגרייכט ווייט איבער די גרענעצן פון סאַרני און איר סביבה.

אין אַלגעמיין אָבער איז דער דאָזיקער בוך אַ קאָלעקטיווע שאַפונג פון די רעשטלעך פון דער סאַרנער קהילה. ער איז געשריבן אין גרעסטן טייל דורך מענטשן, וועלכע זענען נישט קיין שרייבער. יעדער פון די מיטבאַטייליקטע האָט זיך באַמיט געבן זיין ביישטייער צו פאַרשטעלן נישט נאָר דעם אומקום, נאָר אויך דעם שיינעם לעבן, פול מיט ייִדישן אינהאַלט, פון דער סאַרנער קהילה.

עס איז קלאָר, אַז דעם יזכור־בוך, אין וועלכן אַ גרעסערע צאָל מיטבאַטייליקטע דערציילן זייערע זכרונות פון צענדליקער יאָרן, דראָט די סכנה פון איבערחזרונגען און אפילו סתירות. מיר האָבן זיך דעריבער באַמיט, אויף וויפל עס איז אונדז מעגלעך געווען, די שילדערונגען צו פאַרגלייכן און קאָנטראָלירן. מיר זענען דערביי געצוווּנגען געווען אָפּטמאָל עפּעס פאַרקירצן אָדער קאָרעגירן.

טראָץ די אומפּינקטלעכקייטן, וועלכע זענען מעגלעך דאָך ערגעץ וווּ אַריינגעפאַלן אין יזכור־בוך, האָפן מיר, אַז מיט דעם ספר פון אונדזער חרוב־געוואָרענער סאַרנער קהילה גיבן מיר אונדזער באַשיידענעם צושטייער צו דער פאָרשונג פון דער אַלגעמיינער קאַטאַסטראָפע־תקופה.

אונדזער אָנערקענונג פאַר די אַלע, וועלכע האָבן צוגעשטעלט דעם מאַטעריאַל, אָדער האָבן אין וועלכער עס איז אַנדערער פאָרם אונדז געהאָלפן אַרויסגעבן דעם ספר.

מיר דאַנקען דעם ה׳ יהושע קאַצמאַן פאַר זיין אָנטייל אין פאָרמירן דעם עסטעטישן אויסזען פון ספר.

לסוף אונטערשטרייכן מיר מיט גרויס דאַנקבאַרקייט די הילף און שטיצע פון „יד ושם״ ביים אַרויסגעבן דעם בוך.

אַלעמען אונדזער האַרציקן דאַנק!

ועדת המערכת

* * *

בספר זה ימצא הקורא ידיעות רבות, מחכימות ומלאות עניין, על העיר סארני — על ראשיתה, על ימי פריחתה ועל חורבנה. תוכו רצוף אהבה רבה לעיר זו מידי כותביו, שרובם בניה, מאלה שיצאוה לפני ימים רבים ומאלה שישבו יחד עם אחיהם המומתים עד הסוף וניצלו בנס, ובדרכים־לא־דרכים נטשו את ארץ הגזירה ועלו לישראל.

זהו אחד הספרים המרובים הקרויים ספרי־לאנדסמאנשאפטים או ספרי־יזכור, שאין ערוך להם. לא זו בלבד שהוא מביא פורקן לאלה שראו את החורבן בעיניהם ונחמה פורתא לכל מי שנפשו קשורה בעיר הזאת ולבבו חפץ להקים לה יד ושם, אלא הוא גם מכיל עובדות וידיעות לאין שיעור, שרק אלה שחזו את המעשים מבשרם ידעו אותן. הללו יהוו חומר בידי ההיסטוריון העתיד לכתוב את תולדות היהודים בגלות אירופה. שהרי התעודות הכתובות, הארכיון והאוספים של קהילות, של מוסדות ושל יחידים ירדו לטמיון, ולא נשתייר מהם אלא קטעי־קטעים מפוזרים.

על כל הדברים שאנשי סארני מספרים על עירם בחום נפש, רוצה הלב להוסיף כמה מספרים יבשים, המגלים בעקיפין מה היה טיב היהודים שישבו שם.

על־פי מיפקד האוכלוסין משנת 1931, נמצאו באותה שעה בסארני 7,587 תושבים, ובנפה כולה — יחד עם העיר — בסך־הכל 181,300 נפש. מהם יהודים לפי הדת — 16,088 ולפי שפת־האם (יידיש) — 16,019. זאת אומרת, שכמעט כל היהודים בני אותה סביבה (99,57%) היו יהודים לאומיים, ורק מועטים מאוד היו מתבוללים, שלשונם פולנית או שפה אירופית אחרת (במזרחה של פולין — בעיקר רוסית).

משמעותם של מספרים אלה תתברר לנו לאמיתה, אם נקביל אותם אל המספרים הארציים הכוללים של אותו מיפקד עצמו. בכל ארץ פולין היו אז 3,113,900 אזרחים בני דת משה, ומהם הודיעו 2,732,000 ששפת־אמם היא יידיש או עברית, כלומר שהם יהודים לאומיים. בלשון אחרת: כ־12% של יהודי פולין כולה היו מתבוללים. ואילו בסארני אנו מוצאים, שהיהודים המתבוללים לא הגיעו אפילו לכדי חצי אחוז. יתר־על־כן, מכל 17 המחוזות של פולין היה אחוז היהודים הלאומיים בתוך כלל בני דת משה גדול ביותר בשלושת המחוזות המזרחיים: וילנא (98,23%), וולין (98,4%), ופולסיה (99%). מחוז פולסיה הוא אפוא בעל המקדם הלאומי הגדול ביותר בכל המחוזות, ועם זה קטן הוא מהמקדם הלאומי של יהודי סארני, שהוא כנראה הגדול ביותר בכל ערי פולין של אז.

אגב, רואים אנו חובה לעצמנו להעיר, שאף־על־פי שאנו משתמשים בתוצאות הרשמיות של מיפקדי האוכלוסין הפולניים, אין אנו חושבים אותן למדויקות לחלוטין. בפרט בנוגע למספרי היהודים גורעות הן מן המציאות בהרבה. דבר זה הוא ברוח מדיניות המיעוטים, שהחזיקה בה ממשלת פולין דאז.

עוד ראוי להזכיר, שכל שנותיו של היישוב היהודי המאורגן בסארני לא הגיעו אפילו לכדי מחצית המאה. ואף־על־פי־כן אנו מוצאים בתולדות יהודי העיר הזאת את כל שלבי ההתפתחות הנראים בתולדות יהודי פולין כולה במשך מאות בשנים, ולא רק בפולין. כך היה בימי הביניים, וכך היה גם ביישובים שבאו אליהם יהודים בזמן מאוחר יותר, ואפילו במאה העשרים: עם בוא יהודים ליישוב הוא צומח ומשגשג, מתהווים מקורות פרנסה חדשים ותנאי חיים חדשים (ברמה גבוהה יותר). אך עם גידול האוכלוסיה היהודית גדלה — ולא במידה קטנה יותר — גם האוכלוסיה הלא־יהודית, המקבלת את כל החדש שהללו הביאו אתם. וכך באה התחרות שבה המיעוט היהודי הוא הצד החלש. במרוצת הימים נעשים היהודים לצנינים בעיני אלה שהשלטון בידם, או שהם מקורבים אליו, וסופו של דבר, כידוע — גירושים, פרעות וכו׳. כל אלה עולים גם מתולדותיו של היישוב הצעיר ביותר — סארני.

גורל אחד נפל על כולם, איחדם וקידשם.

נחמן בלומנטל

מערכת ״יד ושם״

* * *

וועגן דער שטאָט סאַרני, איר אויפקום, אויפבלי־צייט און אומקום, וועט דער לייענער געפינען אַ סך אינטערעסאַנטע און באַלערנדיקע ידיעות אין דעם דאָזיקן בוך, וואָס איז געשריבן מיט פאַרשטענדעניש און אַ סך ליבע צו זייער היים־אָרט דאָס רוב דורך די יוצאי העיר — סיי דורך די וואָס האָבן פון לאַנג פאַרלאָזט די שטאָט און סיי דורך די יעניקע, וואָס זענען ביז צולעצט געווען מיט זייערע אומגעקומענע ברידער און שוועסטער און זענען על־פי נס ניצל געוואָרן און דורך וועגן און אומוועגן פאַרלאָזט די ארץ־הגזירה און זיך באַזעצט נאָכן חורבן־סאַרני אין ישראל.

דאָס בוך איז דעריבער איינער פון די פיל, אַזוי גערופענע לאַנדסמאַנשאַפט־ביכער, אָדער יזכור־ביכער, וואָס זייער ווערט איז אין לשער, אַ חוץ דעם פאַקט, וואָס דאָס בוך איז אַ פורקן־הנפש פאַר די יעניקע, וואָס האָבן אַליין אַדורכגעלעבט דעם חורבן און גיט אַ באַפרידיקונג די אַלע, וואָס זענען געבונדן מיט דער שטאָט און האָבן געהאַט אַ נאַטירלעכע באַדערפעניש צו שטעלן זייער היים־שטאָט אַ מצבה — ברענגט אויך דאָס בוך אַן אַ שיעור פאַקטן און ידיעות, וואָס נאָר די יעניקע, וועלכע זענען דאָרט געווען, קענען און געדענקען.

די פאַקטן וועגן זייער שטאָט, פאַרפיקסירט אין בוך, גיט דעם קינפטיקן היסטאָריקער די נויטיקע מאַטעריאַלן פאַר דער געשיכטע פון די יידן אין גלות־אייראָפּע ביז דער צווייטער מלחמה און טראַגישן סוף פון פוילישן יידנטום נאָך דער מלחמה.

אָן די דאָזיקע זכרונות וואָלט דער יידישער היסטאָריקער נישט געהאַט קיין מאַטעריאַל, היות דער רוב געשריבענע דאָקומענטן, אַרכיוון, זאַמלונגען פון אונדזערע קהילות, אינסטי־טוציעס און פריוואַט־פערזאָנען זענען פולשטענדיק חרוב געוואָרן. בלויז ברוך־טיילן זענען דאָ און דאָרט אפגעהיט געוואָרן פון דער שטאָט סאַרני.

און צו דעם, וואָס די אנשי־סאַרני גיבן איבער מיט אַזויפיל האַרץ און ליבע, גלוסט זיך צוגעבן אַ פּאָר טרוקענע ציפערן, פון וועלכע, אגב, עס איז צו זען וועלכע יידן עס האָבן דאָרט געלעבט.

לויט דער פאָלקסציילונג פון 1931 האָבן אין שטאָט סאַרני זיך געפונען 7,587 איינ־וווינער; דאָקעגן אין גאַנצן פּאָוויאַט — אינאיינעם מיט דער שטאָט סאַרני — בסך הכל 181,300 נפשות. דערפון יידן לויטן דת משה — 16,088 נפשות; לויט דער מוטער־שפּראַך (יידיש) — 16,019 פערזאָנען.

מיט אַנדערע ווערטער הייסט עס, אַז כמעט אַלע יידן, 99,57% פון דער סביבה זענען געווען נאַציאָנאַלע יידן, נישט קיין אַסימילירטע, וואָס האָבן זיך באַנוצט מיט פויליש, צי מיט אַן אַנדערער אייראָפּעאישער שפּראַך (אויף די קרעסן פון פוילן צומייסט — רוסיש).

די דאָזיקע ציפערן באַקומען זייער אמתן באַדייט, ווען מיר נעמען אין באַטראַכט די אַנטשפּרעכנדיקע צאָלן פאַר גאַנץ פּוילן לויט דער זעלבער פאָלקסציילונג.

לויט דער דאָזיקער ציילונג זענען אין גאַנץ פּוילן געווען 3,113,900 בירגער פון בני־דת־משה און בלויז 2,732,000 בירגער, וואָס האָבן אָנגעגעבן אַלס זייער מוטער־שפּראַך העבּרעאיש, אָדער יידיש, דאָס הייסט נאַציאָנאַלע יידן. מיט אַנדערע ווערטער: בערך 12% פון גאַנצן פּוילישן יודנטום זענען געווען אַסימילירט. אין סאַרני אָבער איז דער צאָל נישט דערגאַנגען אפילו ביז אַ האַלבן פּראָצענט. עס איז אויך צו באַטאָנען, אַז דעם גרעסטן קאָעפיציענט פון נאַציאָנאַלע יידן (נאַציאָנאַל לויט דער שפּראַך) האָבן אַרויסגעוויזן אויף די 17 וואָיעוואָדשאַפטן: ווילנע מיט 98.23%, פּאָלעסיע — 99% און וואָלין — 98.4%. די פּאָלעסיער וואָיעוואָדשאַפט ווייזט אַרויס דעם גרעסטן, אַזוי צו זאָגן, נאַציאָנאַלן קאָעפיציענט, עפּעס גרעסער ווי וואָלין, וואָס ווערט אָבער איבערגעשטיגן דורכן קאָעפיציענט פאַרן פּאָוויאַט סאַרני, וואָס ווייזט אויס צו זיין דער גרעסטער פון צווישן די יידן אין אַמאָליקן פּוילן.

דערביי האַלטן מיר פאַר אונדזער חוב אונטערצושטרייכן אויך אויף דעם אָרט, אַז הגם מיר באַנוצן זיך מיט די אָפיציעלע ציפערן פון די פּוילישע פאָלקסציילונגען, האַלטן מיר זיי כלל און כלל נישט פאַר אַבסאָלוט ריכטיקע, בפרט וואָס שייך צו יידן, וועלכע זיינען אָנגעגעבן אין פיל קלענערע צאָלן, וואָס איז פאַרשטענדלעך, ווען מען נעמט אין באַטראַכט די נאַציאָנאַליטעטן־פּאָליטיק, וואָס ד׳י דעמאָלטדיקע פּוילישע רעגירונג האָט געפירט, אין אַלגעמיין: די ציפערן פון דער דאָזיקער סטאַטיסטיק גיבן דעם מינימום, וואָס איז אָפיציעל אַנערקענט, אָבער נישט דעם פאַקטישן צושטאַנד.

און וואָס נאָך? עס לוינט דאָ — אין דעם קורצן אַריינפיר — אונטערצושטרייכן, אַז דער גאַנצער אָרגאַניזירטער יידישער ישוב אין סאַרני האָט אָנגעהאַלטן בס״ה אפילו נישט קיין האַלבן יאָרהונדערט, אָבער אין דעם דאָזיקן קורצן צייטאָפּשניט זעען מיר דאָ אַלץ, וואָס עס איז פאָרגעקומען אין פּוילן אין משך פון יאָרהונדערטער, איבריגנס נישט נאָר אין פּוילן. מיטן קומען פון יידן אין אַ ישוב, וואַקסט און אַנטוויקלט זיך דער ישוב אַזוי אין די יאָרן פון מיטלאַלטער, אַזוי אויך אין די ישובים, וווהין יידן זענען שפּעטער געקומען, אפילו ערשט אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט.

און אומעטום — אַ דאַנק די יידן — שאַפן זיך נייע אַרבעט־מעגלעכקייטן, נייע העכערע לעבנס־באַדינגונגען, אָבער מיטן ווּוקס פון דער יידישער באַפעלקערונג וואַקסט אויך — נישט אין אַ קלענערער מאָס — די נישט יידישע באַפעלקערונג, וואָס נעמט איבער פון דער יידישער — דאָס נייע, וואָס יידן האָבן מיט זיך געבראַכט.

אַזוי אַרום שאַפט זיך אַ קאָנקורענץ אין וועלכער די יידן, ווי אַ מיעוט, זענען דער שוואַכערער צד, און עס קומט זיי אויס צו ליידן צוליב דעם. מיט דער צייט ווערן זיי ווי אַ דאָרן אין די אויגן פון די יעניקע, וואָס האָבן די מאַכט אין דער האַנט, אָדער אַן איינפלוס אויף איר, און ווייטער, ווי באַקאַנט, קומען פירושים, פּאָגראָמען א. אַ. וו.

און וואָס מיר קענען פון דער געשיכטע וועגן אַנדערע אַלטע מקומות, דרינגט אויך אַרויס באַשיינפּערלעך פון דער קורצער געשיכטע פון אונדזער ייִנגסטן ישוב — סאַרני.

איין גורל האָט זיי אַלעמען געטראָפן, פאַראייניקט און געהייליקט.

נחמן בלומנטל

מערכת „יד ושם״

ראשיתה של סארני - ודמותה

(לדרכה של קהילה בת דור, שנתקפלו בו דורות)

[א]

לא בן סארני אנוכי, לא ישבתי בה מעולם, ואף פעם לא ביקרתי בה, וגם מכרים וידידים לא היו לי בה. נדמה לי, שלא היו בה אנשי שם: לא רבנים גדולים, לא סופרים מפורסמים, לא אנשי מדע דגולים ואף לא אישי ציבור חשובים במדינה. בנעורי לא הופיע שמה בעתונים: לא היו בה מאורעות יוצאים מגדר הרגיל, לא התפרסמה במחלוקות ודברי ריבות, ואף פרעות וגירושים לא היו בה — עד פרעות פטליורה בדצמבר 1918. ובימי מלחמת העולם הראשונה, כשנתפרסמו לעתים בעתונים דינים־וחשבונות של „מורשי הועד לעזרת היהודים נפגעי המלחמה", וסופר בהם על אחת הקהילות המצטיינות במתן עזרת־אחים מאורגנת לפליטים ולמגורשים, לא נזכר שמה בפירוש (מטעמי צנזורה), אלא רק נרמז באות הראשונה של שמה (C), ורק מתוך צירופים ומתוך „סמוכין לדבר" ידעתי שהמדובר הוא בסארני. וכשנת־פרסמה בקיוב על־ידי „המזכירות הלאומית היהודית" רשימת הקהילות באוקראינה, — וסארני היתה בין 47 הקהילות של וולין, שנרשמו במזכירות — לא היה שמה בין שתים־עשרה הקהי־לות, שבכל אחת מהן היו למעלה מאלף בוחרים.

התעניינתי משום־מה בסארני, וכשהייתי נתקל בשם מקום זה בעתונות, בדין־וחשבון וכיוצא בזה — הייתי קורא בענין רב על העיירה — העיר וישובה היהודי, על הוויתה היהודית, על הנוער ועל התנועה החלוצית בה. לא ידעתי לבאר לעצמי מה „הענין המיוחד" שלי בסארני. חשבתי שהתעניינות זו מקורה ברשמי־נעורים: בימי נדודי שמעתי תכופות את קולו של פקיד תחנה זו או אחרת כשהוא מכריז: צלצול ראשון לרכבת סארני־קובל... אולם כשקראתי את הרשימות על סארני ב„ילקוט וולין" נתחוורו לי הדברים.

קהילת סארני קהילה צעירה היא. ימי חייה — שנות דור אחד בלבד. ראשיתה נהירה לי, וכבר בימים ההם נראתה לי ראשית זו כמשהו „סמלי", כמשהו מיוחד, שנתקפלו בו פרשיות רבות־רמז לדמותן של „גלויות וקהילות".

[ב]

ראשיתה של סארני יש לה תאריך: 10 במאי 1903, שלושה שבועות אחרי פרעות קישיניוב. מיניסטר הפנים הרוסי פְלֶיבֶה, שדעת הקהל ברוסיה ובעולם כולו ראתה אותו אחראי לפרעות, לרציחות ולאימותיהן, רצה „לטשטש" במקצת את „חריפות הרושם" שלהן ולהראות גם יחס של „חסד" כלפי היהודים. ב־10 במאי 1903 נתפרסמה רשימה של כפרים שניתן להם השם עיירה, וליהודים ניתנה הרשות לשבת בהם. בין 110 הכפרים הללו, ה־32 ברשימה הזאת, היתה סארני.

אולם ב„חסד" זה היו משולבים גם ענינים ריאליים של בעלי קרקעות, אנשי מכרות, תעשיה ומסחר רוסיים: אלה היו לא סתם „כפרים", אלא תחנות־רכבת על צומות־נתיבות (סארני, ז'מירינקה, ראזדילנויה, לוזוביה, לינדבארובו וקושידרי ועוד — כמעט הרבע מאותם ה„כפרים"), עיירות של מכרות ותעשיה (כגון יוזובקה, קריווירוג ועוד) ומקומות ריכוז של תוצרת חקלאית מיועדת ליצוא (ויפריק ומינצ'ה, פרשצפינה הקטנה ודז'אנקויי ועוד)... בעלי האחוזות ו„אנשי הכלכלה" במקומות אלה היו מעוניינים במתן רשות ליהודים לשבת בהם. היהודים „חדרו" למקומות אלה, ומלחמת השלטונות ב„חדירה" זו הוקשתה על־ידי עמדתם של „בעלי ההשפעה" במקום. כך שילב פליבה „חסד" ליהודים ועניינים ריאליים של שכבות מקורבות לשלטון.

זאת היתה ראשיתה של קהילת סארני, של ישוב יהודי ליגאלי ומוכר כעיירה. לפנים ישבו בכפר משפחות ספורות של יהודים. כשהוקמה תחנת הרכבת של מסילת־הברזל קיוב—קובל (1901) החלו לנהור יהודים, יחידים ומשפחות, ושנתיים היה עליהם להיאבק קשות יום יום עם השלטונות שהגנו בתוקף רב על החוק האוסר על היהודים לשבת בה מחוץ לתחום העיר.

חמש־עשרה שנה עברו מראשיתה של סארני עד מלחמת־העולם, המהפכה הרוסית ומלחמת האזרחים. שנים אלה היו שנים שבהן נמשך קו־השילוב של הקהילה בפיתוחו של המקום. זה היה שילוב מיוחד של פיתוח החלק המזרחי של וולין על ביצותיו ועל יערותיו, מתוך השתזרותו בתהליכי ההתפתחות הקאפיטאליסטית ברוסיה בסוף המאה הקודמת ובראשית המאה הנוכחית. בעיירה ובסביבותיה התפתחה תעשית עץ, הוקמו מנסרות ביערות, גבר היצוא החקלאי, וכל אלה זקוקים היו ליהודים. זקוקים להם היו גם הממשלה, גם חברות מסילות־הברזל, גם בעלי היערות, גם אנשי ההון. הם קבלני בנין, הם משתתפים במסחר יערות, הם כורתים יערות, משתתפים בהקמת תעשיות ומייצאים לחו"ל. הישוב היהודי עולה. במשך עשר—אחת־עשרה שנים עד מלחמת העולם היתה סארני לעיירה נכבדה, וחיים יהודיים שקקו בה. בשנים אלה היתה עיירה זו סמל ודוגמה לכוח היצירה המשקי הגנוז באדם היהודי, ולאו דווקא בגדולים, בעשירים ובחכמים שביניהם.

[ג]

ל„ראשיתה של סארני" שייכת גם דמותו של ה„אדם היהודי" בקהילה זו. יהודי סארני בכללותם היו „יהודים מכל השנה". קהילה של „עמך": יהודי עיירות מן הסביבה, אברכים הגונים מחפשי פרנסה, יושבי כפרים שעקרו לעיר. אין „מיוחסים". כולם „חדשים" ויש הרגשה של שויון. אין למדנים גדולים המתהדרים בלמדנותם והמתנגחים בתורתם, אין עשירים אדירים המתנשאים על העם, ואין עניים מרודים המביישים את הרבים בדלותם ובריִשם. גם חיי הקהילה שהתרקמו בתוכה, חותם של „עמך" היה טבוע בהם. קהילה — בית, קהילה — משפחה, קהילה שנותנת לכל אחד ואחד את ההרגשה של „בתוך עמי אני יושב". יהודים יושבים זה על יד זה: מהם במקצת אמידים, מהם בעלי סיכויים לאמידות, אבל בדרך כלל יהודים שיש להם פרנסה וחיים ומתפרנסים במקצת זה על יד זה ובמקצת אף זה מזה, „גרעינים" לחברות ואגודות, לחברות צדקה ולחברות לימוד, ראשיתם של מוסדות חינוך ותורה, קצת מוסדות חסד, ועל יד כל מוסד מתגבשים ומתלכדים קבוצות ידידים המעונינים בו. חילוקי דעות ופולמוס מפלגות והתחרות עסקנים וניצוחי מפלגות אינם פוגעים ברוח ההרמוניה הכללית שהחלה להתרקם בעיירה זו מראשית היוסדה. במשך השנים האלה עברו על הקהילה הקטנה הזאת גם תקופת התיסדות וגם הונחו יסודות להתארגנותה הפנימית.

[ד]

והנה באה מלחמת העולם הראשונה. העיר סארני לא רחוקה היתה מן החזית. על הגבול, בכל המובנים. לא רחוקה מן הגבול האוסטרי, לא רחוקה מפולין, מרוסיה הלבנה והיא כולה באוקראינה. עם התקדמות צבאות הגרמנים והאוסטרים בפולין בקיץ 1915 רבו בוולין הפליטים, ביחוד מפלך לובלין, והוקמו שני ועדי עזרה בגליל, ברובנה ובסארני. בדינים־וחשבונות שנשלחו נמסר, כי מספר הפליטים היהודים הולך ורב, ורבים מהם נמצאים ביערות סארני. הועד הסארנאי הגיש בקשה לשלטונות להרשות לו לכרות עצים ביערות ולהקים צריפים לפליטים בתוך היערות. מכתב־הבקשה ונימוקיו היו מילואים לדינים־וחשבונות של המורשים להושטת העזרה, שלפיהם היתה סארני סמל של „קהילה בעלת לב יהודי", שאינה יודעת ליאות בהגשת עזרתה, והעזרה אינה ענין של יחידים ועסקנים, אלא כל אחד ואחד משתתף בה ומשתדל להיות פעיל בה.

סארני שכנה על פרשת דרכים ועל גבולות עמים, ועם המהפכה הרוסית ומלחמת האזרחים היתה לתחנת מעבר לגדודים וגייסות של עמים ומדינות, של שליטים ושל מורדים; כנופיות פקדו אותה תכופות בתקופה זו. צרות הכלל של מלחמות אזרחים ורדיפות יהודיות מיוחדות לא פסחו עליה, תכפו האשמות ועלילות, והיו אף פרעות. יום יום הרגישו היהודים בכל הערים והעיירות, הכרכים והישובים בוולין כאילו „אין צרה באה לעולם אלא בשביל ישראל". בשנים אלה חשו היהודים יום יום שעל הר געש הם יושבים, וכי תמורות מבחוץ ומלחמות של שכניהם שבתוכם הם יושבים ועל ידם הם שוכנים, הן הן שקובעות את גורלם ובהן חייהם תלויים. שלוש־ארבע שנים אלה של מלחמות אזרחים ושל מצב „בין הפטיש והסדן", בהם נמצאה סארני, עשו רבות להחדרתה של התחושה הציונית בעיירה זו, שגם קודם שרויה היתה באוירה ציונית עממית בזכות יסודות יישובה ודמות תושביה.

[ה]

קורותיה של קהילת סארני תחת שלטונה של פולין — המסופרות בדפי הספר הזה על־ידי בניה — מראות, כי דרכה של סארני במחצית השניה של קיומה גם היא, — על הווייתה ועל עלייתה, על מאבקה וחורבנה — יש בה לסמל כל הפרשיות של „גלויות וחורבנן".

עם סיפוחה של סארני לפולין אחרי מלחמת רוסיה־פולין בשנות 1919—1920, המשיכה כאילו סארני היהודית את תולדותיה. המשיכה באותם הקוים: התיסדות והתישבות, שיתוף פעיל בפיתוחה המשקי של הסביבה ובבינה של הקהילה. סארני היא עיר גבול, עיר ספר. פולין מעוניינת בגידולה ובפיתוחה, אולם היא מעוניינת בגוונה הפולני, היא מעוניינת בדחיקת היהודים. כעיר ספר היא יותר מדי יהודית. בראשונה נוהגת הממשלה הפולנית כאילו במתינות: היא אמנם עושה רבות לדחוק את היהודים ולהצר את צעדיהם, אולם, כנראה, עוד אינה מעוניינת להפריע יותר מדי בפעילותם הכלכלית והמשקית ולרדת ממש לחייהם. תולדות קהילת סארני בעשרים שנות השלטון הפולני הן קו איזון בין שני „שיקולים" פולניים אלה יחד עם עליתו המתמדת של הגורם האנטישמי.

באותה תקופה היתה סארני לעיר מחוז. רבו בה פקידים פולניים נושאי משרה, אנשי משטרה, שומרי גבול וכיו"ב. „עיר המחוז" מבחינת דמותו של השלטון היתה פולנית, כמובן, אולם העיר במובן הכלכלי והמשקי היתה במידה רבה יהודית, אמנם הם היוו „רק" 50% מיושביה, אבל 50% האחרים לא היו מ„עור אחד": היו בהם גם פולנים וגם אוקראינים. אולם דוקא עובדה זו החריפה את רגשי האיבה של האנטישמיות הטיפוסית: קנאה וקנאות —

קנאה כלכלית וקנאות לאומית. הקנאות צריכה היתה לשמש דרך ואמצעי לרשת את עמדות היהודים בכלכלה. חוקים ופקודות, צווים ונוהג אדמיניסטראטיבי, הסתה בעתונות ותעמולה ברחובות, הצטרפו ביחד ל„מערכת־הכשרה" אחת — לדחיקתם השלמה של היהודים ו„להעברת ירושתם" לפולנים.

ואולם סארני איננה עיר פולנית. כל הסביבה היא אוקראינית. האוקראינים רואים את עצמם נתונים לשלטון זרים, לשעבוד זר וקשה. התנועה הלאומית האוקראינית גם היא חדורה קנאות לאומית ורואה ביהודים זרים המסייעים לכובשים. וגם אצלם הקנאה הכלכלית ל„עמדותיהם" המשקיות של היהודים חזקה מאד. וכך, כבימי מלחמת העולם הראשונה, נמצאים היהודים שוב בין המצרים: בנו עיר, הקימו תעשיות, הפליאו במרצם, ביזמתם, אבל שני דברים חסרו: קרקע תחת הרגלים ואויר לנשימה.

לא ייפלא איפוא, שסארני היתה אחת הקהילות שהרגשת הבדידות היהודית גברה בה, ועלתה וחזקה בה התחושה הציונית. רבה היתה בה השפעתו של החינוך העברי, והעליה לארץ לא פסקה.

[ו]

כך היה המצב כשפרצה מלחמת העולם השניה. מעגל היסטורי שלם עברה סארני בארבעים שנה. כל עשר שנים — תקופה שלמה: התיסדות והתישבות, בנין ומאבק. ובכל התקופות האלה היתה סארני הקטנה לסמל של „עמך" בגולה, לסמל של כוח יצירתו וכושר בנינו, של תום דרכיו וכובד גורלו.

פרופ׳ בן־ציון דינור

בין ביצות ויערות

יהדות וולין

קיבוצי ישראל בארצות אירופה שנמחו בידי תליני־הגויים מעל מפת העולם — אף כי בדדך כלל אחת היתה מסגרתם, מסגרת "עם לבדד ישכון" בין הגויים — לא אחד היה פרצופם. קיבוץ קיבוץ ופרצופו, סגנון חייו, תכונותיו וסגולותיו. שוני זה רבים מקורותיו, מהם גלויים ומהם נעל־מים וחבויים במעבה דורות ובמסתרי נופים ואקלימים. מה שחסר היה באופיו של קיבוץ פלוני ניתן לקיבוץ אלמוני, זה שעשיר היה בתחום אחד עני היה בתחום שני, וההיפך בחברו. וכך השלימו זה את זה והיוו ביחד אותה כנסת־ישראל גדולה באירופה, שהיתה במשך דורות לא רק רוב מנינה ובנינה של האומה אלא גם הבאר הראשי שלה, באר מימיה החיים והמחיים של האומה.

יהדות וולין, כחלק ניכר מיהדות אוקראינה הגדולה, לא דל היה חלקה במסכת מגוונת זו של כנסת ישראל. תכונותיה היקרות הפרו בהתמדה את חיי ישראל בנכר, דורות אחרי דורות, וסימני עקבותיה ניכרים יפה בדרכי שיבת ציון החדשה ובחזונה. לא הבריקה יהדות וולין בחריפות וגאונות תורנית, אינטלקטואלית, כיהדות ליטא; לא עוטרה לה עטרת יחש ולא נתנאתה בגינוני רחבות כיהדות פולין, אך תחת אלה נתברכה בתום־לב, בפשטות עממית ושרשית, הדבקה ביסודם ובעיקרם של דברים ולא בעיטורי הנוי והקישוט שלהם. היתה זו יהדות שבלב, ששפעה הרבה אהבה ונאמנות, שהילכה את סגולותיה לים של כנסת־ישראל הגדולה בהשקט, בנאמנות מתמדת וללא התבלטות, כאותם נחלים שוקקים בוולין העושים דרכם המוצנעת בצל יערות. יסוד הלב הוא בעיקר הנותן אותותיו היקרים בכל יצירות רוחה של היהדות הוולינית, הוא ההומה בין השיטין הנכאים של "יוון המצולה" לרבי נתן־נטע הנובר, ומזדקר ממוסרו ומשליו של המגיד מדובנה; הוא הרקע לאורח חייהם ותורתם של אבות החסידות; הוא לא נפגם גם בהשכלה הוולי־נית, אשר בניגוד לפניה הזועפים וקפדנותה הראציונליסטית של ההשכלה במקומות אחרים, נת־גלתה בוולין בדמותו התמה, הלבבית אצילית של ריב"ל; והוא שאצל מאור מעמקיו על גזע גופו רב־השרשים של ביאליק, ונשקף מעיניו העצובות והחולמות של פיארברג.

יהדות של־לב. וכמה לבבות הולמים, שופעי חיים ויצירה וזורעי אור נאמן, יכלה עוד יהדות זו להוציא מתוכה! והנה באה מפלצת־גויים־אין־לב זו ורמסה בטלפיה הטמאים את הלב היקר הזה יחד עם לב־חייה הגדול של כנסת ישראל באירופה.

יצחק למדן

(מתוך "ילקוט וולין")

נופה של סארני

נוף גיאוגרפי מיוחד היה לסארני. קרובה היתה לגבול הרוסי ושכנה על פרשת הדרכים בין פולין לברית המועצות. פרשת דרכים זו לא היתה פיסית בלבד. העיירה כאילו נקלעה בין שני עולמות. מן המערב זרמו רוחות העולם הגדול של אירופה, ומן המזרח הגיעו ההדים העמומים, הכבדים והחריפים, של עולם המהפכה. מפגש־קטבים זה יצר משטר "דו־לשוני". האוירה עוד היתה ספוגה רומאנטיקה רוסית של ערכים ומושגים, אבל ב"פולייסקה" שררה השררה הפולנית. האוירה היתה ציונית לאומית, אולם בימי הילדות שלי שזורים זכרונות עצובים למדי על מאסרים של נוער קומוניסטי יהודי, על פעולות מחתרת בתוך הרחובות הצרים והבתים השקטים.

סארני עיירה צעירה היתה, שצמחה במהירות בצומת דרכים. לא היה בה מן השרשיות והמסורת של סטולין הותיקה, ואפילו לא של דומברוביצה. היא היתה תמיד בתהליך של התהוות. הכל היה טרי וחלוצי. מאידך גיסא היתה כולה בבחינת "חדר מתוקן", מודרנית בהליכותיה, מגונדרת, וחלונותיה פתוחים לעולם הרחב. קנאות דתית היתה יוצאת דופן, והציונות — הקובעת את כל חיי העיר. נדמה לי, שהקהילה המודרנית ביותר היתה בסארני.

העיירה לא נתברכה בנוף טבעי מקסים, אולם עמוק ויפה היה נופה האנושי התרבותי. זו היתה מעין "תל־אביב" פולסית־וולינית, גן־עדן למרצים, תיאטראות, להקות למיניהן, מועדונים וספריות.

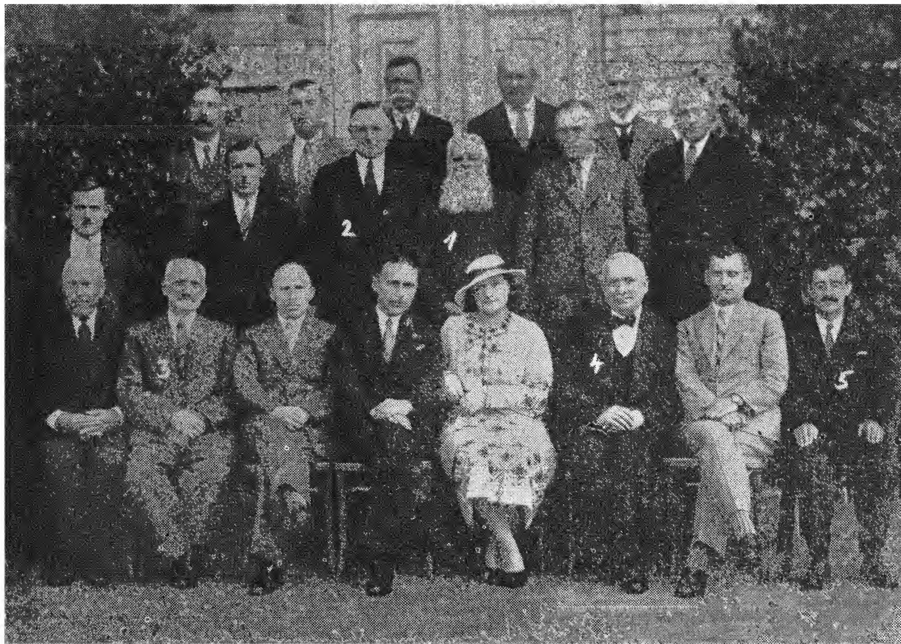
בהזדמנות זאת אולי אשיר שיר תהילה ליהדות וליהודים הווליניים. הם נתברכו בכל סגולות החן, הלמדנות הליטאית והחסידות הפודולית, הפשטות יחד עם תרבות הנפש והאידיאליזם של הנוער. לא לחינם נתן המחוז שלנו, באופן יחסי, את מספר החלוצים הגדול של פולין. אבל סארני היתה לא רק וולינית כי אם גם פולסית, והיערות והאגמים נסכו עליה תוגה אצילית ומתוקה, שעד היום היא מעשירה את נפשנו ומדמיעה את העין מעצמת הגעגועים...

השליט בעיר היה הוד מלכותו הנוער. היתה בו, בנוער הזה, בגרות יוצאת מהכלל. לא הטיפוס של ילד זקן, שמנדלי צייר אותו בצורה גרוטסקית, כי אם בגרות הבאה מתוך עושר חוויות. בגרות אינטלקטואלית זאת לא העיבה אף במעט על הזוך והתמימות. נוער זה הרגיש באופן מוחשי את ארץ־ישראל, וחייו בסארני היו ארעיים בלבד. היה זה נוער שלא היה בו אף קורטוב של קרתנות. בימי חיי נדדתי הרבה, למדתי באירופה, חייתי באמריקה, ספגתי תרבויות ושפות, נפגשתי עם רבבות. בכל אלה לא מצאתי דבר חדש, שלא ידעתיו ולא למדתיו ברחוב קשיבה בסארני, וכמוני גם אחרים. הנוער שלנו עיניו פקוחות היו, ושבילי העולם היו נהירים לו.

עם כל האידיאליזם שלו היה זה נוער מעשי. הענינים היו קונקרטיים מאד, — התנועה, ההכשרה, העליה, — בתכלית הפשטות ובלי פילוסופיה והעמדת פני גיבורים, ונדמה לי — גם בלי מאבק יתר עם ההורים.

הנוער התרכז סביב שלושה מוסדות: חצר בית־הספר, המועדונים ברחוב שירוקה, וקיבוצי ההכשרה בעיר ובסביבה.

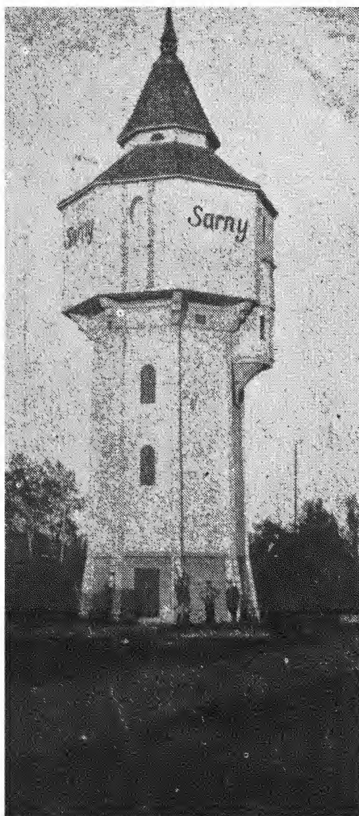
חצר בית־הספר מתקשרת בזכרוני במפגני השומר הצעיר ובקן שייסדתי. לא מקרי היה הקשר האורגני שבין בית־הספר והנוער החלוצי. נתברכנו במורים יקרים באדם ומחוננים ביותר. פעם הרציתי בבואנוס־איירס על ביאליק. נתקרב אלי ישיש ושאל אותי: היכן למדת זאת? — אצלך, עניתי. היה זה אחד ממורי בבית־הספר שלנו. רבים מהמורים האלה גרים אתנו במדינת ישראל —

חברי מועצת העיריה (מאַגיסטראַט): (1) דוד בירג, (2) יעקב בריק, (3) יצחק לוין, (4) יוסף ברזום, בשנת 1933

תחנת הרכבת מצד צפון

מגדל המים

רחוב האַנדלובה פינת סאַדובה

טקס השבעת חיילים יהודים בצבא הפולני ע״י הרב הכטמאן

הפגנה יהודית ביום בחירות עם כרזה: ״אנו דורשים מושבות בשביל פולין״. ליד הכרזה: מצד ימין — אהרן רוזנברג, יו״ר התאחדות הסוחרים הזעירים. משמאל — סגנו פסח דראך.

מכירת מטלטלין של יהודים ע״י פקידי מס הכנסה

גורפינקל, סלוצקי, גולדברג. כבוד ויקר להם מתלמיד המתאבק בעפר רגליהם בכתבו דברים אלה!

והיו מועדוני נוער — קירות, רצפה, ספסלים רעועים, אולם הכל התרונן בתוכם. מה לא קראנו ומה לא בלענו? את אחד־העם ואת קרופוטקין, את טולסטוי ואת מאפו, את פרויד ואת מארכס, פרק בחסידות והפלאטפורמה של הבונד, קטעי לנין ופרק בהרצל. מה לא שרנו? שירי רועים וקטעי אופרה, ניגונים רוסיים וטאנגות פולניות. ואף על פי כן לא נוצרו סתירות ולא היתה מבוכה. הנפש הישרה יישרה את הניגודים, וצמח הטיפוס של האינטליגנט הצעיר, שגישר גשרים והיה שלם עם עצמו ועם רוחו. מכל תפקידי הציבוריים ומכל התארים יקרה לי עד היום עטרת המדריך בתנועות הנוער. יותר משלימדתי למדתי. וכשבאתי לארץ ומצאתי בקיבוצים את חניכי, בני גילי, ראיתי עד כמה עלו על רבם...

ואחרון אחרון — קיבוץ ההכשרה, ובמרכז, כמובן, קלוסובה. קשרים אישיים אמיצים היו לי עם המחצבה, שאבי ז״ל היה מנהלה, אלא שגמרתי אומר לא לכתוב ברשימה זאת זכרונות אישיים. קלוסובה היתה ה״עין־חרוד״ של פולין החלוצית, פועלת ופתוחה, מגשימה, סוערת, מלאת חדוה ולבטים כבדים גם־יחד, יודעת מצוקת רעב וסבל, מאובקת כולה באבק האבנים וכולה רוננת. בני מרשק באישיותו המוצקה והמסעירה היה אחד מגיבורי ילדותי.

גם בסארני עצמה נמצא קיבוץ הכשרה — נוער חוטב עצים ושואב מים, ישן על מטות רעועות ועל רצפות, מתפנק בעניותו, מוקף לעתים קרובות התנכרותם של יהודי העיר והתפעלותם גם־יחד.

ארכו הדברים ורק החילותי. עדיין שומע אני את איוושת היער שב״פוליסקה״, ובעיני רוחי רואה אני את השבילים המוליכים לכפרים. היכן עתה עולם עשיר זה? רוח רעה נשאה אותו ובלב נשארה כמיהה.

ברל פרימר

עיירתי סארני

עיירתי הלא רוחמה, ערש ילדותי האהובה. על אף שלא נחנת בסגולות חמדה ויופי, שציינו ערים וקהילות יהודיות בגלות רוסיה־פולין — זכית לאהבת בניך, להוקרתם והערכתם של באי־שעריך, ושמך נישא לתהילה בפי רבים כאחת ותיקה המשופעת בתורה, בצדקה ובמעשים טובים.

בניך תושביך באו לך מקרוב ומרחוק לבנותך ולהיבנות בך. קלטת מנושלי כפרים, מחוסרי עבודה ופרנסה, פליטי חרב ומשטמת משטרים — על כולם פרשת את סוכת שלומך, הגלדת את פצעיהם ושימשת להם מקלט בטוח ונאמן.

עיירתי סארני — לא תואר ולא הדר היו לך. שכנת בביצות ומקווי מים, ומרבצי חול סביבך. רחובותיך שנתמשכו ללא תכנון וסדר, הפכו בעונת הגשמים לביצות ואגמי־מים. משכנות תושביך, הבנויים לרוב קורות־עץ שהשחירו ורעפי־עץ שהעלו ירוקה, העידו על מעמדם הכלכלי של אזרחיך, אבל יקרת לנו כפי שהיית. בכיעורך ובמומיך לא הבחנו, כשם שתינוק אינו מבחין בכיעורה של אמו האהובה עליו. היית כולך יזמת תושביך־בוניך, סימלת את חיוניותם, מעשיותם וחכמת חייהם, שעמדה להם לא פעם בתהפוכות הגורל. בתוכך חיו קרוב ליובל שנים; בנו משפחות, גידלו בנים ונלחמו לקיומם בכל התנאים והנסיבות.

גורל חיי הרחיק אותי, כאת רבים מבני גילי, הרחק מגבולותיך. שנות בחרותי ובגרותי עברו

בכרך סואן, ברחובות הומים, בין בתי מידות וגנים. ועל אף הכל לבי הומה בי לזכרך. חביבים ונערצים עלי יהודיך בשל פשטותם, צניעותם ותמימותם; בשל צורת חייהם, שיחם ושיגם, שהצטיינו בהרמוניה נפלאה של "רכות נפש ומסירות נפש ואהבת ישראל עמוקה בלי גבול ועד אין חקר".

כציפור כלואה הנשלחת מכלובה לחופש, כן הייתי חש מרחוק לקינך — לחדש נעורים, להתבשם מאווירתך, שתססה חיים יהודיים, לאומיים ותרבותיים.

עיירתי סארני — לא רק בביצות ומקווי מים טבעת, אלא גם בים של שנאה ומשטמה מצד שכנים וותיקים וחדשים, שהצרו את פרנסות תושביך, נישלום מעמדותיהם וגרמו לכך שכל קיומם היה תלוי בנס. אותו הקיום העלוב ששימש מטרה לחיצי ביקורתו של הדור הצעיר, שבחל בו בשל חוסר המוצא, התכלית והעתיד. אבל מאידך גיסא מלא הלב געגועים וכיסופים רכים וטמירים להווי היהודי המיוחד, למסורת שהצטיינה בתורה, יראת־שמים וחסידות, לאותם היהודים היראים ושלמים עם עצמם ועם קונם, לאותם ילדי ישראל "רכי הפנים עצובי העינים", לאותו נוער שרחש אידיאלים שונים ולא הגיע ברובו לידי ספקות במהותנו הלאומית, שהצטיין בחופש רוחני, בשאיפה ליופי וחתר במסירות ללא חת לשינוי ערכין והשתלב בכל מאודו במעגלי הציונות החלוצית.

צר לי עליך עיירתי, הצעירה בקהילות וולין, שהמוות עלה בחלוניך, שהכורת השמיד את מיטב בנותיך ובניך, והגורל בחר בך לשמש מרכז ההריגה לכל יהודי הסביבה.

יעקב צוק (קוטלצ׳וק)

היה היתה סארני

לרבים מאתנו זכורה עוד העיירה סארני בהתהוותה. בתקופה הראשונה היה בה מספר קטן של בתי־מגורים בקרבת תחנת הרכבת, שנבנו בתוך יער מבורא בחלקו, ובהם התגוררו עובדי הרכבת וראשוני היהודים, נושאי משרות ביערות, עסוקים בתחנת הרכבת, ספקים, קבלנים וחנוונים.

קומץ זה של יהודים הניח למעשה את היסוד לעיירה הפוליסית־וולינית הצעירה. יהודים בסביבה שמעו שישוב חדש נרקם והולך, ויבואו לבקש בו מעמד והיאחזות. ואכן היתה סארני בימים ההם מקום קליטה לכל באיה. בצדק ניתן לומר: יהודים בנו את סארני, הם איכלסוה והם ששיוו לה את צביונה.

המסחר, שכרגיל היה בימים ההם ברוב תחום המושב בידי היהודים, כבש לו מקום נכבד בסארני. יבצדו עמלו ובנו את חייהם פקידים, בעלי מלאכה, אנשי מקצועות חפשיים, מחזיקי אכסניות, מלמדים ומשרתים בקודש. התפתחות הישוב צעדה במהירות קדימה. עם התפתחותה הכלכלית של העיר החלו נוהרים אליה מבני ברית ושאינם בני ברית לבקש בה סידור, פרנסה ותעסוקה. מסתבר, שרוב הבאים היו צעירים לימים, וההצלחה לא איחרה להאיר להם פנים.

סארני התקדמה במהירות בלתי רגילה עוד לפני מלחמת־העולם הראשונה, אך לשיא פריחתה הגיעה אחריה, ובעיקר תחת שלטון הפולנים (1920—1939), על אף מאמציהם להצר את התפתחות הישוב היהודי במקום. העיירה הפכה לעיר־מחוז ובה מוסדות שלטון. החיים החברתיים, הפוליטיים והלאומיים היו ערים, היוזמה הכלכלית היתה בידי יהודים. סארני עלתה מהר על שכנותיה, העיירות העתיקות בעלות עבר, שנשארו מפגרות אחריה.

קשר קבוע ואורגני היה לה לסארני עם רובנה, העיר הגדולה הקרובה ביותר והמטרופולין של וולין, ששימשה מרכז למסחר, לתרבות וציונות ולחיי חברה בדור האחרון. כמעט הכל הובא לסארני מרובנה, וממנה היא ינקה וקיבלה השפעה. שליחים ומרצים שפקדו את רובנה היו סרים גם לסארני, והיתה השפעת גומלין בין שתי הערים.

היהודים בוני סארני היו ברובם אנשים מתקדמים משורות האינטליגנציה היהודית שבעיירות הסביבה. הם ידעו לארגן את חיי הציבור במקום החדש ולהקים קהילה לפי מיטב המסורת של קהילות ישראל. נבנו בתי־כנסת ומוסדות עזרה וסעד, צדקה וחסד; הוחזקו רב, שוחטים וכל כלי־הקודש, ותשומת־לב רבה הוקדשה לחינוך הילדים בחדרים ובבתי־ספר.

במרוצת השנים קם בסארני דור צעיר גאה, שנתן מכוחו לזרמי התנועות החברתיות והלאומיות השונות. התבלטו ביניהם גם עסקנים מחוננים, אידיאליסטים, חולמים ומגשימים. חבר המורים העברים במקום, בצירוף המורים שהוזמנו מן החוץ או נקלעו לסארני בשנות העשרים למאה, סייע בהפרחת התרבות העברית במקום. נוצרה בעיירה אוירה לאומית־יהודית, שנשתמרה בה כל השנים.

סארני היהודית, ביחוד במחצית השניה לקיומה, היתה ציונית. ההווי היהודי שלה היה שזור ציונות וחסידות גם יחד. אכן, גם החסידים (חסידי סטולין וברזנה) שבסארני היו ציונים, לא הורגש מרחק כלשהו או ניגוד בין שני זרמים אלה.

בני העיירה, וביניהם ילדי בתים חסידיים, התחנכו בבתי־הספר העבריים, מילאו את שורות הנוער הלאומי והחלוצי. חלמו על עליה לארץ ויצאו להכשרה ובאפשרות הראשונה עלו בכל הדרכים. המגביות לקרנות הלאומיות ולשאר המפעלים הארצישראליים נערכו תמיד בסארני בהצלחה ובסימן של עליה ניכרת. היא שימשה דוגמה ומופת לישובים רבים בסביבתה.

אין לומר שבסארני נוצר איזה צביון חיים מיוחד. היא המשיכה בחיים המקובלים של יהודי רוסיה ופולין, אלא שנעדרו בתוכה סימנים של קנאות. עוד בנעוריהם בעיירות מוצאם מרדו בוניה בהופעות של שמרנות יתרה, אך לא התכחשו למסורת. מכאן גם מובנת החדירה של החסידות לציבור זה, שנחשב מתקדם אך נושא בעול היהדות.

נתברכה סארני בעסקנים בעלי שאר רוח ומסירות, שפעלו רבות בתקופת חייהם בעיר זו. במאמציהם הוקמו, הופעלו והוחזקו מוסדות הכלל, החינוך וכל עסקי הציבור במקום. אלה היו הזינגרמנים, הגרשונוקים, הזאנדוויסים, הבריקים, הגאמרמאנים, הגליקים, הרבינוביצים, הגולד־ברגים ועוד. כמה מהם זכו ועלו ארצה, אך רבים מהם לא זכו.

עוד קו אופייני לסארני היהודית — היא היתה מכניסת אורחים בלב רחב ופתוח. בכל מקרה של זרם פליטים שהגיעו לעיר או עברו דרכה ברכבת — ומקרים אלה לא היו נדירים בשנות המלחמות והפרעות שלאחריהן — ידעה גם ידעה סארני לקבל פני אחים פליטים, לכלכלם ולהקל סבלם.

השואה שירדה על בית ישראל בתפוצות אירופה (בגזרות תש״א — תש״ב) ועקרה משרשה את שליש האומה, היתה גם גורלם המר של אלפי יהודי סארני הישרים. נסתם הגולל על קהילה יהודית מפוארה בת ארבעים.

היתה סארני יהודית ברוכה ואיננה עוד.

אריה אבטיחי

זכרונות מימים ראשונים

עד מלחמת־העולם הראשונה

אף כי את רוב שנותי ביליתי מחוץ לעיר מולדתי ומקום מושב הורי, הייתי קשור תמיד בסארני. זוכר אנוכי את העיר מראשיתה, כשעדיין היו תעלות משני צידי הרחוב, ומספר קטן של פנסי נפט האירו את הרחובות הראשיים.

אחר־כך, עם סלילת מסילת הברזל, נעשתה סארני תחנה מרכזית, בה עברו רכבות מקיוב לפטרוגראד, ומוילנה לווארשה.

עירנו היתה מרכז לסוחרי עצים, התפתחו שווקים חדשים, והעיר הלכה וגדלה.

אבי שבמשך 15 שנה שימש בתור מזכיר במחלקת היערות הממשלתית, נאלץ להתפטר ממשרתו בגלל יהדותו. הוא עזב את ברז׳ניצה ופתח חנות למנופקטורה בסארני. אבי היה למדן ומהיחידים שקראו באותו זמן עתון רוסי. הוא היה פעיל בבנק העירוני ונתכבד להיות בין הנכבדים שליוו את האינספקטור למסים בזמן ביקורו בעירנו, דבר שנחשב אז לכבוד.

את ימי ילדותנו בילינו ב״חדרים״, בהם למדנו מהבוקר עד חשכת הערב. מהמורים והמלמדים זכורים לי: המורה הפרטי בועז ישפה ז״ל, שערך לראשונה חגיגות בחנוכה עם מנורה דולקת מסתובבת; המורה אברהם־חיים שניידר, שהיה רגיל בתחילת שנת הלימודים לזכות את התלמידים בביקור של מוכר ספרים, שהיה מביא את ״תורת הספרות העברית״ והספר הרוסי הקטן של משלי קרילוב; המלמד אלתר פרץ, שהזמין את המורה נוימן מפינסק והכניס את לימוד השפה העברית שעות מספר אחה״צ, נוסף על לימודי התלמוד וכו׳.

תלמידיהם של מלמדים ומורים אלה היו הראשונים שהניחו את היסודות לעבודה ציונית בעירנו: נחמיה ניסמן, טורוק, גאמרמאן.

העבודה הציונית התנהלה באופן בלתי ליגלי. המשטרה הצארית היתה עוקבת אחרי המתרחש בקרב הנוער ובפעילות הציבורית.

אחרי שנת 1905 היו יחידים שעלו לישראל: משפחת גלינגסקי ובנו של ר׳ יוסף גולדברג ז״ל, שחזר כעבור זמן קצר.

היו צעירים שעסקו בהפצת הרעיון הציוני. ערב יום כיפור היתה הקערה לטובת קרן קימת לישראל בולטת בין הקערות שהועמדו בבתי הכנסת. בשמחה גדולה היינו קוראים בדו״ח השנתי של הלשכה הראשית באודיסה על השתתפות עירנו באוסף הכספים. סארני תפסה מקום מכובד בין התורמים.

כשלמדתי בשנת 1913 בישיבה של הרב אהרונסון בקיוב, רכשתי מספר ספרים בעברית במחשבה שבחזרי הביתה אארגן ספריה עברית. קדם ליסוד הספריה ״קול קורא״, שהודפס בהשאי בלילה אצל המדפיס שפילשר. ארון הספרים הראשון עמד בפרוזדור של בית גולדברג, בבית השוחט גאמרמאן ז״ל.

כשנודע לנו שהגביר אלכסנדרוב התחתן, ואשתו ציונית מבוברויסק, הוטל עלי התפקיד למסור לה את הקול קורא בתקוה שנצליח לענין אותה במפעלנו והיא תושיט לנו את עזרתה. ואכן, כשעברה פעם בטיולה ליד ה״חדר״ של המורה אידלשטין, עמדתי עם חבר ושוחחנו בעברית. בשמעה את דיבורנו התעכבה. הגשנו לה את ה״קול קורא״. היא הזמינה אותנו לביתה, והצלחנו לרוכשה לתומכת ועוזרת של הספריה.

בימי מהפכה וחילופי שלטונות

כשפרצה הריבולוציה נתקבלה הבשורה בעירנו ברגשי התלהבות, אבל גם בהסתיגות. הנוער התלהב לקראת המפנה הכביר בחיים. הוא שמח לביטול ההגבלות וההפליות של היהודים. כשהתארגנה ההפגנה הראשונה כדי לחוג את חג הריבולוציה, היו דעות בקרב המתפללים בבית הכנסת, שהיהודים צריכים לפי שעה לעמוד בצד. אך הנוער לא הקשיב לעצת הנכבדים והתרכז ברחוב כדי להשתתף בתהלוכה. כשצעדה התהלוכה ליד ביתנו, בו היה בית המרקחת של ברזם, עמדו שם חשובי וזקני עירנו. אחד מהם הוציא מכיסו דגלון אדום וקרא ברוסית ברכה לריבולוציה. אחר־כך החביא בחזרה את הדגל בתוך מעילו.

התנועה הציונית התחילה להתארגן. נוסדה אגודה דראמאתית, וההצגות עוררו בקרב הנוער והתושבים התענינות רבה. התארגנה הקבוצה הראשונה של "החלוץ". הנוער התחיל לנסוע לערים מרכזיות ברוסיה לשם לימודים, ובחזרו בימי חופשתו הביא אתו רעיונות חדשים.

בחזרי מחרקוב, בה השתתפתי בתנועת "צעירי ציון", נגשתי לייסוד אגודת "צעירי ציון" בסארני. הזמנו את המורה רוגצובסקי מדומברוביצה, ובשבת אחרי הצהרים התקיימה האספה המכוננת בביתה של זלאטה פרימר. נבחרתי בתור יו"ר, וגדליה ליפשיץ ז"ל בתור מזכיר.

באותה תקופה נוסד ועד עירוני של ההסתדרות הציונית, שהשתתפו בו גם "צעירי ציון" ו"החלוץ". הוא ניהל את כל העבודה הציונית והתרבותית בעיר.

המאורעות הפוליטיים ברוסיה הפרו את השקט והשמחה גם בעירנו. השלטונות היו מתחלפים: גרמנים, פטלורה, בולשביקים ופולנים.

בזמן הגרמנים נמשכה העבודה הציונית כרגיל. זוכרני, שלכל אספה והצגה היה צורך ברשיון מיוחד. הבקשה לרשיון היתה נמסרת לידי מתורגמן יהודי. קצין גרמני היה משתתף באספות שנערכו בראינוע של רוזנברג.

הקלוב הראשון של "צעירי ציון" נחנך בביתו של שטינוורצל. שני דגלים, לאומי ואדום, היו מצוירים על קיר הקלוב. הנוער בילה את ערב הפתיחה בשמחה עד חצות הלילה. כשחזרנו הביתה נשמעו פתאום יריות והתפוצצויות. רק בבוקר השכם הוברר פשר הענין.

בעירנו חנו שתי רכבות עם חיילים פטלוריים ובאותו זמן עדיין היו הגרמנים השולטים בעיר. הפטלורים החליטו להתנפל על הגרמנים ולגרשם מהעיר. בבוקר השכם נקראנו ע"י ג׳ילדין ואהרון זאנדוויס, שעבדו בועד לעזרת הפליטים, כדי לעזור להם, שהיו בזמן הקרב ברכבת ונפצעו.

התחילה תקופה קשה. הגרמנים עמדו לעזוב את העיר והפטלוריים עמדו לתפוס את מקומם.

מאחר שכבר בחרקוב הייתי חבר הגנה ב"צעירי ציון" והייתי בעל נסיון, יזמתי תיכף אירגון של הגנה עצמית בעיר. יחד עם פנחס ז׳וק כינסנו בשבת את כל הצעירים בבית הכנסת של הסוחרים, בהשתתפות ראש העיר האוקראיני, והכרזנו על יסוד הגנה. המורה נחמן ושצינה ורוזנברג, ששרתו בצבא בעבר, נתמנו בתור מדריכים ראשונים של ההגנה. את המפקדה הקמנו בבית ליברמן, ואני וז׳וק היינו המפקדים הראשונים.

למפקדי הצבא הפטלורי היו קשיים במלאכת השוד, שבחורינו הפריעו להם. לפי דרישתם נערכה אספה של תושבי העיר בבית הכנסת, ומפקדי הצבא הפטלורי דרשו לקבל החלטה על פירוק ההגנה. לצערנו, לא הבין הציבור את המצב והאספה החליטה לפרק את ההגנה. אני וחברי ז׳וק הרגשנו שמתנכלים לנו, לכן עזבנו למחרת את עיר מולדתנו: אני לחרקוב והוא לאודיסה.

תקופה קשה עברה על עירנו: חילופי שלטונות, שוד וגזל, והרוגים נמצאו כל בוקר ברחובות העיר.

כשהבולשביקים כבשו לסוף את העיר, חזרתי לסארני. החנויות נסגרו. הנוער גוייס לעבודה, והפעילים — למשרות ממשלתיות. העבודה הציונית נפסקה. אחר כך כבשו את השלטון בעיר הפולנים והתחילו במאסרים.

בין שתי המלחמות

נפל בחלקי להיות בין הראשונים שנסעו לווארשה. התקשרתי שם עם המוסדות המרכזיים, "תרבות" ו"צעירי ציון". סידרתי את משלוח העתונים "הצפירה" ו"היינט" לעירנו, והעבודה הציונית :התרבותית התחדשה בכל השטחים.

מאותם הימים זכורה לי החגיגה לכבוד הכרזת סן רמו. נערכה תהלוכה גדולה ומסודרת, שצעדה בכל הרחובות המרכזיים וזכתה גם לברכת המושל הפולני.

בערב התכנסה אספה חגיגית בראינ:יע רוזנברג.

בשנת 1921 עליתי לארץ ישראל. ביקרתי עוד בסארני בשנת 1927. מצאתי בה אז דור חדש ותוסס. הוותיקים נעלמו והנוער תפס את מקומם. שאיפת העליה היתה חזקה בקרב הנוער החלוצי.

ביקורי האחרון בסארני היה בשנת 1938. בערב ראש השנה, כשהכל הלכו לבית הכנסת, הייתי נאלץ לעזוב את עירי בגלל החששות למלחמה הקרבה ומפחד שאנתק ממשפחתי בארץ ישראל. בדרכי לרכבת ובהפרדי בדמעות מאמי, עוד ראיתי את היהודים שהלכו לבית הכנסת. לא פיללתי אז שעירי תחרב, וכל שיישאר לנו ממנה יהיו זכרונות עגומים.

ד״ר יונה גליק

סארני - התהוותה, קיומה וחורבנה

מאת שלמה זאנדווייס

רצה הגורל, שאני — אחד העובדים בקהילת סארני שהושמדה — אשאר בחיים, ושאוכל לספר על החיים היהודיים בעירנו, שהיו כה עשירים בשלל גוונים של חן יהודי.

בתור מזכיר הקהילה שלנו, יושב ראש "תרבות" ועסקן גם בשטחים נוספים שבחיי היהודים, הייתי קרוב לדאגותיו, מצוקותיו ושמחותיו של כל יהודי בעירנו וגם בסביבה שהיתה קשורה בקהילת סארני.

אף על פי כן יתכן שאי־פה אי־שם נשמטו מזכרוני תאריכים ומאורעות. במידה שזכרוני יעמוד לי אשתדל לספר כל שאני יודע, כל שנחרת במעמקי נשמתי, — כדי לתרום בזאת לעילוי זכרם המאיר של היהודים מסארני וסביבתה שהושמדו, וכדי לצרף דף נוגה לתיאור הכללי של השואה האיומה שבאה על יהדות אירופה ועל העם היהודי בכללו.

התהוותה של סארני

סארני — כפר קטן ביערות פולסיה

סארני בראשיתה — כפר קטן על גבול פולסיה־וולין, בין יערות וביצות, היתה. ישבו בה כמה עשרות איכרים דלים ומשפחות יהודיות אחדות. המשפחות היהודיות התפרנסו מקניית בקר — בשביל המרכזים הגדולים בפולין ובפרוסיה; פטריות מיובשות, אוכמניות, שערות־חזיר ואווזים — שנמכרו לכרכים שברוסיה ובפולין.

משפחות יהודיות אחדות עסקו במסחר העצים ובניצול שטחי־יער קטנים שהיו קונים אצל הפריצים שבסביבה, או עבדו כפקידים בעסקים גדולים של יהודים או גרמנים. העצים הושטו על פני הנהר סלוץ, הזורם לתוך הנהר הורין, ההורין לפריפט ולבוג — עד דנציג. הסחורות הקלות יותר — חישוקים, אדנים, עצי־הסקה וכן שוורים, אווזים ופטריות — הוטענו בקרונות־רכבת ליד תחנת סארני, שהיתה מרוחקת 2—3 קילומטרים מן הכפר.

תחנת הרכבת הקטנטנה ובנוית־העץ נמצאה על קו מסילת־הברזל רובנה—לונינייץ—פינסק, אשר שמה יצא אז כ"מסילת הברזל הפולסית".

יהודי הכפר סארני והכפרים הסמוכים התיחסו על משפחות יהודיות מכובדות, והיו בעלי צדקה ומכניסי־אורחים. בתיהם נוהלו ביד רחבה, כי כנראה פרנסה לא חסרה, ונגד המשטרה הצארית היה להם אמצעי בדוק — "מנחה היא שלוחה לאדוני לעשיו".

משפחות מהכפר — המשפחות וולול גייפמאן, איצל זינגר, השו"ב זיסקינד גאמרמאן, שור ואח־רות — היו לאחר זמן מבוניה ומעסקניה של סארני, הם ובניהם עד היום המר האחרון של כליונה.

כך חיו המשפחות היהודיות בכפר סארני את חייהן המיוחדים במשך דורות עד התהוותה של העיר החדשה סארני.

שלשה היו הגורמים שהשפיעו על צמיחתה של סארני:

(א) הרדיפות על יהודי הכפרים, והגירושים בשנים האחרונות של המאה שעברה.

(ב) בניית מסילת הברזל החדשה קיוב—קובל, שנקראה לאחר מכן בשם "יוגו־זאפאדנאיה ליניה" (המסילה הדרומית־מערבית). מסילה זו היתה לה חשיבות רבה בעיני הממשלה הצארית, מבחינה מדינית ואסטרטגית כאחד, כי היא חיברה את פולין עם אוקראינה ורוסיה.

(ג) הכפר סארני וסביבתו היו נחלתו של הגנרל הנודע דז'רז'ינסקי, שהיה מקרובי בית המל־כות. הכנסות לא הכניסו לו הביצות שבנחלתו, ואילו רצה למכור אותן — כי אז רק בחצי חינם. על כן גמר אומר להשתמש ברשות שניתנה מטעם השלטון הצארי (שכל מאה כפרים רשאים יהיו לבנות עיירה, בה מותר ליהודים לשבת) ולהפוך את הכפר סארני לעיירה כזאת. מידי מי אפשר היה לקבל מחיר מפולפל בעד כל מטר אדמה אם לא מידי יהודים? ביחוד שבין כך ובין כך נשארו גם הלאה — גם הכסף וגם האדמה — ברשות הפריץ, כיוון שליהודים מותר היה רק לחכור אדמה ולשלם דמי חכירה מדי שנה בשנה, אך אסור היה להם לרכוש אדמה לצמיתות; ואילו הבתים נבנו לפי ההסכם לזמן קבוע מראש, ומותר היה לפריץ להרוס אותם לאחר תום המועד, אם לא רצה לחדש את ההסכם.

מאחר שמקורב למלכות היה, נסע הגנרל דז'רז'ינסקי לפטרבורג והביא משם רשיון כתוב וחתום, שמכיוון שמסילת הברזל חוצה את ביצותיו — רשאי הוא לבנות באיזורו עיירה (פוסאד סארני).

סארני נעשית עיר

כאשר פשטה השמועה בקרב היהודים, שליד הכפר סארני נבנית תחנת־רכבת שתחבר את שתי המסילות, הפולסית והדרומית־מערבית, שדרכה יעברו מדי יממה בימממה רכבות רבות, ושבונים בה סדנת קטרים (דֶפּו) גדולה, בה יעבדו מאות פועלים מקצועיים ועליהם יווספו מאות פקידי רכבת שבשבילם מקימים בתים מיוחדים — סימן שמקום זה מקום של פרנסה יהיה, התחילו יהודים מכל קצות וולין ופולסיה לזרום לסארני. ראשונים באו יהודי הערים, העיירות והכפרים הסמוכים: ברזניץ, דומברוביץ, ברזנה, סטפן ואחרים. אך קדמו להם ראשוני הראשונים, יהודי הכפרים סארני, נימוביץ, צ'ודלה וכו'.

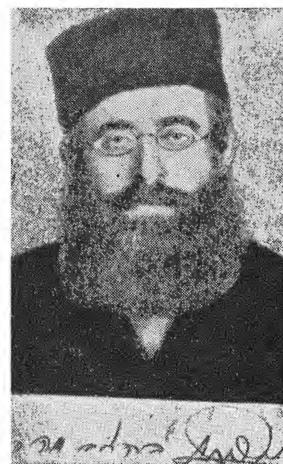
כך התחילו לצוץ כפטריות לאחר גשם בתי מלון ובתי מסחר, שברבות הימים פשטו על פני שטח נרחב. כך קמה בשנים 1900—1902 העיר סארני, שנודעה אחר כך בפולין כעיר מחוז (פוב־יאט), ובה אוכלוסיה של 14,000 נפש בקירוב, שמהן כמחצית היו יהודים.

במיוחד רבתה האוכלוסיה היהודית בסארני בימי שלטונה של הריפובליקה הפולנית. סארני קשורה היתה בקשר אמיץ עם המרכזים העירוניים של פולין — וורשה, לודז' וכו' — בשטח הכל־כלי והמדיני, התרבותי וכן הדתי. סארני נודעה במוסדותיה, בבית הספר "תרבות" שבו למדו מדי שנה בשנה קרוב ל־600 ילד. בבית ספר זה חונך דור של מורים, חלוצים וסתם ציונים טובים ויהודים נאמנים, שבזכותם הגענו היום בישראל לקרוב ל־600 משפחות מסארני.

שם טוב בכל פולין רכש לו בית היתומים שבסארני. לאחר פרעות פטלורה באוקראינה, נהרו לסארני — בעירום ובחוסר כל — יתומים מהגוברניות הוולינית והקיובית. בסארני מצאו בית חם, חינוך, לימוד עברית ולימוד מקצוע, ולאחר מכן עלו לארץ ישראל או הגרו לארצות אחרות, כרצונם או כרצון קרוביהם ואפוטרופסיהם.

בשביל היתומים שבאו לסארני כשהם נגועים במחלות שונות, נוסד בשנים 1920—1921 סניף של חברת "טאז", שהתקיים בסארני עד לשנת 1939.

כן הוקם באותן השנים בית ספר "אורט", שנודע בכל פולין ושחינך מאות בעלי מקצוע בענפי

ר׳ ישראל פרלוב מסטולין זצ״ל

ר׳ משה פרלוב מסטולין זצ״ל

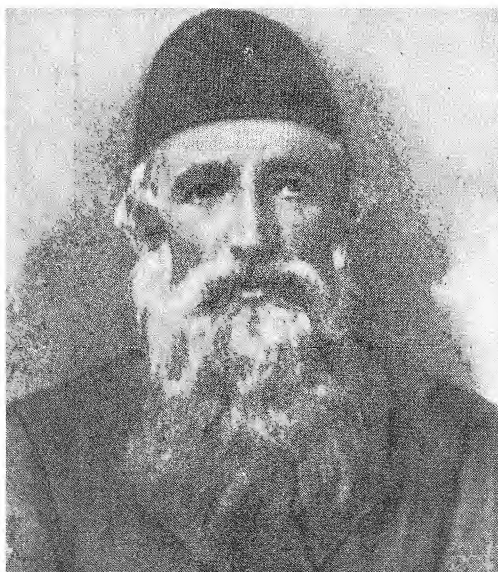
ר׳ אלימלך פרלוב מקארלין זצ״ל

ר׳ פסח־אליהו כץ שו״ב

ר׳ שלמה גאמרמאן שו״ב

ר׳ יהושע פיקמאן, חזן בית הכנסת הגדול

האדמו״ר ר׳ אלימלך פרלוב בחברת חסידיו בשעת ביקורו בסארני.
מימין לשמאל — בשורה הראשונה: ה׳ בנימין קנטורוביץ, האדמו״ר ר׳ אלימלך פרלוב, ראש הישיבה ר׳ ישראל מפינסק, ר׳ נח סימנר; בשורה השניה: ר׳ שמואל פרלמוטר, ה׳ פסח דראך, ה׳ ישראל נבוז׳ני וה׳ זיידל זולוטוב.

האדמו״ר ר׳ איציקל פצ׳ניק מברזנה והרב הכטמאן בחברת חסידים

הנגרות השונים וכן תלמידות שסיימו קורסים לתפירה ולגזירה. מאות אנשים ונשים בישראל ובארצות אחרות חייבים תודה על קיומם המכובד כיום לבית הספר "אורט" הסארנאי.

סארני היתה מפורסמת ברבניה ושוחטיה, בישיבה ותלמוד תורה שלה, בהנהלת קהילתה, מוס־דותיה הציוניים ומפלגותיה, ולעסקניה יצא שם לכבוד ולתפארת.

כל זה נחרב באותם ימי קיץ נוראים, י"ד—ט"ו באלול תש"ב, כאשר כנופיות הרוצחים הנאציות הובילו לטבח את אחינו ואחיותינו היקרים, זקנים ונערים, עוללים ויונקים. הם כולם טמונים עתה בשני קברים על אדמת הנכר, ואנו איננו יכולים אפילו לעלות אל קבריהם ולשפוך עליהם את דמעותינו. אל רחום, נקום את נקמת דמם השפוך!

הקהילה היהודית בסארני

תולדותיה של הקהילה היהודית בסארני מתחלקות לשש תקופות:

(א) משנת 1900 עד פרוץ מלחמת־העולם הראשונה, 1914.

(ב) מ־1915 עד כניסת השלטון הפולני בשנת 1920.

(ג) מ־1920/21 עד בואו של הצבא הסובייטי בספטמבר 1939.

(ד) מספטמבר 1939 עד יולי 1941 — תחת השלטון הסובייטי.

(ה) תחת מגף הגסטפו והמשטרה האוקראינית — עד החורבן.

(ו) ימי הפרטיזנים ושובו של הצבא האדום.

עד פרוץ מלחמת־העולם הראשונה

כידוע, לא העניק השלטון הצארי זכויות מוניציפאליות וזכויות אזרחיות אחרות לאוכלוסיה בכללה, וביחוד לא ליהודים שבעיירות הקטנות ב"צ'רטה אוסידלוסטי" (תחום המושב — השטח בו מותר היה ליהודים להתגורר).

האוכלוסיה ברוסיה מורכבת היתה מן השכבות הבאות:

(א) "קרסטיאנסטבו" — האיכרות, בעלת "וולוסטנויה אופראבלניה", שלטון עצמי של כפרים אחדים.

(ב) "מישצ'אנסטבו" — תושבי ערים, שמותר היה להם לגור רק בעיירות ואשר השלטון העצמי שלהם נקרא בשם "מישצ'אנסקיה אופראבה".

(ג) "קופייצ'יסטבו" — סוחרים גדולים, מדרגה ראשונה ושניה. אם זכה יהודי לרשיון של סוחר מהגילדה הראשונה — מותר היה לו לגור גם בערים הרוסיות קיוב, מוסקבה, פטרבורג וכו'.

(ד) "דבוריאנסטבו" — בעלי אחוזות ואנשים אחרים מן הדרג הגבוה של העילית הרוסית — נסיכים וקרובים למשפחת הצאר.

אוכלוסית סארני היהודית נמנתה כרגיל על ה"מישצ'אנים". אולם כיון שסארני היתה עיירה חדשה, שתושביה באו אליה מכל הסביבה, נשאר כל אחד מהם רשום ב"מישצ'אנסקאיה אופראבה" הקודמת שלו. שם הוא קיבל את הפאספורט שלו ושם התיצב ל"פריזיב" (השרות הצבאי). האופראבה היתה גם גובה את המסים שהוטלו במיוחד על היהודים: מסים על נרות השבת, הכנסות מן השחיטה ("הטאקסה") וכו'. מאיזו סיבה שהיא — כלכלית, או מניעות מצד תקיפי האופראבות האחרות, לא היתה בסארני "מישצ'אנסקאיה אופראבה", דבר שהכביד על יהודי העיר. "רב מטעם" (רב ממשלתי) שירשום את הלידות, החתונות והפטירות — גם כן לא היה. במקרים כאלה היו

פונים לרבני העיירות האחרות: דומברוביץ, וולודימירץ, ואפילו לרובנה — עיר המחוז באותה תקופה. כן לא היתה בסארני מינהלת־עיר. הטיפול בענייני השלטונות היה ברובנה.

לעומת אלה נתברכה סארני ב״פריסטאב״, ״אוריאדניק״ ועשרה שוטרים (מפקד המשטרה, סגנו ועשרה בעלי דרגות אחרות) משלה, בית משפט ובו שופט ומזכיר, משרד דואר, והחשוב מכל — ״מונופולקה״ (חנות ממשלתית למכירת יי״ש). הרחוב בו נמצאה המונופולקה זכה לשם ההיסטורי ״מונופולנאיה אוליצה״ (רחוב המונופולין).

בכל עיירה יהודית מצוי היה יהודי בעל קשרים טובים עם המשטרה. הוא שימש מתווך, ובאמ־צעותו היתה המשטרה מקבלת תשלומים חדשיים וסתם דמי ״לא יחרץ״. יהודי כזה היה גם אצלנו בסארני.

ליד המשטרה מצוי היה ה״ארסטני דום״ (בית כלא), בו היו יהודים מרצים את ענשיהם על ״פשעיהם החמורים״: אי־סגירת החנות לאחר שעה שבע בערב, מכירה ביום א׳ דרך הדלת האחורית, ו״פשעים מסוכנים״ דומים... תמורת דמי ״לא יחרץ״ היה שומר בית הכלא מרשה להכניס נרות בשביל הנשים היהודיות כדי שתוכלנה לקיים את מצוות הדלקת הנרות, ובעד רובלים אחדים יכלו חסידים לערוך שלוש־סעודות במנין וכיוצא באלה.

לאחר שנבו תחנת הרכבת הגדולה והיפה והסדנה (דֶפּוֹ), שבה עבדו פועלים ופקידים רבים, רכבות התחילו לעבור במשך כל היממה, ומקורות של פרנסה התחילו לפכות בשפע — הגיעה השעה גם לבנין החיים הציבוריים היהודיים על כל מוסדותיהם.

בית־הכנסת הגדול

תוך תקופה קצרה נבנה בית המדרש הגדול בהשתתפותם הפעילה של השוחט ר׳ זיסקינד גאמרמאן ובעלי הבתים — האחים יעקב ולייב אלכסנדרוב, ה׳ דויד בירג, ה׳ זליג ברלינסקי, ה׳ נורבר, ה׳גדליה מוריק, ה׳ מנדל לאופר, ה׳ אברהם קלעס, ה׳ קלמן פלד ואחרים. הרב הצעיר, ר׳ מתתיהו קאבאצ׳ניק, הוזמן לשמש בקודש. הרב היה בחור־ישיבה ליטאי מהעיירה איישישוק, למדן מופלג, מעורב עם הבריות, סובלני כלפי אחרים. המשפחה היהודית כולה נתקשרה אליו ברחשי אהבה והוקרה רבים.

בבית המדרש נהגו להתפלל בעלי־בתים ובעלי מלאכה מכובדים. לפני התיבה היו עוברים בעלי תפילה טובים, כר׳ זיסקינד השוחט, אחיו ר׳ שלמה גאמרמאן, ר׳ אלתר קופרמאן ור׳ יהושע פיקמאן, שכונה לאחר מכן בשם ר׳ יהושע החזן.

ואכן, לעת זקנתו התפרנס ר׳ יהושע מחזנותו. הוא היה בא לכל החתונות והשמחות האחרות, ובהדרת פניו, אמרותיו העדינות והיפות, זמרתו ורקודיו — היה משמח את ה״עולם״. ר׳ יהושע החזן היה תלמיד־חכם, ירא שמים, נעים הליכות, והיה אהוב מאד על הציבור הסארנאי.

בית־הכנסת הסטולינאי

זמן קצר לאחר זאת נבנה — לא הרחק מבית המדרש — בית הכנסת הסטוליני, או כפי שנקרא אצלנו — ה״שטיבל״ הסטוליני. עד בניית בית־הכנסת התפללו חסידי סטולין בביתו של ר׳ יוסל נאבוז׳ניק. בית־הכנסת הוקם על מגרשו של ר׳ הרשל ברגמאן. בבניית בית־הכנסת טרחו הרבה בעלי הבתים ר׳ צדוק זאנדווייס, ר׳ מאיר גולדמאן, ר׳ יוסל חרפאק, ר׳ בנימין קאנטורוביץ, ר׳ יהודה פרלשטיין, ר׳ שמואל גייפמאן ובניו יעקב ומשה, ר׳ אהרן מיאסניק, ר׳ משה יוסל קוטלצ׳וק, ר׳

מאיר שור, ר׳ פסח בורקו, ר׳ יצחק גליק, ר׳ לייזר ז׳וק, ר׳ לייזר סוסניק, האחים ישראל ומשה קולקובסקי, ר׳ אהרן ברזוביץ, ר׳ שבתי קוניק ואחרים. בבית הכנסת התפללו חסידי סטולין בלבד, והמנהג שנהגו בו היה זה של אדמו״רי סטולין. בבית־כנסת זה לא הורשו חזנים ו״משוררים״ לעבור לפני התיבה. ומי היה זקוק לכך כאשר במקום נמצאו בעלי תפילה ערבים ויקרי נפש כר׳ צדוק ור׳ פנחס זאנדוויס, ר׳ משה יוסל קוטלצ׳וק, או שלעתים בא לשבת ר׳ מנחם מדומברוביץ. תפילתם היתה בבחינת ״כל עצמותי תאמרנה״, וחסידים היו מספרים על ר׳ אהרן הקרליני זצ״ל, שפעם בשבת תוך כדי תפילה זעק: פודאי ז׳ארו (ברוסית — תן אש)! בלהט כזה היו מתפללים בבית הכנסת הסטוליני. וכשם שלוהטת היתה תפילתם, כן מתוקה וחמה היתה זמרתם בשבת בשעת הסעודה השלישית, סעודות מלווה־מלכה ובהזדמנויות דומות. מי שלא ראה את השמחות ולא שמע את הזמירות בבית הכנסת הסטוליני, וביחוד אלה שבפורים ובשמחת תורה — לא טעם ולא יטעם את טעמם של מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון.

מכל קצות העיר היו נוהרים מקטון ועד גדול, יהודים ואפילו גוצרים, לבית הכנסת הסטוליני כדי לחזות בשמחתם של חסידים. מי לא יזכור את ריקודיו על השולחן ועל הספסלים של ר׳ משה יוסל קוטלצ׳וק, את מחיאות כפיו וזמרתו. הנה אנו רואים אותו אומר את תפילת שמונה־עשרה של מוסף בשמחת תורה כשהוא קשור לעמוד שעל הבימה, וכל החבריה רוקדים סביבו במעגל. והנה ר׳ יוסל נאבוז׳ניק מוקף עשרות ילדים — הוא מחלק להם סוכריות וקורא אליהם: צאן קדשים! והם עונים לו: מֶה מֶה! הנה הוא אומר את ה״אני מאמין״ הגדול וכל הזאטוטים משיבים אחריו: אמת, אמת! והנה ר׳ אהרן מיאסניק רוקד על ספסל ושר כשהוא בגילופין, וכנגדו רוקדים ר׳ פסח בורקו, ר׳ שלמה׳קה הסופר ואחרים.

לשיא ההתרוממות והשמחה היו מגיעים חסידי סטולין בשבוע שהרבי ר׳ ישראל׳קה פרלוב זצ״ל (״הינוקא״) היה בא לסארני. מלבד החסידים שבסארני, שבשבוע זה התפשטו מכל דאגות־פרנסה והתמסרו כולם רק לשמחות, היו מגיעים, מי ברכב ומי ברגל, גם מאות חסידים מכל הסביבה. וכשם שבעליה לרגל לירושלים לא אמר איש: ״צר לי המקום״ — כך היה גם בסארני. וכל חסיד איכסן בביתו חסידים אחדים.

כבר שבועות אחדים לפני בוא הרבי, הורגשו בשטיבל ההכנות. תוכננו תכניות מקיפות: אצל מי יתאכסן הרבי בשנה זו, אצל מי יבקר, מי יהיו בעלי התפילה, בעלי־קריאה, מגישים, זמרים וכו׳. וכשהרבי בא — היה בעיירה ״ליהודים״. התפילות הנלהבות, המחולות והשמחות, חיממו לא את לב החסידים בלבד, אלא אף את ליבם של אלה שבאו מבתי מדרש אחרים. לא רק החסידים חשו שהרבי שוכן בסארני, אלא כל האוכלוסיה שבסארני והסביבה. ואפילו הגויים היו משוחחים ביניהם: „סטולינסקי ראבין פרייכאל״ — הרבי מסטולין הגיע!

כשאנו מזכירים את בעלי התפילה ובעלי הקריאה בבית הכנסת הסטוליני, נציין שבכל תקופת קיומו של בית הכנסת הזה, בערך 40 שנה, שימשו בו שני בעלי קריאה בלבד. לא כל מאן דהו הורשה בבית הכנסת הסטוליני להתקרב לספר התורה. אדם כזה צריך היה להיות ירא שמים, איש תם וישר, נעים הליכות וכו׳. ואכן, שני בעלי הקריאה, ר׳ ישראל קולקובסקי (אביו של ר׳ יעקב קולקובסקי) והשוחט ר׳ פסח־אליה, היו ראויים לכך מכל הבחינות.

בית־הכנסת הברזנאי

זמן קצר לאחר מכן נבנה גם בית הכנסת הברזנאי. בבית כנסת זה התפללו לרוב בעלי מלאכה, חסידיו של הרבי מברזנה ר׳ שמואליק׳ל פצ׳ניק זצ״ל, בעלי מלאכה חרדים, יהודים הגונים, שכל חייהם עמלו ועבדו בזיעת אפיים — בנו במאמצים ובאמצעים עצמיים בית־כנסת יפה, והוסיפו עליו אף דירה בשביל השמש שלהם ר׳ מנדל.

בבניית בית הכנסת השתתפו בפעילות ה׳ יהודה לאנגר, ה׳ אפרים ביקובסקי, ה׳ גרינברג, האחים איצ׳ה ובני גלקל, האחים וולף ומנדל פאבריקאנט, ה׳ יהושע ברוך פלוטניק, ה׳ יוסף מרדכי וושצ׳ינה, ה׳ יעקב בריק, ה׳ זרח דננברג ואחרים.

כמו בבתי הכנסת האחרים כן בבית הכנסת הברזנאי נוספו מתפללים, ובשבתות ובימים טובים היו עורכים בשירה ובזמרה שלוש סעודות ומלווה־מלכה. וכשהרבי ר׳ שמואליק׳ל, בעל הדרת הפנים, היה בא לשבת לחסידיו — ניכרת היתה השמחה בכל העיר. המוני חסידים מן העיר והסביבה היו משמחים את עצמם ומביאים פדיון ביד רחבה.

כעבור שנים אחדות בא לסארני בנו הצעיר של הרבי ר׳ שמואליק׳ל — ר׳ יוסלה זצ״ל. ואף כי ר׳ שמואליק׳ל עוד היה בחיים והנהיג את עדתו בברזנה, התחיל ר׳ יוסלה לערוך שולחן של רבי, שנמשכו אליו חסידים רבים מסארני. ר׳ יוסלה היה אהוב על כל הציבור והיה ראוי לכך: תלמיד חכם, ירא־שמים גדול, עניו ואוהב־ישראל. מראה פניו הפאטריארכאלי היפה שבה לב כל.

בית־הכנסת הפוליסי

סארני היתה מחולקת לשני חלקי־עיר: מצד אחד — המרכז של העיר, של האוכלוסיה היהודית, של המסחר וכל המוסדות. את העיר חצתה מסילת הברזל על כל מתקניה, התחנה, הסדנה (דֶפּוֹ), מגדל־המים, הבתים של פקידי הרכבת, בית ספר בשביל ילדיהם וגן — הגן העירוני היחיד בסארני. מאחורי מסילת הברזל השתרע הצד הפוליסי. בצד זה היה האויר צח יותר, היה יבש יותר, היה יותר ירק וכן צמחה חורשת ארנים צעירה. בחלק זה של העיר גרו בעיקר נוצרים — פקידי הרכבת והדואר ואחרים. יהודים נמצאו בצד הפוליסי כשלשה מנינים. נבנו שם, קרוב לתחנת הרכבת, 4 בתי מלון, הם היו בבעלותן של משפחות ה״ה יונה אוורבוך, נפתלי גולדמאן, מרדכי (מוטל) זאנדוויס, ובית המלון הגדול והיפה ביותר — בבעלותה של משפחת ר׳ וולוול גייפמאן. עסקיהם של בתי המלון היו לא רעים, אולם יותר מכולם היה תמיד מלא וגדוש המלון של וולוול גייפמאן, בו התאכסנו כל סוחרי היערות היהודיים מפולין ומרוסיה. ואם נמצאות במקום 30 משפחות של יהודים תושבי קבע, ובית כביתו של ר׳ וו. גייפמאן עם הסוחרים היהודים שבו — האם אפשר שיחיו ללא בית כנסת? ואכן, החלה מיד המלאכה ובית הכנסת נבנה מהר וביד רחבה, ובו ארון קודש יפה, שלתוכו הכניס ר׳ וו. גייפמאן ספר תורה. אחריו החרו־החזיקו גם בעלי בתים אחרים, והארונות נתמלאו ספרי קודש, תלמוד ומשניות.

בין המסייעים החרוצים בבניית בית הכנסת וכל הנלווה עליו היו ר׳ וולוול גייפמאן ובנו אשר, משפחת פיינשטיין, משפחת פידל, העו״ד בקר, ר׳ צדוק ור׳ מוטל זאנדוויס, ר׳ יונה אוורבוך, ר׳ יהושע ברוך פלוטניק, ר׳ יוסל גלקל, ר׳ איצ׳ה גליק, ר׳ ישראל נאבוז׳ניק, ר׳ אהרן וולף פלד, ר׳ יוסל רויטלמאן ואחרים.

בית־הכנסת הסטפאני

שנים אחדות לאחר מכן הוחל בבניית בית כנסת שנקרא אחר־כך בשם "בית הכנסת הסטפאני", או "בית כנסת של רויזנברג". את בית הכנסת התחיל לבנות התושב הסרנאי החשוב ר' משה רויזנברג. הבנייה נמשכה שנים אחדות. מתפלליו היו חסידים סטפנאים אחדים ותושבי הרחובות הסמוכים למקום. ליד בית הכנסת וליד ביתו הגדול חפר ר' משה רויזנברג בריכת דגים גדולה, שלא עלתה יפה. היא היתה עזובה ומעופשת, וצפרדעים קירקרו בה. רק אחת לשנה הגיעה הבריכה לשימוש לצרכי מצווה, זה היה בראש־השנה כאשר יהודים באו אליה לתשליך.

בית־העלמין
או כפי שהיה נקרא אצלנו "המקום הקדוש"

הרבה יש לספר על אודות בית העלמין. ראשית, כל אחד מאתנו השאיר שם קרוב או ידיד. והשנית, לא רחוק ממנו נמצאים עתה שלושה קברי־האחים הגדולים, בהם קבורים מעונינו הקדושים. מי מאתנו לא יזכור את הימים של תשעה באב ושל כל חודש אלול, בהם היו מאות אנשים ונשים עולים אל קברי־אבות, שופכים שם את לבם על צרות הפרט והכלל, ומתפללים על ישועות ונחמות ועל שנה טובה. אחדים מאתנו עדיין זוכרים את חופתם של חתן וכלה עניים, שהועמדה במקום הקדוש בשנת 1918/19 כסגולה לעצירת מגפת הטיפוס. רבים עוד יזכרו את הזמן בו נרכש השטח הגדול של בית־העלמין מאת הפריץ הסארנאי וקודש לבית קברות. באו אז יהודים רבים ורבנים מהעיר ומהסביבה, וביניהם ר' חיימ'קה טויבמן, האדמו"ר מברזנה זצ"ל. נערכו הקפות סביב השטח ונאמרו מזמורי תהילים ותפילות. ימים אחדים לאחר קידוש המקום נפטר בגיל של למעלה ממאה שנה אביו של ר' קופל פרול. מחשש שלא להשאיר את הבר־מינן לבדו בבית העלמין, היה בנו קופל יוצא במשך זמן רב ללון ליד הקבר — עד אשר הובא לקבורות בר־מינן נוסף.

תושבים רבים מהעיר נרשמו מיד כחברים ב"חברה קדישא" וב"חברה נושאים".

הכנסת אורחים

כמרכז של תחבורה, נתברכה סארני בעניים רבים, שבאו אליה ברכבות. מאחר שמקום מיוחד לאכסונם לא היה, מצאו להם רובם מקום בבתי הכנסת ובתי המדרש, והחשובים שביניהם אורחו בבתיהם של בעלי בתים אחדים, ורבים — האכסניה שלהם היתה בביתו של השוחט ר' זיסקינד גאמרמאן.

ביתו של ר' זיסקינד גאמרמאן היה תמיד פתוח למשולחים שונים, לנכדי רביים ולסתם עניים, שנוסף על מקום ללון ניתנו להם בו אוכל ומשקה ביד רחבה. אבל אין הקומץ משביע את הארי, וצצה השאלה: היכן ובאילו אמצעים אפשר יהיה לבנות אכסניה לעניים. באותם הימים מתה בכפר הסמוך צ׳ודלה הנדיבה ציפורה, אשת ר' ארצ'יק גייפמאן. משפחת גייפמאן זאת הלכה ערירית. ר' ארצ'יק גייפמאן חילק צדקה הרבה לזכר אשתו המנוחה. לא היה בית־כנסת שלא הציב בו עמוד, ארון קודש, ספרי תורה, פרוכות, כתרי־תורה, פמוטים, נברשות ותשמישי קדושה אחרים. ולבסוף רכש בית גדול ושטח קרקע סמוכים לבית הכנסת הברזנאי. בבית זה הוקמה אכסניה לעניים, תלמוד תורה, ומאוחר יותר — מאפית המצות. על השטח הפנוי הגדול נבנו אחר כך ביד עסקני העיר המרחץ העירוני הגדול והמקוואות.

בתקופה שלפני מלחמת־העולם הראשונה לא היו בסארני בתי־ספר, גמנסיות, או מוסדות חינוך מודרניים אחרים. בית הספר הרוסי בן ארבע המחלקות, היחידי שהתקיים אז, היה בבעלותה של הנהלת הרכבת. למדו בו רק ילדים של פקידי הרכבת, פרט ל־2—3 ילדים יהודים, שהוריהם היו קשורים בעבודות הרכבת.

כל החינוך היה מיוסד על "חדרים" ועל מורים פרטיים אחדים, שנתנו שיעורים בבתים. המורים היו גם באים לשעות אחדות לחדרים כדי ללמד שם עברית ורוסית. משפחות אמידות אחדות, שלא הסתפקו בחדרים ובמורים הפרטיים, היו שולחות את בניהן לערים הגדולות הסמוכות, רובנה — קובל, לשם לימודים בבתי הספר שבהן.

החדרים בסארני באותם הזמנים דומים היו לחדרים בסביבה כולה: אותו מלמד, אותה רצועה, אותו ניגון ונענועים, אותו חדר מחניק בו למדו עשרים ילדים מהשכם בבוקר עד מאוחר בערב. בזכרוננו נשארו שמורים החדרים של ר׳ יוסף נבוז׳ני, ר׳ אלתר פרץ ור׳ אברהם־חיים שניידר.

המלמד ר׳ יוסף נבוז׳ני היה יהודי טוב ושקט, שלימד את הילדים במסירות ובנאמנות יהדות, תפילה, לעבור על הסידרה וכו׳. הוא ניהל את החדר ביד רכה. לעומת זאת היה ר׳ אלתר־פרץ קפדן יותר. אצלו למדו חומש ורש״י, גמרא ותוספות ומפרשים אחרים. החדר של ר׳ אברהם חיים שניידר היה קצת יותר מתקדם. ר׳ אברהם חיים שניידר היה יהודי משכיל, ידע יפה עברית ורוסית, לימד היטב דקדוק ותנ״ך עם הפירושים החדשים, מקרא מפורש ואחרים. הוא כבר כונה "המורה שניידר", ובכל זאת לא העז אף הוא להיות ראשון להנהגת מודרניזאציה בשיטת הלימוד. גם הוא לימד את תלמידיו עד שעה מאוחרת בערב ולא נמנע מסטור לתלמידיו או מהענישם בענשים אחרים.

כל היום היו התלמידים תחת השגחה קפדנית. הם נשמו לרווחה רק כשהרבי ר׳ אלתר־פרץ התנמנם לאחר ארוחת־הצהרים, או כשחל איזה יומא דפגרא, או שבבית הכנסת נערך קידוש, ברית־מילה, פדיון הבן. אז היו החבריה פורצים לחצר ומשתוללים כעזי־בר, רוקדים ומתהוללים ומשחקים ב"וואגע" ו"פיקהולץ", מטפסים על הגדרות והעצים ורוכבים על התיש. רק כאשר הרבי חזר ובן הזקונים הצביע על אחד מאתנו שהשתובב יתר על המידה, היה כבר אותו תלמיד יוצא בשן ועין. רבה ביותר היתה שמחתנו בערב, ובעיקר בחורף, כאשר תינוקות דבית רבן יצאו מכל החדרים ובידיהם פנסי־ניר בעלי שלל צבעים, אז נתחלקו הכל לשלושה מחנות לפי החדרים. מלחמה בכדורי שלג התנהלה בכל עוז, ושני גלמי־השלג הותקפו בסערה עד שהתוצאה היתה שכל דאלים גבר.

היו עוד שלושה חדרים שנוהלו לפי שיטה זאת — של ר׳ לייבל דבורצקי, ר׳ אהרן זוליר מהכפר נימוביץ, ושל ר׳ יצחק אהרן.

שינוי חל במצב בערך בשנה 1907/08, כאשר לסארני בא המורה בועז ישפה מצ׳ודנווולינסק. בועז ישפה היה אדם מודרני, משכיל ועדין נפש. הוא שכר מיד במרכז העיר (אחר כך נקרא בשם רחוב אפטיצ׳נה) דירה יפה בת חדרים אחדים, שבשני הגדולים שבהם נקבע בית הספר הפרטי שלו. החדרים צוידו בספסלי בית־ספר נוחים, שלשה תלמידים על ספסל, לוח קיר, גלובוס, אטלסים. גם המשטר והמשמעת נקבעו כבבית ספר מודרני. ואז התחילו לימודים שיטתיים של עברית, נוסדה מקהלה של תלמידים ותלמידות, ובחנוכה ובפורים נערכו הצגות של ילדים — הכל בעברית. ואף כי הלימודים עדיין לא התנהלו לפי שיטת העברית בעברית, היו כבר התלמידים בינם לבין עצמם, וביחוד עם המורה, משוחחים בעברית. כך הונח היסוד לעברית אצלנו בסארני. מטעמים משפחתיים יצא המורה ישפה את סארני כעבור שנתיים — שלוש.

המורה ישפה נסע, והמנהגים, התורה והדרך־ארץ נשארו. לאחר צאתו — בא לסארני מורה טוב, פייבלניימן מלאכווה, והתלמידים עשו חיל בלימודים. אדון ניימן עשה בסארני שנים אחדות. בשנים אלה הקימו תלמידיו את ״אגודת חובבי שפת עבר״ ומשכו לתוכה צעירים רבים מ״חדרים״ אחרים.

מן המורים הפרטיים זכורים לי המורה דבורין, שלימד רק את השפה הרוסית, וכן המורים סאשה רוזנברג ווולודיה גולדמאן, שלימדו מתימטיקה ושפות.

משפחות מתבוללות לא היו באותו זמן בסארני. בכל הבתים דובר יידיש, פרט לשתים־שלוש משפחות שבאו מרוסיה ושילדיהן למדו בגימנסיות רוסיות בקיוב ובערים אחרות.

לעומת זאת היו הורים ששלחו את ילדיהם לישיבות, ללידא — אל הרב ריינס ז״ל, או לקיוב — אל הרב אהרונסון ז״ל, וכן לזוויהל — אל העילוי הפולטבי הרב יואל שורין ז״ל. תלמידים אחדים אף הרחיקו נדוד לאודיסה ושמעו לקח מפי ח. נ. ביאליק וד״ר יוסף קלוזנר.

נשואי תערובת לא היו אצלנו, חוץ ממקרה אחד — בת למשפחה חסידית יפה שנישאה לשכן נוצרי, פקיד רכבת. המקרה עשה רושם רב בעיר ובסביבה. הימים בהם המירה הבת את דתה והובלה לחופה היו בעיר כתשעה באב במקום הקדוש (בית הקברות). הכל השתתפו בצער המשפחה, שקרעה קריעה בבגדיה וישבה שבעה כאבלים על מת. מחמת הבושה והכאב עקרה המשפחה לאחר זמן־מה מסארני והשתקעה באודיסה.

ארגונים משקיים

לא התקיימו באותו זמן, כי בימי הצארים קשה היה, ואפילו אסור היה, לארגן אגודות משקיות. אולם מאחר שנמצאו סוחרי־יערות רבים וחנויות טקסטיל גדולות, שהיו זקוקים למוסד־אשראי לשם ביצוע עיסקות המסחר שלהם, הוקם בשנת 1912 — ביזמת סוחרים וחנוונים אחדים — בנק שנקרא ברוסית בשם ״סארנינסקויה אובשצ׳סטבו ווזאימנאגו קרדיטה״ — חברה סרנאית לאשראי הדדי.

הבנק נפתח בבנין שהיה שייך לגרמני קראפט, ומשנת 1918 — למשפחת גליק (אחד מהמשפחה, יונה גליק, נמצא בישראל).

בתור מנהל ראשון בבנק שימש ה׳ רבזיוק, ואחריו ר׳ יוסף גולדברג, אביה של בילקה גולדברג וחותנו של משה גאמרמאן ז״ל, שהיו בשנת 1921 בין 12 העולים הראשונים מסארני לארץ ישראל.

יוסף גולדברג היה אדם ישר ובן תרבות. בעזרת חבר־העובדים הטוב — חיים גרינברג, אהרן זאנדוויס ז״ל, ויבדל לחיים משה בורקו (כעת בישראל), ובתמיכתן המלאה של ההנהלה והמועצה של הבנק, שבהן השתתפו סוחרים מוכשרים, יהודים ישרים ובעלי בתים מכובדים שבעיר כה״ה אלכסנדרוב, דוד בירג, צדוק זאנדוויס, יוסף חרפאק, יצחק לוין, יצחק גליק, גדליה מוריק, הרשל ברגמאן, מאיר גולדמאן, משה יצחק נגל, האחים דובויסקי, אהרן ברזוביץ — פעל הבנק כהלכה וכל האוכלוסיה שבעיר ובסביבה רחשה לו אמון והוקרה. הבנק היה קשור בבנקים גדולים רבים בקיוב ובערים אחרות ברוסיה.

ארגונים תרבותיים ומדיניים

עד מלחמת העולם הראשונה לא היו בסארני ארגונים מדיניים או תרבותיים, פרט לחוג של כמה עשרות ציונים, שהקימו ספריה קטנה. החברים החרוצים ביותר בחוג היו ה״ה שמואל זינגרמאן ז״ל

(ששימש לאחר מכן יושב ראש ההסתדרות הציונית, יו"ר של סניף "תרבות" ויו"ר הועד של קרן־היסוד — עד צאתו עם כל משפחתו לארץ ישראל בשנת 1930; ב־1947 מת ר' ש. זינגרמאן בארץ בגיל 65), ואחריו ניהלו את הספריה ואף שיכנו אותה בביתם האחים נחמיה ויהושע ניסמאן.

ראוי להזכיר, שפעילות ציונית וכן ניהול ספריה בימי השלטון הצארי אסורים היו באיסור חמור. בנסיבות אלה היתה פעולתם של האחים ניסמאן וכן של ה"ה יהושע גלויברמאן, דויד וולק ואחרים — מסירות נפש ממש. בשנת 1911/12 בא לסארני אברך מנובוראדומסק שבפולין, ה' יחיאל מיכל וולקוביץ. הוא בא בשליחות של פירמה גרמנית גדולה כדי לקנות חישוקים ובולי עץ — תוצרת היערות. הוא שמע שפות אחדות — פולנית, גרמנית, וכן עברית. לאחר מכן שימש בתור עורך העתון "יידישע שטימע" בנובוראדומסק. ה' וולקוביץ היה ציוני פעיל, ובשנים שבין 1912 עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה שקד הרבה על העבודה הציונית בסארני. הוא התחיל להפיץ את "הצפירה", לחלק בבתים קופסאות של הקרן הקיימת, למכור בולים של הקרן הקיימת וכיוצא באלה.

משפט ביילים

ראויה לציון הפעולה המוגברת של העסקנים הציוניים בימי משפט ביילים בקיוב בשנת 1913. אי־שקט וחרדה נתנו את אותותיהם בפניו של כל אדם. בקוצר רוח היינו מצפים לבוא הרכבת מקיוב על מנת לחטוף מהר את העתונים היהודיים והרוסיים שהגיעו בה. העתונים הרוסיים היו: "קייב־ליאנין" — עתון אנטישמי ארסי, ו"קייבסקאיה מיסל" — עתון ליבראלי, מקובל על היהודים.

הויכוח סביב המשפט והחשש לפרעות במקרה שביילים יורשע — העסיקו כל אדם. קשה לתאר את השמחה שאחזה בכל הישוב היהודי כאשר הגיעה הבשורה על זיכויו של ביילים. כאשר עורך־הדין הנודע גרוזנברג עבר לאחר המשפט דרך סארני לפטרבורג, יצאה כל האוכלוסיה היהודית לתחנת הרכבת כדי להקביל את פניו. כאשר הרכבת הגיעה וגרוזנברג ירד לרגעים ספורים מקרונו, הוא נישא על כפיים בלווית קריאות: יחי גרוזנברג! התשואות לכבוד גרוזנברג העלו את חמתם של שונאי ישראל המפורסמים, התובע במשפט ביילים וויפר והכומר הקתולי פראנייטיס, שנסעו אף הם באותה רכבת. הם דרשו מהנהלת הרכבת לפזר את הז'ידים. ואף כי הז'אנדארמריה קיבלה שכר יפה מאת הסוחרים ובעלי בתי המלון, בכל זאת נשמעה לדרישותיהם של שני האנטישמיים ופיזרה את היהודים.

עליה לארץ־ישראל

באותן השנים לא היתה עליה מסארני לארץ־ישראל. בשנה 1913—1914 עלו לארץ ר' אליהו שמחה גליניאנסקי ובנו אהרן, ילד כבן 13—14. ר' ש. גליניאנסקי שב לאחר זמן קצר לסארני לשם חיסול רכושו. בנו אהרן נשאר בארץ. מפאת התחלת מלחמת העולם לא הספיק ר' שמחה לסיים את עניניו ונאלץ להשאר בגולה. אחר כך בימי פרעות פטליורה, בשנת 1918/19, מת ר' שמחה במחלה. אהרן נעשה בינתיים לחייל בגדוד העברי (ביתו כיום בכפר אביחיל ליד נתניה). שנים אחדות לאחר זאת, כאשר סארני נכבשה בידי השלטון הפולני, עלו לארץ שאר בני משפחת גליניאנסקי. כאן בארץ שמם שמחאי, על שם אביהם ר' שמחה, העולה הראשון מסארני.

עוד משפחות אחדות התכוננו אז לעליה לארץ, אולם מלחמת העולם הפרה את כל תכניותיהם.

עזרה רפואית ומוסדות רפואיים

באותה תקופה לא היו בסארני מוסדות לעזרה רפואית. נשים צדקניות ועסקנים אחדים היו מבקרים אצל חולים ומספקים להם תרופות, מרקחת להחיות את נפשם, וגם כסף — במקרה שהחולה היה מן הזקוקים לכך. היו גם עסקנים שהיו נשארים ללון בבית החולה.

הרופא היחידי בעיר היה נוצרי, בורדוביץ, רופאם של פקידי הרכבת בעיר ובאיזור. הוא היה מקובל ואהוב מאד ונתפרסם לאחר מכן כפרופיסור בקיוב. היה קשה מאד להביאו אל חולה, כי היה טרוד ביותר בתפקידו. על כן היה ממליץ תמיד על החובש שלו קולישוב. אולם במקרה של חולים אנושים, כאשר לא היה רצון לסמוך על חובש, היו מזעיקים רופאים מרובנה, או שהחולה הוסע לבית החולים היהודי ברובנה. משפחות אמידות יותר לא סמכו על רופאי רובנה ונסעו לפרופיסור מאנדלשטאם בקיוב.

מהרופאים היהודיים ברובנה היו מקובלים בסארני ד״ר סגל וד״ר צייטלין. ד״ר סגל היה בן־בית בסארני. הוא נודע כלמדן. כאשר ביקר אצל חולה וצריך היה לשהות קצת במקום, היה מבקש גמרא והיה שוקע בה, אף כי אדיקות כשלעצמה היתה ממנו והלאה.

השגת תרופות לא היתה כרוכה בקושי. בית מרקחת טוב פעל בהנהלתו של העסקן הציבורי הנודע והיהודי הנאמן ה׳ יוסף ברזם. כן היה בית מסחר לתרופות, בבעלותו של העסקן החשוב ה׳ יצחק לוין.

כבעיירות אחרות באותו זמן כן גם אצלנו לא חסרו ״באבעס״ — מיילדות. השתמשו הרבה בתרופות־אליל. תזזית כי כיסתה את הפנים או שושנה — היתה באה מרים קאפשוק או שפרה הפוהוסטאית, מוציאה פשתן ונר, מדליקה ומחממת את השושנה ויחד עם זה לוחשת לחשים כנגד עין רעה. אם נשמט ילד מאילן ונקעה רגלו, היו רותמים את הסוס בעגלה ונוסעים להזעיק את הקידר. זה היה מורח על הרגל משחות ומכניס אותה בסד של עץ קשור בחוטים.

חש מישהו בשיניו — היה מניח עליהן שום מתובל בפלפל, שוטף את השן ביי״ש בן 90 אחוז וחובש את הלחי בצעיף חם. וכי כאבו העצמות — היו מורחים על הגוף טרפנטין, שותים מיץ של פטל בשתים־שלוש כוסות תה לוהט, מתכסים בשמיכות אחדות ומזיעים כדבעי. הרגיש מישהו דקירות בצלעות ובגב — היו מניחים אספלנית של חרדל או מעמידים קרני־אומן, וכיוצא באלה סגולות, העמדת עלוקות, שתיית משקה מיוחד שחולטו בו שורשים של עשבי רפואה.

המומחית לכל הסגולות הללו היתה האשה שפרה הפוהוסטאית (מורבינסקי). אולם בכל אלה לא יכלה אלמנה עמלה ונאמנה זו לפרנס את ילדיה, כי את עבודתה זו עשתה לרוב לשם מצווה. פרנסתה העיקרית היתה הכנת סעודות. לא היתה חתונה יהודית בעיר ששפרה לא הכינה בה את הסעודה, את ה״לעקעך״ והעוגות הטובים. כן היתה מכינה את סעודות השבת בשביל מאות החסידים שהיו באים אל שולחנות הרביים, בשעה שאלה ביקרו בסארני. את עבודתה עשתה באמונה והיתה מרוצה אם מילאה את שליחותה.

היו גם סגולות חסידיות מיוחדות למחלות. במקרים קלים יותר היו שמים למראשותי החולה ספר של האדמו״רים: אצל חסידי סטולין את ה״בית אהרן״, אצל הטריסקאים — את ה״מגן אברהם״; היו נוסעים אל הרבי או שולחים לו מברק שיתפלל על רחמי שמים. היו מברכים ״מי שברך״ בבית הכנסת ונודרים ג׳ פעמים ח״י. במקרים קשים יותר היו רצים אל ״המקום הקדוש״ ומשתטחים על הקברים.

כידוע, פרצה מלחמת העולם הראשונה ערב תשעה באב 1914. למותר לתאר את המהומה והבהלה שהשתררו בקרב האוכלוסיה. מכל בית יהודי בקעו יללות, כי לא היה כמעט בית אשר לא היה בו בעל, בן או קרוב, שהיו חייבים להתייצב מיד לשרות צבאי. הגיוס הקיף בתחילה את המילואים, גברים עד גיל 45, וכן את המכונים "כרטיסים אדומים" — גברים בעלי כושר צבאי, שכרגיל נקראו לשרות של שבועות אחדים בכל שנה ובמקרה של מלחמה הוטל עליהם שרות פעיל. אחר־כך נקראו בעלי הכרטיסים הכחולים — גברים שבמקרה של מלחמה גויסו ליחידות־עזר. ולבסוף גויסו גם בעלי הכרטיסים הלבנים — גברים חסרי כושר צבאי.

היחס הרע והרדיפות הבלתי פוסקות מצד השלטון הצארי נגד האוכלוסיה היהודית, ההגבלות בכל השטחים והגילויים האנטישמיים מצד קציני הצבא נגד החיילים היהודיים — גרמו לכך שחלק מן האוכלוסיה היהודית חיפש תמיד דרכים ואמצעים כדי להיפטר מן השרות הצבאי.

היהודים היו חייבים למלא את כל החובות האזרחיות, לשלם מסים, לשרת בצבא, לצאת למלחמה, להקריב קרבנות ולהשאר נכים — אבל לא יכלו ליהנות מזכויות כל שהן. אסור היה ליהודים לקבל דרגות של קצינות בצבא. מילת הגידוף "ז׳יד" נשמעה על כל צעד ושעל. ואף על פי כן נגרף לתוך המלחמה רובו של הישוב היהודי — הגברים בעלי כושר צבאי. הם השתתפו בפעילות בכל הקרבות. היו אלפים רבים של פצועים ומתים. כרגיל היו גם מקרים שחיילים יהודים הטילו מומים בגופם והשתמשו גם באמצעים אחרים על מנת להשתחרר מן הצבא ולא לשמש בשר תותחים למשטר הצארי השנוא.

אף כי המלחמה היתה כבר במלוא תוקפה, קרבנות נפלו ברבבותיהם, וערים וכפרים נחרבו — הוסיפו החיים בסארני ובסביבתה לנהוג כמנהגם הרגיל. חוץ מעשרות הרכבות העמוסות צבא ותחמושת, שעברו יום יום דרך סארני אל החזית, כמעט שלא הורגשה המלחמה. מצד אחד השתרעה החזית על אדמת פולין המרכזית — ורשה, לובלין — אשר משם התקרב והלך הצבא הגרמני יותר ויותר אל סארני; בחזית השניה — בגליציה — זכה בתחילה הצבא הרוסי לנצחונות ארעיים, התקדם וכבש את העיר לבוב (למברג) והמבצר פשמישל; מהכיוון השלישי, מליטא־וילנה, גם כאן התקרב הצבא הגרמני, כבש את העיר פינסק והגיע עד לוניניץ.

ככל היהודים בסביבה היו גם יהודי סארני מחולקים בדעותיהם: מי עדיף? מי יותר טובה ליהודים, גרמניה או רוסיה? אשר לאוסטריה ולשליטה הקיסר פראנץ יוזף — לית מאן דפליג שהיהודים היו רוצים להמצא בחסותה, כי יהודים רבים הכירו באופן אישי את מצב היהודים באוסטריה ורבות למדו מפי השבויים היהודים שהובאו לסארני לעבודות־כפיה — הטענת רכבות בציוד צבאי מן המחסנים הצבאיים שליד תחנת הרכבת. לפסח ולחגים היינו מארחים בבתינו את שבויי המלחמה היהודיים מאוסטריה, שפיהם לא פסק מלספר נסים ונפלאות על הקיסר שלהם פראנץ יוזף, ה"קיר"ה" (הקיסר ירום הודו). רובם של היהודים איחלו לצבא הרוסי תבוסה, וציפו בקוצר רוח לגרמנים ולאוסטרים. הויכוחים התנהלו כרגיל ב"פולוש" של בית הכנסת, ובחורף — על יד התנור המוסק. זכור לי אפילו חידוד שסיפרו בשמו של רבי, שאמר בקבלת שבת על הפסוק "לכו נרננה": "עם תועי לבב הם, והם לא ידעו דרכי" — "פוניה" (הרוסים) אמנם כבשו את לבוב, אולם "והם לא ידעו את דרכי" — הוא יברח משם בבהלה כזאת עד שלא ידע את הדרך חזרה.

ספק אם ברכת הרבי או אחוליהם של היהודים פעלו את פעולתם, אך הדברים באמת השתלשלו

כך. הצבאות הרוסיים נחלו בחדשי הקיץ 1915 תבוסות קשות בכל שלוש החזיתות, נטשו את השטחים הכבושים בגליציה ונסוגו עד לוצק. מכיוון זה התחילו להתקרב לסארני. עוד יותר קרוב לסארני הגיעו מכיוון פולין המרכזית, כאשר נטשו את קובל ונעצרו רק ליד הנהרות סטיר וסטוכוד בסמוך לרפאלובקה, במקום שהחזית התייצבה כמעט עד לסוף מלחמת העולם. מן הכיוון השלישי התקדם הצבא הגרמני עד לפני לוניניץ—מיקושביץ.

כל ההתקדמויות הללו של הצבאות בכיוון סארני ובואו של צבא רוסי רב — קוזאקים ואחרים, עוררו בזמן הראשון בהלה רבה בעיר. משפחות רבות, מן האמידות ביותר, יצאו את המקום ועברו לקיוב. ביניהן היו סוחרי האריג הגדולים ה"ה ליפא וגרישה דובויסקי, הרשל ברגמאן, סוחרי היערות האחים לייב ויעקב אלכסדרוב וגיסו רבזיוק, מאיר גולדמאן ומשפחתו. משפחת פיינשטיין חזרה להומל, ורבים אחרים יצאו את סארני.

פחד השתרר בסארני והסביבה כאשר גדודי הקוזאקים הראשונים נכנסו לעיר. קרבן ראשון לפחד נפל סוחר היערות החשוב והאהוב והעסקן הציבורי ר׳ זליג ברלינסקי. הוא נפל מת בעמדו ליד חלון ביתו ברחוב הרחב ובראותו את הקוזאקים הראשונים מגיעים. הוא השאיר אחריו אשה עם שמונה ילדים קטנים. האסון עשה רושם מזעזע על כל האוכלוסיה. האלמנה בעלת המרץ, גברת ברלינסקי, התגברה על המכה שהוכתה משפחתה, והבינה כי הוטל עליה העול לחנך את ילדיה בדרך הישרה והטובה. ובאמת היה ביתה, בימי השלטון הפולני, מרכז הפעולה הציונית בסארני, בו שכנו במשך השנים המועדון של "פועלי ציון" ימין, "העובד", הקרן הקיימת לישראל. בני הבית חינכו לציונות לא רק את זולתם, אלא בראש וראשונה את עצמם. וכך התחילו בני משפחת ברלינסקי, אחד אחד, לצאת להכשרה בקיבוצים שבפולין ואחר כך לעלות לארץ. אחד האחים ברלינסקי, אריה, היה בין מיסדי קיבוץ קלוסובה ובין ראשוני העולים מקיבוץ זה, וירחמיאל — הבן הבכור (עתה בישראל) — שימש בתור יושב ראש של פועלי ציון והיה פעיל במוסדות רבים.

במקום המשפחות הספורות שיצאו את סארני בשנת 1915, באו לעיר משפחות רבות אחרות מן הערים והכפרים שבסביבה. בעיקר מרובים היו הבאים מאזורי הקרבות, ליד סטיר וסטוכוד. כן הגיעו אז ר׳ חיים מנדל קוסטרומצקי, לשעבר ראש ישיבה בלודמיר ובזמן מאוחר יותר — ראש ישיבה בסארני, משפחות צירולניק, פרייס, רודר, אשר ביק, קויפמאן, גירשטיין, חזן ואחרות, שהשתקעו בסארני ופעלו לאחר מכן רבות בעניני חברה וציונות. ביניהם היו מן החלוצים הראשונים, והם נמצאים עתה עמנו בישראל.

האוכלוסיה הסארנאית קיבלה באחוה ובלבביות את הפליטים היהודיים, שיכנה אותם בבתים וסיפקה להם לבוש ואוכל. הוקם ועד של עסקני סארני והפליטים. במרוצת הזמן נוסד בסארני סניף של וועד העזרה בקיוב "ייקופו" ("ייבררייסקי קומיטט פומושטי") או כפי שיהודים כינוהו בלשון העם: הקומיטט של ברודסקי. בתור מיופה הכח של המרכז שימש ה׳ גיטרמאן, בתור מנהל מחוזי של הוועד — ה׳ גולדין מטורוב, ובתור מנהל הוועד בסארני — אהרן זאנדוויס, שבשנת 1942 נרצח ע"י הרוצחים הנאצים בעיר קרמניץ, הי"ד.

אף כי החזיתות היו סמוכות מאד לסארני, הוסיפו החיים להתנהל כרגיל. השלטון הצבאי הקים בתי חולים צבאיים אחדים. המפקדה העירונית של הצבא שכנה בחלק הפולסי. מסעות הצבאות בשני הכיוונים יצרו מקורות פרנסה מרובים ולא אירעו מעשי שוד או תקלות אחרות.

מבצעי־החזית לא גרמו רעה לאוכלוסיה שבסארני. רק פעם אחת, בקיץ 1916, הגיע מטוס גרמני

וזרק שתי פצצות שגרמו למותו של ה׳ ויינר ולפציעת אשתו. הפצצה השניה שנפלה סמוך לבית הכנסת הסטוליני המיתה נער — אברהמ׳לה טכור.

מצב זה התמיד עד המהפכה הראשונה — מהפכת קרנסקי.

ממהפכת קרנסקי עד מהפכת אוקטובר

הידיעה על המהפכה איחרה להגיע לסארני ביומים־שלשה, כי כרגיל לא הופיעו העתונים בימים אחדים אלו, והשלטונות, עם המשטרה והז׳נדרמריה בראש, קיוו שהכל ייגמר כבשנת 1905. הם הוסיפו להקפיד על הסדר בעיר, אולם מורגש היה שאין המצב כתיקנו. עד אשר ביום לא־עבות אחד נכנסו לעיר יחידות־צבא מהפכניות ונאמנות, סילקו את המשטרה הצארית, עם הפריסטאב מינאייב בראש, ואת הז׳נדרמריה של הרכבת וכן את כל משרתי הצאר האחרים, והוכרז על — חירות.

והעיר סארני צהלה ושמחה, שררה אמונה שלמה, שבאה ישועה לאוכלוסיה הרוסית וליהודים בפרט. בתחנת הרכבת, בסדנה וברחובות התכנסו אסיפות־עם. הישוב היהודי חגג את החג בתחום המושב שלו, ברחובות שמסביב לבית הכנסת הגדול. כרגיל בין יהודים, התחלק המחנה ל־2 חלקים: הרוב התאסף סביב הדגל הציוני, בהנהלתו של הועד העירוני הציוני החדש, שהיה מורכב מה״ה שמואל זינגרמאן, דויד וולאק, יהושע גלויברמאן, ד״ר זליקין ואחרים (מן הציונים הכלליים) ואהרן זאנדווייס, משה׳ל גאמרמאן, יהושע ניסמאן, זאב שור, נחמן וושצ׳ינה, יחיאל סלוצקי ואחרים מצעירי־ציון. כל המחנה צעד, כששירת ״התקווה״ והשבועה הציונית בפיו, לעבר ההפגנה הכללית.

ברחוב שני, סמוך לבית הכנסת הגדול, שכונה אח״כ בשם רחוב אפטיצ׳נה, התארגנה קבוצה קטנה של בעלי מלאכה צעירים, שקראו לעצמם בשם ה״בונד״ הסארנאי (למעשה לא היה בסארני ארגון רשמי של ה״בונד״); ובשירת המרסלייזה והשבועה הבונדאית באו אף הם אל מקום ההת־כנסות וכאן היו הכל למחנה אחד. באזני הקהל נקרא אז הכרוז והמנשר של הממשלה הזמנית, שהכירה בשווי זכויותיהם של כל אזרחי רוסיה בלי הבדל גזע ודת.

ואכן, אמרו ועשו, דיברו וקיימו. הוחל בארגון המוסדות של שלטון העיר — ועד עירוני, ועד מחוזי זמני, מיליציה. כיושב ראש נבחר נוצרי ליברלי, השופט קריז׳יצקי. הוא הזמין אליו בתור מזכיר בית־המשפט את משה בורקו.

בתור ראשי המיליציה (המשטרה האזרחית) נתמנה מכונאי הרכבת ווטליצקי, ובתור סגנו — ה׳ זאב גולדמן. במיליציה שרתו היהודים יעקב גויזנשטין ואליהו זאמורוצ׳אנסקי, ועל שם כך כבר קראו לשניהם עד סוף ימיהם האחד יענקל המיליציונר, והשני — אליה המיליציונר (היו עוד יהודים אחדים במיליציה, אלא ששמותיהם נשכחו ממני).

השוטרים היהודיים נחרתו ביותר בזכרוננו מפני שהיתה זו תמורה שכמעט לא תיאמן ברוסיה: מן הז׳נדרמריה של האוכראנקה הנודעת לשמצה, שהפילה חתיתה במיוחד על האוכלוסיה היהו־דית — ועד למיליציונר היהודי אליה זאמורוצ׳אנסקי בעל הזקנקן, שלא עבר אמנם על פי מדותיו, אולם בכל זאת בזקנים ייחשב.

הימים של מהפכת קרנסקי שקטים היו, ימי חופש. הישוב היהודי התחיל מחדש לבנות את מוסדות התרבות והכלכלה שלו. נוסד קואופרטיב מסחרי גדול, ובראשו ה״ה דוד בירג, שמואל זינגרמאן, יוסף חרפאק, ברוך גוניק, משה ניסמאן ואחרים. כמעט כל האוכלוסיה היהודית היו לה

מגיזות בתוך הקואופרטיב. לאחר מכן חוסל הקואופרטיב והשאיר אחריו מזכרת נאה: ביתרות הכספיות של הקואופרטיב נרכש הבנין הגדול של משטרת העיר, עם הגן המטופח והמגרש הרחב הסמוכים לו. הבנין שימש עד שנת 1939 בתור בית ספר "תרבות", וקומתו השניה — בתור פנימיה של בית היתומים. בשנים 1939—1941, בימי השלטון הסובייטי, פעל בית הספר באותו חבר מורים, אלא בשפות אידיש ואוקראינית.

כאשר הממשלה הזמנית הכריזה על בחירות לאסיפה המכוננת הרוסית הכללית, "אוצ׳רדיטלנויה סוֹבּראניָה", התלקחה מלחמת־בחירות.

הבחירות לאסיפה המכוננת

מלבד ההסתדרות הציונית והבונד היו בסארני יהודים אחדים חברים במפלגות הסוציאליסטיות הרוסיות — הסוציאל־רבולוציונרים, המנשביקים והבולשביקים. הועד המרכזי של כל מפלגה היה שולח לסארני שליחים לשם תעמולה. הועד העירוני הציוני ניהל פעולות הסברה מקיפות, בכתב ובע"פ. חומר מודפס רב, עתונים וחוברות, וכן מרצים ידועי־שם הגיעו מהועד בקיוב. חברי הועד העירוני — וביחוד ד"ר זליקין, ששימש אז בתור רופא צבאי בבתי החולים הצבאיים — היו נושאים נאומים חוצבי להבות. ד"ר זליקין היה נואם מחונן. בתחילה כמעט שקשה היה להאמין למראה עינינו, שרופא צבאי יהודי, בעל סימני דרגה על כתפיו, עומד על הבימה בבית המדרש בסארני, ונואם — לרוב ברוסית — בתבלו את דבריו במאמרי חז"ל, וקורא לשומעיו ללכת לבחי־רות כשבראשם הדגל הציוני, ולבחור רק במועמדים של ההסתדרות הציונית. לעזרתו של הד"ר זליקין היה בא הסטודנט רוגאצ׳בסקי (מקיוב), ששימש אז מורה בדומברוביץ. גם הוא היה נואם מוכשר, לבוש מדי סטודנט, ואף הוא התקשה לדבר יידיש שתיבל אותה בציטטות רוסיות. לעומתם היו יהודים כיהושע גלויברמאן ואחרים, שהיו משמיעים את דבריהם בבתי הכנסת, בשבתות לאחר קריאת התורה, כשטליתותיהם על כתפיהם, והוכיחו בפסוקים ובמאמרי חז"ל את הנחיצות של ישוב ארץ ישראל ולימוד השפה העברית.

ציוני סארני ניצחו אז, אולם נצחונם היה עד ארגיעה. הכל חלף כחלום יעוף. התקופה היפה נמשכה עד אוקטובר 1917, ואז פרצה מהפכת אוקטובר של הבולשביקים.

ממהפכת אוקטובר עד שנת 1920

מהפכת הבולשביקים פרצה בימי אוקטובר האחרונים, כמעט ללא שפיכת דמים. רק לאחר ההכ־רזה על השלטון הסובייטי, התחילו המהומה ושפיכת הדמים הרבה בכל רוסיה, שנמשכה עד שנת 1920.

בכל חלקי רוסיה הקימו גנרלים אחדים צבאות ורצו להשמיד את הצבא האדום הצעיר ואת השלטון הסוביטי. באיזור סארני נתפרסמו שני הצבאות של פטלורה ושל באלאכוביץ.

פרעות

באלאכוביץ וכנופיותיו השתוללו באיזור קובל ושחטו יהודים ללא הפרעה, אך עד סארני לא הגיעו. לעומת זאת נודעו אצלנו הכנופיות האוקראיניות בהנהגתו של סמיון פטלורה, ששחט כמה מאות אלפים יהודים, — זקנים, נשים וטף — ושנהרג אחר כך בשנת 1926 בידי הגיבור היהודי שלום שברצברד ברחוב בפאריס.

מלבד הכנופיות הנזכרות של האוקראינים, קמו מזמן לזמן אנשים שכונו "גיבורים" וריכזו יחידות של פארטיזאנים. גיבורים כאלה היו בדומברוביץ. הם ניצלו את ההזדמנות שבמקום זה שכן המטה של הארמיה השלישית שברשותו היה נשק, השתלטו על הנשק והכריזו על ריפובליקה דומברוביצאית. הם באו לסארני מזויינים במיטב הזיין, ואפילו רכבת שריון היתה ברשותם. בסארני עמדו בראשם אחד סאדובסקי ובחור יהודי מודאק.

הכנופיות התפרעו בסביבת סארני ללא הפרעה עד הקיץ 1918, עד שההטמן האוקראיני סקורו־פאדסקי הזמין לאוקראינה את הצבא הגרמני. כאשר היחידות האחרונות של כנופיות פטלורה נסוגו מאוקראינה, ניטש בסארני קרב גדול ביניהן לבין היחידות הגרמניות, שעמדו כבר בצד הפולסי. בביתו הגדול של ה' זאב גייפמאן נמצאה המפקדה הראשית הגרמנית־קיסרית. הקרב ארך יממה שלמה, וידן של היחידות הגרמניות היתה על העליונה.

כאשר היחידות של צבא פטלורה נכנסו לראשונה לדומברוביץ, יצא לקראתן חלק מן האוכלוסיה היהודית כשבידיו ספרי תורה, לחם ומלח, וביקש חסות ליישוב היהודי.

המשלחת הראשית — שהשתתפו בה 18 מחשובי העיר, וביניהם ה"ה יצחק יונגשטיין, אביגדור חרפק, יצחק ביציק ואחרים — הוקפה ע"י יחידות מזוינות של היידאמאקים ונשלחה בקרון נעול לסארני. בסארני קמה מהומה גדולה, כי פשטה השמועה שכולם יוצאו להורג כנקמה על הריפוב־ליקה הדומברוביצית.

חשובי העיר סארני וכן קרובי האסורים הרעישו עולמות והגיעו בעזרת כל האמצעים עד המנהיגים הראשיים של חיל פטלורה, שנמצאו בקרונות רכבת ליד התחנה, ובשלמם למפקדים כסף רב עלה בידי חברי המשלחת לשחרר את העסקנים הדומברוביצאים. בלי שים לב לסכנות שארבו בכל צד, לא פסקו העסקנים מהושטת עזרה לכל נצרך. מלבד אוסף כסף, צרכי האוכל והלבוש בקרב תושבי סארני, עמד הועד הראשי גם בקשרים עם רובנה, במקום שפעל ה"ג'וינט". אחד הפעילים ביותר בועד העזרה היה המנוח אנשל שכנאי (שכניוק), ברבות הימים חבר הועד למען החייל בישראל.

באותם ימים סוערים, כאשר העזרה לנצרכים היתה דוחקת ביותר וידי הועד הסארנאי היו ריקות, היה צורך לנסוע לרובנה ולהביא משם סכום כסף גדול. הנסיעה היתה כרוכה בסכנה רבה. רכבות בשביל נוסעים אזרחיים — לא היו, פעלו רק רכבות־משא, שבהן הוסעו יחידות־צבא של היידאמאקים ואליהן נלוו לעתים תכופות אכרים מן הסביבה. יהודים חששו להיראות ברחובות, ולא כל שכן בתחנת הרכבת.

בישיבת הועד שנערכה בביתו של ר' דויד בירג, אמר ה' אנשל שכנאי שעל אף הסכנה רוצה הוא לנסוע לרובנה. הוא לבש סגין של חייל רוסי ונסע. בשובו בערב לסארני ובהיותו לפני הרמזור, שמע את צעקותיהם הפראיות של ההיידאמאקים, שכנראה הכירו אותו כיהודי. מחוסר ברירה קפץ א. שכנאי מהרכבת בעצם מרוצה, ובחצותו חורשות וסימטאות חשוכות הגיע בשעה מאוחרת בלילה לביתו של ה' בירג, במקום שה"ה בירג, שמואל זינגרמאן, יצחק לוין וחברים אחרים בועד ישבו חרדים לגורלו. אין לתאר את השמחה שאחזה בכולם כאשר א. שכנאי נכנס לחדר. הוא פשט את הסגין והוציא את צרור הכסף שבמסירות נפש ובסכנת חיים עלה בידו להביאו. יהי זכרו ברוך.

כדאי להזכיר כאן נוצרים אחדים שבאותו זמן עזרו הרבה להקל על המצוקה ולהפחית את האימה והיסורים.

בימי הפרעות, כאשר ההיידאמאקים והסצ׳ביקים האוקראינים נמצאו בסארני בדרכם חזרה מקיוב, סיכנו את חייהם הנוצרי קריז׳יצקי, שנזכר למעלה, וה׳ קריניצקי יחד עם חברנו משה בורקו ויצאו בתור משלחת אל הרשות הצבאית, שנמצאה ליד תחנת הרכבת. תוך כדי שיחה התברר להם, שאנשי שיחתם הם ראש המיניסטרים של ממשלת פטלורה, פורש, ומיניסטר המלחמה ז׳וקובסקי. המיניסטרים טענו, שלא נכון כי צבאם עורך פרעות; אלה הם מעשיהם של פרובוקטו־רים מן הצבא האדום וכיוצא באלה. אף על פי כן, ומתוך אמון במשלחת שהיתה מורכבת מפקידי ממשלה בעלי תגים ומדים עוד מימי קרנסקי, נאותו המיניסטרים לשלוח יחידות צבא לשם השקטת הרוחות.

ואכן, נשלחה יחידה, שפיזרה כנופיות אחדות. אולם היתה זאת השקטה זמנית בלבד, ומעשי השוד נתחדשו.

ראוי להזכיר את הנוצרי גוסודארנקו, ששימש באותו זמן בתור ראש העיר, ״גורודסקוי הולו־בה״. בעזרתו ובאישורו הוקמה ההגנה העצמית היהודית. ההגנה היתה מורכבת מבחורים ואברכים יהודיים רבים, שקיבלו באמצעות גוסודארנקו רובים אחדים. ברובים אלה השתמשו חליפות המשמרות, שפשטו על פני כל העיר. המשמר הראשי היה אצל פישל ליברמן ברחוב המונופול. נקודות המפגש היו: בתי הכנסת הסטוליני והברזנאי. זכור לי שב״פאטרול״ לילי אחד בו השתתפו חיים פרלשטין, פנחס ז׳וק, יצחק וולק (איציק פיניה׳ס), יונה גליק ואנוכי, תפסנו כמה שקצים כפריים כשבידיהם חפצים שדודים. הבאנו אותם אל בית הכנסת, לקחנו מהם את החפצים, ולאחר שהכינו אותם מכות נאמנות — שיחררנו אותם, כי לא היה למי למסור אותם. שומרי החוק והסדר היו גזלנים גרועים מהם.

אותו לילה נהרגו על הגשר הסארנאי בנו של יהושע השל זאלצמאן, ועוד בחור, מיכאל שווארצ־טוך, בנו של דויד משה, שהוצא מביתו והובל אל ״הגנרל סוסנובסקי״. בדרך הוא נדקר בפגיונות עד מוות. ״גנרל סוסנובסקי״ היה אצלם הכינוי לחורשת הארנים בצד הפולסי, אשר לשם הובילו את קרבנותיהם.

אותו לילה נרצחו עוברי אורח יהודיים, שהובאו לקבר ישראל בסארני כקדושים אלמונים.

מגפת טיפוס הבהרות

מלבד הפרעות, בהן הושמדו יהודים רבים מסארני, השתוללה בעיר ובסביבה מגיפה כבדה של טיפוס הבהרות, בה נספו אנשים רבים. פשוט, לא היה בית אשר לא היה בו מת. לצערי, נשארו בזכרוני רק שמותיהם של אחדים מהם: הרב דמתא ר׳ מתתיהו קאבאצ׳ניק, האדמו״ר ר׳ יוסף פצ׳ניק בן הרב ר׳ שמואל׳קה מברזנה, ר׳ שמחה גליניאנסקי, ר׳ יהושע השל ייבין, ר׳ שמואל יוסף קוטלצ׳וק, ר׳ אהרן ברזוביץ, ר׳ מרדכי זאנדוויס, ר׳ אריה אטשטיין, ר׳ פישל ליברמאן ואחרים.

וייזכרו לטוב חברי החברה קדישא והחברה ״נושאים״ אשר על אף סכנת הנפשות שארבה להם על כל צעד ושעל, ביצעו בכבוד את המצווה של חסד־של־אמת והביאו לקבר ישראל את כל הקדושים, שנמצאו בכפרים הסמוכים ובדרכים. בחברה היו ר׳ פנחס וולק ואביו הזקן יצחק אהרן, ר׳ יצחק זאמורוצ׳נסקי, ר׳ זאב גייפמאן, ר׳ אשר גייפמאן, ר׳ שמואל גייפמאן, ר׳ יהודה לאנגר, האחים מנדל וזאב פאבריקאנט, ר׳ ישעיהו קויפמאן ואחרים, ואחרון אחרון — הקברן מנשה פיבובוז.

ייזכר לטוב גם הרופא איזראילית, שנשאר אז בסארני לאחר שירותו הצבאי ומילא בכבוד את

שליחותו הנעלה כרופא יחידי בעיר. בלי פחד היה בא אל כל החולים, ביום ובלילה, ובלי שים לב לסכנות שארבו, ושלא על מנת לקבל פרס. יהודי אציל וציוני זה היה אחר כך מן הראשונים שעלו לארץ ישראל.

הוא נפל על משמרתו הקדושה בשנת 1929 בבאר־טוביה, כשנרצח בידי רוצחים ערביים בשעה שהושיט עזרה לחולים ערביים.

צבא גרמני בסארני בשנים 1918—1919

לא ייאמן, כי אותם גרמנים אשר בשנים 1918—1919 עזרו ליהודי אוקראינה והצילו אותם מפחד וממוות בידי הפורעים האוקראינים, היו במרוצת הימים לרוצחים, והם או בניהם השמידו בלי רחמים בשנת 1942 שליש מבני עמנו — את אבותינו, אחינו ואחיותינו, עוללים ויונקים.

כאמור, היתה ב־1918 כל אוקראינה כבושה בידי הגרמנים, ובתוכה כמובן גם סארני. בכל שטחי החיים חל שינוי לטובה. שקט וסדר שררו בכל המקומות, בעיר ובכפר ובדרכים. כל המוסדות היהודיים פיתחו מחדש את פעולתם הכלכלית, המדינית והחברתית. הפרנסה היתה בשפע, כי נוסף על התצרוכת המרובה של צבאם באוקראינה היו הכובשים הגרמנים מייצאים סחורות רבות ותבואה לגרמניה, ויהודים התפרנסו מזאת. באותו זמן נבנו אפילו בנינים ומוסדות אחדים, ביניהם בית הכנסת "קופצ׳סקה". חלק מן המתפללים בבית הכנסת הסטוליני פרשו והקימו לעצמם בית כנסת יפה. היוזמים הראשיים היו ה"ה יוסף חרפק ונחום פרלשטיין, שהיו גם גבאי הקבע בבית הכנסת עד עליתו של ה׳ יוסף חרפק לארץ בשנת 1936. הוא מת כאן ב־1950. התפתחה גם פעולתו של בית היתומים, שהתחיל לקלוט ילדים יתומים, שהוריהם נרצחו בידי הפורעים האוקראינים. אלא שתקופה זו לא נמשכה הרבה.

המלחמה הפולנית־הסובייטית

בחדשים הראשונים של שנת 1919 התחיל הצבא הפולני, שהוקם זה מקרוב, לתקוף את הרכבות הגרמניות ולשחרר שטחים מידי הכובשים הגרמניים. גם הצבא האדום התחזק ולאחר ששחרר שטחים אחדים באוקראינה, התקרב והלך לסארני. כתוצאה מן הקרבות בין שני הצבאות נטש הצבא הגרמני את אוקראינה, ובתוכה את סארני, והצבאות של פולין שקמה לתחיה ושל המהפכה הרוסית הצעירה ניצבו פנים־אל־פנים. הקרבות בוולין נמשכו זמן רב. בתמוז תרע"ט נכבשה סארני לראשונה בידי הצבא הפולני, שהדף את הצבא האדום עד לקיוב. נצחונות אלה לא נשאו פרי. כעבור זמן מה התגבר שוב הצבא האדום והניס את הצבא הפולני עד פראגה (פרבר של ורשה). כך התחלפו מדי פעם השלטונות, והאוכלוסיה היהודית סבלה סבל רב.

בהכנסם לסארני התחילו הפולנים לחטוף יהודים באמצע הרחוב. אחדים מן הנחטפים הוצאו אפילו ממיטותיהם באישון לילה. כולם הובאו לז׳נדרמריה שנמצאה בביתו של הנוצרי וורונין ברחוב קופצקייה. שם קוצצו זקניהם ופיאותיהם והם הוכו קשות. לאחר עשרת ימי ענויים נשלחו כולם למחנה רכוז ואדוביצה שליד קראקוב. בין המוכים והמגורשים היו אבי ר׳ צדוק, אני עצמי כותב הטורים האלה, יצחק נאבוז׳ני, יחיאל גרינברג, משה בן אליעזר פיקמאן מדומברוביצה, ברמן, אליעזר שפירא, זאב גולדמאן, בנו, בתו ואחותו של שמעיה שטינוורצל ורבים אחרים. שמעיה שטינוורצל הצליח לשלם סכום כסף גדול בבית הסוהר בקובל, מקום שהיינו אסורים קרוב לשבועיים, ולשחרר את ילדיו, אחותו וכן את זאב גולדמאן.

חדשיים לאחר מכן, משהוקם השלטון האזרחי ובתור סטארוסטה נתמנה עורך־הדין הפולני ווישניבסקי, נשלחו הוראות לשחרר את כולנו. אבי כבר לא חזר מוואדוביצה. הוא הוציא נשמתו בטהרה בבית החולים שבמחנה. כעבור שנים אחדות מת משה פיקמן. יצחק נאבוז׳ני, שהיה נכה שנים רבות כתוצאה מהמכות הקשות שהוכה, נראה תמיד כמת חי, ומת לאחר שנות סבל. גם יחיאל גרינברג צלע כל חייו כתוצאה מן הפגיעות שנפגע.

זאת היתה הפעולה ״הנאה״ של הצבא המשחרר הראשון של פולין. במיוחד שקדו על המלאכה הרצחנית גדודיו של הגנרל יוזף האלר, שכונו בשם ״האלרצ׳יקים״. אותה שעה הוצאו הלוחמים היהודיים למען חרותה של פולין מן הגדודים הפולנים ונעצרו ביבלונה במטרה לאבדם שם. כן נערך באותו זמן המשפט נגד הרב שפירא מפלוצק, שהעלילו עליו כי בשעה שקידש את הלבנה על גזוזטרת ביתו — אותת לצבא האדום. ובעיר פינסק הוצאו באותו זמן 66 עסקנים מישיבה, בה דנו בשאלות העזרה לנצרכים המקומיים, וכל שני בהם — לפי השורה — נורה והומת במרכז העיר ליד ״הקיר הקדוש״ של הכנסיה הפולנית.

ה״גיבורים״ הפולנים הציקו הרבה לאוכלוסיה היהודית. לעומת זאת יש לציין, שיחסן של יחידות הצבא האדום ליהודים הניח את הדעת. אם קרה מקרה שחייל או קבוצת חיילים לקחו סחורות בכוח ובלי לשלם תמורתן, או מעשי אלימות אחרים, הובאו האשמים לדין בפני ה״רב־יויאן־טריבונאל״ (בית הדין המהפכני הצבאי) ובאו על ענשם. ישיבות בית הדין היו פתוחות ונערכו לעתים במבנה העץ של התיאטרון־ראינוע הפולסי, שבעליו היה מנדל גורנשטין (ה׳ גורנשטין נפטר בישראל לאחר שחי בחיפה קרוב ל־20 שנה; כבן 90 היה במותו).

במצב בחזיתות חלו תמורות לטובת צד זה או אחר. עם כל שינוי סבלה האוכלוסיה העירונית בנפש וברכוש. בשעת נסיגתו האחרונה של הצבא האדום מסארני, הוא פוצץ את שני גשרי הרכבת, שרף את התחנה ואת הסדנאות וכן שני בתים יהודיים גדולים בצד הפולסי: המלון הגדול של ה׳ זאב גייפמאן והבית בן שלוש הקומות של עורך־הדין בקר.

ימי השלטון הפולני (1939-1920)

לאחר שוך הקרבות בין רוסיה הסוביטית ופולין, ניגש השלטון הפולני במרץ להשליט סדר ושקט בארץ. הוא התחיל לקומם את ההריסות שבתחנות הרכבת, גשרים, כבישים, לבצר את הגבולות, להרחיב ולבסס את המסחר והחעשיה בכל המדינה וכן באיזור סארני. הפוביאט (מחוז) הסארנאי, אשר ליד תחנת הרכבת אוסטקי גבל ברוסיה, זכה לתשומת לב מיוחדת מצד הרשויות הפולניות. מאחר שאת רוב האוכלוסיה במחוז היוו איכרים אוקראינים ואחוז מסויים של בילורוסים ויהודים, התחיל השלטון הפולני ליישב בספר אזרחים פולנים, חיילי הצבא הפולני לשעבר, אנשי הלגיונות והסטז׳לצים. כל אלה כונו אצלנו בשם ״אוסאדניקים״ (מתיישבים). בעת ובעונה אחת הובא המון פקידים, שתפסו את המשרות בכל המוסדות הממלכתיים: בפוביאט, בסטארוסטבו, רכבת, דואר ומשטרה וכן ברשויות המקומיות בערים ובכפרים.

יש לציין שתוך זמן קצר הם עלו על דרך המלך ומיום ליום ניכרת היתה התקדמותה של עירנו סארני וסביבתה בכל השטחים. חזותה החיצונית של סארני נעשתה מודרנית יותר. נבנו בתי ספר וגימנסיה, מגרשי ספורט וכיכרות, ראינוע ותיאטרון, ספריות ומוסדות תרבות אחרים. נוסדו בנקים ומוסדות אשראי לסוחרים, חנונים, בעלי מלאכה. נבנו בית חולים ומרפאות אחדות ונסללו הרחובות.

המסחר התחיל לשגשג וכל המפלגות והאירגונים המדיניים והמקצועיים פתחו בפעולה חוקית (להוציא את המפלגה הקומוניסטית, שהיתה בלתי ליגאלית בפולין). עסקנינו ניגשו במרץ ובנאמנות לבניית מוסדותינו, חברותינו והמפעלים השונים לסעד חברתי.

מוסדות כלכליים

אם אין קמח אין תורה, אפתח איפוא במוסדות הכלכליים.

כל השכבות התארגנו באגודות מיוחדות ובמוסדות אשראי. ארגון הסוחרים הזעירים (ובראשו נח פרלשטין, אהרן רוזנברג, יצחק צודיק, אלתר לאנגר, אשר גוניק, אלתר פרימאק ואחרים) יחד עם אגודת בעלי המלאכה (ובראשה יעקב בריק, אלתר פאסמאן, מנדל לאופר, יעקב קליעס, יעקב מורבינסקי, אשר שניידר, נחמן קויפמאן, יונה בזנוס ואחרים) ובסיועם הפעיל של העסקנים הציוניים ממפלגות הפועלים, פועלי ציון וצעירי ציון (ד״ר זיטניצקי, ד״ר יונה גליק, ירחמיאל ברלינסקי, אברהם טורקניץ, גדליה ליפשיץ, ש. זאנדוויס ואחרים), ייסדו בנק בביתו של ה׳ יעקב בריק. הבנק הלווה הלוואות לחברי האירגונים שהוזכרו קודם לכן וכן ביצע את העיסקות שלהם.

הבנק עמד בקשרים עם המרכזים של שני האירגונים שבוורשה. בשנים הראשונות לפעולתו עבדו בו בתור מנהלי פנקסים ישעיהו צימרמאן ואחר־כך משה קולודני, שניספה לפני שנים אחדות בתאונה בחיפה. מדי שנה נערכו אסיפות כלליות, בהן מסרו דו״חות המועצה וההנהלה, ועדת הביקורת וברית הפיקוח. למטרה זו ביקר פעמים אחדות בסארני המפקח של הברית ה׳ חיים שושקס, כיום עתונאי־נוסע נודע.

הבנק ניהל את פעולתו הענפה משנת 1922 עד לשנים 1935—1936, שבהן נתפרק מפאת המחסור באשראי, אז כבר השתוללה בפולין האנטישמיות ונוסד הבנק של הפקידים הפולניים.

יחד עם הבנק נוסדה בעזרת הג׳וינט ״קופה לגמילות חסדים״, שלא עסקה בעיסקות מסחריות אלא רק במתן גמילות חסדים לסוחרים זעירים ובעלי מלאכה חסרי אמצעים. בשנים הראשונות שלח הג׳וינט מכונות חדשות, שאפשר היה לרכשן במחיר זול ובתשלומים לשעורים. זו היתה באמת עזרה רבה לבעלי מלאכה נזקקים.

לסכום הכסף שהג׳וינט שלח צריך היה להוסיף סכום מקביל בערך מכיסם של תושבי סארני. למטרה זו נתרמו שני סכומים גדולים על ידי ה״ה מנדל לאופר וחיים גליק, שהתמסרו בלב ונפש לעניני הקופה לגמילות חסדים. תושבים אחרים תרמו סכומים קטנים יותר, והקופה פעלה בלי הפסקה מ־1922—1923 עד היום האחרון לשלטון הפולני בעיר, עד ספטמבר 1939.

בין החברים הפעילים והמסורים בהנהלת הקופה היו, מלבד ה״ה לאופר וגליק הנ״ל, ה״ה אשר גייפמאן, נח פרלשטיין, אהרן רוזנברג, אלתר לאנגר, יצחק צודיק, יעקב קלייס, נחמן קויפמאן, אשר שניידר ויונה בזנוס. בכל תקופת קיומה שימש בה בתור מנהל פנקסים הרשל זוליאר.

בשנים 1925—1926 ייסדה אגודת הסוחרים הסרנאית בנק נוסף בשם ״בנק למסחר ותעשיה״. משרדי הבנק היו בביתו של הרב קונדא. היוזמים והמיסדים של הבנק היו ה״ה ברוך שמחה רוזנברג, מנדל זינדל, אלימלך ליפשיץ. הם וכן זולף גולדמן היו גם המנהלים למעשה של הבנק, כי חוץ מן הכספים של חברי הבנק ושל מרכז הסוחרים והתעשיינים, השקיעו הם בבנק גם את כספם הפרטי.

בהנהלה ובמועצה השתתפו ה״ה בנימין קאנטורוביץ, יצחק לוין, יוסף מרגלית, יוסף חרפק

ואחרים. לאחר מכן הצטרף לבנק ה' יעקב קולודני (שניהל — יחד עם שותפים אחדים — בנק פרטי בביתו של ה' קלמן פלד). גם בנק זה התפרק בשנים 1932—1933 ומאותן הסיבות שבגללן התחסל הבנק של הסוחרים הזעירים. מנהל הפנקסים של הבנק היה ה' ברוך קביטני, וממלא מקומו — ה' שלמה מוריק.

כך נשאר קיים בשנים האחרונות רק בנק פולני אחד — "קומונאלנה קאסה אושצ'נדנושצ'י" בהנהלתו של עוזר הנוטריון לשעבר וראש העיריה לאחר מכן ז'ישניבצקי. הבנק היה בביתם החדש של האחים ויינזובסקי ברחוב המרכזי.

זכורים לי רק שלושה מן הנציגים היהודיים בבנק זה, שהשתתפו בישיבות בשעת אישור ההלוואות. אלה היו ה"ה יוסף ברזאם, יוסף חארפאק ומנדל זינדל.

שלוש האגודות עסקו לא רק במוסדות אשראי בשביל חבריהן. עיקר דאגתן היה לייצג את הסוחרים, הסוחרים הזעירים ובעלי המלאכה, להגן על עניניהם במשרדים הכספיים הממלכתיים, בלשכות המסחר ובועדות השומא של משרדי המסים הממלכתיים והמוניציפליים, ולעמוד בקשרים עם המרכזים בורשה ואף להזעיקם לעזרה. דבר זה קרה לעתים תכופות למדי, כי התחילו להופיע הוראות חדשות שהיו מכוונות נגד החנווני ובעל המלאכה היהודי, כגון בחינות לבעלי מלאכה ולשוליות, סדנאות עבודה, רשיונות מסחר, דוכני־שוק וכו'.

במשרדי המסים פעלו בתוך ועדות השומא ה"ה יעקב בריק, אהרן רוזנברג, אשר גוניק, מנדל זינדל, אלימלך ליפשיץ, וולף גולדמאן ואחרים. לעתים קרובות ביקר בסארני בשם המרכז של אגודות הסוחרים הזעירים בן־עירנו משה בורקו, שאז כבר היה גר בורשה ובתור מנהל של מרכז איגוד הסוחרים הזעירים שימש גם יועץ באיזבה האנדלובה־פשמישלובה (לשכת המסחר והתעשיה) בלובלין, שבתחום פעולתה היו גלילות לובלין ווולין ובתוכם גם סארני. נוסף על כך עסקו יושבי הראש של שתי האגודות, ה"ה יעקב בריק ואהרן רוזנברג, בשתדלנות אצל מפקדת המשטרה. כאשר השתדלנות לא הועילה עוד, עברו לשימוש באמצעי היעיל והטוב ביותר, "כסף וזהב..." וכך הונהג, שמפקד המשטרה בעיר התחיל לקבל באמצעות ה"ה יעקב בריק ואהרן רוזנברג שכר חדשי קבוע מאת שתי האגודות. בתור מזכיר התאחדות הסוחרים הזעירים שימש ישראל־בר ניימאן, ובתור מזכירה של התאחדות בעלי המלאכה שימשה זינה אוורבוך.

הנהלת העיריה

שגשוג העיר, התרחבותה וייפויה באו במידה רבה בזכות שלטון העיר, ראש העיר והחברים היהודיים בהנהלה ובמועצה.

למן היום הראשון לפתיחת המאגיסטראט (עיריה) ב־1920 ועד ליום האחרון של קיומו ב־1939 פעלו בו תמיד נציג יהודי בתור סגן לראש העיר, ושני חברים יהודים בהנהלה. בשנים הראשונות שימש בתור סגן ראש העיר ה' דויד בירג, הסוחר החשוב והיהודי המכובד. הוא ידע עברית והיה בכלל למדן גדול, יושב ראש של המזרחי, ולאחר מכן — יושב ראש של מועצת הקהילה היהודית. אחריו מילא תפקיד זה ה' יוסף בארזאם, בעל בית המרקחת הגדול שבעיר, יהודי גאה, משכיל ובר אורין, יושב ראש בית היתומים וחבר בשורת מוסדות יהודיים אחרים.

חברים בהנהלת העיריה היו בשנים הראשונות ה"ה אלתר פאסמאן ועורך־הדין מילשטיין, ואח"כ — במקומו של ה' מילשטיין שנפטר — ה' יצחק לוין. לאחר עליתו של ה' לוין לארץ ישראל, נשאר חבר הנהלה אחד — ה' א. פאסמאן.

ה׳ פאסמאן, יהודי מוכשר, חכם וחרוץ מאד, היה חביב על כל האוכלוסיה ומילא את תפקידו עד היום האחרון, בו נסגר המאגיסטראט על ידי השלטון הסובייטי שנכנס לעיר. מלבד חברי ההנהלה הנ״ל, נבחרו יהודים אחדים כחברי המועצה (ה״ה מגדל זינדל, אהרן רוזנברג, אלתר פרימאק, וו. גולדמן ואחרים). יהודים אחדים מסארני והסביבה נבחרו גם כחברי המועצה שליד הסיימיק (מועצה מחוזית) ״ווידז׳אל פוביאטובי״, או ״סיימיק פוביאטובי״. במוסד זה היתה השפעת היהודים מזערה מאד ונשאה אופי ייצוגי בלבד (בדברנו על המאגיסטראט ומועצת העיר יכאב לבנו בהזכירנו את אוכל־האדם הנבזה, החיה בצורת אדם, קאזיק קוסטרון ימח שמו וזכרו, שהיה לו חלק רב ברציחתם של הורינו, אחינו ואחיותינו. בתקופה מאוחרת יותר הוא הועלה אל הגרדום ונתלה בלובלין לפי פסק דין של בית דין צבאי פולני).

תרבות וחינוך

בשדה התרבות והחינוך שונו פני הדברים מן הקצה אל הקצה. כאילו בבת אחת נעלמו כל ״החדרים״ של כל המלמדים. הילדים חדלו מלשחק ב״וואגה״ וב״פיקהולץ״. נבנו בתי ספר עממיים, מקצועיים, גימנסיה, ספריות, ארגוני נוער, מועדוני ספורט וקבוצות דראמאתיות. מלבד הגימנסיה הפולנית בצד הפולסי היו בסארני בתי הספר דלקמן:

1. בית הספר ״תרבות״.
2. בית הספר המקצועי היהודי של חברת ״אורט״.
3. בית ספר יסודי פולני גדול, ״שקולה פובשכנה״, שתלמידיו היו רובם נוצרים, ורק מספר קטן מהם ילדים יהודים.
4. בית ספר מקצועי פולני ״שקולה ז׳מיישלניצ׳ה״, בו למדו גם ילדים יהודים אחדים.
5. תלמוד תורה וישיבה שידובר בהם בפרקים הבאים, הדנים בעניני הדת.

כן התקיים בית ספר פרטי, בן שלוש המחלקות הראשונות, שהיה שייך לאברהם פורמאן. ה׳ פורמאן היה אהוב מאד על תושבי סארני. כל תלמידיו, לאחר שסיימו את בית ספרו, עברו לביה״ס ״תרבות״ (ה׳ פורמאן מת בוינה ב־1937).

ה״חדר״ של יוסף נאבוז׳ני חודש והותאם לבי״ס מכין בעזרתם של בנו יצחק ובתו צוויטל נאבוז׳ני, שכבר אז היו מחנכים טובים.

לא ידועים לי פרטים על בית הספר המקצועי הפולני, אך עלי להזכיר את הגימנסיה הפולנית, בה קיבלו את תעודת הבגרות שלהם בחורים ובחורות סארנאים רבים, שהמשיכו אחר כך את לימודיהם באוניברסיטאות. כתוצאה מכך יש לנו עתה בישראל מספר אנשי מקצוע מדופלמים יוצאי סארני, נוספים על אלה שהגיעו להשכלתם הגבוהה בסמינרים עבריים כתוצאה מלימודיהם בבתי הספר היסודיים והתיכוניים של ״תרבות״.

בית הספר של ״תרבות״

בית הספר ״תרבות״ נוסד ב־1920/21 בידי הסתדרות ״תרבות״ בפולין ובעזרתם של העסקנים הציוניים שבעיר, שבראשם עמדו ה״ה שמואל זינגרמאן, יהושע גלויברמאן, האחים נחמיה ויהושע ניסמאן, דויד בירג, דויד וואלאק, יעקב בריק ואחרים. חבר המורים נתמנה ואושר על־ידי הסתדרות המורים העברים בפולין. כל הלימודים נוהלו לפי התכנית של הסתדרות ״תרבות״ ובפיקוחה. לביקורים בבית הספר היו באים מוארשה המפקחים ה״ה שמואל רוזנהק, איינשטין ואחרים.

בית־ספר פרטי של המורה אברהם פורמאן בשנת 1929
מימין לשמאל: בשורה הראשונה — אברהם פורמאן. משמאל — המורה יהושע ניסמאן. בשורה השניה במרכז — המורה ואסרמאן

כיתת תלמידים
בקלוסובה (1930)
עם מורם מאיר חלקון

קבוצת כדורגל ליד חברת "טאז"

קייטנת "טאז" לתלמידי בתי־הספר בסארני (1929)
במרכז התצלום: מנהל בית־הספר "תרבות" — גולדברג, ויו"ר חברת "טאז" — פלאכובסקי

תלמידי הנגריה של ביה"ס "ארט"
הראשון מימין עומד
האינסטרוקטור ה' צווי מווילנה

היו גם פיקוח וביקורי־מפקחים מטעם הקוראטוריום (הועד המפקח) הממלכתי. בית הספר חינך את תלמידיו לחלוציות ולאהבת המולדת. בזכות חינוך זה זכתה סארני, שהעליה החלוצית ממנה היתה, באופן יחסי, רבה ביותר.

בבית הספר היו שבע כיתות (מלבד כיתות מקבילות אחדות). בעשרים שנות קיומו חונכו וקיבלו בו את השכלתם אלפי תלמידים, שהיו אחר כך בנים נאמנים לעם ישראל, ציונים טובים ומחנכי הדור הצעיר. תלמידים רבים שסיימו את בית הספר "תרבות", המשיכו בלימודיהם בערים אחרות, בסמינריונים ובגימנסיות.

נוסף על הלימודים עסקו התלמידים גם בעבודת יד, זמרה וספורט. הצגות התלמידים ריכזו את תשומת לבם של כל האזרחים, ובמיוחד החגיגות הלאומיות בל"ג בעומר, חנוכה ופורים. נאמנות יוצאת מן הכלל גילו התלמידים בהרקת קופסאות הקרן הקיימת לישראל. בית הספר זכה תמיד להצטיינות בעד טיפוח תרבות הגוף ותרגילים נאים. ההישגים היפים היו פרי עבודתם של המנהלים המסורים ושל כל חבר המורים וכן של העסקנים בחברת "תרבות" ובוועדי ההורים. מן המנהלים אזכיר את ה"ה שאוהר, רבינוביץ, ברנשטיין, גולדברג (טור־זהב, כעת בקיבוץ יגור), ואברהם דיכטיאר. המורים: זילברשטיק, שני האידלשטיינים — האב והבן, אברהם טנדלר, טוביה לווין (המשורר טל), שתרגם לעברית את הרומאן "אנה קארנינה" ופואימות מן הספרות הפולנית, חלודנייביץ, קובנר, שלמה גורפינקל (כעת ברחובות), מושין, אייסלנד וגרוסקופ. האחרון גם ייצג את בית הספר כלפי השלטונות בתור מנהלו הרשמי, "קירובניק שקולי", וכן היה המומחה לפולנית ובמאורעות רשמיים היה מופיע בתור מברך בשם הישוב היהודי. בתור מזכירים שימשו, מלבד אידלשטיין, לייב ביבר מאוסטראה ויוסף סודגלטר. יושבי הראש של סניף "תרבות" במשך הזמן היו: ה"ה שמואל זינגרמאן, גברת טרס, גברת הינדה גולדשטיין, טוליה ברזוביץ, טארטא־קובסקי ושלמה זאנדוויס. בין העסקנים הפעילים ב"תרבות" היו: אברהם טורקניץ, ישראל קורובוצ'קה (קרבי — בישראל), יצחק פרימאן, משה יוז ויצחק סאנדברג. בתור יושבים בראש וחברים בועדי ההורים באותה תקופה זכורים לי ה"ה יצחק וולק, אליעזר פרבוזניק, הרשל ווליאר, אלתר פרימאק, אלתר לאנגר, יעקב קלייס, ראובן דראך, יצחק קאמין, יצחק פרימאן, ישראל קורובוצ'קה ושמואל ירושלימסקי.

בזכרוני נחרתה פגישה של התלמידים, כשמוריהם ועסקני "תרבות" בראשם, עם ח.נ. ביאליק שעבר את סארני בדרכו לווילנא. בבית הנתיבות בסארני הגישו לו התלמידים פרחים, והמורה טוביה לוין הזמין את ביאליק לסור לשעות אחדות לסארני ולבקר בבית הספר. ביאליק ענה בפסוק: "לא סרנו ממצוותיך".

ספריות

היו ספריות אחדות: הספריה של פקידי הרכבת "ביבליותיקה קוליובה"; ליד מפקדת המשטרה; של האינטליגנציה הרוסית; של האוכלוסיה האוקראינית; ושתי ספריות יהודיות. תחילה היתה אחת בלבד, אולם לאחר מכן פרשו ממנה הבונדאים והקומוניסטים, ונשארה ספרית "תרבות" עצמאית.

בנין לגימנסיה "תרבות"

בשנים האחרונות שלפני מלחמת־העולם השניה נגשו עסקני "תרבות" יחד עם ועד ההורים לבנות בנין גדול בשביל גימנסיה עברית על מגרש בית הספר. לשם כך נבחר "ועד להקמת הגימנסיה העברית", שבראשו עמדו ה"ה ברוך אוסטרובסקי, יונה מרגלית ושמריה גרשונוק, נשיא הקהילה היהודית. במאמצים רבים ובשתדלנות עלה בידי חברת "תרבות" לקבל את הרשיון הדרוש להתחלת הבניה. פעמים רבות החזירו השלטונות בלי אישור את התכניות שהוגשו להם. לא אחת צריך היה לנסוע למשרד הוויבודסטבו (שלטון הגליל) ולקוראטוריום בלוצק לשם בירורים והשתד־לויות. בשמחה רבה ובטקס חגיגי נורתה אבן הפינה, ועד מהרה הונחו יסודות האבן הגדולים. האבנים היו תרומתו של ה' יונה מרגלית, אשר שימש מנהל של אחת הפירמות הגדולות באיזור — המחצבה הקלוסובאית "קלוסובסקי גראניט פולסקי". גם קירות הלבנים התרוממו יותר ויותר, אולם המצב הכלכלי הקשה, האוירה האנטישמית המחניקה ומדיניות המסים האנטי־יהודית של השלטון הפולני הקשו על גבית ההתחיבויות והיה הכרח להפסיק את עבודות הבניה של בית הגימנסיה.

בית־הספר המקצועי "אורט"

בית הספר נוסד ב־1923/24, בידי החברה המרכזית "אורט" שבוורשה ובעזרתם של עסקנים ממפלגת צעירי ציון שבסארני. מאלה זכורים לי עתה אחדים בלבד: ד"ר ז'יטניצקי (כעת עורך ה"יידישע פרעסע" בארגנטינה), גדליה ליפשיץ, ששירת בנאמנות את "אורט" עד יומו האחרון ושהיה גם מזכיר בית הספר, מוליה ברלינסקי, המורה אברהם טנדלר, ועל כולם — היוזם ויושב־הראש הקבוע של חברת "אורט" בסארני ד"ר בוריס שטיינברג. לא היה גבול לנאמנותו לענין "אורט". הוא הקדיש הרבה מזמנו, מרצו וגם מכספו לטובת בית הספר. והחרה־החזיק אחריו, בנאמנות ובמסירות, סגן יושב הראש ד"ר צוויימאן. בבית הספר היו שתי מחלקות: 1. תפירה וגזירה — לבנות; 2. נגרות.

התוצאות היו, שבנות רבות התמחו בתפירה וניהלו אח"כ בתי מלאכה לתפירה בשביל גברות. הנגריה זכורה היטב לכל שרידי סארני. בית הספר הצטיין בתוצרת הרהיטים שלו, בעלת האיכות המעולה. לא אחת הוענקו לבית הספר אותות הצטיינות מטעם השלטונות, הסטארוסטבו ומרכז "אורט".

רבים מתלמידי בית הספר, הנמצאים היום בישראל ובארצות אחרות, זכו להכשרתם המקצועית בבית הספר "אורט". לבית הספר היה בנין גדול ויפה בן שתי קומות, ובו גם אולם גדול ובמה לאסיפות והצגות. לכולנו זכורות עוד היטב ההצגות של הקבוצה הדראמאתית הסארנאית ושל להקות אורחות, שנערכו שם, וכן הנשפים של ועד הקרן הקיימת לישראל ושל ועד בית היתומים, שהיו נמשכים עד אור הבוקר. בית הספר בסארני נודע כאחד מבתי הספר המעולים של "אורט" בפולין. לצערי, זכור לי מן המורים רק המהנדס צוקרמאן, אשר שימש בתור מנהל בשנים האחרונות, ומוניה שניידר (כעת בישראל) וגארבאז', שעבדו בתור מדריכים. בשנים שלפני המלחמה שימשו בתור קוראטורים רשמיים וולף גולדמאן וייבדל לחיים ארוכים משה בורקו.

גני־ילדים

גן־ילדים פרטי ראשון בעברית נוסד ונוהל בהצלחה רבה על ידי הגננת זינה פרימר (כעת בישראל). לאחר עלות הגננת לארץ ישראל, המשיכו בעבודה זו בנות סארנאיות אחדות, מבוגרות בית הספר "תרבות" שבמקום והסמינר לגננות בוילנה. לא ידוע לי על קיומם של גני ילדים בשפות אחרות.

קבוצה דראמאתית

הקבוצה הדראמאתית התחילה בפעולתה בשנים 1918—1919. הופעתה הראשונה היתה במחזה "האינטליגנט", בהשתתפות אהרן זאנדוויס, משה בורקו, יחיאל סלוצקי, משה גאמרמאן ואחרים.

מחמת אי־השקט והפרעות שהשתוללו אז, נפסקה פעולת הקבוצה עד שנת 1920. מאז ועד 1939 פעלה הקבוצה ללא הפסקה, אף כי החברים התחלפו במשך השנים. השחקנים האהובים והמצליחים בהרכב הראשון היו ביילקה גולדברג־גאמרמאן, משה גאמרמאן ויחיאל סלוצקי בתור "פרוקופ". לאחר עליתה לארץ של קבוצת החלוצים הראשונה, בשנת 1921, עלו על הבמה כוחות חדשים: הרשל פלוטניק וגיסו שוורצטוך, זליג שפירא (בישראל — בן־אפרים), אשר שימש בתור במאי עד עליתו לארץ ישראל וכן שיחק את תפקיד המכשפה (סבתה יאגה), טוליה בקרמאן, אברהם אהרן דבורצקי, חנה ושלמה זאנדוויס, שרה פיקמאן, דינה וויינבלאט־קורובוצ׳קה, אחיה שלמה וויינבלאט, האח השני שלום — בתור לחשן, טוליה ברזוביק, זינה ובוזיה פרימר, פלאכובסקי, מאליה גולדמאן־סטרלובסקי, ליובה צ׳רניאק־פרלשטיין, חיה ויצחק גורנשטיין, רחל׳ה ברנשטיין, פעסל ז׳ולטאק, יצחק פלוטניק ואחרים. בשנים הראשונות שימשו בתור במאים, בין האחרים, השחקן שצ׳וגול, ומשנת 1924 ואילך — טוליה ברזוביק, פלאכובסקי ויצחק פלוטניק. חבר נאמן ביותר היה אידלשטין. הוא וכנורו היו צמד־חמד. דאגתו היתה לארגן את קבוצות המקהלה ולאמנן בכל הפזמונים שבהצגות. אם חסרו לפעמים התוים לאחד השירים, היה כבר אידלשטיין מתאים לו לחן אחר. ההצגות שהוצגו בין השאר היו: בר־כוכבא, שולמית, המכשפה, הדיבוק, יושה־עגל, מחזות משל שלום עליכם ושלום אש. להצלחת ההצגות סייעו הרבה חיים פרלשטיין הלחשן ושור, הממונה הקבוע על הבמה.

ההכנסות מן ההצגות הוקדשו לרוב למטרות עליה — למען חלוצים חסרי אמצעים שאושרו לעליה וידם לא השיגה לאסוף את ההוצאות — וכן למטרות צדקה.

מועדוני ספורט

היו בסארני שנים: אחד פולני בשם "זאגונצ׳יק", שהיה מורכב ממורי הגימנסיה הפולנית ובראשם האנטישמי הידוע המורה חירובסקי; השני — מועדון יהודי בשם "סקפותר" (סקציה לפוטבול — "תרבות"). לאחר מכן שונה שמו ל"הכח". בצוות היהודי השתתפו החברים פאטוקה, דויד טורוק, לייזר בריק, פאסמאן, שמואל דב ביק, חנא־דוד קולקובסקי ו"יופלה".

האחרון היה נער חזק, שחקן מעולה, אך נמוך קומה. לעומת זאת היה המורה הפולני חירובסקי גבה קומה ורחב כתפיים, גוי חזק וחסון. תמיד יצא ל"יופלה" לשחק מול חירובסקי, ממש דויד מול גלית. ואכן, לרוב עלה בידו לגרום לגוי החסון צרות רבות.

בסקציה ה"כח" השתתפו שני הרוזנברגים, אהר׳ל ויוסל, האחים זולוטוב, אברהמ׳ל ושמואל׳יק, שני הגיפשטיינים, ברל, איצ׳ה ויהושע טנדלר, זליג שטיין, סנייה שפירא ושמואליק פרישקולניק.

אחד הבחורים החסונים והגאים בסקציה היה אברהמ׳ל זולוטוב. בהיותו בשירות חובה בצבא הפולני קרה שסמל גידף אותו בגידוף ״ז׳יד״. אברהמ׳ל סטר לו על לחיו ונענש על כך ב־21 ימי מאסר. אולם הוא היה מרוצה, כי — לפי דבריו — כדאי היה הדבר.

מלבד התחרויות עם ״זאגונצ׳יק״, היו מבקרות בסארני קבוצות ספורט מעיירות סמוכות וכן קבוצת ״חשמונאי״ מרובנה. לתחרויות נהרו המוני צופים.

מיושבי הראש של מועדוני הספורט נשארו בזכרוני: טוליה ברזוביץ וסיומה מילשטיין.

עזרה רפואית

כאשר ב־1919 נכנס הצבא הפולני לראשונה לסארני, התחיל לנהור לתוכה זרם גדול של פליטים מכיוון קיוב, ובמיוחד מאולבסק. מאחר שהם באו בעירום ובחוסר כל, וגם באוכלוסיה המקומית בסארני לא חסרו עניים, נזקקים לעזרה וחולים, התקשרה קבוצת חברים — ובראשם משה׳ל גאמרמאן ומשה בורקו — עם רובנה, במקום שפעל כבר נציגו של הג׳וינט בוולין. מיד נוסד בסארני ועד מחוזי של הג׳וינט בהרכב הבא: משה׳ל גאמרמאן — יושב ראש; משה בורקו — סגן יושב ראש; אברהם בינדר (כעת בן־דור, בישראל) — מזכיר; ובתור חברים — אנשל שכניוק (שכנאי), צבי (גרישה) שפירא, יחיאל רייך מאולבסק ומנחם זלמן בריסקמאן מסכוב. הועד המחוזי פיתח פעולה רבה בכל איזור סארני, פתח בית תמחוי לילדים, חולים ומוגבלים בכושר העבודה, דאג לחנוכם והכשרתם של האוכלוסין העניים ובעיקר הפליטים, וכן הושיט עזרה כספית. הוקמה גם קרן מיוחדת, ״מתן בסתר״, בשביל פליטים מכובדים.

הג׳וינט ייסד אז בסארני בית חולים יהודי, ששוכן בביתו של וולודזינסקי ברחוב הרחב. הנהלת בית החולים נמסרה לידי דוקטור שטינברג, שבא כפליט לסארני. בתור מנהלת המשק שימשה הגברת איידלשטיין (אשתו של הרופא היהודי הנודע באולבסק). היא הגיעה כפליטה. בית החולים התקיים כשנתיים בערך.

כעבור זמן מה נפתח בעיר בית חולים ממשלתי, שבו יכלו יהודים לקבל עזרה רפואית, אבל רופאים יהודים לא היו בו. כן נוסדה מרפאה גדולה של קופת־החולים, ״קאסה כוריך״, שבה קיבלו עזרה פועלים ופקידים יהודיים, שהיו חברים בקופה. שם עבד גם ד״ר שטינברג. מלבד ד״ר שטינברג היו בעיר עוד שני רופאים יהודים: אשתו ד״ר ילנה שטינברג וד״ר זיגמונד כהן.

מבין חמשת הרופאים הנוצרים היה פופולארי ד״ר קוז׳וכוב, גוי שלעתים קרובות היה בגילופין. אף הוא היה אוהב ישראל קטן מאד. לאחר מכן נתפרסם ברחוב היהודי ד״ר חוטיאן (מנתח). כן היו שני חובשים, שניהם נוצרים. אחד מהם, קורוטצקי, היה שתיין ושונא ישראל.

רופאי שיניים היו שלושה, מהם שנים יהודים: ילנה סרבין־פאניץ (לאחר מכן — ברזוביץ), וכמו־כן ד״ר צווימאן, סגן יושב ראש ב״אורט״, ״טאז״ ובמוסדות אחרים.

החברה ״טאז״ פתחה בפעולתה בשנים 1919—1920 כאשר התחילה הנהירה הגדולה של ילדים, יתומי הפרעות של כנופיות פטלורה ורוצחים אחרים באוקראינה. החברה פתחה מרפאה מצויידת היטב והתחילה לבנות ביער שבעבר הפולסי בנין גדול לקייטנה. כאשר הבנין היה כבר קרוב לגמר, נפלה בו בליל קיץ אחד דליקה גדולה והוא היה למאכולת אש.

בשנים הראשונות לקיומה פעלה החברה ״טאז״ כראוי ואפילו ריכזה סביבה עסקנים חרוצים רבים. לעומת זאת בשנים האחרונות פחתה ההתענינות של הישוב היהודי בה, והחברה חדלה כמעט מלהתקיים. בראש החברה עמד מרפא השיניים פלאכובסקי.

לינת הצדק

לחברה זו לא היה מרכז בוורשה והיא נוהלה בכוחות עצמיים של עסקני העיר ובאמצעים כספיים מצומצמים, שבאו בעיקר מתשלום דמי חבר, תרומות, נשפים ותמיכות מצד הקהילה והנהלת העיריה.

אף על פי כן ניהלה החברה פעולה מסועפת ומאורגנת היטב, שעזרה הרבה לחולים עניים. למעשה, מן הראוי היה שהחברה תיקרא "ביקור חולים", כי חברי הוועד היו מבקרים אצל חולים, שולחים רופאים ותרופות לחולים על חשבון החברה, מביאים אתם בשעת ביקוריהם פירות טובים, מרקחת, שוקולאד ומאכלים אחרים להחיות את נפש החולה. אלא שהשם "לינת הצדק" בא מכך, שהמטרה הראשונה של החברה היתה, שחבריה ילונו אצל חולים ויחישו עזרה להם ולמשפחתם במקום.

בין יושבי הראש הנאמנים והפעילים של החברה היו יעקב סאנדברג ויעקב זאנדוויס, ובתור גזבר — ר' אברהם קליעס הזקן.

בין החברים הפעילים בחברה היו ה"ה יצחק גילדנגורן, ישראל נאבוז'ני, פסח בורקו, פינחס זאנדוויס, יהושע ברוך פלוטניק, נח פרלשטין, לייזר רוזנשטין, דויד פרלשטין (שנתקרא „דויד השחור" — כעת בישראל) וחיים פלהנדלר.

עזרה סוציאלית

החברה "לחם עניים" התחילה למעשה בפעולתה מן היום הראשון לקיומה של סארני, אלא שאז לא היתה מאורגנת ומאושרת כחוק והתנהלה בידיו הטהורות והכשרות של ר' זיסקינד גאמרמאן, השוחט הראשון בסארני. לאחר פטירתו עברה מלאכת הקודש של השחיטה וכן מסורת הצדקה לבנו שלמה, שעוד הגדיל את עבודת הצדקה וגמילת החסד והרחיבה.

השלטון הפולני נתן לחברה אישור חוקי. בינתים גדלה האוכלוסיה היהודית בעיר ואתה רבו גם הנצרכים.

החברה תמכה בעניים ובנזקקים רבים. היא היתה מעניקה סיוע חדשי למשפחות עניות רבות, ומשפחות ספורות אף קיבלו תמיכה חד־פעמית בסכומים גדולים "מתן בסתר", כדי שתוכלנה לבסס להן קיום עצמאי ולהתפרנס מהכנסות שלהן. כל חורף היתה החברה מחלקת מאות מטרים של עצי הסקה, וכן היתה מבצעת בימי פסח את מפעל "מעות חטין" ומחלקת מצות, תפוחי אדמה וכסף מזומן, כדי שהמשפחות הסובלות תוכלנה להכין כדבעי את הסדר ואת החג. כן היתה החברה מחלקת בגדים, שהיא היתה מקבלת מאמריקה ומאזרחים סארנאים שעקרו לוורשה.

הכנסותיה של החברה באו מתשלום דמי חבר, מנדרים בבתי הכנסת ומאוספי כסף בכל השמחות, בריתות מילה וחתונות, הקצבות מהקהילה והעיריה, ואחרון אחרון — מאחינו באמריקה.

בדטרויט היה גר יהודי סארנאי, ר' שמחה שפירא, או כפי שהוא נתקרא בסארני — שמחה פעקארניק. הוא דאג לכך שייאספו דולארים ויישלחו לסארני במועד הנכון. לשם כך נוסד באמריקה ועד של מהגרים מסארני. בחלוקת הסכומים בסארני השתתפו גם הוריהם של התורמים האמריקניים.

בחורף אחד ביקש ה' שמחה שפירא מאת הוועד הסארנאי לשלוח לו חליפת בגדים של איכרים, מעיל, כתונת בד, מכנסים, סנדלים עשויים קליפות של עצים, תרמיל וכו', כדי שיוכל בפורים להתחפש כאיכר עני ולאסוף יותר כסף. ההזמנה נתמלאה וגם ר' שמחה מילא את חובתו על הצד הטוב ביותר.

בהגיע השעה לביצוע המפעל של "מעות חיטין" היו כל העסקנים, ושני הרבנים בראשם, מתייצבים לפעולה. כן בוצע ביזמתם מפעל החורף לאיסוף בגדים, תפוחי אדמה ולהכנת עצי הסקה.

בראש החברה עמד ר' שלמה גאמרמאן. חברים היו ה"ה אשר גייפמאן, יעקב סאנדברג, נח פרלשטין, פיניה וולק, פנחס זאנדוויס, יצחק גילדנגורן, איצ'ל זינגר, חיים פלהנדלר ואחרים.

בית יתומים

בית היתומים הסארנאי נוסד בשנים 1919—1920, מיד לאחר הפרעות באוקראינה. כאשר התחילו להגיע לפולין חבורות של יהודים, נעשתה סארני למרכז, "סטאציא קונטרולנה" (תחנת הביקורת) של הגבול הפולני־רוסי.

בית היתומים נוסד בידי הועד המחוזי של ה"ג'וינט" ובהשתתפותם של העסקנים הסרנאים, וסופח אחר כך לוועד המרכזי לטיפול ביתומים בפולין. בשנים הראשונות היה פעיל בו מאד ה' אברהם פורמאן, אשר שימש גם מדריך מחוזי, וחנה גייאר מסטולין — המנהלת. כעבור שנים אחדות, כאשר המצב חזר לתיקנו ויתומים מרוסיה לא הוסיפו עוד לבוא, היה צריך בית היתומים להתקיים יותר ויותר בכוחות עצמו. הוא הוחזק אז כמעט כולו ע"י הישוב הסארנאי בעזרת הקצבות קטנות מהוועד המרכזי בוורשה ומהעיריה והקהילה בסארני. ההכנסות החשובות ביותר היו מתשלום דמי חבר ומתרומות. בית היתומים נמצא בבנין של בית הספר "תרבות", והיתומים למדו בבית ספר זה ללא שכר לימוד. זה הקל הרבה על הוועד של בית היתומים.

בראש הוועד עמדו ה"ה יוסף ברזאם, ד"ר שטיינברג, חיים גליק ואחרים, אבל למעשה ניהל את הפעולה כולה וועד של נשים, מסורות מאד לענין זה. נוסף על כך שהן אספו כסף ובגדים וערכו נשפים, שווקים והצגות־ילדים, היו הן פשוט מפשילות את השרוולים ועושות את העבודה השחורה במטבח ובחדרים.

החברות הנאמנות והמסורות היו: הגברות בארזאם — יושבת ראש, חוה קורובוצ'קה, ליפשיץ, בתיה גולדמאן, גליק, שור, איידלשטין ואחרות.

מאות ילדים חונכו בבית היתומים בעשרים שנות קיומו להיות אזרחים גאים ובנים נאמנים לעם היהודי. כשהתבגרו ויצאו את המוסד, היה הועד מושיט להם עזרה בצעדיהם הראשונים.

מפלגות ציוניות

ציונים כלליים

גם בסארני לא נמנעה ההתפלגות של ההסתדרות הציונית הכללית לשני זרמים, "על המשמר" ו"עת לבנות". לשני הזרמים לא היו הסתדרויות נוער בסארני. המפלגה מנתה חברים טובים ונאמנים רבים, שחלק מהם עלה במרוצת הזמן עם המשפחות לארץ ישראל. למפלגה היו נציגים פעילים בכל הוועדות של הקרן הקיימת לישראל, קרן היסוד, תרבות וכן בקהילה ובעיריה.

בשנים 1925—1926 נוסדה ליד ההסתדרות הציונית חברה לרכישת אדמה בא"י. לשם כך נשלחו לארץ ישראל ה"ה שמואל זינגרמאן ופסח קליד, שאמנם קנו אדמה במקומות אחדים, ליד בני־ברק ובמפרץ חיפה. תוצאות מדוייקות מהקניות אינן ידועות. ידוע רק שחברים אחדים בחבר"ה, כגון משפחת זינגרמאן, לוי גרובר, יצחק לוין, יעקב בריק, גורביץ, ברזאם — היתה להם אדמה שנרכשה באותו זמן.

חברים פעילים בהסתדרות הציונית היו ה"ה שמריהו גרשונוק, שמואל זינגרמאן, משה טרט־

קובסקי, מנדל לאופר, יצחק לוין, יעקב בריק, ברוך טרס, איזיק זלמן, מנדל גורביץ, אברהם חיים שנײדר ואחרים.

צעירי ציון

מפלגת "צעירי ציון" פתחה בפעולה בסארני בשנת 1917, אלא שמחמת הפרעות, חילופי השלטונות ומלחמת האזרחים נפסקה פעולה זו פעמים אחדות וחודשה רק בשנת 1920 עם כניסת הצבא הפולני. מ־1920 ועד 1924 ניהלו צעירי ציון פעולה מסועפת בכל השטחים: מדיניות ציונית, בעיות יהודיות־פולניות כלליות, עזרה בארגון המקצועי של הפועלים, בנקים וכו׳.

ממרכז המפלגה בוורשה היו באים תכופות לסארני חברים: ריטוב, מרמינסקי, רוזנשטין, דב בר מלכין ואחרים.

בראש המפלגה בסארני עמדו ד"ר ז׳יטניצקי, יונה גליק, מאיר שטיין, גדליה ליפשיץ, אברהם טורקניץ ושלמה זאנדוויס.

לאחר הפילוג במפלגה הצטרף חלק מהחברים ל"פועלי ציון (צ. ס.)" וחלק אחר ל"התאחדות".

פועלי ציון (צ.ס.)

מפלגת פועלי ציון ניהלה פעולה מקיפה בכל השטחים של תעמולה מדינית וחינוך ציוני. כן היא היתה מיוצגת בכל הוועדות של הקרן הקיימת לישראל, קרן היסוד, מועצת העיר, הקהילה וכן במוסדות המשקיים. מספר חבריה הגיע ל־200, ובראשם עמדו אברהם אהרן דבורצקי ויבדלו לחיים ירחמיאל ברלינסקי והמורה שלמה גורפינקל. ל"פועלי ציון (צ. ס.)" היתה הסתדרות גדולה של נוער עובד "פרייהייט" (דרור).

ליד "פועלי ציון" והחלוץ נוסדה הסתדרות "העובד", שחבריה היו פועלים צעירים מסארני, שמטרתם היתה עליה לארץ ישראל. היתה להם לשכה משלהם בבית משפחת ברלינסקי. אחדים מהם זכו לעלות לארץ עוד לפני פרוץ המלחמה.

ראוי להזכיר את ה׳ מאיר שטיק, מוותיקי החברים ב"צעירי ציון", ואחר כך ב"פועלי ציון (צ.ס.)". בסארני הוא נתקרא "מאיר פראצ׳קארניק", כי היתה לו מכבסה. על אף טרדתו התמידית בעבודתו, — בעמלו קשה וביושר לפרנסת ביתו — היה מוצא לו פנאי לפעולה הציונית. בביתו היה במשך שנים מעון המפלגה, הספריה ומוסדות כיוצא באלה. כן הוא קיים הלכה למעשה את מצוות העליה לארץ, עלה עם כל משפחתו, וכאן מת לאחר מחלה ממושכת.

ההתאחדות

ההסתדרות "התאחדות" מנתה 70—80 חבר וניהלה פעולה ציונית כדוגמת "פועלי ציון". עם הוועד של ה"התאחדות" נמנו ה"ה אברהם טורקניץ, אברהם דיכטיאר, יצחק פרימאן, שמואל ירושלימסקי, ש. זאנדוויס, ישראל קורובוצ׳קה ואחרים. ליד ה"התאחדות" פעל אירגון הנוער "גורדוניה", שבראשו עמדו החברים רקס, הרצמאן, ובנו של איצ׳ל זינגר ואחרים.

השומר הצעיר

תחילתו של השומר הצעיר בשנים 1921—1922 בתור הסתדרות צופים ציונית. בשנים האחרונות ניהל השומר הצעיר פעולה מדינית ציונית־שמאלית. השלטון הפולני החל לחשוד בו. בשנים האחרונות סגר השומר הצעיר באופן רשמי את מעונו, וניהל את פעולתו תחת שלט "תרבות" בתור ארגון של נוער לומד "שומריה". השומר הצעיר ניהל פעולה חינוכית ענפה, לרוב בקרב תלמידי בית הספר "תרבות". חברי השומר הצעיר היו פעילים מאד בעבודת הקרן הקיימת.

מעונם היה הומה כל ערב מנוער. קולות השירה והמחולות נישאו על פני חלקה הגדול של העיר עד שעות הערב המאוחרות. עם השומר הצעיר נמנו בין היתר ברל פרימר, חנינא זעוו, סונקה גייפמאן, האחיות גאמרמאן, רוניה טרס, מיניה שניידר, יעקב רוזנפלד — כולם עתה בישראל. בשנת 1957 נפטרה סונקה גייפמאן לאחר מחלה ממושכת. יהי זכרה ברוך.

מזרחי, הפועל המזרחי והשומר הדתי

ניהלו אף הם פעולה ציונית מקיפה. היו להם חברים רבים ומעון גדול, בו גם התפללו. הם היו מיוצגים בקהילה, העיריה, וועדות הקרן הקיימת לישראל, קרן היסוד ומפעל השקל. בראש ההסתד־רות המאוחדת של המזרחי עמד ר' דויד בירג. חברי הוועד והמועצה היו ה"ה שלמה גאמרמאן, מנדל זינדל, סיגן, יעקב זאנדוויס, אשר גייפמאן ואחרים. בראש השומר הדתי — ברוך רבינוביץ והכטמן, בנו של הרב.

הצה"ר ובית"ר

כידוע הם ניהלו בשנים האחרונות פעולה נפרדת — קרן תל־חי וברית החייל. הפעולה המשותפת היחידה אתם היתה בבית הספר "תרבות", במקום שהיינו נפגשים. לסארני היו באים שליחי המפקדה הראשית שלהם, ופעם ביקר מנחם בגין. בראש הצה"ר עמדו ה"ה ברוך אוסטרובסקי ויעקב בריק. בראש בית"ר — אשר מיאסניק, גוניק, גרבטי, פרלמוטר ויהושע בורקו.

ויצ"ו

הסתדרות הנשים הציוניות "ויצ"ו" ניהלה אף היא את פעולתה. בראשה עמדה הגברת צווימאן.

החלוץ והחלוץ הצעיר

עסקו בחלוציות ובעליה. צעירי סארני היו מפוזרים על פני נקודות ההכשרה בכל פולין. חלוצי סארני היו מייסדיו של קיבוץ ההכשרה המפורסם בפולין "קלוסובה", וכן של נקודות הכשרה קטנות יותר בטומאשגורוד, רוקיטנה, דומברוביצה, קוסטופול ואחרות.

בסארני עצמה התקיים זמן־מה קיבוץ בשם "אל־על". חלוצים מסארני נמצאים היום בקיבוצים רבים בכל קצות ישראל, מדן ועד יד מרדכי. אחדים מבני הנוער יוצאי סארני שבישראל נפלו במלחמת השחרור (דויד אטשטיין, גרובר־אהרוני ואחרים).

ליגה למען א"י העובדת

בסארני פעלה גם "ליגה למען א"י העובדת", בה היו מיוצגות כל הסתדרויות הפועלים הציוניות.

ראשית העליה השלישית מסארני

הראשון שעלה לארץ ישראל בראשית העליה השלישית, בלי שום ארגון ורק ביזמתו ואמצעיו העצמיים, היה אליהו חרפאק. אחר בואו ב־1917 מאודיסה בה למד במשך שנים אחדות, היה בין מייסדיה הראשונים של הפראקציה "צעירי ציון" בסארני. מאז התחיל להתכונן לעליתו לארץ ישראל, אלא שמחמת המהומות וחלופי השלטונות לא יכול היה להוציא אל הפועל את תכניתו. רק כאשר נפתחה לראשונה הדרך לוארשה בשנת 1920, ואביו ה׳ יוסף חארפאק שלח אותו לשם בעניני מסחר שלו, סידר אליהו חרפאק בוורשה את כל עניני המסחר לפי בקשת אביו ובלי פרידה יצא לדרך ארצה ישראל. מסעו נמשך ששה חדשים. לאחר יגיעה ונדודים הגיע ליפו בספטמבר 1920.

לאחר יציאתו התחילה להתכונן לעליה הקבוצה הראשונה של חלוצי סארני המאורגנים, שהכשירו את עצמם לעבודת האדמה בגנים של ה׳ דויד בירג ושל בית הספר. הקבוצה היתה מורכבת מעשרות אחדות של חברים, אלא שעלו רק המפורטים להלן: משה גאמרמאן, אשתו ביילקה, לאה פיקמאן, יחיאל סלוצקי, חייקל כשר, לייבל גירשטיין, דויד לוין, שטיין והמורה שדה.

יום הנסיעה שלהם (לפני פורים) נשאר חרות בזכרוננו. לא רק החברים מסארני אלא ציונים מכל הסביבה באו כדי להיות נוכחים ולשמוח בשעת הפרידה. כמעט כל היהודים תושבי סארני באו לתחנת הרכבת על מנת להפרד מחלוציהם הראשונים. הקרון שהוזמן במיוחד היה מקושט בדגל כחול־לבן ובכרזות וסיסמאות ציוניות. תזמורת הרכבת, שנשכרה במיוחד על ידי ההסתדרות הציונית בסארני, ניגנה את "התקווה" כשכל הקהל מלווה אותה בשירה.

הקבוצה באה ליפו בערב פסח 1921. לאחר שנבדקה בקאראנטינה, נשלחה לבית העולים. כעבור ימים אחדים, באחד במאי, ארעה ההתנפלות הערבית על בית העולים. בין הפצועים היה גם חברנו דוד לווין. יהי זכרו ברוך!

קרנות

כפי שכבר הזכרתי, התחילה הקרן הקיימת את פעולתה בסארני עוד לפני מלחמת העולם הראשונה. בימי מלחמת העולם ומלחמת האזרחים נפסקה הפעולה ונתחדשה בכל הזדמנות אפשרית, בימי ממשלת קרנסקי, שלטון הכיבוש הגרמני, ובהזדמנויות נוחות של כינון השלטון הפולני באיזור סארני. מ־1920 ועד 1939, בואו של השלטון הסובייטי, ניהלה הקרן הקיימת פעולה ענפה.

ההכנסות באו מכמה מקורות:

(א) תשלום דמי חבר. (ב) קופסה בכל בית, שהיו מרוקנים אותה מדי חודש בחדשו. העיר חולקה לאזורים. כל ארגון ציוני שאף לעמוד בראש רשימת ההכנסות של הקרן הקיימת באיזור. כל ערב ראש השנה היתה הועדה מדביקה בכל בתי הכנסת רשימות של הסכומים שנאספו במשך השנה וכמה תרם כל חבר. (ג) מגביות מיוחדות נערכו בל״ג בעומר, ערב יום הכיפורים, חנוכה, ט״ו בשבט ופורים. (ד) בכל השמחות (חתונות, ברית מילה, בר מצווה, יום הולדת) נאספו תרומות. לא היתה שמחה בלי זוג מתרימים מוועדת הקרן הקיימת לישראל, ענודי סרטים כחולים־לבנים ובידם הקופסה הכחולה־לבנה המוכרת היטב. נוסף על התרומות של האורחים, היו לרוב בעלי השמחה תורמים סכומים גדולים יותר לנטיעת עצים ביערות הקרן הקיימת לישראל — לזכר החגיגה. לעתים קרובות נרשם המאורע בספר הזהב או בספר הילד. במשך שנים רבות התקיימה ליד הקרן הקיימת תזמורת מיוחדת, ובראשה הכנר ח. אידלשטיין, שהיתה מנגנת בכל השמחות וההכנסות היו קודש לקרן הקיימת לישראל. (ה) בחנוכה ובפורים נערכו נשפים ותערוכות. אירועים

אלה היו מקובלים מאד על לב הכל, ואורחים נהרו אליהם מכל העיר והסביבה. ההכנות לחגיגות נמשכו שבועות אחדים. אפשר היה להרגיש בהן בכל בית: פלוני הכין מסכות ותלבושות, אלמוני — עבודות יד יפות לשוק, ופלמוני — השתתף במקהלה או במחולות. (ו) הכנסה רבה היתה מן ה״מנין״ הציוני, שנערך בבית הספר ״תרבות״. ההכנסות מכל החגים ומן הימים הנוראים, מהעליה לתורה ומהנדרים — היו ניכרות, אולם מרבית ההכנסות היתה בשמחת תורה. להקפות היו מתכנסים מכל בתי הכנסת, וכל הנוער הציוני היו עולים לתורה ונודרים נדרים לטובת הקרן הקיימת לישראל. שפע של הכנסות היה מביא ה״אתה הראית״. ענין זה היה כבר מדי שנה בשנה חזקה של ה׳ אברהם גרוסמאן. הוא היה קובע מחיר בעד קריאת כל פסוק, שכל אחד ממקבליהם היה עוד מוסיף ״מי שבירך״ מיוחד. לא היו מתעצלים לחזור על ״אתה הראת״ פעמים אחדות על מנת להרבות בהכנסות הקרן הקיימת לישראל.

השירה והריקודים היו נמשכים שתי יממות, שמיני עצרת ושמחת תורה, וריכזו קהל גדול של משתתפים וצופים. מן המארגנים של ה״מנין״ והמשתתפים הפעילים בו, שלא הסכו עמל, ייזכרו לטובה הגבאים ה״ה חיים לרמאן (בזמן הראשון לאחר בואו לסארני היו קוראים לו ״השען הפינ־סקאי״), יעקב בריק ור׳ אייזיק זֶלמן, וכן בעל התפילה המחונן של המנין ר׳ ישראל גאמרמאן, אשר תפילותיו, ניגוניו וריקודיו היו בהתלהבות גדולה ובטוב טעם ומשכו המוני צופים. בכל השמחות הללו של המנין השתתפו השתתפות רבה גם מנהל בית הספר ה׳ אברהם דיכטיאר, שלמה זאנדוויים וחברים אחרים.

מלבד הכנסות אלה בוצעו לעתים מפעלים מיוחדים, לפי הוראות הלשכה הארצית: גאולת הקרקע בעמק יזרעאל, עמק חפר וכו׳. לשם עזרה בביצוע המגביות המיוחדות היו באים נציגים של הלשכה הארצית בוורשה ושליחים מן הלשכה הראשית בירושלים. בין האחרים ביקרו אותנו נתן ביסטריצקי והרצפלד מא״י, הרבנים הורביץ והאגר (שהיה אז רב בנובי־סונץ׳ ואחר כך בסוסנוביץ, ובשנים האחרונות שלפני פטירתו — רב וראש החברה קדישא בתל־אביב), ויעקב מלמד מסלובשניה, לאחר מכן בישראל.

מי ימנה את כל עסקני הקרן הקיימת בסארני? מספרם היה גדול מאד. מן המורשים ייזכרו ה״ה שמואל זינגרמאן, וו. שור, יהושע ניסמאן, מנדל הורביץ ואשתו אלטה, ואחרון־אחרון — ה׳ משה טארטאקובסקי. בתור גזברים ומזכירים פעילים שימשו: חיה׳קה דננברג, שתי הבנות של הרב הכטמן (חיה׳קה ומירל) ומאיר גאמרמאן.

קרן־היסוד

כידוע, היתה פעולת קרן היסוד מבוססת על התחייבות עצמית בסכומים גדולים, שנפרעו במזומנים או בשטרות, כך שהפעולה לא הקיפה את השכבות הרחבות של הישוב היהודי. אף על פי כן היו בסארני מאות אחדות של תורמים, והסכום הכללי של ההכנסה השנתית היה נכבד למדי, 10—12 אלף זהובים. עבודת העסקנים לא היתה קלה. צריך היה לבקר אצל התורמים ולחזור ולבקר אצלם ולהשפיע עליהם. לאחר ההתרמה היו מקרים שהשטרות לא נפרעו, ואז צריך היה שוב לבקר אצל התורמים ולשכנע אותם שיכבדו את התחייבויותיהם. בדרך זאת נשמר במשך כל השנה קשר אמיץ עם התורמים וכן עם הלשכה הארצית של קרן היסוד בוורשה. ההתרמה נערכה במשך שבועיים בראשיתה של כל שנה. לפתיחת המגבית היה בא נציג של הלשכה הארצית. הכנות רבות נעשו לפני בואו. הודעות נתפרסמו בעתונות ומודעות הודבקו ברחובות ובבתי הכנסת. נתכרו אולמות

לאסיפות ופגישות, ומובן שצריך היה לקבל בעוד מועד את הרשיון מהסטארוסטה (מושל המחוז).

הועדה היתה מכינה מראש את הרשימות הדרושות וכן שלחה לתורמים חומר הסברה (חוברות, לוחות), שהלשכה הראשית ציידה אותה בו.

נאומיהם של שליחי קרן היסוד בבתי הכנסת ובבתי המדרש בשעת התפילה בשבתות, היו מרכזים קהל רב ונותנים את האות הראשון להתחלת הפעולה של קרן היסוד.

מחברי הועדות במשך כל התקופה זכורים לי ה״ה שמואל זינגרמאן, יהושע גלויברמאן, האחים יהושע ונחמיה ניסמאן, מנדל לאופר, אלתר פרימאק, יצחק לווין, וולוול שור, שמריהו גרשונוק, מנדל גורביץ, דויד בירג, יוסף בארזאם, יעקב יוז, אברהם טורקניץ, אברהם דיכטיאר, שלמה גורפינקל, מוליה ברלינסקי, ישראל קורובוצ׳קה, יצחק פרימאן, יצחק וולק (איציק פיניה׳ס), משה וינבלאט, יצחק סאנדברג, מאיר שטיין, ראובן דראך, שלמה זאנדוויס ואחרים.

יושב הראש של ועדת קרן היסוד עד עלותו לארץ היה ה׳ שמואל זינגרמאן. אחריו בא ה׳ שמריהו גרשונוק. בשנים בהן מילא ה׳ גרשונוק את התפקיד, שימש שלמה זאנדוייס כמזכיר הועד.

הוועדה הסארנאית של קרן היסוד ביצעה את המגבית גם בקלוסובה. בקלוסובה התנהלה הפעולה במהירות ובקלות, כמעט שעות אחדות בלבד, כי היא היתה מוכנה מראש על ידי העסקנים המקומיים. לאחר בואם של חברי הוועדה מסארני, היו זוגות המתרימים יוצאים לרחובות ומבצעים את ההחתמה. העסקנים בקלוסובה היו האחים אברהם ומרדכי טורקניץ, האחים שיינטוך, האחים מרדר, אהרן גנדלמאן, בירשטיין, מנוס סוסניק ושולנר.

קרן הגאולה וקרן העבודה

לאחר אישורה של הצהרת בלפור בסאן־רימו, הוכרז בכל וולין — ובתוכו גם בסארני — על שבוע של מגבית למען קרן הגאולה. המגבית בוצעה בהצלחה רבה ובהתלהבות גדולה. אנשים ונשים רבים הביאו בעצמם לוועדה חוץ מתרומות כסף גם תכשיטים, כגון טבעות קידושין עשויות זהב, עגילים ומטבעות זהב. היו מקרים כאשר נשים בבית הכנסת, בשעת נאומי העסקנים, היו מתפרקות מהתכשיטים ומביאות אותם תרומה.

באותן השנים 1921—1922 בוצע גם אוסף למען ״קרן העבודה״. נאספו מתכות שונות וכלי עבודה. הקהל היהודי כולו נענה בחמימות למגבית. חברי ועד אחדים ביקרו במחצבה בקלוסובה, שהיתה שייכת למשפחת פיינשטין הנודעת מקובל, ומנהל המפעל, ה׳ לייביש פרימר, תרם כלים מועילים רבים. כל הכלים והמכשירים שנאספו נשלחו לוארשה.

מוסדות דת, אדמו״רים, רבנים וכלי קודש אחרים

לאחר פטירתו של הרב דמתא, הרב מתתיהו קאבאצ׳ניק (1918), לא היה במשך זמן רב, עד שנת 1920, רב בסארני. הימים היו סוערים והעיר עברה פעמים אחדות מידו של שלטון אחד לידו של שלטון אחר. כרגיל באו רבנים־מועמדים רבים, והגבאים וראשי הקהל נשאו ונתנו אתם. בימים בהם לא היה רב בעיר, היו בעלי שאלות פונים לראש הישיבה הרב חיים מנדל קוסטרומצקי, אשר נוסף על היותו גדול בתורה וירא שמים היה אף אוהב הבריות, תלמיד־חכם שלא נמצא רבב על בגדו. הוא היה מעמודי התווך של חסידי סטולין, והרבי ר׳ ישראל׳קה (הינוקא) זצ״ל אמר עליו: ״אשרינו שיש בידינו ספר־תורה׳לה כזה״. בעלי בתים פנו אז אליו שיקבל את הרבנות, אולם הוא סירב.

אותה שעה הגיעו מכיוון קיוב לסארני פליטים רבים, שנמלטו מפני הפורעים האוקראיניים. עם הפליטים בא גם הרב מאוליבסק, הרב אהרן קונדא. הרב קונדא נודע באוליבסק ובכל הסביבה כלמדן גדול וירא שמים, שבמשך שנים רבות ישב בכבוד ותפארת על כסא הרבנות בתור ממלא מקומו של אביו הרב זלמן קונדא.

מובן, שחסידי סטולין רצו שהרב קונדא יעלה על כסא הרבנות במקומו של הרב קאבאצ׳ניק המנוח. אלא שהגבאים של בתי הכנסת האחרים לא הסכימו, שחסיד סטוליני ישמש רב העיר ויהיה ממונה על כל בתי הכנסת ועל החסידים האחרים.

בין המועמדים האחרים היה גם הרב משה הכטמאן, שלפנים היה רב ברובליה (ליד סטולין). הרב הכטמאן כבש את הלבבות בסארני בהדרת פניו הפטריארכלית ובדרשותיו עשירות התוכן, שדרש בבית הכנסת הגדול. אלא שחסרון אחד היה לו — הוא היה מתנגד. מובן, שחסידי סטולין לא רצו בשום פנים להסכים למועמדותו. וכך קרה הדבר, שמאז השנה 1920 היו בסארני שני רבנים: הרב אהרן קונדא והרב משה הכטמאן. שניהם נהגו ברבנותם בכבוד ובהדר עד היום האחרון של חורבן סארני.

הרב הכטמאן נתמנה על ידי הרשות הפולנית כרב רשמי (רב מטעם). הוא התחיל להנהיג את רישום הלידות, שעד אז התנהל בדומברוביץ. כן היה משביע את החיילים היהודיים בחיל המצב הסארנאי שעה שצורפו רשמית לשרות הצבאי.

שני הרבנים הנהיגו את עדתם והתמסרו הרבה לעניני הכלל. בתיהם היו פתוחים לכל סובל ונענה. אדם שהסתבך בעניני משפחה קשים או בענינים חמורים אחרים, היה פונה אליהם בבקשת עצה ועזרה. ולא אחת בימי חורף סוערים נראו שני הרבנים כשהם מחזרים ברחובות, בשלג ובבוץ, ומקבצים נדבות בשביל משפחה נצרכת, לחתונת אביונים, או למטרה מועילה אחרת.

רב היה חלקם במגבית של מעות חיטין. הם יחד עם העסקנים הנאמנים: השוחטים ה״ה שלמה גאמרמאן, ופסח־אליה כץ עם שני חתניו, נח ונטע, ר׳ פנחס זאנדוויס, ר׳ אשר אהרן גמפל, ר׳ אשר גייפמאן, ר׳ נח פרלשטיין, ר׳ מאיר פרנקל, ר׳ אהרן מיאסניק, ר׳ אהרן קרלינסקי ואחרים, היו דואגים שלא תישאר חלילה משפחה אחת בלי מצות, בשר ותפוחי אדמה לפסח.

הרבנים לא התנגדו לציונות. בניהם היו פעילים בתנועות הנוער. בשנת 1928 עלה לא״י אחד מבניו של הרב קונדא. אחר כך עלתה אחת מבנותיו של הרב הכטמאן. במיוחד הצטיינה בפעולה ציונית משפחתו של הרב הכטמאן.

שוחטים היו למעשה שנים: ר׳ שלמה גאמרמאן ור׳ פסח־אליה כץ, שבא לסארני מהורודוק עוד לפני מלחמת העולם הראשונה. היו להם עוזרים משלהם: לר׳ שלמה גאמרמאן עזר בנו זיסקינד, ולר׳ פסח־אליה עזרו שני חתניו, נח ונטע, וכן בנו. הם היו בקיאים ומנוסים במקצועם. וכך גם העידו עליהם כל הרביים והרבנים שבסביבה. הם היו גם מוהלים טובים. אולם מעל לכל היו הם יהודים טובים, נאמנים, לבביים.

על שלמה גאמרמאן ועל אביו ר׳ זיסקינד דובר כבר בפרקים הקודמים. לא היתה חברה של צדקה שהם לא השתתפו בה. כן הצליחה סארני גם בשוחט השני, ר׳ פסח־אליה; הוא היה בעל מזג טוב, בר־אורין, חסיד ומעורב עם הבריות. הוא ושלמה גאמרמאן היו מבצעים את כל אוספי הכסף לצרכי העיר. מעשי אבות סימן לבנים: בניהם וחתניהם הלכו בדרכיהם, וכך היו רואים בעיר את שני חתניו של פסח־אליה, נח ונטע, מקבצים תרומות. בראש דאגתם היו הישיבה והתלמוד־תורה. נוסף על כך שנח ונטע היו בעצמם מלמדים שיעור בחומש ורש״י, גמרא ותוספות,

היו הם יחד עם בעלי בתים אחרים (כגון ר׳ פנחס זאנדוויים, ר׳ מאיר לוין, ר׳ אשר אהרן גמפל, ר׳ אהרן מיאסניק, ר׳ שמחה חבר, ר׳ פסח בורקו ואחרים) דואגים לכל התקציב של שני מוסדות החינוך הדתיים. אחד מחשובי המלמדים בתלמוד־תורה היה ר׳ הרשל טורקניץ (הרשל הפלוטניצאי), יהודי למדן וירא שמים.

סופרי סת״ם

מי לא הכיר בסארני את שלמה׳קה הסופר, מסופרי סת״ם הנודעים בכל הסביבה? חסיד גדול וירא שמים, עסק תמיד בתורה, ותמיד היה עני מרוד. המתפללים בבית הכנסת הסטוליני מינו אותו גם לחזן אף כי לא היה לו קול, לא לתפילה ולא לרינה. כוונתם היתה לספק לו פרנסה. הרב ר׳ אהרן קונדא תמך בו הרבה והיה ממליץ עליו בכל השמחות, בריתות המילה, חתונות וגיטין והזדמנויות של מצוה אחרות. המתפללים היו משלמים לו שכר חדשי, ואף על פי כן היה עני מרוד, מטופל בילדים. לעבודת הבורא לא הפריעה לו עניותו. ואכן, היה הוא בין הרוקדים הנלהבים בשמחת תורה ובפורים, שהפליאו עין כל.

אדמו״רים

לאחר פטירת האדמו״ר ר׳ יוסל׳ה פצ׳ניק זצ״ל בשנת 1918, לא הוסיפו אדמו״רים להשתקע בסארני. לעומת זאת נתרבה מספר ביקורי אדמו״רים שבאו לשבות שבת בסארני. עד השנים 1920—1921 היו מתארחים בסארני האדמו״רים ר׳ ישראל פרלוב זצ״ל, הרבי מסטולין, והאדמו״ר ר׳ שמואליק׳ל פצ׳ניק זצ״ל, הרבי מברזנה. לאחר הסתלקותם של אדמו״רים אלה, התחילו לבוא לסארני ממלאי המקום שלהם. מהשושלת הסטולינית היו באים ר׳ משה׳לה מסטולין ור׳ מלך׳קה מקארלין, ולשבת אחת בשנה היה בא בכורו של ר׳ ישראל פרלוב, ר׳ אשר׳קה, שלא נאות לקבל את כסא האדמו״רות לאחר פטירת אביו. לר׳ אשר׳קה לא היו חסידים. אליו באו בעיקר חסידי קארלין והנוהים אחר החצר הסטולינית.

מהשושלת הברזנית היה בא לסארני ר׳ איציק׳ל פצ׳ניק, בנו הבכור של ר׳ שמואליק׳ל. כן התחיל לבקר בסארני ר׳ וולוולה טברסקי, בנו של ר׳ יעקב לייב, הרבי מטריסק.

לארבעה אדמו״רים אלה היו בסארני ובסביבתה חסידים רבים, והשבתות היו נחוגות בשמחה ובהתלהבות רבה.

נוסף על האדמו״רים הנ״ל ביקרו בסארני פעמים אחדות הרבי מסטפן והרבי מסאסוב. אף כי הרבי הסאסובי היה גר בגליציה ולא היו לו חסידים באיזור סארני, היה הוא אהוב ומפורסם לאחר נסיעתו הראשונה אל מחותנו הרב ר׳ נחום׳קה פצ׳ניק, הבן השני של האדמו״ר ר׳ שמואליק׳ל מברזנה, רב בדומברוביץ, ומ־1927 עד 1939 — רב הקהילה בסארני ובסביבתה.

כן ביקרו בסארני האדמו״רים מהשושלת הברזנאית השניה, שני בני האדמו״ר ר׳ חיים׳קה טויבמאן, ר׳ אהרלה ור׳ גדליה׳צה, וכן הרבי מקוריץ, ר׳ לייזר׳קה ירושלימסקי, אביו של חברנו העסקן הציוני ר׳ שמואל ירושלימסקי, חתנו של הרב הכטמאן.

בין הישיבות הנודעות באיזור סארני היתה ישיבת זוויהל בה למדו בין הייתר: ה״ה נח פרלשטיין, משה גאמרמאן, שלמה זאנדוויים, חיים אורבוך, סלוצקי, וכן בחורים רבים מסארני וסביבתה. אחד התלמידים היה שלמה׳קה השוחט (שלמה גאמרמאן). אחת לשנה היה בא לשבות בביתו ראש הישיבה הגאון ר׳ יואל שורין, או כפי שנתקרא בפי הבריות ״העילוי מפולטאבה״.

לשבת כזו היו מתכנסים תלמידיו מכל הסביבה, וביניהם הרב פנחס גודלמאן, הרב ברפאלובקה, טוביה השוחט מדומברוביץ, ורבים אחרים. דרשותיו של העילוי ריכזו מאזינים רבים. לאחר צאת השבת היה הקהל מביא ביד רחבה את תרומותיו אל שלמה השוחט, או שהיו יוצאים אחדים מן התלמידים לשעבר, ובראשם נח פרלשטיין, והיו מתרימים את הקהל לטובת "בית אולפנא רבא אור תורה בזוויהל". לאחר פטירת העילוי ז"ל המשיך בעבודת הקודש שלו בישיבה בנו יחידו יוסלה, והקשיש שבין חתניו, ר' ברוך מרדכי. בשנת 1920 עקרה הישיבה מזוויהל, שנשארה בצד הסובייטי של הגבול, ועברה לקורץ.

בסארני פעלה גם נציגות של "וועד הישיבות" שבפולין, שבראשו עמד הרב ר' חיים עוזר גרודזנסקי. הישיבה והתלמוד־תורה בסארני היו רשומים על שמו של "ועד הישיבות". ראש הישיבה היה ר' חיים מנדלה קוסטרומצקי, מקודם ראש הישיבה בלודמיר. לאחר עלותו לארץ ישראל מילא את מקומו תלמידו ר' ישראליק'ל מפינסק. בוועד בסארני פעלו ר' פיניה זאנדווייס, ר' אשר אהרן גמפל, ר' מאיר לוין, ר' שמחה חבר, ר' פסח־אליה שו"ב ושני חתניו נח ונטע גלויברמאן, ר' אהרן מיאסניק, ר' אהרן קניז'ניק ואחרים.

ראוי להזכיר את נסיעתו של ה"חפץ־חיים" מראדין זצ"ל לאספת הרבנים וגדולי התורה ברובנה. בעברו את סארני היתה תחנת הרכבת מלאה מפה לפה אנשים מהעיר ומן הסביבה, שרצו לראות את ה"חפץ חיים" ולברכו לשלום. הרכבת מלונינייץ היתה כרגיל נעצרת בסארני ל־15—20 דקה. קהל רב נדחף לתוך הקרון בו נסע ה"חפץ חיים", והדוחק היה כה רב עד ששוב אי אפשר היה לצאת ממנו. בינתים זזה הרכבת ואנשים רבים נאלצו לנסוע עד רובנה.

מוסדות הדת, בתי הכנסת, בתי המדרש, חברה קדישא, התנהלו בלי גוף מרכזי עד שניתנה ההוראה של השלטון הפולני בדבר הקמת הקהילה היהודית.

בעלי מלאכה ואנשי עמל

כובענים

היו בסארני אחדים, וכולם בעלי מלאכה ישרים והגונים: הרשל פלוטניק, חבר החוג הדראמאתי, דיכטיאר (דודנו של מנהל בית הספר "תרבות"), שמאי לאנגר ואחרים.

הידוע ביותר מביניהם היה ר' מנדל לאופר, או כפי שכינוהו "מנדל דרייפוס". על שום מה כונה "דרייפוס" לא ידע איש. הוא בא לסארני מדומברוביץ, בה מקובלת היתה המסורת של צירוף כינויים מקוריים שונים: "דער דינסטיק", "דער מיטוואך", "אנטיק", "האלבער גאט", "שמאלצקא". כך נתקבל גם ה' לאופר בסארני בצירוף כינויו.

ר' מנדל לאופר היה יהודי אמיד ומכובד בעיר. היה לו בית משלו במרכז העיר, ברחוב קופיצקה, ובעל חנות כובעים. אצלו אפשר היה להשיג מגבעות משובחות וכובעי פרווה חורפיים, שהביא מוכנים מוורשה. כן היה לו בית מלאכה, בו העסיק פועלים אחדים. ר' מנדל היה מגבאי בית הכנסת הגדול, ציוני כללי נאמן, חבר בועד העירוני הציוני, חבר בועד של קופת גמילות חסדים, היה פעיל בכל המוסדות והגיש עזרה נאמנה. כן היה תורם ביד רחבה למטרות כלליות (תמונתו היתה תלויה לאחר מותו בקופת גמילות־החסדים לזכרון).

כל אוכלוסית סארני, הן היהודית והן הנוצרית, חיבבה והוקירה את ר' מנדל. הוא היה אדם ישר והגון מאד, לבוש בהידור וללא רבב, ואהב להתלוצץ על עצמו ועל מקצועו. הוא היה אומר:

כובען ושועל הן שתי חיות ערומות. הוא השתתף בכל הישיבות שנועדו לעניני הכלל, מפעל חורף למען נצרכים, מעות חיטין, ענינים של בית כנסת ובית מדרש, בחירות למועצת העיר ולקהילה, הקונגרסים הציוניים, מפעלים של קרן היסוד.

ב־1927, לאחר ישיבה של ועדת הבחירות לקהילה, בה הוא השתתף, ליוינו אותו עד לדלת ביתו ונפרדנו בלבביות. הוא נכנס לביתו והספיק רק להגיד לאשתו שהוא חש ברע, מיד נפל והוציא את נשמתו האצילה.

בעלי־עגלות

הם היו חמישה שותפים: ר׳ יהודה לאנגר, ר׳ איצ׳ה גלקל, ר׳ בניה גלקל, ר׳ טוביה ור׳ משה גולצמאן.

עשרות שנים הם ניהלו את עסקיהם במשותף, באמון הדדי מלא. הם עבדו קשה והרויחו לחמם ביושר. הם הטעינו ופרקו מאות קרונות של סחורות יקרות־ערך, ומעולם לא נשמעה תלונה נגדם. האמון אליהם היה בלתי מוגבל. בראש השותפים עמדו ר׳ יהודה לאנגר ור׳ איצ׳ה גלקל. לאחר פטירתו של ר׳ איצ׳ה בא במקומו אחיו בניה.

ר׳ יהודה לאנגר היה גבאי בבית הכנסת הברזנאי, גבאי בחברה קדישא ובחברות אחרות. בביתו התאכסנו האדמו״רים הברזנאים, והשבתות נערכו בו ביד רחבה. אם אדם נזקק לעזרתו, היה ר׳ יהודה מניח את עבודתו, לובש את הקאפוטה השחורה והולך לקיים מצווה. כאשר היה פורק מן הקרונות מטענים של עצים או אבנים, ידעו כבר בעליהם שיצטרכו לתרום לו מעשר — עצים לבית הכנסת הברזנאי, אבנים ליסוד של בית־הטהרה, הכנסת האורחים, או בנינים צבוריים אחרים. ר׳ יהודה היה אהוב על כל האוכלוסיה. הליכותיו היו נאות ונוחות. בדרך זו חינך גם את בניו, אלתר ושמאי.

ר׳ איצ׳ה גלקל היה יהודי שקט ונוח. הוא ואשתו נודעו כמכניסי אורחים. כאשר הם הקימו, בשנים מאוחרות יותר, את מאפית הלחם ואת מאפית המצות המיכאנית הראשונה, היו נוהגים לחלק לנצרכים מעשי מאפה רבים, לחם ומצות (הגברת גלקל היתה מחלקת מעשי מאפה בתור מתן־בסתר).

עד שנבנתה מאפית המצות המיכנית היו המצות נאפות במאפית־יד רגילה של ר׳ חנינא דראך ושל ר׳ יוסף הביליאטיצאי. את מאפית גלקל ירש, לאחר מות ההורים, בנם הצעיר יענקל, שהלך בדרכיהם בעניני צדקה וכן בתור תורם חשוב לקרן הקיימת לישראל ולקרן היסוד. יעקב גלקל היה חבר פעיל ב״פועלי ציון״ (צ.ס.) וב״תרבות״. לעומת זאת, הבן הגדול, מרדכי, לא עסק במסחר. לאחר ששמע לקח מפי המורים המעולים ביותר בסארני, גלה למקום־תורה — לערים אחרות. הוא למד בישיבת הרב אהרונסון בקיוב ובישיבת הרב ריינס בלידא, אחר כך — באודיסה, וכן בסמינאר בוילנה. עוד בשנות למודיו בחדר הצטיין מרדכי בהתמדתו, וכך המשיך כל ימיו. לאחר סיימו את הסמינר למורים, שימש בתור מנהל של בתי ספר ״תרבות״ בערים אחדות בפולין. בעשר השנים האחרונות שלפני מלחמת העולם השניה ניהל את בית הספר ״תרבות״ בסטולין, ושם גם פעל בהסתדרות הציונית ובכל מוסדות התרבות. אשתו, חייקה דננבורג, היתה ידועה אף היא כחברה חרוצה בהסתדרות הציונית בסארני ובועדת הקרן הקיימת לישראל, גם בסטולין היא סייעה בידי בעלה בפעולתו הציונית ובעניני תרבות. יחד עם בתם היחידה נרצחו שניהם בידי הרוצחים הנאציים בסטולין.

אחיו הצעיר של ר׳ איצ׳ה גלקל, בניה, לא עסק בעניני ציבור. אף על פי כן עזר מזמן לזמן בחברה קדישא, באיסוף נדבות בשביל נצרך, או בעניני בית הכנסת הברזנאי. בניה היה אדם ישר ושקט. מצבו החמרי היה טוב, ובבעלותו נמצאו שלושה בתים, שגרו בהם דיירים אחדים.

ר׳ טוביה היה עסקן חרוץ בחברות אחדות: חברא קדישא, חברה תהילים, לחם עניים, גמ״ח. גם הוא היה במצב כלכלי טוב, והכל הוקירו אותו כאדם ישר.

בנאים

היו בסארני 10, כולם יהודים ישרים ובעלי מקצוע טובים. הם באו לסארני משלוש המושבות היהודיות הידועות שבסביבה: אוסובה, זאלוצק ואוליזארקה (ליד רפאלובקה), במקומות שאבותיהם ואבות אבותיהם עסקו בעבודת אדמה. אפילו בתעודות של השלטונות הצאריים, ואחר־כך הפול־ניים, הם נרשמו בתור חקלאים. בימים ההם היתה זו תופעה בלתי שכיחה. יהודים רבים בעיירות אלו עסקו, נוסף על החקלאות, גם בבנאות.

הראשונים שבאו לסארני היו האחים ר׳ מנדל ור׳ וולף פאבריקאנט. כעבור שנים אחדות באו ר׳ ישראל רוזנפלד מאוליזארקה, ר׳ פנחס לין ואחרים. האחים פאבריקאנט ושני בניו של האח הגדול עבדו כל השנים יחד, וזכו להוקרתה של כל האוכלוסיה. האחים פאבריקאנט היו מומחים במקצועם וביצעו עבודות בנייה גדולות ביותר. הם בנו את מרבית הבתים בסארני, בתי הספר ובניני הציבור האחרים. הם התפללו בקביעות בביהכ״נ הברזנאי.

בנאי־עץ (טעסלארעס) ונגרים

עבודתם של בנאי־עץ היתה קשה ביותר. בשנים שבהן עדיין לא היו כמעט בסביבתנו מנסרות, היו בנאי־עץ חוטבים בידיהם את בולי העץ העבים והופכים אותם לקורות מהוקצעות, שבהן נבנו הבתים. עוד יותר קשתה העבודה בהקצעתם של גזעי האלונים העבים, ששימשו כיסודות לבתים. לאחר הכנת כל חמרי העץ היו בנאי־העץ מקימים את הבית לפי התכנית הרשומה.

היתה זאת עבודת בנין קשה ומסובכת. רובם של הבתים בסארני ובסביבתה היו בתי־עץ. היו אפילו בתי־קומתיים בנויים עץ, כדוגמת בית הספר ״תרבות״ ובית הספר ״אורט״.

היו בסארני בנאי־עץ אחדים, וכולם נמנו עם משפחת טנדלר המסועפת. כל אחד מהם נודע כבנאי־אומן מעולה והגון.

בין בעלי מלאכה אלה היו:

ר׳ נחמן טנדלר, שעבד יחד עם בנו יוסף והתגורר ליד בית הכנסת הגדול;

ר׳ יוסף טנדלר ושני בניו, שגרו ליד הרב הכטמאן; שני אחים טנדלר, שגרו ברחוב ברמאצקה, ושכר (יששכר) טנדלר ובנו ברל, שגרו ליד בית הכנסת הסטוליני.

יששכר טנדלר היה יהודי שקט, שמעולם לא הרים קולו ברוגזה. גם את בניו חינך להגינות ולשאיפה להשכלה.

חמשה ילדים היו לו לר׳ יששכר — שלושה בנים ושתי בנות. רק הבן הבכור, ברל, המשיך במקצועו של אביו. שני הבנים האחרים, אברהם ויוסף, הפליגו עוד בנעוריהם לרחבי העולם בחיפוש אחרי מקומות של תורה. הם למדו תחילה בקיוב ואחר כך באודיסה.

יוסף סיים בית ספר גבוה (רפואה או הנדסה), נשאר ברוסיה והתגורר בחרקוב. לעומת זאת חזר אברהם לסארני והתחיל להרביץ תורה ברבים, בתחילה בתור מלמד בשיעורים פרטיים ולאחר

הועד הציוני העירוני (ציונים כלליים וצעירי־ציון) בשנת 1918
מימין לשמאל: יושבים — ה״ה ברנשטין, יהושע גלויברמאן, ד״ר זליקין, שמואל זינגרמאן, דוד וואלק. עומדים — אהרן זאנדוייס, יהושע ניסמאן, וולפל שאר, משה גאמרמאן, אברהם פורמאן, ביילה גייפמאן, משה גולובשקא

ועד צעירי־ציון בסארני בשנת 1921
מימין לשמאל — גדליהו ליפשיץ, מאיר שטיין, אברהם טורקניץ, ד״ר זשיטניצקי, שלמה זאנדוייס, יונה גליק

הועד של פועלי ציון צ. ס. בסארני בשנת 1928. מימין לשמאל — יעקב טרילסקי, יוסף פרייס, פראל, לנצנר, קאמין, ירחמיאל ברלינסקי, אברהם אהרן דבורצקי, נחמיה גילדנהורן, מאיר שטיין.

הועד הציוני המחוזי בסארני ב־1920
מימין לשאל, עומדים: דוד לוין, נחמן חשצ׳־נה, אנשיל שכניוק (שכנאי).
יושבים: יונה גליק, צבי שפירא, שמואל שדה, אברהם בינדר, משה גמרמן

כינוס חברי המפלגות ״פועלי־ציון צ.ס.״ ו״התאחדות״ (1928)

כינוס מחוזי של ״המזרחי״ (1932)
בתצלום נראים ה״ה דוד בירג, יו״ר המזרחי בסארני, שוארצבלט מרוקיט־נה, הרב ר׳ אהרן פצ׳ניק מדומברו־ביצה, יעקב זאנדוייס, מנדל זינדל, וולפל טוראק, אשר גייפמאן, שלמה גוז, משה קאמין, ראטפאן ואחרים

מכן כמורה בבית הספר "תרבות" וכן ב"אורט". אף כי משרתו העיקרית היתה בבית הספר "תרבות" (ב"אורט" לימד רק שעות אחדות), בו לימדו הכל בעברית וחינכו לציונות ולחלוציות, היה אברהם טנדלר, המלא וגדוש ספרות עברית, רחוק מציונות והתמסר לידישיזם.

לאחר המלחמה הוא חזר זקן ורצוץ מרוסיה לסארני. הוא נפגש עם אחדים משארית הפליטה, תלמידיו לשעבר, שאף הם באו לסארני לחפש קרוב או מודע ומצאו רק את שלושת קברי האחים. הכל החליטו אז לצאת בדרכים לא־דרכים את עמק הבכא ולחתור לארץ ישראל. רק אז הוא אמר: כן, ניצחוני בני, צודקים תלמידי. החישו צעדיכם, ילדים, ואשר לי — מאוחר מדי כבר, לצערי.

בנו יחידו נפל במלחמת העולם. בתו נישאה ונשארה במקום. לא היתה לו איפוא ברירה אלא לוותר על עליתו לארץ ישראל.

שתי בנותיו של ר' שכר נישאו לבחורים סארנאים. הבת הגדולה נישאה ליוסף ספיבאק, שהשתקע אחר כך ברוקיטנה, והצעירה נישאה לאברהם אהרון דבורצקי, העסקן החרוץ של "פועלי ציון", החבר בשורת מוסדות ציוניים ותרבותיים, ואחד הפעילים ביותר בחוג הדראמאתי בסארני.

*

נגרים היו בסארני עשרות אחדות. אציין רק אחדים מהם, השמורים בזכרוני.

לא הכל זוכרים את היהודי הנאה והמתנאה, בעל הזקן המסורק למשעי, ר' בן־ציון וולקון, שמקום מגוריו היה בביתו הפרטי ליד בית הכנסת הברזנאי. בשנים הראשונות לבנינה של סארני נחשב ר' בן־ציון כאחד מטובי בעלי המלאכה ובעלי הבתים, שלקחו חבל בבנייתם של בתי המדרש הסארנאים ובנינים ומוסדות ציבוריים אחרים. ר' בן־ציון זכה להוקרה ולחיבה מצד כל האוכלוסיה, ובפרט מצד הנוער הציוני, שלו העניק את כל התרומות בסבר פנים יפות. הוא לא נמנה עם שום אירגון פוליטי ציוני, אבל אהב את ארץ ישראל ואת העסקנות למענה. כאשר זכה להגיע לגמר מלחמת העולם הראשונה, ונוצרה האפשרות לקבל אצל השלטון הפולני את הרשות לעליה לארץ ישראל, מכר ר' בן־ציון את כל רכושו ועלה לארץ ישראל יחד עם אשתו. הוא ואשתו נפטרו בארץ בשיבה טובה.

ר' קופל פרול הוזכר בפרקים קודמים בתור עסקן ב"חברא קדישא". אנשי סארני הצעירים יותר זוכרים את ר' קופל כשהוא מחזיק ביד ימינו, קצוצת האצבע, את קופסת הצדקה בשעת לוויות וקורא: "צדק לפניו יהלך וישים לדרך פעמיו", וכל היהודים — ובעיקר הנשים — ממהרים אל ר' קופל כדי לשלשל את נדבתם לתוך הקופסה. כל שראו אותו מטפל בבר־מינן, יכלו להתרשם שזה עיסוקו היחיד. אולם היתה זאת טעות. ר' קופל היה נגר טוב, וכל עוד לא איבד את אצבע ידו וכוחותיו היו אתו — לא הוציא את כלי הנגרות מידיו. ר' קופל עמל קשה במשך עשרות שנים והשתכר ביושר לקיום משפחתו. בכוחות עצמו בנה את ביתו והשיא בכבוד את בניו, שתמכו בו לעת זקנתו וכיבדוהו מאד.

ר' מנדל, השמש בבית הכנסת הברזנאי, עסק בשמשות כבעיסוק לוואי. הוא אהב את בית הכנסת הברזנאי, בו התגורר עם משפחתו בחדרים סמוכים, שנבנו במיוחד בשביל השמש. אולם עוד יותר אהב את ה"עמוד": הוא שימש בבית הכנסת בתור חזן בלתי־מוכתר. הוא שמר היטב על קולו ונהג לעטוף את צווארו בצעיף חם כדי לא להפגע בצינה. הוא היה יהודי ירא־שמים, הציץ תכופות בספר, ואהב לתבל את דבריו בפסוקים מפרשת השבוע ומתהילים. במיוחד אהב לספר על הנסים והנפלאות של הצדיקים, ר' זישא מאניפולי, ר' לייב שרה'ס ואחרים, וכן על נפלאותיהם של אדמו"רי השושלת הברזנאית.

עיסוקו העיקרי היה הנגרות. לא עמדתי על טיב רמתו המקצועית, אולם ידוע היה שבעבודת הנגרות שלו השיגה ידו של ר' מנדל לבנות לו בית יפה ברחוב טופולובה, שהיה משכירו לשכנים ומקבל מהם שכר דירה.

חיי המשפחה השלווים שלו הושבתו עוד כמה שנים לפני מלחמת העולם השניה. בנו גרשון יצא מדעתו וגרם לו צרות רבות. לא היתה ברירה ובסיועה של הקהילה ומוסדות אחרים הוכנס גרשון לבית חולי־הרוח, במקום שהוא נספה עם פרוץ המלחמה. מנדל ואשתו כאבו את כאבם עמוק בלבם עד היום האחרון לחייהם.

"די רפואה"

הוא כונה ה"רפואה", כי נישא בבית הקברות בסארני.

בשנים של פרעות פטלורה, כאשר בעיר השתוללה מגפת־טיפוס איומה, ולא היה יום בלי מקרי־מוות מרובים, הועמדה חופתו בבית העלמין כסגולה לעצירת המגפה.

עם הנגרים המומחים נמנו ר' קופל קוזלוב ור' אשר שניידר. ר' קופל קוזלוב עסק בנגרות בנין (דלתות, חלונות וכו') ור' אשר שניידר היה בעל נגרית רהיטים גדולה. לרהיטיו יצאו מוניטין בעיר ובסביבה כרהיטים המשובחים והנאים ביותר, והם קישטו את מעונותיהם של עשירי היהודים והנוצרים.

ר' אשר נודע כעסקן חרוץ של בעלי המלאכה. הוא פעל במוסדות רבים וזכה להוקרה מצד האוכלוסיה הסארנאית.

חייטים וסנדלרים

בחייטות ובסנדלרות עסקו עשרות משפחות. אזכיר רק אחדים מהן: נחמן קויפמאן, שהתגורר בצד הפולסי מעבר לתחנת הרכבת, הוזכר כבר בפרקים הקודמים בתור חבר בועדים של קופת גמ"ח ואגודת בעלי המלאכה. ר' נחמן היה יהודי נבון ובעל טאקט רב. בישיבות היה מאפשר לכל המשתתפים להביע את דעותיהם, ורק לאחרונה היה משמיע בשקט ובצניעות את דבריו. דבריו ההגיוניים שכנעו. ביום בו הגיעה הידיעה מפוליסקה שר' נחמן מת, התאבלה עליו כל האוכלוסיה היהודית. המוני אדם, ובראשם הרב הכטמאן, נהרו מכל הרחובות אל הלוויה.

ר' יונה בזנוס היה חבר באגודת בעלי המלאכה, בקופת גמ"ח, בלינת־צדק, ובמוסדות אחרים. סבר פניו היה פחות רציני מזה של ר' נחמן קויפמאן. בת שחוק שיחקה תמיד על פניו, ובפיו — מעשיה יפה, משל נאה או סתם מלה שנונה מתאימה לענין שדובר בו.

אף כי לא היה בעל מלאכה גרוע — קשה היה לו להתפרנס מסנדלרותו, והוא נאלץ להיעזר בעבודתו בתור שמש בבית הכנסת הסטפאני.

יהודי מיוחד במינו היה ר' אהרן צופריק מפוליסקה. הוא לא היה ידוע ביותר, לא התערב בעניני ציבור ולא השמיע את מבינותו. אפשר היה לפגוש אותו בשני מקומות בלבד: בבית המלאכה הקטן שלו ובבית הכנסת הפולייסקי. נמוך קומה וזריז, היה ר' אהרן הראשון שהשכים לבית הכנסת, ואם השמש עדיין לא הגיע, היה ר' אהרן מסיק בחורף את התנור כדי שייחם למתפללים. וכן נהג גם בתפילת מנחה ומעריב. בבוקר שבת היה נוהג לרוץ העירה כדי לטבול במקווה, ואחר כך — לחברת תהילים, ומשם אל התפילה. תפילתו היתה בבחינת "כל עצמותי תאמרנה", בניגון סטוליני, בריקוד ובמחיאת כפיים. לאחר התפילה, אם

נערך בבית הכנסת קידוש או סעודת בר־מצווה, — מי יאמר את ה״אזמר לסעודתא בצפרא דשבתא״ ? — ר׳ אהרן ! מי ישיר את ״יה אכסוף נועם שבת״, הניגון הקדוש של ר׳ אהרן מקאר־לין ? — מובן, ר׳ אהרן ! תמיד מרוצה ושמח בחלקו היה יושב ליד שולחן עבודתו ומפזם לו ניגון. פרנסתו היתה בצמצום, ולעתים אפילו פחות מזה, אך מי יכול לדעת על כך מפיו של ר׳ אהרן ? תמיד היה שבע־רצון, ותגובתו היחידה היתה : ״ברוך השם״.

וכאיש כן ביתו. בנו בכורו היה מורה לעברית. חבריו סיפרו שהוא גם בר־אורין ובעל סמיכות לרבנות. מפיו אי אפשר היה להציל דבר וחצי דבר. כאביו כן היה גם הוא איש תם וישר. שני בני המשפחה זכו לעלות לארץ עוד לפני פרוץ מלחמת העולם. ר׳ אהרן ואשתו נספו בטבח בסארני. הבן הבכור מת, כפי שמוסרים, ברוסיה, בשנות המלחמה הקשות.

ר׳ יששכר וולוול החייט התגורר בבית עץ קטן שלו, לא הרחק מן ה״חדרים״ של ר׳ אלתר פרץ ור׳ יוסף נבחז׳ני. בלכתי מן ה״חדר״ אהבתי לסור לביתו של יששכר וולוול ולשהות קצת במסדרון, במקום שהוא ושני אחייניו, יענקל וחיים, עבדו. אנו הקטנים קראנו להם בשם ״יענקל חיים״ או ״מכלכל חיים״. החדר היה חם ומוצף אור, ויששכר וולוול, תמיד בכיפה על ראשו ובטלית קטן ארוך, תפר או גזר את האריג על שולחן העבודה כשהוא מפזם זמר או ניגון של חזן ושני אחייניו מחרים־מחזיקים אחריו. הייתי מסוגל לעמוד לידם ולהקשיב שעה־שעתיים. יששכר וולוול אהב לעבור לפני התיבה בבית הכנסת הברזנאי, וכן אהובה היתה עליו ההתעסקות בעניני חברה קדישא וחברה נושאי המיטה. לעת זקנתו הוא נמנה עם החייטים שהיו תופרים תכריכים. הוא היה בעל זכרון וזכר את כל תאריכי היארציייטים, וראה לעצמו זכות ומצווה להזכיר אותם בעוד מועד לקרובי הנפטרים, כדי שהם חלילה לא ישכחו או לא יטעו ביום המדויק של הפטירה.

סבלים

היו בסארני אחדים. הם לא היו כדוגמת הסבלים ברובנה, לוצק או וארשה, בעלי החבלים העבים בשביל המשאות הכבדים שהם נשאו. סבלי סארני חיכו ליד תחנת הרכבת לבואם של הסוחרים ובעלי הבתים האמידים, והיו לוקחים מידם את מזוודותיהם וחבילותיהם הקטנות, ובכך הרויחו את לחמם.

הסבל הראשון שבא לסארני מברז׳ניץ, עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, היה ר׳ חיים פילשצ׳יק, או כפי כינויו — חיים שחראי. הוא נקרא פילשצ׳יק על שם עבודתו כל ימי חייו יחד עם אחיו בנסירת בולי־עץ ועיבודם ללוחות ואדנים. באותם הימים עדיין לא היו מנסרות בסארני, ברז׳ניץ והסביבה. ר׳ חיים היה מנסר את קורות העצים במשור־יד ארוך. לעת זקנתו בא ר׳ חיים לסארני כדי למצוא את פרנסתו ליד תחנת הרכבת. על שום מה נקרא בשם שחראי — לא ידוע לי. יתכן, שעל שום העירו את נוסעיו כעלות השחר.

ר׳ חיים הוסיף לגור בברז׳ניץ, ובמשך כל ימות החול התאכסן בסארני אצל ר׳ איציק זאמורו־צ׳נסקי (איציק האופה). רק לשבת היה נוסע או חוזר ברגל לברז׳ניץ — מרחק של 13—14 קילומטר.

הסבל השני, ר׳ מנשה פיבובוז, בא מדומברוביץ. הוא נקרא בשם ״מנשה הקברן״, כי התגורר בבית של הקהילה, בבית הקברות אשר בצד הפוליסי, ושימש בתור שומר וקברן, או בשם ״מנשה בעל הזה״ (״מנשה מיטן דאס״), כי לכל מלה שהוציא מפיו הוסיף ״זה״. אם נשא את חבילתו של ״פריץ״ לרכבת — אמר : ״היום הזהיתי (אריינגעדאסט) פריץ לתוך הקרון״.

אחרי מנשה בא מברז׳ניץ איציק ביק. הוא היה צעיר חסון, ודוקא הוא נשא את החבילות הקלות מן הרכבת. מחמת צעירותו וזריזותו עלה בידו להקדים את חבריו ולזכות בחבילותיהם של הסוחרים העשירים, לרוב סוחרי יערות.

זכור לי עוד סבל אחד, מאיר׳ל בוברוב. רק לעת זקנתו התחיל לצאת לרכבת ולשאת חבילות. ר׳ מאיר׳ל היה יהודי צנוע, בעל זקן לבן וארוך.

הקהילה

בפוביאט הסארנאי היו קיימות שתי קהילות:

(1) קהילת סארני כללה את העיר ואת שתי הגמינות האדמיניסטרטיביות נימוביץ ולוביקוביץ; דומברוביץ — העיר והגמינה הדומברוביצית וכן העיירה ברז׳ניץ; רוקיטנה והגמינה הקיסא־ריצית; הגמינה הקלוסובית כללה את סיכוב, יילנה וטומאשגורוד; הגמינה ההורודצית כללה את התחנה אנטונובקה, הורודץ, צפצביץ וכפרים אחרים.

האוכלוסיה היהודית בערים ועיירות אלה יחד עם הכפרים שלידן מנתה קרוב ל־17—18 אלף נפש; סארני — 7000—8000; דומברוביץ — 4000—4500; רוקיטנה — 3000—4000; ברז׳ניץ — 1000—1200; האחרות — 1000—1500.

לפי ההוראה היתה סארני "קהילה גדולה" ("ווילקה"), ובראשה עמדו מועצה בת 12 חבר והנהלה בת 8 חברים.

(2) קהילת וולודימרץ היתה "קהילה קטנה" ("גמינא מאלה"), ובראשה רק הנהלה בת 8 חברים.

הוכרז על בחירות ונבחרה ועדת בחירות בת 14 איש בהנהלתו של ר׳ משה טארטאקובסקי. נוסף על כך נבחרו ועדות משנה בכל הערים המפורטות לעיל, שהשתייכו לקהילה הסארנאית. הבחירות הראשונות התקיימו בסתיו 1927. התענינותם של בני המקום בבחירות היתה מועטה. עוד לא היה ידוע מה צורה ילבש כל הענין, ונראה היה כי הדבר כפוי מלמעלה. בתעמולת הבחירות עסקו הגבאים בבית המדרש, וראשי המדברים היו מן החוגים החסידיים. ומאחר שהקהילה הראשונה היתה צריכה לבחור ברב־הקהילה הראשון, שמשרתו לפי החוק היתה קבועה לתמיד — הגביר הדבר עוד יותר את התענינותם של חוגי החסידים.

תוצאות הבחירות היו כדלקמן:

בתור יושב ראש נבחר ה׳ מנדל קרצר מרוקיטנה, כממלא מקומו — ה׳ נח פרלשטיין מסארני. בתור יושב ראש של המועצה — ה׳ משה פיקמאן. כרב הקהילה נבחר הרב מדומברוביץ ר׳ נחום פצ׳ניק, בתור מזכיר — ה׳ משה גוטליב מדומברוביץ. עד שנת 1932 כמעט שלא התנהלה שום פעולה בקהילה. רב הקהילה פתח בסארני לשכה לרישום לידות, חתונות ופטירות. הוא קיבל את ספרי הרישום של האוכלוסיה הסארנאית, שנמצאו עד אז בדומברוביץ ובוולודימירץ בידי הרב ר׳ שלמה שליטא, וכן נלקחו ספרי הרישום שהיו בידי הרב הכטמאן בסארני ובידי הרב אהרן שמש ברוקיטנה. בלשכה עבדו על פי רוב שני בני הרבי, הרב איציק׳ל פצ׳ניק והרב אהרן פצ׳ניק (כעת בישראל). הם היו באים פעם או פעמיים בשבוע לסארני.

הקהילה יחד עם הרבנות נמצאו בחדר אחד בביתה של אלמנת האדמו״ר ר׳ יוסלה פצ׳ניק זצ״ל. לאחר עליתו של המזכיר ה׳ משה גוטליב לארץ ישראל מילא את תפקידו ר׳ אהרן פצ׳ניק.

ב־1930—1931 התחיל ר׳ אהרל׳ה פצ׳ניק להתכונן לנסיעתו לאמריקה. מסיבה זו הסתלק מרצונו מתפקידו. בפברואר 1932 עבר תפקיד המזכיר לידי כותב שורות אלו (שלמה זאנדוויס).

בתקופה זו התחילה כבר בקהילה פעולה רבה יותר. השלטון דרש במפגיע שהקהילה תקבל לפיקוחה את עניני השחיטה, בתי הכנסת, מקוואות ובנינים אחרים, שהיו שייכים לציבור אלא שלמעשה לא נרשמו כקנינו. בתים אחדים היו רשומים על שמותיהם של אנשים, שהיו כבר מזמן בעולם האמת. באותו זמן עבדו כבר בקהילה פקידים קבועים. בתור מנהלי פנקסים וסגני המזכיר שימשו מרדכי פצ׳ניק ופנחס גייפמאן, ובתור שליח — מרדכי ייבין. לאחר מכן נוספו עוד שני פקידים: אשר חיים פרברודסקי וזיסקינד פיקמאן. כעבור ארבעה חדשים נסתיימה תקופת הכהונה בת ארבע השנים של הנהלת־הקהילה הראשונה, והוכרז על בחירות חדשות.

בוועדת בחירות זו כבר השתתפו כל המפלגות הציוניות. בתור יושב ראש נקבע ה׳ שמריהו גרשונוק. עבודת הועדה התנהלה לפי תכנית קבועה מראש: הורכבו רשימות מועמדים מכל הערים ומכל שכבות האוכלוסיה. הפעם היתה השתתפות הציבור בבחירות ניכרת למדי.

לפי חוק הבחירות לקהילות, שפורסם בעתון הרשמי של הממשלה הפולנית "דז׳נניק אוסטאב" משנת 1924, היתה זכות בחירה לכל הגברים מבני 25 ומעלה. להבחר יכלו גברים בני 30 ומעלה. לנשים לא היתה זכות בחירה. הבחירות היו חשאיות.

30 יום לאחר הבחירות היו צריכות הרשימות להשלח לרשות המפקחת לשם אישור. בדרך כלל אושרו הבחירות ללא קשיים או שינויים, פרט למקרים בהם הוגשו תלונות על מעילות.

במועצה של הנהלת־הקהילה השניה נבחרו האנשים דלקמן: מסארני — ה״ה שמריהו גרשונוק, מנדל גורביץ, אברהם טורקניץ, דויד בירג, יצחק לוין, פינחס זאנדווייס, אשר אהרן גמפל, בנימין קאנטורוביץ, משה פיקמאן, נח פרלשטיין והמורה שלמה גורפינקל. ה״ה יצחק לוין ז״ל ומנדל הורביץ יבדל לחיים ארוכים, עלו אחר כך לארץ ישראל. מדומברוביץ נבחרו ה״ה יעקב ליברסון, איצ׳ה יונגשטיין — סגנו של ראש העיר, שמרל פרנקל, שעלה אחר כך לארץ, ומוטל ויניאר. מרוקיטנה — ה״ה מנדל קרצר, המורה גנדלמאן ויהושע גיטלמאן. מברז׳ניץ — ה״ה אהרן קניז׳־ניק, ש. גמפל, גדליה גלר ואהרן כהן, או ככינויו — אהרן השכאי. מקלוסובה — ה׳ בורשטין.

בתור יושב ראש של הנהלת הקהילה נבחר ה׳ יעקב ליברסון, וכממלא מקומו ה׳ שמריהו גרשונוק. בתור יושב ראש של מועצת הקהילה — ר׳ דויד בירג, וכממלא מקומו ה׳ בנימין קנטו־רוביץ. לפי חוק הקהילות נמנה רב הקהילה עם חברי ההנהלה.

בקהילה היה רוב ציוני, ואפילו קיצוני החסידים לא התנגדו מעולם להצעות בעניני הקרנות, עליה או מטרות ציוניות אחרות.

ההנהלה החדשה ניגשה במרץ לעבודה. משרדי הקהילה שוכנו בדירה בת ארבעה חדרים בביתו של ה׳ נגל. נרכש הריהוט של בנק הסוחרים והתעשיינים שחוסל, והמראה החיצוני של הקהילה עתה היה כשל מוסד ממלכתי. משרד הקהילה היה השני בעיר לפופולאריות לאחר המאגיסטראט (העיריה). נוסף על תמונותיהם של אישי המדינה הפולניים, הנשיא מושצ׳יצקי והמארשאל פילסוד־סקי, פיארו את הקירות תמונות גדולות של ד״ר הרצל, ד״ר חיים וייצמאן, נחום סוקולוב וחיים נחמן ביאליק.

אושר תקציב בשיעור של שלושים וכמה אלפי זלוטי (בשנה 1938—1939 היה תקציב הקהילה קרוב ל־80,000 זלוטי).

התקציבים אושרו בידי לשכת הוויבודה (מושל הגליל). ההכנסות באו מן המקורות דלקמן:

(א) השחיטה, שהקהילה קיבלה ממנה 20 אחוז, והשוחטים — 80 אחוז. על מנת שלא לקפח את השוחטים ואת פרנסתם הועלו דמי השחיטה. כל המשגיחים והגובים של השחיטה קיבלו את

משכורתם לפי אחוזים מהכנסות השחיטה. בתור שוחטים שימשו ה״ה שלמה גאמרמאן ופסח אליה כץ בסארני; יקיר פישמאן, טוביה טרישינסקי, דויד פיאלקוב ומאיר פישביין — דומברוביץ; יששכר טריגון ויואל שוורצברג — רוקיטנה; איציקל שוב ומאיר, לאחר מכן חתנו — ברזניץ; משה הרש וולודימירסקי, רב ושו״ב — קלוסובה; פסח אליה קסלר — הורודץ; אנשל, בנו של השו״ב יקיר — סיכוב; כן היו גם שוחטים בלתי רשמיים אחדים, שרבני הערים לא רצו להכיר בהם בגלל טענות של חזקה.

(ב) הכנסות מן המחלקה המטריקאלית; רישום לידות, חתונות, מקרי מוות, גיטין.

(ג) מבתי הקברות בעד קרקעות לנפטרים ובעד הצבת מצבות. החברה קדישא מילאה את חובותיה כמקודם. ההוצאות להחזקת שומרים וכיוצא באלה כוסו על ידי הקהילה.

(ד) דמי חברות בקהילה, או כפי שקראו להם ״קהילה עטאט״, המס אשר ב״דז׳נניק אוסטאב״ הרשמי הוגדר כ״סקלאדקה צ׳לונקובסקא״ (דמי חברות) והושווה בכל לשאר המסים הממלכתיים. כאשר יהודי היה מקבל הודעה מהקהילה על שיעור מס הקהילה שלו, רשאי היה לערער במשך 14 יום, באמצעות הקהילה, בפני רשות הפיקוח. הקהילה צירפה את נימוקיה והעבירה את הבקשה לסטארוסטבו. משלם המס רשאי היה לערער גם על החלטת הסטארוסטבו בפני משרד הוויבודה. אולם עד כדי כך לא הגיעו הדברים.

בצד ההוצאות של תקציב הקהילה היו, חוץ מן ההוצאות האדמיניסטרטיביות, רשומות ההקצבות הבאות:

(א) לכל הרבנים (נוסף על רב הקהילה שקיבל משכורת חדשית קבועה) הוענקה תמיכה שנתית 600 זלוטי. לרבנים היו ההכנסות הקבועות שלהם כמקודם. נוסף על כך קיבלו הטבה בעד הספרים המטריקאליים שנלקחו מהם. הרבנים היו: הרבנים קונדא והכטמאן — סארני; ר׳ נחום פצ׳ניק ור׳ יעקב זאלצמאן — דומברוביץ; ר׳ אהרן שמש — רוקיטנה; ר׳ משה ניידיץ ובאקון — ברז׳ניץ.

(ב) כל בתי הספר, תלמודי תורה, ישיבות, ״אורט״ ומוסדות לימוד אחרים היו נתמכים בחורף, נוסף להענקה כספית קבועה, גם בתוספת מזון וחלב חם, לילדים חלשים — לפי הוראות רפואיות — שמן דגים בשביל העניים שבהם.

(ג) כל מוסדות החסד, כגון חברת לינת הצדק, לחם עניים, בית היתומים ו״טאז״ קיבלו הקצבות.

(ד) שתי הקרנות, הקרן הקיימת וקרן היסוד, קיבלו הקצבה שנתית.

(ה) נקבע מראש סכום כסף לתמיכה בעליתם של חלוצים וחלוצות, שידם לא השיגה לכסות את הוצאות נסיעתם לא״י. באופן רשמי נרשם הסכום בתקציב בתור תמיכה במהגרים.

(ו) בתחילת כל חורף היתה הקהילה קונה כמה מאות מטרים של עצי הסקה ומחלקת אותם בין המשפחות הנצרכות.

(ז) פעמיים בשנה, בחגי תשרי ופסח, היתה הקהילה פותחת תמחוי בשביל החיילים היהודיים שבחיל המצב המקומי ובק. א. פ. — ״קורפוס אוכראני פוגראניצ׳ה״ (חיל משמר הגבול). בקשר לעניני הדת של החיילים היהודיים עמדה הקהילה במגע עם הרב הצבאי של המחוז הצבאי (ד. א. ק. — דובודסטבו אוקרנגו קורפוסובגו) הלובליני, קפיטן ראב. הקפיטן ראב היה מבקר בסארני פעם־פעמיים בשנה ועורך בבית הכנסת הגדול תפילה לחיילים, וכן היה שולח העתקים מכל ההוראות בעניני דת, שבתות ומועדים. פעם הייתי נוכח בתפילה של הרב הצבאי. כאשר הגיע

לסוף של תפילת הנותן תשועה למלכים, לפסוקים ״בימיו ובימינו תוושע יהודה וישראל ישכון לבטח, וכן יהי רצון ונאמר אמן״, שאלתיו למה השמיט את ״ובא לציון גואל״. כתשובה הראה לי, שבכל הסידורים של הרבנות הצבאית כזה הוא הנוסח המודפס, ואין לאל ידו לשנותו.

לקהילה היתה קרן מיוחדת בשביל משפחות נצרכות, שלא רצו לפנות בבקשות ל״לחם עניים״, חולים שצריך היה להסיעם לבית חולים בווארשה, שחפנים — לאוטבוצק, או בתי מרפא במקומות אחרים, ומקרים כיוצא באלה.

כל ההוצאות נעשו בהקפדה רבה ובפיקוחה של וועדת ביקורת. פעמים אחדות נערכה גם ביקורת מטעם רשות חפיקוח.

כל חברי המועצה וההנהלה היו עסקני ציבור נודעים, שעסקו בעניני הכלל שלא על מנת לקבל פרס.

פעמיים בשנה נערכו ישיבות ארוכות של המועצה יחד עם ההנהלה לדיון בהצעת התקציב או במפעל פסח. הישיבות נמשכו עד שעה מאוחרת בלילה ונהוג היה להגיש תה וכיבוד קל למסובים. בזמן הראשון לא שם איש לב לכך שר׳ אהרן קניז׳ניק לא שתה את התה ולא טעם ממעשה המאפה. לאחר מכן נודע לנו, שהוא פנה לרבי מקארלין, ר׳ מלך׳קה פרלוב, בשאלה אם מותר לו לאכול ולשתות על חשבון הציבור. כפי שסופר ציווה עליו הרבי בכל התוקף לטעום משהו, לפחות למראית עין, כי אם לאו עלול הוא לגרום לעבירה שיחשדו בכשרים בכלל כולו. הנימוק היה, שממילא מקובל בציבור שלפרנסים טובת הנאה מפעולתם הציבורית. אך אם הוא ידיר עצמו מטעום את התה — יתעוררו בציבור חשדות ביחס לכשרים, וזאת תהיה עבירה גדולה.

ה׳ אברהם טורקניץ היה למעשה סגן היושב ראש של הנהלת הקהילה במשך כל התקופה שה׳ יעקב ליברסון שימש כיושב ראש. ה׳ ליברסון היה נוהג לבוא מדומברוביץ רק פעם או פעמיים בחודש, וכל העבודה היתה מוטלת על א. טורקניץ. במועד מאוחר יותר, בבחירות האחרונות לקהילה, נבחר ה׳ גרשונוק בתור יושב ראש וא. טורקניץ בתור סגן יושב הראש של ההנהלה.

בשנים 1936—1937 שרר משבר גדול. ה׳ א. טורקניץ ניהל אז בשותפות עם אחיו מרדכי עסק בקלוסובה. העסקים היו בשפל המדרגה, ואברהם שהיה אח נאמן מאד, לא הוציא שום כסף מן העסק. כפי שהיה ידוע לנו, לא היו בידו אמצעים אפילו כדי קיומו היום־יומי. בנסיעותיו לקלוסובה היה מטפל גם בהרבה עניינים של הקהילה. לכן מצאה ההנהלה הזדמנות לפצותו על הוצאותיו. פעם, בהיעדרו, הוחלט לשלם לו סכום חד פעמי של 200 זלוטי בתור כיסוי של הוצאותיו על חשבון הקהילה. כאשר נודעה לו ההחלטה, הקים שערוריה ודרש לבטל את ההחלטה ושמחאתו תירשם בספר הפרוטוקולים. במשך שש שנות כהונתו הציבורית לא נהנה אדם זה מקופת הכלל אף כחוט השערה. יהי זכרו ברוך.

כאמור ניהלה הקהילה מחלקת רישום (מטריקאלית). כל התעודות והמיסמכים נחתמו בידי רב הקהילה, ר׳ נחום׳קה פצ׳ניק. ומאחר שהרב היה בא לסארני פעם בשבוע בלבד, ביום ג׳, היה נוהג להשאיר בידי קרוב המשפחה שלו, מרדכי פצ׳ניק, טפסים מטריקאליים ריקים כשחתימתו עליהם. סארני כבר נודעה אז בוורשה בתור קהילה ציונית התומכת בעליה. באותן השנים היו מתקבלים סרטיפיקאטים מעטים מאד, ומתוך רצון לנצל ככל האפשר את המעט הזה — היו עורכים חתונות פיקטיביות. כתוצאה מכך עלו על כל סרטיפיקאט שני אנשים ולא אחד. בערים אחרות בפולין היו קומבינאציות כאלה כרוכות בקשיים מרובים, כי הרבנים היו מציגים שאלות מובנות: אם החופות תהיינה מדומות, יתכן שבעתיד ירצה אחד הזוגות להשאר קשור בקשר של

קיימא. ואז יהיו בני הזוג נשואים בלי חופה וקידושין; ואם להעמיד חופה ממש — מה יקרה אם בעתיד לא ישא עוד חן אחד מבני הזוג בעיני בן זוגו? סבך כזה עלול להביא לתוצאות חמורות! ואמנם, נמנעו רבנים מלשתף פעולה.

בסארני נפתרו בעיות אלה ללא קושי ובלי תשלומים מכבידים. לעתים תכופות היה מרכז החלוץ שולח מוורשה בחור ובידו עשרים תעודות, ותוך שעות ספורות היה מוטקה פצ׳ניק שלנו רושמם בספרי הנשואין על סמך אישורים מרבנים מקומיים.

פעם אחת הגיעו לוורשה מאות אחדות של סרטיפיקאטים בשביל רבנים, שצריך היה להשתמש בהם. מוורשה פנו הנוגעים בדבר לקהילת סארני בבקשת אישורים לרבנים. מאחר שלקהילה היה פיקוח על בתי הכנסת והיו בידה טפסים מודפסים שלהם וחותמות, הוצאנו אישורים מבתי הכנסת ובתי המדרש, שפלוני ואלמוני הם רבנים. בצורה זו הגיעו לארץ ישראל בתור רבנים יהודים רבים, וביניהם ה״ה מאיר לוין, צבי גרינברג (הרשל הפולני), זילברמן מברז׳ניצה ואחרים.

ערים וכפרים בסביבת סארני

כפי שהוזכר בפרקים הקודמים, נמנו על קהילת סארני ערים ועיירות אחדות וכפרים רבים. קשה לתאר את הערים הגדולות יותר, כגון דומברוביץ, ברז׳ניץ ורוקיטנה. על אודותיהן ראוי לפרסם ספרים מיוחדים, ודבר זה ייעשה בודאי על ידי הארגונים של יוצאי הערים הללו. אתעכב רק על עיירות קטנות אחדות ועל כפרים שבאיזור סארני.

סכוב

העתיקה בעיירות אלה היתה סכוב. עוד זכור לי מימי ילדותי, שלעתים קרובות דובר בביתנו על אודות סכוב: ״אנ״ש מסכוב נסעו לחוג את החג בסטולין״, ״הרב מסכוב ור׳ ברוך פייגלשטיין באו לשבות בסארני״.

מנין תושביה היהודיים של סכוב הגיע אז ל־50 משפחות. היו להם בית כנסת נאה, ולהבדיל — מרחץ, בית קברות ומוסדות־קהילה וחברות אחרות.

עם המשפחות המכובדות בסכוב נמנו אלה של דויד זונדר, נגל, אטשטיין, ברוך פייגלשטיין ואחרות. לה׳ דויד זונדר יצא אז שם של סוחר־היערות היהודי הגדול ביותר בכל הסביבה, נדבן, בר־אורין וירא שמים. הוא העסיק פקידים יהודיים רבים, ומשפחות יהודיות מרובות התפרנסו ממפעליו. ביתו היה פתוח לכל נצרך.

לא ה׳ זונדר בלבד ניהל את ביתו ביד רחבה בעניני צדקה והכנסת אורחים. גם אשתו דוסל (יתכן ששמה היה הדסה) נודעה ברבים בתור סוחרת חשובה ועזרה הרבה לבעלה בענייני צדקה.

לר׳ דויד לא היו בנים, אלא רק בנות, שהשיא אותן לבעלים ידועי־שם כגון ה״ה מנחם זלמן בריסקמאן, שייליק כצנלסון, מרדכי קביטני, אהרן פרל ושמחה גנדלר. בראשם של החתנים עמד ר׳ מנחם זלמן בריסקמאן — יהודי תלמיד חכם, למדן (הוסמך בישיבות ליטא), תמיד לבוש הדר, פה מפיק מרגליות, מבין ובקיא בבעיות רבות. הוא הלך בדרך חותנו ואף הדריך את בניו בדרכי התורה והמוסר.

ר׳ ברוך פייגלשטין היה אף הוא תלמיד חכם, ירא שמים ואחד מעמודי התווך של חסידי סטולין, בעל מזג טוב וידיד לכל. הכל חיבבו וכיבדו אותו מאד. בנו ישראל אהרן המשיך בדרכו, היה בן־תורה ומוסמך להוראה, וכיהן אחר כך בתור ראש הקהילה בעיירה קוסטופול.

במשך שנים רבות כיהן בסכוב כרב ושו״ב ר׳ אליעזר למקוביץ, שכל תושבי סכוב חיבבוהו וכיבדוהו מאד. הר׳ אליעזר למקוביץ נרצח ע״י הרוצחים הפטלוריים בקלוסובה בשעה ששחט עופות ובקר. במקומו בא ר׳ משה צבי וולודימירסקי. הוא קיבל אחר כך את ההנהגה בעיירה החדשה קלוסובה, שגדלה בקצב מהיר בזכות מקורות הפרנסה שבמחצבות, בתי החרושת ללבנים, היערות והמנסרות שבתוכה.

אחרי ר׳ משה צבי וולודימירסקי שימש בתור שוחט ר׳ אנשל פישמאן, בנו של ר׳ יקיר פישמאן, השוחט בדומברוביץ.

בני משפחתו של ר׳ ישראל אטשטין ושלושת בניו — דודיק, יוסל ושלמה — היו ידועים בכל הסביבה בתור סוחרים ישרים ונדבנים. בעיקר מפורסם היה ה׳ דויד אטשטין, שהתגורר ליד תחנת הרכבת טומאשגורוד, ושנים אחדות — בסארני עצמה. ביתו היה תמיד פתוח לעניים, ובכלל לכל נצרך. בכיוון זה סייעה בידו אשתו זלדה, ששמה יצא לתהילה כמכניסת אורחים. כן היתה ידועה ומכובדת משפחת נגל.

בשנים האחרונות שלפני מלחמת העולם השניה, פחתה והלכה האוכלוסיה היהודית שבסכוב. משפחות אחדות עקרו לתחנת הרכבת הסמוכה טומאשגורוד, ואחרות — לקלוסובה ולסארני. זהרה של העיירה סכוב הועם. נתרו בה משפחות ספורות בלבד.

טומאשגורוד

לעומת זאת התחיל להתפתח הישוב היהודי שליד תחנת הרכבת טומאשגורוד. השתקעו שם המשפחות גנדלר, אטשטין, בליז׳ובסקי, פליישון, נגל ואחרות. משפחת גנדלר נודעה בכל הסביבה. בנים אחדים של משפחה זו השתקעו בוורשה. ר׳ יוסף גנדלר, למדן מופלג, עסק בשנים האחרונות יומם ולילה בתורה. המראה הפאטריארכאלי שלו הקסים עין כל רואה.

המשפחה של ר׳ אשר בליז׳ובסקי ובניו, אברהם׳ל וחיים, היתה אף היא ידועה בכל האיזור בתור משפחה של סוחרים ישרים ואקספדיטורים בתחנת הרכבת.

ה׳ שמואל נגל, חתנו של ר׳ מנחם זלמן בריסקמאן (כעת בישראל), השתקע אף הוא ליד התחנה והתחיל לנהל עסקי יער גדולים יחד עם שותפו ה׳ רוזנפלד. ה׳ רוזנפלד היה אדם בעל אורח חיים מיוחד במינו. עד יומו האחרון קשה היה לעמוד על טיבו. גלמוד — לא היה ידוע אם אלמן הוא או גרוש, שתקן וקמצן — התגורר בחדר צר בביקתה של גויים. אולם ככל שמיעט בדיבור, כן ניכר היה בו שאדם חכם הוא, למדן, ודוקא יודע למי ומתי להושיט את עזרתו. שני השותפים היו מן התורמים הראשונים במעלה לקרן הקיימת ולקרן היסוד וכן למטרות חסד אחרות.

תיזכר לטוב גברת שרה פליישון, שנתאלמנה בצעירותה. היא עשתה חיל במסחר היערות, ניהלה בצורה נאה את ביתה וחינכה יפה את ילדיה.

גם התושבים האחרים, חנונים ובעלי מלאכה — אורח חייהם נאה והגון היה. התחנה טומאשגורוד נודעה בכל פולין כמקום של שפע ופרנסה, של יערות ומחצבות, ומעל לכל — של אנשים ישרים.

עם בואם של כנופיות היטלר יחד עם הרוצחים האוקראינים, שולחו כל המשפחות היהודיות לסארני, ושם הושמדו בתוך כל קהל יהודי סארני.

היהודים שחיו בכפרים סביב סארני יצא להם שם של משפחות בעלי־בתיות מכובדות, מחונכות ומחנכות יפה את ילדיהן. אצלנו לא נודע הטיפוס של היהודי הכפרי או החוכר שבעבר.

מהכפרים שבסביבת סארני היו מוכרים לי אלה שלהלן:

נימוביץ

בכפר זה היתה במשך שנים אוכלוסיה יהודית. עוד שנים רבות לפני הקמת סארני היו בו יהודים למדנים, שמהם גייסו תושבי סארני את השוחטים שלהם, המלמדים והמשמשים־בקודש האחרים. מכפר זה באו בתקופה הראשונה של בנית סארני, בשנים 1900—1901, השוחט והמוהל החביב ר׳ זיסקינד גאמרמאן, בנו של השוחט המקומי שם ר׳ מאיר. משם הובאו בתור מורים האחים גורפינקל, שלימדו ״זמנים״ אחדים בחדרו של ר׳ אלתר פרץ גולובשקה. במשך שנים אחדות היה ידוע בסארני בתור מלמד מצויין הלמדן המופלג ר׳ דויד שמעון בינדר. גם ר׳ אהרן זוליאר, או כשמו המקובל ר׳ אהרן הנימוביצי, הרביץ תורה במשך שנים ב״חדרים״ גדולים בסארני.

בשנים 1917—1941 נתפרסם בתור מורה מעולה שמואל וולקון. הוא היה תלמידם של המלמדים הנימוביציים הטובים ביותר, ולאחר מכן בא לסארני כדי לצקת מים על ידיהם של המלמדים המעולים שבה; גלה למקומות תורה בעולם הרחב. שנים אחדות שמע תורה באודיסה מפי ד״ר יוסף קלוזנר, חיים נחמן ביאליק וגדולי הדור האחרים. משם עבר לקיוב, ואחר כך סיים את הסמינר למורים בוילנה. שמואל וולקון שימש שנים רבות בתור מנהל בבתי ספר ״תרבות״ הגדולים שבפולין. בשנים האחרונות היה מנהל בבית הספר ״תרבות״ ברוקיטנה עד היום האחרון של כליונו.

משפחות רבות מנימוביץ השתקעו בסארני: המשפחות של משה גורפינקל, משה בינדר, זיסקינד גאמרמאן ואחיו שלמה גאמרמאן, גרייבר ורבות אחרות. משפחות אלה עזרו לבנות את החיים היהודיים בסארני ועמדו בראש מוסדות יהודיים רבים. חלק מהם, כגון ה׳ משה גורפינקל וה׳ משה בינדר, זכו לעלות עם משפחותיהם לארץ ישראל, ובה גם מנוחתם כבוד. אולם חלק הארי מיהודי נימוביץ עברו, יחד עם יהודי סארני, את כל מדורי הגיהנום האיומים ומתו מות קדושים בימים המרים והנמהרים י״ד וט״ו באלול תש״ב.

צ׳ודלה

אורח חיים שונה היה ליהודי הכפר צ׳ודלה, אורח חיים יהודי־פריצי, הכל ביד רחבה. בחיצוניותם הגופנית וכן גם במעשיהם היו אנשי מידות. בתיהם רחבי־הידים היו פתוחים לאורחים — רבנים עוברי־אורח, אדמו״רים וסתם יהודים נצרכים. בעיני רוחי רואה אני אותם בבואם לסארני, לבושי הדר, כשפרוות־בואשים רחבות מוצעות על מגררותיהם המרופדות, או במסעותיהם לירידי־המסחר בוורשה ופוזנאן. ראשית דרכם היתה אל ר׳ זיסקינד השו״ב ואח״כ אל בנו שלמה, כדי לתרום אצלם את כל התרומות והמעשרות. וכמובן, הכל ביד רחבה.

בפרקים קודמים כבר הזכרתי את תרומותיו של ר׳ אהר׳ציק גייפמאן בסארני לאחר מות אשתו הראשונה ציפה: הבית ל״הכנסת אורחים״, תלמוד תורה, ארוני קודש בכל בתי הכנסת, פרוכיות. גם אחיו ר׳ חיים גייפמאן ובניו הלכו בדרכיו. בין יהודי צ׳ודלה הנכבדים ביותר היה ר׳ משה הרש זונדר, למדן וירא שמים, בעל תפילה ובעל־קריאה ערב, נעים הליכות ומעורב עם הבריות. בכלל היתה כל משפחת זונדר ידועה היטב בכל איזור סארני, ובתוכה ה׳ דויד זונדר מסכוב וה׳ אהרן זונדר בקיוב, בעל בית החרושת לזכוכית ברוקיטנה. מקום חשוב תפסה המשפחה צ׳ודלר, ובראשה ה׳ יעקל צ׳ודלר. ייזכרו לטוב גם ה׳ פנחס האלפרין ואשתו, שניהלו את חנותם באורח הגון. שמם היה מכובד וילדיהם (שני בניהם בישראל) חונכו במיטב החינוך. כן ייזכרו כאן כל יהודי צ׳ודלה, שניספו באכזריות בגיטאות וביערות, ואלה שנקברו בקברי האחים בסארני.

בכפר היו קרוב ל־30 משפחות יהודיות, שעסקו במסחר ובמלאכה. הכפר שכן על אם הדרך לסארני, ברז׳ניץ, דומברוביץ. סמוכים לכפר היו עוד כפרים אחדים: לושיץ וקארפילובקה, שגם בהם חיו משפחות יהודיות אחדות. לסטרילסק היו באים סוחרים רבים מפולין ומרוסיה. יהודי סטרילסק הצטיינו בהכנסת אורחים. הם היו סוחרים מנוסים ובעלי מלאכה. בין המשפחות החשובות היו: שמר׳ל זאנדוייס, יצחק בר שור ויוסל טייך.

ר׳ שמר׳ל בן ר׳ יעקב זאנדוייס מברז׳ניץ היה יהודי למדן, מחשובי חסידי סטולין, נדבן גדול ומכניס אורחים. השטיבל הסטוליני שכן בביתו. התפילות היו נערכות בהתלהבות, וקולות הזמרה בשעת הסעודה השלישית וסעודות "מלווה מלכה", וביחוד בימים טובים ובשמחת תורה, נישאו על פני הכפר כולו. בני שושלת האדמו"רים הסטולינית, החל עוד בר׳ אהרן ור׳ אשר ור׳ ישראל׳קה פרלוב, היו מתאכסנים בביתו של ר׳ שמר׳ל, והוא היה נוסע אליהם לסטולין לימים הנוראים. בשובו משם היה ר׳ שמר׳ל נוהג לספר נסים ונפלאות והיה חוזר עם ה"עולם" על הניגונים. בניו אברהם־לייזר, אהרן, זיסקינד, יעקב ויצחק, הלכו בדרכיו. הם היו אהובים בכל הסביבה ועסקו בצרכי ציבור. יחד עם אביהם ר׳ שמר׳ל היו מספקים פועלים, אכרים מן הכפרים הסמוכים, לעבודה ביערות ועל הרפסודות של סוחרי העצים המפורסמים. כעבור זמן עקרו הבנים אברהם־לייזר ויעקב לאמריקה. אהרן וזיסקינד השתקעו בסארני, ויצחק — ברובנה. אשתו של ר׳ שמר׳ל, רבקה רייזל, היתה צדקנית, אשר שמה יצא למרחקים בתור אשה נאה ועדינה ומכנסת אורחים.

ר׳ יצחק בר שור היה בר־אוריין. הוא מילא את כל התפקידים של משמש בקודש: בעל־תפילה, בעל־קריאה, מלמד, וכן פסק בשאלות שהובאו לפניו — במקום רב. הוא עסק יומם ולילה בתורה.

ר׳ יוסל טייך (או כפי כינויו — יוסל החוכר; הוא החזיק בחכירה את הטחנה) אף הוא היה תלמיד חכם וירא שמים. בביתו התפלל מניין שני. הוא היה ידוע בכל הסביבה כיהודי ישר וחכם. ברבות הימים נעשה מחותנו של ר׳ שמר׳ל זאנדוייס.

הדור הצעיר התחיל כבר בשנים 1915—1917 לעסוק בפעילות ציונית, למדו עברית ואספו כסף לטובת הקרן הקיימת לישראל. בין העסקנים הפעילים באותו זמן היו אברהם פורמאן — לאחר מכן מורה בסארני — וישראל פייביש וורונה, שבשנת 1925 עלה לארץ ישראל עם קבוצת חלוצים. שני החברים, פורמאן וורונה, השאירו אחריהם בכפר תלמידים ציוניים, שהמשיכו בדרכם. נוסדה וועדה של הקרן הקיימת לישראל, וכל הכספים נשלחו לסארני. כן היו בכפר צעירים שהלכו להכשרה ומשם עלו לארץ ישראל.

ערב מלחמת־העולם השניה

פעולת הקהילה הלכה וקשתה מיום ליום. מצבם של יהודי פולין החמיר, הן מבחינה כלכלית והן מבחינה מוסרית. היהודים ראו בקהילה את מעוזם והיו פונים אליה בכל מקרה קשה.

אוירת המלחמה התחילה להיות מורגשת בפולין בשנים 1937—1938, כאשר השלטונות הפולניים התחילו לבצר את איזור סטראשוב, ליד סארני (הרדיו הרוסי הכריז אז: בל תאיים (סטראשע) עלינו פולין בסטראשוב!). באותו זמן התחיל השלטון לסלק יהודים אחדים מן הכפרים שליד קווי הביצורים. גורל קשה זה מונה גם לה׳ פיניה האלפרין מן הכפר צ׳ודלה. הוא קיבל פקודה לצאת תוך 48 שעות יחד עם משפחתו מכפר מושבו ומגליל וולין כולו. יהודי זה היה חנוני, והונו המעט היה מפוזר בין האכרים. היו לו בבעלותו גם בית ומשק קטן. הוא לא יכול היה לחסל אותם,

ונאלץ לצאת מן הכפר בעירום ובחוסר כל. הוא פנה אל הקהילה. עוד באותו ערב נסע כותב השורות האלה למשרד הוויבודסטבו בלוצק. בעזרתו של הרבי הסטוליני, ר' יוחנן פרלוב זצ"ל, שישב בלוצק, ושל ה' בארזאך, חבר במועצת הוויבודה, עלה בידיהם לדחות את הגירוש לחודש, ולמשפחה עצמה הותר להשאר בכפר עוד יותר. במשך החודש הצליח ה' האלפרן לחסל את רכושו, לצבור כסף ולהסתדר בעיירה ליד וארשה.

ההסתה האנטישמית גברה מיום ליום. היא לוותה מעשי בריונות מצד התושבים הפולנים, כשבראשם הנוער הלומד הפולני. באותם הימים פרצו פרעות בעיירה פשיטיק, ובאוניברסיטאות התחילו הסטודנטים להכות את הסטודנטים היהודים ולדרוש מהם לשבת על ספסלים נבדלים. הבריונים האנטישמיים היו מציבים משמרות ליד חנויות היהודים ומתנפלים על הקונים. התנפלויות על יהודים ברחובות והכאתם מכות רצח נעשו שכיחות יותר ויותר.

בחדשי הקיץ 1939 כבר נעשה ברור לכל, שמלחמה היא בלתי נמנעת ושהיא עומדת לפרוץ בקרוב. כאשר נודע ברבים שנכשל המשא ומתן בין נציגי מדינות המערב ובין רוסיה ;שנחתם הסכם בין מולוטוב וריבנטרופ, לא נשאר עוד ספק, שהימים — ואולי השעות — עד המלחמה ספורים הם. בתחושה כמעט אינסטינקטיבית חש כל אדם שהשואה קרבה. יהודי סארני הכירו את האוכלוסיה האוקראינית שמסביבם עוד מפרעות פטלורה. רוסיה הגיעה להסכם עם גרמניה וודאי לא תרשה לאיש להכנס לתוך גבולותיה. ממילא צצה השאלה הגורלית: אנה אנו באים?!

וכך התחיל הדבר: בימים האחרונים של אוגוסט 1939 הכריזה פולין על גיוס צבאה. קסרקטיני סארני מלאו חיילים, ביניהם יהודים רבים מסארני ומסביבתה. רכבות צבא חלפו על פני תחנת סארני כשעליהן מתנוססות הכתובות: רוקיטנה — ברלין, לוניניץ — ברלין. כל האוכלוסיה כאילו הוכתה בתדהמה וציפתה לידיעה על פרוץ המלחמה. בשעה מוקדמת באחד בספטמבר הודיע הראדיו הפולני, שלפנות בוקר חצה הצבא הגרמני את הגבול הפולני בלי הכרזת מלחמה, ולכן מכריזה הממשלה הפולנית על מצב מלחמה עם גרמניה. משעה זו ואילך חייבו החוקים של שעת חירום.

והעיר סארני נבוכה. השלטון בעיר עבר לידי הצבא. הוכרז על גיוס כל האנשים שהשתייכו ליחידות ההגנה נגד התקפות אויר, שבראשן עמדו הקאפיטן מוטולסקי ועוזרו, הבריון ושונא ישראל הנודע, מזכיר המאגיסטראט לשעבר, קאזיק קוסטרון.

אפילה שררה ברחובות, ועוד יותר קדרו רוחות היהודים. באמצעות הרדיו נודעו פרטים על הקרבות הראשונים: הצבא הגרמני מתקדם ומתקרב מהר אלינו, גדודים וגייסות שלמים הוקפו על ידי הצבא הגרמני, כל הרכבות והכבישים גדושים פליטים, שמטוסי האויב יורים בהם בלי רחמים, מתים ופצועים מתגוללים בדרכים.

גם סארני הופצצה בידי מטוסי הנאצים. הקרבן הראשון, בנו של זיינר הסנדלר, נפל בעמדו ליד חנותו. גורל טראגי של משפחה: הקרבן הראשון במלחמת העולם הראשונה היה אבי המשפחה, ואף הוא נהרג בפצצה שנפלה על יד ביתו. ובמלחמת העולם השניה נפל הבן הבכור של המשפחה.

זרם הפליטים היהודיים הגיע עד סארני. כל בתי היהודים, בוסתניהם וגניהם, בתי הכנסת ובתי המדרש מלאו אנשים יגעים, שנמלטו ברגל מוורשה, לודז', קראקוב, וערי פולין האחרות. דברים מזעזעים היו בפי הפליטים. חיי יהודים ורכושם הופקרו, אלפי יהודים נרצחו רק בשל היותם יהודים.

ב־3 בספטמבר התעודדו קצת הרוחות. הגיעה ידיעה שאנגליה וצרפת הכריזו מלחמה על גרמניה. הכל נשאו עיניהם לשמים וחיפשו את מטוסיהן של בעלות הברית. מרבית התקווה נתלתה בצרפת. אולם כל התקוות והאשליות נמוגו מהר. הועמדנו בפני המציאות העגומה.

החיה הנאצית כבר כבשה את לובלין וחלם. בחלם תפסו 1500 יהודים והשמידו אותם. הפליטים משם נתקבלו בחמימות על ידי יהודי סארני.

ב־17 בספטמבר, בשבתנו ליד הראדיו, שמענו את הידיעה, כי הצבא האדום חצה את גבול פולין במטרה להושיט יד־אחים לאוכלוסיה האוקראינית והבילורוסית. הידיעה נמסרה מהר מפה לאוזן, כי פחדו להשמיע אותה בקול רם. הכל תהו על משמעות העובדה. האם פירושה שרוסיה חשה לעזרת פולין נגד גרמניה, או שהיא יוצאת להפגש עם הצבא הגרמני כדי שבכוחות משותפים יפנו נגד אנגליה וצרפת?

גם נציגי השלטון הפולני לא ידעו להסביר את המתרחש. חלק מהם אמרו, ששרידי הצבא הפולני נערכים באיזור וולין ויגלו התנגדות להתקדמות הרוסים ליד קו הביצורים של סטרא־שוב. הממשלה הפולנית שהתה אז בעיר קרמניץ. לעומתם היו אחרים שראו בכניסת הצבא הסובייטי תוצאה מהסכם קודם עם הממשלה הפולנית. ידיעה זו עודדה מאד אותנו היהודים. היה בה בשבילנו קרן תקווה לישועה.

ביום ה־18 בספטמבר הונף על בנין מועצת העיר (ביתו של ש. גיפש) דגל לבן, ומשלחת מטעם השלטונות הפולניים — ובראשה ממלא מקומו של מפקד המשטרה במחוז — יצאה לכפר נימוביץ כדי להקביל את פני האורחים ולמסור להם את מפתחות העיר. בעת ובעונה אחת נצטוו שרידי הצבא בסביבה להכנע לפני הצבא הרוסי.

כאשר קרבה המשלחת אל המשמרות הקדמיים של הצבא הסובייטי, פרץ נהגו של מפקד המשטרה בקריאות: „יחי הצבא האדום!" מפקד המשטרה נבוך כל כך עד ששלף את אקדחו וירה בנהגו. כאשר קול היריה הגיע אל המשמרות הקדמיים, פתחו מיד באש, ומשני הצדדים נפלו קרבנות אחדים, ביניהם גם חיילים יהודים אחדים מצבא פולין, שהובאו לקבר ישראל בסארני. כן נהרג ממלא מקומו של מפקד המשטרה.

הקומוניסטים שבסארני (יהודים ונוצרים) התחילו להקים שער כבוד ליד הכניסה לעיר מכיוון נימוביץ, לא רחוק מן המנסרה של ראסקין. המוני תושבים מסארני התחילו להתרכז במקום זה. בו ביום התחילו להכנס לעיר יחידות מחילות שונים של הצבא האדום.

והעיר סארני צהלה ושמחה.

שלטון הסובייטים (ספטמבר 1939 עד יוני 1941)

תנהירה הרבה של הצבא הסובייטי נמשכה ימים אחדים. יחידות עצומות עברו דרך סארני, נחו בה שעות אחדות, והוסיפו להתקדם מערבה. תוך ימים אחדים הגיע הצבא האדום עד לובלין, ולאחר מכן נסוג עד הנהר בוג.

באחת משעות הבוקר ב־19 בספטמבר, בשעה שיחידות אחדות צעדו ברחוב הרחב, נשמעה יריה מכיוון אחת הסמטאות הסמוכות. כפי הנראה רצה אחד משרידי הפאטריוטים הפולנים להפגין בצורה זו את צערו וכאבו על המעשה של הצבא האדום. היחידה הצבאית נעצרה מיד, ערכה את תותחיה ומכונות היריה שלה, והתחילה להמטיר אש על הבתים שברחוב הרחב. בכל העיר קמה מהומה נוראה. חילופי היריות נמשכו דקות אחדות בלבד. כפי הנראה הוברר הענין כולו על ידי

השלטון המקומי הזמני ועל ידי המפקד הצבאי. כל שעת הצעידה נתקבל הצבא על ידי התושבים בתשואות סוערות. יותר מכולם שמחו היהודים. החיילים נהגו באדיבות ובידידות רבה. המפקדים היו מתעכבים ליד קבוצות האורחים ופותחים בשיחות ידידותיות. הם ניסו להרגיע את האוכלוסיה והבטיחו, שרוסיה הסובייטית היא גן עדן לכל העמים. הם יעצו לשמור על השקט ושכל אחד ישוב לעבודתו. ברוסיה אין חסר מאומה, והצבא האדום והקונסטיטוציה של סטאלין יגנו עלינו לעולמי עד. דברים ברוח זו הושמעו גם בכל האסיפות שנערכו בכל חלקי העיר.

מיד הוקם ועד פועל זמני, "וורמנני ראיונני איספולניטלני קומיטט", בבנין הסטארוסטבו לשעבר. הועד הפועל התחיל לארגן את כל מחלקותיו, כפי שפעלו מקודם גם בסטארוסטבו: אספקה, השכלה, מסחר, תעשיה וכו׳. בראש כל מחלקה הועמד קומוניסט אזרחי, שבא עם כניסת הצבא האדום מרוסיה. הם היו מתקראים ווסטוצ׳ניקים, כלומר — אנשי המזרח, ואנו כולנו היינו זאפאדניקים — אנשי המערב, אמונם של השלטונות באנשי המערב, אפילו בקומוניסטים שבהם, שהיו כלואים במשך שנים רבות בבתי הסוהר הפולניים — מועט היה. דעתם של השלטונות היתה, שהקומוניסטים הפולנים לא חונכו כראוי על ידי מנהיגיהם לשעבר, שנתגלו כטרוצקיסטים.

אף על פי כן נעזרו השלטונות בזמן הראשון בקומוניסטים המקומיים בתור יועצים. הקומוניס־טים המקומיים כונו בפיהם "האקטיבה הקומוניסטית", והם הבטיחו להם שאם התנהגותם תהיה כפי הרצוי, יוכלו להחשב במרוצת הזמן כמועמדים למפלגה. אפשר לאמר שהקומוניסטים שלנו מילאו את שליחותם באמונה. הם סיפקו ידיעות למקום הדרוש ובצורה הדרושה. שלוחות השלטון ביצעו חיפושים, החרמות ומעצרים בדיוק במקום הנכון — לפי האינפורמציה של הקומוניסטים המקומיים, ולעתים גם בהשתתפותם הרשמית. וכך נסגרו כל מוסדות החסד: לחם עניים, לינת הצדק והקהילה. כל רכושם של המוסדות הועבר לרשותה של הנהלת העיר הזמנית, "וורמננויה גורודסקויה אופראבלניה". בהנהלה זו היו לפי שעה ראשי המדברים הקומוניסטים היהודיים המקומיים שלנו. הנהלת הקהילה מסרה מכונת כתיבה אחת למרדכי פצ׳ניק, ככיסוי החוב שהגיע למשפחתו. מיד הגיב על כך קומוניסט סארנאי וציווה להחזיר את המכונה, "כי אנו יודעים הכל".

בית הספר "תרבות" היה סגור ימים אחדים. אחר כך נפתח מחדש, וכשפת ההוראה נקבעה יידיש.

לאחר שהשלטון השתמש בהם כהלכה, הורדו הקומוניסטים המקומיים מדרגתם והוטלו עליהם תפקידים בעלי ערך פחות. לרוב הם נתמנו "איש על מחנהו ואיש על דגלו". כלומר, חייט צורף לארטל של חייטים, סנדלר — לסנדלרים, וכו׳. הנהלת הארטלים נמסרה לאו דוקא לקומוניסטים לשעבר אלא לבעלי בתים אמידים, שנמנו בעבר אפילו עם מפלגות ציוניות. יעקב בריק נתמנה יושב הראש של ארטל החייטים, פאסמאן — יושב הראש של ארטל הצבעים, לוויבסקי — פינקסן ראשי ב"באזה נארקומטורג", פיניה גייפמאן — פינקסן ראשי ב"ראייפאטרבסויוז", ברזין — סגן המנהל ב"לספרומחוז" הסארנאי, אחד המפעלים הגדולים בתעשית העצים וסחרם, וכיוצא באלה.

ב"לספרומחוז" הסארנאי, שענינו היה בניצול יערות ובמשלוח חמרי־יער מצויינים, שהשתמשו בהם אפילו לצרכים צבאיים צרופים (גשרים, מטוסים, אניות וכיוצא באלה), הועסקו סוחרי עצים ומומחים בענף זה בעבר מקרב האוכלוסיה היהודית בסארני.

תפקידים אחראיים ביותר, כגון ניהול שטחי יער גדולים בסביבת סארני (יערות המדינה ויערותיהם של הרוזן פלאטר, שיצבסקי ואחרים), הוטלו על מומחים יהודיים. כך נתמנה ה׳ אברהמ׳ל גילדנהורן (אחיו של נחמיה גילדנהורן, יבדל לחיים, שבישראל) על היערות שבאזור

דומברוביץ, ה' לייבל חנעס (אביהם של סנדר ונתן חנית, יבדלו לחיים, שבישראל), — על היערות שבאזור מאלינסק, ישראל קורובוצ'קה (ישראל קרבי — בישראל) — על איזור ולודימירץ, ה' אהרן ריצמאן (כעת בישראל) על אזור ברז'ניצה, וכממלא מקומו — ה' משה"ל פיקמאן. אליהם צורף חבר של פקידי יערות יהודיים: ה"ה דויד קורנבלום, יצחק סאנדברג, וולול סוכר־רוזמאן — אביו של לוי סוכר שבישראל, ורבים אחרים.

ראוי לציין עובדה חיובית אחת: במשך כל הזמן לא נאסר בסארני ולא גורש אף ציוני. כן לא שולחו משפחות אמידות, אף לא אלה שחנויותיהן הוחרמו. כך נשארו לגור בסארני, ואף בבתים שלהן, המשפחות ליובה קליין (אחיו מנדל קליין ומשפחתו יצאו את סארני ורכושם הוחרם), מנדל זינדל, גיפש, גולדנשטיין, אברהם משה קורובוצ'קה ואחרים. לא נסגר וגם לא הוחרם אף בית כנסת או בית מדרש. לא נפגע אף משמש בקודש, רבנים, שוחטים, מלמדים, ראשי הישיבה והתלמוד תורה. לעומת זאת נאסרו והוגלו פולנים נוצרים רבים, קצינים לשעבר ואחרים, וביניהם 4—5 משפחות יהודיות, שלקומוניסטים היו חשבונות אתן.

היו גם מקרי מאסר, אולם לא בעד חטאים פוליטיים אלא בעד עבירות של מסחר וספסרות וחסר בקופה. אם הוטלה על מישהו אחריות לחנות ממלכתית או למפעל אחר והביקורת גילתה גרעון בסחורה — היו מענישים על עבירות כאלה בחמש שנות מאסר. הוזמן מישהו ללשכות־החקירות — אי אפשר היה לעולם לדעת אם ישוב משם. ליצני הדור היו אומרים שראשי התיבות של נ. ק. וו. ד. הם: "ניה זנאייש קוגדה וורניושסיה דומוי" (לא תדע מתי תשוב הביתה). ידידים משנים רבות חדלו להפגש מחשש עינא בישא.

אשר למצב הכלכלי במשטר הקומוניסטי יש לציין, שהאוכלוסיה היהודית הסתגלה לנסיבות. בהמשך הזמן עלה בידי חלק ממנה להסתדר במשרות ממשלתיות שונות ובארטלים, חלק הוסיף לסחור באופן בלתי לגאלי, אחרים מכרו סחורות מוסתרות מן החנויות שלהם בעבר והחליפו אותן בחמאה, ביצים ומצרכים אחרים.

החיים לא היו קלים, אולם כל אדם העריך נכונה את המצב, לא התעלם ממלחמת העולם הנטושה וידע גם ידע שיש לקבל את היסורים באהבה. כן לא שכח איש את הסכנות שארבו לכל. טופחה התקווה כי כאשר תבוא המלחמה לקיצה, ישתנה המצב מיסודו. ציונים היו מחשבים את חשבונו־תיהם: אם לאחר מלחמת־העולם הראשונה ניתנה הצהרת בלפור, הרי לאחר מלחמת־העולם השניה תבוא שוב הישועה. חרדים האמינו כי עומדים בתחילתה של מלחמת גוג ומגוג. הקומוניס־טים ציפו לבוא המהפכה העולמית.

כדאי לציין, כי הקומוניסטים הווסטוצ'ניקים, רובם מאוקראינה, היו אנטישמיים, אלא שכלפי חוץ לא גילו זאת. אנטישמיות ממלכתית עדיין לא היתה אז, ובעד בריונות זעירה והגידוף "ז'יד" עוד הוטל עונש, ואפילו של שנות מאסר אחדות. ואף על פי כן אומרות העובדות הבאות דרשנו.

בראשית השנה 1940 הוחל בחלוקת פאספורטים סובייטיים. מי שזכה וקיבל פאספורט בלי סעיף — היה אדם מאושר. היו פאספורטים בעלי סעיפים שונים: סעיף של סוחר לשעבר, סעיף של משמש־בקודש לשעבר, — סעיף סעיף והגבלותיו: על אחד אסורים המגורים בעיר הבירה, על אחר — בערים מרכזי הוויבודסטבות או בערים הסמוכות לגבול.

אלה שהיו להם פאספורטים כשרים, היו אזרחים בעלי זכויות מלאות והשתתפו בבחירות שנערכו באזורנו שתי פעמים. בפעם הראשונה היה צריך להצביע אם לאחד את מערב־אוקראינה

עם מזרח אוקראינה; בפעם האחרת נבחרו צירים לסובייט העליון של הרפובליקה האוקראינית ולסובייט העליון של כל ברית המועצות. כרגיל היו התוצאות חיוביות ב־99%—99.8%. כציר לסובייט העליון נבחר השומר של בית הספר הפולני סאפונוב. הוא לא היה למדן מופלג וגם בתור נואם עממי לא הצטיין. במקום המלים "חבר לנין" הגה משום מה תמיד "חבר לווין". לעומת זאת היה שתיין מעולה. לא נודע אם בכל מערב־אוקראינה הוצג אפילו יהודי אחד מן הקומוניסטים הידועים ברשימת המועמדים לבחירות הנ"ל.

גם בין מנהלי המוסדות הממלכתיים, אפילו בין הווסטוצ'ניקים שביניהם, כמעט שלא היו יהודים. המנהל של "באזא נארקומטורג" היה איוושצ'נקו — אוקראיני, של "ראיפאטרבסואז" — אוקראיני, של "לספרומחוז" — אוקראיני, וה"ראיאיספולקום" היה "יודנריין" לחלוטין. והדבר הבולט ביותר — ראש העיר בעיר בעלת רוב מכריע של תושבים יהודים (יחד עם הפליטים היהודים) היה האוקראיני ניניוק.

וכך הסתגל הציבור קמעה־קמעה למצב שנוצר וציפה לקץ המלחמה. ידיעות על המתרחש בעולם ובחזיתות היו משיגים רק באמצעות הרדיו הממלכתי הרשמי. מקורות אחרים לא היו, כי כל מקלטי הרדיו של האוכלוסיה האזרחית הוחרמו.

כך השתלשלו הדברים עד הקיץ 1941. בחודש מאי התחיל אי־שקט להיות מורגש בפניהם של גדולי הדור בסארני. לעתים חדרה ידיעת רדיו, שהגרמנים מעבירים צבא קרוב יותר לגבול הרוסי, צבא גרמני הגיע לפינלנד, וכו', בכל האסיפות במשרדים השונים היו המנהלים עונים: "ניצ'יבו", "ברוסיה הסובייטית אין לו לאדם הפרטי לדאוג ואין לו להתערב בענינים המדי־ניים; יש לנו מפלגה וממשלה שבראשה עומד סטאלין הגדול שלנו, והם יטפלו בכל".

אותנו היהודים הדאיגו הידיעות הללו מאד. הרגשתנו היתה שהקרקע מתחת לרגלינו מתחיל לבעור ושכל התירוצים שבפי ראשי המדברים הקומוניסטים מודרכים מלמעלה רק כדי להרגיע את האוכלוסיה. עד שבא בוקר ה־22 ביוני. בערך בשעה 10 בבוקר הודיע מטעם הממשלה הסובייטית מולוטוב, שב־5 בבוקר הפציצו מטוסים גרמניים את קיוב, חארקוב, אודיסה וערים רוסיות אחרות, ושבלילה חצה הצבא הגרמני את הגבול במקומות אחדים. על כן הוא ציווה על הכוחות המזוינים הרוסיים לעבור להתקפה.

אז התחוללו מהומה ומבוכה. ברחובות הוטלה אפלה ואנשים התרוצצו ללא מטרה. כל כוחות המילואים גויסו ונשלחו אל היחידות הצבאיות, ומשם כבר לא חזרו אל משפחותיהם. שאר התושבים לא ידעו לאן לפנות ומה לעשות. נציגי השלטון הרגיעו את הקהל, שהמצב הרע יחלוף עד מהרה, כי הגרמנים הפתיעו בהתקפתם ועל כן זכו בימים הראשונים בנצחונות.

בינתים הגיעו מן החזיתות ידיעות גרועות יותר ויותר. תוך ימים אחדים נכבש כל השטח המשוחרר של מערב־אוקראינה ומערב־בילורוסיה. בשבת, ה־27 ביוני, נודע לנו שרובנה כבר נכבשה ושהצבא הגרמני מתקדם בקו קורץ — זוויהל — ז'יטומיר. התושבים רצו אל ראש העיר ניניוק, והוא שוב הרגיע, אף כי נראה היה שכל המוסדות הממשלתיים כבר פונו או מפונים בבהלה רבה. כל משפחות הווסטוצ'ניקים פונו ברכבות מיוחדות. לעומת זאת לא התענין איש באוכלוסיה האזרחית. התקפות האויר של המטוסים הגרמניים חדלו, אלא שהשמים השחירו מאווי־רוניהם שטסו בכיוון קיוב. האוכלוסיה היהודית לא ידעה לשית עצות בנפשה. חלק היה בדעה שיש לצאת את העיר בדרך לרוסיה. אחרים יעצו לא לצאת לדרך זאת כל עוד אין בטחון שיורשה לזאפאדניקים (אנשי המערב) לעבור לרוסיה. היה ידוע, שבמשך כל הזמן לא הורשה לזאפאדניקים

לנסוע באופן חפשי לרוסיה. אפילו עד אולבסק היה צורך ברשיון מיוחד, שלא הוצא מעולם. כל האוכלוסיה ארזה את חפציה וחיכתה להוראות. כשנפוצה שמועה שהנ. ק. ו. ד. תתן רשיונות למעבר הגבול הרוסי, התחילה מיד ריצה לביתו של קליין (במקום שנמצא שלטון העיר), אולם לבסוף לא נתגלה שם איש. כל יום השבת התרוצצו האנשים, ובלילה שמשבת ליום א׳ נראה היה שהמוסדות האחרונים יוצאים את העיר ושמאסף הצבא נסוג בבהלה רבה בפוצצו את הביצורים של קו "מאז׳ינו" הסטראשובי.

ביום א׳, ה־28 בחודש, בשעה 5—6 בבוקר, התחיל חלק מהאוכלוסיה היהודית לצעוד ברגל דרך הכפר דזורוטיץ לכיוון קלוסובה, כשבזרועותיהם תינוקות ועל כתפיהם צרורות קטנים.

אין לתאר את הבכיות ואת המחזות המזעזעים בשעת הפרידה מן ההורים, האחים והאחיות, החברים והידידים, אשר מסיבות שונות החליטו להישאר במקום. הלב כאילו חש וניבא, שפרידה זו היא לנצח ושלעולם לא ייפגשו עוד.

כך צעדו ברגל לקלוסובה, כשדמעות מציפות את העינים והלבבות דואבים, המון אנשים שעזבו מאחוריהם את העיר סארני — לעד, לעד!

סארני - איר אויפקום, עקזיסטענץ און אונטערגאנג

פון שלמה זאנדווייס

דער גורל האָט געוואָלט, אז איך, איינער פון די מיטארבעטער פון דער פארשניטענער יידישער קהילה אין סארני, זאָל בלייבן לעבן, און קענען דערציילן וועגן דעם יידישן לעבן פון אונדזער שטאָט סארני, וואָס איז אזוי רייך געווען אין ניואנסן פון יידישן חן.

זייענדיק סעקרעטאר פון אונדזער קהילה ווי אויך פאָרזיצער פון "תרבות", און ארבעטנדיק אויך אויף אנדערע געביטן פון יידישן לעבן, בין איך געשטאנען נאָענט צו די זאָרגן,ליידן און פריידן פון יעדן ייד אין אונדזער שטאָט און אין דער סביבה, וואָס איז געווען אָנגעשלאָסן אין סארנער קהילה.

ניט געקוקט דערויף איז אָבער זער מעגלעך, אַז דאָ און דאָרט זענען פון מיין זכרון אָפּגעמעקט געוואָרן געוויסע דאטן אָדער געשעענישן. אויף וויפיל מיין זכרון דינט מיר וועל איך פרובירן דערציילן אלץ וואָס איך ווייס, אלץ וואָס עס האָט זיך איינגעקריצט אין די טיפענישן פון מיין נשמה, כדי דערמיט בייצושטייערן צום ליכטיקן אָנדענק פון די אומגעקומענע יידן אין סארני און סביבה, און פארשרייבן דערמיט נאָך א טרויעריק בלעטל אין דער אלגעמיינער געשיכטע פון דער אומבאַשרייבלעכער טראַגעדיע, וואָס האָט געטראָפן דעם אייראָפּעאישן יידנטום בפרט און יידישן פאָלק בכלל.

דער אויפקום פון סארני

סארני — א קליין דערפל אין די פאלעסיער וועלדער

סארני אין אָנהויב — א דאָרף אויף דער גרענעץ פון פאלעסיע און וואָלין, איז געלעגן צווישן וועלדער און בלאָטעס, באַוווינט פון עטלעכע צענדליק אָרעמע פויערן און עטלעכע יידישע משפחות. די יידישע משפחות האָבן געצויגן זייער חיונה פון צונויפקויפן בהמות פאר די גרויסע צענטערן אין פוילן און פרייסן, און טרוקענע שוואמען, יאגאדעס, חזיר־האָר און גענז, וואָס פלעגן ארויסגעשיקט ווערן אין די גרויסע שטעט פון רוסלאנד און פוילן.

א פּאָר יידישע משפחות האָבן זיך פארנומען מיט האָלץ־מסחר, עקספּלאָאטירט קליינע שטחים וועלדער, וועלכע זיי האָבן געקויפט ביי די ארומיקע פריצים, אָדער געארבעט אלס באאמטע פון גרויסע יידישע און דייטשע פירמעס. דאָס געהילץ פלעגט מען שיקן מיטן טייך סלוטש, וועלכער פאלט אריין אין טייך האָרין, דער האָרין אין פריפּיעט און אין בוג א.א.וו. — ביז דאנציג. די גרינגערע סחורות ווי קלעפּקעס, שוועלן, ברען־האָלץ, ווי אויך די אָקסן, גענז, גריבעס, פלעגט מען לאדן אין וואַגאָנעס ביי דער באַן־סטאַציע סארני, וועלכע האָט זיך געפונען אין א מרחק פון 2—3 קילאָמעטער פונ׳ם דאָרף.

די באַן־סטאַציע, א קליינינקע, א הילצערנע, האָט זיך געפונען אויפן טראַקט פון דער ליניע ראָוונע — לוניניעץ־פּינסק, וועלכע מען האָט דאַן גערופן "די פאלעסיער באַן־ליניע".

די יידן פון דאָרף סארני און פון די ארומיקע נאָענטע דערפער זענען געווען בכבודיקע יידישע משפחות, בעלי צדקה און מכניסי אורחים. זייערע הייזער האָבן זיי געפירט ביד רחבה, ווייל ווי ס׳זעט אויס האָט קיין פרנסה ניט געפעלט, און קעגן דער צארישער פּאָליציי האָט מען געהאַט א מיטל — "מנחה היא שלוחה לאדוני לעשיו".

איניקע משפחות פונ׳ם דאָרף ווי די משפחות וועלוול גייפמאַן, איצל זינגער, דער שוחט זיסקינד גאמערמאַן, שור, טוראק א.א., זענען שפּעטער געווען פון די בויער און עסקנים פון סארני, זיי און זייערע קינדער, ביז צום לעצטן טרויעריקן טאָג פון אונטערגאנג.

אַט אזוי האָבן די יידישע משפחות פון דאָרף סארני געפירט זייער אייגנאַרטיקן לעבן במשך דורות־לאַנג ביז צו דער אנטשטייאונג פון דער נייער שטאָט סארני.

צו דער אנטשטייאונג פון סארני האָבן מיטגעווירקט דריי דעציזירנדע פאַקטאָרן:

(א) די רדיפות אויף די יידן פון די דערפער און די גירושים אין די לעצטע יאָרן פונ׳ם פאָריקן יאָר־הונדערט.

(ב) די בויאונג פון דער נייער באַן־ליניע קיעוו—קאָוועל, וועלכע האָט זיך דערנאָך גערופן "יוגא זאפאדנאיא ליניא" (די דרום־מערב׳דיקע באַן־ליניע). די ליניע האָט געהאַט פאַר דער צארישער רעגירונג זער א וויכטיקע באדייטונג, פונ׳ם פּאָליטישן און סטראטעגישן שטאַנדפּונקט, ווייל זי האָט פאַרבונדן פּוילן מיט אוקראַינע און רוסלאַנד.

(ג) דער דאָרף סארני און אומגעגנט האָבן געהערט צום באַוווסטן גענעראַל דזשערזשינסקי — א קרוב צום צארישן הויף. קיין הכנסות האָבן די בלאָטעס פון זיין אייגנטום אים ניט געבראַכט, און אויב ער וואָלט עס געוואָלט פאַרקויפן וואָלט ער עס געמוזט אָפּגעבן פאַר שפּאָט ביליג. האָט ער באשלאָסן אויסנוצן די דערלויבעניש פון דער צארישער מאכט (דאָס יעדע הונדערט דערפער מעגן בויען א שטעטל ווו יידן וועלן מעגן וווינען), און פאַרוואַנדלען דעם דאָרף סארני אין אזא שטעטל. ביי וועמען נאָך האָט ער געקענט נעמען אזא גוטן פּרייז פאַר יעדן מעטער ערד אויב ניט ביי יידן; בפרט אז סיווי האָט אויך דאָס געלט און אויך די ערד געהערט ווייטער צום פּריץ, ווייל יידן איז דערלויבט געווען בלויז צו פאכטן ערד און צאָלן ארענדע יעדן יאָר, אָבער ניט צו קויפן אויף אייביק; אויך די הייזער זענען געבויט געוואָרן לויטן קאָנטראַקט אויף א באַשטימטער צייט — און דער פּריץ האָט געהאַט דאָס רעכט אראָפּצונעמען די געביידע אויב ער האָט נאָך דער צייט ניט געוואָלט באנייען דעם הסכם.

היות גענעראַל דזשערזשינסקי איז געווען א מקורב למלכות, איז ער אויסגעפאָרן קיין פּעטערבורג און געבראַכט כתוב וחתום, אז צוליב דעם וואָס די באַן־ליניע גייט אדורך אין די גרענעצן פון זיינע בלאָטעס — מעג ער בויען אין די דאָזיקע געביטן א שטעטל (פּאָסאַד סארני).

סארני ווערט א שטאָט

ווען יידן האָבן דערהערט, אַז נעבן דאָרף סארני בויט מען א באַן־סטאַנציע, וועלכע וועט פאַראייניקןביידע ליניעס, די פּאָליעסיער מיט דער "יוגא־זאפאדנער", און ס׳וועלן דאָרט אדורכגיין פיל צוגן, און מען בויט א גרויסן לאָקאָמאָטיוון־דעפּאָ, ווו ס׳וועלן ארבעטן הונדערטער פאַך־ארבעטער, און דערצו נאָך הונדערטער באַן־באאמטע פאַר וועלכע מען בויט ספּעציעלע הייזער, — איז דאָך א סימן אז דאָ וועט מען קענען האָבן פּרנסה; האָבן יידן פון אלע עקן וואָלין און פּאָלעסיע גענומען שטראָמען אהער. די ערשטע זענען געווען די יידן פון די ארומיקע שטעט, שטעטלעך

און דערפער ווי בערעזשניץ, דאמבראוויץ, בערעזנע, סטעפאן און אנדערע. אָבער די סאמע ערשטע זענען געווען די יידן פון די דערפער סארני, ניעמאוויץ, טשודליע א.א.

אזוי ארום האָבן דאָ אָנגעהויבן וואקסן ווי שוואמען נאָך א רעגן האָטעלן און בתי־מסחר, וואָס האָבן מיט דער צייט זיך אויסגעברייטערט אויף אלץ מער א גרעסערן שטח. אזוי איז אין די יאָרן 1900—1902 אויפגעקומען די שטאָט סארני, וועלכע איז שפּעטער באוווּסט געווען אין פוילן אלס ראַיאָן־שטאָט (פּאוויאַט) מיט אַ באַפעלקערונג פון קרוב צו 14,000 נפשות, פון זיי בערך אַ העלפט יידן.

די סארנער יידישע באפעלקערונג האָט זיך באזונדערס פארברייטערט און צעבויט אונטער דער הערשאפט פון דער פוילישער רעפּובליק. סארני איז געווען ענג פארבונדן מיט די שטאָט צענטערן פון פוילן, ווארשא, לאָדזש און אנדערע, סיי אויפ׳ן עקאָנאָמישן, פּאָליטישן, קולטורעלן ווי אויך אויפ׳ן רעליגיעזן געביט. סארני האָט גערימט מיט אירע אינסטיטוציעס. אין בית־ספר ״תרבות״ האָבן געלערנט יעדן יאָר בערך 600 קינדער. דאָרט האָט זיך אויסגעבילדעט א דור פון מורים, חלוצים און סתם גוטע ציונים און געטרייע יידן, א דאנק וועלכע מיר האָבן היינט קרוב 600 משפחות פון סארני אין ישראל.

בארימט איז געווען איבער גאנץ פוילן דער סארנער בית־יתומים. נאָך די אוקראַיניש־פּעטלורישע פּאָגראָמען זענען פון גאַנץ וואָלינער און קיעווער גובערניעס געפלאָסן יתומים קיין סארני, בעירום ובחוסר כל. דאָ האָבן זיי באקומען א ווארעמע היים, דערציאונג, געלערנט ״עברית״ און אויך א פאָך, און דערנאָך זענען זיי געפאָרן קיין ארץ ישראל אָדער אנדערע לענדער, לויט זייער פארלאנג אָדער לויטן פארלאנג פון זייערע קרובים און אפּוטרופּסים.

צוליב די יתומים, וועלכע זענען געקומען קיין סארני קראנקע מיט פארשידענע קראנקהייטן, איז ספּעציעל געגרינדעט געוואָרן אין די יאָרן 1920—1921 אן אָפּטיילונג פון ״ט א ז״ געזעלשאפט, וועלכע האָט עקזיסטירט אין סארני ביזן יאָר 1939.

אין יענע יאָרן איז אויך אויפגעבויט געוואָרן אן ״אָ ר ט״ שולע, וועלכע האָט גערימט איבער גאנץ פוילן און וועלכע האָט דערצויגן הונדערטער פארשידענע סטאלערייַ פאכלייט ווי אויך שילערינס, וועלכע האָבן געענדיקט קורסן פון נייען און צושניידן. הונדערטער מענער און פרויען אין ישראל, ווי אין אנדערע לענדער, האָבן צו פארדאנקען זייער בכבודיקע עקזיסטענץ דער סארנער ״אָרט״־שולע.

סארני איז געווען באקאַנט מיט אירע רבנים און שוחטים, מיט איר ישיבה און תלמוד־תורה, מיט איר קהילה־פארוואלטונג, ציוניסטישע אינסטיטוציעס און פּאַרטייען, און אירע עסקנים זענען געווען באוווּסט לשם ולתפארת.

דאָס אלץ איז חרוב געוואָרן אין די מוראדיקע טעג י״ד־ט״ו באלול תש״ב, ווען די מערדערישע נאַצישע באנדעס האָבן ארויסגעפירט אונדזערע טייערע ברידער און שוועסטער, זקנים ונערים, עוללים ויונקים, און מיט דער רוצחישער האנט זיי אלע אומגעבראכט. זיי ליגן דאָרט יעצט באערדיקט אין דריי קברים על אדמת נכר, און מיר קענען אפילו ניט קומען צו זייערע קברים און זיך אויסוויינען.

ליבער גאָט, זיי זיך נוקם פאר זייער בלוט!

די יידישע קהילה אין סארני

די געשיכטע פון דער יידישער קהילה אין סארני טיילט זיך אויף 6 תקופות:

(א) פון יאָר 1900 ביזן אנהויב פון דער ערשטער וועלט־מלחמה 1914.

(ב) פון 1915 ביזן אריינקומען פון דער פוילישער מאכט אין יאָר 1920.

(ג) פון 1920 ביזן אריינקומען פון דער רויטער ארמיי אין סעפטעמבער 1939.

(ד) פון סעפטעמבער 1939 ביז יולי 1941, אונטער דער סאָוועטישער מאכט.

(ה) אונטערן שטיוועל פון געסטאפאָ און אוקראינישע פּאָליציי — ביזן חורבן.

(ו) ביי די פּארטיזאנער, און דעם צוריקקומען פון דער רויטער ארמיי.

ביזן אָנהויב פון דער ערשטער וועלט־מלחמה

ווי באוווּסט האָט די צארישע מאכט ניט געגעבן קיין מוניציפּאלע אָדער אנדערע בירגערלעכע רעכט דער באפעלקערונג אין אלגעמיין, און באזונדערס ניט די יידן אין די קליינע שטעטלעך פון דער "טשערטא אסיעדלאסטי" (תחום המושב — ווו יידן איז געווען דערלויבט צו וווינען).

די באפעלקערונג פון רוסלאנד האָט זיך געטיילט אויף פאָלגענדע שיכטן:

(א) "קרעסטיאנסטווא" — פּויערנטום מיט זייער "וואָלאסטנאיע אופּראווליעניע", א פאר־וואלטונג פאר עטלעכע דערפער.

(ב) "מיעשצאנסטווא" — שטעטלדיקע איינוווינער. זיי האָבן געמעגט וווינען נאָר אין די שטעטלעך און זייער פארוואלטונג האָט זיך גערופן "מיעשצאנסקאיא אופּראווא".

(ג) "קופּיעצעסטווא" — גרויס סוחרטום פון ערשטער און צווייטער מדרגה. ווען א ייד האָט געהאט א באשטעטיקונג אלס סוחר פון ערשטער "גילדיע", האָט ער אויך געמעגט וווינען אין די רוסישע שטעט פּעטערבורג, מאָסקווע, קיעוו א.א.

(ד) "דוואריאנסטווא" — גוט־באזיצער און אנדערע הויכע גראד פון דער רוסישער עליטע, פירשטן און מקורבים פון דער צארישער משפחה.

סארנער יידישע באפעלקערונג האָט געוווינלעך געהערט צו די "מיעשצאנעס". נאָר אזוי ווי סארני איז געווען א ניי שטעטל מיט צענדליגער פּאָרענע איינוווינער פון דער גאנצער סביבה, איז יעדערער געבליבן צוגעשריבן צו זיין פריערדיקער "מעשצאנסקע אופּראווע". דאָרט האָט ער באקומען א פּאספּאָרט, דאָרט האָט ער זיך צוגעשטעלט צום פּריזיוו (מיליטער קאָמיסיע). די אופּראווע האָט אויך געמאָנט די פארשידענע מסים וואָס האָבן פארפליכטעט נאָר יידן: פאר ליכט בענטשן, פון שחיטה הכנסות (די "טאקסע") א.א. צוליב וואָסערע סיבות דאָס איז געווען — עקאָנאָמישע אָדער די תקיפים פון די אנדערע אופּראוועס האָבן נישט דערלאָזן — קיין "מיעשצאנס־קע אופּראווע" איז אין סארנע ניט געווען, און דאָס האָט זייער פיל געשטערט דער סארנער יידישער באפעלקערונג. קיין "קאזיאנני ראבין" (רעגירונגס־רב), וועלכער פלעגט פארשרייבן די געבורטן, חתונות און טויטפאלן, איז אויך ניט געווען. אין אזעלכע פאלן פלעגט מען זיך דארפן ווענדן צו די ראבינערס פון אנדערע שטעטלעך, דאמבראוויץ, וולאדימירעץ און אויך ראָוונע — די דאָ־מאָלסדיקע קרייז־שטאָט.

כ'איז אויך ניט געווען אין סארני קיין "גאראדסקאיא אופּראווא" (שטאָט פארוואלטונג) און אין אלע רעגירונגס־ענינים האָט מען געמוזט זיך ווענדן קיין ראָוונע.

סארני איז בלויז געבעננטשט געווען מיט אן אייגענעם "פריסטאוו", "אוריאדניק" און מיט א צען פאָליציאנטן (פאָליציייאישער שעף, זיין פארטרעטער און קלענערע ראנגען), א געריכט מיט א שופט און זיין סעקרעטאר, א פּאָסט־אמט, און וואס ס'איז נאָך וויכטיקער — א "מאָנאָפּאָלקע" (בראָנפן פארקויף דורך דער רעגירונג). די גאס אויף וועלכער ס'האָט זיך געפונען די "מאָנאָ־פּאָלקע" האָט זוכה געווען צום היסטאָרישן נאָמען "מאָנאָפּאָלנאיא אוליצא" (מאָנאָפּאָל גאס).

אין יעדן ידישן שטעטל איז געווען א ייד, וועלכער האָט געהאט גוטע באציאונגען מיט דער פּאָליציי. ער איז געווען דער פארמיטלער, און דורך אים פלעגט די פּאָליציי באקומען חודש־געלט און סתם לא יחרץ געלט. אזא ייד איז אויך געווען ביי אונז אין סארני.

ביי דער פּאָליציי האָט זיך געפונען דער "אַרעסטני דאָם" (אַרעסט־הויז), ווו ידן פלעגן אָפּקומען דעם שטראָף פאַר זייערע „גרויסע פארברעכנס": פאַר שליסן די קראָם נאָך 7 אַזייגער, פאַר פארקויפן זונטיק דורך דער אונטערשטער טיר און ענלעכע "געפערלעכע פארברעכנס"...

פאַר לא יחרץ געלט פלעגט דער שומר פון ארעסט דערלויבן אריינברענגען ליכט פאַר ידישע פרויען, כדי זיי זאָלן קענען מקיים זיין די מצוה פון הדלקת הנרות. חסידים האָבן געקענט פאַר א פאַר רובל פראווען שלוש סעודות מיט א מנין א.א.וו.

נאָכדעם ווי ס'האָט זיך אויסגעבויט די שיינע גרויסע באַן־סטאַציע און דער דעפּאָ, ווו ס'האָבן געארבעט פיל ארבעטער און באאמטע, צוגן האָבן אָנגעהויבן קורסירן אין לויף פון גאנצן מעת־לעת, און ס'האָבן זיך געשאפן פארשידענע קוואלן פון פרנסה — האָט זיך אָנגעהויבן בויען אויך דאָס ידישע געזעלשאפטלעכע לעבן מיט אלע אינסטיטוציעס.

די גרויסע שול

אין א קורצער שטיקל צייט איז אויפגעבויט געוואָרן דער גרויסער בית־המדרש מיט דער אקטי־ווער באטייליקונג פון שוחט ר' זיסקינד גאמערמאן, די בעלי־בתים ברידער ה"ה יעקב און לייב אלעקסאנדראָוו, ר' דוד בירג, ר' זעליג בערלינסקי, ה' נארבער, ר' גדליה מוריק, ר' מענדל לאופער, ר' אברהם קלעס, ר' קלמן פעלד א.א. מ'האָט איינגעלאדן דעם יינגן רב ר' מתתיהו קאבאטשניק לשמש בקודש. דער רב איז געווען א ליטווישער ישיבה בחור, געשטאמט פון שטעטל איישישאק, א למדן מופלג, א מעורב עם הבריות, ניט קיין פאנאטיקער. ער האָט צו זיך צוגעצויגן די גאנצע ידישע משפחה און האָט דערוואָרבן ביי אלעמען פיל ליבע און כבוד. הגם ס'זענען געווען אין סארני חסידים מכל המינים: סטאָלינער, טריסקער, בערעזנער און אנדערע, האָבן אלע אים אנערקענט אלס איינציקן אויטאָריטאַטיוון רב. ער האָט געפירט דעם כסא רבנות ביז זיין פטירה אין יאָר 1919.

אין בית־המדרש האָבן געדאווענט בכבודיקע בעלי־בתים און בעלי־מלאכות. פארן עמוד פלעגן דאווענען גוטע בעלי־תפילה, ווי דער שוחט ר' זיסקינד, זיין ברודער ר' שלמה גאמערמאן, ר' אלתר קופערמאן און ר' יהושע פיקמאן, וועמען מ'האָט שפעטער גערופן ר' יהושע דער חזן.

ר' יהושע דער חזן האָט אויף דער עלטער זיך טאקע מפרנס געווען בכבוד פון זיין חזנות. ער פלעגט קומען אויף אלע חתונות און אנדערע שמחות און מיט זיין הדרת פנים, מיט זיינע שיינע איידעלע וויצן, ווי אויך מיט זיין זינגען און טאנצן, האָט ער משמח געווען דעם עולם. ר' יהושע דער חזן איז געווען א ייד א תלמיד חכם, א ירא שמים, נעים הליכות, און איז געווען שטארק באליבט ביים סארנער עולם.

מיט א קורצער צייט שפּעטער איז אויסגעבויט געוואָרן — ניט ווייט פון דעם בית־המדרש — די סטאָלינער שול, אָדער ווי מ׳פלעגט איר רופן ביי אונדז — די סטאָלינער שטיבל. ביזן אויסבויען די שול האָבן די סטאָלינער חסידים געדאַוונט ביי ר׳ יוסף נאַבאָזשני אין שטוב. די שול איז געבויט געוואָרן אויף ר׳ הערשל ברעגמאַנ׳ס פּלאַץ. אין בויען פון דער שול האָבן אריינגעלייגט פיל מי די בעלי־בתים ר׳ צדוק זאַנדוויס, ר׳ מאיר גאָלדמאַן, ר׳ יוסף חרפּאַק, ר׳ בנימין קאָנטאָ־ראָוויץ, ר׳ יהודה פּערלשטיין, ר׳ שמואל גייפמאַן מיט זיינע זין משה און יעקב, ר׳ אהרן מיאַסניק, ר׳ משה יאָסל קאַטעלטשוק, ר׳ מאיר שאָר, ר׳ פּסח בורקאַ, ר׳ יצחק גליק, ר׳ לייזער זשוק, ר׳ לייזער סאַסניק, די ברידער ישראל און משה קאַלקאָווסקי, ר׳ אהרן בערעזאָוויץ, ר׳ שבתי קוניק א.א. אין דער שול האָבן געדאַוונט בלויז סטאָלינער חסידים, און אין איר האָבן פאַר־פליכטעט די מנהגים פון די סטאָלינער אדמו״רים. ס׳האָבן ניט געטאָרט דאַוונען חזנים מיט משוררים. אָבער ווער האָט זיך אין דעם געגויטיקט אז ס׳זענען געווען אזעלכע טייערע און געשמאַקע בעלי תפילות ווי ר׳ צדוק און ר׳ פּנחס זאַנדוויס, ר׳ משה יאָסל קאַטעלטשוק, אָדער א מאָל אויף א שבת איז גאָר געקומען ר׳ מנחם פון דאָמבראָוויץ! זייער דאַוונען איז געווען בבחינת ״כל עצמותי תאמרנה״, ווי די חסידים פלעגן דערציילן וועגן ר׳ אהרן קאַרלינער זצ״ל, אז איינמאָל שבת ביים דאַוונען האָט ער א געשריי געטון ״פּדאַי ושארו״, גיב פייער! אזוי פייערדיק האָט מען אין דער סטאָלינער שול געדאַוונט. און אזוי פייערדיק ווי ס׳איז געווען דאָס דאַוונען, אזוי וואַרעם און מתיקות׳דיק איז געווען זייער זינגען שבת ביי שלש סעודות, ביי די מלוה־מלכה׳ס און ביי אנדערע געלעגנהייטן. ווער ס׳האָט ניט געזען די שמחות אָך ניט געהערט די זמירות פון דער סטאָלינער שול, איבערהויפּט פּורים און שמחת־תורה, ווייסט ניט און וועט ניט וויסן דעם געשמאַק פון מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון.

פון אלע עקן שטאָט, קינד און קייט, יידן און אפילו קריסטן, פלעגן קומען צו דער סטאָלינער שול זען ווי חסידים זיינען זיך משמח. ווער געדענקט ניט דעם טאַנצן אויפן טיש און אויף די בענק פון ר׳ משה יאָסל קאַטעלטשוק, זיין זינגען און פּאַטשן מיט די הענט. אָט זעען מיר אים ווי ער זאָגט די מוסף שמונה־עשרה פון שמחת־תורה, זייענדיק צוגעבונדן צום עמוד פון באַלעמער און חברה טאַנצן אין א ראָד ארום אים. אָט, דרייט זיך ארום ר׳ יאָסל נאַבאָזשני מיט די צענדלי־קער קינדערלעך און טיילט זיי צוקערלעך און שרייט אויס ״צאן קדשים!״, און די קינדערלעך ענטפערן — מע! מע! אָט זאָגט ער דעם גרויסן ״אני מאמין״, און אלע קינדערלעך ענטפערן — אמת! אמת! אָט טאַנצט אויף א באַנק ר׳ אהרן מיאַסניק און זינגט בגילופנדיק, און אנטקעגן טאַנצן ר׳ פּסח בורקאַ אין א קאַפּעליוש מיט פעדערן, שלמה׳קה דער סופר א.א.

צו דער העכסטער התלהבות און שמחה זענען דערגאַנגען סטאָלינער חסידים אין דער וואָך ווען דער רבי ר׳ ישראל׳קע פּערלאָוו זצ״ל (דער ינוקא) איז געקומען קיין סאַרני. חוץ די חסידים פון סאַרני, וועלכע האָבן זיך די וואָך כמעט אויסגעטאָן פון דאגות־פּרנסה און זיך אינגאַנצן איבערגע־געבן צו די שמחות, זענען זיך צונויפגעפאָרן הונדערטער חסידים פון דער גאַנצער סביבה, מי ברכב ומי ברגל, און אזוי ווי ס׳ווערט געזאָגט ביי עליה לרגל לירושלים — ״לא אמר איש צר לי המקום״, אזוי איז אויך געווען אין סאַרני: יעדער חסיד האָט אויפגענומען צו זיך אייניקע חסידים צוגאַסט.

שוין מיט אייניקע וואָכן פאַרן אָנקומען פון רבין האָט מען געפּילט אין שטיבל די הכנות. גאַנצע פּלענער זיינען אויסגעאַרבעט געוואָרן: ביי וועמען וועט דער רבי איינשטיין דעם יאָר,

וועמען וועט דער רבי באזוכן, ווער וועלן זיין די בעלי־תפילות, בעלי־קריאה, סארוועס, זינגער א.א.וו. און ווען דער רבי איז געקומען, איז געוואָרן אין שטעטל ליהודים. די פלאם־פייערדיקע תפילות, די טענץ און שמחות האָבן דערוואַרעמט ניט נאָר די חסידים — נאָר אויך אלע די וועלכע זענען געקומען פון אנדערע בתי־מדרשים. ניט נאָר די חסידים האָבן געפילט אז דער רבי איז אין סארני, נאָר די גאנצע באפעלקערונג פון סארני און סביבה, און אפילו די גויים האָבן גע־שמועסט צווישן זיך — "סטאלינסקי ראבין פריעכאל", דער סטאלינער רבי איז געקומען!

דערמאָנענדיק די בעלי תפילה און בעלי־קריאה פון דער סטאלינער שול, איז כדאי צו פארצייכענען, אַז פאר די גאנצע צייט פון דער עקזיסטענץ פון דער שול, בערך 40 יאָר, זענען געווען בס״ה צוויי בעלי קריאה, ווייל אין דער סטאלינער שול האָט מען ניט צוגעלאָזן צו דער תורה אבי וועמען. ער האָט געדאַרפט זיין א ייד א ירא שמים, א איש תם וישר, נעים הליכות. די צוויי בעלי קריאה זענען געווען ר׳ ישראל קאלקאווסקי (דער פאָטער פון ה׳ יעקב קאלקאווסקי) און דער שוחט ר׳ פסח אליה. זיי ביידע זענען געווען ראוי צו דעם מכל הבחינות.

די בערעזנער שול

מיט א צייט שפעטער איז אויסגעבויט געוואָרן די בערעזנער שול. אין דער בערעזנער שול האָבן געדאַוונט מערסטן טייל בעלי־מלאכות, חסידים פונם בערעזנער רבין, ר׳ שמואל׳יקל פעטשעניק זצ״ל. בעלי־מלאכות פרומע, אָרנטלעכע יידן, וועלכע האָבן א גאנצן טאָג געארבעט און געהאָרע־וועט מיט זיעת־אפיים, האָבן מיט אייגענע כוחות און אייגענע מיטלען אויסגעבויט א שיינע שול און זאָגאר א וווינונג פאר זייער שמש ר׳ מענדל.

אין בויען פון דער שול האָבן גענומען אַן אַקטיוון אַנטייל ר׳ יהודה לאנגער, די ברידער ר׳ איצע און ר׳ בני גלעקעל, די ברידער ר׳ מענדל און ר׳ וואָלף פאבריקאנט, ר׳ זרח דענענבורג, ה׳ גרינ־בערג, ר׳ אפרים ביקאָווסקי, ר׳ יעקב בריק, ר׳ יהושע ברוך פלאטניק, ה׳ וואשטשינא א.א.

אזוי ווי אין די אנדערע שולן אזוי אויך איז אין דער בערעזנער שול צוגעקומען אלס מער מתפללים און זיי האָבן אין די שבתים שיין געפּראוועט שלש־סעודות און מלוה־מלכה׳ס בשירה וזמרה. ווען דער רבי ר׳ שמואל׳יקל מיט זיין הדרת־פנים׳דיקן אויסזען פלעגט קומען אויף שבת צו זיינע חסידים, איז די שמחה געווען אָנגעגאָסן אין דער גאנצער שטאָט. מאסן חסידים פון שטאָט און סביבה האָבן זיך משמח געווען און מ׳האָט געטראָגן "פדיון" ביד רחבה.

אין א פּאָר יאָר שפעטער, איז אראָפּגעקומען קיין סארני ר׳ שמואל׳קעס יינגסטער זון, ר׳ יאָסעלע זצ״ל. און הגם ר׳ שמואליקל האָט נאָך געלעבט און געפירט זיין הויף אין בערעזנע, האָט שוין ר׳ יאָסעלע אָנגעהויבן פירן א רביישן טיש און האָט געפונען פיל חסידים אין סארני. ר׳ יאָסעלע זצ״ל איז געווען באליבט ביי דער גאנצער באפעלקערונג. ער איז טאקע געווען ראוי לכך: א תלמיד־חכם, א גרויסער ירא־שמים, אַן עניו און אַן אוהב ישראל. זיין שיין פאטריארכא־לער אויסזען האָט פשוט באַצויבערט.

די פאלעסיער שול

סארני איז געווען צעטיילט אויף צוויי שטאָט־טיילן: פון איין זייט — דער צענטער פון שטאָט, פון דער ידישער באפעלקערונג, פון מסחר און פון אלע אינסטיטוציעס. אינמיטן שטאָט איז אדורך די באַן־ליניע מיט אלע אירע איינריכטונגען: סטאציע, דעפּאָ, וואסער־רעזערוואר (ווא־

דאקאטשקע), הייזער פאר די באן־באאמטע, שולע פאר די קינדער פון די באן־באאמטע, און א פארק — דער איינציקער שטאָט־גאָרטן אין סארני. נאָך דער באן־ליניע האָט זיך אָנגעהויבן די פאלעסיער זייט. אויף דער זייט איז געווען פיל לופטיקער, טרוקענער, מער גרינס, און א סאָס־נאָווער יונגער וואלד. אויף דעם טייל פון שטאָט האָבן מערסטן געוווינט קריסטן, באן און פאָסט־באאמטע און אנדערע. יידן האָבן זיך געפונען אויף דער פאָלעסיער זייט אומגעפער א דריי מנינים. דאָרט האָבן זיך אויסגעבויט פיר האָטעלן, נאָענט פון דער באן־סטאציע. זיי האָבן געהערט צו די משפחות יונה אווערבוך, נפתלי גאָלדמאן, מרדכי זאנדוויס, און דער גרעסטער און שענסטער פון זיי האָט געהערט צו פאמיליע וועלוול גייפמאן. די האָטעלן האָבן ניט שלעכט פראָספערירט, נאָר אמערסטן איז געווען איבערפולט דער האָטעל פון ר׳ וועלוול גייפמאן. דאָרט זענען פארפאָרן אלע יידישע וואלד־סוחרים פון פוילן און רוסלאנד. און אז ס׳געפונען זיך א 30 משפחות יידן, סטאבילע איינוווינער, אין אזא הויז ווי ר׳ וו. גייפמאנס מיט זיינע יידישע סוחרים, ווי לעבט מען דאָס אָן א שול? נעמט מען זיך טאקע צו דער מלאכה, און די שול ווערט שנעל אויפגעבויט, ביד־רחבה, מיט אַ שיינעם אָרון־קודש, וווהין ר׳ וו. גייפמאן פירט אריין א ספר־תורה, און נאָך אים גייען אנדערע בעלי־בתים, און די שאפעס ווערן אָנגעפילט מיט ספרי־קודש, גמרות און משניות.

צווישן די טיכטיקע מיטהעלפער ביים בויען די שול און אירע איינריכטונגען זענען געווען: ר׳ וועלוול גייפמאן און זיין זון אָשר, משפחת פיינשטיין, משפחת פידעל, אדוואָקאט בעקער, ר׳ צדוק און ר׳ מאָטל זאנדוויס, ר׳ יונה אווערבוך, ר׳ יהושע ברוך פלאטניק, ר׳ יוסף גלעקעל, ר׳ איצע גליק, ר׳ ישראל נאַבאָזשני, ר׳ אהרן וואלף פעלד, ר׳ יאָסל רויטלמאן א.א.

די סטעפאניער שול

שפעטער מיט איניקע יאָר האָט זיך אָנגעהויבן בויען נאָך א שול, ווי מ׳האָט זי גערופן שפעטער — די סטעפאניער שול, אָדער רויזענבערגס שול, ווייל די שול האָט אָנגעהויבן בויען דער סארנער חשובער תושב ר׳ משה רויזענבערג. די שול האָט זיך געבויט איניקע יאָר. אין איר פלעגן דאווענען איניקע סטעפאניער חסידים און די איינוווינער פון די ארומיקע גאסן, נאָענט פון דער שול און פון זיין גרויסן הויז האָט ר׳ משה רויזענבערג געלאָזט מאכן א גרויסע סאזשעלקע פאר פיש, וועלכע האָט זיך ניט איינגעגעבן. איז זי געווען כמעט שטענדיק פארלאָזן און פאר־עיפוש׳ט, און זשאבעס האָבן דאָרט געקראקעט. נאָר איינמאָל אין יאָר איז די סאזשעלקע אויסגע־נוצט געוואָרן לצרכי מצוה. דאָס איז געווען ראש־השנה ווען אלע יידן פלעגן גיין אהין צו תשליך.

דער בית־עלמין

אָדער ווי מ׳פלעגט אים ביי אונדז רופן ״דער הייליקער אָרט״

וועגן דעם בית־עלמין איז דאָ פיל צו דערציילן. קודם כל האָט יעדער איינער פון אונדז דאָרט איבערגעלאָזן א קרוב אָדער א ידיד. והשנית, געפונען זיך יעצט ניט ווייט פון אים די דריי גרויסע ברידער־קברים פון אונדזערע הייליקע מארטירער. יעער פון אונדז געדענקט ניט די טעג פון תשעה באב און גאנץ חודש אלול ווען הונדערטער מענטשן, מענער און פרויען, פלעגן גיין אויף קבר־אבות זיך דאָרט אויסוויינען אויף צרות הפרט והכלל און בעטן אויף ישועות ונחמות

און אויף א גוט יאָר ? אייניקע פון אונדז געדענקען נאָך די חופה וועלכע איז געשטעלט געוואָרן אויפן הייליקן אָרט אין יאָר 1918/19 פאר אן אָרעמער חתן־כלה אלס סגולה אָפּצושטעלן די מגפה פון טיפוס. פיל געדענקען אויך ווען דער גרויסער שטח פונם בית־עלמין איז איבערגענומען געוואָרן פון דעם סארנער פריץ און איז באשטימט געוואָרן אלס הייליק אָרט. ס׳זענען געקומען פיל יידן פון שטאָט און סביבה ווי אויך רבנים, מיטן רבי׳ן ר׳ חיים׳קה טויבמאַן פון בערעזנע. מ׳איז ארומגעגאנגען אייניקע מאָל מיט הקפות ארום דעם שטח, געזאָגט מזמורי־תהילים און אנדערע תפילות. אין אייניקע טעג נאָכן איבערנעמען פון הייליקן אָרט איז נפטר געוואָרן קאָפּל פראל׳ס פאָטער, א ייד פון איבער הונדערט יאָר. כדי ניט לאָזן דעם בר־מינן אליין אויפן בית־עלמין — פלעגט זיין זון קאָפּל גיין א לענגערע צייט נעכטיקןביים קבר, ביז מ׳האָט געבראַכט א צווייטן בר־מינן. פיל איינוווינער פון שטאָט האָבן זיך באלד פארשריבן אלס מיטגלידער פון ״חברה קדישא״ און ״חברה נושאים״.

הכנסת אורחים

סארני אלס א צענטער פון באַן־פארקער איז געבענטשט געוואָרן מיט אסך אָרעמע לייט, וועלכע פלעגן אָנקומען מיט די צוגן. און אזוי ווי ס׳איז ניט געווען קיין ספּעציעלער אָרט וווּ אויפצונעמען די אָרעמע לייט, האָבן זיי זיך מערסטנס איינגעאָרדענט אין די שולן און בתי־מדרשים, און די חשוב׳ע פון זיי זענען אויפגענומען געוואָרן דורך אייניקע בעלי־בתים. פיל האָבן געפונען זייער אכסניה ביים שוחט ר׳ זיסקינד גאמערמאַן.

די שטוב פון ר׳ זיסקינד גאמערמאַן איז שטענדיק געווען אָפן פאר אלערליי משולחים, רביישע אייניקלעך און סתם אָרעמע־לייט. חוץ דעם פּלאַץ פאַר שלאָפן איז זיי אויך געגעבן געוואָרן עסן און טרינקען ביד־רחבה. אָבער אין הקומץ משביע את הארי, און ס׳איז געשטאַנען די פראגע ווו און מיט וועלכע מיטלען קען מען בויען אַן אכסניה פאַר די אָרעמע לייט. אין דער צייט איז געשטאָרבן אין דעם נאָענטן דאָרף טשודלע די נדיבה ציפורה, די פרוי פון ר׳ ארציק גייפמאַן. די דערמאָנטע משפחה גייפמאַן איז געווען קינדערלאָז. ר׳ יצחק גייפמאַן האָט פארטיילט פיל צדקה אויפן נאָמען פון זיין פארשטאָרבענער פרוי. ס׳איז ניט געווען קיין איין שול ווו ער האָט ניט ארייגעשטעלט אַן עמוד, ארון־קודש, ספרי־תורה מיט פּרוכת׳ן, כתרי־תורה, לייכטער, לאָמפּען און אנדערע תשמישי קדושה, און לבסוף האָט ער אויך אָפּגעקויפט א גרויס הויז מיט א גרויסן שטח ערד ביי דער בערעזנער שול. אין דעם הויז איז איינגעאָרדנט געוואָרן די אכסניה פאר אָרעמע לייט, די תלמוד תורה, און שפּעטער אויך — די מצה בעקעריי. אויפן גרויסן ליידיקן שטח איז שפּעטער געבויט געוואָרן דורך די עסקני העיר די גרויסע שטאָט־באָד מיט די מקוואות.

חינוך־ענינים

קיין בתי־ספר, גימנאזיעס, אָדער אנדערע מאָדערנע לערן־אַנשטאַלטן זענען אין סארני אין דער תקופה פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה ניט געווען. די איינציקע פיר־קלאסישע רוסישע שולע וועלכע האָט דאַן עקזיסטירט, האָט געהערט צו דער באַן־אדמיניסטראציע. ס׳האָבן דאָרט געלערנט בלויז קינדער פון די באַן־באאמטע, מיטן אויסנאם פון 2—3 יידישע קינדער, וועמענס עלטערן האָבן געהאט א שייכות צו די באַן־ארבעטן.

דער גאנצער חינוך האָט זיך דאַן באַזירט אויף חדרים און אייניקע פּריוואַטע לערערס, וועלכע האָבן אָפּגעגעבן לעקציעס אין די הייזער. די לערערס פלעגן אויך אַריין אויף אַ פּאָר שעה אין די "חדרים" צו לערנען עברית און די רוסישע שפּראַך. אייניקע פאַרמעגלעכע פאַמיליעס, וועלכע האָבן זיך ניט באַגנוגנט מיט די "חדרים" און פּריוואַטע לערערס, האָבן געשיקט זייערע קינדער אין די נאָענטע גרעסערע שטעט, ראָוונע — קאָוועל, זיך לערנען אין די דאָרטיקע שולן.

די "חדרים" אין סאַרני אין יענער צייט זענען געווען פון דעם זעלבן טיפּ "חדרים" ווי אין דער גאַנצער געגנט: דער זעלבער מלמד, דער זעלבער קאַנטשיק, דער זעלבער ניגון און שאָקלען זיך, דער זעלבער פאַרדומפּענער צימער, אין וועלכן ס'האָבן געלערנט אַ צוואַנציק קינדער פון גאַנץ פרי ביז שפּעט אין אָוונט. אין אונדזערע זכרונות זענען געבליבן די "חדרים" פון ר' יוסף נאַבאַזשני, ר' אלתר־פּרץ און ר' אברהם־חיים שניידער.

דער מלמד ר' יוסף נאַבאָזשני איז געווען אַ שטילער ווױלער ייד, און האָט מיט געטריישאַפט און איבערגעבנקייט געלערנט די קינדער ידישקייט, דאַוונען און מעביר זיין די סדרה. ער האָט געפירט דעם "חדר" מיט אַ מילדער האַנט. דאַקעגן ר' אלתר־פּרץ איז געווען אַ פיל שטרענגערער: ביי אים האָט מען שוין געלערנט חומש מיט רש"י, גמרא מיט תוספות און אַנדערע מפרשים. דער חדר פון ר' אברהם־חיים שניידער איז שוין געווען אַביסל פאָרטגעשריטענער. ר' אברהם־חיים שניידער איז געווען אַ ייד אַ משכיל, געקאָנט גוט עברית, רוסיש, געלערנט גוט דקדוק און תנ"ך מיט די נייע פּירושים, מקרא מפורש און אַנדערע. מען האָט אים שוין גערופן "דער לערער שניידער". און דאָך האָט ער ניט מעיז געווען אַריינצופירן די מאָדערניזאַציע אין דעם לערן־סיסטעם. אויך ער האָט געלערנט מיט די קינדער ביז שפּעט אין אָוונט, זיך ניט אָפּגעהאַלטן פון געבן פּעטש די תלמידים און פון אַנדערע שטראָפן. אַ גאַנצן טאָג זענען די תלמידים געווען אונטער אַ שטרענגער אויפזיכט. פריי האָט מען בלויז אָפּגעאָטעמט ווען דער רבי ר' אלתר־פּרץ האָט געכאַפּט אַ דרימל נאָכן מיטאָג, אָדער ווען ס'איז געווען עפּעס אַ שטיקל יומא־דפּגרא, אָדער אין שול אַ שטיקל קידוש, ברית מילה, פּדיון הבן. דאַן האָבן זיך די חברה אַרויסגעכאַפּט אויפן הויף און זיך צעלאָזן ווי ווילדע ציגן, געטאַנצט און געהוליעט, געשפּילט אין "וואַגע" און "פּיקהאָלץ", אין פּענעס, קוויטלעך, געקראָכן אויף די פּאַרקאַנעס און בוימער און געריטן אויף דער ציג. נאָר ווען דער רבי האָט זיך צוריקגעקערט און דער מוזיניק האָט אויף איינעם פון אונדז אָנגעוויזן אַז ער האָט צופיל געשייגעצט, האָט שוין יענער תלמיד אַריינגעכאַפּט דעם געהעריקן פּסק. אַמגרעסטן איז געווען אונדזער שמחה אין אָוונט, און בפרט ווינטער, ווען מ'איז אַרויס פון די אַלע "חדרים" מיט די פּאַפּירענע לאַמטערנעס פון אַלע קאָלירן. דאַן איז מען געווען פאַרטיילט אין דריי מחנות לויט די "חדרים", און מ'האָט געפירט אַ מלחמה מיט קוילן פון שניי, און מיט שטורם האָט מען אַטאַקירט די שניי־גולם'ס. און דער רעזולטאַט איז געווען — כל דאלים גבר.

ס'זענען געווען נאָך דריי "חדרים", געפירט אויפן זעלביקן סיסטעם: פון ר' לייבל דוואַרעצקי, פון ר' אהרן זוליאַר פון דאָרף ביעמאַוויץ, און פון ר' יצחק אהרן.

צו אַן ענדערונג אין דער לאַגע איז געקומען בערך אין יאָר 1907/08, ווען קיין סאַרני איז געקומען דער לערער בועז ישפה פון טשודנאָוואָלינסק. בועז ישפה איז געווען אַ מאָדערנער מענטש, אַ משכיל מיט אַן אידעלער נאַטור. ער האָט באַלד געדונגען אין צענטער שטאָט (שפּעטער גערופן אַפּטעטשנע גאַס) אַ שיינע דירה פון אייניקע צימערן, פון וועלכע די צוויי

גרעסטע האָט ער באַשטימט פאַר זיין פריוואָטן בית־הספר. די צימערן זענען פאַרזאָרגט געוואָרן מיט גוטע שול־בענק, צו דריי שילער אויף אַ באַנק, מיט אַ וואַנט־לוח, גלאָבוס, אַטלאַסן. אויך די מנהגים און דיסציפּלין זענען איינגעפירט געוואָרן ווי אין אַ מאָדערנעם בית־ספר. דאַן האָט מען אָנגעהויבן לערנען סיסטעמאטיש עברית, געגרינדעט אַ כאָר פון תלמידים און תלמידות, חנוכה און פּורים געשטעלט קינדער־פאַרשטעלונגען, אַלץ אין עברית. און הגם דאָס לערנען איז נאָך ניט פאַרגעקומען עברית בעברית — האָבן שוין די תלמידים צווישן זיך, און בפרט מיט דעם לערער, געשמועסט אין עברית. אזוי איז געלייגט געוואָרן דער יסוד פאַר עברית ביי אונדז אין סארני. צוליב משפחה סיבות האָט דער לערער ישפה מיט אַ צוויי־דריי יאָר שפּעטער פאַרלאָזן סארני.

ה׳ ישפה איז אוועקגעפאָרן — די מנהגים, תורה און דרך־ארץ זענען פאַרבליבן. נאָך זיין אָפּפאָר איז געקומען קיין סארני א גוטער לערער, פּיוול ניימאַן פון לאַכווע, און די תלמידים האָבן געמאַכט גרויסע פאַרשריט אין די לימודים. ה׳ ניימאַן איז געווען אין סארני אייניקע יאָר. אין די יאָרן האָבן זיינע שילער געשאַפן די אגודת חובבי שפת־עבר און אריינגעצויגן אין איר א סך יוגענטלעכע פון די אנדערע „חדרים״.

פון די פריוואטע לערער געדענקען מיר דעם לערער דווארעץ, וועלכער האָט געגעבן לעקציעס בלויז אין דער רוסישער שפּראַך, ווי אויך די לערער סאשע רויזענבערג און וואלאדיא גאָלדמאַן, וועלכע האָבן געלערנט מאטעמאטיק און שפּראכן.

אסימילירטע משפחות זענען אין סארני אין יענער תקופה ניט געווען. אין אלע הייזער האָט מען גערעדט יידיש, מיטן אויסנאַם פון צוויי־דריי משפחות, וועלכע זענען געקומען פון רוסלאַנד, און זייערע קינדער האָבן געלערנט אין רוסישע גימנאזיעס אין קיעוו און אין אנדערע שטעט.

דאקעגן זענען געווען עלטערן וואָס האָבן געשיקט זייערע קינדער אין ישיבות, קיין לידע — צו הרב ריינעס ז״ל, אָדער אין קיעוו — צו הרב אהרונסאָן ז״ל, ווי אויך קיין זוויהעל צום פּאָל־טאווער עילוי הרב יואל שורין ז״ל. אייניקע תלמידים האָבן אפילו געוואנדערט ווייטער — קיין אָדעס — און געלערנט אין דער ישיבה און ת״ת און זענען געווען תלמידים פון ח. נ. ביאליק און ד״ר יוסף קלויזנער.

קיין געמישטע חתונות זענען ביי אונדז ניט געווען, חוץ פון איין פאַל, ווען א טאָכטער פון א שיינער חסידישער משפּחה האָט חתונה געהאט מיט א שכן א קריסט, א באַן־באאמטן. דער צופאַל האָט געמאכט א שטארקן רושם אין דער שטאָט און סביבה. די טעג ווען מ׳האָט איר געשמד׳ט און געפירט צו דער חופּה זענען אין שטאָט געווען ווי תשעה־באב אויפן הייליקן אָרט. אלע האָבן זיך באטייליקט אין צער פון דער משפּחה, וועלכע האָט געריסן קריעה און געזעסן שבעה ווי נאָך א טויטן. פון בושה און ווייטיק האָט די משפחה אין אַ קורצער צייט ארום פארלאָזן סארני און זיך באזעצט אין אָדעס.

ווירטשאפטלעכע ארגאניזאציעס

זענען אין דער אויבן־דערמאָנטער תקופה ניט געווען, ווייל אין די צארישע צייטן איז געווען שווער, און אפילו פארבאָטן, צו אָרגאניזירן וועלכע ס׳איז ווירטשאפטלעכע פאראיינען. אָבער אזוי ווי ס׳האָבן זיך דאָך געפונען פיל וואלד־סוחרים און גרויסע מאנופאקטור געשעפטן, וועלכע האָבן זיך געניטיקט אין א קרעדיט־אנשטאלט, כדי אדורכפירן זייערע האנדלס־טראנזאקציעס, איז

אין 1912, מיט דער איניציאַטיוו פון אייניקע סוחרים און קרעמער, אָרגאַניזירט געוואָרן אַ באַנק, וועלכער האָט זיך גערופן אין דער רוסישער שפּראַך: "סאַרניענסקאַיע אבשטשעסטווא וזאַימנאַגא קרעדיטאַ" — סאַרנער געזעלשאַפט פאַר קעגנזייטיקן קרעדיט.

דער באַנק האָט זיך געפונען אין מויער, וועלכער האָט געהערט צו אַ דייטש מיטן נאָמען קראַפּט, און פון יאָר 1918 — צו דער פאַמיליע גליק (איינער פון דער משפחה, ה׳ יונה גליק, געפינט זיך אין ישראל).

דער ערשטער דירעקטאָר פון באַנק איז געווען ה׳ רעוויזיק. דער צווייטער ר׳ יוסף גאָלדבערג, דער פאָטער פון ביילקע גאָלדבערג און שווער פון משה גאַמערמאַן ז״ל, וועלכע זענען געווען צווישן די ערשטע 12 עולים פון סאַרני אין יאָר 1921.

ה׳ יוסף גאָלדבערג איז געווען אַ קולטורעלער און אַנשטענדיקער מענטש, און האָבנדיק אונטער זיך אַ גוטן פּערסאָנאַל — חיים גרינבערג, אהרן זאַנדוויס ז״ל, און יבדל לחיים משה בורקא (יעצט אין ישראל) — און די פולע אונטערשטיצונג פון פאַרוואַלטונג און ראַט פון באַנק, אין וועלכע ס׳זענען געווען פעיקע סוחרים און שיינע בעלי־בתים פון שטאָט — ווי די ה״ה אלעק־סאַנדראָוו, ר׳ יצחק לעווין, ר׳ יצחק גליק, ר׳ גדליה מוריק, ר׳ דוד בירג, ר׳ צדוק זאַנדוויס, ר׳ יוסף חרפאַק, ר׳ מאיר גאָלדמאַן, ר׳ משה יצחק נעגעל, ר׳ הערשל ברעגמאַן, די ברידער דוביס־קי, ר׳ אהרון בערעזאָוויץ א.א. — האָט דער באַנק גוט פונקציאָנירט, דעראָבערט צוטרוי ביי דער גאַנצער באַפעלקערונג אין שטאָט און אין דער סביבה, און געווען פאַרבונדן מיט פיל גרויסע בענק אין קיעוו און אַנדערע שטעט אין רוסלאַנד.

קולטורעלע און פּאָליטישע אָרגאַניזאַציעס

קיין פּאָליטישע און קולטורעלע אינסטיטוציעס זענען אין דער תקופה ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה אין סאַרני ניט געווען, חוץ אַ קרייז פון עטלעכע צענדליק חברים ציונים, וועלכע האָבן געשאַפן אַ קליינע ביבליאָטעק. פון די טיכטיקסטע חברים פון דער גרופּע איז געווען ה׳ שמואל זינגערמאַן ז״ל, וועלכער איז געווען דער שפּעטערדיקער יו״ר פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַ־ציע, יו״ר סניף "תרבות", יו״ר הועד לקרן־היסוד ביז זיין אָפּפאָר מיט זיין גאַנצער משפחה קיין ארץ־ישראל אין יאָר 1930. אין יאָר 1947 איז ר׳ ש. זינגערמאַן געשטאָרבן אין עלטער פון 65 יאָר. שפּעטער האָבן אָנגעפירט די ביבליאָטעק די ברידער נחמיה און יהושע ניסמאַן, ביי וועמען אין הויז זי האָט זיך אויך געפונען.

כדאי צו דערמאָנען, אַז ציוניסטישע טעטיקייט ווי אויך פירן אַ ביבליאָטעק איז פאַר דער צאַרישער מאַכט געווען שטאַרק פאַרבאָטן. אין די אומשטענדן איז דער אָנטייל פון די ברידער ניסמאַן און פון ה׳ יהושע גלויבערמאַן און דוד וואָלאַק א.א. געווען ממש מסירות נפש.

אין יאָר 1911/12 איז אַראָפּגעקומען קיין סאַרני אַ יונגערמאַן פון פּוילן, פון נאָוואָראַדאָמסק, ה׳ יחיאל מיכל וואָלקאָוויטש. געקומען איז ער בשליחות פון אַ גרויסער דייטשער פירמע איינ־קויפן קלעפּקע און בינדער (האָלץ־אויסאַרבעטונגען). ער האָט באַהערשט עטלעכע שפּראַכן: פּויליש, דייטש ווי אויך עברית (שפּעטער איז ער געווען רעדאַקטאָר פון נאָוואָראַדאָמסקער "יידישער שטימע"). ה׳ וואָלקאָוויטש איז געווע; אַ טיכטיקער ציוניסט און ער האָט זיך אין די יאָרן פון 1912 ביזן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה אָפּגעגעבן מיט ציוניסטישער

טעטיקייט אין סארני. ער האָט אָנגעהויבן פארשפרייטן די "הצפירה", פארטיילן קרן קימת פושקעס אין די הייזער, פארקויפן בולים פון קק"ל, א.א.וו.

דער בייליס-פראָצעס

כדאי צו דערמאָנען די באַזונדערע טעטיקייט פון די ציוניסטישע עסקנים אין די טעג פון דעם בייליס-פראָצעס (1912) אין קיעוו. די אומרואיקייט און זאָרג האָבן זיך אָפּגעשפּיגלט אויף יעדנס פּנים. מיט אומגעדולד האָט מען אָפּגעוואַרט דעם צוג פון קיעוו כדי צו צעכאַפּן די יידישע און רוסישע צייטונגען, וועלכע זענען אָנגעקומען. די רוסישע צייטונגען זענען געווען "קיעווליאַנין" (אנטיסעמיטישע גיפטיגע צייטונג), און "קיעווסקאיא מיסל", א ליבעראַלע צייטונג, אָנגענומען צווישן יידן.

די דיסקוסיעס ארום דעם פּראָצעס און די מורא פאר א פּאָגראָם, אויב חלילה בייליס וועט פארמשפּט ווערן, האָבן פארנומען יעדן איינעם. שווער צו באשרייבן די שמחה וואָס האָט ארומגעכאַפּט דעם גאַנצן יידישן יישוב ווען ס'איז אָנגעקומען די בשורה אַז בייליס איז באפרייט געוואָרן. ווען דער בארימטער אדוואָקאַט גרוזנבערג איז נאָכן פּראָצעס דורכגעפאָרן סארני קיין פּעטערבורג, איז די גאַנצע יידישע באפעלקערונג ארויס צו דער באַן-סטאַציע אים באגריסן. ווען דער צוג איז אָנגעקומען און גרוזנבערג איז אראָפּגעגאַנגען אויף א פּאָר מינוט פון זיין וואַגאָן, איז ער אויפגעכאַפּט געוואָרן אויף די הענט, און הויבענדיק אים עטלעכע מאָל האָבן אַלע אויסגערופן: יחי גרוזנבערג. די אָוואַציעס לכבוד גרוזנבערגן האָבן שטארק פארדראָסן די צוויי באַוווּסטע שונאי ישראל, דעם פּראָקוראָר פונם בייליס-פּראָצעס — וויפּער, און דעם קאַטוילישן גלח פּראַנייטיס, וועלכע זענען אויך געפאָרן אין דעם זעלבן צוג. זיי האָבן פארלאַנגט פון דער באַן-זשאַנדאַרמעריע צו צעטרייבן די זשידעס, און הגם די זשאַנדאַרמעריע איז געווען גוט אָפּגעצאָלט דורך די סוחרים און האָטעלן-אייגנטימער — האָבן זיי דאָך דערפילט דעם ווילן פון די צוויי אנטיסעמיטן און האָבן צעטריבן די יידן.

עליה קיין ארץ ישראל

אין די דערמאָנטע יאָרן איז קיין עליה פון סארני קיין ארץ ישראל ניט געווען. ערשט פאַרן וועלט-קריג, אין יאָר 1913—1914, איז אָפּגעפאָרן קיין א"י ר' שמחה גליניענסקי מיט זיין זון אהרן, א יינגל פון 13—14 יאָר. ר' ש. גליניענסקי איז נאָך א קורצער צייט צוריקגעקומען קיין סארני כדי צו ליקווידירן זיין פארמעגן. זיין זון אהרן איז געבליבן אין א"י. צוליב דעם אויסברוך פון וועלט-קריג האָט ר' שמחה ניט באוויזן צו דערלעדיקן זיינע ענינים און געמוזט פארבלייבן. שפּעטער, אין דער צייט פון די פּעטליורא פּאָגראָמען, איז ר' שמחה געשטאָרבן פון א קראַנקהייט. דער זון אהרן איז שפּעטער געווען א חייל אין "גדוד העברי"; יעצט וווינט ער אין כפר אביחיל ביי נתניה. איניקע יאָר שפּעטער, ווען סארני איז פארנומען געוואָרן דורך דער פּוילישער מאַכט, זענען די איבעריקע מיטגלידער פון דער משפחה גליניענסקי אָפּגעפאָרן קיין א"י. דאָ איז זייער נאָמען שמחאי, אויפן נאָמען פון זייער פאָטער ר' שמחה, דער ערשטער עולה פון סארני.

נאָכדעם האָבן נאָך עטלעכע משפחות זיך געקליבן פאָרן קיין א"י, אָבער די וועלט-מלחמה האָט צעשטערט זייערע פּלענער.

אנשטאלטן פאר מעדיצינישער הילף איז יענער צייט אין סארני ניט געווען. בלויז אייניקע נשים צדקניות און עסקנים פלעגן באזוכן די חולים און זיי באַזאָרגן מיט באַוווּסטע רפואות, ווי "ווארעניע" אויף צו דערקוויקן דעם קראנקן, און אויך מיט געלט אין פאל ווען דער קראנקער איז געווען פון די ניט פארמעגלעכע. ס'זענען אויך געווען עסקנים וועלכע פלעגן בלייבן נעכטיקן ביים קראנקן. דער איינציקער דאָקטאָר אין שטאָט איז געווען א קריסט, בארדאוויטש — דער דאָקטאָר פון די באַן־באאמטע אין שטאָט און ראיאָן. ער איז געווען זייער פּאָפּולער און באליבט, און איז שפּעטער געוואָרן בארימט אלס פּראָפעסאָר אין קיעוו. ס'איז געווען זייער שווער צו באקומען אים צו א חולה, ווייל ער איז געווען שטארק באַשעפטיקט אויף זיין אמט. דעריבער האָט ער שטענדיק רעקאָמענדירט זיין פעלדשער קאלישאוו. ווען דער חולה איז געווען א מסוכן און מ'האָט ניט געוואָלט זיך פארלאָזן אויפן פעלדשער, האָט מען אַראָפּגעבראַכט דאָקטוירים פון ראָוונע, אָדער מ'האָט געפירט דעם חולה קיין ראָוונע אין יידישן שפּיטאָל. רייכערע משפחות האָבן זיך ניט געוואָלט פארלאָזן אויף ראָוונער דאָקטוירים און זענען געפאָרן קיין קיעוו צו פּראָפעסאָר מאנדעלשטאם.

פון די ראָוונער יידישע דאָקטוירים זענען געווען פּאָפּולער אי זסארני ד"ר סעגאל און ד"ר צייטלין. ד"ר סעגאל איז געווען אין סארני א בן־בית. ער איז געווען באַוווּסט אלס א למדן. ווען ער האָט באַזוכט א חולה און האָט געדארפט צוווארטן א ביסל צייט, האָט ער געהייסן זיך דערלאנגען א גמרא און האָט זיך פארטיפט אין לערנען, הגם פון פרומקייט איז ער געווען ווייט.

קריגן א רעצעפּט איז שוין נישט געווען קיין שוועריקייט, ווייל א גוטע אפּטייק איז אָנגעפירט געוואָרן דורכן באַוווּסטן עסקן צבורי ר' יוסף בארזאם. ס'איז אויך געווען א גוטער אפּטייק־סקלאד, וועלכער האָט געהערט צום חשובן עסקן ה' יצחק לעווין.

גלייך ווי אין אנדערע שטעטלעך אין יענער צייט, האָט אויך ביי אונדז ניט געפעלט קיין „באָבעס", און מ'האָט זיך באַנוצט מיט אַ סך באַבסקע מיטלען: אויב אויפן פּנים איז געוואָרן אַ לישאַי אָדער א רויז — איז געקומען מרים קאַפּשוק אָדער שפרה די פּאהאסטערין, האָט ארויסגענומען פלאקס מיט א ליכט, אָנגעצונדן און אָפּגעברענט די רויז און אָפּגעשפּראָכן א גוט אויג. אויב א יינגל איז אַראָפּגעפאלן פון א בוים און האָט אויסגעלענקט א פוס, האָט מען איינ־געשפּאַנט פערד און וואָגן און געפאָרן ברענגען דעם "טאָטער", וועלכער האָט געשמירט דעם פוס מיט זאַלבן און דערנאָך איינגעשטעלט דעם פוס אין ברעטלעך, ארומגעבונדן מיט שטריקלעך. האָבן ווי געטאָן די ציין האָט מען צוגעלייגט צום צאָן א קנאָבל איינגעטינקט אין פעפער, געשווענקט דעם צאָן מיט 90% בראָנפן, און ארומגעבונדן די באק מיט א ווארעמען שאליק. האָבן געבראָכן די ביינער, האָט מען אויסגעשמירט דאָס לייב מיט טערפּענטין, געגעבן טרינקן מאלינעס־זאפט מיט א צוויי־דריי גלעזער הייסע טיי, צוגעדעקט מיט א פּאָר קאָלדרעס און א פּערינע, און מ'האָט גוט געשוויצט. ווען ס'האָט געשטאָכן אין די זייטן און אונטער דער לאפּאטקע, האָט מען צוגע־לייגט א גארטשיטשניק אָדער מ'האָט געשטעלט באַנקעס, און נאָך א סך אנדערע סגולות, ווי שטעלן פּיאווקעס, טרינקען פּערילאַ א.א.וו.

צו די אלע סגולות איז געווען א מומחה די פרוי שפרה די פּאהאסטערין (מוראווינסקי). אָבער פון דעם אלעמען האָט די געטרייע הארעפּאשנע אלמנה ניט געצויגן די חיונה בכדי צו מפרנס

זיין אירע קינדער, ווייל די ארבעט האָט זי מערסטנס געטאָן לשם מצוה. די עיקר פרנסה אירע איז געווען פון סאַרוועריי. ניט געווען אין שטאָט קיין יידישע חתונה ווו שפרה האָט ניט צוגעגרייט די חתונה־מאַלצייט, די גוטע לעקעך און טאָרטן. אַזוי האָט זי אויך געגרייט די שבתים פאַר די הונדערטער חסידים, וועלכע זענען געקומען צו די רביישע טישן, ווען די רביים פלעגן באַזוכן סאַרני. איר ארבעט האָט זי געטאָן באמונה און זי איז געווען צופרידן פון איר שליחות.

ס'זענען אויך געווען ריין חסידישע סגולות צו קראַנקהייטן. ביי גרינגערע פאַלן פלעגט מען אונטערלייגן צוקאָפּענס פונם חולה א ספר פון די אדמו״רים: ביי די סטאָלינער חסידים — דעם ״בית־אהרן״, ביי די טריסקער — דעם ״מגן־אברהם״. מ'פלעגט פאָרן צום רבי'ן אָדער טעלעגראַפירן אז דער רבי זאָל בעטן רחמים. מ'פלעגט מאַכן א מי־שברך פאַרן חולה אין שול און מנדר זיין ג׳ פעמים ח״י. אין ערנסטערע פאַלן איז מען געלאָפן אויפן הייליקן אָרט רייסן קברים.

אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה ביז דער קערענסקי־רעוואָלוציע

דער ערשטער וועלט־קריג איז, כידוע, אויסגעבראָכן ערב תשעה־באב 1914. ס'איז איבריק צו באַשרייבן די מהומה און בהלה ביי דער באַפעלקערונג. די יללות האָבן זיך געהערט פון יעדן יידישן הויז, ווייל כמעט אין יעדן הויז איז געווען א מאַן, א זון, צי א קרוב, וועלכער האָט געמוזט זיך גלייך צושטעלן צום מיליטער. די מאָביליזאַציע האָט ארומגענומען דעם גאַנצן ״זאַפּאַס״, ד.ה רעזערוו־מענער ביזן עלטער פון 45 יאָר, ווי אויך די אַזויגערופענע רויטע בילעטן ״אָפּאָלצעניע פּערוואַהאַ ראַזריאַדאַ״ — מיליטער־פעיקע מענער וועלכע זענען געווען־לעך גערופן געוואָרן צום דינסט נאָר אויף איניקע וואָכן אין יאָר, אָבער אין פאַל פון קריג זענען זיי געווען פאַררעכנט אלס אַקטיווע אַרמיי. שפּעטער זענען גערופן געוואָרן אויך די באַזי־צער פון בלויע בילעטן, מענער וועלכע זענען אין פאַל פון קריג גערופן געוואָרן צו די געהילף־אָפּטיילונגען. און צום סוף האָט מען גערופן אויך די באַזיצער פון ווייסע בילעטן — מענער וואָס זענען אנערקענט געוואָרן אלס אומפעיקע צום מיליטער־דינסט.

די שלעכטע באַציונג און שטענדיקע רדיפות אויף דער יידישער באַפעלקרונג דורך דער צאַרי־שער מאַכט, די באַגרעניצונגען אויף אַלע געביטן ווי אויך די אַנטיסעמיטישע שטעלונג פון די אָפיצירן אין דער אַרמיי אין באַצוג צו די יידישע זעלנער, האָבן געבראַכט דערצו אז א טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג אין רוסלאַנד האָט זיך באַמיט אויסצונוצן אַלע מיטלען בכדי זיך צו באַפרייען פון מיליטער־דינסט.

יידן האָבן געדאַרפט דערפילן אַלע בירגערלעכע פליכטן, צאָלן פאַרשידענע שטייערן, דינען אין מיליטער, גיין אין קריג, געבן קרבנות, בלייבן אינוואַלידן, — אָבער געניסן פון וועלכע ס'איז רעכט האָבן זיי ניט געקאָנט. יידן איז געווען פאַרבאָטן צו באַקומען וועלכע ס'איז אָפיציר־ראַנגן אין אַרמיי. דער זידל־וואָרט ״זשיד״ איז געהערט געוואָרן אויף יעדן טריט און שריט.

טראָץ דעם אַלעמען זענען אריינגעצויגן געוואָרן אין קריג די מערסטע טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג פון די דינסטפעיקע מענער. זיי האָבן גענומען אן אַקטיוון אָנטייל אין אַלע שלאַכטן, ס'זענען געווען פיל טויזנטער פאַרווונדעטע און טויטע.

הגם די מלחמה איז שוין געווען אין פולן ברען, קרבנות זענען געפאַלן אין די צענדליקער טויזנטער, שטעט און דערפער זענען רואינירט געוואָרן — האָט דאָס לעבן אין סאַרני און אומ־

געגנט געפלאָסן נאָרמאַל. חוץ דעם וואָס צענדליקער צוגן זענען יעדן טאָג דורכגעגאַנגען דורך סארני, געלאַדן מיט מיליטער און אמוניציע צום פראָנט, האָט מען כמעט ווי ניט געפילט אז ס'פירט זיך א מלחמה. ביז זומער 1915 איז דער פראָנט געווען ווייט פון סארני. פין איין ריכטונג איז דער פראָנט געווען אויף דער טעריטאָריע פון צענטראַל־פוילן — ווארשע, לובלין — פון וואנען די דייטשע ארמיי האָט זיך אלע מאָל מער דערנענטערט צו סארני; אויפן צווייטן פראָנט — אין גאַליציע — האָט די רוסישע ארמיי אין אָנהויב געהאט אפילו צייטווייליקע נצחונות, געגאנגען פאראויס און פארנומען די שטאָט לוואָוו (לעמבערג) און די פעסטונג פשעמישל; פון דער דריטער ריכטונג, פון ליטע — ווילנע, האָבן די דייטשן זיך אויך דערנענטערט צו סארני, פארנומען די שטאָט פינסק און צוגעגאַנגען ביז פאר לוניניעץ.

די סארנער יידישע באַפעלקערונג האָט זיך ווי אלע יידן אין דער סביבה צעטיילט אין דער מיינונג "מאי עדיף"? — ווער איז בעסער פאר יידן, דייטשלאַנד אָדער רוסלאַנד? וועגן עסטרייך מיטן קייזער פראַנץ יאָזעף איז לית מאן דפליג אז יידן האָבן געוואָלט ארונטערפאלן אונטער זיין הערשאַפט, ווייל פיל יידן האָבן פערזענלעך געקענט די לאַגע פון יידן אין עסטרייך, און פיל האָט מען דערפאַרן פון די געפאַנגענע עסטרייכישע יידן, וועלכע זענען געבראַכט געוואָרן קיין סארני אויף צוואַנגס ארבעט — אנלאַדן מיליטערישע פראָדוקטן פון די מיליטער באַזעס נעבן דעם באַן וואָקזאַל. אויף פסח און יום טוב פלעגן מיר איינלאַדן די קריגסגעפאַנגענע יידן, וועלכע פלעגן דערציילן ניסים ונפלאות פון זייער קייזער פראַנץ יאָזעף („קיר"ה" — קיסר ירום הודו), די מער־הייט יידן האָבן געוווּנטשן דער רוסישער צארישער ארמיי א מפלה און האָבן אומגעדולדיק געוואַרט אויף די דייטשן און עסטרייכער. די וויכוחים זענען געווען גאָר געפירט געוואָרן אין שול אין פאַלוש, און ווינטער — נעבן דער וואַרעמער רובע. איך געדענק אפילו א פשט'ל, וועלכן מ'האָט דערציילט אין נאָמען פון א רבי'ן, וואָס האָט געזאָגט פרייטיק צו קבלת שבת נאָך לכו נרננה אויפן פסוק "עם תועי לבב הם והם לא ידעו דרכי", דאָס די פאָניעס האָבן טאַקי פארנומען לוואָוו, נאָר "והם לא ידעו דרכי", זיי וועלן פון דאָרט אזוי לויפן אז זיי וועלן ניט געפונען דעם וועג צוריק.

ס'איז א צווייפל אויב דעם רבי'נס ברכה אָדער אלע יידישע וווּנטשן האָבן געפועלט — דאָך איז אזוי געשען. די רוסישע חיילות האָבן אין די זומער־חדשים פון 1915 געהאט גרויסע מפלות אויף אלע דריי פראָנטן, האָבן צוריק אָפּגעגעבן די פארנומענע דורך זיי טעריטאָריעס אין גאַליציע און אָפּגעטראָטן ביז איבער לוצק. פון דער ריכטונג האָבן די דייטשן זיך מתקרב געווען צו סארני. נענטער זענען זיי צוגעטראָטן צו סארני פון דער צענטראַל־פוילישער ריכטונג, ווען זיי האָבן פארלאָזן קאוועל און צוגעגאנגען ביז די טייכען סטיר און סטאכאָד, נאָענט פון ראפאלאווקע, ווו זיי זענען טאַקע געבליבן שטיין די גאנצע צייט כמעט ביזן צום סוף פון וועלט־קריג. פון דער דריטער ריכטונג זענען די דייטשן צוגעגאנגען ביז פאר לוניניעץ—מיקאשעוויץ.

אלע אויבן דערמאָנטע דערנענטערונגען פון די ארמייען אין דער ריכטונג צו סארני, דאָס אָנקומען פון פיל רוסיש מיליטער — קאָזאַקן א.א., האָבן די ערשטע צייט ארויסגערופן אין סארני א גרויסע בהלה. פיל משפחות, פון די פארמעגלעכערע, האָבן פארלאָזן סארני און זענען איבערגעפאָרן קיין קיעוו. צווישן זיי זענען געווען די גרויסע מאַנופאַקטור־סוחרים, די ברידער ליפּאַ און גרישאַ דובויסקי, ר' הערשל ברעגמאַן, די וואלד סוחרים די ברידער לעוו און יעקב אלעקסאַנדראָוו און זייער שוואָגער רעוחיוק, ר' מאיר גאָלדמאַן מיט זיין פאַמיליע. די פאַמיליע

פיינשטיין איז צוריק אָפּגעפּאָרן קיין גאָמעל, און נאָך פיל אנדערע האָבן פאַרלאָזן סאַרני.

דער פּחד אין סאַרני און סביבה איז געוואָרן שטאַרקער, ווען די ערשטע קאָזאַקן־פּאַלקן זענען אַריין אין שטאָט. דער ערשטער קרבן פון דעם פּחד איז געפאַלן דער באַליבטער און חשובער וואָלד סוחר און עסקן ר׳ זעליג בערלינסקי. שטייענדיק ביים פענסטער אין זיין הויז אויף דער ברייטער גאַס און זעענדיק די ערשטע קאָזאַקן דורכמאַרשירן, איז ער געפאַלן א טויטער און איבערגעלאָזן א פרוי מיט 8 קליינע קינדער. דער צופאַל האָט געמאַכט א דערשיטערנדיקן איינדרוק אויף דער גאַנצער באַפעלקערונג. די ענערגישע אַלמנה, פרוי בערלינסקי, ניט קוקנדיק אויפן גרויסן אומגליק וואָס האָט געטראָפן די משפחה, האָט זיך שנעל אָריענטירט אז זי מוז דערציען די קינדער בדרך הישרה והטובה. איר הויז איז טאַקע שפּעטער, אין די צייטן פון דער פּוילישער מאַכט, געוואָרן א צענטער פון ציוניסטישער טעטיקייט אין סאַרני. דאָרט איז געווען אייניקע יאָרן דער קלוב פון די רעכטע ״פּועלי־ציון״, פונם ״העובד״, פון קק״ל. אין זייער הויז האָט מען ניט נאָר דערצויגן צו ציוניזם דעם צווייטן, נאָר קודם כל זיך אַליין. אזוי האָבן די קינדער פון דער משפחה בערלינסקי אָנגעהויבן איינציקווייז אוועקפאָרן אויף הכשרה אין די קיבוצים אין פּוילן און דערנאָך עולה געווען קיין ארץ ישראל. איינער פון די ברידער בערלינסקי, אריה, איז געווען צווישן די גרינדער פון קיבוץ קלאַסאָווע און פון די ערשטע עולים פון דעם קיבוץ, און ירחמיאל — דער עלטסטער זון (יעצט אין ישראל) — איז געווען פאָרזיצער פון די רעכטע פּועלי ציון און טעטיק אין פיל אנדערע אינסטיטוציעס.

אנשטאַט די אייניקע משפּחות, וועלכע האָבן פאַרלאָזן סאַרני אין יאָר 1915, זענען אָנגעקומען פיל אנדערע משפּחות פון די ארומיקע שטעט און דערפער. אַמערסטן זענען אָנגעקומען יידן פון די געגנטן ווו ס׳זענען פאָרגעקומען שלאַכטן, ארום סטיר און סטאָכאָד. אזוי זענען דאַמאָלס אָנגעקומען ר׳ חיים מענדל קאַסטראַמעצקי, דער געוועזענער ראש־ישיבה אין לודמיר און שפּע־טערדיקער ראש־ישיבה אין סאַרני, די משפּחה צירולניק, פּרייס, אשר און אבא ביק, קויפמאַן, גירשטיין, חזן, רודער א.א., וועלכע זענען טאַקע פאַרבליבן אלס שטענדיקע סאַרנער איינוווינער, האָבן שפּעטער פיל געטאָן פאַר געזעלשאַפט און ציוניזם. זייערע קינדער זענען געווען צווישן די ערשטע חלוצים, און זיי געפינען זיך יעצט מיט אונדז אין ישראל.

די סאַרנער באַפעלקערונג האָט הערצלעך און ברודערלעך אויפגענומען די יידישע פּליטים, זיי איינגעאָרדנט אין וווינונגען און באַזאָרגט זיי מיט קליידער און עסן. ס׳איז געשאַפן געוואָרן א קאָמיטעט פון סאַרנער עסקנים מיטן אָנטייל פון די פּליטים. אין א קורצער צייט שפּעטער איז געשאַפן געוואָרן אין סאַרני אן אָפּטיילונג פון קיעווער הילפס־קאָמיטעט ״יעקאָפּאָ״ (יעווריייסקי קאָמיטעט פּאָמאָשטשי), אָדער ווי יידן האָבן אים גערופן ״בראָדסקעס קאָמיטעט״. אלס דעלעגאַט פון צענטער איז געווען ה׳ גיטערמאַן, אלס ראיאָן־לייטער פון קאָמיטעט איז באַשטימט געוואָרן ה׳ גאָלדין פון טוראָוו, און אלס לייטער פון סאַרנער קאָמיטעט אהרן זאַנדוויס, וועלכער איז

דערמאָרדעט געוואָרן דורך די נאַצישע רוצחים אין יאָר 1942 אין שטאָט קרעמעניץ. הי״ד.

הגם די פראָנטן זענען געווען גאַנץ נאָענט פון סאַרני, דאָך איז דאָס לעבן געווען כמעט נאָרמאַל: די מיליטערישע מאַכט האָט איינגעאָרדנט אייניקע שפּיטאָלן. די מיליטערישע שטאָט־קאָמענדאַנטור איז געווען אויף דער פּאָליעסיער זייט. די מיליטער־עשאַלאָנען וועלכע זענען דורכגעגאַנגען אין ביידע ריכטונגען האָבן געשאַפן קוואַלן פון פּרנסה, און ס׳זענען ניט געווען קיין פאַלן פון רויבערייען אָדער אנדערע עקסצעסן.

די פראַנט אָפּעראַציעס האָבן ניט געבראַכט קיין שאָדן דער סאַרנער באַפעלקערונג. בלויז איין מאָל, אין זומער 1916, איז אַנגעפלויגן א דייטשער אעראָפּלאַן און האָט אַראָפּגעוואָרפן צוויי באָמבעס, פון וועלכע ס'איז דאַן אומגעקומען ה' ווינער און זיין פרוי איז שטאַרק פאַרוואונדעט געוואָרן. פון דער צווייטער באָמבע, וועלכע איז געפאַלן ניט ווייט פון דער סטאַלינער שול, איז דערהרגעט געוואָרן א יינגל, אברהם'על'ע טכאַר.

אזוי האָט זיך די לאַגע געצויגן ביז דער ערשטער רעוואָלוציע — קערענסקיס רעוואָלוציע.

פון קערענסקיס רעוואלוציע ביז דער אקטאבער רעוואלוציע

די ידיעה וועגן דער רעוואָלוציע איז אָנגעקומען קיין סאַרני מיט 2—3 טעג שפּעטער, ווייל ווי געוועגלעך זענען אין די פּאָר טעג די צייטונגען ניט דערשינען, און די מאַכט־אָרגאַנען — מיט דער פּאָליציי און זשאַנדאַרמעריע בראש — האָבן געהאַפט אז ס'וועט אלעס זיך אָפּשפּילן ווי אין יאָר 1905. זיי האָבן געהאַלטן שטרענג די אָרדנונג אין שטאָט, מ'האָט אָבער געשפּירט אז די לאַגע איז עפּעס ניט ווי שטענדיק. ביז אין א שיינעם טאָג זענען אָנגעקומען רעוואָלוציאָנערע גוט־באַגלייבטע מיליטער אָפּטיילונגען, האָבן אַראָפּגעזעצט די צאַרישע פּאָליציי מיט'ן פּריסטאַוו מיעניאַייעוו בראש, די באַן זשאַנדאַרמעריע און אלע אנדערע צאַרישע משרתים, און ס'איז דערקלערט געוואָרן — פרייהייט.

מ'האָט דאַן טאַקע געגלויבט באמונה שלמה, אז ס'איז געקומען א ישועה אויף דער רוסישער באַפעלקערונג בכלל און אויף יידן בפרט. ס'האָבן זיך אָנגעהויבן מיטינגען און פאַרזאַמלונגען אויפן וואָקזאַל און דערפּאָ און אין די גאַסן. די יידישע באַפעלקערונג האָט געפּראַוועט איר יו"ט אין איר תחום המושב, אין די גאַסן און ארום דער גרויסער שול. ווי געוועגלעך ביי יידן האָט זיך די מחנה געטיילט אין צווי לאַגערן: די מערהייט האָט זיך צונויפגעזאַמעלט אונטער דער ציוניסטישער פאָן, אָנגעפירט דורכן ניי־געוויילטן ציוניסטישן שטאָט־קאָמיטעט, אין וועלכן זענען אריין ה"ה שמואל זינגערמאַן, דוד וואַלאַק, יהושע גלויבערמאַן, ד"ר זעליקין א.א. (פון די ציונים כלליים), און אהרן זאַנדוויס, משה'ל גאַמערמאַן, יהושע ניסמאַן, זאב שור, נחמן וואַשטשינאַ און יחיאל סלוצקי א.א. — פון צעירי־ציון. מיטן געזאַנג פון "התקוה" און די ציון־שבועה האָט די גאַנצע מחנה אוועקמאַרשירט צו דער אלגעמיינער דעמאָנסטראַציע.

פון דער צווייטער גאַס נעבן דער גרויסער שול, די שפּעטער גערופענע אַפּטעטשנאַ גאַס, האָט זיך אָרגאַניזירט א קליינע גרופּע יינגע בעלי־מלאכות, און מיט דעם געזאַנג פון מאַרסעליעזע און בונד שבועה זענען זיי אויך געקומען צום זאַמל־פונקט, און דאָ איז מען געוואָרן איין מחנה.

ס'איז דאַן פּראָקלאַמירט געוואָרן דער אויפרוף און מאַניפעסט פון דער צייטווייליקער רעגירונג, וועלכע האָט אָנערקענט די גלייכבערעכטיקייט פון אלע רוסישע בירגער אָן אונטערשיד פון ראַסע און גלויבן.

ס'איז טאַקע געווען אומר ועושה, מדבר ומקיים. ס'האָבן זיך דאַן אָנגעהויבן אָרגאַניזירן די שטאָטישע מאַכט אָרגאַנען, צייטווייליקע שטאָט און ראַיאָן קאָמיטעט, מיליץ. אלס פאָרזיצער פון שטאָט קאָמיטעט איז געוויילט געוואָרן דער ליבעראַלער קריסט, דער ריכטער קריזיצקי. אונדזער חבר משה בורקא האָט אַמטירט אלס סעקרעטאַר פון סאַרנער פרידנס־געריכט.

אלס מיליץ שעף איז באשטימט געוואָרן דער באַן מאַשיניסט וועטליצקי, און אלס זיין געהילף ה׳ זאב גאָלדמאַן. אלס יידישע מיליציאנטן זענען געווען יעקב גויזנשטיין און אליהו זאמאראטש־ענסקי, און אזוי האָט מען שוין זיי גערופן ביזן סוף פון זייער לעבן: יענקל מיליציאַנער און אליה מיליציאָנער (ס׳זענען געווען נאָך איניקע יידישע מיליציאנטן).

די יידישע מיליציאנטן זענען באַזונדערס איינגעקריצט געוואָרן אין אונדזער זכרון, ווייל ס׳איז געווען פשוט אומגלויבלעך ס׳זאָל געשען אזא משונה׳דיקע ענדערונג אין רוסלאנד: פון דער באַרימטער "אָכראַנקע" און זשאַנדאַרמעריע, וועלכע האָט געוואָרפן א פחד באַזונדערס אויף דער יידישער באפעלקערונג — ביזן יידישן מיליציאָנער אליה זאמאראטשענסקי מיט זיין קליינער באָרד, אָבער דאָך א באָרד.

די תקופה פון קערענסקי׳ס רעוואָלוציע איז געווען א ריזיקע, א פרייע. די יידישע באפעלקע־רונג האָט אָנגעהויבן אויפסנייע בויען אירע קולטורעלע און עקאָנאָמישע אינסטיטוציעס. דאַמאָלס איז געגרינדעט געוואָרן א גרויסער האנדלס קאָאָפּעראַטיוו מיט די ה״ה דוד בירג, שמואל זינגערמאן, ברוך גאַניק, יוסף חרפאק, ניסמאן א.א. בראש. כמעט די גאַנצע יידישע באפעלקערונג האָט געהאַט פייען אינ׳ם קאָאָפּעראַטיוו. דער קאָאָפּעראַטיוו איז שפּעטער ליקווידירט געוואָרן, אָבער א גוטער אָנדענק איז פון אים געבליבן: מיט די פאַרבליבענע געלדער פון דעם קאָאָפּעראַ־טיוו איז געקויפט געוואָרן דער גרויסער בנין פון דער שטאָטישער פּאָליציי מיטן שיינעם גאָרטן און גרויסן פלאַץ. דער בנין האָט געדינט ביזן יאָר 1939 אלס תרבות שולע, און דער צווייטער שטאָק — אלס בית־יתומים אינטערנאַט. אין די יאָרן 1939 ביז 1941, אין דער צייט פון דער סאָוועטישער מאכט, איז די שולע געפירט געוואָרן מיטן זעלבן לערער פערסאָנאַל, נאָר אין יידיש און אוקראַיניש.

ווען די ציטוויליקע רעגירונג האָט פּראָקלאַמירט וואַלן צו דער אלגעמיינער רוסישער גרינדונגס־פארזאמלונג "אוטשרעדיטעלנאַיע סאָבראַניע", האָט זיך צעפלאַקערט דער וואַל־קאַמף.

וואַלן צו דער גרינדונגס־פארזאמלונג

חוץ דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע און בונד, האָבן איניקע יידן געהערט צו די רוסישע סאָציאַ־ליסטישע פּאַרטייען: סאָציאַל־רעוואָלוציאָנערן, מענשעוויקעס און באָלשעוויקעס. דער צענטראַל קאָמיטעט פון יעדע פּאַרטיי האָט געשיקט קיין סארני פאַרשטייער צו פירן פּראָפּאַגאַנדע. דער ציוניסטישער ועד עירוני האָט געפירט א גרויסע אויפקלערונגס־ארבעט אין וואָרט און אין שריפט. פון קיעווער קאָמיטעט האָט מען באַקומען פיל דרוק מאַטעריאַל, צייטונגען און בראָשורן, ווי אויך פּרעלעגענטן ידועי שם. די מיטגלידער פון ועד עירוני, און אַמערסטן דאָקטאָר זעליקין, וועלכער איז דאַן געווען אין סארני אלס דאָקטאָר פון די מיליטערישע שפּיטאָלן, פלעגן האלטן פּאַרטראַגן חוצבי להבות. די ערשטע צייט איז געווען ווי אומגלויבלעך צו זען א יידישן מיליטער־דאָקטאָר מיט די ווייסע עפּאָלעטן שטייט אין סארנער בית מדרש אויף דער בימה און רעדט, מערסטן אין דער רוסישער שפּראַך, ציטירנדיק גאַנצע מאמרים פון תנ״ך און תלמוד, און רופט די באפעלקערונג גיין צו די וואַלן, אָרגאַניזירט אונטער דער ציוניסטישער פאָן, און ווילן בלויז די קאַנדידאַטן פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע. צוהילף אים פלעגט קומען דער סטודענט ראַגאַטשעווסקי, וועלכער איז דאַן געווען לערער אין דאַמבראַוויץ. ער איז אויך געווען א טאַלאַנט־פולער רעדנער, געגאַנגען אין דעם סטודענטן־אוניפאָרם און אויך האָט ער גערעדט שווערלעך

ייִדיש, געמישט מערסטן מיט רוסישע ציטאַטן. דאַקעגן זענען געווען ייִדן ווי ר׳ יהושע גלויבער־מאַן א.א., וועלכע האָבן גערעדט אין די שולען שבת פאַר קריאת התורה, מיטן טלית אויף די אַקסלען, אָנווייזנדיק מיט פסוקים און מאמרי חז״ל אויף דער נויטווענדיקייט פון ישוב ארץ ישראל און לימוד השפה העברית.

די ציונים אין סאַרני האָבן דאַן געזיגט, נאָר דער נצחון האָט לאַנג ניט געדויערט. אַלעס איז געווען "כחלום יעוף". די שיינע תקופה האָט געדויערט פון פעברואַר ביז אָקטאָבער 1917, און דאַן איז אויסגעבראָכן די באָלשעוויסטישע אָקטאָבער־רעוואָלוציע.

פון דער אקטאבער רעוואלוציע ביזן יאר 1920

די באָלשעוויסטישע רעוואָלוציע איז אויסגעבראָכן אין די לעצטע טעג פון אָקטאָבער, כמעט אָן בלוט פאַרגיסונג. ערשט נאָכן פּראָקלאַמירן די סאָוועטישע מאַכט האָבן זיך אָנגעהויבן די גרויסע וואַקכאַנאַליע און בלוטפאַרגיסונג אין גאַנץ רוסלאַנד, וועלכע האָבן געדויערט ביזן יאָר 1920.

אין אַלע טיילן רוסלאַנד האָבן אייניקע גענעראַלן אָרגאַניזירט אַרמייען און געוואָלט פאַרניכטן די יינגע נאָך ניט גוט אָרגאַניזירטע רויטע אַרמיי און די סאָוועטן־מאַכט. אין סאַרנער געגנט זענען געווען באַוווּסט די צוויי אַרמייען פון פּעטליוראַ און באַלאַכאָוויטש.

פּאָגראָמען

באַלאַכאָוויטש און זיינע באַנדעס האָבן אָפּערירט אין קאָוועלער געגנט און געשאָכטן ייִדן אומגע־שטערט, נאָר קיין סאַרני זענען זיי ניט דערגאַנגען. דאַקעגן זענען ביי אונדז באַוווּסט געווען די אוקראַאינישע באַנדעס, אָנגעפירט דורך סעמיאָן פּעטליוראַ, וועלכער האָט אויסגעשאָכטן אייניקע הונדערט טויזענט ייִדן, זקנים, נשים וטף, און וועלכער איז שפּעטער אין יאָר 1926 דערשאָסן געוואָרן דורכן ייִדישן העלד שלום שוואַרצבאַרד אין אַ פּאַריזער גאַס.

חוץ די איבנדערמאָנטע באַנדעס פון די אוקראַאינער, זענען פון צייט צו צייט אויפגעשטאַנען אַזוי גערופענע "העלדן", וועלכע האָבן אָרגאַניזירט פּאַרטיזאַנער אָפּטיילונגען. אַזעלכע גיבורים זענען אויפגעשטאַנען אין דאָמבראָוויטש. אויסנוצנדיק די לאַגע וואָס דאָרט האָט קוואַרטירט דער שטאַב פון דער דריטער אַרמיי וואָס האָט געהאַט געווער, האָבן זיי באַהערשט דעם געווער און זיך פּראָקלאַמירט אַלס דאָמבראָוויצער רעפּובליק. זיי זענען געקומען קיין סאַרני מיט פיל געווער און אפילו מיט אַ פּאַנצער צוג. אין סאַרני האָט מיט זיי אָנגעפירט אַ געוויסער סאַדאָווסקי און אַ ייִדישער בחור מודאַק.

די באַנדעס האָבן געבושעוועט אין סאַרנער געגנט אָן איבעררייס ביזן זומער פון 1918, ווען דער אוקראַאינישער העטמאַן סקאָראָפּאַדסקי האָט איינגעלאַדן קיין אוקראַאינע די דייטשע אַרמיי. ווען די לעצטע אָפּטיילונגען פון פּעטליוראַס באַנדעס זענען אָפּגעטראָטן פון אוקראַאינע, איז פאָרגעקומען אין סאַרני אַ גרויסער קאַמף צווישן זיי און די דייטשע אָפּטיילונגען, וועלכע האָבן שוין קוואַרטירט אויף דער פּאָליעסיער זייט. אין גרויסן הויז פון ה׳ זאב גייפּמאַן האָט זיך געפינען די קייזערלעכע דייטשע קאָמענדאַנטור. דר קאַמף האָט געדויערט נאָר איין מעת־לעת און האָט זיך פאַרענדיקט מיטן נצחון פון די דייטשע אָפּטיילונגען.

ווען קיין דאָמבראָוויטש זענען אַריין צום ערשטן מאָל אָפּטיילונגען פון פּעטליוראַס מיליטער,

איז זיי אנטקעגן ארויסגעקומען א טייל פון דער יידישער באפעלקערונג מיט ספרי תורה, ברויט און זאלץ, און געבעטן שוץ פאר דער יידישער באפעלקערונג.

די הויפט דעלעגאציע וועלכע איז באשטאנען פון 18 חשובי העיר, און צווישן זיי ה״ה יצחק יונגשטיין, אביגדור הארפאק, יצחק ביציק א.א., זענען ארומגערינגלט געווארן דורך באוואפנ־טע אפטיילונגען פון היידאמאקעס און זיינען אפגעשיקט געווארן אין א פארמאכטן וואגאן קיין סארני. אין סארני איז געווארן א גרויסע מהומה, ווייל מ׳האט געזאגט אז זיי אלע וועלן דערשאסן ווערן אלס נקמה פאר דער געוועזענער דאמבראוויצער רעפובליק.

די חשובי העיר סארני, ווי אויך די קרובים פון די ארעסטירטע, האבן מרעיש עולמות געווען, און אויסנוצנדיק אלע מיטלען צוגעקומען צו די הויפט־אנפירער פון פעטליוראס מיליטער, וועלכע האבן זיך געפונען אין באן־וואגאנעס ביי דער סטאציע, און פאר א גרויסע קאנטריבוציע באפרייט די דאמבראוויצער עסקנים.

ניט קוקנדיק אויף די סכנות וועלכע האבן געדראט אויף יעדן טריט, האבן די ארטיקע עסקנים ניט אויפגעהערט צו דערלאנגן הילף יעדן וועלכער האט זיך דערין גענויטיקט. חוץ די געלט מיטלען, שפייז און מלבושים, וואס זענען צונויפגענומען געווארן ביי דער סארנער באפעלקע־רונג, איז דער קאמיטעט געשטאנען אין פארבינדונג מיט ראוונע, ווו ס׳איז געווען טעטיק דער ״דזשאינט״. איינער פון די טעטיקסטע מיטגלידער פון הילף קאמיטעט איז געווען דער פארשטארבענער ה׳ אנשל שכנאי (שאכניוק), שפעטער א מיטגליד אין ועד למען החייל אין ישראל.

אין יענע אומרואיקע טעג, ווען די הילף פאר די געליטענע איז געווען זייער דרינגענד און קיין געלט איז אין סארנער ועד ניט געווען, האט מען געדארפט פארן קיין ראוונע צו ברענגען פון דארט א גרויסע סומע געלט. די נסיעה איז געווען פארבונדן מיט גרויסע סכנה. קיין באנען פאר ציווילע רייזנדע איז ניט געווען, ס׳האבן קורסירט נאר לאסט צוגן אין וועלכע מ׳האט איבערגעפירט מיליטער־אפטיילונגען פון היידאמאקעס. מיט זיי זענען אפט מיטגעפארן פויערן פון דער סביבה. יידן האבן מורא געהאט זיך צו באווייזן אין די גאסן, ומכל שכן אויף דער באן סטאציע.

אויף דער זיצונג פונם ועד וועלכע איז דאן פארגעקומען ביי ר׳ דוד בירג אין שטוב, האט ה׳ אנשל שכנאי געזאגט, אז ניט קוקנדיק אויף דער סכנה וויל ער פארן קיין ראוונע. ער האט זיך אנגעטאן אין א שינעל פון א רוסישן סאלדאט און איז אוועקגעפארן. קומענדיק צוריק אין אוונט קיין סארני פארן סעמאפאר, האט ער איינגעהערט די ווילדע געשרייען פון היידאמאקעס וועלכע האבן אים ווארשיינלעך דערקענט אלס ייד. בלית ברירה איז ער אינמיטן לויף פון צוג ארונטערגעשפרונגען, און דורך די וועלדלעך און פינסטערע אונטערגעסלעך האט ער שפעט אין אוונט דערלאנגט זיך צום הויז פון ה׳ בירג, ווו ה׳ בירג, ה׳ שמואל זינגערמאן, ה׳ יצחק לעווין און אנדערע מיטגלידער פון ועד זענען געזעסן און געזארגט פאר זיין גורל. ס׳איז ניט צו באשרייבן די שמחה וואס האט זיי ארומגעכאפט ווען ה׳ שכנאי איז אריין אין שטוב. ער האט ארונטערגענומען דעם שינעל און ארויסגענומען דעם פעקל מיט געלט, וועלכן ס׳האט אים געלונגען מיט מסירת נפש און לעבן סכנה צו ברענגען. יהי זכרו ברוך.

כדאי דא צו דערמאנען איניקע קריסטן, וואס האבן פיל מיטגעהאלפן אין יענער צייט צו מילדערן די נויט און פארקלענערן די שרעק און יסורים.

אין די סעג פון די פּאָגראָמען, ווען די אוקראַיִנישע הײדאַמאַקעס און סיטשעוויקעס האָבן געבושעוועט אין סאַרני אויף זייער צוריקוועג פון קיעוו, האָבן דער אויבן דערמאָנטער ריכטער קריזיצקי און הער קריניצקי צוזאַמען מיט אונדזער חבר משה בורקא איינגעשטעלט דאָס לעבן און זענען אוועק אלס דעלעגאַציע צו אינטערוועניִרן ביי דער מיליטער־מאַכט, וועלכע האָט זיך געפונען ביי דער באַן־סטאַנציע. אין פאַרלויף פון דער אינטערווענץ האָט מען זיי פאָרגעשטעלט פאַרן פּרעמיער מיניסטער פון דער פּעטליורא רעגירונג פּאַרש און קריגס־מיניסטער זשוקאָווסקי. די מיניסטאָרן האָבן געטענה׳ט אַז ס׳איז ניט ריכטיק דאָס זייער מיליטער מאַכט פּאָגראָמען, דאָס טוען פּראָוואָקאַטאָרן פון דער רויטער אַרמיי א.א.וו. דאָך האָבענדיק צוטרוי צו דער דעלעגאַציע, וועלכע איז באַשטאַנען פון באַאַמטע מיט די קנעפּ און מונדירן נאָך פון קערענסקי צייט, האָבן זיי באַוויליקט צו שיקן מיליטערישע אָפּטיילונגען צו שטילן די אומרוען.

די אָפּטיילונג איז ווירקלעך געשיקט געוואָרן און האָט צעטריבן אייניקע באַנדעס, נאָר דאָס איז געווען בלויז א קורצע באַרואיקונג, און די רויבעריי האָט זיך ווידער באַנייט.

כדאי אויך צו דערמאַנען דעם קריסט גאָסודאַרענקאַ, וועלכער האָט אין יענער צייט אַמטירט אלס שטאָט בעל־בית, ״גאָראָדסקאַי האַלאָוואַ״. מיט זיין הילף און באַשטעטיקונג איז דאַן אָרגאַניזירט געוואָרן די יידישע זעלבסט־שוץ, ״סאַמאָאָבאָראָנאַ״. די זעלבסט־שוץ איז דאַן באַשטאַנען פון פיל בחורים און יינגעלייט, וועלכע האָבן באַקומען דורך דעם אויבנדערמאָנטן גאָסודאַרענקא אייניקע ביקסן. מיט די ביקסן פלעגן זיך בייטן אַלע וואַרטעס, וועלכע פלעגן אַרויס איבער דער גאַנצער שטאָט. די הויפּט וואַרטע איז דאַן געווען ביי פישל ליבערמאַן אויף דער מאָנאָפּאָלנער גאַס. די צוזאַמענטרעף־פּונקטן זענען געווען: די סטאַלינער און בערעזנער שולן. אין איינעם פון די נאַכט פּאַטראָלן אין וועלכן ס׳האָבן אָנטייל גענומען חיים פּערלשטיין, פּנחס זשוק, יצחק וואַלק (איציק פּיניעס), יונה גליק און איך, האָבן מיר געכאַפּט עטלעכע דאָרפישע שקצים מיט גערויבטע זאַכן. מיר האָבן זיי געבראַכט אין שול, אַוועקגענומען די זאַכן, זיי גוטע קלעפּ געגעבן און אָפּגעלאָזן, ווייל איבערגעבן איז ניט געווען צו וועמען — די שומרי החוק והסדר זענען געווען ערגערע גזלנים.

אין יענער נאַכט איז דערהרג׳עט געוואָרן אויפן סאַרנער בריק יהושע העשל זאַלצמאַנ׳ס זון און נאָך א בחור, א פּריזירער, מיכל שוואַרצטוך, דער זון פון דוד־משה, וועלכן מ׳האָט אַרויסגענומען פון שטוב און געפירט צום ״גענעראַל סאָסנאָווסקי״. אויפן וועג האָט מען אים מיט באַיאָנעטן דערשטאָכן. ״גענעראַל סאָסנאָווסקי״ האָבן זיי גערופן דעם סאָסנאָוון וואַלד אויף דער פּאָליעסיער זייט, וווּהין זיי האָבן געפירט זייערע קרבנות.

די זעלבע נאַכט זענען דערמאָרדעט געוואָרן פיל דורכרייזנדע יידן, וועלכע זענען געבראַכט געוואָרן צו קבר ישראל אין סאַרני אלס קדושים בני בלי שם.

פלעקן־טיפוס מגיפה

חוץ די פּאָגראָמען וועלכע האָבן אומגעבראַכט פיל יידן פון סאַרני, האָט געבושעוועט אין שטאָט און אומגעגענט א שווערע מגפה פון פלעקן־טיפוס, פון וועלכער ס׳זענען אומגעקומען פיל מענטשן. פּשוט, אין בית אשר אין שם מת. ס׳זענען מיר לײדער פאַרבליבן אין זכרון נאָר אייניקע פון זיי: דער שטאָט־רב ר׳ מתתיהו קאַבאַטשניק, האדמו״ר ר׳ יוסף פּעטשניק (בן האדמו״ר ר׳ שמואל׳קה פון בערעזנע), ר׳ שמחה גליניִענסקי, ר׳ יהושע העשל ייבין, ר׳ שמואל יוסף

קאטעלטשוק, ר׳ אהרן בערעזאוויטש, ר׳ מרדכי זאנדוויים, ר׳ אריה עטשטיין, ר׳ פישל ליבער־מאן א.א.

צום גוטן זאָלן דערמאָנט ווערן די מיטגלידער פון דער חברה קדישא און חברה נושאים, וועלכע, ניט קוקענדיק אויף די סכנת נפשות וואָס האָט געדראָט אויף יעדן שריט און טריט, האָבן ווירדיק דערפילט די מצוה פון חסד של אמת און האָבן געבראכט צו קבר ישראל אלע קדושים, וועלכע מ׳האָט געבראכט פון די נאָענטע דערפער און וועלכע מ׳האָט געפונען אין די וועגן. צו דער חברה האָבן געהערט ר׳ פנחס וואלק און זיין אלטער פאָטער ר׳ יצחק אהרן, ר׳ יצחק זאמאראצענס־קי, ר׳ זאב גייפמאן, ר׳ אָשר גייפמאן, ר׳ שמואל גייפמאן, ר׳ יהודה לאנגער, די ברידער ר׳ מענדל און ר׳ זאב פאבריקאנט, ר׳ ישעיהו קויפמאן א.א. און אחרון אחרון — דער קברות־מאן מנשה פיוואוואז.

זאָל אויך דערמאָנט ווערן צום גוטן דער דאָקטאָר איזראעליט, וועלכער אין דאן געבליבן אין סארני פון זיין מיליטער דינסט און האָט מיט כבוד דערפילט זיין ווירדיקע מיסיע אלס איינציקער יידישער דאָקטאָר אין שטאָט. ער איז אָן פחד געקומען צו אלע קראַנקע, בייטאָג און ביינאכט, ניט קוקנדיק אויף די סכנות וואָס האָבן דאן געלויערט און ניט על מנת לקבל פרס. דער נאָבעלער ייד און ציוניסט איז אויך געווען פון די ערשטע, וועלכע האָבן שפּעטער עולה געווען קיין א״י.

אויך דאָ אין ארץ ישראל האָט ער ווירדיק דערפילט זיין הייליקע מיסיע צו געבן מעדיצינישע הילף אלע נויט באדערפטיקע אָן אונטערשיד פון ראסע און נאציאָנאליטעט. ער איז געפאלן ביי זיין עבודת הקודש אין יאָר 1929 אין באר־טוביה. בעת ער האָט געגעבן מעדיצינישע הילף קראנקע אראבער איז ער דערמאָרדעט געוואָרן דורך אראבישע מערדער.

דייטשע מיליטער אין סארני אין די יאָרן 1918—1919

שווער צו גלויבן אז די דייטשן, וועלכע האָבן אין דעם יאָר 1919/18 געהאָלפן די אוקראינער יידן און געראטעוועט זיי פון שרעק און פון טויט דורך די אוקראינישע פּאָגראָמשטשיקעס, זענען שפּעטער אליין געוואָרן מערדער, און זיי אָדער זייערע קינדער האָבן אין יאָר 1942 אויסגעמאָרדעט אַ דריטל פון אונדזער פאָלק, אונדזערע עלטערן, ברידער און שוועסטער, עוללים ויונקים, אָן רחמנות.

ווי ס׳איז שוין דערמאָנט, איז אין יאָר 1918 גאנץ אוקראינע געוואָרן אָקופּירט דורך דער דייטשער ארמיי, און פארשטייט זיך אויך סארני. די לאגע האָט זיך געביטן צום גוטן אויף אלע געביטן: רו און אָרדנונג האָבן געהערשט אויף אלע ערטער, אין שטאָט און דאָרף און אויף אלע וועגן. אלע יידישע אינסטיטוציעס האָבן פונדאַסניי אנטוויקלט זייער טעטיקייט אויפן עקאָנאָמישן, פּאָליטישן און סאָציאלן געביט. פרנסה איז געווען בשפע, ווייל די דייטשע אָקופּאַנטן, חוץ וואָס זיי האָבן פיל געברויכט פאר זייער ארמיי אין אוקראינע, האָבן זיי פיל סחורות און תבואות ארויסגעשיקט קיין דייטשלאנד, און יידן האָבן ביי דעם געהאט פרנסה. אין דער תקופה זענען זאָגאר אויפגעבויט געוואָרן אייניקע הייזער און אינסטיטוציעס, צווישן זיי די קופּיעצקע שול. א טייל מתפללים פון דער סטאלינער שול האָט זיך אָפּגעטיילט און זיך אויסגעבויט א שיינע שול. די הויפּט איניציאַטאָרן זענען געווען ה״ה יוסף חארפאק און נחום פערלשטיין, וועלכע זענען אויך געווען די שטענדיקע גבאים פון דער שול ביז ה׳ יוסף חארפאק איז אָפּגעפאָרן אין יאָר 1936 קיין א״י און איז דאָ געשטאָרבן אין יאָר 1950.

אין די ערשטע חדשים פון יאָר 1919 האָט די ניי געגרינדעטע פוילישע ארמיי אָנגעהויבן באַפאַלן די דייטשע צוגן און באַפרייען די שטחים פון די דייטשע אָקופּאַנטן. אויך די רויטע ארמיי האָט זיך געשטאַרקט און נאָכן באַפרייען אייניקע שטחים אין אוקראַינע, האָט זי זיך אלס מער דער־נענטערט צו סאַרני. אלס רעזולטאַט פון די קאַמפן מיט ביידע ארמייען, האָט די דייטשע ארמיי פאַרלאָזן אוקראַינע און אויך סאַרני, און ס׳זענען געבליבן פנים אל פנים די ארמייען פון דער ניי אויפגעשטאַנענער פוילן און די יונגע רויטע ארמיי. די קאַמפן אויף דער טעריטאָריע פון וואָלין האָבן געדויערט א לענגערע צייט. אין חודש תמוז תרע״ט איז סאַרני צום ערשטן מאָל פאַר־נומען געוואָרן דורך דער פוילישער ארמיי, וועלכע האָט פאַרטריבן די רויטע ארמיי ביז קיעוו. די נצחונות זענען אָבער ניט איינגעהאַלטן געוואָרן. אין א צייט שפּעטער האָט די רויטע ארמיי ווידער זיך פאַרשטאַרקט און אָפּגעטריבן די פוילישע ארמיי ביז פּראַגע (פאָרשטאָט פון וואַרשע). אזוי האָט זיך די מאכט יעדעס מאָל געביטן, און די יידישע באַפעלקערונג אין סאַרני האָט פיל געליטן.

אריינקומענדיק קיין סאַרני האָבן די פּאָליאַקן געכאַפּט אינמיטן גאַס פיל יידן. אייניקע זענען אפילו ארויסגעצויגן געוואָרן פון די בעטן אינמיטן דער נאכט. מ׳האָט זיי אלע פאַרשלעפּט אין דער זשאַנדאַרמעריע, וועלכע האָט קוואַרטירט אין מויער פון קריסט וואַראַנין אויף דער קופּיעצקע גאַס, דאָרט אָפּגעשניטן זיי די באָרד און פאות און זיי מערדערלעך געשלאָגן. נאָך א 10 טעג פון עינויים זענען זיי אלע אָפּגעשיקט געוואָרן אין א קאָנצענטראַציע־לאַגער אין וואַדאָוויצע נעבן קראָקאָוו. צווישן די געשלאָגענע און ארויסגעשיקטע זענען געווען מיין פאָטער ר׳ צדוק, איך — דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות, יצחק נאַבאָזשני, יחיאל גרינבערג, משה בן אליעזר פּיקמאַן פון דאָמבראָוויץ, בארמאַן, אליעזר שפּירא, זאב גאָלדמאַן, שמעיה שטיינוואָרצלס זון, טאָכ־טער און זיין שוועסטער און נאָך פיל אנדערע. שמעיה שטיינוואָרצלען האָט זיך איינגעגעבן באַצאָלן א גרויסע סומע געלט אין קאָוולער טורמע, ווו מיר זענען אָפּגעהאַלטן געוואָרן אויף א צוויי וואָכן, און זיינע קינדער, די שוועסטער ווי אויך זאב גאָלדמאַן זענען באַפרייט געוואָרן פון קאָוועל.

א צווייט מאָנאַטן שפּעטער, ווען ס׳איז איינגעשטעלט געוואָרן די ציווילע מאכט און אלס סטאַ־ראָסטא איז באַשטימט געוואָרן דער פּוילישער אדוואָקאַט ווישניעווסקי, זענען באַלד ארויס־געשיקט געוואָרן אָנווייזונגען אונדז אלע צו באַפרייען.

פון וואַדאָוויצע האָט זיך שוין מיין פאָטער ניט צוריקגעקערט און אין לאַגער־שפּיטאָל האָט ער אויסגעהויכט זיין כשרע נשמה. א פּאָר יאָר שפּעטער איז געשטאָרבן משה פּיקמאַן. יצחק נאַבאָזשני, וועלכער איז געווען פיל יאָר א אינוואַליד, נאָך די שווערע קלעפּ וואָס ער האָט באַ־קומען, איז שטענדיק ארומגעגאַנגען ווי א לעבעדיקער מת, און נאָך פיל יאָרן מאַטערניש איז ער געשטאָרבן. אויך יחיאל גרינבערג האָט זיין גאַנצן לעבן געהינקט אויף א פוס פון די קלעפּ וועלכע ער האָט באַקומען.

דאָס איז געווען די ״שיינע טעטיקייט״ פון דער ערשטער פוילישער באַפרייענדער ארמיי. באַ־זונדערס מערדעריש האָבן אויסגעפירט די מלאכה די אָפּטיילונגען פון גענעראַל יוזעף האַלער, אָדער ווי מ׳האָט זיי גערופן די ״האַלערטשיקעס״. דאָס האָט פּאַסירט אומגעפער אין דער צייט ווען מ׳האָט די יידישע קעמפער פאַר פוילענס באַפרייאונג ארויסגעצויגן פון די פוילישע פּאָלקן און זיי אינטערנירט אין יאַבלאָננע. אין דערזעלבער תקופה איז געוואָרן פאַרמשפּט צום טויט דער

פלאָצקער רב שפּירא צוליב א בלבול, אז בשעת ער האָט מקדש געווען די לבנה אויף זיין באלקאָן האָט ער געגעבן אָנווייזונגען און סימנים דער רויטער ארמיי. אין דער צייט זענען אין פּינסק ארויסגעפירט געוואָרן 66 שטאָט עסקנים פון א זיצונג, וועלכע איז געווען געווידמעט פראגן פון הילף פאר די פּינסקער נויטבאדערפטיקע, און יעדער צווייטער פון זיי, לויט דער ריי, איז דער־שאָסן געוואָרן אינמיטן שטאָט ביי דער "הייליקער וואנט" פון דער פּוילישער קירכע.

פיל צרות האָבן די פּוילישע „העלדן" אָנגעטאָן דער יידישער באפעלקערונג. דאקעגן איז צו פארצייכענען אז די באציונג צו יידן מצד די מיליטער־אָפּטיילונגען פון דער רויטער ארמיי איז תמיד געווען א באפרידנדיקע. ווען ס'איז געשען אמאָל א פאל דאָס א זעלנער אָדער א גרופּע זעלנער האָבן מיט געוואלט צוגענומען סחורות, ניט באצאָלנדיק, אָדער אנדערע געוואלט־טאטן, זענען די שולדיקע געשטעלט געוואָרן צום געריכט פון „רעוו־וואָיען־טריבונאל" (רעוואָלוציאָנערער קריג־טריבונאל), און האָבן באקומען גרויסע שטראָפן. די זיצונגען פון טריבונאל זענען געווען עפענטלעכע און זענען פאָרגעקומען אָפט אין דער הילצערנער געביידע פון פאליעסער קינאָ־טעאטער, וועלכער האָט געהערט צו מענדל גארנשטיין. (ה' גארנשטיין איז נפטר געוואָרן אין חיפה, ווו ער האָט געוווינט א צוואנציק יאָר, אין טיפן עלטער פון קרוב צו 90 יאָר).

די לאגע אויף די פראָנטן האָט זיך אָפט געביטן לטובת דער אָדער צווייטער ארמיי, און יעדעס מאָל האָט די שטאָטישע באפעלקערונג געליטן ברכוש ובנפש. ווען די רויטע ארמיי איז צולעצט ארויס פון סארני, האָט זי אויפגעריסן ביידע בריקן, פארברענט דעם וואקזאל מיטן דעפּאָ און אויך די צוויי גרויסע יידישע הייזער אויף דער פאלעסיער זייט: דעם גרויסן האָטעל פון ה' זאב גייפמאן, און די דריי־שטאָקיקע הויז פון דעם אדוואקאט בעקער.

אונטער דער פּוילישער הערשאפט 1920-1939

נאָכן אָפּשטעלן די קאמפן צווישן סאָוויעט רוסלאנד און פּוילן, איז די פּוילישע מאכט ענערגיש צוגעטראָטן איינצושטעלן רו און אָרדנונג אין לאנד. זי האָט אָנגעהויבן אויפבויען אלע צע־שטערטע באן־סטאציעס, בריקן, שאָסייען, באפעסטיקן אירע גרעניצן, בויען און פארברייטערן איר האנדל און אינדוסטריע אין גאנצן לאנד און אויך אין סארנער קרייז. דעם סארנער פּאוויאט, וואָס האָט געגרענעצט ביי דער באן־סטאציע אסטקי מיט רוסלאנד, האָט די פּוילישע מאכט געווידמעט א באזונדער אויפמערקזאמקייט. היות די באפעלקערונג איז בעיקר באשטאנען פון אוקראַינער און יידן, האָט די פּוילישע מאכט אָנגעהויבן באזעצן ביי די גרענעצן פּאָליאקן, געוועזענע מיליטער לייט פון דער פּוילישער ארמיי, לעגיאָנערן און סטשעלצעס. ביי אונדז האָט מען זיי אלע גערופן "אסאדניקעס". גלייכצייטיק האָבן זיי אראָפּגעבראכט א גאנצן שטאב פון באאמטע, וועלכע האָבן באזעצט אלע מלוכה־אינסטיטוציעס פון גאנצן פּאוויאט: די סטאראסטווא, באן, פּאָסט און פּאָליציי, ווי אויך די מוניציפּאלע פארוואלטונגען פון די שטעט און דערפער.

מ'דארף פעסטשטעלן אז אין א קורצע צייט זענען זיי ארויף אויפן דרך־המלך, און פון טאָג צו טאָג האָט אָנגעהויבן אונדזער שטאָט סארני און איר געגנט צו פּראָגרעסירן אויף אלע געביטן. סארני האָט באקומען אן אויסערלעכן מער מאָדערנעם אויסזען. ס'זענען אויסגעבויט געוואָרן שולן און א גימנאזיע, ספּאָרט־פּלעצער און סקווערן, קינאָ און טעאטער, ביבליאָטעקן און אנדערע קולטור־אינסטיטוציעס. ס'זענען געגרינדעט געוואָרן בענק און קרעדיט־אינסטיטוציעס פאר

סוחרים, קליינהענדלער, האנטוועקער. ס'איז געבויט געוואָרן אַ שפּיטאָל און אַ ריי אַמבו־לאַטאָריומס און ס'זענען ברוקירט געוואָרן די גאַסן.

דער מסחר האָט אָנגעהויבן גוט פּראָספּערירן און אַלע פּראָפעסיאָנעלע און פּאָליטישע פּאַר־טייען און אָרגאַניזאַציעס האָבן אָנגעהויבן לעגאַל אַרבעטן (חוץ דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי וועלכע איז געווען אין פּוילן אומלעגאַל). אונדזערע עסקנים האָבן ענערגיש, מיט טריישאַפט און אָפּפערוויליקייט, אָנגעהויבן בויען אונדזערע אַנשטאַלטן, חברות און סאָציאַל פאַרזאָרגונגס אינס־טיטוציעס.

עקאָנאָמישע אַנשטאַלטן

אם אין קמח אין תורה — וועל איך זיך קודם אָפּשטעלן אויף די אַנשטאַלטן פון עקאָנאָמישן כאַראַקטער.

אַלע שיכטן האָבן זיך אָרגאַניזירט אין באַזונדערע פאַריינען און קרעדיט אַנשטאַלטן. דער קליינהענדלער פאַריין (בראש מיט ה"ה נח פערלשטיין, אהרן ראָזענבערג, יצחק צודיק, אלתר לאַנגער, אָשר גאַניק, אלתר פּרימאַק א.א.), צוזאַמען מיטן האַנטווערקער פאַריין (בראש מיט יעקב בריק, אלתר פאַסמאַן, מענדל לאופער, יעקב קליעס, יעקב מוראַבינסקי, אָשר שניידער, נחמן קויפמאַן, יונה בעזנאַס א.א.), און מיט דער אַקטיווער אונטערשטיצונג פון די עסקנים פון די ציוניסטישע אַרבעטער פּאַרטייען, פּועלי־ציון און צעירי־ציון (ד"ר זשיטניצקי, ד"ר יונה גליק, ירחמיאל בערלינסקי, אברהם טורקעניץ, גדליה ליפשיץ, ש. זאַנדוויס א.א.) — האָבן גע־גרינדעט אַ באַנק אין הויז פון ה' יעקב בריק. דער באַנק האָט ערטיילט הלוואות פאַר די מיטגלידער פון די אויבן דערמאָנטע פאַריינען און האָט דורכגעפירט אַלע זייערע האַנדלס אָפּעראַציעס.

דער באַנק איז געווען פאַרבונדן מיט די צענטראַלעס פון די צוויי פאַריינען אין וואַרשע. אין די ערשטע יאָרן פון דער באַנק־טעטיקייט זענען די בוכהאַלטערן געווען ישעיהו צימערמאַן און שפּעטער משה קאַלאַדני (וועלכער איז שפּעטער אומגעקומען אין חיפה). יעדן יאָר זענען פאַר־געקומען אַלגעמיינע פאַרזאַמלונגען, ווו ס'זענען אָפּגעגעבן געוואָרן באַריכטן פון דעם ראַט און פאַרוואַלטונג, רעוויזיאָנס קאָמיסיע און רעוויזיאָנס פאַרבאַנד. צו דעם צוועק האָט אייניקע מאָל באַזוכט סאַרני דער רעוויזאָר פונם פאַרבאַנד, דער יעצט באַוווּסטער זשורנאַליסט און וועלט־רייזנדער ה' חיים שאָשקעס.

דער באַנק האָט געפירט זיין פאַרצווייגטע טעטיקייט פון יאָר 1922 ביז צו די יאָרן 1935/36, ווען ער איז געשלאָסן געוואָרן. אין פּוילן האָט שוין דאַמאָלס אָנגעהויבן בושעווען דער אַנטיסע־מיטיזם און ס'איז געגרינדעט געוואָרן דער פּוילישער באַנק פון באַאַמטע.

צוגלייך מיט דעם באַנק איז געגרינדעט געוואָרן מיט דער הילף פון „דזשאָינט" אַ „גמילות חסדים קאַסע", וועלכע האָט זיך ניט פאַרנומען מיט קיין האַנדלס־טראַנזאַקציעס, נאָר בלויז מיט טיילן גמילות חסדים פאַר אומפאַרמעגלעכע קליינהענדלער און האַנטווערקער. די ערשטע יאָרן האָט דער "דזשאָינט" אפילו צוגעשיקט ניי־מאַשינען פאַר ביליקע פּרייזן אויף אויסצאָלן אין קליינע ראַטעס. דאָס איז באמת געווען אַ גרויסע הילף פאַר די נויטבאַדערפטיקע בעלי מלאכות.

צו דעם סכום געלט וואָס דער „דזשאָינט" האָט צוגעשיקט, האָט מען געדאַרפט שאַפן אומגע־פער אַזאַ סכום ביי די סאַרנער איינוווינער. צו דעם צוועק האָבן געשפּענדעט גרעסערע סכומים

ה״ה מנדל לאופער און חיים גליק, וועלכע האָבן זיך איבערגעגבן דער גמילות חסדים קאסע בלב ונפש. אנדערע איינוווינער פון סארני האָבן בייגעטראָגן קלענערע סכומים און די קאסע האָט געארבעט אָן איבערייס פון יאָר 1922/23 ביז לעצטן טאָג פון דער פוילישער הערשאפט אין שטאָט — ביז סעפטעמבער 1939.

צווישן די אקטיווע און איבערגעגעבענע פארוואלטונג־מיטגלידער פון דער קאסע, חוץ די אויבן־דערמאָנטע ה״ה לאופער און גליק, זענען געווען ה״ה אָשר גייפמאַן, נח פערלשטיין, אהרן ראָזנבערג, אלתר לאנגער, יצחק צודיק, נחמן קויפמאַן, אָשר שניידער און יונה בזענאס. די גאנצע צייט פון איר עקזיסטענץ איז דער בוכהאלטער געווען הערשל זוליאר.

אין יאָר 1925 איז געגרינדעט געוואָרן דורך סארנער סוחרים נאָך א באנק אונטערן נאָמען: באנק פאר האנדל און אינדוסטרי. דער באנק האָט אמטירט אין הויז פון הרב קונדא. די הויפט איניציאַטאָרן און גרינדער פון באנק זענען געווען ה״ה ברוך שמחה ראָזנבערג, מענדל זינדעל, אלימלך ליפשיץ. זיי און וואָלף גאָלדמאַן זענען אויך געווען די פאקטישע דירעקטאָרן פון דעם באנק, ווייל חוץ דאָס געלט וועלכע איז אינוועסטירט געוואָרן דורך די באנק־מיטגלידער און דורך דער צענטראלע פון די סוחרים און אינדוסטריעלער, האָבן די אויבן דערמאָנטע מיטגלי־דער אינוועסטירט אין דעם באנק אויך זייער פריוואטע געלט.

אין דער פארוואלטונג און ראט האָבן אָנטיילגענומען ה״ה בנימין קאנטאראָוויטש, יצחק לעווין, יוסף מרגלית, יוסף חארפאק א.א. שפעטער איז אויך צוגעטראָטן צו דער באנק ה׳ יעקב קאָלאָדני, וועלכער האָט געפירט מיט אייניקע שותפים א פריוואטן באנק אין הויז פון ה׳ קלמן פעלד. צוליב דיזעלבע סיבות, וועלכע האָבן געברענגט צו דער ליקווידירונג פון קליינהענדלער באנק, איז אויך דער באנק ליקווידירט געוואָרן אין יאָר 1932/33. בוכהאלטער פון באנק איז געווען ה׳ ברוך קוויעטני און זיין פארטרעטער ה׳ שלמה מוריק. אזוי איז אין די לעצטע יאָרן געבליבן אויפן פלאץ בלויז איין פוילישער באנק „קאָמונאלנא קאסא אשצענדנאשטשי״ אונטער דער לייטונג פון געוועזענעם געהילף נאָטאריוס און שפעטערדיקן בירגערמייסטער זשיעס־ניוועצקי. דער באנק האָט זיך געפונען אין נייעם מויער פון די ברידער וויענזאווסקי אויף דער צענטראלער גאס.

פון די יידישע פאָרשטייער אין דעם באנק געדענק איך בלויז דריי, וועלכע האָבן זיך באטיי־ליקט אין די זיצונגען ביים ערטיילן קרעדיטן. דאָס זענען געווען ה״ה יוסף בארזאם, יוסף חארפאק און מענדל זינדעל.

די דריי פאריינען האָבן זיך באשעפטיקט ניט בלויז מיט די קרעדיט־אנשטאלטן פאר זייערע מיטגלידער. די עיקר דאגה זייערע איז געווען צו רעפרעזענטירן און פארטיידיקן די אינטערעסן פון די סוחרים, קליינהענדלער און האנטווערקער ביי די מלוכה׳שע פינאנץ־אמטן און האנדלס־קאמערן, זיצן אין די שאצונג־קאָמיסיעס פון די מלוכה׳שע און קאָמונאלע שטייער־אמטן, שטיין אין פארבינדונג מיט די צענטראלעס אין ווארשע, און זיי אליארמירן בשעת הצורך. דאָס איז געווען זייער אָפט, ווייל ס׳האָבן אָנגעהויבן דערשיינען נייע פאראָרדנונגען, וועלכע זענען געווען ספע־ציעל געווענדעט קעגן יידישן הענדלער און האנטווערקער. למשל, עקזאמענס פאר בעלי־מלאכה און טשעלאדניקעס, ארבעטס ווארשטאטן, האנדל־פאטענטן, מארק־פלעצער א.א.

אין די שטייער־אמטן ביי די שאצונג קאָמיסיעס זענען געווען טעטיק ה״ה יעקב בריק, אהרן ראָזנבערג, אָשר גאניק, מענדל זינדל, אלימלך ליפשיץ, וואָלף גאָלדמאַן א.א. אין נאָמען פון

דער צענטראַלע פון די קליינהענדלער פאַריינען פלעגט אָפט באַזוכן סאַרני אונדזער חבר און בן־עיר משה בורקאַ, וועלכער האָט שוין דאַן געוווינט אין וואַרשע, און אַלס דירעקטאָר פון דער צענטראַלע פון דעם קליינהענדלער פאַרבאַנד איז ער אויך געווען ראַטמאַן פון דער ״איזבאַ האַנדלאָוואַ־פּשעמיסלאָוואַ״ אין לובלין, וועלכע האָט אַרומגענומען די גאַנצע לובלינער און וואָלי־נער וואָיעוואָדשאַפט, ובתוכם אויך סאַרני. חוץ דעם האָבן זיך די פאָרזיצער פון די צוויי פאַ־ריינען, ה״ה יעקב בריק און אהרן ראָזנבערג, פאַרנומען מיט שתדלנות ביי דער פּאָליציי־מאַכט. ווען די שתדלנות האָט אויפגעהערט צו ווירקן איז מען פּשוט איבערגעגאַנגען צום בעסטן און ווירקזאַמסטן מיטל: „כסף וזהב...״. אַזוי איז איינגעפירט געוואָרן אַז דער שטאָט־קאָמענדאַנט פון דעם פּאָליציי „פּאָסטערונעק״ האָט אָנגעהויבן באַקומען אַ סטאַבילן חודש־געהאַלט פון די צוויי פאַריינען, דורך די צוויי עסקנים ה״ה יעקב בריק און אהרן ראָזנבערג.

די שטאָט־פאַרוואַלטונג

די פּראָספּערירונג פון שטאָט, איר פאַרברייטערונג און פאַרשענערונג זענען געווען צו פאַר־דאַנקען דער שטאָטפאַרוואַלטונג, דעם בירגערמייסטער און די יידישע מיטגלידער פון ראַט און פאַרוואַלטונג. פונם ערשטן טאָג פון דער עפענונג פונם מאַגיסטראַט, אין יאָר 1920, ביזן לעצטן טאָג פון זיין עקזיסטענץ אין 1939, האָבן שטענדיק אַמטירט אַ יידישער פאָרשטייער אַלס וויצע־בירגערמייסטער און צוויי יידישע לאַווניקעס. וויצע־בירגערמייסטער אין די ערשטע יאָרן איז געווען ה׳ דוד בירג, דער אָנגעזעענער סוחר און משכיל. ער האָט געקענט עברית און בכלל געווען אַ גרויסער למדן, פאָרזיצער פון מזרחי, און שפּעטער פאָרזיצער פון קהילה־ראַט. דעמ־זעלבן אַמט האָט נאָכדעם דערפילט אַ סך יאָרן ה׳ יוסף באַרזאַם — דער אייגנטימער פון גרעסטן אַפּטייק אין שטאָט, אַ ווירדיקער ייד, אַ משכיל און אַריסטאָקראַט, פאָרזיצער פון בית־יתומים און מיטגליד פון אַ ריי אַנדערע יידישע אינסטיטוציעס.

לאַווניקעס זענען געווען אין די ערשטע יאָרן ה״ה אלתר פאַסמאַן און מילשטיין, און שפּע־טער — אויפן אָרט פון פאַרשטאָרבענעם ה׳ מילשטיין — ה׳ יצחק לעווין, אייגנטימער פון אַן אַפּטייק־סקלאַד, אַ ווירדיקער ייד און געטרייער ציוניסטישער עסקן. נאָכן אָפּפאָר פון ה׳ לעווין קיין א״י איז פאַרבליבן דער איינציקער לאַווניק ה׳ א. פאַסמאַן.

ה׳ פאַסמאַן, אַ פעיקער און קלוגער ייד, זייער אַ טיכטיקער, איז געווען באַליבט ביי דער באַפעלקערונג און האָט דערפילט זיין אויפגאַבע ביזן לעצטן טאָג פון שליסן דעם מאַגיסטראַט דורך דער אָנקומענדער סאָוועטישער מאַכט.

חוץ די אויבן־דערמאָנטע מיטגלידער פון פאַרוואַלטונג זענען איניקע יידן געווען געוויילט אַלס מיטגלידער פון ראַט (ה״ה מענדל זינדל, אהרן ראָזנבערג, אלתר פּרימאַק, וו. גאָלדמאַן א.א.). איניקע יידן פון סאַרני און סביבה זענען אויך געוויילט געוואָרן אַלס מיטגלידער פון ראַט ביי דעם קרייז־סיימיק, „ווידזשיאַל פּאָוויאַטאָווי״ אָדער „סיימיק פּאָוויאַטאָווי״. אין דער אינסטיטוציע איז די השפּעה פון יידן געווען גאָר אַ קליינע און געטראָגן בלויז אַ רעפּרעזענטאַטיוון כאַראַקטער.
דערמאָנענדיק דעם מאַגיסטראַט און שטאָט־ראַט נעמט אונדז אַלעמען אָן אַ ווייטיק, ווייל דאָרט האָט דאַן געאַרבעט אַלס סעקרעטאַר דער נידערטרעכטיקער מענטשענפרעסער, די חיה בצורת אדם, קאַזיק קאַסטרון, ימח שמו וזכרו. ער האָט געהאַט אַ גרויסן חלק אין דער דערמאָרדונג פון

אונדזערע עלטערן, ברידער און שוועסטער (דורך אן אורטייל פון פוילישן שטאנד־געריכט איז ער שפעטער אויפגעהאַנגען געוואָרן אין לובלין).

קולטור און דערציונג

אויפן קולטורעלן און דערציערישן געביט האָט זיך די לאגע געביטן מן הקצה אל הקצה. ס׳זענען ווי מיטאמאָל פארשוואונדן אלע „חדרים״ פון אלע מלמדים, די קינדער האָבן אויפגעהערט שפילן אין „וואגע״ און „פיקהאָלץ״. ס׳האָבן זיך אויסגעבויט א ריי פאָלקשולן, פאכשולן, גימ־נאזיע, ביבליאָטעקן, יוגנט אָרגאניזאציעס און ספאָרט־קלובן, דראמאטישע סעקציעס. חוץ דער פוילישער גימנאזיע אויף דער פאָלעסיער זייט זענען אין סארני געווען פאָלגענדע שולן:

(1) א ״תרבות״־שולע.

(2) א יידישע פאכשולע פון ״אָרט״ געזעלשאפט.

(3) א פוילישע גרויסע פאָלקס־שולע („שקאָלא פאָוושעכנאַ״), אין וועלכער ס׳האָבן געלערנט מערסטן טייל קריסטלעכע קיינדער און א קליינע צאָל יידישע.

(4) א פוילישע פאכשולע („שקאָלא זשעמיעסלניטשאַ״), אין וועלכער ס׳האָבן געלערנט אויך איניקע יידישע קינדער.

(5) א ״תלמוד־תורה״ און ״ישיבה״ (וועלכע וועלן דערמאָנט ווערן אין די קומענדיקע קאפיט־לען, ווען ס׳וועלן באהאנדלט ווערן די עניני־דת).

ס׳איז אויך געווען א פריוואטע שולע פון די ערשטע דריי קלאסן, וועלכע האָט געהערט צו ה׳ פורמאן. ה׳ פורמאן איז געווען שטארק באליבט ביי דער סארנער באפעלקערונג. אלע זיינע תלמידים זענען, ענדיקנדיק זיין שולע, אריין אין תרבות שולע (ער איז געשטאָרבן אין ווין אין יאָר 1937).

דער חדר פון ה׳ יוסף נאבאזשני איז אויך מאָדערניזירט און צוגעפאסט געוואָרן צו א פאר־ברייטונג שולע, אדאנק דער מיטהילף פון זיין זון יצחק און זיין טאָכטער צוויטל נאבאזשני, וועלכע זענען שוין דאן געווען גוטע פעדאגאָגן.

ס׳זענען מיר ווייניק באקאנט די פרטים פון דער פוילישער פאכשולע. איך דארף נאָך דערמאָנען די פוילישע גימנאזיע. פיל סארנער בחורים און בחורות האָבן אין איר באקומען מאטורעס און דערנאָך געקאָנט פאָרזעצן זייער בילדונג אין די אוניווערזיטעטן. אדאנק דעם האָבן מיר דאָ אין ישראל איניקע דיפלאָמירטע פאכלייט פון סארני, חוץ יענע וועלכע האָבן באקומען זייער הויכ־בילדונג אדאנק די שולן, מיטל־שולן און סעמינארן פון ״תרבות״.

תרבות־שולן

די תרבות שולע איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1920 דורך הסתדרות ״תרבות״ אין פוילן מיט דער מיטהילף פון די ציוניסטישע עסקנים אין שטאָט, בראש פון וועלכע ס׳זענען געשטאנען ה״ה שמואל זינגערמאן, יהושע גלויבערמאן, די ברידער נחמיה און יהושע ניסמאן, דוד בירג, דוד וואלאק, יעקב בריק א.א. דער לערער פערסאָנאל איז געוואָרן באשטימט און באשטעטיקט דורך דער הסתדרות המורים העברים פון פוילן. אלע לימודים זענען געפירט געוואָרן לויטן פראָגראם פון ״הסתדרות תרבות״, און דורך איר קאָנטראָלירט געוואָרן. אויף וויזיטאציעס אין ביה״ס פלעגן קומען פון ווארשע ה״ה שמואל ראָזנהעק, איינשטיין א.א. חוץ דעם פלעגן דער מלוכה׳שער קורא־

טאָריום און זיינע אינספּעקטאָרן אדורכפירן קאָנטראָל און וויזיטאַציעס. די שולע האָט דערצויגן די תלמידים צו ליבע און געטריישאַפט צום יידישן פאָלק, צו חלוציות און אהבת המולדת. אדאנק דער דערציונג איז די חלוצים־עליה פון סארני פאַרהעלטניסמעסיק געווען זייער א גרויסע.

דער בית־הספר איז באשטאנען פון זיבן כיתות (חוץ עטלעכע פאראלעלע כיתות). אין זיין 20־יאָריקער עקזיסטענץ האָבן אין אים טויזנטער תלמידים באקומען זייער בילדונג און דער־ציונג, און זענען דערנאָך געוואָרן געטרייע זין פון יידישן פאָלק, גוטע ציונים און מחנכים פונם יינגן דור. פיל תלמידים וואָס האָבן געענדיקט די תרבות־שולע, האָבן דערנאָך פאָרגעזעצט זייער בילדונג אין אנדערע שטעט, אין סעמינארן און גימנאזיעס.

אויסער אלע לימודים האָבן די תלמידים געלערנט האנטארבעט, זינגען און ספּאָרט. די פאָר־שטעלונגען פון די קינדער האָבן געצויגן די אויפמערקזאמקייט פון אלע בירגער, באזונדערס די נאציאָנאלע פייערונגען: ל״ג בעומר, חנוכה, פורים. מיט א באזונדער געטריישאפט האָבן די תלמידים זיך פארנומען מיט דער הרקת קופסות קק״ל. די שולע האָט שטענדיק באקומען די בעסטע אויסצייכנונגען פאר ספּאָרט און שיינע איבונגען.

די שיינע דערגרייכונגען זענען געווען צו פארדאנקען די איבערגעגעבענע מנהלים און דעם גאנצן לערער פּערסאָנאל ווי אויך די עסקנים פון געזעלשאפט ״תרבות״ און די ועדי הורים. פון די מנהלים איז צו דערמאנען די ה״ה שאוהער, ראבינאָוויץ, בערנשטיין, גאָלדבערג (טור־זהב, יעצט אין קיבוץ יגור) און אברהם דיכטיאר. די לערער: זילבערשטיין, די ביידע אידל־שטיינס, פאָטער און זון, אברהם טענדלער, טוביה לעווין (באוווסט אלס משורר טל, וועלכער האָט איבערגעזעצט אין עברית דעם ראָמאן „אננא קארענינא״ און „אָיטשעץ זאדזשומיאָניך״ פון סלאָוואצקי), כלאדניעוויטש, קאוונער, שלמה גארפינקל (איצט אין רחובות), מושין, אייסלאנד און גראָסקאָפּף. דער לעצטער האָט אויך פיגורירט לגבי דער מאכט אלס אָפיציעלער לייטער פון דער שולע (״קיעראָווניק שקאָלי״). ער איז אויך געווען דער ספּעץ פון דער פוילישער שפראך, און פלעגט ארויסטרעטן מיט באגריסונגען אין נאָמען פון דער יידישער באפעלקערונג אין פארשידענע אָפיציעלע פאלן. אלס סעקרעטארן, חוץ אידעלשטיינען, זענען געווען לייב ביבער פון אסטרא און יוסף סודגעלטער. פאָרזיצער פון סניף תרבות זענען פאר דער צייט געווען: ה״ה שמואל זינגערמאן, פּרוי טרעס, הינדע גאָלדענשטיין, טאלע בערעזאָוויץ, טארטאקאָווסקי און שלמה זאנדוויס. צווישן די טיכטיקע טוערס פון תרבות זענען געווען צווישן אנדערע: אברהם טורקעניץ, משה יוז, ישראל קאָראָבאָטשקאָ (קרבי—אין ישראל), יצחק פרימאן און יצחק סאנדבערג. אלס פאָרזיצער און מיטגלידער פון ועדי ההורים אין דער דערמאָנטער תקופה געדענק איך די ה״ה: יצחק וואלק, אליעזר פערעוואזניק, הערשל זוליאר, אלתר פּרימאק, אלתר לאנגער, יעקב קליעס, ראובן דראך, יצחק קאמיען, יצחק פרימאן, ישראל קאָראָבאָטשקאָ, שמואל ירושלימסקי און אנדערע.

שטארק איינגעקריצט אין מיין זכרון איז די באגעגניש פון די תלמידים, בראש מיט די לערער און עסקני תרבות, מיט ח. נ. ביאליק, וועלכער איז געפאָרן אין דער באגלייטונג פון ה׳ ש. ראָזענהעק קיין ווילנע. אויפן וואקזאל אין סארני האָבן די תלמידים אים דערלאנגט בלומען און דער לערער טוביה לעווין האָט אים איינגעלאדן אָפּצושטייגן אויף אייניקע שעה׳ן קיין סארני און באזוכן דעם בית הספר. ביאליק האָט געענטפערט מיטן ווערטל: ״לא סרנו ממצוותיך״.

ביבליאָטעקן

ביבליאָטעקן זענען געווען עטלעכע: די ביבליאָטעק פאר די איזנבאַן באַאמטע („ביבליאָטעקא קאָלייאָוואַ״), ביי דער פּאָליציי קאָמאַנדע, פון דער רוסישער אינטעליגענץ, פון דער אוקראַיני־שער באַפעלקערונג, און צוויי יידישע ביבליאָטעקן. פריער איז געווען בלויז איינע. נאָכדעם האָבן די בונד חברים און די קאָמוניסטן זיך אָפּגעטיילט, און ס׳איז פארבליבן א זעלבשטענדיקע תרבות־ביבליאָטעק.

א בנין פאר א תרבות־גימנאַזיע

די לעצטע פּאָר יאָר פאר דער צווייטער וועלט־מלחמה זענען די עסקנים פון תרבות צוזאַמען מיטן ועד ההורים צוגעטראָטן בויען אויפן פּלאַץ פון בית הספר א גרויסן בנין פאר א העברעאישער גימנסיה. צו דעם צוועק איז געוועלט געוואָרן א ספּעציעלער ועד להקמת הגמנסיה העברית, בראש פון וועלכן זענען געשטאַנען ה״ה ברוך אסטראַווסקי, יוסף (יונה) מרגלית און שמריה גרשונוק, פּרעזעס פון דער יידישע קהילה. נאָך גרויסער מי און שתדלנות איז געלונגען דער געזו. תרבות צו באַקומען די געהעריקע דערלויבעניש אויף צו בויען דעם בנין. פיל מאָל האָט די מאַכט צוריקגעשיקט נישט באַשטעטיקטע די צוגעשטעלטע פּלענער. נישט איינמאָל איז אויסגעקומען צו פאָרן קיין לוצק אין דעם וואָיעוואָדסטוואָ־אַמט ווי אויך אין קוראַטאָריום כדי צו אינטערווענירן.

מיט גרויס פרייד און פּאַראַד איז געלייגט געוואָרן די אבן הפנה און אינגיכן איז פאַרענדיקט געוואָרן דער גרויסער שטיינערנער פונדאַמענט. די שטיינער זענען געשפּענדעט געוואָרן דורך ה׳ יוסף מרגלית, וועלכער איז געווען דער לייטער פון איינער פון די גרעסטע פירמעס אין געגנט — די קלעסאַווער שטיינהאַקערייַ „קלעסאָווסקי גראַניט פּאָלסקי״. אויך די ציגל־ווענט האָבן זיך אָנגעהויבן הייבן אלס העכער און העכער, אָבער די געדריקטע עקאָנאָמישע לאַגע און שווערע אַנטיסעמיטישע אַטמאָספער און די שטייערן־פּאָליטיק פון דער פּוילישער מאַכט קעגן דער יידישער באַפעלקערונג האָבן פאַרשווערט איינצוקאַסירן די התחיבויותן און מען איז געצוווּנגען געווען אָפּצושטעלן די בוי־אַרבעט פון דעם גימנסיה־בנין.

די פאַכשולע „אָרט״

די שולע איז געוואָרן געגרינדעט אין יאָר 1923/24 דורך דער צענטראַלער געזעלשאַפט „אָרט״ אין וואַרשע מיט דער מיטהילף פון עסקנים און צעירי־ציון פּאַרטיי אין סאַרני. פון זיי געדענק איך יעצט נאָר אייניקע: ד״ר זשיטניצקי (יעצט רעדאַקטאָר פון דער „יידישער פּרעסע״ אין אַרגענטינע), גדליה ליפשיץ, וועלכער האָט טריי געאַרבעט פאר „אָרט״ ביז די לעצטע טעג פון זיין לעבן און וועלכער איז אויך געווען סעקרעטאַר פון דער שולע, מוליע בערלינסקי, דער לערער אברהם טענדלער, ועל כולם — דער איניצאַטאָר און שטענדיקער פּאָרזיצער פון געזעל־שאַפט „אָרט״ אין סאַרני ד״ר באָריס שטיינבערג. זיין געטריישאַפט צום ענין „אָרט״ האָט ניט געהאַט קיין גרענעץ. און דער צווייטער צו אים מיט געטריישאַפט און מסירות איז געווען דער וויצע־פּאָרזיצער ד״ר צווימאַן. ער האָט געווידמעט פיל צייט, ענערגיע און אויך געלט פאר דער שולע.

די שולע האָט געהאַט צוויי פאַך אָפּטיילונגען: (1) נייען און צושניידן — פאר מיידלעך;

(2) סטאָלעריי. די רעזולטאַטן פון דער שניידעריי זענען געווען, אַז פיל מיידלעך האָבן זיך גוט אויסגעלערנט נייען, און האָבן שפּעטער געפירט דאַמען־שניידער וואַרשטאַטן. די סטאָלעריי איז גוט באַקאַנט אַלע פּאַרבליבענע סאַרנער. די שולע האָט זיך אויסגעצייכנט מיט איר מעבל אויסאַרבייטונגען פון בעסטן קוואַליטעט. ניט איין מאָל האָט די שולע באַקומען אויסצייכנונגען פון דער מאכט, פון דער סטאַראָסטווא און פון דער צענטראַלע פון "אָרט".

פיל תלמידים פון דער שולע, היינט אין ישראל און אין אנדערע לענדער, האָבן צו פאַר־דאַנקען דער שולע "אָרט" זייער פאַכבילדונג. די שולע האָט געהאַט אַן אייגענעם גרויסן און שיינעם צוויי שטאָקיקן בנין, אין וועלכן ס'איז אויך געווען אַ גרויסער זאַל און בינע פאַר פּאַרשידענע פאַרזאַמלונגען און פאָרשטעלונגען. מיר געדענקען נאָך אַלע די פאָרשטעלונגען פון דער סאַרנער דראַמאַטישער סעקציע און פון אייניקע גאַסט־טרופּעס, וועלכע זענען דאָרט פאַר־געקומען, ווי אויך די בעלער פון ועד הקק"ל און פון בית־יתומים קאָמיטעט, וועלכע פלעגן זיך ציען עד אור הבוקר. די שולע אין סאַרני האָט זיך גערעכנט אַלס איינע פון די בעסטע "אָרט" שולן אין פּוילן. פון די לערער געדענק איך ליידער בלויז דעם אינזשיניער צוקערמאַן, וועלכער איז געווען דירעקטאָר די לעצטע פּאָר יאָר, מוניע שניידער (יעצט אין ישראל) און גאַרבאַזש, וועלכע האָבן דאָרט געאַרבעט אַלס אינסטרוקטאָרן. במשך פון עטלעכע יאָר זענען די אָפּיציעלע קוראַטאָרן פון סאַרנער "אָרט" געווען וואָלף גאָלדמאַן און משה בורקא.

קינדערגאָרטנס

קינדערגאָרטנס אין אנדערע שפּראַכן חוץ עברית זענען אין סאַרני ניט געווען. ס'האָט זיך געגרינדעט אַ קינדערגאָרטן אין דער פּוילישער שפּראַך, נאָר ער האָט זיך אין קורצן געשלאָסן. גוט פּראָספּערירט האָט דער גן־ילדים אין עברית, וועלכער איז געוואָרן געפירט דורך דער גננת זינע פּרימער (יעצט אין ישראל). ס'זענען געווען נאָך אנדערע גנים, אַלע אין עברית.

דראַמאַטישע סעקציע

די דראַמאַטישע סעקציע האָט אָנגעהויבן איר טעטיקייט אין יאָר 1918/19. איר ערשטע פאָרשטעלונג איז געווען "דער אינטעליגענט", מיט דער באַטייליקונג פון אהרן זאַנדוויס, משה בורקא, יחיאל סלוצקי, משה גאַמערמאַן א.א.

צוליב די אומרוען און פּאָגראָמען וועלכע האָבן דאַמאָלס געבושעוועט, איז די טעטיקייט פון דער סעקציע אָפּגעשטעלט געוואָרן ביז דעם יאָר 1920. פון דאַמאָלס ביזן יאָר 1939 איז די סעקציע געווען טעטיק אָן איבעררייס, כאָטש די מיטגלידער האָבן זיך מיט די יאָרן געביטן. צו די באַליבטע און דערפאָלגרייכע שפּילער פון דעם ערשטן אַנסאַמבל זענען געווען פאַררעכנט בילקע גאָלדבערג־גאַמערמאַן, משה גאַמערמאַן, און יחיאל סלוצקי אין זיין ראָל "פּראַקאַפּ".

נאָך דער עליה פון דער ערשטער גרופּע חלוצים קיין א"י, אין יאָר 1921, זענען ארויף אויף דער בינע נייע כוחות: הערשל פלאָטניק און זיין שוואָגער שוואַרצטוך, זעליג שפּירא (דאָ אין ישראל — בן אפרים), וועלכער איז אויך געווען רעזשיסער ביז זיין עליה קיין ישראל און אויסגעשפּילט די ראָלע פון דער מכשפה (באָבע יאַגע), טאַליע בעקערמאַן, אברהם אהרן דוואָרעצקי, חנה און שלמה זאַנדוויס, שרה פיקמאַן, דינה ווייִנבלאַט־קאַראַבאַטשקאַ, איר ברודער

שלמה ווייגבלאט, דער צווייטער ברודער שלום אלס סופליאר, טוליע בערעזאוויץ, זינע און בוזיע פרימער, פלאכאווסקי, מאליע גאָלדמאַן־סטערלאַווסקי, ליובע טשערניאַק־פּערלשטיין, חיה און יצחק גארנשטיין, רחל׳ע בערנשטיין, פּעסל זשולטאַק, יצחק פּלאַטניק א.א. רעזשיסאָרן אין די ערשטע יאָרן זענען צווישן אנדערע געווען: דער אַרטיסט שטשאַגאַל, און פונם יאָר 1924 און ווייטער — טאַליע בערעזאוויץ, פלאכאווסקי און יצחק פּלאַטניק. א באַזונדער געטרייער מיטגליד איז געווען חבר איידלשטיין. ער און זיין פידעלע זענען געווען ווי אַן אומשיידבאַר פּאָרל. ער האָט געזאָרגט צו אָרגאַניזירן די כאָר גרופּעס און אויסשולן אלע געזאַנגען פון די פאָרשטעלונ־גען. אויב ס׳האָט אַמאָל אויסגעפעלט די נאָטן פון וועלכן עס איז שיר, האָט שוין איידלשטיין צוגעפּאַסט א פּאַסנדע מעלאָדיע. צווישן אנדערע האָט מען אויפגעפירט די פאָרשטעלונגען: בר־כוכבא, שולמית, די מכשפה, דער דיבוק, יאַשע קאַלב, שלום עליכמ׳ס און שלום אַש׳ס פּיעסן. צו אלע פאָרשטעלונגען האָבן פיל מיטגעהאָלפן דער גוטער סופליאָר חיים פּערעלשטיין און וועלוול שאַר אלס שטענדיקער סצענאַריוש.

די הכנסות פון די פאָרשטעלונגען זענען מערסטנס געווען געווידמעט עליה־צוועקן, פאַר אומפאַרמעגלעכע חלוצים, וועלכע זענען באַשטעטיקט געוואָרן צו עליה און האָבן ניט געהאַט די הוצאות, ווי אויך פאַר וווילטעטיקע צוועקן.

ספּאָרט־קלובן

זענען געווען אין סאַרני צוויי: איינער א פּוילישער אונטערן נאָמען "זאַגאַנטשיק", איז באַ־שטאַנען פון די לערער פון דער פּוילישער גימנאַזיע מיטן באַוווּסטן אַנטיסעמיט דעם לערער כיראַווסקי בראש; דער צווייטער — א יידישער קלוב אונטערן נאָמען "סעקפּותר" — ד.ה. "סעקציע פוטבאָל תרבות", נאָכדעם האָט ער זיך גערופן "הכוח". אין דער יידישער מאַנשאַפט האָבן זיך באַטייליקט די חברים פּאַטאַקאַ, דוד טוראַק, לייזער בריק, פּאַסמאַן, שמואל דוד ביק, דוד קאַלקאַווסקי און "יאַפּעלע".

דער לעצטער איז געווען א געזונטער יינגל, א גוטער שפּילער, נאָר א קליינוווּקסיקער. דאַקעגן דער פּוילישער לערער כיראַווסקי איז געווען הויך און ברייט. א גרויסער געזונטער גוי. שטענדיק איז "יאַפּעלע" אַרויסגעשטעלט געוואָרן צו שפּילן קעגן כיראַווסקין, ממש גלית און דוד. "יאַפּעלע"ן האָט טאַקע אָפט געלונגען אָנטאָן דעם גרויסן גוי צרות.

אין דער סעקציע "הכוח" האָבן אָנטייל גענומען די צוויי ראָזנבערגס, אהר׳ל און יאָסן, די צוויי ברידער זאַלאַטאַוו, אברהם׳ל און שמואל׳יק, די צוויי ברידער גיפּשטיין, בערל קלעס, איציע און יהושע טענדלער, זעליג שטיין, סעניא שפּירא און שמואל׳יק פּרישקולניק. איינער פון די געזונטסטע און ווירדיקסטע בחורים פון דער סעקציע איז געווען אברהם׳ל זאַלאַטאַוו. ווען ער איז געווען אין דער רעגולערער דינסט אין דער פּוילישער אַרמיי האָט געטראָפן, אַז אַן אונטער־אָפיציר האָט א געשריי געטאָן "זשיד". האָט אברהם׳ל אים געגעבן א פּאַטש, פאַר וואָס ער האָט באַקומען 21 טעג תפיסה, נאָר ער איז געווען צופרידן.

חוץ די פאַרמעסטונגען מיטן "זאַגאַנטשיק", פלעגן סאַרני באַזוכן "דרוזשינעס" פון אַרומיקע שטעטלעך, ווי אויך די "חשמונאי" דרוזשינע פון ראָוונע. די מעטשן פלעגן צוציען פיל צושויער.

פון די פאָרזיצערס פון די ספּאָרט־קלובן זענען געבליבן אין זכרון: טאַליע בערעזאוויטש און סיאַמאַ מילשטיין.

אין 1919, ווען די פוילישע ארמיי איז צום ערשטן מאָל אריין אין סארני, איז אָנגעקומען קיין סארני א גרויסע צאָל פליטים פון קיעווער זייט, באזונדער פון אלעווסק. היות זיי זענען אָנגעקומען בערום ובחוסר כל, און צווישן דער סארנער אָרטיקער באפעלקערונג האָבן אויך נישט געפעלט קיין קבצנים, נויטבאדערפטיקע און קראנקע, האָבן א גרופע חברים בראש מיט משה׳ל גאמערמאן און משה בורקא, זיך פארבונדן מיט ראָוונע, ווו ס׳איז שוין געווען טעטיק דער פאָרשטייער פון ״דזשאָינט״ אויף וואָלין.

ס׳איז באלד געגרינדעט געוואָרן אין סארני א קרייז־קאָמיטעט פון ״דזשאָינט״ אין פאָלגענדן צוזאמענשטעל: משה׳ל גאמערמאן אלס פאָרזיצער, משה בורקא — וויצע פאָרזיצער, אברהם בינדער פון דאמבראוויץ (יעצט בן־דור, אין ישראל) אלס סעקרעטאר.

מיטגלידער: אנשל שאכניוק (שכנאי), צבי (גרישא) שפירא, יחיאל רייך פון אלעווסק, און מנחם זלמן בריסקמאן פון סעכאוו.

דער קרייז קאָמיטעט האָט אנטוויקלט א גרויסע הילף טעטיקייט אין דער גאנצער סארנער סביבה: געעפנט קיכן פאר קינדער, אומארבעטספעיקע און קראנקע, געזאָרגט פאר דערציונג און אויסבילדונג פון דער אָרעמער באפעלקערונג, דער עיקר פון די פליטים, און אויך צעטיילט פינאנסיעלע שטיצע.

ס׳איז אויך געווען א ספעציעלער פאָנד ״מתן בסתר״, פאר בכבודיקע פליטים.

דער ״דזשאָינט״ האָט דאן געגרינדעט אין סארני א ידישן שפיטאָל; דער שפיטאָל איז געווען אין עק פון דער ברייטער גאס, אין וואלאדזינסקי׳ס הויז. די לייטונג פון שפיטאָל איז איבערגעגעבן געוואָרן דעם דאן אָנגעקומענעם קיין סארני אלס פליט דאָקטאָר שטיינבערג. אלס ווירטשאפט־לעכע לייטערין איז אנגאזשירט געוואָרן די פרוי איידעלשטיין, אויך א פליטה פון אלעווסק (די פרוי פונם באוווסטן ידישן דאָקטאָר אין אלעווסק).

דער שפיטאָל האָט עקזיסטירט בערך א צוויי יאָר.

שפעטער איז אין שטאָט געעפנט געוואָרן א רעגירונגס־שפיטאָל, ווו אויך ידן האָבן געקענט באקומען מעדיצינישע הילף. אָבער אלס דאָקטוירים האָבן ידן אין דעם שפיטאָל ניט געארבעט. ס׳איז אויך געגרינדעט געוואָרן א גרויסע פאליקליניק און אמבולאטאריע פון דער קראנקן קאסע (״קאָסאַ כאָריך״), ווו ידישע ארבעטער און באאמטע, וועלכע האָבן געהערט צו די קראנקן־קאסע, האָבן באקומען מעדיצינישע הילף. דאָרט האָט אויך געארבעט ד״ר שטיינבערג. חוץ אים זענען געווען נאָך צוויי ידישע דאָקטוירים: זיין פרוי ד״ר יעלענא שטיינבערג און ד״ר זיגמונד קאָהן, ווי אויך דער פליט פון גאליציע ד״ר זכריה גאָלדנער (1939—1942).

פון די פינף קריסטליכע דאָקטוירים איז געווען פאָפולער ד״ר קאזשוכאוו, א גוי א שכור, וועלכער האָט זיך זייער אָפט געוואַלגערט פון די פיס. ער איז געווען א קליינער אוהב ישראל. שפעטער איז געוואָרן פאָפולער אין דער ידישער גאס דער ד״ר כאטיאן (כירורג). ס׳זענען געווען אויך צוויי פעלדשערס,ביידע קריסטן. איינער פון זיי, קאראטעצקי, אויך א טרינקער און א שונא ישראל.

ציין־דאָקטוירים זענען געווען דריי, פון זיי צוויי ידישע: יעלענא סערבין־פאניטש (שפעטער בערעזאוויטש), און שמעון צווייטמאן, אַן עסקן צבורי, וויצע־פאָרזיצער פון ״אָרט״, ״טאָז״ און אַק־טיווער מיטגליד אין אנדערע אינסטיטוציעס.

די געזעלשאפט "טאָז" האָט אָנגעהויבן איר טעטיקייט אין יאָר 1919/1920, ווען ס'האָט זיך אָנגעהויבן דער שטראָם פון די קינדער־יתומים נאָך די פּאָגראָמען פון די פּעטליורישע באַנדעס און אַנדערע רוצחים אויף אוקראַינע. די געזעלשאפט האָט געעפנט אַ גוט איינגעריכטעטע אַמ־בולאַטאָריע און האָט אָנגעהויבן בויען אין וואַלד אויף פּאַלעסיער זייט אַ גרויסן בנין פאַר אַ זומער־קאָלאָניע. האַלטנדיק שוין ביים ענדיקן די געביידע, איז זי אין איין זומער־נאַכט אַוועק מיטן פייער.

די ערשטע יאָרן פון איר עקזיסטענץ האָט די געזעלשאפט "טאָז" גוט געאַרבעט און אַפילו צוגעצויגן פיל טיכטיקע עסקנים. דאַקעגן אין די לעצטע יאָרן איז די פאַראַינטערעסירונג פון דער יידישער באַפעלקערונג געוואָרן קלענער, און די געזעלשאפט האָט כמעט אויפגעהערט צו עקזיסטירן. בראש פון דער געזעלשאפט "טאָז" איז געשטאַנען דער צאָן טעכניקער פּלאַכאַווסקי.

לינת הצדק

די חברה האָט קיין צענטראַלע אין וואַרשע ניט געהאַט און האָט זיך געפירט מיט אייגענע כוחות פון שטאָטישע עסקנים מיט באַגרענעצטע געלט־מיטלען, וועלכע זענען איינגעפלאָסן מערסטן טייל פון מיטגליד אָפּצאָל, שפּענדונגען, פאַראַנשטאַלטונגען און סובסידיעס פון דער קהילה און שטאָט פאַרוואַלטונג.

טראָץ אַלעמען האָט די חברה געפירט אַ פאַרצווייגטע גוט איינגעאָרדנטע טעטיקייט און געבראַכט הילף פאַר אָרעמע קראַנקע. פאַקטיש האָט די חברה זיך געדאַרפט רופן „ביקור חולים" אָדער "רופא חולים", ווייל די חברים פון פאַרוואַלטונג האָבן באַזוכט קראַנקע, געשיקט דאָקטוירים און רעצעפּטן צו די קראַנקע אויפן רעכענונג פון דער חברה, מיטגעבראַכט מיט זיך גוטע פרוכטן, וואַרעניעס, שאָקאָלאַד און אַנדערע מאכלים צו דערקוויקן די נשמה פון חולה. נאָר דער נאָמען "לינת הצדק" האָט זיך גענומען פון דעם וואָס דער ערשטער ציל איז געווען, אַז די מיטגלידער פון דער געזעלשאפט זאָלן בלייבן נעכטיקן ביי דעם חולה און אויפן אָרט העלפן אים און זיין פאַמיליע.

צווישן די טעטיקע און געטרייע פאָרזיצערס פון דער חברה זענען געווען יעקב סאַנדבערג און יעקב זאַנדוויס, און אַלס קאַסירער — דער אַלטער ר' אברהם קלעס.

די טעטיקע מיטגלידער פון דער חברה זענען געווען ה"ה יצחק גילדענגאַרן, ישראל נאַבאָזשני, פּסח בורקאַ, פנחס זאַנדוויס, יהושע ברוך פּלאָטניק, נח פּערלשטיין, לייזער ראָזנשטיין, דוד פּערלשטיין (ווי מ'האָט אים גערופן "דוד דער שוואַרצער" — יעצט אין ישראל).

סאָציאַלע הילף

די חברה "לחם עניים" האָט פאַקטיש אָנגעהויבן איר טעטיקייט פונם ערשטן טאָג פון סאַרנער אויפבוי, נאָר דאַמאָלס איז זי ניט געווען אָרגאַניזירט און לעגאַליזירט און זי איז געפירט גע־יאָרן דורך די ריינע און כשר'ע הענט פון ר' זיסקינד גאַמערמאַן, דעם ערשטן שוחט אין סאַרני. נאָך זיין פּטירה איז די מלאכת־הקודש פון שו"ב צוזאַמען מיט דער צדקה־טראַדיציע איבערגעגאַנגען צו זיין זון שלמה, וועלכער האָט די אַרבעט פון צדקה און גמ"ח נאָך פיל פאַרגרעסערט און פאַרשטאַרקט.

די פּוילישע מאַכט האָט לעגאַליזירט די חברה. דערוויל איז די יידישע באַפעלקערונג אין

שטאָט פאַרגרעסערט געוואָרן, און אויך די צאָל נצרכים איז פאַרגרעסערט געוואָרן.

די געזעלשאַפט האָט אונטערשטיצט פיל אָרעמע און נויטבאַדערפטיקע. זי פלעגט אויסצאָלן חודש־שטיצע פיל אָרעמע משפחות, און אייניקע משפחות פלעגן באַקומען איינמאָליקע שטיצע אין גרעסערע סכומים, "מתן בסתר", כדי זיי זאָלן קענען ווערן זעלבשטענדיק און אָנהויבן זיך אליין מפרנס זיין. די געזעלשאַפט פלעגט צעטיילן הונדערטער מעטער האָלץ יעדן ווינטער, חוץ דעם וואָס זי פלעגט דורכפירן יעדן פסח די "מעות חיטין" אקציע און פלעגט פאַרטיילן מצה, קאַרטאָפל און מזומנים כדי די נויטבאַדערפטיקע משפחות זאָלן קאָנען צוגרייטן דעם סדר און יו"ט. די געזעלשאַפט האָט אויך פאַרטיילט מלבושים, וועלכע זי פלעגט באַקומען פון אַמעריקע און אויך פון סאַרנער בירגער, וועלכע האָבן זיך איבערגעצויגן קיין וואַרשע.

די הכנסות פון דער געזעלשאַפט זענען באַשטאַנען פון רעגולערע מיטגליד־אָפּצאָל, פון נדרים אין די שולן און פון זאַמלונגען אויף אַלע שמחות, ברית'ן, חתונות, סובסידיעס פון דער קהילה און שטאָט פאַרוואַלטונג, און אחרון אחרון — פון אונדזערע אַמעריקאַנער ברידער.

אין דעטרויט האָט געוווינט א סאַרנער ייד, ה' שמחה שפּירא, אָדער ווי מ'פלעגט אים רופן אין סאַרני — שמחה דער פּעקאַרניק. ער פלעגט זאָרגן אַז די דאָלאַרן זאָלן געזאַמעלט ווערן און זאָלן אָנקומען קיין סאַרני צו דער ריכטיקער צייט. צו דעם צוועק איז געגרינדעט געוואָרן א קאָמיטעט פון סאַרנער עמיגראַנטן, און די תרומות זיינען איבערגעוויזן געוואָרן קיין סאַרני. ביי דער פאַרטיילונג פון די סכומים אין סאַרני האָבן אָנטייל גענומען די עלטערן פון די אַמעריקאַנער תורמים.

איין ווינטער האָט ר' שמחה שפּירא געבעטן פון סאַרנער קאָמיטעט מ'זאָל אים שיקן א גאַנצן גאַרדעראָב פון פּויערישע מלבושים, א סוויטע, לייווענטענע העמד און הויזן, פּאַסטאַלעס, א טאָרבע — כדי ער זאָל קענען פּורים זיך פאַרשטעלן אַלס אָרעמער פּויער און זאַמלען מער געלט. די באַשטעלונג האָט מען אויסגעפילט, און אויך ר' שמחה האָט זיין פליכט אויסגעפילט אויפן בעסטן אופן. ווען מ'האָט געדאַרפט אדורכפירן די "מעות חיטין" אקציע, האָבן אַלע עסקנים מיט ביידע רבנים בראש זיך צוגעשטעלט צו דער צייט. אויך די ווינטער אקציע אויף זאַמלען קליידער, קאַרטאָפל און צוגרייטן האָלץ, איז דורכגעפירט געוואָרן מיט דער באַטייליקונג פון די זעלבע עסקנים.

בראש פון דער געזעלשאַפט איז געשטאַנען ר' שלמה גאַמערמאַן. מיטגלידער זענען געווען ה"ה אָשר גייפמאַן, יעקב סאַנדבערג, נח פּערלשטיין, פּיניע וואָלק, פּנחס זאַנדוויס, יצחק גילדענגאַרן, איצל זינגער, חיים פעלדהענדלער א.א.

בית־יתומים

דער סאַרנער בית־יתומים איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1919/20, באַלד נאָך די פּאָגראָמען אין אוקראַינע. ווען ס'האָבן אָנגעהויבן קומען טראַנספּאָרטן פון יידן קיין פּוילן, איז סאַרני געוואָרן א צענטראַל פּונקט, די "סטאַציע קאָנטראַלנאַ" פון דער פּויליש־רוסישער גרענעץ.

דער בית־יתומים איז געגרינדעט געוואָרן דורך דעם קרייז־קאָמיטעט פון "דזשאָינט" און איז שפּעטער אונטערגעאָרדנט געוואָרן דעם צענטראַל־קאָמיטעט פאַר יתומים פאַרזאָרגונג אין פּוילן מיט דער באַטייליקונג פון סאַרנער עסקנים. אין די ערשטע יאָרן איז שטאַרק טעטיק געווען ר' אברהם פורמאַן, וועלכער איז אויך געווען ראַיאָן אינסטרוקטאָר, און חנה גייער פון סטאָלין

אלס פארוואלטערין. א פּאָר יאָר שפּעטער, ווען די לאַגע האָט זיך סטאַביליזירט, און מער זענען קיין יתומים פון רוסלאַנד ניט אָנגעקומען, איז דער בית־יתומים איבערגעגאַנגען אַלץ מער אויף זיין אייגענעם אויסקום און איז געוואָרן כמעט אינגאַנצן אויסגעהאַלטן דורך דער סאַרנער באַפעל־קערונג, מיט אייניקע קליינע סובסידיעס פון צענטראַל קאָמיטעט אין וואַרשע און פון סאַרנער שטאָטראַט און פון דער קהילה. די וויכטיקסטע הכנסות זענען געווען פון מיטגליד־אָפּצאָל און שפּענדונגען. דער בית־יתומים האָט זיך געפונען אין בנין פון בית הספר "תרבות", און די יתומים האָבן געלערנט אין אים אָן אָפּצאָל. דאָס האָט פיל פאַרגרינגערט דעם ועד פון בית־היתומים.

בראש פון ועד זענען געשטאַנען ה"ה יוסף בארזאם, ד"ר שטיינבערג, חיים גליק און אַנדערע, אָבער פאַקטיש האָט אָנגעפירט מיט דער גאַנצער אַרבעט א פרויען־קאָמיטעט. חוץ דעם וואָס די פרויען האָבן דורכגעפירט געלט־ און קליידער־זאַמלונגען, פאַראַנשטאַלטונגען און באַלן, באַזאַרן און קינדער־פאָרשטעלונגען, האָבן זיי אָפט פשוט אַליין פאַרשאַרט די אַרבל און געמאַכט די שוואַרצע אַרבעט אין קיך און אין די צימערן.

די טיכטיקע און געטרייע מיטגלידערינס זענען געווען די פרוי בארזאם (פּאָרזיצערין), פרוי חוה קאַראַבאַטשקאַ, פרוי ליפשיץ, פרוי בתיה גאָלדמאַן, פרוי גליק, פרוי שור, פרוי אײדל־שטיין א.א.

הונדערטער קינדער זענען דערצויגן געוואָרן אין דעם יתומים־הויז אין פאַרלויף פון זיין צוואַנציק יאָריקער עקזיסטענץ אלס ווירדיקע בירגער און נאַציאָנאַלע יידן. ביים פאַרלאָזן דעם אַנשטאַלט אלס דערוואַקסענע יוגנטלעכע האָט דער ועד זיי מיטגעהאָלפן שטעלן זייערע ערשטע טריט אין זייער פּריוואַטן זעלבסטשטענדיקן לעבן.

ציוניסטישע פּאַרטייען

אַלגעמיינע ציוניסטן

אויך סאַרני האָט ניט פאַרמידט די פאַרטיילונג פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אויף צוויי זרמים, "על המשמר" און "עת לבנות", אין יאָר 1930. קיין יוגנט אָרגאַניזאַציע האָבן די צוויי שטראָמען אין סאַרני ניט געהאַט. די פאַרטיי האָט געציילט א סך גוטע און טרייע חברים, פון וועלכע א טייל האָבן עולה געווען מיט זייערע משפחות קיין ארץ־ישראל. די פאַרטיי האָט געהאַט אירע טיכטיקע מיטגלידער אין אַלע ועדות פון קק"ל, קרן־היסוד, תרבות, ווי אויך אין דער קהלה און אין שטאָט־פאַרוואַלטונג.

אין די יאָרן 1926—1925 איז געגרינדעט געוואָרן ביי דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע א חברה צו קויפן באָדן אין א"י. צו דעם צוועק האָט די חברה ארויסגעשיקט קיין א"י די ה"ה שמואל זינגערמאַן און פסח קלייד, וועלכע האָבן ווירקלעך געקויפט באָדן אין אייניקע ערטער, ביי בני־ברק און אין מפרץ חיפה. געניוע רעזולטאַטן פון די קניות זענען ניט באַוווּסט, ס'איז נאָר באַקאַנט דאָס עטלעכע מיטגלידער פון דער חברה ווי משפחת זינגערמאַן, לוי גרובער, יצחק לעווין, יעקב בריק, גורוויץ, בארזאם האָבן געהאַט געקויפט באָדן אין יענער צייט.

וויכטיקע מיטגלידער אין דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע זענען געווען ה"ה שמריהו גערשונאַק, שמואל זינגערמאַן, מענדל לאופער, יצחק לעווין, משה טאַרטאַקאָווסקי, ברוך טרעס, איזיק זעלמאַן, מענדל גורוויץ, אברהם חיים שניידער א.א.

צעירי ציון

די פארטיי צעירי ציון האָט אָנגעהויבן איר טעטיקייט אין סאַרני נאָך אין יאָר 1917, נאָר צוליב די אומרועו און מאכט־טוישונגען און דעם בירגערקריג איז איר טעטיקייט אלע מאָל איבערגע־ריסן געוואָרן און ערשט באנייט געוואָרן אין יאָר 1920 מיטן אריינמארשירן פונם פוילישן מיליטער. פון יאָר 1920 ביז 1924 האָבן צעירי ציון געפירט א פארצווייגטע טעטיקייט אויף אלע געביטן: ציוניסטישע פּאָליטיק, עליה, אלגעמיינע יידיש־פוילישע אינטערעסן, מיט־גע־האָלפן אָרגאניזירן די ארבעטער־צעכן, בענק א.א. דער מרכז המפלגה איז דאַן געווען אין ווארשע. ס׳פלעגן אָפט קומען קיין סאַרני די מיטגלידער פון צענטראל קאָמיטעט: ריטאוו, מערעמינסקי, ראָזענשטיין, דוב בער מאלקין א.א.

בראש פון דער פארטיי איז דאַן געשטאַנען א ועד פון פאָלגענדע חברים: ד״ר זשיטניצקי, יונה גליק, מאיר שטיין, גדליה ליפשיץ, אברהם טורקעניץ און שלמה זאנדוויס. נאָך דער שפּאַל־טונג פון דער פארטיי, זענען א טייל חברים אריבער צו פועלי ציון — צ.ס. און א טייל צו ״התאחדות״.

פועלי ציון — צ.ס.

״פועלי ציון — צ. ס.״ האָבן געפירט א גרויסע טעטיקייט אויף אלע געביטן פון פּאָליטישער פּראָפּאַגאנדע און ציוניסטישער דערציונג. זיי זענען אויך געווען פארטראָטן אין אלע וועדות פון קק״ל, קהי״ס, שטאָט־ראַט און קהילה, און אויך אין די ווירטשאַפטלעכע אינסטיטוציעס. די אָרגאניזאציע האָט געציילט בערך א 200 מיטגלידער. בראש זענען געשטאַנען אברהם אהרן דווארעצקי, און ייבדלו לחיים ירחמיאל בערלינסקי און דער לערער שלמה גארפינקעל.

די פועלי ציון — צ.ס. האָבן אויך געהאַט א גרויסע אָרגאניזאציע פון ארבעטער יוגנט ״פרייהייט״.

ביי די פועלי ציון — צ.ס. איז געגרינדעט געוואָרן אַן ״עובד״ אָרגאניזאציע, וועלכע איז באַשטאַנען פון סאַרנער יונגע ארבעטער, וואָס זייער ציל איז געווען — עליה קיין א״י. די האָבן געהאַט זייער ״לשכה״ אין הויז פון פאמיליע בערלינסקי. אייניקע פון זיי האָבן זוכה געווען עולה צו זיין פארן אויסברוך פון וועלט־קריג.

ס׳איז כדאי צו דערמאָנען דעם חבר מאיר שטיין, פון די עלטסטע חברים פון צעירי ציון און שפּעטער פועלי ציון — צ. ס. אין סאַרני פלעגט מען אים רופן ״מאיר דער פּראַטשקאַרניק״, ווייל ער האָט געהאַלטן א וועשעריי. ניט קוקנדיק אויף דעם וואָס ער איז שטענדיק געווען שטאַרק פארנומען ביי זיין ארבעט, האָרעווענדיק שווער און אָרנטלעך בכדי צו מפרנס זיין די משפחה, האָט ער שטענדיק געפונען צייט פאַר ציוניסטישער ארבעט. ביי אים אין שטוב איז במשך יאָרן געווען דער לאָקאַל פון דער פארטיי, די ביבליאָטעק און אנדערע אנשטאַלטן. ער האָט אויך מקיים געווען די מצות עליה, הלכה למעשה, און האָט מיט זיין גאַנצער משפחה עולה געווען קיין א״י. דאָ איז ער נאָך א לענגערער קראַנקהייט געשטאָרבן.

התאחדות

די אָרגאניזאציע ״התאחדות״ האָט געציילט ביי 70—80 מיטגלידער, און האָט געפירט דיזעלבע ציוניסטישע טעטיקייט ווי פועלי־ציון. צום ועד פון התאחדות האָבן געהערט ה״ה אברהם טורקע־

ניק, אברהם דיכטיאר, יצחק פרימאן, שמואל ירושלימסקי, שלמה זאנדווייס, ישראל קאראבאטשקא, יצחק סאנדבערג א.א. ביי התאחדות איז געווען טעטיק א יוגנט אָרגאניזאַציע „גורדוניה", בראש פון וועלכער ס'זענען געשטאַנען די חברים רעקעס, הארצמאַן, זינגער (איצל זינגערס יינגסטער זון) א.א.

השומר הצעיר

השומר הצעיר האָט אָנגעהויבן זיין טעטיקייט נאָך אין יאָר 1921/22 אלס ציוניסטישע סקויטן־אָרגאַניזאַציע. אין די לעצטע יאָרן האָט ער געפירט א לינק־ציוניסטישע פּאָליטישע טעטי־קייט. די פּוילישע מאכט האָט אָנגעהויבן זיך באַציען צו אים מיט חשד; האָט ער דעריבער געשלאָסן אָפיציעל זיין לאָקאַל און געפירט זיין ארבעט אונטערן שילד פון „תרבות" אלס פאריין פון שול־יוגנט „שומריה". דער השומר הצעיר האָט געפירט א פארצווייגטע דערציערישע ארבעט, אמערסטן צווישן די שילער פון „תרבות"־שולע.

זייער לאָקאַל איז יעדן אוונט געווען פול מיט יוגנט. די געזאַנגען און טענץ האָבן זיך געטראָגן איבער א גרויסן טייל פון שטאָט ביז די שפּעטסטע אָוונט־שעה'ן. צום השומר הצעיר האָבן גע־הערט: בערל פרימער, חנינא זעוו, סאנקע גייפמאַן, די שוועסטער גאַמערמאַן, ראניא טרעס, מוניע שניידער, יעקב ראָזנפעלד — אלע איצט אין ישראל.

מזרחי, הפּועל־המזרחי און השומר הדתי

האָבן געפירט א גרויסע ציוניסטישע טעטיקייט. זיי האָבן געציילט 150 מיטגלידער בערך, געהאַט אַן אייגענעם גרויסן לאָקאַל, ווו זיי האָבן אויך געדאַוונט. זיי זענען געווען פארטראָטן אין קהילה, שטאָט־פארוואַלטונג, ועדות פון קק"ל, קהי"ס און שקל־אקציע.

בראש פון דער פאריייניקטער מזרחי אָרגאַניזאַציע איז געשטאַנען ה' דוד בירג. פארוואַלטונג און ראַט־מיטגלידער זענען געווען ה"ה שלמה גאַמערמאַן, מענדל זינדל, יעקב זאַנדווייס, אָשר גייפמאַן א.א. בראש פון השומר הדתי: ברוך ראבינאָוויץ און העכטמאַן — דעם רב'ס זון.

הצה"ר און בית"ר

האָבן ווי באַוווּסט די לעצטע יאָרן געפירט א סעפּאַראַטע טעטיקייט, מיט זייער באַזונדער קרן תל־חי און ברית־החייל. די איינציקע בשותפותדיקע ארבעט איז געווען די „תרבות"־שולע, ווו מ'פלעגט מיט זיי זיך טרעפן. אין סארני פלעגן אראָפּקומען שליחים פון דער מפקדה ראשית, און איינמאָל האָט באַזוכט מנחם בעגין. בראש פון הצה"ר זענען געשטאַנען ה"ה ברוך אסטראָווסקי און יעקב בריק. בראש פון בית"ר: אשר מיאסניק, גאַניק, גערבאַטי, פּערלמוטער און יהושע בורקא.

„וויצאָ"

די ציוניסטישע פרויען אָרגאַניזאַציע „וויצאָ" האָט אויך געפירט איר טעטיקייט. בראש איז געשטאַנען פרוי צווימאַן.

החלוץ און החלוץ הצעיר

האָבן זיך פארנומען מיט חלוציות און עליה. סארנער יוגנטלעכע זענען געווען צעוואָרפן אין די

הכשרה־פונקטן איבער גאַנץ פוילן. סאַרנער חלוצים זענען געווען די גרינדער פון באַוווסטן אין פוילן הכשרה־קיבוץ קליעסאָוו און אויך פון איייניקע קלענערע הכשרה־פּונקטן אין טאָמאַש־גאַראַד, ראַקיטנע, דאָמבראָוויצע, קאָסטאָפּאָל א.א.

אין סאַרני אליין איז אויך געווען א קורצע צייט א קיבוץ א.נ. "אל־על".

סאַרנער חלוצים זענען היינט פאַרטראָטן אין א סך קיבוצים איבער גאַנץ ישראל, פון דן ביז יד־מרדכי. עטלעכע פון דער סאַרנער יוגנט אין ישראל זענען געפאַלן אין דער מלחמת השחרור (דוד עטשטיין, גאַרבער־אהרוני א.א.).

ליגה למען א״י העובדת

אין סאַרני איז אויך געווען א ליגה למען א״י העובדת, ווו אלע ציוניסטישע אַרבעטער־אָרגאַניזאַצעס זענען געווען פאַרטראָטן דורך זייערע פאָרשטייער.

אָנהייב פון עליה שלישית פון סאַרני

דער ערשטער וואָס האָט עולה געווען קיין א״י אין אָנהויב פון דער עליה שלישית, אָן וועלכער ס׳איז אָרגאַניזאַציע נאָר פון אייגענער איניציאַטיוו און מיט אייגענע כוחות, איז געווען אליהו האַרפּאַק. נאָך זיין קומען אין יאָר 1917 פון אָדעס, ווו ער האָט איייניקע יאָר געלערנט, איז ער געווען צווישן די ערשטע גרינדער פון דער צעירי־ציון פראַקציע אין סאַרני. פון דאַן האָט ער זיך אָנגעהויבן גרייטן צו דער עליה קיין א״י, נאָר צוליב די אומרוען און צוליב די אָפטע רעגירונגס־טוישונגען, איז אים אוממעגלעך געווען זיין פּלאַן צו רעאַליזירן. ווי נאָר ס׳האָט זיך געעפנט צום ערשטן מאָל דער וועג קיין וואַרשע אין יאָר 1920, און זיין פאָטער ה׳ יוסף האַרפּאַק האָט אים געשיקט אהין אין זיינע מסחר ענינים, האָט אליהו האַרפּאַק דערליידיקט אין וואַרשע אלע מסחר־ענינים, לויטן פאַרלאַנג פון זיין פאָטער און אָן א געזעגענונג זיך געלאָזט אין וועג קיין א״י. זעקס חדשים האָט געדויערט זיין רייזע; נאָך שווערע מי און וואַלגערניש איז ער געקומען קיין יפו אין חודש סעפּטעמבער 1920.

נאָך זיין אָפּפאָר האָט זיך אָנגעהויבן גרייטן צו דער עליה די ערשטע גרופּע פון די סאַרנער אָרגאַניזירטע חלוצים, וועלכע האָבן אדורכגעמאַכט א הכשרה פון ערד אַרבעט אין די גערטנער פון ה׳ דוד בירג און פון סאַרנער בית־הספר. די גרופּע איז באַשטאַנען פון א פּאָר צענדליק חברים, נאָר אָפּגעפאָרן זענען בלויז פאָלגנדע: משה גאַמערמאַן, זיין פרוי ביילקע, לאה פיקמאַן, יחיאל סלוצקי, חייקל כשר, לייבל גירשטיין, דוד לעווין, שטיין און דער לעדער שדה.

דער טאָג פון זייער אָפּפאָר (פּאָר פּורים) איז געבליבן אין אלעמענס זכרון. ניט נאָר סאַרנער חברים, נאָר פיל ציונים פון דער געגנט זענען געקומען קיין סאַרני זיך מיטפרייען און בייזיין ביי זייער אָפּפאָרן. כמעט די גאַנצע סאַרנער יידישע באַפעלקערונג איז געקומען צום באַן זיך געזעגענען מיט זייערע ערשטע חלוצים. דער ספּעציעל באַשטעלטער וואַגאָן איז געווען דעקאָרירט מיטן בלוי־ווייסן פאָן און מיט פיל ציוניסטישע פלאַקאַטן און לאָזונגען. דער באַן אָרקעסטער, געדונגען דורך דער סאַרנער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע, האָט געשפּילט "התקוה" און אלע אָנוועזנדע האָבן מיטגעזונגען.

די גרופּע איז אָנגעקומען קיין יפו ערב פסח 1921. נאָכן אדורכגיין דעם קאַראַנטין זענען זיי אַוועקגעשיקט געוואָרן אין בית־עולים. איייניקע טעג שפּעטער, דעם 1־טן מאַי, איז פאָרגע־

קומען דער אראבישער איבערפאל אויפן בית־עולם. צווישן די פארוואונדעטע איז אויך געווען אונדזער חבר לעווין.

קרנות

זוי שוין דערמאָנט, האָט דער קרן־קימת אָנגעהויבן זיין טעטיקייט אין סארני נאָך פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה. אין דער צייט פון וועלט־קריג און בירגער־קריג איז די טעטיקייט איבערגעריסן געוואָרן און ביי יעדער געלעגנהייט ווידער באנייט געוואָרן: בשעת דער קערענסקי רעגירונג, אונטער דער דייטשער אָקופּאציע, און אנדערע מעגלעכע פאלן ביז דער אנטשטייאונג פון דער פּוילישער מאכט אין סארנער געגנט. פון 1920, ביז דעם אָנקומען פון דער סאָוויעטי־שער מאכט אין 1939, האָט די קק״ל געפירט א גרויסע פארצווייגטע טעטיקייט.

די הכנסות האָבן זיך צוזאמענגעשטעלט פון:

(א) מיטגליד אָפּצאָל.

(ב) אין יעדער הויז איז געווען א פּושקע, וועלכע פלעגט יעדן מאָנאט אויסגעליידיקט ווערן. די שטאָט איז פארטיילט געווען אויף קווארטאלן, און יעדע ציוניסטישע אָרגאניזאציע האָט געשטרעבט צו שטיין בראש פון די קק״ל־הכנסות אין איר קווארטאל. יעדן ערב ראש־השנה פלעגט די ועדה צעקלעפּן אין אלע שולן רשימות פון די סכומים, וועלכע זענען געזאמלט געוואָרן איבערן יאָר, און וויפל יעדער חבר האָט געשפּענדעט.

(ג) ס׳זענען אדורכגעפירט געוואָרן ספּעציעלע זאמלונגען אין די טעג פון ל״ג בעומר, ט״ו בשבט, ערב יום כיפור, חנוכה און פורים.

(ד) אויף אלע שמחות (חתונות, בריתן, בר־מצוה, יום הולדת) זענען געזאמלט געוואָרן שפּענ־דונגען. ס׳איז ניט געווען קיין שמחה אָן א פּאָרל פון דער ועדת קק״ל מיט אירע ווייס־בלויע באנדן און מיט דער אזוי גוט באקאנטער ווייס־בלויער פּושקע. חוץ די תרומות פון די געסט זענען אמערסטן טייל, צום אָנדענק פון דער שמחה, געשפּענדעט געוואָרן דורך די בעלי השמחות גרעסערע סכומים צו פלאנצן בוימער אין יער קק״ל. אָפט איז די שמחה פארשריבן געוואָרן אין ספר הזהב, אָדער אין ספר הילד. פיל יאָרן איז ביי קק״ל געווען אָרגאניזירט א ספּעציעלער אָרקעסטער, בראש מיטן פידלער ח. אײדלשטײן, וועלכע האָבן געשפּילט אויף אלע שמחות, און די הכנסות זענען געווען קודש לקק״ל.

(ה) חנוכה און פורים זענען איינגעאָרדנט געוואָרן באַלן און אויסשטעלונגען. די באלן און אויסשטעלונגען זענען געווען שטארק פּאָפּולער און האָבן צוגעצויגן פיל געסט פון דער גאנצער שטאָט און סביבה. די הכנות צו די פאראנשטאלטונגען האָבן זיך אָנגעהויבן מיט איניקע וואָכן פריער. מען האָט דאָס געקענט באמערקן אין יעדער שטוב: ווער ס׳האָט זיך געגרייט מיט מאסקעס און קאָסטיומען, ווער ס׳האָט צוגעגרייט צו דעם באזאר שיינע האנט־ארבעט, ווער ס׳האָט אָנטייל גענומען אין כאָר און טענץ.

(ו) א גרויסע הכנסה האָט אריינגעבראכט דער ציוניסטישער מנין, וועלכער איז געווען איינ־געאָרדנט אין בית הספר ״תרבות״. די הכנסות פון אלע ימים טובים און ימים נוראים, פון עליות און אנדערע נדרים זענען שטענדיק געווען באדייטנדע, נאָר אמערסטן זענען געווען די הכנסות פון שמחת תורה. צו די הקפות פלעגן זיך פארזאמלען אלע ציונים פון אלע שולן און די גאנצע ציוניסטישע יוגנט. זיי זענען אלע עולה לתורה געווען און מנדר געווען לטובת קק״ל.

באזונדערס האָט פּראָספּערירט די הכנסה פון "אתה הראת". דער ענין האָט יאָר יערלעך געהערט צום ה׳ גראָסמאַן. ער פלעגט באַשטימען א גרויסע סומע און פלעגט פאַרטיילן פסוקים, פאַר וועלכע יעדערער פלעגט חוץ דעם נאָך צוגעבן פאַר א באַזונדערן מי־שברך. מ׳האָט זיך ניט געפוילט איבערחזרן דעם "אתה הראת" איניקע מאָל, כדי וואָס מער געלט זאַמלען פאַרן קק״ל.

די געזאַנגען און טענץ האָבן זיך געצויגן כמעט צוויי מעת לעת, שמיני־עצרת און שמחת־תורה, און האָבן צוגעצויגן א גרויסן עולם אָנטיילנעמער און צושויער. די טיכטיקסטע איינאָרדנער און אָנטיילנעמער פון דעם מנין, וועלכע האָבן ניט געקאַרגט קיין מי, זאָלן דערמאָנט ווערן צום גוטן: די גבאים ה״ה חיים לערמאַן (די ערשטע צייט נאָך זיין אָנקומען קיין סאַרני האָט מען אים גערופן "דער פינסקער זייגערמייסטער"), ה׳ יעקב בריק און ר׳ אייזיק זלמן, ווי אויך דער בעגאַבטער בעל־תפילה פון דעם מנין ר׳ ישראל גאַמערמאַן. זיינע תפילות, ניגונים און ריקודים זענען געווען מיט גרויס התלהבות און בטוב טעם, און האָבן צוגעצויגן פיל צושויער. א גרויסן אָנטייל אין די אַלע שמחות פון דעם מנין האָבן אויך גענומען דער מנהל פונם ביה״ס ה׳ אברהם דיכטיאַר, שלמה זאַנדוויס און פיל אַנדערע חברים.

חוץ די דערמאָנטע הכנסות זענען פיל מאָל דורכגעפירט געוואָרן ספּעציעלע אַקציעס, לויט די דירעקטיוון פון דער לשכה ארצית: גאולת הקרקע אין עמק יזרעאל, עמק חפר א.א. אויף צו העלפן אַדורכפירן די ספּעציעלע אַקציעס זענען געקומען פאַרשטייער פון דער לשכה ארצית אין וואַרשע און שליחים פון דער לשכה ראשית פון ירושלים. צווישן אַנדערע האָבן באַזוכט נתן ביסטריצקי און האַרצפעלד פון א״י, די רבנים הרב הורוויץ און הרב האגער (וועלכער איז דאַן געווען רב אין נאָווי־סאַנדז און שפּעטער אין סאָסנאָוויץ און אין די לעצטע יאָרן פאַר זיין פּטירה — רב און ראש פון חברה קדישא אין תל־אביב), און יעקב מלמד פון סלאָוועשניע (שפּעטער אין ישראל).

אויסרעכענען אַלע עסקנים פון קק״ל אין סאַרני איז פּשוט אוממעגלעך, ווייל די צאָל איז געווען זער א גרויסע. פון די מורשים איז צו דערמאָנען ה״ה שמואל זינגערמאַן, וועלוול שאַר, יהושע ניסמאַן, מענדל גורעוויץ און זיין פרוי אַלטע, און אהרון אהרון — ה׳ משה טאַרטאַקאָווסקי.

צווישן די טעטיקע גזברים און מזכירים זענען געווען: חיה׳קע דענענבורג, ביידע טעכטער פון הרב העכטמאַן (חיה׳קע און מירל) און מאיר גאַמערמאַן.

קרן היסוד

ווי באַוווסט האָבן די פּעולות פון קרן־היסוד זיך באַזירט אויף זעלבסטבאַשטייערונגען פון גרעסערע סומען, וועלכע זענען איינגעצאָלט געוואָרן במזומנים אָדער מיט התחיבויות דורך וועקסלען, אַזוי אַז די פּעולות האָבן ניט אַרומגענומען די ברייטערע מאַסן פון דער יידישער באַפעלקערונג אין שטאָט. דאָך זענען אין סאַרני געווען א פאַר הונדערט תורמים, און דער אַלגע־מיינער סכום פון דער יערלעכער הכנסה איז געווען א גאַנץ באַדייטנדער. ער איז דערגאַנגען ביז 10—12 טויזענט זלאָטעס.

די אַרבעט פון די עסקנים איז ניט געווען קיין לייכטע: מ׳האָט די תורמים געדאַרפט באַזוכן עטלעכע מאָל כדי צו ווירקן אויף זיי. נאָך דער התרמה זענען געווען פאַלן דאָס די וועקסלען זענען ניט געצאָלט געוואָרן, האָט מען ווידער געדאַרפט באַזוכן די תורמים און ווירקן זיי זאָלן

האלטן זייערע התחיבויות. דורכדעם איז מען כמעט א גאנץ יאָר געשטאַנען אין פאַרבינדונג מיטן תורם און אויך מיט דער לשכה ארצית פון קרן־היסוד אין ווארשע.

די התרמה האָט געדויערט א צוויי וואָכן אין יעדן אָנפאַנג פון יאָר. צו דער דערעפענונג פון דער אקציע פלעגט קומען א פאָרשטייער פון דער לשכה ארצית. פאַר זיין אָנקומען זענען געמאכט געוואָרן פאָרבערייטונגען: ס'זענען געגעבן געוואָרן מעלדונגען אין די צייטונגען און אויך צעקלעפּט געוואָרן מודעות אין די גאסן און אין די שולן, ס'זענען באשטעלט געוואָרן זאַלן פאר די מיטינגען און פאַרזאַמלונגען, און, פאַרשטייט זיך, מ'האָט געדאַרפט באַצייטנס באַקומען די דערלויבעניש פון דעם סטאַראָסטאַ.

די ועדה האָט צוגעגרייט די געהעריקע רשימות און צעשיקט צו די תורמים מאַטעריאַל (בראָשורן, לוחות), מיט וועלכע די לשכה ארצית האָט באַאַרגט די ועדה.

די רעדעס פון די שליחי קרן־היסוד אין די שולן און בתי מדרשים שבת בעת'ן דאַווענען האָבן צוגעצויגן א גרויסן עולם און האָבן געגעבן דעם ערשטן װאַרעמען סיגנאַל צו דער דערעפענונג פון דער קרן־היסוד אקציע.

פון די חברים פון די ועדות פאַר דער גאַנצער צייט געדענק איך די ה"ה יהושע גלויבערמאַן, שמואל זינגערמאַן, די ברידער יהושע און נחמיה ניסמאַן, מנדל לאופער, אלתר פרימאַק, יצחק לעווין, וועלוול שאַר, שמריהו גערשונאַק, מענדל גורעוויטש, דוד בירג, יוסף באַרזאַם, יעקב יוז, אברהם טורקעניץ, אברהם דיכטיאַר, שלמה גאַרפינקל, מוליע בערלינסקי, ישראל קאַראַבאַטשקאַ, יצחק פרימאַן, יצחק וואלק (איציק פיניעס), משה וויינבלאַט, יצחק סאַנדבערג, מאיר שטיין, ראובן דראַך, שלמה זאַנדוויס א.א.

יושב־ראש פון דער ועדה פאַר קרן־היסוד איז געווען, ביז זיין אָפּפאָר קיין א"י אין יאָר 1930, ה' שמואל זינגערמאַן. נאָכדעם האָט אים פאַרטראָטן ה' שמריהו גערשונאַק. אין די יאָרן פון ה' גערשונאַק'ס אמטירן איז געווען מזכיר ה' שלמה זאַנדוויס.

די סאַרנער ועדה פון קרן־היסוד האָט אדורכגעפירט די מגבית אויך אין קלעסאָוו. אין קלעסאָוו איז די אַרבעט פון דער מגבית צוגעגאַנגען גאַנץ לייכט און שנעל, כמעט בלויז אייניקע שעה'ן, ווייל זי איז שוין געווען צוגעגרייט דורך די אָרטיקע עסקנים. נאָכן אָנקומען פון די חברי הועדה פון סאַרני, זענען די פאָרלעך מתרימים באַלד ארויס אין די גאסן פון קלעסאָוו און דורכגעפירט די התרמה. די עסקנים פון קלעסאָוו זענען געווען די ברידער אברהם און מרדכי טורקעניץ, מאַנעס סאָסניק, שולנער, די ברידער שיינטוך, די ברידער מאַרדער, אהרן גענדעלמאַן און בירשטיין.

קרן הגאולה וקרן העבודה

נאָך דער באשטעטיקונג פון דער באַלפור דעקלאַראַציע אין סאַן רעמאָ, איז פּראָקלאַמירט געוואָרן אין גאַנץ וואַלין — ובתוכה אויך אין סאַרני — א וואָך פאַר דער מגבית "קרן הגאולה". די מגבית איז דורכגעפירט געוואָרן מיט גרויס דערפאָלג און מיט גרויס ענטוזיאַזם. פיל מענער און פרויען האָבן אליין געבראַכט צו דער ועדה חוץ געלט־תרומות אויך צירינג, ווי גאָלדענע קידושין־רינגלעך, אויעררינגלעך און גאָלד־מטבעות. ס'זענען געווען פאַלן, ווען אין שול ביי די רעדעס פון די עסקנים האָבן פרויען אויפן אָרט ארונטערגענומען פון זיך דאָס צירונג און צוגעטראָגן אלס תרומה.

אין יענע יאָרן — 1921/22 — איז אויך אדורכגעפירט געוואָרן א גרויסע זאַמלונג פאַרן "קרן העבודה". ס'זענען געזאמלט געוואָרן אלערליי מעטאלן און מכשירים — כלי עבודה. די גאנצע יידישע באפעלקערונג האָט זיך זייער ווארם אָפּגערופן אויף דער אקציע. כמעט פון יעדן הויז האָט מען געבראכט מכשירים און די אייזן־קרעמער האָבן געשענקט מכשירים פון זייערע קראָמען. עטלעכע מיטגלידער פון ועד האָבן באזוכט די שטיינהאקריי אין קלעסאָוו, וועלכע האָט געהערט צו דער באוווסטער פאמיליע פיינשטיין פון קאָוועל, און דער לייטער פון דער אונטערנעמונג ה' לייביש פרימער האָט געשענקט פיל נוצלעכע מכשירים. אלע געזאַמלטע כלים און מכשירים זענען געשיקט געוואָרן קיין ווארשע.

רעליגיעזע אנשטאלטן, אדמו"רים, רבנים א. אנד. כלי־קודש

נאָך דער פטירה פון דעם שטאָט־רב, הרב מתתיהו קאבאטשניק (1918), איז אין סארני א לענגערע צייט, ביזן יאָר 1920, ניט געווען קיין רב. די צייט איז געווען אַן אומרואיקע, און די שטאָט איז עטלעכע מאָל איבערגעגאנגען פון איין מאכט צו דער צווייטער. ס'זענען געווענלעך געקומען פיל רבנים־קאנדידאטן, און די גבאים און אנדערע אויטאָריטאטיווע מענטשן האָבן אַרום דעם געפירט אונטערהאנדלונגען. אין דער תקופה, ווען קיין רב איז אין שטאָט ניט געווען, פלעגט מען אין אלע שאלות זיך ווענדן צו דעם ראש ישיבה הרב חיים מענדל קאסטראמעצקי, וועלכער איז געווען נישט נאָר א גדול בתורה און א גרויסער ירא שמים, נאָר אויך אַן אוהב הבריות און א תלמיד חכם שלא נמצא רבב על בגדו. ער איז געווען איינער פון די עמודי התווך פון די סטאָלינער חסידים, און דער רבי ר' ישראל'קע (דער ינוקא) האָט אויף אים געזאָגט: "ווויל איז אונדז וואָס מיר האָבן ביי זיך אזא קליין ספר־תורהלע". סארנער בעלי־בתים האָבן זיך דאַן געווענדעט צו אים ער זאָל אָננעמען דעם כסא רבנות, נאָר ער האָט זיך אנטזאגט.

אין יענער צייט איז פון קיעווער זייט אָנגעקומען קיין סארני פיל פליטים, וועלכע זענען אנטלאָפן פון די דאָרטיקע אוקראינישע כוליגאנעס. מיט די פליטים איז אויך אָנגעקומען דער אלעווסקער רב, הרב אהרן קונדא. הרב קונדא איז געווען באוווסט אין אָלעווסק ווי אויך אין דער סביבה אלס א גרויסער למדן און ירא שמים און האָט געפירט זיין כסא רבנות פיל יאָרן לכבוד ולתפארת, אלס ממלא מקום נאָך זיין פאָטער הרב זלמן קונדא.

די סטאלינער חסידים האָבן נאטירלעך געוואָלט אז הרב קונדא זאָל פארנעמען דעם כסא רבנות נאָכן פארשטאָרבענעם רב קאבאטשניק, נאָר די גבאים פון די אנדערע שולן האָבן ניט איינגעשטימט אז א סטאלינער חסיד זאָל ווערן שטאָט־רב און זאָל האָבן א דעה איבער אלע שולן און חסידים.

צווישן די אנדערע קאנדידאטן איז אויך געווען הרב משה העכטמאַן, וועלכער איז פריער געווען רב אין רובליע (נעבן סטאָלין). הרב העכטמאַן האָט שטארק אויסגענומען אין סארני מיט זיין שיינעם פאטריארכאלישן אויסזען און מיט זיינע אינהאלטרייכע דרשות, וועלכע ער האָט געהאלטן אין דער גרויסער שול. נאָר איין חסרון האָט ער געהאט — ער איז געווען א מתנגד. פארשטייט זיך אז די סטאלינער חסידים האָבן בשום אופן ניט געוואָלט איינשטימען אויף אים. אזוי ארום זענען פון יאָר 1920 געבליבן אין סארני צוויי רבנים: הרב אהרן קונדא און הרב משה העכטמאַן. ביידע רבנים האָבן געפירט זייער רבנות ביזן לעצטן טאָג פון סארנער אונטערגאנג.

הרב העכטמאן איז באשטימט געוואָרן דורך דער פוילישער מאכט אלס רעגירונג־רב (רב מטעם). ער האָט אָנגעהויבן איינפירן מעטריקאַלע ביכער, וועלכע זענען ביז דאַן געפירט געוואָרן אין דאמבראָוויץ. ער פלעגט אויך באַשווערן די יידישע זעלנער פון דעם סאַרנער גאַרניזאָן, ווען זיי זענען אָפיציעל אריין אין מיליטער־דינסט.

ביידע רבנים האָבן געפירט זייער עדה געטריי און האָבן זיך פיל אָפּגעגעבן לטובת הכלל. זייערע הייזער זענען געווען אָפן פאַר אַלע ליידנדיקע. ווער ס׳האָט געהאַט שווערע משפחה־ענינים אָדער אַנדערע שווערע אָנגעלעגנהייטן — האָט זיך געווענדעט צו זיי נאָך ראַט און הילף. און ניט איינמאָל האָט מען געזען די צוויי באַליבטע רבנים ארומדרייען זיך אין די גאַסן אין די שווערע ווינטער טעג, אין שנייען און בלאָטעס און קלייבן נדבות פאַר א נויטבאַדערפטיקער משפחה, פאַר אַן אָרעמע חתונה, אָדער פאַר אַן אַנדערן נויטיקן צוועק.

גרויס איז געווען זייער אָנטייל אין דער מעות־חיטין אקציע. זיי צוזאַמען מיט די געטרייע עסקנים, די שוחטים ה׳ שלמה גאמערמאַן און פסח־אליה כץ מיט זיינע צוויי איידעמס נח און נטע, ר׳ פנחס זאַנדוויס, אָשר אהרן גאַמפּעל, אהרן מיאַסניק, אָשר גייפמאַן, נח פּערלשטיין, מאיר פרענקל און אַנדערע האָבן געזאָרגט ס׳זאָל חלילה ניט בלייבן קיין משפחה אָן מצות.

די רבנים זענען ניט געווען קעגנער פון ציונות. זייערע קינדער זענען געווען אקטיוו אין יוגנט־אָרגאַניזאַציעס. אין יאָר 1928 האָט איינער פון די זין פון הרב קונדא עולה געווען קיין א״י. שפּעטער האָט אויך עולה געווען שיינדל, איינע פון הרב העכטמאַנס טעכטער. באַזונדערס האָט זיך אויסגעצייכנט מיט איר טעטיקייט פאַר ציונות די משפחה פון הרב העכטמאַן.

שוחטים זענען פאַקטיש געווען צוויי: ר׳ שלמה גאַמערמאַן און ר׳ פסח־אליה כץ, וועלכער איז אָנגעקומען קיין סאַרני פון האראַדאָק נאָך פאַר דער ערשטער וועלט מלחמה. זיי האָבן געהאַט זייערע געהילפן: ר׳ שלמה גאַמערמאַנען האָט געהאָלפן זיין זון זיסקינד, און פסח־אליה׳ן האָבן געהאָלפן זיינע ביידע איידעמס, נח און נאַטע, ווי אויך זיין זון. זיי זענען געווען גרויסע מומחים אין זייער פאַך. אַזוי האָבן אויך עדות געזאָגט אַלע רביים און רבנים פון דער סביבה. זיי זענען אויך געווען גוטע מוהלים, נאָר מער פון אַלעמען זענען זיי געווען גוטע, געטרייע, האַרציקע יידן.

וועגן שלמה גאַמערמאַן און זיין פאָטער ר׳ זיסקינד איז שוין דערמאָנט געווען אין די פריער־דיקע קאַפּיטלען. ס׳איז ניט געווען קיין איין חברה של צדקה ווו זיי האָבן ניט אָנטיילגענומען. סאַרני האָט אויך זוכה געווען מיטן צווייטן שוחט, ר׳ פסח־אליה. ער איז געווען א מזג טוב, א למדן, א חסיד ומעורב עם הבריות. צוזאַמען מיט שלמה גאַמערמאַן פלעגן זיי דורכפירן אַלע געלט־זאַמלונגען לצרכי העיר. מעשי אבות סימן לבנים: זייערע קינדער און איידעמס זענען געגאַנגען אין זייערע דרכים. אַזוי פלעגט מען זען אין שטאָט ביידע פסח־אליה׳ס איידעמס, נח און נאָטע, גייען זאַמלען געלט. בראש פון זייערע זאָרגן זענען געווען די ישיבה און תלמוד תורה. חוץ דעם וואָס נח און נאָטע פלעגן אליין זאָגן א שיעור פון חומש און רש״י, גמרא און תוספות, פלעגן זיי צוזאַמען מיט אייניקע בעלי־בתים ווי ר׳ פנחס זאַנדוויס, ר׳ שמחה האָוער, ר׳ אהרן זוליאַר, ר׳ אהרן מיאַסניק, יעקב ראָזנבערג, אָשר אהרן גאַמפּל א.א. זאָרגן וועגן גאַנצן בודזשעט פון ביידע רעליגיעזע לערן־אַנשטאַלטן. איינער פון די אָנגעזעענסטע מלמדים פון תלמוד תורה איז געווען ר׳ הערשל טורקעניץ (הערשל דער פלאַטניצער), א ייד א למדן און ירא שמים.

סופרי סת״ם

ווער האָט ניט געקענט אין סאַרני שלמה׳קע דעם סופר, איינער פון די באַוווּסטע סופרי סת״ם אין סאַרנער סביבה, א גרויסער חסיד וירא שמים, תמיד געזעסן על התורה ועל העבודה און תמיד געווען א גרויסער קבצן. די מתפללים פון דער סטאָלינער שול האָבן אים ממנה געווען אויך אלס חזן, הגם קיין קול האָט ער ניט געהאַט — ניט צום דאַוונען און ניט צום זינגען. די כוונה זייערע איז געווען צו שאַפן פאַר אים פּרנסה. דער רב, הרב אהרן קונדא, האָט אים אויך פיל אונטערגעהאַלטן און ממליץ געווען אויף אים אויף אַלע שמחות און בריתן, חתונות און גטן און אַנדערע רעליגיעזע צערעמאָניעס. די מתפללים פלעגן אים צאָלן חודש־געלט און דאָך איז ער געווען א גרויסער קבצן, א מטופל מיט קינדער. צו עבודת הבורא האָט זיין קבצנות אים ניט געשטערט; ער פלעגט טאַקע שמחת תורה און פורים זיין פון די התלהבותדיקע טענצער, וועלכן אַלע פלעגן באַוווּנדערן.

אדמו״רים

נאָך דער פטירה פון אדמו״ר ר׳ יאָסעלע פּעטשעניק אין יאָר 1918, האָבן זיך מער קיין אדמו״רים אין סאַרני ניט באַזעצט. דאַקעגן דאָס צוריזן פון אדמו״רים אויף שבתים קיין סאַרני האָט זיך פאַרגרעסערט. ביז דעם יאָר 1921/20 פלעגן באַזוכן סאַרני די אדמו״רים ר׳ ישראל פּערלאָוו ז״ל, דער סטאָלינער רבי און ר׳ שמואל׳יק פּעטשעניק ז״ל — דער בערעזנער רבי. נאָך דער הסתלקות פון די אדמו״רים האָבן אָנגעהויבן קומען קיין סאַרני זייערע ממלאי מקום. פון דער סטאָלינער דינאַסטיע פלעגן קומען ר׳ משה׳לע פון סטאָלין און ר׳ מלך׳קע פון קאַרלין, און איין מאָל אין יאָר אויף א שבת פלעגט קומען דער עלטערער זון פון ר׳ ישראל פּערלאָוו, ר׳ אשר׳קע, וועלכער האָט ניט באַוויליקט אָנצונעמען דעם כסא האדמו״רות נאָך דער פטירה פון זיין פאָטער. ר׳ אשר׳קע האָט קיין חסידים ניט געהאַט. צו אים פלעגן מערסטן קומען די קאַרלינער חסידים און די פאַרערער פון סטאָלינער הויף.

פון דער בערעזנער דינאַסטיע פלעגן קומען קיין סאַרני ר׳ איציקל פּעטשעניק, דער עלטערער זון פון ר׳ שמואל׳יקלען.

אויך האָט אָנגעהויבן באַזוכן סאַרני ר׳ וועלוועלע טווערסקי — דער זון פון ר׳ יעקב לייבוניו דעם טריסקער רבי׳ן, וועלכער האָט געוווינט אין קאָוועל.

חוץ די דערמאָנטע אדמו״רים האָבן באַזוכט סאַרני א פּאָר מאָל דער סטעפּאַנער רבי און דער סאַסאָווער רבי. הגם דער סאַסאָווער רבי האָט געוווינט אין גאַליציע און האָט ניט געהאַט קיין חסידים אין סאַרנער געגנט, איז ער דאָך געווען באַליבט און פּאָפּולער נאָך זיין ערשטער רייזע צו זיין מחותן הרב ר׳ נחומקע פּעטשעניק (דער צווייטער זון פון אדמו״ר ר׳ שמואליק׳ל מבערעזנא), רב אין דאַמבראָוויץ, און פון 1927 ביז 1939 — רב הקהילה פון סאַרני און סביבה.

אויך פלעגן באַזוכן סאַרני די אדמו״רים פון דער צווייטער בערעזנער דינאַסטיע — די צוויי זין פון אדמו״ר ר׳ חיימקע טויבמאַן, ר׳ אהר׳לע און ר׳ גדליה׳צע, ווי אויך דער קאַרעצער רבי ר׳ לייזערקע ירושלימסקי — דער פאָטער פון ציוניסטישן עסקן ר׳ שמואל ירושלימסקי (דעם איידעם פון הרב העכטמאַן).

צווישן די פּאָפּולערע ישיבות אין סאַרנער געגנט איז געווען די ישיבה פון זוויהל, אין

וועלכער א סך בחורים פון סארני און סביבה האָבן געלערנט, צווישן אנדערע: נח פערלשטיין, משה׳ל גאמערמאן, משה בורקא, שלמה זאנדוויים, חיים אווערביך, סלוצקי.

איינער פון די תלמידים איז געווען שלמה׳קע דער שוחט (שלמה גאמערמאן). איינמאָל אין יאָר אויף א שבת פלעגט קומען צו אים אין שטוב דער ראש הישיבה, הגאון ר׳ יואל שאָרין, אָדער ווי מ׳פלעגט אים רופן ״דער פאלטאווער עילוי״. אויף דעם שבת פלעגן אָנקומען קיין סארני זיינע תלמידים פון דער סביבה, בתוכם הרב פנחס גודלמאן, רב פון ראפאלאווקע, טוביה דער שוחט פון דאמבראוויץ און פיל אנדערע. די דרשות פונם עילוי האָבן צוגעצויגן פיל צוהערער. נאָך שבת פלעגט דער עולם אריינטראָגן זיינע תרומות ביד רחבה צו שלמה׳ן דעם שוחט, אָדער ס׳פלעגן ארויסגיין אייניקע פון די געוועזענע תלמידים, בראש מיט נח פערלשטיין, און פלעגן מתרים זיין דעם עולם לטובת ״בית אולפנא רבא אור תורה בזוויהל״.

נאָך דער פטירה פון דעם עילוי ז״ל האָבן ממשיך געווען זיין עבודת הקודש אין דער ישיבה זיין איינציקער זון יאָסעלע און זיין עלטסטער אידעם ר׳ ברוך מרדכי. די ישיבה איז אין יאָר 1920/21 אריבער פון זוויהל (וועלכע איז געבליבן אויף דער סאָוועטישער זייט) קיין קארעץ.

אין סארני איז אויך געווען טעטיק א פאַרשטייערשאפט פון ״ועד הישיבות״ אין פוילן (בראש פון וועלכן ס׳איז געשטאנען הרב ר׳ חיים עוזר גראָדזענסקי). אויפן נאָמען פון ועד הישיבות האָט פיגורירט די סארנער ישיבה און תלמוד־תורה. ראש ישיבה איז געווען ר׳ חיים מענדעלע קאסטראמעצקי, וועלכער איז געווען ראש ישיבה אין לאדמיר. נאָך זיין אָפּפאָרן קיין ארץ ישראל האָט זיין אָרט פארנומען זיין תלמיד ר׳ ישראל׳יקל.

אין ועד פון סארני זענען געווען טעטיק ר׳ פיניע זאנדוויים, אשר אהרן גאמפעל, מייציע לעווין, שמחה חבר, פסח־אליה שו״ב, זיינע ביידע אידעמס — נח און נאָטע גלויבערמאן, אהרן מיאסניק, אהרן קניזשניק און אנדערע.

ס׳איז כדאי צו דערמאָנען דעם דורכפאָרן דורך סארני פון חפץ חיים פון ראדין, ווען ער איז געפאָרן קיין ראָוונע צו דער אסיפת הרבנים וגדולי התורה. די באן סטאציע איז געווען באלאגערט פון מענטשן פון סארני און אומגעגנט, וועלכע האָבן געוואָלט זען דעם חפץ חיים און זוכה זיין אים אָפּגעבן שלום. דער צוג פון לונינִיעץ פלעגט זיך פארהאלטן אין סארני 15—20 מינוט. א גרויסער עולם האָט זיך אריינגעשטופּט אין וואגאָן, אין וועלכן דער חפץ חיים איז געפאָרן. די ענגשאפט איז געווען אזוי גרויס, אז מ׳האָט ניט געקענט זיך צוריק ארויסבאקומען. דערוויייל האָט די באן זיך גערירט פון אָרט און פיל מענטשן האָבן געמוזט מיטפאָרן ביז ראָוונע.

די רעליגיעזע אנשטאלטן, שולן, בתי מדרשים, חברה קדישא, האָבן זיך געפירט אָן א צענט־ראלער קערפּערשאפט, ביז ס׳איז דערשינען די פאַראָרדנונג פון דער פּוילישער מאכט וועגן אָרגאניזירן די ידישע קהלה.

בעלי־מלאכות און הארעפאשניקעס

קירזשנער (היטלמאכערס)

זענען געווען אין סארני עטלעכע, אלע אָרענטלעכע און סאָלידע בעלי־מלאכות: הערשל פלאָטניק, דער מיטגליד פון דער דראמאטישער סעקציע, דיכטיאר (קוזין פונם מנהל ביה״ס תרבות), שמאי לאנגער און אנדערע.

דער פּאָפּולערסטער פון זיי אלע איז געווען ר׳ מענדל לאופער, אָדער ווי מ׳האָט אים גערופן ״מענדל דרייפוס״. פארוואָס האָט מען אים גערופן דרייפוס, איז קיינעם ניט געווען באַוווסט. ער איז געקומען קיין סארני פון דאָמבראָוויץ, ווו ס׳האָט געהערשט די טראַדיציע צו געבן יעדן א צונאָמען. די ליצני העיר אין דאמבראוויץ האָבן געשאפן פארשידענע אָריגינעלע צונעמען: דער דינסטיק, דער מיטוואָך, דער אנטיק, דער האלבער גאָט, שמאלצקא. אזוי איז אויך ה׳ לאופער אויפגענומען געוואָרן אין סארני מיט זיין צונאָמען ״דרייפוס״.

ר׳ מענדל לאופער איז געווען א פארמעגלעכער ייד און אן אנגעזעענער מענטש אין שטאָט. באזיצט אן אייגענעם מויער אין צענטער פון שטאָט אויף קופּיעצקע גאס און געפירט א היטל־געשעפט. ביי אים האָט מען באקומען די בעסטע הוטן, קאראקולענע און קאטיקאווע ווינטער קוטשמעס און אנדערע פוטער־היטלען, וועלכע ער האָט געבראכט גרייטע פון ווארשע. ער האָט אויך געפירט א ווארשטאט און באשעפטיקט אייניקע ארבעטער. ר׳ מענדל איז געווען איינער פון די גבאים פון דער גרויסער שול, א געטרייער ציוני כללי, מיטגליד פון ועד הציוני העירוני, מיטגליד פון ועד פון גמילות חסדים קאסע. אין אלע אנשטאלטן איז ער געווען טעטיק און געטריי מיטגעארבעט. ער האָט אויך געשפענדעט מיט אן אָפענער האנט אויף אלע געזעלשאפט־לעכע צוועקן (זיין בילד איז געהאָנגען נאָך זיין טויט אין דער גמ״ח־קאַסע אלס אָנדענק).

ר׳ מענדל איז געווען באַליבט און געשעצט דורך דער גאנצער סארנער באפעלקערונג, סיי יידן און סיי קריסטן. ער איז געווען אַ העכסט אָרנטלעכער און סאָלידער מענטש, שיין און ריין געקליידעט, פלעגט ליב האָבן זיך וויצלען אויף זיין אייגענעם חשבון און זיין פּאָך. ער פלעגט אָפט זאָגן, אז ״א קירזשנער און א פוקס זענען צוויי קלוגע חיות״. ער פלעגט אָנטיילנעמען אין אלע זיצונגען, וועלכע האָבן געהאט א שייכות מיט קהל׳שע ענינים: א ווינטער־אקציע פאר נצרכים אָדער ״מעות חיטין״, ענינים פון שולן, בתי מדרשים, וואלן צום שטאָט־ראט און צו דער קהילה, צו ציוניסטישע קאָנגרעסן, קרן־היסוד אקציעס.

אין יאָר 1927, נאָך א זיצונג פון דער וואל קאָמיסיע צו דער קהילה, אין וועלכער ער האָט אָנטייל גענומען, האָבן מיר אים צוגעפירט ביז צו דער טיר פון זיין הויז און הארציק זיך געזעגנט מיט אים. ער איז אריין אין שטוב און א זאָג געטאָן צו זיין פרוי, אז ס׳איז אים ניט גוט. באלד איז ער אנידערגעפאלן און אויסגעהויכט זיין אידעלע נשמה.

בעלי־עגלות

5 שותפים זענען זיי געווען: ר׳ יהודה לאנגער, ר׳ איציע גלעקל, ר׳ בעניע גלעקל, ר׳ טוביה און ר׳ משה גאלצמאַן.

צענדליקער יאָרן האָבן זיי געפירט זייער שותפות אין פולן צוטרוי. זיי האָבן אלע שווער געהאָרעוועט און כשר פארדינט זייער פרנסה. זיי האָבן פארלאָדן און איבערטראנספּאָרטירט הונ־דערטער וואגאָנעס מיט ווערטפולע סחורות, און קיינמאָל איז קעגן זיי ניט געווען קיין טענות. דער צוטרוי צו זיי איז געווען אומבאגרענעצט. בראש פון די שותפים זענען געשטאנען ר׳ יהודה לאנגער און ר׳ איציע גלעקל. נאָך דער פטירה פון ר׳ איציע, האָט זיין אָרט פארנומען זיין ברודער בעניע.

ר׳ יהודה לאנגער איז געווען א גבאי אין בערעזנער שול, גבאי פון חברה קדישא און אנדערע חברות. אין זיין הויז פלעגן פארפאָרן די בערעזנער אדמו״רים, און די שבתים פלעגן דאָרט זיך

פירן ביד רחבה. אז ס׳איז נויטיק געווען צו העלפן א מענטשן, פלעגט ר׳ יהודה איבערלאָזן די ארבעט, אָנטאָן זיין שווארצע קאפּאָטע און גיין אָפּטאָן די מצוה. ווען ער פלעגט אָפּלאָדן וואגאָנעס האָלץ אָדער שטיינער, האָבן שוין די אייגנטימער געוווסט אז מען דארף אים געבן מעשר — האָלץ פאר דער בערעזנער שול, שטיינער פארן יסוד פון טהרה־שטיבל, הכנסת־אורחים אָדער אנדערע שטאָטישע בנינים. ר׳ יהודה איז געווען באליבט ביי דער גאנצער באפעלקערונג. זיינע הליכות זענען געווען שיין און רואיק. אזוי האָט ער אויך דערצויגן זיינע זין, אלתר און שמאי.

ר׳ איציע גלעקל איז געווען א שטילער און רואיקער ייד. ער און זיין פרוי זענען געווען באוווסט אלס מכניסי־אורחים. ווען זיי האָבן שפּעטער אויסגעבויט די ברויט־בעקעריי און די ערשטע מעכאנישע מצות־בעקעריי, פלעגן זיי צעטיילן פיל געבעקס, ברויט און מצות פאר נויט־באדערפטיקע (די פרוי גלעקל פלעגט צעטיילן געבעקס אלס מתן בסתר).

ביז ס׳איז אויסגעבויט געוואָרן די מעכאנישע מצה־בעקעריי פלעגט מען באקן מצות אין גאָרקיכן. די צוויי גוטע גאָרקיכן זענען געווען ביי ר׳ חנניה דראך און ביי ר׳ יוסף דעם בעליאטיטשער. גלעקל׳ס בעקעריי איז נאָך דער פטירה פון די עלטערן אריבער צו זייער יונגסטן זון יענקל, וועלכער איז אין עניני צדקה, און אויך אלס אָנגע־זעענער תורם פאר קק״ל און קרן־היסוד, געגאנגען אין זיינע עלטערנס דרכים. יעקב גלעקל איז אויך געווען אן אקטיווער מיטגליד פון פועלי־ציון צ.ס., און פון ״תרבות״. דאקעגן דער עלטערער זון, מרדכי, האָט זיך ניט אָפּגעגעבן מיט די מסחר ענינים. נאָכן לערנען ביי די בעסטע לערער אין סארני, איז ער געפאָרן זוכן תורה אין די גרעסערע שטעט: ער האָט געלערנט אין קיעוו — אין ישיבת הרב אהרונסון, אין לידא — אין ישיבת הרב ריינעס, שפּעטער — אין אָדעס, און אויך אין ווילנער סעמינאר. נאָך פון די חדר יאָרן איז מרדכי געווען א מתמיד און אזוי האָט ער ממשיך געווען אלע יאָרן. נאָכן ענדיקן דעם לערער־סעמינאר איז ער געווען מנהל פון בתי־ספר ״תרבות״ אין אייניקע שטעט אין פוילן. די לעצטע 10 יאָר פאר דער צווייטער וועלט מלחמה איז ער געווען מנהל פון ביה״ס ״תרבות״ אין סטאָלין. דאָרט איז ער געווען אקטיוו אין דער ציוניסטישער פארטיי און אין אלע קולטור אנשטאלטן. זיין פרוי, חייקה דענענבורג, איז אויך געווען באקאנט אלס טיכטיקע חברה פון דער סארנער ציוניסטישער אָרגאניזאציע און פון דער ועדת הקק״ל. אויך אין סטאלין האָט זי אקטיוו מיטגעארבעט מיט איר מאן אין ציוניסטישער ארבעט, ווי אויך אין תרבות ענינים. (זיי ביידע מיט זייער איינציקער טאָכטער זענען דער־מאָרדעט געוואָרן דורך די נאצישע רוצחים אין סטאלין).

ר׳ איציע גלעקלס יונגערער ברודער, בעניע, האָט זיך ניט פיל פארנומען מיט קהלשע ענינים. דאָך איז ער אָפּט געווען טעטיק ביי דער חברה קדישא, ביים זאמלען א נדבה פאר א נויטבאדערפ־טיקן אָדער אנדערע ענינים פון דער בערעזנער שול. בעניע איז געווען א שטילער און אָרנטלעכער מענטש. מאטעריעל איז ער געווען גאנץ גוט סיטואירט, פארמאָגט 3 הייזער מיט אייניקע שכנים.

ר׳ טוביה איז געווען א טיכטיקער עסקן אין אייניקע חברות: חברה קדישא, חברה תהלים, לחם עניים, גמ״ח. אויך ער איז געווען מאטעריעל גוט סיטואירט, און געווען געשעצט אלס אָרנט־לעכער מענטש.

זענען אין סארני געווען א צען — אלע אָרנטלעכע יידן און גוטע פאכלייט. זיי זענען געקומען קיין סארני פון די דריי באוווסטע ידישע קאָלאָניעס אין אונדזער געגנט: אסאווע, זאלוצק און אָליזאַרקע (ביי ראפאלאָווקע), ווו זייערע עלטערן און אורעלטערן האָבן זיך פארנומען מיט ערד ארבעט. אפילו אין די דאָקומענטן פון דער צארישער מאכט און שפּעטער אויך פון דער פּוילישער זענען זיי געווען פארשריבן אלס "זיעמליעדעלצי" — ערדארבעטער, און אין פּויליש: "ראלניצי". אין יענער צייט איז אזא פאל געווען א זעלטענע דערשיינונג. חוץ ערדארבעט האָבן א סך יידן פון די שטעטלעך זיך פארנומען מיט מוליארייִ.

די ערשטע זענען אָנגעקומען קיין סארני די ברידער מענדל און וואָלף פאבריקאנט. מיט עטלעכע יאָר שפּעטער זענען געקומען ר' ישראל ראָזנפעלד פון אָליזאַרקע, ר' פּנחס לין א.א. די ברידער פאבריקאנט און ביידע זין פון דעם עלטערן ברודער האָבן אלע יאָרן געארבעט צוזאמען, טריי און סאָליד און זענען געווען געשעצט ביי דער סארנער באפעלקערונג. די ברידער פאבריקאנט זענען געווען מומחים אין זייער פאך, האָבן אויסגעפירט די גרעסטע בוי־ארבעטן. זיי האָבן אויסגעבויט די גרעסטע טייל פון סארנער הייזער, שולעס און אנדערע קהלשע בנינים. זיי זענען געווען מתפללים אין דער בערעזנער שול.

טעסלארעס און סטאָלארעס

די ארבעט פון די טעסליארעס איז געווען זייער א שווערע. אין די יאָרן ווען אין אונדזער געגנט זענען נאָך כמעט קיין טארטאקן ניט געווען, האָבן די טעסלארעס געמוזט מיט די הענט האקן די גראָבע קלעצער און זיי פארוואנדלען אין געטעסעטע ברוסן, פון וועלכע מען האָט געבויט די הייזער. נאָך שווערער איז געווען צו טעסען די גראָבע דעמבענע קלעצער, פון וועלכע מען האָט געמאכט די פונדאמענטן פון די הייזער. נאָכן צוגרייטן דעם גאַנצן האָלץ־מאַטעריאַל האָבן די טעסלארעס צונויפגעשטעלט דאָס הויז לויטן געצייכנטן פלאַן.

דאָס איז געווען א שווערע און אויך קאָמפּליצירטע בוי ארבעט. די מערסטע טייל פון די הייזער אין סארני ווי אויך אין דער סביבה זענען געווען געבויט פון האָלץ מאטעריאל. עס זענען זאָגאר געווען צוויי־שטאָקיקע געביידעס פון האָלץ מאטעריאל, ווי צום ביישפּיל דער בית־הספר "תרבות" און די "אָרט" שולע.

טעסלארעס זענען אין סארני געווען עטלעכע, און כמעט אלע האָבן געהערט צו דער משפחה טענדלער, וועלכע איז געווען א זייער פארצווייגטע. יעדער איינער פון זיי איז געווען באוווסט אלס גוטער און אָרנטלעכער בוי מייסטער.

צווישן די אויבן דערמאָנטע בעלי מלאכות זענען געווען:

ר' נחמן טענדלער, וועלכער האָט געארבעט מיט זיין זון יוסף און האָט געוווינט ביי דער גרויסער שול;

ר' יוסף טענדלער מיט זיינע צוויי זין, וועלכע האָבן געוווינט נעבן רב העכטמאַן;

צוויי ברידער טענדלער, וועלכע האָבן געוווינט אויף דער בארמאצקע, און שכר (יששכר) טענדלער מיט זיין זון בערל, וועלכער האָט געוווינט נעבן דער סטאָלינער שול.

שכר טענדלער איז געווען א שטילער רואיקער ייד, פון וועלכן מ'האָט קיינמאָל ניט געהערט

קיין הויכן אויפגערעגטן קול. אויך זיינע קינדער האָט ער דערצויגן צו אָרנטלעכקייט און שטרע־בונג צו בילדונג.

ר׳ ישׂשכר האָט געהאַט 5 קינדער, דריי זין און צוויי טעכטער. בלויז דער עלטערער זון, בערל, איז פאַרבליבן ביי דעם פאַך. די אנדערע צוויי זין, אברהם און יוסף, האָבן נאָך אין זייערע יוגנט־יאָרן זיך אוועקגעלאָזט אין דער וועלט צו זוכן קוואַלן פון תורה. זיי האָבן געלערנט פריער אין קיעוו און שפּעטער אין אָדעס.

יוסף האָט געענדיקט א הויך־שול, איז פאַרבליבן אין רוסלאַנד און געוווינט אין חאַרקאָוו, דאקעגן אברהם איז צוריקגעקומען קיין סאַרני און האָט אָנגעהויבן מרביץ תורה זיין ברבים, צוערשט דורך פּריוואַטע לעקציעס און שפּעטער אלס לערער אין ״תרבות״־שולע און אויך אין ״אָרט״. הגם זיין הויפּט־פּאָסטן איז געווען אין ״תרבות״־שולע (אין ״אָרט״ האָט ער געגעבן בלויז איניקע שעה׳ן), ווו מ׳האָט געלערנט בלויז עברית און דערצויגן די תלמידים צו ציונות און חלוציות, איז אברהם טענדלער — דער מלא וגדוש אין דער עברית־ליטעראַטור — ווייט געווען פון ציונות און האָט זיך פאַרנומען מיט ידישיזם.

נאָכן קריג איז ער צוריקגעקומען א צעבראָכענער אלטער מאַן פון רוסלאַנד קיין סאַרני. ער האָט באַגעגנט איניקע פון די שארית הפליטה, זיינע געוועזענע תלמידים, וועלכע זענען אויך געקומען קיין סאַרני זוכן א קרוב אָדער באַקאַנטן און האָבן געפונען נאָר די 3 ברידער קברים. אלע האָבן דאַן באַשלאָסן צו פאַרלאָזן דעם עמק הבכא און זיך לאָזן בדרכים לא דרכים כדי זיך דערלאַנגען קיין ארץ־ישראל. ערשט דאַן האָט ער געזאָגט: יא, ״נצחוני, בני!״ מיינע תלמידים זענען טאַקע גערעכט. פאַרט קינדער וואָס שנעלער, אָבער פאַר מיר איז שוין ליידער צו שפּעט!

זיין איינציקער זון איז געפאַלן אין וועלט קריג, די טאָכטער האָט חתונה געהאַט און איז פאַרבליבן אויפן אָרט, אזוי ארום האָט ער געמוזט רעזיגנירן פון קומען קיין ארץ־ישראל.

ר׳ שכרס ביידע טעכטער האָבן חתונה געהאַט מיט סאַרנער בחורים. די עלטערע טאָכ־טער האָט חתונה געהאַט מיט יוסף ספּיוואַק און האָבן זיך שפּעטער באַזעצט אין ראַקיטנע, און די יינגערע האָט חתונה געהאַט מיט אברהם אהרון דווארעצקי — דעם טיכטיקן עסקן פון פּועלי־ציון, מיטגליד פון א ריי ציוניסטישע און קולטורעלע אנשטאלטן, און איינער פון די אַקטיווסטע מיטגלידער פון דער סאַרנער דראַמאַטישער סעקציע (וועגן אברהם דווארעצקי איז שוין דערמאַנט געוואָרן אין די פריערדיקע קאַפּיטלען).

★

סטאַליאַרעס זענען אין סאַרני געווען עטלעכע צענדליק. איך וועל זיך אָפּשטעלן בלויז אויף איניקע, וועלכע זענען געוואָרן מער איינגעקריצט אין מיין זכרון.

ניט אלע געדענקען דעם שיינעם געפּוצטן ייד מיט זיין שיין געקעמטער קורצער באָרד — ר׳ בן־ציון וואַלקון, וועלכער האָט געוווינט אין אַן אייגן הויז נעבן דער בערעזנער שול. אין די ערשטע יאָרן פון סאַרנער אויפבוי האָט זיך ר׳ בן־ציון גערעכנט אלס איינער פון די בעסטע בעלי מלאכות ווי אויך פון די בעלי בתים, וועלכע האָבן אָנטייל גענומען אין דער אויפבויאונג פון סאַרנער בתי מדרשים און אנדערע קהל׳שע געביידעס און אינסטיטוציעס. ר׳ בן־ציון איז געווען געשעצט און באַליבט ביי דער גאַנצער באַפעלקערונג און בפרט ביי דער ציוניסטישער יוגנט, וועלכע פלעגט ביי אים באַקומען אלע תרומות בסבר פנים יפות. ער האָט נישט געהערט

צו קיין שום ציוניסטישער פּאָליטישער אָרגאַניזאַציע, ער האָט אָבער ליב געהאַט ארץ־ישראל און יעדע עסקנות ארום דעם. ווען ער האָט נאָר דערלעבט אז די ערשטע וועלט קריג האָט זיך געענדיקט, און ביי דער פּוילישער מאַכט האָט זיך געשאַפן די ערשטע מעגלעכקייט צו עליה קיין ארץ־ישראל, האָט ר׳ ב״צ פאַרקויפט זיין פאַרמעגן און אָפּגעפאָרן קיין ארץ־ישראל צוזאַמען מיט זיין פרוי. דאָ זענען ער און זיין פרוי נפטר געוואָרן בשיבה טובה.

ר׳ קאָפּל פּראַל איז שוין דערמאָנט געוואָרן אין די פריערדיקע קאַפּיטלען אלס עסקן פון ״חברא קדישא״. אלע ייִנגערע סאַרנער מענטשן געדענקען ר׳ קאָפּלען מיטן אָפּגעהאַקטן פינגער פון זיין רעכטער האַנט, אין וועלכער ער האַלט די צדקה פּושקע און שרייט ביי די לוויות ״צדק לפניו יהלך וישים לדרך פעמיו!״ און אלע יידן, אמערסטן פרויען, לויפן וואָס גיכער צו ר׳ קאָפּלען, כדי ארייַנצוואַרפן זייער נדבה אין זיין פּושקע. אלע, וועלכע האָבן אים געזען מטפּל זיין זיך מיט א בר מינן, האָבן געקענט באַקומען דעם איינדרוק, אז דאָס איז זיין איינציקע באַשעפטיקונג. דאָס איז אָבער געווען א טעות; ר׳ קאָפּל איז געווען א גוטער סטאָליאַר, און ביז ער האָט אָנגעוואָרן דעם פינגער פון זיין האַנט און זיינע כחות האָבן אים געדינט האָט ער שטענדיק געהאַלטן די כלים פון סטאָלערײַ אין זיינע הענט. ר׳ קאָפּל האָט צענדליקער יאָרן שווער געאַרבעט און אָרנטלעך פאַרדינט אויפן קיום פון זיין משפחה. מיט אייגענע כחות האָט ער אויסגעבויט זיין שטוב און חתונה געמאַכט בכבוד זיינע קינדער, וועלכע האָבן אים אויף דער עלטער געשטיצט און שטאַרק מכבד געווען.

ר׳ מענדל, דער שמש פון דער בערעזנער שול, האָט זיך פאַרנומען מיט דער שמש׳ערײַ בלויז אלס א נעבן־זאַך. ער האָט ליב געהאַט די בערעזנער שול, ווו ער האָט געוווינט מיט זיין משפּחה אין די דערבייַאיקע צימערן, וועלכע זענען געבויט געווען ספּעציעל פאַר דעם שמש. אָבער נאָכמער האָט ער ליב געהאַט דעם ״עמוד״; אין דער שול איז ער געווען דער נישט געקרוינטער חזן. ער האָט שטאַרק אָפּגעהיט זיין קול און פלעגט שטענדיק ארומגיין מיט א וואַרע־מען שאַליק אויפן האַלדז, בכדי ער זאָל חלילה נישט צוקילן זיין קול. ער איז געווען א פרומער ייד, פלעגט אָפט ארייַנקוקן אין א ספר און ליב געהאַט ארייַנמישן אין זיינע געשפּרעכן פּסוקים פון דער פּרשת השבוע אָדער פון תהילים. באַזונדערס האָט ער ליב געהאַט דערציילן נסים ונפלאות פון די צדיקים; פון ר׳ זישע אַניפּאָלער, פון ר׳ לייב שרה׳ס א.א., ווי אויך די נפלאות פון די אדמו״רים פון דער בערעזנער שושלת.

זיין הויפּט באַשעפטיקונג איז געווען סטאָלערײַ. זיין פאַך קענטעניש איז מיר ניט באַקאַנט, ס׳איז אָבער באַוווּסט, אז ר׳ מענדל האָט פון זיין סטאָלערײַ־אַרבעט באַוויזן אויסצובויען א שיין הויז אויף דער טאָפּאָלאָווער גאַס, וועלכע ער פלעגט פאַרדינגען שכנים און באַקומען דירה־געלט.

זיין רואיק משפּחה־לעבן איז אָבער נאָך איניקע יאָר פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה צעשטערט געוואָרן; זיין זון גרשון איז משוגע געוואָרן און האָט אים פאַרשאַפט פיל צרות. ס׳איז ניט געווען קיין אנדער ברירה, און מיט דער הילף פון דער קהילה און אנדערע אינסטיטוציעס איז גרשון אָפּגעפירט געוואָרן אין א משוגעים־הויז, ווו ער איז מיטן אויסברוך פון דער מלחמה אומגעקומען. מענדל מיט זיין פרוי האָבן זייער וויטיק געטראָגן טיף אין זייער האַרץ ביזן לעצטן טאָג פון זייער לעבן.

אזוי האָט מען גערופן אין סארני א סטאָליאר, וועמענס נאָמען איך קען זיך נישט דערמאָנען.

מ׳האָט אים אזוי גערופן, ווייל אין די יאָרן פון פעטליורעס פאָגראָמען, ווען אין שטאָט האָט געווילדעוועט א שרעקלעכע טיפוס־עפידעמיע און יעדן טאָג זענען געווען א סך טויט־פאלן, איז אלס סגולה צו פארהאלטן די מגפה געשטעלט געוואָרן זיין חופה אויפן בית־עלמין.

צווישן די גוטע סטאָליארעס זענען געווען ר׳ קאָפל קאזלאוו און ר׳ אָשר שניידער. ר׳ קאָפל קאזלאוו האָט זיך פארנומען מיט בוי־סטאָליאריי (טירן, פענסטער) און ר׳ אָשר שניידער האָט געפירט א גרויסע מעבל־סטאָליאריי. זיינע מעבל זענען געווען באוווסט אין שטאָט און סביבה אלס די בעסטע און שענסטע און האָבן באפוצט די וווינונגען פון די רייכסטע יידן און קריסטן.

ר׳ אָשר איז געווען באוווסט אלס טיכטיקער האנטווערקער כלל־טוער. ער האָט זיך באטייליקט אין פיל אינסטיטוציעס און איז געווען געשעצט דורך דער סארנער באפעלקערונג.

שניידער און שוסטער

מיט שניידעריי און שוסטעריי האָבן זיך פארנומען איי‌ניקע צענדליק משפחות. מיר וועלן זיך אָפּשטעלן נאָר אויף איי‌ניקע פון זיי:

נחמן קויפמאן, וועלכער האָט געוווינט אויף דער פאליעסער זייט פון דער באן־סטאַציע, איז שוין דערמאָנט געוואָרן אין די פריערדיקע קאפיטלען אלס מיטגליד פון פארוואלטונגען אין גמ״ח קאסע און האנטווערקער פאראיין. ר׳ נחמן איז געווען א ייד מיט פיל טאקט און פארשטאנד. אויף די זיצונגען פלעגט ער לאָזן אלעמען זיך אויסרעדן און ערשט צולעצט האָט ער ארויסגע־זאָגט שטיל און רואיק זיין מיינונג. זיינע לאָגישע אויספירונגען זענען אין מערסטנטייל געווען אָננעמבאר. אין דעם טאָג, ווען ס׳איז אָנגעקומען די ידיעה פון פאליעסקע, אז ר׳ נחמן איז געשטאָרבן, האָט דער טרויער ארומגענומען די גאנצע יידישע באפעלקערונג. פון אלע גאסן האָט זיך א לאָז געטאָן א מאסע מענטשן מיטן רב העכטמאן בראש, כדי זיך צו באטייליקן אין דער לויה.

ר׳ יונה בעזנאס איז אויך געווען מיטגליד פון האנטווערקער פאראיין, גמ״ח קאסע, לינת הצדק און אנדערע אינסטיטוציעס. ער איז געווען נישט אזוי ערנסט ווי ר׳ נחמן קויפמאן. שטענדיק מיט א שמייכל אויפן פנים, מיט א ווערטל, א משל אָדער סתם א מעשה׳לה דערציילט צום עצם ענין וואָס איז באהאנדלט געוואָרן.

הגם ער איז געווען ניט קיין שלעכטער בעל מלאכה, האָט ער ניט געקענט ארויסציען זיין פרנסה פון זיין שוסטער ווארשטאט, און ער האָט נאָך געמוזט "אונטערקנעלן" אלס שמש אין דער סטעפאנער שול.

א גאנץ אייגנארטיקער ייד איז געווען ר׳ אהרן צופריק פון פאליעסקע. ער איז געווען ווייניק באקאנט, זיך ניט געמישט אין קהל׳שע ענינים און ניט ארויסגעזאָגט זיינע מבינות. מען האָט אים געקענט זען נאָר אויף צוויי ערטער: ביי זיין קליין ווארשטאטל אָדער אין דער פאליעסער שול. א קליינגעוויקסיקער און רירעוודיקער, פלעגט ר׳ אהרן זיין פארטאָג דער ערשטער אין דער פאליעסער שול, און אויב דער שמש איז נאָך ניט געווען, פלעגט ר׳ אהרן ווינטער איינהייצן

די רובע כדי ס'זאָל זיין ווארעם און די מתפללים זאָלן קענען זאָגן א ידיש וואָרט. אזוי אויך צו מנחה און מעריב. שבת פארטאָג פלעגט ער צוערשט לויפן אין שטאט זיך טובל זיין אין מקוה, דערנאָך צו חברה תהילים און ערשט דערנאָך צום דאווענען. זיין דאווענען איז געווען בבחינת כל עצמותי תאמרנה, מיטן סטאָלינער ניגון, מיטן אונטערטאנצן און פליעסקען מיט די הענט. נאָכן דאווענען, אויב ס'איז דאָ אין שול א קידוש אָדער בר־מצוה, — ווער זאָגט דעם „אזמר לסעודתא" ? — ר' אהרן! ווער זינגט דעם "יה אכסוף נועם שבת", דעם הייליקן זמר פון ר' אהרן קארלינער ? — זיכער ר' אהרן! שטענדיק א צופרידענער, שטענדיק א גוטמוטיקער, זינגט ער זיך אונטער ביי זיין ווארשטאטל און איז תמיד א שמח בחלקו. די פרנסה איז ביי אים שטענדיק געווען זייער בצימצום, און אמאָל אפשר אויך ערגער פון דעם, אָבער ווער קען וועגן דעם וויסן ביי ר' אהרנ'ען ? שטענדיק איז ער צופרידן און שטענדיק הערסטו פון אים די תשובה: "ברוך השם"!

און ווי ער אליין — אזוי אויך זיינע בני־בית. זיין עלטערער זון איז געווען א העברעי־שער לערער. זיינע חברים האָבן איבערגעגעבן אז ער איז אויך געווען א למדן בתורה און האָט באזיצט סמיכות אויף רבנות. פון אים אליין האָט מען גאָרניט געוווסט, געווען אַן איש תם וישר ווי זיין פאָטער. צוויי קינדער פון דער משפחה האָבן זוכה געווען קומען קיין ישראל נאָך פארן אויסברוך פון וועלט־קריג. ר' אהרן און זיין פרוי זענען אומגעקומען אין דער שחיטה אין סארני. דער עלטערער זון איז געשטאָרבן, ווי מ'גיט איבער, אין רוסלאנד אין די שווערע קריג־יאָרן.

ר' ישׂשכר וועלוול דער שניידער האָט געוווינט אין זייער הילצערן הײזל ניט ווייט פון די "חדרים" פון ר' אלתר פרץ און ר' יאָסל נאָבאָזשני. גייענדיק פון חדר האָב איך ליב געהאַט אריינגיין צו ישׂשכר וועלוולען און שטיין א ביסל אינ'ם פאָדערצימער, ווו ער און זיינע צוויי פלימעניקעס, יענקל און חיים, האָבן געארבעט. מיר יינגלעך האָבן זיי בידע אָנגערופן יענקל חיים, אָדער מכלכל חיים. און ישׂשכר וועלוול, שטענדיק מיט דער יארמעלקע אויפן קאָפּ און מיטן לאנגן טלית־קטן, האָט גענייט אָדער צוגעשניטן דעם שטאָף אויפן אַרבעט־טיש און צוגעזונגען א זמרל אָדער א חזניש שטיקל און בידע פלימעניקעס האָבן אים צוגעהאָלפן. איך האָב אזוי געקאָנט אָפּשטיין נעבן זיי א שעה־צוויי און זיך צוהערן. ישׂשכר וועלוול האָט ליב געהאט זיך אָפּט צוכאַפּן צום עמוד אין דער בערעזנער שול. ער האָט אויך ליב געהאט זיך מישן אין די ענינים פון חברה קדישא און חברה נושאי המטה. אויף די עלטערע יאָרן איז ער געווען פון די שניידערס, וועלכע האָבן גענייט די תכריכים. ער האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיין זכרון און האָט געדענקט די גענויע דאטעס פון אלע יאָר־ציַיטן, און געהאלטן פאר א מצוה צו דערמאנען באצייטנס די משפחות פון די נפטרים, זיי זאָלן חלילה ניט פארגעסן אָדער ניט א טעות האָבן מיטן טאָג פון דער פטירה.

טרעגערס

זענען אין סארני געווען עטלעכע. זיי זענען ניט געווען ווי די טרעגערס אין ראָוונע, לוצק אָדער ווארשע — ארומגעוויקלט מיט גראָבע שטריק, כדי צו טראָגן גרויסע משאות. סארנער טרעגערס האָבן אָפּגעווארט ביי דער באַן־סטאציע די סוחרים און די פארמעגלעכע בעלי־בתים, וועלכע זענען אָנגעקומען מיט די צוגן, כדי צו נעמען ביי זיי די קליינע פעקלעך און וואַליזקעס. אזוי האָבן זיי פארדינט זייער חיונה.

דער ערשטער טרעגער וועלכער איז געקומען קיין סארני פון בערעזניץ פאר דעם ערשטן וועלט קריג איז געווען ר׳ חיים פילשציק, אָדער ווי מ׳האָט אים אויך גערופן — שחריי. פילשציק — ווייל ער מיט זיינעם א ברודער האָבן געשניטן קלעצער און געמאכט פון זיי באלקנס און ברעטער. קיין טארטאקן זענען נאָך דאן אין סארני, בערעזשניץ און סביבה ניט געווען, האָט ר׳ חיים גע־שניטן די קלעצער מיט א לאנגער האנט־זעג. אויף די עלטערע יאָרן איז ר׳ חיים געקומען קיין סארני צו פארדינען אויף חיונה ביי דער באן־סטאציע. פארוואָס האָט מען אים גערופן אויך שחריי (שאכריי) — ווייסן מיר ניט. מעגלעך אז ס׳נעמט זיך פון דעם וואָרט ״שחר״, ווייל ער פלעגט וועקן זיינע פאסאזשירן צום צוג ״כעלות השחר״.

ר׳ חיים איז געבליבן וווינען אין בערעזשניץ און די גאנצע וואָך אין סארני האָט ער זיך אויפגעהאלטן ביי ר׳ איציק זאמאראצענסקי (איציק דער פעקארניק). בלויז אויף שבת פלעגט ער צוריק פאָרן אָדער גיין צופוס קיין בערעזשניץ, א מהלך פון א 13—14 קילאָמעטער.

דער צווייטער טרעגער, מנשה פיוואוואז, איז געקומען פון דאמבראוויץ. אין סארני האָט מען אים גערופן ״מנשה דער באגרעבער״, ווייל ער האָט זיך באזעצט מיט זיין משפחה אין דער קהל׳שער הויז אויפן בית־עלמין און וואלד אויף דער פאליעסער זייט און איז געווען דער שומר און קברן, אָדער ״מנשה מיטן דאָס״, ווייל צו יעדן וואָרט האָט ער צוגעגעבן דאָס וואָרט ״דאָס״. ווען ער האָט באגלייט א פריץ מיט א פעקל צום באן, האָט ער געזאָגט: איך האָב היינט אריינ־געדאָסט א פריץ אין וואגאָן.

נאָך מנשה׳ן איז געקומען פון בערעזשניץ איציק באק. ער איז געווען א געזונטער ייגערמאן, און דוקא ער פלעגט טראָגן די גרינגערע פעקלעך פון באן. זייענדיק יינגער און פלינקער פלעגט ער פארכאפן די רייכערע סוחרים, מערסטנס וואלד סוחרים.

איך געדענק נאָך א טרעגער: מאירל באבראוו. ער האָט אָנגעהויבן ארויסגיין צו דער באן און טראָגן א פעקל ערשט אויף די עלטערע יאָרן. ר׳ מאירל איז געווען א שטילער ייד מיט א שיינע באָרד.

די קהילה

אין סארנער פאוויאט האָבן עקזיסטירט צוויי קהילות:

(1) סארני האָט ארומגענומען די שטאָט און די צוויי אדמיניסטראטיווע גמינעס ניעמאוויץ און ליוביקאוויץ; דאמבראוויץ — די שטאָט, די דאמבראוויצער גמינע און אויך דאָס שטעטל בערעזשניץ; ראקיטנע מיט דער קיסאריצער גמינע; קלעסאוווער גמינע האָט כולל געווען סעכאוו, יעלנא און טאָמאשגאָראָד; הארָאדעצער גמינע האָט כולל געווען די סטאציע אנטאָנאָווקע, צעפצע־וויץ און אנדערע דערפער.

די יידישע באפעלקערונג אין די דערמאָנטע שטעט און שטעטלעך מיט די דערבייאיקע דערפער האָט געציילט אומגעפער 17—18 טויזנט נפשות: סארני 7000—8000; דאָמבראָוויץ 4000—4500; ראקיטנע — 3000—4000; בערזשניץ 1000—1200; די אנדערע — 1000—1500.

לויט דער פאראָרדנונג, האָט די סארנער קהילה געהערט צו די ״גרויסע״ (״גמינאַ ווילעקאַ״) און איז באשטאנען פון א ראט מיט 12 מיטגלידער און א פארוואלטונג פון 8 מיטגלידער.

(2) די וולאדימיריצער קהילה האָט געהייסן א קליינע קהילה (״גמינאַ מאַלאַ״) און האָט גע־ציילט א פארוואלטונג פון בלויז 8 מאַן.

ס'זענען פאראָרדנט געוואָרן וואלן און ס'איז געוויילט געוואָרן א וואל־קאָמיסיע פון 14 מאַן, מיט ר' משה טארטאקאָווסקי בראש. חוץ דעם זענען געוויילט געוואָרן סוב־קאָמיסיעס אין אַלע איבן דערמאָנטע שטעט, וועלכע האָבן געהערט צו סארנער קהילה. די ערשטע וואלן זענען פאָר־געקומען אין הארבסט פון יאָר 1927. די פאראינטערעסירונג פון דער באפעלקערונג מיט די ערשטע וואלן איז געווען א קליינע. מ'האָט נאָך ניט געוווּסט וועלכע צורה דער גאנצער ענין וועט אָננעמען, און ס'האָט אויסגעוויזן ווי א געצוואונגענער ענין. מיט דער אגיטאציע ארום די בחירות האָבן זיך פארנומען די ובאים פון די בתי מדרשים און די ראשי המדברים פון די חסידישע קרייזן. און ווייל די ערשטע קהילה האָט געדארפט וויילן דעם ערשטן קהילה רב, וועמענס פּאָסטן איז לויטן געזעץ געווען פארזיכערט אויף שטענדיק, האָט דאָס נאָך מער פאר־אינטערעסירט די חסידישע קרייזן.

די רעזולטאטן פון די וואלן זענען געווען פאָלגנדע:

אלס פאָרזיצער איז געוויילט געוואָרן ה' מענדל קערצער פון ראקיטנע, אלס זיין פארטרעטער ה' נח פערלשטיין פון סארני, אלס פאָרזיצער פון ראָט ה' משה פיקמאן. אלס קהילה רב איז געוויילט געוואָרן דער דאָמבראָוויצער רב — ר' נחומקע פעטשעניק, אלס סעקרעטאר — ה' משה גאָטליב פון דאמבראוויץ.

ביזן יאָר 1932 האָט די קהילה ניט געפירט כמעט קיין שום טעטיקייט. דער קהילה רב האָט געפירט אין סארני א לשכה פאר זיין מעטריקאלער טעטיקייט. ער האָט איבערגענומען די מעטרי־קאלע ביכער פון דער סארנער באפעלקערונג, וועלכע האָבן ביז דאן זיך געפונען אין דאָמבראָוויץ און אויך אין וולאדימירעץ ביים רב ר' שלמה שליטא. אויך זענען אוועקגענומען געוואָרן די ביכער ביים רב העכטמאַן אין סארני און ביי דעם רב אהרן שמש אין ראקיטנע. מיט דער לשכה האָבן זיך מערסטנס פארנומען דעם רב'ס זין: הרב איציקל פעטשעניק און הרב אהרן פעטשעניק (יעצט אין ניו־יאָרק). זיי פלעגן קומען קיין סארני איין אָדער צווי מאָל אין וואָך.

די קהילה מיטן ראבינאט צוזאמען האָבן זיך געפונען אין איין צימער אין הויז פון אלמנת האדמו"ר ר' יאָסעלע פעטשעניק. נאָכן אָפּפאָר פון דעם סעקרעטאר ה' משה גאָטליב קיין א"י, האָט זיין פּאָסטן פארנומען ה' אהרן פעטשעניק.

אין 1931—1932 האָט ר' אהר'לע פעטשעניק זיך אָנגעהויבן גרייטן צו זיין רייזע קיין אמעריקע. צוליב דער סיבה האָט ער זיך פרייוויליק אנטזאגט פון זיין פּאָסטן. דעם פּאָסטן פון סעקרעטאר האָט אין מאָנאט פעברואר 1932 איבערגענומען דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות (שלמה זאנדוויס).

אין דער תקופה האָט אין קהילה זיך אָנגעהויבן א גרעסערע טעטיקייט. די מאכט האָט אומבאַ־דינגט פארלאנגט, אז די קהילה זאָל איבערנעמען אונטער איר אויפזיכט די שחיטה, בתי־כנסת, מקוואות און אנדערע געביידעס, וועלכע האָבן געהערט צום קהל. אָבער פאקטיש זענען זיי ניט געווען פארשריבן אלס זיין אייגנטום. אייניקע בנינים זענען געווען פארשריבן אויפן נאָמען פון מענטשן, וועלכע זענען שוין לאנג געווען אויפן עולם האמת. אין דער צייט האָבן שוין געארבעט אין דער קהילה שטענדיקע באאמטע: מרדכי פעטשעניק און פנחס גייפמאן אלס בוכהאלטער און געהילף־סעקרעטאר, און אלס קוריער (שליח) — מרדכי יעווין. שפּעטער זענען געקומען נאָך צווי באאמטע: אשר חיים פערעבראדסקי און זיסקינד פיקמאן. אייניקע מאָנאטן שפּעטער האָט זיך געענדיקט די פיר יאָריקע קאדענץ פון דער ערשטער קהילה־לייטונג און ס'זענען פאראָרדנט געוואָרן נייע קהילה־וואלן.

אין דער וואל קאָמיסיע האָבן שוין אָנטייל גענומען אלע ציוניסטישע פּארטייען. אלס פאָרזיצער איז באשטימט געוואָרן ה׳ שמריהו גערשונאק. די ארבעט פון דער קאָמיסיע האָט זיך געפירט לויט א גענויען פּראָויסבאשטימטן פּלאַן. ס׳זענען צוזאמענגעשטעלט געוואָרן רשימות פון קאנ־דידאטן פון אלע שטעט און פון אלע שיכטן פון דער באפעלקערונג. די באטייליקונג אין די וואלן איז דאָסמאָל געווען א גאנץ באדייטענדע.

לויטן וואל־געזעץ, וועלכער איז פארעפנטלעכט געוואָרן אין פּוילישן רעגירונגס־ביולעטין "דזשענניק אוסטאוו" פונם יאָר 1924, האָבן געקאָנט וויילן מענער אין עלטער פון 25 יאָר און העכער; געוויילט ווערן האָבן געקענט מענער פון 30 יאָר און העכער. פרויען האָבן קיין שטים־רעכט ניט געהאט. די וואלן זיינען געווען געהיימע.

אין משך פון 30 טעג נאָך די וואלן האָבן די רשימות געדאַרפט צוגעשטעלט ווערן צו דער אויפזיכט־מאכט צום באשטעטיקן. בדרך כלל פלעגן די וואלן באשטעטיקט ווערן אָן קיין שוועריקייטן אָדער ענדערונגען, סיידן ס׳זענען דערלאנגט געוואָרן אָנקלאגעס אויף מיסברויכן.

אין ראט פון דער צווייטער קהילה־פארוואלטונג זענען געוויילט געוואָרן די פאָלגנדע: סארני — ה״ה שמריהו גערשונאק, מענדל גורוויטש, אברהם טורקעניץ, דוד בירג, יצחק לעווין, פנחס זאנדווייס, אָשר אהרן גאמפעל, בנימין קאנטאָראָוויץ, משה פיקמאן, נח פערלשטיין און דער לערער שלמה גארפינקל (ה״ה יצחק לעווין ז״ל און ה׳ מענדל גורוויטש יבדל לחיים זענען נאָכדעם אָפּגעפאָרן קיין א״י). פון דאָמבראָוויץ זענען געוויילט געוואָרן: ה״ה יעקב ליבערסאָן, איציע יונגשטיין — דער וויצע בירגערמייסטער פון שטאָט, שמערל פרענקל, וועלכער איז שפּעטער אָפּגעפאָרן קיין א״י, און מאָטל ווייניער. פון ראקיטנע: ה״ה מענדל קערצער, דער לערער גענדלמאן און יהושע גיטלמאן. פון בערעזשניץ: ה״ה אהרן קניזשניק, גדליהו געלער און אהרן כהן (אָדער ווי מ׳האָט אים גערופן אהרן דער שאכיער) און שמואל גאמפעל. פון קלע־סאוו — ה׳ בורשטיין.

אלס פאָרזיצער פון דער קהילה פארוואלטונג איז געוויילט געוואָרן ה׳ יעקב ליבערסאָן און אלס פארטרעטער — ה׳ שמריהו גערשונאק. אלס פאָרזיצער פון קהילה־ראט — ר׳ דוד בירג, אלס פארטרעטער — ה׳ בנימין קאנטאראוויץ. לויטן קהילות־געזעץ איז דער קהילה־רב פארעכנט געווען אלס מיטגליד פון דער פארוואלטונג.

די קהילה איז באשטאנען פון א ציוניסטישער מערהייט, און אפילו די עקסטרעמע חסידים האָבן זיך קיינמאָל נישט קעגנגעשטעלט די פאָרשלאגן וועגן קרנות, עליה, אָדער אנדערע ציוניסטישע צוועקן.

די נייע פארוואלטונג איז ענערגיש צוגעטראָטן צו דער ארבעט. די קהילה איז איבערגעפירט געוואָרן אין א פיר־צימערדיקן לאָקאל אין מויער פון ה׳ נעגעל. ס׳איז אָפּגעקויפט געוואָרן דאָס גאנצע מעבל פונם ליקווידירטן סוחרים און אינדוסטריעלער באנק. די קהילה האָט יעצט באקומען אן אויסזען פון א מלוכה־אמט און איז געוואָרן דער צווייטער פאָפּולערער אמט נאָך דעם שטאָט־ראט (מאגיסטראט). חוץ פון די פאָרטרעטן פון ז׳י פּוילישע מלוכה־מענער (פרעזידענט מאָש־טשיצקי און מארשאל פּילסודסקי) האָבן באשיינט די ווענט פון קהילה־אמט גרויסע בילדער פון ד״ר הערצל, ד״ר חיים וויצמאן, נחום סאקאָלאָוו און חיים נחמן ביאליק.

ס׳איז באשטעטיקט געוואָרן א בודזשעט פון אייניקע דרייסיק טויזנט זלאָטעס (אין יאָר 1938־39 איז דער קהילה בודזשעט געווען אומגעפער 80,000 זלאָטעס).

די בודזשעטן פלעגן באשטעטיקט ווערן דורכן וואָיעוואָדישן אמט. די הכנסות זענען געווען:

(א) פון דער שחיטה, פון וועלכער די קהילה האָט געגומען 20% און די שוחטים 80%. כדי ניט מקפח זיין די שוחטים אין זייער פרנסה, זענען געהעכערט געוואָרן די שחיטה־אָפּצאָלן. אלע משגיחים און אינקאַסענטן ביי דער שחיטה האָבן באַקומען זייער געהאַלט לויט פּראָצענטן פון דער שחיטה־הכנסה און זענען געצאָלט געוואָרן פון די 20%.

שוחטים זענען געווען ה"ה שלמה גאַמערמאַן און פסח אליה כץ אין סאַרני; יקיר פישמאַן, טוביה טרושינסקי, דוד פיאַלקאָוו און מאיר פישביין — דאַמבראָוויץ; יששכר טריגון און יואל שוואַרצבערג — ראַקיטנע; איציקל שוב און מאיר, שפּעטער זיין איידעם — בערעזשניץ; משה הערש וולאַדימירסקי רב ושו"ב — קלעסאָוו; פסח אליה קעסלער — האַראָדעץ; אנשל (דעם שו"ב יקיר'ס זון) — סעכאָוו; חוץ דעם זענען געווען נאָך עטלעכע אומאָפּיציעלע שוחטים, וועלכע די שטאָט רבנים האָבן ניט געוואָלט אַנערקענען צוליב חזקה טענות.

(ב) הכנסות פון דער מעטריקאַלער אָפּטיילונג, פון פאַרשרייבן געבורטן, חתונות, טויט פאַלן און גט'ן.

(ג) פון די בתי־קברות פאַר ערטער פאַר די נפטרים און פאַר שטעלן מצבות. די חברא קדישא האָט דערפילט אירע פליכטן כמקודם. די הוצאות פון אויסהאַלטן די שומרים און אַנדערע זענען געוואָרן געדעקט דורך דער קהילה.

(ד) פון מיטגליד אָפּצאָל, אָדער ווי מ'האָט אים גערופן "קהילה־עטאַט". דער אָפּצאָל איז אין אָפיציעלן "דזשעגניק אוסטאַוו" געווען באַשטעטיקט אַלס "סקלאַדקאַ טשלאָנקאָווסקאַ" און איז געווען גלייכבאַרעכטיקט מיט אַלע מלוכה־שטייערן. אַז אַ ייד האָט באַקומען אַ מעלדונג פון דער קהילה צו באַצאָלן דעם קהילה שטייער, האָט ער געהאַט רעכט צו אַפּעלירן אין פאַרלויף פון 14 טעג צו דעם אויפזיכטס־אַמט, דורך דער קהילה. די קהילה האָט בייגעלייגט אירע מאָטיווירונגען און איבערגעשיקט די אַפּעלאַציע צום סטאַראָסטוואָ. דער שטייער־צאָלער האָט געקענט אַפּעלירן אויך אויף דעם סטאַראָסטוואָ־באַשלוס צום וואָיעוואָד־אַמט, אָבער צו אַזעלכע פאַלן איז קיינמאָל ניט דערגאַנגען.

אין דער הוצאות־זייט פון קהילה־בודזשעט איז חוץ די אַדמיניסטראַטיווע אויסגאַבן געווען פאָלגענדע סובסידיעס:

(א) אַלע רבנים (חוץ דעם קהילה רב וועלכער האָט באַקומען אַ סטאַבילע חודש פענסיע) האָבן באַקומען יערלעכע סובסידיעס ביז 600 זלאָטעס. די רבנים האָבן געהאַט זייערע שטענדיקע הכנסות כמקודם. דערצו האָבן זיי באַקומען אַ פאַרגיטיקונג פאַר די מעטריקאַלע ביכער, וועלכע זענען פון זיי אָוועקגענומען געוואָרן. רבנים זענען געווען: הרבנים קונדאַ און העכטמאַן — סאַרני; ר' נחום פעטשעניק, ר' יעקב זאַלצמאַן — דאַמבראָוויץ; ר' אהרן שמש — ראַקיטנע; ר' משה ניידיטש און באַקון — בערעזשניץ.

(ב) אַלע בתי־ספר, תלמוד־תורה, ישיבות, "אָרט" און אַנדערע לער־אַנשטאַלטן פלעגן ווינטער אונטערגעשטיצט ווערן מיט צוגאָב באַשפּייזונג (וואַרעמע מילך, און שוואַכערע קינדער — לויט מעדיצינישע פאַרשריפט — פישאייל) פאַר אָרעמע קינדער.

(ג) אַלע הילף אינסטיטוציעס, ווי חברת לינת הצדק, לחם עניים, בית־יתומים און "טאַז", האָבן באַקומען סובסידיעס.

(ד) ביידע קרנות, קק"ל און קרן היסוד, פלעגן באַקומען יערלעך צו 300 זלאָטעס.

(ה) ס׳איז פאראויסגעזען געווען א סכום געלט פאר עליה פון חלוצים־חלוצות, וועלכע האָבן ניט געקאָנט דעקן זייערע רייזע הוצאות קיין א״י. אָפיציעל האָט דער סכום פיגורירט אין בודזשעט אלס שטיצע פאר עמיגראַנטן.

(ו) די קהילה פלעגט יעדן אָנהויב ווינטער איינקויפן עטלעכע הונדערט מעטער ברענהאָלץ און פארטיילן צווישן די נויטבאַדערפטיקע משפחות.

(ז) צוויי מאָל א יאָר פלעגט די קהילה עפענען א קיך פאר יידישע זעלנער פון אָרטיקן גאַרניזאָן און פון ״ק.א.פ.״ (״קאָרפּוס אָכראַני פּאָגראַניטשנאַ״, גרענעץ־מיליטער) אין די ימים טובים און פסח. אין די עניני הדת פון די יידישע זעלנער איז די קהילה געשטאַנען אין פארבינדונג מיטן מיליטער רב פון לובלינער ד.א.ק. (דאוואודסטווא אקרענגו קארפוסאוועגא) — קאפיטאַן ראב. דער קאפיטאַן ראב פלעגט 1—2 מאָל א יאָר באזוכן סארני און אָפריכטן אין דער גרויסער שול א תפילה פאר די זעלנער. אויך פלעגט ער צושיקן קאָפּיעס פון אלע פאראָרדנונגען בנוגע עניני דת, שבתות ומועדים. איינמאָל, ווען כ׳בין בייגעווען ביי א תפילה פון דעם מיליטער־רב, האָב איך אים נעפרעגט (ווען ער איז געקומען צום סוף פון דער תפילה ״הנותן תשועה למלכים״ מיט די פסוקים ״בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח וכן יהי רצון ונאמר אמן״) פארוואָס ער האָט אדורכגעלאָזן ״ובא לציון גואל״, האָט ער מיר געוויזן אז אין אלע סידורים פון מיליטערישן ראבינאט איז אזוי געווען געשריבן, און ער טאָר ניט ענדערן.

די קהילה האָט געהאט א באזונדערן פאָנד פאר נויטבאדערפטיקע משפחות, וועלכע האָבן זיך ניט געוואָלט ווענדן צום לחם עניים, קראנקע, וועלכע מ׳האָט געמוזט ברענגען אין שפיטאָל קיין וויארשע, שווינדזוכטיקע — קיין אטוואצק אָדער אנדערע קוראציע אנשטאלטן, און נאָך ענלעכע פאלן. אלע הוצאות זענען געפירט געוואָרן שפּאָרזאם און אונטערן קאָנטראָל פון א רעוויזיאָנס־קאָמיסיע. אייניקע מאָל זענען דורכגעפירט געוואָרן קאָנטראָלעס דורך דער אויפזיכט־מאכט.

אלע ראט־ און פארוואלטונג־מיטגלידער זענען געווען פּאָפּולערע געזעלשאפטלעכע טוער, וועלכע האָבן זיך אָפּגעגעבן מיט די כלל ענינים שלא על מנת לקבל פרס.

צוויי מאָל אין יאָר פלעגן פאָרקומען לאנגע זיצונגען פון דעם ראט צוזאמען מיט דער פאר־וואַלטונג ווענן פרילימינאַר־בודזשעט אָדער ווענן דער פסח־אָקציע. די זיצונגען פלעגן זיך פארציען ביז שפעט ביינאכט, און מ׳פלעגט דערלאַנגען טיי מיט צובייסן פאר די אָנטיילנעמער. די ערשטע צייט האָט מען ניט באמערקט אז ר׳ אהרן קניזשניק האָט ניט געטרונקען דעם טיי און ניט צוגעביסן פון דעם געבעקס. שפעטער האָבן מיר זיך דערוווסט, אז ער האָט זיך געווענדעט מיט א פראַגע צום קארלינער רבי׳ן, ר׳ מלך׳קע פערלאָוו, אויב ער מעג עסן און טרינקען אויף די הוצאות פון ציבור. ווי מ׳האָט דערציילט האָט דער רבי אים געזאָגט ער זאָל אומבאדינגט אויך טועם זיין, לפחות למראית עין, ווייל אויב ניט וועט ער גורם זיין צו אן עבירה פון חושד בכשרים פון דעם כלל. דער נימוק איז געווען אז במילא איז אָנגענומען אין ציבור אז די פרנסים האָבן א טובת הנאה פון זייער ציבור־טעטיקייט, איז אויב ער וועט זיך אָפּהיטן פון טועם זיין דעם טיי, וועט ער גורם זיין דעם גאנצן ציבור צו אן עבירה.

דער ה׳ אברהם טורקעניץ איז געווען דער פאַקטישער וויצע־פּרעזעס פון דער קהילה־פאַר־וואַלטונג די גאנצע צייט וואָס ה׳ יעקב ליבערסאָן איז געווען פאָרזיצער. ה׳ ליבערסאָן פלעגט קומען פון דאמבראוויץ נאָר איין אָדער צוויי מאָל א מאָנאט, און מיט דער גאנצער ארבעט האָט אָנגעפירט ה׳ א. טורקעניץ. שפעטער, ביי די לעצטע קהילה־וואלן, איז געוויילט געוואָרן ה׳

גערשונאַק אַלס פאַרזיצער און א. טורקעניץ אַלס וויצע־פאַרזיצער פון דער פאַרוואַלטונג.

אין די יאָרן 1936/37 איז געווען אַ גרויסער קריזיס. ה׳ א. טורקעניץ האָט געפירט בשותפות מיט זיין ברודער מרדכי אַ געשעפט אין קלעסאָוו. די געשעפטן זענען געווען זייער שלעכטע און זייענדיק זייער אַ געטרייער ברודער, האָט אברהם ניט גענומען פון געשעפט קיין געלט. ווי מיר האָבן געוווּסט, האָט ער פשוט ניט פאַרמאָגט אויף זיין טעגלעכער הוצאה. ווען ער פלעגט פאָרן קיין קלעסאָוו, פלעגט ער דאָרט דערלעדיקן פיל קהילה־ענינים. די פאַרוואַלטונג האָט געפונען אַ געלעגנהייט אים צו רעקאָמפּענסירן פאַר זיינע הוצאות. איינמאָל אין זיין אַפּוועזנהייט האָט מען באַשלאָסן אים אויסצאָלן איינמאָליק 200 זלאָטעס אַלס דעקונג פון די הוצאות אויפן חשבון פון דער קהילה. ווען ער האָט זיך דערוווּסט פון דעם באַשלוס, האָט ער געמאַכט אַ סקאַנדאַל און פאַרלאַנגט מ׳זאָל אנולירן דעם באַשלוס און זיין פּראָטעסט זאָל אריינגעשריבן ווערן אין פּראָ־טאָקאָל בוך. במשך זיין 6־יאָריקן אַמטירן האָט דער מענטש ניט נהנה געווען פון קהל׳שן געלט כחוט השערה.

ווי שוין דערמאָנט, האָט די קהילה געפירט די מעטריקאַלע אָפּטיילונג. אַלע דאָקומענטן און אַקטן זענען אונטערגעשריבן געוואָרן דורך דעם קהילה רב, הרב נחום׳קע פּעטשעניק. אַזוי ווי דער רב פלעגט קומען קיין סאַרני נאָר איינמאָל אין וואָך (דינסטיק), פלעגט ער איבערלאָזן אין דער קהילה ביי זיין פלימעניק מרדכי פּעטשעניק ליידיקע מעטריקאַלע בלאַנקען מיט זיין אונטער־שריפט. סאַרני איז שוין באַוווּסט געווען אין וואַרשע מיט איר ציוניסטישער קהילה אַלס שטיצ־רין פון דער עליה. אין יענע יאָרן פלעגט מען דאַך באַקומען זייער ווייניק סערטיפיקאַטן, און ווילנדיק אויסנוצן וואָס מער די סערטיפיקאַטן, האָט מען אַדורכגעפירט פיל פיקטיווע חתונות. דאַדורך זענען געפאָרן אויף יעדן סערטיפיקאַט צוויי פּערזאָן אַנשטאָט איינעם. אין אַנדערע שטעט אין פּוילן זיינען אַ זעלכע קאָמבינאַציעס געווען פאַרבונדן מיט גרויסע שוועריקייטן, ווייל די רבנים האָבן געשטעלט פאַרשטענדלעכע פראַגן: אויב מען וועט געבן פיקטיווע חופות, וועט אפשר אַמאָל אַ פּאָרל וועלן פאַרבלייבן בקשר של קימא, דאַן וועלן זיי זיין אָן חופה וקידושין. און אויב ווידער שטעלן אַ ריכטיקע חופה — וואָס וועט זיין אין פאַל ווען איינער פון פּאָרל וועט שפּעטער ניט איינשטימען? דאָס וועט ברענגען צו זייער שווערע פאַלן. פיל רבנים האָבן זיך טאַקע אָפּגעהאַלטן פון מיטאַרבעטן.

אין סאַרני זענען די פּראָבלעמען געלעזט געוואָרן זייער לייכט: דער מרכז החלוץ פלעגט שיקן פון וואַרשע אַ בחור מיט עטלעכע דאָקומענטן און אין איניקע שעה׳ן האָט אונזער מאָטקע פּעטשעניק זיי פאַרשריבן אין די ביכער פון חתונות, אופן סמך פון באַשטעטיקונגען פון רבנים. איינמאָל זענען אָנגעקומען קיין וואַרשע אַ פּאָר הונדערט סערטיפיקאַטן פאַר רבנים, וועלכע מ׳האָט געדאַרפט אויסנוצן. מ׳האָט זיך געווענדעט פון וואַרשע צו דער סאַרנער קהילה וועגן באַ־שטעטיקונגען פאַר רבנים. אַזוי ווי די קהילה האָט געהאַט די קאָנטראָל איבער די ביכער פון די שולן און האָט באַזיצט געדרוקטע בלאַנקען און שטעמפּלען, האָבן מיר אַרויסגעגעבן פון די שולן און בתי מדרשים באַשטעטיקונגען אַז פּלוני ופלוני זענען רבנים. אַזוי אַרום זענען אָפּגעפאָרן קיין א״י פיל יידן אַלס רבנים, צווישן זיי ה׳ מייטשע לעווין, צבי גרינבערג (הערשל דער פוילישער), ה׳ זילבערמאַן און אַנדערע.

שטעט און דערפער אין סארנער סביבה

ווי ס'איז שוין דערמאנט געוואָרן אין די פריערדיקע קאפיטלען, האָבן צו דער סארנער קהילה געהערט אייניקע שטעט און שטעטלעך און פיל דערפער. צו באשרייבן די גרעסערע שטעט ווי דאמבראוויץ, בערעזשניץ און ראקיטנע איז ניט מעגלעך, ווייל וועגן זיי איז נויטיק ארויסגעבן באזונדערע ביכער, און דאָס וועלן געוויס טאָן די איגודים פון די שטעט. איך וועל זיך אָפּשטעלן בלויז אויף אייניקע קלענערע שטעטלעך און דערפער פון דער סארנער סביבה.

סעכאוו

די עלטסטע פון די שטעטלעך איז געווען סעכאוו. איך געדענק נאָך פון מיינע קינדער־יאָרן אז ביי אונדז אין שטוב פלעגט מען אָפּט דערמאנען סעכאָוו: "די סעכאווער אנשי שלומנו זענען אוועקגעפאָרן אויף יום־טוב קיין סטאָלין", "דער סעכאווער רב און ר' ברוך פייגלשטיין זענען געקומען קיין סארני אויף א שבת".

סעכאוו האָט דאן געציילט א 50 יידישע משפחות מיט א שיינער שול און להבדיל א מרחץ, א הייליקן אָרט און אנדערע קהילה־אינסטיטוציעס און חברות.

צווישן די אָנגעזעענסטע סעכאווער משפחות זענען געווען די משפחה פון דוד זאנדער, נעגעל, עטשטיין, ברוך פייגלשטיין און אנדערע. ה' דוד זאנדער איז דאן געווען בארימט אלס דער גרעסטער יידישער וואלד־סוחר אין דער געגנט, א גרויסער נדבן, למדן און ירא שמים. ביי אים האָבן געאַרבעט פיל יידישע באאמטע און פיל יידישע משפחות האָבן זיך מפרנס געווען פון זיינע אונטערנעמונגען. זיין הויז איז געווען אָפן פאר אלע נויטבאדערפטיקע.

ניט נאָר ה' זאנדער אליין האָט געפירט זיין הויז ביד רחבה אין ענינים פון צדקה און הכנסת אורחים, אויך זיין פרוי דוסל (אפשר איז איר נאָמען געווען הדסה) איז געווען בארימט אלס גרויסע סוחרטע און האָט מיטגעהאָלפן איר מאן אויך אין עניני מצוות און צדקה.

ר' דוד האָט ניט געהאט קיין זין, בלויז עטלעכע טעכטער, פאר וועלכע ער האָט גענומען בארימטע מענער, ווי ה"ה מנחם זלמן בריסקמאן, שייליק קאצענעלסאָן, מרדכי קוועטני, אהרן פערל און שמחה גענדלער. דער עלטסטער פון די איידעמס איז געווען מנחם־זלמן בריסקמאן, א ייד א תלמיד חכם, א למדן מופלג (מוסמך פון די ליטווישע ישיבות), שטענדיק שיין געקליידעט, פה מפיק מרגליות, א מבין ובקיא אין פיל פּראָבלעמען. ער האָט ממשיך געווען אין דעם וועג פון זיין שווער און זיינע קינדער מדריך געווען בדרכי התורה והמוסר.

ר' ברוך פייגלשטיין איז אויך געווען א ייד א תלמיד חכם און ירא שמים, איינער פון די עמודי התווך פון די סטאָלינער חסידים, א מזג טוב און א גוטער פריינט מיט יעדן. אלע האָבן אים ליב געהאט און שטארק מכבד געווען. זיין זון ישראל אהרן איז אויך נאָכגעגאנגען אין דער זעלבער ריכטונג — געווען א בן תורה און א מוסמך להוראה, געווען שפּעטער ראש הקהילה פון שטעטל קאסטאָפּאָל.

רב און שו"ב אין סעכאוו איז געווען פיל יאָרן ר' אליעזר לעמקאָוויץ, וועלכן די גאנצע באפעל־קערונג פון סעכאוו און אומגעגנט האָט שטארק ליב געהאט און מכבד געווען. ר' אליעזר לעמקאָוויץ איז דערמאָרדעט געוואָרן אין קלעסאָוו דורך די פּעטלורישע רוצחים בעתן דערפילן זיין פליכט אלס שוחט. זיין אָרט האָט פארנומען ר' משה צבי וולאדימירסקי. ער האָט שפּעטער

איבערגענומען די הנהגה איבער דער נייער שטעטל קלעסאָוו, וועלכע האָט זיך פונאַנדערגעוואַקסן מיט א שנעלן טעמפּאָ, אדאנק די מקורות פרנסה פון די שטיינהאַקערייען, ציגל־פאַבריקן, וועלדער און טאַרטאַקן.

נאָך ר׳ משה צבי וולאַדימירסקי איז געקומען אלס שוחט ר׳ אנשל פישמאַן (דער זון פון ר׳ יקיר פישמאַן, שוחט פון דאָמבראָוויץ).

די משפחה פון ר׳ ישראל עטשטיין מיט זיינע דריי זין — דודיק, יאָסל און שלמה — איז געווען גוט באַקאַנט אין דער גאַנצער סביבה אלס אָרנטלעכע סוחרים און נדבנים. אמערסטן איז געווען פּאָפּולער ה׳ דודיק עטשטיין, וועלכער האָט געוווינט ביי דער באַן־סטאַציע טאַמאַשגאַראַד, און איניקע יאָר — אין סאַרני גופא. זיין שטוב איז שטענדיק געווען אָפן פאַר אָרעמע לייט און בכלל נויטבאַדערפטיקע. אין דעם האָט אים מיטגעהאָלפן זיין פרוי זעלדע, וועלכע איז געווען באַוווּסט אלס גרויסע מכניסת אורחים.

די לעצטע יאָרן פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה איז די יידישע באַפעלקערונג פון סעכאָוו פאַרקלענערט געוואָרן. אייניקע משפחות האָבן זיך איבערגעצויגן צו דער נאָענטער באַן־סטאַציע טאַמאַשגאַראַד, אייניקע — קיין קלעסאָוו און סאַרני. אזוי איז אראָפּ דער גלאַנץ פון דעם שטעטל סעכאָוו. ס׳זענען דאָרט פאַרבליבן בלויז געציילטע משפחות.

טאמאשגאראד

דאַקעגן האָט אָנגעהויבן וואַקסן דער יידישער ישוב ביי דער באַן־סטאַציע טאָמאַשגאָראַד. דאָרט האָבן זיך באַזעצט די משפחות גענדלער, עטשטיין, בלעזשאַווסקי פליישון, נעגעל א.א. די משפחה גענדלער איז געווען באַקאַנט אין דער גאַנצער געגנט. אייניקע זין פון דער משפחה האָבן זיך באַזעצט אין וואַרשע. ר׳ יוסף גענדלער, א למדן מופלג, איז די לעצטע יאָרן געזעסן יומם ולילה און געלערנט. מיט זיין פּאַטריאַרכאַלישן איסזען האָט ער אויף אַלעמען געמאַכט א באַצויבערנדן רושם.

די משפחה פון ר׳ אָשר בלעזשאָווסקי מיט זיינע זין אברהמ׳ל און חיים איז אויך געווען באַקאַנט אין דער געגענט אלס אָרנטלעכע סוחרים און עקספּעדיטאָרן פון דער באַן־סטאַציע.

ה׳ שמואל נעגעל, דער איידעם פון ר׳ מנחם זלמן בריסקמאַן (יעצט אין ישראל), האָט זיך אויך באַזעצט ביי דער סטאַציע און אָנגעהויבן פירן גרויסע וואַלד־געשעפטן צוזאַמען מיט זיין שותף ה׳ ראָזנפעלד. דער ה׳ ראָזנפעלד איז געווען א מענטש מיט באַזונדערע הליכות און ביזן לעצטן טאָג פון זיין אומקום איז געווען שווער אים צו דערקענען. אליין אַן עלנטער — מ׳האָט ניט געוווּסט צי איז ער אַן אלמן אָדער א גרוש — שטענדיק א שווייגנדיקער, זייער א קאַרגער, האָט ער זיך באַזעצט אין א קליין צימערל אין א גויישער כאַטקע. נאָר וואָס ווייניקער ער האָט גערעדט, האָט מען אַלץ מער געזען אז ער איז א קלוגער מענטש, א למדן, און ווייסט דווקא ווען און וועמען מ׳דאַרף אונטערשטיצן. ביידע שותפים זענען שטענדיק געווען די בעסטע שפּענדער פאַר קרן קימת און קרן־היסוד, ווי אויך פאַר פאַרשידענע וווילטעטיקע צוועקן.

ס׳איז צו דערמאָנען צום גוטן די באַגאַבטע פרוי שרה פליישון, וועלכע איז אין אירע פריסטע יאָרן געבליבן אַן אלמנה. זי האָט מיט דערפאָלג געפירט וואַלד־מסחר און אויף א שיינעם אופן געפירט איר שטוב און געגעבן א גוטע דערציונג אירע קינדער.

אויך די אנדערע איינוואוינער, קרעמער און בעלי מלאכות האָבן געפירט א שיין און

אָרנטלעך לעבן. די געשעפטן האָבן פּראָגרעסירט און די סטאַציע טאָמאַשגאָראַד איז געווען באַוווּסט אין גאַנץ פּוילן אַלס אַן אָרט פון שפע און פּרנסה, אַן אָרט פון וועלדער און שטיינהאַקע־רייען, און קודם כל — פון אָרנטלעכע מענטשן.

מיטן אָנקומען פון די היטלערישע באַנדעס צוזאַמען מיט די אוקראַיינישע מערדער, זענען אַלע יידישע משפחות אַריבערגעפירט געוואָרן קיין סאַרני און דאָרט זענען זיי אומגעקומען צוזאַמען מיט זייערע ברידער פון דער סאַרנער קהלה.

די יידן פון די סאַרנער אַרומיקע דערפער האָבן געשמט אַלס שיינע בעל־בתּישע משפחות, גוט דערצויגענע און גוט דערצויגן זייערע קינדער. ס׳איז ביי אונדז נישט געווען באַקאַנט דער טיפּ פון אַמאָליקן דאָרף־ייד אָדער אַרענדאַר.

ניעמאָוויטש

אין דעם דאָרף האָט פיל יאָרן געלעבט אַ יידישע באַפעלקערונג. נאָך פיל יאָרן פאַר דעם אויפבוי פון סאַרני זענען דאָרט געווען יידן למדנים, פון וועלכע די סאַרנער באַפעלקערונג האָט שפּעטער אנגאַזשירט שוחטים, מלמדים און אַנדערע משמשים בקודש. פון דעם דאָרף זיינען געקומען אין אָנהויב פון סאַרנער בויאונג (אין די יאָרן 1900—1901) דער באַליבטער שוחט און מוהל ר׳ זיסקינד גאַמערמאַן, דער זון פונם דאָרטיקן שוחט ר׳ מאיר. מ׳האָט פון דאָרט געבראַכט אַלס לערער די ברידער גאַרפינקל, וועלכע האָבן געלערנט איניקע זמנים אין חדר פון ר׳ אלתר פּרץ גאָלאָוועשקאַ. אייניקע יאָרן איז געווען באַקאַנט אין סאַרני אַלס בעסטער מלמד דער למדן מופלג ר׳ דוד שמעון בינדער, און אויך ר׳ אהרן זוליאַר, אָדער ווי מ׳פלעגט אים שטענדיק רופן ר׳ אהרן דער ניעמאָוויטשער, וועלכער האָט פיל יאָרן געפירט אין סאַרני גרויסע ״חדרים״.

אין די יאָרן 1917/18 ביז 1939/40 איז געווען גוט באַקאַנט אַלס גוטער לערער אונדזער חבר און פריינט שמואל וואַלקון. שמואל וואַלקון איז געווען אַ תלמיד פון די בעסטע ניעמאָוויצער מלמדים און נאָכדעם איז ער געקומען לערנען ביי די בעסערע מלמדים אין סאַרני. פון סאַרני איז ער געפאָרן זוכן תורה און וויסנשאַפט אין דער גרויסער וועלט. אַ פּאָר יאָר איז ער געווען אין אָדעס און געהערט תורה פון ד״ר יוסף קלויזנער, חיים נחמן ביאַליק און אַנדערע גדולי הדור. פון דאָרט איז ער אַוועק קיין קיעוו און שפּעטער געענדיקט דעם לערער־סעמינאַר אין ווילנע. שמואל וואַלקון איז געווען פיל יאָרן מנהל אין די גרעסטע תרבות שולן אין פּוילן. אין די לעצטע יאָרן איז ער געווען מנהל ביה״ס תרבות אין ראַקיטנע, ביזן לעצטן טאָג פון זיין אונטערגאַנג.

פיל משפחות פון ניעמאָוויץ האָבן זיך באַזעצט אין סאַרני: די משפחות פון משה גאַרפינקל, משה בינדער, זיסקינד גאַמערמאַן און זיין ברודער שלמה גאַמערמאַן, גרייווער און פיל אַנדערע. די משפחות האָבן מיטגעהאָלפן בויען דאָס יידישע לעבן אין סאַרני און זענען געשטאַנען בראש פון פיל יידישע אינסטיטוציעס. אַ טייל פון זיי, ווי ה׳ משה גאַרפינקל און ה׳ משה בינדער, האָבן זוכה געווען עולה צו זיין מיט זייערע משפחות קיין א״י און דאָ געפונען זייער אייביקע רו אין דער הייליקער ערד פון א״י. דאָקעגן דער גרעסטער טייל פון די ניעמאָוויטשער יידן זענען דורכגע־גאַנגען דעם גרויזאַמען גיהינום צוזאַמען מיט אַלע סאַרנער יידן און זענען אומגעקומען מות קדושים אין די טרויעריקע טעג פון י״ד און ט״ו אלול תש״ב.

טשודליע

אן אנדערן ארט לעבן האָבן געפירט די יידן פון דעם דאָרף טשודליע: א מין יידיש־פריצישן לעבן, אלץ מיט דער ברייטער האנט. אליין הויך געבויטע, זענען אזוי אויך געווען זייערע מעשים: ברייטע, גרויסע, רחבותדיקע הייזער, אָפן פאר געסט, דורכרייזנדע רבנים, אדמו״רים און סתם נויטבאדערפטיקע יידן. מיר זעען זיי קומען קיין סארני שיין געקליידעט, מיט די ברייטע טכוירענע פוטערס אויף די גרויסע געבעטענע שליטנס, אָדער ביי זייערע נסיעות קיין ווארשע און פּאָזנאַן צו די האנדעלס ירידים. קודם כל גייען זיי אריין צו ר׳ זיסקינד שו״ב און שפעטער צו זיין זון ר׳ שלמה און דערלעדיקן אלע נייטיקע תרומות און מעשרות. פארשטייט זיך, אלץ ביד רחבה.

אין די פריערדיקע קאַפּיטלען האָב איך שוין דערמאָנט די שפענדונגען פון ר׳ אהר׳ציק גייפמאַן אין סארני נאָכן טויט פון זיין ערשטער פרוי ציפּע: דאָס הויז פאר הכנסת אורחים, תלמוד תורה, ארוני קודש אין אלע שולן, פּרוכתן. אויך זיין ברודער ר׳ חיים גייפמאַן און זיינע זין זענען געגאַנגען אין דעמזעלבן וועג.

פון די גאָר בכבודיקע טשודליער יידן איז געווען ה׳ משה הערש זאנדער, א למדן און ירא שמים, איינער פון די אָנגעזעענסטע סטאָלינער חסידים. א גוטער און געשמאַקער בעל תפילה און בעל קריאה, נעים הליכות ומעורב עם הבריות. די גאַנצע משפּחה זאנדער איז געווען שטארק פּאָפּולער אין דער סארנער געגענט, ווי ה׳ דוד זאנדער אין סעכאוו און ה׳ אהרן זאנדער אין קיעוו (אייגנטימער פון דער גלאָז פאבריק אין ראקיטנע).

אן אנגעזעענעם אָרט האָט פארנומען אויך די פאַמיליע טשודליער מיט ה׳ יענקל טשודליער בראש, א ייד מיט א הדרת פנים, וועלכער איז געווען געשעצט ביי דער גאַנצער יידישער באַפעל־קערונג אלס אָרנטלעכער סוחר און גוטער מענטש. זאָל אויך דערמאָנט ווערן צום גוטן ה׳ פנחס האלפּרין און זיין פרוי, וועלכע האָבן געפירט זייער קראָם אויף א זייער אָרנטלעכן שטייגער, האָבן געפירט אן אנשטענדיק הויז, און געגעבן א גוטע דערציונג זייערע קינדער (זייערע צוויי זין געפינען זיך אין ישראל). זאָלן מיט דעם אויך דערמאָנט ווערן אלע אנדערע טשודליער יידן, וועלכע זענען אויף אזא גרויזאַמען אופן אומגעקומען אין די געטאָס, אין די וועלדער און די וועלכע זענען געקומען צו קבורה אין די קברי אחים אין סארני.

סטרילסק

דאָס דאָרף האָט געציילט א 30 יידישע משפחות, וועלכע האָבן זיך באַשעפטיקט מיט האנדל און מלאכה. דאָס דאָרף איז געווען על אם הדרך סארני, בערעזשניץ, דאָמבראָוויץ. ארום דעם דאָרף זענען געווען נאָך אייניקע דערפער: לושיץ, קארפּילעווקע, אין וועלכע ס׳זענען אויך געווען עטלעכע יידישע משפחות. קיין סטרילסק פלעגן קומען פיל סוחרים פון פוילן און רוסלאנד. די סטרילסקער יידן זענען געווען אידעלע און גרויסע מכניסי אורחים, געניטע סוחרים און בעלי מלאכות. די אָנגעזעענסטע משפחות זענען געווען: שמערל זאַנדוויס, יצחק בער שאָר, יאָסל טייך.

ר׳ שמערל בר׳ יעקב זאנדוויס פון בערעזשניץ איז געווען א ייד א למדן, איינער פון די אָנגעזעענסטע סטאָלינער חסידים און א גרויסער נדבן און מכניס אורח. ביי אים אין שטוב האָט מען געפירט די סטאָלינער שטיבל. מ׳האָט געדאַוונט בהתלהבות און די געזאַנגען ביי די שלוש סעודות און מלווה מלכה׳ס, בפרט אין די ימים טובים און שמחת תורה, האָבן זיך געטראָגן איבערן גאנצן דאָרף. די סטאָלינער אדמו״רים, אָנהויבנדיק נאָך פון ר׳ אהרן און ר׳ אשר און

ר׳ ישראלקע פערלאוו, פלעגן איינשטיין ביי ר׳ שמערלען, און ער פלעגט פאָרן אויף די ימים נוראים קיין סטאלין. קומענדיק פון סטאלין פלעגט ער דערציילן נסים ונפלאות און פלעגט איבערחזרן מיטן עולם אלע ניגונים. זיינע זין: אברהם לייזער, אהרן, זיסקינד, יעקב און יצחק זענען געגאנגען אין זיינע דרכים. זיי זענען געווען באליבט אין דער גאנצער געגנט און האָבן זיך פארנומען מיט צרכי ציבור. זיי זענען אלע געווען גוט סיטואירט. צוזאמען מיט זייער פאָטער ר׳ שמערל האָבן זיי צוגעשטעלט ארבעטער, פויערן פון ארומיקע דערפער, פאר די גרעסטע באוווסטע האָלץ־פירמעס צו די ארבעטן אין די וועלדער און ספּלאַוון. שפּעטער זענען בײדע זין, אברהם לייזער און יעקב, אָפּגעפאָרן קיין אמעריקע. אהרן און זיסקינד האָבן זיך באזעצט אין סארני, און יצחק — אין ראָוונע. די פרוי פון ר׳ שמערל, רבקה רייזל, איז געווען א אשה צדקנית, וואָס האָט געשמט אין די גאנצע געגנט אלס א שיינע און איידלע פרוי און גרויסע מכניסת אורחים.

ר׳ יצחק בער שאר איז געווען א ייד א למדן. ער האָט אויסגעפירט אלע פונקציעס פון א משמש בקודש. ער איז געווען א גרויסער בעל תפילה, בעל קריאה, מלמד און האָט אויך געפּסקנט אלע שאלות במקום א רב. ער איז געזעסן יומם ולילה און געלערנט.

ה׳ יאָסל טייך (אָדער ווי מ׳האָט אים גערופן יאָסל דער ארענדאר, ווייל ער האָט געהאלטן די מיל אין ארענדע) איז אויך געווען א ייד א למדן, א תלמיד חכם און ירא שמים. ביי אים אין שטוב האָט געדאוונט אַ צווייטער מנין. ה׳ יאָסל טייך איז געווען זייער פּאָפּולער אין דער גאנצער געגנט אלס אָרנטלעכער און קלוגער ייד. ה׳ יוסף טייך איז שפּעטער געוואָרן ר׳ שמערל זאנדוויס מחותן.

דער יונגער דור האָט שוין אין די יאָרן 1915—1917 אָנגעהויבן זיך פארנעמען מיט ציוניסטישער טעטיקייט: מ׳האָט געלערנט עברית און געזאמלט געלט פאר ק.ק.ל. צווישן די טיכטיקסטע ציוניסטישע עסקנים זענען דאן געווען אברהם פורמאן, וועלכער איז שפּעטער געווען לערער אין סארני, און שרגא פּיזויש וואראנא, וועלכער איז אין יאָר 1925 אָפּגעפאָרן מיט אַ גרופּע חלוצים קיין ארץ־ישראל. די ביידע חברים (פורמאן און וואָראָנאַ) האָבן איבערגעלאָזן אין דאָרף ציוניסטישע תלמידים, וועלכע האָבן ממשיך געווען אין דער ריכטונג. ס׳איז געגרינדעט געוואָרן א ועדה פון קק״ל, און אלע געלטער פלעגן איבערגעשיקט ווערן קיין סארני. אויך זענען אין דאָרף געווען יוגנטלעכע וועלכע זענען אוועק אויף הכשרה און שפּעטער עולה געווען קיין א״י.

ערב דער צווייטער וועלט־מלחמה

די טעטיקייט פון דער קהלה איז געוואָרן שווערער פון טאָג צו טאָג. די לאַגע פון יידן אין פּוילן האָט זיך פארערגערט, עקאָנאָמיש און מאָראליש. יידן האָבן געזען אין דער קהילה זייער איינציקע שטיצע, און מיט יעדן פאַל פלעגן זיי זיך ווענדן צו איר.

די מלחמה־שטימונג האָט זיך אָנגעהויבן פילן אין דער לופט אין די יאָרן 1937—1938, ווען די פּוילישע מאכט האָט אָנגעהויבן די פאָרטיפיקאציעס אין סטראשאוו נעבן סארני (דער רוסישער ראדיאָ האָט דאן אָנגעגעבן: זאָל פּוילן ניט סטראַשען מיט סטראשאוו). אין יענער צייט האָט די מאכט אָנגעהויבן באזייטיקן איניקע יידן פון די דערפער, וועלכע האָבן זיך געפונען ביי די פאָרטיפיקאציע־ליניעס. דער גורל איז אויך געפאלן אויף ה׳ פיניע האלפערן פון דאָרף טשודליע. ער האָט באקומען א פאראָרדנונג אין משך פון 48 שעה צו פארלאָזן צוזאמען מיט זיין משפחה דעם דאָרף און די גאנצע וואָלינער געגנט. דער ייד איז געווען א קרעמער און זיין קליין פארמעגן איז געווען צעשפּרייט ביי די פויערים. ער האָט אויך געהאט א הויז און א קליינע ווירטשאפט. ער

האָט ניט געקענט דאָס אַלץ ליקווידירן און האָט געמוזט פאַרלאָזן דעם דאָרף בעירום ובחוסר כל. ער האָט זיך געווענדעט צו דער קהילה.

נאָך אין דערזעלבער נאַכט איז דער שרייבער פון די שורות אָפּגעפאָרן קיין לוצק צום וואיעוואָדישן אמט, און דאָרט, מיט דער הילף פון סטאָלינער רבין אין לוצק, ר׳ יוחנן פּערלאָוו, און ה׳ באַרזאָק, מיטגליד פונם וואיעוואָדישן ראַט, איז געלונגען אָפּהאַלטן דעם גירוש אויף א מאָנאַט און די משפּחה האָט געקענט פאַרבלייבן לענגער. אין משך פון דעם מאָנאַט איז געלונגען ה׳ האַלפּערן צו ליקווידירן זיין פאַרמעגן, שאַפן א סומע געלט און זיך איינאָרדנען אין א שטעטל נעבן וואַרשע.

די אַנטיסעמיטישע העצע האָט זיך פאַרשטאַרקט פון טאָג צו טאָג. זי איז באַגלייט געווען מיט כוליגאַנישע מעשים מצד דער פּוילישער באַפעלקערונג, מיט דער פּוילישער סטודענטן יוגנט אין שפּיץ. אין יענער צייט איז פאָרגעקומען דער פּאָגראָם אין שטעטל פּשיטיק, און אין די אוני־ווערזיטעטן האָבן די סטודענטן אָנגעהויבן שלאָגן די יידישע סטודענטן און פאַרלאַנגט זיי זאָלן זיצן אויף באַזונדערע בענק. די אַנטיסעמיטישע כוליגאַנעס האָבן געשטעלט פּיקעטן ביי די יידישע קראָמען און באַפאַלן די קונים, וועלכע זענען געגאַנגען מאַכן זייערע קניות ביי יידן. אַלץ אָפטער האָט מען באַפאַלן יידן אין די גאַסן און זיי געשלאָגן מכות רצח.

אין די זומער חדשים פון יאָר 1939 איז שוין קלאָר געוואָרן פאַר אַלעמען אַז א מלחמה איז אומפאַרמיידלעך און אַז זי וועט אויסברעכן אין א קורצער צייט. ווען ס׳איז באַוווּסט געוואָרן, אַז די אונטערהאַנדלונגען צווישן די מערב פאַרשטייער און רוסלאַנד האָבן זיך געענדיקט מיט דורכפאַל און אַז ס׳איז אונטערגעשריבן געוואָרן דער הסכם מאָלאָטאָוו־ריבענטראָפּ, איז געוואָרן קלאָר אַז די טעג און אפשר די שעהן צו דער וועלט־מלחמה זענען געציילטע. כמעט אינסטינקטיוו האָט מען דערפילט אַז די קאַטאַסטראָפע איז נאָענט. די סאַרנער יידן האָבן געדענקט די אַרומיקע אוקראַינישע באַפעלקערונג נאָך פון די צייטן פון פּעטלורעס פּאָגראָמען. רוסלאַנד האָט געשלאָסן אַן אָפּמאַך מיט דייטשלאַנד — וועט זי דאָך קיינעם צו זיך ניט אריינלאָזן. האָט זיך ממילא געשטעלט די גורלדיקע פראַגע: וווהין אַנטלויפט מען?!

אָט אַזוי האָט זיך דאָס אָנגעהויבן: די לעצטע טעג פון אויגוסט 1939 האָט פּוילן דערקלערט א מאָביליזאַציע פון מיליטער. די קאַשאַרן פון סאַרני זענען איבערפילט געוואָרן מיט זעלנער, צווישן זיי פיל יידן פון סאַרני און סביבה. צוגן מיט מיליטער זענען אַדורכגעפאָרן סאַרני מיט די אויפשריפטן ראַקיטנע — בערלין, לונינעץ — בערלין. די גאַנצע באַפעלקערונג איז ווי צע־מישט געוואָרן און געוואַרט בלויז אויף דער ידיעה וועגן אָנהויב פון קריג. דעם 1־טן סעפּטעמבער פרי האָט דער פּוילישער ראַדיאָ געמאָלדן, אַז פאַרטאָג איז די דייטשע אַרמיי אַריבער די פּוילישע גרענעץ אָן א קריג־דערקלערונג און דעריבער דערקלערט די פּוילישע רעגירונג קריג־צושטאַנד מיט דייטשלאַנד און פון דער שעה אָן פאַרפליכטן אַלע באַזונדערע קריג־צושטאַנד־געזעצן.

והעיר סאַרני נבוכה.

די מאַכט אין שטאָט איז אַריבער צום מיליטער. ס׳איז דערקלערט געוואָרן א מאָביליזאַציע פון אַלע וואָס האָבן געהערט צו די אַנטי־לופט אָנגריפן, בראש פון וועלכע ס׳זענען געשטאַנען קאַפּיטאַן מאַטולסקי און זיין געהילף — דער באַוווּסטער כוליגאַן און שונא ישראל, געוועזענער סעקרעטאַר פון מאַגיסטראַט קאַזיק קאַסטראַן.

פינסטער איז געווען אין די גאַסן, אָבער נאָך פינסטערער איז געווען אויף די יידישע הערצער.

דורכן ראַדיאָ האָט מען באַקומען ידיעות פון די ערשטע קריג רעזולטאַטן: די דייטשע אַרמיי גייט פאָרויס און איז זיך שנעל מתקרב צו אונדז. גאַנצע פּאָלקן און קאָרפּוסן ווערן אַרומגערינגלט דורך דער דייטשער אַרמיי. אַלע באַן־וועגן און שאָסייען זענען איבערפולט מיט פּליטים, וועלכע ווערן אָן רחמנות באַשאָסן דורך די עראָפּלאַנען, טויטע און פאַרוואונדעטע וואַלגערן זיך אויף די וועגן.

סאַרני איז אויך באָמבאַרדירט געוואָרן דורך די נאַצישע עראָפּלאַנען. דער ערשטער קרבן, ווײַנער דעם שוסטערס זון, איז געפאַלן שטייענדיק נעבן זײַן קראָם. אַ טראַגישער גורל פון דער משפּחה: דער ערשטער קרבן אין ערשטן וועלט־קריג איז געפאַלן, אויך פון אַ באָמבע וועלכע איז געפאַלן אויף דער שטוב, דער פאָטער פון דער משפּחה, און אין דעם צווייטן וועלט קריג איז געפאַלן דער עלטסטער זון פון דער משפּחה.

דער שטראָם פון די יידישע פּליטים האָט דערגרייכט אויך קיין סאַרני. אַלע יידישע הייזער, סעדער, גערטנער, שולן, בתי מדרשים זענען איבערפילט געוואָרן פון מידע מענטשן, וועלכע זענען צופוס געלאָפן פון וואַרשע, לאָדזש, קראָקע און אַנדערע פּוילישע שטעט. גרויזאַם זענען געווען די ידיעות וועלכע די פּליטים האָבן איבערגעגעבן. יידיש לעבן, האָב און גוטס, איז געוואָרן הפקר, טויזנטער יידן זענען דערמאָרדעט געוואָרן נאָר ווייל זיי זענען געווען יידן.

דעם 3־טן סעפּטעמבער איז געוואָרן אַ ביסל פריילעכער אויפן הארץ. ס'איז אָנגעקומען די ידיעה, אַז ענגלאַנד און פראַנקרייך האָבן דערקלערט קריג דייטשלאַנד. מ'האָט אָנגעהויבן קוקן אויפן הימל און זוכן עראָפּלאַנען פון די פאַרבינדעטע. אמערסטן האָט מען געלייגט האָפנונג אויף פראַנקרייך, אָבער אַלע האָפנונגען און אילוזיעס זענען זיך שנעל צערונען און מיר זענען געשטאַנען פאַר טרויעריקע פאַקטן.

די נאַצישע בעסטיע האָט שוין פאַרנומען לובלין און כעלם. אין כעלם האָבן זיי פאַרנומען 1500 יידן און אויפן וועג זיי אַלע אומגעבראַכט. פּליטים פון דאָרט זענען וואַרעם אויפגענומען געוואָרן דורך סאַרנער יידן.

דעם 17־טן סעפּטעמבער, זיצנדיק אין דער פינסטער ביים ראַדיאָ, האָט זיך געהערט די ידיעה, אַז די רויטע אַרמיי איז אַריבער די פּוילישע גרענעץ מיטן צוועק אויסצושטרעקן אַ ברודערלעכע האַנט דער אוקראַינישער און ווייס־רוסישער באַפעלקערונג. די ידיעה האָט זיך שנעל פאַרשפּרייט פון איינעם צום צווייטן, ווייל רעדן הויך האָט מען מורא געהאַט. מ'האָט ניט געוואוסט וואָס דאָס זאָל באַדייטן: צי קומט רוסלאַנד העלפן פּוילן קעגן דייטשלאַנד אָדער זי וועט זיך באַגעגענען מיט דער דייטשער אַרמיי און צוזאַמען אַרויסטרעטן קעגן ענגלאַנד און פראַנקרייך?

די פאָרשטייער פון דער פּוילישער מאַכט האָבן אויך ניט געוואוסט וואָס דאָס זאָל באַדייטן. אַ טייל האָבן געזאָגט אַז די רעשטלעך פון דער פּוילישער אַרמיי הויבן זיך אָן אָרגאַניזירן אין דער וואָלינער געגנט און וועלן געבן אַ גרויסן ווידערשטאַנד דער רוסישער אַרמיי נעבן דער פעסטונג ליניע ביי סטראַשאָוו. די פּוילישע רעגירונג איז דאַן געווען אין שטאָט קרעמעניץ. דאַקעגן האָבן אַנדערע געזאָגט, אַז די סאָוועטישע אַרמיי קומט אַריין מיט דער הסכמה פון דער פּוילישער רעגירונג. אונדז יידן האָט די ידיעה שטאַרק דערמוטיקט; זי איז פאַר אונדז געווען אַ האָפנונג פון אַ ישועה.

דעם 18־טן סעפּטעמבער בייטאָג איז אויפגעהאָנגען געוואָרן אויפן בנין פון שטאָט־ראַט (ש. גיפּש'ס הויז) אַ ווייסע פאָן, און אַ דעלעגאַציע פון דער פּוילישער מאַכט, בראש מיטן שעף

פארטרעטער פון דער פאוויאטאווער פאַליציי קאַמאַנדע, איז ארויסגעפאָרן צום דאָרף ניעמאַוויץ מקבל פּנים זיין די געסט און זיי איבערגעבן דעם שליסל פון דער שטאָט. גלייכצייטיק איז געגעבן געוואָרן א באפעל די רעשטלעך פון דעם מיליטער אין דער געגנט, זיי זאָלן זיך אונטערגעבן דער ריסישער ארמיי.

ווען די דעלעגאציע איז גאָר צוגעפאָרן צו די פארפאסטן פון דער סאוועטישער ארמיי, האָט דער שאָפער פונם פאַליציי־שעף ארויסגעשריגן: "זאָל לעבן די רויטע ארמיי!" דער פאַליציי־שעף האָט זיך אזוי צעמישט, אז ער האָט גלייך ארויסגעכאפּט דעם רעוואָלווער און דערשאָסן זיין שאָפער. די פארפאסטן, דערהערנדיק א שאָס, האָבן געעפנט א פייער, און פון ביידע צדדים זענען געפאלן עטלעכע קרבנות. צווישן זיי זענען אויך געפאלן איניקע יידישע זעלנער פון דער פוילישער ארמיי, וועלכע זענען געבראכט געוואָרן צו קבר ישראל אין סארני. ס'איז אויך געפאלן דער פארטרעטער פון פאַליציי שעף.

די סארנער קאָמוניסטן (יידן און קריסטן) האָבן צוגעגרייט א טריאומף־טויער ביים אריינ־קום קיין סארני פון דער ניעמאָוויטשער זייט, ניט ווייט פון ראסקינס טארטאק, וווהין ס'האָבן אָנגעהויבן שטראָמען פיל איינוווינער פון סארני. דעמזעלבן טאָג האָבן אריינמארשירט אין שטאָט א סך אָפּטיילונגען פון דער רויטער ארמיי פון אלע פאַרמאציעס.

והעיר סארני צהלה ושמחה.

אונטער דער סאוויעטישער הערשאפט
(סעפטעמבער 1939 - יוני 1941)

דער גרויסער שטראָם פונם סאָוועטישן מיליטער האָט זיך געצויגן עטלעכע טעג. ריזיקע אָפּטיי־לונגען פלעגן דורכגיין סארני, זיך אָפּרוען איניקע שעה און מארשירן ווייטער אין דער ריכטונג פון מערב. די רויטע ארמיי האָט אין איניקע טעג דערגרייכט ביז לובלין, און דערנאָך זיך צוריקגעצויגן ביזן טייך בוג.

אין איינע פון די פרימאָרגן שעה'ן, דעם 19־טן סעפּטעמבער, בעתן דורכמארשירן פון איניקע אָפּטיילונגען דורך דער ברייטער גאס, איז געפאלן א שאָס פון דער ריכטונג פון איינע פון די ארומיקע געסלעך. ווי ס'ווייזט אויס, האָט איינער פון די פארבליבענע פוילישע פאטריאָטן געוואָלט אזוי ארום אויסדריקן זיין צער און ווייטיק קעגן דער טאט פון דער רויטער ארמיי. די מיליטער־אָפּטיילונג האָט זיך אָפּגעשטעלט, אויסגעשטעלט אירע הארמאטן און מאשינען־געווער און אָנגעהויבן שיטן פייער אויף די הייזער פון דער ברייטער גאס. אין דער גאנצער שטאָט איז געוואָרן א גרויסע מהומה.

די שיסעריי האָט געדויערט בלויז איניקע מינוטן. ס'ווייזט אויס, אז דער גאנצער ענין איז אויפגעקלערט געוואָרן דורך דער אָרטיקער צייטווייליקער מאכט און דורכן מיליטערישן קאָמאנדאנט.

די גאנצע צייט פונם מארשירן איז דאָס מיליטער אויפגענומען געוואָרן מיט שטורמישע אָוואציעס דורך דער באפעלקערונג. אמערסטן האָבן זיך געפרייט די יידן. דאָס מיליטער איז זיך באגאנגען זייער העפלעך און פריינדלעך. די קאָמאנדירן פלעגן זיך אָפּשטעלן ביי די שטייענדיקע רעדלעך מיט מענטשן און פלעגן פארפירן פריינדלעכע שמועסן. זיי האָבן זיך באמיט צו בארואיקן

די באפעלקערונג און האָבן געזאָגט, אז סאָוועט רוסלאַנד איז א גן עדן פאר אלע נאציאָנאליטעטן. זיי האָבן געראָטן זיין רואיק און יעדער זאָל זיך פארנעמען מיט זיין ארבעט, אין רוסלאַנד איז אלץ דאָ לרוב, און די רויטע ארמיי און די סטאלין קאָנסטיטוציע וועלן אונדז באשיצן לעולמי עד. דאָסזעלבע האָט מען אויך דערקלערט אויף אלע מיטינגען, וועלכע זענען פאָרגעקומען אין אלע טיילן פון שטאָט.

ס׳איז באלד געגרינדעט געוואָרן א צייטווייליקער ראיאָן אויספיר־קאָמיטעט (״וורעמענני ראַיאָנני איספאָלניטעלני קאָמיטעט״) אין דער געביידע פונם געוועזענעם סטאראָסטווא־אמט. דער ראיאָן־קאָמיטעט איז גלייך צוגעטראָטן צו אָרגאַניזירן אלע אָפּטיילונגען, וועלכע זענען גע־ווען אויך אין געוועזענעם סטאראָסטווא: אַפּראָוויזאציע, בילדונג, האנדל, אינדוסטריע א.א.וו. אין דער שפּיץ פון יעדער אָפּטיילונג איז געשטעלט געוואָרן א ציווילער קאָמוניסט, וועלכער איז געקומען גלייך מיט דער אריינמארשירונג פון דער רויטער ארמיי פון רוסלאַנד. מ׳פלעגט זיי רופן ״וואסטאָטשניקעס״, ד.ה. מענטשן פון מזרח. מיר אלע האָבן זיך גערופן ״זאפאד־ניקעס״, מערב מענטשן. די מאכט אָרגאנען האָבן געהאט ווייניק צוטרוי צו די מערב מענטשן — אפילו צו קאָמוניסטן, וועלכע זענען אָפּגעזעסן פיל יאָרן אין די פּוילישע תפיסות. די מיינונג פון דער מאכט איז געווען, אז די פוילישע קאָמוניסטן זענען ניט גוט דערצויגן געוואָרן דורך די פריערדיקע אָנפירער, וועלכע האָבן זיך ארויסגעוויזן אלס טראָצקיסטן. דאָך האָבן זיי זיך די ערשטע צייט באנוצט מיט די אָרטיקע קאָמוניסטן אלס ראט־געבער. זיי האָבן גערופן די אָרטיקע קאָמוניסטן ״דער קאָמוניסטישער אקטיוו״ און האָבן זיי צוגעזאָגט, דאָס אויב זיין וועלן זיך גוט אויפפירן, וועלן זיי נאָכהער אויפגענומען ווערן אלס קאנדידאטן אין דער פארטיי. מ׳קאָן זאָגן אז אונדזערע קאָמוניסטן האָבן אויסגעפירט זייער שליחות באמונה: זיי האָבן דערלאנגט ידיעות וווּהין מ׳דארף און וואָס מ׳דארף. די מאכט־אָרגאנען האָבן דורכגעפירט רעוויזיעס, קאָנפיסקאציעס און ארעסטן פונקט אויפן ריכטיקן אָרט, לויט דער אינפאָרמאציע פון די אָרטיקע קאָמוניסטן אָ׳ן אמאָל מיט זייער אָפיציעלער באטייליקונג.

אלע וווילטעטיקע אינסטיטוציעס זענען געוואָרן געשלאָסן: לחם עניים, לינת הצדק און די קהילה. דאָס גאנצע פארמעגן פון די אינסטיטוציעס איז איבערגעפירט געוואָרן צו דער צייטווייליקער שטאָטישער זעלבסט־פארוואלטונג — ״וורעמעננאיע גאראדסקאיע אופראווליע־ניע״. דאָרט זענען געווען צייטווייליק די ראשי המדברים אונדזערע שטאָטישע יידישע קאָמו־ניסטן. די קהילה־פארוואלטונג האָט איבערגעגעבן א שרייב־מאשין צו מרדכי פעטשעניק אלס דעקונג פאר א חוב וואָס איז געקומען דער משפחה, האָט באלד אויף דעם רעאגירט א סארנער קאָמוניסט און באפוילן צוריקגעבן די מאשין, ווייל ״מיר ווייסן אלץ״.

די תרבות שולע איז געווען געשלאָסן אייניקע טעג, דאן האָט זי זיך געעפנט און די אונטעריכט שפּראך איז געוואָרן יידיש.

נאָכדעם ווי זיי זענען געוואָרן גוט אויסגענוצט, זענען די אָרטיקע קאָמוניסטן געשטעלט געוואָרן אין א זייט און האָבן פארנומען פּאָסטנס פון קליינער באדייטונג. מערסטן זענען זיי געשטעלט געוואָרן ״איש על מחנהו ואיש על דגלו״, ד.ה. א שניידער איז אוועק אין זיין שניידער אַרטעל, א שוסטער צו אַ שוסטער א.א.וו. בראש פון די ארטעלן זענען דווקא געשטעלט געוואָרן נישט געוועזענע קאָמוניסטן נאָר געוועזענע גוט סיטואירטע בעלי־בתים, וועלכע האָבן פריער געהערט צו ציוניסטישע פארטייען. יעקב בריק איז געוואָרן פּאָרזיצער פון דעם שניידער

ארטעל, פאסמאַן — פאַרזיצער פון דעם ארטעל פון פארבער און מאַליער, לאַייעווסקי — הויפּט בוכהאַלטער פון "באַזאנארקאַמסאַרג", פּיניע גייפמאַן — הויפּט־בוכהאַלטער פון "רייפאַטרעב־סאַיוז", בערעזין — וויצע־דירעקטאָר פונם סארנער "לעספּראָמכאָז" (איינע פון די גרעסטע אונטערנעמונגען פון האָלץ־האַנדל און אינדוסטריע) און נאָך פיל אַזעלכע ביישפּילן.

אין סארנער "לעספּראָמכאָז", וועלכער האָט זיך פאַרנומען מיט וואַלד־עקספּלאָאַטאַציע און עקספּעדיציע פון די בעסטע וואַלד־מאַטעריאַלן, וואָס זענען פאַרנוצט געוואָרן אפילו צו ריין סטראַטעגישע באַדערפענישן (אוויאַציע־מאַטעריאַל, בריקן, פּלאַט וכדומה), זענען אנגאַזשירט געוואָרן געוועזענע האָלץ סוחרים און בראַקאַרעס (ספּעציאַליסטן פון דער האָלץ בראַנזשע) פון דער סארנער באַפעלקערונג.

די פאַרטרויליכסטע ארבעטן, ווי אָנפירן מיט גרויסע וואַלד־שטחים פון דער סארנער סביבה: די מלוכה־וועלדער, די וועלדער פון גראַף פּלאַטער, שיטשעווסקי א.א. זענען איבערגעגעבן געוואָרן יידישע ספּעציאַליסטן. אזוי איז באַשטימט געוואָרן אויף די וועלדער פון דאמבראָוויצער ראַיאָן ה' אַבראַהם'ל גילדענגאַרן (ברודער פון נחמיה גילדענגאַרן, יבדל לחיים, אין ישראל), אויף די וועלדער פון מאַלינסקער ראַיאָן — ה' לייבל חאַנעס (דער פאָטער פון סענדער און נתן חנית אין ישראל, יבדלו לחיים), אויפן ראַיאָן פון וולאַדימערעץ איז באַשטימט געוואָרן אונדזער חבר ישראל קאַראַבוצקא (ישראל קרבי אין ישראל), אויפן בערעזשניצער ראַיאָן — ה' אהרן ריצמאַן (יעצט אין ישראל) און אלס זיין פאַרטרעטער ה' משה'ל פּיקמאַן. צו זיי איז אנגאַזשירט געוואָרן א שטאַב פון יידישע וואַלד באַאַמטע: דוד קאָרנבלום (דער פּוילישער), יצחק זאַנדבערג, וועלוול סוכאַר־ראָזמאַן (דער פאָטער פון לוי סוכר אין ישראל), און נאָך פיל אַנדערע.

ס'איז כדאי פעסטצושטעלן איין גוטן פאַקט: אין סארני איז פאַר דער גאַנצער צייט ניט ארעסטירט געוואָרן און ניט ארויסגעשיקט געוואָרן קיין ציוני. דאָסגלייכן זענען ניט ארויסגעשיקט געוואָרן קיין פאַרמעגלעכע משפּחות. אפילו נישט די, ביי וועלכע די געשעפטן זענען קאָנפיסקירט געוואָרן. אזוי זענען געבליבן אין סארני וווינען, זאָגאַר אין זייערע הייזער, די משפּחות ליאָווא קליין (זיין ברודער מענדל קליין מיט דער משפּחה האָבן אליין פאַרלאָזט סארני), מענדל זינדל, גיפּש, גאָלדענשטיין, משה קאַראַבוצקא א.א. ס'זענען ניט פאַרמאַכט געוואָרן און ניט קאָנפיסקירט געוואָרן קיין שול און בית־מדרש. ס'זענען ניט אָנגערירט געוואָרן קיין איין משמש בקודש, רבנים, שוחטים, מלמדים, ראשי הישיבה והת"ת. דאַקעגן זענען ארעסטירט און ארויסגעשיקט געוואָרן פיל פּוילישע קריסטן, געוועזענע אָפיצירן א.א., בתוכם 4—5 יידישע משפּחות, מיט וועלכע די קאָמוניסטן האָבן געהאַט זייערע חשבונות.

ס'זענען געווען פאַלן פון ארעסטן און טורמע, אָבער ניט פאַר פּאָליטישע פאַרברעכנס נאָר פאַר עבירות פון האַנדל און ספּעקולאַציע און "ניעדאָסטאַטשא". אויב עמעצער איז געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר א מלוכה קראָם אָדער אַנדערע אונטערנעמונגען, און די קאָנטראָל האָט ענטדעקט אז ס'פעלט סחורה, האָט מען פאַר אַזעלכע חטאים באַקומען 5 יאָר טורמע. ווען מ'האָט גערופן צו די אויספאָרשונג־אמטן האָט מען קיינמאָל ניט געוווּסט צי מ'וועט פון דאָרט בכלל צוריקקומען. ליצני הדור האָבן געזאָגט, אז די ראשי תיבות פון נ.ק.וו.ד. באַדייטן: „ניע זנאַיעש קאגדא ווערנישסיא דאָמאָי" (דו ווייסט ניט ווען דו וועסט זיך צוריקקערן אהיים). חברים פון פיל יאָרן האָבן אויפגעהערט זיך טרעפן, צוליב עינא בישא.

וועגן דעם עקאָנאָמישן מצב אונטערן קאָמוניסטישן רעזשים איז כדאי פעסטצושטעלן, אז די יידישע באפעלקערונג האָט זיך צוגעפאסט צו דער לאגע. מיט דער צייט איז א טייל געלונגען זיך איינאָרדנען אויף פארשידענע רעגירונג פאָסטנס און ארטעלן, א טייל האָבן אומלעגאל נאָך אונטערגעהאנדלט, אנדערע האָבן פארקויפט באהאלטענע סחורה פון זייערע פריערדיקע געשעפטן און האָבן געטוישט אויף פוטער, אייער און אנדערע ארטיקלען.

דאָס לעבן איז ניט געווען לייכט, אָבער מ׳האָט ריכטיק אָפּגעשאצט די לאגע און מ׳האָט ניט פארגעסן אז ס׳גייט א וועלט מלחמה און מען דארף אָננעמען די יסורים באהבה. מ׳האָט אויך ניט פארגעסן אונטער וועלכע געפאר מ׳איז געשטאנען. מ׳האָט געהאָפט אז ווען די וועלט קריג וועט זיך ענדיקן — וועט אלץ זיך ענדערן. ציונים האָבן זאָגאר געמאכט זייערע אויס־פירונגען: נאָכן ערשטן וועלט קריג האָבן יידן באקומען די באלפור דעקלאראציע, און נאָך דעם צווייטן וועלט־קריג וועט ווידער קומען א ישועה. די אָרטאָדאָקסן האָבן געגלויבט, אז ס׳איז אפשר דער אָנהויב פון מלחמת גוג ומגוג. די קאָמוניסטן האָבן געדענקט, אז ס׳וועט קומען די אלוועלטלעכע רעוואָלוציע.

כדאי צו באמערקן, אז די קאָמוניסטן וואָסטאָטשניקעס, מערסטן פון אוקראַינע, זענען געווען אנטיסעמיטן אָבער אָפיציעל האָבן זיי דאָס ניט ארויסגעוויזן. קיין מלוכה אנטיסעמיטיזם איז נאָך דאַן ניט געווען און פאר קליין־כוליגאניזם און פארן זידל־וואָרט "זשיד" האָט מען נאָך באקומען שטראָף און אפילו א פאָר יאָר טורמע. דאָך זאָגן די פאָלגנדע פאקטן דרשנו:

אין אָנהויב 1940 האָט מען אָנגעהויבן ארויסגעבן סאָוועטישע פאספּאָרטן. ווער ס׳האָט באקו־מען א פאס אָן א פאראגראַף איז געווען א גליקלעכער מענטש. ס׳זענען געווען פאספאָרטן מיט אלערליי פאראגראפן: געוויזענער סוחר פאראגראף, געוויזענער משמש בקודש פאראגראף. יעדער פאראגראף מיט זיין באגרענעצונג: איינער טאָר ניט וווינען אין סטאָליצע־שטעט, דער אנדערער ניט אין וואָיעוואָדישע שטעט, אָדער אין שטעט נאָענט ביים גרענעץ. די וועלכע האָבן געהאט כשרע פאספאָרטן זענען געווען פולבארעכטיקטע בירגער און האָבן אָנטייל גענומען אין די וואלן, וועלכע זענען פאָרגעקומען צוויי מאָל ביי אונדז אין געגנט.

דעם ערשטן מאָל האָט מען געשטימט אויב מען זאָל פאראייניקן מערב אוקראַינע מיט מזרח אוקראַינע; דער צווייטן מאָל האָט מען געקליבן דעפוטאטן צום העכסטן סאָוויעט פון דער אוקראַינישער רעפּובליק און צום העכסטן סאָוויעט פון גאנצן סאָוויעטן־פארבאנד. געוויינלעך זענען די רעזולטאטן געווען 99%—99.9% פּאָזיטיוו. אלס דעפוטאט צום העכסטן סאָוויעט פון דער אוקראַינישער רעפּובליק איז געוויילט געוואָרן דער שומר פון דער פּוילישער פאָלקס־שולע סאפאנאוו. קיין גרויסער למדן איז ער ניט געווען און א פאָלקס רעדנער אויך ניט צופיל. אנשטאט "חבר לענין" איז ביי אים שטענדיק ארויסגעקומען דער חבר "לעווין", דערפאר איז ער אָבער געווען א גוטער טרינקער. ס׳איז ניט באקאנט געווען אויב אין גאנץ מערב־אוקראַינע איז ארויסגעשטעלט געוואָרן אפילו איין ייד פון די באוווסטע קאָמוניסטן אין די קאנדידאטן־ליסטעס צו די אויבנדערמאָנטע וואלן.

אויך צווישן די דירעקטאָרן פון אלע מלוכה אָנשטאלטן, אפילו צווישן די וואסטאטשניקעס, זענען כמעט קיין יידן ניט געווען. דער דירעקטאָר פון "באזא נארקאָמטאָרג" איז געווען איוואש־צענקא, אן אוקראַינער. דער דירעקטאָר פון "גאסטאָרג" — אן אוקראַינער, פון "ראַיפּאָטרעבס־איוז" — אן אוקראַינער, פון "לעספּראָמכאָז" — אן אוקראַינער. פון ראַיאיספּאָלקאָם איז דאָך

אָפּגערעדט; דאָרט איז געווען פאָלקאָם יודענריין. ועל כולם — דער ראש העיר פון דער שטאָט מיט אַן איבערוויגענדער מערהייט יידן (צוזאמען מיט די יידישע פּליטים) איז געווען דער אוקראַינער ניעניוק.

אזוי האָט מען זיך צוביסלעך אָנגעהויבן צוגעוווינען צו דער געשאפענער סיטואציע און מ׳האָט געוואַרט אויף דער ענדע פון דער מלחמה. ידיעות וועגן וואָס עס הערט זיך אויף דער וועלט און אויף די פראָנטן האָט מען געהאט נאָר פון דעם אָפיציעלן מלוכה ראַדיאָ. קיין אנדערע קוואַלן זענען ניט געווען, ווייל אלע ראַדיאָ־אפּאַראַטן פון דער ציווילער באַפעלקערונג זענען קאָנפיסקירט געוואָרן.

אזוי האָט זיך געצויגן די צייט ביז זומער 1941. אין חודש מאי האָט מען אָנגעהויבן באמערקן באַאומרואיקונג אויף די פּנימער פון די סאָרנער גדולי הדור. ס׳פלעגט זיך אמאָל דורכרייסן א ידיעה פון וועלכן ס׳איז ראַדיאָ, אז די דייטשן וואַרפן איבער מיליטער נענטער צו דער רוסישער גרענעץ; דייטש מיליטער איז געקומען קיין פינלאַנד א.א.וו. אויף אלע מיטינגען אין די פּאַר־טיי־... שידענע אמטן פלעגן די דירעקטאָרן שטענדיק ענטפערן: „ניטשעווא, אין סאָוועט רוסלאַנד דאַרף דער פּריוואַטער מענטש ניט זאָרגן און טאָר זיך ניט מישן אין קיין פּאָליטישע ענינים; מיר האָבן א פּאַרטיי און א רעגירונג בראש מיט אונדזער גרויסן סטאַלין, און זיי וועלן אַלץ אליין באַזאָרגן".

אונדז יידן האָבן די אלע ידיעות שטאַרק באַאומרואיקט. מיר האָבן אָנגעהויבן פילן אז דער באָדן הויבט אָן ברענען אונטער אונדזערע פיס און אז די אלע תירוצים פון די קאָמוניסטישע ראשי מדברים זענען אָנגעוויזן פון אויבן בלויז כדי צו באַרואיקן די באַפעלקערונג.

ביז ס׳איז געקומען דער פרימאָרגן פון דעם 22־טן יוני. ארום צען א זייגער האָט געמאָלדן דער פּרעמיער פון דער סאָוועטישער רעגירונג מאָלאָטאָוו, אז פינף א זייגער האָבן דייטשע עראָפּלאַנען באָמבאַרדירט קיעוו, כאַרקאָוו, אָדעס און אנדערע רוסישע שטעט, און אז בייגאַכט איז די דייטשע ארמיי אריבער די גרענעץ אין אייניקע ערטער. דעריבער באַפעלט ער די באַוואָפנטע רוסישע קרעפטן אריבערגיין צום אנגריף.

דאַן האָט זיך אָנגעהויבן די ריכטיקע מהומה, אין די גאַסן איז געוואָרן פינסטער. מענטשן האָבן אָנגעהויבן ארומלויפן ווי צעמישטע. ס׳זענען מאָביליזירט געוואָרן אלע צוגאָב כחות און אָפּגעשיקט געוואָרן צו זייער מיליטער אָפּטיילונגען, און מער האָבן זיי שוין זיך ניט צוריקגע־קערט צו זייערע משפחות. די איבריקע באַפעלקערונג האָט ניט געוווּסט וואָס צו טאָן און מיט וועמען זיך עצה׳ן. די פאַרשטייער פון דער מאַכט האָבן באַרואיקט דעם עולם, אז ס׳איז נאָר אַן איבערגייענדע דערשיינונג, ווייל די דייטשן זענען פּלוצלונג באַפאַלן און דעריבער זענען די ערשטע טעג פאַר זיי דערפאָלגרייכע.

פון די פראָנטן זענען דערווייל אָנגעקומען אַלץ ערגערע ידיעות. אין פאַרלויף פון אייניקע טעג איז פאַרנומען געוואָרן כמעט די גאַנצע באַפרייטע טעריטאָריע פון מערב אוקראַינע און מערב ווייס־רוסלאַנד. שבת, דעם 27־טן יוני, האָבן מיר זיך דערוואוסט אז ראָוונע איז שוין פאַר־נומען און אז די דייטשע ארמיי איז אוועק אויף דער ריכטונג קאָרעץ—זוויהעל—זשיטאָמיר. די באַפעלקערונג איז געלאָפן צום ראש העיר ניעניוק און ער האָט ווידער באַרואיקט. כאָטש מ׳האָט געזען, אז כמעט אלע מלוכה־אנשטאַלטן זענען שוין עוואַקויִרט געוואָרן און די איבריקע עוואַקויִרן זיך אין גרויס פּאַניק. אלע משפחות פון די וואַסטאַטשניקעס זענען עוואַקויִרט

געוואָרן אין ספּעציעלע צוגן. דאקעגן מיט דער ציווילער באפעלקערונג האָט קיינער זיך ניט אינטערעסירט. די לופט אנגריפן פון דער דייטשער אוויאציע אויף סארני האָבן אויפגעהערט, נאָר די הימלען זענען געווען שווארץ מיט עראָפּלאנען, וועלכע זענען געפלויגן אין דער ריכטונג פון קיעוו.

די יידישע באפעלקערונג האָט ניט געוווסט וואָס צו טאָן: א טייל זענען געווען בדעה אז מ׳דאַרף פארלאָזן די שטאָט און זיך לאָזן אין וועג קיין רוסלאנד. א טייל האָבן געראטן ניט לאָזן זיך אין אזא וועג, ניט זייענדיק זיכער אויב מ׳וועט אדורכלאָזן די "זאַפּאַדניקעס" קיין רוסלאנד. ס׳איז געווען באוווסט, אז די גאנצע צייט האָט מען ניט דערלויבט די זאַפּאַדניקעס פריי פאָרן קיין רוסלאנד. אפילו ביז אליעווסק האָט מען געדארפט האָבן א ספּעציעלן פּראפּוסק, וועלכער איז קיינמאָל ניט ארויסגעגעבן געוואָרן. די גאנצע באפעלקערונג איז געווען געפּאקט און געוואָרט אויף אָנווייזונגען. מ׳האָט געזאָגט אז די נ.ק.וו.ד. וועט געבן "פּראפּוסקן" אויף אדורכגיין די רוסישע גרענעץ — האָבן זיך אלע אלאָז געטאָן צו קליינס הויז, ווו ס׳איז געווען די שטאָט־פארוואלטונג, און לבסוף האָט מען דאָרט קיינעם ניט געטראָפן. דעם גאנצן שבת טאָג איז מען ארומגעלאָפן ווי פארסמטע, די נאכט פון שבת צו זונטיק האָט מען געזען, אז די לעצטע אנשטאלטן פון שטאָט פאָרן ארויס און אז דאָס לעצטע מיליטער טרעט אָפּ אין גרויס פּאניק, אויפרייסענדיק די פארטיפיקאציע פון דער סטראשאווער "מאזשינא ליניע".

זונטיק דעם 28־טן ארום 5—6 פרי האָט אָנגעהויבן א טייל פון דער יידישער באפעלקערונג, מיט קליינע קינדער אויף די הענט און מיט א קליין פּעקל זאכן אויף די פּלייצעס, שטראָמען צופוס דורכן דאָרף דאראטיץ קיין קלעסאוו. די געוויינען און די רירנדע סצענעס ביים געזעגענען זיך מיט עלטערן, ברידער, שוועסטער, חברים און פריינד, וועלכע האָבן צוליב פאַרשידענע סיבות באשלאָסן צו בלייבן אויפן אָרט, זענען געווען אומבאשרייבלעך. דאָס הארץ האָט ווי פאָרויס געפילט, אז די שיידונג איז שוין די לעצטע, און אז קיינמאָל וועט מען שוין מער זיך ניט זען.

אזוי איז די שפּאנענדיקע מאסע, מיט טרערן אין די אויגן און מיט פארבלוטיקטע הערצער, געגאנגען צופוס קיין קלעסאוו, פארלאָזנדיק הינטער זיך די שטאָט סארני אויף אייביק, אויף אייביק!

מראשית ועד אחרית

ישוב יהודי משגשג

היה זה בשנת 1901. בתוך יערות עבותים התהלכו איילות וליחכו את עלי העצים, שתו ממי הנחלים וחיו את חייהן עד אשר ביום אחד באו אנשים וכרתו את היער. ביער הכרות הותחו פסי־רכבת לאורך מאות קילומטרים. שריקות הקטרים הטרידו את האיילות, שנדדו ממקומותיהן. ביער זה נבנתה תחנת־רכבת שקראו לה „סארני" (איילות ברוסית), ששימשה צומת דרכים חשוב בין קיוב לוארשה ובין פטרבורג ווילנה לרובנה. מאז התחיל להתפתח ישוב ליד התחנה, ויהודים נהרו אליו מהסביבה וממרחקים. בעיקר נאחזו במקום אנשים מברז'ניצה, דומברוביצה ועיירות סמוכות אחרות.

יצחק רקס (אביו של כותב טורים אלה) בנה לו בית ביער של דז'רז'ינסקי ליד התחנה. אחריו הקים לו בית יצחק גליק (פקיד יערות הממשלה). העיירה נבנתה מהר וקיבלה צורה של ישוב יהודי. פקידי הרכבת ופועליה היו חלק ניכר מהאוכלוסיה המקומית. אולם רוב התושבים היו יהודים, שחיו על מסחר ומלאכה, ובעיקר סחר היערות, שלבירואם הוקמו מנסרות והורכב חבר של עובדי יער. התושבים היהודים, שבאו ממקומות שונים, היו ברובם צעירים לימים, הסתגלו מהר איש לרעהו ויחסי־ידידות נוצרו ביניהם לבין עצמם וכן ביניהם לבין הנוצרים שעבדו ברכבת. העיירה פרחה ושגשגה. מעשרות משפחות שהתישבו בה בראשיתה, גדל הישוב היהודי במשך 20 שנה והגיע כמעט לעשרת אלפים נפש. במשך השנים הקימו להם חמשה בתי־כנסת, ביניהם חסידי סטולין, טריסק, סטפן וברזנה. רוח חסידות הורגשה בעיירה, אך יחד עם זאת היתה כמעט כולה ציונית ותוססת חיים לאומיים.

עד שנת 1918 היו רוב ילדי היהודים מבקרים בחדרים מסורתיים או חדרים מתוקנים, שלימדו בהם את השפה העברית. כתוצאה מכך ידע הנוער הסארנאי עברית. בעיירה היו שתי ספריות עבריות: אחת בבית נחמיה ניסמן, והשניה — של הנוער שאורגנה ע"י גולדברג ויונה גליק.

אחרי המהפכה ברוסיה התרחבה הפעולה הלאומית, נאספו סכומים רבים לטובת הקרן הקימת לישראל ואח"כ גם לטובת קרן היסוד. אז נוסד בסארני בית־ספר עברי "תרבות", ששימש מסד לחנוך לאומי בעיירה, ובנין מיוחד נרכש בשבילו. דאגתם של העסקנים למוסד חינוכי זה היתה רבה. לא היה בית בעיירה שהקופסה הכחולה של הקק"ל לא קישטה אותו, וידעו בני סארני לתרום בעין יפה לקרן היסוד ולכל מגבית ציונית. העסקנים היו ערים גם לפעולות עזרה וסעד בכל מקרה שנדרשה עזרת הקהל. בין עסקנים אלה יזכרו: שמואל זינגרמאן, שמחה גלינינסקי, הראשונים מבני סארני שעלו עם משפחותיהם לא"י, וכן שמואל שדה, אנשל שכניוק (שכנאי), גאמרמאן, גולדמאן ואחרים.

בין מלחמה למלחמה

בימי מלחמת העולם הראשונה שימשה סארני זירת־קרבות ובסוף המלחמה היתה נתונה בתנאים קשים. לפעמים גם עברה כמה פעמים מיד ליד של הצדדים הלוחמים (רוסים־בולשביקים, אוקראינים, פולנים וכנופיות שודדים שונות). ביחוד סבלו יהודי סארני במלחמת הבולשביקים

עם הפולנים ב־1919—1920. בתקופת הבינים בין שלטון לשלטון, התארגנה בעיירה הגנה עצמית בהדרכתם של יונה גליק ופנחס ז'וק, שבאו מחרקוב (מקום בו השתתפו בהגנה העצמית של צעירי־ציון). אנשי ההגנה אחזו בנשק והתכוננו להגן על כבוד ישראל וחיי היהודים ורכושם בכל מקרה.

כשעברה העיירה לידי הפולנים בשנת 1920, בא מפנה במהלך חייה. אמנם פסק השוד וחלפה המבוכה, אבל סדרי השלטון החדש הביאו גם שינויים לרעה בחיי הציבור היהודי ופגעו בעיקר בכלכלתו. בגלל קרבתה לגבול רוסיה—פולין שימשה העיירה מרכז לחיל־הספר המזרחי וכן נקבע בה בסיס צבאי. העיירה הוכרזה לעיר מחוז ורוכזו בה משרדי האדמיניסטרציה בשביל כל הסביבה. לפני פרוץ המלחמה השניה, נבנה ליד העיר שדה תעופה. השלטונות שאפו לשוות לערי־הספר צביון פולני. על כן דאגו ליישוב פולנים במקום וסייעו להם (מהם פקידי השלטון, עובדי הרכבת וסתם פולנים שהועברו מחבלים פולניים) לבנות שכונה נבדלת בחלק העיר שקראו לו "פוֹלֵייסְקָה", הקימו להם בנינים משוכללים ויפים, סללו בה את הרחובות ונטעו בהם עצי־נוי וכו'.

בפרק זמן זה הורגשה בסארני פעולה ציבורית ולאומית ערה. נוספו עסקנים ועסקניות, גדל נוער מקומי, נקשרו קשרים עם ארץ־ישראל, התחזקה האגודה הציונית ולידה ארגון נשים ציוניות ויצ"ו, הוקם ועד ציוני מחוזי, צצו תנועות־נוער והחלוץ. סארני יכולה להיחשב לערש האירגון החלוצי בוולין, כי בניה היו בין החלוצים הראשונים של קיבוץ קלוסובה. בעיר פעלו גם החלוץ הצעיר, השומר הצעיר, גורדוניה ואירגונים אחרים, שמגמת כולם היתה ארץ־ישראל. שליחי הקרנות והמפלגות ביקרו תכופות בעיר.

השואה

והנה פרצה מלחמת העולם האחרונה. העיר נכבשה ע"י הצבא האדום. לאחר מכן, כשניטשה המערכה בין הרוסים והגרמנים, נסוגו הרוסים מסארני אחרי קרבות־מגן קצרים. הגרמנים נכנסו לעיר ויהודיה נבוכו. היו שהרגישו מראש את העומד להתרחש ועזבו את העיר בלכתם אחרי הצבא האדום. אולם הרוב הגדול לא היה סיפק בידו להמלט. מעטים ברחו ליערות ואחר־כך נצטרפו לפלוגות פרטיזנים.

הגרמנים הראו את נחת־זרועם בסארני ובסביבתה מיד עם כניסתם. הם התעללו ביהודים ועינו אותם באופן אכזרי ביותר, עד שבימים י"ד—ט"ו באלול תש"ב עלה הכורת על הקהילה הפורחת.

וייזכר עד לדור אחרון שהאוקראינים מכפרי הסביבה וכמה מהפולנים המקומיים סייעו לגרמנים במעשי־ההשמדה. בעד רציחת נפש יהודית העניקה להם הגיסטאפו קילוגרם מלח. האוקראינים רוצחי היהודים הלכו ליער לחפש יהודים מסתתרים, וכך רצחו גם את השרידים, האודים המוצלים.

במכתב מרוקיטנו, מינואר 1945, נמסרו פרטים מזעזעים מגיא־ההריגה בסארני, שהתרוקנה מיהודיה. לאחר גמר המלחמה חזרו ונמצאו בה כעשרים איש. אח"כ נתוספו עליהם פליטים ממקומות שונים, כולם שבורים ומדוכאים.

ברוך רכס

מתוך „ילקוט וולין".

פאָגראָמען

סאַרני, וועלכע ליגט על פרשת דרכים, האָט שטאַרק געליטן אין דער ערשטער ווי אין דער צווייטער וועלט מלחמות. די שטאָט איז פיל מאָל אַריבער פון האַנט צו האַנט און די שלאַכטן האָבן אין דער סביבה ניט אויפגעהערט. אין סאַרני האָט בעת די מלחמות זיך געפונען אַ סך מיליטער, וועמענס באַציונג צו די יידן איז געווען אַ פיינטלעכע. דאַריבער האָבן סאַרנער יידן בעת די שלאַכטן זיך עוואַקואירט וואוהין עס האָט זיך געלאָזט. די שטאָט איז געבליבן ליידיק אָן ציווילער באַפעלקערונג, פיל הייזער זענען צערשטערט געוואָרן, דערונטער אויך דער "באַן דעפאָ", וואָס האָט געהאַט אַ באַזונדערע עקאָנאָמישע חשיבות פאַר דער שטאָט.

אָנהויב 1919 איז אויסגעבראָכן די שרעקלעכע פאָגראָמען אַקציע פון די היידאַמאַקעס. זיי האָבן זיך אַריינגעריסן אין שטאָט און געווילדעוועט אָן אויפהער.

די הפקרות אין באַציונג צו יידן און צו זייער האב און גוטס, האָט אויך אויפגערייצט די ווילדע אינסטינקטן און רויבערישע אַפעטיטן פון דער אָרטיקער קריסטלעכער באַפעלקערונג. עס האָט געהערשט אַזאַ לאַגע, אַז ווען אַ קריסט איז ניט געווען צופרידן מיט אַ געוויסן יידן, האָט ער אים אויפגעזוכט מיט דער הילף פון די מערדער כדי אים דערמאָרדן.

דער ערשטער קרבן איז געפאַלן מיכאל שוואַרצטוך, וועמען די היידאַמאַקעס האָבן אויפ־געוועקט פון שלאָף, ארויסגעפירט אין גאַס, און דערהרגעט אָן אַ פאַרוואָס.

דער צווייטער קרבן אין יענע פינסטערע טעג איז געפאַלן דער „קאַזיאָנער” ראַבינער (רב מטעם) פון שטאָט האַנצעוויטש, וועלכער איז צופעליק דורכגעפאָרן סאַרנע. אויך אים האָבן די באַנדעס ארויסגענומען אינמיטן נאַכט פון שטוב און דערשאָסן.

אָבער דאָס אַלעס איז נאָר געווען אַן אָנהויב פון די ווייטערדיקע רויבערייען און רציחות. איין פאָגראָם האָט זיך געענדיקט און דער צווייטער איז געקומען.

די סאַרנער יידישע באַפעלקערונג האָט זיך באַהאַלטן אין קעלערס, שטאַלן און בוידעמער, כדי זיך ארויסראַטעווען פון זייערע הענט, און וועמען עס געלינגט — האַלט אויף זיין לעבן. דערפאַר אָבער ליידן שטאַרק דורכפאָרנדע יידן, וועלכע ווערן באַפאַלן אויף די וועגן דורך די רוצחים־באַנדעס. צוליב דעם זענען אויפן סאַרנער בית־עולם באַערדיקט געוואָרן אַ סך אומבאַ־קאַנטע קדושים.

באַלד נאָכן אריינקומען פון פעטליורעס באַנדעס זענען געווען די ווייטערדיקע קרבנות פון פעטליורען מושער און פישמאַן,ביידע לערערס פון דאָמבראָוויץ. און ווידער פאַרשליסן סאַרנער יידן די טירן און פאַרהאַקן די פענסטער מיט ברעטער כדי קיינער זאָל ניט דערקענען אַז דאָ וווינט מען. קיין ליכט ווערט אין אָוונט ניט אָנגעצונדן, מ׳האָט מורא אויסצורעדן אַ וואָרט. מען שלאָפט אין אָנטון, ווייל יעדע מינוט ריכט מען זיך אויף די גזלנים.

אַזאַ לאַגע האָט געהערשט פינף וואָכן. ווען די באַנדיטן האָבן זיך אַביסל אָנגעזעטיקט מיט יידיש בלוט איז געוואָרן אַביסל רואיקער, און דערווייל קאָן מען, אונטערן באַפעל פון די רוצחישע הערשער, ברענגען די הרוגים צו קבר ישראל.

אַלס רעזולטאַט פון די רויבערייען האָט זיך פאַרשפרייט אין סאַרני אָפגעלאָזנקייט, נויט און גרויסע עפידעמיעס. מענטשן זענען ממש געפאַלן אין די גאַסן. גאַנצע משפחות זענען אומגעקומען. די געזונטערע יידן, ניט קאָנענדיק פאַרטראָגן די ליידן און הונגער פון די קליינע קינדערלעך, האָבן ריזיקירט מיט זייער אייגענעם לעבן און זיך אַוועקגעלאָזט אין דער סביבה

זוכן ברויט. פיל פון זיי זענען ניט צוריק געקומען, אויף די וועגן זענען זיי דורך די אַרסיקע רויבער און גזלנים דערמאָרדעט געוואָרן.

לוי בערנשטיין, אַ פאָטער פון 6 קינדער — אין דאָרף ניעמאָוויטש האָט מען אים צעשפּאַלטן דעם קאָפּ מיט אַ האַק.

יחזקאל וואַקס, אַ פאָטער פון 7 קינדער — דערהרגט מיט אַ האַק.

ישראל וואַקס — דערשטאָכן געוואָרן אויפן וועג, 6 קילאָמעטער פון סאַרני.

שמואל קאַגאַן, אַ פאָטער פון 7 קינדער — מען האָט אים אָפּגעשלאָגן די לונגען. קומענדיק אַהיים איז ער געלעגן קראַנק אייניקע טעג, פאַרלאָרן דעם לשון און געשטאָרבן.

דאָס זענען בלויז איינצעלנע פון די קרבנות.

גאָר אַ שטאַרקן איינדרוק האָט געמאַכט אויף די יידישע איינוואוינער דער טויט פון די חשובע בעלי בתים פון שטאָט, וועלכע זענען געשטאָרבן פון פלעק־טיפוס. דער ערשטער איז געשטאָרבן דער שוחט ר׳ זיסקינד גאמערמאַן ז״ל, זיין ברודער שלמה גאמערמאַן מיט זיין פרוי, דער שטאָט חזן ר׳ יהושע פיקמאַן ז״ל, דער מנהל פון דער תלמוד־תורה ר׳ ב״צ וואַקס ז״ל; דער אָנגעזעענער כלל טוער ר׳ אליהו שמחה גלינענסקי; דער סטאָלינער חסיד און האַרציקער בעל תפלה ר׳ משה יאָסל קאַטעלטשוק ז״ל; ר׳ מרדכי זאַנדוויס ז״ל, אַ אָנגעזעענער כלל טוער; ווי אויך די גרויסע אבדה, וואָס די שטאָט האָט געהאַט אינם טויט פון די רבנים: דער בערעזנער רבי ר׳ יוסף פעטשעניק ז״ל, און דער שטאָט רב ר׳ מתתיהו קאַבאַטשניק, אַ מופלג בתורה.

די וואָס האָבן אָפּגעגעבן די נפטרים דעם לעצטן כבוד זענען באַפאַלן געוואָרן דורך די מערדער און האָבן געמוזט זיך צעלויפן פון דער לוויה.

9 חדשים האָט געהערשט אַזאַ לאַגע אין סאַרני ביז פעטליורעס רעגירונג האָט אָפּגעטראָטן פאַר דער באָלשעוויסטישער אַרמיי.

באַלד האָבן סאַרנער יידן דערפילט דעם טעם פון דער באָלשעוויסטישער מאַכט.

זיי האָבן ביי אַלעמען צוגענומען די לעצטע העמד, דערפאַר האָט מען אַביסל פרייער אָפּגעאָטעמט. מ׳האָט געקאָנט אַרומגיין פריי אויף דער גאַס און באַקומען ערגעץ ווו ״מאַקוכע״ אָדער ״זשאָלודעס״ צום עסן. עס האָט זיך אָנגעהויבן צוואַנגס־אַרבעט פאַרן ״פראָנט״.

די באָלשעוויסטישע מאַכט האָט נישט לאַנג אָנגעהאַלטן, אין סאַרני איז אַריין דאָס פוילישע מיליטער. פאַר דעם אָבער קומט פאַר אַ גרויסע שיסעריי איבער דער שטאָט, אַלס רעזולטאַט זענען ווידער צעשטערט געוואָרן אַ סך הייזער. פאַרשטענדלעך, זענען אויך געפאַלן יידישע קרבנות.

משה יוז

בימי פטלורה וההיידאמאקים

ב־1918, כאשר הבולשביקים גברו על חילותיו של פטלורה והשתלטו על עיר אחרי עיר באוקראינה, הגיעה לסארני הידיעה שה״אדומים״ כבשו את קיוב. עתונים הגיעו אז לסארני לעתים רחוקות, והידיעות על מצב המערכה בין הבולשביקים ופטלורה היו קלושות ומקריות. לפי ידיעות אלו, נסוגו אז הצבא והממשלה האוקראינית מקיוב בכיוון ז׳יטומיר וקורוסטן, ושם התחילו לגלות התנגדות עזה.

בסארני, שמאז 1915 חיתה במתיחות רבה בגלל החזית הגרמנית שנמצאה לא הרחק ממנה — במאנייביץ', פשתה עצבנות רבה וגברה מיום ליום. הכל קיוו שהנסיגה מקיוב עד סארני — מרחק של קרוב ל־400 ק"מ — תמשך זמן רב. אולם עברו חלפו רק ימים אחדים ובאחד הלילות, מיום ה' ליום ו', נשמע בעיר שאון רב של רכבות באות. כבר למחרת, ביום ו', השכם בבוקר, הציפו את העיר מחנות האוקראינים, שהתנפלו על האוכלוסיה היהודית, חמסו מכל הבא ביד ופגעו בכל שיכלו.

הבהלה גדלה עוד יותר למחרת היום, בשבת, וביחוד בלילה שמשבת ליום ראשון, כאשר החיילים האוקראינים פרצו דלתות וחלונות וחדרו לתוך הבתים היהודיים, שדדו והיכו והחריבו ואף ירו. נציגים של האוכלוסיה היהודית, שניסו להגיע אל השלטונות והמפקדות האוקראיניים שבתחנת הרכבת, הוכו בדרכם לשם וגורשו על ידי ההיידאמאקים שהתפרעו.

שימשתי אז בתור מזכיר של בית משפט השלום בסארני, ובתור כזה רשאי הייתי ללבוש מדים. חבשתי איפוא ביום א' אחר הצהרים את כובע השרד שלי ולקחתי אתי את שופט השלום קריז'יצקי, ששימש גם בתור יושב ראש נבחר של הועד הפועל העירוני (הנהלת העיר) בסארני, וכן את הממונה על ההוצאה לפועל בבית המשפט — קריניצקי (שפגשתי אותו במקרה אצל השופט קריז'יצקי), ושלושתנו לבושים במדי־שרד צעדנו לתחנת הרכבת במטרה לחפש שם את רשויות השלטון ולבקש מהן את חסותו על האוכלוסיה. בדרך ניסו היידאמאקים שונים לעצרנו, ואחדים מהם אף הניפו עלינו את הפרגולים (נאהייקות) שבידיהם. רק לאחר מאמצים מרובים עלה בידינו להגיע עד התחנה.

כל המסילות היו גדושות רכבות־צבא. התחנה כולה המתה מרוב אנשי צבא אוקראיניים, וקשה מאד היה להידחק ביניהם. פנינו לחיילים ולקצינים רבים וביקשנו מהם להביא אותנו אל מפקד העיר, אולם כל אחד מהם עשה אותנו ללעג או סתם הפנה לנו עורף. לבסוף ריחם עלינו קצין אחד והוביל אותנו למסילה שמשמאל לבית הנתיבות, במקום שנמצאה שורה של קרונות־שינה וקרונות־סלון, מוקפת משמרות. הוא הכניס אותנו אל אחד הקרונות והציג אותנו בפני אדם שחור־שער, בגיל עמידה ולבוש מדי־צבא אבל בלי כתפות.

מאחר שכל הזמן ביקשנו להביא אותנו אל מפקד העיר, בטוחים היינו שאנו עומדים לפני איש זה וביקשנו ממנו הגנה על האוכלוסיה המקומית. איש הצבא שמע אותנו בעמידה, ולאחר שכילינו את טענותינו השיב, שחיילים אוקראיניים אינם מתנפלים על אזרחים שקטים. לאחר הסברות והפצרות נוספות מצדנו, ציווה לבסוף על שלישו לשלוח משמר־סיור לרחובות העיר.

בזאת עמד הראיון להסתיים. ברגע האחרון עלה בדעתי, בהזכרי בקשיים המרובים שהיו לנו בדרכנו אליו, לבקש ממנו רשיונות־מעבר כדי שנוכל לבוא אליו שנית. השליש רשם את שמותינו, יצא וחזר כעבור דקות אחדות כשבידו שלושה נירות, החתים עליהם את שחור־השיער ומסר לידי כל אחד מאתנו את רשיון המעבר שלו. פתאום קרץ אלי השופט קריז'יצקי בעינו והצביע על החתימה. קראתי: "שר המלחמה". פניתי בהפתעה אל שחור־השער והוא אישר, שהוא ממלא מקומו של שר המלחמה, ז'וקובסקי. עצרתי ברוחי ופניתי אליו שוב, שאם יש לנו כבר הזכות הגדולה לדבר עם שר המלחמה עצמו, היינו רוצים לקבל את הבטחתו שהוא יפרוש את חסותו על האוכלוסיה הסארנאית שוחרת השלום ויגן על חייהם ורכושם וכו'.

רק אז הופיעה בת־צחוק על פניו הזועפים. הוא הזמין אותנו לשבת ופתח בשיחה ארוכה, שסיכומה היה שאף כי נאלצו הכוחות והממשלה האוקראיניים לנטוש זמנית, מטעמי אסטרטגיה, את חלק הארי של אוקראינה ואת קיוב, הרי ישובו לשם במהרה, ינצחו את הבולשביקים, יכבשו

את קיוב וכו׳. לבסוף נעתר לבקשתנו וציווה על השליט להגביר את השמירה בעיר ולהקפיד על הסדר בתוכה.

בצאתנו מן הקרון כבר היה ערב. השופט קריז׳יצקי פנה לדרכו יחד עם ה׳ קריניצקי, שהתגורר בצד הפולייסקי של העיר. אני עצמי הגעתי כל עוד נפשי בי לביתי, כי בכל הדרך נשמעו יריותיהם וצריחותיהם של ההיידאמאקים המשתוללים, וזעקות העזרה של קרבנותיהם.

כאשר על אף ההבטחות של המיניסטר הנ״ל נמשכו ההתנפלויות במשך כל הלילה אור ליום שני, וגם נהרגו אנשים אחדים, פניתי שוב ביום שני בשעות שלפני הצהרים יחד עם השופט קריז׳יצקי אל ז׳וקובסקי. רשיונות המעבר הועילו לנו והגענו אליו בפחות קשיים מאשר בפעם הקודמת. כאשר סיפרנו לו, שההתנפלויות ומעשי השוד והרצח נמשכים, קדרו פניו. הוא יצא את התא והשאיר אותנו בו עם שלישו. הוא שב כעבור 15 דקה ולקח אותנו לקרון אחר. שם הביא אותנו אל אזרח גבה־קומה ורגוז מאד, שענה על ברכתנו במעין נהימה, ובלי להזמין אותנו לשבת שאל בכעס מה מבוקשנו. חזרנו וסיפרנו לו על ההתנפלויות וביקשנו ממנו הגנה על החיים ועל הרכוש. על כך השיב לנו האדון הזועף בפזמון הידוע, שכל המעשים הללו אינם אלא פרובוקאציות מצד בולשביקים מקומיים וזרים המכוונים לגרום לחילול שמו של הצבא האוקראיני הטהור וכו׳. לבסוף, כאילו לצאת ידי חובה, נהם אל ז׳וקובסקי:

״שלח סיצ׳ביקים!״ — ונעלם.

מיד לאחריו הסתלק גם ז׳וקובסקי, ובכך נסתיים הראיון.

הרושם המדכדך בו יצאנו מן הפגישה לא איפשר לנו לברר בפני מי היתה לנו הזכות להופיע. הבינונו רק שזה היה ״דג״ חשוב ביותר. השופט קריז׳יצקי, שהראיון זעזע אותו, אמר לי אחר כך, שזה היה ראש הממשלה הנודע פורש בכבודו ובעצמו.

עוד באותו יום שני נראו בעיר משמרות מוגברים של ״סיצ׳ביקים״ בעלי הגדילים על כובעיהם, ששמם הלך לפניהם בתור החיילים האוקראיניים המושמעים והבטוחים ביותר. גם לאחר כל ההתערבויות הללו לא פסקו כליל מעשי ההתנפלות והשוד, אף על פי כן ניצלה סארני מפרעות המוניות ומגורלן של ערים ועיירות רבות שנמצאו בדרך נסיגתן של הכנופיות האוקראיניות שבפיקודו של האטאמאן הנודע לשמצה קוש ורוצחים דומים לו.

הסדר בעיר ובסביבה ובטחון החיים של האוכלוסיה היהודית הוחזרו רק על ידי הצבא הגרמני, שנכנס מיד לאחר מכן עם ההטמן סקורופאדסקי לאוקראינה. היהודים קיבלו את פני הצבא הגרמני כאילו היה המלאך הגואל. מי יכול היה אז להעלות על דעתו, שאותם הגרמנים יהיו כעבור פחות מ־25 שנה למלאכי המוות של יהודי סארני ושל 6 מיליון יהודים אחרים, שהושמדו באכזריות שעלתה באימתה על מעשיהם של הפטלורות, החמלניצקים וכל הרוצחים ההיידאמאקים האחרים ימ״ש.

משה בורקו

בחילופי מלכויות

[א]

מלחמת העולם הראשונה.

סארני — בתחומי האימפריה הרוסית הצארית. צבא רוסיה נסוג. החזית נעה בכיוון מזרחי־דרומי. דרך תחנת הרכבת (צומת המסילות) עוברות רכבות בשני הכיוונים: חיילים אל החזית, ופצועים — ממנה. עננים כבדים בשמי העיר.

הגיוס לצבא במלוא תקפו והיקפו. יהודים מחפשים דרכים כדי להשתמט מהגיוס ומהמלחמה הזרה להם. על מה ולמה ולמען מי מכריחים אותם להילחם וליהרג?

בין הדרכים השונות להשתמטות מהגיוס היתה גם ההליכה לקראת הנפילה בשבי הגרמנים. יהודים, חייבי גיוס, נהרו אל העיירות היהודיות הקרובות לחזית, מצאו מקלט ומחסה בעליות הגג ובמחבואים אחרים שבבתי היהודים וציפו לכיבוש העיירה ע״י צבאות הגרמנים או האוסטרו־הונגארים.

לעומת אלה שבאו אליה, התכוננו תושבי העיירה לברוח מהחזית אל העורף. כל התושבים? — לא. האם היה שיקול־דעת, שהביא למסקנה לברוח, או להישאר במקום? — לא. ההחלטה היתה תלויה בכושר העצבים להתגבר על הפחד מפני הבלתי צפוי, מפני הבלתי ידוע, מפני המוות האורב מאחורי גבו של כל איש, מההפגזות ומהקוזאקים הנסוגים והצמאים לדם יהודי.

דלת העם לא ראתה אפשרות לברוח, כי לא יכלה להבטיח לעצמה את הרכב הדרוש לכך (עגלה וסוסים), וכמובן — גם לא מזומנים. לכן היא שמה מבטחה בהשגחה העליונה והשליכה יהבה על אלוהים, ה״פורש כנפיו על עמו ישראל״.

בעלי היכולת החלו בהכנות לקראת הבריחה. גם בביתנו נפלה ההכרעה ומיד נמכרה הפרה, ואת מקומה ברפת תפשו צמד סוסים ועגלה גדולה, שהוטענה מטען חיוני: מצעים, בגדי־חורף ומלאי חיוני של מצרכי־אוכל.

ביום היו הסוסים מותרים ונחים, ואילו בלילה עמדו מוכנים להירתם בריתמה.

גם בפנים הבית השתנו סדרי החיים. לקראת לילה היינו חולצים רק את הנעליים, פושטים את המקטורן וישנים לבושים למחצה ודרוכים לכל אות שיינתן לזוז. אמא תפרה לכל אחד מהילדים מעט כסף בכותונת והזהירתנו לבל נגלה לאיש את סודנו.

כל התכונה הזאת נשאה חן בעינינו הילדים. ריח הרפתקה נדף ממנה: נוסעים אל הבלתי ידוע ועומדים במקום, וצר מאוד להיפרד מהבית, מהחצר, מהגינה, מהחברים ומרחובות העיירה. ישנים כחיילים במצב הכן ואת מקום המיטה תפשה הרצפה — ״סגולה״ נגד רסיסי הפגזים, שטרם פקדו את עירנו, אבל בטוחים היינו שיגיעו.

[ב]

מלחמת העולם השניה.

סארני — בתחומי מדינת פולין, לא רחוקה מהגבול הסוביטי.

המדיניות הפולנית הושתתה במשך קרוב לעשרים שנות קיומה על שתי שגיאות: היא ביצרה גבולותיה עם הסוביטים ופירזה כמעט כליל את גבולותיה עם גרמניה. ומכאן נבעה השגיאה השניה: הואיל ורוב היהודים היו חשודים בעיניה בחיבה לסוביטים, על כן הקפידה שלא יימצאו

בצבאה יותר מדי יהודים מאומנים ללחימה, כי ההנחה היתה, שאם תפרוץ אי פעם מלחמה, תהיה זאת מלחמה עם הסוביטים.

ובהגיע יום המבחן הלכו החיילים היהודים שבצבא פולין להילחם בנאצים ולמסור את נפשם במערכה על צלם האדם וכבוד העם היהודי המחולל.

לאחר שנים אחדות כתב המשורר היהודי־פולני יוליאן טובים במאמרו על השתתפות היהודים בשחרור פולין מידי הפולש הנאצי כדברים האלה:

„Jojne, idź na wojnę" — i poszedł Jojne i zginął za Polskę

המשורר ציטט את אימרת־הלעג של האנטישמים: "יונה, לך למלחמה", וענה: "הלך יונה ונפל בעד פולין".

[ג]

שבעה־עשר יום לאחר פרוץ המלחמה חדלה מדינת פולין מהתקיים; היא בותרה בין גרמניה וברית המועצות. סארני סופחה לברית המועצות כחלק מאוקראינה המערבית.

מציאות חדשה.

החלה ההסתגלות מאונס. הפחד מפני העריצות הבלתי ווחרנית של נ.ק.וו.ד., ששימעה הגיע אלינו מעבר לגבול עוד מימי ה"טיהורים" המפורסמים, שיתק כל מחשבה וכל לשון. המחשבה העצמית, "מותר האדם מן הבהמה", נעשתה מיותרת. מלמעלה הגישו לנו הכל מן המוכן. "Уже есть кто за тебя думает" (יש כבר מי שחושב במקומך) — אימרה זאת עברה מפה לפה. היא נהפכה לעקרון, לשיטת־חיים. והשיטה שלהם היתה לחנך אותנו, "בעלי המנטליות הזעיר־בורגנית", מחדש. בלשונם זה נקרא Перевоспитание (חינוך מחדש).

החיים הציבוריים בעיר החליפו עורם ושינו צורתם.

האדם התחיל מפחד מפני צילו ולא כל שכן איש מפני רעהו. כל איש ראה בחברו ובידידו מאתמול בלש של השלטונות.

אף כי הקרואים בחצות הליל לחדרי העינויים הנפשיים והגופניים של נ.ק.וו.ד. לא גילו אפילו לבני משפחתם את הענין שבגללו נקראו לשם, בכל זאת פשטה הידיעה והגיעה לאזנינו. נת־קבלה תמונה שלמה של שיטת המשטר החדש, החותר לערעור של יסודות האֵמון ההדדי, שהיה קיים בחברה עד הכיבוש.

מטרתם הושגה: במשך זמן קצר מאוד נהרסו החיים החברתיים בסארני.

ידענו כולנו, שזוהי רק התחלה, העיקר יבוא לאחר התבססותם, ואולי רק לאחר שיתברר סוף הפסוק של המלחמה. ברור היה לנו, שכל אלה אשר היה להם חלק בתנועה הציונית ונחלה בתרבות העברית, סוף סוף יפול בגורלם לנדוד לערבות סיביר. הם יושבים לפי שעה במקומו־תיהם, כיון שלא הגיע עדיין הרגע המתאים להטרידם. עד שתגיע השעה הגדולה ל"חידוש פני החברה", מסתפקים השלטונות בטיפול במקרים בודדים של יהודים המגורשים לסיביר.

[ד]

והנה בא מפנה חד במהלך המלחמה. גרמניה היפנתה את הלוע לצד הסוביטים. התחילה נסיגת הבזק הכללית של הסוביטים מכל החזיתות.

האוירה ברחוב היהודי נעשתה דחוסה. נמצאנו בין הפטיש והסדן, בין חורבן היהדות ע"י הסוביטים לבין חורבן היהודים ע"י הנאצים.

הפחד מפני המשטר הסוביטי הרתיע את היהודים מלנהות אחריהם לעורף. מאידך גיסא, הידיעות שהגיעו משטח הכיבוש הגרמני בתקופת היותנו תחת שלטון הסוביטים, היו מחרידות. יהודים רבים העדיפו איפוא את עינויי הנפש במשטר הסוביטי על עלבון האדם והיהודי אצל הגרמנים והיו מוכנים באלפיהם ללכת אחרי הסוביטים הנסוגים. אולם השלטונות הסוביטיים מנעו מהתושבים את האפשרות להימלט בהמונים. הם הפריחו ידיעות מכוונות על השתלטותם על המצב בחזית וגם סרבו לתת רשיונות לצאת את העיר. ע״י כך רצו למנוע בהלה במנוסתם. בסופו של דבר היתה מנוסתם בבהלה ככל מנוסה.

על אף המכשולים הללו נמלטו יהודים מסארני בעקבות הסוביטים הנסוגים. הם לא הרבו חקור מה הם עוזבים ולאן הם נמלטים, האינסטינקט הוא אשר הדריך אותם וכיוון את צעדיהם.

— "עמך" ניתר ממקומו והוא נוהר לכיוון מזרח — טען אחי המנוח אביגדור ז״ל — צריך לנוע אחריו, כי מאמין אנכי בחוש הטבעי שלו...

ואמא ז״ל טענה: „בינתיים שקט, אלוהים בכל מקום". ובאמונה זו היא צעדה לאחר זמן אל מגרש ההשמדה.

ארי מור (מוריק)

בין מלחמה למלחמה

מהומות ופרעות

לא אזכור את הפורענויות שעברו על סארני בימי מלחמת העולם הראשונה (והן היו לא מעטות), ברם מתוך סיפורים ידוע לדורנו על חיילות ומחנות של צ׳רקסים, פטליוראים, בולשביקים (רוסים), פולנים וערב־רב, שעברו את סארני ואף חנו בה וזממו לפרוע פרעות ביהודיה. עלו על כולם דוקא הפולנים, חיל צבאו של הגנראל האלר (סבי ר׳ צדוק זאנדווייס ז״ל עונה באכז־ריות ומת מות־קדושים, הי״ד). אמי ז״ל היתה מספרת, שבימי מהומות אלו היתה מכנסת את גוזליה הרכים בחדר פנימי, כשהיא עצמה ניצבת בפתח הבית, וכשפורעים ניסו להכנס פנימה נאבקה אתם מר ועצרה בעדם. האם נשאר בה עוד כוח להיאבק עם הצוררים הגרמנים בימי־השואה של אלול תש״ב? האם ניסתה גם הפעם להגן על ביתה וילדיה?...

דחיקה כלכלית ואדמיניסטראטיבית

בתקופת עשרים שנה, בערך, בין שתי מלחמות העולם (1920—1939) לבשה סארני צורה אחרת. היא גדלה והתפתחה, ומעיירה בימי הרוסים — נעשתה עיר־מחוז אצל הפולנים. נוספו תושבים יהודים ופולנים, הוקמו בה מוסדות ומפעלים. וכיוון שבגורלה נפל להכלל בשטח השלטון הפולני ולהיות עיר ספר, נהנתה מכמה סידורים אדמיניסטראטיביים וכלכליים, אף־על־פי שבדרך־כלל גרמה הקירבה לגבול קשיים לא מעטים ליהודים. שאיפת השלטון היתה להגדיל עד כמה שאפשר את ההשפעה הפולנית במקום, ודבר זה פגע בעסקי היהודים.

כידוע, מראשית הווסדה היתה העיירה מיושבת יהודים, וללא־יהודים היה רובע מיוחד. ברחו־בות המרכזיים פרח המסחר. סוחרים יהודים מהחוץ היו באים לסדר את עניניהם בעיר ובמוס־

דותיה, ודופק החיים היה חזק בה. אולם בתוך התנועה הרבה הורגשה באופן בולט דחיקת רגלי היהודים ע״י הפולנים מכמה ענפי־חיים ומעמדות התפוסות על ידיהם משכבר הימים. הדאגה לעתיד גדלה והחריפה משנה לשנה. נוסף לכך כבדה יד השלטון על היהודים בהטלת מסים כבדים ואופן גבייתם הקשה. לכל הגורמים האלה נוספה שנאת־ישראל המקובלת — והתמונה ברורה.

חסידים ואדמו״רים

המתישבים הראשונים בסארני רובם בני חסידים היו, ובמשך השנים ספגה העיר רוח חסידות. בתקופה הנידונה נמנה חלק מיהודי המקום על חסידי סטולין, קרלין, טריסק ואחרים. חסידים אלה היו ביסודם ציונים, ואף ציונים טובים ופעילים. הם תרמו בעין יפה לקרנות, השתתפו בכל מפעל לאומי וצבורי, חינכו את בניהם בבית־הספר העברי ושלחום לקיבוצי־הכשרה, ומשם — לארץ־ישראל. לא מעטים מהם עלו עם משפחותיהם ונאחזו במולדת. והמזיגה עלתה יפה: חסי־דים — ציונים, עסקנים וחלוצי־עליה. כאלה היו רבים מבני סארני, ומה יכאב הלב שלא כולם זכו להגשים את חלום שיבת־ציון, ובגורלם המר נפל להיות טרף לאויב עריץ, פריץ־חיות.

רבה היתה השפעתם של האדמו״רים בסארני, לכל אחד מהם היה ״שטיבל״ משלו. הנה ה־״שטיבל״ הסטולינאי. כמה חום והתרוממות־רוח שררו בתוך כתליו! מה רבה היתה דבקותם של המתפללים בו, ומה חזקה שירתם החסידית הנלהבת!

והשולחנות, שלידם הסבו רבים אחרי התפילה עם המלמד הישיש ר׳ אלתר־פרץ, ששחה בים הפלפול ובדברי־תורה קבל כל העדה — הלא ניצבים הם חיים לנגד עיני!

ואיך אפשר לשכוח את ה״הקפות״ בשמחת־תורה, שנמשכו ב״שטיבל״ הסטולינאי עד אחר חצות, והריקודים והשירה האדירה בשעת ההקפות ולאחריהן. וה״קידושים״ שנערכו בימי חג ועצרת, כשהיו הולכים מזה לזה בשירה ובגילופין־למחצה, והסעודה למתפללים ולעניי העיר, שהיו עורכים בחג ביד רחבה, תוך שירה וריקוד. ובשעת ביקור ה״רבי״ ר׳ ישראל׳קה פרלוב ואחריו בניו — ר׳ משה׳לה מסטולין ור׳ מלך׳קה מקרלין — מה רבה היתה אז התכונה וההתלהבות ב״שטיבל״! אנשים יצאו אז ממש מכליהם! חסידים אלה ידעו לא רק לשמוח, אלא גם לקיים אחוה, דאגה לזולת ולשמור על כל המצוות, אף בתנאי דורנו. האמונה בערכים הנצחיים חיזקה אותם בכל המצבים לשאת את סבל הגלות ולשאוף לימים טובים בעתיד.

מוסדות ציבור

כשהנני מעלה בזכרוני את סארני בעשרות השנים האחרונות, עלי להזכיר את מוסדות הציבור, הצדקה והתרבות שהיו בעיר. ראשון במעלה היה בית־הספר ״תרבות״, זה שהטביע את חותמו על חיי כל הנוער. יהודים מ״כל ימות השנה״, שקשה היה עליהם עול הפרנסה כקריעת ים־סוף — ויתרו על החינוך הזר שניתן חינם לכל דורש והכניסו את ילדיהם לבית־ספר זה בשכר. מוסדות למופת היו גם ביה״ס המקצועי של ״אורט״, שחינך בעלי־מקצוע טובים; בית היתומים, שנשי העיר התמסרו לו בדאגה אמהית; חברות ״טאז״ ו״לינת־הצדק״, הישיבה, תלמוד התורה ואולם־הקריאה, ולכל לראש — הקהלה היהודית.

ערים ותוססים היו החיים של ארגוני הנוער, שלשבחם יאמר כי הפירוד ביניהם לא היה גדול. הם פתחו יחד אולם־קריאה עירוני, בו היו עורכים שיחות, הרצאות ויכוחים בכל ליל שבת. בל״ג בעומר היו מתאספים כולם יחד על דגליהם ויוצאים בסך ברחובות העיר לקול צלילי

תזמורת. המדריכים ב. פרימר ושלמה גוניק הקדישו את זמנם ומרצם לחינוך הנוער. ביחוד התחבב הראשון, שהיה "ילד־השעשועים" של העיר, משכיל, מוסמך למשפטים וצנא דמלי ספרי. הרצאותיו הפומביות שבו את לב השומעים.

בשנת 1920 נתקיימה בסארני ועידת עסקני הקהק"ל של המחוז, ומאז הלכו ועלו הכנסות קק"ל בעיר.

רבנים ומורים

יזכרו לברכה הרבנים של אותה תקופה, תלמידי־החכמים קונדה והכטמן, שהיו מקובלים על הקהל על שום פעליהם לטובת הציבור ולטובת העניים במיוחד ("מעות חטים" לפסח ועוד), וכן השו"בים ר' פסח־אליה כץ ור' שלמה גמרמן, שבתיהם היו פתוחים לכל נצרך, דאגו להכ־נסת־כלה ועסקו בצדקה.

קשה לשכוח את המורים העממיים: נבוזני, פורמן ושניידר, שכל נערי העיר למדו אצלם. "חדרם" שימש כעין פרוזדור לטרקלין — לביה"ס העברי "תרבות", זה שנטע בלב חניכיו את האהבה לתרבות ישראל, לעם ישראל ולארץ־ישראל. כן יזכרו המחנכים, ביניהם מר דיכטר, שהקדיש את כל מרצו לקרן קימת לישראל ולטיפוח ההתעמלות בין הנוער. ביום הספורט הלאו־מי בעיר הופיעו תלמידי ביה"ס וזכו להצטיינות מאת המושל. מחנך זה היה מארגן נשפי־חנוכה על טהרת העברית. בין הפעילים היה גם מנהל בית־הספר מר רבינוביץ, שהשריש בלב כל חניכיו אהבה לעם, והמורה טוביה לוין (ט"ל), שהמשורר ח. נ. ביאליק בעברו דרך סארני (1930) מצא הזדמנות לעמוד על כשרונו הפיוטי הרב.

עסקנים ואנשי־העם

מי ימנה את אלפי היהודים היקרים שהתהלכו בעיר? ביחוד יש להעלות את זכרו של מר רודר, שלאחר שירד מנכסיו ועסק בהפצת שטרי־הגרלה של הממשלה הפולנית, היתה כל גאותו על מכתבי בתו שבעין־חרוד, והיה נהנה מה"לשון־קודש" שלה. או יהודי זה ששמו היה ר' פיניה זאנדוויס, שעמד בראש "מתן בסתר", כדי להביא לחם לרעבים בכל השנה ועצי־הסקה לסובלים מקור החורף.

ייזכרו לטובה גם העסקנים: מר גרשונוק, איש רב פעלים, ציוני מסור, שהיה ראש־הקהלה; ואתו מר טרטקובסקי, יושב ראש ההסתדרות הציונית, שעשה ימים כלילות למען הקק"ל; מר שלמה זאנדוויס — יו"ר סניף "תרבות" ומזכיר הקהילה; ועסקני הציבור הפעילים: ד"ר גליק, ושצ'ינה, אוסטרובסקי, ד"ר שטינברג, עסקן ה"אורט", ואחרים, שנשאו בעול העבודה הציונית בעיר.

חלוצים, קיבוצים ועליה

מסארני נמשך הנוער הלאומי לקלוסובה הסמוכה, ששימשה מרכז להכשרה חלוצית. קלוסובה — אף היא הטביעה את חותמה על סארני הציונית. גם בסארני גופה התקיימו זמן־מה קיבוצי הכ־שרה, נמצאו יהודים בעיר, שלבם כאב לראות את החלוצים והחלוצות בעבדם "עבודת פרך" והשתדלו לעזור להם. ואכן, מיטב בניה של סארני עלו ארצה בדרכים לא דרכים, אחרי שעברו כור הכשרה ויסורים רבים.

זכורות גם חגיגות־העליות של חלוצים בסארני שנערכו ועברו בהתלהבות כבירה והתרוממות־

רוח; הכינוסים הציוניים שנהפכו להפגנה אדירה למען ארץ־ישראל; ביקורי המטיפים, הנואמים, הקריינים והשחקנים, שסרו לעתים תכופות לעיר וזכו להצלחה רבה, כי יהודי סארני היו ערים לכל דבר ומפעל.

לשבחם של יהודי סארני ייאמר, שהם ידעו לשמור על כבודם היהודי, והנה דוגמא: בימי המתיחות של האנטישמיות הפולנית עלה בדעתו של בעל הקולנוע הנוצרי להציג את הסרט "גולגותא". היהודים ראו בזה פגיעה בכבודם וחדלו לבקר בקולנוע לאות־מחאה. משהרגיש בעל הקולנוע כי הדבר גורם לו נזקים — פנה לקהילה היהודית וביקש סליחה ואף תרם תרומה ניכרת למוסדות הצדקה שבעיר, ורק אז נענה הקהל וסלח לבעל הקולנוע.

כך זרמו החיים בעיר עד שהרגישו יהודי סארני, כי האדמה בוערת מתחת לרגליהם וכי הס־כנה מתקרבת אליהם. הימים היו ימי הפרעות ביהודי פשיטיק ומינסק־מזוביצק והויכוחים המייג־עים על ה"שחיטה היהודית" בסיים הפולני. יהודים נאנקו תחת נטל המיסים, וחנויות עם שלטים "חנות נוצרית" צצו והתרבו בן־לילה. הנוער היהודי, שגדל אחרי המלחמה והיה סמוך על שולחן אבא הדל, ראה בהתמוטט מטה־לחמם של הוריו ובהעדר כל עתיד להם בעיר. אז בא מפנה בהלך המחשבה בחוגי הנוער, שהתחיל לזרום לבתי־הספר המקצועיים כדי ללמוד מלאכה ולעלות לארץ. הידיעות על אפשרויות העפלה לארץ עוררו סערה בעיר, וכמעט כל בני הנוער נרשמו לעליה. אך — — — נטרפה השעה והשואה הקדימתם.

פרצה מלחמת העולם השניה...

מתוך "ילקוט וולין"

אריה אטשטיין

שליח בוולין ב־1930

ביצות־עולם ויערות עבותים אמנם הפרידו בין חבל וולין לבין פלך גרודנה (חבל מולדתי), אבל הזינו את דמיונם של ילדי החדר בשפע סיפורי בלהות והפכו את החבל שמעבר להם לארץ האגדה, ארץ החוילה אשר שם הזהב הטוב ואבן השוהם, ואנשיה — אנשי מידות, מבני הנפילים.

בשבילנו, בני אנטובולי העיירה הנידחת, העשירה בתורה והדלה בחומר, עיירה המוקפת אדמה זיבורית, שאנשיה אמונים על פת־סובין של שיפון הנאפה אחת לשבועיים לשם קימוץ, ומרק גריסים טפל — מערב שבת לערב שבת, — היתה וולינה השכנה ארץ השפע. שכן אדמתה דשנה היתה, והחיטה עלתה בה כקומת איש לגובה, ואף העני שבעניים שבה מאכלו פת סולת חיטים ("ווייסע בולקע") בכל ימות השבוע...

לפני שנתפרסמה אמריקה אצלנו, היתה וולין אבן־שואבת לכל מחוסר־מעמד בחיים, — רק לפרק זמן, עד שירחיב, ומש"הרחיב" היו חוזרים הביתה אל ה"מכורה" עם צרור הכסף בכיס וסיפורי נפלאות בפה, והיו מדביקים לעצמם כינוי "וולינר" או "ווליניץ", שבהמשך הזמן נבלע בדמם והפך לשם משפחה קבוע, שנרשם בספר הפקודים וליווה אותם בדרכי חייהם — עד היום הזה...

*

ביקורי בוולין יצא לפועל אחרי מלחמת העולם הראשונה, אחר שטושטשו הגבולות ונתבלבלו

התחומים, וחלק ניכר ממנה סופח למדינת פולין שקמה לתחיה. לאחר שעברו עלי שנות עמל ויגע בארץ האבות, באתי לפולין לביקור אחים, ועמי מזמרת הארץ, מריח אדמתה ומזקיפות הקומה של בניה בוניה...

סיורי בוולין אורגן על ידי "החלוץ" בוורשה. לצומת החוטים נקבעה רובנה המטרופולין, שממנה קשרים לכל רוחות הסביבה.

הנסיעה נקבעה לחודש דצמבר, בעיצומו של החורף. אותה שנה עמד ברחבי פולין חורף קשה, שלא הבטיח טובות לאיש באר־טוביה, שבחודש זה היה מטפל בחריש ובזריעת החיטה.

ביקורי הראשון היה בליובומיל (ליבובנה). כמה עלץ לבי ברדתי מקרון הרכבת ולקראתי קבוצת נוער מבני המקום, שיצאו להקביל את פני בעגלת־החורף ("סנוצקה"), שהרבה אהבתיה בימי שחרותי ושלא ראיתיה זה כעשרים שנה. מיד הציף אותי הצחור המסנוור. עצמתי את עיני מרוב אור, ברק, התפעלות והתלהבות...

נתקבלתי בעיירה בלבביות. הרצאתי כינסה את הנוער עד שצר היה המקום מהכילם, סיפרתי להם על חיינו בארץ ועל חיי אני — שהשתרגו בתוך המסכת... תיארתי את האושר של "אוכל לחם בזיעת אפיו" ואת המתיקות של "שנת העובד". אבל השתדלתי לא להפריז ולא העלמתי גם את הקשיים שבחיינו.

וניסע מליבובנה ונַחַן בקובל, בה מצאתי גימנסיה עברית בהנהלת ד"ר מגליציה (ארץ זו קיבלה על עצמה לספק מורים, מנהלים מדופלמים ומנהיגים מדינאים לפולין שהופרדה משלטון הרוסים...). שם מצאתי מועדון של נוער ציוני מסודר למופת ושם נתקלתי בראשונה בעתון יומי קרתני, שמספר גליונותיו בשבוע לא עלו על שלושה. בהעלם אחד הכרתי את כל המנגנון: המערכת וההנהלה ופקידיה... עד לסוכן המודעות — כולם היו מיוצגים באיש אחד.

ומקובל לרובנה, עיר ואם בישראל ובוולין כולה. שם קבעתי את ה"מטה" שלי למשך חודש ימים. גם שם מצאתי גימנסיה עברית גדולה "תרבות", שמוריה עמדו במרכז פעולות התרבות שבעיר, בתי־ספר עבריים, עסקנות ציונית מסועפת, עתונים "יומיים" שנים ושבועון אחד.

וניסע מרובנה ונַחַן בראדזיבילוב, ומראדזיבילוב — לזדולבונובו. בדרך ברכבת מצאתי את היימים: שני יהודים משופמים, רחבי־שכם ובריאי־גוף, לבושים פרוות קצרות ונעולים מגפיים גבוהים, טיפוסים של "אקונומים" באחוזה, מדברים ביניהם עברית רהוטה. משהתקרבתי אליהם ונכנסתי אתם בשיחה, נתברר כי מעיירתו של יצחק למדן המשורר הם, ואחד מהם הוא בן־דוד ללמדן, — ברוך מגלה צפונות...

השם זדולבונובו חקוק בזכרוני מימי הילדות. היא שהיתה מספקת קמח סולת־חיטים לאפיית חלות לשבת ויו"ט. שם שהיתי ימים אחדים לשם חידוש הויזה אצל הסטרוסטה, דבר שהיה כרוך תמיד בפרוטקציה וטרָדות רבות...

וניסע מזדולבונובו ונַחַן בדובנו, עירו של המגיד הידוע והשל"ה הקדוש.

ערב זה של ליל שבת בדובנה היה קודש לווידויו של צעיר אחד, שבא אלי לטכס עצה ולשפוך בחיקי את געגועי לבו לארץ. לימים פגשתיו בארץ, מעורה בקרקע המולדת, עומד בשתי רגליו במשק מסודר ורואה את עולמו בחייו.

הפגישה וההרצאה בדובנה גררו אחריהן מסיבת־בנקט כנהוג, שסודרה ביד רחבה, ושם עלה בידי להכיר את אילי הכישות (צמח אלקוהולי שסביבה זו טיפלה בגידולו ושהביא עושר לעוס־קים בו) — בכל הדרם הגבירי, הבעל־בתי. כולם דורשי־ציון היו ומצויים על יד ספר.

ומדובנה — לרוזישיצה. קבלת פנים, פגישה ושיחה, שאלות ותשובות ואינפורמציה — כרגיל.

אך חזרתי לבית־מלוני, פשטתי את בגדי והתכנסתי למיטה לתת תנומה לעפעפי, קפץ עלי רוגזם של נוער שובב, שדפק על דלתי, הוציאָני והעבירני אל המועדון. ושם — יד על שכם ויד על מותן ושירה רחבה: "אל יבנה הגליל", "אנחנו נבנה הגליל", "אנחנו" ו"אנחנו", עד אור הבוקר... ובהעלותי את השורות הללו על הנייר מנסרת במוחי מחשבה עגומה: כמה מנוער חמד זה זכו להיות בין הבונים?...

וניסע מרוזישיץ ונַחַן בקוסטופול. היה זה ערב שבת. למחרת עמד יום צונן וכפור עצום. לא יכולתי להבליג על יצרי ולא להזין את עיני בזיוו של יום זה, שלא ראיתי כדוגמתו שנים רבות. ומיד באתי על ענשי — רופא המקום ריתק אותי למיטה לימים אחדים.

זכורה לי גם סעודת הלביבות של חנוכה, שנערכה לכבודי ברוב עם והמולה גדולה. לביבות של תפוחי אדמה ממש, דבר שהיה אז בארץ יקר המציאות, ולא בכדי הלעיזו על הארץ, שבע־שרה תפוזים אין קונים בה תפוח אדמה אחד...

בקוסטופול זו הייתי עד שמיעה לסיפור־מעשה שחשף לפני את מצבם של היהודים במדינה "חופשית" זו. כידוע היו תחנות הרכבות בתפוצות מקום מפגש לסוחרים, ביחוד סוחרי תבואה וכל הקשור ביבולי האדמה. בהצטלבות הרכבות היו נפגשים עם בני־אומנותם, סוחרים־מוכרים, חוטפים שיחה, מקבלים אינפורמציה, נושאים ונותנים וקושרים עסקים. גם תחנת קוסטופול הקרובה לעיירה היתה בשעות הרכבות הומה מרוב עם מבני־ברית. פעם אחת חמד לו מנהל התחנה לצון מר: עם בוא הרכבת הכניס את כל היהודים לאולם התחנה ונעל עליהם את הדל־תות עד הסתלקותה של הרכבת... מקרה זה הסעיר את הרוחות והוכנסה שאילתה בענין זה בסיים הפולני. אני שהורגלתי כבר בארץ לחופש־מה, חופש שכבשנוהו בזרוע, דיכא אותי מקרה זה עד דכא.

באותם ימים נערך ברובנה כינוס עיתונאים של חבל וולין. כאורח מהארץ וחבר לעט הוזמנתי גם אני לכינוס ולשאת בו את דברי. פתחתי במקרה של תחנת קוסטופול, שתפס את כל ישותי ושהיה חומר עיתונאי מובהק. אך פתחתי את פי הריצו אלי פתק: "אם אין ברצונך שיסגרו את הכינוס לפני היפתחו — שנה נא את הנושא", ושיניתי...

ומקוסטופול — לקלוסובה. הגעתי למקום עם ערוב היום ונתקבלתי על ידי חברים מראשי קיבוץ ההכשרה, שהביאו אותי לביתם. החברים חזרו כבר מהעבודה ונעשו הכנות לארוחת־ערב. מיד נשבה עלי רוח ביתיות וחברות נעימה, הרגשה שידעתי אותה מביקורי במשקי הקבו־צות בארץ. בשעת האוכל התקשרה שיחה. פתחתי כמובן בעברית. היושב לימיני לחש: "מ'פאר־שטייט ניט"! עברתי לאידית. הסתבר, שרוב החברים בהכשרה היו מ"פועלי־ציון" מסביבות שונות שבמדינה, השומרים אמונים לשפת־האם ומתקשים בקבלת עול מלכות העברית...

יומיים בּיליתי עם הנוער באווירה של חברות טובה. נוצר קשר אינטימי, רבים פנו אלי בשמי הפרטי: "משה" ובלשון אתה שבאידית, טפחו על גבי טפיחה של חיבה והוקרה.

שם אירעה לי תקלה, שבידחה את החבריה והיתה לשיחת היום, וזה הדבר: למחרת בואי ביקשתי שיצרפו אותי ליוצאים לעבודה, כי אין לך דבר המקרב את הלבבות מעמידה יד ביד ושכם בשכם בעבודה. צירפו אותי ליוצאים למנסרה (העבודה במחצבה שבתה בחדשי החורף הקשים). עבדו שם בסבלות: פריקה וטעינה, הגשה למכונה ואיסוף הנסורת. העמידו אותי למלא את השקים בנסורת, ומה גדלה חרפתי שלאחר עבודה של חצי שעה בקירוב, נקפאו ידי והאצבעות נקרשו והפכו גושי קרח, — הצבר למחצה לא עמד בנסיון באקלים של ארץ זו...

קלוסובה וסארני — מעין פרוזדור וטרקלין היו. עיירה־תחנה זו ששכנה בצומת דרכים ושעלתה

כפורחת — האזנתי בשמה מעין צליל נעים, שהזכיר לי את ימי שחרותי בעברי לא אחת על פניה והקונדוקטור היה מכריז: "סטאנציה סארני — עשרה רגעים", ואפשר היה לרוות בה את הצימאון בכוס תה מהביל.

הפעם פתחה את שעריה ואיכסנה אותי במשך שני לילות רצופים: מנוחת שבת והרצאה במוצ"ש. מיד לאחר סעודת שבת "נלקחתי" למועדון, בו שר הנוער משירי א"י החדשים. חיברתי עצמי אליהם וצירפתי את קולי לקולות הרעננים, שפרצו את קירות המועדון והשתפכו על פני העיירה העטופה קדושת השבת — ובקולי שאלה וטרוניה: "ירושלים עיר הקודש למה ומדוע לא נתת לי בזה החודש יומיים בשבוע ?" "למה ומדוע ?"...

חיים יזרעאלי (איזראיליט)

בלי שהתכוננתי לכך הפכה הרצאתי בסארני לנשף־הדרכה. עם ההתחלה נודע לי שד"ר איזראיליט, אחד מקדושי באר־טוביה, ידידי ורעי שבעצם ידי הבאתי אותו לקבורה, לאחר שהיה מוטל עשרה ימים בלי קבורה — היה עצם מעצמותיה ובשר מבשרה של סארני. הקדשתי חלק מדברי לבאר־טוביה בבנינה ובחורבנה. השתררה דומית־תוגה באולם. פתאום הגיע לאזני מתוך הדומיה קול התיפחות, ומיד התחילו להש־תלף בתוך האולם ממחטות־אף מתוך הכיסים. רטט עברני ולבי נלחץ בי, וכדי שלא יראו אותי בקלקלתי הגברתי את קולי וסיימתי בשורות אחדות מתוך „לאחותי באר־טוביה" (רשימה שנתחברה ליום השלושים לחורבן באר־טוביה וכונסה בזמן האחרון בקובץ סיפורי "הזורעים בדמעה"): "עוד נבנך ונבנית אחותי באר־טוביה, ועוז לבנינך ועצמה לבנינך ושורשך על מים רבים, משגב לנו בדרום, לגאון לנו בנגב"...

וניסע מסארני ונַחַן ברובנה — חניה אחרונה לשם ריכוז ופרידה מידידים. ומשם ללוצק ול־ברסטצ'קה — בדרך חזרה לוורשה.

ללוצק הגעתי ביום חמישי עם ערוב היום ומצאתי שם ידידים שהתקשרתי אליהם בפגישותינו בכינוסים שונים ברובנה. בהדרכתם הצלחתי להכיר אחים נידחים — קהילת הקראים, שהתאזרחו לפני דורות בעיר זו והקימו להם בית תפילה ובית־מועד לכל־חי. זו היתה אחת משלוש קהילות הקראים, שנתקלתי בהן בסיורי בפולין, שזכו לשיווי זכויות לא רק על הניר, משום שיהדותם עמדה בסימן שאלה בעיני הרשות, יהודים ואינם יהודים...

כבר עמד היום במחציתו השניה בהגיעי לתחנת דומברובה־קארטצמה. בתחנה חיכתה לי מש־לחת נוער ועמה מזחלה מרופדת קש, מצע ובגדים שונים, שלא ראיתי דוגמתם זה כמה, פרוות כבשים רחבת שוליים, שיכלה לאכסן בתוכה משפחה שלמה, ברדס, נעלי־לבד, גלימה ושמיכה — כתוספת ללבושי הארצישראלי הקלוש.

עוד אני מזין את עיני במרבד הצחור ההולך ומוריד, הולך ומסגיל, ואזני נטויה לצלצול הזג בקצב צעדי הסוסים, ולקראתנו — מזחלה שניה שיצאה בעקבות הראשונה. סובבה המזחלה מא־חורינו והצטרפה אלינו. עם הכפלת ה"אוכלוסיה", הסתדרה מקהלה ופתחנו בשירה חזקה, שירי התחיה, שירי ציון ושירי געגועים: "הכניסיני"... אי' אי' אי' — הכניסיני! משתובבים כילדים, בולעים את האויר הצח והצונן ושולחים קול וצווחה למרחב, והד עמום עונה מתוך הערבה, — באיחור זמן.

ירד היום. מרחוק רמזו לנו נרות השבת שנדלקו בבתים. עם התקרב הדרך לתחומי העיירה ירדנו מן המזחלות ומלווים במלכת־השבת נכנסנו ברגל, בצעדי עוז, לברסטצ׳קה.

הבית שהתאכסנתי בו נשב עלי מיד רוח ארצישראלית. האב, האם והילדים, שהגדולה בהם היתה כבת חמש־עשרה, דיברו עברית רהוטה. ולמרבה התמיהה מצאתי בבית אם זקנה, שאך זה הגיעה לביקור מהארץ, בה ביתה בבית הבת בכנרת המושבה, ודיבורה העברי־צברי המתוק למדה מפי הנכדים בכנרת.

לאחר סעודת ליל־שבת, הלכנו למועדון הנוער. גם שם שרתה אותה הרוח של ארצישראליות וחלוציות. הכל חיו בהכנות לעליה. מי שלא זכה להתקבל למקומות הכשרה — קיים אותה בבית; התאמנו בעבודות שונות, בחטיבת עצים, והבנות — בשירות בבתים ובכביסה. בת מארחי — הגרזן בידה כקשת הכינור, ועל זה גאוותה...

למחרת הבוקר הוזמנתי ל״קידושים״ שלאחר התפילה בשבת, שהזכירו לי במקצת את באר־טוביה בימיה הראשונים, שבימי חג ומועד היינו מחזרים על הבתים לטעום ממעשי ידיהן של עקרות הבית — אף בית לא נעדר. במסיבות אלו, שהיו רובן על טהרת השפה העברית — נת־גלתה לפני ברסטצ׳קה על כל הדרה.

עיירה זו, שגדלה היה כזית, היתה אי ארצישראלי בים הווליני. אף הדיוט שבה ידע ספר ושמע עברית.

הנשף שסודר עם צאת השבת כינס את רוב התושבים. פותחים בהצגת האורח, אף כי כל ילד בעיירה כבר הכיר אותי, ברכות וקבלת־פנים — כרגיל. ובבוא תורי הריקותי להם ממיטב ייני ודבשי, קצת מחיי הארץ והעובד, קצת מחיי השכנים וקצת מהסיפור והאגדה.

מאולם הנשף — למזחלה, וממנה ישר לקרון הרכבת, העוברת פעם ביממה, בשעת חצות. ועם טרם בוקר של יום ראשון עמדו רגלי בתוככי לוצק.

הרצאתי בלוצק התקיימה בערב אותו יום ועמה גם נשף הפרידה מהעיר ומהחבל, ומאולם ההרצאה — בלווית אחדים מידידי החדשים — אל תחנת הרכבת בדרכי לוורשה.

*

לילה של חילופי משמרות השנים היה הלילה — יצאה שנת 1930 ונכנסה השלושים ואחת. לרגל החג פחתו הנוסעים ונתרוקנו הקרנות. מתחתי את גווי אפרקדן על הספסל כדי להפיג את הלי־אות, ובנים־לא־נים שקעתי לתוך הזכרונות ורשמי הסיור: לא את הזהב הטוב ואבן השוהם (גם לא חיפשתי אותם) מצאתי בוולין, כי אם יהדות טובה, שורשית ובריאה, הנאבקת על קיומה תחת לחץ משטר זר ועויין, יהדות החרדה לקניניה הרוחניים והחולמת על תקומת העם בארצו.

אך היתה בה, ביהדות דשנה זו, יד זדים, שמחתה אותה מעל פני מפת העולם...

משה סתוי

ביקורי בסארני ב־1935

לרגל סיורי ברחבי פולין, בקשר להכנות לקונגרס הציוני ב־1935, ביקרתי ביקור חטוף בקהילת סארני.

ביקורי זה היה בשבילי אחת החוויות העמוקות ביותר בסיורי. סארני היתה קהילה קטנה, אבל ערה ותוססת בכל שטחי החיים של יהדות פולין החיה, היוצרת, הנאבקת והסוערת.

היתה בה תנועה ציונית עממית פעילה, על כל מפלגותיה והסתדרויותיה. כל אחת מהן ניהלה עבודה אירגונית והסברתית לעצמה, וכולן יחד פעלו בעבודה הציונית המשותפת.

כן היתה בסארני תנועה חלוצית, שעשתה פעולת הכשרה יפה ושהיתה לה כבר "קולוניה" ניכרת בארץ־ישראל. בעיירה התנהלה עבודה תרבותית מסועפת בעברית וביידיש, שגולת הכותרת שלה היה בית־הספר העברי "תרבות". כשביקרתי בבית־ספר זה התרשמתי ממנו רושם רב גם בגלל רמת הלימודים בתנ"ך, בהיסטוריה ובספרות העברית, ואודה — גם מפאת קבלת הפנים החמה שזכיתי לה מצד המנהל, המורים והתלמידים גם יחד. גם הציונים המבוגרים מכל הזרמים כיבדוני בבואם להרצאתי, ובהקשיבם בערנות לדברי, בין אם הסכימו לכולם או רק לחלקם. והסיום, כמובן, במסיבה נלהבת, כיד הציונות העסיסית של סארני.

כל זה הושמד על־ידי הצורר הנאצי. רק אודים מוצלים נשארו, שבחלקם הניכר עלו ארצה.

ברל לוקר

כך גדלנו, כך בגרנו

חוויות ילדות

עברו תמו שבעת ימי־המשתה של המהפכה הרוסית. באו השנים המרות של 1917—1920. שלטונות ומשטרים התחלפו בעיר במהירות מסחררת: פטלוראים, בלכוביצים, בולשביקים, וגדודי ההאלרצ׳יקים הפולנים לסירוגין. אנו בני שמונה—עשר עדים לכל. הכל נחרת בזכרוננו. הכל מעצב את דמותנו.

שוד, החרמת רכוש, הרג ורצח — ובעיקר, כמובן, של יהודים — רעב, חוסר לחם, מחלות ומגיפת טיפוס המפילה חללים — אלה הדפים הראשונים בספר חיינו.

זכורני שבת של חול־המועד סוכות, יצאתי לרחוב ועברתי על יד ביתו של חברי, הוא הסב עדיין עם אביו לשולחן בסוכה: — מרפסת הבנויה לרחוב, אביו מזמר מזמירות שבת. הכל שליו, הכל אידילי.

עברו חדשים ספורים ואביו של חברי, איש צעיר לימים, נפגע במגיפה שפרצה בעיר וחלה בטיפוס — הלך לעולמו. זאת הפגישה עם המוות.

הרעב הציק, הגברים חששו לצאת מפתח ביתם. בביתנו, וכן בבתים רבים בעיר, אכלנו לחם־שעורים. מקמח השעורים בישלנו נזיד־דיסה, שלא השביע וגרם כאבי בטן ושלשולים. אמא וכמוה גם אמהות אחרות, אספה מקצת מהסחורות העוברות לסוחר וסובבה בכפרים, יחד עמסנו הצרורות על הכתפים ויצאנו ברגל לכפר. כשההצלחה האירה לנו פנים הצלחנו להחליף נפט בתפוחי־אדמה, ומלח — בחופן קמח. עמוסים מצרכים יקרים על כתפינו שבנו עם ערב הביתה.

באחד הערבים כשהתקרבנו לביתנו צצו מולנו שני ז׳אנדארמים פולנים גבוהי־קומה, עצרו אותנו וחיפשו בכלינו. לאחר שנתפסנו בקלקלתנו האשימו אותי ואת אמא בספסרות. אמא התחננה על נפשותינו ואז חרצו דינם, כי נכרע לפניהם על ברכינו. אמא עשתה כמצוותם, כי זכרה: בבית ילדים רעבים, ואני — משהו לא ברור לא נתנני לעשות כך. משום כך התעללו בנו די־שבעם, הטילו עלינו אימה, אבל לבסוף נתנו לנו להמשיך דרכנו.

השנים הללו, המאורעות בעולם, חויות העוני וההשפלה חרתו חריצים עמוקים בזכרוננו ובלבו של הנוער היהודי, הם היו הרקע לאשר התרחש בשנים הבאות.

תמה מלחמת העולם הראשונה. שלטון פולין נשאר יציב בעיר, החיים חזרו אט־אט למסלולם התקין. נפתחו בתי־הספר, ואנו — הנוער — חזרנו ללמודים.

תלמידי כיתות ה׳—ו׳ בבית־הספר "תרבות" היינו. באחד הימים התארגנו בשם "ילדי־ציון", בלי הדרכת מורים או חברים — מבוגרים, מטרה ברורה להתארגנותנו לא היתה לנו, אך השם אמר משהו. היינו מתכנסים, שרים, משוחחים וקוראים בצוותא.

לא עברו ימים מרובים, ובבתי־הספר הוקמה ע״י תלמידים מבוגרים יותר הסתדרות "השומר־הצעיר". הצטרפנו אליה וארגוננו הקודם התחסל. ב"השומר־הצעיר" עסקנו בעיקר בצופיות, תר־גילי־סדר, קצת התעמלות וטיולים. עברו שנה־שנתיים, התבגרנו, הדרישה לבחירת דרך ומטרה בחיים גברה. אחדים, בעלי יכולת, יצאו למקומות שונים ברחבי המדינה — וארשה, וילנה ועוד — כדי להמשיך בלימודיהם, אנו הנשארים, הקמנו את "החלוץ הצעיר".

80—100 ילד, בני גילים שונים, מכל שכבות העם — בני סוחרים, חנונים ובעלי־מלאכה. היל־דים היו רובם תלמידי בית־ספר וחלקם שוליות של בעלי־מלאכה שבגלל מצב הוריהם התחילו ללמוד מלאכה בגיל צעיר. בסניף "החלוץ הצעיר" התאספנו כולנו ובילינו בשירה, ריקודים ושי־חה על הנושא האחד: "הארץ", הבוגרים שבינינו עסקו בהדרכת הצעירים. "הבית" שלנו המה ורעש בכל ערבי השבוע, ובשבתות — משעות אחרי הצהרים ועד מאוחר בלילה. וה"לשכה" של "החלוץ הצעיר" — "די לישקע" בהיגוי העממי, ידועה היתה לכל אבא ואמא בעיירה. טוב היה לנו בהסתדרותנו — ביתנו, וברצון היינו באים שם ואפילו היה זה למורת רוחם של ההורים.

מפעם לפעם ביקרו חברים מהלשכה המרכזית בוואַרשה. הביקורים מהמרכז היו חוויה לילדים. הסתדרויות דומות קמו גם בעיירות בסביבה, וחברים מהסניפים באיזור ביקרו אצלנו. במשך הזמן הפכנו להיות מרכז אזורי.

נחרת בזכרון ביקור ראשון של שליח מהארץ. אדם צעיר, גבוה, רחב־גרם, לבוש חולצה מופשלת שרוולים, ידיו גרמיות חזקות, ידי פועל עברי, מוקף עשרות נערים ונערות דיבר אלינו. בפעם הראשונה שמענו על תנועת הפועלים בארץ, על הקיבוץ ועל העליה, בלענו דבריו בפיות פעורים ובעינים נוצצות.

כך היה אצלנו, כך היה גם בהסתדרויות הנוער האחרות שקמו בעיר: "השומר הצעיר", "פרייהייט" ועוד.

חלק מהנוער התארגן בתנועה הקומוניסטית. הסתדרותם היתה בלתי ליגלית, הם פעלו בחשאי, במחתרת, בחסותו של האיגוד־המקצועי של פועלים כלליים בלתי מקצועיים, אשר נוסד בעיר ושמרכזו היה בקרקוב. הסתדרות זו ריכזה בעיקר את הנוער העובד, בני בעלי־מלאכה ובני משפחות מרוששות שהיו נאלצים לעזוב את הלימודים בגיל צעיר וללמוד מלאכה. נוער זה היה מתאסף, קורא בכתבי לנין וסופרים אחרים, ומפיץ חוברות (ברושורות) קומוניסטיות בלתי ליגליות. היתה להם ספריה טובה ביידיש, וכן טיפלו בבעיות מקצועיות, תנאי עבודה ושכר של הנוער.

המשטרה הפולנית הריחה מהר את המתרחש, התחילו רדיפות קשות, רבים נאסרו, נשפטו ונשלחו לבתי־כלא לשנים רבות, אחרים חצו את הגבול לרוסיה, ושם אבדו מבלי שנודע עד היום מה עלה להם.

בקלוסובה הסמוכה קם קיבוץ הכשרה, בחורים ובחורות מכל קצווי פולין נהרו לשם, היתה תנו־עה בלתי פוסקת. אלו גמרו את הכשרתם וחזרו לבתיהם להכין עצמם לעליה, ואחרים באים למלא מקומם. אלה ואלה היו עוברים את העיר, מתעכבים בה עד לצאת הרכבת וסרים לביקור בלשכת "החלוץ הצעיר". לימים היינו יוצאים במאורגן לבקר בקיבוץ — בקלוסובה, כבני בית היינו שם. הסתכלנו במראה והושפענו: בחורים ובחורות לבושים בגדי עבודה פשוטים, נעולים נעלים גדולות ומסומרות, וגם ללא נעלים, והרגלים עטופות מטליות, יוצאים בוקר בוקר עם קול השרי־קה למחצבות שבסביבה, עובדים בכל עבודה קשה, דומים בכל לפועלים הגויים העובדים במחצבות.

בעיר היתה קיימת קבוצת עגלונים, יהודים פשוטים: — "עמך", הם עסקו בפריקתם של מטע־נים הבאים בקרוניות הרכבת ובהעברתם מהתחנה לעיר. הם עבדו בשותפות ובאחריות הדדית. לבקשתנו מסרו לנו את העבודה במילוי שקי־סובין, שבאו בקרוניות בתפזורת, היתה זו עבודת כפים ראשונה שלנו. את שכרנו, תמורת עבודתנו זו, הקדשנו להחזקת הסתדרותנו.

עברו שנים. בגרנו. ההגשמה האישית הפכה להיות אבן היסוד בחינוכנו ב"החלוץ־הצעיר", פירושה היה — הכשרה ועליה.

בכל השנים יצאו בודדים להכשרה בקיבוצים שונים במרחקים, אך באביב 1929 יצאה להכ־שרה — לקיבוץ איבאצביץ — קבוצה ראשונה 30—40 חברים וחברות, מאורגנים, מלוכדים, כולם בוגרי "החלוץ הצעיר".

שנים רבות חיו יחד. בילו ערבים ושבתות בשיחות על גורלם ועל עתידם. במשך שנים רבות ארגו יחד את חזונם לעתיד אחר, לחיים אחרים, לחיות חיי פועלים עברים עד שבא היום וב־מאורגן עשו את צעדם הראשון לקראת עתידם. עזבו את בית הוריהם — אחדים למורת רוחם של ההורים, אחרים בהתנגדותם החריפה, ועוד אחרים — יצאו בהסתר ללא ידיעת ההורים, מהם באו לתחנת הרכבת כמלווים את חבריהם היוצאים, אך ברגע האחרון, כשהרכבת התחילה לזוז, קפצו ועלו אליה והצטרפו אל הנוסעים.

כולם יצאו להכשרה.

והנה הגיעה שעת העליה. בשנת העשרים עלתה לארץ קבוצה קטנה של חלוצים מסארני. כעבור שנים מספר עלתה קבוצה שניה, זו היתה כבר חדשים אחדים בהכשרה ובעבודה. בכל שנות העשרים עלו יחידים, מי לשם לימודים בבתי־ספר בארץ, ואחדים — עם הוריהם.

בראשית 1930, אחרי שהיו חדשים מספר בהכשרה, עלתה ארצה הקבוצה הגדולה והמאורגנת, שמנתה קרוב ל־40 בנים ובנות. עליתם עוררה תנועה לעלית רבים, הם פתחו את הדרך לעשרות ומאות, שבאו בעקבותיהם במשך כל העשור, עד לפרוץ מלחמת העולם השניה. במשך הזמן הצליחו רבים להעלות אליהם את משפחותיהם, ביניהם רבים מההורים שבזמנו התנגדו בתוקף לעלית בניהם. וכיום? — מאות יוצאי סארני נמצאים אתנו בערים, במושבות ובקיבוצים. הם הקימו משפחות ענפות ומושרשות.

השריד לקהילת סארני.

לוי ביקובסקי

ארחות חיים

את אשר אספר לבני

לא אוכל, בני, להביאך עוד אל סארני עירי, ואת בית סבא לא תוכל לחזות בעיניך. איננה עירתי, אשר כה רבות אספר לך עליה, נמחקה ואיננה עוד. אבד בית סבא כלא היה, רק זכרונות נשארו וכה חיים וכה יקרים הם...

הסכת, בני, ואספר לך על בית סבא, על בית "הרשל דער פלאטניצער", כך קראו לנו בסארני. לא היינו עשירים, אף לא די אמידים. חיינו בדוחק היו. בית משלנו לא היה לנו בסארני. התגוררנו בבתים שכורים, בחדרים קטנים. אך מה רב היה האור בביתנו הקטן, הוא קרן גם למרחוק.

מבלי להכריז על כך ובצניעות של אם יהודיה קבעה את כל האוירה בבית, אמי, רחל לאה הקטנטונת והצנומה. כמעט ולא נראתה בשום מקום ואף על פי כן החדירה בכל רוח חיים ואמונה. בת חסיד נלהב היתה, ורוח זו פעמה בביתנו. כשאבא פעל ליסוד ה"ישיבה" בסארני בראשות רבי חיים מנדל זצ"ל, היתה אמא ז"ל זו שדאגה לבואם של תלמידים לישיבה מהעירות שליד פלוטניצה, וגם דאגה לספק להם "ימים". המיד יכולת למצוא בבית מספר נערים, שהיו באים אל אמא לתנות לפניה את דאגותיהם ולגלות את געגועיהם הביתה. וביתנו נתרווח ונמצא מקום לינה לאחדים מהם. אצלנו גם נהפכו אלה מהם, לאחר זמן, לחברי "החלוץ".

בבתי המלון בסארני התאכסנו לרוב עוברי אורח אמידים ממקומות מרוחקים, סוחרי יערות ופקידיהם. אך יהודי העירות מסביבת פינסק, סטולין — גובי "מעמד", שליחי ה"רבי" וכדומיהם, לנו אצל רחל לאה, ומצאו אצלה גם ארוחה. כשהיו מזדמנים אחדים בעת ובעונה אחת, הוסרו דלתות מעל ציריהן והוצעו מצעים עליהן. טבעי ה ה הדבר ולא היה צפוף.

במוצאי שבתות היו מתכנסים אצלנו בקביעות חסידי קארלין ל"מלוה מלכה". אמא היתה מכינה "בורשץ" ושאר מאכלים מקובלים, והיו יושבים עד שעה מאוחרת. תחילה היו מושכים בניגון, ואחרי כן היו פותחים בסיפורי חסידים. מיד היו הופכים לאנשים בעלי שאר רוח. חשת בהתפשטות הגשמיות וקהל שונה מיהודי יום יום היה לפניך.

מה קרו לכולנו ערבים אלה. אחי ואני לא ויתרנו עליהם. הרגשנו כי כאן המקור הטהור להתלהבות, למסירות הנפש, לידידות הכנה, שהם גם יסודות תנועתנו אנו.

כמו חיים נצבים לעיני הדמויות היקרות של בנימין קאנטורוביץ, אציל הרוח ועדין הנפש, אשר ביתו וילדיו כביתי ומשפחתי היו לי. על ידו היה יושב ברוב צניעות חנינא דראך, ואשר פיו היה בשקט מפיק מרגליות, "דער אלטער בערעזאוויטש" — מה ערבה היתה שירתו. פסח-אליה השוחט, מאיר לוין — מייצע, לעתים היה בא הרב קונדה, ועל כולם ניצח ר' חיים מנדל. כשפתח לדבר על בית הרבי, והרי בן בית היה שם, — והרבה סודות ורמזים היו נהירים וגלויים לפניו על הכתרת ר' מלך'קה, הוא רק רומז היה עליה ותו לא — הושלך הס, ואיש לא העז לפצות פיו.

אבי היה הצנוע שבחבורה. תמיד ובכל מקום היתה ישיבתו בקצה החדר ובקצה הספסל. מרכז הבית היה אחי אברהם. החנות התנהלה למעשה מעצמה. אבא לא היה סוחר. אני זוכרת אותו תמיד ישוב על "ספר". לחנות היה נכנס לפרקים להזכיר לבנים, שחס וחלילה לא ישכחו לנהוג ביושר גם עם הגויים. אברהם היה נוסע לורשה ומביא סחורה, ובינתים מסדר שם את כל העני־נים במרכז המפלגה "התאחדות", ועניני "תרבות", וכל מה שנגע לתנועה הציונית בעיר, ואיזו טובה לחבר, לידיד, ולסתם יהודי פליט בעיר. בשאר הימים, אך פתח את החנות והתישב לשחק בה "שח", מיד היו טורדים אותו בידיעה על בואו של שליח מן הארץ, מגבית, פעולה כלשהי — ומיד נמסרה החנות לידי אמא או ננעלה.

מובן שעסקינו החמריים "פרחו" במדה כזאת עד אשר אבא נאלץ להשכר ללמד ב"תלמוד תורה". איש לא נצטער על כך, ביחוד לא אבא אשר מצא את מקומו הנכון בהוראה ודבק בה באהבה רבה. ואברהם שקע עוד יותר בחייו הרוחניים ובעסקי הצבור, והתמסר כולו לפעולות ציוניות. לבו יצא לארץ־ישראל, ומשלא ניתן חלומו להתגשם, עשה את חיי גלותו קודש למען הארץ.

בית ציוני היה ביתנו. רוב צעירי העיר, לרבות מורי בית־הספר, היו מתכנסים אצלנו. ארץ־ישראל היתה תמיד מרכז הויכוחים, ותוך משחק ב"שח" היו מחליטים החלטות וקובעים פעולות. הורי ואחי מרדכי התיחסו לכל אלה בכבוד ובהערצה.

התבין, בני, כזה היה בית סבא שלך, וכאלה היו כמעט כל בתי היהודים בסארני שלי.

אם סארנאית לא נתנה לבה לערוך את השבת אם ביום חמישי לא דאגה לספק לשכנתה העניה מעט מן המעט מצרכי השבת. יהודי סארנאי לא שב בליל שבת מבית הכנסת בלי אורח לסעודה, עובר אורח או סתם עני. ובליל הסדר היה מסב לשולחן אתנו יחד גם חייל יהודי, ולפעמים יותר מאחד.

זכורתני ליל סדר אחד. הסבונו וקראנו בהגדה, כאשר פתאום נשמעה דפיקה בחלון. נרעדנו. התברר, כי היו אלה שני השוחטים, שלמה בר' זיסקינד ופסח אליה, ובשורה בפיהם: הגיעו לפתע חיילים יהודים, נוסף לאלה שחנו בעיר, ויש לדאוג להם. באיזו חרדת קודש ומסירות סודרו צעירים אלה מיד בבתים.

ובחג היו יוצאות מנשות העיר ל"לאזארט" (בית החולים הצבאי) שנמצא בצד הפולייסקה — לחלק מצות ומאכלי חג לפצועים ולחולים.

מה רב היה חנך, עיירתי, מה גדולה טהרתך!

שרה טורקניץ־קצמן

ח י נ ו ך   ו ת ר ב ו ת

מלמדים ומורים

מכל מלמדי...הרבי הראשון

מכל המלמדים, שבחדריהם למדתי וחונכתי, אהודה עלי ביותר דמותו של מלמדי הראשון: שלמה־מנדל רוזמאן.

ר׳ שלמה־מנדל רוזמאן היה יהודי צנום אך בעל קומה וצורה נאה. דיבורו והילוכו בנחת היו, וקולו נעים על אף השעול שהציק לו בלי הרף.

האוירה ב״חדר״ היתה שקטה ונוחה. הוא לא זרק מרה בתלמידיו, וברצועה או בחגורה כמעט לא השתמש.

מספר תלמידיו מועט היה והרכבם מגוון ביותר. מחד גיסא נמנו על תלמידיו ילדים רכים בני ארבע—שש, שרק צעדו את ראשית צעדיהם בלימוד ״עברי״, ומאידך גיסא — בני עשר—שתים עשרה, מפגרים למחצה, שלא הצליחו תוך שנתים־שלוש ללמוד את חכמת הקריאה.

לרוב ירדו הגדולים לחייהם של הקטנים, ואילו הקטנים שהושפעו מהם — חיקו את מעשיהם, מנהגיהם ומעלליהם, למגינת לב ההורים.

התוצאות לא אחרו לבוא. בסוף שנת הלימודים היו הישגיהם של הילדים קלושים, וחלק ניכר מהם נדד למלמדים וחדרים אחרים.

שעות הלימוד בחדר נמשכו בקיץ מבוקר עד ערב, בהפסקת צהרים ומנחה. ואילו בחורף — עד שמונה בערב.

ר׳ יוסף נאבוז׳ני (או כפי שכינוהו ״יוסל משיח״)

מלמד זה הצליח, בסוף הזמן השני ללימודי אצלו, ״להעמידני על הרגלים״. באחד הימים, כשאבא ע״ה בא ל״חדר״, עמדתי על רגלי וקראתי קריאה רהוטה בסידור ובחומש לשמחת לב המלמד ואבי גם יחד.

קו יפה אחד בדמותו של ר׳ יוסף המלמד ראוי לציון. על אף קשיי פרנסה, מיחושי בריאות וצער גידול בנים — עקב הוא בעירנות אחר תלמידיו לשעבר ושמר על קיום קשרים וקרבה אתם גם בהתבגרם. גם לאחר שחניכיו לשעבר סיימו בתי אולפנה ועמדו ברשות עצמם, היה פוגשם בסבר פנים, מתענין בחייהם, מעשיהם ושמח להצלחותיהם כאילו רק תמול שלשום יצאו מ״חדרו״. מדי שובי העירה ממרחקים ובחשבי על הפגישות הצפויות לי עם הורי, רעי וידידי, לא הסחתי דעתי גם מן הפגישה עם המלמד שלי, מגיל ילדותי המוקדמת, שיאיר פניו אלי, יחבקני, יתענין במעשי וישמח להצלחותי.

הפגישות עם הרבי היו תמיד תוספת נלבבת לחווית הביקור בעיר. גם היום ניצב הוא כחי לפני, לוחץ את ידי, טופח על הכתף ואומר: ״ניחשתי שתהיה בן־אדם״.

חדר בימי מלחמה

חומש עם רש״י ודף גמרא התחלתי ללמוד אצל הרבי ר׳ אלתר פרץ. הרבי היה יהודי למדן: ״בור סוד שאינו מאבד טיפה״ ובקי בגפ״ת, אבל על תלמידיו של רבן יוחנן בן זכאי לא היה

יכול להימנות, כי לא דבק אף באחת מדרכי החיים היעוצות על ידיהם. הרבי אהב את הרבנות ושנא את מלאכת המלמדות, אולם מאחר שלא נמצא כסא כבוד לרבנות, מילא, בלית ברירה, תפקיד של מלמד לנערי העיר והסביבה.

הרבי — יהודי בעל קומה בינונית ורחב גרם היה. זקנו ושער ראשו בהירים ומקורזלים, עיניו קטנות ותקועות עמוק בעצמות הפנים, ומשקפים קשורות בחוטים לאזניו מורכבות היו על קצה אפו. היה ידוע כקפדן, ואוי לו לתלמיד שהוא שם עינו בו לרעה. הרבי היה מסביר טוב אבל רשלנותו בלבוש, חוסר התמדתו בהוראה והמריבות והמדנים במשפחה (שהתלמידים היו עדים להם השכם והערב), גרמו לכך, שלא זכה להערכה מצד תלמידיו והוריהם כאחד.

תקופת לימודי בחדרו של אלתר פרץ היתה בשנות מלחמת העולם הראשונה, כשהחזית הת־קרבה לעיירתנו, ובלילות הגיעו הדי הרעמים של התפוצצות פגזי התותחים וכלי המשחית למיניהם. חלק ניכר מהתושבים יצאו את העיר וברחו למרכז רוסיה. העיר שימשה מעבר לגייסות, וסביבה הוקמו בתי־חולים צבאיים. גדודי החיילים שחנו בעיר, השתמשו בלוחות המדרכות ובגדרות העץ להסקת מטבחי־השדה ולמדורות, כל גינות הירק ועצי הפרי נעזבו והושחתו, והעיר כולה הפכה רשות הרבים. סחר העצים שהיה מיועד ליצוא ופרנסת חלק מהתושבים עליו — שותק. החנויות נתרוקנו ממלאי הסחורות. מצרכים מסויימים — נפט, בדים, סידקית ודגנים — נעלמו. האוכלוסיה רעבה ובלית ברירה באה בקשרי מסחר עם הצבא, שבאמצעותו מצא חלק ניכר ממלאי מחסניו את דרכו אל תושבי העיירה והסביבה. בצד תגרנות זעירה של סיבוב בכפרי הסביבה לשם השגת שקית תפוחי־אדמה, מעט גריסים וירקות כדי להנצל מרעב, פרח מסחר רב ממדים בסחורות שהיו מיועדות לצבא בחזית ולא הגיעו למחוז יעודן מסיבות שונות, ובעיקר בשל תבוסות הצבא הרוסי שנסוג בכל החזיתות. חפץ הקיום וחוסר הבטחון המתמיד גרמו לכך, שהכל שלחו ידם במסחר, מקטון ועד גדול: אחד נסע לרובנה כדי להביא משם שק חיטה או קמח, ואחד סיכן את נפשו והבר־ח בד של אוהלים צבאיים, כשהוא כרוך סביב גופו, ועוד אחר הסתובב סביב המחנות ובתוכם, ורכש מהצבא חלקי הלבשה, קלפים, שימורים, מצלמות וכיו״ב. עליונים ירדו מטה: גבירים ירדו מנכסיהם או ברחו עם משפחותיהם מן העיר מפחד החזית המתקרבת; ותחתונים עלו והפכו בין לילה לגבירים. לא יפלא איפוא שגם הרבי שלנו לא התגבר על יצר המסחר שתקף את הכל, והיה נעלם לשעות שלמות כשהוא תר אחר מציאות בסביבת תחנת הרכבת, שבה עברו במשך כל שעות היממה, ללא הרף, גייסות צבא אל החזית וממנה. הוא היה משאיר אותנו בפיקוחו של אחד התלמידים הגדולים ״שישים עלינו עין וידאג שנכין את ״הלייענען״ — עיון עצמאי בגמרא. מובן, שברגע שדמותו של הרבי נעלמה מהסימטא, נתרוקן החדר, וכולנו פרצנו החוצה, אל מגרש המשחקים רחב הידים.

מי שלא ראה את שמחתם של נערי החדר, כשפרקו מעל עצמם עול תורה ואת ידו הקשה של הרבי ופתחו במשחק ״הלפטו״ (מעין משחק ההקפות של ילדי ישראל) או משחק ״הוגה״ (מעין משחק הדודס בארץ) — לא ראה שמחת נעורים מימיו.

גם „אלופים״ לא חסרו במשחקים אלה, מביניהם היו תמיד בוחרים ב„מטקה״. עד היום הריני זוכר את אחד מבני בנצי דראך, שהפליא לזרוק את הכדור למרחק רב. מבין „אלופים״ אלה, יצאו לאחר שנים, כשמשחק הכדורגל הגיע לעירנו, כל השחקנים והספורטאים, שהוציאו מוניטין לעירנו.

גני־ילדים בסארני (1928)

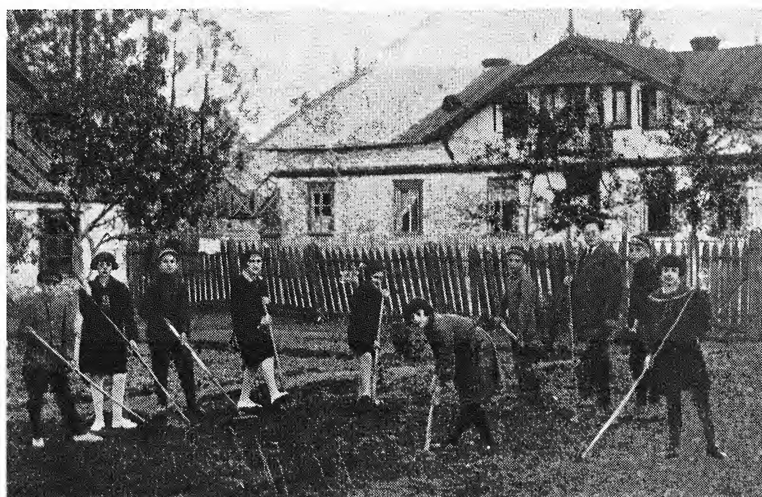

חמישה חברים הם היו ואלה שמותיהם: מימין לשמאל: ישראל׳קה בן אברהם ופאייה גילדנהורן, זאלצמאן יב״ל, דודי׳ל בן שלמה ומאניה זאנדוויים, קוועטני וגרושקה. הם היו בגיל אחד (1926), יחד למדו בבית־הספר ״תרבות״, וכאשר סיימו את לימודיהם בו — נתקבלו לגימנסיה. אולם רק אחד מהם, זאלצמאן, הצליח להימלט מצי־פרני הרוצחים והגיע לאחר המלחמה לארצות־הברית. יתר ארבעת הילדים נקטפו בעודם באיבם.

בוגרי בית־דספר "תרבות" בשנת 1924 עם חבר המורים. ימין לשמאל, בשורה השניה: בנימין איידלשטיין, ..., אברהם טנדלר, המנהל שאואר, גב' שאואר, חיים גולובשקה, שלמה גורפינקל, זילברשטיין.

בנין בית־הספר "תרבות"
התלמידים עובדים בגינה בנוכחות המנהל גולדברג

קבוצת־תלמידים בגימנסיה העברית־רוסית בסארני (1917—1919)

עברית בעברית

מאודיסה הרחוקה שעל גדות הים השחור, חזר לעיר מולדתו בחור צנום, נמוך קומה, שחרחר, חבוש משקפים ולבוש מעיל של סטודנט רוסי. בן לבעל מלאכה הוא, ממשפחת בנאים, ונוסף על כך — מורה המלמד עברית בעברית. לא חדר, כי אם חדר מתוקן; לא ערב רב של סתם תלמידים, אלא מנין או תריסר של תלמידים מן המובחר, ילדי בעלי־בתים, פני העיר.

אבא, על אף חסידותו ואדיקותו, הובילני אליו לבחינה. דרך שער עץ גבוה נכנסנו לחצר מצלה. המורה טנדלר האיר פניו אלינו ודיבר אתנו רק עברית. קראתי בקול את הסיפור על שני האחים שנפגשו על הר המוריה ובזכותם נבנה עליו בית המקדש. הבנתי את התוכן ועניתי על השאלות. עמדתי בבחינה.

חדר מתוקן עם דקדוק

בחדרו של המורה טנדלר לא למדתי, אבל אל המלמדים כבר לא חזרתי. ל״זמן״ החדש נשלחתי אל החדר המודרני של המורה חיים גולובשקה.

המורה החדש הרכיב משקפים, את מעילו קיצר בשליש, ואת זקנו — יותר מאשר בשליש. בחדר החדש למדו נוסף על לימודי הקודש גם מקצועות חילוניים: חשבון, עברית ודקדוק. בחדר החדש לא שלטה הרצועה בכיפה, אבל מקל, ודוקא מברזל, שימש אצל המורה בשני כתרים: גם להקלת ההליכה וגם כאמצעי עזר חינוכי מועיל.

״החדר המתוקן״ שכן בביתו של הנפח זינגר בקצה הרחוב הרחב. היה זה בי״ס בעל 3־4 כיתות בלתי מודרגות, בו התחנכו יותר מ־30 תלמיד. שני זכרונות נשארו לי מחדר מתוקן זה: ״החוצה״ ודקדוק.

״החדר״ היה, כבשיר העממי הידוע, חדר קטן, צר, ולעתים גם יותר מדי חמים. המחנק והשעמום עברו לפעמים את גבול היכולת. אז היתה בפי הילדים מלת פלא: ״החוצה״. בחדר היו אומרים לרבי: ״רוצה קטנים״ או ״גדולים״. ואילו בחדר המתוקן, כראוי לבית־ספר מודרני, הודיעו — ״החוצה!״ המורה היה דואג לכך שהתלמידים לא יימצאו ב״חוצה״ יתר על המדה. כל רגע ב״חוצה״ היה יקר מפז, ורבים מן התלמידים נהנו מן ״החוצה״ יותר מאשר מן הלימודים.

הדקדוק נלמד בחדר המתוקן כמעט יום יום. שננו על פה כללים והעתקנו עשרות נטיות ביום. המורה הפליא בבקיאותו בדקדוק, ואם חלילה נכשל התלמיד בהשמעת הפועל, בא המקל לעזרת המורה. שניהם הצליחו להשניא את הדקדוק לכל החיים.

באחד מימי הקיץ נבחנתי ב״פקדתי — פקדת״. ערבבתי כנראה במקצת את הפרשיות. כאשר התחיל המורה להיעזר במקל, פתחתי ביבבה ממושכת שלא יכולתי להתגבר עליה. לאחר זאת חליתי יותר משבועים.

מאז השתחררתי מלימוד הדקדוק.

שערי ספרות נפתחים

מלחמת העולם הראשונה עברה ונסתימה כשעשרות משפחות שכולות אבלות על ראשי משפחותיהן ובניהן שלא שבו משדות הקטל. בעקבות המלחמה באה מגיפת טיפוס איומה, שהפילה מאות למשכב ואך מעטים ניצלו מצפרניה. נסתימה גם תקופת האנדרלמוסיה המדינית, שגם בה נשפך לא מעט דם יהודי. על חורבות כל אלה קמה תנועה לאומית ברחוב היהודי. על תלי הגמנסיה היהודית — רוסית, ששפת ההוראה בה היתה רוסית, לאחר מכן גרמנית ולבסוף אוקראי־

נית — הוקם בית־ספר "תרבות", שחינך לציונות, חלוציות ותרבות עברית.

בבית־ספר זה למדתי רק שנה אחת, אבל היתה זו שנה חשובה בחיי. מבין המורים בו בשנת 1922 הריני זוכר את המנהל דוד שויאר והמורה לפולנית יעקב פיקר, אבל רושם בל ימחה התרשמתי דוקא ממורה פלאי, שנקלע לביה"ס לזמן קצר, בדרכו מרוסיה לאמריקה כדי לשמש שם רב באחת הקהילות. מורה זה, אשר שמו נשמט מזכרוני, הוא שפתח לפנינו את שערי השירה העברית בכלל ושירת ביאליק בפרט. העוני, היתמות וחיי העיירה שבשירת ביאליק הלמו את תנאי חיינו ועוררו את לבותינו הצעירים. שתינו בצמא את דברי המשורר, הגינו בהם והתחברנו לחבורות קריאה ועיון בספרות העברית, שגם קודם לכן לא היתה זרה לנו, כי היינו חברים באגודת "ילדי ציון" ו"חובבי שפת עבר".

באחד הימים, מיד לאחר השעור בספרות, רצתי — מוקסם משירת ביאליק ומהסברת המורה — אל ביתה של חברתי לכתה כדי למסור לה על הרושם העז שנתרשמתי מן השיר החדש שנלמד בכתה. את החברה מצאתי שוכבת חולה במטה. בהתלהבות התחלתי לדקלם את השיר. אך מה רבה היתה אכזבתי בהיווכחי לדעת בסיום הקריאה שחברתי נרדמה וישנה שנת ישרים. מאז ירד חינה בעיני לימים רבים.

יעקב צוק (קוטלצ'וק)

מיין פאָטער יוסף נאַבאָזשני

מיין פאָטער, דער מלמד יוסף נאבאזשני, איז שטענדיק געווען באַפליגעלט מיט גלויבן און האָפ־נונג. ער איז צוזאַמענגעוואַקסן מיטן חדר און געווען זיין טרייער שומר. מיין מוטער איז שטענ־דיק געווען גרייט צו העלפן אים אין זיין שווערער אַרבעט. אַ פּאַרשמייטער, אָפּט פּאַרזאָרגטער, פלעגט ער אין די אָוונט שעה'ן, נאָך מעריב, אָדער אין פרימאָרגן שעה'ן, נאָכן ערשטן מנין, לויפן צו די קראַנקע קינדער אַ היים, זיי אָפּגעבן זייער חוב.

זיין פּנים האָט געשטראַלט פון פרייד ווען אַ שילער האָט געקאָנט די סדרה, אָדער דעם ראשית דעת. דער געטרייער און איבערגעגעבענער דערציער איז גלייכצייטיק געווען אַ שטילער שתדלן פאַר אָרעמע לייט, הכנסת כלה, מעות חטים א.א. שטענדיק האָט ער זיך געהאַלטן אין אַ שאטן, זיך מיט קיינעם ניט געקריגט, אַפילו ניט מיט די איבריקע מלמדים, אין חול המועד פסח אָדער סוכות, ווען איינער פלעגט ביים צווייטן אַרויסרייסן דאָס אָרימע שטיקל ברויט.

שמחת תורה פלעגט ער זיך פרייען עד דלא ידע. דער שטילער חלום פון זיין לעבן איז גע־ווען — ארץ ישראל, וואוהין זיינע עלטערן האָבן עולה געווען נאָך פאַר דער ערשטער וועלט מלחמה. נאָר צוליב שווערע מאַטעריעלע באַדינגונגען איז זיין חלום ניט פאַרווירקלעכט געוואָרן.

ער איז געווען אַ סינטעז פון איידלקייט, פרומקייט, אַרבעטזאַמקייט און פאַלקסטימלעכקייט.

צוועטל נאבאזשני

הרבי שלי

(ר׳ מרדכי איידלשטיין)

הוא בא אלינו מהעיירה הסמוכה סטפין באמצע מלחמת העולם הראשונה ויסד את ה״חדר לנערים לומדי גמרא.

באותו זמן התחילה ההשכלה לחדור לעיירות, וביניהן גם לסארני. ה״חדר המתוקן״ שלו התאים לדרישות ההורים, שרצו לתת לילדיהם — בצד החנוך המסורתי — גם השכלה כללית. בתו של ר׳ מרדכי לימדה את השפה הרוסית, והוא — תנ״ך והיסטוריה. הוא התחבב מאוד על כל שכבות התושבים, וכולם השתדלו לחנך אצלו את ילדיהם. גם לי היתה הזכות להיות בין תלמידיו.

כרגיל באותו הזמן חי ״רבי״ בעוני ובדחקות, ובדירתו בת חדר אחד לימד את תלמידיו. למרות התנאים הקשים היינו מרוצים, משום דרכו המיוחדת בהוראה. במיוחד היו אהובים עלינו שעורי התנ״ך עם ״המלבים״, וגם מסכת ״נדרים״ עם ״הר״ן״. כשר׳ מרדכי הפליג אתנו בים התלמוד, היה שוכח את הזמן ולימד עד שעה מאוחרת.

אשתו, לאה, ניהלה בתבונה רבה את משק ביתה והסתפקה בהכנסותיו הדלות של בעלה. בנם, בנימין, הצטיין בכשרון מוסיקלי וניהל את החלק המוסיקלי בחוג הדרמטי בעיר. בתם, חיה, העדינה היתה גם כן מוכשרת וניגנה על כינור. היא לימדה רוסית ובזה עזרה הרבה בכלכלת הבית.

עברו שנים ובסארני נוסד בית־ספר ״תרבות״, וה״חדרים״ נתרוקנו. ר׳ מרדכי ז״ל נתקבל בבית־הספר בתור מורה ללימודי היהדות ועסק בהוראה עד שנת 1939. כשהשלטון עבר לידי הרוסים ובית־הספר נעשה לאידישאי, לא היה לו יותר מקום שם והוא סבל דחקות.

הוא היה מלא חכמת חיים. שיחותיו היו שופעות מאמרי חז״ל וסיפורי חסידים.

בפעם האחרונה נפגשנו אחרי פרוץ מלחמת העולם השניה. שבור ורצוץ ושחוח תחת משא הדאגות, התאונן על הסדרים החדשים, על המאמצים לעקור מהשורש כל שהוא השתדל להשריש.

קציר הדמים ההיטלראי לא פסח גם עליו ועל משפחתו.

מרדכי פצ׳ניק

החינוך בוולין של פולין

עם תום מלחמת העולם הראשונה חולק חבל וולין בין רוסיה לפולין. חלוקה זו איפשרה לפתח ולקיים מוסדות ציוניים ועבריים בוולין המערבית, שהשתייכה לפולין.

בשעה שהפולנים כבשו את החלק המערבי של וולין כבר מצאו בו חלק ממוסדות החינוך של ״תרבות״, שנוסדו עוד בימי השלטון האוקראיני. הם לא הפריעו ביותר לקיומם, שכן ראו במוסדות היהודיים, הן העבריים והן האידישאיים, גורם דירוסיפיקאטורי עד בוא זמן הפולוני־זאציה.

גם הד.ד.ק. (הג׳וינט — ועד העזרה מטעם יהודי אמריקה) תמך במישרין ובעקיפין במוסדות החינוך, בשעות המצוקה שעברו בימים ההם על יהודי וולין, אחרי הפרעות של חילות פטלורה ושל גייסות אחרים. וכך, עם חידוש החיים הנורמאליים של יהודי וולין, קמו מוסדות חינוך עבריים שונים כמעט בכל מקום־ישוב של יהודים.

הרוח החיה בכל מוסדות החינוך בוולין היו שתי תנועות עיקריות — הציונית והסוציאליסטית, לכל גווניהן והסתעפויותיהן, והמלחמה ביניהן היתה נטושה כלפי חוץ בשאלת שפת־ההוראה, כלומר: עברית או יידיש. המוסדות היהודיים בשפת־ההוראה הרוסית, שמלפני המלחמה, הוסיפו להתקיים עוד זמן־מה עד חיסולם הגמור ע״י השלטון הפולני. במקומם באו בתי־הספר התיכוניים בשפה הפולנית, שמוריהם היהודיים הובאו בעיקר מגאליציה ומפולין המרכזית.

עם תום מלחמת־העולם הראשונה הגיעו לוולין רבים מהמורים שברחו מרוסיה הבולשביסטית בגלל הלחץ הפוליטי מצד ה״יבסקציה״. הם תקעו את היתדות הראשונות של בית־הספר העברי בהביאם אתם את נסיונם המעט של בתי־הספר העבריים והאידישאיים, שקמו באוקראינה ורוסיה בשביל ילדי הפליטים. במשך זמן קצר הוקמו אז בהרבה ערים ועיירות בתי־ספר וגני־ילדים עבריים, שמשכו אליהם את ילדי ישראל; הסמינרים למורים בקיוב ובחרקוב, מיסודם של כהנשטם וטשרנא, השפיעו בעקיפין על גיבוש מטרות החינוך והגשמתן; והיו אז גם נסיונות של הוצאת עתונות פידאגוגית שם.

ואף־כי עוד לא היה אז קשר ישיר עם ארץ־ישראל, הרי ריחפו לנגד עיני כל המורים והמיסדים בתי־הספר שבארץ. תכנית־הלימודים של הגימנסיה העברית ביפו הועתקה, שופרה והותאמה לבתי־הספר שבוולין. כן הביאו אתם המורים שבאו מרוסיה ספרי־לימוד בהוצאת ״אמנות״, מיסודה של משפחת פרסיץ בקיוב.

לימוד העברית כשפת לימודי היהדות היה נפוץ גם קודם ע״י החדרים ״המתוקנים״. עתה עבר חלק מהמורים אל בתי־הספר החדשים, בהם הם גילו מאמצים להסתגל ולהגשים את השאיפות, שמילאו את לבם עוד בימי שלטון הצאר ושבאו לידי גילוי מלא בשנות הכיבוש הגרמני, וביחוד אחרי מהפכת קרנסקי.

עם ייסוד בתי־הספר התיכוניים העבריים נוספו כוחות פידאגוגיים מעולים, שקנו את השכלתם במערב־אירופה (לרוב — באוסטריה). השפעתם על מוסדות־החינוך בכלל היתה ניכרת לטובה וגם לרעה. במשך השנים התמזגו השאיפות והדרכים של המזרח והמערב, ובתי־הספר קיבלו את צביונם הרצוי והנכסף. בתהליך התמזגות זה היתה חשיבות לפעולת המרכז של ״תרבות״ בואר־שה, שהוקם ב־1922 בועידת באי־כוחם של כל גלילות פולין.

ראויות לציון העזתם ומסירותם של העסקנים הציוניים בערים ובעיירות שבוולין, שהתאזרו להקים בתי־ספר ״תרבות״ וגני־ילדים, על אף הקשיים הרבים מצד השלטונות הפולניים.

בשנת 1920 נוסדה הגימנסיה העברית ״תרבות״ ברובנה. היא שימשה מרכז לכל התנועה התרבותית בוולין המערבית ונעשתה משען וסעד לכל בתי־הספר שנוסדו לפניה ולאחריה בסביבה.

בית־הספר ״תרבות״ בסארני נוסד בשנת 1921 ע״י ההסתדרות ״תרבות״ ובעזרתם של העסקנים המסורים, שבראשם עמד ה׳ ש. זינגרמאן. נתמנה ע״י הסתדרות המורים העברים בפולין חבר מורים מעולים, ובמשך שנות קיומו של בית־הספר חונך בו דור מסור לערכים הציוניים. הודות לחינוך בבית־הספר ״תרבות״ זכתה סארני לעמוד בראש העליה החלוצית לא״י.

שנים אחדות לפני פרוץ מלחמת העולם השניה נגשו עסקני ״תרבות״ לבנית בנין גדול בשביל גימנסיה עברית בסארני. במאמצים רבים עלה בידם לקבל את הרשיון הדרוש להתחלת הבניה. אבן הפינה נורתה בטקס חגיגי, הונחו יסודות אבן מהאבנים שהובאו מהמחצבה הסמוכה לסאר־ני — קלוסובה ושנתרמו ע״י בעל המחצבה היהודי, גם קירות הלבנים התרוממו אולם מחמת קשיים רבים מצד השלטון הפולני נפסקה הבניה והבנין לא הושלם. עם ייצוב השלטון הפולני בנפות־הספר התרבו הקשיים והמכשולים לבתי־הספר הפרטיים בכלל ולאלה של היהודים בפרט.

בתי־הספר האידישאיים בוולין נתחסלו רובם ככולם. רבים מבתי־הספר של "תרבות" לא קיבלו את אישורם הממשלתי. ואף כי למראית־עין היתה תחיקת החינוך ליבראלית כביכול, קשה היה בכל זאת ליהודים לעמוד בפני הדרישות, והן: בנין מתאים לחוקי ההיגיינה, מורים בעלי השכלה כללית ופידאגוגית וכן אזרחות פולנית וכשרות פוליטית. בבנינים שנשארו מימי הצאר סודרו בתי־הספר הפולניים של הממשלה, ובנינים אחרים לפי שיטה מסדרונית ובעלי חדרים גדולים — לא היו כלל בערים, ועל אחת כמה וכמה לא בעיירות. ואף אם נמצא בנין גדול שאפשר היה להתאימו לצרכי בי"ס, לא קיבל במהרה את אישורם של הרופא והאדריכל הממשלתיים, והענינים היו מתגלגלים ממשרד למשרד. אף על פי כן לא נתבטלו הלימודים, בדרך כלל, כי ידעו העסקנים והמורים להסתדר עם המשטרה המקומית. במשך השנים הוקמו בעזרת ההורים והתמיכה האמריקאית בנינים רבים, מיוחדים לבתי־הספר של "תרבות".

קשה מגזירת הבנינים היתה שאלת הכשרות הפוליטית של תעודות המורים בבתי־הספר העממיים. רוב המורים המקומיים נרשמו בספרי האזרחים בעיירות רוסיה הרחבה, ודי היה אם מורה נמצא רשום באחד המקומות שמחוץ לשטח הפולני שלא יקבל תעודת־כשרות פוליטית מצד שלטון המחוז. לחלק גדול מן המורים בבתי־הספר העממיים לא היו תעודות מוכרות ע"י שלטונות־ההשכלה הפולניים, והיה הכרח לעקוף בעקיפין ולאשרם כמורי־דת בלבד, שלגביהם הקלו השלטונות מסיבות שונות. למעשה הורו מורים אלה מקצועות כלליים, ואך בבוא המפקח הממשלתי נהפכו כולם פתאום למורי דת, שכללה את כל לימודי היהדות: תנ"ך, היסטוריה ישראלית, גיאוגרפיה של א"י וכד׳. ברבות הימים נוספו לבתי־הספר מורים שגמרו את הסמי־נארים של "תרבות" ושל טשרנא בוילנה ובגרודנה, ואף מורים רבים מגאליציה — בעלי תעודות של סמינארים ממשלתיים — שידעו עברית. בבתי־הספר התיכוניים נפתרה שאלת התעודות בקלות, שכן רוב המורים באו מגאליציה כבעלי השכלה רשמית, ויש שמקצועות אחדים נלמדו במשך שנה או שנתים בפולנית.

כל הפרשה הזאת הוכיחה ביתר־שאת את מסירותם הנפלאה של הורי בתי־הספר, שויתרו מרצונם על בתי־הספר הממשלתיים שהוצעו לילדיהם חנם אין תשלום, בבנינים מרווחים, מצוידים במכשירים ובמעבדות, ואילו בבתי־הספר של "תרבות" נאלצו ההורים לקיים את המורים ואת ההוצאות הכרוכות במוסדות על חשבונם הם. ולא עוד אלא שהורים אלה הקימו, כאמור, במשך השנים בנינים משלהם, כגון הבנינים ברובנה, בסארני ואף בעיירות יותר קטנות.

מצבם החמרי של המורים היה ירוד. התמיכות מחו"ל נפסקו ושכר־הלימוד, אף כי היה גבוה ולמעלה מיכלתם של סוחרים־זעירים ובעלי־מלאכה, לא סיפק את כל הצרכים. מרכז "תרבות" השתדל לעזור מבחינה פידאגוגית ע"י פיקוח ועתונות פידאגוגית, אולם גם קיומו הוא היה מותנה במסים שדרש מבתי־הספר. הממשלה לא הגישה כל עזרה לבתי־הספר, ואך בשנים האח־רונות שלפני מלחמת־העולם השניה הושג במידה מעטה תמיכות זעומות מאת המוסדות המוני־ציפאליים. כן הצליח באותן השנים מרכז "תרבות" להשיג מהד.ד.ק. (הועד האמריקאי) סכומים מסויימים בשביל בנינים, שבתי־הספר בוולין נהנו מהם. בכספים אלה הוקם גם בית־הספר החקלאי בלודמיר, שהשפעתו על בתי־הספר העממיים נתנה את אותותיה במגמות החינוך החלוצי.

מוסדות "תרבות" היוו את רשת מוסדות החינוך העבריים בוולין, ובהם קיבלו את חינוכם רוב ילדי היהודים בישובים המפורטים לעיל ובסביבתם. השפעת המוסדות על האוכלוסיה היהודית היתה רבה. רוב המתנגדים לחינוך העברי החדש בראשיתו השלימו אתו לאחרונה, והיו כאלה שנהפכו להיות למצדדיו.

90% מתלמידי בית־הספר העממי היו בני השכבות הסוציאליות הנמוכות. משום כך הונהגה, בעזרת "טאז" בהרבה מוסדות הזנת הילדים. כן עזר המרכז בסיוע "טאז" והסתדרות המורים בסידור מושבות־קיץ למורים ולתלמידים בהרי הטאטרים והבסקידים. חלק גדול מתלמידי בתי־הספר של "תרבות" בוולין, המשיך את דרכו בתנועות הנוער עד שמצא את מקומו בארץ־ישראל, וכאמור — רב חלקו של הנוער החלוצי הסארנאי בעליה לארץ־ישראל.

שמואל רוזנהק

מחנכי הדור הצעיר בסארני

ראשית דאגתו של יהודי סארנאי היתה חינוך בניו ובנותיו. רוב יהודי העיר היו דלי אמצעים, אולם "גבירים" אלה לא חסכו מכספם על הוצאות שכר־לימוד. לכן מרובים היו בעיר ה"חדרים" ובתי האולפנא.

מעמדו של "החדר" מהטיפוס הישן התערער כבר בשנים הראשונות לשלטונם של הפולנים, ובמקומו נפוץ היה החדר המתוקן. באותן השנים נוסד בית־הספר העברי "תרבות".

נתברכה העיר במורים, שעשו רבות למען הרמת קרנה של העברית. במרוצת הזמן נמנו עם המורים גם ילידי העיר שסיימו את הסמינאר בוילנה.

תנאי הדיור של בית־הספר רחוקים היו מלהניח את הדעת, אולם את החסר בבנין השלים גן יפה של עצי־פרי, שהשתרע מצדו המערבי, ומגרש רחב ידים בכיוון דרום ומזרח.

בית־הספר הקנה ידיעות בכל המקצועות, לרבות בשפת המדינה — פולנית. המורה שלימד את השפה הפולנית, היה גם המנהל כלפי הרשות והאחראי להוראת השפה וההיסטוריה הפולנית. העברית שלטה בכל פנות הבנין וגם מחוץ לכתליו, ובית הספר זכה על כך לשבחים רבים מפי שליחי הארץ שביקרו בעיר. בבית־הספר התנהלה פעולה ענפה למען הקהק"ל. הקופסה הכחולה, בולי הקהק"ל, עתונות ילדים מהארץ, משחקים שונים על טהרת העברית — אלה היו האמצעים לחינוך ציוני.

יש לציין כי תנועות הנוער שהיו קיימות בעיר, "השומר־הצעיר", "גורדוניה", "ביתר", השלימו את חינוכם של תלמידי בית־הספר בשעות שלאחר הלימודים.

בית־הספר היה נוהג לערוך הופעות של תלמידיו בפני הציבור בחגים, בחנוכה ופורים. האולמות נתמלאו בחגיגות אלו עד אפס מקום וסיפקו להורינו תענוג ונחת. אנו, השרידים הנמצאים במולדת, מרגישים כיום יפה שאהבתנו לארץ וקשרינו עם כל המתהווה בה מקורם בחינוך שקיבלנו הרחק ממנה, שם בעיירתנו שבערבות אוקראינה.

בקצה הרחוב "שירוקה", במזרח העיר, על גבעה ליד הדרך המובילה לנהר סלוץ', עמד ביתו החדש של המורה שניידר ז"ל. בבית זה נפתח חדר מתוקן של המורים שניידר ופורמאַן. מסביב לבית נשתלו ערוגות פרחים ובין העצים הוקמו ספסלים וסוכה. קסם והוד נסוכים היו על הבית וחצרו, ונקיון וסדר שררו בו. אכן, נאה היה המקום למשכן של תורה.

והנה המורה שניידר, ממושקף, שיבה זרקה בשערותיו, לבושו בטעם, והוא קפדן מחמיר וידען גדול. ולעומתו המורה פורמאן הלבבי, השקט והאדיב, שבת־הצחוק מרחפת תדיר על פניו היפות. בלוריתו השחורה והסמיכה הוסיפה חן לדמות, שהטבע קיפחה ברגל צולעת.

בחצר זו השתלבו והתמזגו שיטות הלימוד והחינוך של העבר עם היסודות המודרניים של החינוך העברי בגולה. שני המורים דאגו לתנאי דיור מתאימים, התקינו ספסלי ישיבה, וזכורני

שהיה מקום גם לקסת ולתיק ומלתחה. בכיתה הועמדה קתדרה בשביל המורה, ומול עיני התלמידים התנוססו תמונותיהם של שליטי פולין ושל הרצל, וייצמאן וביאליק.

נוסף על לימודי הקודש, לימדו מורים אלה בחדר שלהם ידיעת א"י, כתיבה תמה וספרות — לפי "לשון וספר" של פיכמן. בימי החמה הלוהטים היינו רשאים ללמוד בגן. אף כי הרצועה לא שלטה בחדר זה בכיפה, שררה כאן משמעת למופת.

ימי ששי היו מלאים תוכן ארצישראלי. בכל כיתה נערכה קבלת שבת, התרמה לקופסה הכחולה, ובצוותא סיימנו את השבוע בשירת התקווה.

בהיזכרי עתה בתקופה ההיא שלפני שלוש עשרות שנים, מתפלא אני לא אחת לידיעה ולהבנה, ובעיקר — לאומץ הלב של מורים אלה, שספק אם סיימו סמינאריונים או מוסדות הכשרה למורים ואף על פי כן נקטו בשיטות הוראה וחינוך חדשות ועשו עבודה רבה והשיגו הישגים מבורכים. לא פעם כאשר אני נתקל בעבודתי כמחנך בבעיות קשות של חינוך הנוער הבא אלינו מגלויות שונות, מנסה אני לשאוב מאותו מקור. ואז מתיצבות לנגד עיני דמויות מורי הותיקים, אלה שחצבו ראשונים בסלע והגיעו למקור מים חיים.

את המורה טוביה לוין שהגיע לסארני מפינסק זוכרים רבים מבני עירנו.

טוביה לוין בא לסארני בשנת 1923—1924 כחתנה של הגברת פיאלקוב, שבתה סוניה מצאה בו את בן זוגה. הדור הצעיר בעיר היה אז שקוע בפעולה למען ארץ־ישראל. לרגל פתיחת האוניברסיטה בירושלים ב־1925 נערכה מסיבה, ובמסיבה זו נתגלה טוביה לוין, העלם הצעיר והיפה, כמשורר עברי.

קרנו של האיש הצעיר עלתה משהיה למורה. זוכר אני כי לימד עברית וציור. הוא חתר לעברית ציורית ולציור בעברית. הוא היה דמות נפלאה של מורה עברי בגולה, שמיזג באישיותו את התכונות של פידגוג, משורר וצייר.

על רקע הנוף הגלותי, מלא הכמיהה לדבר־מה יפה יותר מאשר הסביבה האפורה, בלטה דמותו היפה, קומתו הזקופה, ופניו בעלי הארשת העדינה והחולמנית.

כזה היה המורה לוין ז"ל. הוא הקסים את כולנו במבטאו העברי הטהור והצלול. עד כמה הרגיזתו קריאה בלתי מוטעמת אפשר היה ללמוד מקריאתו: בור, פרא!

באדמת בור חרש מורה מצויין זה וזרע גרעיני זהב. הוא נהג לקרוא באזנינו משיריו. לחרוזיו היה מחבר גם מנגינות. לחבריו המורים היה מביא את השבועונים והירחונים, בהם הודפסו יצירותיו.

ט"ל תרגם לעברית מיצירותיו של המשורר הפולני סלובצקי, וכן את "שנים עשר" של אלכ־סנדר בלוק הרוסי.

הוא זרע הרבה, אך את הקמה לא זכה לקצור ומעמלו לא הספיק ליהנות.

אנו, חניכי בית־ספר זה, שממנו שאבנו את מיטב ערכינו, לעד יהיו שמורות בלבנו דמויותיהם של מחנכינו, שהחדירו בנו את האהבה לזולת, לעם ולארץ־ישראל.

אברהם־אייזיק מוריק

שלבים בהתפתחות החינוך

בימים ההם גני ילדים עוד טרם היו בסארני. הילדים היו אמנם מתחילים לבקר בחדר בגיל הרך ביותר, ומאין ברירה היו יוצרים להם בעצמם תנאי גן. כך ממש היה אתנו אצל מורנו הראשון ״לייבל דער לערער״. ״זמן״ אחד ביקרתי ב״חדר״ שלו, מאחרי פסח עד ראש השנה.

החדר היה מלא תלמידים בני גילים שונים, בנים ובנות. אלה למדו חומש ורש״י ואף מעט קריאה בספר רוסי, ואלה היו צריכים לרכוש את הקריאה.

המורה, שהיה מטופל באשה וילדים וטרוד הרבה בבית, מאחר שה״חדר״ היה בביתו, וה״ברייטע גאס״ ושפע עצי האלון שמאחורי הבית, עשו את שלהם: משכו אותנו החוצה לשעות רבות, בידיעת המורה ובלי ידיעתו. בסוף אותו זמן התקדמתי יפה בקטיפת בלוטי אלון ועשיית ״קפה״, אך המורה סיכם כי ״ראשה של הילדה אטום״ וקריאה לא תדע.

מורי הראשון היה למעשה מר אברהם פורמאן. מה רב החום הממלא את הלב בהעלותי בזכרוני דמות יקרה זו של מחנך. האם היה ילד בסארני שלא למד והתחנך אצלו? האם היה צעיר בעיר שיכול היה להזכיר את שמו בלי שיציפנו גל של התרגשות? מה רבה היתה אהבתו לכל ילד בעיר! את הכל הוא כיבד, והכל השיבו לו כבוד ואהבה.

אברהם פורמאן היה צעיר מסטרילסק, כפר ליד סארני. צמא דעת וחסר תנאים חמריים, רכש את ידיעותיו בלימוד עצמי. חדרו נחשב למתקדם ביותר בעיר. התלמידים היו כמעט בגיל אחיד. למדנו משמונה בבוקר עד לפנות ערב, עם הפסקת צהרים באמצע. השעות היו מחולקות לשעורים קבועים עם הפסקות ביניהם. את היום היינו פותחים בקריאה בסידור לשם רכישת קריאה רהוטה. למדנו אצלו את כל אשר ידע הוא. הילדים ידעו לספר, כי כאשר פורמאן מגיע עם תלמידיו בלימוד התנ״ך עד מיכה בתרי־עשר — מסתיים המחזור, כי עד כאן למד גם המורה. מה למדנו אצלו? הכל. גאותו היתה על הלימוד ״עברית בעברית״. היינו קוראים ומספרים את התוכן בעברית מתוך הספרים ״עולם הילדים״ ו״שבילים״. למדנו היסטוריה עברית ע״פ ״קורות העברים״, קיצור של דובנוב, למדנו דקדוק, אך ביחוד למדנו ואהבנו תנ״ך. מובן, ששילבנו הרבה יידיש בדיבור, אך לא הרגשנו כלל בזאת, כי רצוננו היה בעברית.

המורה היה קפדן ודרש דיוק בזמן ובהכנת השעורים בבית, ואף על פי כן לא אזכור אם פעם נענש אצלו תלמיד. הילדים אהבוהו והשתדלו לעשות את רצונו מתוך הבנה.

את עבודת היום היינו מסיימים בשירה. הרגעים האלה חרותים מאד בלב.

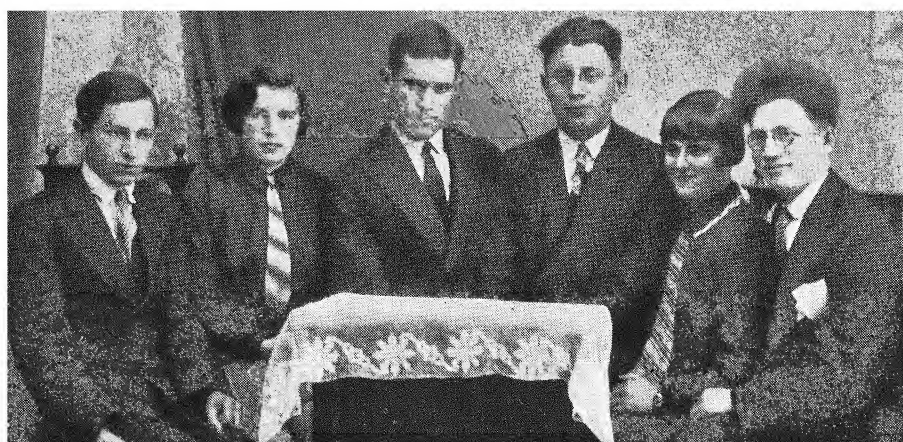
פורמאן הצולע ברגלו, ובפניו המחייכים תמיד, היה עומד ומנגן בכנורו שירים של געגועים וכיסופי מולדת, ואנו הילדים התמוגגנו. הוא ניגן לפי שמיעה, מורו המוסיקלי היה אידלשטין הצעיר. ביחוד שרנו את שירי התחיה, אולם כשאזל חומר זה, היה מביא לנו את השירים מתוך המחזות, שהוצגו על־ידי חוג החובבים, לאמור: ״לוביטלסקי קרוז׳וק״, ״גאָט און זיין משפט איז גערעכט״, ״עס שיינט די לבנה״, ״אין בית המקדש״ ועוד.

באותן שנים נתרקם וקם בסארני מפעל חדש בשטח החינוך. ביוזמת אחדים מבעלי הבתים שבעיר, ציונים מובהקים, ביניהם מר שמואל זינגרמאן ז״ל, הוקמה בעיר גימנסיה מיוחדת „יב־ריסקו־רוסקאיה גימנסיה״, כלומר גימנסיה לילדי היהודים, אשר כל הלמודים בה התנהלו ברוסית. עברית נלמדה רק כשפה וכן מעט תנ״ך. מי הקים אותה? ומי נמנה על חבר המחנכים? אף באלה היה משהו מיוחד לעירנו.

סארני השוכנת על פרשת דרכים בין מזרח ומערב, קלטה באותם הימים, ימי פורענות, צעירים

עומדים בשורה הראשונה: יוסף נגל, ..., אברהם גולמבה, אליעזר חלקון, ..., אריה צירולניק, שפירא, קלייד, ראובן קול־קובסקי, ...
בשורה השניה, יושבים: זעוו, אביגדור מוריק, ברל פרימר, אריה מוריק, ברל צירולניק, מערל קנטורוביץ וחיים ברלינסקי
עומד — גלויברמן.
בשורה השלישית יושבות: גראבר, פסל כץ, שפרה ויגבלט, רוזל קנטורוביץ, זינדל, ...

הנהלת ספרית "תרבות" (1926)
מימין לשמאל: יושבים — משה יוז, גולדה טוראק, ברל צירולניק, משה זינגרמאן, פנינה פלד, אהרן ניסמאן

הסקציה הדראמאתית ליד "תרבות" (1925)
אחרי הצגת המחזה "שולמית"

ועדת המערכת של ה"לעבעדיקע צייטונג" (עתון חי — 1927).
מימין לשמאל: עומדים — שאול ביבר, אברהם דיכטיאר, יודל פלאכובסקי, משה יוז. יושבים — שלמה גורפינקל, טוביה לוין (ט"ל), אסתר טרס, אברהם אהרן דבורצקי

ערב ספרותי מוקדש ליצירותיו של מנדלי מו"ס (1923)

מימין לשמאל - [illegible] הרשל פלוסניק, נחמן וושצ'ינה יאשא מילשטיין יחיאל סלוצקי
יושבים: משה בורקו, יונה גליק, שמואל סדה, אברהם פורמן וטוליה ברזוביץ

אשר נאלצו לעזוב את רוסיה, ביחוד מסביבות קיוב. חלק מהם עשה בסארני כבתחנת בינים וחלק אף השתקע בה. רובם מבני האינטליגנציה היו, גימנזיסטים וסטודנטים. מאין להם כל דרך אחרת לקיום, נשכרו כמורים בגימנסיה שאך זה קמה. כמנהל כיהן בגימנסיה אדם מענין ובעל מרץ רב, מר גיברמאן, אשר עשה הרבה למען הקמתה.

הגימנסיה שוכנה בבית אשר עד המהפכה שימש בתור בית המשפט העירוני. היה זה בנין נחמד, מוקף גן עצי פרי, ולו חצר רחבת ידים, הרחק משאון העיר.

בקומה העליונה שמעל לגימנסיה שוכן באותם הימים בית היתומים העירוני. אף הוא הוקם ביזמת אותם עסקנים ממש, כי למעשה רוב הפעולות הציבוריות נעשו על ידי חוג לא גדול של תושבים שהתמסרו לעניני העיר. חלק מילדי בית היתומים למד אתנו בגימנסיה, והקטנים יותר ביקרו בבית־ספר קטן, שנפתח ע״י מורים אחדים, ביניהם המורה הדגול והחלוץ הנלהב מר שדה ז״ל והמורה זלדין.

ילדי הגימנסיה נצטוו ללבוש מדים והיו יוצאים תכופות בתהלוכות על פני העיר ומחוצה לה — ליער. עם דבר אחד לא יכולנו להשלים — לימוד העברית נדחק לקרן זוית מצומצמת מאד, אף כי מורה לעברית היה לנו אשר מעטים כמוהו אזכור בין מורי.

שמואל וולקון, כפי שקראנו לו שמוליק, היה חניך של סמינריון עברי, מושלם בידיעותיו. את אש אהבתו ללימודים העבריים הצליח להדליק בלב תלמידיו. הוא לא השלים עם העובדה, כי בעיר כסארני ילמדו הילדים את כל הלימודים בלשון זרה ועברית תילמד רק כשפה נוספת. הוא השתדל להחדיר בנו קנאות ללשוננו ותרבותנו, וגם הצליח. הגימנסיה לא האריכה ימים.

עם כניסת הפולנים לסארני לא היה טעם למוסד זה, ואף המורים היו מתחלפים תכופות מדי. חלק מן התלמידים עבר לבתי הספר הפולניים. אולם רוב ילדי העיר נשארו ללא תורה. משלחות ילדים פנו אז אל אבי העיר מר שמואל זינגרמאן בתביעה לדאוג לחינוכם, בהדגשה כי רצונם בבית־ספר עברי. והדבר קם.

במקום הגימנסיה נוסד בסארני בית־ספר עברי ״תרבות״. הרבה פעל למענו מר שמואל רוזנהק. הובאו מנהל, מר שאוער, משכיל גליצאי, אשר כבר בימים ההם דיבר עברית בהברה הספרדית והיה מעורה בחיי ארץ־ישראל, וחבר מורים, רובם בוגרי סמינריונים עברים. משנה לשנה עלה בית־הספר והתפתח. קמו חוגים ואגודות שונים. הוקמה ספריה לתפארת. הופיעו עתוני תלמידים בעברית ״עולמי״ ו״עולמי הקטן״.

ברחובות עירנו נשמעה הלשון העברית ברמה. ברבות השנים קמו מבין בוגרי בית־הספר וחניכיו שתי תנועות הנוער, אשר עליהן היתה גאוותו, והן ״החלוץ הצעיר״ ו״השומר הצעיר״, אשר רוב חבריהן זכו לעלות לארץ. וגם מכאן המשיכו לעמוד בקשר עם בית־ספרם ע״י החלפת מכתבים והמצאת חומר לימודי.

על אחת דאב לבם של אלה שעמדו בראש החינוך בעירנו, על כי לא היה בית־ספר תיכון להמשך הלימודים. רוב בוגרי בית־הספר נאלצו להסתפק בשבע מחלקות של בית־ספר עממי, ורק חלק קטן מהם היה במאושרים אשר ניתנה לו האפשרות ללמוד מחוץ לעיר במרחקים.

בשנת 1938, שנה לפני פרוץ המלחמה, בבקרי בסארני, נתבשרתי, כי נעשו כל המאמצים לשם הקמת גימנסיה עברית בעיר וכבר הונחה אבן פינה. לאשרם של היוזמים לא היה קץ. מעתה, חשבו, יוכל כל צעיר בעיר אשר רק ירצה — ללמוד בלי קשיים יתרים. אך לא זכו יקירינו להגשמת חלומם. החורבן הקדימם.

להלן קטעים מתוך חליפת מכתבים ביני ובין אחד המורים אשר לימד בביה״ס עד היום האחרון. מכתבים אלה נכתבו ערב כניסת הרוסים לסארני.

שרה טורקניץ־קצמן

שני מכתבים

חברה שרה שלום רב !   סארני, 23.3.1939

זה עתה קבלתי את חבילת החמר לתערוכה ששלחת לי. הנני מודה לך מאד מאד מעמק לבי בעד תשורה זו. החמר מענין מאד וחשוב. אוכל לנצלו לסוגים שונים בפנה הארץ־ישראלית שנסדר.

את התמונות שהוציאה מועצת המורים למען הקרן הקימת לישראל ראיתי מוגדלות על־ידי פנס קסם. זה היה השתא בחדש טבת. ברובנה התקים קורס פלסטינוגרפי בשביל כל מורי הגליל. המרצה היה אחד בשם ברסלבסקי מארץ־ישראל. הרצאותיו היו מענינות והראה גם את התמונות האלו. אם יעלה בידינו להשיג פנס־קסם נראה גם אנו אותן באפן מגדל. כמו־כן מענינות מאד התמונות שהוציאה האגודה "הלואה וחסכון". תצלומים אלה חדשים אצלנו, כי קהק"ל וקרן היסוד טרם המציאו לנו כאלה. בשאר החמר נשתמש לדיאגרמות וללוחות קיר.

החוברת על הנאום שנשא ד"ר וייצמאן בפני הועדה המלכותית גם כן תביא לנו תועלת רבה. הועידה תתקים כאן בחדש מאי ועוד יש לי זמן רב, בכדי להכין את "המטעמים" מחמר זה.

אבקשך עוד לשלוח לי, אם לא יכבד כמובן הדבר עליך, תכניות אחדות של מושבות או תרשימים מקרטון של מושבות. עוד רצויות היו כמה עבודות של גזירה. אך יותר מדי אין לי רשות לדרש ממך, כי יודע אנכי שהנכם טרודים מאד כעת בארץ והנני מודה לך שנית בעד החמר שכבר העברת אלי.

מהו מצב הרוחות עכשיו בארץ ? זה שבוע ימים שאין אנו יודעים מה נעשה אצלכם, כי הידיעות בעתונים כה מעורפלות שאי־אפשר לדעת איזו היא הדרך בה יבחר הישוב כעת אחרי הועידה בלונדון.

גם אצלנו מסתדרים מאחורי הפרגוד ענינים פוליטיים שיתפשו בקרוב מקום בתסבוכת הכללית של העולם. אך מי חכם ויחזה כעת מראש מה ילד יום. מהנעשה בארץ רוצה אנכי מאד לדעת ואבקשך לכתב לי על זה באריכות.

אם יעלה בידך להעביר אלי עוד חבילת חמר אהיה אסיר תודה לך.

שלום רב וכל טוב,

אליעזר קוזלובסקי

חברה שרה שלום רב !   סארני, 18.4.1939

רב תודות לך בעד מכתבך רב הענין ועשיר התכן. קראתיו בעיון רב וגם הקראתיו לפני חברי. באנו לכלל דעה ששפתכם בארץ יותר עסיסית ויותר רעננה. כל מלה במקומה, כל בטוי מתאר את המושג באפן ברור ואנו מתלבטים בכל זאת עדין במציאת בטויים נכונים לרעיונותינו. שפתנו חסרה עדין הרך הדבורי, מרגש שאין זו עדין "שפת־האֵם" של יהודי הגולה.

הועידה שלנו תתקים בסוף החדש מַי. מכיון שהזמן עוד מרשה אבקשך מאד, מאד לתאר לי בכתב, בפרטרס גמור את המושבה חדרה. מראה כעת, שמות הרחובות, הבנינים הכי חשובים במושבה ובאיזה רחוב נמצא כל בנין צבורי, עסקי התושבים, מספר התושבים, איזה מוסדות חנוכיים נמצאים במושבה ? השכונות מסביב וכו' וכו'. כמו כן רצוי מאד שתשלחי לי תצלומים שונים ממושבה זו, בכדי לסדר אלבום מהמושבה ואולי תוכלי להעביר אלי אלבום מוכן אהיה אסיר תודה לך מאד. שמעתי שבמושבה זו עובד גם הח' בינדר ואם יקשה עליך למלא את בקשתי זו תפני אולי אל החבר הנ"ל, הרי הוא נמצא כבר במושבה זו שנים אחדות ובודאי מכיר אותה היטב.

אני תקוה שאקבל את החמר הזה בימים הכי קרובים, כי בשבילנו זה חשוב עד מאד.

הנני מאחל לך הצלחה גמורה בעבודתך שקבלת עליך במושבה זו. לפי דעתי קשה אמנם העבודה הזאת, אבל בודאי מענינת.

תסלחי לי שהנני גוזל את זמנך, המגבל כעת בגלל רבוי העבודה, בקריאת מכתבי ובשאר בקשותי. אנכי מוכן תמיד למלא את אשר תטילי עלי, אם יהיה לך רק צרך בדבר־מה.

תודתי שלוחה לך למפרע והנני מחכה לתשובתך המידית.

שלום וברכה וכל טוב,

אליעזר קוזלובסקי

בית־הספר העברי הראשון בסארני

אחר סוכות שנת תרפ״א

שיחק לה מזלה לסארני, שכנופיות הבאלאחובצים עשו את דרכם העקובה מדם הלאה מעבר לאזורה. הם עברו דרך עיירות פולסיה והראו את נחת זרועם בשוד ורצח לשם רצח, כדי להפיל אימה ופחד על הקהילות היהודיות ולסחוט מהן קונטריבוציה.

את השחיטה האיומה ביותר עשו בקאמין־קושירסק. בפינסק העיר פחדו מפני האוכלוסיה הגדולה ולא העיזו. לעומת זה כשהגיעו לפלוטניצה העיירה, רצחו ושדדו באין מפריע. סטולין יצאה נקיה, הורודוק והסביבה שילמו מס גדול ברכוש ובנפש.

כשבאתי אחר סוכות לסארני הייתי בבחינת טובע שרגליו דרכו על אי. בשעה שאצלנו נהפך שמחת תורה לאֵבל, עבר החג בסארני בהילולה גדולה כנהוג מימים ימִימה. הוסיפה על הרגשת החג העובדה, כי הבולשביקים יצאו והפולנים נכנסו, והמצב הכלכלי נראה באופק בצבעים בהירים.

מוסדות החינוך בסארני

באותה שעה היתה קיימת בסארני גימנסיה חצי־רוסית, שגם מנהלה היה אדם שלא מבני ברית. אולם בית־הספר העממי שפתחנו, היה כולו על טהרת ״תרבות״. היה בנין ענקי, שהציונים, ביחוד העסקן הידוע שמואל זינגרמאן, רכשוהו בשביל בית־ספר. השאלה היתה — איך למשוך את הילדים למוסד החדש. הדבר לא היה קל, כי בסארני היו עוד מקובלים החדרים הישנים. הכל היה בחסות ה״ג׳וינט״. גם גן ילדים נפתח בחורף ההוא, נדמה, שזה היה הגן הראשון במקום. הגננת היתה יהודית זלדין, שבאה מן הקורסים הפרבליים של יחיאל הלפרין באודיסה. באמצע החורף בא מפקח מרובנה לראות את העבודה בבית־הספר ובגן. הלימודים היו כולם בעברית אף על פי שלא היו לנו ספרים ללימודים הכלליים. עשינו מה שעשו המורים בארץ בשנותיו הראשונות של בית־הספר פה.

היתה שמחה רבה כאשר באמצע החורף בא ד. ב. מלכין לביקור מטעם המרכז הציוני בוואר־שה. כל הצעירים התאספו בבנין בית־הספר למסיבה עם האורח. המנהל הגוי לא ראה בעין יפה את הדבר וגילה למי שגילה על אורגיה, כביכול, שערכו היהודים בבית־הספר.

ח. י. קצנלסון

עבר זמן החורף ולפני חופש פסח עשינו מעשה גדול. ידענו שכדי להרים את קרנו של בית־הספר בעיני ההורים (התחרות בחדרים) דרושה לנו אישיות פידאגוגית שתעמוד בראש בית־הספר. בדומברוביץ הסמוכה ישב הפידאגוג הידוע, הסופר ח. י. קצנלסון, שהיה לפני המהפכה רב מטעם באחת הקהילות ומשום שהסתבך עם השלטונות עבר לגור במקום נידח כדומברוביץ.

החלטנו — אני וחברי המורים, וולקון וגלקל הי״ד — להביא אלינו לסארני את קצנלסון. הוא קיבל ברצון את הצעתנו. דרך אגב: קצנלסון, בהיותו רב מטעם, עזר לי. ח. ברנר, אשר שרת בצבא הרוסי באותה עיר, לברוח מהצבא ולצאת לחו״ל. עם בואו של ח. י. ק. לסארני, השתפרה רמתו של בית־הספר והוא תפס מקום מכובד בין כל המוסדות של ״תרבות״ בוולין.

מן העיירות הסמוכות לסארני היו באים אלינו לבקש עצה והשראה. כל המוסדות בסביבה היו

בחסותו של ה״ג׳וינט״ שבסארני. ברצון נעניתי לבקשת המורים שבסביבה לבקר אצלם ולסייע להם באירגון בתי־הספר. יצאתי פעם לעיירה קוסטופול ופעם שניה לוולודימירץ. בתי־הספר היו אז בחיתוליהם, ואפילו העזרה הדלה שיכולתי להגיש להם — היתה חשובה.

מלמטה למעלה

באמצע השנה קיבלנו חוזר מוואראשה, חתום בידי משה גורדון, שעומדים להקים מרכז ל״תרבות״ שינהל את כל בתי־הספר במדינה. התנועה העברית בפולין צמחה מלמטה למעלה. לאחר שהוקמו מוסדות חינוך בעיירות פה ושם ביזמת כוחות ההוראה שהיו במקום ובעזרת העסקנים הציוניים המקומיים — בא הצורך לארגן אותם ולאגדם במסגרת ארצית בשם ״תרבות״, לשם שיפור העבודה החינוכית והעלאתה לרמה פידאגוגית נאותה, כדי שיוכלו לעמוד בהתחרות עם האגף השמאלי של האידישאים.

ישיבתי בסארני לא ארכה. באמצע הקיץ נפתחו קורסים פידאגוגיים בקרקוב. יצאתי להשתלמות לקרקוב ומשם למרכז התורה — לוילנה. שמחתי לשמוע ממרחקים, כי המוסד הקיף את כל ילדי העיר סארני, וכי נמצאים בו כוחות פידאגוגיים מעולים. בוגרי ביה״ס הנמצאים אתנו בישראל יודעים לספר על הערך הגדול שהיה למוסד בעיצוב דמותם ועתיד חייהם.

יצחק עידן (זלדין)

בבית־הספר „תרבות״

אם מדברים על בית־הספר ״תרבות״ בסארני, אי אפשר שלא להקדים ולהזכיר את המוסד החינוכי הפרטי של המורה פורמאן. היה זה ספק חדר מתוקן, ספק תלמוד תורה, ובו התחנכו התלמידים במשך שלש השנים הראשונות. הורים היו מוסרים בחפץ לב את ילדיהם לידיו הנאמנות של המורה פורמאן, ואנחנו הזאטוטים היינו מחכים בקוצר רוח ליום הראשון אחרי פסח, בו התחילו הלימודים במכינה.

בל״ג בעומר היינו צועדים בסך, והמורה פורמאן היה צועד על ידינו ומזרז אותנו: שמאל ימין, שמאל ימין. היינו הולכים אל היער אשר בצד האחר של העיר, בחלק שנקרא פוליסקה. שם חגגנו את החג כדת וכדין.

יותר מכל אהבנו את שעורי התנ״ך של המורה פורמאן. בקולו הערב והנעים, היה מסביר לנו את פרקי התנ״ך ומדגים את המסופר בתנועות ערות. הנה שמשון הגיבור ליד שער עזה. המורה מראה איך שמשון מעמיס את השער על כתפיו והולך כפוף תחת כובד המשא. נדמה היה לנו שאנו רואים את שמשון הגיבור, ארוך השערות, עומד לפנינו. למותר להוסיף, שכולנו חלמנו להיות בעתיד גיבורים כשמשון.

המורה פורמאן נערץ על ידי התלמידים, ההורים והמורים כאחד.

וממוסד זה לבית־הספר ״תרבות״.

המורה שלמה גורפינקל — יבדל לחיים, הנמצא כיום ברחובות ועומד על משמרתו בהוראה — היה המחנך של המחלקה השלישית (בבית־הספר ״תרבות״ היו מחלקות ולא כיתות). הוא לימד את לימודי הטבע והגיאוגרפיה. על פי רוב היה המורה גורפינקל אוהב ללמד בחיק הטבע, להצביע תוך כדי הסבריו על ציפור ועל פרח ולהדגים ניסויים. עם הפשרת השלג, כשהשמש

התחילה שוב לחמם את עולמו של הקב"ה, העצים היו מתכסים בעלים וכל היקום היה קם לתחיה, — היינו יוצאים עם המורה גורפינקל לטיול הראשון, הרחק מחוץ לעיר, אל הנהר סלוץ. שם היה המורה מלמד את שיעורו כשהוא משליך זרד לתוך המים, כדי להראות לנו את כיוון הזרם של הנהר. הנה זאת גדה ימנית וזאת שמאלית, זה אי מוקף מים מכל הצדדים וזה חצי אי ומוקף מים רק משלושה צדדים.

זו היתה התחלה נאה של לימודי הטבע והגיאוגרפיה.

גם בארץ פגשתי את המורה גורפינקל כשהוא מוסיף לטייל עם תלמידיו אלא שהתלמידים הפעם היו צברים, והטיול בחוצות רמלה.

המורה גרוסקופ לימד את השפה, הדקדוק, הגיאוגרפיה וההיסטוריה הפולנית, ובכלל כל דבר שהיה שייך לפולין ולעתיקותיה. בהתחלת השעור היה תמיד מעיר לתלמיד זה או אחר בעניני התנהגות ונימוסים. פלוני פגש אותו ברחוב ולא הסיר את כובעו, לא קד קידה ולא אמר "דזין דוברי, פאֲנוּ" (שלום, אדוני). הוא היה מקפיד מאוד על התנהגות טובה.

המורה טוביה לוין לימד ציור וגיאוגרפיה של ארץ־ישראל. מנהגו היה לא להיעזר בספרים. למה לו ספר? מי כמוהו מכיר את הארץ, שעבר אותה לאָרכה ולרחבה בהיותו חייל בגדוד העברי? הוא היה תולה את מפת הארץ על הקיר ומתחיל להרצות לפנינו, ואנחנו רושמים: "במרחק של חצי שעה הליכה מתל־אביב, בכיוון דרומי מזרחי, נמצא בית־הספר החקלאי מקוה ישראל, שנוסד ע"י קרל נטר". כשהגעתי לישראל, ונסעתי מתל־אביב לבית העולים בבאר־יעקב, והאוטובוס נעצר ליד מקוה ישראל, וקראתי את השלט — כמעט שצעקתי מרוב התפעלות: הנה מקוה ישראל של המורה לוין!

בזמן שעוריו של המורה לוין עמדו תמיד במחלקה רעש והמולה, כעין זמזום של דבורים. הרגשנו כי בשעה זו אפשר "להשתגע". מספיק היה שהמורה לוין יוציא מידו את הקלף החזק שלו, ומיד השלך הס. הוא היה מבטיח, שאם המחלקה תתנהג בשקט, אז הוא יספר לנו על מעלליו בגדוד העברי, על השתתפותו בהגנה ב־1921, בפרעות בירושלים. בקוצר רוח חיכינו לסיפורים אלה, אבל משום מה לא זכה המחזור שלנו לשמוע הרבה מהם.

ואם בשעת הפסקה לא השתוללה בחוץ אחת המחלקות והתלמידים נשארו בחדר, למדו ושיננו פעם נוספת את השיעור, ידוע היה בכל בית־הספר כי ודאי יהיה שם שיעורו של מנהל בית־הספר, בכבודו ובעצמו, אדון דיכטר.

קפדן גדול היה המנהל. בשיעוריו צריכים היינו לשבת זקופים ודרוכים כשהידים שלובות מאחורי הגב. ואם אחד התלמידים פגם באוירת הדריכות והקשב — היה נענש. היה מקבל את מנתו בסרגל על כף היד.

ניסה מישהו להתלונן בבית, לא שמעו לו. תשובת ההורים היתה תמיד:

"המנהל דיכטר פותח את הראש ומכניס לשם את התורה".

ואכן, כללי החשבון ופרקי התנ"ך שלימד אותנו ושציווה עלינו לשננם היטב — שמורים בזכרוני עד היום הזה.

ישׂשכר בסטוס

בית־הספר „אורט"

עד כמה שזכור לי, נוסד בית־הספר המקצועי של "אורט" בשנת 1922. היו בו שתי מגמות: לנגרות ולתפירה. המוסד התקיים בזכותם של שלושה אנשים: ד"ר שטינברג, שהיה היו"ר שלו ופעל לטובת המוסד ברוב מסירות ומרץ, גדליהו ליפשיץ — המזכיר, שלאחר עבודה מסורה ומאומצת מאד במשך שנתיים חלה במחלה שממנה לא קם, והגב' הינדה גולדשטין. שלישיה זו היתה הרוח החיה בכל המפעל וגם במוסדות ציבוריים נוספים.

מלכתחילה נפתח בית־הספר בשביל ילדי בית היתומים ובית־המחסה — כדי ללמדם מקצוע. אני הייתי הנער היחידי מן החוץ שההנהלה הסכימה לספחני ללימוד הנגרות, מאחר ורציתי לעלות לארץ־ישראל כבעל מקצוע.

המורה הראשון לנגרות היה המדריך (אינסטרוקטור) צוויי. הוא היה איש וילנה, בעל מקצוע ובעל השכלה. מר צוויי מילא את תפקידו רק שנה אחת. אחריו מילא את מקומו מר גורבאץ', שנשלח ע"י מרכז "אורט". הוא היה איש רובנה שנקלט מהר בעירנו והתמיד בעבודתו שנים רבות.

ברבות הימים התעוררו בעיות חינוכיות בשתי המחלקות של ביה"ס. הנהלת המוסד הרכיבה מועצה מיוחדת לבעיות החינוך ושותפו בה גם ארבעה חניכים, באי־כח של ילדי בית־היתומים, בית המחסה, הנגריה והמתפרה.

המחזור הראשון יצא מן המוסד באמצע שנת 1924. לכבוד הסיום נערכה תערוכה יפה של עבודות התלמידים.

בית־הספר הוציא במרוצת השנים מחזורים רבים. רבים מן הבוגרים נמצאים כיום בארץ.

א. נ. משורר (זינגרמאן)

הנוער הסרנאי במרכזי התורה

מדי שנה בשנה הוציא בית־הספר העממי העברי, שהשתייך לרשת בתי־הספר של "תרבות", מחזורים של תלמידים צעירים. גם התלמוד תורה והישיבה הוציאו מחזורי נוער בגיל שבע־עשרה. בפני כולם עמדה במלוא חריפותה השאלה "לאן".

רק מספר מוגבל של תלמידים יהודים הצליח להתקבל בבית־הספר התיכון הממשלתי. חוץ ממנו לא היה בעיר שום בית־ספר תיכוני אחר, שיכול היה לקלוט את הנוער, פרט לאלה שבחרו להם את המלאכה ולמדו בבית־הספר המקצועי "אורט".

גם המצב הכלכלי לא איפשר העסקת הבנים בעסקים, שלא זו בלבד שנמצאו במצב של עמידה, אלא שסימני ההתדלדלות והירידה היו ניכרים בהם ביותר. אין פלא איפוא, שהנוער ראה את המוצא בעזיבת העיר — להכשרה ועליה, או למקומות שבהם נראו סיכויים לקבלת עבודה.

לא היה מרכז תורה חשוב בפולין, שאליו לא הגיעו בני הנוער של סארני לשם המשכת לימודיהם. בעיקר בחרו בני סארני בווילנה, זו "ירושלים דליטא" שיצאו לה מוניטין במוסדות החינוך שבה, בהם היו שפות הלימודים יידיש ועברית.

מדי שנה בשנה יצאו עשרות תלמידים מבני סארני לשם לימודים ב"ווילנער אידישער טעכני־

קום", בגימנסיה העברית ובסמינריון למורים. גם במוסדות החינוך של ווארשה, קובל, רובנה, ובאוניברסיטאות של ווילנה, לבוב וקראקוב, רב היה מספרם של בני סארני.

הנוער הסארנאי הצטיין בחריצותו, בצמאונו למדע ובנכונותו לקיים את התורה מתוך צמצום. ומשום שקיימו את תורתם מתוך עוני, זכו רבים מהם לסיים את לימודיהם בהצטיינות. בני סארני היו בולטים בכל מוסדות החינוך בהתנהגותם ובפעילותם החברתית והציונית.

מהם יצאו מורים, טכנאים, רוקחים, מהנדסים, אנשי ציבור ואנשי תרבות, שהיו לתועלת רבה בתפוצות הגולה, ושרבים מהם הגיעו גם לארץ ותופשים עמדות חשובות במדינה ובחיי הציבור.

משה יוז

פעילות תרבותית בסארני

סארני נודעה כמרכז תרבותי חשוב, לא של תושבי המקום בלבד, אלא של כל העיירות והיישובים שבסביבה.

העידו על כך במידה רבה הספריות הציבוריות, שמנו מאות קוראים ונתקיימו עד לחורבן העיר.

4 ספריות קבועות התקיימו בסארני: ספרית "תרבות", ספרית "השומר הצעיר", ספרית יידיש של ארגון הפועלים "קולטור ליגע ביבליאָטעק" וספריה בשפה הפולנית, שנוסדה מטעם השלטונות.

הרשיון מטעם השלטונות להחזקת ספריה, כלל גם את הרשות לארגן פעולות תרבותיות וחברתיות. משום כך התארגנו כל חיי התרבות והחברה מסביב לספריות. תחת השלט של הספריות התארגנה הפעילות המפלגתית ובעיקר פעולת חינוך הנוער.

בעיקר התרכזו מפעלי התרבות מסביב לספריה "תרבות", שהלכה מחיל אל חיל ונעשתה מוסד גדול וחשוב. הספריה החלה ברכישת ספרים בשפות יידיש, עברית ורוסית, אך במרוצת הזמן, לאחר שרוב הקוראים למדו את השפה העברית ונזדקקו לה, עברה הספריה לרכישת ספרים עבריים בלבד. לא היה ספר עברי שהופיע בשוק שלא נרכשו ממנו כמה אכסמפלרים.

חוץ מפעולותיה בהשאלת ספרים לקריאה, הקדישה הספריה את מאמציה בעריכת שיחות, הרצאות, משפטים ספרותיים ונשפי שאלות ותשובות ("קעסטל אָוונטן") על נושאים ספרותיים ותרבותיים שונים. פעולות אלו עוררו התענינות הציבור בבעיות החברה והתרבות. כל מאורע מדיני, ספרותי וחברתי, שהתרחש בעולם היהודי, מצא לו הד על במה זו, שהביאה ברכה רבה לעבודה הלאומית והציונית ולחינוך הנוער.

בין העסקנים והספרנים של ספרית "תרבות", שטיפחו באהבה, במסירות ובהבנה מרובה את יצר הקריאה של הנוער והתושבים, ושמרו על רכושה והתפתחותה של הספריה, היו: מייסד הספריה נחמיה ניסמאן, גדליהו ליפשיץ, שמת בדמי ימיו ושהמדור לספרות ילדים נקרא על שמו, ברל צירולניק, חיה הכטמאן הי"ד, ויב"ל משה זינגרמאן ומשה יוז.

בין הספרנים, שטיפלו בספריה במסירות ובאמונה, היו: פנינה פלד וגולדה טורוק הי"ד, ויב"ל אהרן ניסמאן, לוי סוכר ושלמה זינגרמאן.

כאמצעי להדרכת הציבור בקריאה ולפיתוח הטעם הטוב והרמה האינטלקטואלית של ציבור הקוראים — שימשו המשפט הספרותי וה"קסטל אָוונטן". כל ספר חדש שזכה להדים ובקורת חיוביים, שימש נושא למשפט ספרותי ולויכוח פומבי. מורי ביה"ס והאינטליגנציה השתתפו

TEATR WIĄZOWSKICH

Sobota 7/… r. b. o godz. 1 p. p.

…dzie si…

ŻYWA GAZETA

UDZIAŁ BIORĄ· Biber, Cuprik, Dworacki, Dychter, Juz, Frimer B., Frimer Z., Tres. Tendler, Nisman, Lewin, Goldberg, Gurfinkiel Płachowski i innych

Bilety od 50 gr. do nabycia w kasie

Kolegjum redakcyjne.

טעאטער וויענזאווסקי

שבת דעם 7/ וו ה. י. 1 נ. מ.

קומט פאר צום 1-טן מאל אין סארני

א לעבעדיקע צייטונג

מיט א רייכן פאליטישן און קולטורעלן אינהאלט

מיט'ן אנטייל פון די בעסטע ליטערארישע קרעפטן פון סארני

Teatr WIĄZOWSKICH

Sobota dn. 21 lipca b. r. o godz. 1 p. p.

odbedzie sie

SAD LITERACKI

n. t.

„Żydowska inteligencja"

Z udziałem nast. osób: Biber L., Glik J. Goldberg M., Gurfinkiel Sz. Dichtiar A., Dworecki A., Juz M., Lewin A., Muryk B., Muryk L., Złotnik i inni.

Bilety od 50 gr. do nabycia w kasie

Komisja biblioteczna „TARBUT".

טעאטער וויענזאווסקי

שבת דעם 21 יולי ה. י. 1 נ. מ.

קומט פאר

א ליטערא-רישער געריכט

איבער דער

יידישער אינטעליגענץ אין גלות

דער צוזאמענשטעל פון געריכט:

פארזיצענדער פונ'ם טריבונאל: משה גאלדבערג

אסעסארן: א. דיכטיאר, מ. יוז

פארטיידיקער:

בנשפים אלה ותרמו תרומה נכבדה להפצת תרבות הקריאה בין השדרות הרחבות של הציבור.

בין עסקני "תרבות" הפעילים נמנו שמואל זינגרמאן, ל. ביבר, אברהם טורקניץ והמורים רבינוביץ, גולדברג, דיכטר, ויבדל״ל — גורפינקל, חנה טרס ואחרים.

פעולה נכבדה לפיתוח הטעם האמנותי והרגש הלאומי תרם גם חוג חובבי התיאטרון, שעם מיסדיו ומטפחיו נמנו נפתלי ברזוביץ ויהודה פלחובסקי.

התוכן הלאומי והכללי של ההצגה, הופעות החובבים והצלחתם במשחק, הלחנים מהאופרטות שהוכנו ולוו ע״י העסקן והכנר הצנוע והמוכשר בנימין איידלשטין והפכו שלגרים והושרו בפי כל, — רעננו את חיי העיר ושימשו חוויה לצעיר וזקן.

זכורות לטובה השחקניות החובבות: רחל׳ה ברנשטיין ובוזיה פרימר־פיש, ליובה צ׳רניאק־פרלשטין, ותבדלנה לחיים הנמצאות אתנו בארץ: זינה פרימר, פסל ז׳ולטק־אדליס, דינה קורד־בוצקה (וינבלט), קלרה "גלוצקה" גורנשטין־טליתמן.

מבין החובבים ייזכרו לטובה: יהודה פלחובסקי, א. א. דבורצקי, שלמה מוריק, שברצטוך, ישראל־בר נימן, ויבדל״ל — נפתלי ברזוביץ, הרשל פלוטניק ואחרים.

חוג החובבים חינך קהל צופים רחב וקבוע, שביקר בהמוניו גם בהצגות של הלהקות המקצו־עיות שהיו מגיעות לעירנו תכופות בהווכחן שאכן קיים בעיר קהל צמא לאמנות המשחק.

נוסף על הלהקות התיאטרוניות היו מבקרים בעירנו גם אמנים וקריינים מפולין, אמריקה וארץ־ישראל. בין המבקרים בסארני היו ה"ווילנער טרופע", "וויקט", אברהם מוראבסקי, זיגמונט טורקוב ואידה קמינסקה, יונס טורקוב ודיאנה בלומנפלד, דינה הלפרן, נחמה קדיש, ברוך אגדתי ואחרים.

לציון מיוחד ולשבח ראויה הדאגה המתמדת לנוער. בספריה היה קיים מדור מיוחד לילדים. גם החוג של חובבי התיאטרון אירגן להקת־ילדים, שהציגה מחזות לתלמידי ביה״ס בהדרכת הבמאי יהודה פלחובסקי הי״ד, שחיבר ועיבד כמה מחזות היסטוריים ובין היתר את המחזה ההיסטורי "צווישן צוויי דורות", שזכה למספר הצגות ולהדים חיוביים בין הילדים והוריהם.

הקהל צמא הדעת, שגדל על ברכי הספרות העברית והאידית, משך את תשומת לב הסופרים במדינה, שנענו ברצון להזמנות ביקור. כל הופעת משורר וסופר היתה הופכת למאורע תרבותי, שריכז מאות משתתפים.

זכורים במיוחד ביקוריהם של הסופרים: יונה רוזנפלד, פרץ מארקיש, יואל מאסטבוים, ז. סג־לוביץ ומשה סטאבסקי (סתוי).

גם הכוחות המקומיים תרמו תרומה תרבותית חשובה בהרצאות על נושאים שונים ובהשתתפותם בעתון בעל־פה ("לעבעדיקע צייטונג"), שנחשב למוסד כמעט קבוע וריכז תמיד חוגי ציבור מגוונים מכל השכבות. על פעילי המשתתפים בעתון נמנו: א. א. דבורצקי, טוביה לוין (ט״ל), ל. ביבר, יהושע ניסמאן, א. דיכטר ז״ל, ויבדל״ל — זינה פרימר, טוניה טרס, ברל פרימר ומשה יוז.

בזכות הפעולה התרבותית והלאומית הזאת עלה וגדל מספר העולים מסארני לארץ־ישראל. לא נמצאה משפחה אחת, שלא שלחה את נציגיה לארץ. כיום אין כמעט יישוב בארץ, שבו לא ימצאו נציגיה של סארני.

משה יוז

ה„ספקטאקל" הראשון בסארני

אחרי המהפכה הראשונה ברוסיה הצאריסטית, יצאה התנועה הציונית בסארני ממחבואה ואירגונה הלך והתרחב. התנועה הקיפה את כל צורות הפעולה הציבורית.

באחת הישיבות של הועד הציוני הוטל על ועדת התרבות לערוך ספקטקל (הצגה). כידוע, אסור היה בזמן המשטר הצארי לערוך הצגות ביידיש, פרט לערים הגדולות: ווארשה, אודיסה, וילנה. הכנותינו להצגה היו מלוות חששות ופחד גם יחד: פחד מפני השלטונות וחששות שמא לא נצליח ונהיה ללעג בעיני הציבור.

אחרי דיונים וויכוחים בחרנו במחזה "דער אינטעליגענט" של אנסקי. את התפקיד הראשי של ה"אינטעליגענט" מילא ה' אהר'ל זנדוייס ז"ל, ואת תפקיד האב — ה' משה בורקו. גם אני השתתפתי בהצגה. לצערי שכחתי את יתר המשתתפים. ההצגה היתה מאורע חשוב בסארני. המחזה הוצג פעמים רבות ותמיד בפני אולם מלא. ההצגות גרמו לליכוד הנוער בסארני. ההכנסות היו קודש למטרות חברתיות שונות ובעיקר לקק"ל.

במשך הזמן נוספו חברים לחוג הדראמאתי והוצגו המחזות: די מכשפה, מירעלע אפרת, דער דארפסיונג ועוד.

בין המשתתפים שנחרתו בזכרוני היו: ליובה טשרניאק ובעלה חיים פרלשטין (הוא שימש כלחשן), מאניס סוסניק ואחותו, ט. ברזוביץ, גורנשטין, חנה זאנדווייס, משה'ל גאמרמאן, בן אפרים, בילקה גאמרמאן ועוד. המורים אברהם פורמאן ובנימין אידלשטין ביצעו את החלק המוסיקלי.

יחיאל סלוצקי

תנועות ומפלגות

סארני הציונית

סארני (Sarny) — פירושה: איילות. ואכן, לאיילות ביערות פולסיה דמיתיך, סארני — לאיילות חמודות, נטויות־גרון, טובות־לב, חולמניות וכאילו מתחננות: לטפוני ואהבו אותי.

אודה ולא אבוש: היתה לי חולשה מיוחדת לסארני, שכה הזכירה לי את עיירתי אני: אוסיפר־ביצ', פלך מינסק, ברוסיה הלבנה. שתיהן צעירות (בנייתן התחילה על גבול המאה התשע עשרה והמאה העשרים), שתיהן מכלל עיירה יצאו ולכלל עיר לא הגיעו, שתיהן עטורות יערות ונהרות (סארני — הנהרות הורין וסלוץ' סביב לה), שתיהן תוססות עבודה, ייצור ומסחר, מלאות תורה ודעת, שתיהן ציוניות וחלוציות ולשתיהן שפע של חן וחסד ועליצות נעורים.

סארני נימנית על פולסיה וווֹלין כאחת, כי משובצת היא בין שתיהן. מצד אחד היא נמשכה לפינסק, שנתנה לנו את שר המדיניות הציונית — חיים וייצמן, ומצד שני — לז'יטומיר, מתוכה יצא שר השירה העברית — חיים נחמן ביאליק. אם להוסיף את השכנות עם קוריץ, בה זרח אורו של רבי פינחס, ומאידך את השכנות עם קלוסובה — בית־היוצר לחלוציות עובדת מתרוננת; ואם לראות את הרקע הכללי של יהדות פולסיה וווֹלין — יהדות עממית, עמלה, ענוות־רוח, תורנית, לוחמת על פת לחם ועל זכויות אנוש וחולמת על ארץ־ישראל, עצמאות וקוממיות, — הרי מצירופם של כל אלה יתגלה ויתעלה צביונה של קהילת־סארני הקדושה והטהורה.

עם יהודים מסארני נפגשתי לראשונה במשרד הארצישראלי המרכזי בוארשה, שמה היו באים לסדר עניני עליתם ארצה.

משרדים ארצישראליים היו ברוב ארצות העולם החפשי, בהן היו ישובים יהודיים, אך הגדול והחשוב בכולם היה המשרד בוארשה. פולין שימשה ארץ־מוצא עיקרית לעליה, ובשנות 1920—1923 היא שימשה גם ארץ־מעבר לרבבות פליטים. אותו זמן הגבולות עוד לא היו כה סגורים־אטומים, ורבים השכילו להגניב עצמם לתחומי פולין (בעיקר לערי ווֹלין ועיירותיה), ומכאן — ברובם הגדול — לעלות ארצה.

הייתי חבר הנהלת המשרד ומנהל מחלקת־העבודה שלו, ובתפקיד זה — ממונה על מתן רשיונות־עליה (סרטיפיקאטים), שהיו מתקבלים מירושלים. היו פרקי־זמן של קשיים בחלוקת הרשיונות בגלל מיעוט מועמדים לעליה, ביחוד בתקופות של משברים כלכליים בישראל. צריכים היינו אז לנקוט אמצעי עידוד והמרצה לעליה כדי לשמור על הסרטיפיקאטים שלא ילכו לאיבוד, כי אם לא — עלול היה אף דבר זה לשמש תואנה בידי ממשלת־המנדט במדיניותה לצמצם ככל האפשר את העליה ולהפחית ככל האפשר מלכתחילה את מספר הסרטיפיקאטים. היו זמנים כאלה, אך על פי רוב היה מספרם של שוחרי־העליה עולה בהרבה על מספרם של רשיונות־העליה, ומאות מועמדים החזיקו בסרטיפיקאט אחד. בימי העליה הרביעית (1924—1926) היו אנשים עומדים ימים שלמים בתור כדי להירשם לעליה ולהתיצב לפני הועדה הבוחנת. ועדה זו מתפקידה היה לעיין בשאלונו האישי של המועמד ובהמלצות של המשרד הא״י המקומי או של עסקנים ציוניים, וכן לשוחח אתו פה אל פה כדי לעמוד על טיבו מבחינת הכרתו הציונית והתאמתו לתנאי הארץ. אף כי נעשו בבחינות אלה גם שגיאות, ולא אחת נכשלו הבוחנים — ואני בתוכם — בפסילת מועמדים ראויים לעליה או במתן אישור לבלתי־ראויים לכך, הרי בדרך כלל, התמחו הבוחנים בפעולתם וסיגלו לעצמם טביעת עין ואוזן לשם הערכה נכונה ונבונה של טיב המועמד. הנסיון לימד, כי נוסף לתכונות האיש צריך לבחון גם את מקום מוצאו. היו ערים — גם אזורים שלמים — שניכרו באחוזים גבוהים, ואפילו גבוהים מאד, של יורדים מבין העולים שלהם, והיו שהצטיינו באחוזים נמוכים או אפסיים. וולין נימנתה על אלה האחרונים. היו בוולין ערים ועיירות, — ברסטצ׳קה, הורוכוב ועוד, — שעצם הופעת שמן על השאלון או הדרכון של המועמד לעליה היתה מספיקה בשביל קבלת הסרטיפיקאט המבוקש. בין המכובדות ביותר שבקרב ערים אלה היתה — סארני.

והנה זכיתי וביקרתי בסארני. בשנת 1930 — אם איני טועה — היה הדבר. נשלחתי שמה לערוך מגבית למען ״קרן היסוד״. בערים שונות בפולין היו נערכות המגביות ״בנוסח לייב יפה״, נוסח של ״מגבית־חג״, נוסח של ״שבוע ארצישראלי״. לא רבות היו הערים, בהן היה ניתן להשתמש בנוסח זה, כי לכך היה דרוש רקע ציוני מובהק. בסארני היה רקע זה במובנו הנעלה ביותר. בסארני נערכה המגבית ״נוסח יפה״...

מקפיץ אני את עצמי אל מעבר לשואה, חוזר לאותם הימים, מעלה בזכרוני רשמים, הרגשות וחויות, מעביר נגד עיני את רגע צאתי מהרכבת לתחנת סארני ופגישתי עם העסקנים הציוניים הרבים, שבאו להקביל פני, ונעשה לי כה טוב, כה חם — עד כדי כאב בחזה. עוד שם, בתחנה הגויית, ״הודלקו הנרות״ בפרוס ״חג המגבית״, והחג נמשך כל שבעת ימי שבתי בסארני. היו אסיפות מפוארות, מלאות השראה, גדושות התלהבות ציונית, תוך התרפקות בלתי פוסקת על האורח, שבא — לדרוש כסף... — באיזו אדיבות ורחבות־לב ניתן כסף זה בסארני! לא גדולים היו הסכומים כי לא היו עשירים בסארני, — לכל היותר — אמידים אחדים. לפנים, כאשר סארני

עמדה על אם הדרך בין פולין ורוסיה — ללא גבולות אטומים — וכאשר רב היה המסחר, ביחוד מסחר העצים, היו בסארני יהודים עשירים רבים. בזמן ביקורי שלי בסארני לא נשארו אלא סיפורים על אותם ימי־הרווחה, על עשירים שהיו וירדו מנכסיהם. לא היה איפוא ממי לקבל תרומות גדולות. אך מה יקרה וקדושה וטהורה היתה כל תרומה ותרומה — תהיה קטנה כאשר תהיה — בסארני! נדמה לי, כי לא היו, בכלל, סרבנים בין הסארנאים. לכל היותר, אחד, שנים, שלשה יוצאים מן הכלל, שלא באו אלא ללמד על הכלל.

רב היה האור, שבקע ועלה מלבותיהם של אנשי־סארני, אור הכיסופים לציון, לגאולה.

✶

1939. ירחי הקיץ. נשלחתי מהארץ לפולין לנהל בצותא עם מ. ארגוב, א. ש. יוריס, ב. מניב ופ. רשיש — את מערכת השקל והבחירות לקונגרס הכ"א, שהתכנס בימי 16—24 באוגוסט אותה שנה בג'נבה.

בוקר יפה אחד, סמוך לגמר השליחות, הודיע לי פ. רשיש, מרכז הפעולה, כי עלי לנסוע לסארני. "מתאר אני לעצמי — אמר לי — כי לאחר ווארשה, לודז', צ'נסטוחוב, ראדום, ביאליסטוק, וילנא, קרקוי, לבוב, פינסק, רובנה וכו', שביקרת בהן, ולאחר שכה עייפת, אין סארני הקטנה והדלה והמרוחקת עלולה למשוך את לבך, אך להוי ידוע לך, כי לפי מספר השוקלים ביחס לאוכלוסיה היהודית, תופסת סארני את המקום הראשון בפולין".

עם כל עייפותי תפסה סארני "הקטנה והדלה והמרוחקת" את דמיוני. נסעתי.

הגעתי בשעות הערב. בתחנת־הרכבת חיכו לי חברים, ידידים ומכרים רבים. ושוב אותה המית־הלב, ההתרגשות והחגיגיות. — אותה? — לא אותה התרגשות ולא אותה חגיגיות. פקע מיתר בכינור ויצא צליל עמום, צליל עצוב.

כן, עצוב. פולין כולה שרויה היתה אז בעצבות. ביולי 1939 הכתוב מדבר, סמוך למלחמת־העולם השניה. לא פולין בלבד, העולם כולו היה נתון בקדחת של ערב מלחמה. ברם, בשום ארץ אחרת לא הורגש הדבר בחריפות כזאת, בלתי־אמצעיות כזאת, — ממש וימש מלחמה, — כמו בפולין, שכל תותחי־הדיבור, ומאחוריהם — תותחי־האש, של היטלר וגבלס, היו מכוונים בראש וראשונה אל לבה. שרי־הממשלה וראשי־הצבא בפולין נשאו נאומים יהירים, נופפו בחרבות והרבו בעריכת מצעדים וטכסים צבאיים, — בחינת: בכובעינו נכסה אתכם!, — אך כל זה היה ללא הועיל. התכונה הצבאית הקדחתנית והתעמולה ההיסטרית בגרמניה, המשא־ומתן האומלל בין אנגליה ורוסיה, המגע המתהדק והולך בין גרמניה ורוסיה — אירועים אלה וכיוצא בהם שימשו סימנים מובהקים להתקרבות שעת־האפס והטילו מרה שחורה באוכלוסיתה של פולין. ואם הפולנים כך, היהודים — על אחת כמה וכמה. הן היהודים היו מאז ומעולם הקרבנות הראשונים, השעירים לעזאזל.

אמנם היו יהודים, שבעקבות החרם הפולני, המצוקה הכלכלית האיומה והרדיפות הפוליטיות והתרבותיות שגברו והלכו, כמעט והתפללו בלבם להלם, לשבר־ענן פוליטי, ל — מלחמה, בחינת — תמות נפשי עם פלשתים. היו כאלה — אחד מעיר ושנים ממשפחה. ברם, המוני היהודים, מתוך תחושה של אסון גדול, התכווצו ונדבקו איש אל רעהו, כעדר־כבשים לפני סערה, והתפללו לשלום. התפללו — ולא האמינו בשליחות תפילתם. והיו העצב והיגון משתפכים והולכים, מעמיקים והולכים, עוצרים את הנשימה וחונקים, חונקים. אפלה — בצהרים.

ביקרתי אז בערים רבות בפולין, ובכל מקום יכולתי לחתוך בסכין תחושה זאת, הלך־רוח זה. וככל שהעיר היתה קטנה יותר כן היתה העצבות כבדה יותר. הרעש וההמולה וקצבם המהיר

קבוצת „שיבת־ציון" בסארני בשנת 1925, לרגל נסיעתה של משלחת לא"י לשם רכישת קרקעות.
מימין לשמאל: יושבים — אברהם אהרן דבורצקי, ראובן צודיק, ישראל ליברמן, אשר גוניק, שמאי מטורין, שמואל זינגרמן, פסח קלייד, יעקב בריק, ..., יצחק מוצ'ניק, ... עומדים — חיים גליק (אולייניק), ברוך קלייד, משה לייב זולוטוב, אברהם בלז'ובסקי, ברל גליק, משה גורפינקל, זרח דנגבורג, נח גליק, יעקב יוז, וולפל טוראק, משה זינגרמן, קופל קוזלוב.

קבוצת העולים הראשונה מסארני בשנת 1921
מימין לשמאל יושבים למטה — חייקל כשר, אברהם גוטליב (מדומב־רוביצה). יושבים על הספסל — יחיאל סלוצקי, שטיין, לאה פיקמאן, משה"ל גמרמאן, דוד לוין. עומדים בשורה העליונה — צבי ביצ'יק (יר־דני)ביילקה גמרמאן, יוסף רזניק

הועד למען קרן־היסוד בסארני עם ב״כ המרכז בפולין מימין לשמאל: בשורה הראשונה למטה — יהושע קוסטרומצקי, אליהו ריזי. בשורה השניה למטה — ישראל בר ניימאן, אשר ניסמאן, פלסקון. בשורה האמצעית יושבים — ברוך סלוצקי, יהושע גלויברמאן, יצחק לוין, הסופר רייזפדר, מ. בונים, מגדל לאופר, יעקב בריק, שמואל זינגרמאן, יצחק צודיק. בשורה העליונה עומדים — מאיר שטיין, יהושע ניסמאן, ישראל ליברמן, חיים פרלשטיין, אברהם טורקניץ, שפסל דרלאכטר, יעקב יוז, משה יוז

כינוס מחוזי של ״העובד״, שהתקיים בסארני בשנת 1935

של החיים בעיר הגדולה היו מקהים במקצת את חריפותה של התחושה. לא כן בעיר הקטנה, בעיירה, בה ניתן לאנשים לחשוב יותר, להיות יותר עם עצמם, ומתוך כך הם היו מגיעים לעצם הייאוש — עוד בטרם בוא המעשה, לפני האסון.

האימה השחורה ביותר ירדה עלי במזריץ׳, הסמוכה לבריסק, ובסארני. עשיתי בסארני שעות מעטות. העיר כאילו נשתפלה, נתכמשה, השתוחחה. האנשים דיברו בשקט, כמעט בלחש, והיגון ניבט מעיני כל אחד מהם. יגון ו — ייאוש.

היתה אסיפה גדולה. הרציתי בה. סיפרתי על הארץ, הספר הלבן, המאבק עם הבריטים, המשכת הבניה, ההכנות לקונגרס...דיברתי גם על מצבם של יהודי פולין — על רקע מצבם הכלכלי וההברתי ועל רקע המתיחות הטרום־מלחמתית. ניסיתי להיות אופטימי, לעודד אותם, לנחמם, לחזקם ולאמצם. האזינו, מתוך ריכוז כל החושים, לכל שאמרתי על הארץ ועל הציונות. ואשר דיברתי עליהם — מצבם ועתידם — נפל על אוזן לא שומעת, משל אמרו לי: הנח! מצבנו ברור וידוע לנו יותר מאשר לך! ולא טוב לנו! אדרבא, לך לקונגרס ואמור שם: לא טוב! ושוב ארצה ואמור שם: לא טוב!

אחר האספה ניגשו אלי שני צעירים ואמרו לי בצחוק: קחנו אתך במזודתך. — צחוק מתוך דמעות, מתוך ייאוש. כל סארני צחקה את הצחוק הזה... —

אללי לי, לא יכולתי לקחתם. הם נשארו. ו — אינם.

יתגדל ויתקדש.

ישראל ריטוב

אסיפה ציונית במחתרת בימי הצאר

מעטים מיוצאי סארני שבארץ יודעים, שעוד לפני מלחמת העולם הראשונה קוימה בסארני ע״י מספר צעירים אסיפה ציונית במחתרת. מאלה שהשתתפו באסיפה זו זכורים לי ארבעה, מהם נמצא רק אחד בחיים והוא רחוק מאתנו.

הימים היו לפני חג החנוכה. וולקוביץ, שהיה הפעיל ביותר בתנועה הציונית בסארני, הזמין לחדרו כשמונה חברים צעירים והציע לערוך אסיפה אי־לגלית, ושכל אחד מאתנו יביא לאסיפה את מכיריו שבהם הוא נותן אימון.

מטרת האסיפה היתה לשמוע הרצאה על ערך חג החנוכה והלקח שיש ללמוד ממלחמת המכבים בקשר לתנועה הציונית הלוחמת לתחית העם והארץ.

באותה ישיבה עובדה תכנית מפורטת ומדוייקת. לשם הסוואת האסיפהביימנו אירוסין של זוג, שנבחר למטרה זו, וכל הנאספים צריכים היו להתנהג כקרואים לנשף. שכרנו חדר באחד הבתים שבקצה ״זאפאליעסקה״. בתור מרצה נקבע י. ג.

בא היום המיועד. החדר קושט, על השולחנות נפרשו מפות צחורות ונערכו מעדנים ונרות דלקו. כל זה השרה אוירה חגיגית. שלושה חברים הועמדו על המשמר מסביב לבית, על כל צרה שלא תבוא.

בשעה הקבועה התאספו כל המוזמנים. מספרם, אם איני טועה, היה כשלושים. את האסיפה פתח וולקוביץ, ואחריו הרצה י. ג. את הרצאתו. בסוף נפרדנו כל אחד לביתו לאחר שנקבעה תכנית פעולה להבא.

יחיאל סלוצקי

ארגוני הנוער הציוני

סארני היתה עיר ואם בישראל, ששכנה על אם הדרך בין קיוב וורשה, וילנה ולמברג. כל התנועות הצבוריות שקמו ברחוב היהודי, והן היו אז בשפע, לא פסחו גם על סארני היהודית.

כאשר לאחר גמר מלחמת העולם הראשונה נתרבו הקשיים על דרך העליה מרוסיה, בה פעל כבר "החלוץ", שנוסד ע"י יוסף טרומפלדור, התחילו קבוצות חלוצים משם לעבור מערבה — לפולין — בתקוה למצוא דרך לארץ. לאחר גניבת גבולות, סבל ורעב היו סוף סוף מגיעים למחוז חפצם. קבוצות חלוצים כאלה עברו בסארני, לאחר כיבושה ע"י הפולנים, ושהו בה מספר חדשים. בואם הסעיר ועורר אף את הנוער הסארנאי.

ב־1919 התארגנה קבוצת צעירים ממיטב הנוער הסארנאי לשם עליה לארץ־ישראל. הקבוצה שהורכבה מבני טובים הכשירה את עצמה זמן מה לעבודה בגני ירק ואצל בעלי מלאכה. ב־1920 יצאה הקבוצה הראשונה, בראשותו של משה'ל גאמרמאן ז"ל, את סארני, ולאחר טלטולים רבים הגיעה לא"י.

הפרידה הפומבית הגדולה שנערכה להם בתיאטרון ויונזובסקי, הדברים שאנשי הקבוצה השמיעו בהזדמנות זו ולאחר הפרידה בבית הנתיבות בה נכחו כל יהודי העיירה — השאירו רושם בל יימחה על הנוער בסארני. העיירה הפכה במשך הזמן לעיר ציונית, שההגשמה האישית־חלוצית ציינה את הנוער שלה.

בעל חשיבות רבה לגבי החינוך הציוני של הנוער בעיר היה בית־הספר העברי "תרבות". ביה"ס זה חינך מאות רבות של ילדים לעברית, לציונות ולהגשמה בארץ.

ראשיתו של בית־הספר בגימנסיה העברית שנוסדה בסארני בשנת 1918. אמנם שפת ההוראה בה היתה עדיין רוסית ורוב המורים לא היו יהודים, אולם לאחר כמה שנים, עם כניסת הפולנים וההתקשרות עם מרכזי היהדות הפולנית, הפכה הגימנסיה לבית־ספר עברי עממי "תרבות".

בית רחב־מידות, בעל שתי קומות ומוקף גן עצי פרי גדול, שעמד ברחוב אוגרודובה ושימש את המשטרה הצארית, הוצא למכירה לאחר המלחמה. קבוצת עסקנים הזדרזה, אספה כסף והצליחה לרכוש את הבית הזה בשביל בית־אולפנא מודרני לילדי העיר. כך זכה ביה"ס "תרבות" לבנין נאה, שאיפשר לו את הרחבת פעולותיו.

כל הפעולה הציבורית בעיר — אם לא הודרכה ע"י בית־הספר, הרי הושפעה מעצם קיומו. כל הסתדרויות הנוער נעזרו, אם במעט או בהרבה, ע"י המורים, ובעיקר ע"י בוגרי ביה"ס, המחזורים שיצאו ממנו מדי שנה בשנה.

החלוץ והחלוץ־הצעיר

עלית קבוצת החלוצים הראשונה ב־1920 השאירה רושם בל יימחה על הנוער בעיר, אולם לא דאגו הראשונים להשאיר במקום מסגרת ארגונית שתמשיך את פועלם. רק ב־1923 התארגן מחדש סניף "החלוץ" בסארני, ובשנת 1924 — סניף החלוץ־הצעיר.

מאז הופעת "החלוץ" השתנה היחס לעבודת הכפים. רבים מבני הנוער, שלא באו משכבות העובדים, נטשו את לימודיהם ועיסוקיהם ופנו לעבודה. רבים התחילו ללמוד מקצועות, שלא היו שכיחים ברחוב היהודי: מסגרות, בנין, גננות ועוד. הסניף אירגן גינות ירק, פריקת קרונות, עבודות עפר ועוד. כל אלה לא ענו לשאלה של הכשרתו היסודית של הנוער לקראת חיים במציאות חדשה בא"י.

בקיץ 1924 ייסד סניף "החלוץ" בסארני את "קיבוץ חוצבי אבנים" בקלוסובה. קיבוץ זה הפך במרוצת הזמן למעוז ההכשרה החלוצית בפולין ומגדלור לתנועה העולמית כולה. בשנה הרא־שונה לקיומו היה קיבוץ קלוסובה חלק מסניף "החלוץ" בסארני. על הסניף היתה הדאגה להתארגנותו של הקיבוץ ולקיומו, ובו היתה הרזרבה האנושית שלו. רק לאחר פניות רבות מצד חלוצי הסביבה, הוסכם על הרחבת הקיבוץ. לאחר עלית ראשוניו, עבר הקיבוץ לרשות תנועת "החלוץ" בפולין. במשך השנים גדל קיבוץ קלוסובה, רכש עמדות עבודה והפך להיות קיבוץ ההכשרה הגדול ביותר והחשוב ביותר בפולין. כן נוסדו סניפים לקיבוץ זה, שקלוסובה שימשה להם מרכז ומורה דרך. אלפי חלוצים הכשירו את עצמם בקלוסובה ובסניפיה, והם חיים כעת בקיבוצים ובישובים רבים בארץ.

השפעתו של קיבוץ קלוסובה על הנוער בסארני היתה רבה מאד. רבים היו הביקורים ההדדיים, והקשרים בין הנוער והקיבוץ היו הדוקים מאד.

לא תמיד יכלו חלוצי סארני לקיים את הכשרתם בקלוסובה. קרבת המקום לבית ההורים הפריעה. לכן נדדו חלוצי סארני למקומות אחרים, למרחקים. בני "החלוץ הצעיר" מסארני היו הרוח החיה בקיבוץ ההכשרה השני בגודלו בפולין "שחריה". חלוצי סארני נהפכו לשם דבר בקרב תנועת החלוץ בפולין.

בתחילה היתה הפעולה בסניף "החלוץ־הצעיר" בסארני סובלת מעלית החברים, אולם לא עבר זמן רב ודור צעיר וחדש העמיס על עצמו את עול הפעולה החינוכית. הסניף התמלא שוב חברים.

הסניף פיתח פעולה חינוכית־רעיונית יסודית. צעירים שהצטרפו אליו חסרי נסיון וידיעה, יצאו ממנו כשהם חלוצים בעלי הכרת היעוד ונכונים למעשה. הסניף היה מורכב משכבות "צעירים", "נעורים" ו"מתבגרים", והצטיין בריבוי המגשימים. סניף החלוץ־הצעיר בסארני נמנה עם הסניפים היפים והחזקים בתנועה בפולין.

השומר־הצעיר

בשנת 1921 נוסדה בסארני הסתדרות "השומר־הצעיר". היא כבשה את הנוער בסערה. במשך זמן קצר הקיפה 200 בני נוער בערך, ב־3 שכבות: "כפירים", "נעורים", "קשישים". "השומר־הצעיר" בפולין היה מאורגן אז כהסתדרות צופית — בנוהג, בלבוש ובצורת הפעולה. סממנים אלה משכו אליהם את הנוער בהמוניו.

הקן פיתח פעולה תרבותית, צופית וספורטיבית ענפה. במשך זמן קצר הקיף הקן את מרבית הנוער הלאומי בסארני, וחלקו היה ניכר בכל שטחי הפעולה הציונית בעיר. אולם דבר זה לא נתקיים זמן רב. בתקופה הראשונה לקיומו לא חינך עדיין "השומר הצעיר" להגשמה אישית ולא כיוון את חבריו להכשרה ולעליה לארץ. אחרי זמן מה פנו חבריו הבוגרים איש איש לעברו ללימודים בוילנה, ללימודים בגימנסיה הפולנית שנוסדה אז בסארני, או לעסקים — לתכלית. עם עזיבת הבוגרים הוזנח חינוך הצעירים. הסתדרות "השומר הצעיר" כמעט פוזרה.

כעבור זמן מה באה שכבה חדשה של נוער, מבוגרי ביה"ס "תרבות" ותלמידיו. הם חידשו את הפעולה. השוה"צ קבע בינתים דרך ההגשמה של בוגריו, יציאה לקיבוצי הכשרה, עליה לארץ וייסוד ישובים של בוגרי התנועה בה. קו זה נתן תוכן חדש לפעולה החינוכית־רעיונית. הקן התארגן מחדש משכבות נוער מכל הגילים. הבוגרים יצאו לקיבוצי הכשרה, ומשם עלו ארצה.

סניף השוה"צ בסארני נמנה אף הוא עם הסניפים היפים של תנועה זו בפולין.

הסתדרות "פרייהייט"

"פרייהייט" היתה הסתדרות נוער מפלגתית, ליד מפלגת פועלי־ציון צ"ס. היא היתה מורכבת מנוער עובד, מוגדר למפלגה. "פרייהייט" עסקה בפעולה ציונית וגם בפעולה מקצועית בגולה. את בוגריה המגשימים היתה מעבירה ל"החלוץ" והאחרים — למפלגה. בהמשך הזמן כיוונה אף היא את חבריה לקיבוצי הכשרה ולעליה.

"פרייהייט" עמדה במגע עם "החלוץ הצעיר" ו"השומר הצעיר". רבים מחבריה נמצאים בארץ בחזית ההגשמה.

בדרך כלל רבים היו הויכוחים הסוערים בין הסתדרויות הנוער השונות, מהם חשובים ומהם פחותי ערך. אולם מעבר למחיצות הארגוניות, איחדה את כולן רוח האחוה החלוצית וההכרה שהן נושאות המאוויים המשותפים של הנוער היהודי בגולה לפתרון הבעיה הלאומית של העם והבעיה האישית של כל צעיר בישראל.

ליד הסניפים התקיימו מועדונים, בהם רוכז הנוער. המועדונים היו לעתים נפרדים ולעתים תחת קורת גג אחת. כל אירגון התנבא בסגנונו, אבל כולם התכוונו לדבר אחד — חינוך הנוער לא"י עברית־חלוצית. רבות היו הפעולות המשותפות של כל האירגונים — פעולות למען הקרנות הלאומיות, למען "תרבות" וביה"ס, למען א"י העובדת וקפא"י, למען ההכרה וההכשרה החלוצית.

הסתדרויות הנוער החלוצי בסארני ריכזו מאות רבות של בני נוער, שמצאו בהן מורה דרך לעתידם האישי, בית לעתות הפנאי, מקום לבילוי זמן, ותוכן לחייהם.

היה בסארני גם נוער, ציוני בהשקפותיו ובעיקר ברגשותיו, אלא שלא מצא את דרכו אל הסתדרויות הנוער החלוצי. גם נוער זה חיפש דרך לפעילות ציונית מועילה ומצא אותה בעבודתו למען הקרנות הלאומיות, ביחוד למען הקרן הקימת לישראל, הליגה למען א"י העובדת ועוד. צעירים רבים הקדישו מזמנם וממרצם לפעולה ב"תרבות", ביה"ס והספריה. הספריה היתה מרכז תרבותי חשוב. חוג צעירים אחר התרכז סביב פעולה בימתית, ועוד אחרים — בפעולה ספור־טיבית, קבוצות ספורט לאומיות.

רבים מן הנוער בסארני הצילו את עצמם ע"י ראית הדרך מבעוד זמן, אולם רבים־רבים מאד לא הספיקו לעשות זאת ונספו בשואה.

משה'ל זינגרמאן

השומר הצעיר בסארני

אל תשמע בן למוסר אב,
ולתורת־אם — אל אוזן תט...

עוד מהדהדות בלבותינו מלים אלה של המשורר, אשר היו נקראות ליד המדורה היוקדת בערבי קיץ ובלילות ל"ג־בעומר באזני מאות בני־נוער רוננים ברחבה הגדולה שבין חורשות האורן של בנין הסטרוסטה ובית העלמין היהודי.

כאילו צחוק עשה לו הגורל האכזרי, שהועיד דוקא אותה הרחבה להיות רחבת ההריגה; שדוקא בה נחפרו, לארכה ולרחבה, הקברים בהם נטבחו ונקברו חיים הורינו וחברינו.

אלפי נערים ונערות התחנכו בקן השומר־הצעיר בסארני מאז הווסדו עד חיסולו. אם לא הכל המשיכו בדרך זו, אם לרבים היתה תנועה זו תקופת מעבר קצרה והם פנו עורף ליסודות

האידיאולוגיים שלה והצטרפו להשקפות עולם וחיים אחרות, הרי בכולם נשאר הניצוץ, שנדלק על ידיה בלבותינו, וכולם כאחד זוכרים את תקופת הנעורים שבילו בשעריה, כאחת התקופות המזהירות והנעימות בחייהם.

השומר־הצעיר, שלאחר גלגולים אחדים נהפך מהסתדרות של סתם צופים להסתדרות של צופים בעלת השקפת עולם ציונית חלוצית, נוסד ע״י ברל פרימר. הוא, בהיותו תלמיד הגימנסיה העברית בקובל, הביא לסארני את בשורת ההתחדשות החלוצית של הנוער במסגרת השומר־הצעיר. ואף כי מרבית זמנו שהה פרימר, לרגל לימודיו, מחוץ לעיר, אף על פי כן הניח יסוד לאירגון מוצק של הקן במקום. התלבושת השומרית, הצופיות, השירה והריקוד החלוציים, כבשו את הלבבות, ורבים מבני הנוער התחילו להתדפק על דלתות הקן. בראשית קיומו קיבל הקן לשורותיו את המעולים שבבני־הנוער. אך במשך הזמן הוא נהפך להיות מקום קליטה לכל נער ונערה בסארני שרצו להצטרף אליו. ואכן, קלט הוא בקבוצותיו, בעדותיו ובגדודיו מן השכבות העשירות והעניות כאחד, מבני האינטליגנציה הסארנאית הדלילה עד בני המון העם. כולם נתמזגו ליחידה אחת. התלבושת השומרית האחידה כיסתה על אי השויון החיצוני, והעבודה החינוכית יצרה גם שויון פנימי, אשר סילק כל הרהור של יחוס והתנשאות, שהיו מקובלים בקרב יהדות סארני.

בית־הספר ״תרבות״, מוריו ומנהליו (רבינוביץ, גולדברג, דיכטר) — העריכו מאד את הפעולה החינוכית שנעשתה בקן השומר־הצעיר במקום. הפגישות בין מדריכי הקן, המורים והמנהל היו תכופות מאד. כל שנה בל״ג בעומר היה בית־הספר מקבל בטקס חגיגי כתות שלמות לחברות בתנועה. גם קן השומר־הצעיר, אף כי כלל בשורותיו גם רבים מבני־הנוער שלמדו בבית־הספר העממי הכללי והגימנסיה הפולנית, העריך מאוד את בית־הספר העברי. לפני התחלת כל שנת לימוד חדשה היו בוגרי ״השומר־הצעיר״ ומדריכיו מבקרים בבתי היהודים ומנסים לשכנע את ההורים שישלחו את ילדיהם לביה״ס העברי. ויכולה היתה סארני להתגאות שבחינוך הנוער שלה לחלוציות ולערכים עבריים־לאומיים, היא עלתה על עיירות רבות בפולין.

מרבית העבודה הציונית ״השחורה״, ההתרמה לקרנות וכדומה, נעשתה ע״י בוגרי הקן. זוגות זוגות היו מבקרים בכל חודש וחודש בבתי התושבים וגובים את תשלומי הקק״ל כסדרם. בפרוס הימים הנוראים היו יושבים לילות שלמים בביתו של טארטאקובסקי ז״ל, מורשה הקהק״ל בעירנו, ומעתיקים בכתב רשימות של התורמים כדי להדביקן בבתי הכנסת לקראת החגים, על מנת שידע כל יהודי את חלקו בגאולת הארץ. ואמנם צעד קן השומר־הצעיר תמיד ראשון בין יתר תנועות הנוער בעיר בפעילותו למען הקהק״ל. לא היתה אסיפה ציונית, שבוגרי הקן וצעיריו לא היו מוסיפים לה גוונים רעננים ומחיים. שירי הארץ וריקודי ההורה היו בוקעים מחלונות האולמות ומציפים את הבאים בהתלהבות לאומית.

ההופעות הפומביות של קן השומר־הצעיר במקום היו מאורעות חגיגיים בסארני. מדי שנה בשנה, בחנוכה ופורים, היו נערכים נשפים והצגות, שהוכנו ובוימו ע״י חברי הקן, ואשר היו מחדירים את הרוח הציונית והחלוצית והעברית לתוך כל השכבות של בני העיר ובוגריה.

ומה יפים היו המצעדים של הקן בכל ל״ג בעומר. הקן היה צועד בטורים ישרים וברגל אחת לקול חצוצרה, על דגלו ודגלי גדודיו וקבוצותיו אל היער. שמחה רבה ניכרה בפני היהודים שהצטופפו על המדרכות, ותמהון וגם הערצה בעיני הגויים.

אך היו גם קשיים רבים בקיומו של הקן. תשלום החבר של הנער והנערה היה היסוד התקציבי היחיד לפעולה. שכירת מועדון וקיום הפעולות בו, היו כרוכים במעשי להטים מצד גזברי הקן.

רבים היו הימים שבהם נאלצנו לנהל את כל פעולותינו בשדה, בחורשות ובחצר ביה"ס "תרבות" — בגלל אי תשלום של שכר דירה.

הקושי העיקרי היה בקבלת רשיון ממשלתי — הלגליזציה. השומר־הצעיר היה פסול בעיני הספר הפולניות. נאלצנו לפעול במחתרת בשמות של צופים יהודים בחסותה של "טאז", ואחר־כך כמועדון ספורטיבי "שומריה" ליד הסתדרות "תרבות" בסארני. עזרה רבה הושיטו לנו מר טאר־טאקובסקי ז"ל, וייבדל לחיים ארוכים שלמה זאנדויס, אשר בתור יו"ר "תרבות" בסארני סיכנו את מעמדם הציבורי והאישי ופרשו עלינו את חסותם בפני שלטונות המחוז.

פעולת הקן היתה ענפה: פעולה חינוכית ותרבותית במסגרות אירגוניות, מתאימות לגילו של הנוער. הקן היה מחולק לגדודים, וכל גדוד — לקבוצות. כשהחניך הצטרף לתנועה בגיל 10 בערך עד 13 — היה חבר בעדת "בני־מדבר", בגיל 13—15 ב"כפירים", ובגיל 15 עד 18 — בצופים־צעירים ובוגרים, ולסוף — עדת הבוגרים. אז היו צריכים החבר והחברה להחליט על דרך חייהם. או שהיו יוצאים להכשרה, או שהיו עוזבים את התנועה. וכך מדי שנה בשנה נמשכה שרשרת המגשימים והעוזבים. אך כאלה כן אלה היו נפרדים מהקן בנשאם אתם מטען חינוכי, תרבותי, אנושי, עברי וחלוצי. רבים הם חברינו הנמצאים בקיבוצים מסילות, יד מרדכי, רוחמה, המעפיל, שמיר, עין שמר, ועוד יותר רבים הנמצאים בערים ובמושבות שונות בארץ, אך כולם מעורים בחיי העבודה והיצירה.

בראש הקן עמדה ההנהגה המקומית, שהיתה נבחרת ע"י בוגרי הקן ואשר היתה מכוונת ומדריכה את הקן בכל פעולותיו, מייצגת אותו בפני המוסדות המרכזיים והמקומיים, משתפת פעולה עם תנועת "החלוץ", הליגה למען א"י העובדת ועם יתר הזרמים הציוניים והציבוריים בעיר. מרכז הפעולות היה תמיד אחד הבוגרים־ות, אשר הקדישו את מרבית מרצם וזמנם לתנועה. היו אלה רחל, חנינא, סונקה ורבים־רבות אחרים, ראשי גדודים וקבוצות, חברים וחברות מהשורה אשר לא חסכו כל מאמץ ובעבודת נמלים יום־יומית הכשירו טיפוס חדש של נוער יהודי, יוצר, זקוף קומה וחפשי.

עם פרוץ מלחמת העולם השניה וכניסת הסוביטים לסארני נפסקה פעולת הקן, אך הגחלת לא דעכה. רבים מחברינו הושמדו יחד עם כל קדושי סארני, אך רבים אחרים נמלטו למרחבי ברית־המועצות. עם בוא היום מצאו כולם כאחד את דרכם לארץ־ישראל והתערו בחייה.

אפרים שניידר (מוניה)

תנועת „המזרחי" בסארני

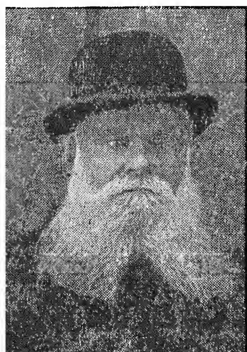
סארני היתה ידועה כעיר ציונית. רבים מאנשי העיר היו קרובים בהשקפותיהם לזרם "המזרחי", אף כי לא היו מאורגנים בו, עד שבא לעירנו המטיף הידוע הרב יצחק־יעקב צינס מביאליסטוק. כתוצאה מנאומיו הנלהבים של מטיף זה נוסד בחורף תרצ"ג סניף להסתדרות "המזרחי". הרב עשה בעירנו עשרה ימים בערך. נאומיו בבית־הכנסת הגדול ריכזו המונים מדי ערב, והם זכורים לרבים עד היום.

עם חברי הועד הזמני שנבחרו במקום, נמנו: ר' דוד בירג ז"ל — יו"ר; ר' לוי גרובר (כעת אהרוני), הנמצא אתנו בארץ — סגן יו"ר; וכותב טורים אלה — מזכיר.

כעבור שנה, בתרצ"ד, נוסדו סניפי "השומר הדתי", "החלוץ־המזרחי" וגם סניף של "מרכז בעלי מלאכה דתיים".

המעון של הסתדרות המזרחי בסארני נמצא ברחוב טופלובה 4. היו בו אולם מרווח, 4 חדרים, וגם בית כנסת וספריה לא חסרו.

הסתדרות „המזרחי" תפסה מקום חשוב בפעולה הציונית בעיר. חבריה היו פעילים בקרן־הקימת לישראל ובקרן־היסוד ובמגביות האחרות. נציג המזרחי בעיריה ובועד הקהלה היה ר' דוד בירג, יהודי תלמיד חכם ומשכיל כאחד.

ר' דוד בירג

בועד של הסתדרות המזרחי בשנת תרצ"ט (שנת עליתי ארצה) היו: ר' דוד בירג — יו"ר, ר' מנדל זינדל — סגן יו"ר, ר' שלמה גאמרמאן (שו"ב), ר' יעקב זאנדווייס ור' אשר גייפמאן — חברים.

בועד המשותף לתנועת "תורה ועבודה" (החלוץ המזרחי, השומר הדתי ומרכז בעלי־מלאכה דתיים) היו: ברוך רבינוביץ — יו"ר, יצחק אריה הארטמאן (כעת יו"ר של ועד הקהילה במונ־טריאל, קנדה) — סגן יו"ר, דוד זומר — מזכיר, זכריה בעל־עגלה ויצחק רטפן — חברים.

על הנהגת קן השומר הדתי נמנו הח"ח: יצחק אריה הארטמאן — ראש הקן, יעקב גאמרמאן — מזכיר, נחום זאנדווייס — גזבר, חוה זאנדווייס ושמריהו גנדלמאן — חברים.

ברוך רבינוביץ

מכתבו של ר' דוד בירג אל מרכז "מזרחי" בוורשה

התנועה הרביזיוניסטית בסארני

עוד בסוף שנות השלושים, כשזאב ז׳בוטינסקי החל באירגון תנועתו בפולין, הוקסמו אחדים מבני סארני מאישיותו ומתנועתו והכריזו על עצמם כעל רביזיוניסטים. ברם תנועה ז׳בוטינ־סקאית מאורגנת קמה בסארני רק בשלהי שנת 1931, כשנספחו לתנועה כמה מטובי הצעירים בעיר והחליטו להקים בה קן בית״ר.

בין ראשוני התנועה הרביזיוניסטית בסארני ומארגניה היו האחים גוניק, חיים חרפק, יוסף בינדר, מיטיה פיינשטיין, שמעון פרלשטיין, שמעון אטשטיין, ראובן קוניק, מלטה, אביגדור מוריק ושלמה זאנדוויס (בנו של יעקב זאנדוויס).

בסארני פעלו כבר אז כל אירגוני הנוער הציוני שהיו קיימים בפולין, ולכן לא קלה היתה העבודה האירגונית של בית״ר בראשיתה. אך הנוער נמשך לבית״ר, וכעבור זמן קצר נחשבנו לתנועה חזקה, שאגדה בתוכה המוני נוער לומד ועובד מכל שכבות האוכלוסיה.

בעקבות הקמתו של קן בית״ר, התארגן בעיר גם סניף של ברית הצה״ר, שבראשו עמדו המהנדס יונה מרגלית, ברזובסקי, עו״ד אוסטרובסקי, יעקב בריק, גלר ואחרים. כן התארגן ״ברית החייל״ בראשותם של בן־ציון ברזם, שמחה מוריק וברוך שניידר, וקבוצת ספורט של בית״ר — בהנהלת אריה קרמר, וקס, האחים גולדמן והלפרין. לאט לאט חדרה תנועת בית״ר לתוך שורות הנוער הגימנזיסטי המתבולל ורכשה אותו לתנועה הציונית. את הדגש בעבודה שמנו על ההכשרה הצבאית, שנרכשה במסגרת הפ. וו. הממשלתי, ועל הקנית הלשון העברית לחברים. כן היינו פעילים מאד בעבודה למען הקרנות ובשאר הפעולות הציוניות, ומלאנו אחרי הוראות המוסדות המנהלים.

במשך הזמן התבלטו אחדים מיוצאי סארני ותפשו מקום נכבד בתנועה הרביזיוניסטית, בהיקפה הארצי. בין אלה היו אביגדור מוריק, שניהל את מחלקת החינוך והתרבות בנציבות בית״ר בווארשה והיה בין מקימי הסטודיה העברית בבירה, משה בורקו — שהיה ציר לקונגרס בוינה וחבר ההנהלה הארצית של הצ״ח בפולין, ד״ר יונה גליק — אדם בעל שם ועמדה בתנועה, ואחרים.

יחד עם ההצלחות פקדונו לעיתים גם משברים קשים, שהבולטים ביניהם היו: הפילוג עם גרוסמן ומשפט רצח ארלוזורוב.

לאחר הפילוג נטה חלק מהחברים לצדו של גרוסמן. הם אף הקימו מפלגה נפרדת בשם המדינתיים. לאחר זמן לא רב חזרו בהם כולם והצטרפו מחדש לתנועת־האם.

הסערה שעברה על יהדות פולין לאחר רצח הד״ר ארלוזורוב על שפת ימה של ת״א והאשמת הרביזיוניסטים ברצח, פקדה גם את סארני והעכירה את האווירה בעיר. כמעט כל המפלגות התאחדו אז נגדנו והוקיעו אותנו כרוצחים. העיר היתה כמרקחה. בזיונות, השמצות והתקפות הדדיות היו אז מנת חלקם של פעילי כל התנועות. בכוח אמונתנו ברעיוננו התגברנו על כל המכשולים וביום הבחירות לקונגרס הצ״ח בוינה, באו לקלפיות שלנו יותר מאלף וחמש מאות מצביעים, שהביעו בדרך זו את הסולידאריות שלהם אתנו.

רבים ממנהיגי התנועה הרביזיוניסטית ביקרו בסארני, ביניהם גם מנחם בגין בתפקידו כנציב בית״ר פולין, שבא לשם מגבית ״אף על פי״ שנועדה בשביל העליה הבלתי לגלית לארץ. הצלחתו היתה רבה, והרצאתו שמשכה קהל עצום, עוררה התלהבות ממש. רבים מבין השומעים באו אז למשרדי התנועה הרביזיוניסטית והתפרקו מתכשיטיהם למען המגבית.

רק מעטים, יחידי סגולה, מחברי התנועה הרביזיוניסטית זכו לעלות ארצה ישראל. מרביתם מתו מות קדושים יחד עם כל בני קהילתם.

אשר מיאסניק

יהודי סארני והקק״ל

(מזכרונותיו של יו״ר הועד למען קרן הקימת לישראל בסארני)

אני בטוח שאיני מגזים כאשר אני מעריך שבכל פולין לא נמצאה עיירה, שדמתה לסארני במספר התושבים ובמצב החומרי, ושהגיעה בתרומותיה לסכום הכסף שסארני תרמה לקהק״ל.

לא היה בית בסארני שלא תרמו בו תרומה חדשית לקהק״ל או שלא נמצאה בו קופסא. הכל תרמו ברצון ובכבוד. הגובים נתקבלו באהדה. אם מישהו לא שילם, הרי התנצל ולא הטיח דברי התנגדות. הארגונים והמפלגות השונים התחרו ביניהם על קבלת איזור יותר גדול לאיסוף כספים. כל המפלגות היו מאוחדות מסביב לקהק״ל ומעולם לא פרצו ביניהן חילוקי דעות בענין חלוקת התפקידים בועד. העיקר היה — הצלחת פעולות הקרן.

והנה דוגמאות מעטות מרבות, היוצאות ללמד על הכלל כולו:

1) מר יעקב בריק היה בעל־בית אמיד בסארני. חייט לפי מקצועו, שרבים דפקו על דלתות ביתו למען ישתדל בענינים שונים בפני הפקידות הפולנית, אתה בא במגע לרגל עבודתו. עסקן ציוני נאמן היה, ויהודי עממי שלא עסק בפוליטיקה. רצה המקרה ודוקא הוא הצטרף להצה״ר. לאחר שז׳אבוטינסקי קרא לחברי מפלגתו לא לתרום לקרנות הלאומיות, פנה אלי מר בריק פעם בשבת בשעת התפילה במנין הציונים הכלליים בביה״ס ״תרבות״ במלים אלו: ״בקשתי, כאשר ילכו לגבות את התרומה החדשית למען הקה״ק — בל ידלגו על פתחי ביתי. אם לא תוכלו לרשום קבלה על שמי, הרשות בידכם לרשום על שם אשתי. מצפוני אינני מרשה לי לא לשלם לקהק״ל.

2) מיכאל ליטבק ז״ל — יהודי חלוש ומטופל במשפחה, שפרנסתו היתה על מלוי שליחויות במוסדות ציבור, ובעיקר חלוקת חומר גביה של הקהק״ל וקרן־היסוד, הזמנת אנשים לישיבות וכיו״ב. משכורת קבועה לא היתה לו, רק שכר בעד כל שרות ושרות.

בזה שבשר ודגים לא עלו על שולחנו בימות החול, אינני מפקפק כלל. ומסופקני אם אפילו בשבתות ניתן לו לשיר בזמירות: ״בשר ודגים וכל מטעמים״.

והנה קרה פעם שהזמנתיו לביתי כדי שיקבל רשימת אנשים לשם הזמנתם להתיעצות בקשר למפעל שיזמתי לטובת הקהק״ל. בהכירי את מצבו, הצעתי לו לקבל את שכר־הטרחה מראש, אבל מה גדולה היתה הפתעתי בהתקלי בסירוב מצדו. מר מיכאל ליטבק ז״ל ענה: ״לא כדאי להוציא כסף של קק״ל למפעל מפוקפק, תשלם לי לאחר שהדבר יצא לפועל״.

3) מי בסארני לא הכיר את ״לייביצ׳קה״ הדל, השמח, החוזר על הפתחים? טיפוס אינפאנטילי שמכלל ילדות יצא ולכלל גברות לא הגיע. לכן שימש מטרה נוחה ללעג ולקלס של גדולים וקטנים כאחד.

באחד מימי הקיץ, כשהתקיים בעיר אוסף כספים למען הקהק״ל, אם זכרוני אינו מטעני היה זה ביום ל״ג בעומר — נתקלתי בלייביצ׳קה, שניגש אלי וביקש: ״קבל נא גם ממני 10 גרושים, גם אני רוצה להשתתף ברכישת קרקע למען היהודים בא״י״.

דוגמאות מעטות אלו מראות עד כמה חדר הרעיון הציוני ללב כל אנשי סארני ומה רבה היתה

גליל הבחירות: פולסיה

פרטיכל
בחירת צירים לקונגרס הציוני הששה עשר

א. העיר סרני

ב. הבחירות התקיימו ביום הראשון, כ"ב סיון תרפ"ט (30 ליוני 1929) באולם ביה"ס "תרבות"

ג. מספר השוקלים שהיתה להם זכות בחירה: 287

ד. מספר הדעות שנמצאו בקלפי 203

ה. מספר הדעות שאושרו 203

ו. מספר הדעות שנפסלו כלום

ז. הדעות שאושרו נמסרו בעד:

מספר הרשימה	שם הרשימה:	מאוחדת עם הרשימה העולמית של	מספר הדעות שקבלה כל רשימה
1	ציונים רדיקליים „על המשמר" מאוחדים עם הציונים „הבלתי-תלויים"	ציונים רדיקליים	8 שמונה
2	„עת-לבנות"	ציונים כלליים	49 ארבעים ותשע
3	„מזרחי" ו„צעירי-מזרחי"	מזרחי	10 עשרה
4	ציונים ריביזיוניסטים	ציונים רביזיוניסטים	18 שמונה-עשר
5	רשימה מאוחדת של „התאחדות" ו„השומר-הצעיר"	מפלגת-העבודה הציונית העולמית „התאחדות"	31 שלשים ואחד
6	פוע"צ (המאוחדים עם צ. ס.) וחלוצים סוציאליסטים	פועלי-ציון (המאוחדים עם צ. ס.)	87 שמונים ושבעה

ח. הערות ועדת-הבחירות:

החתומים מטה מאשרים בזה, כי הבחירות נערכו בהתאם לתקנות הבחירות ולהוראות של הועדה הראשית לבחירות.

סרני כ"ב סיון תרפ"ט
מקום והדתום

משה [illegible]
יושב-ראש הועדה-לבחירות

חברי הועדה המקומית לבחירות

א. ירחמיאל [illegible]
ב. אברהם [illegible]
ג. משה [illegible]
ד. [illegible]
ה.

על הועד המקומי להכין את פרטיכל-הבחירות בארבע העתקות לפי הדוגמא לעיל: אחת מהן נשארת אצל מנהל הבחירות והנשארות נשלחות תיכף אקספרס ובאחריות לועדה הראשית לבחירות אל הקונגרס הט"ז, בוורשה.

אמונתם בהגשמתה ובנכונות פעולותיה למען החשת הגאולה. משום כך זכתה סארני, שמאות מבניה עלו לישראל בכל העליות והשתתפו בבנינה ובהקמתה.

מ. מ. הורביץ

די קאמוניסטישע באוועגונג אין סארני

ווי אין אַנדערע יידישע שטעט און שטעטלעך, האָט אויך אין סאַרני עקזיסטירט אַן אַנטי־ציוניסטישע באַוועגונג.

דער „בונד״ האָט עפּעס נישט זוכה געווען זיך צו אַנטוויקלען. אייניקע יונגעלייט, אַריינגעצאָרענע פון דאָמבראָוויץ (וואו ס'האָט עקזיסטירט אַ „בונד״), האָבן געפּרוּווט עפּעס טאָן אויף דעם געביט, אָבער אָן דערפאָלג. זיי זענען פאַרבליבן אַ קליין הייפעלע מענטשן אָן אַ השפעה אויף דער סאַרנער געזעלשאַפטלעכקייט.

אַ גרעסערן דערפאָלג האָבן געהאַט די סאַרנער קאָמוניסטן. זייערע לאָזונגען האָבן גערעדט צו די געפילן פון יידישע יינגלעך און מיידלעך, על פי רוב פון אָרעמע אַרבעטער־היימען, וועלכע האָבן זיך אַריינגעוואָרפן אין אונטערערדישער אַרבעט.

די קאָמוניסטישע באַוועגונג אין סאַרני האָט זיך אָנגעהויבן אַנטוויקלען אין אָנהויב פון די 20־ער יאָרן, גלייך מיט דער אַנטשטייאונג פון דער פּוילישער מדינה. פּאַראַלעל מיט די ציוניסטישע יוגנט־באַוועגונגען איז אויך געוואַקסן און זיך אַנטוויקלט די קאָמוניסטישע טעטיקייט.

דאָס הויז פון די מוראַווינסקיס אויף סאַדאָווע איז געווען באַקאַנט אַלס צענטער און דאָס סאַדאָווע געסל איז געווען די „בירזשע״. שפּעטער איז געגרינדעט געוואָרן דער פּראָפעסיאָנעלער פאַראיין, וועלכער האָט געאַרבעט אונטער אַ בונדיש שילדל, אָבער פאַקטיש האָט ער ווי אויך די „בירזשע״ אויף סאַדאָווע געדינט אַלס נעסט פון קאָמוניסטישער אונטערערדישער טעטיקייט.

די מאַכט האָט זיך אָבער גענומען ענערגיש צו ליקווידירן די קאָמוניסטישע פּאַרטיי. זי האָט אַדורכגעפירט אַ ריי אַרעסטן צווישן די אָנפירער. שמואל מוראווינסקי, יקיר רייכמאַן און אַנדערע זענען פאַרמשפּט געוואָרן צו 8 יאָר תפיסה און איינגעזעצט געוואָרן אין דראָהאָביטשער תפיסה, וועלכע איז געווען באַוווּסט אַלס „דער אוניווערזיטעט״. און ווירקלעך: די אַרעסטירטע וועלכע זענען אָפּגעזעסן אין אָט דעם „אוניווערזיטעט״, זענען אַרויס פון אים באַלעזן, געבילדעטע און קלאַסן־באַוווּסטזיניק.

נאָכן איינזעצן די אָנפירנדע חברים, פלעגן אויפגיין נייע „שטערן״, וועלכע האָבן געפירט ווייטער די אונטערערדישע טעטיקייט. צווישן זיי נישט ווייניק קינדער פון בירגערלעכע היימען, וועלכע האָבן אָפט באַקומען אַ העברעאישע אָדער אפילו אַ שטרענג רעליגיעזע דערציונג אין אַ ישיבה, ווי וועלוול טייך, נתן גערצולין, שלמה קאַרנבלום און אַנדערע.

אַ טייל פון זיי איז געלונגען צו אַנטלויפן קיין ראַטנפאַרבאַנד, ווו זיי האָבן אַדורכגעמאַכט די „יעזשאָווטשטשינע״, פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר און אַ טייל איז דאָרט אומגעקומען. נאָר איינצעלנע פון זיי איז געלונגען זיך אומקערן פון דאָרט און האָבן זוכה געווען צו קומען אַהער קיין ישראל.

די לעצטע ליקווידאַציע איז פאָרגעקומען ערב דער אויפלייזונג פון דער אַלפּוילישער

קאָמוניסטישער פּאַרטיי. דאַמאָלס איז געלונגען, ווי טייכ׳ן, מיט פאַלשע פּאַפּירן זיך צו דערלאַנגען קיין פראַנקרייך.

יקיר רייכמאַן איז פאַרשיקט געוואָרן אַדמיניסטראַטיוו קיין קאַרטוז־בערעזאַ, פונוואַנען ער איז באַפרייט געוואָרן נאָכן אָנקומען פון דער רויטער אַרמיי.

ווען די סאָוויעטן האָבן אין 1939 באַזעצט סאַרני, זענען זיי אויפגענומען געוואָרן דורך אונדזערע קאָמוניסטן מיט אָפענע אָרעמס. אונזערע געוועזענע פּאָליטיש־אַרעסטירטע האָבן געפּרוווט געבן דער אָרטיקער סאָוויעטישער מאַכט עצות ווי אַזוי איינפירן אָרדנונג. זיי האָבן אָבער אויסגעזען זער נאַאיוו מיט זייערע עצות. די ווירקלעכקייט האָט אויסגעזען גאָר אַנדערש ווי זיי האָבן געחלומט. אַ טייל פון זיי האָבן זיך אַנטוישט, ווייל זייערע אַספּיראַציעס זענען נישט באַפרידיקט געוואָרן.

מרדכי פעטשעניק

תורה וחסידות

בתי הכנסת שבעירנו

בתי־הכנסת שבעירנו היו לרוב בניני עץ, בתי מידות, סמוכים זה לזה. כל בית כנסת וקהלו — חסידי אחד הרביים.

בית־הכנסת הגדול נבנה ברחוב האנדלובה. חסידים ומתנגדים בילו בו בצוותא את זמנם בתפילה. במזרח ניצבו הרב הכטמן, השו״ב שלמקה, ויהודי סארני האמידים ובעלי ההשפעה. הרוקחים לוין וברזאם, וחתנו של הרב הכטמן — ירוזלימסקי, היו בין המתפללים בבית־הכנסת הגדול. בעלי מלאכה וסתם יהודים מצאו כאן את מקומם. ארון־קודש מעשה ידי אמנים, בעל פיתוחי עץ נהדרים, קישט את כותל המזרח. חנוכת ארון הקודש היתה מאורע גדול למתפללים ולכל יהודי העיר.

בבית־כנסת זה נערכו תפילותיהם של חזנים מפורסמים בכל העולם היהודי באותה תקופה, סירוטה ואחרים. כאן גם מצאו את מקומם בטלני העיר ואביוניה כמנשה הסבל ומאיר שואב המים. בתור גבאים נבחרו תמיד אנשים בעלי יד חזקה. המאבק על הגבאות התנהל כבר מראשית הימים הנוראים, ולא אחת הגיעו הדברים לתגרת ידים. מעל בימת בית־כנסת זה הושמעו ״מי־שבירך״ לראשי השלטון במדינה, בימי החגים הלאומיים שלה במאי ובנובמבר, והמורה גרוסקופּף היה נואם נאום בשפה הפולנית, השגורה בפיו והבלתי מובנת לשומעיו.

סמוך לבית־הכנסת הגדול התנוסס בית־הכנסת ״קופיצסקאיא״. הבית היה הדור מבחוץ ונחמד מבפנים. כתליו הצחורים נראו ממרחק. עצי ערמון וליבנה נשתלו בצדו המזרחי כדי לסוכך עליו מפני קרני החמה. בבית זה הכל הבריק, הכל היה משוח בצבע שמן. כאן התפללו סוחרי הדרגה (״קטגוריה״) הראשונה, שנהגו להתחיל תפילתם במאוחר ולסיימה בהקדם. שנים רבות כיהן כגבאי ה׳ יוסף חרפק, אביהם של אליהו, ישראל, בצלאל וחיים, המתגוררים בארץ.

בית־הכנסת של חסידי סטולין שכן ברחוב שקולנה. המתפללים בו נהגו להאריך בתפילתם,

שהיתה מלאת התלהבות ומלווה זימרה רבה. לחזנים לא היתה כאן דריסת רגל, כמנהג חסידים. שליחי הציבור היו הרב קונדה, פיניה מושקה׳ס, קיפרמאַן, השו״ב פסח אליה, שהיו עוברים לפני התיבה בימי חול, בשבתות ובימים הנוראים.

עד שעות מאוחרות בלילה היו בוקעים מהשטיבל קולות הלומדים פרקי משניות ואומרי תהלים.

בית־הכנסת של חסידי ברזנה — בקומת הקרקע שלו היו דירות מגורים, ועליהן — בית התפילה. ״עמך״ של סארני, הרוכלים שנדדו בכפרי הסביבה ותושבי רחוב שירוקה, היו מתכנסים כאן לתנות שיחם לפני הבורא. בסמוך לבית־הכנסת היה המרחץ והקדש. עניי ווֹלין, שלרגל סיבובם הקבוע נתעכבו כאן לשבת, היו זוכים לעליה של רביעי וחמישי, אולם לרוב נשארו ללא ארוחה, כי מעוטי יכולת היו חסידי ברזנה ועם כל רצונם הטוב לא השיגה ידם לארח דלפונים אלה. בבית־כנסת זה הקדימו בהתחלת התפילה, ומתפלליו היו הראשונים להסב עם משפחותיהם לסעודת־השבת.

מאחורי הפאסאז׳ של רוזנברג, במקום שלפנים השתרעה בריכת מים, שאליה היו באים בראש־השנה ל״תשליך״, נבנה בשנים האחרונות שלפני פרוץ המלחמה בית־כנסת של חסידי סטיפאן. אבי היה מבאי בית זה ולא חסך מממונו להקמתו ולטיפוחו. חסידי סטיפאן, שהיו עד אז פזורים בשאר בתי־הכנסת, התכנסו לביתם שלהם וזכו בו למספר ביקורים של הרבי.

מעבר לפסי הרכבת הוקם בית כנסת לתושבי איזור זה. ככל שרבתה כאן האוכלוסיה — התרחב גם בית הכנסת.

לכולנו היו בתי הכנסת מקור השראה ומקום להשתפכות הנפש, ובהם התכנסנו בימי שמחה ואבל. מהשעות המוקדמות בבוקר, שקשה בהן להבחין בין תכלת ללבן, עד השעות המאוחרות, יכולת לפגוש בהם את יהודי המקום, שהתפללו במנינים רבים. ואם רצית לראות את יהודי סארני, לתהות על קנקנם, לשמוע את שיחתם וללמוד את בעיותיהם — היית צריך לדרוך על סף בית הכנסת ומיד מצאת את אשר חיפשת.

רבה היתה השמחה בשבתות, כשרבי היה בא אל חסידיו. שירה אדירה בקעה אז מתוך בית הכנסת, ובמוצאי שבת נשמעה נגינתם של בעלי כלי־זמר, ובראשם גבריאל מדומברוביץ, בעל הקלרינט. הכנסת ספרי תורה לבתי הכנסת נעשתה ברוב עם, בתהלוכה ברחובות העיר כשלפי־דים מאירים את הדרך להולכים בסך.

בבתי הכנסת למדו בחורי ישיבה, ומעל הבימות הושמעו נאומים של שליחי הארץ ודרשנים. מקדשי־מעט אלה נחרבו ואינם קיימים עוד.

אברהם־אייזיק מוריק

בית הכנסת דחסידי סטולין־קרלין

שבעה בתי־כנסת היו בעירנו, ואלה הם: בית־הכנסת הגדול, שבראשו עמד הרב הכטמן ז״ל; בית־הכנסת (השטיבל) של חסידי סטולין־קרלין ושל הסוחרים (קופייצקה), חסידי האדמו״ר ר׳ משה׳לה מסטולין, שבראשם עמד הרב ר׳ אהרן קונדה; של חסידי ברזנה; בית־הכנסת שבצד פולייסקה, של חסידי סטיפאן ולאחרונה בית־הכנסת של הציונים.

בתי־הכנסת בסארני היו תמיד מלאים. יום השבת מורגש היה כיום שבתון לא רק ע״י התר־

שבים היהודים, כי אם גם ברחוב הנכרים. השבת עלתה במנוחתה הגמורה אפילו על יום הראשון. לא היה מקרה שיהודי יפתח את עסקו או סדנתו בשבת.

לאחר פטירת הרבי ישראל פרלוב מסטולין ז״ל, נתפלגו חסידי סטולין לשני מחנות: הזקנים שבחסידים בחרו בר׳ אלימלך מקארלין, והצעירים דבקו בר׳ משה מסטולין. המחלוקת בין שני הפלגים ניטשה בכל קהילה ועיירה, וגם על סארני לא פסחה. אבל על אף חילוקי הדעות, שהגיעו לפעמים עד לעלבונות אישיים, היו חסידי בית־הכנסת של סטולין־קארלין למופת בהת־נהגותם. אם בתפילה בדבקות, בבחינת ״כל עצמותי תאמרנה״, חשקה נפשך, או בשמחת החיים והתפרקות הגשמיות רצית — אל בית הכנסת של חסידי סטולין צריך היית לבוא ושם היית מוצא את שערגה אליו נפשך.

בקרב החסידים שבבית־הכנסת סטולין־קארלין נמצאו יהודים יראי־שמים ונוחים לבריות, שב־התנהגותם שימשו מופת לרבים ופירסמו את שם העיירה לתהילה בכל הסביבה.

הרב אהרן קונדה, הרב של בית־הכנסת, שבא לעיירתנו לאחר המהפכה הרוסית, היה איש תמים וירא שמים. הוא היה בעל תפילה שחונן בקול ערב. היה עובר לפני התבה בשבתות ובימים הנוראים.

ראש הישיבה, הרב חיים־מנדל קוסטרומצקי, הידוע כמחנך בני הרבי ר׳ ישראלקה, איש עניו, מצניע לכת ומסתפק במועט שבמועט, היה תלמיד חכם שלא נמצא רבב על בגדו, ומגפיו — שנעל הן בקיץ והן בחורף — הבריקו תמיד. הרב חיים־מנדל שימש ראש־ישיבה בערים אחדות עד בואו לעיירתנו. עם מאות תלמידיו נמנים אישים חשובים ביהדות ובארץ. בשנות השלושים והארבעים הוא ניהל ישיבה בעיר העתיקה בירושלים, בה גם נפל על משמרתו בזמן מלחמת השחרור, לפני ההפוגה הראשונה. מספרים, שכאשר באו מקורביו וביקשו ממנו שיעזוב את מקום הסכנה, ענה: ״גם אני חייל, אני מגן על ירושלים עיר הקודש״.

עם החסידים החשובים נמנו: ר׳ הרשיל ברגמן, ר׳ פסח בורקו, ר׳ צבי טורקניץ, ראש התל־מוד־תורה, ר׳ פסח־אליה כ״ץ — שו״ב, ר׳ פנחס (מלכה׳ס) זאנדווייס, שנודע כבעל תפילה בעל קול חזק ביותר, ר׳ אליעזר ז׳וק (הגדול), ר׳ אליעזר סוסניק (הקטן) — הגבאי של חברת תהי־לים, ר׳ שלמה סופר — טיפוס של חסיד עניו, השלם עם אלוהיו ודבק בו בכל לבו (מת בטבעו במקווה), ר׳ שלמה וולפס ור׳ שלמה־מנדל רוזמאן, ר׳ יהושע החלבן (דער מילכיקער), ר׳ אשר אהרן גמפל, ר׳ דוד קורנבלום (דער פוילישער), ר׳ בנימין קאנטורוביץ, ר׳ יהודה פרלשטין ובנו נוח, ר׳ זאב פיקמן ובנו משה, ר׳ מייצ׳ה לוין שמפורסם היה כבעל תפילה של נעילה, ור׳ יעקב גייפמן — גבאי בית הכנסת.

אבי, ר׳ אהרון מיאסניק, שימש בתור גבאי. היה בעל צדקה, שתמיד תרם לנצרכים ועסק בהכנסת אורחים ובני ישיבה בסבר פנים יפות. לא היתה שבת שלא ארחנו אל שולחננו אורח או תלמיד ישיבה. מסירותו של אבא לאדמו״ר מקארלין היתה ללא שיור. אבא היה בין ראשי המארגנים של קבלת הפנים לאדמו״ר ולחסידיו. במו ידיו אפה את החלות ובישל את הדגים. הוא השקיע מאמצים ועמל רב, מעל ליכולתו, כדי לקבל את פני החסידים שהגיעו מהסביבה וממרחקים.

בשבת עם חשכה היו חסידי סטולין־קארלין בסארני נוהגים להסב על יד שולחנות בבית־הכנסת ל״שלוש־סעודות״. לרוב היו מסתפקים בפרוסת חלה וזנב דג־מלוח, מתובלים בזמירות ובניגונים עצובים.

במוצאי־שבתות היו מתאספים מנינים אחדים ועורכים סעודת ״מלוה מלכה״. קשה היתה על

יהודי העיירה הפרידה מהשבת ולכן האריכוה בסעודה משותפת נוספת. תפריט הסעודה היה לרוב מורכב מתפוחי אדמה בלתי־מקולפים, חתוכים למחצה ולשליש, ומרק עצמות מבושל על כרוב או סלק וקצת יי״ש לשם התעוררות. עיקר הסעודה היה בזמירות של מוצאי שבת — הניגונים והמארשים של החצר בסטולין, סיפורי צדיקים, ולבסוף — ריקודי דבקות והתלהבות חסידיים, שנמשכו עד חצות.

בואו של האדמו״ר לסארני נחשב למאורע יוצא מהכלל. מאות חסידים ורבנים מקרוב ומרחוק היו מתכנסים לשבות את השבת במחיצתו. התפילות, ה״שולחן״ שהרבי היה עורך, ועל הכל הניגונים והריקודים בצוותא — השרו אוירה מיוחדת במינה.

עם עליז היו חסידי סטולין. כשהסעודות הרשמיות ליד שולחן הרבי לא השביעום, או שסתם היו בגילופין ויצר השמחה והשובבות תקפם, היו מרשים לעצמם לבקר בחצרות החסידים, שנשותיהם היו ידועות כקמצניות, וקונים במשיכה תרנגולת או תבשיל טעים לחיך ועורכים לעצמם קומזיץ בחברת ידידים ומרעים. עם ה״מומחים״ להשגת עופות ותבשילים נמנו ר׳ אהרן גיטלס מברז׳ניץ ור׳ שמריהו פרנקל מדומברוביצה, הסמוכות לסארני. הימים בהם ביקר הרבי בעיירה נחשבו כימי גנוסיא. החסידים היו מתפנים מעבודה ומדאגות המשפחה והפרנסה. רוב שעות היום היו מבלים יחד עם חבריהם בקרבת הרבי, ששכן בתוכם.

ימי שמיני עצרת ושמחת תורה היו ימי שמחה והתפשטות הגשמיות, שהטביעו חותמם על חיי העיירה. יהודים מכל השנה, ידועי סבל ודאגות פרנסה, הפכו עורם, לבשו עוז וגדלות והר־פיעו כבעלי שמחה בראש חוצות. להקפות בשטיבל של חסידי סטולין נהרו אנשים נשים וטף. השמחה המלווה שירים בשעת ההקפות — כבשה את הקהל, והברכות לזוכים בהקפות — שיזכו לשנה הבאה — והריקודים מסביב לספרי התורה, היו מחזה מרהיב עין בעממיותו.

ביום שמחת־תורה הקדימו החסידים להתפלל. את התפילה היו מסיימים בחיפזון תוך מעשי קונדס ושובבות. עוד הפסוקים בין שיניהם וכבר הם בדרך לעריכת קידושים אצל ידידיהם. מתאספים בבית הידיד, לוגמים לגימה, טועמים מן העוגות והמטעמים שבעלת־הבית הכינה, שרים ורוקדים, ובעיקר מברכים את בעל־הבית ובני ביתו, ונחפזים להמשיך בסיבוב כדי להספיק ולא להעליב אף אחד מהמקורבים.

ליום שמחת־תורה ציפו במיוחד הילדים, שהחסידים לא שכחום וערכו בשבילם תכנית מיוחדת. המלמד ר׳ יוסף נבוז׳ני, המכונה ״משיח״, נהפך באותו יום ל״אדם חדש״. מיד לאחר תפילת שחרית, היה עולה על שולחן כשכובע משונה מקשט את ראשו ותרמיל מבד פשתן גס, כמנהג הכפריים, לצידו, מלא אגסי בר רקובים וסוכריות. ר׳ יוסף היה קורא בניגון את ״שלשה עשר עיקרים לרמב״ם״. אחרי סיימו פסוק היה מכריז: ״צאן קדשים״, והילדים לעומתו: ״מֶה״... ומיד היו משתטחים על הרצפה כדי לחטוף ככל האפשר יותר מהסוכריות שר׳ יוסף פיזר. שמחת־תורה היה גם יומו של ר׳ פסח בורקו, יהודי שקט, צנוע ועניו בעניני ציבור, שדבריו בנחת נשמעים. לכבוד היום היה חובש צילינדר, מקושט נוצות צבעוניות, או כובע נשים ססגוני, ויוצא בחברת ידידיו החסידים בשירה וריקודים בראש חוצות, מלווה ילדים עליזים, המצטרפים לתהלוכה.

השמחה היתה שורה בשטיבל גם בשאר חגי ישראל ומועדיו, וכן ב״יארצייטן״ של האדמו״רים השונים. ידעו החסידים את סוד ההתעלות מעל לחיי יום־יום האפורים, מעל לקשיי פרנסה ודאגות מסים וצער גידול בנים. בתפילה בציבור, בשתית לחיים, בניגון עצוב עד כלות הנפש, בריקוד ובבילוי בצוותא הצליחו ליצור חיים רוחניים, שהשכיחו את רישם ועוניים.

גם מחלוקות לא חסרו בשטיבל. לעתים נחלקו הדעות בענין גבאות או בענין יורשי כסא האדמו״ר וכיו״ב. הפירוד לא היה קבוע. החגים, התפילות והסעודות המשותפות שימשו פורקן ואיחדו את הלבבות.

חסידי השטיבל ידועים היו כנותני צדקה. אהבתם לארץ־ישראל היתה רבה. אדמו״רי סטולין ביקרו פעמים רבות בארץ הקודש וחשבו להשתקע בה. ניגוניהם ושירתם נקלטו בלבות בניהם החלוצים, שהגיעו לחופי הארץ בכל העליות.

אשר מיאסניק

החסידות הקרלינית־סטולינית

הד דורות, דמויות שחייהן היו קודש להאיר את חשכת חיי השעה של הפרט באורם של חיי עולם, עולות לפנינו. היסטוריה בת מאה ושמונים שנה מלאה נפתולים, שתחילתם רדיפות קשות וחרמים, וסופם — אחרי עליות וירידות — נצחון גמור. ערכה של החסידות הקארלינית נעוץ לא בהיקף השפעתה דוגמת תנועות החסידות שקמו אחריה בפולין ואוקראינה אלא בזמן ובכוח פעולותיה, לא בסטאטיקה אלא בדינמיקה. היא אחד הענפים הראשונים של החסידות. בראשית ימיה של התנועה הזאת, כש״המגיד הגדול״ ר׳ דובר יסד את בית מדרשו בעיירה מזריטש שבוולין בדרום, יסד תלמידו, ר׳ אהרן הגדול, בפרבר העיר הליטאית פינסק, בקארלין, את מרכז החסידות בצפון (בערך בשנת 1765). ערך המרכז הזה בצפון במקביל למרכז בדרום היה כה רב, עד שחסידים סתם נקראו בשם ״מזריטשר״ או ״קארלינר״. וכך אנו קוראים בתעודות הרא־שונות מתקופת הפולמוס שקם נגד החסידות: ״קראו למקוננות וקוננו לחסידים דזמן האידנא דמתקריא מזריטשר וקארלינר״. הפילוסוף שלמה מימון שחי בראשית ימי החסידות מעיד בספר תולדות חייו, כי אנשי הכת החדשה שקמה בימים ההם היו עולים אל שתי ערים ק. (קארלין) מ. (מזריטש). וכך כותב התייר הצרפתי גריגואר שביקר באותם הימים בפולין, כי לכת החד־שה — החסידים — היו קוראים בשם ״קארלינניים״, על שם המקום בו נוצרה. ואפילו בתעודות של התקופה המאוחרת (1796—1801), שנמצאו בסינאט בפטרבורג, כשהממשלה הרוסית התער־בה במחלוקת בין המתנגדים והחסידים, מכנים את החסידים סתם בשם ״קארליניים״, אף על פי שבאותו זמן כבר היתה החסידות לכל ענפיה ובתי צדיקיה נפוצה בכל רחבי פולין ורוסיה. ור׳ שניאור זלמן מליאדי, מייסד חב״ד, נקרא בתעודות האלה בשם ״ראש הקארלינאים״, כלומר: ראש החסידים.

ערך מרכז החסידות בקארלין היה רב לא רק במובן הכרונולוגי, משום שהיה אחד הראשונים, אלא גם במובן הגיאוגרפי: חסידי קארלין היו החלוצים לרעיון החסידות בליטא הלמדנית, ומקארלין, שהיתה אי בתוך ליטא המתנגדית, השתדל ר׳ אהרן הגדול להפיץ את תורת החסי־דות. מתוך קטעים מפנקס העיר נסוויז׳ (משנת 1769), שנמצאו לפני המלחמה ב״חצר״ בסטולין והמכילים תקנות והוראות של ר׳ אהרן הגדול, אנו למדים מה גדולה היתה השפעתו כבר בימים ההם בכל הסביבה. למרות הרדיפות והחרמים שהוכרזו בקהילות הראשיות בליטא, ובתוכן בפינסק עירו, עלה בידו להצית כאן את אש החסידות. „מסר את עצמו במסירת נפש על זה״ היה כתוב על מצבת קברו בהתאם לצוואתו.

זו היתה העליה הראשונה בתנועה. בשעת החרם הראשון שהוכרז בשנת 1772 גם בעירו מת

ר׳ אהרן והוא רק בן 36 שנה. ״אש אלקים אשר בערה בקרבו אכלתהו״. מתוך תורתו שבכתב יש לציין את שיר השבת הנהדר ״יה, אכסף נועם שבת״ המושר עד היום מדי שבת בשבתו בפי החסידים. תמיהני שלא נכלל שיר לירי זה ב״ספר השבת״ שיצא בארץ.

אחרי מותו ניסה אמנם תלמידו וחברו ר׳ שלמה מקארלין לשמור על ירושתו, אולם מחמת הרדיפות והחרמים הוא מוכרח היה לעזוב (בשנת 1784) את ערש החסידות קארלין ולבקש לו מפלט בעיר לודמיר (וולאדימיר־וולינסק). וכשפנה הצדיק פנה גם הודה של התנועה בקאר־לין. בכוח הזרוע היו סוגרים את בתי התפילה שלהם והחסידים היו נרדפים בלי חשך.

תקופה זו היתה תקופת הירידה בתנועת החסידות הקארלינית. ר׳ שלמה נשאר בלודמיר. בשנת 1792 נהרג על קידוש השם על־ידי הקוזאקים במלחמתם נגד פולין, ונתפרסם בספרות החסידים בשם ״משיח בן יוסף״, שגורלו ליהרג על ידי ארמילוס לפני בוא משיח בן דוד.

בגלותו ללודמיר לקח אתו ר׳ שלמה את בנו של ר׳ אהרן הגדול — הוא ר׳ אשר הראשון. אחרי מות רבו חזר ר׳ אשר אל סביבת מגורי אביו (בערך בשנת 1794), אולם לא העיז עדיין לחזור לקארלין מחמת הרדיפות, ויבחר לו למושב את העיירה סטולין, הסמוכה לפינסק. ומאז נקראים חסידי קארלין גם בשם חסידי סטולין. בשנים ההן (1796—1801) התלקחה המחלוקת המפורסמת נגד ״הקארלינים״ שבראשה עמד הרב הפינסקאי ר׳ אביגדור, שהגיעה עד לסינאט העליון בפטרבורג ושגרמה למאסרו של הצדיק ר׳ שניאור זלמן מליאדי וגם של ר׳ אשר מסטולין (יום שחרורו ״הילולא נר חמישי של חנוכה״). אחרי נצחון החסידים ואחרי השתלטם על מוסדות הקהילה בפינסק, חזר ר׳ אשר הראשון אל ערש החסידות קארלין (אחר שנת 1810), וכאן נשאר עד יום מותו (1826).

בימיו התחילה העליה השניה בתנועת קארלין אחר תקופת הירידה שהיתה בימי ר׳ שלמה רבו. עליה זו הגיעה לפסגתה בימיו של בנו — הוא ר׳ אהרן השני, אשר כיהן כמעט 50 שנה עד שנת 1872. הוא הצטיין בכוח, וחיזק את הבנין אשר בנו זקנו ואביו, והוא שהוציא את הספר ״בית אהרן״ המכיל את ״תורת קארלין״. ואם ר׳ אהרן הגדול היה שולל את העצבות (״עצבות היא אינה עבירה אולם גורמת לטמטום הלב יותר מכל לא־תעשה שבתורה״), הרי ר׳ אהרן השני לא היה מסתפק בשלילת העצבות אלא דרש מדריגה יותר גבוהה, שמחת־חיים תדירה. ורבים המספרים עדיין על האופטימיות, שהיה משריש בלבם של חסידיו. בימיו נוצרו רוב ניגוני קארלין־סטולין המפורסמים.

לפניו, ובפרט בימיו, לבשה החסידות הקארלינית צורה מסויימת הן בנוגע ליחס שבין אדם לחברו והן בנוגע לאופן עבודת הבורא.

(עפ״י קובץ ״אור זרוע״)

ד״ר זאב רבינוביץ

מנהגי החסידות בבית אבא

נסיעה אל הרבי

הסיפורים על הנעשה בחצר הרבי, החסידים המגיעים לסטולין מארבע כנפות הארץ: מרוסיה, פולין, ליטא ומערי א"י — חברון, צפת וטבריה; תיאור "השולחנות" הנערכים והתפילות בציבור, המלוות מנגינות ערבות של בעלי התפילה ר' יעקב טלכאנר ואבא ע"ה — כל אלה עוררו בי עוד בילדותי את החשק לבקר בסטולין. השאלה היתה: איך מבצעים זאת בשעה שאחי אהרן הי"ד היה גדול ממני, ולו זכות קדימה. לנסיעת שנינו — לא הסכימה אמא בשום פנים.

ענין הנסיעה לא נתן לי מנוחה. בשכלי הילדותי התחלתי לחפש דרכים להשגת מטרה זו. ראשית כל, חיפשתי את קרבת אבא ומדי פעם הוכחתי לו את ידיעותי בנוסח סטולין. באמירת ברכות השחר ידעתי להטעים את המלים של הברכה: "להבחין בין יום ובין לילה". בשעת קריאת פרשת השבוע בשבת בבוקר, שניים מקרא ואחד תרגום, או בבית הכנסת של חסידי סטולין בשעת אמירת פרשת הקרבנות, הייתי מסיים ומדגיש יחד עם כל החסידים את סוף הפסוק: "כדי לקיים מצוות דקה מן הדקה". בזמרת "כל מקדש" בליל שבת הייתי מחקה את אבא לפי הנוסח של ר' אהרן קרלינר: „כל מקדש שביעי כראוי לו, כל שומר שבת כדת מחל־לו", "שכרו הרבה מאוד על פי פעל־לו..." (לא מחללו, כי אם מחל־לו, מחל לו עוונותיו; ולא פעלו, כי אם פעל־לו את משאלתו).

הצטיינתי במיוחד בהשמעת הניגון הקדוש של ר' אהרן קרלינר — "יה אכסוף". כן הקפדתי להתנהג לפי רצונו והדרכתו של אבא. בסעודות שבת על יד השולחן נמנעתי מלשים את ידי על השולחן, לא להשעין את הראש על הידים, לא להקדים את אבא אף במלה בזמרת הזמירות. אבא הקפיד על כגון אלה. הוא היה אומר: "מיום שנחרב בית־המקדש והמזבח, משמש השולחן, עליו עורכים את הסעודות, מזבח". בלכתנו לבית־הכנסת הייתי נזהר לא לצעוד לפני אבא, במיוחד בשבת. הייתי פוסע עקב בצד אגודל כגדול וחשוב.

כתוב "זכור את יום השבת לקדשו", משמע: זכור אותו בכל ימות השבוע. ואכן, ההכנות לקראת שבת התחילו בביתנו ביום ששי בבוקר. נוסף על האפיה, הבישול, הניקוי וסידור הבית, היה כל אחד מבני הבית מכין את עצמו לקראת שבת בהליכה לבית־המרחץ, בביקור אצל הסַפר ובגזיזת הצפרנים לסירוגין, את הנעלים היה אבא מצחצח בעצמו, ומימרא בפיו בשם האדמו"ר ר' יהושע השיל מאפטא: "יהודים אינם יודעים כלל מה גדול שכרו של צחצוח נעלים בערב שבת, שנאמר מה יפו פעמיך בנעלים". לאחר מכן עוד היה צורך לבדוק מבעוד יום את מנורת הנפט והנרות, אם הם דולקים בסדר, ואחרון אחרון — אמירת שיר השירים במתיקות.

בסופם של המאמצים עלה בידי לקבל את הסכמתו של אבא לנסיעה ועוד צריך היה לקבל את הסכמתו של אחי אהרן, לבסוף הסתדר הכל, ואני בן העשר—אחת־עשרה הצטרפתי לאבא בנסיעתו לסטולין.

ראשית התחילו ההכנות לנסיעה. גם בבית־הכנסת וגם בבית חזרו ודשו בלי הרף בנושא זה. רשמו וספרו את הנוסעים במנינים; שרו בציבור את הניגונים הישנים, ושיננו את החדשים; אספו הוצאות הדרך בשביל מעוטי האמצעים שבין החסידים. קדחת הנסיעה הגיעה לשיאה ב־2־3 הימים האחרונים. מאחר שסארני היתה צומת המסילות קיוב—קובל ורובנה—וילנה נתכנסו בביתנו אורחים מקרוב ומרחוק. בני הבית החלו באריזת שק הנסיעה של אבא והקפידו לא

להחסיר שום חפץ: הטלית עם שני זוגות התפילין: רש״י ורבנו ת״ם; ה״קיטל״; ה״חוק לישראל״ ועוד ספרים אחדים, ונוסף על כל זה ארבע־חמש ״קפוטות״: לתפילה, לשימוש יום־יומי, למרחץ ולנקיות, ואחת — משומנת ומוכתמת, — לשולחנות שהרבי היה עורך. כי זאת לדעת: נוסף על תפקיד הסולן הראשי של המקהלה (קאפעליע בלע״ז), היה אבא גם ראש המגישים לשולחנות. עדיין רואה אני בעיני רוחי את המגישים עומדים על השולחנות כשעל רגליהם נעלי־בית חדשות, והם מגישים איש לרעהו את המנות.

יומיים שלושה לפני ראש השנה היו כל הרכבות בכיוון הורין—סטולין גדושות חסידים, שהגיעו מכל קצות המדינה: מווארשה, קובל, לודמיר, לוצק, רובנה. ומצד קיוב: מאוליבסק, קאראסטין, לוגין, סלובשנה. נוסף על אלה הגיעו חסידים מן העיירות והכפרים הסמוכים בעגלות. בכל קרונות הרכבת ישבו חסידים ששתו ״לחיים״ וקנחו ב״לעקעך״ או בעוגות ביצים, שרו ניגוני סטולין ויצאו בריקודים, התפללו מנחה בציבור, ואפילו הקונדוקטור (מבקר הכרטיסים) היה קצת בגילופין ודיבר חצי יידיש וחצי נכרית. הוא היה מהלך לפני הקרונות ומכריז: ״דבר אל בני ישראל ויסעו״, ״פטמה לחצאין כשרה, לשליש ולרביע — לא״. היה קיים הסכם חשאי בינו לבין החסידים: כל שנסעו בלי כרטיסים — היו יוצאים ידי חובתם בתשלום חצי המחיר לכרטיסן. תחנת ״הורין״, על כל מבואותיה, היתה אף היא מלאה חסידים. אלה באו מסביבת פינסק — מי ברכב ומי באוניות קיטור מן העיירות טורוב והורודוק. הפגישות היו כשל בני משפחה אחת שנזדמנו לחתונה משותפת. בעלי העגלות היהודיים, שמספרם היה מועט, לא הצליחו להעביר בבת אחת את כל קהל החסידים, חזרו לכן ונסעו מספר פעמים. גם רבים מבני הכפרים באו עם עגלותיהם, המרופדות שחת וחציר ירוק, להסיע יהודים ולהרויח ללא טורח מספר קופיקות.

משהגיעו החסידים לסטולין, נתמלאו בה כל האכסניות והחדרים בבתים הפרטיים. רבים מהחסידים הסתדרו בעליות של הרפתות, שרופדו בחציר ירוק. על אף השעה המאוחרת היה אור ברוב הבתים ובאויר היו מורגשים הימים הנוראים המתקרבים. ריחות של דגים מבושלים, של חלות אפויות ושאר מיני מאפה עמדו בחלל אויר. חסידים חזרו מהמקוואות, כשזקניהם ופיאותיהם נוטפים מים, והכינו את עצמם לפגישת שלום עם הרבי ולתפילת ״זכור ברית״.

כל ערב החג טיילתי עם חברי חיים, שבא אף הוא לסטולין. הוא הראה לי את חדרי המגורים של הרבי ואת חדרי הקבלה לחסידים, את שתי הסוכות: הקטנה — בשביל המשפחה, והגדולה המרווחת לקבלת קהל החסידים ועריכת הסעודות. באחת הסוכות עמד ארון קודש ובו ספר תורה שנכתב במו ידיו של הרבי ר׳ אהרן קרלינר. לקראת הימים הנוראים היו מביאים ספר תורה זה בזמרה ובריקודים ל״שול הגדול״. כן הראה לי חיים את קומות הקרקע, שבחדריהן נערכו חזרות המקהלה, החצר והמטבחים הגדולים, הבית בו גרה הרבנית האם של הרבי ר׳ ישראל׳קה, מקוואות החצר והאורוות המרווחות ובהן סוסים מטופחים ומרכבות.

הרבי אהב לדבר על מקהלות גדולות ועל מרכבות רתומות להרבה זוגות סוסים. החסידים לא קיבלו את דברי הרבי כפשוטם והאמינו שכוונתו למעשה מרכבה.

לבסוף באנו לחצר בית־הכנסת, במקום שסחורות נמכרו על דוכנים. שוק יותר יפה מאשר בחצר בית־הכנסת בסטולין לא יכולתי כלל להעלות על דעתי. מה לא היה שם? הטליתות המובחרות והיפות ביותר, עם עטרות ובלעדיהן, מחזורים מכל הסוגים, סידורים וש״סים, משניות, ספרי קודש ונפלאות צדיקים, לולבים ואתרוגים מהארץ הקדושה ומקפריסין, פמוטי נחושת וכסף, מנורות וחנוכיות, קופסאות לאתרוגים, בשמים וטבק הרחה, חטובים מעץ או יצוקים מכסף ומקושטים בצורת הכותל המערבי, מערת המכפלה, קבר רחל ושאר מקומות קדושים בירושלים,

חברון, צפת וטבריה. העינים לא שבעו מראות את כל הסחורות וחפצי הקודש, והראש הצעיר צר היה מהכיל כל מה שנתגלה לפניו בשלל צבעים.

לפני התפילה הזהירני אבא שלא להתרחק ממנו והושיבני על אדן חלון בבית־המדרש, שעביו היה מטר בערך. ישבתי שם כל שעת התפילה עם עוד נערים אחדים והשקפתי על הנעשה בבית המדרש הגדול. ראיתי את הרבי עם ששת בניו נכנסים לבית המדרש, לבושים קפוטות משי חדשות, שטריימלים על ראשיהם וגרבים לבנים על רגליהם. המון האלפים נרעד כולו. לפי רמז של הרבי, ניגש מנשה השוחט לעמוד התפילה ופתח בזעקה: "אשרי יושבי ביתך...". התפילה המלווה זמרה נחקקה בזכרוני כאילו שמעתיה תמול שלשום, והן עברו כבר עשרות שנים.

כן נשארה חקוקה בזכרוני תהלוכת ה"תשליך" בסטולין. אלפי חסידים ותושבי העיר צרו על הרחובות שהוליכו אל נהר ההורין, החוצה את העיר. הגגות והמרפסות והמדרכות היו מלאים אנשים. בשוב החסידים מ"תשליך" החשיך היום, ואורות למאות בקעו מתוך חלונות הבתים להאיר את הדרך לרוקדים בהתלהבות.

שלמה זאנדווייס

ווי אזוי איך האב זיך פארדינט א חלק לעולם הבא

איינער פון די פאפולערסטע און טעטיקסטע עסקנים אין סארני איז געווען ר׳ פנחס זאנדווייס, אָדער ווי מ׳האָט אים בדרך כלל גערופן פיניע מושקעס. אַלס גרויסער ירא־שמים איז ער געווען פשוט אַ מצוה־פרעסער, און שטענדיק געזוכט עפּעס אַ מצוה׳לע וועלכע זאָל פאַרגרעסערן זיין חלק עולם הבא. ס׳איז דערום נאַטירלעך, דאָס דער ענין פון לערנען תורה אָרעמע יידישע סארנער קינדערלעך האָט אים שטאַרק פאַרכאַפּט, און צוזאַמען מיטן צווייטן סארנער תמי־מות׳דיקן עסקן שו״ב ר׳ פסח־אליה כץ האָבן זיי געגרינדעט די סארנער תלמוד תורה. היות אָבער זיי האָבן נישט דערליידיקט די אַלע פאָרמאַליטעטן געפאָדערטע דורך דער פוילישער מאַכט ביים פאַרלייגן אַ געזעלשאַפטלעכע שול, האָט די תלמוד־תורה פיגורירט פשוט אַלס זייערע אַ פּריוואַט־שול.

ס׳זענען פאַריבער א סך יאָרן, די ת״ת האָט זיך גוט אַנטוויקלט, די צאָל קינדער איז געוואַקסן און צוזאַמען דערמיט זענען אנגאזשירט געוואָרן אַ סך מלמדים און לערער, וועלכע האָבן מרביץ תורה געווען אין די סארנער יידישע קינדערלעך.

דער בודזשעט פון דער תלמוד־תורה איז געדעקט געוואָרן פון די באשטייערונגען און זאמ־לונגען צווישן דער אָרטיקער יידישער באפעלקערונג און, פארשטענדליך, דאָס ס׳זענען שטענדיק געווען דעפיציטן. וועגן פארשידענע סאָציאלע פאַרזיכערונגען פונ׳ם פערסאָנאל און בתוכם וועגן דער קראנקן־קאסע, וועלכע איז געווען אין פוילן אבליגאטאריש — האָט קיינער אפילו נישט געטראַכט. אין שייכות מיט דעם איז אַ פּאָר יאָר פאר דער מלחמה אנטשטאַנען עפּעס אַ קאָנפליקט צווישן דער פארוואלטונג פון דער תלמוד־תורה מיט אַ לערער. דער לעצטער האָט זיך באקלאָגט ביי דער מאַכט, און אין רעזולטאט האָט די אָרטיקע קראנקן־קאַסע געפאָדערט פון דער ת״ת אַלס פאַרזיכערונג־אָפּצאָל, פּראָצענטער, שטראָף א.א. אַ סומע פון לערך 4000 זלאָטי. צו פאַרזיכערן דעם חוב איז לסוף געלייגט געוואָרן אַ סעקוועסטער אויף די פּריוואַטע הייזער פון ה״ה זאנדווייס און כץ, וועלכע, ווי דערמאנט, האָבן אָפיציעל פיגורירט אַלס די בעלי־בתים פון דער תלמוד־תורה.

היות בעת צרה פלעגן די סאַרנער יידן זיך אָפּט ווענדן צו מיר קיין װאַרשע, האָב איך אַ געוויסן טאָג באַקומען פון די ה״ה זאַנדוויס און כץ אַן אַליאַרמירנדן בריוו צו אַרויסהעלפן זיי פון דעם אומגליק און דערמיט אויך ראַטעווען די ת״ת פון אונטערגאַנג.

הגם דער ענין איז געווען זער קאָמפּליצירט, האָט מיר זיך דאָך נאָך לענגערע אינטערווענצן ביי דער צענטראַלע פון די קראַנקן־קאַסעס אין וואַרשע איינגעגעבן צו פאַרקלענערן די גאַנצע געפאָדערטע סומע אויף —.360 זלאָטי און איינצאָלן זיי אין 12 חודש׳לעכע ראַטעס. פון אַזאַ דערליידיקונג פון׳ם ענין זענען אַלע פאַראינטערעסירטע, און קודם־כל די ה״ה זאַנדוויס און כץ, געווען זער צופרידן, און די תלמוד־תורה האָט ווייטער נאָרמאַל פונקציאָנירט.

נאָכדעם, ביי מיין נאָנטסטן באַזוך אין סאַרני, איז געקומען צו מיר ר׳ פנחס זאַנדוויס און האַרציק באַדאַנקט פאַר דאָס וואָס איך האָב אים פערזענלעך אַרויסגעראַטעוועט פון אַזאַ צרה. גלייכצייטיק אָבער האָט ער געפאָדערט פון מיר מעקלעריי — אַ חלק פון דער מצוה תלמוד־תורה פאַר אָרעמע יידישע קינדער. אויף דער דאָזיקער זיינער פאָדערונג איז ער באַשטאַנען מיט דער גאַנצער ערנסטקייט און תמימות, ווייל ווי ער האָט באַטאָנט, אַז ס׳שטייט דאָך אין אונדזערע יידישע תפילות בפירוש ״ותלמוד־תורה כנגד כולם״, קען ער פשוט נישט מוותר זיין אויף זיין חלק אין אַזאַ גרויסער מצוה, וועלכע ער האָט מיר צוגעשאַרט.

מיין דערפאָלג ביי דערליידיקן דעם ענין פון דער סאַרנער תלמוד־תורה איז זעט אויס באַ־וואוסט געוואָרן אויך ווייטער פון סאַרני, ווייל אַ קורצע צייט נאָכדעם האָב איך באַקומען פון סטאָלינער רבי׳ס הויף אַ בריוו מיט פאָלגענדע בקשה:

דער סטאָלינער רבי ר׳ משה׳לע האָט, בויענדיק אין סטאָלין אַ נייע גרויסע הויז, באַקומען אַגרעסערן קרעדיט פון ״באַנק גאָספּאָדאַרסטוואַ קראַיאָוועגאָ״. די הלואה איז אָבער געווען אַקורצטערמיניקע, בלויז אויף 3 יאָר, און היות דער רבי איז נישט אומשטאַנד געווען איינצאָלן די גרויסע ראַטעס צו דער צייט, האָט די באַנק געדראָט צו פאַרקויפן דאָס הויז דורך ליציטאַציע. הכלל, ראַטעווע!

איך בין געגאַנגען אין דער צענטראַלע פון דער ב.ג.ק. איינמאָל און נאָכאַמאָל און ווידער־אַמאָל, און לסוף האָב איך געפּועלט דאָס די קורצע 3־יאָריקע הלואה איז פאַרביטן געוואָרן אויף אַ לאַנגטערמיניקן, 15 יאָריקן קרעדיט מיט קליינע פּראָצענט. די אַלגעמיינע יערלעכע ראַטע האָט באַטראָפן אַ סומע וועלכע איז לייכט געווען איינצאָלן.

ווי ס׳זעט אויס איז דער רבי געווען צופרידן פון דער דערליידיקונג, ווייל איך האָב גלייך באַקומען פון רבי׳ן פון סטאָלין אַ פּאָסטקאַרטל פול מיט דאַנקען און שבחים ״על החסד שעשית עמדי״ און פאַרענדיקט מיט פיל ברכות וכו׳ וכו׳.

באַקומענדיק דעם פ״ק, האָב איך אים תיכף איבערגעשיקט צו מיין פאָטער קיין סאַרני. מיין פאָטער ז״ל ווידער האָט דאָס געוויזן די חסידים אין סטאָלינער שטיבל. הגם די אַנוועזנדע חסידים זענען געווען אַנהענגער פון דעם קאַרלינער רבי׳ן ר׳ מלך׳קע, האָבן דאָך די וואַרעמע ברכות פון ר׳ משה׳לען, אָדער ווי זיי האָבן אים גערופן ״דעם רבינס ברודער״ — געמאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק. אָבער מער פון אַלע איז דערפון געווען גערירט ר׳ פנחס זאַנדוויס, וועלכער איז געווען נעענטער באַפריינדעט מיט מיין פאָטער ז״ל, האָט ער אים פריינטלעך אַ קלאַפּ געטאָן איבער דער פלייצע און געזאָגט:

״אַ טריפה׳נע הצלחה האָסטו, פסח׳ל! אָט אַזוי ״ניע כוואַריוּושי, ניע באַליוּושי״ (אָן ווייטיקן) ״פּאַקסטו זיך אַריין אין גן־עדן, ווייל דורך דער מצוה וועגן דער ת״ת און די ברכות פון׳ם רבינ׳ן

איז דאך דיין משה'לע געזיכערט מיט עולם הבא. נו און קענענדיק די באציונג פון דיין זון צו דיר, וועט ער דאך דיר נישט לאָזן שטיין אין דרויסן!"

אין דעם אלעם איז נישט געווען קיין שמץ פון שפּאַס, דאָס איז געזאָגט געוואָרן מיט דער פולער ערנסטקייט און תמימות'דיקייט דורך אַ ייד אַ תמים, ירא שמים און מאמין באמונה שלמה.

משה בורקו

שושלת האדמו"רים הברזנאית

שמה של ברזנה יצא בעולם, וביחוד בערים ובעיירות היהודיות של וולין ופולסיה, בגלל השושלת החסידית שבאה לשבת בה בראשית המאה התשע־עשרה. בעלי האחוזות הגדולות, שהחזיקו באדמות של העיירות היהודיות, ביקשו דרכים להתעשר; ומאחר שהחסידות נמצאה אז במעלה ויהודים דבקו בהתלהבות במנהיגים החסידיים, חזרו ה"פריצים" אחרי חצרות ה"רביים". כך הוציא "הפריץ" של ברזנה את אחד המנהיגים החסידיים, רבי יחיאל מיכל פצ'ניק, שהתגורר בסטולין, — עיירה בפולסיה שהיתה לה שושלת חסידית משלה, — העניק לו אחוזת קרקע וסייע בידו בבנין בית. נשתקע רבי יחיאל מיכל עם בני־משפחתו בברזנה ונודע שמו כר' מיכל'ה הברזנאי, שממנו מתחילה השושלת הברזנאית.

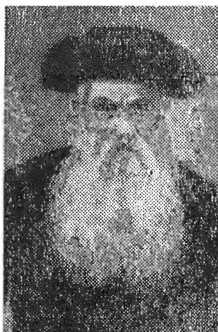
ר' יחיאל מיכל היה בנו של רבי דוד הלוי, המגיד מסטפן, תלמידו של המגיד ממזריץ', נכדו של רבי דוד הלוי, בעל "טורי זהב", וחתנו של המנהיג החסידי ר' יחיאל מיכל המגיד מזלוצ'ב. ר' מיכל'ה הברזנאי היה יושב, בעודו בסטולין, יומם ולילה על התורה ועל העבודה בבית־המדרש העירוני יחד עם בנו יחידו ר' יצחק, חתנו של ר' אהרן הצ'רנובילי. אשתו היתה חנוונית וסיפקה את מזונותיהם של בעלה ובנה, שהשקיעו עצמם בעבודת הבורא. ואכן, היה זה דבר יוצא מגדר הרגיל שהשושלת הצ'רנובילית, שכבר זכתה אז לשם טוב בכל העולם היהודי, התחתנה ברבי מיכל'ה, על אף היותו עני גדול ושפל־רוח. החתן, ר' איציקל, בנו יחידו של ר' מיכל'ה, שמו בבר הלך לפניו כעילוי וכצדיק, ולאחר מכן האדירוהו מאד בצ'רנוביל.

השושלת הברזנאית שיגשגה והתרחבה הרבה, וביחוד בימי ר' איציקל הברזנאי, שמשך אליו המוני חסידים. יצאו לו מוניטין כקדוש ובעל־מופת, ורבים היו גם הנוצרים שבאו אליו לבקש ישע וסעד. החסידות הברזנאית תקעה יסודותיה באמונה הלבבית, הפשוטה, והאדוקה. רבים היו הלמדנים ו"אנשים של צורה" שנסעו לברזנה, ואולם מרבית הבאים לא היו אלא המוני־העם הפשוטים, שבאמונה תמימה ובלתי־מסוייגת דבקו ברבי לאהבו, כילדים הכרוכים אחרי אֵם מסורה. חייטים, סנדלרים, בעלי־מלאכה וקמעונאים זעירים מוולין, ועוד יותר מפולסיה, בטח בו לבם ומסרו בידיו את גורל חייהם.

רבי איציקל הברזנאי היה עושה הרבה מזמנו בערים ובעיירות השונות, מחנך את היהודים במידות טובות ומדריכם כי ישימו מבטחם בבורא יתברך שמו. אם נפל דבר ביהודים אלה, רצו מיד אל הרבי לחלק עמו את הטובה ששפרה עליהם, ואם רעה — שימנע את בואה חלילה... וביום הפגישה עם הרבי, בין אם נסעו אליו לראש־השנה ובין בהזדמנות אחרת, שמח כל לב ונסו יגון ודאבה ובאה שעת עלית־נשמה לכל.

ר' איציקל הברזנאי נפטר בברזנה בשנת תרכ"ה. בנו רבי יוסלה, שישב על כסאו, לא "מלך" אלא ארבע שנים והלך לעולמו בשנת תר"ל. ואולם דיין היו ארבע שנים אלו שישאירו אחריו

מעשיות נפלאות. בן ל״ו היה במותו ועל אף גילו הצעיר נערץ על ידי חסידיו. דרך מותו אף הוא היה בו כדי לעורר תמהון: חסידים נתקבצו ובאו אליו לראש־השנה ויום הכיפורים, אבל הוא השהה אותה אצלו עד לאחר שמחת־תורה ואמר לכולם: ״לא תתחרטו, השארו!״ בשמחת־תורה לפנות ערב קרא אליו את בניו והורם כיצד עליהם לנהוג. את כל הערב בילה עם החסידים, ולפנות־בוקר נחפז לטבילה, חזר והוציא נשמתו בבית־המדרש שלו.

ר׳ שמואלקה פצ׳ניק זצ״ל

לאחר מות רבי יוסלה היה בנו־בכורו בן שמונה־עשרה שנה. עוד היו אז בחיים הסבתא שלו פרל׳ה ואבי הסבא שלו, רבי אהרן הצ׳רנובילי, שנפטר בשנת תרנ״ב. לר׳ אהרן היו שלושה בנים, והוא סמך ידו על הבכור, רבי שמואל, להושיבו על כסא אביו. רבי שמואל זה היה אבי אבי. הוא נהג בחסי־דות ברזנה במשך ארבעים ותשע שנים, ונסתלק בשנת תרע״ח (שלהי 1917) בברזנה. הוא היה חמיו של הרבי הבלזאי הנודע לשם רבי יששכר־דוב רוקח ז״ל.

עם הסתלקותו של ר׳ שמואל׳קה ישב על כסאו בברזנה בנו ר׳ איציקל. בנו השני, ר׳ נחום׳קה, קבע את מושבו בדומברוביצה, והשלישי, ר׳ יוסלה, התישב בסארני.

משושלת זו הסתעף עוד ענף והוא הרב ר׳ חיים׳קה טויבמן מברזנה, שהיה חתנו של ר׳ אי־ציקל. גם נטע זה הכה שרשים של בנים ובני־בנים, שהמשיכו את שרשרת הרביים עד יום הזעם שהגורל מינה שם לכולם.

(עפ״י ״ילקוט ווהלין״, חוברת ה׳ תש״ו) **הרב אהרון פצ׳ניק**

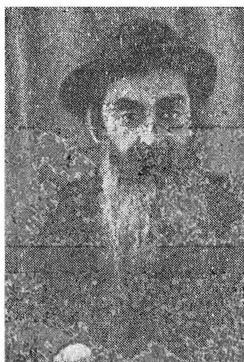
הרבי מברזנה וחסידיו בסארני

נעיצת קנה בסארני

בין זכרונותי מהקן שחרב, נתבצר מקום מיוחד לסארני, שהיתה קרובה לעיירתי ושנתייחד לה מעמד נכבד באיזור השפעתו של הסבא, הרבי חיים׳קה מברזנה.

ר׳ גדליה טויבמאן זצ״ל
מברזנה

ר׳ אהרן טויבמאן זצ״ל
מברזנה

בשנים 1905—1910 רווחה שמועה בכל הסביבה: "יש שבר בסארני". ה"דיפו" של תנועת הרכבות לכל פולסיה הועבר לסארני, ומאות משפחות של פועלים ועובדים, התישבו בעיירה. הפירמה הוורשאית הגדולה לסחר יערות "רובין ושות'" קנתה את היערות בסביבה, והמרכז שלה ליצוא, נקבע בסארני. התחילה להתפתח תעשיה והרושת־עץ. ארובות המנסריות הזדקרו למרחקים. יהודים עקרו מהכפרים הסמוכים, ווניאצ'י, סיכוב, ראפאלובקה, ופתחו חנויות, אכסניות ועסקים בסארני. מספרם הגיע כבר למאות בעיירה, המוסיפה לגדול ולהתרחב.

עם בואם של היהודים והתערותם במקום, התחילה הדאגה לשירותים הדתיים: למורה־הוראה, לשו"ב ומנקר, בית מרחץ ומקוה. במי לבחור כרב? ומי יהיה השו"ב? ומדוע זה ולא אחר? מחלוקות אף היא חלק מן ההוי הכללי והציבורי היא. אבל הכל חולף. התקוטטו, השלימו והתפשרו. עכשיו הגיעה השעה להביא גם "רבי", "יהודי־טוב", לאחת השבתות. למי שייכת סארני? — בעיקר לרבי מסטולין, ובחלק לברזנה ולטריסק.

חסידי סטולין הם בדמותו וצלמו של הרבי שלהם, "הינוקא", ר' ישראל'קה זצ"ל, תקיפים, זריזים, בעלי־להט ורצון. הם, כנראה, הראשונים שנעצו קנה בעיירה החדשה. אחריהם החרו החזיקו גם חסידי טריסק. ולאחרונה, חסידי הסבא, אנ"ש ברזנה.

איך זה נעשה? איך קונים שביתה לרבי זה או אחר במקום חדש? פשוט מאוד. בראשית היה המנין. בביתו של חסיד מקצים חדר שהופך בשבת להיות "בית־כנסת". אם בעל האכסניה של "המנין" הוא "סטוליני", מובן שזהו היסוד לבית־כנסת סטוליני, ול"מנין" זה יתלקטו חסידים ומקורבים ל"סטולין", ואותו הדבר הוא עם כל מנין אחר.

חסידי ברזנה, התלכדו מאלה שעברו מברזנה, ומאלה שעזבו את כפריהם ועברו לעיר.

ר' אברהם יעקב פויגל כינס בביתו את הבודדים "כמקלט שבלים", ויסד את המנין הברזנאי.

הזמנתו של הרבי באה לאות לליכוד, להתקשרות־יתר עם השבת, עם חסידות ויראת־שמים. זכור לי, שמסביב לביקורו של הסבא זצ"ל בסארני, היתה תנועה ערה מאוד ב"חצר", תיכננו אותו והתכוננו אליו.

"אלה מסעי"...הסבא

הסבא, ר' חיים'קה מברזנה, לא היה להוט אחרי נסיעות לשם קבלת "פדיונות". כל רו"כ — רובל כסף — שניתן לו על ידי יהודי בצירוף פתקא, סיפר על יסורים, צער גידול־בנים, חולי או מחסור. אלה הכאיבו את לבו החלש ודיכאו את רוחו. במידה שיכול היה להתחמק ולדחות את הסיבוב שלו, השנתי, בכפרים ובעיירות הסמוכות — עשה זאת. אבל הגיע זמן שנאלץ היה לצאת. הרי היו תלויים בו וסמוכים על שולחנו שני בנים המטופלים בילדים, בני כל הגילים: אבי ר' אהרן זצ"ל והדוד ר' גדליה הי"ד.

הוא דחה את נסיעתו משבוע לשבוע, עד שנמסר לו, בזהירות וברמז קל, שהחוב בחנות המכולת גדל והולך, וכי גם באיטליז ובחנות הדגים הצטבר חוב...אז באה ההחלטה על נסיעה.

היו אלה ימי מרחשוון. ירדו גשמים, ובכל שררו צינה וטחב, ה"חודרים עד לצלע השביעית". הגשמים מעורבים היו בפתותי שלג, הנופלים ונמסים תוך כדי נפילתם ונהפכים לשלולית דלוחה.

התחילה אריזת "המזוודות". — "מזוודות" — לאו דוקא, אלא כלי משונה שנקרא בשם "סעפעד" — שק של עור, בעל ארבע כנפות בארבעה קצותיו, ועליהן מכסה בעל רצועות לקשירה. שק זה נתמלא בכל עומקו בכלים שונים ומשונים: נטלה בעלת שתי ידות לנטילת־ידים, קערת נחושת, פמוטי־כסף, צלחת כסף עם כפות, כר ושמיכה, בגדי שיראין וקטיפה לשבת, קופסת־פח עגולה

ובה ה״שטריימל״ וספרי ״השל״ה״ הקדוש, ״בני־יששכר״, ״נועם־אלימלך״ לצדם של „החומש״ ו״החוק״, ״הזוהר״ וה״תיקונים״.

בעל העגלה, ה״גוי״, ועוזרו הרימו בקושי משא זה והניחו אותו בעגלה המרופדת שחת, בה היה תפקידו לשמש משען במושב לסבא ולשני הגבאים, שנלוו אליו במסע של ארבעה־חמשה שבועות — עד חנוכה.

התכנית היתה לשבות בסארני, ולאחריה שבת ברוקיטנה, שבת בקלוסובה, ושתי שבתות באוליבסק.

סארני היתה תחנה לשבת, אבל עד שמגיעים אליה כמה חניות בינים: בין השאר לינת־לילה בטיננה אצל ר׳ שמואל׳י. הוא נתבשר מבעוד זמן ובערב התכנסו אצלו כל יהודי הכפר, שנים־שלושה ״מנינים״. הם פשטו את הקפוטה של חול, הספוגה ריח של נפט, דגים מלוחים וקינמון, ולבשו בגד־שבת. הם הסבו לסעודה מסביב לשולחן ערוך וטעמו שמינית מזיו של שבת בחצר הרבי. ואם קרה ואותו ערב היה גם ערב של ״יארצייט״, הילולא של אחד הסבאים, בני ״המגיד״, או אהד מתלמידי הבעש״ט — נאמרו דברי תורה וחסידות של בעל היארצייט... ו״בזכותו יגן עלינו ועל כל ישראל״.

אחרי הסעודה ישב הסבא בחדר הקטן וקיבל פתקאות עם פדיונות כסף. בבוקר התפללו ב״מנין״ ואותה שעה מילאו הנשים את מקום הבעלים בעבודתם הרגילה. לאחר טעימה קלה, ליוו שמואל׳י עם בנו וחתנו את הסבא לראפאלובקה. אף שם היתה חניה ולינה וכינוס ושולחן ערוך, וכך גם בכפר הסמוך שלאחר ראפאלובקה. רק בצהרים יום שישי באו לסארני.

שבת של ה״רבי״ בעיירה

שבת של ״רבי״ בעיירה — שבת של חג היא. ולא רק יום השבת, ערבו ולילו ומוצאו עמדו בסימן האורח, אלא כל ששת ימי החול, ימי עשייתו של ״היהודי הטוב״ בעיירה, הסיחו החסידים והמקורבים את דעתם מעניני פרנסה ובילו שעות מרובות באכסניה, בה התאכסן הרבי.

קבלת שבת היתה בבית־הכנסת הגדול, שנתמלא מתפללים מפה אל פה. הרבי עבר לפני התיבה — בנעימה המסורתית, הידועה והמוכרה לרוב המתפללים. לא הרי נוסח סטולין, שהוא צעקה וזעקה, להט ויקוד של ״כל עצמותי תאמרנה״, כנוסח ברזנה, שהוא שלוה ושאננות, סלסול ופינוק — סוד־שיח.

בו במקום, בבית־כנסת זה, נערך ״השולחן״. עם גמר התפילה התבודד הרבי שעה ארוכה בחדרו הסמוך, ויצא לקידוש לא לפני שעה שבע. יודעי־חן ידעו את הסוד: הרי ממש עד שבע שולט ״מאדים״ במסילתו, היפוכו הגמור ממזלו של שבת ביקום — נוגה של חסד.

והנה ״שלום עליכם״ ו״אשת־חיל״ בזמרה, או בנעימת־נוסח, הכל לפי מנהגו של הרבי.

קהל החסידים בקי היה וידע כל נוסח וניגון, כי הרי גם בבית אבא שמע כל אחד מהם מילדותו ניגונים אלה.

סעודת שבת כהלכתה אף היא חלק משולחן גבוה. וודאי שעולים עליו דברי תורה מפרשת השבוע ואימרות חסידות, צדיק ודגלו לבית אבותיו.

רוח זו חפפה על השבת כולה, ושונה יום השבת מליל קבלת השבת, ומשניהם שונה שעת מנחה, שעת ״רעווא דרעווין״ אצל ״בני היכלא דכסיפין״.

עם סעודת ״מלוה מלכה״ נכנס החול. לא כל אלה שנהנו מהתפילה והזמירות, באו גם במוצאי

שבת, מהם מחוסר יכולת לצרף ל״פתק״ את הפדיון, ומהם מחוסר רצון לצרפו, וכבר פסק ה״רבי״ על אלה את פסוקו: ״ויטמנהו בחול״, בימי חול הילד איננו...

וכך עבר שבוע בעיירה, ביום חמישי או שישי פנינו לעיירה אחרת, מלווים בשיירה של עגלות, בחינת ״ויהי בנסוע הארון״.

קידוש בית־עלמין

נשארה בזכרוני נסיעתו של סבא זצ״ל לשם קידוש בית העלמין בסארני, או לפי הביטוי המקובל ״אָפּנעמען דעם הייליקן אָרט״.

לשון זו של ״אָפּנעמען״ — קבלתו חזרה של שטח קרקע ממי שהוא נעלם — מבטאת את החרדה והפחד שאפפו פעולה זו.

בעיירה וגם בסביבה הקרובה היתה ההתרגשות גדולה. הוכרז על תענית ציבור, צום מרצון לשם תפילה ובקשת רחמים.

ביום הקבוע, על פי רוב יום שני או חמישי, אחרי התפילה יצא כל הציבור ובראשם הרב, למקום המיועד, נערכו שבע הקפות סביב המקום ונאמרו ״ויהי־נועם״, תפילות, ופסוקי דרחמי, מהם שהיו מורשה לו ל״רבי״ מאבותיו ומהם שעלו בדעתו הוא. עם גמר הצום בשעה מאוחרת, באה הארגעה. אנשי החברא קדישא שנבחרו באותו היום נתנו ״תיקון״, והכל אחלו להם חוסר עבודה גמור, ו״בלע־המות־לנצח״. כך, בדיבוק חסידים, בהתקשרות לדמות נבחרת, נמשכה רציפות הדורות.

עד בוא היום המר והנמהר.

גם אז חילקו ה״רביים״, השריד ששרד מהם, עם חסידיהם את גורלם.

ביום ההוא הלכו ה״רביים״ יחד עם אנשי שלומם לקראת גורלם, לקראת קידוש השם.

י. ל. יונתן, ז״ל

האדמו״ר ר׳ יוסף פצ׳ניק

השושלת הברזנאית מתחילה מבנו של ״המגיד״ מסטפאן, ר׳ מיכל׳ה, שהתישב בברזנה וממנה הפיץ את דרכו העצמאית בתורת החסידות.

המסורת הברזנאית מספרת, ש״הפריץ״ הברזנאי התקנא בשכנו ״הפריץ״ מסטולין, שבתחומיו התגורר אדמו״ר. לכן הציע, לפי המלצת תושבי ברזנה, לר׳ מיכל׳ה ז״ל להתישב בברזנה, ובנה על חשבונו את ה״חצר״ ובית־הכנסת. ר׳ מיכל׳ה היה גר באותו הזמן בסטולין ועסק בתורה יומם ולילה. כשבאה אליו משלחת של תושבי ברזנה לבקש את הסכמתו להתישב בברזנה — השיב את פניהם ריקם, כי נפל עליו הפחד של ביטול תורה. רק לאחר שהפצירו בו מאוד, נאות להם.

ר׳ מיכל׳ה ז״ל כבר היה ידוע אז בצדקתו ובמידותיו הנעלות. השושלת הברזנאית משכה אליה את היהודי העממי, שמצא אצל אדמו״ריה אוזן קשבת ולב חם בשביל סבלותיו ומשבריו בחיים. ככה זה נמשך עד האדמו״ר ר׳ אברהם־שמואל ז״ל, שהשאיר אחרי פטירתו שלשה בנים: ר׳ יצחק שנשאר בברזנה, ר׳ יוסף שהתישב בסארני, ור׳ נחום־יהושע שקיבל את הרבנות בדומברוביצה.

האדמו״ר ר׳ יוסף זצ״ל העתיק את מושבו לסארני בשנת 1912, אחרי השרפה הגדולה בברזנה, לפי בקשתם של חסידי ברזנה בסארני. הוא היה בעל מזג טוב ושמח בחלקו, חי בסארני עד

1914, זאת אומרת עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה. כשהחזית התקרבה לסארני והקוזקים פרעו ביהודי המקום, העביר את משפחתו לחותנו, ר׳ שלום פרלוב, שהתגורר בעיירה ליד קיוב, ובעצמו חזר לברזנה. בשנת 1917, אחרי המהפכה, חזר האדמו״ר ר׳ יוסף עם משפחתו לסארני, אבל את ביתו מצא הרוס והחפצים שדודים. צריך היה להתחיל הכל מחדש.

בשנת 1918 הגיע זרם הפליטים שממרכז רוסיה לפולין — גם לסארני. בתי הכנסיות בעיר נתמלאו פליטים וצריכים היו לספק להם מזון ומלבושים. ר׳ יוסף זצ״ל הקדיש את כל זמנו ומרצו לטיפול בעניני הפליטים כדי למלא את הצרכים.

שמור בזכרוני המקרה הבא. פעם בליל חורף, בשעה 3—4 אחרי חצות, נשמעה דפיקה בדלת: בבית־הכנסת הסמוך של חסידי סטולין כרעה אשה ללדת. דרושה עזרה לסידור היולדת. ר׳ יוסף לא הרהר רגע וציווה להביאה אל ביתו. את ילדיו העביר לחדרו ואת חדר־הילדים העמיד לרשות היולדת. אף על פי שאמצעיו היו דלים, החזיק את היולדת בביתו וערך את הברית לרך הנולד.

עוד מקרה יעיד על תכונותיו התרומיות של אבי. היה זה בשעת השרפה הגדולה שפקדה את ברזנה, בה עלתה באש כמעט כל העיירה ובתוכה גם ה״חצר״. כשהבית עמד אחוז להבות, נזכר הרה״צ ר׳ יוסף, כי בתוך מגירה שבשולחנו נשאר הפקדון הכספי שהפקיד אצלו אחד מיהודי ברזנה. מתוך סיכון חיים קפץ לתוך הבית אחוז האש והוציא את הפקדון, והוא ומשפחתו נשארו בעירום ובחוסר כול, כי לא היתה כל אפשרות להציל דבר מה. למחרת הזמין את בעל הפקדון והודיע לו, שכספו ניצל והוא יכול לקבלו. האיש נדהם למשמע אזניו. בידעו באיזה מצב יצא הרבי מהשרפה, היה בטוח שגם פקדונו שלו נשרף. הוא רצה לקבל רק חלק מן הפקדון, בטענו שהצלת הכסף היתה כרוכה בסכנת נפשות. הרבי דחה את ההצעה באמרו: סיכנתי את חיי כי זאת היתה זכותי המוסרית ולא אמירנה בכסף.

אחרי המהפכה הבולשביסטית נכנסו לעיר דומברוביצה הסמוכה מחנות פטלורה ואסרו את חשובי העיר היהודים עם אחיו הרב ר׳ נחומצ׳ה ז״ל בראש. הנאסרים הובאו לסארני והיה צפוי להם מוות. ר׳ יוסף התמסר כולו למצוות פדיון שבויים ולא נח עד שכולם שוחררו.

ר׳ יוסף שגופו נחלש מעומס העבודה והתלאות, חלה במחלת הטיפוס, שהתפשטה אז, ובה׳ בניסן תרע״ט החזיר את נשמתו לבוראו.

מרדכי פצ׳ניק

דער ראש־ישיבה

ר׳ חיים מענדל קאסטראמעצקי ז״ל

גאָר אַן אַנגעזעענעם פּלאַץ האָט פאַרנומען אין דער אַלטשטאָט ירושלים ר׳ חיים מענדל (אהרן יאסעל׳ס), וועלכער איז געהרגעט געוואָרן דורך אַראַבישע שׂראַפּנעלן ט״ו באייר תש״ח, אין עלטער פון 87 יאָר.

שוין צו זעקס יאָר האָט ר׳ חיים מענדל אָנגעהויבן לערנען גמרא, און צו אכט יאָר האָט שמואל קאליקא אים געגעבן אַ „לייענען" מיטן מהרש"א. דער קליין־געוויקסיקער יינגל האָט געפונען א גרייז אין מהרש"א. שמואל קאליקען האָט זיך דאָס ניט געוואָלט גלויבן און ער איז אוועקגעגאנגען אין בית־המדרש אריינקוקן אין ש"ס פון אלטן רב ר׳ משה צבי. און כך הוה: מ׳האָט געפונען אז אויך ר׳ משה צבי האָט באמערקט דעם זעלבן גרייז אין מהרש"א און ער האָט פאַרשריבן אין אַ זייט אַ באמערקונג וועגן דעם.

אויפן ניינטן יאָר האָט ר׳ חיים מענדל ז"ל שוין געלערנט ביים קאָברינער דיין ר׳ זלמן טישעס, און דערנאָך אין אנטיפאליע ביי ר׳ פנחס מיכאלן זצ"ל.

נאָך דער חתונה האָט ער זיך באזעצט אין בריסק און איז געווען איינער פון ר׳ חיים בריסקערס מקורבים. און ווען מ׳האָט געבעטן ר׳ חיים בריסקער רעקאָמענדירן א ראש ישיבה פאַר דער לודמירער ישיבה — האָט ער ניט געפונען קיין אַנדערן ווי ר׳ חיים מענדלן.

ר׳ חיים מענדל איז געווען דער ראש ישיבה אין לודמיר ביז דעם אויסברוך פון דער ערשטער וועלט מלחמה. דערנאָך האָט ער זיך איבערגעצויגן קיין סטאָלין. ביים סטאָלינער רבי, ר׳ ישראל ז"ל, איז ר׳ חיים מענדל געווען די רעכטע האַנט. נאָך דעם רבינס פטירה, ווען ס׳האָט זיך געגרינדעט אין סארני די ישיבה "אור לישראל" אויף דעם רבינס נאָמען, איז ר׳ חיים מענדל געוואָרן ראש ישיבה. שפעטער צו, ווען די ישיבה איז אריבער קיין לוליניעץ, איז אויך ר׳ חיים מענדל געגאנגען מיט דער ישיבה.

ר׳ חיים מענדל האָט ניט געהאלטן פון פילפול. ער האָט מער באטאנט עמקות, לאָגיק פון א מהרש"א און מהר"ם שיף. ר׳ חיים מענדל איז באוווסט געוואָרן מיט זיין שכל הישר און גרויס בקיאות ניט נאָר צווישן די סטאָלינער חסידים, וועלכע האָבן אים פארגעטערט, נאָר אויך צווישן מתנגדישע לומדים. מ׳דערציילט אַז אַ מאָל פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, איז אין ווילנע פאָרגעקומען א צוזאמענפאָר פון רבנים און ראשי ישיבות וועגן חינוך אין רוסלאַנד. דער „חפץ חיים" ז"ל איז געווען דער פאַרזיצער, און דער עולם לומדים האָט אים אָפגעגעבן גרויס כבוד. דער "חפץ חיים" האָט אָנגעוויזן אויף ר׳ חיים מענדלן און געזאָגט: "אויב איר ווילט געבן כבוד דער תורה — גיט עס אָפּ דעם יידן".

פיל שטעט האָבן געוואָלט אויפנעמען ר׳ חיים מענדלן אלס זייער רב, אָבער צוליב זיין גרויס חסידות האָט ער זיך אנטזאָגט. נאָר איינמאָל, ווען די שטאָט סאַרני האָט זיך זייער געבויטיגט אין אַ רב, האָט ר׳ חיים מענדל מסכים געווען צו ווערן צייטווייליקער מרא דאתרא פון סאַרני.

פאַר די לעצטע פופצן יאָר האָט ר׳ חיים מענדל זיך באַזעצט אין דער אלטשטאָט ירושלים, נעבן דעם קארלינער שטיבל. ער האָט ניט געוואָלט פארלאָזן די אַלטשטאָט אפילו אין דער צייט פון 1936—1939 אומרועז. ווען ס׳איז אויסגעבראָכן די מלחמת השחרור האָט ער בשום אופן ניט געוואָלט פאַרלאָזן דאָס אַלטע ירושלים, ווו ער האָט געהאַט אַ גרויסן איינפלוס אויף דער חסידישער וועלט, אין און אויסער ירושלים.

ר׳ חיים מענדל האָט איבערגעלאָזן כתבים וועלכע אַנטהאַלטן חידושים אין ש"ס, אויף הלכה און אגדה. די ישראל׳דיקע סטאָלינער חסידים קלייבן זיך ארויסצוגעבן די דאָזיקע כתבים.

ר׳ חיים מענדלס נאָמען איז הייליק און טייער ביי פיל האַראַדעצער און ניט האַראַדעצער. זכר צדיק לברכה!

(מתוך „ספר הורודק")

ע׳ קאסט

ב״ה כ״ח שבט

לידידי הנכבד המשכיל מר יעקב י. זילבורמן.

כל הכבוד לך, שאתה ידידי שהתחלת להשיג אילו דרכי עבודה עבורו, כהודעה זאת מלאת שמחה כאשר גילו לפני את ידידותך לי. ותודה לך הכל. כאשר כתב הוא, אולי דוחה דבר, תתפעל רוח. קורא. ואם תאורת זאת כל המעלות יותר ממה ש.ש כן הלואי הלוה תהיו מעתידות רשמי. שהפטיחו לך לתת לך משרה, לצאת מאתי כזה לכך ויש לך ידידי נאמן שרוצה לתת לך זאת, אתה לבד ואומר לפני הכל, האמת כמו שהיא, כמו שאמרו בתלמוד שהזהירו ואמרו, עלתה מציאה דאורייתא כך וכך ואומרו לעולם לא תהיו אתה ורק לכל חלילה, חסרון אחד .ש לכן, שכאשר יעמוד על בחינה לפני זה, שאינם עבורך, יכולת בדעתו ולא יוכל להתמודד ולעמוד על מקומו, וזה הכל מפני ששכל הוא מאוד כזה עצמו או לזאת. אוהבך ידיד. הכל וכן דרש אודות כזה את החסרונות וגם המעלות שלך, נאמן רוח מאוד גם כן, לעשות עבודה זו

וזה גם תמורה, ותמיד שהתחלת להבין רצון מאוד על כך המתר טוב, אולי זה הכל כמלאכה חדשה, ולא כמלאכה מחשבת כלומר, דבר שנדרש להמחשה: חלוצי הלוא לא למד לעובדים כאלה גלותי לכן כל ימי ורבותיו לכן ולכן כל אושר באותו כזה אושר, הכל ידידך מכבדך ... מרדכי ווסטרופן.

על הנותר אני אומר שאתה תגיע אף לכל הדרוש בהבנה יתרה והלוא. ועוד הסיבה שאתה תהיה שליח טוב להביא ברכה לך, ותודה לך

בשולי מכתב

יש מצבות, עשויות אבן, שמקים אדם לזולתו; ויש מצבות, עשויות מפעל חיים, שמקים אדם לעצמו. — אולם יש מצבה שהיא חשובה מאלה — של מכלול מדותיו הטובות של האדם, שנשארת בזכרון בני דורו. אלא שמצבה זו אינה נשמרת. היא נשכחת מהר.

„מצבה" קטנה מעין זו הקים לו ר' חיים מנדל קוסטרומצקי זצ"ל במכתב זה לידיד — תעודה מופלאה של אדם.

קראו־נא וראו כיצד במכתב, שכולו דאגה לפרנסה, לעניני יום־יום פעוטים, נושבת רוח נעלה, בולטות מגמות, שכמעט והן סותרות את מטרת המכתב עצמו. אדם כותב לידיד בענין השגת עבודה לבנו, כמעט ענין של „פרוטקציה" בלשוננו, אבל ממה "מתפעמת רוחו" של הכותב בשמעו על שידוליו של הידיד?

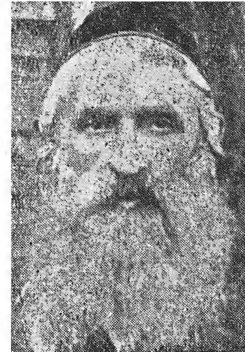
כן, הוא שמח, שידידו משתדל להשיג "איזה דבר", "עבודה בשביל בני", אבל "באחת מתפעם רוחי בקרבי, שמא חלילה תיארת את בני במעלות יותר ממה שיש בו", והרי הוא מוצא לנכון לפרש את מעלותיו וחסרונותיו של הבן, אמת לאמתה.

ולא עוד: אם אמנם כתב הידיד דבר לא נכון, הרי "בזאת באתי לבקשך, שבידך לתקן זאת וכו'".

מכתב זה — דמותו של אדם חבויה בין השיטין שלו, של אדם המופת, שערכי המוסר והאמת הם נר לרגליו בכל אשר יפנה.

אכן, מצבה היא לאיש ודוגמה לדור יבוא.

ד"ר אסתר טרסי

הרב ר׳ נחום־יהושע הלוי פצ׳ניק

אבי מורי, הרב ר׳ נחום יהושע הלוי פצ׳ניק הי״ד, שימש בתור אב״ד בדומברוביצה במשך שלושים שנה (1912—1942). תוך תקופה זו כיהן גם במשך עשר שנים (1929—1939) בתור רב ראשי של קהילת סארני, שכללה בתוכה גם את העיירות: דומברוביצה, ברז׳ניצה, רוקיטנה, קלוסובה, סכוב ואַנטונובקה. ובסארני גם מנוחתו כבוד, יחד עם משפחתו, בין הקדושים שנרצחו על־ידי הגרמנים, ביום י״ד באלול תש״ב, ד׳ ינקום דמם ודם כל קדושי ישראל.

מוצאו של אבי ז״ל ממשפחת אדמו״רים מפורסמת — שושלת ברזנה. הוא היה דור חמישי, בן אחר בן, לר׳ דוד הלוי, המגיד מסטפין, שהיה דור חמישי לר׳ דוד הלוי בעל הט״ז (טורי־זהב). אבי ז״ל היה גם דור רביעי לצדיק ר׳ אהרן מצ׳רנוביל. שלשלת היוחסין נמשכה דרך המגיד ממזריץ׳, תלמידו המובהק של הבעש״ט, הרב מאַפטא בעל „אוהב ישראל״ והמגיד ר׳ יחיאל מיכל מזלוטשוב, עד רש״י ולמעלה בקודש עד דוד המלך.

עוד מילדותו נתפרסם אבי כמתמיד ועילוי, ונסמך להוראה בגיל רך. אחר חתונתו נסע אבי לבריסק ועשה בבית ר׳ חיים יותר משלושה חודשים עד שהוסמך גם על ידיו.

תחילה נתמנה אבי להוראה בעיר אוסטרהא, מקום מגורי חותנו. לאחר זמן קיבל עליו במצוות אביו את הרבנות בדומברוביצה. במקום זה נתעלה ביחד עם קהילתו עד שנתמנה לב״כ הרבנים של חבל וולין בנשיאות „אגודת הרבנים״ של כל מדינת פולין.

הוא היה גדול לא רק בתורה אלא גם במידות ובמוסר. ביתו היה פתוח לרווחה לכל דורש. רבים השכימו לפתחו לדרוש ממנו עצה ותושיה. היה מכניס־אורחים ומרביץ תורה ועסקן ציבורי, שעמל תמיד לטובת הכלל והפרט.

וכשהגיעה העת לבחור רב ראשי לקהילה הגדולה סארני, שהוקמה לפי החוק הפולני על־ידי צירוף ערים אחדות, נבחר אבי ז״ל לתפקיד זה אף כי בסארני עצמה ישבו שני רבנים חשובים ובכל הסביבה כיהנו יותר מעשרה רבנים והוא עצמו ישב בדומברוביצה. גם לאחר שנבחר לכהונה זו, לא רצה לעזוב את דומברוביצה כדי שלא להסיג גבול אחרים. הוא נשאר בדומברו־ביצה והיה בא פעמיים בשבוע לסארני לשם סידור הענינים הרשמיים של רבנות הקהילה.

כבדומברוביצה כן בסארני רבו מעריציו של אבי, שהיו באים לשאול בעצתו ולקבל את ברכתו. הוא היה תמיד נוח לבריות ולא דרש מעולם שום שכר ותשלום בעד השרותים שלפי

החוק והמנהג היה יכול לקבל תמורה בעדם, וגם לבניו ולמשפחתו ציווה שלא ידרשו את התשלום בעד התעודות והמסמכים שהוצאו לאנשים, אלא שהמעונינים ישלמו כרצונם.

סיפורים רבים הגיעו לאזנינו על חייו בימי שלטון הנאצים בסארני ובדומברוביצה. הוא סבל הרבה והיה מטרה לחצי הגרמנים והאוקראינים. כמה מ„הגויים" רצו לעזור לו ולהצילו, אך הוא בחר להישאר עם קהילתו עד היום האחרון.

וכשהגיע היום המר והנמהר, י"ד באלול תש"ב, הלך בראש קהילתו, יחד עם הרבנית ובתו פרידא ובנו הרב ר' יצחק ומשפחתו הי"ד, אל מגרש ההשמדה. שם לבש את הטלית שנשא אתו, אסף את שאר הרבנים וביחד אמרו וידוי. עד־ראיה, שניצל ברגע האחרון, סיפר, שכל היהודים — לפני שהומתו — הופשטו מבגדיהם, ורק אבי ז"ל, למרות שהוכה מכות רצח ע"י מעניו, לא רצה לפשוט את הטלית קטן והכיפה, וככה ירד לקברו. ינקום ה' דמו וזכותו תגן עלינו ועל כל ישראל.

הרב אהרן פצ׳ניק

הרב ר' חיים־משה הכטמן

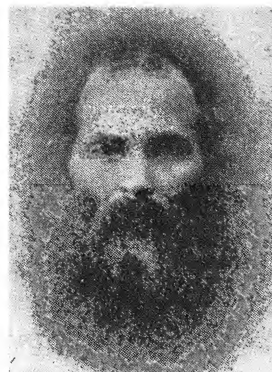
אבי ז"ל היה רב בעיר. הוא היה אדם יפה־תואר ונודע כאדם ישר ומצניע לכת, הנוהג כלפי כל אחד ללא משוא פנים.

ביתנו פתוח היה לכל. רבים היו הפונים לאבא לשם ישוב סכסוכיהם. אבי היה שומע בסבלנות את טענות הצדדים, ומוצא דרך לפשרה ביניהם. לרוב היו הצדדים יוצאים ממנו מרוצים ומברכים אותו על שכלו החריף ועצתו הנבונה.

אבי ז"ל לא התנגד לפעילות הציבורית־ציונית של אחיותי הגדולות ממני. מי איננו זוכר את חייקה הכטמן, הגזברית של הקרן הקימת במשך שנים רבות? לאחר שעזבה את סארני, העבירה את תפקידה לאחותי מרים, שאף היא התמסרה לו בלב ונפש. גם שאר אחיותי היו פעילות, בלי שזכו להגשים את שאיפתן לעלות ארצה.

קשה לשכוח את יקירי, שנספו כולם יחד בעודם בדמי ימיהם.

יפה הכטמן־ברבדו

הרב ר׳ אהרן קונדא

הרב ר׳ אהרן קונדא נולד בשנת תרל״ה בעיירה טורוב, פלך מינסק, לאביו הרב זלמן ואמו הרבנית לאה־גיטל.

אביו הרב ר׳ זלמן עבר לגור בעיר אולבסק, בה שימש במשך תקופה ממושכת בתור רב העיר. בנו, ר׳ אהרן, למד בישיבות. בעודו אברך צעיר יצא שמו לתהילה כלמדן חריף ושנון. הוא הוסמך להוראה על־ידי הרב ר׳ שלמה כץ מוילנה, בעל ההגהות לש״ס וילנה.

אחרי פטירת אביו הרב זלמן ז״ל, ירש הרב אהרן קונדא את כסא הרבנות באולבסק והסביבה. הוא היה אהוב על כל העדה, כי מטבעו היה עניו, איש תם וישר, טוב לב ואוהב הבריות.

אחרי כיבוש אולבסק על־ידי הסוביטים בשנת 1920, עזב הרב ר׳ אהרן את עירו ויחד עם בני משפחתו עבר באופן בלתי ליגלי את הגבול והגיע לסארני בעירום ובחוסר כל.

בסארני היתה אז משרת הרב פנויה, אחרי פטירתו של הרב מתתיהו קבצ׳ניק ז״ל. הרב קונדא נתקבל בהערצה רבה על־ידי חסידי סטולין ונתמנה כרב על עדה זו. תוך זמן קצר התבסס בפרנסתו ובנה לו בית רחב מידות, שהיה תמיד פתוח לרווחה לכל עובר ושב ולכל סובל ונצרך. לא אחת נראה ר׳ אהרן יחד עם אחד מידידיו או עם הרב הכטמן ז״ל כשהם מחזרים ברחובות העיר ומקבצים נדבות בשביל משפחה נצרכת או למטרת צדקה אחרת. רב היה חלקו במגבית של מעות חטין ועצים להסקה בשביל עניי העיר. במיוחד התמסר לעניני הישיבה והתלמוד תורה שבעיר.

הרב ר׳ אהרן היה מטובי שליחי הציבור בבית־הכנסת של חסידי סטולין וקארלין ובבית־הכנסת של הסוחרים („קופיצקי״). קולו היה ערב ופרקו נאה, ונעים היה לשמוע את הרינה והתפילה שלו.

הרב ר׳ אהרן ניהל את עדתו עד לימי השואה, י״ד—ט״ו באלול תש״ב, כאשר הלך עם רעיתו הרבנית איטה־יהודית, בת הרב ר׳ שמואל ז״ל, יחד עם כל צאן מרעיתו לגיא ההריגה.

ש. בן־צדוק

ב ח ו ל   ו ב מ ו ע ד

יום השוק בסארני

מקור לא אכזב לפרנסתם של יהודי סארני שימשו ימי השוק. בימים אלה נהרו תושבי העיר ובנותיה, הכפרים הסמוכים, משעות הבוקר המוקדמות, לרחוב שירוקה. חייטים, סנדלרים, מוכרי הסדקית וחוכרים של גני הפרי, הקצבים ובעלי בתי המרזח גייסו לאותו יום לעזרה את כל בני משפחותיהם. בשעות הצפיפות צריך היה להשגיח בשבע עינים ולמנוע מבני "חם" את הסחיבה. אם לא — עלול היה הריווח לצאת בהפסד.

וכך היה מראה השוק: בכניסה מרחוב צנטרלנה ניצבו דוכני הירקנים. לא רב היה מספרם, כי כל יהודי דאג לאספקת ירקות עצמית מגינתו, שעיבד בשעותיו הפנויות. הלקוחות של הירקנים היו לרוב פקידי הרשות ובעלי המקצועות החפשיים שבעיר. על יד דוכנים אלה, לאורך המדרכה, התישבו איכרות שהביאו בסליהן את תוצרתן. ואם על יד הדוכנים שקלו במשקלות, הרי על יד המדרכה היו מודדים בכוס, דלי, ספל או קופסה. כאן יכולת להשיג גרגרים שחורים, תות שדה, פטריות, אפונה, דחן וכוסמת.

ממרחק מה משם עמדו דוכניהם של בעלי הסדקית. שכיח היה כאן הטיפוס של המוכר בזול, שמוצאו לרוב היה מפולין הקונגרסאית. בשפת המדינה הרהוטה בפיו, בצחוקו העליז כששיני זהב תותבות בפיו נוצצות לאור השמש ובזריזות נפלאה היה מכריז על סחורתו המגוונת: "הכל בזהוב אחד — חינם אין כסף" (זאַ דאַרמו).

הסוחרים בשוק תיבלו את המקח והממכר בפסוקים מן ההפטרה ושיר השירים. הדיבור בשפתם של חמלניצקי ופטלורה מעורב בשפת עבר ויידיש היווה את הסימפוניה של השוק.

כשנוכח הסוחר שהקונה בא רק לסחוב, היה מכנהו בשם "דבר אחר", "שמע ערל, שיר המעלות על גבך, אבדת צלם אלהים" וכו'.

מאחורי דוכנים אלה ניצבו עגלות עמוסות פרי. שם קירקרו תרנגולות כפותות ועגל בן שבוע שחלב אמו בין שיניו. בצד שני של המדרכה השתרע הפסז' החדש, על חנויותיו הרבות והשונות. מכאן אפשר היה לשמוע הדים של נקישת מגלים באבני הכביש, כך בדקו הקונים את טיבם לפי צלילם. כאן נמכרו אבני השחזה, סכינים וכלי בית. ליד הפסז' נמכרו חביות, גיגיות, כדי עץ שלבנם בלט מחישוקי הברזל שהקיפום.

במרחק קטן משם היית נתקל בעגלות מלאות שחת ותבן, בעלי בתים שברשותם היו בעלי חיים, היו עומדים על המקח ומריחים את המספוא.

ובמעלה הרחוב — שוק הבהמות. כאן ממלכתם של קצבים, צוענים ואיכרים, שעסקו בבהמות. לאופני העגלות היו קשורים החזירים, שבני העיירה התרחקו מד' האמות שלהם, בגלל האיסור שבתורה.

בקצה הרחוב, על יד הנפחיות, שקקה עבודה רבה, כאן רשותם של בעלי המלאכה.

בינתים נתמלאו בתי המרזח מבקרים. באו אלה שהצליחו לסיים קניה ומכירה, או סתם מוז'יקים שבאו ללגום את הטיפה המרה.

עם ערוב היום הגיע תור החנויות שברחובות העיירה, שנתמלאו קונים. אותו ערב לא אכלו

הילדים את ארוחתם כרגיל. אותו ערב גם לא חששו קמעונאי סארני לרפורט של השוטר על אי־סגירת החנות, כי אותו שוטר עסוק היה באותה שעה בהרמת כוסית בבתי המרזח אצל מוצ׳ניק, ציפורין ושטין.

רק בשעות הערב המאוחרות דהרו שוב עגלות ריקות ברחובותיה של העיירה. האיכרים חזרו איש איש לביתו, ויהודי סארני ברכו בנחת: ״ברוך ה׳ יום יום״.

וכיום? מגרש השוק הורחב, הרובע היהודי נהרס. ימי השוק מתקיימים, אולם היהודים אינם עוד בחיים.

אברהם מוריק

צאר ניקאלאי דער צווייטער אין סארני

ווי באוווּסט איז אין סאַרני געווען אַ צענטראַלע באַן־סטאַציע וועלכע האָט פאַרבונדן צוויי הויפּט ליניעס: איינע די קיעוו־קאָוולער, די צווייטע — פּאָליעסיער. אַלע צוגן, וועלכע זענען געגאַנגען פון פּעטערבורג קיין קיעוו, זענען איבערגעפירט געוואָרן אויף דער צווייטער באַן־ליניע ד. ה. אויף דער יוגא־זאפּאַדנער.

אין די יאָרן 1906 אָדער 1907 איז דער צאַר ניקאָלאַי דער 2־טער מיט זיין פמליה געפאָרן קיין קיעוו. הגם ס׳איז אָפיציעל וועגן דעם ניט געמאָלדן געוואָרן, איז די ידיעה פאַרשפּרייט געוואָרן צווישן דער גאַנצער באַפעלקערונג. מ׳האָט ניט געדאַרפט זיין קיין גרויסער פּאָליטיקער כדי צו זען די גרויסע און שטרענגע הכנות, וועלכע זענען געמאַכט געוואָרן.

די שטאָט און די גאַנצע סביבה איז פאַרפולט געוואָרן מיט מיליטער און זשאַנדאַרמעריע. ס׳זענען דאַן ספּעציעל איינגעפירט געוואָרן די ״פּאָדוואָרנע קניגעס״ — ביכער צום פאַרשרייבן די איינוואוינער פון די הייזער און רעגיסטרירן יעדן ארויספאָר אָדער אָנקומען פון יעדן איינוואוינער. די אַלע פאַראָרדנונגען זענען שטאַרק קאָנטראָלירט געוואָרן דורך דער פּאָליציי.

לענג אויס דער באַן ליניע אויף וועלכער דער צוג מיטן צאַר האָט געדאַרפט דורכפאָרן זענען געשטאַנען זעלנער אויף עטלעכע קילאָמעטער. יעדע 5 מעטער זענען געשטאַנען צוויי זעלנער, איינער מיטן פּנים צו מזרח און דער צווייטער צו מערב. אַלע וועגן און סטעזשקעס זענען שטרענג קאָנטראָלירט געוואָרן. שוין מיט אַ טאָג צוויי פאַרן אַדורכפאָר פונעם צוג, אין וועלכן דער צאַר האָט געדאַרפט זיך פאַקטיש געפונען, האָבן אָנגעפאַנגען דורכגיין באַנען וועלכע זענען געווען ענלעך איינע צו דער צווייטער מיטן צוועק צו מאַסקירן דעם ריכטיקן צוג אין וועלכן דער צאַר ניקאָלאַי דער 2־טער וועט פאָרן.

די פאַראינטערעסירונג פון דער באַפעלקערונג איז געווען אַ גרויסע און באַזונדערס האָבן געוואָלט זוכה זיין זען דעם קייסער די פרומע יידן, כדי לכל הפחות איינמאָל אין לעבן קאָנען מאַכן די ברכה בשם ובמלכות ״שנתן מכבודו לבשר ודם״.

ליידער איז אָבער אַלעמענס וואַרטן געווען אומזיסט. דער צאַר זייענדיק ברוגז אויף די סאַר־נער דעפּאָ אַרבעטער, וועלכע זענען צוגעשטאַנען צו די שטרייקנדע אַרבעטער פון קאראסטיען, מאלין און אַנדערע אין דער נפל־רעוואָלוציע פון 1905 און ניט האָבנדיק קיין צוטרוי צו זיי, האָט ער באַשלאָסן אויסמיידן סארנער דעפּאָ און וואקזאל.

צו דעם צוועק איז אונטער סארני געשאָטן געוואָרן אַ ספּעציעלער אנשיט פון ערד און גע־

לייגט געוואָרן רעלסן אין משך פון געציילטע טעג כדי צו פאַרבינדן בײדע הויפּט ליניעס. אַזוי אַרום האָט דער קייזערלעכער צוג אויסגעמיטן סאַרנער וואָקזאַל.

מיט אייניקע יאָר שפּעטער, אין יאָר 1912, איז דער צאַר ווידער געפאָרן קיין קיעוו. דאַן זענען ווידער געמאַכט געוואָרן דיזעלבע הכנות מיט דער זעלבער שטרענגקייט, אָבער דאַן האָט שוין "חמת המלך שככה", און זיין צוג איז טאַקע דאָסמאָל אָנגעקומען צום סאַרנער וואָקזאַל.

אונדזער פאַמיליע האָט שוין דאַן געוואוינט אויף דער פאָליעסקער זייט און אונדזער הויז האָט זיך געפונען פּונקט קעגן דעם וואָקזאַל און ניט ווייט פון אים, בלויז אייניקע צענדליק מעטער.

אונדזער שטוב און באַלקאָן איז אָקופּירט געוואָרן דורך די תמימותדיקע יראים ושלמים יידן, וועלכע ניט קוקנדיק אויף דעם וואָס צאַר ניקאָלאַי און די גאַנצע דינאַסטיע פון די ראָמאַנאָווס זענען געווען שונאי ישראל און צוררי היהודים, האָבן דאָך געוואָלט מאַכן די ברכה. מיין ברודער אהרן ז"ל האָט זיי געפרעגט: הייתכן? האָבן זיי אים געענטפערט, דאָס די חז"ל האָבן געזאָגט "הוה מתפלל בשלומה של מלכות".

שלמה זאנדווייס

פגישות טראגיות

במקרי רצח, אסון ותאונה היתה העיירה כולה מזדעזעת, והאבל היה כללי, כאילו על בן־משפחה.

בזכרוני נשארו ארבעה מקרי מוות:

ימים אחדים לאחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה, בערב שבת אחה"צ, ישב ראש משפחת ברלינסקי על גזוזטרת ביתו ברחוב הרחב. באותה שעה התקרב גדוד פרשים חמושי רמחים ומנפנפי חרבות. הבעל הנאמן והאב המסור נחרד למראה זה וליבו פסק מלדפוק. מוות חטוף זה זעזע את כל תושבי העיר.

הרצח הכפול

נזדעזעה העיירה באחד הימים: סוחר הבקר ברנשטין, שהתישב בסארני עם משפחתו לאחר שעזב את כפר מולדתו נימוביץ, נעלמו עקבותיו. חיפושי הקרובים ומאמצי המשפחה עלו בתוהו.

רק לאחר כמה שבועות נפתרה החידה. איכרים מהכפר בו גדל והתבגר, הזמינוהו לבוא לקנות עגל או פרה. בבואו והכסף באמתחתו, רצחוהו נפש בגרזן ואת גופתו שמו בתוך שק מלא אבנים וזרקוה המימה. רק לאחר שהשק נרקב או שדייגים נתקלו בו — נתגלה הרצח.

לכאורה שלוים ושקטים היו חיי היהודים בעיירה, אבל היה זה שקט למראית־עין בלבד. מתחת לשטח העליון פעפעה שנאה עיורת אליהם, שלא נרתעה גם מרצח כפול בדם קר.

כל הציבור, מקטון ועד גדול, באו לחלוק את הכבוד האחרון לקרבן החף מפשע, ועמוק עמוק נחרת המקרה בלבות הצעירים כאזהרה שאֵל עקרבים אנו יושבים...

קרבן היער

אמונה היתה מהלכת בעיירה שכל קיץ דורש הנהר קרבן צעיר. לסארני לא היה נהר בגבולותיה, אבל יערות היו סביב לה. והנה גם היער דרש את קרבנו. משפחת גייפמאן המכובדת והענפה

שכלה אחד מטובי בניה. בריא וחזק כאלון יצא בבוקר לעבודת יומו היערה, ועץ עבות פגע בו בנפלו והרגהו במקום.

נזדעזעה העיירה ומקצה ועד קצה באו לחלוק כבוד לקדוש. גם אנו, הילדים שדעתנו היתה רחוקה מענייני מוות, סבל ואבל, לוינו את הקדוש עד בית־הקברות ועשינו הכרה ראשונה עם "בית־החיים לכל חי".

הקרבן הצעיר

בשנת 1919, כשהעיר — ככל המדינה — נתונה היתה בחילופי משטרים וחיי היהודים ורכושם נעשו הפקר, באחד הבקרים של תחילת החורף, הגיעה הידיעה לבית־הכנסת: הבחור החסון והיפהפה מיכאל שיינטוך הוצא בלילה ע"י אלמונים מבית הוריו ונרצח — יש לערוך לו לוויה!

הצטרף מנין יהודים, וביניהם אבי ע"ה, והלכו לקבל את הגופה. נער בן שתים עשרה הייתי ונלויתי אל הגדולים. עברנו בכביש שעל יד הראינוע של רוזנברג. מעבר לפסי הרכבת, במסלול צדדי, עמדו 3—4 קרונות. זקיף פתח אחד הקרונות, בו שכבו על אלונקות הרוגים אחדים, וביניהם הקדוש היהודי. על אחת מאצבעותיו נשארה טבעת, שהרוצחים ניסו להסירה בכוח, וסימני הדם שנקרש סביבה העידו על כך. מנין היהודים קיבלו את הגופה והביאוה לקבר ישראל. הסברה אמרה, שנרצח בשל מסחר בנשק.

טעמה העיירה גם חיי רצח, שכול וכשלון. היו אלה הצללים של "ימי שלום ושלוה".

משיב לב גויים...

יהודי עיירתנו היו בבחינת "עם לבדד ישכון" ובגויים לא התערבו. לשם קיום המשפחה נאלצו לבוא במגע ולנהל משא ומתן מתמיד עם שכניהם הנוצרים, ולספק להם שרותים ומלאכה. מגע רוחני, חברתי או סתם ידידותי, פרט למקרים בודדים, כמעט שלא היה קיים.

אורח החיים של שני חלקי האוכלוסיה היה כה שונה, שלא נמצא גשר ביניהם. ובאמת, מה משותף היה, במובן הרוחני ובאורח החיים, בין חסיד סטולינאי לבין האיכר האוקראיני הפרימי־טיבי?

גם עם השכבה הדקה של האינטליגנציה מבין הנכרים לא נתהדקו כמעט קשרי ידידות, בגלל יחסם העויין ליהודי, שראו בו מתחרה מסוכן ונטע זר, שמצוה לדכאו ולהיפטר ממנו.

זכור לי מקרה בודד של נסיון להתקרבות: היה זה ביום כיפורים אחד, בצהרי היום, כשה־תפילה בשטיבל של חסידי סטולין היתה בעיצומה. נרות הנשמה האירו את כל פינות הבית, המלא גברים לבושי קיטלים לבנים. השתפכות הנפש של בעל התפילה והתפילות שנאמרו מתוך התלהבות והיו מלוות בכי שהגיע מעזרת הנשים, הישרו אווירה של יום־הדין.

פתאום נשמעה קריאה: "הם באו!" אחד הצעירים התקרב לרב ולזקני החסידים ולחש: "הסובוטניקים באו, הם רוצים להגיד משהו". זקן החסידים לא חיכה לתשובת הרב והחל לצעוק: "נו, ביום הקדוש, שילכו...!"

המשלחת גורשה בלי שזכתה לתשומת־לב כלשהי.

נמצאתי בין המתפללים. המאורע עורר את סקרנותי. לימים נודע לי שנמצאת בעיירה כת של באפטיסטים, המקיימים תפילותיהם בבית־יראה משלהם בכל יום ראשון, בשעות הבוקר. פעם הלכתי לבקרם. בית־היראה שכן בבנין מרווח, בנוי קורות עץ. בתוך אולם התפלה לא מצאתי שום איקונין או קישוטים אחרים. הקהל, כמה עשרות נשים וגברים, שר בכוונה ובהתלהבות

פרקי תהלים. איש לא שם לב אלי ולא הטריד אותי בשאלות. לאחר התפילה קיימו מתוך ריעות וכבוד הדדי אספה בעניני העדה.

זכורני, שהתפילה עשתה עלי רושם רב, אבל הואיל ויצאתי את העיירה לא הוספתי לעקוב אחריהם, והענין נשכח מלבי. רק לאחר 30 שנה מצאתי, להפתעתי, המשך לפרשת כת הבאפ־טיסטים ב״ספר הפרטיזנים היהודים״ כרך א׳, בהוצאת ספרית פועלים, בפרק המוקדש ללוחמי פולסיה. והרי הדברים ככתוב:

„פרשה מיוחדת ומופלאה היו הפגישות עם הבאפטיסטים. זוהי כת דתית שדבקה מאוד בכתבי הקודש וביעודו המשיחי של עם ישראל בקרב העמים. כל פגישה אתם עוררה הערצה כלפיהם. הם חיו בכלל בעולם אחר, לא בזה המסובב, השונא והרוצח״.

„בכל מקום שהופיעו הפארטיזנים היו מעוררים כבוד, אך ברוב המקרים היה זה כבוד לכוח שייצגו בנשק, באישיותם כלוחמים. אך במקרה זה היה שונה לגמרי״.

„למענם היתה מצוות יום יום מוחשית האימרה: אורח בבית — אלהים בבית! במיוחד נהגו בכבוד כלפי היהודים. הם ראו כזכות לארח אותם. התנהגות זו הביאה כל פעם להתרגשות את הלוחמים היהודים. כיצד יכלו אלה לשמור כל־כך על ערכים בגוב של עריצים?! וכיצד היוותה כת דתית דוקא תא של שמירת ערך הכבוד לאדם, כשכה רבים זנחוהו?״

ובראשי מנקרת השאלה: האם ביקור המשלחת בבית־הכנסת היה נסיון להתקרבות? ומה היו יכולות להיות תוצאותיו בעתות האימים והזוועה אילו נקשרו אז קשרים איתם?

יעקב צוק (קוטלצ׳וק)

סארנער וויצלער

לייבל האַרפּאַק

ווער פון אונדז געדענקט נישט לייבל האַרפּאַק מיט זיינע ווערטלעך, הלצות און פאַרשידענע שפּיצלעך, וועלכע ער פלעגט אָפּט אָפּטאָן, און אַלע זיינע שכנים פלעגן קייכען פון געלעכטער?

נישט יעדער ווייסט אָבער, דאָס די גאַס ״וועסאָלאַ״ (פריילעכע) האָט מען אַ נאָמען געגעבן צוליב אים. ווייל צווישן די קראָמען אויף דער גאַס האָט זיך אויך געפונען זיין מאַנופאַקטור קרעמל, און שטענדיק פלעגט ארום אים זיין פריילעך. שטענדיק פלעגן אים אַרומרינגלען אַ חברה קרעמער און סתם דורכגייער — לייבל פלעגט זיך וויצלען און אַלע האָבן געשמאַק געלאַכט. לייבל פלעגט זאָגן, אַז ער האָט שטאַרק ליב לאַכן, נאָר אייניקע לאַכן האָט ער פיינט: פישע־לאַך, עופ־לאַך און ענלעכע.

שטאַרק פריילעך פלעגט זיין ביי זיין ברודער, יוסף האַרפּאַק אין זיין קראָם. פּויערים פלעגן קומען קויפן שטיינער צום שאַרפן די קאָסעס צום תבואה שניט. לייבל פלעגט זיי געבן פאַר־שידענע עצות ביים אויסקלייבן דער שטיין זאָל זיין אַ ווייכער. איינע פון די עצות איז געווען, אַז דער פויער זאָל אָנשפּייען אויף איין זייט פון דעם שטיין און פון דער צווייטער זייט זאָל ער שטאַרק בלאָזן. ווען ס׳וועלן זיך באַווייזן לופט בלאָזן איז אַ סימן אַז דער שטיין איז אַ ווייכער. דער פויער פלעגט בלאָזן מיט אַלע כוחות און לייבל פלעגט אים אונטערגעבן מוט ער זאָל בלאָזן נאָך שטאַרקער. די חברה פלעגן שטיין אַרום אים און קייכן פאַר געלעכטער.

אויף דעמזעלבן שטייגער האָט ער זיך געזעגנט אויף צווישן יידן — אין שול און להבדיל אין מרחץ. אויב עמיצער האָט אָפּגעטאָן עפּעס אַ שפּיצל און חברה האָבן שטאַרק געלאַכט האָט מען געוווּסט, אַז לייבל חאַרפּאַק געפינט זיך אינמיטן.

זיינע תעלולים האָבן אָבער נישט געגעבן דעם אמת'ן בילד פון זיין לאַגע, אין פּרנסה און געזונט איז געווען זיין לאַגע גאָרנישט קיין פריילעכע. אים איז דווקא געגאַנגען, ווי מ'פּלעגט זאָגן ביי אונדז, מיט די פּוטער אַראָפּ.

זיין פרוי איז געשטאָרבן אין אירע יינגסטע יאָרן, איבערלאָזנדיק עטלעכע קליינע יתומים. ווען ער האָט צום צווייטן מאָל חתונה געהאַט מיט זיין ערשטער פרוי'ס שוועסטער, האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז זי איז אויך אַ קראַנקע, ועל כולם האָט לייבל אַליין אָנגעהויבן קרענקען און פון טאָג צו טאָג איז זיין לאַגע געוואָרן שווערער.

לייבל אַליין האָט געוווּסט, אַז ער איז געווען געפערלעך קראַנק און אַז ס'איז נישט געווען כמעט קיין אויסזיכט זיך צו רעטן. ער פערזענלעך האָט שטאַרק געליטן, אָבער צווישן מענטשן האָט ער שטענדיק זיך געחכמעט און געוויצלט:

"איר מיינט חברה, אַז איך האָב מורא פאַרן טויט? אַ נעכטיקער טאָג. נאָר די ערשטע נאַכט איז אַביסל מוראדיק צו שלאָפן איינער אַליין צווישן אַזויפיל מתים, אָבער שפּעטער געוויינט מען זיך צו. ס'איז אויך נישט ריכטיק וואָס מ'זאָגט אַז אויף יענער וועלט שמייסט מען. ווען ס'וואָלט געווען ריכטיק, וואָלט מען דעם ברמינן געלייגט מיטן פּנים אַראָפּ...

אַזוי האָט ר' לייבל אויסגעהויכט זיין איידעלע נשמה מיט אַ שמייכל אויף די ליפּן, אין עלטער פון בסך הכל עטלעכע און פערציק יאָר.

אַ ב י נ י ש ט ז י צ ן...

דער סאַרנער אַרעסט־הויז האָט זיך געפונען אין דער תקופה פון דער פוילישער הערשאַפט אויף דער קשיווע־גאַס. אין דעם אַרעסט־הויז פלעגן אָפּקומען זייער שטראָף די סאַרנער

וועסאָלע גאַס
דער קוואַל פון וויצלעך, שפּיצלעך און גלייכווערטלעך.

״פאַרברעכער״, וועלכע פלעגן זיך פאַרשולדיקן פאַר פאַרקויפן זונטיק, אין קראָם, דורך דער אונטערשטער טיר, אָדער פאַר אַנדערע ענלעכע חטאים.

האָט געטראָפן, אַז שמחה מוריק איז באַגאַנגען אַזאַ ״פאַרברעכן״, רחמנא ליצלן, און איז באַשטראָפט געוואָרן מיט 14 טעג אַרעסט. שמחה מוריק איז אין סאַרני באַקאַנט געווען אַלס נישט קיין איילנדיקער צו טאָן אַזאַ נאַרישקייט און גיין זיצן אין ״חד־גדיא״ בפרט, אַז ער האָט געהאַט אַזאַ ברייטע קאָנטשאַפט צווישן די באַאַמטע פון דער אַדמיניסטראַטיווער מאַכט, וועלכע פלעגן ביי אים אין אייזנגעשעפט אָנבאָרגן און זייער אָפט נישט באַצאָלן. דערצו נאָך האָבן זיי צוגעבאָרגט אויך אַ מזומנעם ״גמילות־חסד״, וועלכן זיי האָבן קיינמאָל נישט געלייקנט און קיינמאָל נישט אָפּגעגעבן...

אַדאַנק דעם אָבער איז שמחה׳ן געלונגען זיך אָפּבעטן מיטן אויספּירן די שטראָף, און אָפּגע־לייגט פון זומער אויף ווינטער און פון ווינטער אויף זומער. ווי קען מען גיין זומער זיצן, ווען די זשניוועס (שניט־צייט) זענען אין פולן ברען און מ׳דאַרף באַזאָרגן די פויעריב מיט קאָסעס, סערפּן און אַנדערע נויטיקע אַרטיקלען? און ווינטער — הויבט זיך אָן די אַרבעט אין אַרומיקע וועלדער און טאַרטאַקן צו וועלכע ווידער מען דאַרף צושטעלן זעגן, העק, פּראָוויזיע פאַר די מחנות אַרבעטער. אויסער דעם אַלעמען איז דען ווינטער די צייט צו זיצן, ווען אינדרויסן איז אַזאַ פרעכטיקער שליטוועג און די חברה וואַרט, כדי זיך אַביסל אַדורכשפּאַצירן אין דער נאָענטער געגנט. ווינטער איז דאָך אויך דער סעזאָן פון ״בעלער״, און וויאַזוי קען אַדורכגיין אַ ״באַל״ אָן שמחה׳ן?

דער ענין האָט זיך אַזוי לאַנג געשלעפּט ביז — — — ביז די אַדמיניסטראַטיווע מאַכט האָט געזאָגט:

— סטאָפּ! שמחה מוריק קום אין ״חד־גדיא״ אַריין!

און שמחה האָט נעבעך געמוזט גיין אין קאָטשומענט.

אין צווייטן הויז פון דעם אַרעסט־בנין האָט געוווינט ר׳ יהושע עלשטיין (אָדער ווי מען האָט אים גערופן ״יהושע דער מילכיקער״). אַ ייד מיט אַ שיין געפוצטער באָרד, מיט פול לעבן און הומאָר.

שבת פרי, נאָכן אָפּטרינקען די הייסע ציקאָריע, ווען ר׳ יהושע דער מילכיקער איז אַרויס אויף זיין הויף און אַריינגעקוקט דורכן פלויט אין פענצטער אַריין פון אַרעסט־הויז, כדי כאַפּן אַ קוק וויאַזוי אונדזערע יידן פּראַווען דעם שבת אין אַרעסט, האָט ער צו זיין גרויס שטוינונג באַמערקט דאָרט אויך שמחה׳ן. ער האָט זיך דערנענטערט ביז צום פענצטער און האָט אויס־גערופן:

— שמחה, ווי קומט עס צו דיר? וואָס טוסטו דאָ?

— איך האָב דען אַ ברירה? איך זיץ! — שרייט אַרויס צו אים שמחה.

— זיצסט? נו אויב דו האָסט שוין טאַקע נישט געהאַט קיין ברירה, איז בעסער שוין לייג זיך, אָדער שטיי, — אָבי נישט זיצן!...

משה חאַניס

משה חאַניס׳ן, אָדער ווי מ׳האָט אים גערופן משה צעפּצעוויטשער, האָבן פיל סאַרנער איינוווינער נישט געקאַנט, ווייל ער האָט געוווינט אין דאָרף צעפּצעוויטש.

כינוס מחוזי של עסקני הקק"ל בסארני, בהשתתפות שליח הדירקטוריון מארץ־ישראל
בשורה השניה מלמטה במרכז — ה' בונפלד

נשף פרידה למר שרייאר, שליח הקק"ל מא"י ע"י
"ויצ"ו" (1935)

חברי "הפועל המזרחי" במועדונם (1930)

חברי תנועת "החלוץ" ו"פרייהייט" בשנו 1931

כינוס של "החלוץ הצעיר" בסארני

אין זיינע יינגערע יאָרן איז ער געווען באַשעפטיקט אין זיין מסחר, פלעגט מען אים נישט אַזוי אָפט זען אין סארני. דאַקעגן אויף די עלטערע יאָרן, ניט האָבנדיק וואָס צו טאָן, פלעגט ער אָפט קומען באַזוכן זיין זון חיים און זיינע קרובים פון משפחות האָנעס, בורקא, גלויבערמאַן, פערלמוטער. ער פלעגט ארומגיין און זיך וויצלען.

זיינע צוויי ברידער, דער עלטערער ר׳ אבל און דער יינגערער ר׳ אהרן, פלעגן זיין קעגנער פון זיינע חכמות און וויצן און פלעגן אים אָפט אַריינזאָגן מוסר. ער האָט זיך אָבער נישט גערעכנט מיט זייערע מיינונגען און האָט זיך געוויצלט אויך אויף זייער חשבון. ער האָט געזאָגט אַז אים איז גוט, צו אים וועט נישט צוטרעטן דער מלאך המוות, ווייל ער שטעלט זיך ארום מיט זיינע ברידער פון פאָרנט און פון אונטן, און אויב דער מלאך המוות וועט פאָרט וועלן נעמען אַ קרבן וועט ער אָפּגעבן איינעם פון זיי.

ווען זיין ערשטע פרוי איז געשטאָרבן און די קינדער זענען שוין געווען אַלע פאַרהייראַטע, און ער איז געבליבן עלנט אין שטוב, האָבן אים זיינע זין פון ראָוונע — מאיר, נח און ישראל — איינגעלאַדן אויף פסח צו זיך. ער האָט זיי געענטפערט אויף זייער איינלאדונג מיט די ראשי תבות פון ״פסח״ וואָס באַדייטן — ״פילנוי סאבאקא כאטו״, ד. ה. „היט אָפּ הונט די שטוב״. פסח דאַרף יעדער ייד זיין א בעל הבית ביי זיך אין שטוב.

זיין צווייטע פרוי האָט געשטאַמט פון שטעטל בערעזנע. איינמאָל האָט זי אים געפרעגט צי אים געפעלט איר קאָכן און באַקן. ער האָט איר געענטפערט אַז ער איז זייער צופרידן, און אויף ווייטער וועט ער נעמען ווייבער נאָר פון בערעזנע.

ר׳ משה האָט ממשיך געווען מיט זיינע וויצן ביז זיין טיפן עלטער. זייענדיק געזונט און אַטלעטיש געבויט וואָלט ער נאָך לענגערע יאָרן ממשיך געווען זיך צו וויצלען, ווען נישט די מערדערישע האַנט פון די נאַצישע תלינים וואָס האָבן אים אומגעבראַכט צוזאַמען מיט אַלע סאַרנער קדושים אין די טעג פון י״ד—ט״ז באלול תש״ב.

שלמה זאנדווייס

שבת בעיירה

גדול כוחו של ניגון לעורר זכרונות העבר. מדי אשמע פרקי חזנות, הריני חוזרת אחורנית, כולי מועתקת אז לתוך אווירת העיירה.

וכי איך אפשר לשכוח את לילות השבת בעיירה בגולה?

נוער יהודי היה נוהר אז למעונות של תנועותיו. הבתים הנמוכים, הרדומים בשלג, היו מקבלים בלילות אלה משום־מה גוון ירקרק. ולמחרת בשבת, קרוב לשקיעה, היה השלג מווריד ומכחיל, חליפות. היתה זו שעת הנעורים בצוותא וחלומות בהקיץ על החיים בארץ בעתיד. הבתים הקטנים בשדה ראיתך כאילו הצטופפו קמעא, עלו אחד על משנהו, הסתובבו על צירם... אפשר היינו אז, כרצונו של מרק שאגאל, פוסעים באמת מעל לגגותיהם?

אותה שעה היו בתי הכנסת אחוזים רנן התפילה. ומה שנצטבר בלב — רק שם יכול היה לבוא לידי פורקן; רק לשמע רנן הקהל, העונה אחרי החזן, אפשר היה להתפרק מן ההרגשה, שמילאה את כל ישותך — הרגשת פלא השבת על קרקע זר ורחוק של הגלות. האפשר לנו שלא להיכסף עד סוף ימינו לצליל מיוחד זה של ה״קהל״ בבית־הכנסת? אותו זמר־רנן של קהל

המתפללים, שליווה אותנו בנעורינו, אשר הסביר לנו הסבר נפשי לא מועט יהדות מה היא, או יותר פשוט — יהודים מה הם?

רחל טרס־צוקרמן

ליל הסדר בבית הורי

ליל התקדש החג, רוחות אביב מביאים בכנפיהם ריח ניחוח לליל הסדר.

אבא ואמא ז״ל, איש איש לפי דרכו, הכינו באהבה את החג. הבית מסויד לבן לכבוד החג. על פני השולחן הערוך נוצצים הפמוטים ומערכת הכלים, היפה, כוסו ההדורה של אליהו הנביא, כוסות מכל הצבעים, קערת מצות, ובראש השולחן מיטת ״הסבה״ לבנה בשביל אבא.

האחיות רחוצות, לבושות שמלות חדשות, האחים בחליפות חג.

״חג שמח!״ — מברך אבא בהרחבת הדעת בשובו מבית הכנסת, לבוש בגדי חג. לב הילדים נרגש: ״חג שמח!״ ״חג שמח!״...

אמא עטורה פאה נכרית חדשה, לבושה שמלת אביב בהירה, עדוייה עדיים נוצצים, מברכת על הנרות בשלוות קודש ובאמונה. יין הצימוקים, מעשי ידי אבא ואמא, נוצץ בכוסות. אבא ב״קיטל״ הלבן מתרומם מעל מיטת ״ההסבה״, פותח בקידוש. עיניו הגדולות והחולמות נעצמות למחצה ובקולו הערב והמצלצל ממשיך: ״סברי מרנן ורבנן ורבותי״.

עיני כולנו נשואות אל אבינו, היושב בראש השולחן וקורא בהטעמה את ההגדה ומרבה לספר ביציאת מצרים. אנו הילדים קוראים אחריו בניגון וקולותינו מתלכדים לקול אחד; לאט לאט אנו ניתקים מעולם המציאות ומתעלים לעולם הדמיון. בדמיוננו כאלו אנו יוצאים ממצרים, יחד עם משה רבנו, אנו בוקעים את הים ונודדים במדבר ומתקרבים לאט לאט לארץ הבחירה ועולים מעבדות לחרות ומשעבוד לגאולה.

הכל עבר וחלף כחלום פז. נשאר רק כאב עמוק צורב בלב. הזכרונית הנעימים והכאב הזה מתעוררים ביחוד בהתקרב החג וביחוד ב״ליל הסדר״ אשר נחרת עמוק בלב כל אחד מאתנו. נשארו לנו רק זכרונות.

יפה הכטמן־ברבדו

יום הדין

הקיץ תם וימי הסתיו העגומים, מוכי רוחות וצינה, קרבו. העצים שבשלכת מתנועעים ברוח ומתלחשים חרש. הערבה הבוכיה מיבבת.

כל העיר לבשה קדרות ועצב. ליל סליחות הראשון.

השמש רבי שמואליק מהשטיבל דחסידי סטולין, אשר אבי ז״ל נמנה עם מתפלליו, בא להעירו לתפילת הסליחות. הוא נוקש במקלו על תריס החלון וקולו כה נוגה ועצוב: ״ר׳ פסח, ר׳ פסח, שטייט אויף צו סליחות!״ בבית כולנו מתעוררים. אבי ז״ל, אע״פ שלא היה אדוק, היה משכים לתפילת סליחות.

בחוץ צינה, הגשם דולף, בוץ ורפש. אבי ואחי מדליקים פנס ויוצאים את הבית, ואני נשרכת אחריהם. הקור חודר לעצמות. פה ושם מבצבץ אור של פנס ויוקד מבעד לערפילי הבוקר. הרחוב מלא צללי אנשים, ההולכים לבית הכנסת לבקש רחמים מרבון העולם.

"אנא, סלח נא, פשע ועוון שא נא" — נשמע קול התפילה מפי שליח הציבור, רבי פינחס מושקה'ס זאנדווייס ז"ל. רעד עובר בין המתפללים וארשת של קדושה אופפת את כולם. הם היו כאיש אחד.

עד היום הזה איני יכולה לשכוח את תפילת הסליחות ההיא. תמיד בבוא חודש אלול עומד לפני עיני יום הסליחות הראשון, אשר השאיר בלבי געגועים כה עזים.

והנה יום הדין.

תפילת כל־נדרי.

כל העיר לבשה קדרות ועצבות. השמים כוסו עננים, כאילו אף הם עצובים ומצטרפים למקהלת הבכי, הסליחה והתחינה — לקראת יום הדין. העצים מתלחשים־מתנועעים ברוח של אלול. הכל נוהר לבתי המדרש לתפילת כל־נדרי. הנשים הצדקניות בשביסיהן הלבנים על ראשיהן ובשמלותיהן המבהיקות מלובן, ממלמלות תפילות ותחינות בדרכן לבית הכנסת ומברכות את כל הפוגש בהן ב"כתיבה וחתימה טובה".

כמה זה דיבר ללב. כמה רגש, אהבה ומסירות היו טמונים בברכות אלו!

באותו יום התמזגו הכל לגוף אחד.

והנה ה"בעל תפילה", ר' פנחס מושקה'ס ז"ל, הבוקע שחקים בקולו הערב. לא חזן מקצועי היה, אלא בעל־תפילה לבבי שהלהיב את כל המתפללים בהתלהבות ובדבקות כה עזות, עד כי תוכן התפילה חדר לנפש. באותו הרגע נדמה היה שהשמים נפתחו לרחמים...

תפילת "ונתנה תוקף קדושת היום, כי הוא נורא ואיום". הס הושלך בבית הכנסת. רבי פינחס ז"ל עטוף בטלית וקיטל עומד לפני ארון הקודש וקולו מלא תחנונים ובקשת רחמים: "מי יחיה — ומי ימות? מי בקיצו — ומי לא בקיצו?" מתלחשים בחוץ העצים ומייבבת הערבה הבוכיה, המצטרפת לעדת ישראל לבקש רחמים ביום הדין; "רחם נא קהל עדת ישורון, סלח ומחל עוונם, והושיענו אלוהי ישענו".

רק הפעם נשארה התפילה בלי תשובה. אלוהי ישראל לא הושיעם. כל קדושי עיירתי סארני, זקניה, נשיה, צעיריה וטפה, וביניהם אבי ז"ל פסח בן דב גולמבה, אחי מחמדי, יקירי נפשי וכל קרובי, דודי ודודותי, שארי ושארותי מכל משפחת גולמבה, נקטפו באביב ימיהם, נטבחו, נשרפו, נחנקו והומתו על קידוש השם.

הם חלמו על שובם לציון ברינה, חלמו ולא זכו.

פועה גולמבה־ינאית

נוער סרנאי בצרפת

באותם הימים בהם התבצר שלטונו של היטלר בגרמניה וגבר איומו על עצם קיומן של המדינות הסמוכות לה, היתה ממשלת פולין והפרלמנט שלה, ה"סיים", עסוקים ב"הבה נתחכמה", בטיכוס עצה כיצד לנשל את האזרחים היהודים מעמדותיהם הכלכליות ומזכויותיהם האזרחיות.

בהשראת הממשלה נוסדו חברות אשר קיבלו עליהן את התפקידים אשר במשך דורות היו נחלת יהודים. היתה זאת ה"אטאטיזאציה" הנודעת שפגעה בפירמות גדולות שעסקו בבירוא יערות וביצואן של הסחורות המעובדות. פירמות אלה העסיקו מאות בעלי מקצוע ופקידים יהודים וסיפקו פרנסה לסוחרים זעירים רבים, שהיו מביאים במשך כל ימות השנה אספקה לכל העם הרב שעבד ביערות.

בסביבות סארני פעלו כמה פירמות חשובות: פרסטר־ברנשטין, שליט, הוראצי הלר, לאס־קריסובי, ראסקין, צירינסקי ועוד. בתחילה צימצמו הפירמות את פעולותיהן, אחר כך התחסלו אחדות מהן ופלטו עשרות בעלי מקצוע, וביניהם הייתי גם אנוכי. גם בזמנים כתיקנם לא קל היה על צעיר יהודי להקלט בחיים הכלכליים, מחוץ למסחר, לא כל שכן שהמצב נעשה עוד יותר קשה לאחר שמאות איבדו את מקומות עבודתם במקצוע, שהיה קודם לכן, רובו ככולו, בידי יהודים.

העליה לא"י היתה בשנים ההן מצומצמת ומוגבלת במספר רשיונות־עליה מעטים שלא יכלו לספק את הדרישות. בתנאים אלה נותרה בפני מחוסרי העבודה החדשים רק ברירה אחת: הגירה לכל מקום שניתן להגר אליו.

אחדים מבני סארני ניצלו את אפשרות ההגירה לצרפת. בארץ זו היו שערי האוניברסיטאות פתוחים לפני קרבנות ה"נומרוס קלאוזוס" שבפולין. ללא קשיים קיבלו בוגרים אחדים של בתי־הספר התיכוניים בסארני אפשרות הגירה לצרפת על יסוד קבלתם לאוניברסיטאות בקאן, טולוז וכו'.

מרביתם של צעירים אלה התרכזה בעיר נים שבדרום צרפת. הגורם לכך היה מר ל. קאנטור, הראשון בין יוצאי סארני, שהשתקע בעיר זו. בהוודע לו על מציאותם של סארנאים בסביבה — שידל אותם לעבור לנים, ולא חסך טורח ועזרה במה שידו השיגה כדי לסייע בהשתרשותם

I N V I T A T I O N

LE CERCLE AMICAL de la JEUNESSE ISRAELITO-POLONAISE NIMES a l'honneur de vous inviter à la soirée qu'elle organise le DIMANCHE 3 MAI 1931 à 20 heures 30 dans les Salons du Restaurant RICHELIEU, Rue Racine (derrière le Théatre)

PROGRAMME de la SOIREE

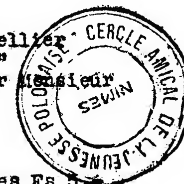
- I -

1) Allocution du Président de la Société, Monsieur Simon Klein
2) Conférence sur le sujet : L'AME JUIVE et LA TERRE SAINTE par Monsieur N. Bougraschoff, Etudiant de la Faculté de Montpellier

- II -

Partie Musicale

1) Sohn der Heide (Keller)
2) Drila (Sérénade) Violon & Piano
3) Rhapsodie Juive Piano
exécutés par des Etudiants de la Faculté de Montpellier
4) Lieder chantés par un Etudiant " "
5) Récitation (humoristique) en ydisch (Tunkeler) par Monsieur Maurice Jus.

- III -

B A L dansant avec Divertissements divers.

Entrée : Messieurs Fs 7.50 - Mesdames & Membres Fs 5.-

Le Comité.

הזמנה לנשף של אגודת הנוער הסארנאי בנים (צרפת) — 1931

במקום. מעמדו הכלכלי של מר קנטור היה, פחות או יותר, איתן והיו לו מהלכים במשרדי השלטון המקומי, על כן נפל עליו במלואו הטורח שבהסדרת כל הבעיות הפורמליות בקשר לרשות ישיבתם של המהגרים בעיר, וכן בקשר לסידורם בעבודה. עזר על ידו הסארנאי השני שבא לנים, משה יוז (עכשיו בישראל).

לאט לאט התלקטו בנים כ־20—25 צעירים יוצאי סארני. מספר זה מספיק היה ליצירת הווי יהודי כלשהו. נבחר ועד, נוסד מועדון בשם "סירקל אמיקאל דה לה ז'יינס פולוניז" (חוג ידידות של נוער פולני) שאושר מטעם השלטונות, והתחילה פעולה ציבורית שהלכה והתרחבה, עד שהיינו "קולוניה" סארנאית בזעיר אנפין.

תחת שלט המועדון התנהלה פעולה ציונית גם בין יהודי המקום: הפצת שקלים ואיסוף תרומות לקרנות הלאומיות. מזמן לזמן נערכו נשפי־תרבות ובידור, נתקבלו עתונים מהארץ, התקשרנו עם מרכז "החלוץ" בפאריז ועסקנו אפילו במציאת מקומות הכשרה לחלוצים בחוות של אכרים בסביבה.

נים עיר עתיקה היא, ומצויים בה שרידים היסטוריים רבים מימי הרומאים (הצרפתים כינו עיר זו בשם "רומא הצרפתית"). שרידים לא מעטים מעידים על עבר יהודי בסביבה זו. העיירה הסמוכה לונל נודעה בתולדות ישראל בימי הבינים בחכמי לונל. בפקולטה לרפואה שבמונפליה הקרובה קבוע לוח לזכרו של הרמב"ם. בטולוז מסומן עד היום המקום בו נערכו "אוטו־דה־פה" בימי האינקויזיציה.

בימי שהותנו בנים שרדו בה כ־30 משפחות יהודים, בערך, בעלי אזרחות צרפתית, שאורח חייהם לא נבדל בכלום מזה של שכניהם הנוצרים, והנה הביא קומץ המהגרים מסארני להתער־רות־מה בהווי היהודי האפור הזה. בתחילה באו רק בני הנוער שלהם לבקר במועדון שלנו, אחר כך באו גם אחדים מהקשישים לשאוב קצת השראה יהודית אצל ה"פולנים".

במרוצת הזמן היו זקוקים אחדים מאתנו לתעודות יושר מטעם המשטרה לצורך קבלת רשיון עיסוק, חידוש תעודת הזהות, או קבלת ויזה לנסיעה לחו"ל ולשיבה משם (ויזות לחו"ל ניתנו ע"י ה"מייר" — ראש העיר). בתעודות אלו היה הקומיסאר, הממונה על עניני הזרים, רושם מלה אחת בלבד: "ידוע". זה הספיק. אולם כדי לזכות ביחס טוב של השלטונות צריך היה לרכוש את אמונם, ואכן חברינו, בעלי החינוך הציבורי הטוב עוד מסארני, לא הכזיבו במשך כל השנים שהאירגון היה קיים. ליכודם הציבורי היה טבעי, והם לא שינו את טעמם גם בנכר.

אולי בזכותו של ליכוד חברתי זה ניצול חלק מהם מהשואה. אחדים מן החבורה הגיעו לבסוף לארץ, התערו בה והקימו בה את ביתם. אלה שישיבתם בנים היתה תחנה בדרך לא"י היו: משה יוז, ברוך פיגלשטין, פניה קצמן (אחותו של מר ל. קנטור בנים), בצלאל חרפק וכותב הטורים.

אחדים מן החבורה הספיקו עם פרוץ מלחמת העולם להגר לארה"ב, ואילו אשר עבר על הנותרים ואיך ניצלו מהשואה — אין לנו ידיעות מפורטות. חברנו ליאון קנטור וזוגתו חנה, העומדים אתנו בקשרים, ממשיכים במסורתם. ביתם מוסיף לשמש מרכז לכל המבקרים מן הארץ ולכל הפעולות הנעשות למען ישראל.

נחמיה גילדנהורן

מזכרונותיה של אחת העולות הראשונות

בשנת 1914 נסע אבא שלנו לארץ ישראל עם אחי אהרן. בארץ קנה אדמה וחשב להשתקע, אך המלחמה שפרצה באותה שנה מנעה דבר זה ממנו, ובקושי חזר למשפחתו בסארני.

בימי המלחמה עזר אבא הרבה לפליטים שהגיעו לעירנו, וגם אני עזרתי על ידו. בשנת 1919 פרצה מחלת הטיפוס שהפילה חללים רבים, וביניהם היה גם אבא ז״ל.

לאחר סיום המלחמה בשלה אצלנו המחשבה, שעלינו לחיות בין יהודים בארצנו, כלומר לעלות לארץ־ישראל.

לפני עזבי את העיר נכנסתי להפרד ממנדל זינדל וממשפחתו. הם היו שכנינו וגרו מולנו. מנדל ז״ל אמר לי: ״פרל, לאן את נוסעת? מה את עושה?״ חשבתי בלבי, כי לו ידעתי שכה יפגשוני הייתי נמנעת מלהפרד מהם.

כן נכנסתי להפרד ממשפחת טולצ׳ין ז״ל. גם שם שאלוני אותן השאלות. הואיל והם היו חברי, עניתי להם במלות השיר שהיה שגור אז: ״איך וועל וועש וואשן, אבי אין ארץ־ישראל זיין״.

יצאתי את סארני בשנת 1921 והגעתי לורשה. לא יכולתי להמשיך, כי לא יכולתי לקבל ויזות מעבר. רק כעבור שלשה חדשים המשכנו בדרכנו לא״י.

בורשה פגשתי את מאיר לוין ז״ל, ששהה בעיר לרגל עסקיו. גם הוא דיבר על לבי ואמר: ״פרל, חשבי היטב מה שאת עושה, מוטב שתחזרי הביתה״.

כן פגשתי בורשה סוחר, שהיו לנו קשרים מסחריים אתו, וגם הוא יעץ לי לחזור הביתה הואיל ושמע שבארץ־ישראל מתים ברעב. עניתי לו: מוטב למות ברעב בארצנו מאשר לחיות בין שונאים.

היחידי שהבין שעל היהודים לעלות לארץ־ישראל היה מנהל השלטון המחוזי. כשבאתי אליו לקבל את חתימתו על דרכון העליה אמר לי: ״ז׳ידזי דו פּאַלסטיני״. הוא היה היחידי שהבין שמקומם של היהודים הוא בארץ־ישראל.

פנינה גלינסקי־ברזילי

„ה נ ס ת ר״

לפני שאספר על אודות ״הנסתר״ שלנו — אתאר את הסימטה שנקראה ״סאַדוֹבה״ וחלק מתושביה.

הסימטה שתחילתה מול בית הכנסת הגדול, השתרעה בפיתולים עד רחוב ״בארמאצקה״. אף על פי שהיא היתה תקועה בלב הרובע היהודי, נמצאו בה כמה בעלי־בתים נוצריים, שבזכות הגנים שלהם נקראה הסימטה בשם ״סאַדוֹבה״. סימטה זאת נודעה גם בביצותיה, שהתהוו במיוחד בערב פסח. בתקופה זו היו מניחים בולי עץ לשם הקלה על המעבר ברחוב, אולם גם הבולים שקעו. ורק בימי שלטון הפולנים נבנה כביש, אבל מדרכות לא הונחו גם אז.

הבית הראשון משמאלה של הסימטה, היה שייך לר׳ יעקב יוז. בבית זה נמצאה חנות המכולת היחידה בסימטה.

ר׳ יעקב — אדם חלש היה, בעל הדרת פנים יהודית, התאמץ לתת לבניו השכלה מתאימה, וכפי שזה היה מקובל בעירנו — שלח אותם לקנות תורה בוילנה.

בתוך החצר של אותו בית גרה חותנתו של ר׳ יעקב עם בנה שלמה. היה בעל נפש עדינה ומתגעגע תמיד לציון. היה מבלה שעות על יד מפת א״י ורואה עצמו בדמיונו מתקרב לחופיה.

עם עליתם של בני משפחת יוז לארץ קיווה, שהם יאפשרו גם את עליתו. במיוחד תלה תקותו בבן אחותו משה יוז, שלא ישכח אותו, ואת מכתביו שמר כמו "קמיע".

מעבר לרחוב נשען ביתו של החייט, ר' יששכר חקרן, על זה של שכנו המסגר הנוצרי. חיצוניותו הדלה של הבית העידה על בעליו. חייט זה תפר בגדים בשביל מבוגרים, ובמיוחד בשביל אנשים דתיים שהיו נזהרים בשעטנז. מומחיותו היתה לתפור קפוטות. מי שעבר בקיץ על יד ביתו, כשהדלת היתה פתוחה, יכול היה לשמוע ניגון חסידי שר' ישכר זאב שר בזמן עבודתו. בערב־שבת בשעה 12 היתה כבר המתפרה סגורה. ר' ישכר־זאב קיבל את שבת מלכתא בהקדם, הלך למרחץ, החליף בגדיו וישב לעבור על פרשת השבוע. למדן גדול לא היה, אבל חומש עם רש"י ידע, ולפעמים הציץ גם ל"שפת חכמים" ו"בעל הטורים". במיוחד התמחה לזכור את ה"יאָרצייט'ים" של בני העיר. התחביב שלו היה גמטריות, והתאמץ ע"י גמטריות למצוא את ה"קץ". לכל אחד לחש על האוזן: "רק קצת סבלנות וסוף לכל צרותינו, שומעים אנו כבר צעדיו של הגואל"...

בהיותי בן עשר נתייתמתי מאבי זצ"ל. ר' ישכר־זאב הרגיש בכאבי וניחם אותי: "תראה, מוטלה, אַל תצטער, עוד מעט ולפי המלבי"ם הוא צריך כבר לבוא וממילא תהיה תחית המתים ואז גם אביך יחזור"... ואני בתמימותי הילדותית נתמלאתי תקוה לראות שוב את דמותו המזהירה של אבי זצ"ל, ובקוצר רוח חכיתי ליום הנכסף. כשעבר היום המיועד ותקותי לא נתמלאה — מצא לו איזו אסמכתא אחרת והיה אומר: "כנראה, מוטלה, שהמלבי"ם טעה בחשבונו, אבל על בעל הטורים יכולים לסמוך, ובודאי הגאולה קרובה לבוא".

הבית שלאחר זה היה ביתו של ר' יוסף נאבוז'ניק, מלמד תינוקות. יהודי נכבד, בר־אורין, מחסידי סטולין, שהקדיש את כל זמנו להרבצת תורה. הבית השלישי משמאל היה של ר' אלתר־פרץ, מלמד גמרא. בצריף שהיה שייך לר' אלתר־פרץ התגורר ר' קיווה שואב־המים, ועליו יצא השם שהוא אחד מה"ל"ו" נסתרים, שביום הוא שואב־מים פשוט ובלילה הוא עוסק ב"נסתרות". שכניו, ר' יוסף מלמד התינוקות ור' ישכר־זאב החייט, היו מסתובבים בערבים על יד הצריף כדי לגלות דבר־מה מהנעשה אצל ה"נסתר".

ר' קיווה היה כבר כבן ששים כשגירש את אשתו והתישב בצריפו. עד הצהרים עסק במלאכתו ובשעות הפנאי אמר תהילים. בשנים 1917—1920, הקשות ליהודים, נתגלו הרבה "נסתרים", שאצלם חיפשו משענת בזמנים הקשים ההם. סופר אָז, שבעיירה דרוהיצין נתגלה "נסתר", נפח עושה נפלאות, ויהודים בעלי צרות עלו לדרוהיצ'ין לבקש עצה ותושיה. בתקופה ההיא יצאה שמועה שגם בעירנו נמצא כזה, ואיש לחש על אוזן חברו — כי ר' קיווה שואב המים הפשוט משתייך לאלה, ומי שזוכה לברכתו — מאושר. שמור בזכרוני, כי הראשון שהעיז לבקש את ברכתו של ר' קיווה היה ר' מאיר שטיין (אמרו שיש סכנה בדבר, בגילוי סודו של ר' קיווה, אלא שר' מאיר היה במצב כאילו סכין מונחת על צוארו מאחר שעמד לפני משפט חמור). הוא התאזר איפוא כוח ונכנס לצריפו של ר' קיווה. היה זה בשעות הערב. ר' קיווה ישב כמנהגו ואמר פרקי תהילים. ר' מאיר ניגש אליו והתחיל להסביר לו את מטרת ביקורו. ה"הסברה" לא הובנה בנקל. ר' קיווה בתמימותו לא יכול היה להבין מה רוצים ממנו ובמה הוא יכול לעזור במשפט, עד שפקעה סבלנותו של ר' מאיר שקרא: "אנחנו יודעים, אתה אחד מה"ל"ו" נסתרים. כששמע זאת, שקע ר' קיווה במחשבה ואחרי הרהור ענה: "מילא, אם ה,דרוהיצ'ינר' יכול — אז גם אני יכול"... ונתן לר' מאיר את ברכתו. למחרת זכה ר' מאיר במשפט וכל העיר היתה כמרקחה: "המופת" הראשון של ה"נסתר" שלנו.

מרדכי פצ'ניק

ב י ש ו ב י   ה ס ב י ב ה

יהודים בכפרים בסביבת סארני

מדורי דורות גרו יהודים בקרב האוקראינים בכל רחבי וולין ופולסיה. כך היה הדבר גם בסביבות סארני. הכפר הגדול ביותר בסביבה היה נימוביץ, בו היו תחנת משטרה, בית ספר ומשרדי השלטונות בשביל כל הכפרים הסמוכים.

רובם של תושבי הכפר הנוצרים היו עובדי אדמה, ואילו היהודים — בעלי חנויות, סוחרי בקר זעירים, חייטים, סנדלרים, נפחים, נגרים וכו׳. עוד לפני שסארני היתה לעיר, היה הכפר נימוביץ מרכז רוחני לכל היהודים שבכפרים הסמוכים. לימים נוראים היו באות לנימוביץ משפחות מזנו־סיץ, צ׳ודלה, קמינה לשמוע אל הרנה ואל התפילה.

בנימוביץ היו בשעתו שני מנינים, מפולגים לפי השתייכותם לרביים מסטולין, טריסק וברזנה.

תושבי הכפר הצטיינו בלימוד התורה, ואכן, היו בנימוביץ תלמידי חכמים שסארני התגאתה בהם. ידועה היתה משפחת אריה וולקון. ראש המשפחה, יהודי נאור ומתקדם, שלח את בניו ללמוד באודיסה ובוילנה. אם הבנים ריקל וולקון היתה ידועה בסביבה כמכניסת אורחים, ועוזרת לדל ולנצרך. היא זכתה להוציא את נשמתה בקרב משפחתה יומיים לפני השחיטה.

מבין בניה הצטיין בעיקר הבכור שמואל וולקון ז״ל, איש תרבות וציוני נלהב. היה מורה בסארני, ווילנה. ייסד וניהל את בית הספר ברוקיטנה, בית הספר במינסק מאזוביצק ובוולקו־ביסק. רבים מתלמידיו בארץ מַעֲלים את זכרו באהבה ובהערצה. מת יחד עם משפחתו בטרב־לינקה.

מיד עם כניסתם לנימוביץ תלו הנאצים את דב (ברל) גורפינקל כשידיו קשורות לעץ. הוא הוציא את נשמתו לאחר שעות אחדות של עינויים. פחד גדול נפל על היהודים, שחייהם ורכושם נעשו הפקר. כל הרכוש החי נלקח מהם, וכעבור זמן מה נאלצו כולם לצאת את הכפרים ולהתרכז בגיטו סארני. בדרך נשדדו אחדים מהם, וביניהם ריקל וולקון. השודד הומת אחר כך בסוף שנת 1944.

החיים של יהודי הכפרים בגיטו היו ללא נשוא. היו מהם שהסתננו מהעיר הכפרה כדי להשיג קצת אוכל ונורו בדרך, כגון הבחור דוד שמעון. למרות שאנשים אלה היו רגילים לחיי הטבע עלה רק בידי מעטים לברוח, ועוד פחות נשארו בחיים, מאחר והם נתנו אמונם בשכניהם וביושרם. אברהם פרלשטין, גורפינקל, מושקה ובנה משה׳ל, וכן שלמה גולובשקה, נתפסו כעבור כמה חדשים לאחר השחיטה בגיטו ונהרגו.

מאיר וולקון

מהווי חייהם של יהודי הכפרים

לא קשה היה לפרט למלא את חובותיו כשהוא נמצא בסביבה יהודית צפופה בין אחיו בני ישראל.

לא כן היה גורלו של יהודי אשר מלחמת הקיום אילצה אותו לגור בכפר נידח, משפחות מעטות בין מאות משפחות נוצריות.

בתקופה של מלחמת העולם הראשונה והמהפכה הרוסית החזיקו המשפחות היהודיות בכפרים מעמד. בהתגברם על פגעי הזמן, הוסיפו להעניק לילדיהם חינוך יהודי בהזמינם מורים — שהחז־קתם לא היתה קלה כלל, לא מנעו את עזרתם — ככל שהשיגה ידם — מאחים פליטי חרב מהפוג־רומים בערי אוקראינה, חילקו מפתם וסיכנו את עצמם ממש בציידם את הפליטים בתעודות מזוייפות של השלטון המקומי, כדי שיוכלו להמשיך בדרכם למרכזים גדולים במדינה.

בכפר מולדתי ילנה (על שם היערות העבותים של עצי אורן, שהקיפו את הכפר) גרו, בין 120 משפחות נוצריות בערך, 4 משפחות יהודיות. אחת המשפחות, משפחת מטורין, היתה נטולת זכויות ישיבה בכפר, לפי החוק המפורסם של „צ׳רטא אוסידלוסטי״ (תחום המושב עבור יהודים). המשפחה הוטרדה בלי הרף ע״י המשטרה, שסחטה ממנה שוחד בצורות שונות. זכורני שלא פעם היה אבי ברל ז״ל מכפר את פני ה״אוריאדניק״, ומונע לזמן מה סבל מן המשפחה, בלי שהדבר יוודע לסובלים. כך נהגו גם שאר המשפחות, בעלי הזכויות.

והרי עוד מקרה המעיד על היחסים ששררו בין המשפחות הפזורות בכפרים: ב־1923 נקראתי להתייצב בפני ועדת גיוס של הצבא הפולני בסארני. בעזרתו של מר משה־איציק נגל ז״ל (אביו של הקצין יוסף נגל במשטרת ישראל) עלה בידי להשתחרר. כשרציתי להביע למר נגל את רגשי תודתי על מעשהו, נזף בי בידידות, כי הרי הוא עשה מה שעשה מתוך מניעים פנימיים שלו, ואין מקום לתודה.

הידיעה על שחרורי הגיעה למר יוסף נגל (אחיו של בעל המעשה, ואביהם של שלושת בניו הנמצאים אתנו בישראל: שמואל, שמחה ודוד), בעיירה סכוב (טומאשגורוד) בפורים. הזדמנות כזו לבשׂר בשורה טובה ליהודי — האם יחמיצנה, ואפילו אם כרוך הדבר בקצת טרדה? מר נגל רתם את סוסו לעגלה וטילטל את עצמו בבוץ של ימי הפשרת השלגים למרחק של 12 ק״מ, לילנה — כדי לבשׂר להורי את הבשורה הטובה.

על אף היותם מרוחקים ממרכז יהודי עירוני, היו ערים היהודים בני הכפרים, אולי בגלל בדידותם, עוד יותר מאחיהם במרכזים לכל שהתרחש בחיי אחיהם ברחבי המדינה. זוכרני את הסיפורים שהיו מספרים על הופעותיו של ד״ר הרצל בפני רוזנים ומלכים, והאבל העמוק שהשתרר עם מותו. הויכוחים על נאומיהם של עו״ד גרוזנברג, הרב מזא״ה ואחרים במשפט בייליס בקיוב, נמשכו עד שעות מאוחרות בערבים. בביתנו היתה קבועה תמונה של כל אלה שלקחו חלק בהגנת בייליס. לא היה זר ליהודי הכפרים כל שהתרחש בציונות, הם לא מנעו מבניהם ללכת לקיבוצי הכשרה ולעלות לארץ.

כאלה היו היהודים בכפרים הנידחים שבסביבת סארני. כל אחד נחשב לבעל בעמיו, מצויין בשמו ובכינוייו: — ״מוֹטל דער בילער״, ״דוד דער סעכאוּוער״, ״משה סלוצקי פון יעלנע״, ״ברל דער יעלנער״ (הוא אבי ז״ל) וכו׳. כינוייה של אמי אטל ז״ל היה ״דער בערעזשקער ייחוס״, כי מוצאה היה מכפר ברז׳קי, וכן גם היה יחוסו של דודי ר׳ משה פייגלשטין (אחיה של אמי).

נודעת היתה רנתו ותפילתו של ר׳ יצחק איזיק מטורין, שרק מנין וחצי של מתפללים נהנו מהן. ומי בסביבה לא הכיר את דודי, ר׳ ברוך פיגלשטין, שניצח על ניגוני הרבי מסטולין? ר׳ מנחם זלמן בריסקמן מסיכוב — קריאתו בפרשת השבוע עודנה חרותה בזכרוני.

יהודים כאלה לא התבוללו ולא נטמעו. הם היו יהודים באוהלם ואנשים בצאתם, ובימי חירום ידעו לעמוד בגבורה מול המונים מוסתים, ואמונתם בנצח ישראל לא פסקה.

נחמיה גילדנהורן

קלוסובה - העיירה, אנשיה וגורלה

דמותה של עיירתי קלוסובה חקוקה בזכרוני בצורת רחוב אחד, רחב וארוך, בו מפוזרים בין בתי העץ הנמוכים, בעלי גגות הקש או רעפי־העץ, של האיכרים האוקראינים, חמישה־עשר בתים יהודיים, מהם בתי מידות ומהם בתים בינוניים.

עדה מעטה זו ניהלה את חייה המיוחדים בתוך ים של איכרים ו״שקצים״. בהעלותך בזכרונך את כל אחד מהם, זקן ונער, נדמה לך, שמעלעל אתה באחד מספריו של מנדלי או שלום עליכם:

הנה לפני לייבוש, בעל הזקן הזהבהב! פסוקי חומש ורש״י נושרים מפיו, כשהוא מלווה את תרגומם והסברתם בצביטה בבשרו הרך של הילד הנקלע בדרכו: ״זאגט ער (הספר אומר) ואמרת — און דו ועסט זאגן, למשה — צו משה׳ן, כי־אז...״

והרי מנדלי שיינטוך, בעל זקנקן הסנטר הדליל, שפחד יהודי, עוני, ודאגה בלתי פוסקת לקצת ״פרנסה״ נשקפים מעיניו.

והנה שמרל שפירא, בעל זקן שיבה, מהיר וזריז בדיבורו והילוכו שלא לפי גילו, קפדן וכעסן, מקפיד בנקיון בגדיו ושולחנו.

והנה ברוך פינצ׳וק — דמות גרומה וחסונה. תמיד אראהו כשגרזן תקוע באבנטו. ודאי הוא הולך לטחנת־הרוח, לתקן יתד שנשברה.

והרי יענק׳לה חבר, נמוך הקומה, שומע ואינו שומע, אוהב להפתיע ילד — נכדו או סתם נער — בצביטה בלחי.

והנה מוטיל, ישראל, ומאיר פרומין — השקטים והשתקנים, עומדים על יד חבורת יהודים משוחחים, כשהם מקשיבים ומשתתפים בשיחה בתנועות גבותיהם בלבד.

והרי יחיאל גוטליב, גבוה ורחב כתפיים, תמיד שקט ונוח וחיוך נסוך על פניו הרחבים, אטי ויסודי, קשה ורך כעץ זה שהוא מקציעו במקצועתו.

והיפוכו — שמואליק שולנר, קטן וזריז, כולו כספית חיה, ידו כלשונו, גופו תמיד בתנועה בלתי פוסקת: ״אני אראה להם״... ״אני אוכיח להם״... ״מי הצודק״...

ואם אעלה בזכרוני אחד מן הימים בקלוסובה, בין ימות הקיץ או ימות החורף, תמיד אראה לפני את יחיאל טורוק הזגג צועד באמצע הרחוב ונושא בכנף בגדו תפוחי אדמה או קצת גרעינים — שכר טרחה שקיבל מאחד הגויים ואחריו צועד אחד מבניו, ברל או נח, כשלוחות זכוכית תחת בית שחיו.

הם כולם טרחו ועמלו, ואתם נשותיהם העמלניות, להביא פת לחם לטף.

בין הנשים היתה האלמנה דינק׳ה זולר, שלבדה נשאה בגבורה ובאומץ בעול פרנסתה ופרנסת שלושת ילדיה עד היותם ל״אנשים״.

אף כי טרודים תמיד בעניני פרנסה, היו ההורים דואגים ל״נקודה״ היהודית של ילדיהם, ולאו דוקא בחינוך המסורתי־הדתי בלבד.

אבי, יואל ז״ל, בראש דאגותיו היה להביא לכפר בתחילת כל ״זמן״ ״רבי״, ובשנים יותר מאוחרות — מורה. זכינו למורים שידעו לתבל את הלימוד המסורתי גם ביסודות חינוך חדשים. לימדו עברית בעברית, כרו את אזני תלמידיהם גם לנכתב בספרים וגם לנעשה בעולם הגדול ואף לימדום פרק בעניני פוליטיקה. בערבי חורף, היה כל אחד מהתלמידים, הישובים על יד שולחן ארוך, קורא מאמר ב״הצפירה״, ולא סגי בקריאה סתם: עליו היה לצלול לעומקו ולהסבירו כסוגיה בגמרא.

גדל דור צעיר, ער ורענן, שואף לחדש ולעולם הרחב, לציונות ולחלוציות.

בשנות העשרים היה נסיון ראשון להקים את "החלוץ" במקום. נחכרה חלקת אדמה ונזרעה תבואה. הנסיון נכשל. לאחר שנים אחדות היו צעירי הכפר בין יוזמיו של "קיבוץ חוצבי אבנים בקלוסובה", וכמעט בכל המחזורים, במשך כל שנות קיומו, היו לצעירי הכפר נציגים בו.

למפנה חשוב בתולדות הכפר קלוסובה גרמה התויתו של קו מסילת הברזל במרחק 3 ק"מ ממנו. מפנה זה הורגש במיוחד עם הכיבוש הפולני והרחבתם של מפעלי תעשית העץ ומחצבות האבנים בכפר ובסביבתו. הישוב היהודי שבמקום החדש שליד תחנת המסילה גדל בתחילה לאט. המשפחות הראשונות ששלחו ענפיהן לנקודה זו עוד שנים רבות לפני הכיבוש הפולני היו: שיינטוך, זולר, שפירא, טורקוביץ, הנדלמאן וגרובר. מיד אחרי הכיבוש נוספו משפחות רבות מן הכפרים הסמוכים. לבסוף, באה עליה מסארני, שבין ראשוניה היו משפחות סוסניק, גולדמאן, טורקניץ, יוז, שיינמאן ועוד.

קלוסובה נהפכה כמעט לעיירה, שכלכלתה, ביחוד של העדה היהודית בה, היתה בעיקר על שני המפעלים היהודיים: (1) מחצבות האבנים של משפחת פינשטין, שראשה היה ידוע כציוני ופעיל בחיים היהודיים. וכן מנהלו מרגוליס, (2) המנסרה בהנהלת מר לרנר, בונדאי לפי השקפתו הפוליטית, אבל אדם שידע לעמוד בפני השלטונות הפולניים ולהגן על כבוד היהודי. כמו פיינ־שטיין, כן לרנר — שניהם התנגדו לנסיונות של נישול הפועלים היהודים, חברי קיבוץ ההכשרה. עמדתם זאת עוררה הערכה וכבוד אליהם מצד הציבור היהודי.

מכאן ואילך לא אדע על קלוסובה אלא זאת: שגדלה, רחבה ויפתה עד... עד שיחד עם אחיותיה שתתה מלוא קובעת כוס היגונים, שתתה עד תומה.

שרידים מעטים, בודדים, נשארו מעדה זו. מהם שהצליחו להגיע אלינו ומהם עוד תועים בדרכים־לא־דרכים וגם הם כורים אזנם לנעשה אצלנו ומלאים כיסופים לחיים חדשים.

יוסף זוליאר

איך קם הקיבוץ בקלוסובה

(מזכרונות אחת הראשונות)

בשבתי פעם על ספסל תחת עץ הליבנה שליד בית אבא בחברת מוטיק זוליר ודוד בינשטוק, פנה אלינו מוטיק בהצעה ליסד קיבוץ. הסכמנו להצעה, אבל לא ידענו מאין נשיג חברים נוספים. מוטיק הציע להתקשר עם הועד של סניף החלוץ בסארני ולארגן מפעל הכשרה משותף.

פנינו למר לייבוש פרימר ע"ה, ששימש מנהל עבודה במחצבת האבנים, וביקשנו את עזרתו בסידור מקומות עבודה לחלוצים הרוצים להכשיר עצמם לעליתם לארץ־ישראל. מר פרימר הבטיח לעזור בכל יכולתו, ואמנם עמד בהבטחתו ועזר הרבה לקיבוץ.

הצעתנו בדבר ייסוד קיבוץ נתקבלה ע"י ועד הסניף של החלוץ בסארני בחיוב. נחתם ההסכם בין החלוץ בסארני וחברי קלוסובה על הקמת מקום הכשרה, שנקרא במשך תקופה מסוימת: קיבוץ חוצבי אבנים בקלוסובה על־יד סניף החלוץ בסארני.

באחד ממוצאי־השבת הגיעו אלינו מסניף סארני החברים וינבלאט, דנבורג, ברלינסקי, זינ־גרמאן, טורוק, קוניק, לאה שטינוורצל, ובראשם הח' שמחה פינקלשטין (כיום אבן־זוהר). היו עוד חברים אחרים שאת שמותיהם, לצערי, אינני זוכרת כבר.

החברים לנו אצלנו ולמחרת בהשכמה יצאו לעבודה במחצבה. בשובם מהעבודה התעוררה בעית השיכון. נזכרתי שאצל מר אריה ליב שפירא נמצא מחסן ריק להשכרה. הצלחנו להשיג ממנו את המחסן, ואשתו בתיה הסכימה שנשתמש במשותף בתנור, הואיל וניהלתי מטבח כשר, וכן הדריכה אותי בעבודת הבישול, שלא הצטיינתי בה ביותר. כך התחיל מפעל ההכשרה בקלוסובה.

הימים היו קודש לעבודה והלילות לריקודים. מדי יום נוספו חברים חדשים מן המקום ומהסביבה. יהודי קלוסובה הושיטו עזרתם לקיבוץ כפי יכולתם. אבי ע"ה היה מוסר לקיבוץ בכל הזדמנות הטענת קרונות עצים, אף כי פריון עבודתם של החברים לא הניח את הדעת. תכופות היה אבי מתריס כנגדי: "החלוצים שלך". אולם על אף הטענות היה מזמינם שוב לעבודה בהזדמנות הקרובה.

בימים הראשונים דאג הועד של סניף החלוץ בסארני לציוד הקיבוץ בכלי אוכל ובאספקת מזון. הקשר בין הקיבוץ והסניף היה הדוק ביותר. לאחר מכן החל הקיבוץ לקנות אספקה במקום. לא מאת זהובים אחת נשארנו חייבים לחנווני, מר משה שיינטוך, הואיל וההוצאה עלתה לרוב על ההכנסה. הקצבים אברהם איזנר ושמעון שולנר סיפקו בשר מובחר, וכל יהודי קלוסובה עזרו ככל שהשיגה ידם.

בלילות השבת היו באים רבים מיהודי קלוסובה לחזות בריקודי החלוצים. כן היו רבים מבני הנוער שבסארני באים לבלות את הערבים בקיבוץ. הח' קוטלצ'וק, כיום צוק, מזכיר "החלוץ" בסארני, היה מבקר תכופות ומקשר בין הקיבוץ והסניף.

עם התקרב החורף נאלצנו לנטוש את המחסן. מצאנו דירה חדשה בבית צ'צוק. מספר ימים לאחר העתקת דירתנו אושרתי לעליה.

כארבעים איש מנתה קבוצת החלוצים הראשונה שזכתה לעלות ארצה. ביום העליה באו כל יהודי העיירה ללוותנו ובדמעות בעיניהם איחלו לנו: "להתראות בארצנו".

גילה טורקוביץ־סלוצקי

ייסוד קיבוץ בקלוסובה

ככל שגדל מספר החברים בסניפנו בסארני, כן הלכה וגדלה הדרישה לפעולות. הגיעו אלינו שמועות ראשונות על קיום קיבוצי הכשרה (גרוכוב ועוד), אך מושג ברור על מהותם והוויתם לא היה לנו. ידענו כי לא מספיק להיות רשום בסניף וכי לא מספיק הרצון לעלות, צריך גם להתכונן לעליה ע"י הכשרה גופנית ומקצועית. מאחר שרוב החברים לא טעמו מימיהם טעם עבודה, התחילו להכשיר את עצמם וללמוד אצל בעלי־מלאכה שונים, יהודים ונוצרים, עבודת מסגרות, פחחות ועוד. עד מהרה הוברר כי בשיטה זו לא נרחיק לכת, והידיעות שהגיעו אלינו על החיים בארץ — קיבוץ חבורה וכו' — עוררו גם אותנו לארגן קיבוץ ולצאת לעבודה יחד.

בראשית הקיץ 1924 נמנינו וגמרנו לבקש מקום מתאים לקיבוץ־הכשרה. אמרנו למצאו באחד היערות המרובים בסביבתנו, אולם לאחר בירור עם נותני העבודה היהודים, ראינו כי אין לנו תקוה לכך. אז ניסינו את גורלנו במחצבת קלוסובה הסמוכה לסארני. כשהופענו בפעם הראשונה בקלוסובה לפני מנהל המחצבות במקום והוא מכר ומודע לנו, וסיפרנו לו, כי אני וחברים אחרים מעירנו — נקבתי שמות שהכירם — רוצים שיקבל אותנו כפועלים למחצבה, היתה תשובתו

הראשונה: "איר האט שוין נישט געפונען פון וועמען חוזק מאכן? איר יינגלעך ווילט זיין שטיינהאקער? מאך זיך נישט נאריש און פאר אהיים". הוא התחיל להוכיח כמה חסרת הגיון כל תכניתנו וכי היא לא תתן ולא תוסיף לנו כלום. הוכחנו לו כי הצעתנו היא רצינית ואם אין ברצונו לעזור לנו נצטרך למצוא אפשרויות אחרות, באשר לא באנו לבקש רווחי כסף, כי־אם מקום שבו נוכל לחיות חיי־עבודה וחיי־קיבוץ לשם עליה לארץ.

לאחר בקשות רבות הסכים להביא את הצעתנו לפני ההנהלה המרכזית. החלטתה היתה חיובית: עשרה חברים נתקבלו לעבודת נסיון. לשמחתנו לא היה גבול. מבלי לפרסם את הדבר ברבים, מחשש שמא יתנגדו לכך ההורים ובני־המשפחה — ארזנו בשובנו הביתה בחשאי את חפצינו והופענו לעבודה בקלוסובה. קודם־כל היינו צריכים למצוא מקום־דירה בשבילנו. בעזרת הנוער המקומי גילינו אורווה, ניקינו אותה ניקוי יסודי וסידרנו בה את מערכת ה"רהיטים" שלנו: קרשים בפינה מיוחדת לשינה, שולחן, פינה ומטבח וכו'. בין עשרת החברים שבאו מסארני היתה גם חברה אחת, ועם בואנו לקלוסובה הצטרפו אלינו שתי חברות מבנות המקום לעזרה חלקית והתחילו לנהל את המשק. בערב הראשון התקיימה אסיפת חברים וניתן שם לקיבוץ: "קיבוץ חוצבי אבנים בקלוסובה".

היום הראשון להופעתנו במחצבה, היה לנו יום נצחון, אך גם לא בלי אכזבה: מנהל העבודה במחצבות לא סידר אותנו יחד עם שאר הפועלים בכל העבודות הקשות, אלא בעבודות יותר קלות, כגון: איסוף חצץ, הובלת קרוניות וכו'. ראינו את עצמנו נעלבים. הפועלים הנוצריים, ביחוד הוותיקים שבהם, צחקו לנו, ל"ידים הלבנות", אולם יחס זה חלף לאט־לאט. לאחר זמן קצר נוכחה ההנהלה בכושר־עבודתנו ומסרה לנו עבודות יחד עם שאר הפועלים. במשך הזמן כבשנו חלק גדול מעבודות המחצבה.

שמע הקיבוץ הגיע לכל הסביבה ועשרות חברים פנו אלינו בבקשה לקבלם לקיבוץ, אך יכולתנו לקבל חברים נוספים היתה מוגבלת מחמת אי־הסכמה מצד הנהלת העבודה להעסיק יותר מאשר 25—30 פועל וגם בשל חוסר תנאי שיכון מתאימים במקום. בכל־זאת היינו "מגני־בים" ומוסיפים כפעם בפעם עוד חלוץ, עד שבסוף הקיץ עלה מספרנו לארבעים. לאחר שכבשנו, כאמור, חלק גדול מעבודות המחצבה והרגשנו את עצמנו יותר בטוחים ביכולתנו, התחלנו לחפש עבודות נוספות במשוריות שבקלוסובה. נותני העבודה היהודים התיחסו בחיוב להצעתנו ולאט־לאט חדרנו לעבודה של טעינת עצים וחמרים בתחנת הרכבת. עם ריבוי העבודה יכולנו להרחיב את הקיבוץ ולקבל חברים נוספים.

עם התרחבותנו עברנו מן האורווה הישנה לגור בבית מיוחד שהשכיר לנו אחד האכרים. בחדר הגדול של הבית סודרו „נארעס" (איצטבאות) בשתי קומות — מקומות המיועדים לשינה, בקצה השני של אותו החדר — שולחן האכילה, ובפינה — המזכירות.

אי־אפשר שלא להזכיר את התלהבותם של החברים בלכתם לעבודה ובשובם. ברחוב המוביל למחצבה כבר ידעו תושבי המקום כי בשעות הקבועות עוברים ה"פלסטינצים". החברים צעדו יום־יום בשורות למחצבה והשירה והזמרה נשמעו למרחוק.

כשעבר הקיץ והחורף מישמש ובא נעשה מצבנו חמור ביותר, ביחוד לאחר החלטת הקיבוץ שלא לקבל מבית ההורים כל עזרה לתלבושת חורף. מלבושים חמים לא היו לרוב החברים וכל המלבושים שהבאנו מן הבית נתקלקלו, כמובן, ונקרעו. אז בא מרכז החלוץ לעזרתנו, ואף שליחה מיוחדת מטעם המרכז הגיעה לקלוסובה. עם בואה הוכנס זרם של חיים חדשים למחנה. העובדה כשלעצמה כי לא בודדים אנחנו הוסיפה לנו אומץ להמשיך.

תנאי העבודה בחורף היו יותר קשים, אך התרגלנו גם אליהם. החברות, שמספרן גדל, היו עסוקות, מלבד במשק הבית, גם בעבודות קלות במחצבה: סידור חצץ וכדומה. המשטר בקבוצה היה מופתי, סדר היום לפי תכנית קבועה מראש. במקרים מיוחדים היו נותנים פעם לחדשיים חופש ליום או יומיים, אולם אלה היו מקרים נדירים. הקשרים עם המרכז נעשו קבועים וכפעם בפעם היו חבריו מבקרים אצלנו. בחורף 1924 נאשרו המועמדים הראשונים שלנו לעליה.

בארץ ביקשנו להמשיך במפעל של חציבת אבנים ואף נעשה נסיון קל בכיוון זה באחת המחצבות ליד ירושלים.

(מתוך "ספר החלוץ", תרע"ז—תרצ"ט, הוצאת הסוכנות היהודית, ירושלים)

ש. אבן־זוהר

דמות האדם בקלוסובה

במה עסקה קלוסובה? האם הישגיה הם הכבישים שנכבשו באבני קלוסובה, או האבן שנחצבה במחצבה, התבואה שנקצרה בידי חברי ההכשרה החקלאית ב"החלוץ"? הערכים החמריים של קלוסובה אינם ממצים את הערך האנושי של מפעליה. האבן היתה אמצעי לא לשכר אלא מטרה לשנות משהו באדם. חצבו אבן למען חצוב משהו באדם, למען היותו לקלוסובאי, כובש הארץ, איש העבודה, איש הקומונה, המאמין באחוות אנשים; למען הכשרת האדם, נפשו, רצונו— כולו. ערכה התבטא בעיצוב דמות המון הנוער היהודי שעבר את קיבוצי ההכשרה הרבים. לא התוכן החמרי הוא המהפכני ולא הוא בעל הערך והרכוש הנפשי. ערך המפעלים האלה הוא במומנט החינוכי הגדול שבהם.

כל תנועה בעולם יוצרת לה דמות אדם אידיאלית לפי רוחה, דמות אדם רצויה לה. אם זו דמות האדם העליון, משיח אלוהים, המונרך או ה"מנהיג" בתנועה הפשיסטית. מה היתה דמות האדם של תנועתנו, זו שריחפה לפני קלוסובה והחלוץ־הצעיר?—דמות החייל האלמוני: אני, אתה, הוא. כמו שאנו שרים בשירו של טשרניחובסקי: "אתה הוא המכבי"—דמות שחיה בתוכך, שצריך לחצוב אותה ממך, כאותו הפסל־האמן הרואה בחזון את דמות הפסל טבועה באבן הגלמית וכל עבודתו לשם גילוי הדמות שלו היא בהרחקת החלקים המיותרים מהאבן. אין זו דוגמה של איש המעלה שיש לשאוף להגיע למדרגתו, להידמות אליו, או להשמע, להיכנע לו, אלא דמות זו ישנה, טבועה בתוכך. הרחק ממך חלקים ידועים וממילא תצוף דמות החלוץ האידיאלית, דמות הפועל הרצויה שבך. החדש בתנועה זו היה בראיית כל אדם כחומר שממנו הוא עצמו חוצב את עצמו להיותו פועל, ציוני, איש הקומונה העובדת, החקלאית. הדמות האידיאלית שריחפה לפניו: להיות אחר, דמות של אדם אחר, שונה מן הדמות של האדם בסביבה שבה הוא חי וגדל עכשיו, דמות האדם הפשוט בהליכותיו ובאורח־חייו הפשוטים, הפשוטים במאכל, בתלבושת, בעבודה, במנוחה, בטיול ובריקוד. בפשטות זו ובחתירה להגשמתה בחיים היום־יומיים היתה התאמצות אישית גדולה לקראת המהפכה העתידה.

לא רק המטרה צריכה להיות ברורה להמונים; לא פחות הכרחית להם בהירות הדרך אליה. הם מחפשים דמות המטרה הבולטת, המפוסלת, לא המצוירת, אלא זו שאפשר לממש אותה ביד. חיפוש זה מזדהה עם הלבטים בדרך. המציין את תנועת קלוסובה הוא לא רק המטרה הסופית הבולטת, אלא גם הדרך הבולטת: חיי פועל, חיי שויון, השלכת הרגלי גלות וכו', ועוד בגולה:

בהכשרה, בקיבוץ־ההכשרה הקבוע. אלה התבטאו בזה שהאדם החלוץ חדל להיות את אשר היה קודם, הוא מתחיל להגשים את המהפכה מעצמו ואינו נסוג אחורנית, אינו שב "הביתה". — —

קלוסובה! מה קשור עם השם הזה? לא מפעל מסוים, כי אם דמות אדם: אפשרות שנתגלתה לכל צעיר, לכל אדם פשוט בישראל: להיות לפועל, להיות אחר. היא היתה כחלום מדבק שלא פסח על בית יהודי בעיירה: האפשרות שאני, אתה, הוא, כל אחד יכול להשיג אותה, להגשימה. השמועה שהנה אנשים פשוטים חוצבים באבן ויחד עם זה שרים ורוקדים, והם חיים בקומונה, והם אינם יוצאים מהכלל, ושכל אחד יכול להיות ולחיות כמותם — היה בה משהו מן הכוח האגדתי המשנה את פני החיים. לא היתה זו אגדה על דמות גבור או מנהיג המוליך אחריו, המצוה שנלך בדרכיו, שנציית לו, שנקבל את מרותו. לא, האידיאל היה אחר: אני ואתה יכולים להיות אחרים; אנחנו יכולים כולנו לגלות את הדבר הטבוע בעצם בתוכנו. כה נעשתה קלוסובה לכוח מושך המונים לא בזכויות ידועות, לא בשם פריבילגיות. רק לאחר שנים רכשה לה את הזכות לעלות על־ידי סרטיפיקט. והן בה, בקלוסובה, היה קושי רב. מחצבה דווקא. ומקום מרוחק, מן המרוחקים ביותר, על הגבול הרוסי. וזה שעשה את קלוסובה לנקודת־התבערה לתנועה כולה: האידיאל החינוכי לכל אחד, השווה לכל נפש צעיר, שכל אחד יכול להיות איש קלוסובה, איש ארץ־ישראל, איש הקומונה. קלוסובה טיפחה את הטיפוס של החלוץ הכובש בארץ. ולהשיג את זה אמרה בדרך של חינוך האדם.

האמונה, ששלטה בקלוסובה היתה, שאת הצעיר הזה — אף־על־פי שבא לשם סרטיפיקט — אפשר להכשיר; ודווקא בתנאים האלה, בחיים הקשים בכל אכזריותם. והאכזריות היתה לא בתנאי החיים, אלא בזה שאין דרך חזרה, שאין מנוס, שאין מפלט, שאין לסגת לתנאי חיים אחרים, לאבא ואמא. אין הכשרה אך אידיאל פוליטי. אותה יש להשיג בחיי יום־יום, בקביעות ההכשרה, ויש אכזריות בקביעות זו. האכזריות היתה בהתחלת ההוויה הפועלית, של ה"פאר־פאלן", שאין להתחמק מפרובלימות האהבה, המשפחה והבריאות, שאת כל זה אפשר לפתור כפועל, כאיש הקיבוץ, ושכבר בגולה הוא מתחיל את חיי ארץ־ישראל. במקום הכשרה פוליטית גרידא — הכשרה אישית, הגשמתית. אכזרית היתה ההחלטה, שלא לתת חופש לחבר ללכת הביתה. על האדם להיות בקלוסובה בכל מצביו: פה להיות ופה לתקן.

לא היה חבר, שקלוסובה היתה מתיאשת ממנו ואומרת לו: לך. היא היתה אכזרית במידת החסד, ואף פעם לא התיאשה מהחבר החוטא. במה היתה אכזריותה? ביחס המוחלט, הקנאי ובתוכן החינוכי. לחנך בכל אחד ומתוכו את האפשרויות הגדולות שלו. זה היה אידיאל חינוכי שלם, שאיננו למפלגה, שאיננו באיגוד המקצועי, אבל ישנו בתנועה יוצרת־מיישבת, היודעת את המאוויים לחיים פרולטריים חדשים. תנועה שהרומנטיקה של ריבולוציה, שלילת המשטר החברתי הקיים, קבוצה בארץ, דבקות בעתידות ישראל בארצו, הגנה, עד הגנת מסדה, גילויי גבורה ישראלית, — תנועה, שכל אלה מעצבים את האידיאל שלה. אנשי קלוסובה, הם שידעו לרקוד וללא אוכל ובגד, לרקוד ריקוד באהבה, — להם הן היתה בימים ההם הכרת שליחות, זו הן היתה מעין תנועה דתית, תנועת המוני יהודים מונעים ע"י אמונה גדולה בכוחותיהם הבונים. כאלה היו אנשי הרפורמה הדתית בסוף ימי־הבינים. ועל־ידי זה שאנו זכינו לתנועה כזאת, לרגעים כאלה בקלוסובה, ב"שחריה" ובקיבוצי־הכשרה אחרים מתבדה ההנחה, שהאנשים באו לשם סרטיפיקט. רגעים אלה של אהבתם ליעודם ולמקומם היו אמת אישית גדולה, ולכל אחד הן היו, בקלוסובה ובקיבוצי־הכשרה אחרים, רגעים כאלה. — — —

יצחק טבנקין

(מתוך "ספר החלוץ", תרע"ז—תרצ"ט, הוצאת הסוכנות היהודית, ירושלים)

די יידן פון דארף קארפילעווקע

היינט, נאָך אַזויפיל יאָרן פון וואגל און אומרו, ווען מיר האָבן ענדלי־ך זוכה געווען צו זיצן אין אַן אייגענער היים, אין אַ יידיש לאַנד; נאָכדעם ווי די אַלטע גלות־היים איז לאַנג חרוב געוואָרן, און בלויז אַ יזכור־דענקמאָל ווערט איר געשטעלט, — שטייט אויף, ווי פון אַ נעפּל, דער עבר, וואָס איז אַזוי נאָענט און קען נישט פארגעסן ווערן.

יאָרן וועלן פאַריבער, דורות נייע וועלן קומען, וואָס וועלן אפשר נישט וועלן מער געדענקען דעם שטייגער לעבן פון זייערע זיידעס אין דער גלות מרה, אָבער וועלן אפשר אַמאָל אין אַ שמיטה אַ בלעטער טאָן אַט דעם טרויער־בוך. טאָ זאָל אַט די דאָזיקע פאַרצייכענונג זיין אַ ציגל צום אַלגעמיינעם דענקמאָל, וואָס ווערט אויפגעשטעלט פאר אונדזערע קינדער און קינדס־קינדער. זאָלן זיי אויך קענען אַ בליק טאָן וויאַזוי זייערע זיידעס און אור זיידעס האָבן געלעבט נישט נאָר אין דער גלות־המרה, אין די שטעט, נאָר אויך אין גלות בתוך גלות — אין די דערפער.

אַלס פאָרבילד פון די דערפער, וואָס זענען אזוי ענלעך געווען איינער צום צווייטן, וועל איך ברענגען מיין געבורטס־דאָרף, קארפילעווקע, וואָס איז געלעגן צען קילאָמעטער פון סאַרני.

קארפילעווקע, אַ לאַנגע עטוואָס אויסגעבויגענע גאַס. צוויי רייען נידריקע ״כאַטעס״ (הייזער), געדעקטע מיט שטרוי. איינמיטן דאָרף אַ קלויסטער. גערטנער און סעדלעך, און ביי די הייזער שטיל־וואקסנדיקע ווערבעס. און הינטערן דאָרף, אויף בערגלעך, ווינט־מילן און ברייטע לאַנקעס.

צווישן די כאַטעס טיילן זיך אויס גרעסערע הייזער, געדעקטע מיט שינדלען אָדער בלעך. די פענסטער באַהאָנגען מיט פאָרהאָנגען, פון אונטער וועלכע עס קוקט אַרויס געמיטלעכקייט און באַזונדערער חן. דאָס זענען די יידישע הייזער. אויף אייניקע פון זיי הענגען שילדלעך מיט פּוילישע אויפשריפטן: ״סקלעפּ ספּאָזשיווטשי״, ״ספּזשעדאַזש טיטאָניאָווי״ און דאָס גלייכן, וואָס באַשטעטיקט נאָך מער, אַז דאָ וווינט אַ ייד, וואָס ציט זיין חיונה פון אַ קרעמל.

ווער ווייס ווען און וויאַזוי דאָס דאָרף קארפילעווקע איז געשאַפן געוואָרן. וויאַזוי די יידישע איינוווינער זענען אָנגעקומען אַהער און זיך דאָ באַזעצט. עס איז מערקווירדיק, אַז אַלע יידישע איינוווינער פון קארפילעווקע האָבן געטראָגן די זעלבע פאַמיליע: בורקא, און אַלע זענען זיי געווען קרובים צווישן זיך.

פונוואַנען מיינע זיידעס זענען געקומען אַהער, ווייס איך נישט. איך געדענק נאָר, אַז אין דאָרף האָבן געוווינט פינף ברידער. דאָס זענען געווען מיינע עלטער פעטערס: יונה, זעליק, בערל, שלום און מיין זיידע אברהם־שמואל. אַט די פינף ברידער, וועלכע האָבן ווי געבילדעט אַ באַזונדערן שבט, האָבן אויסגעגעבן זין און טעכטער, וואָס האָבן זיך פאַרצווייגט אין אַ גרוי־סער משפחה, צו וועלכער איך געהער.

ווען דער אַלטער דור איז געשטאָרבן האָבן די קינדער איבערגענומען די ירושה און זיך באַזעצט אין דיזעלבע הייזער. די פינף ברידער, מיינע עלטער־פעטערס, האָבן איבערגעלאָזט נאָך זיך פאָלגענדע זין און טעכטער, וואָס האָבן זיך נאכער פארצווייגט אין גרויסע משפחות: וועלפל, אברהם־הערש, מענדל, יחיאל, מרים, מעניע, ישראליק, מיין פאָטער אליעזר און זיינע צוויי ברידער לייב און משה.

אויף וויפל איך געדענק, איז עס געווען אַ משפחה פון סוחרים און למדנים, וועלכע האָט זיך

קבוצת נוער בית״רי באנטונובקה (1934)
עומדים מימין לשמאל — **משה ליבק, אהרן שביט, אליעזר שוסטאק, מאיר רבי**

קבוצת חלוצים בהכשרה במנסרה של ראסקין בסארני 1927׳

ועדת הקלפי בבחירות לקונגרס הציוני הי״ח באנטונובקה.
יושבים מימין לשמאל — רבקה קולודני, משה ליבק, דוד זילברמאן, שמחה מלמד, משה פיאלקוב, אהרן שטרן (שביט). עומדים במשמר — מאיר מלמד, משה קפלן

קבוצת מדריכים בתנועת "השומר־הצעיר" (1924)
מימין לשמאל: עומדים — מנשה פטוקה, ברל צירולניק, שניאור גוניק, לייבל ברלינסקי, שייקה שיינמאן, זאב זינגרמאן, משה יוז, דוד טוראק, משה זינגרמאן.
בשורה השניה: צביה גבוז'נה, איידל קנטורוביץ, נחמה וולקון, פייגל פרברודסקה, חסיה וינבלט, פריידל טוראק, פנינה פלד, פריידל קורנבלום, ביילה ליפשיץ, אסתר טוראק, מאיר שטיין, לייבל מוריק.
בשורה השלישית — אליהו ריז'י, בן־ציון מוריק, שפטריק

קבוצת חברי בית"ר בסארני עם יו"ר הנהלת הצה"ר ברוך אוסטרובסקי (1933)

מחנה "השומר־הצעיר" בשנת 1922

״געטרייסלט״ מיט איר יחוס, און ביי וועמען דער אמת, דאָס ״וואָרט״ און נאמנות, האָבן גע־שפּילט די גרעסטע ראָל אין טאָג־טעגלעכן לעבן.

ווער האָט נישט געקענט אין סאַרני און סביבה מיין עלטער־פעטער יונה ע״ה, וועלכער איז באַקאַנט געווען אַלס ״יונה דער קאַרפּילעווקער״. ער איז געווען אַ הויכער, שיינער ייד, מיט אַ הדרת־פּנים פון אַ גוטן־יידן און ארויסגערופן צו זיך אפשיי און דרך־ארץ, שוין ביים ערשטן אויגנבליק. אויסער זיין סוחרישקייט און למדנות האָט ער פאַרמאָגט אַ גוואַלדיקע אַמביציע, וואָס האָט זיך אָפטמאָל געגרענעצט מיט עגאָאיזם. עס איז געווען געגוג, אַז עמיץ, וואָס איז מיט אים געקומען אין קאָנטאַקט, זאָל נישט האַלטן וואָרט, און ער זאָל מיט יענעם מער נישט וועלן רעדן און נישט לאָזן איבערטרעטן זיין שוועל.

עס געדענקען זיך מיר די ימים־טובים, ווען די יידן פלעגן זיך צוזאַמענקומען צום דאַווגען. אויב נאָר די יונגע חברה האָט זיך נישט פאַרהאַלטן רואיק בעתן דאַווגען, האָט זיך באַלד דערהערט די דונערדיקע שטים פון מיין עלטער־פעטער יונה: ״שגץ! גראָבער יונג!״ דאָס איז שוין געווען גענוג, אַז די חברה זאָלן בלייבן שטום ווי די פיש...

אויך די עלטערע יידן האָבן געהאַט אפשיי פאַר זיין בליק, וואָס האָט פאַרמאָגט אַ באַזונדערע קראַפט פון באַווירקן. קיינער האָט נישט געוואָגט זיך קעגנשטעלן זיין ווילן, אָדער פוגע בכבוד זיין אים, ווי ער וואָלט געווען דער פאַטריאַרך פון דער משפחה.

אפשר איז דער אפשיי פאַר אים געקומען צוליב זיינע גרויסע מסחרים, וואָס ער האָט געפירט. ער האָט געהאַנדלט מיט גרויסע קאשארעס אָקסן, געהאַט פאַרבינדונגען מיט וואַרשע, מיט סוחרים, און איז געווען באַקאַנט אַלס גרויסער סוחר און למדן. זיין באקאנט ווערטל, וואָס איז אריבער בירושה צו דער גאנצער פארצווייגטער משפחה איז געווען: ״ווער עס האַנדלט מיט אַ נאָדל — דער פאַרמאָגט אַ נאָדל״. און דאָך איז ביי אים דאָס געלט נישט געווען דער עיקר. אַלס ביישפּיל פלעגט ער בעת אַ שמחה האָבן אַ טבע ארויסנעמען פון טאַש אַ גרעסערע סומע געלט און עס געטראָטן מיט די פיס.

עס געדענקט זיך מיר, ווי דורך אַ חלום, ווען איך בין געווען אַ קינד, האָבן מיינע עלטערן מיך גענומען אויף אַ חתונה פון דעם פעטער יונה׳ס אַ טאָכטער. דאָס איז געווען איינע פון די גרעסטע חתונות אין דער סביבה, מיט מוזיק, כלי־זמרים, און פיל געסט.

אַלס סטאָלינער הייסער חסיד האָט ער די גאַנצע צייט געטאַנצט מיט גרויס התלהבות, פאַר־שטעקנדיק די פאָלעס אין גאַרטל. ביי יעדן טאַנץ, וואָס ער האָט ״געדונגען״ ביי די כלי־זמרים, האָט ער געצאָלט עטלעכע רובל, אָבער דאָס געלט וואָס ער האָט זיי געצאָלט האָט ער צעשאָטן אין דער לופטן און אייניקע צענער רובל צעריסן אויף קליינע שטיקלעך, געטראָטן מיט די פיס און געשריגן: ״שפּילט כליזמרים — געלט איז בלאָטע״...

עס איז אויך כדאי צו דערמאָנען מיין פאָטערס ברודער משה, אָדער ווי ער איז באקאנט געווען ״משה דער חזן״. דאָס איז געווען אַ הויכער, שיינער ייד, וואָס האָט געשפּרודלט מיט הומאָר. זיין אָנוועזנהייט אויף אַ חתונה האָט באַשיינט די גאַנצע שמחה. ער פלעגט טיילן דעם כיבוד, אויפגענומען די געסט און זיי באַזעצט לויט זייער בכבודיקייט.

משה דער חזן האָט גוואַלדיק ליב געהאַט עלעגאַנץ. ער האָט זיך געקליידעט זייער ציכטיק און זיין שוואַרץ־זיידענער שאַליקל מיט ווייסע שטרייפן איז געווען אַ שם־דבר.

זיין הויפּט פרנסה האָט ער געצויגן אַלס בראַקאַר אין וואַלד. נאָכדעם איז ער געווען לערער

פון רוסיש און לשון־קודש און שפּעטער, אויף דער עלטער, ווען ער האָט געוווינט אין סאַרני, איז ער צוליב זיין שיינער שטים געוואָרן חזן אין דער "קופּעטשעסקער שול".

און אָט קלינגט מיר נאָך ביז היינט זיין באַקאַנטער רעפריין ביים זינגען זמירות אָדער שבע־ברכות, און אויך מיר קינדער פלעגן אים נאָכזינגען "טאַראַי, לאַראַי, לאַכאַי, לאַכאַי".

מיינע עלטער־פעטערס זעליק און שלום האָבן, פּונקט ווי דער עלטער־פעטער יונה, אויך גע־האַנדלט מיט קאַשאַרעס אָקסן און מיט וואַלד. אַלע זענען זיי געווען למדנים, בכבודיקע יידן, וואָס האָבן באַשיינט דעם יחוסדיקן שטאַם. מיין עלטער־פעטער שלום'ס איידעם, אהרון דער כינאַטשער, וועלכער האָט געוווינט אין סאַרני אויף קזשיוש־גאַס, איז געזעסן און געלערנט יומם־ולילה און אַליין געשריבן אַ ספר־תורה, וועלכע ער האָט צונאָמען מיט זיין פרוי, מעניע, ערב דעם אויסברוך פון קריג, געפירט צו דער חופה מיט כליזמרים און פיל געסט.

אָט אַזוי האָבן די פינף ברידער געשאַפן, אָדער געצויגן די "דינאַסטיע" פון די בורקעס. ווען זיי זענען אָפּגעשטאָרבן, האָבן זיי איבערגעלאָזט נאָך זיך זין און טעכטער, וועלכע האָבן אײ־בערגענומען די ירושה פון זייערע עלטערן און זיידעס און געוואָרן סוחרים. אַ בעל־מלאכה איז געווען "טריף־פסול", און האָט געקענט שאַדן צום שידוך...

אָט אַזעלכע זענען געווען די יידן פון קאַרפּילעווקע.

און צום סוף איז כדאי צו דערמאַנען די יוגנט, וועלכע האָט שוין פאַרמאָגט גרעסערע אַספּי־ראַציעס און שטרעבונגען, הגם די דאָזיקע שטרעבונגען זענען אין דאָס רוב פאַלן פאַרוואַנדלט געוואָרן בלויז אין חלומות.

די יוגנט פון קאַרפּילעווקע האָט זיך געריסן, נישט ווייניקער ווי די יידישע יוגנט אין די שטעט, צו דער גרויסער וועלט און געלעכצט נאָך לערנען. זי האָט נישט געוואָלט מסכים זיין מיטן מאָנאָטאָנעם אַרט לעבן אין דאָרף, און דאָס רוב צייט האָט זי טאַקע פאַרבראַכט אין דער שטאָט, ווו זי האָט זיך געלערנט, הגם אין דאָרף פלעגן געבראַכט ווערן די בעסטע לערער און מלמדים.

דאָס לערנען אין שטאָט איז אָנגעקומען מיט שוועריקייטן. בלויז אַ דאַנק דעם, וואָס מיינע עלטערן האָבן געהאַט אַ שטוב אין סאַרני, "זאַפּאַלעסיע", פלעג איך אַ גאַנצע וואָך לערנען אין שטאָט און בלויז אויף שבת קומען אין דאָרף. אָפטמאָל איז דאָס צוריקקערן זיך אָנגעקומען שווער, ווייל דער טייך האָט זיך צעגאָסן און די וועגן זענען געווען שווערע צום פאָרן, אָבער עס איז געווען פאַרבינדן מיט היימישע וואַרעמקייט און אָפּוואַרטונג פון דער מאַמע אירע קינ־דער פון שטאָט.

אַלס ביישפּיל פאַר דעם ווי די יוגנט פון די דערפער האָט געשטרעבט צום לערנען און זיך געריסן אין דער וועלט קען דינען דער פאַקט, וואָס מיין פריציייטיק פאַרשניטענער ברודער, אברהם, האָט אויפן וווּנטש פון מיין מוטער, עליה השלום (אויך אומגעקומען דורך די מערדע־רישע נאַציס), זיך אַוועקגעלאָזט איבער פאַרשידענע "ישיבות" אין דער וועלט און באַקומען סמיכות רבנות. שפּעטער איז ער געוואָרן לערער און אויך געשריבן פּרעכטיקע פּאָעזיע.

מיין מוטער, חוה, וועלכע האָט געשטאַמט פון אַנדרוע, ביי וולאַדימירעץ, פון א משפחה פון רבנים און שוחטים, וואַלד־סוחרים און למדנים, האָט דורכאויס געשטרעבט, אַז אירע קינדער זאָלן לערנען אויף וועלטלעכע לימודים. זי האָט נישט געזשאַלעוועט קיין מי, אַז די קינדער זאָלן עס דערגרייכן.

פיל יוגנטלעכע פון קאַרפּילעווקע זענען אַוועק אויף הכשרה, זיך אָנגעשלאָסן אין די חלוצישע

יוגנט־אָרגאַניזאַציעס און שפּעטער געפֿאַרן קיין ארץ־ישראל, ווו זיי האָבן צוגעלייגט אַקסל און האַנט ביים אויפשטעלן און אויפבויען די יידישע מדינה.

אַ גלענצנדיקן קאַפּיטל האָבן די יוגנטלעכע פון קארפּילעווקע ארייננעשריבן אין דער צייט פון קריג. זיי האָבן זיך באַטייליקט אין פּאַרטיזאַנישן קאַמף מיט די נאַציס, און פיל פון זיי זענען געבליבן צווישן די לעבעדיקע.

יענטל בורקא־פערלשטיין

תחנת־הרכבת אנטונובקה

באנטונובקה, תחנת רכבת רחוקה 20 ק״מ מסארני על מסילת הברזל סארני—קובל, גרו כ־40 משפחות (כ־200 נפש) יהודיות, בין 200 משפחות נוצריות.

בסביבת אנטונובקה היו כפרים גדולים ובהם אוכלוסיה יהודית גדולה: הורודץ, קריצילסק, ציפצ׳ביץ הגדולה והקטנה וכו׳. השפעת היהודים שבכפרים אלה על האוכלוסיה הנוצרית ועל הפריצים היתה גדולה.

רוב התושבים היהודים באנטונובקה היו יוצאי הכפרים הנ״ל. התעסקותם העיקרית של היהודים במקום ובסביבה היתה במסחר העצים. התחנה שימשה כאחד המרכזים החשובים במסחר זה ובמשלוח העצים לכל קצווי פולין. נוסף על כך היתה בה תחנה מרכזית ומוסך של רכבת צרה (וונזקה טורובקה) שקישרה את כל הסביבה, כגון וולודימירץ, דומברוביץ וכו׳. בגלל מסחר העצים, נמצא חלק ניכר מהיהודים במשך כל ימי השנה מחוץ לעיירה.

מצבם החמרי והכלכלי של יהודי המקום היה טוב (עוני בכלל לא היה ידוע), רמת החיים היתה גבוהה, כל הילדים התחנכו בבתי ספר במקום ומחוץ למקום, החיים הציבוריים היו ערים ובעיקר בשטח הציוני, הקרנות הלאומיות וכו׳.

מרבית האוכלוסיה השתייכה לתנועת בית״ר והצה״ר, אשר פעלו גם בקרב היהודים בכפרים הסמוכים. בתור מורשה של הקרן הקיימת שימש ר׳ שמחה מלמד, יהודי בעל הדרת פנים, איש עממי, שהיה מסור לענין בכל לבו ונפשו שלא על מנת לקבל פרס.

הפעולה הציבורית העיקרית במקום, שהתפרסמה בכל הסביבה, היתה הספריה. הכל התמסרו לאיסוף כספים בכל הצורות לטובת הספריה. היא היתה עשירה בספרים הטובים ביותר אשר הופיעו עד לפני מלחמת העולם השניה. בזכות המסירות לספריה יכלו המבוגרים והנוער לקרוא וללמוד מהספרות העשירה שנרכשה בכוחות עצמנו. היו במקום גם מספר ספריות עשירות פרטיות, ביחוד הצטיינה זו של מר מלניצקי, בעל בית המלון, יהודי משכיל וציוני טוב, אשר בביתו אפשר היה לפגוש כמעט מדי יום ביומו מבוגרים ונוער אשר השתמשו בספריתו.

הציבור היהודי הקטן החליט להקים בית־כנסת, והבנין הוקם בכוחות עצמנו בלי כל עזרה מבחוץ. בית הכנסת שימש גם כמרכז לכל האסיפות שהתקיימו במקום. אחרי שהבנין נשלם הובא גם רב, ר׳ יצחק פצ׳ניק, בנו של ר׳ נחום פצ׳ניק מדומברוביץ, אשר הדריך את יהודי המקום לתורה ולמעשים טובים.

כגבאי ראשי שימש כל השנים ר׳ שמחה קולודני, יהודי יקר, בעל הדרת פנים ועדין נפש. הוא היה מקובל על כל האוכלוסיה. מוצאו היה מהכפר הורודץ, בן למשפחת קולודני הגדולה והמסועפת, רבים מבניה היו מפוזרים בכל העיירות בסביבה וחלק ממנה נמצא בישראל.

הפעילים ביותר בכל שטחי החיים הציבוריים בכלל והציוניים בפרט היו בני משפחת שטרן הגדולה. כל ששת הבנים היו פעילים ומעורים בחיי הציבור עד כדי כך שגם הגויים כינו אותם "פלסטינצ'יקי". רק שני בנים ממשפחה זו הספיקו לעלות לארץ, וגם פה לא הפסיקו את פעילותם הציבורית.

תשוקת הנוער במקום היתה לעזוב את פולין ולהגיע לארץ.

במלחמת העולם השניה נהרסה התחנה. בנין הרכבת וכל בתי המלאכה נשרפו. חלק מיהודי אנטונובקה ברח לרוסיה, ומשם הגיע אחרי תלאות רבות לארץ, אולם הרוב הגדול הושמד ע"י הצוררים הנאצים והאוקראינים, והובא לקבורה בסארני וחלק בדומברוביצה.

אהרן שביט (שטרן)

איכה חרבה

וְיִקֹּב הַדָּם אֶת־הַתְּהוֹם!
יִקֹּב הַדָּם עַד תְּהֹמוֹת מַחֲשַׁכִּים,
וְאָכַל בַּחֹשֶׁךְ וְחָתַר שָׁם
כָּל מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ הַנְּמַקִּים.

(ח. נ. ביאליק, "על השחיטה")

שרייט אַרויס פון יעדן זאַמד, פון אונטער יעדן שטיין,
פון אַלע שטויבן שרייט, פון אַלע פלאַמען, פון יעדן רויך —
ס'איז אייער בלוט און זאַפט, עס איז דער מאַרך פון אייערביין,
ס'איז אייער לייב און לעבן! שרייט ארויס, שרייט הויך!

שרייט אַרויס פון חיות־אינגעווייד אין וואַלד, פון פיש אין טייך —
זיי האָבן אייך געגעסן, שרייט פון קאַלכאויוונס, שרייט קליין און גרויס,
איך וויל אַ גוואַלד, אַ ווייגעשריי, אַ קול, איך וויל אַ קול פון אייך,
שריי אויסגעהרג'עט יידיש פאָלק, שריי, שריי אַרויס! — — —

— — קומט אַלע פון טרעבלינקי, פון סאָוויבאָר, פון אָשווענטשים,
פון בעלזשיץ קומט, קומט פון פאָנאַרי און פון נאָך, פון נאָך, פון נאָך!
מיט אויגן אויפגעריסן, פארגליווערט אַ געשריי, אַ גוואַלד און אָן אַ שטים,
פון זומפּן קומט, פון בלאָטעס איינגעזונקען טיף, פון פוילן מאַך — —

קומט געטריקנטע, צעמאָלענע, צעריבענע, קומט, שטעלט זיך אויס,
אין אַ קאָראָהאָד, א ראָד אַ גרויסן ארום מיר, איין גרויסע רייף —
זיידעס, באָבעס, מאַמעס מיט די קינדערלעך אין שויס —
קומט, ביינער יידישע פון פראָשקעס, פון שטיקלעך זייף. — —

יצחק קצנלסון

(פון "דאָס ליד פונם אויסגעהרג'עטן פאָלק")

לוח המלחמה והשואה בסארני

המאורע	היום בשבוע	התאריך האזרחי	התאריך העברי
פרוץ מלחמת העולם השניה; פלישת הצבא הגרמני לפולין	ו'	1.9.1939	י"ז באלול תרצ"ט
כיבוש סארני ע"י הצבא האדום	ה'	21.9.1939	ח' בתשרי ת"ש
פרוץ המלחמה הגרמנית—סוביטית	א'	22.6.1941	כ"ז בסיון תש"א
נסיגת הסוביטים מסארני	ו'	4.7.1941	ט' בתמוז תש"א
כיבוש סארני ע"י הצבא הגרמני	שבת	5.7.1941	י' בתמוז תש"א
הגזירה על ענידת סרט עם מגן דויד על השרוול	ג'	8.7.1941	י"ג בתמוז תש"א
המפקד הראשון על המגרש בסאכאלין; הגזירה על החלפת המגן דויד בטלאי צהוב על החזה ועל הגב	ד'	1.10.1941	יום הכיפורים תש"ב
הקמת הגיטו	ה', ו', שבת	2—4.4.1942	א' וב' דפסח וא' דחוהמ"פ תש"ב
חיסול הגיטו (ימי ההשמדה)	ה', ו'	27—28.8.1942	י"ד—ט"ו באלול תש"ב
נסיגת הגרמנים ושיחרור העיר ע"י הסוביטים	ג'	11.1.1944	ט"ו בטבת תש"ד

דער יזכור־טאָג

יאָר־איין יאָר־אויס, פּופצן טעג אין חודש אלול, קומען זיך צונויף די לעבנסגעבליבענע יידן פון סארני און סביבה, וואָס וווינען אין ישראל, כדי דערמאָנען ווידער און ווידער די נאָענסטע און טייערע, די מאַמעס און טאַטעס, שוועסטער און ברידער, קרובים, פריינט און באקאנטע, וועלכע זענען פאר דער צייט אַרויסגעריסן געוואָרן פון לעבן, דורך דער היטלעריסטיש־רוצחישער האַנט, אבער וועמענס אָנדענק עס וועט קיינמאָל נישט פארווישט ווערן פון אונדזערע הערצער.

אין דעם דאָזיקן טאָג קומט די בענקשאַפט, ווי אַ שטילע טויב, און קלאַפּט אָן אין האַרצן, באַפליגלט מיט דערמאָנונג און באַדויער, מיט צאַרן און נישט אויסגעלאָשענעם האַס. נישטאָ מער די אַלטע היים. געוועזן אַמאָל אַ שטאָט, וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען "סאַרני". דער נאָמען האָט זייער פיל געזאָגט פאַר די, וועלכע האָבן געטראָטן איבער יענע היימישע וועגן און שטעגן.

אין אַזאַ טאָג שטייט אויף לעבעדיק אין דיין דמיון די שטאָט מיט אירע ציכטיק־יידישליכע גאַסן און מאָדערנע בנינים.

אַט זעסטו אין דיין דמיון שפּאַצירן איבער די גאַסן פון דער דאָזיקער היימיש־האַרציקער שטאָט היימישע יוגנט. אין זייערע הערצער וועבן זיי חלומות, וואָס זענען אָבער פאַרשניטן געוואָרן פאַר דער צייט צוזאַמען מיט די, וואָס האָבן אָט די חלומות געוועבט און געטראָגן אין זייערע הערצער.

און אַזוי שטייען אויף לעבעדיק פאַר דיינע אויגן די יידישע מאַמעס פון סארני און סביבה. דו זעסט זיי אין דיין דמיון, אין ציכטיקע קליידער, וואָס זענען תמיד ניי, כאָטש זיי זענען געניצט געוואָרן נאָך צו דער חתונה. זייערע פנימער שטראַלן מיט שכינה און די אויגן גלאַנצן מיט אַ יידישער טרער, וואָס ווערט קיינמאָל נישט אויסגעטריקנט — פון שמחה צי פון צער.

אַט זעסטו די פאַרהאָרעוועטע טאַטעס. אויך זיי זענען דוכט זיך אַנדערש פון אַלע טאַטעס אין דער וועלט. זיי שטייען נישט איבער מערק מיט פאַריסענע פאָלעס פון ווינט אין געיעג נאָך פרנסה. יעדער איינער האָרעוועט אויס דאָס שטיקל ברויט — ווער שווערער אַ ביסל און ווער לייכטער, אָבער אָן איבערגעטריבענעם געפילדער.

וואָס ווייטער דו טראַכסט אין דעם דאָזיקן אָנדענקס־טאָג, אַלץ מער און מער זעסטו די מענטשן פון דער שטאָט סארני און איר סביבה. דו זעסט זיי צוזאַמען מיט זייערע זאָרגן און פריידן און דאָס האַרץ ווערט צונויפגעדריקט אין צעפליגלטער בענקשאַפט און ווייטיק.

אַט זעסטו די זאָרגלאָזע קינדערלעך מיט זייערע אומשולדיקע, תמימותדיקע פנימלעך און צעפריידיקטע אויגעלעך, און דו פרעגסט זיך מיט אַ אומבאַשרייבלעכן צאָרן: ווו זענען זיי? פאַרוואָס זענען זיי פאַרשניטן געוואָרן פאַר דער צייט? וויאַזוי האָט די ג׳וצחישע האַנט אויפ־געהויבן זיך און נישט פאַרדאַרט געוואָרן ביים פאַרשניידן תמימותדיקע קינדער און אומשולדיקע מענטשן?!

קיין ענטפער איז נישטאָ, ווייל קיין שום ענטפער קען נישט און איז נישט מסוגל צו פאַרענט־פערן דעם גרויסן אומגליק!

פאַרבלייבט בלויז איין קליין שטיקעלע טרייסט פאַר די לעבנגעבליבענע — דאָס איז דער "יזכור־טאָג", דער טאָג ווען אַלע לעבנגעבליבענע קומען זיך צוזאַמען כדי באַערן דעם אָנדענק פון די וואָס זענען מער נישטאָ מיט אונז. דער דאָזיקער טאָג איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ לאָזונג פון דער שארית־השואה: "מיר זענען דאָ!" מיר וועלן ממשיך זיין די קייט פון קיום דורך אַט צ פייערן און מאַרטירן!

קלויבן מיר זיך דעריבער צונויף יעדעס יאָר און דערמאָנען אונדזער קרייז־שטאָט סארני און סביבה. טרעפן זיך באַקאַנטע מיט באַקאַנטע, דריקן זיך וואַרעמע הענט, שמייכלען פנימער מיט אומעטיקן שמייכל, מיט נאָגנדיקן טרויער, וואָס לעשט נישט אויס פון האַרצן, ווי אַן אייביק־צאנקנדיקן יאָרצייט־ליכטל, און מען רעדט און מען דערמאָנט זיך, און מען דערמאָנט זיך. — אָך, די דערמאָנונג! —

דוכט זיך דיר אין דעם דאָזיקן אָונט, ווי די שטאָט סארני און איר סביבה וואָלט אויפגעשטאַ־נען תחית המתים און דער פאַרפייניקטער עבר איז ווידער אויפגעלעבט געוואָרן און זיך צע־שטראַלט מיט לעבן און ליכט, וואָס ווערט אייביק און אייביק נישט אויסגעלאָשן.

יוסף פערלשטיין

מראשית המלחמה ועד הכיבוש הנאצי

באחד בספטמבר 1939 התנפלו הגייסות ההיטלריים על פולין.

מרבית התושבים בסארני לא העריכו כראוי את המצב וחשבו שהכל עוד יבוא על מקומו בשלום. רק לאחר שהשלטונות ציוו על האפלה — נתברר לכל שהמצב רציני מאוד. הימים הראשונים עברו פחות או יותר בסדר, אבל כעבור זמן מה התחיל להגיע זרם פליטים מהמחוזות המערביים והמרכזיים של פולין. מפי הפליטים שמענו על ההתרחשויות, ונתברר שגם אנחנו, על אף היותנו מרוחקים מן החזית, עלולים להמצא בכיבוש הגרמני.

עם החמרת המצב התחלנו לחשוב על עזיבת המקום בכיוון לגבול הרוסי הקרוב. אחדים מאתנו ארזו את חפציהם ופנו לסטאַרוסטבו (שלטון המחוז) בבקשה לרשיון יציאה. נתברר שאין עוד צורך ברשיון — השלטון הלך והתפורר.

ב־17 בספטמבר ישבנו במקלט, ובינינו המורה אברהם טנדלר, שהביא ידיעה בשם אדם מוסמך מן הסטאַרוסטבו, כי הצבא האדום חצה את גבול פולין ליד אוסטקי, תחנת הגבול, וכבש את רוקיטנה. קשה היה להאמין בידיעה זו. היא נראתה מוזרה מאוד. אלא שבינתים הגיע לאזנינו רעש מטוס. כאשר יצאנו מן המקלט, לאחר שהמטוס נעלם, נודע לנו שזה היה מטוס סוביטי שהפיץ כרוזים בכל העיר: נאומו הנודע של מולוטוב, על שחרור המחוזות המערביים של אוקראינה ובילורוסיה על ידי הסוביטים.

אחרי שני ימים נכנסו לעיר הפלוגות הראשונות של הצבא האדום. תושבים, שרבץ עליהם חוב מסים גדול ב״אוז׳נד סקאַרבּובי״ (לשכת מסים ממשלתית), אלה קיוו שכיבוש העיר בידי הסוביטים ישחרר אותם מעול זה.

בלילה הראשון אחר הכיבוש נשמעו יריות מכיוונים שונים. היו דעות כי הפולנים חוזרים, ופחד נפל על אלה אשר השתתפו בקבלת הפנים שנערכה לכבוד הסוביטים. נתברר שהיתה זאת התנגשות בין שתי פלוגות סוביטיות, שהגיעו מצדדים שונים. בהתנגשות זאת לא חסרו קרבנות גם מקרב האוכלוסיה היהודית, ומשרד הקהילה נפגע קשה.

במשרדי הקהילה התישבו פליטים שהגיעו לעיר. יו״ר הקהילה, מר גרשונוק, והמזכיר, מר ש. זאנדוויס, החליטו לסלק ברכוש הקהילה חובות שלה לאנשים שונים. באמצעות ״משתפי פעולה״ יהודיים הגיעה החלטה זו לאזנו של ראש העיר ניניוק. מר זאנדוויס נקרא וקיבל הוראה להעביר את כל הרכוש של הקהילה לידי העיריה. כך חוסל המוסד, ששירת את האוכלוסיה היהודית בכל הסביבה.

המצב הכלכלי שהחמיר, איים על קיומם של המוני הסוחרים והחנוונים הזעירים.

בינתים התחילו להגיע אזרחי רוסיה מן הצד הסוביטי. הם ״נחקרו״ על ידי יהודי סארני על חייהם ומעשיהם של יהודי רוסיה. אחד ה״נחקרים״ היה מהנדס יהודי מקיוב, הוא הפליג בשבח הטובות שתצמחנה ליהודים מן המשטר החדש. בין המקשיבים לדבריו היה גם ר׳ לייזר סוסניק ז״ל. הוא שאל את המהנדס: ״ומה בנוגע יידישקייט?״ הושלך הס והכל חיכו לתשובה. המהנדס ניסה להתחמק, אולם ר׳ לייזר לא הרפה וחיווה את דעתו: ״בלי יידישקייט לא נוכל להתקיים״.

המורים, כשאר אנשי האינטליגנציה בעיר, נשארו בלי עבודה. בית־הספר ״תרבות״ וה״תלמוד תורה״ נסגרו. גם מנהלי החשבונות, שעבדו במשרדים יהודיים, נשארו מובטלים.

לאט לאט התייצב המצב. בחורים ובחורות נכנסו לעבודה במשרדים ממשלתיים, אולם המורים

לא יכלו למצוא את מקומם, כי לימוד עברי אי־אפשר היה להעלות על הדעת, וללמד יידיש בנוסח הסוביטי לא היו המורים מוכנים.

כעבור זמן מה כונסה אסיפה מחוזית באולם הקולנוע ווינזובסקי של מורים בהשתתפות נציג של מחלקת החינוך בקיוב. הנציג קבע את קווי החינוך הסוביטי. נוסד בית־הספר הראשון ששפת הוראתו היתה „יידיש", וצוות מורים — בעלי עבר עברי־קנאי. מר אברהם טנדלר נבחר בתור מנהל בית־הספר. הוא נמצא מתאים לכך בזכות מוצאו הפועלי ואי השתתפותו בעבר בפעולות ציוניות.

מגמותיו ותכניותיו של המשטר הסוביטי בניהול הענינים האזרחיים היו בלתי ברורות. אפילו קומוניסטים יהודיים, בעלי עבר של מאסר פולני במשך שנים, לא הבינו בענינים אלה יותר מאחרים, ולא התמצאו בתהפוכות השלטונות. והרי מקרה אופייני: קרב יום בחירתם של צירים לאסיפה שצריכה היתה לקבל החלטה על החזרת מערב אוקראינה לאחותה אוקראינה הסוביטית. אנשים אחדים באו למורה טנדלר והציעו לו לבקש בשם עמלי העיר מאת קצין העיר שיסכים למועמדותו של מר ש.מ. בתור ציר. מר טנדלר, שגר בשכנות, התיעץ אתי, ולאחר שבדקנו את הענין מכל צדדיו — הוא נראה לנו כשר בתכלית. המדובר היה באסיר פוליטי, קומוניסט בעל הכרה וכו׳. מי יתאים יותר ממנו לשליחות זו? מר טנדלר השפיע עלי ועל מר שניפר, ושלשתנו פנינו אל קצין העיר והבאנו לפניו את ההצעה.

הקצין הקשיב לדברינו, ולאחר הרהור קל שאל אותנו אם ידענו מה היה ה"בונד". הרגשנו מיד שנכשלנו בשליחותנו, אף על פי כן התחזקנו וענינו: הבונד היא מפלגה סוציאל דמוקרטית וכו׳... הקצין הקשיב ואמר: "ומי אתם, אתם יודעים?" "אתם בונדאים, חסרי מצפון!" "את הציר לאסיפה נבחר אנחנו ולא אתם!"

יצאנו נבוכים בהחלטה נחושה, שלא לקבל עלינו עוד שליחויות מסוג זה. אשר לאי־תשלום חוב המסים מזמן השלטון הפולני — היתה זאת שמחה חולפת בלבד. מחלקת הכספים של השלטון החדש התחילה לגבות במרץ רב את החובות הישנים, ולא רק של מסים אלא גם חובות לבנק העממי היהודי, שמזמן פשט את הרגל, והלווים שכחו מזמן על השטרות שנתנו בזמנו. מר בנימין שניפר, שניהל בזמן האחרון את פנקסי הבנק, נאלץ למסור רשימות של החייבים. אלה קיבלו תביעות לשלם מיד את החובות. התחילה השתדלות אצל השלטונות על שחרור מעול התשלומים. האמת צריכה להיאמר, כי שוחררו העניים לאחר חקירה ודרישה אצל ה"יודעי דבר" המקומיים, ואילו האמידים יותר נאלצו לשלם את מלוא חובם.

החיים התארגנו לאט לאט. בעל הבית של העיר, מר ניניוק, גילה התענינות אם בוצעו תיקונים בבית המרחץ היהודי העירוני, וכן הוא הציץ במקווה. החוגים הדתיים בעיר החליטו לפנות לעיריה בבקשה שלא יסגרו את המקווה. מר ניניוק שלא הבין כלום בהלכות טבילה, הסביר להם שמוטב להתרחץ באמבטיה מאשר במקווה הישנה. מובן שהסבריו לא נתקבלו על דעת המשלחת, לכן בנו בחצר בית הכנסת של חסידי סטולין מקווה חדשה והוסיפו לטבול בה.

האוכלוסיה היהודית השתלבה לאט לאט בחיים הכלכליים. נוסדו כמה קואופרטיבים, במיוחד בשביל אנשים בגיל העמידה ונכים. בראש אחד הקואופרטיבים האלה עמד ר׳ יעקב בריק ז"ל. הוא עשה כל שהיה בידו שהחייטים שרצו לשמור שבת יוכלו לשמור אותה. כן הצליח ר׳ יעקב מיכלס (פלדמאן) לשבת כל יום שבת בקואופרטיב ולא לעבוד. דבר זה כרוך היה בסכנת נפשות, כי עונש חמור הוטל על איחור של 15 דקה לעבודה, ומכל שכן על תרמית כזו.

לעומת גילויים אלה של מסירות נפש על שמירתם של ערכי יהדות, הורגשה כעבור זמן קצר

התרופפות וירידת המתח. שמור בזכרוני בוקר שבת אחד כשעברתי ליד קואופרטיב הסנדלרים, שהיה בביתו של מר לייבל ליברמאן. הדלת היתה פתוחה והסתכלתי פנימה. יהודים בעלי זקן ישבו על שרפרפים כשראשיהם שחוחים ותפרו. כאב הלב לראותם כך, אף כי אי־אפשר היה לגנותם על שחיללו את שבתם מאימת המלכות. אף על פי כן כשהגיע יום הכיפורים, החליטו אנשי הקואופרטיב לא לעבוד, ויקרה מה שיקרה. וכך היה: בבוקר באו כולם במאורגן למקום העבודה, ומשם — ישר לבית הכנסת. השלטונות הבינו כנראה שאין למתוח את החבל יתר על המידה, ועברו על המקרה בשתיקה.

חמור ביותר היה מצבם של המשמשים בקודש. כל מקורות פרנסתם נסתתמו. דיני־תורה לא היו עוד. הפרנסה היחידה של הרבנים היתה ממכירת שמרים. הילדים היו נוסעים ללבוב ומביאים משם שמרים למכירה בעיר. היה מקרה ובת הרב קונדה, מירלה, נתפסה ע״י השלטונות בהביאה את ה״קונטראבאנדה״. הרב עם בתו הועמדו למשפט. הכל ציפו בחרדה למשפט, כי ידוע היה על העונש החמור הצפוי לרב. מצדדים שונים התחילו להרעיש עולמות ולחפש דרכים לשחרור הנאשמים. והנה נודע, שאשתו של השופט היא יהודיה, ואמה נמצאת אתה בביתה. האם, אשה פשוטה שחיתה בהרגשת חטא בגלל חתנה הגוי, רצתה לכפר חטא זה בהשתדלה בכל כוחותיה אצל חתנה שישחרר את הרב ובתו. הייתי נוכח בזמן המשפט. הרב גזר על עצמו באותו יום תענית וישב עם בתו על ספסל הנאשמים כששפתיו יבשות. באותה שעה אפשר היה לרחם גם על השופט, שהשתדל לשים מלים בפי הרב כדי לחלצו מן הצרה.

כעבור זמן־מה קיבלו הרבנים תביעות לתשלום מס הכנסה. מובן, שבמצבם הכלכלי החמור היה דבר זה מחוץ לגדר יכולתם. חקירה ודרישה אצל אנשים מ״הצד השני״, כלומר — מן המחוזות שנמצאו משנים בשלטון סוביטי, נסתכמה בעצה שהרבנים יודיעו בעתון המקומי על התפטרותם ממשרות הרבנות שלהם, ועל כך יופטרו מתשלום מסים.

עבדתי אז בעתון האוקראיני המקומי ״הדרך האדומה״. בדפוס של העתון עבדו גם הרשל שפילשר ומר יוסף זינגר. יום אחד נפתחה הדלת ונכנס הרב ר׳ אהרן קונדה ז״ל. הכנסנו אותו לחדר עבודתי ושאלנו לפשר ביקורו. הוא אמר שברצונו לפרסם בעתון מודעה על התפטרותו ממשרת הרב.

מר שפילשר שהיה מקורב לעורך, נכנס אליו ומסר לו על הענין ועל בקשת הרב להתקבל אצלו.

העורך שמח לענין כמוצא שלל רב. הוא קיווה לעשות שרות לאתיאיזם הלוחם, שהיה לפי קו השלטונות. זמן קצר לפני כן הודיע בכנסיה ביום א׳ הכומר הפראבוסלאבי מכפר ליוכטש, שכל הטפותיו בעבר לצאן מרעיתו — היו שקר וכזב. בעד גילוי פטריוטיות זו נתמנה הכומר כפנקסן ב״גורקומחוז״.

עברו דקות אחדות והרב נתבקש לחדרו של העורך. על יד השולחן ישבו העורך, סגנו מר סילצ׳נקו והסופר האוקראיני קראווצוב. הרב הוזמן בנימוס לשבת, ושלושתם התחילו לפרט את תנאיהם לפירסום המודעה בעתון: הרב יודיע שהתפטרותו היא תוצאה של שינוי בדעותיו ולא מחמת טעמים חמריים בלבד, והעורך הוסיף בערמומיות, שהנה גם הכומר מכפר ליוכטש כבר עשה כך, והצליח להסתדר יפה...

הרב קונדה, שלא שמע היטב את השפה האוקראינית, לא ירד בתחילה לסוף דעתם. הוא ביקש ממני, שאסביר לו את הדברים. לא נוח היה לי להתערב בענין כה עדין, אולם בלית ברירה

הסברתי לרב בגמגום את רצונם. הרב החוויר ואמר: "מה? להיות מחרף ומגדף? חס ושלום! חשבתי שמספיקה הצהרה שאני מוותר על הרבנות כמקור פרנסה".

השלושה חיכו לתשובה. מסרתי להם את התשובה וכתוצאה מכך הושבה ריקם בקשת הרב.

אזכיר עוד פרט מחיינו באותה תקופה: בוקר אחד שמענו שבלילה שלפניו הוצאו מן הבתים משפחות רבות והוסעו בקרונות מיוחדים למחוזות מרוחקים של ברית המועצות. רושם קשה עשה אז מקרה התאבדותו של האינז'ינר בלואוסוב. הוא התאבד בתוך הקרון הסגור.

בעיר פרצה בהלה. פחד נפל על האוכלוסיה, כל אחד פשפש במעשיו וחשש שמא עלול גם הוא להיות מועמד לנסיעה כזאת. היו כאלה שהתחילו אפילו להתכונן לדרך. פעם נכנסתי לביתו של מר נחום דראך, והנה הוא מתכונן לדרך. הוא היה בטוח, שבתור עסקן של הסוחרים הזעירים בסארני, עתיד הוא להישלח למרחקים. גם מר מילשטין נעדר בימים ההם מביתו מחמת אותם החששות. הפחד היה מופרז, כי לא היו עוד הגליות כאלו. אולם אין רע בלי טוב: אלה שהוגלו לסיביר הרחוקה, ניצלו מידי הצורר.

השלטונות התנכלו גם למר מנדל קליין, אלא שימים אחדים לפני כן הקדים ויצא עם משפחתו את סארני בדרכו לוילנה.

עם התקפת הנאצים את בת בריתם — ברית המועצות ביום 22.6.1941, נסתיימה תקופה זו של שלטון הסוביטים בסארני.

התחילה תקופת ההשמדה של קהילת סארני.

מרדכי פצ'ניק

האשלייה על כוח הכסף המציל

זמן רב לא ידענו מה קרה ליהודי וולין, שעה שקלגסי היטלר פלשו לברית המועצות. רק לאחר כניעת הרייך השלישי התחילו להגיע ידיעות מפורטות פחות או יותר, שלפיהן לא נערך בוולין ובגאליציה טבח כללי של היהודים בעת פעולות הכיבוש, אלא שעברו עליהם אותן התקופות, שהיו מנת חלקם של יהודי פולין, ורק הקצב שלהן היה מהיר יותר. כל התקופה שלפני הקמת הגיטאות וסגירתם, שקדמה לטבח בפולין, לא היתה ידועה כמעט לגמרי בוולין. הגיטאות הסגורים הוקמו בכל המקומות מיד עם חדירת צבאות גרמניה לפנים ברית המועצות וכינון שלטון הכיבוש שלהם בחבליה.

בכל עריה ועיירותיה של וולין נקבעו הסדרים הידועים לשמצה והונהגה אותה השיטה של הולכת שולל את המוני היהודים בעזרת היודנראטים, שנתמנו ע"י התליינים עצמם. גם כאן כמו בכל מקומות הכיבוש הגרמני, רימו השלטונות הנאציים את עושי דברם היהודים בהבטחותיהם והצליחו למנוע, כמעט בכל המקומות, התפרצויות של המונים.

בוולין המכוסה יערות, ובצפונה — גם ביצות, היו סיכויי ההצלה בדרך התפרצויות מרובים וטובים יותר מאשר בפולין. היהודי הפשוט בוולין גם לא נתרחק כל כך מהטבע ולא פחד מפני החיים הקשים ביערות, כמו היהודי שבפולין. היער שימש מקור פרנסה לרבים, ושביליו היו ידועים להמונים ולנוער. התנועה הפרטיזאנית התחילה להתפשט בקרב יהודי פולסיה ורוסיה הלבנה עוד בטרם התחילו שולחים ממוסקבה מארגנים וקצינים, שהקימו יחידות מסודרות ומזויינות היטב, שהיה בכוחם להטריד את הצבא הגרמני, לחבל בקווי הקשר שלו ובתנועת הרכבות, שהובילו לחזית את כל הדרוש לחזית.

קירבת היער ומחבואיו עוררה בהמוני היהודים ובנוער תקווה, שלא הכל אבוד, שמעשה נועז יוכל להציל. בעיירות שרוב בניניהן היו ביני עץ, אפשר היה להצית את הגיטו בשעת "אַקציה", לנצל את הבהלה שהיתה משתלטת על הצבא והמשטרה, ולהימלט אל היער. מארגני הטבח, אנשי הס.ס. והגיסטאפו, ראו אף הם אפשרויות אלה, ועל כן השתדלו להרגיע את ראשי היודנראטים. אלה האמינו לדבריהם, כי ראו שהם מקבלים ברצון שוחד. עובדה זו בלבד העידה, לפי דעתם, שאפשר לסמוך על מקבלי השוחד שיעמדו בדיבורם.

כך קרה בסארני ובוודאי גם בעיירות אחרות. נמצא בה פליט מפולין, שקנה כביכול נסיון וידע להתהלך עם הגרמנים. הוא שנתן למושל הגרמני את השוחד כדי להקל על הגזרות. הוא שהבטיח למושל להוסיף כהנה על הסכום שניתן בזהב, אם ימנע את ביצוע הטבח ביהודי סארני, שלפי דבריו, מילאו בנאמנות את הפקודות הגרמניות. לא עלה על לבם של המתווך וחבריו, שמושל זה לא היה אלא מוציא לפועל של פקודות שנתקבלו מגבוה, וכי היה מסכן את חייו אילו העיז לשנות בהן או לדחות את המועד שנקבע לביצוען.

אמון היהודים בכוח השוחד היה מיוסד על מסורת של מאות שנים של רדיפות. דברי ימי הגזירות והשמדים מלאים סיפורים על כוחו של הכסף, על בעלי נסיון בקנית לבותיהם של מושלים ומפקדים גבוהים ואף שליטי ארצות, שלא יכלו לעמוד בפני פיתוי זהבם של היהודים וביטלו גזרות ואף מנעו טבח שכבר התחיל. אמונה זו שלטה גם בימי השואה ואף התחזקה למראה מעשיהם של הקצינים והמושלים הקטנים והגדולים, שהאמינו שבידי היהודים "אוצרות קורח" ממש ושבהטלת אימה עליהם או בהבטחה לבטל גזרות, אפשר להניעם שהם עצמם יעבירו את כל הונם בזהב ובכסף לידי השולטים בהם, לאחוזי התאווה להתעשר.

אותה שעה נמצא בידי יהודים, סוחרים ובעלי עסקים, רכוש עצום בסחורות ואף בכסף וזהב ואבנים יקרות. לרגל המלחמה וסגירת היהודים בגיטאות נשארו בחנויותיהם ובמחסניהם סחורות לרוב וכל התחייבויותיהם לשלם בעדן נתבטלו. הכסף, שהיה שמור בידי קוני הסחורות לפדיון השטרות שחתמו עליהם, נשאר בידי החייבים יחד עם הסחורות, שאפשר היה למוכרן בשוק השחור במחירים גבוהים. בידי הדואגים דאגת העתיד, צוברי הכסף, נשארו סכומים עצומים.

שלטונות הכיבוש בטוחים היו בעושרם של היהודים והטילו עליהם בימים הראשונים של הכיבוש קונטריבוציות ודמי עונש והיטלים למיניהם. הם נוכחו לדעת שלא קרה אף פעם, שהיוד־נראטים לא שילמו כפי שנדרשו באיום של מוות ביריה או בתאי הגאזים של המחנות.

קצינים גבוהים ונמוכים ניצלו מצב זה והיו מקרבים אליהם עסקנים יהודיים שונים ומעוררים בהם תקווה שיינצלו אם ימלאו את כל פקודותיהם. כשהגיעה שעת ה"אפס", היו רומזים ל"נאמניהם ומקורביהם", שאפשר לקנות את החיים גם בכסף ובזהב. ולא קרה שיימצאו בלתי מאמינים לרמזים ולהבטחות.

ומפליא הדבר, שגם היום — לאחר כל מה שנתגלה בימי השואה — נמצאים עדיין בקיאים בתולדותיה, המעיזים לחזור על האגדה בדבר הכסף המציל, שהגרמנים־הנאצים יצרו ואשר היהודים חסרי הישע, המבודדים והמיותמים, רצו להאמין בה באמונה שלמה, שהרי לא ראו כל דרך אחרת להצלה. על יסוד עובדות מיספר שקרו לאחר תבוסתו השלמה של היטלר הם קובעים שהוזנחו אפשרויות.

כל שקרה בסארני וסופר בפרטיו בספר זה הוא רק אחד ממקרים רבים המעידים, שאמונה עיוורת בכוח הכסף מנעה ביצוע תוכנית נועזת, שהיתה מצילה; רבים ומכניסה מבוכה בשורות הנאצים ועוזריהם.

מפיצי האמונה בכוחו של הכסף להציל בשעת השמדה טוטאלית ממשיכים את תורת האשליות והכניעה, שקרבנותיהן בהיסטוריה היהודית העקובה מדם לא נתמעטו כלל בעקבות האמונה בהן. אולם נוסף על הקרבנות גרמה תורה זו לחילול הסולידאריות הלאומית, למסירת יהודים על ידי ראשיהם למולך הנאצי מתוך תקוות שוא שהסגרת המרובים תציל את המועטים.

מפיצי תורת השוא מסלפים את האמת. הם אינם מבחינים בין התקופה של נצחונות קלגסי הנאצים לבין זו של מפלותיהם. בתקופה האחרונה רבו כבר בין שליטי הנאצים הגבוהים, שהאמינו שעשית טובות ליהודים תציל אותם עצמם מאחריותם למעשי הזוועה שעוללו, ואולי גם תביא לברית אתם נגד ברית המועצות, המאיימת במהפכה הסוציאליסטית.

בחדשים האחרונים של המלחמה, בימי פרפורי הגסיסה של המשטר הנאצי, השתלטה אמונה זו וניצלוה "מתווכים" רבים גם להנאתם.

יצחק גרינבוים

בגיטו ובהשמדה

חורבן העיר סארני

מאת **יצחק גלר** ז"ל

הכיבוש הרוסי

באחד בספטמבר 1939 פרצה המלחמה בין גרמניה לפולין. לאחר ימים אחדים הגיעו המפציצים הגרמניים לסביבות סארני והחלו בהריסת מסילות הברזל. דכאון השתרר בכל, ומצב הרוח הכללי ירד פלאים. כל אחד חש שעומד להתחולל דבר איום, אבל קשה היה לנחש מה צופן העתיד בחובו. הלב ניבא רעות.

ב־27/9 כבשו הרוסים את העיר. מיד לאחר הכיבוש הורגש מחסור במזון: לחם, סוכר, בשר. כדי להשיג קילו סוכר צריך היה לעמוד בתור לילה שלם, ולא תמיד הוכתר המאמץ בהצלחה. בדים וסדקית אי אפשר היה להשיג בכלל, אלא אם כן מישהו שעבד במחסנים הממשלתיים יכול היה להשיגם שם. המשכורת ששולמה לעובדים הספיקה בקושי לשבוע בחודש. במלים אחרות: מסטאלין קיבלו אמנם מקום עבודה, אבל לפרנסה צריך היה כל אחד לדאוג בעצמו. אם לא גנבו לא היה להם. הציבור היה אחוז פחד עד כדי כך, שאדם נזהר מהביע דעה כלשהי בפני חברו. המלשינות פרחה, המאסרים תכפו ורבים הוגלו לסיביר.

כל התושבים חולקו למזרחיים ולמערביים. אלה שהגיעו מרוסיה, המזרחיים, תפסו את כל עמדות המפתח, המשרות במחסני המזון, ההלבשה וכדומה. אנו, המערביים, נאלצנו להסתפק במשרות פחותות ערך.

בתי הכנסת שממו מאדם, כי השלטון הסוביטי לא הכיר בחגים דתיים. ביום כיפור 1940 ביקשתי מאת מנהל העבודה שישחררני מהעבודה, ולא נעניתי. החיים נעשו קשים מיום ליום.

לא היה הדבר בבחינת סוד, שמתחנת הרכבת של סארני היו נשלחות רכבות עמוסות מזון בשביל האוכלוסיה והצבא הגרמנים. זו היתה מתנתו של מולוטוב לחברו ריבנטרופ בעקבות חתימת חוזה הידידות על חלוקת פולין. רוסיה עזרה לגרמניה להתעצם במשלוחים של מזון, נפט, בנזין ופלדה שלה.

בסארני נמצאו אז כאלפיים פליטים ממרכז פולין. לרוב היו אלה אנשים חסרי כל. החזקתם הכבידה מאד על תושבי העיר. רובם נשלחו בקרונות סגורים לרוסיה.

תקופת הכיבוש הרוסי נמשכה מ־27.9.1939, עד 22.6.1941, היום בו פרצה מלחמת רוסיה—גרמניה. בתקופת הכיבוש שלהם בסארני, הספיקו הרוסים לפעול מעט מאד לטובת העיר ותושביה.

הכיבוש הנאצי

ביום 22 ביוני 1941 פרצה המלחמה בין השותפים: רוסיה וגרמניה. בסארני, שהיתה סמוכה לגבול שחצה את העיר קובל, עוררה הידיעה המרעישה על פרוץ המלחמה בהלה איומה. רוב התושבים אמרו להימלט לרוסיה, אבל השלטונות העירוניים התנגדו לכך וניסו להסדיר את היציאה לפי רשיונות. להיתר יציאה זכו רק יחידים, ואחרים נמלטו על דעת עצמם. רוב היהודים נשאר בעיר והשלים עם גורלו בסברו שצרת רבים חצי נחמה, ואשר יעלה בגורלו של כלל ישראל — יפול גם בחלקו של ר' ישראל...

בחמישה באוגוסט 1941 כבשו נושאי צלב הקרס הנאציים את העיר. מיד התחילו להגיע ידיעות מחרידות על הרג ורצח יהודים, בין בידי הנאצים ובין בידי התושבים הנוצרים, שפתחו ב"מלאכת הקודש" שלהם עוד לפני בואם של הנאצים. רבים מהיהודים פיקפקו באמיתות הידיעות וראו בה תעמולת זוועה. לצערנו, חזינו מהר מבשרנו שהמציאות עלתה על כל שסופר.

פעולתם הראשונה של הגרמנים בעיר היתה לחטוף גברים לעבודות כפיה. התושבים היהודים אולצו לפנות את ההריסות של מוסך הקטרים (הדיפו) של הרכבות, שהרוסים פוצצוהו לפני עזיבתם, לנקות את הפסים של מסילת הברזל, ועבודות מפרכות אחרות. העבודה נמשכה מחשכה עד חשכה, והשכר — מכות רצח, ולעתים גם מקרי מוות. הנשים היפות ביותר אולצו לנקות בידיהן את בתי השימוש, וכל שהעיזה לסרב — ספגה מכות אכזריות.

האוקראינים והפולנים המקומיים שמחו לאידם של היהודים, והשתדלו אף לעלות — ביחסם העויין — על מוריהם. האינטליגנציה האוקראינית נהנתה מזכויות מיוחדות. מנהיגיהם היו הרועים הרוחניים שהורו לצאן מרעיתם: להרוג ולהשמיד, כי דם יהודי — הפקר. גם הפולנים לא גילו יחס אנושי יותר, כי באשר ליהודים היו שני חלקי האוכלוסיה הנוצרית זהים בדעותיהם ובשנאתם.

מועצה יהודית

ביום הראשון לפלישתם לסארני, הקימו הנאצים מועצה יהודית, שתפקידה היחידי היה לבצע את פקודות הגרמנים וגזרותיהם, שלדאבוננו לא חסרו. פקודות אלה רבו מיום ליום, וכל אחת היתה אכזרית מקודמתה. הייתי עד ראיה למקרה כאשר המועצה היהודית נדרשה לסַפק תוך זמן קצר 70 חליפות גברים מסוג מובחר, 100 זוגות מגפיים, סכו"ם מוכסף ל־50 איש למועדון הקצינים, ונוסף על אלה — שעוני זהב, שרשרות, יהלומים ופנינים. המועצה היהודית נדרשה להעמיד מדי יום ביומו 300 גברים ומאה נשים לעבודות כפיה, לפינוי ההריסות של הגשר שעל הנהר סלוץ' וחידוש מוסך הקטרים של הרכבת. בשני מפעלים אלה הושקעו, מלבד חמרי בנין, גם נחלי דם יהודי.

מן היום הראשון אולצנו לשאת סרט כחול־לבן עם מגן־דויד — כדי להבחין בינינו לבין התושבים המקומיים. לאחר שלושת ימי שלטון הטילו עלינו הרוצחים היטל עונשין בסך חמישה רובל זהב לגולגולת. בידי הגרמנים נמצאה רשימה מדוייקת של יהודי סארני.

תמורת העבודה לא קיבלו היהודים שום פיצוי כספי או אחר. כל יהודי היה מקבל 80 גראם לחם, שהרכבו היה: מעט קמח ומעט קמח של תפוחי־אדמה מעורבים בסובין. יהודים אחדים אף קבעו, כי לשם השלמת התערובת המזינה הוסיפו בה הגרמנים מנה קטנה של עטרן.

הישוב היהודי התחיל לסבול רעב, והשכנים הנוצרים עמדו על דמו ונמנעו מלמכור לו צרכי אוכל. הם ציפו להשמדתנו ולקבלת בתינו ורכושנו. בעד חפצי הלבשה שהוצאו למכירה, הם שילמו מעט מאוד, ולעתים קרובות אף היו משיגים את החפץ במרמה ללא כל תמורה בעדו.

ההזמנות והדרישות מצד הגרמנים רבו ותכפו, כי מדי יום ביומו היו באים מגרמניה גרמנים חדשים והיה הכרח לרהט להם חדרים מחדש. מבתי היהודים הוצאו כל הרהיטים היפים וכלי המיטה. נמצאו גם גרמנים ששלחו רהיטים לגרמניה.

בשבוע הראשון לשלטונם פירסמו הגרמנים פקודה של המחלקה הכלכלית שלהם למסור לה את בעלי החיים, כגון פרות, סוסים ועזים. הגרמנים אספו מחצרות היהודים יותר מ־2000 פרות ועשרות עזים.

הילדים היהודים נראו כשלדים חיים. הם הסתובבו ברחוב האַנדלובה ובסימטה בה נמצאה המסעדה של גולדמן — מקום מושבה של המועצה היהודית. ברחוב זה התהלכו המשה׳לעך, שלמה׳לעך ורבקות שלנו כשפניהם חוורות כסיד ועיניהם הכבויות שקועות מרעב ופחד. ד׳ אלהים, איך הסתרת פניך מהם והפקרת אותם בזרועות הרעב והמוות?! האם היהודיה היתה דוויה, כמושה, בפניה ובגופה שולח רזון, ועיניה היו מקור דמעה למראה עולליה הנמקים ברעב. הגברים והנשים נראו כמתים חיים. האנשים התיאשו מהכל והתפללו למוות: שהארץ תבלעם. חיי היהודים נעשו הפקר. ליהודי אסור היה ללכת על המדרכה, אלא רק באמצע הרחוב. לכל נוצרי ניתנה הרשות לירוק בפני יהודים. משש בערב עד שש בבוקר אסור היה בכלל ליהודי להיראות ברחוב.

לעבודות כפיה היו מוליכים את בני כל הגילים, מבני 12 עד בני 65. קשה לתאר את התנאים בהם נאלצו האנשים לעבוד. לא ניתן חופש אף לרגע, ובעד כל סטיה, ולו הקטנה ביותר, מן ההוראות, היו מכים במגלבים מכות רצח. המצב נעשה לבלתי נשוא. אנשים צבו מרעב וממכות וקרו אפילו מקרים של מיתות־רעב.

הישוב היהודי לא ידע שבת וימי חג מה הם. בתי־הכנסת ובתי המדרש נתפסו בידי הגרמנים והפכום למחסנים ואורוות.

עורך הדין מאריניוק נתמנה ע״י הגרמנים בתור ראש העיר סארני, ולמחלק העבודה מונה מזכיר העיריה לשעבר קוסטרון. שני צוררים אלה גרמו לישוב היהודי צרות צרורות. קוסטרון הוא האשם במותם של יהודי טוצ׳ין. בהיותו מנהל המחסנים בעיירה הסמוכה לטוצ׳ין, חיסל במו ידיו מאות יהודים. לאחר מכן השיגה אותו יד הצבא האדום, והוא הועלה אל הגרדום במבצר לובלין.

אלה היו חיינו תחת יד הנאצים הארורים. עטי לא ידע לתאר את הצער, העינויים והסבל שעברו על הישוב היהודי, שחטאו היחידי היה שבניו נולדו יהודים.

על השחיטה הנוראה של יהודי רובנה נודע לנו מפי פליט שהגיע לסארני. הוא מסר למועצה היהודית פרטים על הרצח האכזרי של 30 אלף יהודים בחורשת סוסנקי, מרחק של שני קילו־מטרים מרובנה.

לא נשאר ספק בלב איש, שגורל דומה צפוי לנו. ציפינו לנס, אך ידענו שמן הנמנע שיתרחש, כי הגרמנים הגיעו עד לסטאלינגרד — מהלך רב מסארני.

באחד באוקטובר 1941, זה היה בדיוק יום הכיפורים, נאספו כל היהודים במגרש הספורט. כל יהודי נצטווה להסיר את הסרט הכחול־לבן ולתפור על בגדיו שני טלאים צהובים ועגולים: אחד על החזה מצד ימין, והשני על הגב.

קשה לתאר את העינויים שעברו עלינו במגרש. היינו בטוחים שהגיע הסוף. הכל היו מיואשים וציפו למוות. כשל כוחנו לסבול יום יום חרפת רעב, עבודת עבדים, לספוג מכות ועינויי מוות, ועל הכל — להסתכל בצערם ובסבלם של הילדים שהבאנו לעולם, בלי שתהיה לנו אפשרות לסַפק להם אפילו פת לחם חרבה. הוחזקנו במגרש במשך 4 שעות ארוכות ולבסוף נשלחנו לבתינו.

בו ביום נצטוותה המועצה היהודית לסלק מכסה שניה של היטל עונשין לפי 5 רובל זהב לגולגולת.

במלאות שנה לשלטונם יצאה גזירה חדשה מלפני הרוצחים, שליהודי אסור להחזיק מכונת־תפירה. בתי היהודים התרוקנו גם ממכונות תפירה.

היהודים היו מובלים אל העבודה וממנה כעדר, מוקפים שוטרים מכל הצדדים. בכניסה לגיטו היו אנשי המשטרה האוקראינית בודקים בבגדיהם. אם חס וחלילה החביא מישהו בכליו תפוח־אדמה או שניים, היה גזר הדין נחתך במקום למוות. לוצקי, בעל מחסן נפט לשעבר בדומברוביץ, ויצחק פינקלשטין נתפסו כשבכיסיהם תפוחי־אדמה אחדים בשביל משפחותיהם. גורלם היה מר: לא רק שהוצאו להורג, אלא שהרוצחים באו לבתיהם, אסרו את נשותיהם וילדיהם, וכל המשפחות חוסלו ביחד.

בדצמבר קיבלה המועצה היהודית פקודה, באיום של הוצאה להורג, להמציא תוך שעתיים את כל מעילי הפרווה החמים של התושבים היהודים, הואיל והחיילים הגרמנים קופאים בקור ליד סטאלינגראד. המועצה היהודית היתה ממלאת בדיקנות את פקודות הנאצים. גם במקרה זה היא אספה את הבגדים החמים של התושבים ומסרה אותם לחיילים הגרמנים.

המועצה היהודית היתה כלי שרת בידי הגרמנים.

הגיטו

בשלושה במארס 1942 הוקם הגיטו בסארני. נכללו בו הרחובות: החלק השמאלי של רחוב פיל־סודסקי, כל החלק השמאלי של רחוב השלושה במאי עד (אם איני טועה) לרחוב אוגרודובה. להסברת יתר אוסיף, שבצד שמאל נמצא הגיטו, וביתו של ד״ר קוז׳וכוב היה מחוץ לגיטו.

כל הגיטו הוקף גדר תייל. בכל מאה מטר, ואולי אף פחות מזה, עמדו משמרות של המשטרה האוקראינית, ששמרה בקפדנות לבל יעבור חלילה יהודי לצד האַרי.

בצד היהודי של הגיטו שמרו שוטרים יהודים, בלתי מזויינים, בפיקודו של יונה מרגלית. בגיטו שררה אימת המוות, שבתה שמחה, נדם קול זמרה, כאילו נשכח צחוק, אפילו צחוק של ילד תמים לא נשמע בגיטו.

המשטרה האוקראינית מילאה את תפקידה באמונה. אם רצה יהודי לעבור לצד הנוצרי, היתה

התוצאה — כדור בראש במקום, ללא משפט. הצפיפות בגיטו היתה איומה, 8—10 אנשים בחדר קטן, והתנאים הסאניטאריים היו כה קשים עד שאין ברצוני להעלותם על הניר.

אם חלה מישהו מהתושבים היהודים, לא נמצאו בשבילו תרופות. הרוקח ברזאם המשיך אמנם בעבודתו, אבל בית המרקחת כבר לא היה שייך לו. הוא רק עבד בו כפקיד.

אנשים רבים מתו בגלל חוסר עזרה רפואית ורעב. רבים מן החיים קנאו במתים, שזכו לפחות למיתה טבעית ולקבר ישראל.

ב־25 באוגוסט 1942 נקראו באי־כוח המועצה היהודית אל השלטונות ונמסר להם על ההיטל השלישי של מס כפיה, הפעם במכסה של 7 רובל זהב לגולגולת. הפעם קשה היה לאסוף את הכסף הנדרש, מאחר ובשני ההיטלים הראשונים נמסר לגרמנים הרבה מאוד זהב וכסף. כדי לקבל את הסכום הנדרש השתמשו הפעם באמצעי כפיה. כך נקשר ה׳ מנדל זינדל בחבלים על שסירב לתת את הסכום שהוטל עליו. אנשים נאלצו לעקור מפיהם את שיני הזהב כדי למלא את מכסת הזהב.

יש להזכיר בהערכה את האנשים שמילאו תפקידם במועצה היהודית. ביחוד הצטיין יושב ראש המועצה, מר גרשונוק ז״ל, אדם אציל רוח. אני בטוח שהוא לא חטא כלפי הכלל. כן אזכיר בהערכה את שמם של משה פיקמאן ובנו, שפעלו רבות בהצלת יהודים מידי המשטרה האוקראי־נית. כבוד לזכרם של יהודים אלה!

בתור מזכיר המועצה היהודית שימש עורך הדין נוימאן, שהגיע לסארני מפולין הקונגרסאית. נוימאן זה שירת את הגרמנים כמשרת נאמן. אולי קיווה שעל ידי כך יציל את חייו. אם זו היתה מחשבתו, הרי היתה זאת טעות פאטאלית. הוא הוצא להורג יחד עם כל הציבור היהודי, אף על פי שהיה מושל יחיד במועצה היהודית והטיל את פחדו על הכל.

מפקד המשטרה היהודית היה יונה מרגלית, איש אציל, שעל אף תפקידו ידע להתחבב על הקהל בעדינותו וביושרו. בדרך כלל נהגה המשטרה היהודית יפה בציבור. אם קרו אי־פה אי־שם מקרים מעציבים, היו לרוב מעורבים בהם אנשים מהעולם התחתון, מבין הפליטים שמקרוב באו.

יום ההריגה

ב־25 באוגוסט 1942 הקיפו משמרות של המשטרה האוקראינית את כל הגיטו. הם לא הוציאו את האנשים לעבודה, ומפי נוצרים הסתננו ידיעות שבחורשה שבצד „פוליסקה״ נחפרו 4 בורות עמוקים ורחבים. שיערנו למי נועדו הבורות והבנו שהקץ המר והאומלל של יהדות סארני מתקרב ובא.

אין בכוחי לתאר את הבהלה האיומה שקמה בעיר. אמהות קיבלו התקפות היסטריה. יללות וזעקות בקעו עד השמים. רבים אמרו פרקי תהילים. ברחובות התחוללו מחזות זוועה.

קבוצה לוחמת

משראיתי עד היכן הדברים מגיעים, באתי בדברים עם צעירים רבים ואירגנו קבוצה לוחמת בסיסמה: ״תמות נפשי עם פלשתים״. הייתי ראש הקבוצה, שעליה נמנו יונה מרגלית, שמחה מוריק ואחרים. ברשותנו היו 3 רובים, מספר אקדוחים ורימוני יד. חילקתי את חברי האירגון לשלוש קבוצות. תפקידה של הקבוצה הראשונה היה לפרוק את הנשק מהמשטרה האוקראינית

ולהעבירו לידינו. תפקיד זה קל היה להוציא לפועל, כי השוטרים האוקראינים היו לרוב שתויים והתרכזו בעיקר ליד בנין הקהילה היהודית.

תכניתנו היתה להתנפל עליהם מאחור, להפתיעם בשני רימוני יד, והנשק היה מגיע אלינו. זה היה תפקיד הקבוצה שברשותי.

ריכוז הקבוצה השניה היה בידי טנדלר, נדמה לי — שהיה נגר לפי מקצועו, אדם עשוי ללא חת. תפקידו היה להרוס את בנין חברת החשמל.

תפקיד הקבוצה השלישית היה להעלות את העיר באש.

כל זה צריך היה לקרות בלילה, אור ל־27 באוגוסט 1942. לצערי, לא יצאה התכנית לפועל. הענין נודע לעו״ד נוימאן, שציווה על שני שוטרים להביאני בפניו. נוימאן צעק שבמעשי אביא כליה על העיר ושאני מורד במלכות. הוא איים עלי שאם לא אסתלק מן התכנית, יאסרני באזיקים וימסרני במו ידיו לגיסטאפו. תחת לחצו של נוימאן הסתלקו מהקבוצה יונה מרגלית, שמחה מוריק ואחרים.

בלית ברירה נאלצתי גם אני לוותר על התכנית.

הלילה האחרון

לא אשכח לעולם את הלילה שלפני ההריגה.

היו הרבה קרבנות. בעיני ראיתי את מותם של אברהם משה קורובוצקה ואשתו. מר קורו־בוצקה רצה לעבור לצד הארי ובו במקום מצא את מותו. כן מת בליז׳ובסקי, שנפצע בבטנו. ד״ר כהן ואשתו וילדיו מצאו את מותם בזריקות רעל. הם לא היו היחידים שמצאו מוצא זה. אחד מתושבי סארני שהיה בעל בית־חרושת למי־סודה בסאכאלין, איבד את עצמו לדעת בתליה.

בשעת הובלת היהודים לשחיטה, קרה המקרה המזעזע הבא: אחת הנשים, ד״ר שווארץ, רופאת שיניים במקצועה, שהגיעה לסארני עם הפליטים, הצליחה לעבור עם ילדה בן ה־4 לרחוב ריצר־סקה, שנמצא בצד הארי. איש גיסטאפו אסר אותה, הוציא מידיה בכוח את ילדה, תפסו ברגליו ובכוח רב רוצץ את גולגולתו בעמוד חשמל. הילד נהרג במקום וגולגולתו רוסקה והפכה לגוש בשר זב דם. האם האומללה יצאה מדעתה, תפסה את הראש המחוץ ולחצה אותו אל לבה. הנאצי גאלה מעינוייה ורצח גם אותה.

ר׳ נח, חתנו של השוחט ר׳ פסח אליה, התקין בביתו מקווה לטבילה, על אף הסיכון הגדול שהיה כרוך בדבר. ביום ההריגה פגשתיו ברחוב והוא סיפר לי בהתעוררות, שכבר הספיק לטבול במקווה, אמר ווידוי ולבש תכריכים ומעליהם שם את ה״זשופיצה״ של שבת. בקול רם הוסיף: ד׳ נתן, ד׳ לקח.

בשעה 5 לפנות בוקר חדרה הגיסטאפו לתוך הגיטו והחלה לגרש את היהודים בכיוון שער הגיטו בסימטא טופולובה. בדיקנות גרמנית הכריזו את שמות כל תושבי הגיטו לפי האלף־בית, והריצו אותם בקבוצות של 200 איש — כשאנשי גיסטאפו חמושים ודרוכים לפעולה סביבם — אל מקום הריכוז. צעדתי עם אשתי וילדי היקרים (את ילדי הצעיר נשאתי בזרועותי) בשורה אחת עם גרשונוק ואשתו ועם יעקב גוריזנשטין.

מתנה הריכוז נמצא לפני בית המינהל המחוזי (סטאַרוֹסטבוֹ), במגרש רחב ידים, שהיה מוקף שלוש גדרות של תייל דוקרני. בפנים השטח עצמו נמצאו 3 בנינים, שהרוסים הקימו בימי שלטונם. בהגיענו למקום מצאנו שם להפתעתנו את יהודי דומברוביץ, קלוסובה ורוקיטנה, שהובאו

ברכבת. יהודי ברזניצה הובלו ברגל וכמחציתם הושמדו בדרך עד סארני. רובם היו פצועים ומגואלים בדם.

יהודי הסביבה נכנסו לבתים, ואילו יהודי סארני נשארו בחוץ, במגרש. המגרש כולו היה זרוע גופות הרוגים, מבוגרים וילדים. עד היום רואה אני נגד עיני גופתו של נער בן 6—7, שנרצח רק משום שהרוצח רצה לבדוק אם הרובה האוטומאטי שלו פועל כהלכה.

ביסודיות ובקור רוח כאלה התכוננו הרוצחים הנאצים למלחמתם בנשים וילדים רעבים, חסרי מגן וישע.

היום המר והנמהר

יום העשרים ושבעה באוגוסט 1942 היה יום חם ביותר. השמש להטה והציקה לאנשים, שעמדו רעבים וצמאים מהשכם בבוקר על המגרש החשוף. ילדים התעלפו מצמאון. סמוך לגדר עברה תעלה, בה זרמו מים דלוחים. כל שהעז להתקרב לתעלה ולשאוב מעט מים — נהרג במקום בכדור. אנשי המשטרה האוקראינית עשו באותו יום הון תועפות ממכירת המים המזוהמים. תמורת ספל מים היו הרוצחים מקבלים מטבע זהב של 5 רובל, שעון זהב, או תכשיט אחר. ליד תעלת המים נראו תמונות מחרידות: אנשים שלא היו להם כסף או חפצי ערך, היו משתלטים בכוח על המאושרים, שהצליחו להשיג מעט מים, ומנסים להוציא אותם מידיהם. תוצאת הקטטות היתה בכל מקום אחת: הרוגים שנפלו ביריות הרוצחים, שירו בנשק האוטומטי לתוך הקהל.

נזכר אני עד מה מאושר הייתי כאשר הצלחתי להשיג מעט מים משוטר אוקראיני מוכר. רציתי להגיש את המים לילדי, והנה התקרב אלי בריצה בנו של ברזאם, חתנו של קאנטורוביץ, וביקש מעט מים להרוות את צמאון תינוקו שהחזיק בזרועותיו.

לאחר שכל יהודי סארני גורשו מן הגיטו ורוכזו במגרש, עברו הגרמנים מבית לבית, בדקו בכל פינה בחצרות הבתים וחיפשו יהודים מתחבאים. תוך החיפושים בביתו של קאנטורוביץ', מצאו אותו עם שתי בנותיו במרתף. הרוצחים הוציאום לחצר ורצחום נפש. זה לא היה מקרה בודד. בצורה כזו נרצחו אנשים רבים.

בשובי אחרי המלחמה לסארני נודעו לי פרטים על יהודים אלה, שהצליחו להסתתר זמן מה ונתפסו לאחר מכן והוצאו להורג בבית הקברות היהודי: ליב מוצ'ניק, אשתו וילדו, משה צירולניק, זרח דננברג ורבים אחרים. גם מנדל זינדל נתפס בביתו ע״י הרוצח אנטק וואסצקי, שערך בו חיפוש מדוקדק כדי למצוא זהב וחפצי־ערך. ר' מנדל הובל ע״י הרוצח, שהחזיק בערפו והרביץ לו באכזריות מכות רצח, עד לחורשה שבסביבת בית הסטאַרוֹסטבו. בחורשה זו נהרג ר' מנדל זינדל בידי הרוצח.

השחיטה

בדיוק בשעה שתים אחה״צ החלה השחיטה.

חברי המועצה היהודית של רוקיטנה הוזמנו, ומיד הובלו 500 האנשים הראשונים אל הבור. כעבור דקות מספר נשמעו היריות, מלוות זעקות ייאוש. אחרי הקבוצה הראשונה הובלו קבוצות נוספות של יהודי רוקיטנה, ואחריהן יהודי קלוסובה.

לפתע פרץ מרד במגרש ההריגה. יהודי בשם מנדל הביא אתו מספריים חותכי מתכת, וסנדלר — שנזכר כבר לעיל — השיג גרזן. שניהם החלו להרוס את הגדר. באותו זמן הוצתו שלושת הבנינים. המון אנשים פנה לעבר הגדר שנפרצה. הגרמנים ירו לעבר ההמון בכלי יריה אוטר

מטיים וזרקו לתוכו רימוני־יד. גם אני הייתי בין המתפרצים, שהרסו את הגדר. ביקשתי למות לפני שאראה במות אשתי וילדי האהובים. המוני האדם הפילו אותי ודרסו אותי ברגליהם. כוסיתי בערימת אנשים, שנרצחו או נחנקו כאשר נפלו איש על רעהו.

אני מעריך שבשעת פריצת הגדר נרצחו כ־2500 איש, ויותר מאלף הצליחו להימלט.

המשטרה האוקראינית יחד עם הנאצים ערכו צייד ברחובות העיר ועשו בנמלטים הרג רב. בצייד השתתפו באופן פעיל כמעט כל התושבים הנוצרים, שהיו פושטים מן ההרוגים והפצועים את הבגדים. בשלושת הבנינים שהוצתו במגרש הריכוז, נשרפו חיים, לפי הערכתי, כ־1000 איש, לרוב נשים וילדים.

כפי שהזכרתי, השלמתי עם גורלי והייתי מוכן למות, אבל כוח טמיר דחפני הלאה והלאה. הצלחתי להמלט ולברוח, וניצלתי בניגוד לרצוני. מקומי היה ליד אשתי ושלושת ילדי, יחד עם המשפחה הגדולה של יהודי סארני, שנהרגו ונשחטו על קידוש השם.

באותו יום מר הושמדו בסארני במיתה איומה 14—15 אלף יהודים.

ארבעה בורות גדולים ועמוקים קלטו אותם: שלושה בחורשה שמאחורי מינהל המחוז (הסטאַ־רוֹסטבוֹ) והרביעי, הגדול והעמוק ביותר, נמצא במרחק קטן משם, במקום שהיה לפנים בית־חרושת לזפת.

בור זה נתמלא על גדותיו, וכשכוסה — הפך לגבעה.

הילדים עד גיל 12 הושלכו חיים לתוך בור מיוחד והושמדו אחר כך ע״י הטלת רימוני־יד לתוך הבור. במיתה אכזרית כזאת הומתו חמודינו.

בראש הפעולה האכזרית של השמדת יהדות סארני וסביבתה עמד אשמדאי זקן, בן ששים, איש הס.ס., הרוצח שומאכר, ימח שמו וזכרו.

צוענים בגיטו סארני

לגיטו סארני הובאו גם צוענים — גברים, נשים וילדים, — כמאה נפש בערך. שיכנו אותם בבנין הגדול של האחים ווינזובסקי, בנין משרד האוצר (אוּז/וּנד סקאַרבּוֹבי). המועצה היהודית נאלצה לטפל בהזנתם. היהודים נשאו טלאי צהוב עגול, והצוענים — טלאי צהוב ארוך. הצוענים התיחסו ליהודים בשנאה. הם היו טוענים לפני המשטרה האוקראינית, שהם נוצרים והיו מראים את הצלבים שעל צואריהם. תשובת האוקראינים היתה: היום הגיעה פקודה שיש להוציא את כולכם להורג.

ביום ההריגה היו הם הראשונים להשמדה.

יחס התושבים הנוצרים

פרק מיוחד בפרשת הגיטו ושלטון הנאצים בעיר הוא יחס התושבים הנוצרים אל היהודים.

בשעה שיהודי סארני הובלו למגרש ההריגה עמדו בצידי הרחובות המוני נוצרים והסתכלו בחזיון לא בשוויון נפש או ברחמים אלא בשמחה רבה. לשמחתם היה יסוד. הם ציפו ליום הזה. הם ידעו, שהם ישתלטו על בתיהם של היהודים ועל הרכוש, שהם אגרו ביזע ובדם במשך עשרות שנים.

כמעט כל האוכלוסיה הנוצרית, הן האוקראינית והן הפולנית, השתתפה בהוצאת היהודים להורג. בשעת המצוד שערכו הנאצים ברחובות, עשו נוצרים ביהודים הרג רב, בלי לחוס על נשים וילדים. מכל הרוג או פצוע היו מפשיטים מיד את בגדיו.

הראשונים היו השוטרים האוקראינים, והגרועים שביניהם ששמותיהם יירשמו לדראון עולם: דובצינסקי מהכפר דורוטיץ', קוזלוב, שלושת האחים נוטקין: קוליה, פאבלו, והגרוע שבכולם — רוצח אכזרי, שבידיו הטמאות העביר מן העולם מאות יהודים — סירוז'קה. הוא מילא תפקיד של סגן הקומנדנט במשטרה האוקראינית, ובידיו נמצא המפתח של בית הסוהר. סירוז'קה זה הוצא להורג ע"י הגרמנים בעד זה ששיחרר את חברו, רוצח שנידון למוות ע"י הגרמנים, ובמקומו תפס איכר חף מפשע והרגו. האחים נוטקין בזזו וצברו הון יהודי רב. שני רוצחים נוספים מבין התושבים הנוצרים, שהתאכזרו ליהודים היו: אנטק וואסצקי והבנאי רצ'קו. וואסצקי רצח במו ידיו עשרות יהודים וביניהם את מנדל זינדל ז"ל.

רצ'קו היה גר בצד השני של העיר, בפוליסקה. במקצועו היה בנאי. הוא היה חולה עגבת ואפו היה רקוב. ביום ההריגה, כשעשרות יהודים הצליחו לברוח ממגרש ההשמדה, רדף אחריהם רצ'קו הרוצח בגרזן בידו ובאכזריות שלא תתואר הרג אותם.

אבל גם קצו בא. אשתו, שהתאהבה בגרמני, הלשינה עליו שהוא חולה במחלת מין ומהווה סכנה לאשתו ולילדיו. איש הגיסטאפו בא לביתו, הוציאו לחורשה שליד בית הסטאַרוֹסטבוֹ ורצחו במקום.

ראש העיר מארינִיוּק התרועע עם כל הרוצחים. מדי יום ביומו היה מבלה בחברתם ושותה אתם לשכרה, בדרשו מאת המועצה היהודית לספק להם כל טוב.

לחבורה זו השתייך גם המהנדס של חברת החשמל, אדם שפל ומנוול. שבוע לפני ההריגה נכנס לביתו של ליפשיץ והתרה במשפחה, שלא יעיזו להוציא דבר מן הבית, כי הכל שייך לו. כנראה ידע מראש על הוצאתם להורג של היהודים וחסרה לו הסבלנות לחכות לתאריך שנקבע. לאחר שהרוסים חזרו, נאסר ע"י הנ.ק.ו.ד. הוא נהרג בתוך תאו שבבית־הסוהר, כשפגעה בו פצצה גרמנית.

בחלק העיר סאכאלין היה גר מורה אוקראיני. הבית היפה ביותר בשכונה היה שייך לו. שם משפחתו נשמט מזכרוני. איש זה ירש את רכושן של עשרות משפחות יהודיות וצבר אוצרות. פעם בשבת משפחתו, שמנתה שמונה נפשות, לאכול את ארוחת הערב בביתם, פגעה בו פצצה בת שתי טונות וקברה את כולם חיים.

מכל הבית וממשפחת הרוצחים נשאר לזכר בור רחב ועמוק.

הבריחה

רק חלק מועט מן הבורחים, שפרצו את גדרות התייל, ניצל והצליח לברוח ליערות שבסביבות וולודימירץ וקאראסין. תוך מנוסתי נתלוו אלי בחורה מדומברוביץ, נער בשם ליפא פינקלשטין, שאביו היה בעל בית־חרושת לבורסקאות בדויד־הורודוק ושהוגלה על ידי הסוביטים בתור אזרח לא רצוי בסארני, ושני ילדיו של אשר פישבין מוולודימירץ. יחד היינו 5 אנשים.

הגענו עד לנהר הורין, על יד הכפר קוראש. מן הנמנע היה לעבור את הנהר במעברה, במקום שאפשר היה ליפול בידי השוטרים האוקראינים, או בידי האיכרים, שהפכו באותם הימים לחיות מן הסוג הגרוע ביותר. עד לרדת הלילה מצאנו מקלט בשיחים שעל חוף הנהר.

מאוחר בלילה השתררה דממה עמוקה. מרחוק נראו עמודי עשן מתאבכים ועולים השמימה מן הבנינים שבמגרש ההריגה.

חציתי את הנהר בשחיה במטרה למצוא סירה לשם העברת ארבעת מלווי. בעברו השני של

הנהר מצאתי סירה ללא משוטים והעברתי את כולם בשלום. ברצוני היה להגיע לפינסק, שתושביה היהודים נמצאו עדיין במקומם בגיטו.

הלכנו ברגל כל הלילה דרך השדות. נמנענו מהתקרב לכפרים, בהם ארב לנו המוות. עייפים ותשושים הגענו לאחו והסתתרנו בתוך גדישי שחת. שהינו בתוך השחת שני ימים רצופים ואוכל ושתיה לא באו אל פינו. ביום השלישי הציק לנו הרעב ביותר. ילדי פישביין, שהכירו את הסביבה, שמו פניהם לכפר אוזירי, שנמצא לא רחוק ממחבואנו, כדי להצטייד באוכל. היה ידוע להם, שאביהם הסתיר אצל שני איכרים הון רב. האיכרים תפסו את שני הילדים ועינו אותם עד מוות. נשארנו איפוא שלושה אנשים בלבד. הסתתרנו ביער ואוכמניות שימשו לנו מזון יחיד. את הצמאון היינו מרוים במי שלוליות.

ביום החמישי לאחר השחיטה עזבנו את המקום ופנינו צפונה־מזרחה, דרך היער, בכיוון העיר פינסק.

בדרכנו ביער נתקלנו לפתע בבנינים ולאזנינו הגיע קול אנשים. שלחנו את הנער ליפא פינ־קלשטין להוודע היכן אנו נמצאים. לאחר כמה דקות נחרדנו לקול צעקות הנער לעזרה. רצתי קדימה כדי להפנות את תשומת לב שומר המנסרה אלי. הנער והנערה הסתלקו ועד היום לא ידוע לי מה עלה בגורלם. נראה, שנספו בידי מרצחים כיתר אחיהם.

ספגתי מכות רצח מידי השומר האוקראיני, שנפלתי בידיו. כתוצאה מהן נעקרו לי שמונה שיניים. כן הפשיט ממני את בגדי, שדד כל מה שהיה לי והציגני ככלי ריק. לכיסוי מערומי קיבלתי ממנו זוג מכנסים קרועים, עשויים בד גס. לאחר מכן הכניס אותי לתוך צריף, בו ישנו כ־40 פועלי המנסרה. כל הפועלים לעגו לי, פרט לאחד שהזהירני שעלי להתכונן לדבר יותר גרוע. הרוצח קשר את ידי מאחורי בחגורתי, ואת רגלי כפת בחבל וזרקני לפינת הצריף כשהוא בעצמו שכב לישון על יד הסף. הוא השתעשע בודאי בתקוה שלמחרת יקבל פרס בעד היהודי שתפס.

כי זאת לדעת: הגרמנים היו משלמים פרס של עשרה קילו סוכר בעד כל יהודי חי.

לאחר חצות, כשהכל מסביב נדם ואני התפתלתי בכאבים והייתי קרוב להתעלפות, ניגש אלי השומר השני וביקשני למסור לו את הזהב שברשותי. הסכמתי למסור לו את מקום המחבוא של הזהב בתנאי שיתיר את ידי הקשורות מאחור ויקשרן לפנים. הוא הושיט לי מים לשתיה ולשטיפת הפה הפצוע. מצדי מסרתי לו את כתובתי בסארני והסברתי לו שבחצר ביתי מתחת לעץ שזיף, הסתרתי בסיר את זהבי. איש איננו גר שם, ואם ילך לחפש את הזהב ימצאהו.

השומר שמח לגילויי וקשר את ידי בקשר רופף בעניבתי, מאחר וחגורתי, בה הייתי כפות, היתה עדיין במצב די טוב וחבל היה לו לוותר עליה.

לאחר שהשומר יצא החוצה ודרך החלונות ראיתי שהאור הולך ורב לקראת היום, הבנתי שעלי לפעול במהירות. לפלא בעיני מנין שאבתי כוח לכך. התרתי את ידי ואת רגלי ובקפיצה עברתי על פני הרוצח שישן על סף החדר ונמצאתי מחוץ לצריף. קפצתי לבין סווארי הקרשים שבחצר המנסרה. כל הפועלים הוזעקו והחלו לרדוף אחרי. בכל זאת עלה בידי להינצל מרודפי ולמצוא מחסה ביערות העבותים הסמוכים.

עתה ידעתי כבר איך לנהוג: הייתי מחליף תכופות את מקום מחבואי. בהתקלי ברועה, הייתי מחליף מיד את מקומי. אם נפגשתי באיכר קשיש שנסע להעמיס עצים, עזרתי לו בעבודה וכתמורה קיבלתי פרוסת לחם. לא פחדתי מפני האיכרים הזקנים, כי הרגשתי את עצמי חזק למדי נגדם. יחידים מבין האיכרים היו משתתפים בצערי. אחד מהם פשט את כותנתו הבלה

והמזוהמת ומסרה לי, מאחר והייתי כמעט עירום וכל לבושי היה זוג מכנסי איכרים קרועים.

מחלת הדיזנטריה שתקפה אותי בהסתתרי ביערות, מחמת שתית מי השלוליות, הציקה לי ביותר וגרמה לכך שבבשרי שולח רזון ונראיתי כשלד חי. עד היום אינני משיג איך נשארתי בחיים. נראה, שכוח עליון היה בעוזרי וכיוון את גורלי ומצעדי.

בצורה זו המשכתי את דרכי בכיוון פינסק. ביום האחד־עשר לאחר השחיטה העזתי לעשות דרכי בעיצומו של יום. בלכתי דרך שדות הכפר ראדזיוב, צפונית לעיירה וולודימירץ, צצו כמו מתחת לאדמה שני בחורים אוקראינים. הם תפסוני והובילוני לבנין המשטרה שעמד על גבעה ונראה מרחוק. אחד החזיקני בכתף ובידי, והשני שמר צעדי מהצד השני. מתוך תחושת הסכנה הרמתי רגל ובכל כוחי בעטתי בין רגליו של המלווה, שהתעלף. עד שהספיק השני להשיג מה קרה, מחצתי לו במכת־אדירים את פניו בין עיניו. סמוכת־עץ שנראתה לי בהישג ידי, שימשה לי מקל חובלים, בו הלמתי בשניהם בכל כוחותי. השארתי אותם במצב אנוש וחיפשתי מחסה ביער הסמוך.

האיכרים שעבדו בשדות בהוצאת תפוחי־אדמה, חשו לעזרת הבחורים והבהילו שוטרים, שפתחו מצוד עלי בתוך היער. בצריחות ובצעקות עברו ליד עץ האלון הגבוה, שבצמרתו מצאתי מחסה.

המצוד נמשך עד חשיכה. כשהשתרר שקט, שמתי את פעמי בכיוון הפוך. היה לילה חשוך והשמים היו מכוסים עננים. הלכתי כל הלילה, אפילו כאשר ירד גשם. לפנות בוקר נמצאתי ביערות ליפנה, הרחוקים תשעה קילומטרים מוולודימירץ. נוכחתי מחדש לדעת, שבמשך השבועיים הסתובבתי מסביב לעיירה זו.

היה כבר סוף ספטמבר וראשית אוקטובר. נמצאתי יחידי ביערות. בשעות היום הייתי מחפש מחסה בתוך הביצות. לעומת זאת בלילות הייתי יוצא לשדות ומוצא מעט תפוחי־אדמה, שהייתי צולה אותם ליד המדורות הדועכות שהאכרים היו משאירים בשדות. זה היה המזון היחידי בו החייתי את נפשי.

הלילות נעשו קרים. ראיתי, שסיכויי להשאר בחיים קלושים. מפי האכרים הזקנים נודע לי, שהמשטרה האוקראינית עקבה אחרי וחיפשה אותי יום יום ביער. האיכרים אמרו לי, שהשוטרים מחכים לשלג הראשון, שיגלה את צעדי וימסרני בידיהם. החלטתי איפוא לשים קץ לחיי. ברשותי נמצאה חגורה וכמה חבלים, שביקשתי מאחד האיכרים. קשרתי את קצות החבלים, ענבתי עניבה בחגורה ושמתי בה את צוארי, והפלתי את עצמי בתנופה חזקה מגבוה, אבל העניבה נקרעה ואני נפלתי ונחבלתי קשה. על אף אי ההצלחה, ניסיתי שנית לשים קץ לחיי, והפעם הצלחתי יותר מפני שחתכתי מהחבל את החלק הרקוב שבו. אבל כנראה נכתבתי לחיים, ולכן לא הצליח זממי גם הפעם. משפחות איכרים שמילאו שקים בתפוחי אדמה לא הרחק ממקום המעשה, הבחינו במתרחש, וכשראו שנשארתי תלוי על העץ, באו במרוצה וגזרו את החבל.

כשפקחתי את עיני, מצאתי את עצמי שוכב בתוך שלולית מים, שהאיש ואשתו שאבו מהתעלה הסמוכה ושפכו עלי. שם האיכר היה זאכארקו באזאקא מן הכפר אנדרוא.

שבוע לאחר השחיטה רצח אותו איכר במו ידיו יהודי בן כפרו. נראה, שהיה לו מוסר כליות. הוא נזף בי על המעשה שלי, ומסר לי ארגז גדול מלא תפוחי־אדמה. כן נתן לי כלי הצתה, — חתיכת פלדה, אבן שחם וחתיכת ספוג עץ נוח להתלקח — לשם הדלקת מדורה, והשאירני לנפשי.

גרוני צבה לאחר המעשה, ובמשך שבועיים התקשיתי לבלוע מזון מוצק.

לאחר 9 שבועות של תעיה בודדת ביערות, דימיתי שהנני היהודי האחרון שנשאר לפליטה בארץ ארורה זו.

באחד הימים פגשתי ביער נער יהודי מוולודימירץ בשם הרשל קאמין (גוייס אחר כך לצבא האדום ונפל בחזית). שמחת הפגישה ביני לבין הנער היתה גדולה עד אין שיעור. מאז אחזנו את דרכנו יחדיו. חמש פעמים ביום היינו משנים את מקומות מחבואינו.

את הימים היינו לרוב מבלים בביצות, ובלילות היינו יוצאים לשדות לתור אחרי מעט גזר וסלק, כי תפוחי־אדמה כבר נעלמו מהשדות.

מאחר שעמדנו כבר בחודש נובמבר, החלטנו להסתלק מהמקומות ההם בטרם יירד השלג הראשון. המצב נעשה ללא נשוא: הקור גבר מיום ליום, וגדישי השחת נערמו ע״י האיכרים, הועמסו על העגלות והוסעו לחצרותיהם. לא היה מוצא אחר אלא לחדור לאסמי התבואה בחצרות האכרים, להתחפר עמוק בתוך השחת ולישון. קרו מקרים שמשך 2—3 ימים הייתי קבור בתוך אסם, בלי שתהא אפשרות לצאת ממנו. האיכרים היו משכימים קום בשעה שלוש לפנות בוקר: הנשים לטווית חוטים ולאריגת בד, והגברים להאכלת הבהמות. לרוב היה האיכר שוהה באסם, לאור הפנס, עד אור הבוקר.

באחד מלילות מוצאי־שבת באו לאסם שקצים ושקצות להתעלס באהבים. לא היתה לי אפשרות לצאת מן המקום. והנה בשכבי בקרבת הצעירים, תקפני שיעול. השקצים נבהלו. אחד צעק: שדים נמצאים פה, והשני: זה יהודי (ז׳יד), והחל לדקור את השחת בקלשון.

רק בנס נשארתי אותו לילה בחיים.

לאחר מקרה זה החלטנו לעקור את רגלינו מאסמי האיכרים. נדדנו לביצות ושם על אי קטן חפרנו לנו מחפורת, הכנסנו לתוכה עשב יבש, ענפים ומחטי אורן למצעים. אש תמיד קטנה דלקה וחיממה את המחפורת, בה בילינו עד סוף דצמבר.

היינו מלוכלכים מאוד. שער ראשנו גדל פרע עד שאפשר היה לקלוע ממנו צמות. תער לא עלה על זקנינו במשך 5 חדשים רצופים.

עם רדת השלג הראשון עזבנו את המקום ופנינו לכפר הגדול והמוקף יערות סווריצ׳ביץ׳. מפי האיכרים שנזדמנו ביער שמענו, כי שם נמצאים גדודי פרטיזאנים, וביניהם הרבה יהודים. אחרי צעדה של שני לילות נתקלנו בפארטיזאנים.

מצאנו ביער כ־150 יהודים, לרוב מתושבי העיירה סרניק, חלק מתושבי העיירה הורודנויה, יחידים מרפאלובקה וגם נער אחד מרובנה. היהודים הסתדרו פה במקצת. לאחדים מהם היו בנים בין הפארטיזאנים, שהיו דואגים להם ומספקים להם בשר, לחם ותפוחי־אדמה. בדרך כלל לא חסר פה מזון. הבודדים נאלצו להסתובב בכפר ולפשוט יד בחצרות האיכרים.

חדשיים לאחר בואנו למקום, התנפלה קבוצת לאומנים אוקראינים על היהודים ביער והרגה מהם כששים איש. השאר התפזרו לכל עבר. למחרת הפציצו הגרמנים את הכפר סווריצ׳ביץ׳ והרסוהו עד היסוד.

לאחר חורבן הכפר ברחנו לטיולקוביץ, כפר המוקף גם הוא יערות גדולים. פה מצאנו כשלושים יהודים מרפאלובקה. פגשנו את שלושת האחים ברזניאק וצעיר סימפטי ביותר בשם גרשון גרובר. הם אירחו אותנו יפה במחפורתם וכיבדונו בתפוחי־אדמה צלויים — המעדן של הנעים ונדים.

המצב נעשה שוב ללא נשוא. הגיעונו ידיעות על כנופיות רוצחים אוקראינים, בנדרובצים, המתארגנות במטרה היחידה להשמיד ולאבד את היהודים שהצליחו להינצל מצפרני הנאצים. אנשינו הסתובבו בבגדים מרופטים. קרועים ובלואים ומגודלי פרע — הם נראו כחיות־יער רעבות.

רבים חלו בשחפת. — לשם מה נשארנו בחיים? — שאל איש את רעהו.
לא נראתה כל תקוה למוצא מן המצב הנורא.

פארטיזאנים

החלטתי להספח לפארטיזאנים. הצטרפתי לפלוגה הפולנית על שם קושצ׳יושקו. עד מהרה התחלתי להצטיין בפעולות הפלוגה. הצטינותי בקרבות לא באה מרוב גבורה, אלא מתוך רצון להפטר מן החיים, שלא היה חפץ בהם. לרוב הייתי צועד הראשון בקרב. הפולנים היו שולחים אותי לביצוע המשימות הקשות ביותר, מאחר ומבחינה צבאית וידיעת התכסיסים עליתי על חברי הפלוגה, כי לא פחדתי מפני המוות ורציתי שנפשי תמות עם הפלשתים, שרצחו את העם היהודי.

בפלוגה הפולנית שררה אנטישמיות רבה. היחסים שקשרתי עם אנשים מפלוגות הפארטיזאנים הסוביטיות, איפשרו לי לעבור בהזדמנות הראשונה ליחידת הגנרל־מאיור באגמה. פה נפגשתי לראשונה, שנה לאחר השחיטה, עם יהודים מסארני, וביניהם עם פנחס נימאן. שמחת הפגישה היתה רבה. פגשתי גם צעיר בן 17 ממשפחת קלס, שגוייס לאחר מכן לצבא האדום ונפל בחזית.

בבואי לשדה התעופה של הפארטיזאנים, סמוך לקורוסטין, נפגשתי עם נחום זייגרמייסטר וילדתו הקטנה. הם כעת באמריקה. משדה התעופה הועברנו לקרבות חדשים עם פלוגות אוקר־איניות בסביבות סארני. השתתפתי בכל הקרבות שהתחוללו עם איכרי הכפרים: טריפיטניה והראניה. את הכפר טריפיטניה שילחנו באש. בעברנו בכפר אוזירי שליד קאראסין, פגשתי את ליפשה עם שלושת ילדיה ואשה אחת ששמה נשכח ממני. שמחתי לפגוש יהודים והשתדלתי לעזור להם במזון ובלבוש. שמחתי רבתה כפליים בהיפגשי עם סארנאים. בכפר אוזירי מסרו לי, כי שם נמצא ברל ביק עם עוד יהודי מסארני. חיפשתים ולא הצלחתי לפגשם, הואיל ועזבנו את המקום.

הרדיפה אחרי האויב

הגרמנים נחלו מפלה אחרי מפלה. הצבא האדום התקדם מסטאלינגראד ללא מעצור. שמענו על כיבוש רוסטוב, חארקוב וקיוב. החזית התקרבה יותר ויותר. עיני כלו מציפיה וגעגועים להגיע לסארני.

התקפנו באש תותחים כבדה את רוקיטנו וגרמנו לגרמנים אבדות ניכרות. בכלל רשמו הפאר־טיזאנים דפים מזהירים במלחמתם עם גייסות היטלר. שיירות רבות של הגרמנים הושמדו ע״י הפארטיזאנים. הגרמנים פחדו להשתמש במסילות הברזל הצדדיות, ובמסילות הברזל המרכזיות פעלו הרכבות רק לאור היום, מאחר שבלילה היו מורדות לרוב מהפסים ומפוצצות בחמרי נפץ עזים. הגרמנים סבלו אבדות כבדות בהתנגשויותיהם עם הפארטיזאנים, שלא לקחו אותם בשבי אלא היו מחסלים אותם במקום.

הריני נזכר במערכה ליד הכפר ליטיניץ׳ בסביבת דומברוביץ. בקרב זה נפלו 110 גרמנים. בין השבויים נמצא קצין גרמני. הקצין התחנן שלא יוציאוהו להורג, הואיל ויש לו אשה ושני ילדים בבית. עניתי לו: ״גם לי היתה אשה ושלושה ילדים, גם הם רצו לחיות, אבל חבריך רצחו אותם באכזריות״.

השתתפתי בקרבות רבים נגד הכנופיות האוקראיניות והשמדנו את אנשיהן באלפיהם.
ברצוני לציין במיוחד שהפחדנות היתה לא רק נחלת החיילים הגרמנים. גם הרוצחים האוקר־

אינים, כשהיו נתפסים חיים, היו בוכים כילדים רכים ומתחננים להשאירם בחיים. כל אחד היה מתנצל ומספר, שלא נגע ביהודים לרעה ולא שלח ידו בביזת רכושם.

מרוקיטנו פנינו דרך היערות בכיוון לעיירה סטיפן והוטה־סטפנסקה. בצומאן נכנסנו בקרב עם כוחות גרמניים גדולים, שכיתרו אותנו. בקרב זה סבלנו 70 אבדות. לאחר קרבות מרים במשך ששה ימים, הצלחנו לפרוץ את הכיתור כשאנו מתרכזים בסביבות רפאלובקה.

יחסם של התושבים המקומיים לכנופיות האוקראיניות הצטיין באהדה ובעידוד. הם ציידו את הכנופיות בכל טוב וכינו אותם בחביבות: "הנערים שלנו". לעומת זאת הפארטיזאנים הסוביטיים כונו בשם הגנאי „הצרעת האדומה". הכנופיות היו מזוינות כהלכה בנשק אוטומטי מכל הסוגים וברימוני יד. הציוד סופק לכנופיות ע"י הנאצים במטרה להשמיד את הפארטיזאנים. לעתים תכופות היו כנופיות שמנו 2000 עד 3000 איש מתנפלות על פלוגות פארטיזאנים שמנו 500—600 איש. תוצאות הקרב היו תמיד לרעת הכנופיות, שהיו משאירות בשדה מספר ניכר של הרוגים, והרוב היה מתפזר לכל הרוחות. נצחון אחד בלבד יכלו הכנופיות לרשום לזכותן: השמדת 95% מהיהודים שהצליחו להנצל מצפרני הרוצחים הנאצים ולברוח ליערות. אנשי הכנופיות ארבו להם וטמנו להם מלכודות, רדפו אחריהם, ואם תפסום חיים — עינו אותם בצורות האכזריות ביותר.

היחס ליהודים בפלוגות הפארטיזאנים הסוביטיות היה רחוק מלהיות תקין. רבים מן הפארטיזאנים היהודים נהרגו בכדורי הרוסים, חבריהם לנשק.

בדידי הווה עובדה: באחד המקומות מצאתי שני פרטיזאנים יהודים הרוגים. השלישי, פצוע אנוש, סיפר לי, שכולם נורו ע"י פלוגת סיור של פארטיזאנים סוביטיים.

בלילות כשהיו משוחחים ליד המדורה ביער בעניני פוליטיקה קלטתי לא אחת שיחה, כשהאחד אומר לחברו: "היטלר — מולודייץ, טשטא אוניטשטוזשיל אטיך פאראזיטוב. אבראשה אי סארה — טשטא טיביה נאדא? קוסוטשק כליבא אי מאסלה?" ("היטלר — בן חיל, שהשמיד את הטפילים האלה. אברהם ושרה: מה דרוש לך? פרוסת לחם וחמאה?").

ב־22 בינואר 1944 נפגשנו ליד רפאלובקה עם הצבא האדום, וב־29 בו — הגעתי לסארני. שמחתי הושבתה עד מהרה בראותי, שמהעיר הפורחת והתוססת חיים יהודיים — לא נשאר זכר. פרצתי בבכי מר.

בסארני החרבה

התושבים הנוצרים השתקעו בבתי היהודים וירשו את רכושם. הם קיבלו אותנו בבוז, שנאה ופחד שמא באנו לתבוע מהם את הרכוש היהודי השדוד. כל אחד כשלעצמו הבטיח שהציל יהודים. לשאלתי: "איפה הם היהודים שניצלו על ידיכם?" — לא היה מענה בפיהם.

ברחובות טיילו התושבים במעילים ובפרוות של יהודים. רוב הנוער החליף את בגדיו בחליפות מודרניות מרכוש יהודי סארני והסביבה. בשוק נראו "סוחרים חדשים", שעיקר סחרם היה ברכוש יהודי שדוד. מראה העיר בכללה היה כשל בית קברות גדול.

לאט לאט התחילה להתכנס שארית הפליטה, שהצליחה להנצל מהגיהינום. סארני מנתה לפני החורבן יותר מ־6,500 יהודים (המספר המדוייק אינו ידוע לי), שמהם חזרו מהיערות ומהפארטיזאנים אולי 20 נפש. כן התחילו לבוא פליטים מברית המועצות.

מבצעי הראשון, לאחר בואי לסארני, היה לטפל בארבעת הבורות, בהם טמונים קדושי סארני והסביבה. הבורות לא היו מגודרים, האדמה שמעליהם פוזרה ויושרה עד לבלי הכר מה טמון

מתחת לה. דרך של עגלות־משא עברה עליהם, בהמות בית וחזירים רעו ודרכו עליהם. הייתי אחד היוזמים לחפירת תעלות עמוקות סביבם ולגידורם בגדר תייל דוקו׳ני, כדי למנוע מעבר דרכם.

גייסתי מספר אנשים מקרב שארית הפליטה של יהודי סארני, רוקיטנו ודומברוביצה (בברז־ניצה לא נשארה אף נפש יהודית אחת), ומצויידים באתים נגשנו לעבודה הקדושה, שהוצאנו אותה לפועל בשלמות: חפרנו תעלות עמוקות מסביב לבורות ואת האדמה ערמנו עליהם בגל גדול.

מבית הקברות היהודי בסארני לא נשאר זכר. הגדר הרוסה ושבורה, מצבות האבן הוסרו והובאו לרחוב שבקרבת בית הסטאַרוסטבו. שם סללו מהן מדרכה. השתדלתי להחזיר את המצבות לבית־הקברות. באתי אפילו בדברים עם קצין יהודי מהצבא האדום, שהבטיחני להעמיד לרשותנו מכונית משא. לצערנו, לא יצא הדבר לפועל בגלל יציאתו של הקצין מהעיר. כפי שנודע לי אחר כך, הצליח המורה וולקון להוציא לפועל את המשימה הקדושה והמצבות הוחזרו אל בית הקברות.

בינתים עלה בידי הגרמנים לעכב את נסיגתם. הם התבססו מחדש בסביבות קובל, ומשם היו באים לילה לילה במאות מטוסים ומפציצים את תושביה החוטאים של העיר סארני, שהתיחסו באכזריות של חיות לשכניהם היהודים. התושבים באו על ענשם, רבים מהם נהרגו בהפצצות האויב והעיר נמחתה ונהרסה בחלקה הגדול.

תפקידנו בסארני נסתיים. החלטנו לעלות לארץ, ואם יהיה צורך — להקריב את החיים למען ארץ ישראל חפשית.

לשמחתנו, נתגשם החזון.

(עובד לפי הרשימות של יצחק גלר ז״ל בידי יעקב צוק־קוטלצ׳וק)

דער חורבן פון סארני

צום אָנדענק פון מיין פרוי גאָלדע־בתיה און די
קינדער בייניש, פסח און יהודה הי״ד.

פון **יצחק געלער** ז״ל

די רוסישע אָקופּאַציע

דעם ערשטן סעפּטעמבער 1939 איז אויסגעבראָכן די מלחמה צווישן דייטשלאַנד און פּוילן. שוין נאָך אַ פּאָר געציילטע טעג האָבן די דייטשע אַעראָפּלאַנען זיך באַוויזן אין די געגנטן פון סארני, און באָמבאַרדירט די אייזנבאַן ליניעס און אַנדערע מיליטערישע און ווירטשאַפטלעכע אָביעקטן.

אַן אַלגעמיינע פּאַרצווייפלונג האָט אַרומגעכאַפּט און באַהערשט אַלעמען. דער מצב־רוח פון דער באַפעלקערונג האָט זיך שנעל געביטן. יעדער איינער האָט געפילט אַז עס דאַרף עפּעס גרויזאַמעס פּאַסירן, אָבער מען האָט נישט געקענט פּאָראויסזען וואָס וועלן די נאָענטסטע טעג מיט זיך ברענגען. דאָס האַרץ האָט פאַרגעפילט בייזעס און שלעכטס.

דעם 27־טן סעפּטעמבער האָט דאָס רוסישע מיליטער אָקופּירט די שטאָט. באַלד נאָך זייער אַריינ־מאַרש האָט זיך געשאַפן אַ מאַנגל אין שפּייז אַרטיקלען: ברויט, צוקער, פלייש. כדי צו באַקומען אַ קילאָ צוקער, האָט מען געמוזט שטיין אין דער ריי אַ גאַנצע נאַכט, און אויך דאַן האָט מען עס נישט שטענדיק מצליח געווען צו באַקומען. שניט סחורות (מאַנופאַקטור) און גאַלאַנטערי זאַכן איז בכלל אוממעגלעך געווען צו באַקומען. פון צייט צו צייט האָבן נאָר די אנגעשטעלטע

וועלכע האָבן געאַרבעט אין די מלוכהשע מאַגאַזינען, באַקומען געוויסע אַרטיקלען.

דאָס מאַנאַטלעכע געהאַלט וו/ולכע די אנגעשטעלטע פלעגן באַקומען האָט געקלעקט קוים אויף אַ וואָך. מיט אַנדערע ווערטער: סטאַלין האָט טאַקע געגעבן אַרבעט, אָבער פרנסה האָט יעדער איינער געמוזט זוכן אויף דער אייגענער האַנט. וואָס מען האָט נישט געגנבעט האָט מען נישט געהאַט.

די מענטשן האָבן געלעבט אין שטענדיקער פּאַניק, איינער האָט מורא געהאַט צו רעדן מיט דעם צווייטן. דאָס צוטראַגעריי צו דע"ר רעגירונג האָט געבליט ווי קיינמאָל. פיל מענטשן זענען אַרעסטירט געוואָרן און נאָך מער זענען פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר.

די אַרטיקע באַפעלקערונג איז פאַרטיילט געוואָרן אויף מזרחדיקע און מערבדיקע. די מענטשן וועלכע זענען געקומען פון מזרח האָבן קאָנצענטרירט אין זייערע הענט אַלע שליסל פּאָזיציעס. זיי האָבן איבערגענומען די אַמטן און די פּראַוויאַנט (שפּייז) און באַקליידונג־מאַגאַזינען. די מערבדיקע — האָבן געמוזט זיך באַגנוגענען מיט צווייטראַנגיקע פּאָסטנס.

די בתי־מדרשים זענען געשטאַנען פּוסט און וויסט, ווייל די ראַטן־מאַכט האָט נישט אנערקענט קיין יידישע יום־טובים. אין יום־כיפור פון 1940 האָב איך געבעטן ביי מיין אַרבעטס־אָנפירער מיך צו באַפרייען פון דער אַרבעט. ער האָט ליידער מיין ביטע אָפּגעוואָרפן. דאָס לעבן איז געוואָרן וואָס אַמאָל שווערער. עס איז גאָר נ"ט געווען קיין סוד, אַז פון סאַרנער סטאַנציע פלעגן יעדע נאַכט עקספּאַרטירט ווערן גרויסע טראַנספּאָרטן שפּייז פאַר דער אַרעמער דייטשער באַפעלקערונג און איר מיליטער. דאָס איז געווען מאָלאָטאָוו'ס מתנה פאַר זיין קאָלעגע ריבענ־טראָפּ, נאָכן אונטערשרייבן דעם פריינטשאַפט־פּאַקט צו צעטיילן די פוילישע ירושה. ראַטן רוס־לאַנד האָט געהאָלפן די דייטשן זיך שטאַרקן מיטן שיקן זיי די גרויסע טראַנספּאָרטן פון איר שפּייז פּראָדוקטן, קעראָסין, בענזין און שטאָל.

אין סאַרני האָבן זיך דאַן געפונען ביי צוויי טויזנט פּליטים פון צענטראַל פוילן. צום גרעסטן טייל זענען דאָס געווען מענטשן אָן לעבנס־מיטלען. זייער אויסהאַלטונג האָט שטאַרק באַלאַסטעט די יידישע באַפעלקערונג. דער גרעסטער טייל פון זיי איז פאַרשיקט געוואָרן אין געשלאָסענע וואַגאָנעס קיין רוסלאַנד.

די תקופה פון דער רוסישער אָקופּאַציע האָט געדויערט פון 27־טן סעפּטעמבער 1939 ביז דעם 22־טן יוני 1941, דער טאָג ווען ס'איז אויסגעבראָכן דער קריג צווישן דייטשלאַנד און רוסלאַנד. אין דער צייט פון זייער אָקופּאַציע אין סאַרני האָבן די רוסן גאַנץ קנאַפּ אויפגעטאָן פאַר דעם וואוויל פון דער שטאָט און פון אירע איינוואוינער.

די נאַצישע אָקופּאַציע

דעם 22 יוני 1941 איז אויסגעבראָכן דער קריג צווישן די נעכטיקע שותפים: ראַטן־פאַרבאַנד און דייטשלאַנד. אין סאַרני, וועלכע איז געווען נאָענט צום גרענעץ, וועלכע האָט די שטאָט קאָוועל צעטיילט אויף צווייען, האָט די איבעראַשנדע ידיעה וועגן אויסברוך פון דער וועלט מלחמה אַרויסגערופן אַ שרעקלעכע פּאַניק. דאָס רוב פון דער באַפעלקערונג האָט געוואָלט פאַרלאָזן די שטאָט און לויפן קיין רוסלאַנד. די שטאַטישע מאַכט איז געווען קעגן דעם און האָט געפּרוווט רעגולירן דעם אַרויספאָר דורך דערלויבנישן. דערלויבנישן האָבן באַקומען נאָר יחידים, און די אַנדערע האָבן פאַרלאָזן די שטאָט אויף אייגענער אחריות. דער גרעסטער טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג איז געבליבן אין שטאָט און האָט משלים געווען מיט

זיין גורל און זיך געטרייסט מיט דעם אַז צרת הכלל איז אַ האַלבע נחמה און וואָס ס׳וועט זיין מיט כלל ישראל, וועט זיין מיט ר׳ ישראל...

דעם 5־טן יולי 1941 האָבן די נאַצישע האַקן־קרייצלער פאַרנומען סארני. באַלד האָבן זיך פאַרשפּרייט שרעקלעכע ידיעות וועגן מאָרד און טויט פון יידן הן דורך די נאַציס און הן דורך דער קריסטלעכער באַפעלקערונג, וועלכע האָט איר „הייליקע אַרבעט" אָנגעהויבן נאָך איידער די נאַציס האָבן אַריינמאַרשירט. פיל פון די יידישע איינוואוינער האָבן זיך באַצויגן מיט אומ־גלויבן צו די ידיעות און זיי אָנגענומען אַלס גרויל פּראָפּאַגאַנדע. ליידער האָבן מיר גאַנץ שנעל זיך איבערצייגט אין דער ריכטיקייט פון די ידיעות.

באַלד ווי די דייטשן זענען אָנגעקומען האָבן זיי גלייך אָנגעהויבן כאַפּן יידישע מענער צו צוואַנגס־אַרבעטן. די יידישע איינוווינער זענען געצוווּנגען געוואָרן ברענגען אין אָרדנונג דעם צעשטערטן לאָקאָמאָטיוון־דעפּאָ, וועלכן די רוסן האָבן פאַר זייער עוואַקואַציע צעשמעטערט, יידן האָבן פאַריכט די באַן־ליניעס און אין אָרדנונג געבראַכט אַנדערע שווער באַשעדיקטע אָביעקטן.

די צוואַנגס אַרבעט פלעגט דויערן פון פינסטער ביז פינסטער און דער לוין איז באַשטאַנען פון מערדערלעכע קלעפּ און צייטנווייז — אפילו טויט פאַלן. די שענסטע פרויען זענען געצוווּנ־גען געוואָרן צו רייניקן מיט די הענט די בתי־שימוש און אויב אַ פרוי האָט געהאַט דרייסטקייט און זיך געפּרווּט קעגנשטעלן — איז זי מערדערלעך צעשלאָגן געוואָרן.

די שטאָטישע איינוואוינער פון דער אוקראַינישער און פּוילישער באַפעלקערונג האָבן זיך שטאַרק געפרייט פון דעם פּיין און צאָרן וואָס האָט געטראָפן דער יידישער באַפעלקערונג, און אָפטמאָל האָבן זיי מיט זייער האַס און פיינטלעכע באַציונג איבערגעשטיגן זייערע לערער. די אוקראַינישע אינטעליגענץ איז געווען ספּעציעל פּריווילעגירט ביי די דייטשן, און זיי זענען געווען די גייסטיקע פירער, וועלכע האָבן פאַרשפּרייט די "נאָבעלע" אידייען, אַז יידיש בלוט איז הפקר. אויך די פּוילישע באַפעלקערונג האָט נישט ארויסגעוויזן קיין מענטשלעכערע באַציונג, ווייל ווען עס האָט נאָר געהאַט אַ שייכות צו יידן שנאה, זענען ביידע טיילן פון דער קריסט־לעכער באַפעלקערונג געווען געאייניקט.

יודן־ראַט

אין דעם ערשטן טאָג פון דייטשן אַריינמאַרש קיין סארני האָבן זיי גלייך נאָמינירט אַ יודן־ראַט, וואָס זיין איינציקער ציל איז געווען אויסצופילן די דייטשע באַפעלן און גזירות. און גזירות האָבן ליידער נישט געפעלט, זיי האָבן זיך פון טאָג צו טאָג געמערט און איינע איז געווען גרויזאַמער פון דער צווייטער.

כ׳בין געווען אַן עד ראיה ווען עס איז דערהאַלטן געוואָרן דער באַפעל, אין וועלכן די דייטשן האָבן געפאָדערט פון יודן־ראַט צושטעלן אין גאָר אַ קורצע צייט: 70 מענער־אַנצוגער פון אַ גוטער קוואַליטעט, 100 פּאָר שטיוול, זילבערנע עסן־באַשטעק (לעפל, גאָפּל, מעסערס) פאַר 50 פערזאָן פון דעם אָפיצירן קלוב, און אויסער דעם — גאָלדענע האַנט־זייגערס, גאָלדענע זייגער קייטעלעך, דימענטן און פערל. דער יודן־ראַט איז געוואָרן אויפגעפאָדערט צושטעלן טאָג־טעגלעך 300 מענער און 100 פרויען צו צוואַנג־אַרבעט ביים אויפסניי בויען דעם צעשטערטן בריק אויפן טייך סלוטש און לאָקאָמאָטיוון דעפּאָ. די צוויי אונטערנעמונגען זענען רעסטאַווירט געוואָרן נאָר מיט יידיש שווייס, נאָר מיט טייכן יידיש בלוט.

פון דעם ערשטן טאָג אָן זענען מיר געצוווּנגען געוואָרן צו טראָגן אַ בלוי־ווייסן מגן־דוד, בכדי אונדז אונטערשיידן פון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג. נאָך דריי טעג הערשן האָבן די רוצחים, וועלכע האָבן געהאַט אַ גענויע רשימה פון דער סארנער יידישער באַפעלקערונג, אָרויפ־געלייגט אַ גאָלד קאָנטריבוציע אין פאָרם פון אַ פינף גאָלד־רובלדיקן קאָפּ־שטייער.

פאַר דער שווערער אַרבעט האָט מען די יידן אינגאנצן נישט באַלוינט. יעדער ייד פלעגט באַקומען 80 גראַם ברויט, וואָס איז באַשטאַנען פון אַביסל מעל און אַביסל קאַרטאָפל־מעל אויסגעמישט מיט קלייען. אייניקע יידישע איינוווינער האָבן אפילו פעסטגעשטעלט, אַז די דייטשן פלעגן צוגעבן צו דער נאַרהאפטער מישונג אויך דזשעגעכטס.

די יידישע באַפעלקערונג האָט גאַנץ שנעל אָנגעהויבן ליידן הונגער. דאגעגן די קריסטלעכע האָט נישט נאָר נישט אַרויסגעוויזן קיין שום אינטערעס, נאָר פארקערט, זי האָט זיך אָפּגעהאַלטן פון פארקויפן יידן שפּייז אַרטיקלען, ווייל זיי זענען געווען זיכער, אַז זיי וועלן ממילא זיין די איינציקע יורשים פון יידישן פאַרמעגן. גאַנץ אָפט פלעגן זיי אויסנאַרן ביי דער הונגעריקער יידישער באַפעלקערונג פאַרשידענע הויז־אַרטיקלען און צום סוף זיך אויסלאַכן פון "בלינדן" ייד וואָס האָט זיך געלאָזט אָפּנארן.

טאָג טעגלעך פלעגן אַריינגעשיקט ווערן אין יודן־ראַט נייע באַשטעלונגען, ווייל יעדן טאָג פלעגן אָנקומען פון דייטשלאַנד נייע איינוווינער, וועלכע מען האָט באַדאַרפט זייערע צימערן מעבלירן פון דאַסניי. מען האָט אויסגעליידיקט פון די יידישער הייזער דאָס גאַנצע מעבל. עס האָבן זיך געפונען דייטשן, וועלכע האָבן אפילו געשיקט מעבל קיין דייטשלאַנד.

אין דער ערשטער וואָך פון נאַצישן רעזשים איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ באַפעל פון דער עקאָנאָמישער קאָמיסיע, אַז די יידישע באַפעלקערונג זאָל צושטעלן דעם לעבעדיקן אינווענטאַר וועלכן זיי באַזיצן, ווי בהמות, פערד, ציגן. די דייטשן האָבן אזוי ארום צונויפגעקליבן איבער 200 קי און צענדליקער ציגן.

די יידישע קינדערלעך האָבן נעבעך אויסגעזען ווי לעבעדיקע שקעלעטן. מען פלעגט זיי טרעפן אויף דער האַנדלאָווע גאַס און אין דעם געסל פון גאָלדמאַנס רעסטאָראַציע. אין דעם געסל האָבן זיך אַרומגעדרייט אונדזערע משה׳לעך, שלמה׳לעך און רבקה׳לעך מיט בלייך־ווייסע פנים׳לעך און טיף איינגעזינקענע אויסגעלאָשענע אייגעלעך — פון הונגער און שרעק.

ס׳איז מיר שווער צו באַגרייפן ווי האָט דער אויבערשטער געקענט זיין רחמנות פון זיי אויס־מיידן און זיי מפקיר זיין אין די הענט פון הונגער, נויט און טויט.

די יידישע מאמעס זענען געווען פארצווייפלט. איינגעשרומפּט, אויסגעדאַרט, קוואלן פון טרערן האָבן זיך פון זייערע אויגן געגאָסן צוקוקנדיק ווי זייערע טייערע עופהלעך גייען אויס פון הונגער.

אויך די עלטערן האָבן אויסגעזען ווי לעבעדיקע שקעלעטן. מענטשן זענען געווען פאַרצווייפלט און האָבן אויף זיך דעם טויט געבעטן: די ערד זאָל זיי איינשלינגען. די יידן און זייער לעבן זענען געווען הפקר. אַ ייד האָט נישט געטאָרט גיין אויפן טראָטואַר, נאָר אינמיטן גאַס. יעדער קריסטלעכער איינוואוינער האָט געקענט שפּייען דעם יידן אין פנים אַריין. פון זעקס אָוונט ביז זעקס פרי האָט זיך קיין ייד נישט געטאָרט ווייזן אויף דער גאַס.

די יידישע באַפעלקערונג האָט נישט געוווּסט פון שבתים און יום־טובים. אַלע שולן און בתי־מדרשים זענען פאַרכאַפּט געוואָרן דורך די דייטשן און פאַרוואַנדלט געוואָרן אין מאַגאַזינען אָדער פערדשטאַלן (סטאַיניעס).

דער אַדוואָקאַט מארינױוק איז נאָמינירט געוואָרן דורך די דײַטשן אַלס שטאָט־פּרעזידענט פֿון סאַרני און אַלס אַרבעט־פּאַרטײַלער איז נאָמינירט געוואָרן דער געוועזענער שטאָט־סעקרעטאַר קאַסטרון. די צוויי עמלקים האָבן גורם געווען דער ײדישער באַפֿעלקערונג צרות צרורות. דער אויבנדערמאנטער קאַסטרון איז דער שולדיקער אינם טויט פֿון דער ײדישער באַפֿעלקערונג אין טושין. זײַענדיק דער פּאַרוואַלטער איבער די מאַגאַזינען אין שטעטל ביי טושין, האָט ער מיט זײַנע רוצחישע הענט דערמאָרדעט הונדערטער ײדן. ער איז געכאַפּט געוואָרן דורך דער רויטער אַרמיי און די האַנט פֿון גערעכטיקייט האָט אים דערגרייכט: אין דער לובלינער פֿעסטונג האָט ער זײַן טויט געפֿונען דורך תליה.

אַזוי האָט אויסגעזען און דאָס איז די געשיכטע פֿון אונדזער מאַרטירער לעבן אונטער דער הערשאַפֿט פֿון די פֿאַרשאָלטענע נאַציס.

עס איז אוממעגלעך צו באַשרייבן דעם צער, מאַרטירערטום און פּײַן, וועלכע די ײדישע באַפֿעלקערונג האָט געמוזט אויסשטיין נאָר פֿאַר זייער איינציקן זינד וואָס זיי זענען געבוירן געוואָרן ײדן.

דער סוף דערנענטערט זיך

וועגן דער שרעקלעכער שחיטה פֿון ראָוונער ײדן האָבן מיר זיך דערוווּסט פֿון אַ פּליט וועלכער האָט זיך דערשלאָגן קיין סאַרני. ער האָט איבערגעגעבן אין יודנראַט איינצעלהייטן וועגן דעם בעסטיאַלישן מאָרד פֿון 30 טויזנט ײדן אין וועלדל סאָסאַנקי, 2 קילאָמעטער פֿון ראָוונע.

עס איז נישט געבליבן ביי קיינעם קיין ספֿק אַז עס וואַרט אונדז דער זעלביקער גורל. מיר האָבן געהאָפֿט עס זאָל געשען אַ נס, אָבער לײַדער זענען די אויסזיכטן געווען האָפֿנונגסלאָזע, ווײַל די דײַטשן זענען געשטאַנען ביי סטאַלינגראַד — זער ווײַט פֿון סאַרני.

דעם ערשטן אָקטאָבער 1941 איז אויסגעפֿאַלן יום כּיפּור. מען האָט פֿאַרזאַמלט די גאַנצע ײדישע באַפֿעלקערונג אויפֿן ספּאָרט פּלאַץ. די דײַטשן האָבן באַפֿוילן אַראָפּצונעמען דעם בלוי־ווײַסן מגן־דוד און אַרויפֿנייען אויף די קליידער צוויי געלע קײַלעכדיקע לאַטעס, איינע פֿון פֿאָרנט אויף דער רעכטער זייט, און די צווייטע אויף די פּלייצעס.

דאָס וואָס די באַפֿעלקערונג האָט איבערגעלעבט דעם טאָג אויפֿן פּלאַץ איז שווער צו באַשרייבן. מיר זענען אַלע זיכער געווען אַז דאָס איז שוין דער סוף. די מענטשן זענען געווען פֿאַרצווייפֿלט און האָבן אויסגעקוקט אויפֿן טויט. עס איז שוין מער נישט געווען קיין כּוח צו לײַדן טאָג־טעגלעכן הונגער, שקלאַפֿן־אַרבעט, מערדערלעכע פּײַניקונגען ביז צום טויט און דאָס ערגסטע — זיך צוקוקן צום צער און פּײַן פֿון אונדזערע קינדער וועלכע מיר האָבן אויף דער וועלט געבראַכט, נישט האָבנדיק די מעגלעכקייט אפֿילו זיי צו באַשענקען מיט אַ שטיקל טרוקן ברויט. מען האָט אונדז געהאַלטן אויפֿן פּלאַץ 4 לאַנגע שעה'ן און צום סוף געשיקט אַהיים.

דעמזעלבן טאָג האָבן די דײַטשן אַרויפֿגעלייגט אויפֿן יודנראַט די צווייטע גאָלד קאָנטריבוציע פֿון 5 רובל גאָלד פֿאַר אַ קאָפּ.

צום ערשטן יאָרטאָג פֿון דער נאַצישער הערשאַפֿט האָבן זיי אַרויסגעגעבן אַ נייע גזרה, אַז ײדן טאָרן נישט באַזיצן קיין ניי מאַשינען. די ײדישע וואוינונגען זענען אַזוי אַרום אויסגעלייז־דיקט געוואָרן אויך פֿון ניי מאַשינען.

צו דער אַרבעט און צוריק פֿלעגן די ײדן געפֿירט ווערן ווי אַ טשערעדע, אַרומגערינגלט

מיט פּאָליציילייט פון אַלע זייטן. ביים איינגאנג אין געטאָ פלעגן די אוקראַינער פּאָליציאַנטן בודק זיין זייערע מלבושים און אויב זיי האָבן ביי וועמען חס וחלילה געפונען איין אָדער צוויי קאַרטאָפל באַהאַלטן, האָט יענער גלייך אויפן פּלאַץ באַצאָלט מיטן לעבן. ביי דעם הער לוצקי, געוועזענער סקלאַדניק פון נאַפט אין דאָמבראָוויץ, און הער יצחק פינקעלשטיין האָט מען גע־פונען געציילטע קאַרטאָפל, וועלכע זיי האָבן געוואָלט ברענגען זייערע פאַרהונגערטע פאַמיליעס. נישט נאָר זיי אַליין זענען אומגעבראַכט געוואָרן, נאָר די מערדער זענען נאָך געקומען אין זייערע וווינונגען, אַרעסטירט זייערע פרויען און קינדער, און אַלע צוזאַמען אומגעבראַכט.

אין דעצעמבער האָט דער יודנראַט באַקומען אַ באַפעל, אונטער דער דראָהונג פון באַשטראָפן מיט טויט אורטיילן, צונויפנעמען אין צוויי שעה אַלע פוטערס און וואַרעמע מאַנטלען פון דער ידישער באַפעלקערונג, ווייל די דייטשע זעלנערליידן קעלט ביי סטאַלינגראַד. דער יודנראַט פלעגט אוסיפילן פינקטלעך אַלע באַפעלן. אויך דאָסמאָל האָט ער אויסגעפירט דעם באַפעל, צונויפגעקליבן אַלע וואַרעמע קליידער און איבערגעוויזן זיי די דייטשע זעלנער.

דער יודנראַט איז געווען אַ כלי שרת אין די הענט פון די דייטשן.

דער געטאָ

דעם 3־טן מערץ 1942 איז געשאַפן געוואָרן דער געטאָ אין סאַרני. דער געטאָ איז באַשטאַנען פון די גאַסן: די לינקע זייט פון פּילסודסקי גאַס, די גאַנצע לינקע זייט פון דער 3־טער מאַי גאַס, ביז (אויב איך בין זיך נישט טועה) אַגראַדאָווע. כדי מען זאָל בעסער פאַרשטיין, גיב איך צו, אַז אין דער לינקער זייט האָט זיך געפונען דער געטאָ, און ד״ר קאַזשוכאָוו׳ס הויז האָט זיך געפונען אויסערן געטאָ.

דער געטאָ איז געווען ארומגערינגלט מיט שטעכיקע דראָט. אויף יעדע הונדערט מעטער, און אפשר אפילו וויניקער, זענען געשטאַנען וואַך פּאָסטנס פון אוקראַינער פּאָליציי, וועלכע האָט געהיט שטרענג, אַז קיין ייד זאָל חס וחלילה נישט איבערגיין אויף דער ארישער זייט.

אויף דער יידישער זייט פון געטאָ זענען געשטאַנען יידישע פּאָליציילייט אומבאַוואָפּענטע, אָנגעפירט דורך יונה מארגוליעס. אין געטאָ פלעגט הערשן אַ טויט שרעק. עס איז פאַרשטערט געוואָרן יעדע שמחה, עס האָט זיך נישט געהערט קיין געזאַנג, מען האָט ווי פאַרגעסן צו לאַכן און אפילו אַ שמייכל פון אַ קליין קינד האָט זיך אין געטאָ נישט געהערט.

די אוקראַינער פּאָליציי האָט איר פליכט דערפילט הונדערטפּראָצענטיק. אויב אַ ייד האָט געוואָלט איבערגיין אויף דער אַרישער זייט, האָט ער גלייך באַקומען אַ קויל אין קאָפּ אַריין, אָן וועלכן ס׳איז משפּט. די ענגשאַפט אין געטאָ איז געווען שרעקלעך, אַכט ביז 10 מענטשן אין איין קליין צימערל, און די סאַניטאַרע באַדינגונגען זענען געווען אזוי שווער, אַז איך האָב קיין לוסט נישט זיי צו באַשרייבן.

אויב עמעצער פון דער יידישער באַפעלקערונג איז קראַנק געוואָרן, האָבן זיך פאַר אים נישט געפונען קיין מעדיקאַמענטן. דער הער בארזאם, דער אַפּטייקער, האָט פאַרגעזעצט זיין ארבעט, אָבער די אַפּטייק האָט שוין נישט געהערט צו אים. ער האָט נאָר געאַרבעט אַלס אנגעשטעלטער. פיל מענטשן פלעגן שטאַרבן צוליב מאַנגל פון וועלכע ס׳איז מעדיצינישע הילף און פון הונגער. פיל פון די לעבעדיקע פלעגן מקנא זיין די געשטאָרבענע, וועלכע האָבן זוכה געווען שטארבן מיט אַ נאַטירלעכן טויט און געבראַכט ווערן צו קבר ישראל.

דעם 25־טן אויגוסט 1942 זענען גערופן געוואָרן די פאַרשטייער פון יודנראַט און מען האָט זיי

געמאָלדן וועגן אַ דריטער צוואַנגס קאָנטריבוציע אין הויך פון זיבן גאָלד־רובל פאר אַ קאָפּ. דאָסמאָל איז זייער שווער געווען צונויפזאַמלען די געפאָדערטע סומע, ווייל אין די פאַריקע צוויי געלט קאָנטריבוציעס איז שוין איבערגעגעבן געוואָרן די דייטשן זייער אַ סך גאָלד און זילבער. כדי אויפצוקלייבן די געפאָדערטע סומע, האָבן זיי זיך דאָסמאָל באַנוצט מיט פאַרשידענע צוואַנגס־מיטלען. אַזוי צום ביישפּיל האָבן זיי דעם הער מענדל זינדל געבונדן מיט שטריק, ווייל ער האָט זיך קעגנגעשטעלט און נישט געוואָלט איינצאָלן די ארויפגעלייגטע אויף אים סומע געלט. מענטשן זענען געצווונגען געווען ארויסרייסן זייערע גאָלדענע ציינער פון די מיילער כדי צו פארפילן דאָס וואָס ס׳האָט נאָך געפעלט.

למען האמת דאַרף מען דערמאָנען צום גוטן די מיטגלידער פון יודנראַט. ספּעציעל האָט זיך אויסגעצייכנט הער גערשונאַק, דער פּרעזעס פון ראַט, אַ נאָבעלער מענטש. איך בין זיכער אַז ער האָט נישט געזינדיקט כלפּי דער באַפעלקערונג. דאָס זעלבע וויל איך דערמאָנען לזכות דעם הער משה פיקמאַן און זיין זון. זיי האָבן ביידע געראַטעוועט פיל יידן פון דער אוקראַינישער פּאָליציי. ערע צום אָנדענק פון די יידן!

אַלס סעקרעטאַר פון יודנראַט איז נאָמינירט געוואָרן אדוואָקאַט נוימאַן, וועלכער איז געקומען קיין סארני פון קאָנגרעס פּוילן.

דער דאָזיקער נוימאַן האָט געדינט די דייטשן ווי אַ געטרייער משרת. אפשר האָט ער געהאָפט אַזויאַרום צו ראַטעווען זיין לעבן. אויב ער האָט דאָס געמיינט, האָט ער געהאַט אַ פאַטאַלן טעות. ער איז אומגעבראַכט געוואָרן צוזאַמען מיט דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג, הגם ער איז געווען דער איינציקער מושל אין יודנראַט און האָט אויף אַלעמען אָנגעוואָרפן אַ גרויל און שרעק.

דער קאָמענדאַנט פון דער יידישער פּאָליציי איז געווען הער יונה מארגוליעס, אַ נאָבעלע געשטאַלט. הגם זיין פליכט האָט נישט געהערט צו די לייכטע און אָנגענעמע, איז ער דאָך געווען געשעצט און באַליבט ביי דער יידישער באַפעלקערונג. בדרך כלל דאַרף אונטער־געשטראָכן ווערן אַז די יידישע פּאָליציי האָט זיך שיין באַצויגן צו אַלעמען. אויב ווו נישט ווו זענען געשען טרויעריקע פּאַסירונגען, זענען על פּי רוב געווען פאַרמישט אין זיי טיפּן פון דער אונטערוועלט, פון צווישן די אָנגעפּאָרענע פּליטים.

דער טאָג פון דער שחיטה

דעם 25־טן אויגוסט 1942 האָבן די אוקראַינער פּאָליציי־קאַרדאַנען אַרומגערינגלט דעם גאַנצן געטאָ. מען האָט נישט אַרויסגעלאָזט קיין מענטשן צו דער אַרבעט, און דורך קריסטן האָט מען זיך דערוווּסט אַז אין וואַלד אויף דער פּאָליעסקער זייט זענען אויסגעגראָבן געוואָרן 4 ברייטע און טיפע גריבער. מיר האָבן זיך שוין אָנגעשטויסן פאר וועמען מען האָט צוגעגרייט די גריבער און מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז דער ביטערער און אומגליקלעכער סוף פון סארנער יידנטום דערנענטערט זיך.

איך בין נישט אומשטאַנד צו באַשרייבן די גרויסע בהלה וואָס איז אנטשטאַנען אין געטאָ: מוטערס האָבן באַקומען אָנפאַלן פון היסטעריע, די געשרייען און יללות פון די מענטשן האָבן געשפּאָלטן די הימלען, מען האָט געזאָגט קאַפּיטלעך תהלים, אין די גאַסן האָבן זיך אָפּגעשפּילט שרעקלעכע סצענעס.

אַ קאַמף־גרופּע

ווען כ׳האָב זיך איבערצייגט ווי ווייט מיר זענען שוין דערגאַנגען, האָב איך אָנגעהויבן זיך פאַרשטענדיקן מיט אַ סך יינגעלייט און מיר האָבן געגרינדעט אַ קאַמף־גרופּע אונטער דעם לאָזונג: ״תמות נפשי עם פלישתים״. איך בין געשטאַנען אין שפּיץ פון דער גרופּע, אין וועל־כער עס האָבן זיך אָנגעשלאָסן: יונה מאַרגוליעס, שמחה מוריק און אנדערע. אין אונדזער באַזיץ האָבן מיר געהאַט: דריי ביקסן, עטלעכע רעוואָלווערן און האַנט־גראַנאַטן. כ׳האָב פאַרטיילט די מענטשן אין דריי גרופּן. די אויפגאַבע פון דער ערשטער גרופּע איז געווען צו אַנטוואָפענען די אוקראַינישע מיליץ. אויספירן די אויפגאַבע איז נישט געווען שווער, ווייל די אוקראַינישע מיליץ איז לרוב געווען שיכור און זיי האָבן זיך קאָנצענטרירט בעיקר ביים בנין פון דער יידישער קהילה.

לויטן פּלאַן האָבן מיר געזאָלט אָנפאַלן פון אונטן ארום אויף די אוקראַינער, וואַרפנדיק אויף זיי 2 האַנט גראַנאַטן, און זייער געווער וואָלט זיכער אריינגעפאַלן אין אונדזערע הענט. דאָס איז געווען די אויפגאַבע פון מיין גרופּע.

אין דער שפּיץ פון דער צווייטער גרופּע איז געשטאַנען טענדלער, אויב איך האָב נישט קיין טעות איז ער געווען פון פאַך אַ טעסלער, אַ יונגערמאַן אָן מורא. ער האָט אויף זיך גענומען די אויפגאַבע אויפרייסן די געביידע פון דער עלעקטריציטעט־געזעלשאַפט.

די דריטע גרופּע האָט געזאָלט אונטערצינדן און פאַרברענען דעם געטאָ.

דער גאַנצער פּלאַן האָט געזאָלט אויסגעפירט ווערן אין דער נאַכט פון 27־טן אויגוסט 1942. אָבער צום גרויסן באַדויערן איז דער פּלאַן נישט אויסגעפירט געוואָרן: ווען דער פּלאַן איז דערגאַנגען צו די אויערן פון אדוואָקאַט נוימאַן, האָט ער געשיקט צוויי יידישע מיליציאַנטן מיך ברענגען צו אים. נוימאַן האָט געשריגן, אַז איך וועל ברענגען אַן אומגליק אויף דער יידישער באַפעלקערונג און אַז איך בין אַ מורד במלכות. ער האָט געדראָט אַז אויב איך וועל נישט רע־זיגנירן פון דעם פּלאַן, וועט ער מיט זיינע אייגענע הענט מיך שמידן אין קייטן און איבערגעבן אין די הענט פון געסטאַפּאָ. אונטערן דרוק און צוואַנג פון אַדוואָקאַט נוימאַן האָבן די חברים מוריק און מארגוליעס זיך צוריקגעצויגן.

נישט האָבנדיק קיין אויסוועג, בין איך אויך געווען געצוווּנגען צו פאַרציכטן אויף דעם פּלאַן.

די לעצטע נאַכט

די נאַכט פאַר דער שחיטה וועל איך קיינמאָל נישט פאַרגעסן.

עס זענען געפאַלן פיל קרבנות. כ׳בין אַליין געווען אַן עדות ווי הער אברהם משה קאראַ־באַצקע מיט זיין פרוי האָבן געפונען זייער טויט ווען זיי האָבן פאַרזוכט אריבערגיין אויף דער אַרישער זייט. אַזוי איז אויך געפאַלן דער הער בלעזשאַווסקי, וועלכער איז פאַרוווּנדעט געוואָרן אין בויך. ד״ר כהן און זיין פרוי האָבן געפונען דעם טויט דורך זעלבסטמאָרד מיט גיפט איינ־שפּריצונגען, זיי זענען ניט געווען די איינציקע. איינער פון די סאַרנער איינוואוינער וועלכער איז געווען אַן אינהאָבער פון אַ סאָדע־וואַסער פאַבריק אויפן סאכאלין איז באַגאַנגען זעלבסט־מאָרד דורך הענגען זיך.

בשעתן פירן די יידן צו דער שחיטה האָט פּאַסירט אַזאַ שוידערלעכער פאַל: איינע פון די פרויען, אַ געוויסע ד״ר שוואַרץ, אַ ציין דאָקטאָרין וועלכע האָט געוווינט אין סארני אַלס פּליטה, איז געלונגען ווי עס איז אַריבערגיין מיט איר פיר־יאָריק קינד אויף דער אַרישער זייט, ביי

דער גאַס ריצערסקאַ. אַ געסטאַפּאָוויעץ האָט זי געכאַפּט, ער האָט אַרויסגעריסן פון אירע הענט מיט כוח איר קליין קינד, האָט עס אָנגעכאַפּט ביי די פיסלעך און מיט גרויס אימפּעט געוואָרפן אויף אַ סטויפּ פון דער עלעקטראָווניע און אים דאָס קעפּל צושמעטערט. דאָס קינד איז דערמאָרדעט געוואָרן אויפן פּלאַץ, זיין קעפּל האָט זיך פאַרוואַנדלט אין אַ שטיק בלוטיקע מאַסע. די אומגליקלעכע מוטער איז אַראָפּ פון זינען; זי האָט דאָס צעשמעטערטע קעפּל פון איר קינד געדרוקט צום הארצן, דער נאַצי האָט איר אויסגעלייזט פון איר פּיין און ער האָט איר אויך דערמאָרדעט.

ר' נח — ר' פּסח אליה'ס איידעם, האָט נישט קוקנדיק אויף דער סכנה, וואָס האָט געדראָט פאַר דעם, אויסגעבויט אַ מקווה ביי זיך אין ווינונג. אין טאָג פון דער שחיטה האָב איך אים געטראָפן אין גאַס און ער האָט מיר מיט התעוררות דערציילט, אַז ער איז שוין געווען אין מקווה, ער האָט שוין געזאָגט ווידוי, אָנגעטאָן די תכריכים און אויף זיי די שבת'דיקע זשופּיצע. מיט אַ געהויבענער שטימע האָט ער צוגעגעבן: ד' נתן — ד' לקח.

5 אַזייגער פאַרטאָג האָט די געסטאַפּאָ אַריינגעדרונגען אין געטאָ און אָנגעהויבן טרייבן די יידישע באַפעלקערונג אין דער ריכטונג פון דעם געטאָ־טויער אויף דער טאָפּאָלאָווער געסל. מיט דייטשער פּונקטלעכקייט האָט מען אויסגערופן די נעמען פון די איינוווינער לויטן אלף־בית און אין גרופּן פון 200 מאַן האָבן די באַוואָפנטע נאַציס זיי געטריבן צום קאָנצענטראַציע פּונקט. איך בין געגאַנגען מיט מיין פרוי און קינדער (דאָס יינגסטע קינד האָב איך געטראָגן אויף די הענט), מיט מיר אין דערזעלבער שורה איז געגאַנגען גערשונאַק און זיין פרוי, ווי אויך יעקב גויזנשטיין.

דער קאָנצענטראַציע־לאַגער האָט זיך געפונען אַנטקעגן דעם הויז פון קרייז־אַמט (סטאַראָזטוואָ) אויף אַ גרויסן פּלאַץ, וועלכער איז געווען געצוימט דרייפאַכיק מיט שטעכעדיקע דראָטן. אויפן פּלאַץ זענען געווען 3 געביידעס, וועלכע די רוסן האָבן באַוויזן אויפצובויען אין דער צייט פון זייער אָקופּאַציע. ווען מיר זענען געבראַכט געוואָרן אויפן פּלאַץ, האָבן מיר צו אונדזער גרויס וווּנדער שוין געטראָפן דאָרט די יידישע באַפעלקערונג פון דאָמבראָוויץ, קליעסאָוו און ראָקיטנע, וועלכע זענען געבראַכט געוואָרן מיט דער באַן. די יידן פון בערעזשניץ זענען געטריבן געוואָרן צו פוס. אַ העלפט פון זיי זענען אומגעקומען אויפן וועג קיין סאַרני. דאָס רוב פון די אָנגעקומענע זענען געווען באַדעקט מיט בלוט־פלעקן און ווונדן.

די יידן פון דער אַרומיקער געגנט האָבן פאַרכאַפּט די הייזער, דאַגעגן די יידן פון סאַרני זענען געבליבן אויפן פּלאַץ. דער גאַנצער פּלאַץ איז געווען פאַרזייט מיט הרוגים, דערוואַקסענע און קינדער. ביז היינט שטייט פאַר מיינע אויגן דאָס בילד פון אַ קינדיש קערפּערל, אין עלטער פון 6—7 יאָר, וועלכער איז דערמאָרדעט געוואָרן ווייל דער נאַצי האָט געוואָלט אויספּרוּוון, צי זיין אויטאָמאַטיש געווער אַרבעט רעכט.

אַזוי האָבן זיך די נאַצישע מערדער געגרייט צו זייער קאַמף קעגן הונגעריקע, אויסגעמוטשעטע און אומבאַהאָלפענע פרויען און קינדער.

דער שרעקלעכער טאָג

דער 27־טער אויגוסט 1942 איז געווען אַ הייסער טאָג. די זון האָט געברענט און האָט פאַרשמאַכט די מענטשן, וועלכע זענען געשטאַנען הונגעריק און דורשטיק פון גאַנץ פרי אויפן אָפענעם פּלאַץ. קינדער זענען פון דורשט געפאַלן אין אָנמאַכט. ביים פּלויט איז געווען

אַ קאַנאַל אין וועלכן עס איז געפלאָסן שמוציק וואַסער. אויב עמעצער האָט זיך דערנענטערט צום קאַנאַל און געוואָלט נעמען אַ ביסל וואַסער — איז ער אויפ׳ן אָרט דערמאָרדעט געוואָרן מיט אַ קויל. די אוקראַינישע פּאָליציי־לייט האָבן דעם טאָג געמאַכט פיל געלט ביים פאַרקויפן דאָס שמוציקע וואַסער. פאַר אַ גלאָז וואַסער פלעגן די רוצחים נעמען אַ מטבע פון 5 רובל, אַ גאָלדענעם זייגער אָדער אַן אַנדער צירונג. ביי דעם קאַנאַל האָבן זיך אָפּגעשפּילט שרעקלעכע סצענעס: די מענטשן וועלכע האָבן נישט געהאַט קיין געלט אָדער צירונג, פלעגן באַפאַלן די גליקלעכע וועלכע ס׳איז געלונגען צו באַקומען אַביסל בלאָטע־וואַסער און פּרוּוון עס אַרויס־רייסן. דער רעזולטאַט פון די קריגערייען איז געווען איינער און דערזעלבער — עטלעכע הרוגים וועלכע פלעגן פאַלן פון דעם אויטאָמאַטישן געווער פון די רוצחים, וועלכע פלעגן גלייך שיסן אין יעדן צונויפלויף.

איך דערינער מיך ווי גליקלעך כ׳בין געווען, ווען ס׳איז מיר געלונגען צו באַקומען אַ ביסל וואַסער ביי אַ באַקאַנטן אוקראַינישן פּאָליציי־מאַן. ווען כ׳האָב געוואָלט דערלאַנגען מיין קינד אַ ביסל וואַסער, איז צו מיר צוגעלאָפן באַרזאַמ׳ס זון — קאָנטאָראָוויטשעס איידעם — און האָט מיט טרערן אין די אויגן געבעטן אַ ביסל וואַסער פאַר זיין פאַרשמאַכט קינד, וועלכן ער האָט געטראָגן אויף די הענט.

נאָכדעם ווי אַלע יידן זענען אַרויסגעטריבן געוואָרן פון געטאָ און קאָנצענטרירט געוואָרן אויפן פּלאַץ, האָבן די נאַציס דורכגענישטערט יעדעס הויז און הויף אין געטאָ און געזוכט באַהאַל־טענע יידן. זוכנדיק אין הויז פון הער בנימין קאָנטאָראָוויטש, האָבן זיי אים מיט זיינע צוויי טעכטער געפונען אין קעלער פון הויז. די מערדער האָבן זיי אַלע אויפן הויף דערמאָרדעט. דאָס איז נישט געווען קיין איינצעלנער פאַל. אויף אַזאַ אופן זענען אין די טעג געפאַלן פיל יידישע קרבנות.

פון צווישן די יידישע איינוווינער, וועלכע ס׳איז געלונגען זיך אויסצובאַהאַלטן אַ קורצע צייט און זיי זענען שפּעטער געכאַפּט געוואָרן און געפונען זייער טויט אויפן בית־הקברות, האָט מען מיר אָנגעגעבן די פאַמיליעס: לייב מוטשניק מיט זיין פרוי און קינדער, משה צירולניק, זרח דענענבערג א.א. אויך מענדל זינדעל איז געפאַנגען געוואָרן דורך דעם באַנדיט אַנטעק וואַסעצ־קי, ווען ער האָט געניסטערט יעדן ווינקעלע אין מענדל זינדעלס הויז, זוכנדיק גאָלד און ווערט־זאַכן. ר׳ מענדל זינדעל איז געפירט געוואָרן דורך דעם רוצח איבער די גאַסן פון שטאָט ביז צום וועלדל ביים סטאַראָסטווא. פירנדיק אים האָט אים דער רוצח מערדערלעך געשלאָגן. אין וועלדל האָט מענדל זינדל געפונען דעם טויט פון וואַסעצקיס הענט.

די שחיטה

פונקטלעך 2 אַזייגער נאָכמיטאָג האָט זיך אָנגעהויבן די שחיטה.

די מיטגלידער פון ראַקיטנער יודנראַט זענען איינגעלאַדן געוואָרן און באַלד נאָכדעם זענען די ערשטע 500 מענטשן געפירט געוואָרן צו די גריבער. נאָך עטלעכע סעקונדן האָבן זיך גע־לאָזט הערן די ערשטע שאָסן, באַגלייט מיט יאוש געשרייען פון די אומגליקלעכע מענטשן. נאָך דער ערשטער גרופּע זענען געפירט געוואָרן ווייטערע גרופּן פון ראַקיטנער יידן און נאָך זיי יידן פון קלעסאָוו.

אומדערוואַרטעט איז אויסגעבראָכן אויפן פּלאַץ אַן אויפשטאַנד. אַ ייד מיטן נאָמען מענדל האָט געהאַט מיטגעבראַכט מיט זיך אַ שער צו שניידן מעטאַל און דער הער טענדלער, וועלכער

איז שוין דערמאָנט געוואָרן, האָט פון ערגעצוואו באַקומען אַ האָק. זיי האָבןביידע אָנגעהויבן צעשטערן דעם פּלויט. אין דעם צייט האָט מען אונטערגעצונדן די דריי הייזער. אַ מאַסע מענטשן האָט זיך געוואָנדעט אין דער ריכטונג פון צעשטערטן פּלויט. די דייטשן דאַקעגן האָבן געשאָסן אויף די אַנטלאָפענע מיט מאַשינען־געווער און האַנט־גראַנאַטן. איך בין אויך געווען צווישן די אַנטלאָפענע, וועלכע האָבן אנטיילגענומען אין צושטערן דעם פּלויט. כ׳האָב אויף זיך געבעטן דעם טויט כדי כ׳זאָל נישט דאַרפן צוזען דעם טויט פון מיין טייערע פרוי און קינדער. די מאַסן מענטשן האָבן מיך אומגעוואָרפן און געטראָטן מיט די פיס. אויף מיין קערפּער האָט זיך צונויפגעזאַמלט אַ בארג פון קערפּערס, וועלכע זענען דערהרגעט אָדער דערשטיקט געוואָרן פון דעם וואָס איינער האָט צוגעדעקט דעם צווייטן.

איך שאַץ אַפּ אַז ביים צעשטערן דעם פּלויט זענען אומגעקומען ביי 2500 מענטשן און ביי 1000 איז געלונגען צו אַנטלויפן.

די אוקראַינישע פּאָליציי צוזאַמען מיט די נאַציס האָבן אויף זיי געמאַכט אַ יאַגד אין די גאַסן פון שטאָט און האָבן פיל פון זיי דערמאָרדעט. אין דעם געיעג נאָך די אַנטלאָפענע האָבן אָנ־טיילגענומען כמעט אַלע קריסטלעכע בירגער. פון די דערמאָרדעטע און פאַרוווּנדעטע פלעגן זיי גלייך אַראָפּציען די קליידער. אין די דריי בנינים, אין וועלכע ס׳איז אויסגעבראָכן די שרפה, זענען אומגעקומען לויט מיין אָפּשאַצונג ביי 1000 מענטשן, לרוב פרויען און קינדער.

ווי כ׳האָב אויבן דערמאָנט, בין איך געווען גרייט צו שטאַרבן און כ׳האָב משלים געווען מיטן גורל, אָבער אַן אינערלעכער כוח האָט מיך געטריבן ווייטער און ווייטער. עס איז מיר געלונגען ווי עס איז זיך אַרויסצוקריגן און אַנטלויפן, כ׳בין ניצל געוואָרן קעגן מיין ווילן. מיין אָרט האָט געזאָלט זיין ביי מיין פרוי און קינדער, צוזאַמען מיט דער גרויסער משפחה פון סאַרנער יידן, וועלכע זענען דערמאָרדעט געוואָרן און געפאַלן אויף קידוש השם.

אין דעם שרעקלעכן טאָג זענען אומגעבראַכט געוואָרן אין סאַרני מיט אַ שרעקלעכן טויט צווישן 14—15 טויזנט יידן.

פיר גרויסע און טיפע גריבער זענען אויסגעגראָבן געוואָרן פאַר די קרבנות. דריי אין וועלדל אונטער דעם סטאַראָסטווע, און דער פערטער נישט ווייט פון זיי — דאָרט ווו ס׳האָט זיך געפונען אַמאָל די סמאָלע פאַבריק.

דער גרוב איז איבערגעפּילט געוואָרן מיט קערפּערס און ווען ער איז צוגעדעקט געוואָרן, איז דאָרט געוואָרן אַ בערגל.

די קינדערלעך ביז 12 יאָר זענען אַריינגעוואָרפן געוואָרן לעבעדיקערהייט אין אַ ספּעציעל אויסגעגראָבענעם גרוב און מ׳האָט זיי אומגעבראַכט דורך האַנט־גראַנאַטן. מיט אַזאַ בעסטיאַלישן טויט זענען אומגעבראַכט געוואָרן אונדזערע ליבסטע.

אין שפּיץ פון דער גרויזאַמער אַקציע, אין וועלכער עס זענען אומגעקומען די יידן פון סאַרני און אומגעגנט, איז געשטאַנען דער אַלטער, זעכציק יעריקער, טייוול, דער ס.ס.־מאַן שומאַכער, ימח שמו וזכרו.

ציגיינער אין סאַרנער געטאָ

אין סאַרנער געטאָ זענען אויך געבראַכט געוואָרן ציגיינער — פרויען, מענער און קינדער, ביי הונדערט נפשות. מען האָט זיי פאַרקוואַרטירט אין גרויסן בנין פון די ברידער ווינזאַווסקי, דער בנין פון „אוזשאַנד סקאַרבאָווי״. דער יודנראַט האָט געמוזט זאָרגן פאַר זייער אויסהאַלטונג. די

יידישע באַפעלקערונג האָט געטראָגן אַ קיילעכדיקע לאַטע, דאקעגן די ציגיינער — אַ לענגלעכע געלע לאַטע. די ציגיינער האָבן זיך באַציוגן צו די יידן מיט שנאה. זיי פלעגן טענה׳ן פאַר דער אוקראַינישער מיליציע, דאָס זיי זענען קריסטן און פלעגן ווייזן די צלם׳לעך. דער ענטפער פון די אוקראַינער פלעגט זיין: "היינט איז דערהאַלטן געוואָרן אַ באַפעל אייך אַלעמען צו דערמאָרדן".

אין דעם טאָג פון אומקום זענען זיי געווען די ערשטע, וועלכע די דייטשן האָבן דערמאָרדעט.

די באַציונג פון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג

אַ באַזונדערע פרשה איז די באַציונג פון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג צו די יידן אין דער תקופה פון דער דייטשער אָקופּאַציע.

בעת די דייטשן האָבן געפירט די יידישע באַפעלקערונג אויפן אומשלאַגספּלאַץ זענען געשטאַנען מאַסן קריסטן פון ביידע זייטן וועג און האָבן זיך צוגעקוקט נישט גלייכגילטיק אָדער מיט מיטלייד, נאָר להיפך, מיט אומבאַשרייבלעכער פרייד. זיי האָבן געהאַט פון וואָס זיך צו פרייען, זיי האָבן אויף דעם טאָג געוואַרט. זיי האָבן געוווּסט, אַז זיי וועלן קענען אָפּירשענען דעם האָב און גוטס פון די יידן, וועלכע האָבן אים דעראָבערט מיט שווייס און בלוט אין משך פון צענדליקער יאָרן.

ביים אויספירן דעם מאַסן מאָרד פון דער יידישער באַפעלקערונג האָבן אָנטיילגענומען אַלע שיכטן פון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג, סיי אוקראַינער און סיי פּאָליאַקן. בשעת דער רדיפה, וועלכע די נאַציס האָבן איינגעאָרדענט אויף די יידן אין די גאַסן נאָכדעם ווי זיי זענען אַנטלאָפן פון פלאַץ נאָכן איבעררייסן די דראָטן, האָבן די איינוווינער דערמאָרדעט פיל יידן, נישט רעכענענדיק זיך מיט פרויען און קליינע קינדער. פון די קדושים האָבן זיי גלייך אַראָפּגעריסן די קליידער.

די ערשטע זענען געווען די אוקראַינישע מיליציע און די ערגסטע צווישן זיי, וועמענס נעמען דאַרפן פאַרשריבן ווערן אויף אייביקע שאַנד, זענען געווען: דאַבטשינסקי פון דאָרף דאָראָטיטש, קאָזלאָוו, די דריי ברידער נאָטקין: קאַליע, פּאַוולאָ און דער דריטער דער ערגסטער פון זיי — סיעראָזשקאַ. ער איז געווען אַ גרויזאַמער מערדער, וועלכער האָט מיט זיינע הענט אומגעבראַכט הונדערטער יידן. ער איז געווען דער וויצע־קאָמענדאַנט פון דער אוקראַינישע מיליציע און אין זיינע הענט האָט זיך געפונען דער שליסל פון געפענגעניש. סיעראָזשקאַ איז דערמאָרדעט געוואָרן דורך די דייטשן, צוליב דעם וואָס ער האָט באַפרייט זיינעם אַ חבר — אַ רוצח, וועלכער איז געווען פאַרמשפּט דורך די דייטשן צום טויט און אָנשטאָט אים האָט ער געכאַפּט אַן אומשולדיקן פויער און אים דערמאָרדעט אויפן אָרט פון זיין פריינט. די ברידער נאָטקין האָבן ראַבירט און אָנגעקליבן פיל יידיש גוטס. נאָך צוויי רוצחים פון צווישן דער קריסטלעכער באַפעלקערונג, וועלכע האָבן זיך בעסטיאַליש באַגאַנגען מיט יידן, זענען געווען: אַנטעק וואַסעצקי און דער מוליער ראַטשקאָ. וואַסעצקי האָט פערזענלעך דערמאָרדעט צענדליקער יידן און צווישן זיי דעם הער מענדל זינגדל ז״ל.

ראַטשקאָ האָט געוווינט אויף דער פּאָליעסקער זייט פון שטאָט. ער איז געווען פון פאַך אַ מוליער, אַ קראַנקער אויף סיפיליס, מיט אַ צעפוילטע נאָז. אין טאָג פון דער שחיטה, ווען צענדליקער יידן זענען אַנטלאָפן פון אומקום־פּלאַץ, האָט דער רוצח ראַטשקאָ מיט אַ האַק אין דער האַנט זיי נאָכגעיאָגט און מיט אומבאַשרייבלעכן סאַדיזם געמאָרדעט.

אויך ער האָט באַקומען זיין סוף. זיין פרוי האָט זיך פאַרליבט אין אַ נאַצי און האָט איבער־

געגעבן די דייטשן, אַז איר מאַן איז קראַנק מיט אַ ווענערישער קראַנקהייט און איז אַ סכנה פאַר זיין פרוי און קינדער. אַ געסטאַפּאָ מאַן איז געקומען צו אים אין וווינונג, האָט אים געפירט אין דערבייאיקן וועלדל און דאָרט דערשאָסן.

דער שטאָט בורמיסטש מארעניוק האָט זיך געחברט מיט אַלע רוצחים. טאָג טעגלעך פלעגט ער פאַרברענגען אין זייער געזעלשאַפט, טרינקען און הוליען מיט זיי צוזאַמען, פאָדערנדיק פון יודנראַט ער זאָל צושטעלן פאַר זיי אַלדאָס גוטס.

צו דער קאָמפּאַניע האָט אויך געהערט דער אינזשיניער פון דער עלעקטריציטעט־געזעלשאַפט, אנידערטרעכטיקער מנוול. אַ וואָך פאַר דער שחיטה איז ער אַריין אין הויז פון דער משפחה ליפשיץ און האָט זיי געוואָרנט זיי זאָלן נישט וואַגן אַרויסנעמען עפעס פון זייער וווינונג, ווייל אַלעס געהערט צו אים. ער האָט וואַרשיינלעך געוווּסט וועגן דער שחיטה וואָס האָט געדאַרפט פאַרקומען און נישט געהאַט קיין געדולד צו וואַרטן ביזן באַשטימטן טערמין. ווען די רוסן זענען צוריקגעקומען, איז ער אַרעסטירט געוואָרן דורך דער נ.ק.וו.ד. ער האָט געפונען זיין טויט אין דער אַרעסטאַנטן־צעלע, ווען אַ דייטשע באָמבע האָט צעשמעטערט די תפיסה־געביידע.

אויפן סאכאלין האָט געוווינט אַן אוקראַינישער לערער. זיין נאָמען געדענק איך נישט. דער לערער האָט אָפּגעפירשנט דאָס האָב און גוטס פון צענדליקער יידישע פאַמיליעס און האָט אויפגעזאַמלט גאַנצע אוצרות. איינמאָל ווען זיין פאַמיליע, וועלכע האָט געציילט 8 נפשות, איז געזעסן ביים געדעקטן טיש צום אָונטברויט, האָט געטראָפן אין הויז אַ באָמבע פון צוויי טאָן און האָט זיי אַלעמען באַגראָבן לעבעדיקערהייט.

פון גאַנצן הויז און פון דער מערדער משפחה איז נאָר געבליבן אַן אנדענק אין פאָרם פון אַ ברייט און טיף גרוב.

דאָס אַנטלויפן

נאָר אַ קליינער טייל פון די אַנטלאָפענע, וועלכע האָבן זיך דורכגעריסן דורך דעם פלויט, האָט זיך געראַטעוועט און עס איז זיי געלונגען צו אַנטלויפן אין די וועלדער פון וואָלאָדימירעץ און קאַראַסין. אַנטלויפנדיק האָב איך געטראָפן אַ מיידל פון דאָמבראָוויץ, אַ בחור'ל מיטן נאָמען ליפע פינקעלשטיין, וועמענס פאָטער איז געווען באַזיצער פון אַ גאַרבאַרניע אין דאַווידּ־האָראַדאָק און איז פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר דורך די סאָוויעטן אַלס נישט לאָיאַלער בירגער אין סאַרני און אשר פישביינ'ס פון וואָלאָדימירעץ צוויי קינדער. צוזאַמען — 5 פערזאָן.

מיר זענען צוגעגאַנגען ביז צום טייך האָרין ביים דאָרף קוראַש. איבערגיין דעם טייך מיטן פּאָראָם איז געווען אוממעגלעך, ווייל ס'האָט דאָרט געדראָט אַ געפאַר אַריינצופאַלן אין די הענט פון דער אוקראַינישער מיליץ, אָדער אין די הענט פון די פויערן, וועלכע זענען אין די טעג אומגעוואַנדלט געוואָרן אין ווילדע חיות פון דעם ערגסטן סאָרט. ביז עס איז צוגעפאַלן די נאַכט האָבן מיר זיך אויסבאַהאַלטן אין די קוסטעס ביי די ברעגן פון טייך.

שפּעט ביינאַכט איז געוואָרן זער שטיל. פון די געביידעס אויפן אומקום פּלאַץ האָט מען פונדערווייטנס געזען דריי וואָלקנס רויך פאַרשוואַרצן די הימלען.

כ'האָב איבערגעשווימען דעם טייך כדי צו געפונען אַ שיפל און איבערפירן מיינע פיר באַגלייטער. אויף דער צווייטער זייט האָב איך געפונען אַ שיפל אָן וועסלעס און כ'האָב איבערגעפירט אַלעמען בשלום. איך האָב געוואָלט זיך דערשלאָגן קיין פינסק.

די גאַנצע נאַכט זענען מיר געגאַנגען צופוס דורך די פעלדער. מיר האָבן אויסגעוואַכט זיך

נישט דערנענטערן צו די דערפער, ווו עס האָט אויף אונדז געלויערט דער טויט. מידע און דערשעפּטע זענען מיר דערגאַנגען צו אַ לוג און זיך איינגעגראָבן אין די סטערטעס. צוויי טעג זענען מיר געלעגן אין די סטערטעס אָן עסן און טרינקען. אויפֿן דריטן טאָג האָט אונדז דער הונגער שטאַרק געמאַטערט. פישביין׳ס קינדער, וועלכע האָבן געקענט די געגנט, האָבן זיך געלאָזט אין דאָרף אזערי, וועלכער האָט זיך געפונען נישט ווייט פון אונדזער באַהעלטניש, כדי צו באַקומען עפּעס צום עסן. זיי האָבן געוווּסט אַז זייער פאָטער האָט איבערגעלאָזט און באַהאַלטן ביי צוויי פּויערן פיל גוטס. די פּויערן האָבן געכאַפּט די קינדער און זיי פאַרמוטשעט צום טויט. זענען מיר געבליבן 3 מענטשן. מיר האָבן זיך באַהאַלטן אין וואַלד און אונדזער איינציק עסן זענען געווען יאַגאַדעס. אונדזער דורשט פלעגן מיר שטילן מיט די בלאָטע־וואַסער.

דעם פינפטן טאָג נאָך דער שחיטה האָבן מיר פאַרלאָזן דאָס אָרט און זיך געלאָזן צפון־מזרחדיק דורכן וואַלד אין דער ריכטונג פון דער שטאָט פינסק.

גייענדיק אין וואַלד, האָבן מיר זיך פלוצלונג אָנגעשטויסן אין געביידעס און פון דערווייטנס געהערט מענטשן רעדן. כ׳האָב געשיקט דעם יינגל ליפע פינקעלשטיין פאָראויס צו זען ווו גע־פונען מיר זיך. אין אַ מינוט אַרום האָבן זיך געלאָזט הערן דעם יינגל׳ס הילף געשרייען. איך האָב זיך געלאָזט לויפן כדי צו אָפּווענדן די אויפמערקזאַמקייט פון טאַרטאַק־שומר פון דעם יינגל אויף מיר. דער יינגל מיטן מיידל האָבן זיך אָפּגעטראָגן און ביז היינטיקן טאָג ווייס איך נישט וואָס האָט פאַסירט מיט זיי, ווייזט אויס אַז זיי זענען אַריינגעפאַלן אין די הענט פון די מערדער, ווי זייערע אַלע ברידער.

פון דעם אוקראַינישן שומר האָב איך באַקומען מכות רצח. ער האָט ביי מיר צוגענומען אַלץ וואָס איך האָב געהאַט און האָט מיר איבערגעלאָזט שטיין, ווי מיין מוטער האָט מיך געהאַט. ביים שלאָגן האָט ער מיר ארויסגעקלאַפּט 8 ציין. צו צודעקן מיין נאַקעטקייט האָב איך באַקומען פון מיין שלעגער אַ פּאָר אַלטע צעריסענע הויזן פון פּשוטן גראָבן לייוונט. שפּעטער האָט ער מיך אַריינגעפירט אין אַ באַראַק, אין וועלכן עס זענען געשלאָפן ביי 40 טאַרטאַק אַרבעטער. אַלע ארבעטער האָבן פון מיר געשפּאָטן, אויסער איינעם וועלכער האָט מיר געוואָרנט אַז דאָס ערגסטע איז נאָך פאַר מיר. דער רוצח האָט מיר געבונדן די הענט מיט מיין פּאַסיק אונטער די אָרעמס און די פיס האָט ער געבונדן מיט אַ שטריקל און האָט מיך אַוועקגעוואָרפן אין ווינקל פון דעם באַראַק. ער אַלײן האָט זיך אויסגעצויגן ביים שוועל, טראַכטענדיק זיכער וועגן פּרייז וואָס ער וועט באַקומען מאָרגן פון די דייטשן פאַר אַ געכאַפּטן ייד — ווייל דאָס איז געווען דער פּרייז וועלכן די דייטשן פלעגן צאָלן פאַר אַ לעבעדיקן ייד: צען קילאָ צוקער.

נאָך האַלבער נאַכט, ווען אַלץ אַרום און אַרום איז געווען שטיל און כ׳בין געלעגן און געדרייט זיך פון ווייטיקן און געהאַלטן ביי חלשן, איז צו מיר צוגעגאַנגען דער צווייטער וועכטער און האָט מיך געבעטן איבערגעבן אים דאָס גאַנצע גאָלד וואָס איך באַזיץ. כ׳האָב מסכים געווען אים צו דערציילן ווו איך האָב באַהאַלטן מיין גאָלד בתנאי ער זאָל מיר בינדן די הענט פון פאָרנט. ער האָט מיר דערלאַנגט וואַסער צו טרינקען און צו אויסשווענקען מיין פאַרבלוטיקט מויל. איך ווידער פון מיין זייט האָב אים איבערגעגעבן מיין אַדרעס אין סארני און כ׳האָב אים דערציילט אַז אין הויף פון מיין הויז, אונטערן פלוימען־בוים, האָב איך באַהאַלטן אין אַ טאָפּ מיין גאָלד־פאַרמעגן. קיינער ווינט דאָרט נישט און אויב ער וועט זיך צואײלן וועט ער זיין דער גליק־לעכער געפונער.

דער וועכטער איז געווען צופרידן און ער האָט מיר די הענט צוגעבונדן זער שוואַך מיט מיין

האַלדזטוך, ווייל מיין פּאַסיק איז נאָך געווען אין אַ גאַנץ גוטן צושטאַנד און עס איז אים אַשאָד געווען אויף אים מוּתּר זיין.

נאָכדעם ווי דער וועכטער איז אַרויס פון באַראַק און דורך די פענסטער האָט מען געזען ווי עס הויבט אָן צו טאָגן, האָב איך פאַרשטאַנען אַז כ׳מוז האַנדלען שנעל. כ׳ווייס נישט פונוואַנען כ׳האָב געשעפּט מיינע כּוחות. כ׳האָב שנעל אָפּגעבונדן און זיך באַפרייט פון די שטריק, וועלכע האָבן געפּענטעט מיינע הענט און פיס און מיט אַ שפּרונג איבערן קאָפּ פון שלאָפנדן רוצח זיך געפונען אויסערן באַראַק, מיט אַ שפּרונג בין איך אַריין צווישן די סטערטעס ברעטער אין הויף פון טאַרטאַק. הגם די אַרבעטער זענען מיר נאָכגעלאָפן כּדי צו כאַפּן, איז מיר געלונגען צו אַנטלויפן און געפונען אַ באַהעלטעניש אין די נאָענטע און געדיכטע וועלדער.

אין די נייע ערטער האָב איך זיך שוין אויסגעלערנט ווי זיך אויפפירן. כ׳פלעג אָפּט בייטן דאָס באַהעלטעניש. ווען כ׳פלעג זיך אָנשטויסן אין אַ פּאַסטוך, פלעג איך גלייך בייטן דעם פּלאַץ. פלעג איך טרעפן אַן עלטערן פויער, וועלכער איז געפאָרן נאָך האָלץ אין וואַלד, פלעג איך אים העלפן און דערפאַר באַקומען פון אים אַ שטיקל ברויט. פאַר די אַלטע פויערן פלעג איך נישט מורא האָבן. כ׳האָב זיך געפילט גענוג שטאַרק כּדי זיך קאָנען קעגנשטעלן. איינצעלנע פון די פויערן פלעגן זיך משתּתּף זיין אין מיין צער. איינער האָט אפילו אַראָפּגענומען פון זיין לייב זיין אַלטע דורכגעשוויצטע העמד און זי מיר געשענקט, ווייל כ׳בין אַרומגעגאַנגען כמעט נאַקעט און מיין גאַנצע גאַרדעראָבע איז באַשטאַנען פון אַ פּאָר צעריסענע פויערן־הויזן.

די דיזינטעריע קרענק, וועלכע האָט מיך אַטאַקירט ווען איך האָב זיך באַהאַלטן אין די וועלדער, צוליב דעם טרינקען די בלאָטע וואַסער, האָט מיר זייער אָפּגעשוואַכט און האָט מיר דערפירט צו דעם אַז כ׳בין געוואָרן אַזוי מאָגער, נאָר הויט און ביינער און כ׳האָב אויסגעזען ווי אַ לעבעדיקער שקעלעט. ביזן היינטיקן טאָג באַגרייף איך נישט ווי אַזוי בין איך געבליבן לעבן. סיידן אַ העכערער כּוח האָט איבער מיר געוואַכט און האָט געריכטעט מיט מיין גורל און טריט.

אין אַזאַ צושטאַנד האָב איך פאָרגעזעצט מיין וועג קיין פּינסק. אויפן עלפטן טאָג נאָך דער שחיטה האָב איך זיך דערלויבט צו גיין אינמיטן טאָג. דורכגייענדיק דורך די פעלדער פון דאָרף ראַדזעיאָוו, זענען פלוצלונג ווי אויסגעוואַקסן פון אונטער דער ערד צוויי אוקראַינער שקצים. זיי האָבן מיר גלייך געכאַפּט און געפירט אין דעם פּאָליציי בנין, וועלכער האָט זיך געפונען אויף אַ בערגל און מען האָט געזען פונדערווייטנס. איינער האָט מיך געפירט ביי דער האַנט און דער צווייטער האָט געהיט מיינע טריט פון דער צווייטער זייט. פילנדיק די גרויסע סכּנה אין וועלכער כ׳געפין זיך, האָב איך אויפגעהויבן מיין פוס און דערלאַנגט דעם שגץ מיטן גאַנצן כּוח צווישן די פיס. דער שגץ איז גלייך געפאַלן אין אָנמאַכט. ביז דער צווייטער האָט באַוויזן זיך צו אָריענטירן וואָס דאָ איז געשען, האָב איך אים דערלאַנגט אַ שטאַרקן זעץ צווישן די אויגן, נאָכדעם האָב איך געכאַפּט אַ שטעקן, וועלכן כ׳האָב געפונען אין דער נאָענט און מיט אַלע מיינע כּוחות זיי גוט אַריינגעקלאַפּט. כ׳האָב זיי איבערגעלאָזט האַלב טויטע און זיך אָפּגעטראָגן, זוכנדיק אַ באַהעלטעניש אין נאָענטן וואַלד.

די פויערן, וועלכע האָבן געאַרבעט אין די פעלדער ביים אויסגראָבן קאַרטאָפל, זענען געקומען העלפן די בחורים און האָבן געבראַכט פּאָליציי, וועלכע האָט איינגעאָרדענט אַ געיעג אויף מיר אין וואַלד. מיט קולי קולות און געשרייען זענען זיי אַדורך ביי דעם בוים אויף וועלכן כ׳בין געזעסן באַהאַלטן.

דער געיעג האָט געדויערט ביז פינסטער. ווען אַלץ איז שטיל געוואָרן, האָב איך זיך געלאָזט

גיין אין אַ פֿאַרקערטער ריכטונג. ס׳איז געווען אַ פֿינסטערע נאַכט און דער הימל איז געווען פֿאַרוואָלקנט. כ׳בין געגאַנגען אַ גאַנצע נאַכט — אפילו אין רעגן. פֿאַרטאָג האָב איך זיך געפֿונען אין די וועלדער פֿון ליפּנע, וועלכע זענען 9 קילאָמעטער ווייט פֿון וולאָדימירעץ. כ׳האָב זיך פֿונדאָסניי איבערצייגט, אַז די גאַנצע צוויי וואָכן האָב איך זיך אַרומגעדרייט אַרום דעם שטעטל.

דאָס איז געווען ענדע סעפּטעמבער און אָנהויב אָקטאָבער. איך בין געווען איינער אַליין אין די וועלדער. אין די טעג פֿלעג איך זיך אויסבאַהאַלטן אין די בלאָטעס. דאַקעגן אין די נעכט פֿלעג איך אַרויסגיין אין די פֿעלדער אויפֿקלייבן אַ ביסל קאַרטאָפֿל, וועלכע איך פֿלעג באַקן ביי די האַלב פֿאַרלאָשענע פֿייערן, וועלכע די פּויערן פֿלעגן איבערלאָזן אין די פֿעלדער. דאָס איז געווען די איינציקע שפּייז, וועלכע האָט מיר דערהאַלטן ביים לעבן.

די נעכט זענען געוואָרן קאַלטע. כ׳האָב זיך איבערצייגט אַז מיינע אויסזיכטן בלייבן לעבן זענען נישטיקע. פֿון די אַלטע פּויערים האָב איך זיך דערוווּסט, אַז די פּאָליציי זוכט מיר אַרום יעדן טאָג אין וואַלד. זיי האָבן מיר דערציילט, אַז די פּאָליציי וואַרט אויף דעם ערשטן שניי, וועלכער וועט מיינע טריט אויפֿדעקן און מיר איבערגעבן אין זייערע הענט. כ׳האָב באַשלאָסן צו באַגיין זעלבסטמאָרד. איך האָב געהאַט אַ פּאַסיק און עטלעכע שטריקלעך, וועלכע כ׳האָב אויסגעבעטן ביי די פּויערן. כ׳האָב צונויפֿגעבונדן די שטריקלעך און פֿון פּאַסיק האָב איך געמאַכט אַ פּעטליע, כ׳האָב זי אַרויפֿגעוואָרפֿן אויפֿן האַלדז און כ׳האָב זיך אַראָפּגעוואָרפֿן פֿון דער הויך. די פּעטליע האָט זיך צעריסן און איך האָב זיך שטאַרק פֿאַרוווּנדעט. כ׳האָב געפּרווּווט אַ צווייט מאָל, נאָכדעם ווי כ׳האָב אַרויסגעשניטן די צעפּוילטע טיילן פֿון שטריק. דאָסמאָל איז עס מיר בעסער געלונגען. אָבער כ׳בין ווייזט אויס פֿאַרצייכנט געוואָרן צו בלייבן לעבן און דעריבער איז מיין באַגער אויך דאָסמאָל נישט צושטאַנד געקומען. אַ פּויערן פֿאַמיליע האָט געאַרבעט ביים צונויפֿקלייבן קאַרטאָפֿל אויפֿן פֿעלד, האָט באַמערקט ווי איך בין געבליבן הענ־גען, זענען זיי געקומען צולויפֿן און מיך אָפּגעשניטן פֿון שטריק. מיט וואַסער, וועלכע זיי האָבן געשעפּט פֿון בלאָטיקן טייכל האָבן זיי מיך דערמונטערט און צוריקגעבראַכט צום לעבן.

דער נאָמען פֿון דעם פּויער איז זאכארקא באזאקא פֿון דעם דאָרף אנדרוא.

אַ וואָך נאָך דער שחיטה האָט דער פּויער מיט זיינע הענט דערמאָרדעט אַ ייד פֿון זיין דאָרף. ווייזט אויס אז זיין געוויסן האָט אים נישט געלאָזט רוען, ער האָט זיך געבייזערט אויף מיר, און מיר באַשאַנקען מיט אַ גרויס קעסטל קאַרטאָפֿל. ער האָט מיר אויך איבערגעלאָזט זיין ״קרעסאלא מיט דער הובקע״ (אַ שטיקל שטאָל־אייזן, אַ האַרטן שטיינדל און אַ שוואָם) צו מאַכן אַ פֿייער און האָט מיך איבערגעלאָזן אַליין.

דער האַלדז איז מיר געווען געשוואָלן אַזוי, אַז אין משך פֿון 2 וואָכן האָב איך נישט געקאָנט עפּעס האַרטס אַראָפּשלונגען.

נאָך 9 וואָכן אַרומדרייען זיך אַליין אין די וועלדער, האָט זיך מיר אויסגעדוכט אַז איך בין דער לעצטער ייד, וועלכער איז געבליבן לעבן אַלס שריד ופּליט אין דעם פֿאַרשאָלטענעם לאַנד.

איבערגעבליבענע יידן אין די וועלדער

אַ געוויסן טאָג האָב איך געטראָפֿן אין וואַלד אַ יידיש יינגל פֿון וולאָדימירעץ — הערשל קאמיען (ער איז שפּעטער מאָביליזירט געוואָרן אין דער רויטער אַרמיי און איז געפֿאַלן אויפֿן פֿראָנט). די פֿרייד פֿון דער באַגעגעניש איז געווען אין לשער. פֿון דאַן האָבן מיר זיך געהאַלטן צוזאַמען. פֿינף מאָל אין טאָג פֿלעגן מיר טוישן אונדזערע באַהעלטנישן.

די טעג פלעגן מיר לרוב פאַרברענגען אין די זומפּיקע בלאָטעס און ווען עס איז צוגעפאַלן די נאַכט, פלעגן מיר אַרויסגיין אויף די פעלדער זוכן אַ ביסל מייערן און בוראַקעס, ווייל די קאַרטאָפל זענען שוין פון די פעלדער אַראָפּגענומען געוואָרן.

היות ווי ס'איז שוין געווען מאָנאַט נאָוועמבער, האָבן מיר באַשלאָסן פאַרלאָזן די מקומות איידער עס וועט דער ערשטער שניי אַרויספאַלן. די לאַגע איז געוואָרן אומדערטרעגלעך. די קעלט האָט זיך געשטאַרקט פון טאָג צו טאָג, די סטערטעס היי זענען צונויפגעקליבן און אויפגעלייגט געוואָרן אויף די וועגענער און אָפּגעפירט געוואָרן אין די הייפן פון די פויערן. עס איז נישט געבליבן קיין אַנדערע ברירה, נאָר אַריינדרינגען אין די סטאָדאָלעס פון די פויערים, איינגראָבן זיך טיף אין היי און שלאָפן. עס האָבן פּאַסירט פאַלן, אַז אין משך פון 2־3 טעג פלעג איך ליגן באַגראָבן אין אַ סטאָדאָלע, נישט האָבנדיק קיין מעגלעכקייט זי צו פאַרלאָזן. די פויערן שטייען אויף פרי, 3 אַ זייגער פאַרטאָג; די פרויען שפּינען פלאָדעם אָדער וועבן לייוונט, און די מענער גיבן עסן די בהמות. ס'טרעפט זיך אַז דער פויער פאַרברענגט אין סטאָדאָלע ביז ס'ווערט ליכטיק.

אין איינע פון די שבת־צו־נאַכטסן האָבן זיך פאַרשלעפּט אין דער סטאָדאָלע שקצים מיט שיקסעס צו ליבן זיך. כ'האָב נישט געפונען קיין שום מעגלעכקייט זיך אַרויסקריגן פון דער סטאָדאָלע. אַזוי ליגנדיק באַהאַלטן נישט ווייט פון דער יונגוואַרג האָט מיך אָנגעהויבן שטיקן אַ הוסט. די שקצים האָבן זיך דערשראָקן. איינער האָט אויסגעשריגן: "שדים געפינען זיך דאָ", און דער צווייטער: "דאָס איז אַ זשיד", און האָט אָנגעהויבן מיט ווידלעס שטעכן אין היי.

נאָר דורך אַ נס בין איך אין יענער נאַכט געבליבן ביים לעבן.

נאָך דעם צופאַל האָבן מיר באַשלאָסן זיך אָפּטראָגן פון די פויערישע סטאָדאָלעס. מיר האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין די בלאָטעס און דאָרט אויף אַ קליין אינזעל האָבן מיר אויסגעבויט אַ ערדבאַהעלטעניש (זיעמליאַנקע). מיר האָבן אָנגעטראָגן אין דעם באַהעלטעניש טרוקענעם גראָז, צווייגן און נאָדלען פון די סאָסנע ביימער פאַר געלעגערס. אַ שטענדיק פייערל האָט געטליעט און געוואַרעמט דאָס באַהעלטעניש. מיר האָבן דאָרט פאַרבראַכט ביז דעצעמבער.

מיר זענען זער שמוציק געוואָרן. די האָר זענען ווילד געוואָקסן אַזוי אַז מען האָט געקאָנט פלעכטן צעפּ פון זיי. קיין ראַזיר מעסער איז אויפן פּנים נישט אַדורך גאַנצע פינף חדשים.

ווען ס'איז אויסגעפאַלן דער ערשטער שניי, האָבן מיר דעם פּלאַץ פאַרלאָזן און מיר האָבן זיך געלאָזן גיין צום גרויסן און וועלדער־אַרומגערינגלטן דאָרף סוואַריטשעוויץ. פון די פויערים, וועלכע מיר האָבן געטראָפן אין וואַלד, האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז אין דער געגנט האָבן זיך געפונען פאַרטיזאַנער־פּולקן, צווישן וועלכע עס זענען געווען אַ סך יידן. שפּרייזנדיק צוויי נעכט, האָבן מיר זיך אָנגעשטויסן אויף די פאַרטיזאַנער.

מיר האָבן געטראָפן אין וואַלד ביי 150 יידן, אַממערסטן פון שטעטל סערניק, אַ טייל פון שטעטל האָראָדנאַיע, איינצעלנע פון ראַפאַלאָווקע און איין יינגל פון ראָוונע. די יידן האָבן זיך ווי עס איז איינגעאָרדנט. אייניקע האָבן געהאַט זין צווישן די פאַרטיזאַנער, וועלכע פלעגן זיי פאַרזאָרגן מיט פלייש, ברויט און קאַרטאָפל. קיין שפּייז האָט זיי בדרך כלל נישט געפעלט. איינצעלנע זענען געצוווּנגען געווען ארומצודרייען זיך אין דאָרף און בעטלען אין די הויפן ביי די פויערן.

צוויי מאָנאַט נאָך אונדזער אָנקומען אין וואַלד זענען מיר באַפאַלן געוואָרן דורך אַ גרופּע אוקראַינער שאָוויניסטן, וועלכע האָבן דערמאָרדעט איבער 60 יידן. די איבעריקע זענען זיך

צעלאָפּן וווהין די פּיס האָבן זיי געטראָגן. צומאָרגנס האָבן די דייטשן באָמבאַרדירט דעם דאָרף סוואַריטשעוויטש און אים פאַרניכטעט אַז ס'איז קיין זכר פון אים נישט געבליבן.

נאָכן חורבן פון דאָרף זענען מיר אַנטלאָפן קיין טיולקאָוויטש — אַ דאָרף וועלכער איז אויך געווען ארומגערינגלט פון גרויסע וועלדער. דאָ האָבן מיר געפונען 30 יידן פון ראַפאַלאָווקע. מיר האָבן זיך דאָ געטראָפן מיט די 3 ברידער בערעזוניאַק און מיט אַ יונגן סימפּאַטישן בחור גרשון גראָבער. זיי האָבן אונדז פיין אויפגענומען אין זייער באַהעלטעניש און האָבן אונדז מכבד געווען מיט געבראָטענע קאַרטאָפל, דאָס דעליקאַטע שפּייז פון די נע־ונדניקעס.

דער מצב איז ווידער געווען אומדערטרעגלעך. עס האָבן זיך פאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז עס אָרגאַניזירן זיך רוצחישע אוקראַינישע באַנדעס פון באַנדעראָווצעס, מיט דעם איינציקן ציל צו פאַרניכטן דאָס ביסל יידן וואָס האָט מצליח געווען זיך צו ראַטעווען און אַנטלויפן פון די נאַ־צישע מערדער. אונדזערע מענטשן זענען געווען אַנגעטון זייער שלעכט. אָפּגעריסן און באָוואָקסן האָבן זיי אויסגעזען ווי הונגעריקע וואַלד־חיות. פיל זענען קראַנק געוואָרן אויף טובערקולאָז.

„צו וואָס זענען מיר געבליבן לעבן?" — האָט איינער געפרעגט דעם צווייטן.

ס'איז נישט געבליבן קיין שום האָפענונג אויף אַן אויסוועג פון דער שרעקלעכער לאַגע.

פּאַרטיזאַנער

איך האָב באַשלאָסן צושטיין צו אַ פּאַרטיזאַנער־גרופּע. איך בין צוגעשטאַנען צו דער פּוילישער פּאַרטיזאַנער־גרופּע אויפן נאָמען פון קאָשטשושקאָ. גאַנץ שנעל האָב איך אָנגעהויבן זיך אויס־צייכנען אין די קאַמפן. מיין אָפּפערוויליקייט איז נישט געקומען פון אַ סך גבורה, נאָר כדי פּטור צו ווערן פון דעם לעבן, וועלכער האָט קיין טעם נישט געהאַט. די פּאָליאַקן פלעגן מיך שיקן אויספירן די שווערסטע אויפגאַבן, ווייל מיליטעריש האָב איך געהאַט מער דערפאַרונג און אַ בעסערע אויסשולונג פון מיינע חברים, ווייל איך האָב נישט מורא געהאַט פאַרן טויט און האָב געוואָלט שטאַרבן צוזאַמען מיט די רוצחים פון יידישן פאָלק.

אין דער פּוילישער פּאַרטיזאַנען־גרופּע האָט געהערשט אַ ביטערער אַנטיסעמיטיזם. די באַציונ־גען וועלכע עס איז מיר געלונגען אָנקניפּן מיט די סאָוויעטישע פּאַרטיזאַנער האָבן מיר דער־מעגלעכט זייער שנעל איבערצוגיין צו דער פּאַרטיזאַנער גרופּע פון גענעראַל־מאַיאָר באַגמאַ. דאָ האָב איך צום ערשטן מאָל, אַ יאָר נאָך דער שחיטה, באַגעגנט יידן פון סאַרני, צווישן זיי פּנחס ניימאַן. די פרייד פון טרעפן זיך איז געווען גרויס. מיט אונדז איז אויך געווען אַ יינגער בחור פון פאַמיליע קלעס. ער איז שפּעטער מאָביליזירט געוואָרן אין רויטן מיליטער און איז געפאַלן אויפן פראָנט.

ווען איך בין אָנגעקומען אויפן פלי־פּלאַץ פון די פּאַרטיזאַנער, נעבן קאַראַסטיען, האָב איך געטראָפן נחום זייגערמייסטער מיט זיין קליין טעכטערל. זיי זענען יעצט אין אַמעריקע. פון לופט פּלאַץ האָט מען אונדז טראַנספּאָרטירט צו נייע קאַמפן מיט אוקראַינישע גרופּן אין דער געגנט פון סאַרני. כ'האָב זיך באַטייליקט אין אַלע שלאַכטן, וועלכע זענען פאָרגעקומען מיט די פּויערים פון די דערפער טריפּיטניע און הראַניע. דעם דאָרף טריפּיטני־ע האָבן מיר פאַרברענט. ווען מיר זענען דורכגעפאָרן דורכן דאָרף אַזיערי נעבן קאַראַסין, האָב איך געטראָפן ליפּשען מיט אירע דריי קינדער און נאָך אַ פרוי, וועמענס נאָמען איך האָב פאַרגעסן.

איך האָב מיך געפרייט צו טרעפן מיט יידן און זיי העלפן מיט עסן און קליידונג.

כ'בין דאָפּלט געווען צופרידן ווען איך האָב באַגעגנט סאַרנער. מען האָט מיר איבערגעגעבן

אַז אין דאָרף אזיערי געפינט זיך אויך בערל ביק מיט נאָך אַ ייד פון סאַרני. ליידער האָב איך זיי נישט געטראָפן, ווייל מיר האָבן דעם פּלאַץ פאַרלאָזן.

דער שונא טרעט אָפּ

די דייטשן האָבן געליטן איין מפּלה נאָך דער צווייטער. פון סטאַלינגראַד האָט די רויטע ארמיי מאַרשירט פאָרויס אָן אָפּהאַלט. מיר האָבן געהערט וועגן דעם איינגעמען פון ראָסטאָוו, כאַרקאָוו און קיעוו. דער פראָנט האָט זיך אַלץ מער דערנענטערט. מיינע אויגן זענען אויסגעגאַנגען פון בענקשאַפט צוריק צו קומען קיין סאַרני.

מיר האָבן אַטאַקירט מיט האַרמאַטן־פייער ראָקיטנע און געבראַכט די דייטשן שווערע פאַר־לוסטן. די פּאַרטיזאַנער האָבן בכלל פאַרשריבן שיינע בלעטער אין דער געשיכטע פון קאַמפן מיט היטלער׳ס אַרמייען: פיל פון די נאַצישע טראַנספּאָרטן זענען פאַרטיליקט געוואָרן דורך די פּאַר־טיזאַנער. די דייטשן האָבן בכלל מורא געהאַט זיך באַנוצן מיט די זייטיקע באַן־ליניעס און אויף די הויפּט ליניעס פלעגן די צוגן קורסירן נאָר בייטאָג, ווייל ביינאַכט פלעגט מען די באַנען אַראָפּפירן פון די רעלסן און אויפרייסן מיט שטאַרקע אויפרייס־מאַטעריאַלן. די דייטשן האָבן געליטן שרעקלעכע פאַרלוסטן אין זייערע צוזאַמענשטויסן מיט די פּאַרטיזאַנער, וועלכע פלעגן זיי נישט נעמען אין געפאַנגענשאַפט, נאָר אומברענגען אויפן אָרט.

איך דערינער מיך אין אַ קאַמף נעבן דאָרף ליטיניטש אין דער געגנט פון דאָמבראָוויץ. אין דעם קאַמף זענען געפאַלן 110 דייטשן. צווישן די געפאַנגענע האָט זיך אויך געפונען אַ דייטשער אָפיציר. דער אָפיציר האָט געבעטן מען זאָל אים שענקען דאָס לעבן, ווייל ער האָט אַ פרוי מיט צוויי קליינע קינדער אינדערהיים. איך האָב אים געענטפערט: ״איך האָב אויך געהאַט אַ פרוי מיט דריי קליינע קינדער, זיי האָבן אויך געוואָלט לעבן, אָבער דיינע חברים האָבן זיי בעסטיאַ־ליש דערמאָרדעט״.

איך האָב אנטייל גענומען אין פיל קאַמפן קעגן די אוקראַאינישע באַנדעס און מיר האָבן זייערע מענטשן פאַרטיליקט אין די טויזנטער.

כ׳וויל ספּעציעל באַטאָנען, אַז די פּחדנות און מורא פאַרן טויט איז נישט געווען קיין ספּעציעלע אייגנשאַפט פון די דייטשן. אויך די אוקראַאינער רוצחים, ווען מען פלעגט זיי כאַפּן לעבע־דיקערהייט, פלעגן זיי וויינען און בעטן אויפן לעבן, ווי קליינע קינדער. יעדער איינער פלעגט זיך פאַרענטפערן און דערציילן, אַז ער האָט נישט געטאָן קיין שלעכטס יידן און אַז זיינע הענט זענען ריין פון יידיש בלוט און גוטס.

פון ראקיטנע האָבן מיר זיך געלאָזן דורך די וועלדער קיין סטעפּאַן און הוטא סטעפּאַנסקאַ. ביי צומאַן זענען מיר אַריין אין קאַמף מיט גרויסע דייטשע כוחות, וועלכע האָבן אונדז אַרומגע־רינגלט. אין די קאַמפן האָבן מיר געהאַט 70 פאַרלוסטן. נאָך ביטערע קאַמפן, אין משך פון זעקס טעג, איז אונדז געלונגען דורכצורייסן זיך דורך די דייטשע ליניעס, קאָנצענטרירנדיק זיך אין דער געגנט פון ראפאלאָוועק.

די באַציונג פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג צו די אוקראַאינישע באַנדעס האָט זיך אויס־געצייכנט מיט סימפּאַטיע און אונטערשטיצונג. זיי פלעגן די באַנדעס פּראָוויאַנטירן מיט אַלדאָס גוטס און פלעגן זיי רופן מיט ליבשאַפט: ״אונדזערע קינדער״, דאַקעגן די סאָוויעטישע פּאַרטי־זאַנער פלעגן זיי אָנרופן די ״רויטע קרעץ״. די באַנדעס זענען געווען שטאַרק באַוואָפנט מיט אויטאָמאַטיש געווער און האַנט גראַנאַטן. דאָס געווער פלעגן זיי באַקומען פון די דייטשן כדי

צו קעמפן און פאַרניכטן די פאַרטיזאַנער. אָפטמאָל פלעגט טרעפן אַז 2000—3000 מענטשן פון די באַנדעס פלעגן אָנפאַלן אויף 500־600 פאַרטיזאַנער. די קאַמפן פלעגן שטענדיק ברענגען מפּלות די באַנדעס, וועלכע פלעגן איבערלאָזן אויפן אָרט פיל געפאַלענע און די גרעסטע טייל קעמפער פלעגן זיך צעלויפן וווהין די פיס האָבן זיי געטראָגן. איין גרויסן זיג קענען די אוקראַי־נישע באַנדעס פאַרצייכנען אויף זייער חשבון: דאָס אויסהרגענען 95% פון די יידן, וועלכע ס׳איז געלונגען אַנטלויפן פון דער שחיטה אין די שטעטלעך און זיך אויסבאַהאַלטן אין די וועלדער. די באַנדיטן האָבן זיי גערודפט, פלעגן זיי טשאַטעווען און ווען זיי פלעגן כאַפּן אַ יידן לעבע־דיקערהייט, פלעגן זיי אים גרויזאַם פייניקן.

די באַציונג פון די רוסישע פאַרטיזאַנער צו די יידישע חברים איז אויך ווייט נישט געווען אין אָרדנונג. פיל יידישע פאַרטיזאַנער זענען געפאַלן פון די קוילן פון זייערע קאַמף־חברים.

מיט מיר אַליין האָט פּאַסירט אַזאַ פאַל: אין איינעם פון די ערטער האָב איך געפונען צוויי געפאַלענע יידישע פאַרטיזאַנער. דער דריטער, שטערבלעך פאַרוואונדעט, האָט מיר דערציילט, אַז זיי זענען דערשאָסן געוואָרן דורך אַ סאָוויעטישער פאַרטיזאַנער ראַזוועדקע.

אין די נעכט, ליגנדיק ביי די פייערלעך, פלעגן זיך פירן פּאָליטישע שמועסן. נישט איינמאָל פלעגן דערגיין צו מיינע אויערן טיילן פון געשפּרעכן ווען איינער פלעגט זאָגן צום צווייטן: ״היטלער מאָלאָדיעץ, טשטאָ אוניטשטאָזשיל עטיך פּאַראַזיטאָוו. אַבראַשאַ אי סאַראַ — טשטאָ טיעבע נאדא? קוסאטשעק כליעבאַ אי מאַסלאַ?״ (״היטלער איז אַ בראַווער יונג וואָס ער האָט אומגעבראַכט די פּאַראַזיטן. אברהם און שרה, וואָס דאַרפט איר? אַ שטיקל ברויט מיט פּוטער?״).

דעם 22־טן יאַנואַר 1944 האָבן מיר זיך געטראָפן ביי ראַפאַלאָווקע מיט דער רויטער אַרמיי און דעם 29־טן האָבן מיר אַריינמאַרשירט קיין סארני. מיין שמחה איז שנעל פאַרשטערט געוואָרן, ווען כ׳האָב דערזען אַז פון דער בליענדער שטאָט, וועלכע איז געווען פול מיט יידיש לעבן — איז נישט געבליבן קיין זכר.

איך האָב אויסגעבראָכן מיט אַ ביטער געוויין.

אין דער וויסטער סארני

די קריסטלעכע באַפעלקערונג האָט פאַרכאַפּט די יידישע הייזער און האָט גערירשנט זייער האָב און גוטס. זיי האָבן אונדז באַגעגנט מיט עקל, פיינטשאַפט און שרעק; אפשר זענען מיר געקומען פאָדערן פון זיי דאָס גערויבטע יידישע פאַרמעגן. יעדער איינער פון זיי האָט פאַרזיכערט, אַז ער האָט זיך נאָר פאַרנומען מיט ראַטעווען יידן. אויף מיין פראַגע: ווו זענען די יידן וואָס איר האָט געראַטעוועט? — האָבן זיי קיין תשובה נישט געהאַט.

אין די גאַסן זענען אַרומגעגאַנגען קריסטלעכע איינוווינער אָנגעטאָן אין יידישע מאַנטלען און פוטערס. דאָס יונגוואַרג איז געווען געקליידעט מאָדערן מיט די אַנצוגער פון יידישן גוטס. אויפן מאַרק האָבן זיך באַוויזן ״בייע סוחרים״, וועמענס הויפּט האַנדל איז געווען געראַבעוועט יידיש פאַרמעגן. דאָס אויסזען פון שטאָט איז געווען ווי אַ גרויסער בית־הקברות.

ביסלעכווייז האָבן זיך אָנגעהויבן צונויפקלייבן אין סאַרני די שארית הפליטה, וועלכער ס׳איז געלונגען צו ראַטעווען זיך פון גיהנום. סארני האָט געציילט פאַרן חורבן, ווי עס דוכט זיך מיר, איבער 6,500 יידן, און פון זיי זענען צוריקגעקומען פון די וועלדער און פון די פאַרטיזאַנער — אפשר 20 נפשות. אויך פון ראַטן־פאַרבאַנד האָבן אָנגעהויבן קומען פּליטים.

מיין ערשטע אונטערנעמונג, נאָך מיין צוריקקער קיין סאַרני, איז געווען צו אָרדנען די 4 גרי־בער אין וועלכע עס ליגן אונדזערע קדושים. די גריבער זענען נישט געווען געצוימט, די ערד איבער זיי איז געווען צעשאָטן אָן וועלכע ס׳איז סימן אַז דאָס זענען ברידער קברים. איבער זיי איז אויסגעטראָטן געוואָרן דורך די וועגענער אַ וועג, בהמות און חזירים האָבן זיך געפּאַשעט און געטראָטן איבער זיי. איך בין געווען איינער פון די אינציאַטאָרן אַרומצוגראָבן די גריבער מיט טיפע ראָוון אַרום און אַרום און אַרומצוצימען זיי מיט שטעכעדיקן דראָט, כדי צו פאַרמיידן דעם דורכגאַנג דורך זיי.

איך האָב מאָביליזירט עטלעכע מענטשן פון דער שארית הפליטה, יידן פון ראָקיטנע און דאָמ־בראָוויץ (פון בערעזשניץ איז נישט געבליבן קיין איין איינציק יידיש נפש), און מיר האָבן אָנגעהויבן אונדזערע הייליקע אַרבעט, וועלכע מיר האָבן פאַרענדיקט בשלמות: מיר האָבן אַרום־געגראָבן און אַרומגעצוימט די גריבער און די ערד פון די ראָוון האָבן מיר אַרויפגעשאָטן אויף די גריבער.

פון סאַרנער בית־הקברות איז נישט געבליבן קיין זכר. דער פּלויט איז צעשטערט געוואָרן אינגאַנצן. די שטיינערנע מצבות זענען אַראָפּגענומען געוואָרן און געבראַכט געוואָרן נישט ווייט פון סטאַראַסטווע. דאָרט האָט מען מיט זיי זיך באַנוצט אויף טראָטואַרן. כ׳האָב זיך באַמיט די מצבות צוריקצופירן אויפן בית־הקברות. אין דעם ענין בין איך געשטאַנען אין פאַרבינדונג מיט אַ יידישן אָפיציר פון דער רויטער אַרמיי, וועלכער האָט מיר צוגעזאָגט צו שטעלן צו מיין דיספּאָזיציע אַ לאַסט־אויטאָ, אָבער צוליב זיין אָפּפאָר איז מיר גאָרנישט געלונגען צו אויפטאָן. שפּעטער האָב איך געהערט, אַז דעם לערער וואַלקון איז געלונגען אויספירן די הייליקע מיסיע און די מצבות זענען צוריקגעפירט געוואָרן אויפן בית־הקברות.

אינצווישן האָבן די דייטשן מצליח געווען צו פאַרהאַלטן זייער צוריקטרעטן. זיי האָבן זיך אויפסניי פאַרפעסטיקט ביי קאָוועל און הונדערטער דייטשע אַעראָפּלאַנען פלעגן קומען יעדע נאַכט און באָמבאַרדירן די זינדיקע איינוווינער פון שטאָט, וועלכע האָבן זיך אַזוי בעסטיאַליש באַצויגן צו זייערע יידישע שכנים. די איינוווינער זענען באַשטראָפט געוואָרן. פיל פון זיי זענען דערהרגעט געוואָרן פון די דייטשע באָמבעס און דער גרעסטער טייל פון דער שטאָט איז אָפּ־געמעקט און צעשטערט געוואָרן.

אונדזער ראָל אין סאַרני האָט זיך פאַרענדיקט. מיר האָבן באַשלאָסן עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל, און אויב עס וועט זיך פאָדערן — מקריב זיין דאָס לעבן פאַר אַ פרייער ארץ־ישראל.

צו אונדזער גרויס פרייד איז דער טרוים געוואָרן אַ ווירקלעכקייט.

(באַאַרבעט לויט די רשימות פון יצחק געלער ז״ל דורך יעקב צוק־קאַטעלטשוק)

דער געטאָ - פון אנהויב ביזן סוף

...די דייטשן האָבן אָקופּירט סאַרני אין יולי 1941. דאָס ערשטע האָבן זיי פאַרנומען 50 יידן פאַר זאַקלאַדניקעס מיט אַ באַפעל, אַז אויב ס׳וועט עפּעס טרעפן אַ דייטש, וועט מען טויטן די 50 יידן.

אין די ערשטע טעג האָבן די דייטשן דערלויבט די אוקראַינער ראַבעווען די יידישע פאַרמעגנס.

3 טעג און 3 נעכט האָבן די אוקראַינער פון סאַרני און פון די אַרומיקע דערפער געראַבעוועט ייִדיש האָב און גוטס. קיינער האָט זיי נישט געשטערט. נאָך די 3 טעג האָבן די דייטשן צעטריבן די אוקראַינער און אָפּגעשטעלט די רויבערייען.

ענדע יולי 1941 האָט די דייטשע ווערמאַכט געפאָדערט צו שאַפן אַ יודן־ראַט. זיי האָבן אויפגעפאָדערט דעם געוועזענעם פּרעזעס פון סאַרנער קהילה ער זאָל זיך שטעלן אין דער שפּיץ פון יודן־ראַט. נישט קוקנדיק אויף דעם וואָס ער איז שוין אַלט געווען 70 יאָר, האָט ער קעגן זיין ווילן גענומען אויף זיך די פליכט אָנצופירן מיטן יודן־ראַט און אויספילן אַלע פאַראָרדנונגען פון דער היטלער־מאַכט. דער יודן־ראַט איז געווען צונויפגעשטעלט פון 5 פאָלגענדע ייִדן: פּרעזעס — דער 70 יעריקער גערשונאָק, וויצע־פּרעזעס — קאַנטאַראָוויטש, סעקרעטאַר — ניימאַן, קאַסיר — גראָסמאַן און פיקמאַן — אַרבעטסאַמט. דער ערשטער באַפעל איז געווען, אַז אַלע ייִדן מוזן טראָגן אויף דער רעכטער האַנט ווייסע בענדער מיט אויסגענייטע מגן־דוד׳ס און אויף אַלע ייִדישע הייזער מוזן זיין אויסגעמאָלט מגן־דוד׳ס. פאַר נישט אויספירן דעם באַפעל האָט די מאַכט באַשטראָפט מיט 30 רובל שטראָף און געשלאָגן מכות־רצח. מיט דעם האָט זיך מערסטנס פאַרנומען די אוקראַינישע פּאָליציי.

דעם 15־טן אויגוסט, אַ מאָנאַט נאָכן פאַרנעמען סאַרני, האָט די דייטשע מאַכט אַרויפגעלייגט אויף די ייִדן פון שטאָט אַ קאָנטריבוציע פון 13 קילאָגראַם גאָלד. דאָס האָט געמוזט אויסגעפירט ווערן אין פאַרלויף פון 8 טעג. יעדן טאָג האָט די מאַכט גענומען צו דער אַרבעט 400 ייִדן. זיי האָבן געמוזט זעגן האָלץ, בויען בריקן איבערן טייך סלוטש, וואָס די רוסן האָבן צעריסן, גראָבן טאָרף א.אַז.וו. די פרויען האָבן געטראָגן ציגל פון איין עק שטאָט אין צווייטן. ברויט האָבן אַרבעטער באַקומען 100 גראַם אַ טאָג. טייל ייִדן האָבן געלעבט פון די זאַפּאַסן, וועלכע זיי האָבן געהאַט פון פאַר דעם קריג. אַנדערע האָבן געטוישט ביי די פּויערים, אַוועקגעגעבן די בעסטע זאַכן פאַר אַ שטיקל ברויט, און דער גרעסטער טייל האָט געהונגערט. די דייטשע מאַכט האָט דורך דעם יודן־ראַט אָנגעהויבן צונעמען דאָס פאַרמעגן פון די ייִדן: בהמות, פערד, ראַדיאָס, מעבל, בעטגעוואַנט א.אַ.וו. דער פּרעזעס גערשונאָק פלעגט שרייען: ייִדן, גיט אַלעס וואָס מ׳פאָדערט פון אייך — וועט מען אייך לאָזן לעבן. „אַ בהמה, וואָס מ׳מעלקט איר, קוילעט מען נישט״.

ערב יום־כפור 1941 איז געקומען אַ נייער באַפעל: אנשטאָט די אָפּאַסקעס זאָלן אַלע ייִדן טראָגן געלע לאַטעס אויף די פּלייצעס און אויפן האַרץ. די לאַטעס האָבן געמוזט זיין 8 צענטימעטער די גרויס. די מאַכט האָט געגעבן אַ באַפעל אַז אַלע ייִדן זאָלן קומען יום־כפור אויף אַ פּלאַץ נעבן שטאָט. דאַן האָט אויסגעבראָכן ביי די ייִדן אַ שרעקלעכע פּאַניק. מיר האָבן פאַרשטאַנען וואָס זיי ווילן מאַכן מיט אונדז. אָבער ווילנדיק נישט ווילנדיק זענען אַלע ייִדן, פאַרקליידעט אין די געלע לאַטעס, געקומען אויף דעם אָנגעוויזענעם פּלאַץ אום יום־כפור.

אַלע ייִדן האָבן אַוועקגעגעבן דעם געביט־קאָמיסאַר זייערע גאָלדענע זייגערס, גאָלדענע פעדערס א.אַז.וו. דאַן האָט מען רעגיסטרירט אַלע ייִדן, מענער און פרויען. די ייִנגערע האָט מען געשיקט אויף אַרבעט אין שטאָט, און די עלטערע האָט מען דערווייל אָפּגעלאָזט אַהיים.

דער טאָג האָט זיך געענדיקט דערווייל בלויז מיט שרעק.

דאַן האָט זיך אָנגעהויבן דער שווערער ווינטער פון 1941. אין מאָנאַט אָקטאָבער איז געקומען אַ באַפעל פון דער מאַכט, דאָס די ייִדן זאָלן געבן פאַר דער אַרמיי פוטערס מיט שטיוול, האָבן

די יידן אַוועקגעגעבן זייערע פוטערס און שטיוול. אַ חוץ דעם האָט מען נאָך געמוזט נייען נייע פעלצן און נייע שטיוול פאַר דער אַרמיי.

עס זענען פאַריבער עטלעכע שטילע מאַנאַטן און מיר האָבן געמיינט אַז מיר וועלן שוין לעבן רויִק. פּלוצלונג — אַ פרישע טראַגעדיע: אין יאַנואַר 1942 איז געקומען אַ באַפעל, דאָס יעדער ייִד זאָל איינצאָלן אַ קאָנטריבוציע פון 7 גראַם גאָלד פער קאָפּ. אַזוי ווי עס זענען געווען ביי אונדז אין שטאָט 5 טויזנט יידן, האָט מען געמוזט איינצאָלן 35 קילאָגראַם גאָלד. דאָס איז געווען אַ גרויס אומגליק, ווייל ביי אונדז זענען געווען פיל יידן אַנגעלאָפענע פון אַנדערע שטעט, נאָך פון 1939, און מ'האָט פון זיי גאַרנישט געקענט פאָדערן.

איז טאַקע געווען זייער שווער. נאָר אַזוי ווי אונדזער שטאָט האָט געלעבט גוט מיטן געביט־קאָמיסאַר, — ער פלעגט זאָגן, אַז סאַרנער יידן זענען גוטע, זיי וועט מען נישט „קאַפּוט מאַכן", — האָט ער צעלייגט די קאָנטריבוציע אויף עטלעכע מאָנאַטן. ביסלעכווייז, מיט גרויס צרות און ליידן, האָט מען אָפּגעצאָלט די קאָנטריבוציע. און אַזוי האָבן מיר מיט צרות, מיט הונגער, מיט קעלט, מיט נויט און פיין, ווער עס האָט אויסגעהאַלטן און ווער עס האָט נישט אויסגעהאַלטן, איבערגעלעבט דעם שווערן ווינטער.

אין חודש אַפּריל איז געקומען אַ פרישע גזירה: אַ געטאָ פאַר די יידן אין פאַרלויף פון 15 טעג. די יידן אַליין מוזן אָפּטיילן עטלעכע הינטער־גאַסן פון דער שטאָט און זיי אַרומצוימען מיט ברעטלעך. דאַן האָט זיך אָנגעהויבן דאָס שרעקלעכע. די יידן האָבן פאַרלאָזן זייערע הייזער, אַלע זענען געלאָפן, ווי נאָך אַ שריפה, אין געטאָ אַריין. אין דער־זעלבער צייט איז באַשטימט געוואָרן אַ יידישע פאָליציי מיט דעם קאָמענדאַנט מאַרגוליעס אין דער שפּיץ. זייער אויפגאַבע איז געווען האַלטן אָרדנונג אין געטאָ, שטיין ביי די פורטקעס און נישט אַרויסלאָזן יידן פון געטאָ און נישט אַריינלאָזן אוקראַינער און פאָליאַקן. יידן האָבן געמעגט אַרויסגיין פון געטאָ נאָר דורך דעם טויער, לויט אַ ספּעציעלע דערלויבניש פון פאָליציי־קאָמענדאַנט. אַז מ'פלעגט כאַפּן אַ ייד אויסער דעם געטאָ אָן אַ פּראָפּוסק, האָט מען אים באַשטראָפט מיט געלד און גע־שלאָגן מכות־רצח. ס'איז געשען אַ פאַל, אַז אַ פרוי איז אַרויסגעגאַנגען אָן אַ פּראָפּוסק פון געטאָ; מ'האָט איר געכאַפּט און איר מיט איר גאַנצער פאַמיליע, וועלכע איז באַשטאַנען פון 7 פּערזאָן, דערשאָסן אין זעלבן טאָג.

דערנאָך האָבן די דייטשן אָנגעהויבן ברענגען מענטשן פון די דערפער אין דער סביבה אין געטאָ אַריין. די דייטשן האָבן ביי זיי אַלץ צוגענומען. ס'זענען אָנגעקומען ידיעות, אַז מ'הרגעט יידן אין ראָוונע, קאָוועל און אַנדערע שטעט אַרום סאַרני. די לאַגע איז געוואָרן מיט יעדן טאָג קריטישער און ערגער. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ הונגער, זאָגאַר אַ שטערבלעכקייט פון הונגער. מיר האָבן געזען, אַז די קאַטאַסטראָפע איז אומפאַרמיידלעך אויך פאַר אונדז.

דאַן האָב איך פאַרגעשלאָגן די חברים און שכנים מאַכן אַן אָנפאַל, פאַרברענען די שטאָט און אַנטלויפן אין די וועלדער. פיל זענען געווען איינשטימיק מיט מיר, און אַ טייל זענען געווען קעגן. זיי האָבן געזאָגט, אַז מ'טאָר נישט אַרויסרופן דעם וואָלף פון וואַלד, ווען ער קומט נישט אַליין. אין פיל ערטער זענען טאַקע שוין די געטאָס ליקווידירט געוואָרן. אָבער ביי אונדז וועט עס צו דעם נישט קומען, ווייל מיר גייען אַלע אַרבעטן און מ'צאָלט אַלע קאָנטריבוציעס, נאָר מ'דאַרף זיין צוגעגרייט צו יעדן פאַל. ווען עס וועט ח"ו קומען דער טאָג — זאָלן מיר זיין אָרגאַניזירט, קענען שטעלן אַ ווידערשטאַנד און זיך נישט לאָזן פירן ווי שעפּסעלעך צו דער שחיטה, אַזוי ווי עס האָט פּאַסירט אין אַנדערע שטעט.

מיר האָבן טאַקע זיך אָנגעהויבן אָרגאַניזירן. ס׳האָט זיך וועגן דעם דערוווּסט דער יידישער קאָמענדאַנט פון פאָליציי, מארגוליעס, און ער איז נישט געווען קעגן דעם. ער האָט געזאָגט: האַלט זיך, חברים, שטאַרק! מיר וועלן זיך נישט לאָזן שעכטן ווי די קעלבער. איינמאָל זיצנדיק מיט דעם פרעזעס פון יודן־ראַט גערשונאָק, וועלכער איז געווען מיינער אַ שכן, האָבן מיר זיך צערעדט וועגן דעם טרויעריקן סוף פון אַלע שטעט אַרום סאַרני. ווען איך האָב מיך צו אים געווענדעט וועגן אָרגאַניזירן זיך אין דער שטיל צו אַ ווידערשטאַנד, האָט מיר גערשונאָק געענטפערט: איר דאַרפט מיר גאָרנישט דערציילן, נאָר טוט ווי איר געפינט פאַר נייטיק. פון זיין ענטפער האָב איך פאַרשטאַנען, אַז ער איז איינשטימיק מיט אונדז. דאַן האָט אונדזער צוגרייטונגס־אַרבעט זיך פאַרשטאַרקט און די גאַנצע שטאָט יידן איז דורכגענומען געוואָרן מיט דעם געדאַנק וועגן דערקלערן אַ קאַמף די מערדער.

מיר זענען געווען אין געטאָ פון אַפּריל ביז אויגוסט 1942. דעם 23־טן אויגוסט האָבן זיך אָנגעהויבן די שרעקלעכע טעג פון ליקווידאַציע פון געטאָ: די אוקראַינישע פאָליציי האָט אַרומגערינגלט דעם געטאָ, די יידישע פאָליציי האָט מען שוין צו די פורטקעס נישט צוגעלאָזט, אויף אַרבעט האָט מען שוין קיינעם פון געטאָ נישט אַרויסגענומען. מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז ס׳איז שוין אונדזערע לעצטע טעג, און מיר האָבן שוין נישט וואָס צו פאַרלירן און עס איז שוין געקומען די צייט פון נקמה.

מיטוואָך, דעם 24־טן אויגוסט, האָבן כמעט אַלע יידן פון אונדזער געטאָ זיך צונויפגעקליבן אין יודן־ראַט. מיר האָבן איינגעטיילט די מענער אין גרופּעס פון 50 מאַן מיט אַ גרופּענפירער בראש. יעדע גרופּע האָט געהאַט איר אויפגאַבע צו דערפילן. מיר האָבן צוגעגרייט גראַנאַטן, קאַוסטישע סאָדע אויף אויסברענען די אויגן, בענזין, גאַז אונטערצוצינדן די שטאָט, און מיר האָבן געוואַרט אויף אַ באַפעל. דער הויפּט־קאָמענדאַנט אויף דעם טאָג איז געווען דער פאָליציי־קאָמענדאַנט מאַרגוליעס. מיר האָבן באַקומען אַ באַפעל פון די דייטשן, דאָס אַלע יידן זאָלן דאָנערשטיק, דעם 25־טן אויגוסט זיך מעלדן צום טויער פון געטאָ, און לויט דעם אלף־בית אַרויסרופן יעדע פאַמיליע פון געטאָ. מיר האָבן באַקומען דעם באַפעל מיטוואָך. מיר האָבן געהאַט צייט ביז דאָנערשטיק פרי אַלץ צוצוגרייטן. נאָר דאָ האָט זיך קעגנגעשטעלט דער סעקרעטאַר פון יודן־ראַט נוימאַן און אויפגעקלערט דער באַפעלקערונג, אַז מען רופט נישט צו אומברענגען, נאָר אויסצוקלויבן געזונטע מענטשן צו דער אַרבעט. דער עולם האָט זיך געלאָזט פאַרפירן פון אים און גאָרנישט געטאָן. מיר האָבן אויך באַקומען אַ באַפעל פון קאָמענדאַנט מאַרגוליעס, אַז מיר זאָלן אויף אייגענער האַנט גאָרנישט טאָן, נאָר וואַרטן אויף דאָנערשטיק, דעם 25־טן אויגוסט.

די נאַכט פון מיטוואָך אויף דאָנערשטיק זענען מיר נישט געשלאָפן. מיר האָבן צוגעגרייט אייזערנע לאָמען און געזעסן גרייט נעבן טיר, אָפּוואַרטנדיק די מערדער. אַזוי איז די נאַכט פאַריבער אין שרעק, קלערנדיק וועגן אונדזער סוף. דאָנערשטיק, דעם 25־טן אויגוסט, 6 אַ זייגער פרי, האָבן מענטשן אָנגעהויבן קומען צום טויער פון געטאָ. 7 אַ זייגער אין דער פרי זענען געקומען די ס.ס. און זשאַנדאַרמעריע מיט דעם געביט־קאָמיסאַר. זיי האָבן אָנגעהויבן אַרויסרופן לויטן אלף־בית די יידן פון געטאָ. ווען ס׳האָבן זיך פאַרזאַמלט 300 מאַן, האָט מען זיי אַוועקגעפירט. אין געטאָ זענען אַרומגעגאַנגען אוקראַינישע פאָליציי און געקוקט אין די הייזער. יידן, וועלכע האָבן נישט פאַרלאָזט די הייזער, האָט די פאָליציי דערשאָסן. פיל יידן זענען באַגאַנגען זעלבסטמאָרד פון פאַרצווייפלונג, דורך פאַרסמען זיך.

אַזוי איז אויך אַרויסגעפירט געוואָרן מיין משפחה: מיין מוטער, שוועסטער שרה מיט צוויי

קינדער, די צווייטע שוועסטער טויבע מיט צוויי קינדער, איך מיט מיין פרוי און קינד, פעטערס, מומעס, שוואָגערס, שוועגערינס, קוזינס און קוזינקעס. מ׳האָט אונדז אַלע פאַרפירט אויף דער צווייטער זייט, אויף אַ פלאַץ אַרומגעצוימט מיט 2 רייען שטעכל־דראָט. פון איין אַרומצוימונג ביזן צווייטן איז געווען אַ מרחק פון אַ מעטער. צווישן די צוויי אַרומצוימונגען זענען אַרומגעגאַנגען דייטשע און אוקראַינישע פאָליציי. ווען עמעצער האָט זיך דערנענטערט צום פלויט, האָבן זיי אים געשאָסן אויף טויט.ביים טויער פון לאַגער זענען געשטאַנען 2 פולעמיאָטן. ווען מ׳האָט אונדז געבראַכט אין דעם לאַגער, זענען דאָרט שוין געווען יידן פון די אַרומיקע דערפער און שטעטלעך: דאָמבראָוויץ, בערעזשניץ, ראַקיטנע, קליעסאָוו — בסך הכל 14,000 יידן.

איך האָב געטענה׳ט צו מאַרגוליעס׳ן, דאָס ער האָט צוגעזאָגט מיר זאָלן זיך נישט לאָזן שעכטן ווי די קעלבער און צום סוף האָט ער אונדז נישט געלאָזט פירן אונדזער צוגעגרייטן קאַמף. האָט ער מיר געענטפערט: „פאַרפאַלן, אַזוי איז אונדזער גורל. וואָס האָבן מיר געדאַרפט טאָן? אַנטלויפן, זיך אַליין ראַטעווען און אונדזערע פרויען און קינדער איבערלאָזן אין די הענט פון די מערדער זיי זאָלן פון זיי שניידן שטיקער? בעסער שוין אַלע צוזאַמען גיין אין גרוב אַריין!" דאָס זענען געווען זיינע לעצטע ווערטער.

איך האָב דאָרט אויך געטראָפן מיינעם אַ ברודער מיט אַ פרוי און פיר קינדער, געבראַכט פון קליעסאָוו. זיי און מיר, די גאַנצע משפחה, זענען צוזאַמען געלעגן און אָפגעוואַרט דעם שרעקלעכן טויט. עס איז געווען אַ גרויסע היץ, מענטשן האָבן געחלשט פון דורשט. פאַר אַ פלעשל וואַסער האָט מען אַוועקגעגעבן די אוקראַינישע פאָליציי גאָלדענע זייגערס און גאָלדענע פינגערלעך. פאַפיר־געלט האָט מען געריסן און געוואָרפן אין די בתי־שימוש אויס שרעק צו האַלטן ביי זיך געלט.

דעם 25־טן אויגוסט, 2 אַ זייגער נאָכמיטאָג האָט מען גענומען אַרויסרופן אַלע ראָקיטנער פון לאַגער. 500 זענען אַרויס. באַלד ביים טויער האָט מען ביי זיי צוגענומען די פעקלעך, אַלץ וואָס זיי האָבן נאָר פאַרמאָגט און געלאָדנט אויף פורן, וועלכע זענען געווען צוגעגרייט ביים טויער. אַ קילאָמעטער פון לאַגער האָט זיך געפונען אַ וועלדל, דאָרט זענען געווען אויסגעגראָבן דריי גרויסע גריבער. די דייטשן האָבן אַהין געפירט די קרבנות, די ערשטע 500, געהייסן זיי זיך אויסטאָן, לייגן אין גרוב אַריין, און די מערדער האָבן זיי אויפן אָרט דערשאָסן.

איך בין אַזוי געשטאַנען און באַהאַנדלט מיט חברים אונדזער האָפנונגסלאָזע לאַגע. פלוצלונג זע איך מענטשן לויפן און די שטעכעדיקע דראָטן זענען דורכגעריסן. ווי אַן עלעקטרישע קראַפט האָט עס מיר אַ שטויס געגעבן: לויפן! איך האָב נישט פאַרשטאַנען וואָס און ווען, נאָר מ׳דאַרף לויפן! איך האָב געלאָזט שטיין מיין חבר וארטשון און אָנגעהויבן לויפן, פאַרגעסנדיק אַפילו אַז איך האָב אַ פרוי מיט אַ קינד. ווען איך בין געלאָפן איבער די דראָטן, איז שוין דאָרט געווען אָנגעזאַמלט דורך די פאָר מינוט אַ באַרג — הויך אַ מעטער — פון מענטשן טויטע, פאַרווונדעטע און פאַרחלשטע. זיי זענען געפאַלן פון די שיסערייען פון די דייטשע און אוקראַינישע זשאַנדאַרמעריע. איך האָב אויך דערזען, אַז די באַראַקן, פול מיט מענטשן, ברענען. דאָס האָבן די דייטשן זיי אונטערגעצונדן.

איך בין געלאָפן, געשוועבט איבער בערג פון טויטע קערפערס. די קוילן זענען דורכגעלאָפן מיט אַ פייף דורך די אויערן. גראַנאַטן זענען געפאַלן, אַ פייער, אַ גיהנום פון אַלע זייטן. איך בין געלאָפן, אָבער איך האָב דאַן נישט געוווּסט וואָס איך טו. ווען איך האָב זיך שוין געפונען אַ 400 מעטער פון דעם לאַגער, האָב איך דערהערט די שטימע פון מיין שוועסטער

טויבע. זי איז נאָכגעלאָפן נאָך מיר און געשריען: שטיי, וואַרט, לאָמיר זיך נישט שיידן, לאָמיר לויפן צוזאַמען! ווען מיר זענען צוגעקומען צו דער ערשטער גאַס פון שטאָט, האָבן די באַנדיטן אונדז פאַרשטעלט דעם וועג. מיר האָבן פאַרלוירן איינער דעם צווייטן. זי איז אַריינ־געלאָפן צו אַ פּאָליאַק אין שטוב און איך מיט נאָך 2 יידן זענען אַרויפגעשפּרונגען צו אַ פּאָליאַק אויף אַ בוידעם. דאָרט איז געווען אַ ביסל שטרוי, האָבן מיר זיך באַהאַלטן און געלעגן. אין צען מינוטן אַרום האָבן מיר געהערט, אַז די דייטשן גייען אַרום איבער די הייזער און זוכן. אַ פּוילישע פרוי האָט געזאָגט: דאָ אין שטאַל האָבן זיך באַהאַלטן דריי יידן. די דייטשן זענען אַריינגעקומען אין שטאַל און אָנגעהויבן שרייען. מיר האָבן נישט געענטפערט און זיי זענען אַוועק. פיל יידן האָבן זיי געפונען אין די סטאָדאָלעס, סעדער און גערטנער, און אויפן אָרט דערשאָסן. אַ שעה שפּעטער זענען געקומען אוקראַינער זוכן אין שטאַל און אויפן בוידעם. נאָר אַ דאַנק דעם וואָס מיר זענען געווען באַהאַלטן אין שטרוי, האָבן זיי אונדז נישט געפונען. אַרום 12 ביינאַכט, ווען מיר האָבן געהערט אַז די שיסערייען מיט די אויפרייסן זענען אַ ביסל שטילער געוואָרן, האָבן מיר אַלע דריי אויפגעריסן די זייט פון דאַך און אַרויסגעקראָכן פון בוידעם.

די נאַכט איז געווען אַ ליכטיקע עס איז געווען 14 טעג אין אלול. מיר זענען אַריבער איבער פיל טויטע קערפּערס, וועלכע זענען געלעגן אין די גערטנער. מיט הינטערוועגן, איבער פּלויטן און פּאַרקאַנעס, זענען מיר אַרויס פון שטאָט, דערגרייכט דעם טייך סלושטש און געגאַנגען אַ גאַנצע נאַכט מיט דעם ברעג פון טייך, ביז מיר זענען געקומען אין דערפל לושיק, 7 ק״מ פון סארני.

דאָ איז אונדזער לאַגע ווידער געוואָרן אַן ערנסטע. מיר האָבן נישט געוווסט וואָס צו טאָן, ווו זיך אַהינצוטאָן. מיר האָבן מורא געהאַט פאַר די שיין פון דער זון, פאַרן שאָטן. מיר האָבן געציטערט, אַז אָט אָט וועלן די באַנדיטן אונדז ווידער כאַפּן. אונדזער פאַרצווייפלונג איז געווען גרויס. זאָגט צו מיר דער ה׳ אָלשאַנסקי: לאָמיר זיך אַריינוואַרפן אין טייך און דערטרינקען! האָב איך אים געענטפערט: ניין! אויב איך האָב מיך שוין געראַטעוועט פון די מערדער, זאָל איך איצט מיך דערטרינקען? צו דעם האָב איך צייט!

צווישן אונדז האָט זיך אָנגעהויבן אַ חילוקי־דעות: איך האָב געוואָלט אין דאָרף אַריין, און די אַנדערע 2 חברים — אין וואַלד. זענען זיי טאַקע געגאַנגען אין וואַלד, מיינענדיק, אַז דאָרט וועלן זיי זיך בעסער אויסבאַהאַלטן. איך בין געגאַנגען אין דאָרף סטרילסקי, ווייל איך האָב דאָרט געהאַט באַקאַנטע.

אין דאָרף האָב איך מיך אַ לענגערע צייט אויסבאַהאַלטן ביי פּויערים, פיל זיך אָנגעלטן נויט און קעלט, קראַנק געוואָרן אויף כלעראליי קרענק. סוף כל סוף האָב איך געזען, אַז איך וועל דאָרט נישט אויסהאַלטן, בין איך אויך אַוועק אין די וועלדער, ווו איך האָב זיך אָנגעשלאָסן אין אַ פּאַרטיזאַנער־גרופּע און האָב דערלעבט די באַפרייונג.

צבי פערלשטיין

ילדה קטנה בגיטו

עת אני מסתכלת סביבי, רואה אני את עצמי בסארני, ואני אז בת 14 — נערה צעירה, מלאת מרץ ושמחת חיים. לבי שאף למרחב, אך היינו סגורים בחומות הגיטו, והמשטרה האוקראינית בפיקוד אנשי ס.ס. שמרה עלינו לבל ימלט איש מאתנו.

ימים נוראים היו אז, מדוכאים היינו בנפש ועייפים בגוף. אנשים בגיל עמידה נכנעו לגורל — חיכו לנסים, אבל הנוער לא רצה לקבל עליו את הגזירה: תכופות היו מתאספים ודנים במצב, היו מחפשים דרך לשבירת העול הכבד (סיפר לי על כך אחי שלום ז״ל, שאף הוא השתתף בדיונים אלה והצטרף אחר כך למחתרת, שפעלה ביערות שבסביבת סארני ונרצח בשעת פעולה קרבית). פעולות אלה נשאו עדיין אופי מתון, כי איש לא פילל, שהאסון יהיה כה גדול. אולם עבר רק זמן קצר, והכל התחילו להרגיש בשואה המתקרבת.

והנה הגיע היום הנורא: הרוצחים סגרו על הגיטו מכל צד. רק עתה הבינו המבוגרים את הצפוי לנו, והנוער גמר אומר להתנגד בכוח לצורר הנאצי. אחי שלום גילה סודות רבים לאבי, ואנו הילדים התלחשנו בינינו. מובן שלא הבינונו הכל. בלבי חשבתי, כי הנאצים מתכוונים לקומוניסטים בלבד וכי לשאר הישוב היהודי לא יאונע כל רע. הן לא אשמנו, לא עברנו על חוק, למה יתעללו בנו?

בימים ההם חיה כל משפחתנו; אבא, אמא וששת הילדים — בצוותא. הורי, ככל ההורים היהודים, היו יראי ה׳ ומסורים למשפחה, שהיתה ראש דאגתם תמיד. ביום בו נצטווינו להתיצב במקום המיועד, החליטו הורי שלא להשמע לפקודה ולהסתתר בבונקרים. אבא חילק אותנו לשתי קבוצות ואמר לנו: ״ילדי, עתה נצא נגד האויב, כשאנו מחולקים בשתי קבוצות, דוגמת יעקב אבינו בצאתו לקראת עשיו״.

לא ברורים היו לי דברי אבא, אבל האינסטינקט אמר לי שיש לציית להורים, וכך ישבנו נחבאים בשני מקומות נפרדים.

הטרגדיה לא איחרה לבוא; יהודי סארני הובלו כצאן לטבח. אנו בבונקרים טרם ידענו על הנעשה, רק לפנות ערב הגיעה אלינו הזעקה המחרידה. זה היה קולם של אלפי היהודים הנט־בחים: ״שמע ישראל, ה׳ אלהינו...!״

יונה בורקו—שרמאן

דאס לעבן אין געטא

אין אַפּריל 1942 האָבן די דייטשן אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז די יידן, סיי מענער סיי פרויען און קינדער, מוזן אָפּרייניקן די חורבות פון אַ גרויסן מויער אין צענטער שטאָט — במשך פון 8 טעג. אויב דאָס וועט נישט געמאַכט ווערן ביז דעם טערמין — דראָט זיי אַ פאַרניכטונג. די אַרבעט מוז אויסגעפירט ווערן מיט אייגענע כוחות, נישט באַנוצנדיק קיין מאַשינען און אויך נישט קיין פערד. אַלץ מוז נאָר מיט די אייגענע הענט אַרויסגעטראָגן ווערן אונטער דער שטאָט, אַ מהלך פון 2 קילאָמעטער. אַפילו קינדער פון 10 יאָר האָבן געמוזט מיטהעלפן אָפּרייניקן דעם פּלאַץ. עס האָט אויך מיטגעאַרבעט דער גאַנצער יודן־ראַט מיטן פרעזעס בראש.

דעם 15־טן אַפּריל 1942 האָבן די דייטשן איינגעאָרדנט אַ געטאָ אין דעם מזרח־טייל פון

שטאָט, עטלעכע גאַסן אַרומגעצוימט מיט אַ הילצערנעם פּלויט און באַוואַכט מיט יידישע און אוקראַינישע פּאָליציי. אין דעם געטאָ זענען איינגעשלאָסן געוואָרן אַלע יידן פון סאַרני און די אַרומיקע דערפער — ביז 6000 יידן. די וווינונג־באַדינגונגען זענען געווען געפערלעכע — 15 פּערזאָן אין אַ צימער. דאָס האָט געברענגט צום אויסברוך פון פאַרשידענע קרענק.

ענדע 1941־טן יאָר האָבן די דייטשן אַרויפגעלייגט אויף די יידן אַ קאָנטריבוציע פון 13 קילאָ גאָלד. אין חודש מאַי פון יאָר 1942 איז אַרויפגעלייגט געוואָרן די 2־טע קאָנטריבוציע אין דער גרויס פון אַ פערטל מיליאָן רובל. אין יולי 1942 איז אַרויפגעלייגט געוואָרן די 3־טע קאָנטריבוציע אין דער הויך פון 7 גראַם גאָלד פער קאָפּ. די יידן האָבן געמאַכט אַלע אָנשטרענגונגען אָפּצוצאָלן די קאָנטריבוציע, כדי צו ראַטעווען זיך דאָס לעבן. דאָס האָט אָבער נישט געהאָלפן. די לעבנס־באַדינגונגען אין געטאָ זענען געווען זייער שווערע. מ'האָט געמוזט אַרבעטן אַ גאַנצע וואָך שווער און ביטער, און באַשפּייזונג האָט מען באַקומען נאָר 100 גראַם ברויט טעגלעך. אויב מ'האָט נישט געוואָלט שטאַרבן פון הונגער, האָט מען געמוזט בגניבה זיך אַרויסבאַקומען פון געטאָ און עפּעס פאַרטוישן אָדער פאַרקויפן פאַר אַ ביסל שפּייז. מענטשן זענען געשוואָלן געוואָרן פון הונגער. פאַמיליע יצחק טשאַרנאָטאַ, וועלכע האָט געציילט 9 נפשות, און פאַמיליע לוצקי, פון 4 נפשות, זענען דערשאָסן געוואָרן דורך געסטאַפּאָ, ווייל די פאַמיליענפאָטערס זענען אַרויסגעגאַנגען פון געטאָ זיך שאַפן אַ ביסל שפּייז. איינער, שלמה בורקאָ, האָט זיך געמאַכט אַ פּרימיטיוו מילכל פון 2 שטיינער, כדי צו צעמאָלן אַ פּאָר קילאָ זיאַרנעס. דאָס האָט ער באַנוצט פאַר זיך און עס האָבן זיך מיט דעם באַהאָלפן אויך שכנים, איז ער פאַר דעם דערשאָסן געוואָרן דורך דער געסטאַפּאָ מיט דער גאַנצער פאַמיליע פון 4 פּערזאָן. ———

יוסף וואָלף

די ליקווידאַציע

אַנגעהויבן האָט עס זיך אין די ערשטע טעג מיט אַ פּראָצעסיע, וואָס די גלחים האָבן איינגעאָרדנט. עס זענען דעמאָלט אויסגעמאָרדעט געוואָרן איבער 100 פּערזאָן. אַזוי האָבן די אוקראַינער אויפגענומען די אַריינמאַרשירנדיקע דייטשן.

אַ טויט־שרעק האָט אַרומגענומען יעדן באַזונדער, ווען אונטער די קלאַנגען פון קלויסטערגלאָקן האָבן אָנגעהויבן שטראָמען פון אַלע אַרומיקע דערפער מאַסן פּויערן מיט מעסערס און מיט העק קיין סאַרני, ווו די יונגע גלחים האָבן געהאַלטן פייערדיקע העץ־רעדעס, דאָס די יידן זענען שולדיק אין אַלעמען. אָבער איידער זיי האָבן נאָך באַוויזן צו ענדיקן די יידן־העצע, האָבן זיך באַוויזן אין אַלע גאַסן פּלאַקאַטן מיט דער אונטערשריפט פון גענעראַל קאָך, אַז די פּויערן זאָלן זיך נישט מישן אין פּאָליטיק און זיך פונאַנדערגיין יעדער צו זיין אַרבעט און קיינעם נישט אָנרירן. די פּראָצעסיע האָט זיך געענדיקט רואיק.

גלייך האָט זיך פאָרמירט די אוקראַינישע פּאָליציי מיט דעם אוקראַינישן אַרטיסט דוטקעוויטש אַלס ראַיאָן־קאָמיסאַר און אַדוואָקאַט מארינוק אַלס בירגערמייסטער. די ערשטע אויפגאַבע זייערע איז געווען צו רעאָרגאַניזירן די אָרטיקע דרוקעריי צום דינסט פון יידן־העצע (מיט יידישע זעצערס). יעדן טאָג האָט מען אַרויסגעלאָזט אַנדערע פּאַמפלעטן און באַשמוציקונגען אויף דער יידישער באַפעלקערונג. זיי זענען נאָך געגאַנגען ווייטער און האָבן אַראָפּגעבראַכט אַ פילם, וועלכער האָט דעמאָנסטרירט די קרייצונג פון יעזוסן.

די יידן האָבן זיך פּאַרטיידיקט מיט דעם איינציקן מיטל פון פּלייסיקער אַרבעט פאַר די נאַצישע גזלנים, דורך דעם יודנראַט מיט דעם "אָבעריודע" אַדוואָקאַט נוימאַן (פון קאַליש, פּוילן) בראש. דער אַדוואָקאַט איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין דעם בעסטן און פּלייסיקסטן מיט־אַרבעטער פאַר די נאַציס.

יעדן טאָג פלעגט ער גיין צום געביט־קאָמיסאַר ברענגען נייע באַפעלן און זיי אויספירן פּינקטלעך מיט דער הילף פון דעם אוקראַינישן אַרבעטס־קאָמענדאַנט סיוואַק און דער יידישער געטאָ־פּאָליציי, מיטן קאָמענדאַנט מאַרגוליעס בראש. פון טאָג צו טאָג איז די לאַגע געוואָרן ערגער. מען האָט באַפוילן יעדער פרוי באַזונדער צו טראָגן ציגל פון איין עק שטאָט אין דער צווייטער, אָן שום נוצן. אין געטאָ איז געוואָרן אַ הונגער. ווער עס האָט געוואָלט אַריינשמוגלען לעבנסמיטל, קומענדיק פון דער אַרבעט, האָט די געטאָ־פּאָליציי עס צוגענומען פאַר זיך.

דערנאָך האָט זיך אָנגעהויבן דאָס אומגליק מיט קאָנטריבוציעס. די ערשטע קאָנטריבוציע אין דער הויך פון 35 ק"ג גאָלד איז דורך דער יידישער באַפעלקערונג אַריינגעטראָגן געוואָרן צו דער באַשטימטער צייט. די צווייטע אָבער פון 75 ק"ג גאָלד — אין משך פון 8 טעג — איז געשאַפן געוואָרן ערשט נאָכדעם ווען אַלע האָבן אויסגעטאָן די קידושין־רינגלעך און אַרויס־גענומען די גאָלדענע ציין.

14 טאָג אין אלול תש"ב (1942) איז געקומען די גזירה.

די אוקראַינישע פּאָליציי האָט זיך פאַרזאַמלט אין די קאַזאַרמעס מיט דעם אויסרייד, דאָס זיי באַקומען דאָרטן די אוקראַינישע פאָן, אָבער ווירקלעך האָט מען זיי דאָרט געגעבן אינסטרוק־ציעס. דעם זעלבן טאָג האָבן זיי אַרומגערינגלט דעם געטאָ.

איך האָב דעם טאָג געהאַט אַ פאַרגעפּיל און מיט איין שעה פריער בין איך מיט מיין פרוי אַנטלאָפן אין אַ קלויסטער — וואָס האָט זיך דאַן געבויט און אין וועלכן איך האָב געאַרבעט — אין קריסטלעכן טייל פון שטאָט פּאָליעסקע. עס האָט נישט לאַנג געדויערט און איך האָב שוין געהערט שיסערייען פון געטאָ.

איך האָב זיך באַהאַלטן אין קופּאָל פון קלויסטער, פון וואַנען איך האָב געהאַט די מעגלעכקייט אַלץ צו אָבסערווירן. דאָס געטאָ איז געווען אַרומגערינגלט מיט אַ שטאַרקער וואַך און אויך די שטאָט איז געווען אַרומגערינגלט מיט גרעסערע אָפּשטאַנדן. אין יעדן ווינקעלע פון שטאָט זענען אַרומגעגאַנגען געהיים־אַגענטן מיט הינט. אויך רייטער זענען אַרומגעריטן. אייניקע יידן, וועלכע האָבן פּרובירט אַנטלויפן, זענען גלייך געכאַפּט געוואָרן און צעבלוטיקטע צוריקגעפירט געוואָרן. ס'איז אוממעגלעך געווען, דאָס אפילו איין נפש זאָל זיך פון דאָרטן אַרויסבאַקומען. און דאַ קומט צו מיר צו גיין דער סטאַראָסטע פון קלויסטער, יאַקאָווענקאָ, און זאָגט צו אונדז: "..ווי גאָט איז אייך ליב, אויב איר ווילט נישט, אַז איך זאָל אומקומען צוזאַמען מיט אייך, זאָלט איר גלייך אַוועק פון דאַנען.

איך בין אָבער דאָרט ווייטער פאַרבליבן ביז אויפן צווייטן טאָג. פון דאָרט בין איך אַוועק נישט ווייט אויף דעם קריסטלעכן בית־עולם, וווּ איך האָב זיך באַהאַלטן צווישן די קברים.

די באַנען זענען געווען פול געפּאַקט מיט יידן פון אַרומיקע שטעטלעך: קליעסאָוו, ראָקיטנע, דאָמבראָוויץ, ראַפאַלאָווקע און אַזוי ווייטער, וועלכע זענען געפירט געוואָרן קיין סאַרני. פון דאָרט זענען זיי געפירט געוואָרן אין לאַנגע רייען, אונטער אַ שטרענגער וואַך, צום לאַגער אויף פּאָליעסקע הינטער די דראָטן. אויך ציגיינער האָט מען געפירט אין דעם זעלבן לאַגער.

דער הער נוימאַן — דער "אבער־יודע" — האָט נאָך פּרובירט באַרואיקן די מאַסן. אָבער דאַן האָט ער באַקומען געשלאָגן פון די ציגיינער. עס איז געוואָרן אַ טומל. דער הער נוימאַן האָט פּרובירט פון הינטער די דראָטן זיך ווייזן פאַר דעם געביט־קאָמיסאַר און ווייזן זיין טעקע מיט גאָלד, אָבער דער געביט־קאָמיסאַר האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט, דאָס הייסט, אַז ער דאַרף אים שוין מער נישט. ער מעג שוין גיין גלייך מיט אַלע יידן.

דאַן האָט נוימאַן זיך געווענדעט צו די מענטשן מיט די ווערטער: "מיר האָבן דעם פּראָצעס פאַרשפּילט!" און זיך געווענדעט דער ערשטער מיט זיין פאַמיליע צו די גריבער.

דאָס שיסעריי ביי די גריבער האָט מען געהערט אין דער גאַנצער שטאָט. דער טומל איז געוואָרן נאָך גרעסער. איינער, יוסף גענדעלמאַן, האָט מיטגעבראַכט אין קעשענע אַ שער, און אַ ציגיינער האָט מיט דער שער איבערגעשניטן די דראָטן. די מאַסן האָבן זיך אַ לאָז געטאָן צו אַנטלויפן. דאַן האָט מען אַ לאָז געטאָן אויף זיי אַ פייער פון מאַשין־געווער און גראַנאַטן און מען האָט פאַרלייגט דאָס טירל מיט אַ באַרג פון מענטשן. די איינציקע גליקלעכע איז געווען פייגעלע שוואַרץ, וואָס אַ דייטש האָט זיך איינגעשטעלט פאַר איר און זי אַרויסבאַקומען פון הינטער די דראָטן.

(פון "יידישע צייטונג", תל־אביב, 8.9.1955) **אברהם פריילין**

דער אומקום

...דעם 26.9.1942 ביינאַכט איז דאָס געטאָ געוואָרן אַרומגעשטעלט מיט פּאָליציי און שווערע וואָפן, אַלע יידן זענען געוואָרן אַרויסגעטריבן פונם געטאָ און אויסגעשטעלט צו פינף אין אַ ריי און געטריבן געוואָרן קיין פּאָליעסקע. דאָרט זענען שוין געווען צונויפגעטריבן די יידן פון בערעזניץ, קליעסאָוו און דאָמבראָוויץ, אַן ערך פון 20 טויזנט מענטשן, צוזאַמען מיט אונדז — איבער 25 טויזנט. דאָרט זענען מיר געווען אַ גאַנצן טאָג.

אין אָוונט איז געוואָרן פאַראָרדנט, דאָס די ערשטע 500 מענטשן פון ראַקיטנע זאָלן אַרויס און זיך אויסשטעלן אין אַ ריי. דאָרט האָבן שוין געוואַרט פויערן מיט וועגענער. ווידער איז אַרויס אַ פאַראָרדנונג, דאָס אַלע זאָלן זיך אויסטאָן נאַקעט. די מלבושים האָט מען אַרויפגעלייגט אויף די וועגענער, און די מענטשן זענען געטריבן געוואָרן אין שכנותדיקן וואַלד אַריין, דאָרט האָט מען זיי פאַרניכטעט.

נאָך איין שעה צייט, ווען זיי האָבן זיך אָפּגעפאַרטיקט מיט דער ערשטער פּאַרטיע, זענען די רוצחים געקומען נאָך די אַנדערע 500 מענטשן און אויך זיי פאַרניכטעט.

אַזוי האָבן זיי אַרויסגעפירט 4 פּאַרטיעס.

די מענטשן האָבן זיך דאַן אָרגאַניזירט, שוין נישט האָבנדיק וואָס צו פאַרלירן. וויסנדיק, דאָס אויף אַלע וואַרט דאָס זעלבע, האָבן זיך אַלע פאַרזאַמלט. אין שפּיץ איז געשטאַנען דער יידישער העלד מיגדאַל פון שטעטל סעלישטש, נעבן כעלם. ער האָט געשיקט 2 מיידלעך, זיי זאָלן פאַררעדן די וואַך. ווען די מיידלעך האָבן גערעדט מיט דער וואַך, האָבן מיגדאַל מיט זיינע זין איבערגעהאַקט די דראָטן אין 4 פּלעצער און אַלע האָבן זיך געלאָזט לויפן אין וואַלד אַריין. די פּאָליציי האָט געעפנט אַ פייער און אַלע באַשאָסן.

500 מענטשן איז געלונגען אַנטלויפן אין וואַלד. די רעשט מענטשן זענען דעם זעלבן טאָג פאַרניכטעט געוואָרן. זיי זענען אַלע געטריבן געוואָרן אין די גריבער און דערשאָסן געוואָרן. אַזוי זענען געוואָרן פאַרניכטעט 25 טויזנט יידן. פון זיי אַלע זענען פאַרבליבן 40 מענטשן.

ישראל קורק

במגרש ההשמדה

גרתי במחנה של בעלי האומנויות. לא היה לנו שום קשר עם הגיטו הגדול. היה רק איש אחד, לומבסקי שמו, שהיה בא להודיע לנו בקשר לעניני העבודה. בכל חדר־דירה באותו מחנה גרו 2—3 משפחות.

יום אחד נמסר לנו על ידי השוטר צבי פרלשטיין, כי עלינו להתכונן לבריחה על ידי פריצת הגדר וכי, לשם כך, עלינו להצטייד בסכינים ובכל דבר אחר המתאים למטרה זאת. חיכינו לאות, אלא שלא קרה דבר.

בסביבה שבה גרנו לא ידענו על מה שעמד להתרחש. היה זה ביום ד׳ של השבוע. עבדנו כרגיל. ביום ה׳, כאשר קמנו כדי לצאת לעבודה, ראינו כי המחנה הקטן שלנו הוקף שוטרים אוקראינים וגרמנים. השעה היתה עוד מוקדמת. בשעה 6—7 בבוקר החלו מוציאים את כולנו מן הבתים ולא נתנו לנו לקחת חפצים.

הובלנו לברמאצקה, לא הרחק מבית־המרחץ העירוני, בדיוק מול היציאה לרחוב הרחב. שם נאספו באותה שעה כמעט כל יהודי הגיטו. אחר כך נקראו כל האנשים, לפי הרשימות ולפי האלפא־ביתא. ואלה ששמותיהם נקראו צריכים היו לצאת קבוצות־קבוצות, כל אחת 500 יהודים, שעברו את כל הרחוב הרחב והובלו לצד פוליסקה. חצינו את הכביש ומהרחוב הרחב פנינו שמאלה ועברנו על יד פסי מסילת־הברזל.

כשהגענו לפוליסקה, היו שם כבר יהודי רוקיטנו, קלוסובה, ברזניץ ודומברוביצה. הם נמצאו כבר שם יום שלם. אין לתאר מה שהתרחש שם. בין הנמצאים היו כבר מתים אחדים. והחיים היו ללא אוכל ומים. מענין הוא, שאחדים סחבו אתם גם למקום הזה חבילות ואף מזוודות.

בתוך המחנה היו שלושה צריפים, גדושים בני־אדם עוד מן היום שלפני כן. נפוצו שמועות כי הגרמנים בוחרים את הצעירים ושולחים אותם לעבוד, ואילו את הזקנים ישלחו חזרה לבתיהם.

היה יום קיץ חם ביותר.

כך עבר הזמן עד שלוש־ארבע אחר הצהרים כשנחתכו חוטי הגדר. נכון הדבר, שהגרמני שעמד ליד הפירצה סר הצידה, כי קיבל תשלום בעד זה. מאחר שנאמר לנו קודם לכן שעלינו להתכונן, היה לכל אחד מאתנו בכיסו משהו, מספריים וכו׳. אך ייתכן שהיו אלה הפליטים שחתכו את הגדר. (מדוע היו הפליטים ל״שלעגערס״? — כי אם היודן־ראַט הטיל על מישהו תשלום סכום מסויים, והלה סירב, לא היה נוח לשלוח אליו איש סארנאי מוכר לו, אלא היו שולחים אליו אחד הפליטים. אין להאשים אותם על שמילאו תפקיד זה: האמנו שאם נמציא את סכומי הכסף, יהיו אלה כופר נפשנו).

היו שתי גדרות וביניהן היו מהלכים החיילים הגרמנים והמשטרה האוקראינית, כשנשקם הדרוך עליהם או בידם. כאשר נחתכה הגדר הראשונה, הפנימית, ולא כל החוטים שבה, וההמון

התחיל לפרוץ דרכה, לא הספיקו כבר לחתוך את חוטי הגדר השניה, אלא היא הופלה בלחץ ההמון, שפרץ לברוח מהמחנה.

מה הניע אותנו להתפרצות זאת? תחילה נאמר, שלוקחים את הצעירים לעבודה, אבל הזקנים יוחזרו לבתיהם, אבל לאחר השעה שלוש־ארבע נקראו אנשי רוקיטנו וקלוסובה והחלו להוציאם מהמחנה ולהובילם בכיוון היער. אחרי כן הגיעו אלינו מאותו כיוון קולות של יריות. הבנו כי הגיע הרגע האחרון שאפשר בו עוד לפעול. אז נחתכה הגדר והחלה הבריחה.

בתחילה לא חשבתי לברוח, כי חיפשתי את בני משפחתי כדי להיות יחד אתם. נסיתי להיכנס לאחד הצריפים, אך הצפיפות והדוחק מנעו כל אפשרות להתקרב לשם. פתאום ראיתי, שאנשים רבים ברחו במעלה הגבעה, בכיוון החולות. הם רצו בכל כוחותיהם, ובעליה טיפסו על ברכיהם ממש. גם אנוכי הגעתי לאותו מקום, אלא שכבר נערמו שם הרוגים רבים זה על גבי זה ולא יכולתי לעבור. נאחזתי ביז׳י האחת בגדר ובשניה בחוטים וטיפסתי עד שעליתי למעלה והתגלגלתי שוב למטה, והוספתי להתגלגל, כי כבר לא יכולתי לרוץ. היריות נורו מכל צד ורימונים נזרקו על הצריפים. אור היום הועם בגלל ענני החול שהתאבכו מתחת רגלי הרצים וקלעי היריות. הייתי בין אלה שמזלם שיחק להם: חציתי עם עוד אנשים אחדים את הכביש לברז׳ניץ ונכנסנו ליער. שם נפגשתי עם יוסל חסיד והיינו יחד עד הערב.

בערב סרתי לכפר סטרילק אל איכר אחד ונשארתי אצלו.

יוסף וולף

ההצתה שלא יצאה לפועל

בגיטו התגוררו פליטים ממקומות אחרים. מביניהם גויסו ה״שלעגערס״ של הגיטו, שהיו נשלחים אל כל מי שסירב למסור זהב או חפצים כפי המכסה שהוטלה עליו. אני זוכר אחד מהם — הניג, מתאגרף מלודז׳.

פליטים אלה באו אל ה„יודן־ראַט״ בהצעה, שהציעו אותה עוד קודם לכן למרגוליס, שהיה המפקד של המשטרה: ״דע — אמרו למרגוליס — שבכל מקום הורגים את היהודים, מוטב שנצא את הגיטו ונברח אל היער!״ מרגוליס שם לב לדברים ובירר אותם עם וולודיה גולדמן הזקן, שהיה חבר היודן־ראַט. אני גרתי מול בתי הגיטו ומול בנין הקהילה, לכן התכנסנו להתיעצות בדירתי. קראנו גם למוריק וצירולניק.

זה היה ימים מספר לפני האקציה.

בישיבה הוחלט לקבוע איש מיוחד לכל רחוב, והוא יצרף אליו עוד 4 אנשים. אנשים אלה יכינו בנזין או נפט, ובהינתן האות — יציתו את הגיטו מכל עבר. הצעה זאת הוצעה על ידי הפליטים, ה״שלעגערס״ שבגיטו. עד כמה שידוע לי, הם גם אלה שחתכו את גדר התייל, שהיתה סביב מגרש ההשמדה.

שמחה מוריק קיבל על עצמו את הרחוב שלו — רחוב וויסיולה. אני צריך הייתי לקחת את הרחוב שלי — קופייצקה. פתאום אמר מרגוליס: ״איננו יכולים לבצע זאת לבדנו. יש לתאם את הדבר עם העורך־דין נוימאַן.״ הם הלכו אליו וחזרו כשבפיהם ההוראה: לפי שעה להימנע מעשות זאת, כי נוימאַן הלך לנהל מו״מ עם הגביטס־קוֹמיסאַר.

נוימאַן הלך אל הגביטס־קומיסאר, ובינתיים חלפו עוד יום־יומיים. כידוע, הוא לקח עמו את הקופה עם כל הזהב אשר בה ומסר אותה לגביטס־קומיסאר. בשובו אמר לאנשי היודן־ראַט: ״אני מבטיח לכם, כי לא יגעו אף באחד מאתנו לרעה. הלא אנו גם עובדים!״

כך קרה שהצתת הגיטו על ידי היהודים עצמם — לא יצאה אל הפועל.

ביום חיסול הגיטו, כאשר גרשו אותנו אל ה״רחוב הרחב״ (די ברייטע גאס), ראיתי כי במרחק 2—3 צעדים ממני נפל יהודי זקן, גבה־קומה. הוא מעד באמצע הרחוב, ואז ניגש אליו שוטר אוקראיני מסאַרני, נוטקין שמו, בעט בו ברגלו ופגע בצווארו. אך הזקן לא קם ונשאר שוכב על המדרגות. אחר כך שמענו יריה ונודע לנו כי הרגו את היהודי בשכבו על המדרגות.

זקן זה היה, כנראה, אפרים רטפן.

בבואנו לפוליסקה היא היתה כבר מגודרת בחוטי־תייל. על גבעה קרובה ניצבה מכונת־יריה וצוות של גרמנים לידה. אנו נמצאנו בעמק, כי גם מהעבר השני של המגרש התרוממה גבעה. בין המוני הנאספים היו גם הפליטים שהזכרתי. לאחד מהם היה גרזן, ולשני — צבת. הם ניגשו אלי ואמרו: ״צריך לעשות איזה מעשה!״ אותה שעה עמדתי ליד אשתי וילדי, ובלי חולצה לגופי. היו לי אתי שני שעונים ושלוש טבעות־זהב ורציתי להשיג מים בשביל הילד שהיה צמא. השוטרים האוקראינים ערכו מסחר מיוחד: הם היו מביאים בקבוק מים ותמורתו קיבלו מטבע של זהב או דבר ערך מזהב. אבל כדי לגשת אליהם, צריך היה להתקרב אל גדר־התייל. רק כך אפשר היה להידבר עמם על המחיר בעד המים. כאשר פניתי לגדר, אמר לי מישהו, כי הפליטים כבר התחילו במלאכה. עוד אנו מסתכלים כה וכה, והם כבר חתכו במהירות את חוטי התייל. סרג׳נט אחד, שעמד בקרבת מקום, פנה הצידה, כאילו מתוך כוונה לא לראות את הנעשה. הקרובים לפירצה החלו לברוח דרכה, והשוטרים האוקראינים פתחו ביריות בהמון. החוט התחתון שבגדר לא נחתך והקשה על הבריחה. היינו צריכים לרוץ במעלה הגבעה, ומכונת־היריה יכלה בנקל לקצור בנו. רבים נפלו הרוגים ופצועים.

במרוצתי הדביקה אותי ילדתו של בייגל(?), כבת 14. יחד אתה ברחתי היערה.

ברוך קרימסקי

הייתי בן 15

החיים בתוך הגיטו

הייתי בן 15 כאשר נכבשה סארני ע״י הגרמנים.

זמן קצר לאחר הכיבוש נצטוו כל היהודים להתרכז בצד אחד (הישן) של העיר, וכל דרי הצד של פוליסקה נצטוו לעבור לצד השני. באותו זמן בערך צווינו גם לענוד את סמל המגן־דוד על השרוול.

עד לריכוז בתוך הגיטו, היתה תנועתם של יהודי סארני חפשית בכל העיר.

יהודי העיר חויבו לעבוד בעבודות שונות, החל מניקוי הרחובות ע״י נשים וכלה בבנית גשרים.

היו גרמנים, שעמדו על גבי העובדים ומקלם בידם. אך היו גם אילו גילויים של יחס אנושי מצד גרמני אחד או שני. כשנפצע משה גולדמן מקלוסוב בעבודתו במנסרה בסארני, נשאו הגרמני הזקן על ידיו והביאו לביתו, דאג לעזרה רפואית ולאחר מכן הביא לו מצרכי מזון וביקרו פעמים מספר בביתו.

במשך הזמן התארגנו בעיר מפעלים קטנים אחדים, בהם הסתדרו אנשים שונים בעבודה קבועה.

מצבם הכלכלי של תושבי הגיטו היה מותנה בכמות המטלטלים הניתנים להחלפה במצרכי מזון שהיו ברשותם, וכן בקשרים שהיו ליהודי זה או אחר עם נוצרים מן החוץ. היו נוצרים שהיו מתגנבים לתוך הגיטו ומביאים למכריהם מצרכי מזון תמורת בגד״ים או דברי ערך אחרים. רע יותר היה מצבם של הפליטים הרבים, שחיו בגיטו סארני, ושל מעוטי היכולת. אלה טעמו את טעם הרעב. אנשים נפוחי־רעב הבאים לבקש נדבה של כמה תפוחי־אדמה, היו חזיון נפרץ בגיטו של סארני. מנת הלחם שניתנה לפי כרטיס המזון לא יכלה להספיק אפילו לארוחה אחת.

מאחר שהתנועה בתוך הגיטו היתה אסורה לאחר רדת החשכה, היו חיי החברה משותקים כמעט לגמרי. כל אחד הסתגר בחוג משפחתו. פרט לזעזועים שפקדו את חיי הגיטו, כמו יום המפקד הראשון (יום הכיפורים) ועוד מקרים דומים, הרי מה שציין את חיי הגיטו היתה הציפיה הגדולה שהנה הנה יתמוטט שלטון הרשע ותנועת החזית תשנה את כיוונה ותביא לנו גאולה. פה ושם נקלטו אילו חדשות, שנמסרו מפה לאוזן ושימשו עידוד חשוב לרוחם של יהודי הגיטו בסארני.

נראה, שחדרו לסארני ידיעות בלתי ברורות על הנעשה בגיטאות אחרים. זו היתה הסיבה לספקות על עתידם של יהודי הגיטו שהחלו לכרסם בלבבות. ממרחק הזמן אני לומד על כך מן העובדה, שיהודים החלו לבנות מקלטים ומקומות סתר. כן זוכר אני, שבין בני גילי דובר על התנגדות, בריחה וכו׳, אף כי לא היה לנו ברור איך להתנגד ולאן לברוח. פעם הגיעתנו שמועה על רכבת גרמנית, שהותקפה על ידי פארטיזאנים בין אולבסק לאוסטקי. שמועה זו שימשה לי אח״כ סימון דרך לכוון התקדמותה של הקבוצה שלי, לאחר בריחתנו מגיא ההריגה.

היומיים האחרונים של הגיטו:
26—27 באוגוסט שנת 1942.

הגיטו מוקף! אין יוצא ואין בא!

זו היתה הידיעה הראשונה אור ליום רביעי 26 באוגוסט. על השערים והיציאות מן הגיטו, שהיו נשמרים בדרך כלל על ידי שוטרי הגיטו, הוצבו משמרות מזוינים של שוטרים אוקראיניים. היו אנשים מבין דרי הגיטו בקרבת השערים, שעוד בלילה הרגישו בתכונה הבלתי רגילה, וכמה בחורים נועזים שניסו לפרוץ את טבעת הכיתור ולברוח — נפצעו או נהרגו. מובן, שאיש לא יצא אותו יום לעבודה, וכל הגיטו היה כנחיל דבורים, שהדריכו פתאום את מנוחתו.

ייתכן שכבר קודם היתה התארגנות להתנגדות אקטיבית לגרמנים ומשרתיהם. לי נודע הדבר בעצם היום ההוא. דובר על הצתת הגיטו. לפי התכנית היה על כל איש להצית את ביתו, ועם גבור המהומה — להתנפל על המשמרות ולאפשר על ידי כך את בריחתם של מספר גדול ככל האפשר של אנשים.

עד כמה שראיתי בעיני, היו המארגנים של ההתנגדות — פורטנוי, שמחה מוריק, משה פיקמאַן ויצחק גלר.

ראיתי שבביתו של יהושע גולדמן, שהיה סמוך למלון של גולדמן בו היה מקום מושבו של היודנראט, מחלקים בקבוקים קטנים של בנזין וחמרי הצתה אחרים. משום מה נתבטלה — בהשראת היודנראט — התכנית להתנגדות.

הלילה שבין היום ההוא לבין יום האסון, הוא יום חמישי, היה ליל שמורים. מעטים ישנו אותו לילה. מעטים ניסו את מזלם לפרוץ ולברוח או להסתתר במחבואים.

לאחר שעברנו מפוליסקה לגיטו, גרנו מול בית המרחץ וליד ביתו של ד״ר קוז׳וחוב. כך

יכולנו לראות את כל יהודי הגיטו מובלים לקראת השער הראשי בגיטו, שיצא מרח׳ בארמאצקה לרחוב ״הרחב״. עודני זוכר שברגעים האחרונים של עזיבתנו את הגיטו ראיתי את פורטנוי חוזר עם כמה בחורים לתוך הגיטו. דובר על כך שהם יציתוהו, אולם הדבר שוב לא יצא אל הפועל.

משעה זו ואילך התנהל הכל במהירות וביעילות הגרמנית הטיפוסית. הועמדנו לפי רשימת המשפחות בשורות של חמישיות — מאה שורות, והובלנו לכל אורך הרחוב ״הרחב״ לעבר פוליסקה, כשהתושבים הנוצרים עומדים מצדי הרחוב ומסתכלים בנו. יהודים זקנים או חולים אחדים הוסעו בעגלה. חצינו את פסי הרכבת והוכנסנו למחנה, שהיה מוכן מראש ושהיה כבר מלא יהודים מהעיירות הסמוכות רוקיטנו, קלוסוב, דומברוביצה ועוד.

במחנה היו שלושה צריפים.

משמאל למחנה, במעלה הגבעה, עמדה הכנסיה הפולנית; במורד — נמשך הרחוב שהוביל אל בית־הקברות. על הגבעה היה בנין הגביטס־קומיסאר. מימין למחנה עמד בית, שבזמן הרוסים שימש מעון לאנשי הנ.ק.וו.ד.. שם הציבו מכונת־יריה.

עדיין לא ברור היה מה מצבנו. עדיין לא רצה הלב להאמין, שאכן זה הסוף. הומצאו תיאוריות שונות: הגרמנים עומדים להעביר את כולנו למחנה עבודה בקסרקטין שליד סטראשוב לשם עבודה ביערות ובמחצבות שבסביבה. לא ייתכן, שהגרמנים יחסלו סתם כך אנשים העובדים בשבילם ומביאים להם תועלת.

יהודי העיירות שהובאו קודם, היו במצב קשה, ללא מים וללא מזון. והיום — יום חם של חודש אלול היה. יהודי זה או אחר קנה בקבוק מים משוטר תמורת שעון זהב או מטבע זהב. היו יהודים שהתקרבו לגדר כדי להשיג מים ונורו ונפצעו.

ישבנו במרכז המחנה, שהיה מלא עד אפס מקום. השגנו בקבוק מים וסבי ז״ל, הרשל טורקניץ (דער פלאטניצער), נטל את ידיו בקמצוץ של חול כדי לברך על לגימה של מים.

עם כניסתם של יהודי סארני למחנה החלו הגרמנים לקרוא לפי הסדר את יהודי העיירות שמן הסביבה ולהובילם בקבוצות גדולות בכיוון היער שבדרך לבית הקברות היהודי. לאחר מכן התחילו להגיע לאזנינו הדים עמומים של יריות ושל התפוצצויות. הענין התחיל להיות ברור לחלוטין. היו כאלה שזרקו את זהבם ואוצרותיהם לתוך בית השימוש שבמחנה, אחרים חתכו את בגדיהם החדשים כדי שלא יביאו תועלת לגרמנים.

הפריצה והבריחה

ביניתיים שמעתי שאנשים עומדים לפרוץ דרך הגדר החוצה. החלטתי בלבי לגשת לגדר ולראות מה המצב. אמרתי להורי, שאני הולך לרגע ומיד אחזור. כשהתקרבתי לגדר, נאמר לי ע״י מישהו, ואינני יכול להיזכר מי זה היה, שיש לרכז את הצעירים והבריאים ליד הגדר. רצתי איפוא חזרה וקראתי: הצעירים, אל הגדר! לא הספקתי להגיע אל בני ביתי כשפרצו היריות. נראה, שהן היו מרובות (ממקלע אחד או שנים) ובאו מן הבנין שעמד בצד המגרש שפנה לעיר, כי גל האנשים שברח מפני היריות בתוך המחנה שטף לכיוון הצריפים שעמדו בצד שממול. הרוגים ופצועים התגוללו על כל צעד ושעל, וההמון רץ כשאיש דרך על גבי חברו.

נפץ של רימונים מתפוצצים לא שמעתי. נראה, שהשוטרים נסוגו בתחילה לצדדים מחמת הלחץ של ההמון הרב שרץ אל הפירצה.

(אגב, יחד אתנו הכניסו לתוך המחנה גם צוענים. הללו באו כשהם נושאים עמם את צלמי

קדושיהם, האָם הקדושה וכו׳, בהאמינם כי בזכותם יתייחסו אליהם יותר טוב. אך זה לא הועיל להם. הוציאו אותם אל היער יחד עם הקבוצות של רוקיטנו. היו ביניהם שנשארו בתוך הצריפים, וכפי ששמעתי הם שהציתו אותם, כי אמרו: בחיפוי של עשן הצריפים הבוערים ובמהומה שתפרוץ, נצליח לברוח).

מישהו נפל עלי. בקושי רב עלה בידי להשתחרר מתחת לערימת האנשים, שנפלו על זה שנפל עלי. לפני הצריפים היה שטח ריק, שנראה היה כאילו טאטאוהו במטאטא. זאת היתה כנראה תוצאת פעולתו של מקלע, שהוצב על הגבעה שבירכתי המחנה. בקושי הגעתי אל הגדר שנפרצה, אולם לא מצאתי את הפירצה. טיפסתי איפוא על הגדר הראשונה ומעליה התגלגלתי למטה. את הגדר השניה, שהיתה במרחק של שלושה מטרים מהראשונה, עברתי בזחילה מתחתיה.

הייתי מחוץ למחנה.

התחלתי לרוץ בכיוון הבתים שבסביבה. עם כל צרור יריות נפלתי לארץ, קמתי ושוב רצתי עד שהגעתי בין הבתים וראיתי יהודים רצים. רצתי אחריהם. ראיתי פולני שעמד וצעק: ״הלאה מחצרי!״ ראיתי בחור, שנשאר בגינה כדי לקטוף עגבניה. ראיתי יהודי מקלוסוב, בורשטין שמו, כולו אדום מדם שלו או של זולתו, רץ ולפניו רץ בנו כשהוא מדריכו לאן ירוץ. השלכתי את מגפי והוספתי לרוץ יחף. לפני רצו בחורים כשהם לבושים רק בתחתוניהם. יצאנו לשדות. פה ושם נשמעו יריות בודדות מן הצדדים. נכנסנו בין שיחים. שמרתי את צעדיו של זה שרץ לפני.

כשהחשיך נעצרנו. היינו עשרים וששה גברים, נשים וילדים. אחד, פליט מפולין, עם תינוק בן שבועיים בזרועותיו. בקבוצה היה ברל ביק שהכיר את הסביבה. הוא הוביל אותנו לעבר הנהר סלוץ׳. נכנסנו לביתו של גוי, שהדריך אותנו כיצד להגיע אל הנהר. עברנו את הנהר ופנינו ליערות. תוך יומים נתפלגה הקבוצה לקבוצות קטנות.

בקבוצתי היו שבעה אנשים: שלושת בניו של פורטנוי — בנו בן 17, אהרון בן 13 ואח קטן בן 5 (כעת בארץ); סנדלר סארנאי, כבן 50 — טורוק; בחור בן 16 מגימוביץ; בנו של ה״זא־דארמוניק״, בן 12—13, ואנוכי.

איש לא ידע לאן עלינו ללכת. מקום המצאנו היה תחנה ביער על פסי הרכבת הצרה שהובילה לפוגץ שליד קלוסוב. אמרתי איפוא: בואו ונלך בכיוון קלוסוב. שם אמצא גויים מכרים.

כך התקדמנו לאורך הפסים. בדרך מצאנו תמונות של בחורות מקלוסוב, שהיו קודם אתנו (בנות שיינטוך) וכנראה נתפסו על ידי המשטרה האוקראינית.

אריה טורקניץ

הגביטס־קומיסאר הבטיח

הצו על ריכוז האנשים, פורסם ביום ב׳, ה־24 באבגוסט. סגן הקומיסאר נקרא בשעה 5 בבוקר ונמסר לו שהכל צריכים להתאסף בעוד 3 ימים לשם רגיסטרציה.

לאחר כמה שעות בא נוימאן, עורך־דין מקאליש שהיה מזכיר היודנראט שלנו, הואיל ושלט יפה בשפה הגרמנית. (לפי דעתי, היה הוא מסור לענין היהודי שלנו). ענין הרגיסטרציה נמסר לנוימאן, והוא הודיע על כך בישיבת היודנראט. אנשים התחילו לחשוב כי הכוונה לא לרגיס־טרציה, אלא לדבר הרבה יותר רציני. הוחלט לגשת אל הגביטס־קומיסאר. ובכן ניגשו אליו והציעו לו סכום מסויים בזהב. לשם כך נאלצו להטיל צו־החרמה על כל יהודי שהיה לו זהב

ומתן תמורה בסחורות כגון טקסטיל וכדומה, שאפשר היה למצוא אותן אצל יהודים אחרים.

מפעולה זאת נותר אחר כך זהב, כי לא כל כמות הזהב שנאספה נמסרה לגביטס־קומיסאר. הנציגים באו להסכם אתו, שהואיל ואינם יכולים לאסוף את כל כמות הזהב שהוא דרש, הרי תמורת החסר הוא יקבל כסף אוקראיני, שישולם לו בתשלומים חדשיים במשך חדשים אחדים.

שמחנו מאוד לסידור זה, כי שיערנו שפירושו היה, שניתנה לנו ארכה לחיים. סברנו, שאם הגביטס־קומיסאר הסכים לחלק את ה״חוב״ לשיעורין במשך כמה חדשים, יש בכך סימן לטובה. הוא גם אמר לאלה שבאו אליו: ״כל עוד אהיה גביטס־קומיסאר של סארני, לא יאונה לכם כל רע״. זה נראה לנו גם הגיוני, כי יהודי המקום סיפקו תמיד את מספר האנשים שנדרש לעבודה וגם העניקו לקומיסאר, לעתים תכופות למדי, מתנות יפות. אגב, אותו גביטס־קומיסאר, בנסותו לשכנע את היהודים כי אין כל סכנה נשקפת להם, אמר: ״לו חשבנו לעשות משהו, היינו סוגרים תיכף את הגיטו״.

בסופו של דבר, ביום בו סגרו את היציאה מהגיטו, וזה היה כבר ביום ה׳ בבוקר באותו שבוע, נמסר כל הזהב שהיה בקופת היודנראט לגביטס־קומיסאר, בתור מתנה, והוא חזר והבטיח כי האנשים יצאו רק לרגיסטראציה וכי לאחר זה ישובו לבתיהם ולא יאונה להם דבר. הוא לקח את הזהב, אך למרות כל הבטחותיו נסגר הגיטו ואירע מה שאירע.

למגרש הריכוז, שהיה מוקף גדר־תייל, הוכנסו עוד ביום ד׳ אנשי דומברוביצה, קלוסובה ורוקיטנו.

הגרמנים היו מוציאים ממגרש הריכוז אל החורשה קבוצת אנשים גדולה, מחלקים אותה לקבוצות קטנות, ומקרבים כל אחת לחוד אל שפת הבור, שם ציוו על האנשים לפשוט את בגדיהם העליונים ולהשאר רק בתחתונים.

בקרבת מקום עמד ארגז מיוחד, שלתוכו הריקו מכיסי הבגדים של אנשי הקבוצות את כל החפצים, התכשיטים והכסף. האנשים שהתפשטו אולצו לרדת אל הבור ולשכב על בטנם כשפניהם למטה. במצב זה היו הרוצחים יורים בהם מאקדוחים אוטומאטיים. הגרמנים נקטו בדרך זו כדי לא לעורר רעש. ואכן, קשה היה לשמוע על מגרש הריכוז את היריות מהאקדוחים בגלל הרעש ששרר שם, כתוצאה מהצטופפותם בתנאים איומים של אלפי אנשים, נשים וילדים.

ליד הארגז שמר משמר גרמני על הביזה.

בשעה שנתחכה הגדר שהקיפה את המגרש, ברח אחי, ואני רצתי בעקבותיו. הגרמנים ועוזריהם התחילו לירות בהמון הבורח, ועל יד הפרצה שבגדר נערמה ערימת הרוגים ופצועים. גם מי שהצליח להעפיל על ערימת אנשים זאת ולעבור מעבר לגדר, נפצע או נהרג שם. אחי הצליח לעבור תחת מטר הכדורים ורץ לביתו, אך ברחוב תפס אותו מאחוריו שוטר אוקראיני והרג אותו במקום. ילדתו של אחי הצליחה להגיע בשלום לבית והסתתרה במשך שלושה ימים אצל שכנה פולניה. שכנה פולניה זו סיפרה לי אחר כך, בשנת 1944, שהאוקראיני אושייקו בא אליה ואמר לה: ״אַת מסתירה בביתך את בתו של נוימן, הוציאי אותה ומסריה לידי!״ אינני יודע אם אותה שכנה מסרה את הילדה לידיו, או שהוא עם חבריו הוציאוה בעצמם מהרפת בה התחבאה והרגו אותה. כשבאתי לסארני ב־1944, כבר לא מצאתי שם את האוקראיני הזה. שמה של בת אחי היה לאה.

בשעת הבריחה נפגעתי גם אני בעורפי בכדור, אך הפצע היה קל, כך שיכולתי להוסיף לרוץ בכיוון היער. בהגיעי לשם, פניתי לצד יערות ברזניצה. שם נפגשתי עם בחורים דומברוביצאים, שהיו בין הפארטיזאנים.

פנחס נוימאן

גערּאטעוועט דורך א דייטש

(דערציילט דורך פייגע שוואַרץ־שערמאַן ז״ל. נאָטירט דורך נחמיה שערמאַן)

אין געביטס־קאָמיסאַרס הויז

ווען דער יודנראַט אין סאַרני האָט אָנגעהויבן פונקציאָנירן, האָט ער אויך אויסגעפירט אַלע ווערבירונגען פון יידן צו די צוואַנגס־אַרבעטן. איינמאָל האָבן די דייטשן פאַרלאַנגט צוויי אַרבעטערינס אין הויז פון געביטס־קאָמיסאַר. איך מיט מיין קוזינע זענען געשיקט געוואָרן אויף דער אַרבעט. ווייזט אויס, אַז אונדזער פלייסיקע אַרבעט איז געפעלן געוואָרן, און די דייטשן האָבן באַפוילן, אַז מיר זאָלן קומען אַרבעטן יעדן טאָג.

זיי האָבן זיך צוביסלעך צו אונדז צוגעוווינט, און פיל מאָל האָבן מיר געהאַט א געלעגנהייט צו אָבסערווירן און זיך צוהערן צו די נייס, וועלכע פלעגן דאָרט פּאַרקומען. נאָכדעם האָבן מיר אַלץ איבערגעגעבן אין יודנראַט. מיר פלעגן גיין אַרבעטן אין שטוב פון געביטס־קאָמיסאַר אויך שפּעטער, ווען אַלע יידן זענען געוואָרן פאַרשלאָסן אין געטאָ. דער געביטס־קאָמיסאַר איז געווען אַ גרויסער מערדער, און צוהילף האָט ער נאָך געהאַט אַ בייזן הונט, וועלכן ער פלעגט אויפרייצן אויף זיינע יידישע קרבנות. ווען דער הונט פלעגט אָפּלאָזן זיין קרבן, איז דער שוין געלעגן כמעט טויט. ערשט דאַן פלעגט דער קאָמיסאַר אים אָפּרופן.

אַזוי האָבן מיר געלעבט אין שרעק און צער.

שפּעטער האָבן זיך אָנגעהויבן די קאָנטריבוציעס.

אָפט איז מיר געלונגען אונטערצוהערן די שמועסן צווישן די דייטשן, וועלכע פלעגן קומען צום קאָמיסאַר און באַקומען באַפעלן. אַזוי אַרום האָב איך זיך דערוווּסט וועגן דער צווייטער קאָנטריבוציע, וואָס די דייטשן האָבן באַשלאָסן אַרויפצולייגן. איך האָב באַלד וועגן דעם צוויסן געגעבן דעם יודנראַט. דער יודנראַט האָט באַשלאָסן איינצאָלן אויף די צווייטע קאָנטריבוציע, און שפּעטער אויף די דריטע, וועלכע איז שוין געווען די שווערסטע. דער יודנראַט האָט שוין געמוזט אָננעמען דראַונגס־מיטלען, און אפילו פיזישן צוואַנג. ער האָט אויך פאַרלאַנגט פון יעדן ייד צו שווערן ביי שוואַרצע ליכט, אַז ער פאַרמאָגט שוין מער גאָרנישט. נאָך אַלץ האָט דער יודנראַט געגלויבט, אַז די בלוט־דורשטיקע בעסטיע וועט זיך באַגנוגענען מיט דער געלט־קאָנטריבוציע.

נאָך די קאָנטריבוציעס האָבן אָנגעהויבן אָנקומען נייע באַפעלן: איצט האָבן זיי פאַרלאַנגט גוטע אָנצוגן, שטיוול, וועש, סערוויזן פון כלים א. א. ווען זיי האָבן געזען, אַז זיי האָבן שוין אַלץ אָוועקגענומען, האָבן זיי אָנגעהויבן צוגרייטן די פאַרניכטונגס־אַקציע.

די פאַרניכטונג

די לאַגע אין געטאָ איז מיט יעדן טאָג געוואָרן שווערער. די וואַך איז געוואָרן שטרענגער. מען האָט געמוזט האָבן ספּעציעלע דערלויבענישן אויף אַרויסגיין צו דער אַרבעט. איך האָב געהאַט אַזאַ דערלויבעניש, ווייל איך האָב נאָך אַלץ געאַרבעט ביי דעם געביטס־קאָמיסאַר.

איינמאָל האָבן מיר באַקומען אַ באַפעל צוצוגרייטן אַ מאָלצייט פאַר מענטשן, וועלכע האָבן געדאַרפט אָנקומען אויף צומאָרגנס. די אָנגעקומענע געסט זענען געווען די ס.ס. לייט, וועלכע האָבן געדאַרפט אויספירן די פאַרניכטונגס־אַקציע. איין דייטש האָט מיר געגעבן אָנצוהערן, אַז די וועלט איז אַזוי שיין און דאָס לעבן וואָלט אויך געדאַרפט זיין שיין. איך האָב נישט פאַרשטאַנען וואָס ער מיינט, אָבער ווען איך האָב באַמערקט ווי די דייטשן סוד׳ען זיך — האָב איך פאַרשטאַנען, אַז ס׳וועט פאָרקומען עפּעס שרעקלעכעס. איין דייטש האָט מיר אָנגעוויזן אויף די פּעק פון געווער און געזאָגט, אַז מען וואָלט געקאָנט דאָס פאַרנוצן אויף בעסערע צוועקן.

ס׳איז געוואָרן שפּעט און איך בין צוריקגעלאָפן אין געטאָ צו מעלדן וואָס איך האָב געזען ביי דעם געביטס־קאָמיסאַר. די יידן האָבן נאָך אַלץ נישט געוואָלט גלויבן, אַז דאָס וועט פאָרקומען.

די וואָך אין געטאָ איז געטוישט געוואָרן: אנשטאט די יידישע פּאָליציי, האָט זי איבערגענומען די אוקראַינישע. ווען איך האָב געוואָלט צוריקגיין צו מיין אַרבעט, האָבן זיי מיך שוין נישט אַרויסגעלאָזן. דעם טאָג פאַרנאַכט איז אַרויס אַ באַפעל, אַז צומאָרגנס אינדערפרי וועט פאָרקומען אַן אַלגעמיינע ציילונג, און אַלע — פון גרויס ביז קליין — דאַרפן אַרויס פון די הייזער. איצט האָבן שוין אַלע פאַרשטאַנען, אַז דאָסמאָל וועט נישט זיין קיין געוויינלעכע ציילונג.

אינדערפרי איז די ציילונג אַדורך מיט גרויס פּינקטלעכקייט. דער יודנראַט האָט געזאָרגט דערפאַר, אַז קיינער זאָל נישט פעלן. מ׳האָט געדראָט אַז אויב עמיצער פון אַ משפּחה וועט זיך נישט צושטעלן, וועט די גאַנצע משפּחה אויסגעשאָסן ווערן. נאָך דער ציילונג האָבן די מערדער נאָך געפּרוווט איינרעדן, אַז מען וויל אַלעמען אַריבערפירן צו אַרבעט אויף אַן אַנדער אָרט. און זיי האָבן געהייסן מען זאָל זיך צוגרייטן. טראָץ דעם וואָס אַלע האָבן שוין געפילט, אַז דער חורבן איז נאָענט, האָט מען געוואָלט גלויבן, אַז מען וועט פאָרן אויף אַרבעט און יעדער האָט זיך צוגעגרייט דערצו און מיטגענומען וואָס ער האָט נאָך פאַרמאָגט. יעדער האָט געטראַכט: אפשר וועט ער קאָנען עפּעס פון די זאַכן פאַרקויפן, אָדער אויסבייטן אויף נערונגס־מיטלען.

אין דער נאַכט זענען מיר געוואָרן נאָך שטאַרקער באַוואַכט. דער געטאָ האָט אָנגעהויבן זיך בונטעווען. מען האָט צוגעגרייט בענזין און נאַפט כדי אונטערצינדן דעם געטאָ ווען ס׳וועט ווערן פינסטער. ס׳איז אָבער דערצו נישט געקומען. דער יודנראַט האָט נאָך אַלץ געגלויבט, אַז ס׳וועט גאָרנישט פאַסירן און האָט געזאָרגט אַז אַלץ זאָל זיך האַלטן אין דער בעסטער אָרדנונג.

צומאָרגנס האָבן די דייטשן צוזאַמען מיט די אוקראַינישע מערדער ווידער גענומען ציילן. דאָסמאָל שוין לויטן אַלפאַבעט. אַלע וואָס האָבן געהערט צו די ערשטע בוכשטאַבן זענען גערופירט געוואָרן און אַוועקגעשיקט געוואָרן דורך דער וואַך אויף דעם פּלאַץ אויסער דער שטאָט, וועלכער איז געווען אַרומגעצוימט מיט שטעכל־דראָטן. אויפן וועג צו דעם פּלאַץ האָבן די מערדער געשאָסן פיל מענטשן. איך האָב געהערט צו די לעצטע בוכשטאַבן און מיר איז שוין אויסגעקומען אַרויסגיין פון געטאָ אויף דעם 2־טן טאָג. גייענדיק צום פּלאַץ האָב איך אויפן וועג געזען פיל הרוגים, וועלכע די אוקראַינער האָבן אַרויפגעלייגט אויף די וואָגנס און אַוועקגעפירט צו צוגעגרייטע גריבער. קומענדיק אויפן פּלאַץ האָבן מיר געטראָפן פיל יידן פון דער אומגעגנט.

באַלד נאָכדעם האָבן די דייטשן פאַרשלאָסן די דראָטן. מיר זענען געווען בערך 18 טויזנט מענטשן. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ שרעקלעכע מהומה. אַ סך מענטשן האָבן זיך געזעגנט איינער מיטן צווייטן, אַנדערע האָבן געזאָגט וידוי און געשריגן „שמע ישראל". איך האָב פאַר־לאָרן מיינע נאָענטע און נישט געוווּסט וואָס טוט זיך מיט מיר.

פּלוצלונג האָב איך באַמערקט, אַז דער צוים איז צעשטערט און מענטשן שפּאַרן זיך צו אַנטלויפן. איך בין באַלד געלאָפן זוכן מיין משפּחה און באַקאַנטע בכדי זיי רופן צו אַנטלויפן, אָבער ווען מיר זענען צוגעלאָפן צום אָרט האָבן מיר שוין געפונען פיל טויטע פון די שיסערייען, וואָס די דייטשן און אוקראַינער האָבן אָנגעהויבן.

פון די שיסערייען און גראַנאַטן זענען געפאַלן הונדערטער מענטשן טויטע און נאָך מער פאַרוווּנדעטע. ווען די שיסעריי איז אָפּגעשטעלט געוואָרן, האָט זיך אַנטדעקט אַ שרעקלעך בילד: מענטשן זענען געלעגן צוריסן אויף שטיקלעך. אברים זענען געווען פאַרשפּרייט אויפן שטח. צווישן די פאַרוווּנדעטע האָב איך געפונען מיין פאָטער, וועלכער האָט געגוסס׳ט. די מאַמע איז שוין געווען טויט.

באַלד נאָכדעם האָבן די מערדער גענומען טרייבן גרופּן מענטשן צו די גריבער. דאָ האָבן זיי געהייסן זיך אויסטאָן און אַריין אין גרוב, און דאָרט האָבן די מערדער זיי רייענווייז אויסגע־שאָסן. ווען ס׳איז געקומען מיין ריי איז די צווייטע גרוב שוין געווען כמעט פול. איך בין געלעגן מיטן פּנים אַראָפּ לויטן באַפעל. ס׳איז נאָך געווען פאַרבליבן צו שיסן אַ ריי, האָבן זיי אָפּגעשטעלט ברענגען נאָך מענטשן, ווייל די גריבער זענען געוואָרן איבערפולט.

ווייזט אויס, אַז איך בין געווען פאַרחלשט און כ׳האָב נישט געוווּסט וואָס עס טוט זיך מיט מיר. ווען איך בין געקומען צו זיך האָב איך דערזען, אַז איך בין אינגאַנצן פאַרבלוטיקט. איך האָב גענומען זיך אַרומטאַפּן צי איך בין נישט פאַרוווּנדעט. דערווייל איז געוואָרן טונקל און די מערדער זענען אַוועק איבערלאָזנדיק צוויי זעלנער אויף דער וואַך. איך בין צוגעגאַנגען צום באַרג קליידונג, גענומען אויף זיך אַ שמאַטע און זיך געלאָזן גיין צוריק צו די דראָטן. איינער פון די זעלנער האָט געזאָגט דעם צווייטן: „זע וואָס זי טוט". דער צווייטער האָט געענטפערט: „לאָז איר גיין ווו זי וויל". איך בין צוריק געקומען אויפן פּלאַץ. דאָ האָב איך געפונען מיין מומע, דעם פעטער יאָסל׳ס פרוי. מיר זענען ביידע געלעגן נעבן פּלויט.

אַ דייטש ראַטעוועט מיך

ליגנדיק אַזוי נעבן די דראָטן האָב איך פּלוצלונג דערפילט, אַז מען שלעפּט מיך פאַרן צאָפּ. כ׳האָב זיך אַרומגעקוקט און דערזען אַ דייטש אויף דער צווייטער זייט פון די שטעכל־דראָטן. ער האָט מיך געפרעגט צי בין איך די קליינע פרידאַ, וועלכע האָט געאַרבעט ביי דעם געביטס־קאָמיסאַר. ווען איך האָב געענטפערט, אַז דאָס בין איך, האָט ער מיר פאַרגעלייגט מיך צו ראַטעווען. איך האָב אים נישט געוואָלט גלויבן, ער האָט אָבער נישט אויפגעהערט מיר איינ־רעדן, אַז איך זאָל אים גלויבן אַז ער מיינט עס ערנסט. די מומע האָט אויף מיר אָנגעשריגן: גיי, וואָס האָסטו צו פאַרלירן! איך האָב איינגעשטימט און דער דייטש האָט גענומען אויספירן זיין פּלאַן.

דער דייטש האָט געהייסן פאַול רעדינגער פון קעלן. דער דייטש האָט דריי מאָל פאַרזוכט מיך אַדורכפירן דורך דעם קאָרידאָר פון דעם הויז אין וועלכן די ס.ס־מערדער זענען געזעסן צוזאַמען

מיט זייערע מיטהעלפער די אוקראַינער. אויפן פערטן מאָל איז אים געלונגען מיך אַרויספירן און צולויפן צום צווייטן דייטש, מיט וועלכן ער האָט געהאַט אָפּגערעדט ער זאָל אים העלפן. יענער איז געלעגן נעבן אַ בוים מיט אַ מאַשין־געווער און באַוואַכט דעם פּלאַץ. אַרויסגייענדיק פון פּלאַץ האָבן מיר זיך אָנגעטראָפן אויפן פּאַטראָל. ווען דער דייטש האָט דערזען, אַז ס׳איז שלעכט, האָט ער מיך אומגעוואָרפן נעבן צווייטן דייטש און צוגעדעקט מיט זיין מאַנטל. דער פּאַטראָל האָט גאָרנישט באַמערקט, און נאָכן קאָנטראָלירן דעם אָרט זענען זיי אַוועק.

אַ פּאָר מינוט שפּעטער האָט מיך דער דייטש אָפּגעפירט אין אַ זייט און איבערגעלאָזן. איך בין געבליבן זיצן אַליין אונטער אַ בוים. ווען ס׳האָט אָנגעהויבן ליכטיק ווערן, האָב איך געמוזט באַשליסן עפּעס צו טאָן. נישט ווייט פון דאָרט איז געווען אַ שטוב פון אַ באַקאַנטער פּאָלקע. איך בין צוגעגאַנגען צו דער שטוב און האָב אָנגעהויבן רופן שטילערהייט מען זאָל מיר עפענען די טיר. ווען די פרוי האָט מיך באַמערקט, האָט זי זיך שטאַרק דערשראָקן און אָנגעהויבן פאַרלאַנגען איך זאָל גלייך אַוועק פון איר. זי האָט מיר צוגעזאָגט, אַז זי וועט מיך נישט איבערגעבן. איך האָב איר געזאָגט, אַז איך האָב נישט וווּ צו גיין און האָב נישט קיין ברירה. נישט ווייט פון דעם אָרט זענען געווען גרויסע הייזער אָדער קאַזאַרמעס. די פרוי האָט געוווּסט פון אַ קעלער פול מיט וואַסער. זי האָט מיך דאָרט אַריינגעפירט און אַריינגעשטופּט אין וואַסער אַריין. איך בין געבליבן שטיין אין וואַסער ביז איבער די ברוסט.

אינדערפרי האָט דער דייטש אָנגעהויבן מיך זוכן. די פּאָלקע האָט דאָס באַמערקט און מיט די אויגן האָט זי אים אָנגעוויזן ווו איך בין. ווען ער האָט איינגעזען מיין צושטאַנד, האָט ער גענומען שעלטן די מערדער. איך האָב נישט געוואַגט אַרויסגיין פון וואַסער. אַזוי בין איך דאָרט געבליבן גאַנצע 24 שעה. דער דייטש האָט מיר געבראַכט זיין פּאָרציע ברויט און עס מיר דערלאַנגט אויף אַ ברעט.

נאָך עטלעכע טעג פון פּיין, האָב איך מער נישט געקאָנט אויסהאַלטן און האָב געזאָגט מיין רעטער, אַז איך וויל אַרויס נישט געקוקט אויפן געפאַר. דער דייטש האָט ווידער גענומען מיר איינרעדן איך זאָל וואַרטן ביז ער וועט עפּעס צוקלערן. ער האָט מיר צוגעזאָגט צו ברענגען קליידער און זען עפּעס פאַרצונעמען בכדי איך זאָל קאָנען אַרויס.

צוויי טעג שפּעטער איז דער דייטש געקומען מיט נאָך אַ זעלנער. ער האָט מיר געבראַכט אַ קליידל און געזאָגט איך זאָל זיך אָנטאָן. דערנאָך האָט ער מיך גענומען אונטער איין אָרעם און דער צווייטער אונטערן צווייטן און מיר זענען אַרויס אין גאַס. גייענדיק האָבן מיר אָנגע־טראָפן מיין קוזינע. די דייטשן האָבן זיך פאַרטיילט. איינער האָט מיך באַגלייט, און דער צווייטער — מיין קוזינע. מיר האָבן זיך געלאָזן גיין צו אונדזער באַקאַנטער פּאָלקע. נישט ווייסנדיק גענוי ווו די פּאָלקע וווינט, האָב איך אָנגעפאַנגען רופן איר נאָמען. צו אונדזער גליק האָט זי זיך אָנגערופן און געעפנט די טיר. די דייטשן האָבן אונדז איבערגעלאָזן אַליין, ווייל זיי האָבן געמיינט, אַז די פּאָלקע וועט פאַר זיי מורא האָבן און וועט נישט וועלן אונדז אַריינ־לאָזן אין שטוב.

מיט דער פּאָלקע האָט צופעליק פּאַסירט יענעם טאָג אַ צופאַל, וואָס האָט איר געבראַכט צום באַי לוס צו טאָן עפּעס מענטשלעכעס.

זי האָט געהאַט צוויי קליינע קינדער און אַליין איז זי אויך געווען קראַנק און גענויטיקט זיך אין מעדיקאַמענטן. דערצו האָט זי געדאַרפט דערנערן 5 מענטשן. אין דער לאַגע האָט אונדז

געפונען דער דייטש ווען ער איז געקומען צומאָרגנס זען וואָס מיט אונדז האָט פּאַסירט. ער האָט אויסגענוצט די נויט פון דער פּאָלקע און איר פאָרגעלייגט זיין הילף מיטן באַדינג, אַז זי זאָל זען גוט אָפּהיטן די צוויי יידישע מיידלעך. די פּאָלקע האָט איינגעשטימט און דער דייטש האָט אונדז געבראַנגט לעבנסמיטלען.

מיר האָבן זיך געמאַכט אַ באַהעלטעניש אין קעלער, און אַ געוויסע צייט האָט קיינער נישט געוווסט פון אונדזער עקזיסטענץ. די פּאָלקע האָט אָבער ליידער זיך פאַרטרויט פאַר אַ שכנה, און די האָט דערציילט אַ צווייטער. די לעצטע האָט אָנגעהויבן העצן קעגן אונדז און פאַר־לאַנגען, אַז די פּאָלקע זאָל אונדז אַרויסגעבן. די פּאָלקע איז אַוועק צום גלח און אים אַלץ דערציילט. דער גלח איז געקומען אונדז באַזוכן, האָט אונדז מיטגעהאָלפן, און דאָס וויכ־טיקסטע — ער האָט אויסגעווירקט, אַז די העצענישן פון די שכנות זאָלן אויפהערן.

די לאַגע האָט זיך אָבער געענדערט צום שלעכטן. אונדזער דייטש איז אַוועק אויפן פראָנט. ער האָט איבערגעגעבן זיינעם אַ פריינט, אַ צווייטן דייטש, אַז ער זאָל אונדז ווייטער העלפן מיט עסנוואַרג, אָבער דער האָט דאָס נישט אויסגעפילט. די פּאָלקע האָט נאָך באַוויזן אַריבער־ברענגען אַביסל זאַכן פון אַ באַהעלטעניש אין אונדזער שטוב אין געטאָ. זי האָט זיי אויסגע־טוישט אויף עסנוואַרג, אָבער דאָס האָט געקלעקט נאָר אויף אַ קורצער צייט.

אין באַהעלטענישן

מיר האָבן געהאַט אַ באַקאַנטע פּוילישע פאַמיליע וואָיטשעכאָווסקי אין אַ דאָרף נעבן סאַרני. מיין פאָטער האָט ביי זיי איבערגעלאָזן פיל זאַכן צו באַהאַלטן. מיר האָבן דעריבער באַשלאָסן באַזוכן די פאַמיליע און פאַרזוכן באַקומען אַביסל פּראָדוקטן. אין אַ זונטיק האָבן מיר זיך געלאָזן גיין אין דעם דאָרף. גייענדיק האָבן מיר באַגעגנט צוויי פּויערים. איינער פון זיי האָט באַמערקט, אַז עס דוכט זיך אים, אַז איך בין יאַנקלס שוועסטער. זאָגט דער צווייטער: זאָלן זיי גיין מיט גאָט.

אין אָוונט זענען מיר אָנגעקומען זייער מיד צו דעם באַקאַנטן פּויער. צומאָרגנס האָב איך דערציילט דער פּויערטע נאָך וואָס מיר זענען צו זיי געקומען. זי האָט מיך אויסגעהערט און געזאָגט, אַז די זאַכן וועט זי מיר נ׳שט צוריקגעבן, אָבער זי וועט מיר אויסצאָלן זייער ווערט מיט עסנוואַרג. איך האָב נאַטירלעך איינגעשטימט. זי האָט אונדז מיטגעגעבן פאַרשידענע פּראָדוקטן און אונדז אַרויסגעפירט אויפן וועג. דער וועג אויף צוריק איז געווען זייער ריזי־קאַליש, ווייל יעדער פּויער האָט אונדז געקאָנט דערקענען און אויסגעבן.

כמעט אַ יאָר זענען מיר געווען ביי דער פּוילישער פרוי אין שטאָט, ביז די דייטשן האָבן אָנגעהויבן מאַכן אָפטע רעוויזיעס. ס׳איז געוואָרן אוממעגלעך אויף דעם אָרט ווייטער צו בלייבן. מיר האָבן באַשלאָסן זיך ווענדן צו אונדזער באַקאַנטן פּויער ער זאָל אונדז נעמען צו זיך. אין אַ פּאָר טעג אַרום איז דער פּויער געקומען מיט אַ פור היי, אונדז באַהאַלטן אונטער דעם היי און געבראַכט צו זיך אין דאָרף. איך בין געבליבן אַרבעטן ביי די וואָיטשעכאָווסקיס און מיין קוזינע — ביי אַ שכן.

צום סוף איז אין דאָרף אויך געוואָרן אומרואיק. די אוקראַינער האָבן אָנגעהויבן באַפאַלן די פּאָלאַקן, אויך די פּאַרטיזאַנער האָבן נישט געלאָזט צורו. גאַנצע דערפער זענען געוואָרן אויסגעהרגעט און צערויבט. יעדן טאָג האָבן מיר זיך געריכט אויף אַן איבערפאַל פון די

אוקראַינער, דעריבער זענען מיר ביינאַכט נישט געבליבן שלאָפן אין שטוב, נאָר געגאַנגען זיך באַהאַלטן אין וואַלד. יעדן אינדערפרי פלעגן מיר צוריקקומען צו דער אַרבעט.

נאָך איידער די אוקראַינער זענען אָנגעפאַלן אויפן דאָרף מאַלושקי, ווו מיר זענען געווען, האָבן זיי דערמאָרדעט דעם זון פון אונדזער בעל־הבית. זיי האָבן אים געהרגעט אין פעלד און צוגעקלאַפּט מיט טשוועקעס צו אַ בוים. די פּויערים האָבן פאַרשטאַנען וואָס עס וואַרט אויף זיי און האָבן באַשלאָסן צו פאַרלאָזן דאָס דאָרף און זיך עוואַקואירן קיין פּוילן. זיי האָבן אונדז פאָרגעלייגט מיטגיין מיט זיי, אָבער מיר האָבן נישט געוואָלט.

ווען די פּאָלאַקן זענען אַוועק, איז פאַר אונדז געבליבן נאָר איין אויסוועג — צו דערלאַנגען זיך צו די יידישע פאַרטיזאַנער אין וואַלד. אָבער וויאַזוי מאַכט מען דאָס? ס׳איז געווען אַ געפאַר אַריינצופאַלן אין די הענט פון די אוקראַינישע באַנדעס. גייענדיק צום וואַלד זענען מיר פאַרבייגעגאַנגען נעבן אַ כוטאָר פון פּוילישע פּויערים. איינער פון זיי האָט אונדז געפרעגט צי זענען מיר די, וועלכע האָבן געאַרבעט ביי די וואָיטשעכאָווסקיס. ער האָט פאָרגעלייגט מיר זאָלן פאַרבלייבן ביי אים. מיר האָבן מסכים געווען. אויך דאָ זענען מיר געבליבן נאָר צוויי מאָנאַטן. אויך דאָ זענען די אוקראַינער אָנגעפאַלן אויפן דאָרף, אונטערגעצינדן די הייזער און שטאַלן, אַוועקגערויבט די בהמות און אַלץ וואָס ס׳האָט זיך געלאָזט מיטנעמען. אונדזער פּויער איז געבליבן לעבן, אָבער ער האָט שוין נישט געקענט פאַרבלייבן אויפן אָרט און האָט אויך באַשלאָסן זיך אַוועקלאָזן קיין פּוילן. מיר האָבן אים געבעטן ער זאָל אונדז העלפן זיך דערלאַנגען צו די יידישע פאַרטיזאַנער. ער האָט אונדז באַהאַלטן אין אַ סטייגל היי און אַליין אַוועק זיך טרעפן מיט די יידן אין וואַלד. דעם צווייטן טאָג אין אָוונט איז ער צוריקגעקומען, געבראַכט אַביסל עסנוואַרג פאַר אונדז, דערנאָך אונדז אַרויסגעפירט אויפן וועג און אָנגעוויזן די ריכטונג אין וועלכער מיר זאָלן גיין. מיר זענען געגאַנגען נישט וויסנדיק וווהין. נאָך אַ פּאָר שטונדן האָבן מיר דערהערט קולות. מיר האָבן אָנגעהויבן רופן צו זיי, און צו אונדזער גליק האָט זיך אָפּגערופן אַ ייד. דאָס איז געווען אברהם דער בלעכער, אונדזער שכן פון סאַרני. ער האָט אונדז גלייך דערקענט און אַרויסגעשלעפּט פון דער בלאָטע אין וועלכער מיר זענען פאַרקראָכן.

אין וואַלד

די ערשטע שעהן זענען מיר געווען גליקלעך, אָבער באַלד האָבן זיך אָנגעהויבן די צרות. לעבנס־מיטלען איז געווען שווער צו באַקומען, ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן אָנפאַלן פון אוקראַינישע באַנדעס, ס׳עזנען געפאַלן קרבנות.

איינמאָל זענען עטלעכע יונגע מיידלעך, צווישן זיי אויך מיין קוזינע, אַוועק אין דעם נאָענטן דאָרף, כדי צו זוכן עטוואָס עסן און אביסל זאַלץ. זיי האָבן נאָר וואָס באַוויזן אַריינגיין צו אַ פּויער אין שטוב, ווי ס׳האָבן זיך באַוויזן אוקראַינער באַוואָפנטע מיט מאַשין־ביקסן, און האָבן באַפוילן אַלע זאָלן זיך לייגן אויפן באָדן. זיי האָבן צוערשט דערשאָסן דעם פּויער שילטנדיק „פּראָקליאַטי לאַך”. נאָכדעם האָבן זיי אָנגעהויבן שיסן אין אַלע ריכטונגען. מיין קוזינע איז צוויי מאָל פאַרוווּנדעט געוואָרן און געשטאָרבן.

און ווידער זענען מיר אַרומגערינגלט געוואָרן דורך די אוקראַינער. דאָסמאָל האָבן זיי פּלאַנירט אונדז אַלעמען אויסמאָרדן. אָבער צוליב אַ צופעליקן טעות צווישן צוויי טיילן פון די מערדער, איז אונדז געלונגען זיך ראַטעווען פון אַ זיכערן טויט.

די מערדער האָבן גענומען פאַרהאַנדלען מיט אונדז דיפּלאָמאַטיש. זיי האָבן אונדז פאָרגעלייגט אַריבערגיין צו זיי אין דאָרף, אַרבעטן פאַר זיי און אַלץ וועט זיין אין אָרדנונג. זיי האָבן איינגעשטימט צו וואַרטן צוויי טעג אויף אַן ענטפער. כּ׳זיי צו געווינען צייט, האָבן מיר באַשלאָסן פאַרצווזעצן די אונטערהאַנדלונגען. מיר האָבן געשיקט צוויי מענטשן, וועלכע זאָלן זיך פאַרבינדן מיט אונדזערע נייע „פריינט״. אויפן וועג האָבן אונדזערע שליחים באַגעגנט אַן אַלטן פויער. ווען ער האָט געהערט וווהין זיי גייען, האָט ער זיי געוואָרנט זיי זאָלן נישט וואַגן גיין ווייטער, ווייל זייער סוף וועט זיין טויט. ער האָט זיי אויך געזאָגט, אַז די רוסישע אַרמיי איז שוין גאַנץ נאָענט. די 2 יידן האָבן זיך צוריקגעקערט צו אונדז מיט דער בשורה.

דערווייל אָבער איז די נויט געוואָרן שטאַרקער און מיר האָבן געמוזט זוכן אַ נייַ באַהעלטעניש. מיר האָבן אויסגעקליבן אַ נייַ אָרט און זיך אַריבערטראַנספּאָרטירט. ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן קעלטן, און דער שניי האָט אונדז צוגעדעקט. 8 טעג האָבן מיר זיך נישט גערירט פון אָרט. אָבער ווען ס׳איז געוואָרן אַ געפאַר פון אויסשטאַרבן פון הונגער האָבן מיר באַשלאָסן זיך צו דערוויסן וואָס ס׳הערט זיך. 2 יידן האָבן זיך געלאָזן צום נאָענטן דאָרף. ווען זיי זענען אַריין צו אַ פויער אין שטוב, האָבן זיי דערזען דאָרט 2 רויטאַרמייער. פון גרויס פרייד זענען זיי צוגעפאַלן צו די רוסן און אָנגעהויבן זיי קושן די פיס.

ערשט דעמאָלט האָט זיך אָנגעהויבן דער נייער טרויער און געוויין. יעדער פון אונדז האָט זיך געמאַכט דעם חשבון מיט וועמען ער איז פאַרבליבן און צו וועמען קען ער זיך ווענדן.

צוריק אין סאַרני

ווען איך בין געקומען צוריק קיין סאַרני, האָב איך דאָרט קיין יידן נישט געטראָפן. מיין ערשטער באַזוך אין אַ שטוב פון אַ פוילישער פאַמיליע איז געווען נישט קיין פריינטלעכער. זיי האָבן מיך נישט אַריינגעלאָזן אין שטוב נעכטיקן. די ערשטע נאַכט האָב איך פאַרבראַכט אינדרויסן. אויפצומאָרגנס האָב איך געפונען אַ פוילישע פרוי, וועלכע האָט מיר דערלויבט ביי איר איבערנעכטיקן.

שפּעטער האָב איך זיך געטראָפן מיט אַ יידישער פרוי פון וואַרשע, וועלכע האָט זיך אויסבאַהאַלטן אין סאַרני, און מיר האָבן זיך איינגעאָרדנט צוזאַמען. נאָכדעם האָב איך זיך געטראָפן מיט די צוויי שוועסטער בורקאַ, וועלכע האָבן זיך אויסבאַהאַלטן ביי שטונדיסטן, און ס׳איז געוואָרן אַביסל היימלעכער. צוביסלעך האָבן זיך אָנגעהויבן צוריקקערן אייניקע יידן פון די וועלדער ווי אויך פון רוסלאַנד. די מיליטער־פּעיקע מענער זענען באַלד מאָביליזירט געוואָרן אין דער רוסישער אַרמיי.

די שטאָט איז באָמבאַרדירט געוואָרן טאָג־טעגלעך. מיר האָבן געגלויבט, אַז אונדזער לאַגע וועט זיך ענדערן צום גוטן, אָבער די נ.ק.וו.ד. האָט געזאָרגט דערפאַר, אַז ס׳זאָלן אונדז נישט פעלן קיין צרות. זיי האָבן אָנגעהויבן אויספאָרשן וויאַזוי איך בין געבליבן לעבן. ס׳איז זיי שווער געווען צו גלויבן אין דער געשיכטע פון מיין רעטונג דורך אַ דייטש. מיט גרויס מי איז מיר געלונגען די זאַך צו פאַרווישן.

איך האָב אָנגעהויבן זוכן מיין ברודער. ווען מיר האָבן זיך ווידער געטראָפן, האָבן מיר צוזאַמען מיט אַלע אַנדערע יידן זיך גענומען קלייבן אין וועג קיין פוילן. אין אַ קורצער צייט איז אונדז געלונגען צו פאַרלאָזן סאַרני, און אין זומער 1945 זענען מיר אָנגעקומען קיין לאָדזש.

דאָ זענען מיר געבליבן 4 מאָנאַטן, און נאָכדעם זענען מיר אַריבער קיין דייטשלאַנד. אין בערלין זענען מיר פאַרבליבן 5 וואָכן, ווייל די אַמעריקאַנער האָבן געשלאָסן די גרענעצן פאַר די פליכטלינגע. אין דעצעמבער 1945 זענען מיר אָנגעקומען אין דער אַמעריקאַנער זאָנע. מיין ברודער איז אַוועק אין אַ קיבוץ אין ציילסהיים, דאָרט איז ער געבליבן ביז ער איז אין יאָר 1946 מיט דער עלית הנוער אָפּגעפאָרן קיין ארץ־ישראל. איך מיט מיין פעטער זענען געבליבן אין לאַגער לאַמפּערטהיים. דאָרט האָב איך באַקענט אַ יונגן מאַן, מיט וועלכן איך האָב אין יאָר 1948 חתונה געהאַט. מיט עטלעכע מאָנאַטן שפּעטער זענען מיר אָפּגעפאָרן קיין קאַנאַדע.

אין וויניפּעג (קאַנאַדע) האָב איך געבוירן אַ זון. נאָך 2½ יאָר זענען מיר אַריבער קיין מאָנטרעאָל, וווּ איך האָב געבוירן מיין טאָכטער.

צום סוף וויל איך באַמערקן, אַז ווען איך בין געווען אין דייטשלאַנד האָב איך אָפּגעזוכט דעם דייטש, מיין רעטער. כ'האָב זיך מיט אים געטראָפן און מיר האָבן ביידע באַזוכט די היסטאָרישע קאָמיסיע און איבערגעגעבן די איינצלהייטן פון מיין רעטונג דורך דעם דייטש. במשך פון מיין זיין אין דייטשלאַנד, האָב איך געפונען פאַר נויטיק אָפּדאַנקען דעם דייטש אין פאַרשידענע געלעגנהייטן מיט פּראָוויאַנט־פּעקלעך און אויך מיט געלט־שטיצע.

באַמערקונג:

איך בין זיכער, אַז ווען מיין פרוי וואָלט איצט געלעבט, וואָלט זי געקענט נאָך פיל דער־ציילן וועגן דעם טרויעריקן קאַפּיטל, וועלכן די סאַרנער יידן האָבן דורכגעמאַכט אין געטאָ און בשעת דעם טראַגישן אומקום. ליידער האָט זי דאָס נישט באַוויזן. דעם 5־טן יוני 1959 איז זי קראַנק געוואָרן און דעם 19־טן יוני איז זי געשטאָרבן.

זאָלן די שורות, וועלכע איך האָב פאַרשריבן, לויט אירע דערציילונגען, זיין געווידמעט איר אָנדענק.

באאַרבעט דורך **נחמיה גילדענהאָרן**

הערות לסיפורה של אחותי פייגה'לה ז״ל

לאחר כיבוש סארני ע״י הנאצים נמצאה אחותי פייגה'לה עם ההורים ויתר בני המשפחה בגיטו בביתנו ברחוב קשיבה 4. במשך כל תקופת הגיטו נשלחה אחותי יחד עם שרה, אשת בן דודי סיומה שווארץ, לעבודה במסעדה ששימשה לגרמנים שעבדו בתחנת הרכבת ובבתי המלאכה לתיקון הקטרים.

עם חיסול הגיטו הובלה אחותי יחד עם שרה ודודתי ביילה בקבוצה אחת לבורות, אולם הואיל והבורות היו כבר מלאים גופות ההרוגים, והשעה היתה מאוחרת, החליטו המרצחים להפסיק את מלאכתם ולהכין במשך הלילה בוֹר שלישי בשביל הנותרים שעוד לא חוסלו. בין אלה שהוחזרו למגרש היו גם פייגה'לה, שרה והדודה.

אותו ערב ולילה שמרו על המגרש שוטרים אוקראינים וגרמנים מגוייסים מבין עובדי טו״ד אשר עבדו במתקני הרכבת. בין גרמנים אלה היו שהכירו את אחותי מזמן עבודתה במסעדה. אחד הגרמנים פנה בלחש לפייגה'לה בהצעה להצלתה יחד עם שרה.

פייגה'לה חשבה שהגרמני, פאוּל רדינגר מקלן, חומד לו לצון, אך כאשר הוא לא הרפה ממנה —

הסכימה. הוא הוציא אותה מחוץ לגדר, וחברו שהיה שותף למעשה בא להחליף אותו.

השעה היתה קרובה לחצות. בעיר שרר מצב חירום, ורק משמר שוטט ברחובות. פייגה׳לה התקדמה שלובת־זרוע עם הגרמני, לעבר תחנת הרכבת כדי לעבור לצד השני של העיר. והנה באו לקראתם שני שוטרים אוקראינים וציוו עליהם: „ידיים למעלה!" הגרמני ענה להם בחרפות וקללות בגרמנית ויחד עם זה קרא בסיסמה של אותו ערב: „לייפציג", ותוך סינוור עיניהם בפנס צבאי חזק עבר על פניהם. האוקראינים הבחינו שלפניהם גרמני, הצטדקו, הצדיעו והמשיכו בדרכם.

פייגה׳לה הובאה לתעלה שבצידי הרחוב קולייובה ונצטוותה להישאר בה, כי הגרמני מיהר להציל גם את שרה׳לה. בדרך זו הובאה גם שרה לתעלה. הגרמני ניסה להציל גם את הדודה, אולם בשובו למגרש מצא אותה מתה: שוטר ירה בה והרגה, כחצי שעה לפני שהגרמני הגיע למגרש כדי להוציאה.

למחרת התחילו שני הגרמנים להביא לשתי הניצולות אוכל וגם בגדים למקום מחבואן. אחת השכנות הפולניות, שגרה בבית סמוך, הוזהרה על ידיהם כי אם יקרה משהו לבחורות היהודיות המוסתרות, הם יציתו את ביתה.

הגרמנים החליטו להעביר את פייגה׳לה (פרידה, כפי שהם כינוה) ואת שרה׳לה לדירת שלנו לשעבר, הפולניה בונקובה, שבעלה היה בשבי הגרמני עוד מספטמבר 1939, ותמורת כל מיני הטבות והבטחות היא הסכימה להסתיר אותן אצלה. במקום זה הן בילו כ־10 חדשים.

באחד הימים התעורר חשד, שהשכנים של הפולניה יודעים על הימצאן של הנערות בבית בונקובה, ושני הגרמנים החליטו להעבירן למקום יותר בטוח. בינתיים צירפו לחברתם חבר שלישי שלהם, אף הוא איש מבוגר בגיל קרוב ל־60 כמוהם.

הגרמנים העבירו את הנשים לחווה סמוכה לעיירה מאלינסק, מקום שם היה נוהג דודי יוסף שווארץ ז"ל לסחור עם האיכרים הפולנים (מאזורים). הפולנים נענו לפניית שלושת הגרמנים וקיבלו את שתי היהודיות. אולם לא חלפו שני חדשים והכנופיות האוקראיניות (בולבובצים) התנפלו על הפולנים, שרפו את הבתים ורצחו את התושבים. פייגה׳לה ושרה׳לה נשארו שוב בלי מחסה וברחו ליער, בו היו כבר קבוצות יהודים אשר הצטרפו לפרטיזאנים.

בינואר 1944 שוחרר האיזור על ידי הצבא האדום ופייגה׳לה יצאה לסארני. היא קבעה את דירתה ליד תחנת הרכבת ועבדה במשרד השלטון המקומי — רייאיספולקום. היא עשתה כל שהיה ביכלתה בהשגת עבודה לנצרכים, קבלת זכות ישיבה בעיר, ציוד בתעודות לחוזרים מרוסיה למען יוכלו לנסוע הלאה וכו׳.

בספטמבר 1945 יצאנו את סארני ותוך גניבת גבול הגענו לגרמניה המערבית, למחנה העקורים למפרטהיים. ב־1948 נישאה פייגה׳לה ובסוף שנה זו היגרה עם בעלה לקאנאדה.

בהיותה בגרמניה התקשרה בכתב עם הגרמנים שהצילוה ואשר כתובותיהם היו שמורות אצלה, ועם קבלת תשובה מהם נסעה אליהם לביקור. שני הגרמנים (השלישי כבר לא היה בחיים) אף החזירו לה ביקור במחנה למפרטהיים. היא תמכה בהם בחבילות מזון ובעיקר בקפה וסיגריות, והתכתבה עמם גם בהיותה בקאנאדה.

יצחק שווארץ

פון געטא צו די פארטיזאנער

דער פלאַן אונטערצוצינדן דעם געטאָ

אייניקע טעג פאַר דער שחיטה זענען זיך צונויפגעקומען ביי פרימערן אין שטוב: פרימערס איידעם — מענדל פיש, משה׳ל צירולניק, שמחה מוריק, קרימסקי, יונה מרגלית און איך. מיר זענען גרייט געווען אונטערצוצינדן דעם געטאָ, און דאָדורך שאַפן אַ מעגלעכקייט צו אַנטלויפן.

יונה מרגלית האָט איבערגעגעבן אין נאָמען פון אַדוואָקאַט נוימאַן, אַז ער איז געווען ביים געביט־קאָמיסאַר און יענער האָט אים פאַרזיכערט, אַז די קלאַנגען וועגן ליקווידירן דעם געטאָ זענען פאַלשע. די מיינונג פון דער דייטשער מאַכט איז, אַז די סאַרנער יידן זענען אין אָרדנונג און צאָלן רעגולער דעם גאָלד־שטייער.

נאָך דעם באַריכט איז בטל געוואָרן דער פלאַן פון אונטערצינדן דעם געטאָ.

אַ פלעשל וואַסער

ווען מ׳פלעגט צופירן פון דער צווייטער זייט דראָטן אַ פעסל וואַסער, פלעגט מען אַראָפּציִען אַ שיך פון פוס און אָננעמען אין דעם אַ ביסל וואַסער פאַר די קינדער און פאַרחלשטע.

מענדל זינדעל האָט באַצאָלט אַ מטבע פון 5 רובל גאָלד פאַר אַ פלעשל וואַסער. ווען ער האָט אָנגעהויבן טרינקען, האָט אלעזר דעם קצב׳ס זון אַרויסגעכאַפּט דאָס פלעשל וואַסער פון זיין האַנט און אַנטלויפנדיק געטרונקען.

ווידוי

ווען די דייטשן האָבן אַרויסגעפירט פון פּלאַץ צום וועלדל די צווייטע גרופּע יידן, האָט דער רב העכטמאַן זיך געווענדעט צום עולם און געזאָגט: — ברידער און שוועסטער! ס׳איז נגזר געוואָרן מן השמים אַז מיר זאָלן אומקומען על קידוש השם, זאָגט ווידוי!

דער עולם האָט אָנגעהויבן זאָגן ווידוי. אין דערזעלבער צייט האָבן אויך די ציגיינער אין זייער ווינקל געדאַוונט זייערע תפילות.

מאָרד און זעלבסטמאָרד

אייניקע חדשים פאַר דער ליקווידאַציע פון געטאָ, אין איינעם פון די באַזוכן פון געביט־קאָמיסאַר קרעקעל, וועלכער איז אייגנטלעך געווען (צוזאַמען מיטן לייטער פון אַרבעטס־אַמט — באַבע) דער אויספירער פון דער גרויזאַמער שחיטה, האָט ער דערשאָסן דעם בלינדן שלמה בורקא פון קאַרפּילאָווקע און גרשון, דעם זון פון מענדל דעם שמש פון דער בערעזנער שול.

ווען ס׳איז באַוווּסט געוואָרן, אַז מ׳האַלט ביים אויספירן די ליקווידאַציע און די יידישע וואַך־לייט זענען באַזייטיקט געוואָרן פון זייערע פּאָסטנס, איז ד״ר זיגמונט כהן, צוזאַמען מיט זיין פרוי און קינד, באַגאַנגען זעלבסטמאָרד דורך ציאַנקאַלי־איינשפּריצן.

אין אַ פּאַרטיזאַנער אָפּטיילונג

נאָך פיל וואַגלענישן אין די אַרומיקע וועלדער בין איך אָנגעקומען אין דאָרף קאַראַסין, ווו ס׳איז מיר געלונגען זיך אָנצושליסן אין דער פּאַרטיזאַנער־אָפּטיילונג פון דער צווייטער ברי־גאַדע, אונטער דער קאָמאַנדע פון מאַיאָר קאַפּלון, וועלכער איז ספּעציעל געשיקט געוואָרן פון רוסלאַנד דורך אַ דעסאַנט.

אין דער גרופּע האָב איך שוין געטראָפן לייזער אשר בורקא, יודל קראַצמאַן פון דאָרף קאראסין, און נאָך אייניקע יידן פון אונדזער געגנט.

די הויפּט־קאָמאַנדע פון דעם אָטריאַד, וועלכער האָט געציילט אַ 3000 מאַן, האָט זיך געפונען נעבן דאָרף ביאַלע.

אונדזער גרופּע, וועלכע האָט געציילט 40 מאַן, איז געשטאַנען אין דאָרף קאראסין. אונדזער אויפגאַבע איז געווען צוצושטעלן באַריכטן פון דער דייטשער מיליטערישער באַוועגונג. דערצו האָבן מיר אויסגענוצט פאַרבינדונגען מיט אָרטיקע בירגער, וועלכע זענען געווען מיטגלידער פון אונדזער אָפּטיילונג.

איינער פון די מענטשן פלעגט אַרומגיין אַלס בעטלער צווישן די דייטשן, אויך פרויען פלעגן מיט דערפאָלג אויספירן פאַרשידענע אויפגאַבן.

יענקעלע דער זעכצניעריקער פאַרטיזאַן

אין איינעם פון מיינע באַזוכן ביי די פויערים פון דאָרף וועגן אַפּראָוויזאַציע־ענינים, אַרויס־גייענדיק פון שטוב פון דעם פויער פעדאסיי, איז צו מיר צוגעגאַנגען אַ שייגעצל פון אַ יאָר 15 און האָט מיך אָנגערופן ביים נאָמען און געפרעגט צי איך דערקען אים נישט. דאָס איז געווען פסח דעם ליוכטשער׳ס זון יענקעלע. ער האָט מיר דערציילט, אַז ער פּאַשעט די בהמות ביים פויער, וועלכער ווייסט נישט אַז ער איז אַ יידיש קינד.

איינמאָל איז געקומען אין אונדזער אָפּטיילונג אַ זון פון דעם אויבנדערמאָנטן פויער און זיך אָנגעגעבן אַלס געטרייער פאַרטיזאַן. שפּעטער האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז ער איז געווען אַ שפּיאָן, געשיקט דורך די בולבאָוועצעס, וועלכע האָבן מיטגעאַרבעט מיט די דייטשן. שפּעטער איז ער פאַרשוווּנדן און ס׳איז אים אפילו געלונגען מיטצונעמען אַן אויטאָמאַטישן ביקס.

ווילנדיק כאַפּן דעם פאַררעטער האָבן מיר באַשלאָסן אַריינעמען צו אונדז דעם פאָטער. אינ־צווישן האָט פּאַסירט, אַז די פאַרטיזאַנער האָבן אויסגעפירט אַן אַקציע קעגן אייניקע בולבאָוו־צעס פון דעם זעלבן דאָרף. דער פויער האָט חושד געווען, אַז מ׳וועט קומען צו אים. ער איז גלייך אַנטלאָפן, מיטנעמענדיק מיט זיך בלויז זיין משפחה און אונדזער יענקעלען. ער איז אַוועק צו זיין זון, צו די בולבאָוועצעס.

דאָרט איז געפאַלן אַ חשד אויף יענקעלען. די בולבאָוועצעס האָבן געשיקט ברענגען איינעם פון דעם דאָרף, כדי ער זאָל פעסטשטעלן זייער חשד. יענקעלע האָט אויסגענוצט אַ געלעגנהייט, אַנטלאָפן פון זיי, געקומען צו אונדז און דערציילט וואָס ס׳איז פאָרגעקומען. ער איז פאַרבליבן ביי אונדז און אַנטיילגענומען אין פיל אַקציעס, גלייך מיט אַלע אַנדערע פאַרטיזאַנער, און שטענדיק זיך אויסגעצייכנט מיט זיין גבורה. מיר זענען געווען צוזאַמען ביזן אָנקומען פון דער רויטער אַרמיי.

ווען די רויטע אַרמיי האָט באַפרייט די סאַרנער געגנט, איז אונדזער אָפּטיילונג אָנגעשלאָסן געוואָרן צו דער אַרמיי און צוגעטיילט געוואָרן צום „איסטרעביטעלני באַטאַליאָן" (אויסראָטונג־באַטאַליאָן), וועמענס אויפגאַבע איז געווען אויסצוראָטן אין דער געגנט די פאַרשידענע באַנדעס, וועלכע האָבן מיטגעאַרבעט מיט די דייטשן.

איינמאָל איז עקספּעדירט געוואָרן אַ גרופּע פון 15 מאַן אין דאָרף ליוכטש אויף אַן אַקציע. יענקעלע האָט זיך געמאָלדן פרייוויליק אויף מיטצוגיין אויף דער אַקציע, טראָץ דעם וואָס ער איז שוין געווען פאַרוווּנדעט און טראָץ די וואָרנונגען פון קאָמאַנדיר, וועלכער האָט נישט

געוואָלט אים לאָזן גיין דאָסמאָל. אָבער דער דורשט נאָך נקמה האָט אים פולשטענדיק באַהערשט, און ער איז אַוועק.

די בולבאָוצעס, וועלכע האָבן זיך געפונען אין אַ באַהעלטעניש, האָבן אַרומגערינגלט די גרופּע. אין דעם קאַמף האָט דער יונגער גיבור, אין עלטער פון 16 יאָר, געפונען זיין טויט. דאָס האָט פּאַסירט בערך אין חודש אַפּריל 1944.

אויסראָטונג פון די רוצחים

קומענדיק צוריק קיין סאַרני און קענענדיק גוט די אָרטיקע מערדערס, וועלכע האָבן אנטייל גענומען אין דעם אומברענגען פון דעם יידישן ישוב, האָב איך, מיט דער צושטימונג פון דער קאָמאַנדע פון „איסטרעביטעלני באַטאַליאָן", גענומען אויף זיך די אויפגאַבע צו פאַרנעמען זיך מיט דער אויסראָטונג פון די אָרטיקע רוצחים. די אויפגאַבע איז נישט געווען קיין לייכטע, ווייל די מאַכט האָט שוין אין יעדן פאַל געפאָדערט באַווייזן.

דער ערשטער פון די רוצחים, וועלכער האָט באַקומען זיין טויט איז געווען אנאַטאָלי פּאַסילאָוויטש. ער איז געווען דער קאָמענדאַנט פון אַן אָפּטיילונג פון דער אוקראַינישער פּאָליציי, וועלכע איז געווען צוגעטיילט צו די ס. ס.

באַזוכנדיק איינמאָל אין אַמט פון נ.ק.ג.ב. (נאַראָדני קאָמיסאַריאַט גאָסודאַרסטווענאָי בעז־אָפּאַסנאָסטי), האָב איך דערזען די צוויי ברידער פּעסאָוועץ, באַוווּסטע מערדער, וועלכע האָבן שוין באַוויזן זיך אַריינבאַקומען אין די רייען פון רוסישן מיליטער.

כ'האָב גלייך געמאָלדן דעם הויפּטלייטער פון דעם נ.ק.ג.ב., דובאָוויצקי, ווער זיי זענען, אַז זיי האָבן אומגעבראַכט די 5 נפשות פון דער פינסקער פליטים־משפחה, וועלכע האָבן זיך באַהאַלטן אין קעלער פון פּרישקוליניק און אַנדערע מעשים טובים זייערע.

דובאָוויצקי האָט גלייך באַפוילן צונעמען ביי זיי די ביקסן און זיי אַרעסטירן. זייער אורטייל אין וואָיענטריבונאַל (מיליטער־געריכט) איז געווען — 20 יאָר טורמע. שפּעטער האָב איך זיך דערוווּסט, אַז זיי זענען דאָרט אומגעקומען.

גייענדיק איינמאָל אויף דער ברייטער גאַס, האָב איך דערזען דעם רוצח קאָליאַ נאטקין זיצנ־דיק און פאַרקויפן יידישע זאַכן. כ'האָב זיך ווידער געמאָלדן צו דובאָוויצקי'ן און פאַרלאַנגט זיך פאַרנעמען מיט דעם רוצח. דובאָוויצקי האָט מיר דערלויבט אַרעסטירן דעם פאַרברעכער און אים ברענגען אין זיין אַמט. נאטקין האָט פיגורירט אין די אַקטן אַלס מאָביליזירטער אין דער אַרמיי און מיין מעלדונג איז אים געווען שטאַרק אויפפאַלנד. דער אורטייל אין וואָיענ־טריבונאַל איז געווען — 20 יאָר טורמע. אויך דער מערדער האָט דאָרט באַקומען זיין טויט.

די טאָכטער פון באַלאבושקאַ (דער באַזיצער פון קינאָ "באַיקאַ") האָט מיטגעאַרבעט מיט די דייטשן און האָט אנטיילגענומען אין פייניקן די דאָרפישע יידן איידער זיי זענען געבראַכט געוואָרן קיין סאַרני אין געטאָ. אַ דאַנק די באַווייזן און עדות, וועלכע איך האָב צוגעשטעלט, איז זי פאַרהאַלטן געוואָרן אין קיעוו. דער אורטייל איז געווען טויט־שטראָף דורך הענגען. איר ברודער איז דערשאָסן געוואָרן ווילענדיק אַנטלויפן פון אַרעסט.

אַלס הויפּט־עדות אין משפּט קעגן דעם מערדער נאטקין, וועלכער איז פאַרגעקומען אין ראָוונע, איז דערשינען מיין פרוי ליבשע. זי האָט דערוויזן זיין שולד און זיינע פאַרברעכערישע מעשים.

יידישע פּאַרטיזאַנער

ס'איז כדאי צו באַטאָנען די העלדישע טאַטן פון די פּאַרטיזאַנער שמעון פייקאָוו, פון דאָרף קאַראַסין נעבן סאַרני, און שמואל — כמארעס איידעם. פייקאָוו געפינט זיך איצט אין דעטראָיט (אַמעריקע). שמואל געפונט זיך אין ישראל.

בערל ביק

במלחמה על הצלה ועל חיים

כיצד ניצלתי מגיא ההריגה בסארני

בי"ג באלול תש"ב (26.8.42) הובאתי יחד עם יהודי רוקיטנו ברכבת משא למגרש מגודר בתייל מעבר לתחנת הרכבת בסארני.

חום רב שרר במגרש. שמרו עלינו אנשי ס.ס. ומיליציה אוקראינית. כל היום לא באו אוכל ומים אל פינו, ונחלשנו מאוד. היינו רצוצים ומדוכאים. זמן מה אחרינו הובאו למקום יהודי דומברוביצה, ברז'ניץ, קלוסובה וטומאשגורוד.

הצמאון הציק מאוד. תמורת זהב ותכשיטים קנו אנשים אחדים מבני המקום, שהתקהלו ליד הגדר, קצת מים בכובע או במגף. כל אחד רצה לזכות בלגימה, רבים נדחקו אל הגדר, והשומרים ירו בהמון המצטופף. יהודים רבים נפלו במקום. לבסוף אסרו השומרים גם על הנוצרים לגשת לגדר.

פשטו שמועות וניחושים שיובילו אותנו למקום אחר לעבודה. לשם כך יפרידו בין המשפחות, ויקחו רק את החזקים ביותר. היום והלילה עברו בפחד ובלי שינה. פשטו שמועות שקהילת סארני מטפלת בנו, זה עודד אותנו, אולם למחרת, אחרי הצהרים, הובאו גם יהודי סארני. בא הקץ לכל התקוות.

הרגשנו שדבר איום עומד להתרחש. ב־3 אחה"צ נמסר על ידי המיליציה היהודית ליהודי רוקיטנו שעליהם להתכונן לדרך. הבינונו שאנו מובלים לשחיטה, כי יחד אתנו הובילו על עגלות גם את ההרוגים והפצועים. בדרך לגיא ההריגה צילמו הנאצים את תהלוכת המוות. לא אשכח את הזדעזעותי בראותי מרחוק את הבורות. אמי ז"ל אמרה לי בלחישה: אלה הם, בני יקירי, הרגעים האחרונים שלנו. לא יהיה מי שיאמר קדיש אחרי. עניתי לה שעוד ישארו בחיים אחי שלום שברוסיה וכן אחי ברוך שבארץ (שלום ז"ל נפל אח"כ בעת כיבוש ברלין, וברוך ז"ל — במלחמת השחרור).

הגענו אל הבורות, מסביב עמדו הרוצחים מוכנים ומזויינים בכל מיני נשק ובמכונות יריה.

ניתנה פקודה שנתפשט ערומים, הנשים והילדים לחוד והגברים לחוד. נפרדתי מאמי בדמעות שליש והתחלתי להתפשט. באותו רגע הלם נאצי במקל על ראשי, כשעמדתי עירום בשורה הרביעית מהבורות — ארבעה ארבעה בכל שורה. צץ רעיון במוחי: לברוח! לחשתי זאת לעומדים על ידי בשורה: אין מה להפסיד, לפחות לא נראה את הרצח! הסתכלנו מסביב והחלטנו לברוח

ימינה ליער הדליל, שבו עמקים וגבעות. זנקנו בקריאת "שמע ישראל". היינו נופלים וקמים, כי המטירו עלינו אש מכל הצדדים. ועל פי נס ניצלתי כשאני עירום כביום היוולדי.

ביער נפגשתי עם שני הבנים של אברהם וחיים בלז'ובסקי. אחד מהם נתן לי חולצה והשני מכנסים — לכסות את מערומי. הם ברחו מהמגרש בזמן פריצת הגדר. יחד אתם היתה בתה של חנה מנימוביץ, מגואלה בדם הפצועים וההרוגים ליד גדר התייל.

נכנסנו בסבך העצים כדי להמלך על צעדינו הבאים. בני בלז'ובסקי סרו הצידה והתלחשו. הבינותי שברצונם לעזבני. הם החליטו לגשת לשומר היער, מכר, ולהשיג אצלו אוכל. הבחורה נשארה אתי. חכינו להם כל הלילה כשמסביבנו שומרי יער מזויינים מחפשים בורחים כדי למסור אותם לנאצים. הבחורים לא חזרו.

למחרת, יום שלישי לשחיטה, כשהצמאון והרעב הציקו לנו, מצאנו סלק בשדה ואכלנו אותו כמטעמים. בשבת, יום רביעי לשחיטה, נתקלנו באיכר. שאלנו אותו על הדרך לנימוביץ. האיכר התחלחל וביקש שנחזור היערה. חזרנו מתוך חשש שהוא יביא רוצחים להשמידנו. כעבור שעתיים בא אלינו ובידו לחם ועגבניות, עודד אותנו וסיפר לנו שעל יד ביתו של שומר יער נתפסו שני בחורים מסארני ונהרגו. הבינונו שבני בלז'ובסקי, שנפרדו מאתנו, אינם כבר בחיים. שהינו במקום עד הערב ויצאנו בכיוון כפר נימוביץ, שהבחורה הכירה את תושביו. רועים שפגשנו ואשר שאלנו אותם לדרך, ענו: בשבילכם אין דרך! אבל אחד ריחם עלינו והראה לנו את הכיוון. בדרך התעלפתי, כי נחלשתי מרוב תלאות. פגשנו איכרים שחזרו מן העיר, עמוסים חבילות. את האחרון העזנו לשאול על הנעשה בעיר. הוא ענה, שיהודי סארני כבר אינם, הוא עצמו ראה שנאצי רדף אחרי שני יהודים שיצאו ממקלט והרגם.

חכינו בחורשה עד הערב. משהחשיך ניגשנו לבית קרוב וביקשנו אוכל. האיכר נענה לנו ונתן לנו תפוחי אדמה וחלב. הוא הרגיע אותנו באמרו שאנשי המקום הם שטונדים (באפטיסטים). למחרת באנו אל איכר אחר, שהבחורה הכירה אותו. הוא קיבל אותנו בסבר פנים יפות ויעץ לנו להשאר לפי שעה בחורשה הקרובה. יום אחר זה הרגישו בנו רועים והתחילו לצעוק: יהודים, יהודים! לא הספקנו לברוח, כי עצר אותנו שומר יער ואיים להרגנו אם לא נלך אחריו. בדרך נלווה אליו עוד שומר. הם הובילו אותנו לסארני כדי למוסרנו לנאצים. בדרך עברנו מושב של "באפטיסטים". אנשי המקום ביקשו משני השומרים למסור אותנו בידי המוכתר כדי שהוא יטפל בנו. על יד ביתו של מוכתר הכפר התקהלו התושבים והשתדלו לבלבל את השומר, ולנו רמזו לברוח. הבחורה הצליחה לברוח. אני לא יכולתי לרוץ כי נחלשתי מאוד. לעזרתי באו נשי הכפר, שעכבו את השומר. על ידי כך היתה לי שהות לברוח.

הדרך לבית האיכר חווידור היתה כבר ידועה לי, חזרתי אליו. בני הבית היו בטוחים שאין אנו כבר בחיים. הם קיבלו אותנו בשמחה. נשארתי אצלם. הבחורה עברה למקום אחר. בערב נפגשתי גם עם אחיה.

שהיתי אצל חווידור שלושה שבועות, הוא בנה לי סוכה מענפים במרחק של כשלוש מאות מטר מביתו, וסיפק לי כל הזמן מזונות. ערב חג הסוכות ניגש אלי חווידור זה ואמר: מתקרבים ימי הגשמים ולא תוכל עוד לגור בסוכה. נוסף לכך סורקים עכשיו הגרמנים את כל הסביבה מחמת הפארטיזאנים שהופיעו במקום. על כן הציע להלבישני בגדי איכר ולהובילני בעגלתו עד רוקיטנו. ההצעה נראתה לי מסוכנת מדי. החלטתי לצאת ברגל ליערות רוקיטנו בתקווה שאמצא שם את שרידי משפחתי. חווידור הציע לי לצאת במוצאי שבת כי בערב זה, לפני יום ראשון, הכל נחים בבתיהם. לפני יציאתי נתן לי מעיל (סוויטקה) לבל יכירוני, וגם צידה לדרך. ליווני

עד למסילת הברזל והראה לי את הדרך לסטראשוב. הוא יעץ לי ללכת עם מסילת הברזל, ולימדני איך לעבור את הנהר סלוץ׳. את הפרידה ממנו לא אשכח לעולם! חווידור חיבק אותי ונישקני וברך אותי: ״יהא אלהים בעזרך ויובילך למחוז חפצך וישמרך מכל רע״. ברכתו עודדתני.

בלילה זה עברתי כשבעים ק״מ והגעתי ליערות פוליסיה וביצותיה. הסביבה היתה מוכרת לי והסתובבתי בה שבועות אחדים. באחד הימים נפגשתי עם אחותי, חיה וולקון, ואחר כך עם שרידי משפחתי שנשארו בחיים.

אחרי תלאות ממושכות נקלטנו כולנו במחנות פארטיזאנים.

ישראל פינצ׳וק

ההשמדה וההצלה

מאת **לאה טייך־מינקובסקי**

על סף הצער והסבל

ב־22 ביוני 1941 פרצה המלחמה הגרמנית־סוביטית. ביום ה׳, 3 ביולי 1941 נסוגו הסוביטים מסארני. רגשות מעורבים תקפו אותנו: שמחה על שנסתימו ההפצצות והפחד סר מעלינו, ומאידך גיסא תקף אותנו פחד אחר מפני הבלתי צפוי, כי במשך 21 החדשים (אוקטובר 1939 — יוני 1941), בהם נמצאה עירנו בכיבוש הסוביטים, שמענו מפי פליטי פולין סיפורים שונים על אכזריות הגרמנים. אבל היו גם פליטים, שהרגיעו את הרוחות בספרם, שהיו אמנם פה ושם גילויים של אכזריות נגד היהודים מצד הגרמנים, אבל בדרך כלל המשיכו היהודים בפולין לחיות ולהתפרנס. כך בפירוש כתבו להם קרוביהם מפולין במשך כל ימי שהותם תחת שלטון הכיבוש הגרמני.

אל הדעות המנוגדות הללו נוספה אדישותם של יהודי העיר, חוץ מהקומוניסטים המושבעים, אל המשטר הסוביטי. בכך הוכרעה הכף, והיהודים העדיפו ברובם להשאר במקומותיהם ולא לברוח מפני הגרמנים לעומק רוסיה. היו בין היהודים גם כאלה, שנטו להאמין שהגרמנים אמנם מתאכזרים ליהודים ואף הורגים בהם, ״אבל לא ייתכן — אמרו הם — שהגרמנים יהרגו את כל אנשי העיר. ואם יפול בגורלם של אחדים למות, מוטב להם ליהרג בידי הגרמנים, מאשר להיסחב אחרי הסוביטים הנסוגים אל ה״גן־עדן״ שלהם״.

במשך היומיים שהעיר היתה בלי שלטון, היינו אחוזי פחד מפני התפרעויות של איכרי הכפרים מהסביבה. אף על פי כן עברו הימים הללו בשלום והגיע יום כניסת הצבא הגרמני (4.7.1941).

הגזירה הראשונה להפליית היהודים היתה הפקודה על ענידת הסרט הלבן עם מגן־דוד כחול על השרוול. ענדנו את הסרט ונשאנו אותו בגאווה לאומית.

מקלטי הרדיו הוחרמו ושום עתון לא הגיע אלינו. נותקנו מהעולם הסוער, ורק ידיעות קלושות בלבד, שנמסרו מפה לאוזן, חדרו אלינו מדי פעם. התנועה מחוץ לעיר פסקה. החיים הכלכליים שותקו. המסחר היחידי שהוסיף עדיין להתנהל, היו עסקי חליפין. היהודים היו מחליפים את מלבושיהם, מטלטליהם ותכשיטיהם אצל איכרי הסביבה במצרכי אוכל. רק יחידי סגולה היו להם היתרי־תנועה: היו אלה הספקים של היודנראט, ובאמצעותו — גם של השלטונות.

החיים הציבוריים פסקו: לא קולנוע, לא ספריה, לא הרצאה. קריאת ספר פסקה כמעט כליל. בודדים היו מחליפים ביניהם ספרי קריאה, שנשארו בביתם מן הימים הטובים. פגישות הנוער נתקיימו בחוגים מצומצמים בלבד בלי כל תוכן מיוחד. הילדים והנוער התהלכו בטלים מלימודים,

כי לא היה להם בית־ספר. בית הכנסת היה המקום הציבורי היחידי, שהיהודים היו מתכנסים בו לתפילה.

שבתו שמחות בעיר. חתונות, לידות ואירועים אחרים, שבימים כתיקנם גרמו לשמחה במשפחה, נערכו בשקט ובצנעה, כאילו התבישו האנשים, שבימים טרופים אלה הם חורגים ממסגרת החיים המצומצמים, המצומקים והמכונסים לתוך תוכם.

הגיע יום הכיפורים שנת תש״ב. נאמן לשיטת הנאצים להטיל את הפורענויות על ראש היהודים בימי חג ומועד, פקד גם הגביט־קומיסאר של סארני על יהודי העיר להתפקד ביום הכיפורים על מגרש הספורט ב„סאחאלין״.

חששנו שבאמתלה זו של מיפקד מסתתרת הכוונה הזידונית לחסל ולהשמיד אותנו. אבל הם רק ספרו ומנו אותנו ושלחונו לבתינו. היתה זו שיטתם הידועה של הסוואה וטישטוש הכוונות כדי לעמעם את עירנות היהודים ולמחוק את העקבות של מזימת המרצחים.

אותו יום יצאה גם הגזירה להחליף את הסרט בטלאי צהוב, אחד על החזה והשני על הגב. אם את הסרט עם המגן־דוד נשאנו בגאון, הרי בגזירת הטלאי הצהוב לא החטיא השונא את המטרה: נפגענו עד עומק הנפש, ראינו את עצמנו נסוגים לתקופת ימי הבינים — זה היה ממש אות הקלון.

הגיע חג הפסח שנת תש״ב. הוקם הגיטו, שהוקף בגדר תייל דוקרני. היהודים, שבתיהם נמצאו מחוץ לתחומי הגיטו, הועברו לתוכו ואוכסנו בו. בכל בית גרו 5—6 משפחות, והצפיפות גברה לאין נשוא. החיים נעשו יותר קשים, העלבון יותר עמוק, והחששות לגורלנו יותר מציקים ומטרידים.

היודנראט עשה כל שביכולתו, כדי למלא את רצון השליטים בהספקת ידים עובדות לכל העבודות שנדרשו, בהספקת הלבשה והנעלה לפי דרישתם, ובעיקר — בתשלום מכסת הזהב, שהגביט־קומיסאר הטיל מדי פעם על העיר. ראינו בעבודות ובקונטריבוציות הללו כופר־נפש, ולמרות המעמסה הכבדה הזאת מלאנו את המוטל עלינו בדיקנות, כי בכך קוינו לקנות לעצמנו יותר בטחון, שגורלנו לא יהיה כגורל הקהילות האחרות בסביבה, שם הוחל כבר בחיסול חלקי.

העבודות בפיקוחם של אנשי ס.ס., היו מלוות יסורי גוף ונפש. לא אחת הוכו העובדים על ידי הגרמנים ללא כל סיבה.

כך עברו עלינו 14 חדשים תחת שלטון הנאצים (יולי 1941 — אוגוסט 1942), מהם 5 חדשים בתוך הגיטו (אפריל — אוגוסט 1942), עד שהגיע היום המר והנמהר — יום ההשמדה.

בעבודת כפיה

היום הראשון של הכיבוש הנאצי, עוד לפני הקמת הגיטו, היה גם היום הראשון ליציאה לעבודה.

התאספנו על־יד הבנין הישן של העיריה ברחוב השלושה במאי, בית קליין. התאסף שם כמעט כל הנוער הסארנאי, בנים ובנות, וגם מבוגרים אחדים. יצאו אלינו שלושה גרמנים ובראשם קאזיק, שהיה אז הבירגרמייסטר (ראש העיריה) האוקראיני אחרי מארניוק. הוא היה אז מרכז העבודה. שלושת הגרמנים התחילו לעבור לאורך השורות ובחרו בנות אחדות בהצביעם עליהן ובקראם בשפתם: ״דיזס מדכן היר!״ (נערה זו — הנה!). הבנות הבינו שהן עומדות לפני רגע חמור מאד, הואיל והשלושה בחרו ביפות ביותר שהיו בקרב הנוער הסארנאי. לאחר זאת אסף קאזיק את כל אלה שצויינו על ידי הגרמנים, כעשרים בנות, וציווה ללכת אחריו.

בין אלו שנבחרו היתה לאה׳לה פרבוזניק, ברושקה קאמין, רוזה דרלאַכטר, רולה מאַטורין

ועוד. אינני זוכרת את כולן. אני נצמדתי כל הזמן אל ברושקה קאמין. לא ידענו לאָן מובילים אותנו, חשבנו — כי לאונס. עודדנו אחת את רעותה שנחזיק מעמד ושנעשה כל שביכלתנו כדי להיות יחד.

הובאנו אל בתי הקסרקטין (״קאזיוני״), לא הרחק מפסי מסילת הברזל, והוכנסנו לתוך חצר גדולה, בה חנה אז הצבא הגרמני. חיילים רבים יצאו אל המרפסת של הבתים שמסביב החצר וקראו בקולות רמים: ״דיזס מדכן היר! דיזס מדכן היר!״ (נערה זאת — הנה!). כל אחת מאתנו החזיקה ברעותה ולא רצינו להיפרד. כאמור, הלכתי יחד עם ברושקה קאמין. לבסוף הובאנו לתוך בית ונשאלנו: ״התדעו לנקות חלונות ודלתות ולסדר את הבתים?״ אם זה הכל, תודה לאֵל! — נאנחנו והתחלנו לעבוד. עבדנו יום תמים. היחס היה לא רע. ענדנו סרטים עם מגן־דוד על רקע כחול־לבן.

אמהותינו חיכו בכליון עינים לשובנו. וכשבאנו, יצאה אמי לקראתי: ״לאה׳לה, אַת בריאה ושלמה?״

זה היה היום הראשון. אחר כך היתה העבודה בגשר. היתה זו עבודת־פרך! על־יד דורוטיץ׳ הוקמה סוללה. העבודה היתה קשה כשלעצמה, אבל נוסף על כך היה שם נאצי, ס.ס., שהיה מרביץ בעובדים, עד זוב דם, בפרגול שהחזיק בידו. העבודה עצמה לא היתה פרובלימה בשבילנו, אבל ההכאות במגלב והמשטר היו איומים! בנים ובנות כאחד הלכו לעבודה בעבודת הגשר, ואילו גברים ונשים נשלחו לעבודה אחרת.

זה היה כבר חדשים אחדים לאחר שהוכנסנו לגיטו. הגיטו לא הוקם עם הכיבוש. מיוני עד פסח היינו ללא גיטו, היינו יוצאים לעבודה וחוזרים לבתינו. בפסח הוכנסנו לתוך הגיטו.

גבולות הגיטו היו: עברו האחד של רחוב השלושה במאי, זה שמספריו היו בלתי־זוגיים, כך שבית הקהילה נכלל בגיטו, עד ביתו של מוצ׳ניק, ומשם עד לבית־החרושת לגזוז ועד החולות. לאחר זה — לאורך הרחוב צנטראלנה, באותו צד של הרחוב שהיו בו בתים, ואילו הפארק — לא; אחר כך — כל קשיווה עד לאחר בארמאצקה, עד החולות ועד אוּבּבוֹדוֹבה. החולות הוקפו בגדר. אלה היו גבולותיו של הגיטו הראשי.

נוסף על כך היה גם גיטו קטן של בעלי־המלאכה. שם גרו הנפחים, הנגרים וכל יתר בעלי האומנויות. המומחים שביניהם היו יוצאים משם לעבודתם אצל הגרמנים. לכל אחד מהם היתה תעודה שאיפשרה חופש תנועה כלשהו.

לעבודה בגשר היינו יוצאים לפי התור. על־יד ועד הקהילה פעל משרד־העבודה שנמצא בבית באראל. היינו מתאספים שם כל יום ונשלחים לעבודה. מנהל העבודה היה חתנו של גולדמן — פורטנוי.

מעשה צדקה

חדשים מספר לאחר הכיבוש הנאצי, עוד לפני הקמת הגיטו, הגיעו לסארני ברגל מדויד־הורודוק כחמישים משפחות. היו אלה רק נשים וטף, כי הגברים הושמדו לפני הגירוש. פליטים אלה נדדו הרבה, חלק מהם נשאר תקוע בעיירות הסמוכות, סטולין ואחרות, וחמישים המשפחות הגיעו לסארני בעירום ובחוסר כל.

יהודי סארני קיבלו ברצון את המשפחות מהורודוק לתוך בתיהם, אבל היו גם מקרים, שצריך היה לשכנע תושב זה או אחר ולשדלו ואף להשתמש בכפיה מוסרית־מצפונית נגדו, כדי שלא

לתת לו להשתמט ממילוי החובה. חלק מהמשפחות שוכן בבתי־הכנסת, ויהודי העיר היו דואגים לצרכיהם.

אבי, אהרן טייך, ואחותי, פריידל פישמן, היו בין מארגני העזרה למגורשים. לא רק פת־הלחם האחרונה חולקה בין הנדבן והנצרך, אלא אבי היה אוסף אצל היהודים עצים להסקה והיה מובילם על מזחלת־יד אל חדרי המגורים של המגורשים.

עד יעבור זעם

מהסביבה התחילו להגיע שמועות על טבח יהודי רובנה, לוצק, קובל ומקומות אחרים. יהודי סארני קיבלו ידיעות אלו בחרדה. אבל השלו את עצמם בתקוה שהקונטריבוציות התכופות, ששילמו לגביט־קומיסאר, ישמשו כופר־נפש ויצילו אותם מהגורל המר של יהודי הסביבה.

חלק מהיהודים דאג גם למחבואים, כי לפי השמועות על פעולות ההשמדה של הסביבה, כל שהצליח להתחבא עד יעבור זעם, יצא אחר כך ממחבואו והמשיך בחייו בגיטו.

בסתר ובסודיות מוחלטת היתה מכינה לה משפחה, או שתי משפחות במשותף, את המחבוא. משפחתנו יחד עם משפחת אברהם־מרדכי גרובר הכינה במשותף מחבוא ברפת שבחצר גרובר ע״י הקמת קיר כפול.

ימים אחדים לפני החיסול הרגשנו תכונה מיוחדת מסביב לגדרות הגיטו. מיליציה אוקראינית כיתרה את גדר הגיטו מכל העברים. וכשנפוצה השמועה בגיטו על מיפקד שייערך במגרש הריכוז למחרת בבוקר, חשנו בעליל, כי השואה מתקרבת ובאה. באותו רגע ניטלו מאתנו התבונה וההגיון וכל שעשינו היה מתוך אינסטינקט גרידא. היו משפחות ויחידים שהסתתרו במחבואים, שהכינו להם בעוד מועד. אבל היו גם שוויתרו על המחבוא והתיצבו למיפקד על מגרש הריכוז יחד עם כל העדה. הם תלו תקותם באלוהים ואמרו: מה שיהיה עם כלל ישראל, יהיה גם אתנו.

ביום הראשון לכיתור הגיטו העלה אבי תכנית מסויימת ואמר: ״אני ושמחה (בעלה של אחותי) נפרוץ את הכיתור של הגיטו ונברח, וכשנהיה מחוצה לו נוכל להגיש לכן, הנשים, את העזרה הדרושה. אתן נכנסות למחבוא!״.

אחר כך נודע לי, שהשוטרים האוקראינים ירו אחריהם. אבי הספיק להימלט ולהתחבא בעליית הגג של זליג שיינמאן, שם חיכה עד בוא הלילה והמשיך דרכו בכיוון הכפר לישיץ. גיסי שמחה רץ לכיוון ביתו שברחוב גרודסקה, ובחצר ביתו נורה ונרצח ע״י שוטר אוקראיני שרדף אחריו. זה היה הקרבן הראשון.

מבעד לחרכים

אברהם־מרדכי גרובר לא רצה להיכנס למחבוא, שהוכן ברפת שבחצרו. אמונתו בהשגחה העליונה היתה עזה, והוא שם את מבטחו ב״כל־יכול״ וצעד בראש משפחתו אל מגרש הריכוז וספר תהילים בידו. הלכו אחריו אשתו, בנו ובתו אסתר, שגורלה זימן אותה מארץ־ישראל לביקור קצר אצל הוריה. שם נספתה עם כל הנספים וקברה — בקבר האחים בסארני.

אל המחבוא שברפת נכנסנו ארבעתנו: אמא, אחותי פריידל עם בנה שלמה׳לה ואנוכי.

מבעד לחרכים של קירות המחבוא ראינו את מגרש הריכוז שליד בית המרחץ. יצאתי לרגע מהמחבוא אל מגרש הריכוז לראות את הנעשה בו. פגשתי במכר, שידע על מחבואנו והשפיע עלי להסתלק מיד מהמגרש. לצאת בדרך שנכנסתי בו אי אפשר היה, לכן דילגתי על גדרות סחור־סחור מחצר לחצר עד שהגעתי למקום המחבוא. באותו רגע ראיתי מרחוק את אמי נכנסת

לתוך מגרש הריכוז. היא לא יכלה להרגע שנתנה לי לצאת אל המגרש ויצאה בעקבותי — הלכה לבלי שוב עוד. ושלמה׳לה — זה לא רצה להשאר עם אמו לבד במחבוא, צריחותיו לא פסקו עד שחזרתי ממגרש הריכוז אל הרפת.

הגיעה שעת הצהרים. מתוך דממת המוות, ששררה סביב מחבואנו, התחלנו להבחין בהדי יריות, שנשמעו מכיוון פולייסקה. זהו! מחסלים אותם!

דרך הסדקים של קיר הרפת ראיתי:

(א) איכרי הכפרים הסמוכים שוטטו בבתים הפתוחים לרווחה והסתירו תחת בגדיהם חפצים קטנים ששדדו. הגרמנים הטילו איסור חמור על הביזה, אבל הם עצמם עסוקים היו בשלל החי, ובינתיים הצליחו האיכרים לפרוץ לתוך הגיטו ולבוז בז.

(ב) גרמנים ושוטרים אוקראיניים הובילו לטבח "שאריות" של יהודים, שהסתתרו ביום הפקודה במחבואים ונתגלו אח"כ ע"י הרוצחים.

(ג) שוטר אוקראיני הוביל שלוש בנות יהודיות צעירות, לבושות תלבושת עממית אוקראינית. הן נתגלו במחבואן, או נתפסו ברחוב, בנסותן בתחפושת של התלבושת האוקראינית לחמוק מתוך העיר.

הן צעדו שלובות זרוע והמוות ריחף על פניהן.

במחבוא ומחוצה לו

ישבנו במחבואנו חמשה ימים ולילות. המזון היחידי שבידנו היה לחם יבש, שלא נגענו בו והיה קודש בשביל הילד. מים לא היו לנו. את צרכינו הפיסיים עשינו בפינת המחבוא.

שלמה׳לה לא מצא מנוחה לנפשו הנסערת במשך כל ימי שבתנו במחבוא. געגועיו למשפחה גברו מרגע לרגע. את אביו לא הזכיר, רק — את סבא וסבתא. הוא תבע את שלו: הוא רצה מאכל זה או אחר, רצה לצאת אל החצר לשחק, לא רצה לשבת ברפת וכו׳.

שידולים לא הועילו. אמו — אבדו עשתונותיה ושפתיה לחשו תפילה. ברגעים אלה הייתי משתטחת על פני הילד כדי להנמיך את קול צריחותיו, שלא יבקע החוצה.

ביום החמישי לשהותנו במחבוא חלה הילד וקיבל חום גבוה. נאלצנו איפוא לצאת. רצינו לצאת מבעוד יום, אבל אחותי דחתה את היציאה ליום ג׳ בשבוע. אותו לילה ראיתי בחלומי: אני ואחותי עומדות ליד ביצה טובענית מוסווית. מעבר לביצה מושיט לי יד המעביד הפולני שלי מימי הגיטו ומעודד אותי לקפוץ מעל לביצה. קפצתי והצלחתי לעבור. פניתי אל אחותי, הושטתי לה ידי ועודדתי גם אותה לקפוץ. הידים המושטות לא נגעו זו בזו, היא דרכה בבוץ ולעיני התחילה לטבוע ולהעלם.

בארבע לפנות בוקר, אור ליום ג׳, יצאנו מהמחבוא ונכנסנו לחצר של בית־החרושת לסודה של מוצ׳ניק. שם נתקלנו במפתיע בשומר בית־החרושת, גוי סארנאי. חשבנו שהוא יסגיר אותנו בידי השוטרים, אבל הוא החביא אותנו בחצר ויצא אל הרחוב לבדוק אם המשמר האוקראיני עבר כבר. באותו רגע ממש עבר המשמר ברחוב.

לאחר שהמשמר חלף, יצאנו מהחצר לבושים בגדים עממיים אוקראיניים ושמנו פעמינו בכיוון הכפר סארני. בדרך נתקלנו בשוטרים אוקראיניים, ששאלונו מאין אנו באות. עניתי: מנימוביץ. באותו רגע ממש צץ לפנינו רועה העדר, שהכיר אותנו, ומסר למשמר על זהותנו.

המשמר הוביל אותנו אל הגסטאפו שבצד "פולייסקה". שם הושמנו בצינוק.

בצינוק מצאנו כחמישים יהודים, ביניהם שלמה מוריק, זלאטקה פרל ובתה מַניה, שטרנפלד, איציק רובינשטיין, ברל סווארינסקי עם אשתו פסיה ובנם שמעון בן התשע, משה'ל צירולניק, פרומין ועוד.

כשנכנסנו אל הצינוק נגש אלי שלמה מוריק ואמר: "את משפחתי כבר קברתי, ומי יקבור אותי?" הוא הוסיף וסיפר, שהמרצחים הוציאו מתוך הקהל כעשרים אנשים להיות הקברנים. גם בגורלו נפל לסתום את הגולל על קהילה שלמה.

הילד סוורינסקי חש בעליל, שהוא מחכה פה בצינוק למוות בטוח. תחושה זו הביאה אותו למצב היסטרי ולצריחות בלי הפוגה. צריחותיו מהדהדות באזני עד היום, ואיני יכולה להשתחרר מהן.

חוץ מהילד היו הכל אדישים למה שעמד להתרחש. ההרגשה היתה, כי זהו הגורל ואין לברוח מפניו, כי במה הם טובים מעדה שלמה, שמצאה את מותה מידי המרצחים? אדישות זו הביאה גם לרגעים בודדים של התבדחות.

אחד השוטרים האוקראיניים ששמרו עלינו נעץ בי את עיניו, שאש זרה ניצתה בהן, ופלט בשמחה: "מחר נראה את גופך הערום והיפה". עניתי לו, שיוכל אמנם לראות את גופי, אבל רק לאחר שירצחני, כי בשום אופן לא יראני ערומה וחיה.

אז נפלה ההחלטה: לברוח!

אחותי ניסתה למנוע אותי מצעד נועז זה, המלווה סכנת מוות ודאית. בעיקר הדאיג אותה, שאם איתפס בשעת הבריחה יתעללו בי השוטרים ויענו אותי בטרם ימיתוני. הצבעתי לאחותי על המקטורן המוכתם בדם, שהיה תלוי על גדר התיל הדוקרני, ואמרתי לה, שכזה יהיה סופי.

כשהייתי על הגדר הספקתי לראות במבט חטוף את היהודים שבחצר הכלא סופקים כף, נדהמים ונדחקים מבוהלים לתוך הצינוק, כדי שלא יראוני בהיתפסי, או בנפלי חלל ביריות.

למזלי לא הרגישו כנראה השוטרים במתרחש ולא ירו בי.

הבריחה

מעצמת הקפיצה שקפצתי מהגדר הגבוהה על חודה של אבן בולטת בכביש, נפצע עקבי. לא הרגשתי בכך, כי היה עלי לקפוץ מעל לגדר שניה גבוהה. בקפצי מעל לגדר השניה נפלתי לתוך ערוגה של גינה והתעלפתי.

כששבה אלי רוחי מצאתי את עצמי בשלולית דם. חשבתי שירו בי ופצעוני. לאחר שמיששתי בכל גופי הרגשתי בפצע העמוק שבעקבי וראיתי את הדם השותת. נזכרתי בקפיצותי מעל לשתי הגדרות הגבוהות והבינותי.

חרטה תקפתני: למה ברחתי ועל מי השארתי את אחותי ובנה. בשביל מי ולשם מה נשארתי פה גלמודה ובודדה, בלי משפחה ובלי יהודים. החלטתי לשוב אל הצינוק ולשים חלקי עמהם, עם אלה המחכים למוות. אבל הצמא הציקני ונזכרתי, שגם הם שם בצינוק מתענים בצמאון. החלטתי להגיע אל מכרותי הפולניות, האחיות אנישקביץ, שגרו בקרבת מקום, מעבר לרחוב, לרוות צמאוני ולקחת מים בשביל יתר הצמאים שבצינוק.

קרעתי מהתחתונית חתיכת בד, ששימשה מטפחת לראשי וכך חמקתי ועברתי דרך הרחוב והגעתי לבית המכרות שלי.

נכנסתי. אנשי הבית נבהלו והבת יצאה מיד את הבית. הייתי בטוחה, שהיא הלכה לקרוא

למיליציה ולהסגירני בידי השוטרים. פניתי אליהן ואמרתי, שיחזירו את הבת לבל תקרא לשוט־רים, כי אינני רוצה להכביד עליהן בנוכחותי, וכי באתי רק לרוות צמאוני ולהצטייד במים גם בשביל הנמקים בצמאון בצינוק, וכי אחזור מיד לשם, לצינוק.

רק לאחר שהגויות התאוששו מתדהמתן, יכלו להוציא הגה מפיהן. הן הרגיעו אותי, שהבת יצאה להווכח אם לא ראני איש בבואי לביתן, ושאין כלל בדעתן להסגירני בידי השוטרים. הן אילצוני להיכנס פנימה, לאחד החדרים הצדדיים, ומיד התחילו בתיכנון ההצלה.

גלגולי ההצלה

האם הזקנה, אנה אנישקביץ, הוזעקה. היא הובילתני אל אחותה שבכפר רודניה. בעקב פצוע ושותת דם עשיתי מרחק של 50 קילומטר, כי הלכנו בדרכים עקלקלות ועקפנו יישובים. בשעה מאוחרת בלילה הגענו למחוז חפצנו. אצל אחותה של הזקנה שהיתי חמישה ימים. ביום החמישי לשהותי שם, באה שוב הזקנה ולקחתני מבית אחותה, כי חששה פן יבולע לי בכפר הנידח, שסביבו רחשו "בולבובצים".

הזקנה נתנה לי בגדים מתאימים ומעדר ביד ואמרה לי להעמיד פני אילמת. על המעבורת (רפסודה המעבירה אנשים על פני הנהר מחוף לחוף) התחילה הזקנה בכוונה בדיבור שצריך להשמיד, להרוג ולאבד את כל היהודים. כשנשאלה על אודותי ענתה, שאני יתומה אילמת, ההולכת לכפר סמוך כדי להוציא שם תפוחי־אדמה ולהרוויח את לחמי. הזקנה הביאתני לבית מחותניה, משפחת יאנקובסקי, בו שהיתי כשלושה שבועות.

המלאך הגואל

בנה של הזקנה, סאשא אנישקביץ, הביא למסיבה את חבריו השוטרים האוקראיניים, ואני בחדר הסמוך ונפשי בכפי. לפי השמות, שהגיעו אלי מחדר המסיבה, הכרתי כמה מהם, "שקצים" סארנאיים, וביניהם הרוצח, רב־הטבחים נוטקין.

הם ישבו לשתות ולאכול, וכטוב לבם ביי"ש הגיעו לנושא העיקרי והמקובל עליהם: השמדת היהודים. שמעתי אותם מתפארים ומתגאים כל אחד במספר היהודים שהשמיד ביום הפקודה ובמשך כל הימים שחלפו מאז היום "השמח". נוטקין סיים את השיחה, שאילו צבר את כל הדם היהודי ששפך, יכול היה למלא בו אמבטיה ולהתרחץ בו.

המארח, סאשא אנישקביץ, השתכר ונזכר פתאום בקיומי. הוא נכנס לחדרי וקרא בקול: "פאראסקא (זה היה שמי בביתם), הגישי אוכל לשולחן!" כמלאך מושיע הופיע פתאום גיסו יאנקובסקי, שכיבד אותו בסנוקרת עצומה בסנטרו. השיכור התפכח מיד ואז לחש לו יאנקובסקי באוזן: "הן אתה יודע מי היא פאראסקא, ועכשיו שוב אל חבריך ונצור לשונך!"

ברגע האחרון

בינתים הכשירה הזקנה את לבה של בתה, לידקה נובאקובסקי, לקבלני לביתה. לאחר זמן מה הועברתי לביתה של לידקה. באחד הימים הבחינה לידקה מבעד לחלון בדמות מתקרבת אל הבית. היא הודיעה בבהלה "נוטקין הולך!" היא חטפה מידי את תינוקה כאומרת: הימלטי והצילי נפשך! אולם לא היה כבר מוצא. הזמן היה קצר מדי ונוטקין כבר נכנס הביתה. הוא בא לחפש את אחיה של לידקה, סאשה אנישקביץ.

לידקה דיברה אתו בחדר הקדמי ונשבעה שאחיה איננו בבית. אבל נוטקין אמר, שיחפש בכל החדרים (גוי זה הכיר יפה אותי ואת כל בני משפחתנו).

ברגע האחרון צץ בי הרעיון: שכבתי על המיטה, כבשתי פני בכר והתחלתי לנחור במלוא הפה והנחירים. הוא נכנס עם לידקה לחדרי, פתח את הארון, הציץ בו ודרך אגב, בהצביעו עלי, שאל את לידקה:

— ומי ה"באבא" הזאת?

— מכרתנו מהכפר רודניה — השיבה לידקה.

חג המולד

ערב חג המולד שנת 1942 הוזמנתי יחד עם הזקנה לחוג את חג המולד בבית משפחת יאנקובסקי. התכונה בבית לקראת החג היתה רבה. עקרת הבית לימדה אותי את שיר ההודיה לישו משיח הנוצרים.

בערב, ליד השולחן החגיגי, רחקתי בהרהורי והגעתי אל מגרש הריכוז, אל הרפת, אל הצינוק ואל קבר האחים. ארבעה חדשים כבר עברו מאותו יום נורא. מה אני עושה פה יחידה, בודדה וצפויה בכל רגע לסוף מר? ואולי טוב למתים ממני. הם כבר עברו את הגורל הצפוי לי היום או מחר.

עקרת הבית הרגישה ביאושי ועודדתני:

— שירי, בתי, בלב שלם אל ישו המושיע, הוא יביא לך את ההצלה המלאה והסופית.

לייבוס

כך קראו לו, לילד בן החמש, לייבל פרומין, השכנים הנוצרים שברחוב יאגלונסקה. משפחת פרומין גרה בדיוק מול ביתה של הזקנה אנישקביץ. איך הגיע לייבוס זה לכפר יארינובקה לא ידוע לי.

פעם יצאה הזקנה אל השוק ונפגשה שם עם גויה, מכרה שלה מכפר יארינובקה. הכפרית סיפרה לזקנה, שבביתה הופקד הילד לייבוס והיא מוכרחה להפקיר אותו לגורלו, כי חוששת היא לעורה פן יתפסו את הילד בביתה, ואז היא ובני ביתה יהיו אבודים. הזקנה אמרה לה להביא את הילד לביתה. למחרת הביאה הגויה את הילד בשק על גבה ופרקה את "מטענה" בבית הזקנה.

גופו של הילד היה מכוסה כולו פצעים זבי מוגלה, ובשערותיו רחשו כנים. שער ראשו השחור והמזדקף כזיפים ועיניו השחורות והמבוהלות הפילו עלינו פחד. הזקנה העלימה את הימצאו של הילד מפני בתה לידקה. הבית היה דו־משפחתי. בדירה אחת גרה הזקנה, ובשניה, מעבר למחיצה דקה, גרה בתה לידקה נובאקובסקי עם בעלה ותינוקה, שאני הייתי אומנתו.

הזקנה כיבדה אותי בביעור הכנים מראשו של לייבוס ובריפוי פצעיו. גזזתי את שער ראשו הפרוע, רחצתי את גופו והשכבתי אותו במיטה של הזקנה ופרשתי עליו את כיסוי המיטה. לייבוס היה לחלק ממצעי המיטה.

לידקה חזרה מעבודתה ודוקא ביום זה עלה בדעתה לנוח בדירת אמה. היא נגשה אל המיטה, הסירה את הכיסוי ומשהו התחיל להתנועע. לידקה פרצה בצריחה איומה מרוב בהלה, התחילה להצטלב והתעלפה.

כששבה אליה רוחה, היא איימה על הזקנה שתסגיר את שנינו (גם אותי וגם את לייבוס) בידי השלטונות ותיפטר מהז'ידים הללו.

הזקנה העבירה את לייבוס לבית משפחת יאנקובסקי.

באחד הימים היתה סריקה ברחוב. הגרמנים עברו מבית לבית ומחדר לחדר וחיפשו.

— מה לעשות עם לייבוס?

גברת יאנקובסקי שכבה במיטה והתחפשה למתה. למרגלותיה השכיבה את לייבוס והסוותה אותו יפה. אחותה הדליקה נרות למראשותיה והתחילה להספידה ולבכותה.

כשנכנסו הגרמנים לבית, הצטלבו ושבו כלעומת שבאו.

אני והחזיר השחוט

הסריקה באה במפתיע ולידקה ידיה היו מלאות אז בשר חזיר. היא היתה אובדת עצות ולא ידעה היכן להסתיר את הבשר, כי אם לא — יתפסוהו הגרמנים ויחרימוהו. היא החליטה למצוא מחבוא לבשר — ויהי מה!

בעצם הדאגה הנואשת הזאת הופעתי מולה ובאין אומר ודברים, רק במבט נואש בעינים, ביקשתי ממנה הצלה: חיי תלויים לי מנגד!

בשר החזיר הכריע ולידקה גירשה אותי מפניה כאומרת: "אינך רואה שבשר החזיר בסכנה?"

קפצתי אל החצר ומשם ראיתי את אנשי הס.ס. בחצר השכנים. בקפיצה דילגתי על פני הגדר אל חצרו של יאנקובסקי. הוא עמד אותה שעה וניקה את החצר.

— אבא, רחימאי, הצילני נא! — פניתי אליו.

הוא כיסה אותי בארגז ריק ליד הרפת והתחיל לזרוק ארגזים וקרשים והתיכות עץ על הארגז שמעלי עד שנערמה ערימה גדולה. באותו רגע נכנסו אנשי הס.ס. אל החצר, ויאנקובסקי אמר בקול רם, חציו אליהם וחציו אל עצמו: "ארדנונג מוס זיין, זאובר זאל זיין!"

רוח רעה נישאת

הזקנה פסקה, שהאוירה סביב ביתם ורחובם נעשתה דחוסה ועל כן עלי לעזוב את הבית וללכת בכיוון ה"חוטורים" (משקים מפוזרים ומרוחקים זה מזה) אשר ביאַנובקה וקונסטאנטינובקה ולחפש שם מקלט בבתי האיכרים הפולנים. היא קראה בשם אחד האיכרים ואמרה לי לפנות אליו בשמה והוא יקבלני לזמן מה. אגב, אמרה לי, מתחבאים שם עוד יהודים.

יצאתי ברוח נכאה מהבית בכיוון אל הבלתי נודע, לקראת המוות האורב בדרכים — ובלב כירסם היאוש יחד עם הרגשה של לא־איכפת לקראת הצפוי.

מחצר הבית עברתי לרחוב, ומשם לרחוב המוביל לצד פולייסקה. פתאום נתקלתי בפנים מוכרות לי: פולניה, שכנת בית־אבא, שהכירה אותי מיום היוולדי. חמקתי ועברתי חיש ועיני התמהון של הגויה, שבודאי הכירתני, כאילו נקבו את גבי וחדרו לתוכו. לאחר שהתרחקתי, הפניתי ראשי אחורנית וראיתי את הגויה עומדת תקועה וקפואה במקומה, מצטלבת בלי הרף ושפתיה דובבות תפילה חרישית.

כשחזרתי לאחר זמן אל בית הזקנה, סיפרה לי שהיא נפגשה עם הגויה הזאת בשוק. הגויה גילתה את אזנה, שראתה את בתו של אהרון טייך ברחוב, ונדמה היה לה שהמתים קמו לתחיה. היא נשאה אז תפילה לאם הקדושה, שתפרוש כנפיה על עלובת־נפש זו ותשמרנה מכל צרה ומצוקה.

הגעתי לאחד הבתים של החוטור הפולני. בקושי רב הורשיתי להיכנס לביתו של אחד המאזר־

רים (כינויים של האיכרים הפולנים). בבית זה פגשתי את מַניה, אשתו של בַּבּל ציפורין, ואת הניק, הפליט מלודז. שהיתי שם שבוע בערך.

הגיעה הקרה הראשונה של החורף. השלוליות צופו בקרח דק ושקוף. רגבי האדמה של חריש הסתיו, ספוגי הגשם, קפאו ונהפכו אבן נגף לצועד עליהם.

ב־7 בבוקר הפתיעתנו סריקה. טרם הספקנו להתאושש ולהתלבש ובבית כבר עמד פולקס־דויטשה ואקדוחו שלוף מול הניק. אבל הניק רחב־הגרם הפיל אותו ארצה וקפץ דרך החלון החוצה. גם אני ומניה קפצנו אחריו ויחפות, כשרק כותונתנו לעורנו, התחלנו לרוץ, והגרמנים אחרינו. מניה, שהיתה בהריון, קשתה עליה הריצה. היא הוציאה את כף ידה מידי ואמרה אלי: ״הגבירי מרוצתך, יקירתי, הימלטי על נפשך ואל תמותי בגללי״.

לאחר ששחררה ידה מידי ואני התרחקתי ממנה, העפתי מבט אחורנית וראיתי את הרודף מדביק אותה. שמעתי יריה ואנחה עמוקה.

הרודפים הגבירו רדיפתם אחרי. יחפה על גבי הרגבים הקפואים, כשהרוח הסתוית המנשבת מפזרת את שערות ראשי ושולי כותונתי. דמיתי אז לרוח רעה נישאת בין שמים וארץ.

והנה לפני משק. קפצתי פנימה לחצר והתחבאתי בתוך הקש שבגורן. לאחר רגע קט הגיעו הרודפים והתחילו לחפש בחצר ולחטט ברובים מכודנים בתוך הקש. ראיתי את הכידונים חודרים מימיני ומשמאלי.

הרעש שבחצר העיר את בעליה. המאזורית הואשמה ע״י הגרמנים, שהיא מסתירה יהודים. לשבועותיה, שלא ראתה בעיניה שום יהודיה — לא שמו לב ואיימו עליה, שישרפו את כל רכושה אם לא תוציא מיד את היהודיה ממחבואה. בבכי מר הצליחה המאזורית לשכנע את מרדפי, שאינה יודעת דבר וחצי דבר, ושהרעש בחצר הוא אשר העיר אותה משנתה. לאחר דקירות נוספות אחדות בכידונים בתוך הקש וחיפוש בפינת החצר — הסתלקו.

כעבור זמן מה הגחתי מתוך הקש, פרועת שער ואחוזת צמרמורת מקור, מרעב ומפחד. המא־זורית נבהלה למראה עיניה ופרצה בצריחה. הרגעתי אותה, שאעזוב את החצר מיד, אבל ביקשתי ממנה איזו כסות להחם את גופי הקפוא. הגויה נתנה לי שמיכת צמר לעטוף בה את גופי העירום למחצה וכיוונה אותי לחוטור אוסטי.

באו מים עד נפש

נדדתי מחוטור לחוטור. לילה פה, יום שם. הגעתי לאחד החוטורים ומצאתי שם את עקרת הבית לבדה. היא סירבה לאספני לביתה מפחד לעורה. התחננתי לפניה, שתאספני לביתה לפחות ללילה אחד. לסוף נאותה. היא עזבה אותי לבדי בבית באמרה, שתלך אל בעלה שבשדה ותזרז אותו להזמין אורחים למסיבת חג הקציר שעמדה להיערך בביתם.

הדירה היתה מוזנחת. שפשפתי את הכלים, שטפתי את הלכלוך ועשיתי נקיון יסודי ומופתי. אח״כ בישלתי מטעמים שונים לפי טעם החך הגויי וכשחזרו מהשדה נדהמו בעלי הבית למראה עיניהם.

בשעת המסיבה שיבח האיכר את המאכלים ואמר, שמימיו לא בא כאוכל הזה אל פיו. כיון שכך, הניחו לי ללון בביתם. האיכר אמר, שאהיה אתם עד תום המלחמה. התקוה האירה לרגע פניה אלי. נשמתי לרווחה ושקטה שכבתי עם הגויה לישון. האיכר יצא לשמור על רכושו מפני הכנופיות ששוטטו ברחבי הארץ.

לא הספקנו להירדם והאיכר נכנס הביתה בבהלה והאיץ בנו להתלבש מהר, כי כנופית בול־

בובצים כיתרה את החוטור. יצאנו החוצה והתרחקנו מהבית ומרחוק ראינו את החוטורים מסביב עולים באש. לא עבר זמן רב וגם החוטור של מארחי עלה באש, הם נשארו ללא קורת גג וללא פת לחם, רק כסותם לעורם. אבל דבר אחד היה בידיהם שהיפלה אותם לטובה ממני: היו להם תעודות זהות. הם החליטו ללכת העירה, לסארני, ואני אנה אני באה?

נגררתי אחריהם והגענו למבואות העיר לאור היום. שוטרים גרמניים עמדו ליד המחסום ובדקו את תעודות הזהות. הרגשתי בכך מרחוק והאטתי מהלכי, סרתי הצידה, פרצתי את התיל הדוקרני שבגדר ועקפתי את המחסום. בדרכים עקלקלות הגעתי לסארני ובאתי שוב אל בית הזקנה.

ליד שולחן בין־לאומי

חג המולד 1943, כשבועיים לפני השחרור. רוחות מבשרות רעה נושבות לצד הצוררים מן החזית. הצבא הגרמני נסוג במלוא הקיטור. עוד ימים מספר ויבוא הקץ גם לצרותי.

משפחת הזקנה התכנסה במלואה סביב השולחן החגיגי. הסבו אליו חוץ מבני המשפחה גם אורחים קרואים, והם: קצין גרמני, שאחת הבנות הזמינה, ושהחג כלל לא היה ניכר בפניו מחמת הנסיגה המביישת, וקצין הונגרי גבוה שהיה יוצא ובא בבית הצעירים ממשפחת הזקנה ושלא הסתיר את שנאתו העמוקה לגרמנים.

היה זה, איפוא, שולחן בין־לאומי: משפחת הזקנה, המעורבת בני הלאומים הרוסי, האוקראיני והפולני, גרמני, הונגרי, ולקישוט הזר הבין־לאומי הזה — אני, היהודיה, נציגה מוסווית של העם ההרוג. אנו "חוגגים" יחד את חג המולד.

היום אשר קוויתי לו

הגיע יום ה־11 בינואר 1944 — יום השחרור, היום המקווה. בית מארחי ומצילי שרוי היה במצב רוח מדוכא, ואני — לבי פעם בחזקה והתפרץ מהחזה.

הגיע הערב. בני הבית התכנסו כולם בבית, כל אחד שקוע בהרהוריו. סאשקא עושה ודאי את חשבון הנפש שלו על התרועעות יתרה עם חבריו השוטרים האוקראינים רוצחי היהודים.

דפיקה בדלת. בני הבית פחדו לפתוח. עכשיו אני הגיבורה. ניגשתי אל הדלת ופתחתי אותה לרווחה בדיוק כשם שהייתי עושה בעודי ילדה בבית אבא בליל הסדר, בפתחי את הדלת לכבוד אליהו הנביא. נכנסו הביתה חיילים סובייטיים וביקשו מים לשתות. הגשתי להם מים, והחייל ציווה עלי ללגום תחילה (חשש להרעלה). הבינותי את הכוונה. ברגע זה נשברתי ופרצתי בבכי — בכי, שהיה עצור, מאובן ומושתק במשך 500 ימים של עינויי־נפש, של חיי איש מיותר בעולם, של חיים בחסדם של אנשים טובים.

החיילים נדהמו. אנשי הבית הסבירו להם מי אני.

למחרת התחילו נוהרים לבית אנשי צבא סוביטיים, בעיקר חיילים וקצינים יהודיים, כדי לראות את הפלא הגדול, כי במסעם הממושך מסטאלינגראד עד סארני לא פגשו יהודי חי.

הייתי לשיחה בפי כל היחידות שחנו בסארני.

עם כל יום נוסף שחלף התחילו אודים מוצלים לצאת, מי מהיער ומי מהמחבוא.

עוד לא הספקנו לנשום לרווחה מרוח החופש ובטחון החיים וכבר פקדו את סארני הפצצות גרמניות עזות. יהודים, שעברו במשך למעלה מ־500 יום את כל מדורי הגהינום, אשר יצאו סוף־סוף מחושך לאור וניצלו מצפרני החיה הנאצית, מצאו את מותם בהפצצה הנאצית.

ואלה אשר גם הפצצות הנאציות לא יכלו להם ויצאו גם מסכנה זו בשלום, אלה התחילו כל

אחד לפי יכולתו לנקום בגויים, אשר רצחו את אבותינו ואמותינו, אחינו ואחיותינו, ולעשות חסד עם מיטיבינו, מצילי נפשותינו.

אבל הנקמה והחסד, ואף הדמעות שהזלנו על קבר־האחים, לא מילאו את חיינו תוכן. ראינו את עצמנו מהלכים בבית־קברות גדול, שכל אבן מקיר תזעק על חיי עם שנגדעו, זקנים, נשים וטף, עולל ויונק יחדיו.

הריגת רוצח אוקראיני, מסירת גוי בידי המשפט — חיוורים היו מעשים אלה לעומת הדם הזועק של העם ההרוג.

הרגשנו, שאנו, הנשארים בחיים, מצווים לחיות לא רק את חיינו, אלא גם את חייהם של אלה שנגדעו. אבל חיים אינם יכולים להתקיים בבית־קברות. על כן שמנו פנינו אל המולדת, לארץ ישראל!

רשם והתקין לדפוס — **ארי מור**

אין א פארטיזאנער אָפּטיילונג

בעת דעם ליקווידירן פון דעם געטאָ אין סאַרני האָט זיך מיר איינגעגעבן אַנטלויפן פונם פאַרניכטונג־פּלאַץ אין מאָמענט ווען מ׳האָט איבערגעריסן די צוים־דראָטן.

איך בין געלאָפן אין דאָרף ליוכטש, נעבן סאַרני, ווו איך האָב געקאַנט אַלע פויערים און אַלע אויסגאַנגען. אָבער איך האָב דאָ נישט געקאָנט בלייבן און כ׳האָב זיך אַרומגעדרייט אין די וועלדער עטלעכע וואָכן הונגעריק, נאַקעט און באָרוועס.

איינמאָל בין איך אַריין צו אַ באַקאַנטן פויער, וועלכער האָט מיר אינפאָרמירט, אַז אין די קאַראַסינער וועלדער געפונען זיך אייניקע יידן. איך האָב זיך געלאָזט אין דער געגנט פון די קאַראסינער וועלדער מיטן צוועק זיך טרעפן דאָרט מיט די יידן.

קומענדיק אין קאַראַסין האָב איך געטראָפן בערל ביק, אהרן טייך, שמעון פייקאָוו, יאָסל אָלשאַנסקי, יודל קראַצמאַן, ליבשע לאַנגער א.א. אומגעפער אַ הונדערט מאַן צוזאַמען מיט פרויען און קינדער.

ווען איך בין איינמאָל אַריין צום פויער סעמיאָן באַנדעראַ אין קאַראַסין, וועגן פּראָוויאַנט־ענינים, האָט ער מיר דערציילט, אַז די דייטשן האָבן אַריינגעשיקט אין דאָרף אַן אוקראַינישן לערער, וועלכער שפּיאָנירט אַלעס און גיט איבער אינפאָרמאַציעס די דייטשן. לויט די אינ־פאָרמאַציע פון דעם לערער, האָבן די דייטשן צוריק מיט עטלעכע טעג געכאַפּט אויף אַ כוטאָר צוויי ראַקיטנער מיידלעך און אַ יונגן מאַן שאַפּירא. די דייטשן האָבן זיי אַוועקגעפירט קיין קליעסאָוו און דאָרט דערמאָרדעט. דער פויער באַנדעראַ האָט געזאָגט, אַז אויב מ׳וועט נישט דערליידיקן אָט דעם לערער און אַפּרוימען אים פון דאָרף, וועט ער איבערגעבן די דייטשן אַלע יידן, וועלכע געפונען זיך אין די קאַראַסינער וועלדער.

מיר האָבן באַשלאָסן פאַר יעדן פּרייז דערליידיקן דעם דייטשן שפּיאָן. אייניקע טעג האָבן מיר אים נאָכגעזוכט, ביז מיר האָבן אים געפונען אין שטוב פון דעם פויער לאָוורעם. דאָס איז געווען אין אָוונט. דורכן פענסטער האָבן מיר דערזען דעם לערער, וועלכער האָט געפירט אַ שמועס מיט צוויי שיקסעס און דער בעל־הבית האָט זיך אַרומגעדרייט אין שטוב. ווען זיי האָבן פאַר־לאָשן דעם פייער און זענען אַוועק שלאָפן אין שייער, האָבן מיר, ד.ה. שמעון פייקאָוו, שמחה

ראָזענבערג פון דאָמבראָוויץ, שמוליק (כּמאַרעס אײדעם) און איך, אַרומגערינגלט דעם שײער. אײנער פון אונדז האָט אַרײַנגעלויכטן אין אַ שפּאַלט, און שמעון פּײקאָוו האָט דורך אַ גוט געצילטן שאָס דערלײדיקט דעם דײַטשן שפּיאָן, דעם אוקראַיִנישן לערער.

ענדע יאָר 1942 בין איך צוזאַמען מיט יוסף אָלשאַנסקי אַוועק פון קאַראַסין מיטן צוועק צו געפינען פּאַרטיזאַנער־אָפּטײלונגען און זיך אָנשליסן צו זײ. אַזוי זענען מיר אָנגעקומען אין דאָרף וויזשיץ, ווו מיר האָבן געפונען אַן אָפּטײלונג פון פּאַרטיזאַנער. דער קאָמאַנדיר האָט אונדז דערקלערט, אַז אויב מיר האָבן אײגן געווער וועט ער אונדז אָננעמען. מיר בײדע האָבן קײן געווער נישט געהאַט און אונדזער לאַגע איז געווען אַ פאַרצווײפלטע. יאָסל אָלשאַנסקי האָט זיך אומגעקערט קײן קאַראַסין און איך בין פאַרבליבן.

אין אַ טאָג אַרום האָב איך זיך געטראָפן מיט הערשל אָלשאַנסקי (איצט אין ישראל), וועלכער איז געקומען פון דאָרף סטאַרע־סיעלאָ. ער איז געווען דער קאָמאַנדיר פון אַ מיניר־אָטריאַד. ווען ער האָט זיך דערוווּסט פון מײַן לאַגע, האָט ער מיר גלײַך געגעבן אַ ביקס מיט אַ ביסל אַמוניציע, מיך אויסגעלערנט זיך באַגײן מיטן געווער און מיך אינפאָרמירט וועגן די פּאַרטיזאַנער־מנהגים.

מיט אײניקע טעג שפּעטער האָט זיך דאָרט אָרגאַניזירט אַן אָטריאַד פון אַ 400 מאַן און מיר האָבן זיך פאַראײניקט מיטן אָטריאַד „סאָיעדיניעניע סובאָראָוואַ“, ד.ה. אָטריאַד אויפן נאָמען פון גענעראַל סובאָראָוו, אונטער דער לײטונג פון פּלאָסקונאָוו (געשיקט דורך אַ דעסאַנט פון רוסלאַנד). דער קאָמיסאַר פון אָטריאַד איז געווען אַ ייד פון רוסלאַנד מיכאל פּאַלינסקי.

מיר האָבן זיך פאַרנומען מיט לײגן מינעס אונטער די באַנען, וועלכע האָבן געפירט דײַטש מיליטער, אַמוניציע און אַפּראָוויזאַציע, אויפגעריסן בריקן, מיליטערישע לאַגערן א.א. שפּעטער איז געמאָלדן געוואָרן דורך דעם "פריקאַז דניאַ" פון אָטריאַד, אַז דורך דער אָפּטײלונג פון הערשל אָלשאַנסקי זענען אויפגעריסן געוואָרן 26 עשאַלאָנען און פיל אַנדערע מיליטערישע אָביעקטן. ה׳ הערשל אָלשאַנסקי איז אײניקע מאָל באַשענקט געוואָרן מיט הויכע מיליטערישע אויסצײכנונגען.

מיט אַ פּאָר מאָנאַטן שפּעטער האָט זיך צו אונדז אומגעקערט פון קאַראַסין יאָסל אָלשאַנסקי. דאַן בין איך שוין געווען אַן אָנגעזעענער פּאַרטיזאַן, באַצײכנט מיט אַ מעדאַל. איך האָב זיך געווענדעט צום קאָמאַנדיר מיט אַ ביטע ער זאָל צונעמען צו אונדז אין אָטריאַד אויך יאָסל אָלשאַנסקי. ער איז אָנגענומען געוואָרן און האָט אָנגעהויבן אויספירן פאַרשידענע מיליטערישע אויפגאַבן. אַזוי זענען מיר אַרויס אײניקע מאָל מיטן צוועק צו באַשיסן די דײַטשע עשאַלאָנען. דאַן איז שוין אוממעגלעך געווען צוצוקומען נאָענט צו דער באַן־ליניע, ווײַל די דײַטשן האָבן צוליב פאָרזיכטס צוועקן אויסגעהאַקט די וועלדער לענג־אויס די באַן־ליניעס אויף 150 מעטער אין דער טיף. אונדזערע פּאַרטיזאַנער פלעגן באַשיסן די באַנען מיט אויטאָמאַט־געווער פון פאַרשידענע קאַליבערן. אין אײנער פון אַזעלכע אַקציעס איז יאָסל אָלשאַנסקי פאַרוווּנדעט געוואָרן. הערשל אָלשאַנסקי האָט אים אויף זײַנע אָרעמס אַוועקגעטראָגן פונם פײַער און האָט אים ערטײלט די ערשטע הילף, אָבער מיט אַ פּאָר שעה שפּעטער איז יאָסל אָלשאַנסקי געשטאָרבן פון די וווּנדן.

איך געפין פאַר מײַן חוב צו באַטאָנען די גרויסע פאַרדינסטן פון הערשל אָלשאַנסקי, דער העלדישער פּאַרטיזאַן און יידישער גבור און דער גוטער מענטש, וועלכער האָט מיט מסירות נפש געראַטעוועט יידן און זײ געהאָלפן מיט עסן און קלײדונג. אין דער שווערער לאַגע האָט

ער אויך נישט פֿאַרגעסן, אַז מיר זענען יידן, און ווען ס'איז געקומען יום־כּפּור, האָט ער אונדז באַזאָרגט מיט אַ מחזור און מיר האָבן אין וואַלד אָפּגעריכט די תּפֿילות.

אויך איז צו דערמאָנען די העלדישקייט און געטריישאַפֿט פֿון פּאַרטיזאַן שמעון פּייקאָוו (איצט אין אַמעריקע). זיין אָפּפֿערקייט און גבֿורה האָבן נישט געוווּסט קיין גרענעץ. ער האָט זער פֿיל געלייסטעט פֿאַר די יידן אין די וועלדער און פֿאַר זיינע חבֿרים פּאַרטיזאַנער. אין איינער פֿון די מיליטערישע אַקציעס איז ער שטאַרק פֿאַרווונדעט געוואָרן. אַ ספּעציעלער עראָפּלאַן פֿון רוסלאַנד האָט אים איבערגעפֿירט אין אַ שפּיטאָל, ווו מ'האָט אים געהיילט זיינע ווונדן. ער איז איינציקע מאָל באַצייכנט געוואָרן מיט הויכע מיליטערישע מעדאַלן פֿאַר זיינע העלדישע טאַטן.

זאָלן זיי ביידע געבענטשט זיין פֿאַר זייערע מעשׂים!

זלמן פּערלמוטער

אין דער סאָוו׳עטישער ארמיי

נאָכן אויסברוך פֿון דער מלחמה און אַריינמאַרש פֿון די סאָוויעטן האָב איך באַקומען אַ מעג־לעכקייט אַריינצוטרעטן אין דער אָרטיקער האַנטווערקשול, אין וועלכער מען פֿלעגט אין די פּוילישע צייטן נישט אויפֿנעמען קיין יידן. די שול איז געווען אַ דריי־יאָריקע, די סאָוויעטן האָבן אויך איינגעאָרדנט אַ יאָריקן קורס פֿון באַן־אַרבעט. נאָכן פֿאַרענדיקן דעם דאָזיקן קורס האָב איך געאַרבעט ביי דער באַן.

אין די סאָוויעטישע צייטן זענען קיין סאַרני אָנגעקומען אַ סך פּליטים פֿון די אָקופּירטע געביטן. זיי האָבן כּמעט פֿאַרטאָפּלט די צאָל יידן אין שטאָט.

נאָכן אויסברוך פֿון דייטש־סאָוויעטישן קריג, זענען זער ווייניק יידן אַוועק מיטן ריקצוג. פֿון איין זייט האָבן די פּליטים משפּיע געווען, געזאָגט מען זאָל נישט לויפֿן, אַז עס איז נישט קיין גרויסער חילוק. די דייטשן זענען אַריינגעקומען ערשט דעם 3־טן יולי. ביז דעמאָלט האָבן אַ היפּשע צאָל פֿון די וועלכע זענען יאָ געלאָפֿן — באַוויזן צוריק אומצוקערן זיך מיט גאָרנישט, ווייל סאָוויעטישע פּאַטרולן האָבן זיי נישט אַריבערגעלאָזט אויף דער סאָוויעטישער טעריטאָריע. איך בין אויך אַוועק מיט מיינע שוועסטערן גיטל און חנה, און נישט געקענט אַריבער די אַלטע פּויליש־סאָוויעטישע גרענעץ. ענדע יוני האָט זיך אָרגאַניזירט אַ "עשאַלאָן" (באַן־טראַנספּאָרט) פֿון די אייזנבאַן־אַרבעטער און מיט זיי בין איך אַוועק.

אויפֿן וועג, הינטער קיעוו, איז דער עשאַלאָן צעקלאַפּט געוואָרן דורך באָמבעס. אַ טייל יידישע יונגעלייט זענען געפֿאַלן. איך האָב באַוויזן זיך אַריינצובאַקומען אין אַן אַנדערן עשאַלאָן, צוזא־מען מיט נאָך צוויי חבֿרים פֿון סאַרני: יוסף ליפּשיץ און שבתאי וואָראָנע. אין דער שטאָט רטיש־טשעוואָ צווישן מאָסקווע און סאַראַטאָוו זענען זיי געבליבן אַרבעטן אויף דער גרויסער אייזנבאַן־סטאַציע, געאַרבעט אַ האַלב יאָר ביז ענדע פֿעברואַר 1942. די לעבנסבאַדינגונגען זענען געווען זייער שווערע. איך האָב זיך געמאָלדן פֿרייוויליק אין דער אַרמיי. צוויי מאָל האָט מען מיר אָפּגעוואָרפֿן אַלס „זאַפּאַדניק" (מערבֿדיקער). דאָס דריטע מאָל האָב איך זיך פֿאַרגעשטעלט אַלס סאָוויעטישער ייד און מען האָט מיך אָנגענומען. איך בין דעמאָלט אַלט געווען 19 יאָר. — — —

איך בין געשיקט געוואָרן אין אַן אַפּיציר־שול, געענדיקט, געשיקט געוואָרן אויפן פראָנט, זיך באַטייליקט אין פיל קאַמפן און שווער פאַרווונדעט געוואָרן. — — —

כ׳בין אָנגעקומען אין אַ שפיטאָל, ווו מען האָט מיר אַראָפּגענומען דעם לינקן פוס. 6 מאָנאַטן בין איך געווען אין שפיטאָל אין שטאָט אירביט (סווערדלאָווסקער געגנט), אַרויס פון דאָרט אין אויגוסט 1944, געגומען שרייבן קיין סאַרני, וואָס איז שוין אינצווישן באַפרייט געוואָרן. די בריוו זענען צוריקגעקומען מיט דער צושריפט, אַז די אַדרעסאַטן געפונען זיך נישט אין דעם אָרט... איך האָב געזוכט קרובים אין די רעגיסטערס פון עוואַקואירטע (קיין ראַטנפאַרבאַנד), און טאַקע אָפּגעזוכט אַ קרוב אין טאַשקענט און צו אים אַוועקגעפאָרן. איך בין געווען ביי אים ביי אַ 2 מאָנאַטן און דערנאָך צוזאַמען זיך אַוועקגעלאָזט קיין סאַרני. סוף אָקטאָבער זענען מיר אָנגעקומען אַהין.

מיר האָבן געטראָפן אין שטאָט און אומגעגנט ביי אַ 100 יידן. די באַגריסונג מצד די אוקראַ־ינער איז געווען: ״דו לעבסט נאָך?״

איך האָב אָפּגעזוכט נאָך אַ קוזינע, אָפּגעמוטשעט זיך אַ קנאַפּן יאָר אין סאַרני, און אין אוי־גוסט 1945 אַוועק קיין פּוילן. אין פּוילן בין איך געווען אַ חודש, אין ביטאָם, דערנאָך אַריבער די גרענעץ און אָנגעקומען קיין דייטשלאַנד, געווען אין לאַגער לאַנדסבערג דריי יאָר און זיך אויסגעלערנט זייגערמאַכעריי. אין 1948, שוין נאָכן אנטשטיין פון דער מדינה, האָב איך עולה געווען קיין ישראל. נאָכן אָפּזיין אַ חודש אין בית־עולים האָב איך זיך באַזעצט אין רמלה, זיך איינגעאָרדנט אַ ווערקשטאָט און אין 1951 חתונה געהאַט מיט רחל וויינשל פון קימפאַלונג (רומעניע).

יששכר באסטוס

נקמתי במשמידי יהודי סארני

לא כל האוכלוסיה הנוצרית נתנה יד להשמדת היהודים. על אף האיסור לתת מחסה ליהודי או לעזור לו באוכל, נמצאו בכל זאת בין האיכרים אנשים בעלי לב טוב, שבסתר הושיטו עזרה ליהודים וחילקו את פתם אתם. ביחוד נהגו כך ה״שטונדיסטים״ האדוקים. הם חרפו את נפשם על הצלת הנרדפים. בזכותם ניצלו יהודים רבים.

רוב האוכלוסיה הנוצרית שמח לאיד, חמס מכל הבא ליד, וחלק מהם אף השתתף אקטיבית בחיסול יהודים, והיו אף מקרים של התעללות פרועה. מעטים הם היהודים שנשארו בחיים ושיכלו להעיד על מעשי הרצח ועל הרוצחים.

בשנת 1944—1945 הייתי יוצא לפעולות נגד ה״בנדרובצים״, אלה היו לאומנים אוקראיניים, ששאפו לאוקראינה עצמאית. לפני כיבוש אוקראינה הבטיחו להם הנאצים עצמאות, אבל כשהתחילו לאחר הכיבוש לדרוש את קיום ההבטחה, תלו הגרמנים את מנהיגם בנדרה. לזכרו העלו מעריציו ברוב הכפרים גלי־עד. על פסגת גלי־העד תלו סמלי כבוד שונים לזכרו. הייתי מסיר והורס הכל, אבל למחרת צצו הסמלים שוב ואי אפשר היה להגיע לעושה הדבר. לאחר המפלה ליד סטאלינגראד התחילו מעריצי בנדרה צעירים להתאמן בבתי־ספר מיוחדים בתכסיסים של מלחמה פארטיזאנית. כן חולק בין האוכלוסיה נשק רב. עתה פשטה ההתקוממות כמעט בכל גליציה, וולין ופודוליה. מלכתחילה היו שתי זרועות להתקוממות זו: בולבובצים ובנדרובצים.

לבסוף התאחדו ונשארו רק בנדרובצים. ה״בנדרובצים״ היו שליטים יחידים בכפרים ולא הכירו במשטר הסוביטי, לא התגייסו לצבא והיו מתחבאים ביערות ובמסתורים שחפרו להם. חלק רב להם בהשמדת יהודים וכן פולנים. כמו כל תנועת שחרור אוקראינית, גם זו היתה עקובה מדם. אם חשדו במישהו מהאיכרים שהוא משתף פעולה עם הסוביטים, היו הורגים בגרזנים את כל משפחתו מקטון ועד גדול. לאכזריותם לא היה גבול. לפעמים היו גם מתעללים בקרבנותיהם, פושטים את העור ושורפים אותם חיים. 15 מאנשי הנ.ק.וו.ד. שיצאו לכפרים, וביניהם גם יהודים אחדים, כותרו ואולצו להיכנע. הם הפשיטו אותם ערומים והובילום דרך הכפרים כשילדים רצים אחריהם ומרביצים בהם. אחר כך חצבו חור בקרח של נהר והטביעו את כולם במים מתחת לקרח.

הייתי פעמים אחדות בכפרים שבסביבת סארני: טיננה, סנישיץ, צ׳ודלה, נימוביץ, לושיץ, סטרילסק, קרפילובקה. כאשר הייתי רואה בבתי האיכרים רכוש יהודי, הייתי הורס הכל. אספתי גם חומר על רוצחים, שמם ומקום המצאם, ורושם בפנקס שהיה תמיד אתי. הייתי חדור שנאה עזה לרוצחים. אף הם נשבעו לתפסני, לפשוט את עורי ולצלותי. לכן הייתי נזהר ושומר על נשקי גם בשנתי.

ה״בנדרובצים״ התנכלו בעיקר ליהודים, וזאת גם לאחר גמר המלחמה. בונם הנדלר ובתו חזרו מרוסיה, ומבלי שהודיעו לאיש התישבו בנימוביץ והתפרנסו מעבודתו בסנדלרות. באחד הלילות, כפי שנמסר, לקחוהו ה״בנדרובצים״ מביתו ומאז נעלמו עקבותיו. נראה, שנרצח. גם פליק זוליר מכפר זנוסיץ והבחור ארלמן מצ׳ודלי נהרגו על ידיהם.

הכרתי אחד ממנהיגי ה״בנדרובצים״, רוצח מובהק ושמו ניקון ז׳וק מכפר נימוביץ. הוא שירת כשוטר בגיטו סארני והיה אחד ממשמידי יהודי סארני. ביום השחיטה הלך מבית לבית וחיפש יהודים שהסתתרו. הוא מצא את קאנטורוביץ ז״ל, שרצה לפדות את חייו בזהב שהיה בידו, אבל הרוצח הרגו לאחר שלקח ממנו את הכול. גם ילדתו של מנחם גרייבר שאיכר אסף לביתו — הוא מצא, הוציאה לרחוב והרגה לעיני כל. הוא רצח יהודים רבים, שהעדים לא זכרו את שמם. רציתי מאוד לחסלו. הוא השתמש בשמות אחדים, פעם ירמה פעם סטאלין. לבוש בגדי אלוף סוביטי ונושא אותות הצטינות היה משוטט ביערות זנוסיץ וטיננה וסר גם לנימוביץ. סיכנתי את עצמי לא אחת ברדפי אחריו בכפרים, יערות וחוות. הוא היה נעלם מתחת לעין, עובר דרך מנהרות תת־קרקעיות ונעלם. באחד הימים נפגשנו.

היו איכרים שעזרו לגרמנים בחיפוש אחרי יהודים, אחדים מתוך תאוות רצח, ואחרים מחמת רדיפת בצע. הם היו מקבלים 2 ק״ג מלח תמורת כל יהודי שהובא חי. את צבי (הרשל) מלץ שגר מול ״אורט״ תפס גוי מכפרו, קשר אותו לעגלה והוביל אותו כעגל לשחיטה לסארני. איכר זה נקרא בשני שמות וקשה היה למצוא אותו. באחד הימים נתקלתי בו. רציתי מאוד לסלקו אך לא היתה לי האפשרות לכך. רק קראתי אחריו שאני יודע שהוא מסר את הרשל לגרמנים. מאז לא ראיתי אותו עוד ולא יכולתי לבצע את נקמתי.

היו יהודים שסירבו לסייע בהענשת הרוצחים, מהם בגלל פחד ומהם מחמת דעה שהנרצחים בין כה וכה לא יקומו עוד לתחיה. לדוגמה, זייגרמיסטר שידע מי מסר את בנו לגרמנים, לא רצה להגיד את שם הגוי, מאחר שהתחבא בגינתו בברחו ביום השחיטה.

סיפרה לי שרה אידלשטין מפינסק, אשר הקונדוקטור פיכוטה אסף אותה אליו והחביאה עד השחרור, ששכנה אחת אמרה כי לו נהגו הכל כמוה לא היו נשארים עדים יהודים: ביום ההשמדה הרגישה שאחת מבנות זינדל מתחבאת כשהיא פצועה. מיד הודיעה על כך לגרמנים, והם חיסלוה. ביקשתי את שרה שתראה לי שכנה זאת. אילו הכרתי אותה לא היה קשה בימים ההם לגמול

לה על המעשה שלה. אבל שרה לא רצתה להראותה לי בגלל משפחת פיכוטה שהחביאה אותה כל כך הרבה זמן.

השלטון הסוביטי במקום לא עזר בהענשת הרוצחים. הוא השתדל להשקיט את הרוחות, להרגיע ולא לעורר בעיות. גם אם הוכחו פשעים, היו מקילים בדין.

לפני עזבי את סארני עמדתי ליד התחנה עם פארטיזאן יהודי, פרלשטיין, תושב סארני. זה היה לפני שמסרתי את נשקי. הרשל פרלשטיין הצביע על אחד האיכרים כעל אחד השודדים בגיטו. מיד עצרתיו, הכנסתיו לתחנה, ערכנו פרטי־כל, ועדות נמסרה כהלכה. פרלשטיין ואני הובלנו אותו לבית הסוהר. חשבתי: הנה נפטרנו משודד אחד. לתמהוני הרב פגשתי אותו כעבור ימים אחדים ברחוב. עצרתי אותו שוב, והוא הראה לי פתק שחרור מבית הסוהר. כששאלתי את ראש המשטרה לפשר הדבר, ענה לי: זה תכסיס של השלטון.

יונה גליק, שחזר לסארני מיד לאחר השחרור, מסר לנ.ק.ו.ד. את רוצח אחיו. הוא נאסר ונשפט.

גורניצא, מנהל הפיתוח בעירית סארני בזמן הנאצים, שהלשין על חיה ליפשיץ ושנתפסה ע"י הגרמנים — נדון לכמה שנות מאסר.

מארינִיוק, ראש עירית סארני, וכן אוסיגיקה, השוטר שמסר את בת ישראל־בר בידי הגרמנים, ברחו מסארני.

מאיר וולקון

נקמה ברוצחים

באחד מימות החורף הסתננה קבוצת סיירים של המחנה הפארטיזאני אל עורף האויב והביאה את הידיעה, שפלוגת גרמנים עומדת להגיע אל מבואות כפר סינקביץ כדי להטעין משלוח של עצי־הסקה. מפקדת־המחנה החליטה להציב מארב סמוך למקום המיועד ולהשמיד את הרוצחים.

ניתנה פקודה לרתום את הסוסים, ויצאנו כמאה פארטיזאנים נוספים ממחנה "שצורס" הסמוך. אך יצאנו מעבי היער, סמוך לכפר טופולובה, הבחנו לפתע בשלושה איכרים מעיירתנו מעמיסים שחת. ביניהם היה גם האיכר סטפיוק, אחד הרוצחים המועדים שנודע לשמצה במעשי אכזריותו.

בעגלה שנהגתי בה היו עוד: אהרן וולחיאנסקי, איזיק ליכטנברג וקלמן גוזביץ. עקפנו את השיירה ומיהרנו להודיע למפקד הבריגדה פטרוב, על מציאותם של האיכרים, ובמיוחד על סטפיוק.

השיירה נעצרה ומפקד הבריגדה נתן פקודה להביא אליו את האיכרים לבית הכפרית פוליסיבה, שהמטה השתכן ארעית בביתה. האצנו בסוסים ודהרנו אל גדיש השחת להביאם. בהתקרבנו אליהם, עמד סטפיוק על הגדיש. פקדנו עליו לרדת מיד. חיוור כמת גלש מגדיש השחת ובלי אומר ודברים ניצב לפנינו, כולו רועד מפחד. צווינו לשלושתם לשבת בעגלה ונחפזנו להביאם אל המפקד.

המפקד פטרוב ערך חקירה קצרה, בה הודה סטפיוק על כל תעלוליו. ניתנה פקודה "להביאו למחנה".

משמעותה של הפקודה היתה מובנת לנו. (בלשון הפארטיזאנית "להביא למחנה" פירושו היה סילוק מארץ החיים...).

שני האיכרים, חבריו של סטפיוק, נשארו להמתין בבית המפקדה, ואילו ל"שליחות המצוה" התגייסתי אני ושלמה זנדוייס, הסייר, שבמחנה קראנו אותו "סארני", על שם עיר מוצאו. קשרנו

את ידיו של סטפיוק, הטלנוהו במושב האחורי של המזחלה ויצאנו בכיוון למחנה.

בעברנו כברת דרך שאלני „סארני״: כיצד יש בדעתך לחסלו? עניתי: באמצעי הפארטיזאני ״הפשוט והמקובל״, אדקרהו ברובה המכודן.

על זאת השיב לי ״סארני״:

תהיה זו מיתה קלה מדי בשבילו. והעיקר, לא תחוש בה טעמה של נקמה. השאר את הרובה בעגלה, ואותו דקור בכידון, כפי שנהגו אבותינו החשמונאים לנקום באויביהם. עליך להקיז דמיו טיפין, טיפין.

נעצרנו בחורשת שיחים סבוכה. זרקנו את סטפיוק מן העגלה, הפשטנו את בגדיו והשכבנוהו גלוי־פנים.

״סארני״ הרגיש במבוכתי והזדרז לעודדני. אתה, אמר לי, חייב ברגע זה להעלות בזכרונך, ולו רק במעט, את אשר עשה לנו עמלק זה. זכרונות האימים ישחררוך מן ה״רחמנות היהודית״ ויגבר בך רגש הנקמה.

דבריו של ״סארני״ עודדו אותי. נגד עיני חלפו מחזות השואה. תאוות הנקמה אפפה אותי כולי. קראתי ל״סארני״:

הנני מוכן! פקוד עלי!

נשמעה פקודתו המאופקת:

דקור בזרוע שמאל. אל נא בחפזך! השהה את הכידון! דקור בזרוע ימין!

פני הרוצח נתעוותו.

שאלתיו: כואב? מלמל משהו והידק את השפתיים ולא השמיע צעקה.

הפכתיו פרקדן ו״נצטויתי״ לדקור בצלעות, מימין לשמאל. כל גופו של הרוצח הותקף בעווית ועיניו רצדו אחוזי טירוף. התכופפתי אליו ולחשתי לאזנו: אם תפגוש את הורי הטבוחים, מסור להם שלום ממני.

והוא נפח את נשמתו הטמאה.

שבועות ארוכים שמחתי על הזכות שנפלה בידי להעביר מן העולם במו ידי יצור שפל זה. מעשה הנקמה עודדני ברגעים של דכדוך נפש ועצבון.

בחזרי ב־1945, בגמר המלחמה, לעיירה החרבה, מצאתי לאפתעתי את שני האיכרים, שתפסנו אותם יחד עם הארכי־ליסטים סטפיוק. משום מה לא השכילו תופסיהם ״לבער״ רוצחים אלה, שגם בידם דבק דם קדושינו היקרים. הצטערתי על זאת צער רב.

אברהם פיינברג

פארטיזאן יהודי

משפחת זולוטוב מנתה 8 נפשות. אבא, משה לייב, עבד קשה כדי לפרנס את משפחתו ולתת חינוך לילדיו, והאם, שפרה, דאגה לכל המשפחה כמו כל אם יהודיה.

בשנת 1933—4 עלו שתי בנות לארץ־ישראל, ושאר בני המשפחה נשארו בעיירתם עד בוא השואה.

אחי, אברהם זולוטוב, גר בזמן האחרון, עם אשתו ובנו, ברוקיטנו. פעם, בשעת אקציה, פגעו יריות בבנו בן ה־$2\frac{1}{2}$ בהיותו בזרועות אמו, ופצעו אותו פצעי מוות. האם השתגעה מרוב צער והוסיפה לשאת בזרועותיה את בנה המת. אחי הצליח לברוח ליער והצטרף לשורות הפארטיזאנים, שהיו פעילים בסביבה.

הוא השתתף בכל הפעולות המסוכנות כדי לנקום את נקמת האסון שהמיטו המרצחים הנאצים על משפחתו.

הגרמנים הפעילו גדודים שלמים כדי לחסל את קני הפארטיזאנים, ה״אטריאד״ של הפארטיזאנים סבל אבידות כבידות, ורק בודדים נשארו ממנו בחיים, ביניהם גם אחי.

בתשעה באב 1942, בעת שעבדתי יחד עם בעלי אצל איכר פולני שגם הוא היה נרדף ע״י הנאצים, שמעתי לפתע קריאה ברוסית: ״גראז׳דאנין (אזרח), איפה אפשר כאן למצוא באר?״ בעלי הכיר את הקול. היה זה קולו של אחי.

אין לתאר את התרגשותנו הרבה בפגישה זו.

הבאנו את אחי אל היער, במקום שהיינו יחד עם קבוצה של יהודים, וביקשנו אותו שישאר אתנו. הוא סירב בכל תוקף. הוא טען, שהוא מוכרח לנקום את נקמת כל המשפחה. הוא נפרד מאתנו וחזר לקבוצת הפארטיזאנים והמשיך בפעולות התגמול.

פעם, כשהיינו ביער, התקרבנו לכפר רודניה בורובצקה ושמענו שגרמנים רבים נמצאים ביער. הפארטיזאנים חשבו, שהגרמנים הקיפו אותם, אבל זו היתה טעות. היו אלה גרמנים שברחו מהחזית הרוסית. הפארטיזאנים הצליחו לתפוס מהם הרבה. מפקד פלוגת הפארטיזאנים, אחרי חקירת הגרמנים הבורחים, נתן לכל יהודי את האפשרות לירות בגרמנים כמו בכלבים, וכך אמר המפקד לאחי: זולוטוב, קח גרמני ארור ונקום את הרג משפחתך. כשנמסר הגרמני לידי אחי התחיל הלה להתחנן: רחם עלי! הוא הוציא תצלום והראה לו: יש לי אשה וילד, אינני ס.ס. אז הטיח אחי בפניו: ומה עשיתם לילדי, ואיפה אשתי? אתם הרגתם אותם בדם קר! — וחיסל אותו בו במקום.

באותו יום לפנות ערב באתי אליו. הפארטיזאנים המשיכו בדרכם הלאה. בפרידתנו ביקשני שאם אשאר בחיים, אשתדל לקבל תצלום של אשתו.

מאז לא ראיתיו עוד. רק לאחר השחרור קיבלתי מכתב מ״הווינקומט״, שהוא נפל בעת נסיגה מוורשה ללובלין ונקבר בודד ועזוב, ללא ציון מקום קברו.

אסתר זולוטוב־עברי

כחיה רדופה ביערות

מאת רוזה וואקס־שטיינברג

בגיטו עד יום ההריגה

את הגזירה לעזוב את בתינו ולעבור לגיטו הוציאו הנאצים לפני חג הפסח של שנת 1942. עול הגרמנים נעשה יותר ויותר קשה. מדי פעם הוטלו גזירות חדשות: קונטריבוציות, ענידת טלאי צהוב על החזה והגב, איסור ללכת על המדרכות, ולבסוף — לעזוב את הבתים ולעבור לגיטו המוקף גדר תיל.

שבוע אחרי הפסח עזבה משפחתנו את ביתנו המרווח ועברה לגיטו, קיבלנו שני חדרים קטנים בביתו של לרנר. משפחתנו היתה גדולה. מלבד הורי אבי והורי היינו חמישה ילדים, ואני הגדולה בהם.

אחי שבתאי היה יוצא בכל בוקר השכם לעבודה במנסרה. אחותי הצעירה רחל, שמלאו לה 14 שנה, היתה אף היא חייבת לעבוד, ולמרות הפחד, הרעב והעבודה הקשה — לא השתנו פניה היפים והעדינים העטורים תלתלי זהב, וגופה נראה כאורן תמיר ורענן.

אחי הקטן איזי, שמלאו לו 10 שנים, היה חייב גם הוא לענוד את הטלאי הצהוב. הוא התנגד לזה ומירר בבכי. רק כאשר אמא שידלה אותו בהבטחות שזה רק לזמן קצר, הוא נענה ונשא את סימן יהדותו...

סבא וסבתה שלי הגיעו לגיל 79, ולמרות גילם זה עבדו בעבודות קשות ומפרכות. לעבודות הפרך נחשבו העבודות בבנית הגשר על נהר סלוץ'. יום יום השכם בבוקר היו העובדים מתאס־פים על יד בנין הקהילה היהודית ומשם היו נשלחים קבוצות קבוצות לכל העבודות כפי שהגר־מנים דרשו. לפנות ערב היו חוזרים מהעבודה עייפים ומדוכאים. אולם למרות הכל היו יוצאים לרחוב לשמוע חדשות.

כמקור של חדשות שימש לנו שמחה מוריק. היה לו ראדיו קטן שהוא הסתיר אותו בסכנת נפשות, ואת החדשות שלו היה מפיץ בין יהודי הגיטו המדוכאים, וככה היה מעודד אותם ומפיח בהם תקווה לימי חופש שיבואו.

יהודי סארני זכו עוד לשמוע על מפלת הגרמנים ליד סטאלינגראד. ביום זה הורידו הגרמנים את דגליהם למחצית התורן וקשרו אליהם סרט שחור לאות אבל. אולם ככל שנחלו הגרמנים יותר מפלות, כן התאכזרו יותר ויותר ליהודים בגיטו. וככה בעלות השחר אור ליום 27.7.42 היה כל הגיטו מוקף שוטרים אוקראיניים מזויינים. כל היהודים הובלו להשמדה אף על פי שהישועה כבר היתה כאילו קרובה.

באותו היום הנורא חילקה אמי בין הילדים את הכסף שהיה ברשותה וביקשה שכל אחד יציל את חייו בכל דרך שיוכל. כאמור, היינו כבר מוקפים משטרה אוקראינית מזויינת, ויהודים אחדים שניסו לברוח דרך הגדר — נהרגו בכדוריהם. הרופא קון הזריק לאשתו, לבתו ולעצמו זריקות מוות, ושלושתם נשארו בביתם ללא רוח חיים. הוא היה תמיד אומר שלא ימות מכדור גרמני.

הנוער תיכנן הצתת הגיטו ובריחה ליער, אולם הפריע לזה מזכיר הקהילה נוימאן. בנאום קצר הסביר שזה מיותר ושהכל יגמר בכי טוב. הוא אמר שדיבר עם הגביטס־קומיסאר, וזה הבטיח לו שישלח רק מספר יהודים למחנות העבודה ובזה יסתפק.

יום ההריגה דרך חרכי הבונקר

לפנות ערב נכנס אלינו בעל הבית לרנר עם אשתו וביקשו מהורי שיקבלו לחסותם את בתם הקטנה בת השנה, בבה, מפני שיש באפשרותם לברוח ואילו עם התינוקת זה יהיה בלתי אפשרי. אמי לקחה את התינוקת בזרועותיה ואמרה כשדמעות בעיניה: מה שיהיה אתנו, יהיה אתה. הזוג רצה, כנראה, להודות במשהו להורי והציעו להם שירשו לי לברוח אתם. הורי הסכימו. לא נשאר הרבה זמן לפרידה מפני שהם מיהרו. היה עלי להיפרד בחיפזון. זכורתני רק מלים ספורות של אמי: בתי, אל תשכחי את אמך, ודמעות ניגרו מעיניה.

אחרי רגעים מספר נמצאתי יחד עם משפחת לרנר בבונקר קטן. בבונקר נמצאו לרנר ואשתו, אחותו הקטנה בת ה־15, נערה אחת בשם פולה ועוד איש אחד. שניים האחרונים היו ידידיהם של לרנר, פליטים מפולין. נדחקתי לפינה והרגשתי געגועים חזקים למשפחתי, אבל לצאת מהבונקר כבר אי־אפשר היה, כי אסור היה לגלות את המקום שבו היינו. בחצות הלילה שמענו בכייה של בבה הקטנה, ואמה אמרה בבכי: זוהי שעת ההנקה ולכן היא בוכה.

עם עלות השחר התחילו כל יהודי הגיטו להתאסף ליד השער. דרך סדקים שבבונקר ראינו איך פרצה הז'נדרמריה והמיליציה האוקראינית לתוך הגיטו והתחילה לחפש יהודים מתחבאים ולירות בהם.

לאט לאט התחילו יהודים פוסעים ועוברים את השער. את הזקנים והחולים העמיסו על עגלות. אחרי כן התרוקן הגיטו. מפעם לפעם עוד נשמעה יריה, כנראה מהמשטרה שערכה חיפושים. זה נמשך עד הצהרים. פתאום שמענו קולות נפץ של מרגמות. כפי שנודע לנו אחר כך, היו אלה היריות בשעת פריצת הגדר שמסביב למגרש הריכוז והבריחה ממקום ההשמדה. היריות החזקות נמשכו זמן רב.

אני זוכרת, כי בלילה איום זה היו השמים אדומים, השמש שקעה כאילו כולה טבולה בדם.

לא ידענו מה עלה בגורל משפחותינו, הרגשנו רק שמשהו איום התרחש ובכינו ללא הפוגות.

ביום השני התחילו חיפושים גדולים בגיטו. ז'נדרמריה ומיליציה אוקראינית הלכו מבית לבית. פה ושם מצאו עוד אומללים והובילו אותם לטבח. באותו זמן ראינו איך שדדו האוקראינים את רכושם של היהודים, תחילה חפצים יקרי ערך, ואחר כך — מכל הבא בידם: שמיכות, כרים, כלים, חכל הכל. דרך חרכי הבונקר היינו עדים לשוד זה.

בחיפוש אחר מקלט

האוכל המועט שהיה אתנו בבונקר הלך ואזל. מים היינו מביאים בלילה מן הבאר שבחצר. הרגשנו שאנו נחלשים והולכים לאחר שעברו עלינו כבר 9 ימים ארוכים. לרנר וידידו החליטו לצאת בלילה ולחפש מוצא מן הגיטו, בו נוכל לברוח. הם נעדרו יממה של'מה ואנחנו חכינו להם בחרדה רבה. בלילה השני חזרו והודיעו לנו שמצאו דרך בין גדרות וחצרות, שאין שם שוטרים, בכיוון לנהר סלוץ'. אחרי כמה רגעים יצאנו את הבונקר. היה ליל חושך ואנחנו רצנו קדימה בכל הכוח שעוד נשאר לנו. העיר נשארה מאחורינו. התחלנו להתקרב אל הנהר. חצינו את הנהר והמשכנו עד ליערות סטראשוב. על יד פלג מים ישבנו לנוח קצת.

כשהפציע השחר הציעו שוב לרנר וידידו, שאנו נישאר במקום והם יתורו את המקום וישובו לקחת אותנו. נשארנו וחיכינו. על ידנו היה פלג מים, וברשותנו היתה שקית עם גרעיני חיטה. שהינו באותו מקום עד שקיעת השמש. חיכינו להם בקוצר רוח, אך הם לא חזרו. הפעם הם עזבו אותנו לנצח. אינני יודעת בבירור מה עלה בגורלם, אבל שמועות שהגיעו אלינו אמרו שהם נהרגו.

לפנות ערב השתנה מזג האויר. רוח קרה התחילה לנשוב, השמים התכסו עננים שחורים והתחיל לרדת גשם חזק מלווה רעמים. התקבצנו כולנו תחת עץ. לחברותי היו מעילים ורק שלי אבד כנראה בזמן הבריחה. היה לי קר מאוד. ביקשתי מחברותי שנלך לחפש מקום שנוכל להס־תתר בו מפני הגשם. אולם הן רצו לחכות לגברים. מכיון שלא יכולתי עוד לשאת את הקור, הלכתי לבדי והבטחתי לשוב. קבענו שהסימן שלי יהיה שריקה.

כשהתרחקתי מהחבורה גבר הגשם יותר ויותר, ממש מבול, הרעמים הרעידו את האדמה, ושוב לא יכולתי למצוא את הדרך חזרה. ככה נשארתי לבדי ביער של סטראשוב. הלכתי בלי לדעת לאן והרגשתי שכוחותי עוזבים אותי. רעדתי מקור ומפחד. הסערה נמשכה כל הלילה ואני נדדתי ביער שלא היה לו סוף.

אולם גם ללילות יש קץ. הגשם פסק, והשחר התחיל לעלות. במרחקים הבחנתי באיזו נקודה. כשהתקרבתי ראיתי פרות ולידן רועים סביב מדורה. הרועים הבחינו תיכף שאני יהודיה נודדת וכיבדו אותי בפת לחם. ישבתי על ידם ליד המדורה והתחממתי להנאתי. מפי הרועים נודע לי שבסארני הושמדו כל היהודים. כך התאמתו כל חששותי. פרצתי בבכי. הרועים התקרבו אלי וכנראה ריחמו עלי באותו רגע.

מנוחתי על יד המדורה והרועים לא ארכה הרבה. מבין העצים הופיע שוטר ופקד עלי ללכת אתו למשטרה הקרובה. הלכתי אחריו ברגלי הכושלות מפחד ומעייפות. את יודעת, — פנה אלי השוטר האוקראיני, — שעל כל היהודים נגזר למות. את כל אלה שהסתובבו ביער תפסנו.

בידי היה תיק עור ובו כמה בגדים שארזתי בביתנו ולקחתי אתי. הושטתי לשוטר את התיק ואמרתי לו: תיק זה אינני דרוש לי עוד. קח אותו לך! אחרי שלקח את התיק, התחלתי לבקש אותו שישאיר אותי בחיים ויתן לי ללכת. לכי לך, אמר, אבל בין כך יהרגו אותך אחרים. עייפה ורצוצה התחלתי ללכת בכיוון הכפר שעל יד היער, בלי להבחין בסכנה שנשקפה לי.

נכנסתי לבית הראשון וביקשתי שירשו לי להתחמם. בעל הבית קם ממקומו, הראה לי את הרובה שבפינה ואמר שהוא שוטר, אבל מכיון שאין לו צורך בנפשי — עלי למהר ולברוח. הרגשתי שדמעות חונקות את גרוני, הסבל היה קשה מנשוא. שאלתי אותו מיואשת: לאן אוכל לברוח. הוא אמר, שאיש בכפר לא יכניס אותי לביתו, כי בזה יסכן את חייו. הוא נתן לי גפרורים ופת לחם ואמר: לכי ליער, העלי אש והתקיימי כמה שתוכלי.

בית פותח דלתו

פניתי לדרך המובילה אל היער, והנה לקראתי עגלה רתומה לסוסים, ובעגלה אוקראיני זקן ועל ידו נערה צעירה עירונית. היא הרגישה בי מיד, קפצה מהעגלה והתחילה להתקרב אלי. היא הכירה אותי תיכף. היתה זו מכירתי זויה לינטובסקה, בתו של המהנדס לינטובסקי מסארני. במלים קצרות הסבירה לי, שהם גרים עכשיו ביער סטראשוב, וכי אביה הוא היערן האחראי, וביתם נמצא במרחק של כ־2 קילומטרים מן המקום בו עמדנו. היא תיארה לי את הדרך לבית, וכדי שהזקן לא יחשוד בה הוסיפה שזוהי הדרך לסארני. היא המשיכה לנסוע לטחנת הקמח, ואני התקדמתי לאורך הדרך בכיוון ביתם.

עם שקיעת השמש התקרבתי לבית, שנראה לי כאילו באגדה. ביד רועדת דפקתי על הדלת. הגברת לינטובסקה פתחה את הדלת ובראותה אותי הסתכלה לצדדים כדי להווכח אם לא הרגיש מישהו בי, והכניסה אותי מהר פנימה. אחרי כמה רגעים הייתי מוקפת בני המשפחה, ששאלו אותי איך ניצלתי. ישבתי ליד התנור החם, הסתכלתי סביבי ולא האמנתי שאני נמצאת בין אנשים הרוצים לעזור לי. הגישו לי אוכל חם והתחילו לייבש את בגדי הרטובים מהגשם. ושוב שמעתי מפיהם איך הושמדו כל יהודי סארני, ואדון לינטובסקי העיר, שציידים אינם צדים חיות בצורה בה רודפים עכשיו אחרי אנשים חסרי מגן.

משפחת לינטובסקי פחדה להשאיר אותי אצלם, ובאותו ערב העבירו אותי למלונה של שומר היער. נתנו לי אוכל ל־3 ימים וחבילת קש. דחפתי עצמי לתוך הקש ונרדמתי מתוך הרגשה שאכן מישהו דואג לי.

למחרת ערכו הגרמנים חיפושים בסביבה, אולם משום מה פסחו על מקום מחבואי. על זה נודע לי אחר כך מפי בנות לינטובסקי. אני עצמי לא הרגשתי כלום. הייתי, כנראה, במצב של התעלפות וקהות החושים מרוב עייפות וישנתי.

בערב השלישי באו אלי הבנות ואמרו שהם החליטו להעביר אותי למחסן שבחצרם. שם יהיה לי יותר חם וסמוך לביתם. הבנות היו באות אלי ומספרות לי חדשות על הפארטיזאנים המתגלים ביער ועל מפלות הגרמנים.

ככה עברו עלי שבועיים תחת השגחת משפחת לינטובסקי. אוכל היו מביאים לי בדלי, כדי שהשכן

שלהם יחשוב שהם מאכילים את העופות. אבל השכן, כנראה, בכל זאת הרגיש בדבר מה חשוד. נאלצתי לעזוב את המקום.

שוב ישבתי בביתם החם והנעים, אבל הפעם בהרגשה שהמוות שוב מרחף עלי. לא ידעתי לאן לפנות ולאן ללכת.

אחרי התיעצות ואחר התנצלותו של ה' לינטובסקי שלמרות רצונו לעזור לי נבצר הדבר ממנו בגלל הסכנה הנשקפת לכל המשפחה, הוא יעץ לי לעבור את הנהר ולהתקרב לסארני, בה יסכים אולי אחד השכנים להחביא אותי. הם העבירוני את הנהר, הראו לי את הדרך לסארני, אולם הזהירו אותי שלא אלך לכפר סארני, בו כל התושבים שיתפו פעולה עם הגרמנים ובודאי יהרגו אותי.

נפרדתי מאדון לינטובסקי ובתו והמשכתי בדרכי.

בידי הציידים האכזריים

היה עלי לחצות את הדרך ולא להכנס לכפר סארני, אולם טעיתי והקפתי בלי הרף את הכפר בלי להתקדם. כאשר האיר הבוקר מצאתי את עצמי במקום מסוכן בכפר. התחלתי לחפש מקום סתר כלשהו. מצאתי אסם. פתחתי בשקט את הדלת והסתתרתי בין אלומות התבואה. באותו אסם עבדו האיכרים, דשו את התבואה. שכבתי כל אותו יום ללא אוכל תחת הערימות ועצרתי את נשימתי מרוב פחד. חכיתי עד מאוחר בערב, וכשנדם הכל בכפר עזבתי בשקט את האסם, חציתי את פסי מסילת הברזל והגעתי סוף סוף לפוליסקה. רציתי להגיע אל השכנים שעל־יד ביתנו.

לפתע נשמעה יריה ושוטר התחיל לקרוא לי לעמוד. התחלתי לברוח בכל כוחותי כשהשוטר רודף אחרי. לבסוף השיגני. הרוג אותי, ביקשתי ממנו, אל תתן לי לסבול הרבה. הרובה היה מכוון נגדי אבל הוא לא ירה. השניות נמשכו כשעות ממש. כיסיתי בידי את עיני מפחד, וכשפקחתי אותן ושאלתי מדוע אינו הורג אותי, ענה שהוא מצווה רק להוביל אותי לגיסטאפו. אחרי כמה רגעים מצאתי עצמי במשטרה הגרמנית. שני שוטרים אוקראינים בדקו אם אין לי חפצים יקרים. על צוארי היתה תלויה שקית ובה תעודת לידה ותעודת בית־הספר, והדבר היקר לי מכול — תצלום אמי. השוטרים אמרו לי שאין לי עוד צורך בכל אלה, כי בין כך ובין כך אלך למות.

בפרוזדור הארוך בו הובילו אותי, פגשתי ביהודי, בעלה של אסתר דראך. בראותו אותי נאנח ושאל היכן תפסו אותי. הוא אמר לי שעתה מוצאי יום כיפור. יותר לא הספיק להגיד, כי השוטר הכניס אותו לתא, ואותי הכניסו לתא שני ריק. צנחתי על הרצפה, רעדתי בכל גופי מפחד ומלמלתי: עכשיו יבוא הקץ לעינויים.

אינני יודעת אם היתה זו שינה או התעלפות, אולם כשפקחתי את העינים היה כבר אור, והסוהרים חילקו לאסירים מרק. גם אני קיבלתי צלחת מרק.

התחלתי לאט לאט להתבונן סביבי בתוך התא. על אף האור הקלוש הבחנתי בכתובת על הקיר, שקראתי אותה מלה במלה: "יידן זעט נעמען נקמה פאַר די 14 טויזנט יידן וואָס זענען אומגע־בראַכט געוואָרן אין סארנער געטא דורך די נאציס. לייבל מוצניק."

לא הספקתי להרהר הרבה על הכתובת כשלפתע נפתחה הדלת ושוטר אוקראיני הכניס לתא שלי עוד כמה אנשים: אשתו של יעקב גלקל (מהמאפיה), את בתם הקטנה, אשתו של דננבורג עם בתה הנשואה ושתי נכדותיה. את יעקב גלקל, את דננבורג ואת חתנו של דננבורג הכניסו לתא השני של הגברים. הם נתפסו בבונקר במאפיה. מאחר שאזל לחמם ומכיון שהיה להם קמח,

החליטו לאפות בלילה לחם. אולם שכנה נוצריה הרגישה מבחוץ בעשן ומסרה למשטרה.

היינו עכשיו 11 יהודים מחכים למוות.

בבוקר קיבלנו קצת מרק ופת לחם קטנה. כך עברו שלושה ימים. ביום השלישי הביאו למשטרה עוד שלושה אנשים, לא יהודים. היו אלה פארטיזאנים רוסיים. הכניסו אותם יחד לתא אחד. מבעד לאשנב שלנו ראיתי שהם הוציאו דרך האשנב שלהם ראי קטן כדי להיווכח אם אין שוטר בפרוזדור. אחר כך הצליחו במוט ברזל לפתוח את בריח הדלת ולצאת לפרוזדור. באותה תחבולה היו סוגרים את הדלת חזרה כשהיו חוזרים לתא.

פעם מצאו להם הפארטיזאנים הזדמנות לבוא אתנו במגע ולמסור לנו על תכנית בריחה שהם תיכננו. תקווה התעוררה בלב כולנו והבשורה עברה מיד מאיש לרעהו, והתחלנו לצפות בקוצר רוח לבוא הלילה ולאות המקווה.

באותו ערב נכנסו שוטרים אוקראיניים וחיפשו זהב אצל דננבורג. צעקותיו של דננבורג בשעת החיפוש היו איומות. סוף סוף בא הלילה. ישבנו וציפינו לרגע המכריע. שעות עברו ושום דבר לא התרחש, הבוקר בא והבטחת הפארטיזאנים לא התקיימה. פארטיזאן צעיר ניגש לאשנב שלנו ואמר: "לא הצלחנו לבצע הלילה את תכניתנו בגלל השוטר התורן שהיה ער כל שעות הלילה ושמר בקפדנות עם הרובה ביד."

אותו בוקר לא חילקו לאסירים היהודים שום מזון. זה שימש לנו אות, שדבר רע עומד להתרחש.

והנה נכנסו לפרוזדור כמה שוטרים אוקראיניים ושני אנשי גסטאפו. האוקראינים פתחו את התאים וצעקו: להתלבש ולצאת החוצה! זהו הקץ, חשבתי, ולבי פעם בחזקה. יצאתי הראשונה מהתא ורצתי יחפה לאורך הפרוזדור ודרך חדר ההמתנה, שהיה ריק אותה שעה, כי השוטרים היו עסוקים בהוצאתם של האסירים, והגעתי עד למדרגות היציאה. פה עמד ספסל של השוטר התורן, שגם הוא היה באותה שעה עסוק באסירים. בחוץ ראיתי שהגברים היהודים עמדו כבר בזוגות, ושני גסטאפואים מזויינים על ידם.

כהרף עין זחלתי אל מתחת הספסל שעל המרפסת. על ידי עברו יתר האומללים, הנשים והיל־דים. הבכי היה חרישי וקורע לב. השוטרים לא הרגישו בי. כולם עלו על המדרכה ונערכו בשתי שורות והתחילו לצעוד לעבר הרחוב השני בכיוון היער.

באותו רגע הרגשתי, שעלי לברוח בטרם ישוב השוטר התורן. יצאתי בזחילה מתחת הספסל והתחלתי לרוץ בשארית כוחותי. דילגתי על גדרות וחציתי חצרות, חוטי תיל שרטו את בשרי עד זוב דם, ומלבושי הדלים נקרעו. הצלחתי להגיע לשכנה שלנו, נוצריה, מול הבית שהיה שייך להורי. השכנה נמצאה בחצר ואני רצתי ישר לתוך הבית. נכנסתי לחדר השינה שלה ונדחקתי לפינה. באותו רגע נכנסה הגב׳ ארצישבסקה, בעלת הבית, ובראותה אותי התחילה לצעוק: את בחיים, איך ניצלת? — היא הרגיעה אותי, האכילה והתחילה לטכס עצה מה לעשות הלאה למעני, כי מסביב לביתה נמצאו משרדים גרמניים ולשהות בביתה יהיה מסוכן לשתינו יחד. לפי עצתה היה עלי לפנות לאחד הכפרים הפולניים ואולי אצליח למצוא לי שם מקלט.

אחרי רגעים אחדים הייתי לבושה שמלה ארוכה ומטפחת כפרית על ראשי עד לעינים. בידי האחת היה סל לחם ובקבוק חלב, וביד השניה החזקתי מעדר על השכם. היה זה זמן איסוף תפוחי־האדמה בשדות, ובמלבושי נראיתי כפועלת הולכת לעבודה. הגב׳ ארצישבסקה נפרדה ממני בסימן הצלב ושילחה אותי לדרכי.

עברתי ברחובות סארני לאור היום ליד משמרות של גרמנים ומשרדיהם, אולם הם לא שמו לב אלי. כך הגעתי ליער ולדרך המובילה לכפר יאנובקה, מרחק של כ־10 קילומטר מסארני. בכפר זה גרה משפחת ז'רצ'ינסקי, שהבת שלהם, אירנה, למדה אתי יחד. קיוויתי שהם יעזרו לי, אבל כשרק פתחתי את הדלת והגב' ז'רצ'ינסקה הכירה אותי, התחילה לצעוק: ברחי מפה, למה תמיטי אסון על כולנו, פה ישנם רועים שיגלו אותך לגרמנים. לא היתה לי ברירה ועזבתי את המקום.

שוב חזרתי ליער וישבתי תחת השיחים עד בוא הערב. כשהתחיל הקור להציק לי, חזרתי לחצר בית ז'רצ'ינסקי והסתתרתי בערימת קש שליד הבית. פה נתקלה בי אירנה. היא הובילה אותי לאסם התבואה והביאה לי אוכל בלי שמישהו ירגיש בכך.

שמונה שבועות ביליתי בתוך האסם, בודדה, בלי לראות אדם חוץ מאירנה מיטיבתי. והנה פעם באה אלי וסיפרה, שגרמני התחיל לבקר בביתם והיא איננה בטוחה אם הוא בא בלי כל כוונה. לכן עלי לעזוב את מחבואי. אירנה ציידה אותי בככר לחם ובקבוק מים. שוב יצאתי לחפש לי מקלט חדש.

אחרי כמה ימים של נדודים בצדי הדרכים בסביבת כפרים סמוכים, הגעתי לבסוף לישוב קטן, ליד הכפר ראדז'ייז', שרוב תושביו האוקראינים היו איבאנגליסטים (אדוקים מאד). נכנסתי לאחד הבתים. ביקשתי אותם שירשו לי להתחמם קצת אצלם, הם נתנו לי מקום לשבת והגישו לי אוכל חם. הצעתי להם שאסרוג בשבילם משהו אם יש להם חוטי צמר. הם הסכימו באמרם שהם בוטחים בד' שישמור עליהם ועלי מכל רע.

אחרי שסיפרתי להם מאין אני ומה שם משפחתי, אמר לי בעל הבית, זאכאר ניקיצ'וק, שיתכן והאיש אשר מסתתר אצל אחיו, ניקולאי, כאן במושב הזה הוא אחי, ושמו שבתאי. הרגשתי שלבי התחיל לפעום כאילו עמד להתפרץ מהחזה. עיני זלגו דמעות וחשבתי: אלי! אולי זה רק חלום יפה!

בעל הבית הבטיח לי שיגש אל אחיו ויסדר את הפגישה. בינתים ניגשתי לעבודת הסריגה כשכל מחשבותי תפוסות בענין הפגישה עם אחי.

למחרת חזר בעל הבית מהביקור אצל אחיו ובישר לי, שלמרות הסודיות המקיפה את הסתתרות אחי במשפחה של ניקולאי, הם יאפשרו לי להפגש אתו. באותו ערב בא אחי לבקרני. קשה לתאר את פגישתנו. עמדנו זה מול זה, כשמעינינו זולגות דמעות ואיננו יכולים להוציא הגה מרוב התרגשות. בעל הבית ואשתו לא יכלו להסתכל בפגישה המזעזעת והניחו אותנו לנפשנו.

כששבה אלינו רוחנו התחלנו לדבר על גורל הורינו והילדים. אחי לא ידע מה עלה בגורלם, כי הוא ברח ממקום ההריגה בזמן שנפרצה שם הגדר. ההורים אמנם ישבו לא רחוק מהמקום ואולי גם הם ניסו לברוח, אבל כנראה נפלו מכדורי הרוצחים.

אחי סיפר, שהרב הכטמאן ישב וקרא פרקי תהילים. יעקב זאנדוויס ניגש לסבא שלנו ואמר: "מען נעמט אונדז צו דער עקדה". הצעירים התחילו להצטופף ליד גדר התיל כדי לחתוך אותו. כשהתחילו לברוח עמד מרגוליס (מפקד המשטרה היהודית בגיטו) וצעק: יידן, אנטלויפט! אנטלויפט! ובעצמו לא זז משום מה מהמקום.

אחי שאל אותי אחר־כך אם אני זוכרת כמה זמן עבר מיום ההשמדה. עניתי לו: 14 שבועות. זה היה נכון, שנינו ספרנו את הימים הנוראים האלה בדיקנות.

ממקום ההריגה ברח אחי לעבר הנהר סלוץ', התחבא בכפרים, סבל הרבה רעב, פחד, כפור

וקור. שבועיים לפני פגישתנו הגיע למקום הזה, שנקרא אוסטיכובו, ומצא מקלט אצל אחיו של בעל הבית שלי, ששמו ניקולאי. ביום היה מסתתר באסם ובלילה היה נכנס לבית ועובד בטחינת קמח בריחים.

אחי הבטיח לא לגלות גם לי את מקום מחבואו.

נפרדנו. הוא חזר למקומו ואני נשארתי אצל משפחת זאכאר ניקיצ׳וק. הוא חזר לטחינת קמח ואני לסריגת הסודרים לבני המשפחה.

התקרב חג המולד שלהם. הקור היה גדול. בערבים הייתי סורגת, בעלת הבית היתה טווה חוטי צמר גסים, וזאכאר היה קורא לפנינו מן האבנגליון. פעם אף עלה רעיון אצל בעלי הבית שלי לנצר אותי, אולם מפחד שמא זה יתגלה לגרמנים הרפו ממני.

חג המולד עבר ויחד עם זה גמרתי את עבודתי אצל זאכאר. הם העבירו אותי לשכנים, שגם הם רצו שאסרוג בשבילם. אולם ענין הסריגה אצל יתר השכנים נעשה כבר מסוכן בשבילי, ויום אחד רמזה לי אשתו של ניקולאי, טאטיאנא, שאעבור אליה. שמחתי להצעתה להיות בקרבת אחי ועם חשכה התגנבתי בלי שירגישו בי, לבית טאטיאנא וניקולאי.

בינתים פקדו ימים קשים גם את האיכרים. התיגרות בין כנופיות הבאנדרובצים, הפארטיזאנים והתושבים הפולנים תכפו והלכו. התחילו מעשי שוד ורצח של איכרים אשר שיתפו פעולה עם הצדדים השונים, וביום אחד נאלצו גם תושבי הכפר אוסטיכובו לעזוב את בתיהם ולעבור לכפר הגדול הורודץ.

אני עם אחי לא יכולנו, כמובן, להצטרף אליהם ונשארנו לבדנו. שוב היינו מסתתרים ביער ביום, ובלילות היינו חוזרים לבית העזוב. במרתף נמצאו קצת תפוחי־אדמה, שהיינו מבשלים אותם, וככה התקיימנו.

בתנאים אלה עברו ימי החורף והאביב (1943). עם הבשלת התבואות התחילו איכרי הכפר לחזור, וביניהם גם שתי המשפחות ניקיצ׳וק, כדי לאסוף את תבואתם. אחי חזר לעזור לטאטיאנא, ואני — לזאכאר ואשתו. שנינו הראינו את יכולתנו בקציר. העבודה התקדמה במהירות. גדישי האלומות רבו בשדה ואנו שמחנו להמצא יחד עם אנשים חיים.

יום אחד בשעת הקציר נתגלו אנשים מזויינים כשהם עוברים את התעלה שבשדה ומתקרבים אלינו. זאכאר פקד עלינו לקחת את הילדים ולברוח. רצתי עם הילדים לעבר הבית. שם הצטרף אלינו אחי ויחד ברחנו ליער. כעבור כמה רגעים שמענו יריה. ״כנראה הרגו את אבי״, אמר ילדו בן העשר של זאכאר. ואמנם כך היה. כשחזרנו בערב הביתה מצאנו את כולם פרט לזאכאר שלא שב. למחרת מצאו אותו הרוג בתוך הקמה. אחרי המקרה המזעזע, עזבו שוב האיכרים את בתיהם ואת קצירם והלכו לעבר הורודץ ואנו שוב נשארנו לבדנו.

בוקר אחד כשעמדנו לעזוב את בית טאטיאנא וללכת למחבוא שלנו ביער, נתגלה לנגד עינינו אדם. כרגיל במקרים כאלה התחלנו לברוח מהר לעבר היער, אבל פתאום שמענו צעקות ביידיש: קינדער, אַנטלויפט נישט, האָט נישט קיין מורא! מלים אלה הפתיעו אותנו והתחלנו לרוץ לקראת האיש. היה זה יהודי מסארני, יוסף סבצ׳ניק. לשמחתנו לא היה קץ. הוא סיפר לנו שבכפרים הפולנים הסמוכים ישנם עוד כמה יהודים, ואחרי המהומות עם האוקראינים מתיחסים הפולנים די טוב ליהודים. הם מתהלכים חופשים ועובדים יחד עם הפולנים בשדות. יוסף הסביר לנו, שבכפר השרוף שלנו צפויה לנו סכנה, הואיל והפולנים עלולים לחשוב שאנו אוקראינים ולהתנכל לנו.

באותו בוקר עזבנו יחד עם יוסף את הישוב הבודד ועברנו לכפר הפולני יאנובקה. בכפר זה

נמצאו בתו של יוסף, חנה בת ה־12, בת אחותו, בת 15, ועוד ילדה בשם אסתר קלס, בת 12, שלושה יהודים מסביבות העיירה סטיפאן ועוד נערה ושמה פולה, הרועה של עדר הבקר. עלה במחשבתי שאולי זוהי אותה פולה שאתה יחד הסתתרתי בבונקר בסארני ושנפרדתי ממנה בליל הגשם ביער סטראשוב.

יוסף הראה לי את בית מגוריה. כשנכנסתי מצאתי אותה ישנה על מצע הקש שלה בפנת הבית. התכופפתי והסתכלתי בפניה ואמנם היתה זו פולה מכירתי. היא התעוררה בינתים ובראותה אותי חשבה שהיא חולמת, ואני ישבתי ובכיתי. פולה התאוששה ראשונה והתחילה בסיפורה על כל מה שעבר עליה מאז היפרדנו, ואיך הגיעה לכאן. היא לא ידעה מה עלה בגורלן של אשתו ואחותו של לרנר.

באותה תקופה התחיל האסיף של תפוחי־האדמה. נתקבלתי לעבודה אצל משפחה פולנית אחת, ואחי — אצל השכנים. כל היום לא נפגשנו, כי היינו פזורים בעבודה, אבל בערב כאשר מטעמי בטחון היינו מתאספים ללינת הלילה, היינו מחליפים שיחה על ענינינו. הילדה אסתר קלס התקשרה אלי מאוד וכל זמן שהותי במקום הזה נמצאה על ידי.

והנה התקרב יום האזכרה להרג בסארני. ליוסף סבצ'ניק היה לוח קטן והוא ידע בדיוק את היום. הפולנים שחררו אותנו אותו יום מהעבודה. התאספנו יחד וקידשנו בצום את יום הזכרון הראשון לזכר הקדושים שלנו.

עברו ימים ושבועות קשים בעבודה בשדה. האיכרים אספו את תבואתם ועברו לסארני. שם היו יותר בטוחים. גם נותני העבודה שלי ושל אחי נסעו. נשארנו שוב בלי אפשרות קיום.

במעבה היערות

ביום סתוי גשום אחד באו לכפר שני יהודים. אחד מהם היה מרדכי טראכטר והשני — גיסו מסארני. הם הציעו לנו שנעבור ליער בסביבת הכפר הבילורוסי אוברז', בו התקינו להם כמה צעירים חפירות מוסוות וחיו בהן. הם גם הבטיחו לקבל בשבילי עבודות סריגה אצל האיכרים, שאתם הם באו במגע. נפרדנו, אחי ואני, מיוסף ומאסתר הקטנה ועברנו לשם.

ימי השלווה לא ארכו גם פה. יום אחד הודיעו לנו בני הכפר, שנודע לשלטונות על קיומנו והם מחפשים בסביבה כדי לגלותנו, ועלינו לעזוב מהר את המקום. לקחנו אתנו מה שניתן היה לקחת והלכנו בכיוון תחנת הרכבת נימוביץ. עברנו כ־5 קילומטרים ופתאום נתקלנו בסוכה מכוסה גושי כבול, ריקה מאדם. שיערנו שזה מקום מחבוא של יהודים. ואמנם כן היה. אחרי כמה רגעים התחילו להתקרב אלינו מבין השיחים הסמיכים אנשים. היו אלה יהודים מהעיירה סטיפאן: מנהל בית־הספר עם אשתו וילד בן שלוש. בנינו לנו גם אנו סוכה לפי מתכונת סוכתה של משפחת המנהל והתקיימנו איכשהו עד בוא ימי הקור והחורף.

כמה משפחות מנימוביץ, שידעו על קיומנו, היו משתדלות לעודד אותנו. סיפרו לנו על מפלות הגרמנים בחזיתות ועל התקרבות הצבא האדום, אולם לא האמנו לכל הבשורות כי הרי עברו כבר 17 חדשים מאז ההשמדה, ואם המצב יימשך עוד, יתפסו אותנו סוף סוף האוקראינים או הפולנים המשוטטים בסביבה ויחסלו אותנו.

כאשר השלג כיסה את האדמה נעשה מצבנו ללא נשוא. רעבנו כי לא יכולנו לצאת אל הכפר ולקבל צמר לסריגה וקצת מזון תמורת עבודתנו, כי השלג שכיסה את האדמה עלול היה לגלות את עקבותינו. יכולנו לצאת רק ביום בו ירד שלג שכיסה את עקבותינו.

התמורה חלה לפתע ובאופן בלתי צפוי. היה זה כבאגדה. אחי ויתר האנשים שהיו אתנו העירו

אותי בבוקר אחד משנתי. כשפקחתי את עיני הגיעו לאזני הדי קולות נפץ ומטחי מרגמות ותותחים. ליד אחי עמד מרדכי טראכטר. פני שניהם קרנו משמחה. כולם קראו בקול: זכינו לישועה ולמפלה של היטלר.

התאספנו כולנו בסוכה אחת, ומכיון שלא ידענו ברור מה מתרחש — החלטנו שמישהו יגש לתחנת נימוביץ' לשם בדיקת המצב. אחרי רגעים מספר יצאו לדרך המנהל מסטיפאן ואחי.

עברו כ־4 שעות והם טרם חזרו. היריות נפסקו ואנחנו התחלנו לדאוג שמא היו היריות של פארטיזאנים אוקראיניים, ושליחינו נפלו בידם. אולם לאחר זמן מה נתגלו מהיער אחי והמנהל, אבל לא לבדם. היה אתם עוד אדם שלישי, מזויין. חששנו שהם נתפסו ומובילים אותם שיראו את יתר היהודים המסתתרים ביער. לכן התחלנו לברוח. אולם באותו רגע שמענו את קריאותיהם: "אל תפחדו, אל תברחו, זה חייל מן הצבא האדום, והוא יהודי שבא לראות יהודים חיים".

קרבנו אליהם בצעדים לא בטוחים. לפנינו עמד סמל יהודי צעיר מהצבא הרוסי. מוזר היה לראות איש צבא בוכה. הוא לא יכול היה לעצור את הדמעות שזלגו ללא הפוגה מעיניו.

הדרך חזרה לסארני

באחת הסוכות ישבנו כולנו מסביב לסמל, והוא סיפר לנו שעבר מקיוב עד המקום הזה ולא נתקל ביהודים, עד שפגש אותנו.

הסמל חשב, שבמצב זה — כאשר הקרבות מתנהלים עדיין בסביבה, מסוכן בשבילנו להשאר במקום. לכן זירז אותנו לעזוב את המקום. אחרי רגעים מספר ישבנו בעגלה רתומה לסוסים, בה הגיעו הסמל ואחי עם המנהל, ונסענו לתחנת הרכבת נימוביץ'.

בסארני עוד נמשכו קרבות רחוב, והיה עלינו לחכות עד שהצבא הרוסי יכבוש את העיר. הסמל הכניס אותנו לאחד הבתים של תושבי התחנה ודאג שיגישו לנו אוכל. בבית בו נכנסנו גרה משפחה פולנית. החצר היתה מלאה חיילים רוסיים.

באותו ערב קיבל הסמל היהודי פקודה להתקדם עם פלוגתו והוא נפרד מאתנו בלבביות רבה. הוא נתן לכל אחד מאתנו למזכרת כף של אוכל, זה הכל שהיה ברשותו.

למחרת בבוקר הובאו לתחנת נימוביץ' שבויים גרמניים, קצינים וחיילים. הם נכלאו במגרש מגודר גדר תיל. מספרם היה כ־100 איש. אותם החיילים המצוחצחים והגאים, שהטילו אימה ופחד, עמדו עכשיו עלובים ומלוכלכים. המדים שלהם היו בלויים, כובעיהם בלי הסמלים, נעליהם עטופות בקש, כנראה לשם הגנה נגד הקור הגדול. הם עמדו צמודים זה לזה ושפשפו את ידיהם הקפואות. התקרבנו עד לגדר ואמרנו להם בגרמנית רצוצה, שלמרות הכל זכינו לראות במפלתם הגדולה. כל ביטויי הנקמה לא סיפקו אותנו, כי באותו רגע רצינו רק לראות אותם מתבוססים בדמם, אבל החיילים הרוסיים שמרו עליהם ולא נתנו לנגוע בהם.

באותו ערב נודע לנו שהעיר סארני נכבשה על ידי הצבא הרוסי, ולמרות הסכנה שבדבר העזנו אני ואחי ללכת לסארני. קיווינו משום מה שאולי נמצא בכל זאת מישהו ממשפחתנו שבדרך נס נשאר בחיים. הדרך היתה קשה מאוד בגלל השלג הרב, והתקדמנו לאט. לעת ערב נתגלתה לנגד עינינו העיר בה נולדנו, בה גדלנו, ובה גם כל־כך הרבה סבלנו.

18 חדשים עברו מאז עזבנו את העיר. עכשיו עברנו ברחובותיה השוממים והריקים מאדם. פה ושם נתקלנו בחיילים רוסיים ובאזרחים נוצריים בודדים.

והנה הגענו לביתנו. רגלי דרכו על המדרכה וביד רועדת נאחזתי בשער, אבל לא היה לי

האומץ לפתוח אותו. באותו רגע הרגשתי שבית הורי ריק הוא, ואיש מהם איננו מחכה לנו. בשפתים רועדות לחשתי לאחי: הם הושמדו כולם. לא נשאר איש מהם בחיים.

רשם והתקין לדפוס נחמיה גילדנהורן

געראטעוועטע יידישע קינדער

דעם אָנדענק פון פּאַרטיזאַן מיכאל פון סעכאָוו
און יוסף אָלשאַנסקי פון דאָרף קאראסין.

אין יאַנואַר 1943 בין איך געגאַנגען אין אויסשפּיר אין דאָרף ליאדא, 20 קילאָמעטער פון ראָקיטנע. אָפּגייענדיק אַ קילאָמעטער פון דאָרף האָב איך דערזען ווי עס גייט אַ יינגעלע פון אַ 12 יאָר בערך, געקליידעט נישט נאָרמאַל. מיין אויג ווי אויך דער געפיל האָבן מיר נישט גענאַרט: דאָס איז געווען דאָס יידישע יינגל פון שטעטל סעכאָוו, נאָענט פון סאַרני.

איך האָב געזאָגט אַ יינגעלע — אין דערווירקלעכקייט אָבער איז דאָס געווען אַ גרויסער העלד. ער האָט געקעמפט נישט נאָר קעגן היטלערן ימח שמו, נאָר אויך מיט דער נאַטור. ער האָט געקעמפט פאַר דער עקזיסטענץ פון זיינע דריי שוועסטערלעך, פון וועלכע די קלענסטע איז אַלט געווען קוים צוויי יאָר. ער איז געווען פאַר זיי אַ פאָטער און אַ מוטער. ער האָט זיי באַשיצט קעגן דער חיה וואָס איז געווען געפערלעכער פון דעם וואָלף און שלאַנג.

איך האָב גלייך אָנגעהויבן רעדן מיט אים יידיש כדי ער זאָל זיך נישט דערשרעקן. ווען ער האָט מיר דערציילט אַ ביסל פון זיין לאַגע, האָב איך געלאָזן די פּאַרטיזאַנער און בין גע־גאַנגען זען אין וועלכע באַדינגונגען געפונען זיך די קינדער.

איך בין צוגעקומען צו אַ ביידל און האָב דערזען די געשטאַלטן פון די קינדער, וועלכע האָבן געציטערט פון קעלט און שרעק. דאָס קלענסטע קינד, וועלכע איז אַלט געווען קוים צוויי יאָר, איז געווען באַצויגן ווי מיט אַ פּאַנצער פון ווונדן, וועלכע אפילו היינטיקע פאָרגעשריטענע מעדיצין וואָלט זיך מייאש געווען צו היילן זיי. איך בין געבליבן שטיין־ווי אַ סטאַטוע נישט קענענדיק אַרויסרעדן אַ וואָרט...

איך האָב שוין דאַן געהאַט פאַרלוירן מיין גאַנצע משפחה, צוזאַמען מיט דעם גאַנצן פּוילישן יידנטום. איך אַליין בין אין סטאַלין געווען פאַרמשפּט דורך די דייטשן צום טויט, אַנטלאָפן פון דער שחיטה פון דאָרף בערעזאָוו. אָבער דאָס שוידערלעכע בילד אין דעם ביידל האָט אַלעס איבער־געשטיגן. איך גלויב נישט, אַז עס איז דאָ אַ מענטש אין דער וועלט, וועלכער וואָלט געווען פעאיק צו באַשרייבן די טראַגעדיע פון דעם ביידל... נאָך גוט וואָס מיינע פּאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן מיך אָנגענומען פאַר אַ מוטיקן קאָמאַנדיר אין אַלע אומשטענדן, זענען נישט בייגעווען אין דעם צושטאַנד... איך געדענק נישט ביז היינט ווי לאַנג איך בין געשטאַנען ביז איך האָב זיך דערוואַכט פון דעם קאָשמאַר און באַשלאָסן וואָס צו טאָן. נאָך ביז היינט טוט מיר וויי וואָס איך האָב נישט געזאָגט קיין טרייסט־וואָרט די קינדער.

איך האָב געהייסן מיינע פּאַרטיזאַנער וואַרטן ביז איך וועל צוריקקומען. איך בין צוריק־געגאַנגען אין דאָרף און זיך געטראָפן מיט דעם סאָלטיס. איך האָב אים דערציילט וועגן אַלעם וואָס איך האָב געזען. ער האָט מיך אויסגעהערט כמעט גלייכגילטיק און געזאָגט, אַז ער ווייסט

פון די קינדער און אז די פויערן האָבן זיי אויסגעהאַלטן. ער האָט זיך געהאַלטן פאַר אַן אנשטענדיקן מענטש, ווייל ער האָט די קינדער נישט איבערגעגעבן די דייטשן.

דאָס האָט מיך נאַטירלעך זייער אויפגערעגט. איך בין געווען גרייט אויף דעם, אַז אויך זיינע קינדער זאָלן האָבן דעמזעלבן גורל... אָבער וואָס וועט דאָס געבן דעם יינגעלע סוזיק (אַזוי האָט ער זיך גערופן) מיט זיינע שוועסטערלעך? צי וועט סוזיקן מיט זיינע שוועסטערלעך ווערן וואַרעמער פון דער שטוב, וואָס איך וועל פאַרברענען? אָדער זיי וועלן זאַט ווערן פון דעם פאַרמעגן וואָס וועט אַוועקגיין מיטן רויך? דער טויטער סאָלטיס וועט זיי נישט צוריקגעבן זייער פאָטער...

איך האָב באַשלאָסן אויסנוצן כוח. איך האָב געזאָגט צום סאָלטיס: הער, מיין ליבער! עס איז מיר נישט אנגענעם וואָס איך מוז מיט דיר רעדן אַ ביסל מיט דראָונג, אָבער ווען קיין מענטשלעכע געפילן העלפן נישט, איז דאָס דער איינציקער וועג. איך גיב דיר צוויי ברירות: די ערשטע איז, אַז דו זאָלסט נעמען און באַהאַלטן די קינדער און זאָרגן זיי זאָלן האָבן עסן און טרינקען, קליידונג און אַלע באַדערפעניש; אָדער איך וועל אַהערברענגען אונדזער פאַר־טיזאַנער־שטאַב און מיר וועלן זיך באַזעצן ביי דיר אין דאָרף. דאַן וועלן די קינדער זיין נעבן אונדז, אָבער פאַר דיר וועט זיין אַ ביסל ענגלעך אין דאָרף...

איך האָב באַמערקט ווי דאָס בלוט אין זיין געזיכט האָט זיך אָנגעהויבן בייטן און קאַלטע שווייס האָט אים באַדעקט.

ער האָט זיכער געטראַכט: הלואי וואָלטן די דייטשן געווען פאַרטיק געמאַכט אָט דעם יידן גלייך מיט אַנדערע, וואָלט ער איצט נישט געהאַט קיין צרות... און ווידער פאַרוואָס האָט ער נישט אומגעבראַכט די קליינע יידישע קינדערלעך, וועלכע האָבן איצט געבראַכט צו דער לאַגע? ער האָט דאָך געקאָנט זיין רואיק אָן די "זשידקעס". ליידער האָט ער שוין נישט געקענט דרייען דעם רעדל אויף צוריק... ער איז געזעסן אַ קורצע צייט ווי פאַרשטיינט. צום סוף האָט ער זיך אָנגערופן: איך פאַרשטיי דיך גאַנץ גוט. דו ביסט אַ ייד און דו מוזט אַזוי האַנדלען פאַר דעם ביסל יידן, וועלכע זענען פאַרבליבן לעבן, אַפילו אויפן חשבון פון מיין גאַנצן דאָרף פויערים. איך מוז איינשטימען מיטן גורל וואָס האָט אונדז געטראָפן און איינגיין אויפן ערשטן פונקט.

די צייט איז געלאָפן, איך האָב געמוזט זיך איילן אויספירן מיינע אויפגאַבן. איך האָב זיך מיט אים געזעגנט און אַוועק פון אים מיט אַ געפיל ווי עס וואָלט פאַרגעסן געוואָרן דער גאַנ־צער חורבן און אַלע זענען אויפגעשטאַנען תחית המתים...

אין אַ צייט אַרום איז דער סאָלטיס געקומען בעטן אונדזער הילף קעגן די באַנדעראָווצעס, וועלכע האָבן אַוועקגענומען אין דאָרף פיל בהמות. מיר האָבן אים געהאָלפן און צוריקגענומען דעם רויב מיט נאָך אַ צוגאָב. אין דעם קאַמף מיט די באַנדעראָווצעס האָבן מיר פאַרניכטעט פיל פון די מערדער, וועלכע האָבן גענומען אנטייל אין דערמאָרדן יידן.

סוזיק מיט זיינע שוועסטערלעך האָבן שוין דאַן געלעבט אין די זעלבע באַדינגונגען ווי אַלע אַנדערע קינדער פון די דערפער. זיי זענען שוין געווען געזיכערט, ווייל עס זענען שוין געווען פיל פאַרטיזאַנער אין דער געגנט.

שפּעטער האָב איך זיך באַגעגנט מיט סוזיקן אין פוילן, און נאָך שפּעטער — אין בערלין, ווו איך האָב מיטגעאַרבעט אין דער בריחה־אַקציע. די קינדער מיט סוזיקן זענען געווען איינגע־אָרדנט אין בית־יתומים פון לאַגער.

אין יאָר 1946 איז געקומען אין לאַגער אַן ענגליש־אַמעריקאַנישע קאָמיסיע צו פאָרשן וווהין די יידן ווילן פאָרן. איך און אהרן קאַנאַניץ, אַן אינוואַליד פון דער פּוילישער אַרמיי פון סאַרנער געגנט, האָבן זיך געשטעלט פאַר דער קאָמיסיע אַנגעטאָן אין אונדזערע אוניפאָרמען און דעקאָרירט מיט אויסצייכנונגען פון קריג.

מיר האָבן זיי געוויזן דעם בית־יתומים און איך האָב זיי דערקלערט, אַז די קינדער ווילן פאָרן קיין ארץ־ישראל. דער אַמעריקאַנער אָפיציר האָט געזאָגט, אַז די קינדער קאָנען פאָרן קיין אַמעריקע, און בכלל ווער בין איך וואָס איך זאָל דעצידירן וווהין די קינדער זאָלן פאָרן. איך האָב אים אָנגעוויזן אויף די קינדער און דערקלערט, אַז אין יאָר 1943, ווען זיי האָבן נישט געהאַט קיין מינימאַלע עקזיסטענץ און לעבן־זיכערקייט, האָב איך פאַר זיי געזאָרגט, און דעריבער האָב איך די רעכט פון אַ פאָטער.

סוזיקל האָט זיך אויך אָנגערופן און געזאָגט, אַז נישט נאָר אונדז האָבן די פּאַרטיזאַנער געראַטעוועט פון זיכערן טויט, נאָר אויך נאָך פיל הונדערטער אַזעלכע ווי מיר האָבן צו פאַרדאַנקען זייער לעבן די פּאַרטיזאַנער. ווען דער אַמעריקאַנער האָט דאָס דערהערט, האָט ער סאַלוטירנדיק מיר געדריקט די האַנט און מער נישט געזאָגט קיין וואָרט. איך האָב באַמערקט, אַז ער האָט אַלץ איבערגעגעבן דעם ענגלענדער, וועלכער האָט זיכער געטראַכט, אַז פאַר זיי וואָלט געווען בעסער ווען אַזעלכע ווי איך וואָלטן נישט אַריין קיין ארץ־ישראל.

צבי אָלשאַנסקי

א דאקטאר אין וואלד

אין אָנהויב פון צווייטן וועלט־קריג בין איך אַלס דאָקטאָר געקומען פון פּוילן קיין סאַרני. דער סאַרנער „ראַיזדראַוו" האָט מיך געשיקט קיין קאַראַסין צו היילן די דאָרטיקע באַפעלקערונג. דאָרט האָב איך געטראָפן אומגעפער 2 צענדליק יידן, וועלכע האָבן עקאָנאָמיש נישט שלעכט געלעבט. .

נאָכן אַריינקומען פון די דייטשן, האָבן זיך אָנגעהויבן שווערע צייטן. ווען די דייטשן האָבן געצוווּנגען די יידן צו פאַרלאָזן קאַראַסין און זיי געבערענגט אין סאַרנער געטאָ, בין איך געווען געצוווּנגען צו בלייבן אין קאַראַסין און היילן די דאָרטיקע באַפעלקערונג. אין אַ געוויסן טאָג האָב איך און מיין פרוי און זון, אין עלטער פון 14 יאָר, באַקומען אַ באַפעל צו קומען קיין סאַרני. איך האָב נישט פאַרשטאַנען וואָס זיי ווילן פון מיר, ווייל אין דער זעלבער צייט האָבן מיר די דייטשן געשיקט 3 קאַסטנס מיט פאַרשידענע היילמיטלען, און פּלוצלונג פאַרלאַנגען זיי איך זאָל מיט דער פאַמיליע אין סאַרנער געטאָ קומען. נאָך אַ קורצער באַראַטונג איז געבליבן איך אַליין זאָל פאָרן און זיך דערוויסן וואָס זיי פאַרלאַנגען פון מיר.

צומאָרגנס נאָכן באַפעל האָב איך גאַנץ פרי זיך געלאָזט אין וועג קיין סאַרני. דער פערד האָט זיך געשלעפּט גאַנץ לאַנגזאַם. נישט ווייט פון דאָרף קאָרפּילעווקע האָט געפּלאַצט אַ ראָד. מיר האָבן זיך קוים דערשלעפּט אין דאָרף אַריין. דאָ איז דער פורמאַן געבליבן צו פאַריכטן דעם ראָד און איך האָב זיך געלאָזט גיין צופוס קיין סאַרני. ס'איז שוין געווען פאַרנאַכט און איך בין איינזאַם זיך געגאַנגען. פּלוצלונג האָט מיך געטראָפן אַ קריסט פון קאַראַסין און מיך געפרעגט וווהין איך גיי. איך האָב געענטפערט, אַז איך גיי קיין סאַרני. האָט ער מיר די

טרויעריקע בשורה אָנגעזאָגט, אַז אַלע יידן פון סאַרני און אומגעגענט זיינען היינט אויסגע־מאָרדעט געוואָרן. עס איז מיר נאָר געבליבן צוריק צו גיין קיין קאַראַסין, אָבער דאָס איז געווען נישט אַזוי לייכט. דער וועג איז מיר געווען נישט באַקאַנט און דערצו זע איך שלעכט. נאָך אַ סך בעטן זיך ביי דעם קריסט האָט ער באַשלאָסן איך זאָל פונדערווייטנס אים נאָכגיין. ער האָט מורא געהאַט מיט מיר צוזאַמען צו גיין, ווייל אויב די דייטשן וועלן אונדז טרעפן, וועלן זיי אונדז צוזאַמען אומברענגען. אויפן וועג איז אונדז באַפאַלן אַ קאַרפּילעווקער באַנדיט און האָט צוגענומען מיין גאַנצע קליידונג און מיך געלאָזט נאַקעט. אַ ביסל ווייטער האָבן מיר זיך געטראָפן מיט שמעון פאיקאָוו, אַ נאַקעטער, די האַנט אַדורכגעשאָסן, לויפנדיק פון די גריבער.

אַזוי האָבן מיר זיך דערשלעפּט ביז קאַראַסין. שמעון האָט באַקומען פון מיין פרוי און זון די געהעריקע הייל־מיטלען, מיין פרוי האָט געדינט אַלס קראַנקן־שוועסטער און דער זון אַלס קראַנקן־ברודער. מיר האָבן איבערגענעכטיקט אין מיין הייל־פּונקט און באַלד אין דער פרי האָבן מיר זיך געלאָזט אין וואַלד אַריין. אין וואַלד האָבן זיך אָנגעהויבן יידן צוביסלעך צונויפ־קלייבן. ביז ראש־השנה איז שוין געווען אַ צאָל יידן. מיר האָבן ראש־השנה געדאַוונט אין אַ מנין אויף אויסנווייניק. ווייט אין וואַלד האָט אַ טרויעריקער עכאָ אָפּגעקלונגען. יום־כּיפּור ביינאַכט נאָכן דאַוונען איז געווען שרעקלעך קאַלט. ס'איז געוואָרן אוממעגלעך צו בלייבן אין וואַלד. אונטער אַ סטאָג היי האָבן מיר זיך אויסבאַהאַלטן פון דער קעלט. די קעלט האָט אונדז געצוווּנגען אויסצובויען סוכות פון צווייגן, אין טיפן גרוב, אויף וואַסער. פאַרשטייט זיך, אַז זשאַבעס האָט דאָרט נישט געפעלט.

אַזוי האָבן מיר געלעבט אַ געוויסע צייט, אייניקע פון אונדז האָבן באַקומען געווער, און מיט שמעון פאיקאָוו און יוסף אָלשאַנסקי בראש האָבן מיר אָרגאַניזירט אַ קליינע גרופּע פּאַרטיזאַנער. די קריסטלעכע באַפעלקערונג אין דער סביבה האָבן מיך פון צייט צו צייט גענומען זיי צו היילן. אַזוי האָבן מיר באַקומען שפּייז.

אין אַ געוויסער נאַכט איז הערשל בורקא געבראַכט געוואָרן אין וואַלד אַ דורכגעשאָסענער אין ברוסט און אין בויך. די ווונדן זענען געווען זייער ערנסטע און הייל־מיטלען האָבן געפעלט. דאָך אַ דאַנק דער גוטער פלעגונג פון מיין פרוי און זון איז ער געבליבן לעבן.

ווינטער האָבן מיר שטאַרק געליטן פון קעלט, און די אומסאַניטאַרע באַדינגונגען האָבן זייערס געטאָן. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ טיפוס־עפּידעמיע. 17 פּערזאָן זענען קראַנק געוואָרן אויף פלעק־טיפוס, און מער האָבן מיר נישט געקאָנט בלייבן אין וואַלד. צום גליק האָבן מיר געפונען אין אַ ווייטן כוטאָר אַן איינזאַמע כאַטע, וואָס זומער האָט זי געדינט פאַר פּאַסטוכער, האָבן מיר דאָרט אַהין געברענגט די קראַנקע. צווישן זיי זענען געווען: בערל ביק מיט זיין איצטיקער פרוי ליוּושע און אירע 3 זין, קאָסעל, פרוי פּערל מיט אירע 3 טעכטער און אַנדערע. אין אַ ווייטן כוטאָר זענען אין אַ שייער געלעגן יוסף וואָלף מיט פּיניע בורקא אין זייער אַ שרעקלעכן צושטאַנד. קיין הייל־מיטלען האָבן מיר נישט געהאַט און דאָך זענען אַלע גע־בליבן לעבן.

אין אַ געוויסער נאַכט האָט דער באַוווּסטער פּאַרטיזאַן "דיאַדיאַ מישאַ" געבראַכט צו מיר אַ יידיש מיידל, אַניאַ — חנה, וועלכע די דייטשן האָבן שרעקלעך פאַרוווּנדעט. דער גאַנצער אונטערשטער טייל פון בויך איז געווען אַדורכגעריסן. מיט וואָס צו היילן איז נישט געווען.

עס איז מיר נאָר געבליבן אַליין צוזאַמענשטעלן אַ זאַלב, וועלכע איז זיכער אין דער פאַרמאַ־קאָלאָגיע נישט פאַראַן, דאָך איז דאָס מיידל געבליבן לעבן.

אין אַ צייט שפּעטער בין איך אָנגעקומען מיט מיין פרוי און זון אין אַ פאַרטיזאַנער אָטריאַד, ווו איך און מיין פרוי האָבן דערלאַנגט מעדיצינישע הילף. מיין יונגער זון טאַדעק האָט געדינט אַלס גוטער וועג־ווייזער פאַר די פאַרטיזאַנער אין די וועלדער, ווייל ער האָט זיך אין די וועלדער גוט אָריענטירט. זיי האָבן אים אַ נאָמען געגעבן „ליעסנאָי גאָלאָס". ער האָט אויך געדינט אַלס גוטער מיטהעלפער אין אויפרייסן דייטשע צוגן.

נאָכדעם ווי דער אָטריאַד איז דורך די דייטשן צוקלאַפּט געוואָרן און מיר האָבן על פי נס געלונגען זיך צו ראַטעווען, זענען מיר, פאַרנדיק קיין אַלעווסק, אַריינגעפאַלן אין די הענט פון אַ באַנדע בולבאָוועצעס און ווידער נאָר על פי נס געראַטעוועט געוואָרן.

דאָס איז שוין געווען אין יאָר 1944. איצט געפין איך זיך אין ישראל.

ד"ר חנן וויינבערגער

אומגעקומענע און געראַטעוועטע

דעם 12־טן אויגוסט 1942 — דער טאָג פון דער גרויסער שחיטה איבער די יידן פון סאַרני, דאָמבראָוויץ און בערעזשניץ — זענען אַ סך יידן אַנטלאָפן פון די גריבער. זיי זענען געלאָפן אין צוויי ריכטונגען. די וואָס זענען געלאָפן אין דער ריכטונג פון די דערפער ליוכטש און גלושיץ זענען אומגעקומען דורך די אוקראַינישע און דייטשע מערדער, און די וואָס זענען געלאָפן אין דער ריכטונג פון קאַראַסין, ווו עס האָבן זיך דעמאָלט געפונען פאַרטיזאַנער, זענען ניצול געוואָרן. אין דעם טאָג פון דער שחיטה איז דער שמש פון דער בערעזנער שול, ר' מענדל פורמאַן, אַנטלאָפן פון די רוצחים טראָגנדיק מיט זיך אַ ספר־תורה. די רוצחים זענען אים נאָכגעלאָפן און האָבן אים דערהרגעט אויף דער באַרמאַצקע גאַס און זיין בלוט האָט פאַרגאָסן דעם ספר. דער ספר געפינט זיך איצט ביי די יידן אין סאַרני. דעם ספר האָט אָפּגעגעבן די יידן די איידעלע פוילישע פרוי סטודזשינסקאַ אַניאַ. די זעלבע פרוי האָט ביי זיך אויס־באַהאַלטן אַ יידישע קראַנקן־שוועסטער חיליאַ זלאָטאָגורסקאַ, וועלכע האָט אַליין מיר וועגן דעם דערציילט.

לויט ווי איך האָב געהערט פון אַ געוויסער פּערזאָן, האָט דער הויכגעשעצטער און באַליבטער פון דער יידישער באַפעלקערונג הרב העכטמאַן, נאָך דער סאַרנער שחיטה, זיך באַהאַלטן נאָך 6 וואָכן. דערנאָך האָבן די אוקראַינישע רוצחים אים געכאַפּט און געפירט איבער דער שטאָט און צוזאַמען מיט זיין פאַמיליע אים בעסטיאַליש דערמאָרדעט.

אויך אַ רוסישע פרוי ניקיטשאַק עוואַ אויפן כוטאָר ראַדזשיעזש האָט באַהאַלטן ביי זיך אַ יידיש יינגל און אַ מיידל, די קינדער פון דער משפחה וואַקס פון דער פּאָליעסיער זייט. אויך פרוי אַנאַטשקיעוויטש אין סאַרני האָט אויסבאַהאַלטן און געראַטעוועט דאָס לעבן פון דער פרוי לאה טייך, וועלכע געפינט זיך איצט אין לאַנד.

די אומגעקומענע קדושים פון סאַרני ליגן אין דריי ברידער־קברים: צוויי — איינער נעבן אַנדערן, אין זיי געפונען זיך מייסטנס יידן פון דאָמבראָוויץ און בערעזשניץ, דער דריטער ברידער־קבר געפינט זיך 200—300 מעטער ווייטער פון די צוויי, אין דעם קבר, לויט אינפאָר־

מאַציעס, געפונען זיך בלויז יידן פון סאַרני. די דייטשע און אוקראַינישע רוצחים האָבן רואי־נירט דאָס יידישע הייליקע אָרט און פון די מצבות געמאַכט אַ טראָטואַר ביי דעם שטאָטישן שפּיטאָל.

קומענדיק צוריק פון דער עוואַקואַציע קיין סארני האָב איך מיט דער הילף פון אַלע יידן אין סארני די אַלע מצבות איבערגעפירט אויף די דריי ברידער־קברים.

אַ דאַנק דער גרויסער און אנגעשטרענגטער אַרבעט און מי פון צוויי פּאַרטיזאַנער, מאיר וואָלקון און יוסף וואָלף, זענען די קברים געבראַכט געוואָרן אין אָרדנונג און פּאַרצעמענטירט געוואָרן מיט אויפשריפטן פון עברית און רוסיש. דערנאָך, מיט דער באַשטייערונג פון דער יידישער באַפעלקערונג, זענען די דריי ברידער־קברים און אויך דאָס הייליקע־אָרט אַרומגעצוימט געוואָרן מיט אַן אייזערנעם פּלויט. אַרום די ברידער־קברים זענען פאַרפלאַנצט געוואָרן ביימער.

צום באַדויערן זענען די פּלויטן שוין כמעט אין גאַנצן פאַרניכטעט געוואָרן, איבערהויפּט דורך די שילער פון דער אוקראַינישער מיטל־שול מיט דער דערלויבעניש פון דירעקטאָר פון דער שול.

דעמטשענקאָ, דער שול־דירעקטאָר, האָט אויף מיין ביטע אַז ער זאָל די שילער נישט דערלויבן רואינירן דעם פּלויט פון די ברידער־קברים, געענטפערט, אַז ער דאַרף האָבן נישט הייליקע זאַכן נאָר טראַקטאָרן.

עס איז אויך געמאַכט געוואָרן אַ פּרווו צו שאַפן אַ יידישע קהילה און אָפּנעמען די איינציקע יידישע שול (גרויסע), נאָר דערפון איז גאָרנישט אַרויסגעקומען. די יידן האָבן די שול נישט צוריק באַקומען, און מען האָט פון איר געמאַכט אַ סקלאַד. די איניציאַטאָרן פון שאַפן די קהילה זענען דורך דער מאַכט פאַרפאָלגט געוואָרן. אין די יאָרן 1952—1953, ווען אין גאַנץ רוסלאַנד האָט שטאַרק געבושעוועט דער אַנטיסעמיטיזם, האָט ער אויך דערגרייכט אין סארני. אַ גרופּע יידישע אנגעשטעלטע זענען אָפּגעזאָגט געוואָרן פון זייערע שטעלעס אָן שום פּאַרוואָס.

אויך איך בין געוואָרן אַראָפּגענומען פון מיין הויפּטשטעלע און איבערגעפירט אויף אַן אַנדערע מינדערוועטיקער שטעלע.

ביי ענדע 1957 יאָר האָט סארני, די אַמאָליקע רווישנדע שטאָט, אויסגעזען פּוסט, מיט עטלעכע איבערגעבליבענע יידישע משפחות, אָן אַ שול, אָן אַ הייליק אָרט.

ד״ר שמעון צוויימאן

ל א ח ר   ה נ צ ח ו ן

גיא ההריגה בסארני

עוד בקיץ 1944 מצאתי מסביב לצריפים עצמות, מלבושים חרוכים, נעלים בלות וטלאים צהובים. מאות הניצולים, שעלה בידם להימלט מן המגרש כשהם שלמים בגופם, גם מהם נשארו בחיים רק יחידים. רבים מהם המומים ומבולבלים שוטטו ברחובות העיר, ושם נתפסו או נורו. בין אלה היה חברי מאיר גאמרמאן. אף אלה שהתחבאו ומצאו אחר כך את דרכם ליערות ולפארטיזאנים, — רק מעטים מהם נשארו בחיים. היו כאלה שניסו להסתתר, אבל הם לא יכלו להחזיק מעמד בלי כל עזרה, ובדרכם למכרים נתפסו ונהרגו. בין אלה היתה חיה ליפשיץ ואחרים. רק אלה ששיחק להם המזל והתחבאו אצל גויים טובים, ובעיקר אצל "שטונדים", "מאמינים", נשארו בחיים. אחדים מהם נמצאים בארץ.

זקנים וחולים נורו בבתיהם ונקברו על הסף, כגון חמיו של שלמה וולקון, איציק מושר, ברוך גוניק וטייך. את קורובוצ'קה ופריד הזינו השכנים הגויים זמן מועט תמורת תשלום הגון. לבסוף הם החליטו לקחת מן האומללים את כל הכסף בבת אחת, קמו והרגו אותם. כמה מן הניצולים נפלו ברוחם, התיאשו ומסרו את עצמם בידי הנאצים כגון בתו של ספיבק. את משה'לה גאמר־מאן תפסו הגרמנים שעה שיצא מהמחבוא והרגו אותו. אחיו יעקב נתפס בידי איכרים שמסרו אותו לגרמנים, ואלה הרגו אותו אחרי עינויים.

היו מקרים של הרעלה. הנאצים האכילו קבוצה שלמה בדגים מלוחים ואחר כך השקו אותם במי־רעל. האנשים מתו ביסורים קשים, ביניהם שמחה מוריק ועוד 6 מבני סארני.

שלושת הבורות שבלעו את כל יהודי סארני והסביבה, נתישרו במשך הזמן. רק נעליים, קרעי בגדים וסיד שנשפך לשם ספיגת הדם שימשו עדות לאשר אירע במקום.

הקמת המצבה

כך נראו הבורות בקיץ 1944. על אחד מהם הובילה דרך היערה והאיכרים היו עוברים בה. באזכרה הראשונה שנערכה מיד עם השחרור התאספו השרידים מכל הסביבה, אחדים כבר עם נשק ביד, ונשבעו לנקום את הדם השפוך. הם התנדבו לצבא האדום ומהם גם לא חזרו, בין אלה — שלום פינצ'וק מרוקיטנו.

לאחר האזכרה החלטנו לחפור תעלה סביב המקום כדי למנוע את הנסיעה על הקברים. התעלה היתה צרה ובמשך הזמן נתמלאה חול. החורף בא ושארית הפליטה, שרובה לא היה מתושבי סארני, הסתגלה לאט לחיים הרגילים ושכחה את החובה המוטלת עליה לגבי הקדושים. אספנו כסף לשם הקמת מצבה על קבר האחים, אבל הדבר לא יצא לפועל, וגם הכסף נעלם.

מדי פעם הייתי ניגש מזוין אל הקברים ויורה בכלבים שהיו מחטטים בבור, מוציאים גויות ומכרסמים אותן, מאחר שרק שכבה דקה של עפר כסתה אותן. התחלתי לעורר את יהודי סארני ולדרוש מהם לא להשאיר את קבר האחים במצב זה, כי לחרפה לנו הדבר. פניתי גם לעירית סארני ודרשתי לפעול, כי הדבר הוא מחובתה. טענתי גם שתושבי העיר ירשו מהקדושים רכוש

ובתים. אנשי העיריה ענו לי, שבזמן מלחמה אין להשיג את החמרים הדרושים, ולפי שעה קודמים דברים אחרים, חשובים יותר.

הפעולה הראשונה שנראתה לי חשובה היתה ענין המצבות שנלקחו בימי הנאצים מן הקברים בבית העלמין היהודי לשם סלילת מדרכה מבית החולים העירוני עד לקסרקטין. ראיתי בזה עלבון שתבע את תיקונו. חשבתי שצריך היה לפרק את המדרכה ולהעביר את המצבות על קבר האחים. העברת המצבות היתה בזמנים ההם כרוכה בקושי רב.

התיעצתי עם חברי לחדר יוסף וולק איך לבצע את המשימה. פנינו לכמה מגדודי הצבא שחנה אז בסארני, ושהיה להם רכב כבד. באחד הגדודים הסכימו להעביר את המצבות תמורת תשלום גבוה, ועוד 1800 ליטר נפט, שבזמנים ההם כמעט בלתי אפשרי היה להשיג. פנינו עוד לכמה מקומות, אבל ללא תוצאות.

כאשר כלו כל הקצין החלטנו לפנות למפקד של גדוד נ.ק.וו.ד. קלוקוב, שהכרנוהו, ובקשנו שיעזור לנו בענין זה. רצינו שיתקבל הרושם שכל יהודי סארני פונים אליו ומבקשים את עזרתו. במשלחת השתתפו ד״ר צוויימאן, וולף ואני. בלי אומר ודברים הבטיח קלוקוב לשלוח בלי שום תשלום ליום מיועד 3 קצינים ו־15 חיילים עם 3 משאיות לשם העברת המצבות לקבר האחים. ליום הקבוע אספתי את שארית הפליטה בסארני ויחד עם החיילים העמסנו את המצבות על המכוניות והעברנו אותן על שלושת הקברים. בשעת ההעברה נשברו כמה מן המצבות.

יהודי סארני לאחר השחרור

הניצולים התחילו לחזור מהיערות, ואחדים התחילו אפילו לבנות מחדש חיים שנהרסו. כעבור זמן מה התחילו לחזור גם יהודים שברחו לרוסיה, או שירתו בצבא. אחד הגויים שמר אצלו ספר־תורה והחזיר אותו ליהודים בשובם. ספר־התורה הוכנס לבית פבריקנט, בו התכנס המניין ואשר שימש במשך זמן מה — וכן ביתו של פנחס בורקו — כמקום פגישות.

רוב היהודים שבאו מרוסיה, היו חסרי כל. היה צורך לסדרם בעבודה ולספק להם צרכים ראשונים. היהודים תרמו ביד רחבה, עזרו והתענינו בזולת אבל הזמן עשה את שלו. לאט לאט התחילו לשכוח את אשר עבר עליהם. התחילו להגיע מכתבים מהארץ, על אחדים מהם עניתי. כעבור זמן מה התחילו להגיע חבילות מאמריקה. היינו מתאספים ומחלקים אותן בין הנצרכים.

החיים היו מתוחים, לעתים תכופות נשמעו יריות. עם רדת החשכה היו הכל נסגרים בבתים מפחד ה״בנדרובצים״ ששוטטו אז גם בעיר. מדי פעם היו אנשי צבא ומשטרה נרצחים מחוץ לעיר. היו מקרים של הורדת רכבות מהפסים. המטיילים היחידים מבין היהודים בלילה היו חברי לחדר יוסף וולף ואני — שנינו מזוינים היטב. לעתים הייתי סר בערבי חורף ראשונים לתחנת הרכבת, מסתכל בכל אחד ומחפש אולי אמצא יהודי שאוכל לעזור לו או להצילו (כמה אהבתי אז יהודים בכל מאודי!). הייתי מסכן את עצמי לא אחת כדי למנוע צרות מיהודי שלא הכרתיו לפני כן. לפעמים הייתי נתקל ברכבות משא, שקרונותיהן סגורים ובתוכם אנשים, שפרצופיהם דומים ליהודים אבל לא האמנתי שאחרי הכל יובילו לצפון גם יהודים.

פעם הודיע לי שוטר, ששתי יהודיות שירדו מהרכבת שנסעה למכרות פחם שבאסיה המרכזית, קראקנדה, איחרו את הרכבת. מצאתי אותן מיד, כשני ימים היו אצל זייגרמייסטר. הן לא ידעו שפה אחרת חוץ מגרמנית. התחלתי לפקפק אם הן יהודיות. כן קשה היה לי לתאר לעצמי

שיהודיות תיאסרנה ותובלנה למכרות לאחר שעברו עליהן כל המוראות. התחלתי לחשוד שמא אני מציל כאן גרמניות. התחלתי לשאול אותן מה ידוע להן על יהדות, אחת ידעה קצת "מה נשתנה" וכן ברכת המזון. היא נשבעה שהשניה גם כן יהודיה. שוכנעתי שהן יהודיות, כי לא יתכן שגויה תדע "מה נשתנה". אי ידיעת שפה אחרת חוץ מגרמנית היתה בעוכריהן. נקראתי לא אחת להסביר את פשר החזקת היהודיות בסארני בזמן שנשלחו לקארקנדה, למכרות. פעם נקראתי לנ.ק.וו.ד. כדי שאתרגם מה שהן תאמרנה בחקירה. תרגמתי כיכולתי עד שנתקשיתי במלה אחת. אז ענתה אחת שישבה בחדר שני ושלא ראיתיה כלל. ז.א. בדקו אם אני אגיד כל שהן מספרות ולא אעלים דבר. למרות הכל לא זנחתי אותן. הלא הן היו יהודיות.

פעם נקראתי לשלטונות ונאמר לי שאם לא אשלח אותן, תיאסרנה ותובלנה במשמר למקום המיועד. הדבר נעשה רציני מאוד באותו זמן. התחילה ההגירה לפולין. לכן התקשרתי עם שורצבלט מרוקיטנו, וביום בהיר אחד הכנסתי אותן בלי רשיון לרכבת, שילמתי בעדן מה ששילמתי, מסרתי אותן בידיים נאמנות שיובילו אותן לרוקיטנו אל שורצבלט ויחד עם היהודים הן יצאו את רוקיטנו.

פעם בא חברי לחדר, וולף, וסיפר על ילד עזוב, שרוצים לשלחו לבית יתומים, גמרנו לספחו אלינו. הילד היה אצלנו עד שהיגר לפולין, ומשם לארץ — לקיבוץ כפר־מסריק.

אנשי השלטון היו כמעט כולם רוסים. מותר היה להם להתידד רק עם יהודים. הביטו בעין רעה על קצינים שהיו באים במגע עם פולנים ועם אוקראינים.

החורף הגיע לקיצו ונדברנו כי לאחר שנים רבות יש לטעום בפסח טעם מצות. בשנת 1945 לא היה הדבר פשוט וקל.

בעזרת נהגי הצבא הבאנו עצים, וברכבת הבאנו קמח מרובנה. התאספנו בבית פבריקנט, לשנו, גילגלנו, אפינו ואחרי שנים טעמנו ברוב שמחה מצות. לסדר הראשון הסבתי ליד שולחנו של ד"ר צוויימן.

התחילו להגיע שמועות מהארץ. אנשים מוילנה שבליטא התחילו לעבור דרך סארני ורובנה בדרכם לנמל קונסטנץ. הם היו מתעכבים ברובנה והיה צורך להחליף להם את התעודות פן ישיגום הרודפים.

הספק הראשי לתעודות אלה היתה סארני. התעודות היו מגיעות לרובנה ונמסרות לידי לידובסקי. מדי פעם היו יהודים נופלים בפח והיה צורך להוציאם משם במסירות נפש. לפעמים היינו נוסעים לרובנה לאסיפה חשאית של כל ציוני הסביבה, שומעים חדשות ודנים על המצב.

לאחר קשיים רבים יצאתי את סארני בדרכי לארץ.

מאיר וולקון

קבר האחים

בשובי בשנת 1944, בעונת הפסח, לסארני מהיערות ומהפארטיזאנים, מצאתי בעיר ההרוסה יהודים ספורים שהחלו להסתדר. גם אני החלטתי לתור אחר סדור מתאים למשך זמן שהותי בעיר.

הואיל ונמניתי עם הפארטיזאנים, הצטינתי בקרבות וזכיתי בכל אותות ההצטינות — קיבלתי המלצה למזכיר המינהל המחוזי (רייאיספולקום) בסארני שיסדרני במשרה נאותה. המזכיר

קיבלני בסבר פנים יפות ומינה אותי כפקיד לחלוקת מצרכי מזון למשטרת נ.ק.ו.ד. ולצבא החונה בעיר.

כל הסארנאים זוכרים בודאי את בניני הקסרקטין הצבאי שבצד הפולסי. הגרמנים לקחו את מצבות האבן מבית העלמין והשתמשו בהן לסלילת מדרכות בין בניני הקסרקטין. בעברי פעם ליד הבנינים הרגשתי באותיות העבריות שעל פני המצבות. במקום החלטתי לא לעזוב את העיר כל עוד המצבות לא יפורקו ויובאו לקברי האחים של יהודי סארני והסביבה.

באותו זמן בא מרוסיה מאיר וולקון. בודד וגלמוד היה ככולנו. קבלתיו בזרועות פתוחות ועזרתי לו לקבל עבודה כממלא מקומי. בינתים הגיעו מרוסיה ומהיערות יהודים נוספים. בפגי־שות דובר הרבה על סידור קברות הקדושים. התחלנו באיסוף כספים למטרה זו, אבל הענין לא התקדם. חלק משארית הפליטה החל לעזוב את העיר ולהגר לפולין. היה זה כבר בשנת 1945, לאחר גמר מלחמת העולם. הבנתי שעת לעשות, כי אם לא — נתפזר כולנו והמעשה לא יבוצע.

ראשית היה צורך להשיג רשיון לפירוק המצבות. לאחר מכן חיפשנו דרך כיצד להעביר את המצבות, שמשקל כל אחת היה 70—80 פוד בערך. מן הנמנע היה להשיג בסארני מנוף להרמת משאות אלא אם כן מידי הצבא שחנה בעיר.

מפקד הצבא בסארני בימים ההם היה קולונל (פולקובניק) רוסי בשם קלוקוב. סרתי לביתו, בקשר לתפקידי, וביקשתיו להעמיד לרשותנו 3 מכוניות משא וכעשרים ח״ילים שיעזרו בהעברת המצבות. אם כי מילוי הבקשות לא היה מן הדברים הקלים, לא השיב פני ריקם.

היה זה באחד מימי חודש אב בערך ב־1945.

קומץ יהודי סארני התאסף במגרש שנועד כמקום ריכוז. בשמונה בבוקר שמתי פעמי למטה ובידי האישור המתאים. כעבור שעה קלה קיבלתי את המכוניות ואת 20 החיילים לעזרה. יהודי סארני חיכו בקוצר רוח לבואי וניגשו ללא שהיות לעבודה. במדרכות נמצאו כ־80 מצבות. עד 3 אחה״צ שלמה עבודת ההעברה של המצבות.

כפי שציינתי, עזר על ידי מאיר וולקון מנימוביץ. הוא פעל הרבה בסידור קבר־האחים. שחררתיו מהעבודה והעמדתי לרשותו זוג סוסים ועגלה. הבאנו מלט מזדולבונוב ובעל מקצוע בנה שלוש מצבות־אבן וחרת עליהן את הכתובת הבאה:

פ. נ.

14,000 יהודי סארני והסביבה

ת. נ. צ. ב. ה.

לאחר מכן הקמנו סביב המצבות גדר של מוטות ברזל וחוטי תיל.

בחודש אלול תמה העבודה. במצפון שקט החלטתי לעזוב את העיר.

יוסף וולף

פגישה באסיה המרכזית

שלהי סתיו 1941. המלחמה היא בעיצומה, ואנו, חלק קטן מבני עיירתנו שהצלחנו ברגע האחרון להמלט מצפרני החיה, נמצאנו הרחק בעורף, ברוסיה רחבת הידים.

היינו גלמודים, הרוב ללא משפחות וללא קורת גג ובלי פרוטה בכיס. לא יכולנו להשתהות זמן רב במקום אחד, כי האויב רדף אחרינו והלך וכבש שטחים גדולים של רוסיה. נסחבנו עם

זרם הפליטים והוספנו לברוח. אחרי נדודים רבים וקשים, הביא אותנו הגורל עד ללב רוסיה הסוביטית, לאוזבקיסטן שבאסיה המרכזית. רוב תושבי המקום היו אוזבקים, שלא הסתירו את שנאתם אלינו. מנהגי חייהם היו זרים לנו, והאקלים קשה. ביום היה חם מאד ובלילות הציק הקור. אחדים מאתנו מצאו עבודה וקיבלו תמורתה כרטיס לחם, ולפעמים — גם תבשיל של מים וגריסים. מנת הלחם הרגילה לגולגולת היתה 400 גרם, והיא היתה מקור תזונתנו העיקרי.

הרעב וחוסר התנאים המינימאליים לקיום אנושי קצרו את קצירם. מחלות מדבקות, דיזנטריה, טיפוס, קדחת — שמו קץ לנדודיהם ולצרותיהם של רבים מאתנו. יקירינו מצאו את מנוחתם הנצחית בחולותיה של ארץ רחוקה וזרה.

בין אלה שלא יכלו לעמוד בפני הרעב היה אחד מעסקני עיירתנו, הציוני המסור מר טארטא־קובסקי ז״ל. מי מאתנו לא הכיר בעשר השנים שלפני המלחמה את מר טארטאקובסקי? הוא היה המורשה של הקרן הקימת לישראל, בביתו התקיימו הישיבות והפגישות של עסקני העיר. על אף גילו הקשיש, היה תמיד מלא מרץ כצעיר. הוא היה המארגן והפותח את נשפי חנוכה, פורים, ט״ו בשבט לטובת קק״ל. זוכרים אנו אותו לבוש בחליפתו השחורה, מסתובב באולם כבעל שמחה. ברגע שנוצר מעגל לריקודי ״הורה״, היה מצטרף לרוקדים להנאת הכל.

לראשונה נפגשנו עם מר טארטאקובסקי באחד הסובחוזים באוזבקיסטן. כמה שמח בנו! הוא סיפר לנו, שבנו וכלתו נמצאים בעיר הקרובה. הוא עובד קשה בסובחוז, ומאושר שיש לו עוד כוח לעבוד. הוא רצה שנישאר אתו והציע לנו מקום בחדרו הקטן. לא נשארנו כי פנינו היו מועדות העירה.

לאחר שעברו עלינו חדשים אחדים, קשים מאוד, שזכרונם ישאר לתמיד חרות בנפשנו, פגשתי ברחוב את מר טארטאקובסקי. עמד לפני איש זקן, שחוח ורזה מאד, בגדיו בלואים וקרועים, לסתותיו וחוטמו בולטים מאד, ועיניו שקועות עמוק בארובותיהן. קשה היה להכירו. הוא שמח מאד לפגישה באמרו, שחיפש אותנו בכל העיר. העבודה הקשה והרעב שברו את כוחותיו, והוא בא לגור עם בנו וכלתו. מצבו היה קשה. ״האם לא מוטב היה לו מתי בביתי ונכדי היקר היה נשאר בחיים עם הוריו?״ — אמר, ועיניו זלגו דמעות. ידענו שנכדו נשאר אצל הגרמנים בלמדו בלבוב. מאז פגישה זו נפגשנו לעתים תכופות, דיברנו ארוכות והעלינו את זכרה של עיירתנו ואנשיה. זוכרת אני איך בכה האיש על זה שלא עלה ארצה בזמנו, ואמר: ״לכם, הצעירים, ישנה עוד תקווה, שתראו את ארצנו ותחיו בה חיים מאושרים, אך תקותי אבדה״. הוא לא יכול היה לשקוט ולנוח על שנפל למעמסה על בנו. הוא חיפש כל הזדמנות להרוויח פרוטה למחיה.

כעבור זמן מה, בחורף, ראיתיו בשוק מוכר פתיליות עשויות מבקבוקים. ״ראי״, אמר לי, ״ישנם בשוק דברים טובים לאכילה — לחם, צימוקים. אבל מאין לקחת כסף?״ יום אחד בא אלינו וסיפר שנאלץ להכנס לבית־חולים. כאבים חזקים בבטן הציקו לו מאד. הוא קיווה שניתוח ירפא אותו. מאז לא ראינוהו עוד.

כעבור זמן מה סובבתי על פני כל בתי־החולים, מאחד לשני; חיפשתי אותו ושאלתי עליו, אך לא מצאתיו. ״הוא רק קרבן אחד של המלחמה,״ אמרו לי. הם לא רצו אפילו להטריח את עצמם ולחפש את שמו ברשימות הארוכות. לו נשאר בחיים, ודאי היינו נפגשים אתו.

הלך לעולמו איש יקר וקרוב.

רעיה קרמר־הוברמן

על חורבות סארני

ביקרתי בסארני לאחר הריפאטריאַציה מרוסיה כשהמסע התעכב בעיירה לימים אחדים.

צעדי הראשונים כוונו לרחוב נאַרוטוביצ׳ה, בו עמד בית מגורנו. רק בתים קטנים אחדים נשארו בו עומדים על תלם. לפיהם ידעתי למצוא את המקום שחיפשתי. בית הסבא זינגרמאן (על יד בית פרישקולניק) נשאר שלם, אולם כשהוא נתפס על ידי ״יורשים״. אך פתחתי את הדלת והנה לקראתי פיודור, גוי השבת של הסבתא נחמה. החדר היה מלא תפוחי־אדמה, ועל רצפת המטבח הגדול — תפוחי עץ חרפיים. המטבח, שריחות מאכלי חג יהודיים נדפו ממנו לפנים, נהפך למחסן של ״היורש״.

״היורש״ ובני משפחתו הרבו לספר לי על ההריגה. לדבריו, נמצא הוא ביום המר בכיכר השוק. הם סיפרו לי שימים אחדים אחרי הטבח, נקברו חיים הדודים צבי זינגרמאן ואהרן־גדל גרושקה, כשספרי הקודש בידיהם. ברגעים האחרונים לחייהם הפצירו שיביאום לקבר ישראל.

בשברון לב עזבתי את בית סבא. רצתי דרך רחוב סדוֹבה, שכמעט לא נפגע, לרחוב הרחב (ברייטע גאַס). בבתי היהודים השתכנו תושבים נוצרים, אשר רצחו וגם ירשו.

עברתי ליד בית־הספר ״תרבות״, שבעשרות מחזוריו חינך מאות חניכים לציונות, חלוציות ועברית. הלב נצבט בראותי שגם בבנין ביה״ס גרות משפחות גויים.

המומה ורצוצה, אבלה וחפוית ראש, חזרתי לרכבת ולחבורת החוזרים. כל רחוב וכל פינה זעזעו אותי. נפגשתי עם המורה דיכטיר ועם המורה טנדלר, שחזר מרוסיה ובדעתו היה להשתקע בסארני בגלל סיבות משפחתיות.

נחפזתי לעבור על יד הבתים, שלפנים שימשו פינה חמה ומאירה, קן ״השומר הצעיר״ ו״החלוץ״. לא התעכבתי על ידם, אצתי לרכבת, שמשך שהותה בתחנה לא היה קבוע.

למחרת, חזרתי העירה. בתחנת הרכבת נתקלתי באשה, שהסתכלה בי במבט חודר והתחילה לצעוק ברוסית: ״בריינדלה בגון! תני כסף!״ מישהו רמז לי עליה בלעג ולחש: משוגעת! הכרתי בה את [redacted] בת האלמנה התופרת. מראה פניה ועיניה היה נורא, לבושה היתה סחבות, שדיה חשופים ובזרועותיה שני תינוקות, והיא צועקת: ״כסף! כסף!״. נתתי למסכנה 50 רובל, והתקדמתי לאורך הרחוב הרחב. בבית בורקא מצאתי את המשפחות: ד״ר צוויימאן וד״ר שטינברג.

גברת צוויימאן התרגשה ביותר: הזכרתי לה את בנה בוניה, ששימשתי מורתו לעברית. הגברת צוויימאן נלוותה אלי בשובי לתחנת הרכבת. בדרך סיפרה לי על תכניותיהם לעלות לארץ מיד לאחר שבנם ישוב מן הצבא האדום.

גם בלבי גמלה ההחלטה, למראה החורבן של עיירתי האהובה: לארץ! כל הכוחות, כל החיים לבנית ארץ־ישראל!

ברוריה בגון־זילברג

הצלת ספרי תורה

בשובנו לסארני לפני חג הפסח 1944 מסרה לי אחת השכנות, שבידי האשה הפולניה סטודינסקה נמצא ספר תורה.

את ספר התורה הוציא ביום ההשמדה מנדל השמש ז״ל מבית הכנסת של חסידי ברזנה ונמלט אתו מפני רודפיו לאורך רחוב טופולובה. בהגיעו מול בית סטודינסקה, פגע בו כדור. הוא נפל

כשפניו כלפי מעלה וספר התורה בזרועותיו. וכך הוציא מנדל השמש את נשמתו בטהרה.

האשה סטודינסקה הוציאה אחר כך את ספר התורה מבין זרועותיו של מנדל והחביאה אותו בארגז שבעלית ביתה. ספר התורה היה מוכתם בדמו של ההרוג.

יצחק גלר ז״ל ואני קיבלנו את ספר התורה מידי האשה סטודינסקה, שלא רצתה לקבל שום תשלום בעד טרחתה, והבאנו אותו לביתי.

מר פייגלשטיין (איציק, כמדומני) הוביל את ספר התורה לרובנה לשם בדיקה. הסופר קבע, שהספר שלם ואפשר להשתמש בו. את הדם שטפנו והשתמשנו בספר במשך כל זמן שהותנו בסארני ב״מנין״ שהתקיים בביתי.

בעזבי את סארני רציתי לקחת אתי את ספר התורה, אבל לבקשתם של ה״ה וולקון, ד״ר צוויימאן ודראך השארתי אותו בידי היהודים שנשארו. מסרתי אותו בידי מר דראַך, שלביתו עבר ה״מנין״.

עלה בידי לאסוף עוד הרבה יריעות מספרי תורה, שבהן כיסו הפולנים את החלונות והדלתות במקומות שונים בעיר. בעזבי את סארני לקחתי אותן אתי. בלודז׳ התקינו מהן ספר תורה, ששימש למתפללים ב״מנין״ בביתי.

בעזבי את לודז׳ מסרתי את ספר התורה ואת דירתי לשוחט ולב״כ הקהילה שבלודז׳.

עלי לציין בהזדמנות זו שהאשה סטודינסקה החביאה אצלה שלוש בנות. האחת — צירל מוטש־ניק, השניה — שור, ושמה של השלישית אינו זכור לי.

מעדותם של **יוסף פאבריקאנט** ואשתו (נגבתה ע״י **מאיר וולקון**)

איך הוצאו תצלומי הקדושים מהנ.ק.ו.ד.

ב־1945 חזרתי לסארני ההרוסה, מיד לאחר כיבושה ע״י הצבא האדום. היה בדעתי להמשיך בדרכי לסביבות העיר פינסק, שם קוויתי למצא את מישהו ממשפחתי, שאולי בדרך נס נשאר בחיים.

יהודים סארנאים אחדים, שהתלקטו בעיר מיערות הסביבה ושהכירו אותי מפעולותינו המשות־פות ביחידות הפארטיזאנים, היו מעונינים שאשאר גם אני בסארני. הם הודיעו למפקדת הצבא על הצטיינותי כפארטיזאנית. מיד הוזמנתי לשיחה במשרד הנ.ק.ו.ד. בשיחה ניסו לשכנעני שבסביבת פינסק לא נשארו עוד יהודים ואין שום הגיון שאסע לשם. מוטב שאשאר בסארני ואעבוד אצלם.

עוד זכרתי היטב את ימי הזוועה של הגיטו וחיסולו, שעברו עלי בסארני, אליה באתי מהעיירה דאוויד־הורודוק יחד עם אמי גולדה ואחותי הקטנה פייגה׳לה. אחרי שהגברים בדאוויד־הורודוק הוצאו באופן שיטתי להורג בהלקחם יום יום לעבודה, התפזרו הנשים והילדים שנשארו בחיים, וכמה מהם הגיעו לסארני. התגוררנו יחד עם משפחת קרובינו גילדנהורן, שביתם היה בתחומי הגיטו ברחוב פודולסקה. אמי ואחותי ניספו ביום ההשמדה, ואני ניצלתי בשעת פריצת הגדר של מגרש הריכוז.

זכרתי איפוא יפה את כל המוראות והכרתי כמה מהתושבים הנוצרים, אשר שיתפו פעולה עם הנאצים בימי הגיטו. המחשבה שיהיה באפשרותי לנקום ברוצחים הניעה אותי לקבל את הצעת מפקד ה־נ.ק.ו.ד. ולהתחיל לעבוד במשרדו.

ואכן, במרוצת הימים עלה בידי למצוא אחדים מאלה, שבידיהם היה רכוש יהודי שנשדד מהגיטו מיד אחר הוצאת היהודים משם. הצלחתי להביא אותם למאסר, ובשעת צאתי את המקום — הם עוד חיכו במאסר לגזר דינם.

מפקדי הנ.ק.וו.ד., שידעו כי שכלתי את כל משפחתי ושהשתתפתי כפארטיזאנית בפעולות רבות, רחשו אלי אמון מלא והפקידו בידי תפקיד של האחראית על הוצאת תעודות זיהוי (פאַס־פּורטנויה אוֹטדיליניה) ועל הארכיון הכללי, שנתפס עם הכיבוש מידי הגיסטאפו.

בשיחות עם היהודים הסארנאים נשמעו לעתים קרובות הרהורי־כאב על שלאיש מהם לא נשאר שום זכר מקרוביהם, אפילו לא תצלום או תעודה. נזכרתי אז בפאספורטים שנתקלתי בהם באחד הארונות במשרד ה־נ.ק.וו.ד., צרורים בצרורות. הצעתי שהפארטיזאנים הנכים יפנו למפקד הראשי, שאולי יסכים למסור להם את התצלומים שנשארו על הפאספורטים.

בראותי את דכאונם של האנשים שחזרו מפגישתם עם המפקד, שסירב להיענות לבקשתם, וכאחת מהם שכאבם היה כאבי — החלטתי, על אף הסכנה שהיתה כרוכה בדבר, לפעול על דעת עצמי, להוציא את התצלומים ולמסרם בידי האודים המוצלים שנשארו לפליטה. קוויתי גם למצוא בין התעודות את התצלומים של אמי, דודתי פיה גילדנהורן ויתר בני משפחת דודי אברהם גילדנהורן שהושמדו.

באחד מערבי יום ראשון לשבוע, כשכל העובדים נעדרו והמשרדים היו סגורים, נכנסתי למשרדי וניגשתי לעבודה בלא־מעט חרדה. לא חששתי שנוכחותי במשרד בשעה מאוחרת תעורר חשד כלשהו, כי דבר רגיל היה שאורות בקעו החוצה ממשרד זה בכל שעות הלילה, מאחר שחקירות האסירים נערכו לרוב בשעות המאוחרות דווקא. אולם פחדתי מפני ביקור מקרי של אחד המפקדים. עבדתי בקדחתנות כל הלילה והספקתי להסיר את כל התצלומים שהיו בנמצא. את הפספורטים קשרתי שוב בצרורות והחזרתי למקומם הקודם בארון.

אחרי שבדקתי אם תצלום של מישהו ממשפחתי או מהקרובים נמצא בצרור, התחלתי לחלק את התצלומים לאלה שפנו אלי. כל התצלומים שנשארו בידי מסרתי אחר כך לא. ב. פלד, כדי שיחלק אותם לבני העיר שיפנו אליו. ידעו על כך גם החברים מאיר וולקון, יוסף וולף, ברל ביק ועוד ששמותיהם אינם זכורים לי.

בבואי לארץ נודע לי שגם מר פלד הספיק כבר לעלות והביא אתו את התצלומים שהפקדתי אצלו.

שמחתי מאוד על היוזמה שגילה הועד של אירגון יוצאי סארני, שהצליח להנציח את זכר הקדושים בצורה כה יפה בהדפיסו את תצלומיהם בספר סארני.

מרים ברגמאן

פון סארני קיין מדינת ישראל

ביז צום דייטשן אָנפאַל

איך בין אַלט געווען 3 יאָר ווען מיינע עלטערן זענען אַריבער קיין סארני. איך בין געווען אַ בן־יחיד. מיין פאָטער איז געווען אַ ספּעציאַליסט אַ בראַקער. ער האָט געאַרבעט אין וואַלד פון די פירמעס בערעזאָווסקי און לערנער (יידישע וואַלד־אייגענטימער און גרויסע סוחרים, וועלכע האָבן געוווינט אין וואַרשע).

ביי אַכט יאָר האָב איך געהערט צו דער ציוניסטישער יוגנט אָרגאַניזאַציע פון השומר־הצעיר.

נאָכן פאַרענדיקן די תרבות־שול (7 קלאַסן) האָב איך זיך געלערנט דריי יאָר סטאָלערײַ אין דער אָרט־שול. איך האָב אָבער אַלס סטאָלער נישט געאַרבעט. איך בין אַוועק אויף הכשרה אין אַ קיבוץ פון השומר־הצעיר. נאָך דריי יאָר הכשרה בין איך צוריק געקומען אַ היים צו מײַנע עלטערן. איך האָב דאָן באַקומען אַרבעט ביים וואַלד סוחר בערעזאָווסקי, אויף דער באַן־סטאַציע "אסטקי", נישט ווייט פון סארני. איך האָב געאַרבעט אַלס ברעטער־שניידער אין טאַרטאַק און געוואָרן דער אָנפירער פון דער גאַנצער שיכט, וועלכע האָט געציילט ביי 100 אַרבעטער.

אָנהויב 1939 האָט מיר מיין בעל־הבית, דער רייכער סוחר בערעזאָווסקי, געוואָלט אָפּדאַנקען פאַר מיין גוטער אַרבעט. ער האָט באַשלאָסן מיך שיקן קיין ארץ־ישראל. איך האָב געדאַרפט עולה זיין אומלעגאַל קיין ארץ־ישראל.

אין עטלעכע חדשים אַרום האָב איך מיט אַ גאַנצער חברה זיך געלאָזט אין וועג אַריין. מיר זענען אָנגעקומען ביז דער רומענישער גרענעץ פאַר טשערנאָוויץ, אָבער ס'איז שוין געווען צו שפּעט. נאָכן 1־טן סעפּטעמבער זענען די דייטשן אָנגעפאַלן אויף פּוילן, און די רומענישע מאַכט האָט שוין נישט אַריינגעלאָזט קיין רייזענדע פון פּוילן. נאָך עטלעכע שווערע וואַנדער־טעג בין איך צוריק געקומען קיין סארני, דאָרט האָב איך שוין געטראָפן די סאָוויעטן.

די יידישע באַפעלקערונג האָט אויפגענומען ענטוזיאַסטיש די סאָוויעטישע מאַכט. פאַר אַלעם איז מיטגעריסן געוואָרן די יוגנט. איך אַליין אַלס פאַכמאַן בין געוואָרן אַ גרויסער נאַטשאַלניק איבער די וועלדער פון דער אומגעגנט. פיל יידן זענען דערגאַנגען צו הויכע פּאָסטנס. ס'זענען געווען אויך יידישע ראַטמענער ווי ד"ר צווייגמאַן און שמואל מוראַווינסקי. דער לעצטער איז געווען אַ פאַרמלחמה'דיקער קאָמוניסט, ער איז לאַנגע יאָרן געזעסן אין תפיסה פאַר פּאָליטישער טעטיגקייט.

אין נאַצישן אַרבעט־לאַגער

גלייך דעם ערשטן טאָג פון אָנפאַל, דעם 22־טן יוני 1941, איז אונדזער שטאָט באָמבאַרדירט געוואָרן דורך די דייטשן, און אַ וואָך שפּעטער איז זי פאַרנומען געוואָרן. אַ סך יידן זענען אַוועק מיטן סאָוויעטישן מיליטער. זער פיל האָבן זיך עוואַקואירט קיין טיף רוסלאַנד.

איך האָב זיך דאַמאָלס געפונען ביי מיין אַרבעט, 70 ק"מ פון דער באַן ליניע. מיר האָבן געאַרבעט ביזן לעצטן מאָמענט. אונדזער הויפּט איז געווען אַ רוס מיטן נאָמען פינטשוק. טראָץ דעם וואָס פון אונדזער אָרט איז שווער געווען זיך צו עוואַקואירן, האָט ער זיך נישט אונטער־געגעבן דעם פּחד. ווען איך האָב זיך דערוווּסט אַז די דייטשן האָבן שוין פאַרכאַפּט אונדזער געגנט, בין איך אַוועק אין די וועלדער פון דאַווידגאַראַדאָק, וועלכע האָבן זיך געצויגן אויף קילאָמעטער. אין די וועלדער האָב איך געטראָפן אַ גרופּע רוסישע זעלנער, וועלכע זענען אַנטלאָפן פון די דייטשן. זיי האָבן באַקומען צוטרוי צו מיר און מיר פאַרטרויט אַ וויכטיקע אויפגאַבע. זיי האָבן מיך געשיקט אין שטעטל לעניו, דאָרט האָב איך זיך געדאַרפט טרעפן מיט אַ רוסישן אָפיציר באַריסאָוו, וועלכער האָט זיי געדאַרפט געבן ווייטערע אָנווייזונגען. ווען איך בין געקומען קיין לעניו, האָב איך אָבער שוין נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט אויסצופירן די אויפגאַבע. די נאַציס האָבן שוין געכאַפּט יידן. אין דער ערשטער ריי האָבן זיי געזוכט יידן מיטגלידער פון דער קאָמוניסטישער פאַרטיי, ווי אויך יידישע קאָמסאָמאָלצעס. זיי האָבן שוין געהאַט געטויט פיל קאָמסאָמאָלצעס.

די דייטשן האָבן מיך געכאַפּט אויף אַרבעט קיין גאַנצעוויטש, אין פּינסקער געגנט. די אַרבעט אין דאָזיקן לאַגער איז געווען אַ גרויזאַמע. מען האָט אונדז מוראַדיק געפּייניקט. איך האָב

באַשלאָסן צו אַנטלויפן. איך האָב אָנגעהויבן אָרגאַניזירן אין לאַגער מענטשן צום אַנטלויפן, איך האָב אָבער ביי דער מערהייט נישט געפונען קיין פאַרשטענדעניש. מיינע חברים האָבן געטענה׳ט אַז די נאַציס באַציען זיך גרויזאַם נאָר צו קאָמוניסטן, וועלכע זיי הרגענען, אָבער פראָסט פשוטע מענטשן וועלן זיי נישט טשעפען. איך האָב דאַן באַשלאָסן צו אָרגאַניזירן אַ קלענערע גרופּע מענטשן.

ווען איך האָב שוין צונויפגעשטעלט אַ קליינע גרופּע פון אויסגעקליבענע זיכערע מענטשן, האָבן מיר דערקלערט די איבעריקע, אַז מיר לאָזן זיך אין וואַלד אַריין און ווער עס וויל קאָן מיטגיין מיט אונדז.

די צייט האָט שוין געאַרבעט פאַר מיין פּלאַן. די גרעסטע מערהייט פון די אַרבעטנדיקע אין לאַגער האָט פאַרשטאַנען, אַז די תליינישע שווערד וועט קיינעם נישט שוינען. אין די לעצטע מינוטן זענען אַלע צוגעשטאַנען צו אונדזער גרופּע.

אונדזער פּלאַן איז געווען אַ געוואַגטער און ריזיקאַלישער, אָבער אַלע האָבן פאַרשטאַנען, אַז קיין אַנדער רעטונג פון טויט איז נישטאָ. אַ געוויסע נאַכט איז אויף מיין צייכן דער גאַנצער לאַגער, 200 מאַן, אַוועק. מיר האָבן נישט געקענט די געגנט און נישט געוווּסט דעם וועג. צו אונדזער אומגליק האָבן די דייטשן פריצייטיק באַמערקט דאָס אַנטלויפן פון לאַגער און זיי האָבן טעלעפאָניש צווויסן געגעבן אַלע וואַכן אַרום. מיר האָבן געפילט, אַז מען יאָגט אונדז נאָך. פיל פון אונדזער גרופּע זענען געהרגעט געוואָרן אויף די וועגן דורך די באַהאַלטענע נאַצי־פאָסט־וואַכן. אַנדערע האָבן פאַר שרעק באַשלאָסן זיך צוריקקערן. זייער גורל איז געווען דער גרויזאַמסטער: די דייטשן האָבן זיי געטויט דורך הענגען. די טויטע גופות זענען געהאָנגען אַ גאַנצע וואָך אויף די תליות. דעם לאַגער, ווו מיר זענען געווען, האָבן די דייטשן ליקווידירט.

אַ קליינע גרופּע אַנטלאָפענע, צווישן זיי אויך איך, האָבן געמאַכט אָנשטרענגונגען צו געפונען אין די וועלדער רוסישע פאַרטיזאַנער אָפּטיילונגען. מיר זענען געגאַנגען גאַנצע נעכט, און בייטאָג פלעגן מיר רוען. אייניקע פון אונדז האָבן געראַטן זיך טרעפן מיט באַקאַנטע פויערן, מיט וועלכע אונדזערע עלטערן און קרובים האָבן געהאַנדלט. איך האָב נישט מסכים געווען מיט דעם פּלאַן, האָב זיך אָפּגעשיידט פון דער גרופּע און בין אַליין אַוועק זוכן פאַרטיזאַנער.

מיט פאַרטיזאַנער

איך האָב זיך געלאָזן אין דער ריכטונג פון דער פינסקער געגנט. איך האָב זיך דערוווּסט פון פויערים, ווו ס׳קומען זיך צונויף פאַרטיזאַנער. נעבן דעם דאָרף ווו זיי פלעגן קומען האָב איך געוואַרט אין די תבואות 2 טעג. מיטאַמאָל האָב איך באַמערקט אַ פור מיט אַ קליינער גרופּע מענטשן. לויטן אָנטאָן און לויט זייער רוסישער אויסשפּראַך האָב איך פאַרשטאַנען, אַז דאָס זענען פאַרטיזאַנער. איך בין אַרויס אַנטקעגן און געבעטן זיי שטיין. זיי האָבן מיך באַלד באַפוילן אויפהויבן די הענט. נישט געלאָזן מיך רעדן, באַזוכט מיך און געהייסן זיך לייגן אויף דער ערד. זיי האָבן אָנגעשטעלט אויף מיר זייערע אויטאָמאַטן און מיר באַפוילן זאָגן, וואָס פאַר אַן אויפגאַבע די דייטשן האָבן מיר געגעבן. זיי האָבן מיר געזאָגט, אַז איך בין אַ שפּיאָן. איך האָב זיי דערציילט אַז איך בין אַ ייד און וויאַזוי איך בין אַנטלאָפן פונם לאַגער, און אַז מיין איינציקער לעבנס־ציל איז צו נעמען נקמה אין די נאַצישע רוצחים. דער אָנפירער פון דער פאַרטיזאַנער אָפּטיילונג איז

געוועזן אַ קאָזאַק מיטן נאָמען כאַסאַנאָוו. נאָך פיל בקשות האָט ער מיר דערקלערט אַז זיי גייען אויספירן אַן אויפגאַבע און דורך דעם וועלן זיי האָבן די מעגלעכקייט גלייך זיך איבערצייגן, צי איך בין פעיק צו זיין אַ פאַרטיזאַן. די אויפגאַבע איז באַשטאַנען אין אָפּוואַרטן אַ קליינע דייטשע אָפּטיילונג, וועלכע האָט געדאַרפט — לויט דערהאַלטענע אינפאָרמאַציעס — אַדורכגיין נישט ווייט פון דעם דאָרף. דורך באַשיסונג האָט מען באַדאַרפט זיי פאַרטרייבן, און נישט אַדורכלאָזן. איך האָב אויסגעדריקט מיין הסכמה, און מיר זענען צוזאַמען אַוועק אין כוטאָר "קאַלקי".

אָנקומענדיק אויפן אָנגעוויזענעם פונקט האָט יעדער פון אונדז פאַרנומען זיין אָרט און באַדאַרפט וואַרטן אויפן באַפעל פון דעם הויפט כאַסאַנאָוו. איך בין געלעגן נישט ווייט פון כאַסאַנאָוון. די דייטשן האָבן זיך באַוויזן גייענדיק זיכער, רעדנדיק הויך און זייענדיק פריילעך. כאַסאַנאָוו האָט געגעבן דעם באַפעל: "אָגאָן!" פייער! מיר האָבן מיט איין מאָל גענומען שיסן פון אַלע זייטן. עטלעכע דייטשן זענען גלייך געפאַלן, די איבעריקע זענען זיך צעלאָפן און באַהאַלטן אין די קוסטעס.

איך האָב געזאָגט כאַסאַנאָוון אַז איך גיי נעמען ביי אַ דייטש די ביקס, און נישט וואַרטנדיק אויף קיין ענטפער האָב איך זיך געלאָזט צום אָרט ווו ס'איז געלעגן אַ געפאַלענער נאַצי. מיינע קאַמף חברים האָבן מיר נאָכגעשריגן אַז איך זאָל נישט גיין, ווייל די דייטשן וועלן שיסן פון זייער באַהעלטעניש. איך בין אָבער לויפנדיק שוין אָנגעקומען אויפן אָרט, שנעל גענומען די ביקס און גלייך גליקלעך געקומען צוריק צו מיין אָרט נעבן כאַסאַנאָוון. ווי גרויס איז אָבער געווען מיין אַנטוישונג ווען כאַסאַנאָוו האָט מיך געפרעגט מיט וואָס וועל איך שיסן אויב איך האָב נישט גענומען אויך קוילן פאַרן ביקס. ער האָט מיך אָבער נישט געראַטן ווידער גיין צו די טויטע דייטשן. איך אָבער בין נאָכאַמאָל צוריקגעלאָפן צו דעם טויטן דייטש. אין דעם מאָמענט האָט זיך דערהערט אַ קנאַל, און אַ קויל האָט לייכט אָנגערירט די הויט פון מיין שטערן. דער צייכן איז מיר פאַרבליבן ביז היינט. איך האָב באַוויזן אַראָפּנעמען דעם פאַס מיט די קוילן פונם טויטן דייטש, און שלעפנדיק זיך אויף אַלע פיר — צוריקגעקערט אויף מיין אָרט. כאַסאַנאָוו האָט מיר געדריקט די האַנט מיט אָנערקענונג און קלאַפּענדיק מיר אין אַקסל געזאָגט "דו ביסט אונדזער אַ מענטש".

מען האָט מיך געבראַכט צום קאָמאַנדיר פון דער אָפּטיילונג, קאָמאַראָוו. דאָס איז געווען אַ גענעראַל־מאַיאָר. כאַסאַנאָוו האָט אים דערציילט וועגן מיר, און איך האָב באַקומען די דערלויבעניש צו בלייבן אין זיין פאַרטיזאַנער־אָפּטיילונג. אַ געוויסע צייט בין איך געווען אַ פּראָסטער קעמפער. איך פלעג אָפט הערן דאָס אָפּשפּאָטן פון יידן אין פאָרם פון וויציקע דערציילונגען וועגן יידישע פּחדנים. איך האָב באַשלאָסן, אַז איך מוז מיט מיין גאַנצער אויפפירונג אויפווייזן, אַז יידן זענען נישט קיין פּחדנים און זיי פאַרמאָגן אין זיך העלדישקייט.

אין מיר האָט געברענט אַ פייער פון נקמה צו די נאַציס און אַ הייליקער באַשלוס נוקם צו זיין זיך דעם טויט פון מיינע טויזנטער אומשולדיקע ברידער און שוועסטער. ווען ס'איז נאָר געווען אַ מעגלעכקייט, פלעג איך זיך מעלדן דער ערשטער צו אַלע אויפגאַבעס, וואָס אונדזער אָפּטיילונג האָט באַקומען.

מיין בריגאַדע־קאָמיסאַר סמאַטראָוו האָט זיך פאַראינטערעסירט פאַרוואָס איך גיי פרייוויליק אין די געפערלעכסטע אַקציעס. ער האָט מיך אויסגעפרעגט צי איך האָב עלטערן, צי עמעצער

פון מיין משפּחה איז געבליבן לעבן. ער איז געווען אַ גוטער מענטש און מיך שטאַרק מיטגעפילט אין מיין גורל.

איינמאָל האָט ער מיך געפרעגט פאַרוואָס איך שעץ אַזוי גרינג מיין לעבן. איך האָב אים דאַן אויפגעקלערט, אַז ערשטנס זענען יידן נישט קיין פּחדנים, אַז אַזעלכע ווי איך זענען צווישן יידן דאָ פיל מער, און אַזוי ווי אַלע ווייסן, אַז איך בין אַ ייד, מוז איך מיט מיין גאַנצער אויפפירונג אויסמעקן די ווילדע פאָרשטעלונג וועגן יידן, וועלכע האָט זיך איינגעקריצט אין די מוחות פון פיל נישט־יידן. אויסער דעם האָב איך אונטערגעשטראָכן מיין ברענענדיקן נקמה־געפיל, וועלכער איז נישט קיין קלענערער ווי ביי יעדן רוסישן מענטש.

פון דאַן אָן בין איך צוגענומען געוואָרן אין שטאַב פון דער בריגאַדע. איך בין אַדורך אַ קורס אַלס געגנט־אויספאָרשער. מען פלעגט מיך שיקן אויף באַשטימטע ערטער, וווּ סאָוויעטישע אַעראָפּלאַנען האָבן אַראָפּגעוואָרפן ביקסן, קוילן און גראַנאַטן פאַר פאַרשידענע בריגאַדעס פאַרטיזאַנער. צוויי מאָל בין איך געשיקט געוואָרן נאָך געווער: איינמאָל אין דער שפּיץ פון אַ פאַרטיזאַנער־גרופּע קיין מאַזיר; דעם צווייטן מאָל קיין ראַקיטנע, נעבן קלאָסאָוו. איך בין אויך אַדורך אַ קורס פון אויפרייס־אַקציעס (אויפרייסן טראַנספּאָרטן מיט געווער און מיליטער). כ׳האָב אויך געהאַט אַן אויפגאַבע צו פאָרשן אָרטיקע ווייסרוסישע פּויערים, וועלכע האָבן געאַרבעט ביי די דייטשן און אונדז איבערגעגעבן די נויטיקע ידיעות. אין לעצטן פּעריאָד בין איך געווען אַ לייטער פון דער אויספאָרשונג, צום קאַמף מיט די אוקראַינישע נאַציאָנאַליסטן — באַנדעראָווצעס.

נקמה אין די רוצחים

אויספירנדיק פאַרשידענע אויפגאַבעס פלעג איך זיך זייער אָפּט דעריווסן וועגן יידן, וועלכע זענען גרויזאַם אומגעבראַכט געוואָרן דורך די אוקראַינישע נאַציאָנאַליסטן. אַזוי, צום ביישפּיל, האָב איך זיך דערוווּסט, אַז אין דאָרף וואָיטקעוויטש האָט די אוקראַינישע הילף־פּאָליציי געכאַפּט דאָס יידישע מיידל שוויעצקי, איר אָפּגעשניטן דעם קאָפּ מיט די צוויי לאַנגע צעפּ, אים אַרויפגעזעצט אויף אַ שטעקן און אַ גאַנצן זונטיק־טאָג געטראָגן איבערן דאָרף. איך האָב דאָס פעסטגעשטעלט אַנדערטהאַלבן יאָר נאָכדעם ווי דאָס איז געשען.

אין דער צייט האָב איך, אַלס אויסשפּיר־אָנפירער, געהאַט אונטער מיינע באַפעלן 10 מאַן, אַלע רוסן. אונדזער ספּעציעלע אָפּטיילונג האָט געהאַט רעכט אַליין אויספירן טויט־אורטיילן איבער אַגענטן און מיטאַרבעטער פון די נאַציס. איך האָב זיך געלאָזט מיט מיין גאַנצער גרופּע, 10 מאַן, אין דאָרף וואָיטקעוויטש. מיר האָבן זיך פאַרהאַלטן אַ טאָג אונטערן דאָרף און געפאָרשט ביי פּויערים ווער ס׳האָט דערהרגעט דאָס מיידל שוויעצקי. מען האָט אונדז אָנגעוויזן אויף 16 דייטשע מיטאַרבעטער — אוקראַינישע אַגענטן פון געסטאַפּאָ. מיר האָבן זיי אויפגעזוכט, אַרעסטירט און געבונדן. דאַן האָבן מיר צונויפגעטריבן דאָס גאַנצע דאָרף נעבן קלויסטער. איך האָב זיך געשטעלט אויף אַ שטיין און מיט אַ געהויבענער שטימע איבערגעלייענט, אין נאָמען פון דער סאָוויעטישער מאַכט, דעם טויט־אורטייל איבער די 16 מערדער, וועלכע האָבן בעסטיאַליש דערמאָרדעט דאָס יידישע מיידל. איך האָב דערקלערט די פאַרזאַמלטע, אַז איך, יאַשקאַ גאַלאָוואָרעז, אַ ייד, פיר אויס אַליין דעם אורטייל. מיינע מענטשן האָבן אָנגעשטעלט די אויטאָמאַטן אויפן אַרום, און איך האָב מיט אַ סעריע קוילן דערשאָסן די 16 אוקראַינישע מערדער.

ХАРАКТЕРИСТИКА

на партизана бригады "Советская Белорусь"
НЕМОЯ Якова Шимоновича, 1915 годе рождения,
уроженца дер.Березово Рокитнянского района,
Ровенской области,УССР.

НЕМОЙ Я.Ш.в период Великой Отечественной войны находился в разведке партизанской бригады "Советская Белорусь" в Пинской области на Белоруссии.

За период нахождения в партизанах т.НЕМОЙ проявил себя как смелый,выдержанный,дисциплинированный,умеющий находить выход из любого положения в боевой обстановке,исполнительный в отношении боевых приказов.

За период его работы в разведке ему был поручен самый ответственный и трудный участок работы по борьбе и разведке с фашистскими войсками,а также с украинскими националистами,/армия УПА/которые уничтожали советских и польских граждан.

Одновременно с работой по разведке т.НЕМОМУ с его группой,было поручено вести диверсионную работу,как в немецких гарнизонах,также и в группе банд украинских националистов.

С этой работой т.НЕМОЙ справлялся хорошо.им спасено сотни советских и польских граждан от немецкого насилия.

Кроме того т.НЕМОЙ возглавлял группу партизан для перехода через линию фронта и каждый раз,очень удачно,им было доставлено большое количество боеприпасов,вооружения и взрывчатых веществ.

Неоднократно т.НЕМОМУ поручалось выполнить непосредственную связь с партизанскими отрядами и соединениями

действующими на территории Белоруссии и Украины. /с героем Советского Союза генерал-майором т.Ковпаком,героем Советского Союза т.Федоровым,героем Советского Союза т.Бегма/с польским отрядом им.Костюшко и другими/. и им это выполнялось честно,умело и добросовестно.

В период нахождения т.НЕМОГО в партизанской бригаде им и его группой проделано следующее:

им лично было уничтожено 33 гитлеровца.им с группой вместе было спущено 4 эшелона с живой силой и техникой,уничтожено 5 танков22 автомашины,3 бронетранспортера.Вел неоднократно бои с украинскими националистами,/УПА/ в результате чего 2 группы были полностью уничтожены и 3 группы разбиты.

По инициативе т.НЕМОГО его группой был отбит,превышающий в 10 раз численностью,отряд украинских националистов, который хотел захватить склад с боеприпасами и вооружения партизанского отряда.

Тов.НЕМОЙ Я.Ш. за свои заслуги и боевые действия был награжден Советским Правительством орденом "Красной звезды",медалью "партизану Отечественной войны I степени", медалью "За отвагу",медалью "За участие в Великой Отечественной войне 1941-45г."
Кроме того,за хорошее и точное руководство группой совместной разведки соединения героя Советского Союза Ковпака и бригады "Советская Белорусь" лично т.Ковпаком т.НЕМОЙ награжден личным оружием "Маузер".

После расформирования партизанских отрядов т.НЕМОЙ был оставлен,решением бюро Обкома Партии на советско-хозяй

ственной работе- директором лесного хозяйства.

Все его действия за период войны подтверждают о его хороших качествах как человека смелого,решительного, исполнительного,который может не пощадить своей жизни в борьбе с врагом.

КОМАНДИР ПАРТИЗАНСКОЙ
БРИГАДЫ "СОВЕТСКАЯ БЕЛОРУСЬ" [signature] /СМОТРОВ/

НАЧАЛЬНИК РАЗВЕДКИ БРИГАДЫ
"СОВЕТСКАЯ БЕЛОРУСЬ" [signature] /КАЛЮК/

21 июня 1944 года.

[stamp] Подписи верно
Секретарь [illegible]
[illegible]

מיין פּסעוודאָנים "יאַשאַ גאָלאָוואָרעז" האָט אָנגעוואָרפן אַ פּחד אויף אַלע די, וועלכע האָבן אויפן געוויסן דערמאָרדעטע, אָדער אַרויסגעגעבענע צו די נאַציס יידן.

אַ צווייטער גאָר אינטערעסאַנטער פאַל פון מיין פּאַרטיזאַנער־לעבן האָט פּאַסירט נישט ווייט פון שטעטל אַלעווסק, דאָרט איז געשטאַנען אַן אָפּטיילונג פון וולאַסאָווצעס. מיין אָפּטיילונג האָט באַקומען אַן אויפגאַבע זיי צו אַגיטירן, אַז זיי זאָלן צוריק איבערגיין אויף דער סאָוויעטישער זייט און מען וועט זיי שענקען די זינד. ס'איז באַוווסט, אַז ספּעציעל אין לעצטן מלחמה־פּעריאָד זענען פיל פון די פאַרעטער צוריקגעקומען אין דער סאָוויעטישער אַרמיי. איך האָב געמאָלדן דעם קאָמאַנדיר פון דער בריגאַדע, אַז נישט ווייט פון דעם שטעטל האָב איך אַ פויער, אַ באַקאַנטן פון מיינע עלטערן, אַ געוויסן גאַווריליוק. איך האָב באַקומען זעקס מענטשן צו גיין צו אים און אים אויספאָרשן וועגן דער סיטואַציע ביי די וולאַסאָווצעס. איך האָב זיך אָנגעטאָן אין אַן אוניפאָרם פון אַ דייטשן אָפיציר פון ס.ס., און מיינע מענטשן אין אוניפאָרמען פון דייטשער פּאָליציי, און מיר האָבן זיך געלאָזט צו גאַווריליוקן. איך בין אַריין אין זיין הויז אַליין, און מיינע מענטשן, וועלכע זענען געבליבן אין דרויסן, האָב איך באַפוילן קיינעם נישט אַרויסלאָזן פון הויז אָן מיין באַפעל.

ווען איך בין אַריין, איז גאַווריליוק געזעסן ביים טיש און געגעסן. דערזענדיק מיך איז ער אויפגעשפּרונגען און אויסגערופן: הייל היטלער! איך האָב דאַן אַראָפּגענומען פון מיין קאָפּ די דייטשע קעפּי און געזאָגט אין רוסיש: דערקענסט מיך נישט? ער האָט אויסגעשטעלט אַ פּאָר אויגן און גלייך מיך דערקענט. מיט אַ געבראָכענער שטים און טרערן אין די אויגן האָט ער גענומען מיך אויספרעגן וועגן גורל פון מיינע עלטערן. איך האָב אים דאַן געזאָגט, אַז איך בין אַ פּאַרטיזאַן און אַז איך וויל וויסן אַלעס וואָס ער ווייסט איבער די וולאַסאָווצעס, וועלכע שטייען נישט ווייט פון דאָרף. איך האָב אים געבעטן, אַלס באַקאַנטן פון מיינע עלטערן, וועלכע זענען גרויזאַם דערמאָרדעט געוואָרן, ער זאָל מיר איבערגעבן שנעל אַלע ידיעות פון די וולאַסאָווצעס, ווייל איך האָב נישט קיין פיל צייט. אנשטאט מיר צו ענטפערן האָט ער מיך פאַרבעטן עסן. ער איז אַוועק ברענגען בראָנפן, און שטילערהייט עפּעס געזאָגט דעם זון. דער זון איז אַרויס, און גאַווריליוק האָט מיך גענומען צווינגען צו טרינקען. זעענדיק, אַז איך וויל נישט, האָט ער מיט כוח געוואָלט מיר אַריינגיסן אַ כוס בראָנפן אין מויל. אין דעם מאָמענט האָט זיך געגעבן אַ רייס אויף די טיר און מיינע פּאַרטיזאַנער (איבערגעטאָן אַלס דייטשע פּאָליציאַנטן) האָבן אַריינגעוואָרפן גאַווריליוקס זון, פאַרבלוטיקט און געבונדן. מיין חברה האָט מיר ראַפּאָרטירט, אַז ער האָט זיי געזאָגט, אַז ביי זיי אין שטוב איז געקומען אַן איבערגעטוּעגער פּאַרטיזאַן, אַ ייד, און אַז ער לויפט מעלדן דער דייטשער פּאָליציי, כדי מען זאָל אים אַרעסטירן. מיינענדיק, אַז מיינע חברים זענען דייטשן, האָט ער זיי געבעטן זיי זאָלן מיך אַרעסטירן. זיי האָבן אים געלאָזן אויסגעהערט, זיך איבערגעוווּנקען, דערלאַנגט אים אַ פּאָר שטאַרקע קלעפּ און געבונדן.

אויסהערנדיק דעם ראַפּאָרט, איז גאַווריליוק מיר געפאַלן צו די פיס און געבעטן רחמים, מען זאָל אים און זיין זון שענקען דאָס לעבן. איך האָב דאַן דערקלערט גאַווריליוקן, אַז ער קאָן רעכנען אויף חסד נאָר אויב ער וועט געטרוי איבערגעבן וויפל יידן ער האָט דערמאָרדעט. איך האָב אים געזאָגט, אַז די פראַגע וועגן די וולאַסאָווצעס איז נאָר געוועזן אַן אויסרייד, אַז איך ווייס געטרוי וועגן זייערע מעשים, נאָר איך וויל, אַז ער אַליין זאָל זיך מודה זיין אין אַלץ.

ער האָט זיך מודה געווען, אַז ביי אים האָבן געטעכטיקט צוויי יידישע משפחות, אָבער ביי נאַכט האָט פּאָליציי זיי צוגענומען. ער אַליין ווייס פון גאָרנישט וויאַזוי די פּאָליציי האָט זיך

וועגן זיי דערוווּסט. ביי איינעם פון מיינע פּאַרטיזאַנער איז געווען אַ ביקס "בעזשומקע" (שיסט אָן רעש, אויפן שפּיץ פון דער לופע איז געווען אַ פּאַרטויבונג אַפּאַראַט). איך האָב גענומען די ביקס און אויפן אָרט דערשאָסן גאַווריליוקן. מיינע חברים האָבן דערשאָסן זיין זון און די פרוי.

און נאָך אַ פאַל: אין דאָרף אזדאמטשי איז געשטאַנען אַ דייטשע אָפּטיילונג. איך האָב באַקומען אַ באַפעל צו ברענגען אַ „צונג", דאָס הייסט ברענגען אַ לעבעדיקן נאַצי־אָפיציר, פון וועלכן דער פּאַרטיזאַנער־שטאַב האָט געדאַרפט אַרויסבאַקומען וויכטיקע ידיעות. איך בין אַוועק אויף אַ וואָך צייט אין אַ נאָענטן דאָרף. מיט מיר זענען געווען דריי מאַן, אַלע איבער־געטאָן אין דייטשע אוניפאָרמען. אין דאָרף האָט געוווינט אַ שיינע פויערטע, וועלכע האָט מיט אונדז מיטגעאַרבעט. אויף אונדזער באַפעל האָט זי זיך געדאַרפט באַפריינדן מיט אַ דייטשן אָפיציר און זען ער זאָל קומען צו איר אין הויז. זי האָט פּינקטלעך אויסגעפירט דעם באַפעל. אַ דייטשער אָפיציר איז צו איר געקומען אַ פּאָר מאָל. צום סוף האָט זי אונדז געגעבן צו וויסן ווען ער וועט קומען נאָך אַמאָל. מיר האָבן זיך אָפּגערעדט, אַז אויב זי וועט נעמען דרייען דעם קנויט פון לאָמפּ, וועט דאָס זיין אַ צייכן, אַז דער אָפיציר איז בייַם טיש און עסט, און דאַן האָבן מיר געדאַרפט אַריין.

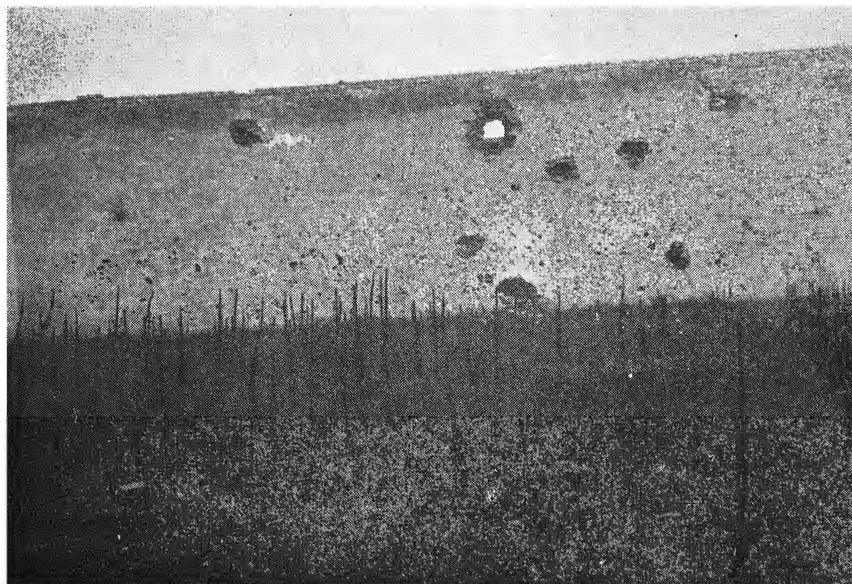
דער פּלאַן איז געוואָרן אויסגעפירט פּינקטלעך. אין אוניפאָרם פון אַ דייטשן אָפיציר און אין דער באַגלייטונג פון צוויי פּאַרטיזאַנער, איבערגעטוענע אַלס דייטשע סאָלדאַטן, בין איך מיט רעש אַריין אין שטוב פון דער פויערטע. דער אָפיציר איז אויפגעשפּרונגען און אַ געשריי געטאָן: הייל היטלער! איך האָב נישט געענטפערט. מיינע צוויי מיטהעלפער זענען שנעל צו צו אים, אַ זעץ געטאָן אין מויל און גענומען שלעפּן. ער איז געווען שטאַרק און געשטעלט אַ ווידערשטאַנד. מיר האָבן אים געבונדן און גענומען שלעפּן אויף די פּלייצעס. ס'איז געווען נאַכט און שטאַרק פינסטער און מיר האָבן זיך געמוטשעט אָנשטרענגען, טראָגנדיק אים דורך פעלדער אין דער ריכטונג פון וואַלד.

ווען מיר זענען אָנגעקומען אין וואַלד, איז שוין נישט געווען וואָס מורא צו האָבן. מיר האָבן אים אָפּגעבונדן די פיס און הענט, אַרויסגענומען די שמאַטע פון מויל, און אַ פּאַרטיזאַן האָט אים דערקלערט: ביז איצט האָבן מיר דיך געטראָגן, איצט וועסטו אונדז טראָגן. מיר האָבן אויסגעשטעלט די אויטאָמאַטן און אים געצוווּנגען טראָגן דעם רוסישן פּאַרטיזאַן.

ווען מיר זענען אָנגעקומען צום קאָמאַנדיר האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז מיר האָבן געבראַכט אַ וויכטיקן פּאַרשוין — אַ הויפּטמאַן (קאַפּיטאַן) פון אַ טאַנק־אָפּטיילונג. ער איז אַוועקגעפירט געוואָרן אין א ספּעציעלן אַעראָפּלאַן קיין מאָסקווע.

באַגעגענישן מיט יידן

פון די איבערלעבונגען, וועלכע זענען געווען פאַרבונדן מיט יידן, זענען מיר פאַרבליבן איינ־געקריצט אין זכרון די געשטאַלטן פון צוויי יידישע מיידלעך, וועלכע איך האָב צופעליק גע־טראָפן אין אַ כוטאָר ביי אַ פויער, נישט ווייט פון דאָרף סנאַווידאָוויטש. דאָס זענען געווען צוויי שוועסטער מיטן נאָמען בארמאן. זייער פאָטער איז געווען אַן אייגנטימער פון אַ צעגעלניע אין סאַרני. איך האָב זיי געגעבן אָנטאָן און אָנגעזאָגט דעם פויער, אַז ער פערזענלעך איז פאַר־אַנטוואָרטלעך פאַר זייער לעבן. איך ווייס, אַז איינע פון זיי איז היינט אין ישראל. אין יענער

סימני הפגיעות בקיר „סטפנסקה הוטה" מיריות הנאצים בנמלטים ממגרש ההשמדה בשעת פריצת הגדר

בית העלמין בסארני שחולל על־ידי הנאצים

עפר מקבר האחים, שהובא
מסארני ע״י אביגדור מוריק
ז״ל והושם בגביע הנמצא
במרתף השואה על הר ציון
בירושלים

לוח השיש
שנקבע במרתף השואה
בהר ציון בירושלים

צייט האָב איך זיי נישט געקענט נעמען אין וואַלד. ס׳איז שוין געווען סוף 1943, דער פראָנט איז געווען נאָענט, און פאַר זיי איז פיל זיכערער געווען ביים פויער.

איינמאָל האָב איך זיך געטראָפן מיט שלמה׳קע זאַנדווייס. איך בין דאַן געווען אַנגעטאָן אין אַ אוניפאָרם פון די דייטשע ס.ד. און שלמה׳קע זאַנדווייס איז געווען קאָמאַנדיר פון אַן אַנדער פּאַרטיזאַנער־גרופּע. ער איז געווען אַנגעטאָן אין אַ אוניפאָרם פון אַ וולאַסאָוויעץ (וולאַסאָווס אַרמיי האָט מיטגעאַרבעט מיט די דייטשן). מיר האָבן נישט געוווּסט איינער פון צווייטן.

שלמה׳קע זאַנדווייס האָט באַמערקט אונדזער גרופּע מיט מיר בראש און האָט מיך אַנגענומען אַלס דייטש. ער האָט זיך באַהאַלטן מיט זיין גרופּע און געוואָלט מיך מיט מיינע מענטשן נעמען לעבעדיקערהייט. ווען איך בין אָבער צוגעקומען נעענטער צו אים, האָט ער דערהערט אונדז רעדן רוסיש. ווען איך בין צוגעקומען נאָך נעענטער האָט ער מיך דערקענט. מיר האָבן זיך באַגעגנט אין אסטקי, די קליינע באַן־סטאַציע נעבן סאַרני. אין זיין אָטריאַד זענען געווען פיל יידן.

ער איז געפאַלן אין אַ קאַמף מיט די דייטשן אין דער געגנט פון באַראַנאָוויטש־בריסק.

איך האָב אויך געטראָפן אַ ייד אליה (די פאַמיליע געדענק איך נישט). ער האָט געשטאַמט פון דאָרף טופיק. ער האָט געלעבט און געאַרבעט ביי פויערים. איך האָב אים אויך געגעבן אַנטאָן. ער איז היינט אין ישראל, געקומען נאָך אין 1948 און וווינט וואַרשיינלעך נישט ווייט פון חיפה, אין אַ קריה.

דריי יאָר בין איך געווען אין די פּאַרטיזאַנער־אָפּטיילונגען, פון אַנהויב 1942 ביז סוף 1944. ווען איך בין סוף 1944 אַרויס פון די פּאַרטיזאַנער, נאָכן אַנקום פון דער סאָוויעטישער אַרמיי, האָט מען מיך — אַלס פאַרדינסטפולן קעמפער — געמאַכט פאַר אַ דירעקטאָר פון דער וואַלד־ווירטשאַפט אין פינסק, אויף רוסיש האָט דאָס געהייסן "דירעקטאָר ליעסנאָוואָ כאָזיאַייסטוואַ". איך בין געווען איין ייד אויף מיין אַרבעט אין גאַנץ ווייסרוסלאַנד, ווייל יידן גייען נישט אויף אַזעלכע אַרבעטן. איך האָב גוט געאַרבעט און זיך דערוואָרבן אַן אויטאָריטעט. איך האָב זיך אויך געלערנט אַלס עקסטערן אין וואַלד־אינסטיטוט אין גאָמעל.

אין דער צייט האָב איך שוין באַקומען גרויסע אויסצייכנונגען אַלס פּאַרטיזאַן:

1. אָרדער פון רויטן שטערן;
2. מעדאַל פון פּאַרטיזאַנער פון דעם פּאַטערלענדישן קריג;
3. מעדאַל פאַר קאַמף־פאַרדינסטן;
4. מעדאַל פאַר אַנטייל אין דעם גרויסן פּאַטערלענדישן קריג.

פאַר דער אַרבעט אַלס דירעקטאָר פון דער פינסקער וואַלד־ווירטשאַפט האָב איך באַקומען דעם מעדאַל פאַר גוטער אַרבעט.

פון די הויכקייטן אין אָפּגרונט

דאָ קומט דער נייער פּעריאָד פון מיין לעבן.

איינמאָל בין איך געזעסן אין רעסטאָראַן אין דער געזעלשאַפט פון מיליץ־קאָמענדאַנט פון פינסק־לונינייעץ, און פון 2־טן סעקרעטאַר פון שטאָטישן פּאַרטיי־קאָמיטעט. מיר אַלע האָבן געטרונקען, פאַרשטענדלעך אויף מיין חשבון. אין אַ געוויסן מאָמענט האָט דער שוין שטאַרק שכורער נאַטשאַלניק פון מיליץ זיך אַנגערופן אויפן קול: איך טרינק נישט מיט קיין ייד — "יאַ ס׳זשידאַם ניע פיו!"

דאָס בלוט איז מיר געקומען אין פּנים. איך האָב דאָס קיינמאָל נישט געהערט ביי דער אַרבעט און אויך אין די פּאַרטיזאַנער האָט מיך פערזענלעך קיינער נישט באַליידיקט. גאַנץ פּינסק האָט געוווּסט וועגן מיינע פאַרדינסטן.

איך בין אויפגעשטאַנען און הויך געזאָגט: „איך בין אַ ייד, וועלכער רעכנט זיך אָפּ גלייך. ווען דאָס וואָלט געווען קריג־צייט, וואָלט איך זיך מיט דעם נאַצי אָפּגערעכנט אַזוי ווי איך האָב זיך אָפּגערעכנט מיט צענדליקער אַנדערע." אויף דעם האָט ער געענטפערט: „וואָלסט מיך געשיקט דאָרט, ווו דו האָסט געשיקט פיל רוסישע פאַר די יידן". איך האָב אים אַראָפּ־געלאָזט צוויי פּעטש און אויסגעגאָסן אויף אים אַ גלאָז ביר. שטאַרק דענערווירט בין איך אַרויס פון רעסטאָראַן. איך האָב נאָך געהערט זיין נאָכגעשריי: „דו און דיינע קינדער וועלן מיך געדענקען!"

פון דאַן האָבן מיינע חברים פון די פּאַרטיזאַנער, וואָס האָבן געאַרבעט אין דער מיליץ, מיר דערטראָגן, אַז דער מיליץ־קאָמענדאַנט זוכט אויף מיר חטאים. איך אָבער בין געווען זיכער, אַז איך האָב נישט קיין חטאים, נישט קיין פּאָליטישע און נישט ביי דער אַרבעט. מיין פרוי פלעגט מיך בעטן איך זאָל איבערפאָרן קיין גראָדנע, ווו מען האָט מיר פּראָפּאָנירט דעמזעלבן פּאָסטן. איך אָבער האָב נישט געוואָלט בייטן דעם אָרט.

איינמאָל אין יאָר 1948 בין איך אַרויסגערופן געוואָרן אין נ.ק.וו.ד. (פאָלקס קאָמיסאַריאָט פאַר מדינה זיכערהייט). דאָרט האָט מען מיך געלאָזט זיצן זעקס און אַ האַלבע שעה. דאַן האָט דער אויספאָרשונגס ריכטער מיך אַריינגערופן, נישט געפרעגט גאָרנישט און נישט געלאָזט רעדן, נאָר מיר דערקלערט — נישט מער און נישט וויניקער — אַז איך בין אַ שפּיאָן, און זייענ־דיק אין די פּאַרטיזאַנער און האַבנדיק די מעגלעכקייט פריי אַרומצוגיין, בין איך געווען פאַר־בונדן מיט דער אַמעריקאַנער "5־טער קאָלומנע" און פאַר זיי געאַרבעט. צווייטנס וויסן זיי, אַז פאַר דעם קריג בין איך געווען אַ ציוניסט און געהערט צו אַ ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע. דאָס האָבן זיי גענוי פעסטגעשטעלט ביי סאַרנער יידן. (איך ווייס אַז זיי האָבן וועגן דעם געפאָרשט ראובן דראַך'ן, וועלכער איז יעצט אין ישראל און האָט מיר דאָס איבערגעגעבן). דריטנס האָט ער מיר פאָרגעוואָרפן, דאָס אַ סאָוויעטישער ייד האָט זיי דערציילט, אַז איך האָב געזאָגט, אַז די יידן־פראַגע איז דורך ראַטן פאַרבאַנד נישט געלעזט געוואָרן און דאַריבער דאַרף מען פאָרן אין מדינת ישראל. די לעצטע באַשולדיקונג איז געווען אַן אמתע — איך האָב באמת אין אַ געשפּרעך מיט צוויי יידן אַזוי געזאָגט, און ס'איז מיר קיינמאָל נישט איינגעפאַלן, אַז אַ ייד וועט דאָס גלייך דערטראָגן.

אין סאָוויעטישע טורמעס און לאַגער

אַ יאָר צייט בין איך געווען אַרעסטירט, איינער אַליין אין אַ צימער, אָן אַ פענסטער, ווו אַלץ אַרום איז געווען פון אַספאַלט. 1 אַ זייגער ביינאַכט פלעג איך מעגן זיך לייגן שלאָפן, נאָר מיטן פּנים צום וועכטער, און 5 אַ זייגער פרי האָב איך שוין געמוזט אויפשטיין. פיר מאָנאַטן פלעג איך יעדן טאָג 2 שעה טראָגן אויטאָמאַטישע קייטן. נאָך אַ יאָר איז פאָרגעקומען דער פּראָצעס. ער האָט געדויערט איין שעה. מען האָט מיך פאַרמשפּט אויף צוואַנציק יאָר תפיסה און נאָך צען יאָר פאַרלירן די בירגער רעכט, מיט רעכט צו וווינען נאָר אין טיף רוסלאַנד — "אָטדאַליאָנניע קראַיא ס.ס.ס.ר.".

איך בין אָפּגעזעסן זיבן יאָר. פיר מאָל האָב איך געשריבן צום פּרעזידיום פון העכסטן ראַט

פון ס.ס.ס.ר. און צום צענטראַל קאָמיטעט פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי, אָבער אַלץ איז געבליבן אָן ענטפער. מיין פרוי און די קליינע קינדער האָבן שוין נישט געגלויבט אַז איך וועל צוריק קומען.

אין לאַגער האָב איך אויך געהאַט גליק. איך האָב זיך באַפריינדעט מיטן פאַרשיקטן פּראָ־פעסאָר מעדיצין יעזשערעץ, אַ ייד. אַלס לייטער פון דער אַמבולאַטאָריע האָט ער מיך געמאַכט פאַר אַ סאַניטאַר און זיינס אַ געהילף. דאָס האָט שטאַרק פאַרלייכטערט מיין לאַגע. איך האָב געהאַט לייכטע אַרבעט און גוט עסן.

נאָך סטאַלינס טויט האָבן מיר גענומען פילן אין לאַגער געוויסע פאַרלייכטערונגען.

אין יאָר 1956 איז געקומען אין לאַגער אַ קאָמיסיע. דער לאַגער האָט זיך געפונען אין באַש־קיריע, אין אַן אָרט, וואָס איז נישט באַצייכנט אויף דער קאַרטע, ווייל ס'איז אַ געהיימער אָביעקט. אין אונדזער לאַגער זענען געזעסן 8500 מענטשן. אין 1956־טן יאָר האָט מען אָנגע־הויבן פיל פון זיי באַפרייען.

די קאָמיסיע האָט אויך מיך אַרויסגערופן. אין דער קאָמיסיע זענען געווען פאַרשטייער פון פּרעזידיום פון העכסטן ראַט, פון צענטראַל קאָמיטעט און פון געריכט. נאָך פאַר דעם שמועס האָט די אָנפירערשאַפט פון לאַגער — דער אַזוי גערופענער "פּאָליט־אָטדיעל" (פּאָליטישע אָפּטיי־לונג) — צוגעגרייט די אַרעסטירטע וויאַזוי צו רעדן מיט דער קאָמיסיע. מיר האָבן זיי געזאָגט איך זאָל מעלדן אַז איך בין ווירקלעך שולדיק און איך בעט רחמנות. אויב איך וועל אַזוי טאָן — האָבן זיי מיר צוגעזאָגט, אַז זיי וועלן מיך אַרויסלאָזן אין יאָר 1962.

איך האָב צוגעזאָגט אַזוי צו טאָן, אָבער איך האָב באַשלאָסן צו זאָגן דעם גאַנצן אמת.

ווען מען האָט מיך אַריינגערופן און געפרעגט וואָס איך האָב צו זאָגן, האָב איך אויסגערופן: איך בין אַן אומשולדיקער בירגער פון ראַטן פאַרבאַנד, געוועזענער קעמפער קעגן די נאַציס, דירעקטאָר פון פינסקער וואַלד־ווירטשאַפט, באַלוינט מיט פיל אָרדענס און אויסצייכנונגען. נאָר איך באַשולדיג נישט די ראַטנמאַכט נאָר די וועלכע האָבן פון מיר, דעם אומשולדיקן, געמאַכט אַ פאַרברעכער. מיינע פּאַרטייזאַנער און מיטקעמפער, מיינע מיטאַרבעטער אין דער וואַלד־ווירטשאַפט, מיין זון וועלכער איז אַ פּיאָניער — די אַלע וואָס קענען מיך, וועלן נישט ווען עס איז גלויבן אין דעם, אַז איך, אַ געוועזענער פּאַרטיזאַן, בין אַ שונא פון סאָוויעטן פאָלק.

איך האָב פאַרענדיקט באַגאָסן מיט שווייס. מיינע אויסהערער און פאַרשער האָבן זיך קעגנ־זייטיק איבערקוקט. דאַן האָט מען מיך געפרעגט, וואָס איך בעט. איך האָב געענטפערט, אַז איך בעט נישט קיין באַפרייאונג נאָר איך וואַרט אויף יושר.

מען האָט מיך געהייסן אַרויסגיין. די נאַטשאַלסטווע פון לאַגער, וועלכע האָבן געהערט וואָס איך האָב דערקלערט, האָבן מיר געזאָגט אַז יעצט וועל איך שוין זיצן ביז 1970.

אין אַ האַלבע שעה אַרום האָט מיך די קאָמיסיע אַריינגערופן. צום ערשטן מאָל האָבן זיי זיך געווענדעט צו מיר מיטן אויסדרוק "טאָוואַרישטש". ביז דאַמאָלס האָב איך נישט געהאַט קיין נאָמען, איך בין נאָר געווען אַ נומער. מען פלעגט מיך רופן אַרעסטירטער נומער 27781. איך פלעג ענטפערן: דער אַרעסטירטער, נומער 27781, מעלדעט זיך.

זיי האָבן מיך געפרעגט: וווהין ווילט איר פאָרן? נישט זייענדיק גרייט אויף דער פראַגע האָב איך געענטפערט: "איך וויל פאָרן אַהיים". דאַן האָט מיר אַ פאַרשטייער פון דער קאָמיסיע פייערלעך דערקלערט: "גוט — פאָרט אַהיים. איר רעכנט זיך אַלס נישט געמשפּטער. די באַשול־דיקונג ווערט אַראָפּגענומען פון אייך. איר זענט אַ פולגעשעצטער בירגער פון ראַטן פאַרבאַנד".

אין מדינת ישראל

איך בין געקומען קיין פינסק. איך האָב באַקומען פון דער סאָוויעטישער רעגירונג 3.300 רובל אַלס באַלוינונג פאַר דער צייט וואָס איך בין אומשולדיק געזעסן אין לאַגער. איך האָב געדאַרפט באַקומען נאָך געלט, נאָר איך האָב זיך דערוווּסט, אַז געוועזענע פּוילישע בירגער קענען פאָרן צוריק קיין פּוילן. איך האָב זיך פאַרשריבן מיט מיין משפחה אויף צוריק צו פאָרן, טראָץ דעם וואָס מען האָט מיר גלייך צוריק געגעבן דעם פּאָסטן אַלס דירעקטאָר פון וואַלד־ווירטשאַפט.

קיין פּוילן בין איך געקומען דעם 1־טן פעברואַר 1957. קיין ישראל בין איך אָנגעקומען דעם 14־טן פעברואַר 1957.

יעקב ניעמוי

מן האוניברסיטה לסיביר

(מתוך מכתב)

——אתחיל מזה, שכפי שזכור לכם מצאתי את עצמי עם פרוץ המלחמה בודד לגמרי. ב־26 ביוני 1941 יצאה מסארני רכבת האבאקואציה. ברכבת זו יצאתי גם אני. ליוו אותי אז אבי, אחותי בלה, אחותכן חוה ואחי הקטן אברהם. באותה שעה לא עלה על דעתי שלא אוסיף עוד לראותכם בחיים.

תחילה הגעתי לצפון קאווקאז ואחרי כן למחוז סטאלינגראד, לסובחוז לגידול כבשים. שם למדתי לנהוג בקומביין, ושנה שלמה עבדתי בתפקיד זה. עם התקרב הגרמנים לסטאלינגראד יצאתי לסאראטוב. בשנת 1943 נתקבלתי לאוניברסיטת לנינגראד, אשר עברה אז לסאראטוב. בגמר שנת הלימודים 1943 חזרה האוניברסיטה ללנינגראד, אבל לי לא הרשו לצאת ללנינגראד. הפסדתי איפוא שנת לימודים. רק בשנת 1945 הרשו לי לעבור ללנינגראד.

בקיץ של 1946 ביקרתי בסארני בתקווה שאמצא מישהו מהמשפחה שלנו. לדאבוני, לא מצאתי איש. מצאתי רק 3 בורות עצומים, בהם נקברו חיים כל היקרים לנו וכל יהודי סארני.

הבית שלנו נשאר שלם ומכרתי אותו ב־12 אלף רובל. הבית בו גרו הסבא והסבתא נהרס לגמרי. בית החרושת לשמן נשאר גם כן שלם. בחצר פגשתי את איבאן, שעבד בבית המלאכה. הוא סיפר לי בפרוטרוט איך נהרגו נוח וברל. הם נשארו בבית כאשר כל היהודים הוצאו להורג, והתחבאו בקש שבאורווה. מאיזו שהיא סיבה התלקחה אש באורווה, והם נשרפו. הדבר היחידי שאיבאן החזיר לי זהו תצלום של נוח וברל, ואני שולח לכם אותו. בלב שבור חזרתי ללנינגראד להמשך הלימודים. את הכסף שקיבלתי בעד הבית הוצאתי בזהירות והמשכתי ללמוד באוניברסיטת לנינגראד.

ב־25 בדצמבר 1948, כאשר נשארו לי רק 5 חדשים עד גמר האוניברסיטה — נאסרתי. יחד אתי נאסרו עוד 7 יהודים, כולם סטודנטים ואספירנטים של האוניברסיטה בלנינגרד. אני מצטט בזה קטע מכתב האשמה אשר נשמר אצלי עד היום:

"פ. משה חיימוביץ הוציא בתמידות דיבה על המדיניות הלאומית של הממשלה הסוביטית, שיבח את החיים של הפועלים במדינה קפיטאליסטית מסוימת, הוציא דיבות על המצב הכלכלי של פועלי ברית המועצות, גילה יחס בלתי אוהד לגבי ברית המועצות, הביע השקפות גזעיות על עליונות של העם הרוסי והיה מתבטא בצורה מעליבה על חשבון העם הרוסי".

"על יסוד סעיף..." ובהסתמך על סעיף... נידון פ. מ." בגלל ביטול עונש המוות, למאסר

ולעבודות במחנה לתקופה של 25 שנה עם שלילת זכויות אזרח, ואחרי כן לתקופה של 5 שנים נוספות והחרמת רכושו לפי סעיף...".

במשך 4 חדשים רצופים הייתי בחקירתה של המשטרה החשאית בלנינגראד, אחרי כן התקיים משהו כעין משפט ודנו אותי לענשים הנ"ל.

קשה לתאר מה עבר עלי בבית הסוהר בתקופת החקירה. זה היה משהו איום, שלא ניתן לתאור. אני מתכוון לא רק לסבל הפיזי, אלא להשפלת הכבוד שלי כאדם וכבן לעם היהודי. על תשובתי לשאלת השתיכותי ללאום: "העם היהודי", קיבלתי סטירות לחי, והיו מתקנים "לא עם יהודי, אלא יהודים". גם בכתב התביעה כתבו "היהודים" ולא "העם היהודי".

באוגוסט 1949 נשלחתי מלנינגראד למחנה בסיביר. על כל מה שעבר עלי במחנה — אכתוב לכם במכתבי הבא.

אחרי שהשתחררתי חזרתי ללנינגראד ובדצמבר 1955 התחתנתי עם בחורה יהודיה, בת לנינ־גראד. בנובמבר 1956 נולדה לנו בת וכעת היא בת שנה ו־8 חדשים.

דרישת שלום לבבית לבני דודים שלי יוסף ויונה, שאת כתובותיהם איני יודע.

ובזה אני מסיים.

שלכם,

משה פ.

דרך בור פונאר וגירוש קולימה

גיא ההריגה בפונאר

מלחמת העולם השניה מצאה אותי, יחד עם עוד רבים מבני סארני, בוילנה. בעיר זו התרכז אז הנוער הסארנאי ששאף להשכלה על־תיכונית. מפאת ריחוק המקום היינו מבקרים בבתי ההורים רק בחגים ובימי פגרא. אחדים, ובתוכם אני, הספיקו אפילו להכות שרשים בעיר תורה זו, ומאחר שעם גמר הלימודים לא היה צפוי להם כל עתיד בסארני, הוסיפו לגור בוילנה כל עוד מצאו בה אפשרות קיום.

הספקתי לגמור את לימודי באוניברסיטה, להנשא, ולשמש כמורה באחד ממוסדות החינוך עד בוא יום השואה, כאשר עלה בגורלי לשתות מכוס היגונים של עם ישראל יחד עם יהודי קהילת וילנה.

מיד לאחר פרוץ מלחמת רוסיה־גרמניה, עם כיבושה של העיר ע"י גייסות הגרמנים, נלקח מביתי אחי יצחק, ימים ספורים לפני פרוץ המלחמה, אשר בא אלי לביקור מרובנה, ושוב לא ראיתיו.

ב־6 לחודש ספטמבר 1941 רוכזו כל יהודי־העיר בגיטו.

פה ראיתי את מקומי בין יתומי ישראל שנתרבו מאד. היו בין היתומים כאלה שהוריהם, או אחד מההורים, היו עוד בחיים. הורים אלה הפקירו את ילדיהם מתוך מחשבה שאולי יפסח הגורל עליהם והם ינצלו וישארו בחיים, בעוד הם — ההורים — עצמם יובלו לטבח. קשה לתאר את גורלם של הילדים האומללים, שלא יכלו לתפוס את אשר חיכה להם.

בתחילת חודש ספטמבר 1943 שולח טראנספורט של יהודי הגיטו לאסטוניה. בין המשולחים היה גם בעלי אשר וילדשטיין ואחיו אהרן, אשר שוב לא ראיתיו עוד.

ב־23 בספטמבר התחילו המרצחים הנאציים בחיסול הגיטו בווילנה. חלק מהיהודים רוכז ברחוב סובאץ׳ ומשם הובל לפונאר — מקום ההשמדה.

עמדתי שם — בין המון אמהות, ילדים וזקנים — ועל ידי הורי בעלי, חנה ויעקב וילדשטיין, על פי החפירה שנועדה לבלוע את הקרבנות. על זרועי האחת החזקתי ילדה אשר נלפתה בשתי זרועותיה הזעירות אל צווארי, ובידי השניה לחצתי אלי ילד שהתייפח. היו אלה שני ילדי המאומצים, שהוריהם השאירו אותם אצלי.

״אמא״ — צעק הילד עם צליפת היריות — ״אמ — — — א״, וקולו נדם. שמעתי את קול חבטת גופו הקטן, שנפל על גוויות אחרות בתוך הבור. באותו רגע הרפו מצוארי גם שתי הזרועות הזעירות של הילדה.

על גוויות שני ילדי נפלתי גם אני לתוך הבור.

בלילה הקצתי תחת גוויות המתים. הבנתי שלא נפגעתי. עם נפילת שני הילדים איבדתי את הכרתי, טרם שפגע בי כדור. חנוקה למחצה פילסתי לי בין הגוויות דרך למעלה, לאויר. בקרבת המקום לא נראה אף גרמני אחד. מלאכתם הושלמה במקום הזה, והם פנוי־הלכו למקום רצח אחר. בלי שיבחין בי אדם מילטתי את נפשי לתוך היער הסמוך. אנשים רחמנים אספוני ונתנו לי מחבוא.

חיי אנוסה בבתי מיטיבים

בדרך משדה הקטל ״פונאר״ לווילנה הגעתי לבית איכר, אשר נענה להפצרותי ונתן לי מחסה ברפת שבחצרו, והוא גם עזר לי להתקשר עם ידידי בווילנה: המורה מאריסיה סוויאניעביץ והפרופסור שלי מהאוניברסיטה — טאדעאוש צ׳ייז׳ובסקי. בעזרת המורה והפרופסור הגעתי לבעלת האחוזה ״צ׳רבוני דבור״ באיזור נימנצ׳ין, האסיסטנטית גב׳ מאריסיה זאיקובסקה.

אחוזה זו נמצאה על אם הדרך המרכזית, שבה היתה תנועת גייסות הגרמנים חזקה. לא יכולתי איפוא, למרות רצונה הטוב של בעלת האחוזה, להשאר שם זמן רב, ונאלצתי להחליף מדי פעם את מקום מחבואי.

בהזדמנות זו כדאי לציין, שפרופ׳ צ׳ייז׳ובסקי הציל ממוות יהודים רבים ועזר להם להגיע למקום מבטחים. בין אלה היו המורה פסל והמורה זלאטה קוצ׳רגינסקה, שניהם נמצאים בישראל.

בימי שבתי הקצרים באחוזתה של הגב׳ זאיקובסקה, עבדתי בעבודות שונות: איסוף תפוחי אדמה, איסוף ירקות בגן ואיסומם ועוד.

יום אחד הושיבו אותי ליד בתה של בעלת האחוזה וחברתה, שעסקו בהשחלת עלי טאבאק. הבנות — תלמידות בי״ס תיכון, שוחחו על נושאים שונים. בין היתר ציטטו קטעים מהספרות הפולנית ומשעוריהן בלאטינית. בלי משים הצטרפתי לשיחה ואולי תיקנתי איזה אי־דיוק אצלן. זה הביא אותן למסקנה שבכלל אינני פועלת רגילה, והן סיפרו על כך לגב׳ זאיקובסקה.

בערב הוזמנתי לבעלת האחוזה. מובן שאחזני פחד, אולם לא היה בידי לתקן את אשר נעשה. הגב׳ זאיקובסקה ביקשה ממני לספר לה הכל גלויות, בלי לחשוש שיאונה לי רע. כשאמרתי לה את שמי, הכירה אותי ושאלה אם פעם הרציתי בסמינאריון של פרופיסור מאסוניוס.

אחרי התיעצות עם פרופסור צ׳ייז׳ובסקי העבירה אותי גב׳ זאיקובסקה למקום יותר שקט ובטוח, לאחוזה ״סקאלה״, אף היא באיזור נימנצ׳ין. מלובשת בבגדים כפריים נתקבלתי כעוזרת, בלי שידעו שאני יהודיה. נקראתי בשם יאדויגה.

באחד הערבים השיחה לפני בעלת האחוזה הגב׳ יאנקובסקה את צרותיה, שבגלל תנאי המלחמה מפגרת בתה הקטנה, בת ה־10, בלימודיה וכמעט שאינה יודעת קרוא וכתוב.

היסוסים קשים נתעוררו בלבי. מצד אחד מוכרחה הייתי להסתיר את זהותי מחשש לקיומי ולחיי. מצד שני נמשכתי כמורה וותיקה לקבל עלי את חינוך הילדה.

התגברתי על חששותי והצעתי את שרותי ללמד את הילדה. במשך זמן קצר יחסית, הצלחתי ללמד את הילדה קריאה, כתיבה וחשבון במידה מספיקה, לשביעת רצונם של התלמידה וההורים גם יחד. הצלחתי גרמה לכך, שהורי ילדים מהסביבה פנו אלי בבקשה ללמד את ילדיהם.

בתור מורה "יאַדוויגה" נאלצתי, כמובן, ללמד את הילדים תפילות נוצריות ו"קאטכיזם", ובמלאת לילדת מיטיבי 11 שנים היה עלי להכין אותה ל"קומוניא שוויענטא" (הקומוניה הקדושה, מעין "בת מצווה"). הייתי צריכה ללמוד בעצמי על־פה, בלילות, את כל התפילות ועיקרי הדת, וביום — ללמד. נקל, איפוא, לתאר את מצב רוחי...

ברוב עמל עלה בידי להיעדר, באמתלאות שונות, מהטקס הדתי שנערך בכנסיה בנימנצ׳ין.

יום אחד נודע לי שבמשפחה מחכים לביקורו של הכומר, כנהוג ערב חג הפסחא, לשם קידוש מאכלי החג. לשאלתי מהו הסימן לבואו של הכומר, ענו לי שהפעמונים מבשרים. ואמנם בשבתי פעם בשיעור עם הילדים נשמע צלצול פעמונים מתקרבים.

כוח פנימי דחף אותי לצאת מהחדר ולברוח. רצתי לפני בלי לשים לב לנעשה סביבי. בריצתי נפלתי לשוחה מלאה מים אחרי הפשרת השלגים, ושם הסתתרתי.

כל שעת שהותו של הכומר באחוזה, שמעתי קולות קוראים לי — "פאננה יאדוויגה!" "איפה את?" "הכומר רוצה לשוחח אתך!".

כשחזרתי עם חשכה לבית, הייתי כולי רצוצה ורטובה. בני המשפחה האמינו לסיפורי, שמחמת חולשה שתקפה אותי, נפלתי לתוך השוחה. סיפרו לי אח"כ שהכומר התפעל מאוד מידיעותיהם של הילדים בשטח הדת ורצה להכיר את המורה המוכשרת, שהצליחה כל כך יפה להקנות לחניכיה את התורה, ולברך אותה.

(לאחר זמן, בהיותי כבר מנהלת בית־היתומים בוילנה, אחרי שחרורה של העיר מידי הגרמנים, ביקרה אותי גב׳ יאנקובסקה עם בתה. הפגישה היתה דראמאתית מאוד. ביקשתי את סליחתה על האונאה מאונס מצדי. לא רציתי לסכן אותה עם משפחתה במקרה שיגלו אותי כמוסתרת בידיעתה. היא מצדה הביעה את שמחתה שהגורל זימן לה אפשרות לעזור לי ולהיעזר על ידי בחינוך בתה.

כעבור זמן נאסר בעלה ע"י הנ.ק.וו.ד. והיה צפוי לגירוש. התערבותי בעזרת פרופסור רבלסקי הביאה לשחרורו).

במקום זה עבדתי עד בואו של הצבא האדום — יולי 1944.

עם בואו של הצבא האדום פניתי לוילנה, שעמדה עוד בקרבות ובלהבות. הכול שם הזכיר לי את האסון שפקד את יהודי וילנה וגם אותי: את בעלי שנורה, את הבור, את בכיים של ילדי המאומצים. לא שרד אף אחד מידידי, אף אחד מקרובי, רק אותי לבדי הקיא בור הקבר מתוכו.

מחנכת בווילנה המשוחררת

לאט לאט התחילו יהודי וילנה, שארית־הפליטה שנשארה בחיים, לשוב ולהתרכז בעיר, בזכרם את עברה רב התהילה של עיר הגאון, על בתי האולפנא הרבים שהיו בה, סמינרים, מוסדות מדע וכו׳. האנשים חזרו בקוותם, שעם בואו של השלטון המשחרר יוכלו להקים את הריסות חייהם.

בליל הכיפורים 1944, לפני תפילת "כל נדרי" פרצתי אל בין המתפללים ומעל במת בית הכנסת

הגדול (ההרוס למחצה) פניתי בזעקה־בקשה לעזור לי לאסוף את שארית־הפליטה של הילדים הנמצאים במשפחות נוצריות, בסביבה ובעיר, ובכנסיות נוצריות. לזעקת השבר שלי היו עדים גם חיילים וקצינים יהודים מהצבא האדום, שהיו בין המתפללים.

בקשיים לא יתוארו עלה בידי פעילים מספר להשיג רשיון לפתיחת בית־ספר וגן־ילדים, שבהם התחילו להתרכז ילדים יהודיים. שלטונות החינוך הסובייטי מינו אותי כמנהלת בית היתומים. אולם זה היה רק מלבר, כי בתוך תוכם לא רצו השלטונות בכך. הם שאלו: ״למה לכם להקים בתי־ספר נפרדים מחדש, כאשר צריך שכל העממים הרוסיים יתמזגו וישכחו את העבר?״

הסופרים פרץ מארקיש, דוד ברגלסון, קושנירוב, פרופ׳ יוסף רבלסקי ז״ל, עזרו לנו ככל שיכלו. היו מתעניינים בילדים, מבקרים אצלם, מעניקים להם מתנות, וכותבים בשבילם סיפורים.

במיוחד עמדה לנו עזרתו היעילה של היהודי, הפסיכיאטור הראשי של החזית הבילורוסית השלישית, הגנרל פרופ׳ יוסף רבלסקי.

מהמשורר ש. קוצ׳רגינסקי נודע לו על קיומה של קבוצת אנשים, ביניהם ד״ר בלוידז (נשאר ברוסיה), ד״ר ליבו, סוצקובר, קוצ׳רגינסקי ורושמת שורות אלה (בישראל), אבא קובנר ואחרים, המתעניינת בגורלם של הילדים הניצולים, והוא ביקש מאת ה׳ קוצ׳רגינסקי למסור לי שאתקשר אתו בענין זה.

בפגישתי הראשונה אתו הצהיר, שהואיל ונודע לו שאני קיבלתי עלי להיות ה״אם״ של ילדים אומללים אלה, רוצה הוא להיות ״אביהם״. הוא מסר לי, שבבתי החולים השונים שלאורך החזית רוכזו ילדים יהודים רבים, חולים ורעבים, שניצלו בדרך זו או אחרת. הוא דאג מאד לגורלם עד ששמע אותי, בהופיעי בבית הכנסת הגדול בליל הכיפורים, ואז גמלה בלבו ההחלטה לעזור לי בכל שיוכל ויבצע כל שיוטל עליו לטובת הילדים.

בתנאי המלחמה, כשהעיר וילנה היתה הרוסה ברובה, בשעה שכל מטר מרובע של מגורים היה רשום אצל השלטונות הצבאיים, צריך היה לדאוג לקורת גג בשביל הילדים. כאן עמדה לנו עזרתו של פרופ׳ רבלסקי.

כתוצאה מפנייתו אל מחלקת הדיור של הצבא האדום קיבל בנין בן שלוש קומות לשיכונם של הילדים. אבל בזה לא סגי. התחילה פרשה של שיפוץ הבנין, שהיה נטול שמשות ונפגע מהקרבות, והתאמתו למטרה: ריהוט, ציוד רפואי, מזון, הלבשה וכו׳. כל הדרוש ניתן ביד רחבה ע״י בתי החולים והשלטונות הצבאיים רק בזכות השתדלותו ופנייתו של הפרופ׳ רבלסקי. בהתנהגותו ובמסירותו הוא נהפך לשם דבר אצל מקורביו הקצינים הבכירים, והם ביטאו את אהדתם לו בתרמם את מנותיהם לטובת הילדים.

לבסוף אימצה ה״חזית הבילורוסית השלישית״ את בית היתומים וסיפקה את כל מחסורו.

גורלו של פרופסור רבלסקי היה כגורלם של הסופרים ואנשי המדע היהודים. הוא חוסל בשנת 1959.

אירוניה של הגורל האכזרי היתה בעובדה שבביה״ס שבירושלים דליטא היה בשנת 1945 מחסור בספרי לימוד. נסעתי למוסקבה לחפש ספרים או אפשרות הוצאה של ספרי לימוד. בהזדמנות זו נתאפשר לי לבקר בעיר מולדתי סארני. קוויתי שאולי מישהו ממשפחתי נשאר בחיים. אולם במקום עיר תוססת ומלאה חיים יהודיים, מצאתי תילי חרבות. יום ביקורי עבר עלי בקינות על קברי האחים. בלב שבור נפרדתי משתי המשפחות, האודים המוצלים, ד״ר שטיינברג וד״ר צוויימאן, וחזרתי לוילנה.

באותה שנת הלימודים, 1944—1945, נעשה המצב בבית־היתומים יותר ויותר קשה. אמנם הילדים

שוב לא היו נגועים בפרונקולוזה ובמחלות אחרות, מצב בריאותם שופר בהרבה, אך הרגשנו כי הם חדלים להיות יהודים. היינו מוגבלים באפשרות חינוכם הלאומי בגלל עינם של שלטונות החינוך הסוביטי, שהיתה פקוחה עלינו ועקבה אחרי מעשינו.

אות מבשר רע היה לי בחודש פברואר 1945 כאשר הורידו אותי לפתע מדרגת מנהלת לסגנית, והתחילו לחקור על עברי. הרגשתי שעלי לעזוב את המקום בהקדם. לא יכולתי להשלים ולעזוב את הילדים לנפשם, אשר מתוך סכנת נפשות נאספו אחד אחד מיחידות הפרטיזאנים, מבתי הנוצרים, הכנסיות. החלטתי להשיג בשבילם זכות ריפאטריאציה כילדים של נתינים פולניים. לשם כך החלטתי לעזוב את וילנה במטוס, שאחת מתלמידותי לשעבר סידרה בו מקום בשבילי. אולם לאחר טיסה של דקות ספורות נחת האוירון וכל הנוסעים — ואני בתוכם — כוסו ראשיהם בשקים והם הובלו לתחנת הנ.ק.ג.ב. ומשם לכלא "לוקישקי" המפורסם.

מקולימה עד ישראל

בכלא זה ביליתי 10 חדשים עד שהודיעו לי על החלטת ה"אוסוביה סובשצניה" (משפט "השלי־שיה", טראיקא) להרשיעני בעבירה על סעיף 58־1א (בגידה במולדת) ולשלח אותי לארץ גזירה, למחנות עבודה קשה — קולימה.

על שאלתי באיזו מולדת בגדתי, מאחר שנולדתי בפולין, גרתי בליטא, וכל חיי חלמתי על ארץ־ישראל, היתה התשובה: מלים אלה בלבד מספיקות להאשמה בבגידה במולדת!

בקולימה עברו עלי 11 שנים, 1945—1956. חבל ארץ זה נמצא בקצה הצפון־מזרחי של סיביר, ושמו לקוח משם הנהר קולימה, המשתפך לאוקיאנוס הצפוני. מידות החום השוררות שם הן 50—60 מעלות מתחת לאפס. ברוסיה אומרים על חבל ארץ זה: "קולימה — ארץ חמדה היא, 12 חדשים שורר בה חורף, והנותר — קיץ".

אין ביכולתי לתאר — ולו גם בקצרה — את 11 שנות קולימה, כשהייתי נתונה לשרירות לבם של סרדיוטי השלטון הסוביטי. האסירים שימשו קודם כל חומר ניצול למטרות שונות עד לכליונם בגסיסה אטית אבל ודאית. מחלות, חוסר תנאים היגייניים מינימליים ביותר, חוסר תזונה שתאפשר לאסיר לעמוד בעבודת הפרך במכרות הזהב וביערות־עד — אלה היו האמצעים לכליון חייהם של מאות אלפי אסירים.

המפנה בגורלי חל לפתע. ביולי 1956 קיבלתי הודעה מבית המשפט הגבוה במוסקבה, שאחרי עיון חדש לפי החלטת ההתיעצות המיוחדת בנ.ק.ו.ד. של ס.ס.ס.ר. במאי 1956 מצאו שאינני אשמה וניתנה לי ריהאביליטציה מלאה. על סמך האישור ניתנה לי האפשרות לשוב לוילנה.

שוב הציעו לי השלטונות משרה רמה בשטח החינוך. ההצעות היו מלוות מחמאות רמות ופניה למצפון האזרחי שלי...

הגיעו אלי שמועות על אפשרות ריפאטריאציה של נתיני פולין. עשיתי את כל ההכנות לקראת אפשרות זו, והשעה הנכספת הגיעה.

ושוב הגעתי לסארני עיר מולדתי. בעמדי על קבר האחים, בו טמונים אמי, ביילה ואחותי פסל ובנה ראובן, כל יקירי, ידידי וחברי, ולפני הפרדי מהם בפעם האחרונה ולעולמים, עברו לנגד עיני שנות חיי שחלפו: ילדותי בסארני, גירסא דינקותא בחדר, וילנה — ירושלים דליטא — ההשכלה שקיבלתי בה, פעילות ערה בכל שטחי החיים הציוניים, ואחר־כך ימי השואה והזוועה ואבדן כל היקר, קולימה — על לא עוון בכפי. שאלתי את עצמי: מאין באו לי הכוחות הנפשיים לעמוד בכל התלאות האלה ולא לאבד את צלם האדם? התשובה לשאלה זו, בעמדי על יד קבר האחים, היתה: המטען שלקחתי עמי מבית אבא, מבית־הספר בסארני!

נפרדתי מסארני, מקברי האחים ומהאודים המוצלים, המשפחות הבודדות שהיו אז שם, ועליתי לארץ. מצאתי כאן יד אחים מושטת לקראתי. ושוב אני עומדת על רגלי ובשדה החינוך והפעולה הציבורית־ציונית אני מנציחה את זכר קדושינו שנפלו על מזבח תקומתנו.

צביה נאפוז'ני־וילדשטיין

סארני - 1957

[א]

לאחר פרוץ המלחמה הפולנית־גרמנית מוכנים היינו לצאת לרוסיה — אפילו ברגל, ובלבד שלא ניפול בידי הגרמנים. אלא שנאמר לנו, כי הסובייטים אינם מרשים את כניסתם של מהגרים מן החוץ. אולם הגרמנים לא הגיעו אז עד סארני, ובינתים — במשך ימים ספורים — שרר מצב של "אין מלך". הפולנים התיחסו אל היהודים, במשך אותם הימים המעטים, ביחס עויין. יהודים חששו להיראות בערבים ברחוב, כי קרו מקרים של תלישת זקנים. בראשותו של אחד מפקידי הוויי־בודסטבו (הנהלת הגליל) התארגן חוג גזעני, וסיסמת האנטישמיים „סבוי דו סביגו פו סבוייה" ("קנה משלך אצל שלך") זכתה לשגשוג.

לאחר זמן קצר באו הסובייטים. בעלי התחיל מיד לעבוד במרפאה, ואני כמורה בבית־הספר הכללי הפולני, וכעבור זמן מה — בבית־הספר הרוסי של עובדי הרכבת.

במשך שנה וחצי של השלטון הרוסי לא הורגש שום הבדל ביחס ליהודים. הוא היה כיחס לבני העמים האחרים.

[ב]

בשבוע הראשון שלאחר פרוץ המלחמה הרוסית—גרמנית, עוד בשעת הפעולות הצבאיות, עלה בידי משפחתי להשיג רשיון יציאה מסארני. על בעלי ודודני, שניהם רופאים, הוטל ללוות רכבת של פצועים, חיילים ואזרחים — קרבנות הפעולות הצבאיות במקום. ברכבת זו הגענו עד קיוב, ומשם — ביוזמתנו הפרטית — לדניפרופטרובסק, ועם התקרבות הגרמנים לשם — לסטאלינגראד. בסוף 1941 גויס בני הבכור רחביה לצבא. הוא לא חזר ממנו, כי נפל ליד סטאלינגראד. בסוף יולי 1942 המשכנו שוב בנדודינו, ולאחר תחנות אחדות הגענו לקאזאכסטאן.

רק בקיץ 1943 נודע לנו מפי פליטים יהודים על אשר קרה ליהודי אירופה באותה תקופה. בהודעות של השלטונות הסובייטיים בראדיו ובעיתונות דובר אמנם על רצח העמים המבוצע על ידי הגרמנים, אך רק ביחס לעמים אחרים. ואילו על גורל היהודים — לא היתה בהודעות אף מלה אחת.

בקאזאכסטאן עשינו כשנה וחצי בתנאים בלתי אנושיים: רעב, מחלות, העבודה הקשה והמלוכ־לכת ביותר. ואפילו שם סבלנו מן האנטישמיות. נושאיה היו נכי המלחמה, שמכלל שירות יצאו, ולחזרה אל מקומות מגוריהם לא הגיעו, כי אלה נכבשו בינתים על ידי הגרמנים. נכים אלה טענו נגדנו, שהסתתרנו באזורים המרכזיים במקום להילחם כמוהם למען רוסיה.

[ג]

בגמר המלחמה יצאנו בדרך נדודים חדשה, הפעם — בכיוון הפוך. דרכנו מקאזאכסטאן לסארני

נמשכה ארבעה חדשים. הגענו למטרתנו ביום 1.9.1944. סארני נחרבה במלחמה כמעט כליל. במקום שבימי הגרמנים היה הגיטו (הרחובות יאסנה, שקולנה), נשארו בתים אחדים שלמים, אולם היו נטושים לגמרי, כי רגל אדם לא דרכה שם. כל השטח עלה קוצים ועשבים בקומת אדם.

הגענו לסארני בדיוק לעריכת האזכרה הראשונה לנרצחים. במקום מצאנו כבר פארטיזאנים יהודים אחדים. לקחנו כולנו אתים ועלינו לקבר הנרצחים. בינתים התכנסו כמה מאות יהודים, בעיקר נוער, מכל הסביבה, שקרוביהם הושמדו בסארני. ערכנו טקס דתי. אספנו גולגולות ועצמות, שהתגוללו בקרבת שלושת הבורות העצומים, כי רבים מן ההרוגים שחיו עדיין לאחר שנקברו בקברי האחים תחת שכבת חול דקה, ניסו להיחלץ מהם.

גידרנו את הקברים בגדר. אחר כך ביקשנו מאת מפקד חיל המצב, שירשה לנו לאסוף את המצבות מבית הקברות היהודי הישן שבסארני, — שהגרמנים והאוקראינים הרסו אותן והשתמשו בהן לסלילת מדרכות, כשהכתובות שעליהן פונות כלפי חוץ, — ולהניחן על קברי האחים.

המפקד נענה לבקשתנו ואף הושיט לנו עזרה במכונות ובחיילים. לוחות האבן כיסו את הקברים, והוספנו עליהם כתובות מתאימות — לעדות על קברי־האחים. פעולה רבה ובולטת פעל בענין זה הפארטיזאן לשעבר מאיר וולקון, המתגורר כיום בחיפה.

[ד]

חיינו בסארני נכנסו למסלול: בעלי קיבל עבודה במרפאה, ובתור רופא שיניים השתכר גם בעבודה פרטית, כך שהכנסותינו הספיקו למחייתנו. ביתנו נהרס בפצצה, אולם קיבלנו דירת שרד ליד המרפאה. אני לא עבדתי בחוץ, ומאחר שבני הצעיר גוייס אף הוא לצבא ולא היה לי תוכן אחר בחיים — טיפלתי בהתנדבות ביהודים שחזרו מרוסיה למקומותיהם הקודמים. בביתי שהו בקביעות עוברי־אורח. האכלתי אותם והלנתי אותם, ומאחר שהשרידים הללו לא מצאו בדרך כלל בסארני איש מקרוביהם — יעצתי להם להמשיך בנדודיהם לפולין.

בימי הטיהורים בצמרת המפלגה הקומוניסטית ומשפט הרופאים (1952—1953) פוטר מעבודתו בני, שעבד לאחר שובו מן הצבא במרכז לחלוקת סחורות, יחד עם עוד 16 עובדים יהודים אחרים. גם בעלי הורחק מתפקידו החשוב והוטלה עליו עבודה עלובה בהסברה פרופילאקטית. הוא הואשם, לפי הדוגמה המוסקבאית, בפעולה חתרנית ופושעת לרעת הפאציינטים שלו (הכנסת חיידקי שחפת, סרטן וטיפוס בתוך חורי השיניים), ואפילו הופצה "מלמעלה" שמועה, שכאשר נתפס בשעת מעשה, שם קץ לחייו בתליה.

מפחד — שמא ירשיעונו כ"שוביניסטים יהודיים" — שרפתי את ספריתי האהובה של יצירות יהודיות.

לאשרנו הושתק "מלמעלה" המשפט המוסקבאי, וכתוצאה מכך רפתה המתיחות גם אצלנו. אולם במשך זמן־מה חששנו לפוגרום וחיינו בפחד. הרחוב הביע בגלוי את שנאתו לנו, והשלטונות המקומיים הושיטו ידם לפעולה של מחיקת הייחוד היהודי בכל האמצעים.

בין השאר נאסר עלינו הטיפול בקברי האחים של קרבנות ההיטלריזם, הגדר סולקה ונמסרה לשימוש של איזה מפעל תעשייתי, ונעשה מאמץ לטשטש את אופי המקום.

[ה]

גם לאחר השקטת הרוחות לא חזר בעלי לעבודתו הקודמת והעדיף להמשיך בתפקידו הרשמי בפרופילאקטיקה ולמנוע ע"י כך מתיחות חדשה והפתעות נוספות. לעומת זאת הרחיב את

הפראקטיקה הפרטית בבית, כמובן — באופן בלתי רשמי, בדלתות נעולות, ובחלונות מכוסים בוילונות. זאת היתה פרנסתנו. הבן הצליח להתחמק מן העבודה שהוטלה עליו מחוץ לסארני ואשר שימשה אמתלה לפיטוריו כיהודי מתפקידו הקבוע. הוא נבחן בחינת בגרות ויצא ללימודים בלבוב.

בחוויות כאלה ובטיפוח בלתי פוסק של המסורת הלאומית (האזנו לראדיו הישראלי כשהדלתות והחלונות סגורים על מסגר) — בסודיות רבה ובפחד מפני תוצאות אפשריות — חייתי עם משפחתי בסארני עד 1957.

לעתים קרובות נתקלתי ביהודים, שבמשך שנים חשבתים למתים. כך קרה לי עם צלה וילדשטיין (נאבוז'נה), שב־1945 אספה בהסכמת השלטונות הסובייטים יתומים יהודיים בוילנה לתוך בית־יתומים מיוחד, ופשע זה ריצתה אחר כך באחת עשרה שנות גלות מעבר לאיזור הקוטב. לפתע הופיעה אצלי ב־1956. על קורותיה האמיתיות שמעתי לא מפיה. על אף ידידותנו הישנה, לא גילתה לי את העובדה של גלותה, היא רק אמרה לי, שמרצונה עבדה שם בתור מורה. עד למדרגה כזו נאלצנו להסתיר ולהתכחש לחיינו הלאומיים ברוסיה. אין פלא, שכל הזמן חלמנו על עליה לישראל.

לבסוף עלה בידינו לצאת לפולין, בה צפינו במשך שנה להמשך מסענו.

לישראל הגעתי עם בעלי, בני משה וכלתי וירה ובנם בוריס — היום דוב.

ברוך השם!!

[ו]

לבסוף, ברצוני לציין לידיעת כל העם היהודי את שמותיהם של יחידים, אצילי נפש וגיבורי רוח, שבסכנת נפשותיהם הם הצילו יהודים מידי הרוצחים ההיטלריסטיים.

גברת אנישקביץ', אוקראינית, תושבת סארני, הצילה את לאה טייך, כעת בישראל. היא אספה אותה לפני חיסול הגיטו והסתירה אותה — בתקופת הסכנות האיומות ביותר — במחבואים שונים. היא עשתה זאת שלא על מנת לקבל פרס, יתכן לפי מניעים דתיים.

גברת סטודז'ינסקה, פולניה, תושבת סארני, בעלת נכסים ברחוב טופולובה, הצילה את הלה זלוטוגורסקה (במקצוע — מטפלת), הסתירתה בדירתה וסיכנה בכך את חייה. היא עשתה זאת שלא על מנת לקבל פרס. הלה זלוטוגורסקה יצאה ב־1944 לפולין.

גברת טאטיאנה ניקיצ'וק, אוקראינית, תושבת הכפר ראדז'יז' ליד סארני, הצילה את שני הילדים — ילד וילדה — של משפחת בורקו מרחוב ריצרסקה, ונער ונערה ממשפחת וואקס. גברת ניקיצ'וק היתה בעלת חוטור במעבה היער. היא הסתירה שם את הילדים בסכנה את חייה שלה ושלא על מנת לקבל פרס. כל הניצולים הם כיום בישראל.

ידועים לי עוד מקרים דומים, אלא שאינני זוכרת את השמות. ידוע לי על אוקראינית בשם לושה מן הכפר טריסקינו, שלא זו בלבד שהצילה את בתם של מעבידיה — צלה מוצ'ניק, כעת בקאנאדה — אלא גם היתה אוספת, בימי קיום הגיטו בסארני, מצרכי מזון אצל פולנים ואוקראינים בעלי לב אנושי ומבריחה אותם לתוך הגיטו.

בלומה צוויימאן

מִן הַדְּלֵקָה הַהִיא

מִן הַדְּלֵקָה הַהִיא, אֲשֶׁר שָׂרְפָה גוּפְכֶם הַמְּצֻנֶּה וְהֶחָרוּךְ
נָשָׂאנוּ אֵשׁ — לַפִּיד מֵאִיר לְנִשְׁמָתֵנוּ,
וּבָהּ הִדְלַקְנוּ אֶת שַׁלְהֶבֶת הַחֵרוּת,
עִמָּהּ הָלַכְנוּ בִּקְרָבוֹת עַל אַדְמָתֵנוּ.
אֶת מַכְאוֹבְכֶם, שֶׁאֵין לוֹ אָח בְּמַכְאוֹבִים,
יָצַקְנוּ לְבַרְזֶל־חוֹצְבִים וּמַחֲרֵשׁוֹת חַדּוֹת שִׁנַּיִם;
אֶת עֶלְבּוֹנְכֶם הָפַכְנוּ לְרוֹבִים;
אֶת עֵינֵיכֶם לְמִגְדְּלוֹר סְפִינוֹת, קְרֵבוֹת בַּלַּיִל — —

מִמַּשּׁוּאוֹת עִירְכֶם הַהֲרוּסָה
נָטַלְנוּ אֶבֶן מְפֻיַּחַת וּמְנֻתֶּצֶת
וְהִיא הָפְכָה לְאֶבֶן־פִּנָּה וְאֶבֶן מַסַּד,
לְאֶבֶן־חוֹמָה אֲשֶׁר אֵינָהּ נִפְרֶצֶת.
שִׁירְכֶם אֲשֶׁר נֶחְנַק בְּשַׁלְהָבוֹת
עָלָה פּוֹרֵץ בְּפִי פְּלֻגּוֹת־הַמַּחַץ כְּמוֹ נֵדֶר,
וְעָמְדוּ עָלָיו הָעֹז וְהַכָּבוֹד,
וְהַתִּקְוָה הָעַתִּיקָה אֲשֶׁר אֵינָהּ אוֹבֶדֶת —

נָקַמְנוּ אֶת מוֹתְכֶם הַמַּר וְהַבּוֹדֵד
בְּאֶגְרוֹפֵנוּ שֶׁכָּבֵד הִנּוֹ וְתַם הוּא;
לְגַטּוֹ הַשָּׂרוּף הֲקַמְנוּ פֹּה גַּל־עֵד,
גַּל־עֵד חַיִּים, אֲשֶׁר לָנֶצַח לֹא יִתַּמּוּ.

חיים גורי

נרות זכרון

נר-זכרון
לקדושי משפחתי האהובים היקרים
והתמימים שקדשו את שם ישראל
בנפלם חלל לפני בני עוולה הנאצים
בגיא ההריגה בסרני ב״ד - ט״ו אלול
שנת תש״ב בבוא השואה הגדולה
על בית־ישראל בגולת פולין הי״ד
לא ימוש זכרם מקרבי עד עולם ת.נ.צ.ב.ה

קבר האחים

אזכרה לקדושים
ליד קבר האחים
בסארני (1945)

אזכרה לקדושים
תל־אביב (1960)

חללי השואה

בית אטשטיין

הגורל התאכזר למשפחתנו: אבינו אריה ז״ל נפטר במחלת הטיפוס בשנות הפרעות של פטליורה, כשהוא בן 36, והניח את אמנו כשהיא בהריון וארבעת ילדיה קטנים — הגדול בהם בן 10—11.

מצבנו החומרי היה קשה מאוד. היו אלה שנות הפרעות, כשהעיר סארני עברה תכופות מידי שלטון אחד לידי שלטון אחר, ורכוש היהודים היה הפקר.

אמנו ביילה ז״ל העמיסה על עצמה את עול הפרנסה וחינוך הילדים. היא התלבטה קשה מאוד שנים אחדות, עד שאחינו יוסף ז״ל נכנס לעול הפרנסה, בעודו צעיר בשנים.

אחינו יוסף היה אברך מוכשר ובעל רצון חזק. בזכות תכונות אלה הצליח, בד בבד עם דאגתו למשפחתו, לרכוש בכוחות עצמו השכלה כללית. לילות שלמים היה רכון על ספרים וכתבי עת. בחריצותו ועמלו הרב הגיע לבסוף למעמד חמרי איתן.

מסירתו למשפחה לא ידעה גבול. יחד עם אמא דאג לילדים ללמדם בבית הספר ״תרבות״ ובגימנסיה ולחנכם בדרך הטובה והישרה — לאהבת ישראל ולציונות.

יוסף נמנה עם הציונים הטובים בעיר ועם ראשוני התורמים לקרנות הלאומיות וליתר מוסדות הציבור, שהיו קיימים בעיר. הוא הושיט עז״ה לנזקקים. יתר בני המשפחה — אחי שמעון, אחי אריה ואחותי פניה — היו מפעילי ״ביתר״.

יוסף חשב על העלאת כל המשפחה לארץ ישראל. לשם הגשמת רעיון זה הוציא סכומים ניכרים עד שעלה בידי ובידי אחי אריה לעלות לארץ לפני פרוץ המלחמה. הגורל המר הרס את תכניותיו. הוא ורעיתו הינדה (לבית זינדל), אמנו היקרה ביילה, אחי שמעון, אחותי פניה והסבתא היקרה דבורה קרסל זאנדוייס נרצחו כולם בידי הרוצחים הנאצים בימי השואה הנוראים בי״ד—ט״ו באלול תש״ב.

חיה אטשטין-טלית

בנימין איידלשטיין

בעל קומה נמוכה היה, הליכתו אטית, לבושו מרושל, דיבורו בנחת וכולו חולמני. איש רעים השמח לתרום ולעזור, ללא יוהרה ושאיפה להתבלטות.

הוא ניגן בכינור. לא התקיימה חגיגה, מסיבת רעים, או הצגת חובבים, שבנימין וכינורו לא השתתפו בהן.

יחד עם חברו לנגינה, המורה אברהם פורמאן ז״ל, היה מתנדב לנגן בחתונות בעיירה ובסביבתה, ואת ההכנסה היו תורמים לטובת הקק״ל. הכנסות אלה תמורת הנגינה בחתונות היוו סעיף קבוע בהכנסותיה של ועדת הקהק״ל.

עולה בזכרוני מקרה משנת 1917—1918. המצב המדיני היה בלתי ברור. בסביבה השתוללו כנופיות פטלורה והדרכים היו בחזקת סכנה.

והנה נתקבלה הזמנה לועדת הקק״ל מכפר קרפילובקה, כ־8 ק״מ מסארני, לבוא לנגן בחתונה. על אף חוסר הבטחון בדרכים החלטנו להיענות להזמנה. ואכן היתה יפה ההכנסה, ובסיפוק רב חזרנו לפנות בוקר העירה.

בנימין אידלשטין היה פעיל בחוג חובבי התיאטרון. במשך שנים שימש מזכיר בבית־הספר ״תרבות״. היה איש צנוע, ענו, ומסתפק במועט.

יחיאל סלוצקי

יוסף בארזאם

זוכר אני היטב את פרידתי מאבי לפני 24 שנים בבית הנתיבות של למברג.

ניצב היה על הרציף, לבוש הדר כתמיד, קומתו זקופה ועיניו מלאות תוגה. חדשיים לפני כן סיימתי את בחינות הבגרות בגמנסיה הממשלתית. התיצבתי לפני אבי וגוללתי לפניו את תכניותי. ״אין לצעיר יהודי כל עתיד בגולה״, אמרתי, ״לא אוכל לסבול את אוירת המכללה הפולנית הרוויה אנטישמיות״.

חיוך של הבנה מהול בעצב השתפך על פניו היפים של אבי. ״צודק אתה, בני, נכונים לנו ימים קשים בגולה ותמים דעים אני אתך כי מקומך בירושלים״. הנירות סודרו ובאה שעה הפרידה.

אבי ליוה אותי עד למברג. הלילה עבר עלינו בשיחה ערה. כמה הבנה גילה אבי לשאיפותי. הוא עודד אותי על סף דרכי החדשה. הרגשתי היתה, שגם הוא יצטרף אלי במשך הזמן. לא כך רצה הגורל.

מבעד לחלון הרכבת הסתכלתי בדמותו היקרה המתרחקת. הוא עמד ונופף בידו עד שנעלם מעיני.

אבי היה בן למשפחה יהודית ענפה ומושרשת בערכי היהדות המסורתית. המשפחה היתה עניה ובניה התפזרו ברחבי רוסיה בחיפוש אחרי עתידם. אבי נדד בארץ הגדולה ולמד בכוחות עצמו את מקצוע הרוקחות. אחת מתחנות נדודיו היתה ז׳יטומיר, בה הכיר את אמי ונשא אותה לאשה.

אחרי המהפכה הגיעו הורי לסארני ואבי הקים את בית המרקחת. הוא התערה בחברה היהודית בעירנו והיה לאחד האישים שכיוונו את עניני הקהילה היהודית במקום. מעולם לא שאף להרבות עושר ונכסים. בית משלו לא היה לו עד סוף ימיו. כל שאיפתו היתה לעזור לאדם באשר הוא אדם. רבים מבני עירנו היו פונים אליו בכל פעם שהגורל המר להם. הוא ראה ללב האדם ושאף

בכל לבו להקל את סבלם של יהודי העיירה. לא אחת פנו אליו שישמש להם לפה בפני השלטונות. גם אנשי הרשות ידעו להעריך את יושרו והטו אוזן קשבת לדבריו. ביחוד היה משתדל בכל מקרה שהיה צורך בהתרת אסורים.

הוא נבחר למשרת סגן ראש העיר. בתפקידו זה חיפש דרך נוספת לפעולה למען הישוב היהודי בסארני.

אמי היתה עזר נאמן כנגדו בכל פעולתו הציבורית, והיו לה גם מפעלים משלה. ביתנו היה פתוח לא רק לידידי המשפחה, אלא לכל אדם אשר לבו היה מר עליו והיה זקוק לסעד מוסרי וחמרי.

במיוחד היה קרוב ללבה של אמי בית היתומים שבעיר. היא לא הסתפקה בגיוס אמצעים מכל ידידיה, היא הרגישה שהיא עצמה, בגופה ובממונה הפרטי, חייבת להקים מפעל זה ולהעניק בית חם ככל האפשר לילדים המקופחים. כל שעשו הורי למען זולתם נעשה ללא יומרה, בענווה וכדבר המובן מאליו, בבחינת חובה קדושה שהוטלה עליהם.

ביתנו היה בית ציוני חם. כל שליח מהארץ היה מתקבל באהבה רבה. הורי היו בין הפעילים למען הקרנות הלאומיות והשתתפו בכל הפעולות למען ארץ ישראל שנעשו בעירנו.

אף על פי שהורי היו חפשיים בהשקפתם, היה ביתנו ספוג אוירה מסורתית יהודית. בחינוך הבנים דאג אבי להקנות לנו את ידיעת השפה העברית, הרבה להסביר לנו כמה נעלים הם החיים המסורתיים, לימד אותנו לאהוב את בית הכנסת על מתפלליו ולהרגיש את הוד התפארת שבתפילה.

מה אהבתי בעודי ילד קטן לעמוד לצידו ולהקשיב לזמרתו הערבה של החזן — תפילה יהודית מלאת ערגה לציון.

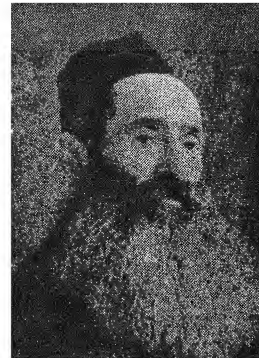
בתקופת שלטון הסוביטים הסתגל אבי למצב החדש והמשיך בעבודתו המיגעת בבית המרקחת למרות התנאים הקשים. הוא זכה בהערכה גם מצד השלטונות החדשים.

כאשר באו הגרמנים לעירנו, חשך העולם על הישוב היהודי. סופר לי שידידיו הנוצרים של אבי טיכסו עצה וחיפשו דרכים להצילו, אבל כאשר באו להציע לפניו את תכניתם סירב להיבדל מעל העדה שאליה היה קשור בכל נימי נפשו. הוא בחר להיות שותף לגורל אחיו ויחד אתם הלך בדרכו האחרונה.

דמותו האצילית ניצבת כחיה לנגד עיני רוחי. תמיד אזכור אותו כפי שראיתיו בעת פרידתנו באותו יום סתיו על רציף בית הנתיבות בלמברג: יהודי הדור וגאה שארשת עצב והרהורי תוגה נשקפים מתוך עיניו.

אריה ברזם

פסח ויהושע בורקו

פסח בורקו

יהושע בורקו

ר׳ פסח הגיע לסארני עם אשתו שרה ובנו הבכור משה עם התחלת בנינה של העיר.

תושבי סארני עדיין מעטים היו. על כן נמנה ר׳ פסח עם ראשוני המתישבים בעיר ומראשוני בעלי הבתים שבה.

בבואו לסארני בנה ר׳ פסח את ביתו ברחוב הרחב (די ברייטע גאס), שנקרא אח״כ בשם רחוב 3 במאי, בין ביתו של השו״ב ר׳ זיסקינד גאמרמאן לביתו של ר׳ דוד בירג. הוא פתח חנות מכולת ובתור חסיד מסור של השושלת הסטולינית התחיל עם יתר ״אנשי שלומנו״ לדאוג לבנית בית הכנסת של חסידי סטולין, או כפי שקראו לו ״די סטאָלינער שטיבל״.

ואף כי ר׳ פסח היה מראשוני הבונים של בית כנסת זה ומיושבי ״המזרח״ שלו, לא נמנה מעולם עם הגבאים או ראשי המדברים בו, כי מטבעו היה צנוע ונחבא אל הכלים, איש שקט המתרחק מכל רעש והמולה ובורח ממחלוקת ודברי מדון.

בכל ימות השנה ראו את ר׳ פסח, — האיש הצנום והרזה, שזקנו השחרחר ירד על פי מדותיו — כשהוא פוסע פסיעות קטנות, סולידי ומנומס, נושא ונותן בעניני המסחר הזעיר שלו וטרוד בטרדות פרנסה, שלא היו קלות מעיקרן. בינתים גדלה המשפחה, נולדו לו עוד שני בנים — סנדר ויהושע — ובת יחידה חיה, שצריך היה לגדלם לתורה, לחופה ולמעשים טובים. על אף טרדות אלו לא שכח ר׳ פסח גם את הדאגה לעולם הבא ואת העזרה לזולת. לכן היו רואים אותו לעתים כשהוא מצטרף לעוד יהודי והם יוצאים יחד לשוק לאסוף נדבות בשביל נצרך, או לגבות דמי חבר בשביל חברת ״לינת הצדק״ ו״לחם עניים״.

אבל כשבאו שמחת תורה ופורים, השתנה לגמרי יהודי שתקן זה. אז הוציא ר׳ פסח את השמחה והעליצות מנרתיקו והיה לאיש שונה לגמרי. לא רק שר ורקד בהתלהבות, אלא הרקיד והלהיב אחרים. מכל בתי הכנסת שבעיר באו ל״סטאָלינער שטיבל״ כדי לראות את ר׳ פסח רוקד על הספסלים והשולחנות כשהוא חבוש כובע (״קאַפּילוש״) בעל נוצות, ור׳ שלמקה הסופר ור׳ אהרן מיאסניק ואחרים מסייעים בידו. אחר כך היה ר׳ פסח מארגן חבריה, שיצאה בתופים ובמחולות לרחובות העיר, הלכה מבית לבית והוציאה מהתנורים את הלפתנים והמאכלים הטובים והדשנים (שלא בידיעת עקרות הבית, כמובן). את כל המטמונים האלה היו מביאים לבית הכנסת לשם

חלוקה לכל דיכפין. כן היו מביאים יי״ש ומערבבים אותו בדבש ומבשלים ״פונץ״. וכך היתה נמשכת השמחה כל היממה.

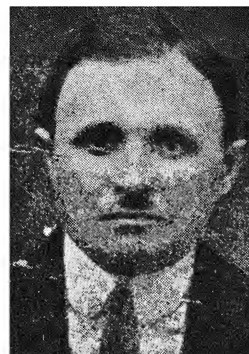
כשעברו החגים היה ר׳ פסח חוזר שוב למסלולו הרגיל ושוב התחיל לשתוק.

וכך חלפו ועברו השנים הקשות ומצבו של ר׳ פסח התחיל להשתפר. הבנים גדלו, משה יצא לורשה והסתדר שם יפה ויצאו לו מוניטין טובים כעסקן ציבורי. הוא היה בא מזמן לזמן לסארני בתור ב״כ המרכז של התאחדות הסוחרים הזעירים, היה מארגן אסיפות ונואם בהן, ואבא היה מתמוגג מנחת. גם הבן סנדר יצא לורשה וגם הוא הסתדר שם טוב. שני הבנים היו חולקים כבוד לאביהם ותומכים במשפחה בצורה יפה ומכובדת.

הבת, חיה, התחתנה עם יעקב פינקלשטיין. בן הזקונים, יהושע (העסקן הבית״רי), נשא את בתו של ר׳ יעקב קלעס. ההורים נתפנו כמעט מכל דאגה והכל הלך כשורה.

והנה נפלה המהלומה — שנת 1939, המלחמה העולמית. משה ומשפחתו וסנדר באו מורשה לאבא, הסתדרו איכשהו יחד וציפו לזמנים יותר טובים. אולם כשפרצה המלחמה בין גרמניה ורוסיה וקלגסי היטלר התחילו לְהתקרב לסארני, יצאו רבים מבני העיר לגבול רוסיה. בין אלה היו גם משה בורקו ומשפחתו, חיה פינקלשטיין ומשפחתה, והבן סנדר. רק ר׳ פסח ורעיתו והבן יהושע עם רעיתו שבימים טרופים אלה כרעה ללדת ומסיבות שונות אחרות נשארו בסארני. וכך שתו שם את כוס התרעלה עד תומה וניספו עם יתר קדושי עירנו בימי השואה הנוראים בי״ד—ט״ו באלול תש״ב.

שלמה זאנדוייס

יעקב בריק

ר׳ יעקב בריק היה ידוע בעיר כבעל מקצוע מעולה בענף החייטות, המלביש את אנשי השררה והפקידות הפולניים. תוך מגעו המקצועי עם אנשים אלה קשר אתם קשרים ובמרוצת השנים נהפך לשתדלן כל יכול.

הרבה אנשים היו משכימים לפתחו ומבקשים את עזרתו בסידור ענינים שונים, שמבחינת החוק והסדר לא היו כשרים.

ר׳ יעקב ראה בעסקנותו שליחות ציבורית והתמסר לה בכל מאודו. תכופות היה עוזב את פועליו ומתרוצץ שעות מרובות בין המשרדים השונים.

ר׳ יעקב לא ידע פולנית. שפתו היתה תערובת של מלים רוסיות, פולניות ואוקראיניות. אבל תמיד הצליח איכשהו להשיג את מבוקשו. לא סכנה אחת, שריחפה על פעולות התרבות והחברה של הארגונים הציוניים, מנע, דחה או טישטש.

זכורני, כי ביום ששי אחד נעניתי בסירוב בענין עריכת עתון בעל־פה, שצריך היה להתקיים למחרת היום, בשבת, בתיאטרון וינזובסקי. התקשרתי עם ה' בריק ועוד באותו יום הביא לי בעצמו לביתי ובשמחת נצחון את הרשיון.

ביתו בן שתי הקומות של יעקב בריק שימש מקום לכינוסי הנוער הציוני המקומי.

נוסף על שתדלנותו אצל השלטונות היה ר' יעקב פעיל כגבאי ב"מנין הציוני" ובאירגון בעלי־המלאכה.

מבחינה אירגונית השתייך לאנשי ז'אבוטינסקי, אבל לא חדל מלתרום לקרנות הלאומיות והיה פעיל בכל פעולה ציונית.

רק שלושה בנים ובת של ר' יעקב בריק נמצאים אתנו בארץ, ואילו ר' יעקב ואשתו ובני משפחתו הנותרים ניספו יחד עם קדושי סארני.

משה יוז

משפחת שמואל גייפמן

יעקב גייפמאן

משה גייפמאן

ר' שמואל גייפמאן ורעיתו מרים, בניו: בן־ציון, יעקב, משה וחיים; והבנות: חנה,ביילה ושיינצה — באו לסארני בשנת 1902.

כל הבנים והבנות היו יפים, בריאים וחזקים כשרשים של אילן חזק. אם כל משפחת גייפמאן היתה "תפארת", הרי משפחתו של ר' שמואל היתה "ההוד שבתפארת". חוץ מיפים ומעמדם החמרי האיתן, היו הם תמיד שמחים, עליזים ומלאים חדוות חיים. הם רכשו במשך זמן קצר את אהדת הציבור המקומי. הבנים והבנות התחתנו והתחילו לבנות את בתיהם שלהם.

הבן הבכור, ר' בן־ציון, יצא עם משפחתו לרוקיטנה. בשנת 1909 קרה אסון במשפחה זו. ר' בן־ציון שמע בערב אחד צעקות של שכן, שקרא לעזרה כי באו שודדים לביתו. בן־ציון רץ לעזרת שכנו ומירית השודדים נפל מתבוסס בדמו והוציא את נשמתו כעבור שעות אחדות, בהניחו אשה ושלושה ילדים. שני בניו אריה ואברהם נמצאים כיום בישראל.

כעבור זמן קצר זכה ר' שמואל ובניו יעקב ומשה בהגרלה בסכום של 10 אלפים רובל. בסכום

זה הם בנו את הבית הגדול שלהם ברחוב האנדלובה פינת וויסיולה. הבית המה מאנשים עוברי־אורח. בהיותו אחד מגבאי בית הכנסת של חסידי סטולין וגבאי של חברה קדישא התקיימו רוב סעודות „הקדישא רבא" בביתו של ר' שמואל. וכשהתאכסן אצלו האדמו"ר מסטולין, ר' משה'לה פרלוב, הגיעה השמחה למרומים.

ההרמוניה המשפחתית בבית הר' שמואל לא היתה דומה לה. שני האחים, ר' יעקב ור' משה, וגיסיהם, ר' יצחק פלייש ור' אשר גייפמאן (בן דודם), ניהלו במשך שנים רבות בשותפות את מסחרם בעצים ויערות. הם קיימו כיבוד אב ואם בדרך יוצאת מהרגיל.

ר' שמואל נפטר בשיבה טובה בשנת 1930. רוב בני העיר סגרו את חנויותיהם והשביתו את מלאכתם בלכתם בהמוניהם אחרי ארונו של האיש הנכבד הזה.

אחרי פטירתו של ר' שמואל, התחיל מצבם החמרי של בניו להתערער. קרו גם כמה אסונות. אשתו של ר' יעקב, גולדה ממשפחת צציק ונידיטש, ואשתו של ר' משה, בת־שבע ממשפחת חפץ, מתו כמעט בשנה אחת. כן מת גיסם ר' יצחק פלייש. אבלם של האחים, יעקב ומשה, היה גדול. הם לא נשאו נשים והתמסרו בכל לבם ונפשם לחינוך ילדיהם. פנחס, בנו של ר' יעקב, נמצא בישראל.

בתו של ר' משה, סונקה, מדריכת הקן של השומר הצעיר בסארני, עלתה ארצה וחיה בקיבוץ מסילות, וגם בתו, מניה, רופאת ילדים, ובנו חיים — מהנדס, בארץ.

האחים יעקב ומשה וכן ר' אשר גייפמאן היו עסקנים טובים ומסורים בחברת לינת הצדק, גמילות חסדים, חברה קדישא ובמוסדות שונים אחרים של הקהילה. הם חיכו לזמן שיוכלו לעלות לארץ ולראות בבנינה, אבל הגורל המר רצה אחרת. הם נשארו בסארני וניספו יחד עם יתר קדושי עירנו בימי השואה הנוראים בי"ד—ט"ו באלול תש"ב.

שלמה זאנדווייס

אסתר גולדמן

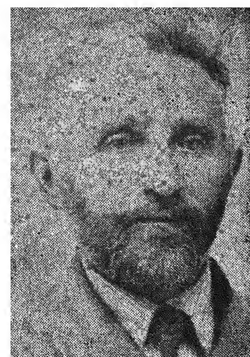
דודתי אסתר — גורל מר ביותר נפל בחלקה: היא ובני משפחתה נכחדו ללא שריד. גדולה וענפה היתה משפחת גולדמן־אוורבוך, שנתפשטה על פני רובנה, פינסק, סארני ועוד, ואחרי־תה — כאחרית כל יהדות פולין. המבוגרים וכן רוב רובם של היוסי'לך (על שם הסבא הנערץ ר' יוסף גולדמן ז"ל, בנו של הרב ר' יום־טוב שמחה מפינסק ז"ל) — כל אלה שלא עלו בעוד מועד ארצה, או שלא מצאו מקלט בארצות־הברית, ארגנטינה, אוסטרליה וכו' — הושמדו.

משפחת דודתי אסתר הוכחדה כליל. ואם זעיר־פה, זעיר־שם, ובעיקר בישראל, החלו להנץ ניצנים חדשים מתחדשים, שיש בהם משום המשך־מעט לחוט המסורת, הרי לגבי משפחת הדודה

אסתר פסק הגורל כרת ללא זכר. וצר הדבר כפליים, מאחר שדווקא לאסתר היו כל הסגולות להוריש לבני משפחתנו ממיטב המסורת היהודית של אותה יהדות מופלאה אשר ברחבי פולסייה—וולין.

היתה זו מהפכה של ממש, כשלתוך הסביבה היהודית שבגולה חדרו ליד תרבות אידיש העסיסית — הצליל הלועזי, הספר ה"אפיקורסי", יצר־הדעת האנושי־כללי. זכור אזכור עד היום אותם צלילים בשפת רוסיה, שהיתה משמיעה הדודה אסתר בחוג המשפחה בקולה הערב, אליו נצטרפו לא פעם גם קולותיהם של אבי נחום־ליפא ואמי רבקה ז"ל. שירי עם באידיש ובעברית עלו כאן בקנה אחד עם "אצא לדרך לבדי" של לרמונטוב; שירי הדנייפר והוולגה נתמזגו עם צלילי הערגה והתחיה של המשורר העממי היהודי־רוסי שמעון פרוג.

שמחה בנאור (אוורבוך)

יהושע גלויברמן

כאשר אתה מנסה להעלות נגד עיניך את דמויותיהם של אותם יהודים אלמונים אשר חלקם רב בזכות שזכינו להגיע לעצמאות ישראל בעוד הם עצמם לא זכו, צפה ועולה ומתבלטת דמותו של ר' יהושע גלויברמאן ז"ל.

מקום הולדתו — העיירה בילוהוש, בה נולד לאביו ר' אפרים גרשון (מחסידי סטולין וממקורבי חצר האדמו"ר), הטביע את חותמו עליו. העיירה אשר ינקה משורשי החסידות הסטולינאית מחד גיסא ומהציונות של פינסק ומוטילי מאידך גיסא, גידלה את ר' יהושע ועשאתהו לא רק לחסיד הציונות אלא לציוני נלהב.

החינוך היהודי—מסורתי והציוני אשר קיבל בבית אביו העניק לו, נוסף על ידיעה עמוקה ורחבה בתורת ישראל ותרבותה, גם השכלה כללית וידיעת הלשונות העברית והרוסית. הקשר עם האגודה הציונית בסטולין הסמוכה ועם הספריה הציונית שבה שימש גם בתור צינור חי לעולם התרבות הכללית ולחיים התוססים של היהדות המתעוררת, וכך הגיעו לבית גלויברמן עתונים וספרים, שהיו נקראים ללא הגבלה.

ככל בני בילוהוש ומשפחת גלויברמאן שלח גם ר' יהושע את ידו במסחר. כאשר נשא בשנת 1910 את אשתו רייזל לבית ביצ'יק מדומברוביץ, עזב כל אחד מבני הזוג את עיירת מולדתו והקימו להם בית משלהם בסארני.

עסקי מסחרו לא הרחיקו את ר' יהושע מפעילותו הציבורית העברית־ציונית. מיד בבואו לסארני התמסר לעניני הציבור והיה בין מקימי הספריה העברית, הגימנסיה העברית־רוסית וביה"ס "תרבות".

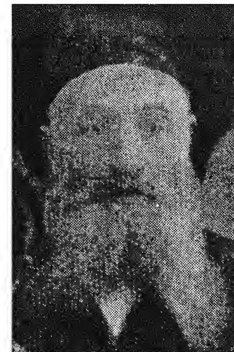
ר׳ יהושע גלויברמאן נמנה עם פעילי הציונים לפני מלחמת העולם הראשונה. בשנת 1917 היה חבר הועד הציוני העירוני, ובשנת 1920 — חבר הועד למען קרן־היסוד. הבנתה העמוקה של אשתו, רייזל, לכל הצרכים הנ״ל עזרה לו בהרבה בזה שהיא נטלה על עצמה חלק ניכר מן הדאגה לבית מסחרם, ועל ידי כך יכול היה להתפנות לפעילותו הציבורית.

מסירותו הכנה לעניני הציבור הגדילה את השפעתו בקרב אחיו. דבריו בכינוסים הציוניים למען יישוב הארץ, החדרת הלשון העברית לחיי הבית והמשפחה היו נשמעים מתוך אימון, כי ביתו של ר׳ יהושע גלויברמאן היה ידוע בעבריותו ובציונותו.

בהיותו בעל קול ערב וחוש מוסיקלי ידע להכניס להווי החג והמשפחה את השירה והזמר העבריים, אשר העמיקו את התודעה העברית־ציונית של בני הבית. כל אלה לא העבירוהו על מידותיו הנאות ולא נטעו בו שמץ של גאוה ויהירות. תמיד ראה עצמו כאחד העם, וחיוכו העניו לא סר מעל פניו.

כל בניו ובנותיו גמרו את חוק לימודיהם בבתי ספר עבריים והכינו עצמם לעליה לארץ. שתים מבנותיו — צפורה ומרים — אף הספיקו לעלות לארץ, ואילו ההורים ושלושת הילדים האחרים — שמעון הבכור, ואשר ובתיה הצעירים — השואה הקדימה אותם והם לא זכו להגשים רצונם.

בועז איזנברג

חיים גליק

יהודי עבדקן וזקוף קומה, רחב כתפיים וישר הליכות היה ר׳ חיים. איש עמל שמצא את פרנסתו בעבודה קשה, החל מהנץ החמה עד לשעות הערב, בטחנת הקמח ובבית־הבד, אליהם היו מביאים אכרי הסביבה את גרעיניהם לטחינה ולהפקת שמן.

ר׳ חיים ואשתו, שהיתה אשת־חיל נאמנה, הקימו משפחה גדולה, שבניה ובנותיה הצטיינו בחריצותם, ביושרם ובפשטות הליכותיהם. בת אחת היתה נשואה למורה דורפמאן ז״ל.

החצר הגדולה סביב ביתו שימשה מגרש משחקים לילדי החדר של חיים הולובשקה. מתוך סקרנות היינו חודרים לתוך הטחנה ומסתכלים בעבודה. ר׳ חיים היה נוהג בנו בסלחנות, ורק כשנשקפה סכנה לאחד מאתנו — הרחיקנו והזהירנו על כך.

ר׳ חיים גליק היה מהתורמים בעין יפה למען הקרנות. כשהתארגנה בעיר קבוצת ״שיבת־ציון״ לשם רכישת אדמה בארץ, היה בין ראשוני המצטרפים אליה. בביתו נתקיימה אסיפת היסוד, והתצלום היחידי שנשאר ממאורע זה נעשה בחדרו. ביתו שימש גם מקום לכינוסי נוער ומסיבות לחלוצי העיר. מכל המשפחה הענפה זכו להגיע ארצה רק שתיים מבנותיו, ואילו יתר בני המשפחה נספו יחד עם כל יהודי העיר.

משה יוז

אהרן גודל גרושקו

אהרן גודל נולד בשנת 1894. נהרג ביום ההשמדה בסארני בשנת 1942.

היה מדייק בתפילה בציבור ונמנה על המבקרים הקבועים בבית־הכנסת. אשתו עזרה לו לקיים את המנהג והיתה באה להחליפו בחנות, כדי שלא יחסיר תפילה בציבור.

את בניו חינך לתורה, למצוות וכוונם לישיבות. כשאחד הבנים התנגד לדרך שבחר לו האב, הסביר לו כדרכו באורך־רוח את העושר שבלימוד התורה ובאיצטלת תלמיד־חכם.

עניו וצנוע היה בהתנהגותו. נהג לתת צדקה, לעתים למעלה מיכלתו והאמין במאמר חז״ל שהצדקה אינה מביאה את האדם לעניות.

צבי כהנא (גרושקו)

שמריהו גרשונוק

מר גרשונוק בא לסארני עם זרם הפליטים מרוסיה בשנות 1921—1922. הוא בא מבוברויסק, שם נחשב בין חשובי התושבים היהודיים, ונודע כאיש ישר, סוחר יערות אמיד ובעל בעמיו.

בסארני השתקע תחילה באופן זמני לרגל עסקי יערות שלו בכפר טיננה והסביבה. אבל במשך הזמן תקע יסודות קבע והיה לאחד התושבים המכובדים והעסקנים המסורים בעיר.

מר שמריה גרשונוק נבחר בשנת 1932 בתור סגן יושב ראש הקהילה היהודית, ובשנת 1936 בתור יושב ראש שלה. למעשה, הוא היה היושב ראש כבר משנת 1932, מכיוון שקודמו — מר יעקב ליברסון — היה גר בדומברוביצה, וכל עניני הקהילה נחרצו איפוא על ידי מר גרשונוק.

לאחר שה׳ שמואל זינגרמאן עלה לארץ־ישראל, נבחר מר גרשונוק גם בתור יו״ר הועד למען קרן־היסוד. מסירותו של מר גרשונוק לשני התפקידים לא ידעה גבול. הוא עבד ללא לאות שלא על מנת לקבל פרס.

מר גרשונוק היה יהודי פיקח, איש תרבותי וגם שבילי התלמוד היו נהירין לו. הוא היה מהדר בלבושו ונעים הליכות, איש חזק אופי ותקיף. היו לו מעריצים, אבל גם מתנגדים, כי מטבע הדברים — מי שבא אל הציבור בדרישות, יש לו גם מתנגדים.

מר גרשונוק היה איש ישר מאד, נקי כפיים ובר לבב, שעסק בצרכי הציבור באמונה. עם כניסת הנאצים, נבחר כיו״ר היודנראט, וכפי שידוע, לקח על עצמו את התפקיד הטראגי בניגוד לרצונו ומתוך ידיעה ברורה של התוצאות העלולות לבוא.

לפי עדות האנשים שנשארו בחיים ושהיו אתו יחד בימים הקשים ביותר, מילא מר גרשונוק גם את התפקיד הטראגי הזה ביושר ובתום לב. הוא מת יחד עם בני קהילתו, שבראשה עמד כיו״ר אחרון שלה, בימי השואה הנוראה, י״ד—ט״ו באלול תש״ב.

שלמה זאנדוייס

אברהם דיכטיאר

מיום יסודו של בית־הספר העברי "תרבות" בסארני ועד סגירתו, עם כניסת הצבא האדום, שימשו בו מנהלים נכבדים ומוכשרים, בני תורה ודעת, שהיו נערצים על התלמידים והוריהם גם יחד. היו אלה ה"ה שאואר, ברנשטין, רבינוביץ ואחרים. האחרון שבמנהלים היה מר אברהם דיכטיאר.

למען האמת, יתכן שמבחינת הרמה האינטלקטואלית עלו המנהלים הראשונים על מר דיכטיאר, אבל הוא נחן במידות רבות שלא נחונו בהן קודמיו. מר שאואר מצ'ורטקוב, איש התרבות האירופית, ומר רבינוביץ, הלמדן הליטאי, שניהם לא השתרשו באקלים הסארנאי, ובינם לבין האוכלוסיה היתה כעין מחיצה. הם הרגישו את עצמם משכמם ומעלה. לעומת זאת היה מר דיכטיאר משובץ בהווי הסארנאי, כי מתוך עמו בא, בתוכו חונך וספג את ערכי המקום שבתוכו ישב.

מר דיכטיאר היה איש עממי, פעיל בכל המוסדות הציוניים, שופע מרץ וחדוות חיים. הוא לא השיג את השכלתו ואת מעמדו בחיים מתוך רווחה, אלא הגיע לכל בכוחות עצמו, ברוב עמל ויגע, כדרכה של תורה: "פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה" — כי אביו ר' שמר'ל המלמד בעיירה ברזניצה ולעת זקנתו שמש בבית־הכנסת דחסידי סטולין, לא יכול היה לעזור לו.

אברהם דיכטיאר היה בעל אופי חזק ותקיף, בעל כושר עבודה וביצוע. עבד בעצמו קשה ודרש עבודה מאומצת גם מחבריו. בשנות הנהלתו שיגשג בית־הספר ויצאו לו מוניטין בסארני ובסביבה. היו לו, לאברהם דיכטיאר, הרבה ידידים, אבל גם מתנגדים לא חסרו לו.

בחייו הפרטיים היה איש טוב לב, חבר נאמן ומסור.

שלמה זאנדוייס

חיה דננברג

היתה פעילה בתנועת צעירי־ציון, וביחוד בהכשרה חלוצית. בשנות 1918—1919 היתה חיה בין הראשונות להכשרה לשם עליה.

נמסרה אז לרשותנו ע"י משפחת בירג ומשפחות אחרות גינה גדולה לעיבוד. בתור מדריך לחרישה התנדב יהודה לאנגר (קניאזיפולר), יהודי שרוב שנותיו עסק בעבודת אדמה בכפר קניאזיפול.

בבוקר אחד יצאו כעשרים צעירים וצעירות, שביניהם הייתי גם אנוכי, להתאמן בעבודת אדמה כהכנה לעליה לארץ. חלק מהקבוצה עבדו שעתים בבוקר ושעתים אחה"צ. חיה עבדה במשך כל היום. חלק מבעלי הבתים הביטו על הענין הזה כעל משחק ילדים, אך רובם התיחסו אלינו באהדה ובעין יפה. זכורני, כשהייתי בא לגינה בבוקר השכם, הייתי פוגש את חיה כשהיא כבר עובדת במעדרה. היא היתה גם האחרונה לשוב הביתה. חיה נמצאה ברשימה לעליה עם הקבוצה הראשונה, ומשום מה דחתה את עליתה. כעבור זמן התחתנה עם המורה גלקל, שהיה מנהל בית־הספר "תרבות" בסטולין.

שאיפתה היתה להיות בין הבונים הראשונים, ולא זכתה להגשים שאיפתה זו. יחד עם בן זוגה נפלה לפני המרצחים הנאצים.

יחיאל סלוצקי

שמואל וולקון

בשנת תרפ״ב (1921־1922) נקלעתי לווילנה, ירושלים דליטא, כתלמיד הקורסים הפידאגוגיים למורים.

מר נפש הייתי על שנות שחרות שעברו עלי בצבא הפולני, בחזית ובעורף, ללא טעם ובביטול תורה. והנה נזדמנתי לחבורה של לומדים — תלמידי הקורסים הפידאגוגיים למורים, שמנו כשבעים נפש. רובם ככולם באו ללמוד ולמצוא תיקון לנפשם באהלה של תורה. מהם בוגרי ישיבות ומוסמכים להוראה, מהם סטודנטים שגלו מעל אוניברסיטאות רוסיה הבולשבית, ומהם מורים בעלי ותק שבאו להשתלם בפדגוגיה.

בין אלה הצעירים היכרתי בחור תמיר ורזה מוולין, בעל עינים פיקחיות ומחייכות, נעים שיחה ובעל הומור טוב — שמואל וולקון. צחוקו הקל ודבריו המתובלים בשנינה ובמעשה שהיה, חיבבוהו מהר על כולנו. הוא בא אלינו ותלמודו בידו: חניך הישיבה הגדולה באודיסה, מיסודם של ״רב צעיר״ וח.נ. ביאליק ז״ל, היה תלמידם של ד״ר יוסף קלויזנר בהיסטוריה, של ביאליק באגדה ובלשון, של הרב שמחה אסף בתלמוד ושל המשורר יעקב פיכמן בספרות. הם השפיעו עליו רוב טובה והתוו לו את דרכו בעתיד.

אולם מהפיכת אוקטובר סתמה את הגולל גם על הישיבה הגדולה שבאודיסה. תלמידיה נסו והתפזרו לכל עבר. אלה שהצליחו לחצות את הגבול ולחזור לפולין, השתקעו עד יעבור זעם בעיירות והחלו לייסד בתי ספר עבריים, לרכז חוגי נוער להשתלמות, והעיקר — עבודה ציונית־חלוצית, לפי המסורת שהביאו אתם מאודיסה, שהיתה מרכז התנועה הציונית של רוסיה הגדולה.

שמואל וולקון חזר לעיירתו סארני. הוא נתקבל בכבוד בחוגי הנוער המתקדם ובקרב עסקני התנועה הציונית, חבריו ומיודעיו משכבר הימים. הוא אירגן מקום תורה לילדי פליטים, עמד בראש „חדר מתוקן״, שהפך לבית ספר עברי בעל שם בכל הסביבה, ולא היתה משימה לאומית שוולקון לא נטל בה חלק, לפעמים חלק הארי.

אולם תוסס היה וצמא לתורה. חינוכם של ילדי ישראל בוולין באותם הימים היה לקוי מאוד. השלטונות שהתחלפו מפעם לפעם כפו על המקום את לשונם ותרבותם. בבתי האולפנה היהודים, עד כמה שהיו אז קיימים, לימדו ברוסית, אוקראינית, גרמנית ופולנית. שפת־האם של הילד היתה יידיש, והעברית — לשון התורה וערכי היהדות — היתה חביבה עליהם מעל לכול. אבל חסרו מורים מתאימים וחסרה שיטת חינוך ברוח הזמן ולפי תנאי המקום ובהסתגלות לדרישות מחלקת החינוך של ממשלת פולין הצעירה, שרצתה לכפות את תרבותה ולעקור מן השורש

את הנטיות הלאומיות של האוכלוסיה היהודית. על כן יצא וילקון לווילנה, המרכז לחינוך ולתרבות עברית, לקנות ידיעות כדי להקנותן אחר כך לאחרים.

בקורסים הפידאגוגיים התבלט מהר והיה מראשי המדברים. לא הסתפקנו אז בשיעורים שניתנו לנו מפי מרצים מובהקים כא. אורינובסקי, מנהל הקורסים האלה, פרופ׳ יהושע גוטמן (כעת באוניברסיטה בירושלים), ד״ר רגנסבורג, פינחס שיפמן, ד״ר עמנואל כהן ואחרים. ייסדנו חוגים להשכלה כללית, למאתימאתיקה וטבע, להיסטוריה וספרות, להוצאת ספרי לימוד — שחסרונם היה ניכר בבתי הספר — וספרי הוראה למורה, שלא יצטרך לחטט בספרות הפידאגוגית הרוסית או הפולנית. קיימנו מדי פעם בפעם מסיבות לשם תיכנון דרכו של בית הספר העברי בעתיד הקרוב ולשם חילופי דיעות וידיעות על חינוך „יהודי ואנושי״, על ציונות ותרבות וכיו״ב.

שמואל וולקון היה תמיד מראשי העושים והמעשים. מקום המיפגש, ה„בורסה״ שלנו, היה במשך היום בספרייה הגדולה ליהדות שעל שם מתתיהו שטראשון. חייקל לונסקי, הי״ד, חיבה מיוחדת היתה נודעת לו לתלמידי הקורסים האלה, שכן בני תורה היו, וכמנהל הספריה היה דואג לספק לנו את הספרים הדרושים. וכשהתגלעו ויכוחים בינינו באולם הקריאה הגדול של הספרייה, מיהר אלינו ח. לונסקי, אחז בזרועותינו והכניסנו לפני ולפנים, לחדר המיוחד שם, בו נמצאו כתבי יד חשובים, כדי שלא נפריע לשאר המעיינים בספרים.

מקץ שנה סיימנו את הקורסים הפידאגוגיים. כל אחד פנה לעברו ולפינתו. אולם כל אחד תפש מקום ראוי להתכבד בו בהוראה ובחינוך הדור. כל אחד פתח לו במקומו „מעבדה״ לחיים החדשים, בית יוצר לתרבות עברית חלוצית ומתקדמת בשביל ילדי ישראל. מאז לא ראיתיו עוד. אבל החלפנו מכתבים וקיבלנו תכופות דרישות שלום אהדדי. אני נאלצתי לאחר שנתיים לצאת את פולין. הוא השתקע ברוקיטנה, שם ייסד וניהל בהצלחה ובמסירות רבה בית ספר ״תרבות״ ועמד במשך שנים אחדות בראש חיי התרבות והתנועה הלאומית. ממנו ראו ולמדו עשרות מורים בסביבה וביתו היה בית ועד לתלמידי חכמים ולעוסקים בצרכי ציבור ותרבות באמונה. אחר כך גלה לכמה מקומות תורה והוראה אחרים, עד שנקלט בוולקוביסק, עיר ואם בישראל, נודעת בתרבותה ובחיי הרוח של יהודיה.

בימי הכיבוש הרוסי של מלחמת העולם השניה, כפו עליו ללמד ביידיש ובכלל לא ללמד את ילדי ישראל. זה דיכא אותו והוא התהלך כצל. מעשי ידיהם של בחירי העם טובעים בים — התבטא, ואין מציל.

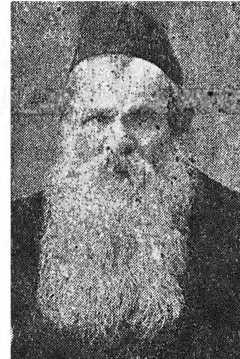
והנה קרבה גם השואה. בחירוף נפש המשיך במחתרת בחינוך הדור, בהקהילו קבוצות חניכיו לתורה ולציון. והנה נשבה האיש ונתפס והועבר עם אשתו המורה ועם בתו למחנה הריכוז, שכל באיו לא ישובון. בתו עונתה לעיניו עד מוות. ולא רחק היום והוא נשלח, יחד עם רעייתו, לגיא־צלמוות, לכבשני טרבלינקה. ונפסק אתו הקשר לעד.

רק שנה אחת היינו יחד, בצוותא, ומני אז חלפו שלושים ושמונה שנים. רק שנה אחת. אולם יש קונה ידידות לכל החיים בשנה אחת. וכזה היה שמואל וולקון.

עברו שלושים ושמונה שנים ועוד תמונתו עומדת נגד עיני. עוד מהדהד באזני קול צחוקו המשובב, עוד מרחפת לפני דמותו של האמן הפידאגוג, של המורה־התלמיד, של החבר העסקן בצורכי תרבות באמונה ובתום לבב.

תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

ד״ר יום־טוב לוינסקי

פנחס זאנדוייס

(פיניה מושקה'ס)

אבי נולד בברזניצה הסמוכה לסארני. ברזניצה היתה עיירה נידחת, ועם קומה של סארני — ירדה לגמרי מבחינה כלכלית. רוב תושביה היהודים יצאוה, והמעטים שנותרו בה מצאו את פרנסתם בקושי. לרוב היו נאלצים לנדוד עם סחורתם ל״ירידים״ שבסביבה כדי לקיים את משפחותיהם בלחם צר ומים לחץ.

משפחתנו עברה לגור בסארני עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה. הבית שקנינו, עמד במרכז העיר. הוא שימש מקום מפגש ואכסניה לכל בני ברזניצה, שנזדמנו לסארני לרגל עסקיהם. לא פעם הסתפקה המשפחה באחד החדרים הצרים, כשכל הבית היה תפוס על ידי אורחים. לא עברה סעודה אחת בלי שאבא יזמין את האורחים להשתתף בה וגם בברכת המזון ב״מזומן״.

אלה שהכירו את אבא מקרוב, העריצו אותו וראו בו אדם בעל לב רחום. חבר ועד הקהלה היה ותמיד היה לו דין ודברים עם הרוב בשל חלוקת כספי התמיכה לנצרכים. משלא הצליח לשכנע את חבריו בועד הקהילה, חזר על פתחי תושבי העיר ואסף סכום כסף כ״צדקה בסתר״ — והגיש למשפחה הנצרכת.

אבי היה יהודי חרד, קשור היה בכל נימי נפשו לדת ולמסורת. בעל תפילה מצויין וראש המדברים ב״שטיבל״ של חסידי־סטולין היה. עסק בצרכי ציבור, ויסד חברת ״לחם־עניים״. מדי שבוע חזר על הבתים ואסף סכומים צנועים בשביל משפחות שמטה לחמן נשבר. בחלקי נפל הכבוד למסור את הסכומים לנזקקים... גם בבחורי הישיבה שלמדו בעירנו טיפל אבא במסירות ודאג למחסורם. מדי שבת הם סעדו על שולחננו. השולחן היה צר מהכילם. אמי החורגת ובני הבית התאוננו על העבודה הרבה הנגרמת, ואבא בשלו: ״לפום צערא אגרא״, במידה שהטרחה יותר רבה — השכר בגן־עדן יותר גדול.

כאשר נסגרה הישיבה מחוסר אמצעים, דאג אבא לילדי העוני שבתלמוד־תורה. את כל עניני ההזנה, ההלבשה והנקיון שלהם הטיל על עצמו, דאג למקומות אוכל ולינה, הובילם למרחץ ולספר, והחשוב ביותר — הלבישם ״טלית קטן״ והשיג בשבילם תפילין בהגיעם למצוות.

אבא פעל למען הציבור בכל נפשו ומאודו.

אסתר זאנדווייס-פיש

אהר׳ל זאנדוייס ואשתו רבקה

בעודו נער התחיל לעבוד בהנהלת חשבונות בבנק הראשון בסארני, שנוסד לפני המלחמה הרא־שונה, בשם ״חברה לקרדיט הדדי״.

בשנות המהפכה ברוסיה, שנות פרעות המלוות שוד וביזה, פעל אהר׳ל באירגון עזרה לפליטים ולנצרכים שנושלו ממקומות מגוריהם. אהר׳ל היה פעיל בועדות שונות. בהסתדרות הציונית הקדיש הרבה ממרצו לועדת התרבות. כשהתארגן בסארני ״חוג חובבי הבימה״ תפס בו אהר׳ל אחד המקומות הראשונים. מילא תפקידים ראשיים בכל המחזות שהוצגו.

נמנה אהר׳ל כל ימי ישיבתו בסארני עם חברי הועד של ההסתדרות הציונית — היה בין מיסדי הסניף של צעירי ציון וחבר הועד שלו.

בשנת 1919 נשא לאשה את המורה רבקה לבית ויסמן מקרמניץ. כעבור שנה עבר הזוג לקרמ־ניץ, מקום מגורה של משפחת אשתו. גם במקום מגוריו החדש היה אהר׳ל פעיל ועוסק בצרכי ציבור וההסתדרות הציונית.

יחיאל סלוצקי

פנינה זאנדוייס

הילדים הם משוררי חיינו. הם קמים בבוקר ושירתם בפיהם. כל הגיגיהם ודרכי חייהם ספוגים דמיון ואשליות הממתיקות את החיים.

אך יש ואנו נפגשים בילדים אשר רוח השירה אינו זונח אותם אף כשהם גדלים והולכים. אנו מביטים בעונג על נטע נאמן כזה, העולה ומשגשג להפליא. משנה צער אנו מצטערים על פתיל חיים כאלה, הנקפדים ללא עת.

נטע שעשועים כזה היתה פנינה. כבר בבית־הספר היא הצטיינה בחשיפת הצד השירי שבחיים. עוד בגיל רך, בהיותה בת שמונה, בחרה לה שם ספרותי "פ"ז". היא כתבה שירים על חלומותיה ועל ההווי המקיף אותה, על בית־הספר, על הסביבה הקרובה ועל משאת הנפש הרחוקה — החיים בארץ־ישראל. היא קשרה קשרים עם המשוררים בארץ, ובעיקר עם דוד שמעוני, שהכיר בכשרונה, עודד אותה ונסך בה תקוה לעתיד. הוא שלח לה למזכרת את האידיליה שלו "שיאונה".

בגיל עשר נתייתמה מאביה, אולם הקשיים שנערמו בחייה לא הפריעו לה בהתפתחותה הרוחנית. היא התחילה לפעול בארגון הנוער, ייסדה את גדוד "בני־יהודה", שמטרתו היתה הפצת השפה העברית בחיי יום־יום. היא היתה רוח החיים בקרב ילדי סארני, והכל, גדולים וקטנים, אהבוה והעריצוה.

משגמרה את בית־הספר היסודי, נתקבלה בגימנסיה העברית בפינסק. את האמצעים לקיומה שאבה מנתינת שעורים פרטיים. בשנת 1939 סיימה את לימודיה בגימנסיה בהצטיינות. עוד טרם הספיקה להגשים את חלומה ולעלות לארץ ישראל והנה היתה בה יד הגורל: היא ומשפחתה הושמדו בשואה.

משה יוז

הַשּׁוֹמֵר הָעִבְרִי

כָּל הַמּוֹשָׁבָה שְׁקוּעָה בִּתְנוּמָה,
יָרֵחַ חִוֵּר בִּמְרוֹמִים מְטַיֵּל,
וְהַכּוֹכָבִים רוֹמְזִים מִמַּעַל בְּחֶדְוָה:
„מַה טֹּבוּ מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל!"

וְשָׁם עַל־פְּנֵי הַגִּבְעָה הָרָמָה
יִצְעַד שׁוֹמֵר וְלִבּוֹ פּוֹעֵם,
וְאֵשׁ יוֹקֶדֶת בְּעִמְקֵי הַנְּשָׁמָה
אֵשׁ אַהֲבָה לְעַמּוֹ הַלּוֹחֵם...

יְרִיַּת זֵדִים פִּלְּחָה הָאֲוִיר,
אַךְ שׁוֹמֵר אַרְצוֹ לֹא יִפְחַד לֹא יָגוּר
כִּי קוֹל הַמּוֹלֶדֶת קוֹרֵא לוֹ תָּדִיר
„אַל תִּסּוֹג לְאָחוֹר!"

פ"ז

מינדל ולייזר ז'וק

אמי מינדל ז"ל — כל ימיה היו ספוגים עמל לאין סוף. בראש דאגותיה היה חינוך ילדיה. בכל כוחה השתדלה לא לפגר אחרי בעלי היכולת ולשלוח את ילדיה ללמוד תורה בערי המחוז. זה חייבה לעבוד ולעמול כפליים.

אבי לייזר ז"ל היה איש עמל. הוא התחיל לעבוד בגיל רך בפחחות. ראשית עבודתו היתה בכיסוי גגות של פח על כנסיות רוסיות בערי רוסיה כגון מוסקוה וכו'. כן עבד במוסכים של מסילת הברזל. יחד עם זה היה איש אדוק וחסיד נלהב של הרבי מסטולין. אהב לעבור לפני התיבה וכיהן שנים הרבה כגבאי בבית הכנסת הסטוליני.

במשך הזמן עזב את הפחחות ובהשפעת אמי עבר למסחר בנפט, קמח, תבואות, מלח וכל הבא ליד. אבי שהיה ישר לב, התקשה מאוד בהתעסקות זו.

שמחה אמיתית היה אבי שמח בבוא הרבי מסטולין. אז רקד בדבקות עם כל יתר חסידי סטולין.

בבית־הכנסת של חסידי סטולין היה אבי עובר לפני התיבה והיה נקרא "לייזר הגדול", משום שבבית־כנסת זה התפלל גם לייזר סוסניק, שגם הוא עסק בפחחות וקראו לו "לייזר הקטן", כי היה נמוך קומה.

בכלל היה בית־הכנסת של חסידי סטולין משמש לא רק לשם תפילה. שם היו משוחחים על פוליטיקה, על מסחר, על כל מה שהתרחש בעיירה. שם היו מפיגים קצת את הצרות היום יומיות. שם היו זורקים איש על רעהו מגבות רטובות, כדורי שלג. כשזה היה מרגיז לבסוף את אחד מיושבי המזרח, היה קם וצועק: "הוציאו את השייגץ", אף על פי שלא ידע מיהו, ובעצמו היה מתחבא מרוב פחד מאחורי ה"עמוד".

התפילה עצמה נאמרה ע"י המתפללים בהתלהבות רבה, עד כדי צעקה, "בקולות ובברקים", ואפשר היה לשמעה במרחק רב. אחד החסידים הנלהבים הצריד לגמרי את גרונו מקריאת "שמע־ישראל", עד שהצרידות נעשתה סמל לחסידות. כמה מהחסידים התקנאו בחברם, ועשו הכל על מנת להצריד אף הם את קולם, ואף הצליחו בכך...

לפני שמחת תורה התכונן אבי לחג גדול זה. ומי שלא ראה שמחת תורה אצל חסידי סטולין, אינו יודע שמחה מהי.

בליל ההקפות הראשון היו בכל בתי הכנסת גומרים מהר את התפילה, מאחר שהכל רצו לבית־הכנסת של חסידי סטולין. שם היה מה לשמוע ולראות. לא לחינם קראו הגויים ליום זה "היום המשוגע". שמחה זו היתה גורפת עמה מתנגדים מובהקים. החסידים היו מהלכים מבית לבית ומוציאים מהתנורים את האוכל, ובעיקר את "הצימעס", והיו משתוללים במשך שני ימים ושני לילות.

על אף השמחה הרבה, היה חג זה מבשר גם את בוא החורף. במוצאי חג היו כבר שרים את הפזמון: "אף ברי, דער ווינטער קומט שוין צו. די שיך זענען צעריסן, דער דאַך הייבט שוין אָן גיסן — און קיין געלט איז נישטאָ".

כך אבי, וכך רבים בעיירה, היו מוצאים פורקן בחסידות, שהיתה משכיחה את הפוגרומים, את הפטלורים, את ההטמאנצים, את הדניקינצים, את ההאלרצ׳יקים, את הגדוד ה־9 של האוקראינים בצבא הבולשביקים, ואת כל צוררי ישראל למיניהם.

יוסף שרוני (ז׳וק)

משפחת צבי זוליאר

צבי זולר הגיע לסארני לאחר המהפכה ברוסיה. בחירוף נפש "גנב" את הגבול יחד עם הרבה בחורים צעירים, חברי "צעירי־ציון" ו"דרור", שמגמת פניהם היתה ציונה, ועירנו שימשה להם תחנה ומעבר.

בחור שחרחר, עדין נפש, יודע ספר ואוהב ספר — כזה הכרתיו בבואו לסארני. בתחילה חלם על המשכת לימודיו, שהופסקו בגלל תהפוכות העתים, אבל לאחר שהקשרים עם הבית נותקו כליל, נאלץ לדאוג לקיומו והחל לעסוק במסחר ובפקידות.

כעבור זמן קצר הצטרפה אליו, מתוך סכנת נפשות, אשתו שיינדל — חברתו לחיים. היא היתה

צעירה משכילה, בת כפר נידח, שהצטיינה בידיעותיה העבריות המושלמות ובהשכלתה הכללית.

הם בנו בית בסארני, הקימו משפחה וטרחו ועמלו לחנך את שלושת בניהם. הבכור נשלח להשתלם בסמינאריון למורים בווארשה, ועם פרוץ המלחמה הצטרף למשפחה. עם נסיגת הצבא האדום מסארני, נמלט לרוסיה, ובעיר ילוטרובסק הועסק בהשטת עצים בנהר. בעודו מתכונן לגיוס לצבא כדי לנקום בצוררי עמו ומשפחתו — טבע בנהר.

לפי הידיעות שקיבל על קורות משפחתו בזמן הכיבוש הנאצי, אולץ צבי זולר ע״י הצוררים לרעות חזירים וכל המשפחה הצטופפה בחדר צר, לאחר שפצצה עקרה את כל החלונות והדלתות בבית. חייהם של כל בני משפחת צבי זולר באו לקיצם ביום ההריגה של קדושי סארני, ולא נשאר מהם זכר.

יעקב צוק

וולפל זינגר

אין לתאר את שמחתו של אבי, וולפל ז״ל, בעלותי לארץ. תקוותו היתה שבעקבותי תעלה כל המשפחה. בכל מכתב אלי היתה הבקשה: השתדלי, עשי כל הדרוש כדי שכולנו נעלה לארץ.

הייתי צעירה ובלתי מנוסה, ומצאתי לנחוץ להתיעץ עם מכרים וידידים. היו ביניהם שהזהירוני, שלא אעיז להביא את המשפחה לארץ ולא אהרוס את מעמדם בסארני. לאסוני ולאסונם קיבלתי את האזהרה ונרתעתי.

המחשבה שאני הייתי הגורם לזה שהם לא עלו לארץ, מקננת בלבי כל ימי. את שעבר אין להשיב, אך אין לי ניחומים.

ברוריה זינגר-קרון

משפחת איציה זינגר

משפחה גדולה ומרובת ילדים היתה. הגורל רצה כי ר׳ איציה יצטרך לגדל ולחנך ילדים מ־4 נשים, שנשא בזו אחר זו. למזלו מצאו הילדים בעצמם את דרכם. הבנים משה ויוסף פתחו בית דפוס גדול ומודרני בסארני. הבן יוסף היה חבר פעיל ב״פועלי־ציון״ בסארני וניצל את קשריו עם השלטונות לטובת המפלגה. בעזרתו ועל שמו התקיים זמן רב אולם הקריאה של פועלי־ציון בעירנו. הבן זאב שלמד גם הוא את מלאכת הדפוס, נשאר ברוסיה. שאר המשפחה נספתה בשואה.

ר׳ איציה בעצמו הגיע לגבורות ומת כמה חדשים לפני בוא השואה.

מרדכי פצ׳ניק

מנדל זינדל

ראש המשפחה ר׳ מנדל בא לסארני מסטיפאַן. ההצלחה האירה לו פנים בסאַרני עד שהגיע לדרגת ״גביר העיר״. ר׳ מנדל אהב לעסוק בצרכי צבור ושימש שנים רבות בתור פרנס במועצת העיריה מטעם הסוחרים. כן פעל רבות לטובת תושבי העיר במוסדות הממשלתיים. הוא השתדל למען הקלת עול המסים שהוטלו על התושבים ללא רחמים והתחשבות. מצבו הכלכלי האיתן איפשר לו להתנגד לקו הרשמי והודות לתקיפותו זכה להצלחה במעשיו.

למנדל זינדל היתה משפחה מרובת ילדים, והוא היה אב מסור שדאג לסידורם. רצה הגורל והבסיס הכלכלי המוצק של משפחת זינדל היה בעוכריה, כי הוא גרם לכך שאף אחד מצאצאיו לא עזב את העיר ולא עלה לארץ ישראל.

כל המשפחה מרובת הילדים והנכדים נספתה בקבר האחים של תושבי סארני.

משה יוז

חיים חניס

אבינו, חיים חנס, נולד בברזניץ. למד בישיבה והיה בקי במקורות העתיקים, הצטיין בהליכותיו ובמידותיו הנאות.

במקצועו היה סוחר יערות ועצים. היה אהוב ומכובד על הכל. בזמנו היה פעיל מאד בעניני ציבור, גבאי בבית הכנסת של "הסוחרים", בקופת גמילות חסדים ובמוסדות ציבור אחרים. חלם על עליה לארץ, אולם חלומותיו לא התגשמו. נספה בהרג ההמוני ביערות סארני. אחותנו אסתר נולדה בסארני ב־1915, למדה בבית־הספר העממי "תרבות" והמשיכה את לימודיה בבית־ספר תיכון בוילנה. לבסוף נתקבלה בבית־הספר התיכון הממשלתי בסארני וסיימה אותו בהצלחה. זמן מה עבדה בפנקסנות ובהוראה.

יפת תואר היתה. הליכותיה ועדינות נפשה חיבבוה על יודעיה. כל ימיה היתה כמהה לתורה ולדעת. לפני פרוץ המלחמה יצאה שוב לוילנה לעבוד ולהשתלם, אך בגלל המצב חזרה הביתה. בימי המשטר הרוסי נשלחה על ידיהם ללבוב להשתלם בשפה הרוסית. בזמן קצר מאד התקדמה בשפה ונתמנתה בתור מנהלת דואר.

נחמה ופסח חניס

אברהם טורקניץ

אברהם טורקניץ היה האדם הראשון שהכרתי בסארני עם הגיעי אליה בשנת 1922 כדי להשתקע בתוכה. ולא במקרה! כי מי אם לא אברהם יקבל הראשון ויקלוט אזרח חדש בעיר? כן, אברהם היה האיש, אשר בגילויי מסירותו הנפלאים הוכיח לי שאהבת דויד ויהונתן אינה אגדה. גישתו, המיוחדת לו, לבו הרחב וקסם אישיותו שבו את לבי וברית אחים נכרתה בינינו באותו היום ולעולם ועד. כעבור יום אחד בלבד הייתי ביזמתו לחבר שווה־זכויות וחובות בקבוצה הציונית הפעילה ורבת המעשים, אשר הוא וחיה גכטמן היו עמודי התווך שלה. ובערב של אותו יום נתקבלתי בבית הוריו, בית ששימש לי — ללא הגזמה כלשהי — מקור של שלוה־נפשית והתרוממות רוח מאז ועד יומי האחרון בסארני. כל המשפחה היתה אז בת חמש נפשות: האב, האֵם, אברהם, מרדכי אחיו ואחותם היחידה שרה׳לה (כך קראו לה בבית) שתבדל לחיים. כולם כאחד, על אף השוני והבדלי ההשקפות שביניהם, הצטיינו בתכונה משפחתית משותפת — הכנסת אורחים. בבית הזה הרגשתי את עצמי מן הרגע הראשון כבן המשפחה ממש.

האוירה המיוחדת ששׂרדה בבית הזה נוצרה קודם כל בזכות ההורים: האב צבי ז״ל — ירא שמים, סמל התום והיושר, מתלמידיו של ר׳ לוי יצחק ז״ל. כשם שהאמין בדבקותם של שלושת ילדיו במסורת המשפחתית, כן האמין באמונה שלמה שאין בכלל יהודי אשר יחטא. מן היום הראשון בו התישב לימיני בסעודת נשואי, הוא היה ראשון האורחים בכל חג משפחתי שלנו. הוא לא היסס מעולם להגן עלי בפני כל פגיעה ודיבה רעה כלשהי.

האֵם רחל־לאה ז״ל — אשה ואם מסורה ללא גבול, אשת חיל מובהקת, אשר בחכמתה ותבונתה שימשה דוגמה ומופת לכל מכריה, טובת לב ושופעת אהבה. גילויי אהבתה אלי בצורות שונות ובכל הזדמנות הגבירו ביתר שאת את הוקרתי ואהבתי למשפחה יקרה זאת, ובמיוחד לבנם אברהם, אשר כל סגולות הוריו אשר השכלתי למנות ברשימתי זו והרבה שלא הבאתי כאן, הונחלו לו. בעל לב יהודי חם היה, מוכן ומזומן בכל עת להושיט עזרה, למעלה מגדר יכולתו, לכל הזקוק לה. לא פחות משהקריב את עצמו למען הוריו, אחיו מרדכי ושרה אחותו בארץ ישראל, ידע להסתכן בכל מאודו למען ההגנה על סתם יהודי שקופח ע״י מישהו בזכויותיו. ישר ללא גבול היה ביחס לכל אדם ובכל התנאים.

במשך כל שנות קיומה של הקהילה בסארני ייצג בה אברהם בנאמנות את מפלגתו — התאחדות—פועלי־ציון. באמון הבלתי מעורער שרחשה לו כל העיר, ללא הבדל מעמד או מפלגה, בעבודתו בתור סגן יושב ראש הקהלה, הרים את קרנה של הקהילה כולה והיה לכבוד המפלגה, אשר חבריה בחרו אותו לתפקיד מכובד ואחראי זה.

במשך הזמן האחרון שלפני האסון נזדמן לי לעבוד במחיצתו. במשך שנה תמימה ראיתיו יום־יום עד שנפרד ממני לעולמים. יהא זכרו וזכר כל משפחתו ברוך.

ישראל קרבי (קורובוצ׳קה)

אהרן מיאסניק

בין היהודים שהושמדו בסארני היו גם הורי היקרים, ר׳ אהרן ופרומה מיאסניק; אחי מרדכי ואשתו אלטה, בת הרב ר׳ חיים מנדל קוסטרומצקי, ושתי בנותיהם: שפרה׳לה ופיגה׳לה; אחותי חיה ובעלה ישעיהו לופטין, ואחותי חנה׳לה.

נמסר לנו שבשעה שהובילו אותם למקום ההריגה התנחם אבא ואמר: ״אני מלא תקוה, שחלק ממשפחתי יינצל ויישאר בחיים, וזמנם של הרוצחים להשמיד את כולנו לא יצליח בידם״.

אבא בא לסארני בשנת 1898 בערך. הוחל אז בבניתה של תחנת הרכבת. חנותו של אבא היתה החנות הראשונה. במקום התגוררו פועלים (ללא משפחותיהם), קאצאפים, שהובאו מרוסיה. רק כעבור זמן מה אפשר היה להביא גם את אמא לסארני.

אבא היה יהודי דתי, שומר מצוות קפדני. הקאצאפים כיבדו אותו. פעם בליל שבת לאחר הסעודה נכנסו שני קאֲצאַפים שכורים למחצה ודרשו למכור להם סיגריות. אבא הסביר שאיננו מוכר בשבת. הקאֲצאַפים איימו שירצחו אותו נפש. אבל אבא עמד על שלו וטען: ״עשו בי כרצונכם — את השבת לא אחלל״. לאחר שנוכחו שזוממם לא הצליח, שינו את טעמם, ואחד מהם הודה, שבגלל עמדתו התקיפה של אבא הפסיד סכום כסף בהתערבות, הואיל והיה בטוח שישיג סיגריות מהיהודי גם בשבת.

לפני מלחמת העולם הראשונה שרת אבא בצבא הרוסי שלוש שנים רצופות. גם עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה גוייס בין הראשונים. במשך כל שנות שרותו בצבא כילכל את עצמו בלחם יבש ומים ולא טעם מן המאכלים הצבאיים, מטעמי כשרות.

בזמן המלחמה, כאשר אמא נשארה לבדה עם ילדים קטנים, התנפלו הגויים, תושבי העיר והסביבה, יחד עם אנשי צבא, על ביתנו ושדדו מכל הבא ביד. עמל של שנים הלך לטמיון. את אמנו אילצו לעזוב את הבית. נלא — איימו לרצחה נפש יחד עם הילדים. כשאבא חזר מהצבא נאלץ להתחיל הכל מחדש.

אבא היה גבאי בבית־הכנסת של חסידי סטולין, את תפקידו מילא במסירות ובהתלהבות.

כאלה היו הורי, הם עמלו קשה לפרנסתם ולגידול ילדיהם, הסתפקו במועט והשתדלו לחיות חיים כשרים וטהורים בלי לקפח את מישהו.

רוצחים גרמניים שפלים בהשתתפותם הפעילה של תושבי המקום הנוצרים רצחו את כל יקירינו.

יהודית מיאסניק-דוברוביצקי

בית ניסמן

בית ניסמאַן היה שם דבר בעירנו. היתה זאת משפחה ענפה של לומדי תורה ויודעי ספר; פעילים בשדה החינוך, התרבות והקרנות הלאומיות; ועוזרים בידיעותיהם גם בכתב ובמכתב

לנזקקים, גם הנהלת החשבונות של רוב המוסדות הציוניים־ציבוריים בעירנו נעשתה על ידיהם שלא על מנת לקבל פרס.

אבי המשפחה, משה ניסמאן מליביקוביץ, אוהב שלום ורודף שלום היה, אדוק בשמירת מצוות ומקיים „ואהבת לרעך כמוך״; מעורב בהוויות העולם והעתונות דאז — ״הצפירה״, ״היום״ ו״היינט״; אחר כך אהוד ונאמן על הבריות, גם הלא־יהודים ומוסדות ממשלתיים, בשל יושרו במשא־ומתן ובמסחר.

עד למלחמת העולם הראשונה ניהל עסקים גדולים ומוצלחים עם בעלי אחוזות על ״נאמנות״ בעל פה בלבד, בלי חוזים כתובים ובלי שטרות. ובהצליחו קיים במלואה מצוות ״ותמכת באחיך״ על־ידי ״מתן בסתר״ וגמילות חסדים. אֵם המשפחה, עטל, עזרה על ידו. בכל יום ששי — יחד עם הכנת השבת בשביל בני ביתה הכינה גם חלק לנצרכים. משה ניסמאן היה בין העוסקים בצרכי ציבור באמונה, ממיסדי ופעילי ״לינת הצדק״, ״תלמוד תורה״ וכו׳.

הוא היה מחסידי סטולין, אבל לימד משניות ועין יעקב בבית הכנסת הברזנאי. בזמן הפילוג בחסידות סטולין היה הוא המקשר ומשכין שלום בין שני הצדדים. היה אהוד מאוד על החסידים הצעירים יותר. לפי הצעתו, בהיותו חבר בהנהלת הקואופרטיב להספקה עצמית עם תום מלחמת העולם הראשונה ובתמיכתם הפעילה של ה״ה דוד בירג, שמואל זינגרמן, יוסף חרפק, גדליהו מוריק, ברוך גוניק, יהושע גלויברמן, יעקב יוז ואחרים, נרכש ברווחי הקואופרטיב הבית של בית־המשפט הצארי ונוסדה שם גימנסיה רוסית־עברית, שנהפכה אחר כך לבית־הספר ״תרבות״ המפואר בעירנו.

הוא חינך את ילדיו חינוך חילוני ועברי מסורתי כאחד. בד בבד עם תלמוד ״ראם״ וילנא, ״מגיני ארץ״ ו״מורה נבוכים״ לא פסקו מביתם ״הצפירה״, ״היום״, ״השלוח״, ״החבר״, ״שבלים״ וספרים עבריים בהוצאת ״תושיה״.

ביתם וחצרם — בית גדול ומרווח היה, בית ועד לאורחים ולנוער — חברי הילדים. יהודי ליביקוביץ והכפרים הסמוכים כולם היו מתארחים אצלם וגם עשרה אורחים היו מוצאים שם מקום. היו מסירים דלת גדולה, מניחים אותה על שני כסאות — והמיטה מוכנה. המיחם הגדול רתח על השולחן ושיחה וויכוח בפוליטיקה ובהויות העולם גולגלו עד חצות. ואמא עטל שמרה על כולם ומעולם לא גערה בילדים ולא בחבריהם.

הבן הבכור נחמיה היה מראשוני המעצבים של החיים הציבוריים בעירנו. זמן מה היה גם חבר בעיריה. מסר חלק גדול מספריתו ברוסית ועברית לספרית ״תרבות״. חלק זה שימש בתור יסוד לפתיחת הספריה.

הבת ביילצ׳יק — מהבנות הראשונות שלמדו בבית־ספר רוסי, אבל בחברה דיברה יידיש ועברית. כשנעצרה באמתלת שוא על ידי שלטונות פטלורה עם קבוצה גדולה של בני ערובה, הרהיבה עוז בזמן החקירה להכחיש את האמתלה ולדרוש את שחרור העצורים.

הבן יהושע היה חניך ישיבת לידה, מיסודו של הרב ריינס. היה ממש אנציקלופדיה חיה, בעל מטען תרבותי רב בשטחי היהדות. הוא היה המורשה הראשון של הקרן הקימת לישראל בעירנו, מעוזריו הקרובים של שמואל זינגרמאן. השתתף במפעלי תרבות רבים.

הבן אָשר הצטיין בעבודתו ובתפיסתו המהירה. היה בולע ספרים מכל הספריות בעיר, עבריות ולועזיות. נעים הליכות ומקובל על חבריו, מסר מידיעותיו ומזמנו למען ארץ ישראל במוסדות תרבות בעירנו, והיה מעורכי ״הכוכב״ (בטאון מקומי בכתב־יד). מקום המערכת היה בבית ניסמאן. בין המשתתפים היו שלמה מוריק, ויבדלו לחיים משה יוז, שמחה פינקלשטין, פלסקון

וזאב זינגרמאן. הוא קיווה לעלות לארץ, אבל לא הגיע ונספה עם אשתו ובתו יחד עם כל המשפחה ניסמאן.

הבת אסתר, בלמדה בגימנסיה באודיסה, זכתה לשמוע הרצאות מפי המשורר ח.נ. ביאליק. היא היתה מורה ומחנכת בבתי־ספר תרבות בעירנו ובעיירות סטפאן, רוזשישץ׳ ודובנו. היתה פעילה בהסתדרות המורים. בהיותה מורה בימי השלטון הקומוניסטי אחרי 1939 ניסתה להת־קומם נגד לחץ ההתבוללות וההתכחשות לכל דבר יהודי.

שרה׳ל — מקובלת היתה על חברותיה. יחד עם איטקה כץ, בתו של פסח־אליה שו״ב, דאגה להמציא סעד לנצרכים. היא היתה מורה בתלמוד תורה.

אברהם — היה בעל נפש עדינה ובעל ידיעות גדולות בתלמוד. יותר אדוק מאחיו, מפעילי המזרחי בעירנו.

הבן הצעיר חיים היה בחור כארז. יצא להכשרה לקיבוץ ניסביז׳ ובאראנוביץ׳. משם גוייס לצבא הפולני. הוא השתחרר באמצע 1939 ותיכף התמסר לעבודה בסניף ״החלוץ הצעיר״ ו״החלוץ״ בעירנו. עמד בקשר הדוק עם מרכז החלוץ ותיכנן את דרכו בעתיד.

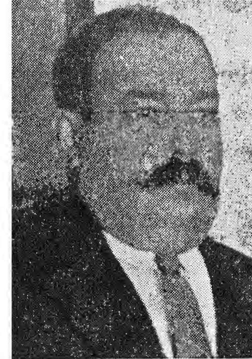
ביום 15/8/39 בלילה — והוא אז בעצם הסיכום של מפעל השקלים של מחנה ארץ ישראל העובדת בעירנו, — גוייס לפתע יחד עם בחורים אחרים, ביניהם פנחס פרלשטין, שנלקח מתחת לחופה, נח צודיק, משה׳ל פרלשטין — בנם יחידם של שמואל וקריינה, בבל ציפרין — בן יחיד, אלתר שטיין, ישעיהו זאלצמאן, קופל פולישוק, ישעיהו לופטין — חתנו של אהרן מיאסניק ועוד. העיר היתה אז כמרקחה — הרגישו כבר את השואה המתקרבת.

לאחר שבוע נשלחו הבחורים בקרונות מסע אל הגבול הגרמני. עוד הספיקו לקבל מהם גלויה אחת ממקום חנייתם ליד הגבול הגרמני. הם עמדו בקו הראשון בחזית המלחמה, וכמעט כולם לא חזרו. אחדים כתבו זמן מה מכתבים מהשבי, ורובם נעלמו עקבותיהם לגמרי.

שרה׳ל ניסמאן, אחותו של חיים, לא נרגעה והמשיכה בחיפושיה. היא השתדלה להשיג ידיעות מכל נוסע בתחנת הרכבת. גם כל פניות דרך הצלב האדום לא הועילו. חיים ויתר הבחורים לא חזרו.

מכל המשפחה הענפה נצלו רק אהרן והאחות הצעירה סוניה (סוסל), הנמצאים כעת בארץ.

אהרן ניסמאן

אלתר פאַסמאַן

ר׳ אלתר פאסמאַן האָט זיך באַזעצט אין סאַרני, ווען ס׳איז נאָך קיין שטאָט נישט געווען, נאָר אַ באַן־סטאַציע, ״פּאָלסטאַנאָק״, ווי מ׳האָט עס גערופן אין צאַרישן רוסלאַנד.

שטאַרק צוגעבונדן צום ישוב, האָט ה׳ פאַסמאַן יאָרנלאַנג געטריי רעפּרעזענטירט די יידישע באַפעלקערונג אין די שטאָטישע מאַכט־אָרגאַנען. ער איז געווען אַ געוויילטער ״לאַווניק״ (ראַט־מיטגליד) אין מאַגיסטראַט אין משך פון לאַנגע יאָרן פון דער פּוילישער הערשאַפט אין סאַרני.

ער האָט שטענדיק זיך צוגעהערט צו די יידישע צרות, פאַרטיידיקט די אינטערעסן פון די אָרעמע יידישע שיכטן און רעפּרעזענטירט די יידישע האַנטווערקערטום אין סאַרני.

ה׳ פאַסמאַן האָט געהאַט אַ גרויסע פאַמיליע און דערצויגן פיינע קינדער. זייענדיק צוגעבונדן צו דער שטאָט און צו זיין שטוב, איז ער מיט זיין פרוי געבליבן אין סאַרני און טראַגיש אומגעקומען צוזאַמען מיט דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג.

ווען מיר האָבן זיך צוריקגעקערט פון דער עוואַקואַציע קיין סאַרני דעם 1־טן סעפּטעמבער 1944, פונקט צום ערשטן יאָרצייט פון די טראַגיש אומגעקומענע, האָט אונדז ד״ר טאַשטשעוויקאָוו, וועלכער האָט מיטגעאַרבעט מיט די היטלעריסטישע רוצחים, דערציילט, אַז ווען מ׳האָט אויפּ־געדעקט איינע פון די דריי ברידער־קברים, איז אלתר פאסמאַן געלעגן פון אויבן אָן.

ש. צווייטמאַן

זאב פיקמן

ר׳ וולפל בר׳ אליעזר פיקמאַן, גיסם של ר׳ זיסקינד גאמרמאַן ושל ר׳ צדוק זאנדוויס, הגיע לסארני מדומברוביץ ובנה את ביתו ברחוב גרודסקא (מול ביתו נבנה אח״כ בית־הספר ״ארט״).

ר׳ וולפל היה רוב שנותיו פקיד במסחר היער. המזל לא האיר לו פנים, כי אשתו העדינה — סימה מבית ווייסבלאט מוולדימירץ — היתה מרבית שנותיה חולה בקצרת, ובבית היו חמש בנות ובן יחיד. אבל ר׳ וולפל היה תמיד שמח בחלקו והיה בעל ואב מסור מאין דוגמתו. ר׳ וולפל היה חסיד של השושלת הסטולינית והשתתף בבנין ה״סטאלינער שטיבל״, היה מיושבי ״המזרח״ שלו, אבל התרחק מגבאות ומכיבודים.

השנים הקשות של ״צער גידול בנים״ חלפו ור׳ וולפל התחיל לראות גם נחת. בנו יחידו,

משה׳ל, התחתן עם נחמה מעיר ליאכוביץ, הוליד שני בנים ושתי בנות, ונעשה אחד העסקנים החשובים בעיר. הוא שימש בתור סגן יו״ר במועצת הקהילה וכן פעל גם במוסדות אחרים.

הבנות התחתנו והסתדרו יפה בחיים. חתנו הבכור, צבי שפילשר, בעל בית־הדפוס הראשון בסארני, היה מכובד בעיר בתור איש ישר ועסקן ציוני בועדי הקרנות הלאומיות וחבר בפועלי־ציון. הוא חינך את בתו ושני בניו בבית הספר ״תרבות״. בתו סיימה את לימודיה בסמינאר העברי למורים בוילנה והיתה מורה. חתנו השני של ר׳ וולפל, ר׳ ישראל גאמרמאן ה״אֶקספּדי־טור״, היה אהוב ומכובד והיה גם החזן בימים הנוראים בבית הכנסת הגדול ובמנין של הציונים. כן היה חתנו, וולפל ציילר, איש טוב וישר. כולם היו מסורים מאוד להוריהם ותמכו בהם ביד נדיבה.

אף כי כל בני המשפחה היו ציונים טובים, לא עלה בידי אף אחד מהם — בגלל מסירותם להורים ולבני המשפחה — לעזוב את ביתם. כולם נשארו בסארני והוצאו שם להורג בידי הרוצחים הנאצים. כך הושמדה כל המשפחה ולא נשאר ממנה זכר.

שלמה בן־צדוק

תרצה פצ׳ניק

אמי, הרבנית תרצה־מרים פצ׳ניק, אשת האדמו״ר ר׳ יוסף זצ״ל, נולדה בעיר קודיינוב, פלך מינסק. אביה, הרב שלום פרלוב, בנו של האדמו״ר ר׳ ברוך מרדכי זצ״ל מקוידיינוב, שימש כאב״ד והיה מגאוני דורו. חיבר בחייו כ־50 חיבורים, וביניהם חיבור על ה״זהר״. מצד האם היתה מגזע אדמו״רי ברזנה וטשרנוביל.

נתאלמנה בצעירותה והשקיעה כל מרצה בגידול בניה ובחינוכם. הגורל התאכזר לה מאד, והאושר פסח על ביתה. היא נשאה בדומיה את סבלה. עדינת נפש, בעלת מידות נעלות והליכות נעימות, גילמה בתוכה את צור מחצבתה.

ביום המר צעדה יחד עם שתי בנותיה, פרל ומלכה, למגרש המוות.

מרדכי פצ׳ניק

חיים וליובה פרלשטיין

חיים היה חבר פעיל במפלגת צעירי־ציון והיה אחד העסקנים הציוניים המסורים.

יחד עם חברתו בחיים, ליובה צ׳רניאק, היה פעיל בחוג חובבי התיאטרון.

חיים וליובה בנו את ביתם בסארני. שניהם נרצחו בידי הנאצים יחד עם כל קדושי סארני.

יחיאל סלוצקי

בנימין קנטורוביץ

האוירה ששררה בביתנו בימי חג ומועד היא תמיד לנגד עיני: כל הבית נתמלא אור ושמחה, על השולחן נפרסה מפה לבנה, הנרות שבפמוטי הכסף בעלי שלשת הקנים הפיצו אור החודר לתוך עמקי הנפש. היתה הרגשה שהשכינה שורה בכל פינה. דבר זה השתקף בהבעת פניהם של כל בני המשפחה. ראש המשפחה הלך לבית הכנסת בלוית בניו. כאן תפס את מקומו ליד ארון הקודש ופתח בתפילה. קולו הערב מילא את אולם בית הכנסת והתמזג בקולות הבנים. מעזרת הנשים הביטה עליהם אֵם המשפחה בעינים מביעות שכל וטוב־לב.

לאחר התפילה נחפזה האם הביתה כדי להכין את ה״קידוש״ ובנותיה עזרו על ידה.

האב התעכב בבית הכנסת. עליו לבקש אורח לסעודה. הרי לא יתכן לחזור הביתה ולסעוד את סעודת החג בלי לקיים מצוות הכנסת אורחים.

כשנסתיימה הסעודה נשמעו מן החוץ קולות השכנים שיצאו מבתיהם לשאוף אויר צח ולחטוף שיחת רעים. אך בבית קנטורוביץ היו מוסיפים לשבת מסביב לשולחן ומזמרים זמירות. כל בני המשפחה היוו מקהלה נאה. הקולות בקעו בעד החלונות הפתוחים ועוררו את תשומת לבם של העוברים ושבים.

לבית קנטורוביץ היה קסם מיוחד. תמיד שררה בו אוירת שקט ואושר. הכל ידעו, שבני הבית הזה היו מוכנים לעזור לכל נזקק לעזרה.

*

אבא זכרונו לברכה היה יהודי תלמיד חכם וחסיד קארלין, סמל היושר, טוב הלב והעדינות. היה נוהג בענווה ותמיד שמח בחלקו. לימד אותנו הילדים להסתכל למטה ולא למעלה, כי אז — אמר — נהיה תמיד שמחים בחלקנו. את מצוות גמילות חסדים קיים במלואה. סיפוק מיוחד, עונג ממש, היה לו כל אימת שבאה שעת כושר לידו לתת גמ״ח לכל מי שבא לבקש.

איסוף הכספים שחילק לאנשים שונים בתורת גמ״ח, היה, כמובן, תפקיד המוטל עלינו, הילדים. אולם הוא לא היה שולח אותנו לגבות את הכסף, אלא ברגע האחרון ממש, כשצריך

היה לנסוע לורשה לשם קנית סחורה לחנות. משגדלו קצת הילדים היו רוטנים על מנהג זה ועל חובת ההליכה לגביית הכסף. אולם אבא ז״ל, בחיוכו הטוב, היה אומר להם: כשתגדלו ותהיו לאנשים תבינו כמה זה עוזר לבני אדם כשהם יכולים להחזיק בידם את הכסף עוד שעה אחת.

מידת הכנסת האורחים שלו היתה ידועה אף היא. מעולם לא עברה עליו שבת אחת בלי אורח, שהיה מביאו, כפי שהיה נהוג באותם הימים, מבית הכנסת בליל שבת לאחר התפילה. לעולם לא אשכח את לילות השבת בבית אבא, השולחן הערוך במאכלי שבת והזמירות, שכל הילדים שרו אותן במקהלה.

וליל הסדר בבית אבא, כשהוא לבש את הקיטל הלבן וישב על מיטת ההיסב והיה דומה למלך! תמיד היה לו מה להוסיף על ההגדה בשביל הילדים, כדי לסבר את אוזנינו בכל דבר בלתי מובן.

אוירה של כיבוד אב ואם היתה שוררת בביתנו. אבא חינך אותנו לאהבת המסורת, העם והארץ. כל ילד בביתנו למד בבי״ס ״תרבות״ והיה פעיל בתנועה הציונית. מי אינו זוכר את רוזה שלנו, בעלת החיוך הטוב והמלבב, שהיתה אהובה על כל מכיריה. וכשנישאה לבן־הדוד ישראל ועברו לגור בוורשה, היה ביתה שם פתוח לכל. ומי אינו זוכר את מרים (מירלה) קאנטורוביץ, שהיתה פעילה ב״השומר הצעיר״ ועבדה רבות למען הקרנות הלאומיות. נישאה לבנצ׳יק בארזאם. ומרדכי, בעל המזג הטוב ועדין הנפש, עם משפחתו. ואחרונה — אחרונה, בתיה׳לה הקטנה, בת הזקונים שעלתה על כולם בחינה ובמעלותיה.

היה זה בית יהודי ציוני, וברוח זו חונכו הילדים. האב תרם ביד רחבה לכל המגביות והקרנות הקשורות בישוב א״י. הוא חלם על התישבות המשפחה בארץ הקודש. לשם כך שלח ארצה את בנו בכורו. זה צריך היה להכין את הקרקע לבואה של כל המשפחה. אך איתרע מזלו ומלחמת העולם שמה לאַל את כל תכניותיו. כל המשפחה נספתה ואתם ירדו לטמיון כל המאויים והשאיפות.

דואב, דואב הלב על כולם שנכרתו מארץ החיים בידי חיות הטרף הנאציות.

עדינה ויוסף

ראובנ׳יכה

את שמה הפרטי לא ידעתי מעולם. כיניתיה בשם ראובנ׳יכה, כי כך קראו לה בביתנו.

דמות מופלאה היתה. כזכור לכל יוצאי סארני, עסקה ראובנ׳יכה זו במצוות ״מתיר אסורים״ ו״פדיון שבויים״ של עוברי הגבול מרוסיה לפולין, שנתגלגלו לעירנו שהיתה קרובה לגבול. היא היתה מגישה אוכל כשר לשבויים אלה, שנאסרו בבית־הסוהר הארעי שבקרבת העיר.

גבוהת קומה היתה ודקת גו וחולנית. עיניה הטובות היו ספוגות צער תמידי, ועל המצח — צל־עב של דאגות וטרדות שאינן פוסקות. פניה היו כמושים על אף גילם הצעיר, אך הביעו יופי פנימי מקסים ומצודד את הלב.

חייה הפרטיים היו קשים מאד. צער גידול בנים, פרנסה בצמצום, בריאות רופפת, ואף על פי כן היתה מקפידה בקפדנות גדולה על המצווה של פדיון שבויים.

בעיני רוחי רואה אני את החיוך הטוב על שפתיה בבואה מדי יום ששי לביתנו לקבל חלות ומצרכי מזון אחרים בשביל האסירים כדי להנעים להם את השבת ושחס־ושלום לא יאכילום

טריפה. בלי לאות היתה מתרוצצת ממקום למקום ועושה לילות כימים כדי להשיג עזרה בשביל האסירים האלה ולהקל עליהם את סבלם מאחורי הסורג.

ביראת כבוד היתה אמי שתבדל לחיים מקבילה את פניה והתיחסה אליה כאל צדקנית גדולה בישראל.

ראובנ׳יכה היתה רגילה לבוא אל אבי ז״ל בבקשות, השתדלויות, ולשם טיכוס עצות בענין האסירים. אבי ז״ל, גם כאשר שעתו היתה דחוקה עליו, מעולם לא השיב את פניה ריקם, אלא היה רץ לשופטים ולקומנדנטים כדי לשחרר אסיר פלוני או אלמוני.

היא לא ידעה קרוא וכתוב, אף על פי כן מעולם לא שכחה את שמותיהם ושמות קרוביהם, או מקום מגוריהם של האסירים ומאין באו. ניחונה בלב חם ובזכרון מצויין.

פעם הקשבתי לשיחה אשר ניהלה עם אבי. מדובר היה בקומוניסט אחד מדומברוביצה, שעמדו לשלחו לבית הסוהר שברובנה. אבא הסביר לה שהפעם הוא מוכרח להשיב את פניה ריקם, כי ידו קצרה מלהושיע וכי הקומוניסטים ממיטים אסון על ישראל. בשמעה דברי אבי פרצה בבכי חרישי. שפתיה רעדו ומלמלו משהו שקשה היה להבינו. אחרי הפסקה קלה פנתה לאבי ז״ל במלים אלו:

״פסח׳קה טאַטע, האָט רחמנות! איר זענט גערעכט אַז ער האָט געזינדיקט ווייל ער איז אַ קאָמוניסט, אָבער ווייל ער איז אַ ייד האָט ער זיכער נישט געזינדיקט. אַ יידיש קינד איז אַ יידיש קינד״.

אבי ז״ל ישב במקומו בלי להוציא הגה מפיו. דבריה ודמעותיה של ראובנ׳כה שכנעוהו. הוא התלבש ושניהם יצאו את הבית. כעבור זמן מה שוחרר הבחור ועבר לרוסיה, ובזה תמה הפרשה. נצחונה של ראובנ׳כה היה שלם.

מעולם לא סיפרה על מעשיה בהתפארות אלא בענווה גדולה. לא שלטה בשפה הפולנית אלא ידעה קצת אוקראינית, אף על פי כן היתה נכנסת לבית הסוהר ללא הפרעה מצד הסוהרים, שהיו מתיחסים אליה יחס הוגן. אף הם, צוררי ישראל, העריכו את יושרה וטוב לבה.

כמה היתה מאושרת כשהיתה פוגשת את אסיריה בחופש, מסודרים ושמחים בחלקם. פניה קרנו מאושר, בהזכירה כי פלוני היה בסכנה ואלמוני היה בין האסורים, ועכשיו חפשים המה.

היא חלמה על עליה לארץ ועל בנית ביתה בה, ולא זכתה. נקטפה, נטרפה בידי החיה הנאצית, צמאת הדם.

פועה גולמבח-ינאית

ישראל וחיה רוזנפלד

אתמול חזרה בתי מהגן, ושאלה נושנה בפיה: ״אבא! ההיתה לך אמא? ההיה לך אבא? היכן הם? היכן הם סבא וסבתא שלי?״

ואני — צמרמורת עוברת בגופי. פי מגמגם וחוזר על שאלתה: ״היכן הם?״ ובלטפי את שער ראשה הזהבהב, נישאת תשובתי הרחק הרחק לעבר הקרוב, המבעית, האיום והמזעזע.

את תמונת אבי ואמי הצמדתי אל הקיר — בביתי הקט, למען יאיר מבטם עלינו, למען יזכו אותנו בחיוכם הטוב, שנפסק בלא עת. לעתים נדמה לי, שהתמונה הולכת ומשנה צורתה, צבעיה מקבלים גוון אחר, אפורים יותר, וכל התמונה מחשיכה. בפני אבא רבו הקמטים וזקנו הצהבהב הכסיף, ומעיני אמי נעלם המבט החייכני, הטוב והמרגיע. הן זועפות יותר ומבטה דוקרני וזועק.

תוהה אני על שינויים אלה: האם בראייתי חל השינוי, או הדומם הוא המשתנה עם נקיפת הזמן? אחת אדע: מבטם האילם מדבר אל לבי ושואל: ״אנא, הבן, למה עזבתנו?״

היה זה ב־1940. חזרתי לבית הורי, לאחר שעזבתיו בצאתי להכשיר עצמי לחיים חדשים, להגשמה. שוב אחזני אבי בידו כבימים עברו, עת הייתי ילד, קיפצתי על ידו ושמעתי אמריו: ״כאן בני תגדל, מהיום, בני, נגור פה בעיר, כאן לבית־הספר תלך, תלמד, תמצא חברים וידידים וחיים חדשים״. אולם הפעם שונים הענינים: איני מקפץ על יד אבא, הולכים אנו איש ליד רעהו, שווים בביטוי מחשבותינו. לי, הבן, הפעם תורה משלי, מחשבה משלי ודרך חיים משלי. אני כולי העזה ושאיפה לשינוי, והוא, אבי, קופא על שמריו, מטיף ומסביר. גופו של אבא השתוחח לאחר שהודעתי ברורות: ״אבא, זוהי הדרך בה בחרתי״. עיניו הושפלו ושפתיו דובבו: ״אין רחמים בלבך... חשבתי כי נבון אתה ולא תעזבני לעת כזאת״.

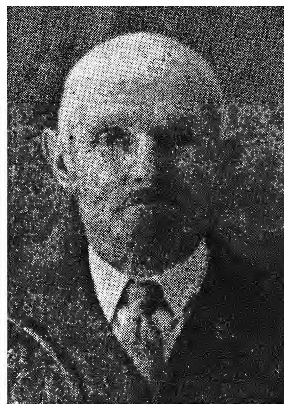
ועתה עת אסתכל בתמונותיכם, ידעתי כי קשה היתה עליכם הפרידה, חלשים הייתם, ופחד הימים ריחף על ראשיכם. רציתם שבנכם יהיה לצדכם, ואני לא ירדתי לסוף דעתכם. ידעתי, על משכבכם בלילות הרהרתם בבנכם, שעזבכם לעת זקנה בלי משען. שמעתי במרחקים את אנחותיך, אמא: ״היינטיקע צייטן און היינטיקע קינדער״.

לא בפרקמטיה עסקת אבי, איש עמל היית. רצית שבנך יהיה לך לעזר בימי משבר ושותף בימי שמחה. קראת לי חזרה ולא שבתי. אולם בטוחני, כי בטרם ירדתם לירכתי בור, עת הייתם כבולים בגיטו המקולל, ונואשתם מיד שתושיט לכם עזרה ותשמור על כבודכם, עת הגיעכם המוות, אותו ביקשתם שיבוא וישים קץ לעינוייכם—הרהרתם בי, הבן, והתפללתם לשלומי ומרוצים הייתם שעמדה בי עקשנותי לנדוד למרחקים כדי להשאר בן־חורין.

בנדודי בדרך־לא־דרך, רעב וערום למחצה, ביערות קורסק ובראנסק ובערבות סיביר, ליוותה אותי תפילתכם: ״אלהים, שמור נא על הנער ומלטהו מכל סכנה ומכל מרעין בישין״. בנדודי המרובים ובסבלותי לאין גבול, שמעתי לתפילתכם זו, ובה חסיתי.

ולנוכח תמונתכם, הורי הקדושים, פועם בי הרצון להגיד לכם: הישירו המבט, הסירו הזעף! זה אני, בנכם, עומד פה לפניכם. זה אני, הממשיך לארוג את מסכת חייכם מחדש.

יעקב רוזנפלד

אהרן רוזנברג

ר׳ אהרן בר׳ יהודה־לייב הגיע לסארני בתחילת בנינה של העיר מכפר ליוכץ׳ הסמוך. כאיש צעיר ובעל מרץ הסתדר במסחר המאנופאקטורה ועשה חיל בעסקיו. הוא בנה בית

ברחוב האַנדלובה, והיה לאחד העסקנים בעיר. ביחוד התמסר ר׳ אהרן לאירגון הסוחרים הזעירים, שסבלו הרבה מנגישות השלטונות הצאריים, ואחריהם הפולניים.

כיו״ר התאחדות הסוחרים הזעירים הגן על האינטרסים שלהם בועדות מס ההכנסה, שבהן ייצגם. כן היה שנים מספר חבר נבחר במועצת העיריה.

נוסף על פעילותו בשטח הכלכלי בעיר, התמסר ר׳ אהרן גם לעניני ציבור אחרים. הוא היה נציג הסוחרים בבנק הסוחרים הזעירים ובקופת גמ״ח, והיה אחד הגבאים של ביהכ״נ דחסידי סטולין—קארלין. הוא השתתף גם בועדות הקהילה לשומת־המס לתושבי סארני והסביבה.

ר׳ אהרן לא היה מן הקנאים. הוא איחד בתוכו גם את המסורתיות וגם את המודרניות. איש חברתי, עליז ונעים הליכות.

ילדיו חונכו ברוח היהדות והציונות. שתי בנותיו, רחל וגיטל, עלו ארצה בשנות 36—1933 לאחר הכשרה.

ר׳ אהרן ואשתו שיינדל לא זכו לראות את בנותיהם ובנם היחיד יוסף שהגיע לארץ לאחר מלחמת העולם השניה, אחרי שהשתחרר מהצבא האדום. הם נשארו בסארני, עברו את שבעת מדורי הגיהינום בגיטו והוצאו להורג יחד עם בנותיהם שנשארו אתם, רבקה ופניה, ושאר קדושי עירנו בימי השואה הנוראים, בי״ד וט״ו באלול שנת תש״ב.

קרובי המשפחה בישראל

יצחק רקס

בית אבי — חלונות נמוכים היו לו, קירותיו שקועים היו באדמה וגגו — רעפי עץ מכוסים אזוב. ובבית מבפנים — עיקרו חדר גדול, שאת מרבית שטחו תפס שולחן ארוך. שולחן זה עמד רוב ימות השנה ללא שימוש, אך שעתו הגדולה הגיעה בפסח. אז היו מוציאים אותו החוצה, ממרקים ומשפשפים את כולו, שוטפים במים רותחים, ופורשים עליו מפות אחדות למען יהיה כשר למהדרין. ובליל הסדר, כאשר אבי ז״ל היה חוזר מבית־הכנסת, רוחץ את ידיו ותופס את מקומו בראש השולחן הארוך — היו מתיישבים משני צדדיו שבעה בנים, נשותיהם וילדיהם ובת אחת.

דמותו של אבי עודנה חרותה בזכרוני: פנים קמוטים וחרושים, אך עינים חייכניות יושבות עמוק — מסתכלות מסביב. לבוש קפוֹטת משי וחגור אבנט, היה שר בליל הסדר בקול ערב את נעימת ההגדה המסורתית.

מלחמת הקיום של משפחה יהודית בעיירה לא קלה היתה.

הנה אראה את אבי בערבו של חמישי בשבוע. הדאגה לצרכי השבת הקרבה הטרידה. אנחה כבדה היתה מתמלטת מפיו, אך הבנים שטרם יצאו לרשות עצמם, היו באים לעזרתו ומקילים עליו את סבלו בסכומים קטנים מחסכונותיהם הזעירים.

גדול ביותר היה סבלו של אבא בעת ביקוריו התכופים של גובה המסים, הגוי הגבוה ובעל הגוף. כיון שלא השיגה ידו של אבי לשלם את התשלום הנדרש, נאלץ היה להתחנן לפני הגוי שלא יעקל את החפצים המעטים שבבית.

אולם עם בוא השבת היה שוב מתנגן קולו של אבא בקראו בפרשת השבוע. מה שונה היתה אז דמותו מזו של ימות החול והחולין.

בנסעי לארץ נפרד ממני כשעיניו דומעות. לא הוספתי לראותו, אך מכתביו הגיעו אלי עוד

כשנה. הוא נשאר בודד. הבנים התחתנו ובנו להם כל אחד את ביתו. במכתבו האחרון הביע את רצונו לבוא לארץ, אך בינתים פרצה התבערה בעולם. לא ראיתיו עוד.

ברוך רכס

זאב שור

נמנה עם הציונים הפעילים והעסקנים המסורים ביותר בעיר, שנים רבות היה מורשה לקק"ל, פעיל באגודת חובבי התיאטרון ובאגודות וחברות שונות בעיר. היה אדם מתון, נוח לבריות, וכל תפקיד שהטיל על עצמו מילא באמונה.

אחרי מהפכת 1917 מלאה עירנו פליטים מהסביבה הקרובה והרחוקה. ועלוול התענין במיוחד בגורל הילדים והתמסר לאירגון מקום תורה בשבילם. בבית הכנסת הגדול, בעזרת נשים, למדו כיתות אחדות בהדרכת מורה מז'יטומיר, שנתגלגלה באותם הימים לסארני.

באותם הימים נקלע לעיירה הסופר דוד ברגלסון ז"ל, בערב הרצה ב"סינימה" של רוזנברג, ולמחרת היום ביקר בכיתות של ילדי הפליטים.

התרשמותו מהמורה ומהאוירה החינוכית היתה כה עמוקה, עד שהקדיש לענין מאמר מיוחד בעתונות. אנחנו, חבריו של ועלוול ידענו, שעל מפעל זה יש להודות למרצו של ועלוול.

שור נמנה עם חברי הקבוצה הראשונה לעליה לארץ, ורק בשל סיבות משפחתיות לא עלה אתה.

יחיאל סלוצקי

ריבה שפאַנערפליג

צווישן די אומגעקומענע דורך די נאַציישע מערדער אין סאַרני איז געווען פרוי ריבה שפאַנער־פליג. זי האָט געשטאַמט פון זייער אַ בכבודיקע פאַמיליע פון סלאַוווטע (וואָלין) — פון די "באַטעס".

פרוי ריבה שפאַנערפליג האָט זיך אויסגעצייכנט מיט אַ סך שיינע יידישע געפילן און מידות. זייענדיק אַליין באַשרענקט אין מאַטעריעלע מיטלען, האָט זי בשתיקה, אין פולן זין פון וואָרט, אונטערגעהאַלטן פיל יידישע קרעמער און האַנטווערקער מיט גמילות־חסדים פון זונטיק ביז פרייטיק. אַפילו איר אייגענער מאַן האָט וועגן די גוטע מעשים נישט געוווּסט. זי האָט אויס־געפילט די שיינע טאַטן אין פאַרלויף פון פיל יאָרן. נישט איין יידישע משפחה האָט זי דערמיט ארויסגעהאָלפן פון גרויסע אומאַנגענעמלעכקייטן.

חוץ דעם האָט זי דורך דער פאַרמיטלונג פון דעם סאַרנער עסקן ר' שלמה גאָמערמאַן ז"ל (שלמה דער שוחט) פאַרזאָרגט אייניקע יידישע משפחות ממש מיט ברויט, אויף וויפל עס איז געווען מעגלעך, אין די וואָכענדיקע טעג, און מיט חלה אויף שבת.

מיר איז אויסגעקומען נאָכצופאָלגן די שיינע טאַטן פון דער אומגליקלעך אומגעקומענער יידישער פרוי ריבה שפאַנערפליג ז"ל.

שמעון צווייטמאַן

...עֵינֵיהֶם מְדַבְּרוֹת עוֹד דְבָרִים אֲחֵרִים:
אֱלֹהֵי הָאָבוֹת, יָדַעְנוּ
שֶׁאַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל הַיְלָדִים,
אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ.

שֶׁאַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל הַיְלָדִים
לֵהָרֵג מוּל כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ,
וְאַתָּה אֶת דָּמֵנוּ אוֹסֵף בְּכַדִּים
כִּי אֵין לוֹ אוֹסֵף מִלְּבַדֶּךָ.

וְאַתָּה מְרִיחוֹ כְּמוֹ רֵיחַ פְּרָחִים
וְאַתָּה מְלַקְטוֹ בְּמִטְפַּחַת,
וְאַתָּה תְּבַקְשֶׁנּוּ מִידֵי הָרוֹצְחִים
וּמִידֵי הַשּׁוֹתְקִים גַּם יַחַד.

נ. אלתרמן

(מתוך „מכל העמים")

בנימין איידלשטיין · מרדכי איידלשטיין · אברהם גייפמן · נחמה קייפמן · אהרן קייפמן · רבקה קייפמן · רייזל גיטמן · ישראל גוטמן

מניה פלייש · שיינצה גייפמן · איטקה גייפמן · אשר גייפמן · חוה גייפמן · משה גייפמן · אסתר־רייזל גייפמן · יעקב גייפמן

ברל גליק · אשת ברל גליק · חסיה גליק · חוה גליק · יצחק גליק · חיה־איטה דורפמן · זלטה גליק · חיים גליק

בת שבע גייפמן · גולדה גייפמן · חיים פלדמן · אברהם פלדמן · בייקה פלדמן · משה דורפמן · לאה דורפמן · נח גליק

בלה טורקניץ · יוסף טורקניץ · ברכה טורקניץ · מרדכי טורקניץ · אברהם טורקניץ · רחל לאה טורקניץ · צבי טורקניץ

גיטל קלייד · ברל טוראק · חיה גרובר · שמחה גולדמן · רבקה גולדמן · רייזעלע גולדמן · אלקע גולדמן · יהושע גולדמן

בלה הלפרין
פנחס הלפרין
יעקב גילדמן
גולדמן ביריא
גרישא גילדמן
נאדיא גילדמן
בתיה גילדמן
וולודיא גולדמן

גרשון ליפשיץ
חיה ליפשיץ
גולדה מרגלית
אידה מרגלית
יוסף מרגלית
מארל ברזם
מלכה ברזם
בן ציון ברזם

פייגל זליינגר
אברהם זלינגר
יוסף הנדלסמן
סימה הנדלסמן
יעקב הנדלסמן
חיים ברלינסקי
זלטה ברלינסקי
בתיה ברלינסקי

פייגלה מיאסניק
שפרה מיאסניק
חנה מיאסניק
אלטע מיאסניק
מרדכי מיאסניק
חיה מיאסניק
פרומה מיאסניק
אהרן מיאסניק

חיה מיאסניק
חנה מיאסניק
יהושע מיאסניק
אסתר מיאסניק
ישראל מיאסניק
יהושע בורקו
שרה בורקו
פסח בורקו

בוזיה קלעס
בתיה ליפשיץ
רבקה בייזמאן
פריידל שאץ
רבקה בריטוואו

אליעזר ולאה בורקו | אברהם בורקא | זלדה בורקא | חנה בורקא | משה בורקא | חוה בורקא | מרים בורקא | מנחם בורקו

חנה פסמאן | אלתר פסמאן | רחל זשוק | לאה בורקא־שור | משה בורקא | בתיה בורקא | רחל־לאה בורקא | רייזל בורקא

ברוך גויכמן | מירה גויכמן־פרלשטיין

ר׳ ישראל מפינסק | נח סימנר | איטה סימנר | פרל כץ גלויברמן | יוחנן כץ | פסיה גמרמן | הדסה גמרמן | אסתר פיקמן־גמרמן

אטל גילדנגורן | אסתר זנדוייס | סוניה זנדוייס | פיה ג׳לדנגורן | ברוך שמחה ג׳לדנגורן | ישראל גילדנגורן | דוד ג׳ילדנגורן | גולדה קופמן

שמואל ליפשיץ | ברכה ליפשיץ | צבי סאנדברג | יעקב סאנדברג | איטקה סאנדברג | חנה גילדנגורן | יוסף גילדנגורן | אברהם גילדנגורן

צערניאק בן הרב ממאציעוו | אהרון פערעל | פלדמן | יצחק סאנדבערג

יצחק אקס	צפורה אקס	יוכבד אקס	שיפקה גוניק	חיים גוניק	חנה גוניק	אשר גוניק	ברוך גוניק

יאשא קנטור	סוניה קנטור	מנדל קנטור	משה ברזניאק	רחל ברזניאק	בוזיה בידה	אהרן בידה	שפרה בידה

אלכסנדר חאנעס	ראובן חאנעס	חיים חאנעס	אלה פלדמן	שפרה לופטה	מאיר לופטה	חיה לופטה	יצחק לופטה

יעקב זאנדוייס	מאניה זאנדוייס	ליזה סוטגלטר	משה זאנדוייס	רחצה פינקלשטיין	יוסף אטשטיין	פניה אטשטיין	אהרן זאנדוייס

רחל זשוק	דבורה זאנדוייס	חיה ותינוקד זאנדוייס	בריינדל זאנדוייס	שמחה זאנדוייס	ברסלרמן	סוניה ברסלרמן	רוזה ברסלרמן

יעקב זעוו	אשת לייבל קגן	ברל צירולניק	אהרן גמרמן	אסתר חאנעס	פנחס פרלשטיין	שמעון אטשטיין	ישעיהו זעוו

צבי שפילשר	בילה שפילשר	חיה שפילשר	צדוק שפילשר	נחמה פיקמן	זאב ציילער	שרה ציילער	ישראל ציילער

ישעיהו צימרמן
שושנה פורטנוי
אסתר רוזמן
אשר פורטנוי
בתיה פירטנוי
העניה־זיסל פורטנוי
הרש־לייב פורטנוי

בתיה פורטנוי
חיים פורטנוי
בת ה זוליאר
צבי זוליאר
דורה זוליאר
דינה לוטינסקי
שפרה לוטינסקי
ליובה לוטינסקי
גולדה לוטינסקי

יצחק שץ
שרה שץ
שלמה גוטליב
ליימה רוזנהויז
ילדי צבי ושיינדל זוליאר
צבי זוליאר
שיינדל זוליאר

רופפה
אסתר פלדמן
לולע פלדמן
דוד שוחט
ברכה שוחט
אסתר שוחט
יעקב בריק
חיה בריק

הרבנית קונדא
קונדא
תרצה פצ׳ניק
פרל פצ׳ניק
חיה ירושלימסקי
שמואל ירושלימסקי
פייגלמן
פייגלמן

מרדכי גרובר
פסיה גרובר
נחמיה גרובר
יהושע גרובר
אסתר גרובר
בנימין גרובר
מרים גרובר
זלטקה גרובר

בניה גלעקעל
יוסף גלעקעל
ינטל גלעקעל
רייזל גלעקעל
חיה גלעקעל
ויכנה גלעקעל
פיניע לינער
לינער

אביבה גלעקל | מרדכי גלעקל | חיה גלעקל | גיסיה שיר | יצחק דנגבורג | אברהם דנגבורג | צפורה דנגבורג | זרח דנגבורג

הרשל גולדמן | ישראל גולדמן | יוסף גולדמן | הינדה | חנן | לאה צודיק | לייבל [redacted] | לייבל צודיק

פערעל | רבקה צודיק | פערעל | פערעל | יצחק זינגר | מירל חרבאש | סיומה זינגר | שייקע שיינמן

מיכאל בלכמן | בלכמן | ישראל בר ניימן | באקאליאר | פיניע מאך | חסיה מאך

ראובן גיטלמן | חיה גיטלמן | שלמה גולובשקה | פייגל וולקון | גולדה וולקון | שלמה וולקון | שלמה וולקון | פראדל וולקון

וולפל גילדנגורין | גילדנגורין | מרים גילדנגורין | קולקובסקי | דוד גילדנגורין | ברוך מילר | העניך וילדו גילדנגורין | יעקב גילדנגורין

שטרנפלד | פאליק ציילער | לייבקע גלויברמן | שמואל יוסל פלדמן | ישראל בורשטיין | צבי וואקס

אשר ניסמן · נחמה חזנציק · שרה חזנציק · ברינדל חזנצוק · משה חזנצוק · אברהם זאלוטוב · משה-לייב זאלוטוב · שפרה זאלוטוב

צביה קושקי · אשר קאראס · פייגל ויניק · אייזיק ייניק · מוטל ייניק · שמחה ויניק · רחל ויניק

צפורה זינגר · טייבל חזן · משה חזן · מאיר פלדמן · דוד חזן · חיים חזן · משה חזן · שרה חזן · שלמה ויניק · פייגל ויניק

מירה ראמייקער · יוסף ראמייקער · רוניה ראמייקער · אברהם ראמייקער · פרומה ראמייקער · שמריהו ראמייקער · יוכבד ויניק · שמואל ויניק

רבקה ווערני · אסתר ווערני · אליעזר ווערני · חיים קאליקא · טייבל קאליקא · רבקה קאליקא · מלכה ווערני · יוסף-שלום ווערני

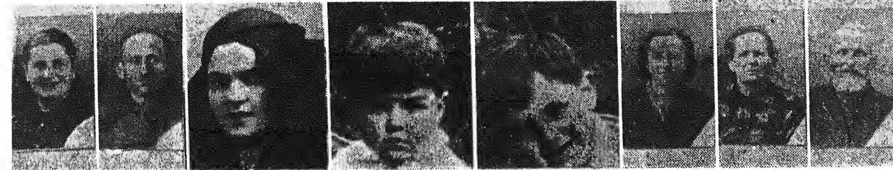
פנחס גולדמן · מרים גולדמן · סימקע גולדמן · לייבקע גולדמן · שלמה ווערני · גיטל ווערני · אליעזר ווערני · בן-ציון ווערני

חזן · פסיה חזן · יהודה שיינטוך · מנחם שיינטוך · אטל וואקס · מרים וואקס · הרשל וואקס · ברל וואקס

אסתר זאנדוייס | ברכה זאנדוייס | | ברל קלייד | מלכה קלייד | ליובה זעוו | פרל פרענקל | רוזא ערליכמאן

זאב טוראק | צפורה טוראק | חוה טוראק | מאיר קולקובסקי | אברהם קולקובסקי | אסתר טוראק קולקובסקי | זלמן טוראק | פריידל טוראק

שבתי דערלאכטער | רחל דערלאכטער | דערלאכטער | פסח דראך | סאסל פלדמן | אליהו פלדמן | קרלינסקי | קרלינסקי

פסח רומבערג | חינקה ציריגסקי | זאב גרינבערג | חנה גרינבערג | באבעלע גרינבערג | אהרן טורקוביץ | חנה טורקוביץ

יששכר טענדלער | טענדלער | יוסף טענדלער | ברל טענדלער | לוכטאן | שמואל לוכטאן | יהודה טענדלער | דוד פינסקי

לאה גרושקא | גרושקא | מערל קוטלצ׳וק | מאשא קוטלצוק | רבקה טייך | אהרן טייך | פריידל טייך פישמן | שמחה פישמן

שרה יוז | נפתלי יוז | צפורה יוז | שלמה יוז | דוד גוז | שלמה גוז | מיכל יוז | רייזל יוז

שמחה מוריק | רייזל מוריק | שלמה מוריק | מעניע מוריק | בן־ציון מוריק | מאריקה מוריק | יואל קולודני | יעקב קולודני

בתיה באראל | בריינדל באראל | חיים משה מוריק | יונה קוריבוצ׳קה | רוזה קורובוצ׳קה | חוה קורובוצ׳קה | אברהם־משה קורובוצ׳קה | חנה קורובוצ׳קה

לאה גליק | גליק | דוד גליק | רחל קלייד | רייזל קלייד | בתיה קלייד

איינזנברג | איינזנברג | איינזנברג | יוסף גענדעלמן | שרה קלייד | ביילה קלייד | מלכה קלייד

אליעזר רוזנשטין | ברוניה מאך | פראדל צימרמן | לייבל נעגעל | זליג זלוטניק | איטקה זלוטניק | בוניה נעגעל | חנה נעגעל

לייבל, אברהם־יצחק ורחל טנדלר | ברציק פייגלשטין | סימקה גוז | רייזל גנדלר | איטקה מאטורין | אסתר מאטורין | מאנצה נעגעל

בת־שבע זונדר־פערעל | גולדמן

זינה אברבוך | פוליה אברבוך | יוסף אברביך | חנה אברביך | באסל גליק | דבורה ליברמן-גליק

מאיר גיפשטיין | גרישה גולדמן | נחמן פליישון | משה בורקא | משה קאנדל | זאב זשוק

הרשל פריד | שמאי גיפש | וולפל סוכאר' רוזמן | ד"ר זיגמונט כהן | רייכמן | הרשל זינגרמן | לויעבסקי

גליק | גליק | חזן | שרה חזן | קאמען | קאמען | גרושקא | גרושקא

שרה גולדמן | בעקרמן | בעזנאס | הלה בעג | זהבה פוראז'

אהרן סיגן | נטע גלויברמן | אביש אוסיפוב

מאיר שיבוביץ | שיבוביץ | שיבוביץ | אברהם גאמפעל | פסח גאמפעל | קאפשוק

דוד לייבל זלטה מעניע אברהם ביילקע ליובא
קוועטני מלמד קלעס קארלינער קוזא

משה לאה חנינא ברכה ראובן יעקב נחום רבקה צבי
בריצ'קה גרצמן פלדמן דראך קוניק קלעס דראך בינדר בינדר

קוטליאר חיה מניה פסיה זלטקה ווייקעס פורמן
שווארצטוך כהנא סווארינסקי פערעל

לאה חיה מרים
פורמן ליכציער כץ

חוה אברהם ברל יצחק משה אשר אטל צבי יוכבד
פינצ'וק פינצ'וק דומר גרושקא זינגרמן זינגרמן זינגרמן זינגרמן

לאה'קע וואלף שוועדיוק
כמוליאר

גולובשקה זשוק שרה גיטל דינה מירל יוכבד חנה
ביעגון ייבין פאבריקנט גולמבה לופאטין

יצחק קיסטרינצקי	חיה קילינר	נתן קילינר	בעריש שפאנרפליג	ריבה שפאנרפליג	בריך פרידמן	סיניה פרימן	יצחק פרימן

אסתר הכטמן	ינטל הכטמן	מירל הכטמן	שושנה שניידר	צירל שניידר	עטרה פרימן	בעבא פרימן	צ׳רנה פרידמן

לייביש פרימר	רבקה פרימר	בוזיה פיש	מנדל פיש	משה שעראמעט	ניוסיה שעראמעט	מנדל זינדל	זאב זינדל

טייבל פרלשטיין	עזל פרלשטיין	ליובה פרלשטיין	זאב אייזנברג	רבקה אייזנברג	בעלאוסקי	מינדל אייזנברג	ליובה אייזנברג

ישעיהו פטוקא	פטוקא	משה פטוקא	פעטאקא	יצחק-וולוול בייזמן	הרשל בייזמן	אברהם לופאטין	מנה לופאטין

מלכה פצ׳ניק	שרה פרלוב	אהרן קוזלוב	סימה קוזלוב	מיכלה קוזלוב	יהודית קוזלוב	צביה קיזליב	קופל קיזלוב

אטל צופריק	פסח צופריק	אהרן צופריק	מנוחה ציפריק	יצחק בייטש	גולדמן	גולדמן	

העניק פלוטניק | וויכנע פלוטניק | חיה פלוטינק | חסיה פלוטינק | ניסן פלוטינק | רחל גורנשט״ן פלוטניק

יעקב פרידזון | משה שטיינברג | רייזל שטיינברג | מיכאל שטיינברג | יצחק שטיינברג | שטיינברג | מיכאל ליטבאק

אשר שאפיר | סוסל שאפיר | שמואל פרלשטיין | קריינע פרלשטיין | שלמה שטיין | רחל קאמען | מוצ׳ניק | חנה מוצ׳ניק־כאגאן

משה קאמען | בנימין קאמען | קאמען | קאמען | ברושקע קאמען | גרושא | שווארצטוך | שווארצטוך

שיינדל פרייס | מאשא פרייס | גיטל סובל | שמואל פרייס | פרייס | אברהם יצחק פרייס | לייזר זשוק | מינדל זשוק

אברהם קלאץ | עקיבא קלאץ | קלאץ | סוסל יאדושליבער | אברהם גוזנשטיין | יצחק יאדושליוער | יהושע יאדושליוער | רייזל גרצקעס

פייגע רומבערג | מוניה רומבערג | פנינה רומבערג | ברל ציפריק | דובה צופריק | משה טרעגער | רבקה טרעגער | טרעגער

משה ביק
מרים ביק
לוי בן דב צירולניק
לוי בן גרשון צירולניק
גיטל צירולניק
שמואל צירולניק
גרשון צירולניק
טויבה צירולניק

מינה קלס
הינדה ביק
חיים ביק
מלכה ביק
רעיה ביק
שרה ביק
רעיה ביק

רבקה גולדשמיט
מינדל גולדשמיט
מאשא גולדשמיט
אלקה גולדשמיט
משה גוז

מאיר חסיד
וויניק
חודאק

מערל נעגעל
אסתר שפירא
חייקה הארפאק
אלקה גולדמן
שפרה פעלד
דבורה שמוקלר
פעסע שטיין
טוקאר

רוזה פיקמן
באבל רוזנפלד
מירל דראגיף
בייגעל
בייגעל
רייזל חסיד

אסתר פארפל
שוסטער
בושקע זינגר

שרה'ל שוסטר

צבי קולקובסקי · מרים קולקובסקי · ביילה קולקובסקי · יוסף קולקובסקי · משה קולקובסקי · חיה קולקובסקי · קולקובסקי · מרים קולקובסקי

ישראל קולקובסקי · רייזל דורטשין · שמואל קולקובסקי · בלה קולקובסקי · לאה קולקובסקי · חיה קולקובסקי · שלייפשטיין

שמריה זאנדוייס · מרים זאנדוייס · פנינה זאנדוייס · חיים זינגר · ראובן קולקובסקי · חיה קולקובסקי · קולקובסקי · יעקב קולקובסקי

צביה קנטרוביץ · בנימין קנטורוביץ · פסח טרילסקי · אשר גלויברמן · בתיה גלויברמן · שמעון גלויברמן · יהושע גלויברמן · רייזל גלויברמן

בתיה קנטורוביץ · מערל קנטורוביץ · רוזה קנטורוביץ · ישראל קנטורוביץ · מרדכי קנטורוביץ · אסנע ניעמוי · גיטל ניעמוי · שמעון ניעמוי

פיפל ניסמן · סוסל ניסמן · יהושע ניסמן · אברהם ניסמן · חיים ניסמן · מילשטין · סימה מילשטיין · מילשטיין

בילה ניסמן | אסתר ניסמן | אליעזר פרבוזניק | פרבוזניק | לאה פרבוזניק | ברנשטיין | ברנשטיין | ברנשטיין

פאני־ה רוזנברג | רבקה רוזנברג | שיינ־ל רוזנברג | אהרן רוזנברג | שרה רוזנברג | פינקל רוזנברג | פייגל רוזנברג | יעקב רוזנברג

אלקה טוראק | טוראק | בתיה טוראק | רבקה בלוגוסקי | בלוגוסקי | משה גולדמן | אברהם רוזנברג

חיה פישמן | דבורה פרלמוטר | סוניה בנדיק | גיטל שץ | נחמה שץ | פוליה קולודני | חיה רוזנברג־פינקלשטין | וולף

חיה איידלשטין | בתיה גוטמן | יוסף־אייזיק זעוו | יוכבד זעוו | הלל מארשעלמן | אסתר מארשעלמן | אליהו פייגל | אברהם רוכמאן

יעקב שמוקלר | מאיר פינקלשטיין | יעקב דערלאכטער

מרים קאפשיק | גריטשאניק | גדליהו סוסניק | פסח סוסניק | אסתר סוסניק | יוסף סוסניק

שניפר | שניפער | שניפער ביניה | שניפר | מרדכי שמיקלר | וולפ זינגר | חיה זינגר

משה רעקעס | פרל רעקעס | ברל רעקעס | מירה׳לה רעקעס | אפרים ובנו רעקעס | פנחס רעקעס | משה רעקעס | יצחק רעקעס

ילדי נפתלי רעקעס | מירה׳לע רעקעס | ישראל׳קע רעקעס | מוניק רעקעס | לאה רעקעס | נפתלי רעקעס | דבורה רעקעס

ברכה ר׳צמן | דינה קלייד | חסיה קלייד | פסח קלייד | זיוטה לייקין | דוד לייקין | פולה לייקין | שרה פליישון

מאניה פרלשטין | לאה שטינוורצל | שטינוורצל | צילה שטינוורצל | לייבל שטינוורצל | אריה טולצין | זלטה טולצין | רבקה שטינוורצל

חנה ספיבק | יוסף סודגלטר | יצחק טייטלבייב | רבקה טייטלבייב | גדליהו טייטלביים | זאב טייטלביים | בלה טייטלביים | שרה לאה שורץ

מעניע יונגשטיין | חיה מוראבינסקי

בילקיבסקי · בילקיבסקי · בילקיבסקי · בילקיבסקי · אסתר שיארץ · אברהם שיארץ · פנחס שווארץ · חנה שווארץ

לייבל ליברמן · ליברמן · ישראל ליברמן · ליברמן · ליברמן · ליברמן · ליברמן · ליברמן

שמרל אולשנסקי · חוה סלוצקי · בצלאל מאטורין · יהושע יצחק מאטורין · יוכבד מאטורין

יעקב סלוצקי · מלכה סלוצקי · מריט סלוצקי · ברוך סלוצקי · אסתר דראך · פעסל דראך · בן־ציון דראך · חוה זולטאק

סירוקה · פריידל טוראק · שרה חזן · דוד ליבפריינד

יחיאל לאנגער · אהרן שטיינשנייד · נחמה קפשוק · הלל · ישראל · פערל פינסקי · משה אינקדיקר · דובה

טייבל סנדלר · שרה'לע וולקון · מלכה נאבוזשני · רייזל נאבוזשני · איטקה נאבוזשני · ברל נאבוזשני · שרה־פסל נאבוזשני · ישראל נאבוזשני

חוה בליזובסקי	יהודה בליזיבסקי	אברהם בליזובסקי	אסתר גנדלר	ד״ד ריבינשטין	ציפה ריבינשטיין	צבי שיר	שפרה שיר

אשר בארמאן	פנינה בארמאן	פרומה בארמאן	יודל בארמאן	שיינדל מוצ׳ניק	דוד מוצ׳ניק	מוצ׳ניק	רוזה מילשטיין

משה גערבאטי			הרשל פלוטניק	פלוטניק			יענטל סטאליאר

	לאה גרושקא	אסתר	גרושקא	גרושקא	יעקב טופור	מרים טופור	משה טופור

מאיר פרנקל	פרנקל	דב פרנקל	שרה׳ל פרנקל	מרים פרנקל	פראדל פרנקל	שמעון טייך	מעניע טייך

ישייע קויפמן	בריינדל קויפמן	יעקב זמורוצנסקי	זמורוצנסקי	ישראל רוזנפלד	רוזנפלד	קוזה	קוזה

יהושע פורטנוי	פורטניי	פורטניי		הרש־לייב פרישקולניק	רחל פרישקולניק	גדליהו פרישקולניק	סוסניק

לאנגער לאנגער לאנגער לאנגער לאנגער שיינדל פארפל

דו'אגיף סיסל דראגיף העניע שוסטער

זיסקינד שור בורקא חיים קלסביילה קלס

גלויברמן אהרן קרלינסקי חסיד

שמואל פרלמוטר שמואל גרובער

אברהם שווארץ

שוסטער שוסטער שוסטער שוסטער משה הולצמן לייזר הולצמן חצקל **הולצמן** שרה הולצמן

מטל
סצוצנס

אדוואָקאַט
ניימאן

ליכציער | פרומה שפירא

שלום
בעג

וולפל פייגל | היגדה־לאה פייגל | פייגל | פייגל פייגל | אסתר אקרמאן | לייזר לאנגר | לאה טוראק | טוראק

חיה
שוסטר

לעדערר
מרוקיטנה

ריצמן

טייבל
קאלעקא

סורוקא

זאנדווייס

בתיה
סוכאר־רוזמן

חנה
לאנגער

חנה
גליק

רבקה
לין

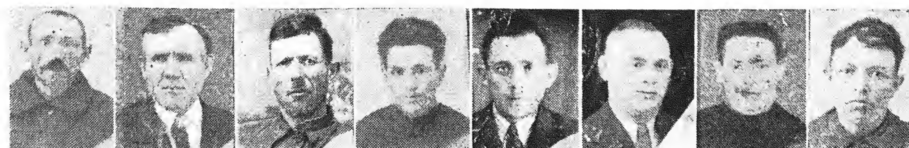
מיכל
לאנגער

שפרה
אשתו של
לייביש

גורער

לרנר

בלאנק

ברוך קוץ
לייבוש

מנדל גערשפלד
שמחה חבר

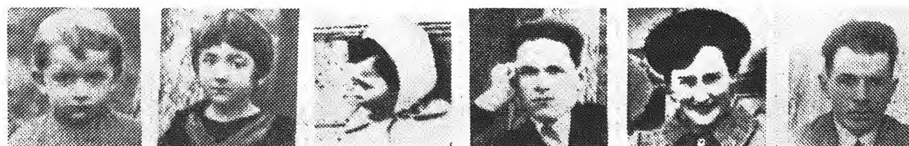

פרומקין
מוניק אויסוואקס

שטיינבערג

יהושע דיכטיאר

שמאי מאטורין

מאיר גאמרמן

יהודה הנדלמאן · סימה הנדלמאן · יעקב הנדלמאן · יוסף הנדלמאן · גיטה'לע הנדלמאן · יצחק הנדלמאן

גולדה שיינטוך · מיכאל שיינטוך · דבורה שיינטוך · פאליק שיינטוך · שרה שיינטוך · פייגל שיינטוך · יהודה שיינטוך · דינה שיינטוך

חיים פלדמן · קופל קוזליב · חיים דיכטיאר · בולבה · אהרן קנדל

מאטל · יקותיאל סטרילסקי · מנחם גרייבר

פלדמן

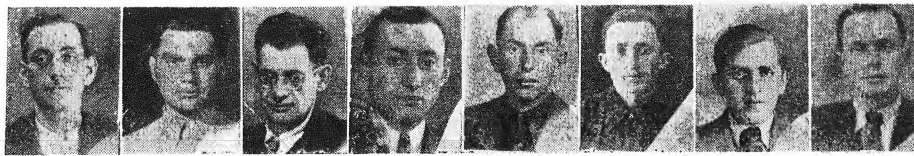

אפרים רספאן · יצחק ראספאן · ראספאן · ראספאן · יצחק וולק · וולק · וולק · סאסל וולק

איטה · רזניק יכנה

אטל
מאטורין

אסתר
קושקו

קרלינסקי

חיה
רוזנפלד

פייגל
דראגיף

נחמה
חסיד

חיה
קופלס

פייגל
די רפואה

צירל

טרעגער

בתיה
חייצקיס

מינה
ממינסק

יענטל
פרלמוטר

גרינברג

זאלצמן

נחמה
קאטליאר

שרה
מלמדין

קרבנות ההשמדה בסארני

בימים י״ד—ט״ו באלול תש״ב (27—28 באוגוסט 1942)

(בסוגריים — גיל הקדושים ביום מותם)

אאוסוואקס מוניק.

אורבוך נחום־ליפא, בן שלמה (59), אשתו רבקה בת יוסף וצפירה גולדמאן (57) ובתם צפורה (21).

אורבוך חנה, בת שלמה גליק וב״ב יוסף, זינה ופוליה בני יונה וחנה.

אולשאנסקי שלמה, בן אברהם ומניה (55); אולשאנסקי פסל לבית ראטפאן (52).

אולשאנסקי זלמן, בן אברהם ומניה (41); אולשאנסקי מרים לבית האלפרין (40).

אולשאנסקי רוזה (18), נעמי (16), בתיה (15), שפרה (13) ושמרל.

אוסטרובסקי ברוך־יעקב, בן ישראל־צבי (37), אשתו רחל בת חיים וחנה־שרה (37) ובניהם מיכאל (15) וגד־אשר (10).

אוסיפוב אביש, בן אלעזר וחנה (40), אשתו חיה בת אליעזר וחסיה למקוביץ ובניהם: חנה (17) ואליעזר (15).

אורנשטיין יוסף, בן לייב ובײלה; אורנשטיין שמעון; אורנשטיין פייגה.

אטשטיין דוד, בן ישראל ולאה (54), אשתו זלדה בת אברהם ומניה אולשאנסקי (53) ובנותיהם לאה (21), רחל (17) ושרה (14).

יוסף, בן ישראל ולאה (45), אשתו פרל לבית כץ (44) ובניהם בוזיה (19) ומשה (17).

אטשטיין יוסף, בן לייבל ובײלה (35) ואשתו הינדה בת מנדל ובינה זינדל (27).

אטשטיין פאניה (29) ושמעון (27) בני לייבל ובײלה.

איידלשטיין מרדכי וב״ב בנימין וחיה בני מרדכי ולאה.

אייזלאנד ליובה, בת משה ושיינדל קאמין (22) ובנה זאב בן מנדל וליובה (2).

אייזמאן שמחה, ואשתו שרה בת יוסף ומושקה בורקו.

אייזנברג אליהו (35); אייזנברג לאה בת אשר ורבקה בליז׳ובסקי (35).

אייזנברג ליובה, מאניה, רבקה, נחמן, זיסל, דבוסיה, רוזה ומשה.

אירלאכמאן רוזה (48) ובניה סוניה (30) ואברהם (22).

אקס יוכבד, בת ברוך ומרים גוניק (38) ובניה פייגלה (12) ושמואליק (10) בני מאקס ויוכבד.

אקרמאן יהושע (40), אשתו אסתר בת יהודה־לייב ופרל לאנגר (45) וששת ילדיהם.

אֶרדמאן אהרן (35) ואשתו מרים בת הרב ר׳ משה־חיים ושרה הכטמאן (35).

באליאר משה (50), אשתו ריבה בת אליהו וחיה פייקוב (45) ובניהם: עזריאל (15) ודוד (12).

באליאר פנחס (40), אשתו שיינה־גיטל בת יוסף וסוסל ליפשיץ (36) ובניהם יוסף (11) וגדליה (7).

באליק דבורה, בת ראובן וחנה דראגיף (24) ובנה חנן בן מרדכי ודבורה (1).

באסוויץ מרים, בת יעקב וחיה בריק (29).

באסטום צבי, בן חיים־אריה וזלדה (54), אשתו שרה בת אלתר וגיטל קובאדלה (48) ובניהם גיטל, חנה (17), חיה־לאה (15) וחיים־אריה (11).

באקאליאר משה (60), חיה (60), אריה (38) ואסתר

בארזאל בתיה, ובתה בריינדל בת שמעון ובתיה (30).

בארזאם יוסף (58), אשתו מאניה לבית דורבסקי (54) וב״ב: בן־ציון (34), אשתו מרים בת בנימין ושרה קאנטורוביץ (30) ובתם מניה.

בארמאן אשר (55), פראדל (55), פרומה והניה.

בבצ׳וק ברוך, בן חנן (30) ואשתו הניה לבית רוזנפלד (28).

בג שלום; בג הלה.

בגון יוסף (54) ואשתו דבורה בת זליג ומניה בורקו (45).

בגון שרה־גיטל לבית זינגרמאן (54); בגון צפורה (20).

בּוּברוֹב א ס ת ר, בת זליג ולאה־רחל טורקניץ (59).
בּוּדוֹני מ נ י ה, לבית רוזמברג (32).
בּוּדקר י ו ס ף, אשתו ש ר ה בת יצחק ובתיה גליק (56) ובניהם: ר ב ק ה, ב ר ל וז׳ נ י ה.
בּוּקשטיין ט ו י ב ה, בת חיים וחנה־שרה (35) ובנותיה מ א נ י ה (14) ו ר ו ת (6) בנות משה וטויבה.
בּוּרקוֹ פ ס ח, בן שמואל וחיה (73), אשתו ש ר ה־ ל א ה בת אבא ודבורה חניס (65) וב״ב: י ה ו ש ע בן
פסח ושרה־לאה (27), אשתו א ט ל בת יעקב ויינטל קלס (24) ובתם ר י י ז ל (6).
בּוּרקוֹ ל א ה, בת שמואל (60) וב״ב: י צ ח ק בן ברל ולאה (40), אשתו ר ח ל (35) ובניהם: ב ר ל (6)
ו מ ש ה (3); ש י י נ ד ל בת ברל ולאה (27).
בּוּרקוֹ א ב ר ה ם, בן אהרן (60) ואשתו ב ת י ה (60).
בּוּרקוֹ א ב ר ה ם־ ה ר ש, בן ברל, אשתו ש ר ה ובנותיהם: ל א ה ובעלה שמואל עם בנם, ח י ה ובעלה ראובן.
בּוּרקוֹ ח ו ה, בת פנחס וטויבה דיכטר וב״ב: א ב ר ה ם, בן אליעזר וחוה, אשתו ח נ ה ובנם א ל י ע ז ר;
מ ר י ם, בת אליעזר וחוה, בעלה מ ש ה בן חלפל ודינה ובניהם: ל א ה, ט י י ב ל ו א ל י ע ז ר; ז ל ד ה,
בת אליעזר וחוה.
בּוּרקוֹ מ נ י ה, בת שלום והודל ובעלה א ה ר ן חינוצ׳ר; מ ר י ם, בת שלום והודל, בעלה י ח י א ל, בתם
ר י י ז ל והנכדים ש ל ו ם ו ה ו ד ל.
בּוּרקוֹ ז ל י ג, אשתו מ נ י ה ובניהם: י ש ר א ל ואשתו ל י ו ב ה, י ע ק ב ואשתו ר ב ק ה.
בּוּרקוֹ ו ו ל פ ל, אשתו ד י נ ה וב״ב: ל י י ז ר־ ב ר ל, בן חלפל ודינה, אשתו ס י מ ה ובניהם; ש ל מ ה,
בן וולפל ודינה, אשתו פ י י ג ה ובניהם ו ו ל פ ל ו ג ו ט י ה; י ע ק ב, בן חלפל ודינה; ר ח ל־ ל א ה,
בת חלפל ודינה ובעלה ד ו ד.
בּוּרקוֹ מ ר י ם, בת משה ובאבל.
בּוּרקוֹ ר י י ז ל, בת משה; ב ו ר ק ו מ נ ח ם, בן משה, אשתו י א ח צ י ה ובנותיהם: א ס ת ר (12)
ו מ ו ס י ה (8).
בּוּרקוֹ ש ל מ ה, מ ר י ם, ב ת י ה ו מ ש ה, בני לייב ורחל.
בּוּרקוֹ צ י פ ה, בת יונה, בעלה ובנם י ו נ ה.
בּוּרקוֹ ר ב ק ה, בת יצחק ופסל (53); ב ו ר ק ו ל י ב ה (45); ב ו ר ק ו א ש ר (24).
בּוּרקוֹ ז א ב, בן אריה (60), אשתו ח י ה (55) ובניהם: ש י י נ ד ל (35), פ ס י ה (28) ו מ א נ ס (26).
בּוּרקוֹ ש ר ה, בת גרשון ורחל וולף (33) ובניה: א ב ר ה ם (7) ו מ ש ה (4) בני אליעזר ושרה.
בּידה א ה ר ן (35), אשתו ש פ ר ה בת ברוך ומרים גוניק (33) ובתם ב ו ז י ה׳ ל ה (4).
ביידר י ו ס ף ואשתו ר ו ז ה בת יונה בורקו.
בייזמאן ה ר ש, בן משה, אשתו ח ס י ה בת מאיר־הרש וברכה סטרלסקי ובתם ב ר כ ה.
בייזמאן י צ ח ק־ ו ו ל ף, בן משה ומלכה (44) ואשתו ר ב ק ה בת מאיר־סנדר ורייזל גוטליב (44).
בייטש י צ ח ק.
בינדר מ ר ד כ י, בן אברהם (52), אשתו ר ב ק ה בת יחיאל שץ (50) ובנם צ ב י (32).
ביק מ ר י ם, בת מרדכי ורבקה (66) וב״ב: מ ר ד כ י, בן אשר ומרים (41), אשתו ר ח ל בת שמואל
ומלכה (41) ובניהם: מ ל כ ה (13) ו ר ע י ה (10); ח י י ם, בן אשר ומרים (23), אשתו ה י נ ד ה
בת וולפל בוראק (22) ובתם ש ר ה (1); ז ל א ט ה, בת פסח וחנה גוניק (41) ובניה: מ ש ה,
ר ע י ה (13) ו ש ר ה (10) — בני ברל וזלאטה
ביק ב ר ל, בן שמואל ומלכה (48), אשתו מ א ל י ה לבית צ׳ודלר (45) ובנם ש מ ו א ל (7).
ביק י ה ו ש ע, בן אבא׳ל ומלכה (41), אשתו ש פ ר י נ צ ה (44) ובניהם: י ש ר א ל׳ י ק (16), ח נ ה (13)
ו ר ע י ה (11).
ביק ר ע י ה, בת שמואל־דוד ובוזיה (13)
בירג ד ו ד, בן פייבל (75).
בירשטיין י ש ר א ל (40), אשתו פ ס ל בת לייב וצ׳ארנה פינצ׳וק (35) והילדים.
בלאנק י ו ס ף, בן יהושע ואסתר (50), אשתו א ס ת ר בת זיסקינד וחנה וולף (45) ובנותיהם: מ י נ ד ל
(17) ו ט ו י ב ה (14).

בליז'ובסקי אשר, בן פרץ ומלכה (75) ואשתו רבקה בת יצחק ושרה־דבורה קריקון (72) וב"ב:
אברהם, בן אשר ורבקה ואשתו חוה לבית פרברודסקי; חיים, בן אשר ורבקה, אשתו חיה ובנם יהודה.

בליז'ובסקי נחמן, בן יהודה וליבקה (50), אשתו זיסל (45) ובנותיהם: דבוסיה (22) ורוזה (20).

בליז'ובסקי שפרה; בליז'ובסקי יהודה.

בלכמאן מיכאל.

בנדיק סוניה.

ברגר בצלאל (30) ואשתו ינטל בת הרב ר' משה־חיים ושרה הכטמאן (30).

ברודר אסתר, בת חיים ואיידל ניסמאן (30).

ברזין מיליה, בת איסר ופירה (8).

בריצ'קה ישראל, בן יוסף ורבקה (51); בריצ'קה משה, בן ישראל ורחל (30); בריצ'קה חוה (48).

בריק יעקב, בן ישראל ושרה־ביילה (63) ואשתו חיה בת אברהם ופייגל סנדלר (60).

ברלינסקי בתיה, בת זלמן ורחל יאגמאן (68) וב"ב: חיים, בן עזריאל־זליג ובתיה (32), אשתו חסיה בת זיידל בינדר (30) ובנם עזריאל (2); זלאטה, בת עזריאל־זליג ובתיה (27).

ברסלרמאן רוזה, בת משה ובריינדל (36).

גאלפרין צבי (28), אשתו רחל בת לייזר ומינדל ז'וק (30) ובניהם: יצחק (6) וצירל (4).

גאמפל אברהם ופסח, בני אשר־אהרן.

גאמרמאן שלמה, שו"ב, בן ר' זיסקינד שו"ב וגולדה (45), אשתו פסיה ובתם הדסה.
מאיר, בן ר' זיסקינד שו"ב וגולדה (36).

גאמרמאן אהרן, בן שלמה ובת־שבע (50); ישראל, בן שלמה ובת־שבע (48) ואשתו אסתר בת זאב וסימה פיקמאן; אריה, בן שלמה ובת־שבע (45).

גארבאטי משה (56), אשתו אסתר (54) ובנם יהושע (24).

גארצמאן שרה־לאה, לבית סוכאר (55).

גוז דוד, בן אברהם וציפה, סימה בת משה־יצחק ואסתר נגל; שלמה, בן אברהם וציפה ואשתו גיטל בת לוי־יצחק וטויבה צירולניק (27).

גוטליב יחיאל, בן אברהם ונחמה (59), אשתו הניה בת יחיאל ושרה טורוק (59) וב"ב: אברהם בן יחיאל והניה (31), אשתו ביילה בת מאיר ופייגה פרומין (31) ובניהם: אריה (7), נפתלי (5) ושרה (2); שלמה, בן יחיאל והניה (25).

גוטמאן ישראל, אשתו רייזל בת זאב גייפמאן ובתם בתיה.

גויזנשטיין יעקב (46) וב"ב: בנו אברהם (26) עם אשתו בת־ציון (באבעלע) לבית גוטמאן (25) ובתם; בתו לאה (22).

גויכמאן ברוך (45), אשתו מירל בת אייזיק ודבורה פרלשטיין (42), בתם רחל (8) ועוד תינוקת.

גולדברג פרץ, בן יעקב ומינדל (53), אשתו פריידל בת יחיאל ושרה טורוק (53) ובנם בן־ציון (18).

גולדברג זיסיה (36), אשתו אלטה־פרל בת יחיאל וחסיה גרובר (33) ובניהם: ויטה, מוטל ושיינדל.

גולדברגר פרץ ומשפחתו.

גולדמאן אהרן־הרש (70) ובניו: מרים (45) ולייבקה (38).

גולדמאן זאב, בן לייב וברכה (55), אשתו בתיה בת ישעיהו ואסתר־איטה ליטוואק (55) ובניהם: גרשון (26), יעקב (26) וברוך (16).

גולדמאן יהושע, בן מאיר ובת־שבע (52), אשתו אלקה בת דוד וצביה טראכטנברג (48) ובנותיהם: רבקה (18) ורייזל (16).

גולדמאן משה, בן אפרים־יוסף (48), אשתו שרה בת חוה ברנשטיין (40) ובתם צפורה (14).

גולדמאן רוז'ה, בת מאיר ומלכה (40).

גולדמאן יו"ט־שמחה (סיומה), בן מאיר ומלכה (35).

גולדמאן הרשל, סימה וישראל.

גולדמאן צילה, צפורה, חיה וברכה בנות שמחה ורחל.

גולדמאן שרה, בת חיים ואיידל ניסמאן (26).

גולדנר ד״ר זכריה, בן יעקב (47), אשתו ליאונטינה בת יואכים איבעראל (42), בנם ובתם (משפחת

גולדשטיין לאון (42), אשתו גניה בת יעקב ומלכה קולודני (37) ובתם האלינקה (12).

פליטים מנובי־טארג — גאליציה, 1939—1942).

גולדשמיד רבקה לבית שפירא (56) ובנותיה: מינדל (20), מאשה (17) ואלקה (14).

גולוב ישראל (45), אשתו מלכה (40) ובניהם: יעקב, יוסף ופנסל.

גולובשקה אלתר־פרץ, בן צבי (74) ואשתו גולדה (71).

גולובשקה שלמה, בן אברהם וגולדה (33) ואשתו פייגל בת אריה וריקל וולקוו (33).

גולמבה חיה־לאה, בת ישראל ויוכבד־חנה שוסטר (60) ובניה יוכבד (26) ואליהו (22) — בני אלתר וחיה־לאה.

גולצמאן שרה, בת בנימין ומרים קאפשוק (30); גולצמאן גולדה (3).

גולדשמיד רבקה לבית שפירא (56) ובנותיה: מינדל (20), מאשה (17) ואלקה (14).

גוניק ברוך, בן מאנס ושפרה (73) וב״ב: אשר, בן ברוך ומרים (50), אשתו חנה בת ר׳ זיסקינד שו״ב וגולדה גאמרמאן (50) ובנותיהם: רחל (24) ובת־שבע (18).

גוראלניק אשר (37), אשתו בריינדל בת בן־ציון ושרה דראך (36) ובניהם: שלמה (11), זלדה (9) ואברהם (6).

גורביץ בתיה־מלכה, בת ישראל ואסתר (35).

גורנשטיין הרשל, בן יעקב ורחל; גורנשטיין חוה

גורפינקל שרה, בת משה ובריינדל ברסלרמאן (33) ובתה בריינדל בת שלמה ושרה (11).

גיבש שמאי, בן שמואל וחנה (54), אשתו שרה בת יצחק ואסתר־מרים פינקלשטיין (47) ובניהם: יהושע (28) ושמואל (20); בן־ציון, בן שמואל וחנה (48) ואשתו יהודית (45).

גיבש רייזל, בת אברהם ורחל (20).

גיטלמאן ראובן, בן מרדכי ומלכה (50), אשתו חיה בת ברל ובריינדל וולקוו (40) ובנם ברל־בביק (13).

גייפמאן אסתר־רייזל וב״ב: ישראל ואברהם, בני זאב; אשר, בן זאב, אשתו שיינצה בת שמואל ומרים (48) ובנם זאב (15).

גייפמאן יעקב, בן שמואל ומרים (64) ובנותיו: חוה (33) ומרים־איטקה (19) בנות יעקב וגולדה.

גייפמאן משה, בן שמואל ומרים (56).

גייפמאן צבי (40); גייפמאן מאליה (40).

גילדנגורן אטל, בת אשר פייגלשטיין (68) וב״ב: אברהם, בן ברל ואטל (45), אשתו פאיה בת הרצל לוריא (43) ובניהם: ברוך־שמחה (18), ישראל (16) ודוד (13).

גילדנגורן בריינה, בת אברהם־בר ומרים לאנגר (63).

גילדנגורן יעקב, הניק, מרים, וולפל.

גינזבורג יעקב, בן שמואל וברכה (58) ואשתו חוה בת יעקב וחנה־בלומה כץ (56).

גיפשטיין מאיר.

גלויברזון שמואל־חיים שו״ב ואשתו רייזל בת חלפל ודינה בורקו.

גלויברמאן יהושע, בן אפרים־גרשון ומלכה (58), אשתו רייזל בת יצחק וחנה ביצ׳יק (50) ובניהם: שמעון (30), אשר (22) ובתיה (20).

גלויברמאן חוה, בת יוסף וראדל סולצמאן (58) ובנה לייבקה בן גרשון וחוה (37).

גלויברמאן נטע שו״ב ואשתו פרל בת ר׳ פסח־אליה שו״ב כץ.

גליק בתיה, בת שמואל־בר באבוך (70).

גליק דוד, בן שלמה וגיטל (60), אשתו פריידל בת חיים וחנה (60) ובניהם: בת־שבע (38), אליהו (37), משה (31), לאה (27) ולייבל (25).

גליק יצחק, בן חיים וזלאטה (40), אשתו מלכה לבית נימוביצ׳ר וילדיהם: חוה (38), חסיה (36), נח (34), ברל (32) — בני חיים וזלאטה ומשפחותיהם.

גליק מלכה, בת זיידל ומרים (50).

גליקסון פאולינה, בת חנא ולאה פוקרויסקי (60).

גליקסון אלתר, בן זליג וסטירה (35).

גלמאן הניה, בת אייזיק וחנה.

גלקל בנימין (בני), בן מרדכי ומרים (60), אשתו רחל לבית רבי (55) וב״ב: יוסף (יוסקה), בן בני ורחל (37) ואשתו ינטל לבית סידלמאן; חיה, בת בני ורחל.

גלקל מרדכי, בן יצחק ופייגה, אשתו חיה בת זרח וצפורה דננבורג; יעקב, בן יצחק ופייגה (43) ואשתו חנה בת ישכר־וולפל ויהודית חקרן (38).

גלר גולדה־בתיה ובניה: ביינש, פסח ויהודה — בני יצחק וגולדה־בתיה.

גנדלמאן אשר, בן אברהם־יצחק (65), אשתו מרים וב״ב: יוסף, בן אשר ומרים (46), אשתו ברכה בת יצחק וחוה מושר (44) ובניהם זלמן (22) וישראל (16).

גנדלמאן רחל, חנה.

גנדלר חיים, בן מיכל ואיטה ואשתו רייזל בת משה־יצחק ואסתר נגל.

גנדלר אסתר, שמחה.

גרובר אברהם־מרדכי, בן אהרן ודראז׳נה (70), אשתו פסיה בת יצחק־יעקב ואסתר (62) ובניהם: נחמיה (36), יהושע (30) ואסתר (24);
בנימין, בן אהרן ודראז׳נה (58), אשתו מרים לבית בורקו (48) ובניהם זלאטקה (20) ושמואל (18);
יהושע, בן אהרן ודראז׳נה (53), אשתו חיה בת יהודה ומניה פרלשטיין (43) ובניהם: פנחס (20) ומניה (16).

גרובר יחיאל (61), אשתו חסיה (56) ובתם שרה.

גרוסמאן אברהם (49).

גרושקו פסיה (67) וב״ב: אהרן־גודל, בן משה ופסיה (48), אשתו לאה בת משה־אשר ונחמה זינגרמאן (49) ובניהם: יונה (19), יצחק (17); ברוך בן משה ופסיה (45), אשתו ושלושת ילדיהם; ישעיהו, בן משה ופסיה (47), אשתו שרה ובניהם: לאה (22), אהרן (20) ויצחק (18).

גרייבר מנחם, חנה, מלכה, שרה וחיה.

גרינבלאט צבי (35); שיינדל (33).

גרינברג טויבה, בת חיים פלהנדלר ובניה: בוזיה ואלימלך — בני יחיאל וטויבה.

גרינברג זאב; גרינברג חייקל (8).

גרינשפון לוי (48), אשתו מושקה בת יוסף וחיה־שרה ליפשיץ (47) ובניהם: יואל ושושנה.

גרצקס רייזל לבית טייך (50) ובתה וציה בת משה ורייזל (19).

גרשפלד מנדל (48), רבקה (38), יהודה ומניה.

דורפמאן משה, אשתו חיה־איטה בת חיים וזלאטה גליק ובתם לאה.

דיכטיאר שמואל, בן חיים־משה ואטיה (61) ואשתו חיה־שרה בת שבח ודבורה פלדלייט (62); גרשון (35), מרים (21), יהושע.

דיכטיאר אברהם, בן שמואל וסטיסיה (44), אשתו רבקה (38) ובניהם: יעקב ופסל.

דיכטר רייכל לבית רבין (60) ובתה חיה בת אהרן ורייכל עם בעלה אהרן ובנם ישראל־לוליק (16).

דימרמאן קלארה, בת אברהם ובילה קאנטור (45) עם בעלה והילדים.

דיק זאב (62) ובניו: קריינצה (49) ואברהם (32) — בני זאב ודבורה.

דיקשטיין חסיה, בת ראובן וחנה דראגיף (32) ובנה ראובן בן שבתי וחסיה (2).

דננבורג זרח, אשתו צפורה ובניהם: אברהם ויצחק.

דראגיף חיים (62) ובניו: דוד (29) ואחסל (23) בני חיים ויינטה.

דראגיף רבקה ובנותיה: סוסל ושרה — בנות וולפל ורבקה.

דראגיף פייגל ומירל

דראך ברכה, בת פסח וסוסל קויפמאן (72) ובניה: פסח (51), משה ונחום בני תגינא וברכה עם משפחותיהם.

דראך בן־ציון, בן ראובן (63).

דראך מלכה, בת גרשון וחוה גלויברמאן (35).

דרלאכטר שבתי, ואשתו רחל.

האלפרין פנחס, בן יצחק ואיטה (48) ואשתוביילה בת שלמה גינזבורג (47).

האנדלמאן לייב, בן גרשון ושפרה (60), אשתו מלכה בת יהודה שיינטוך וב"ב: יהודה, בן לייב ומלכה (35), אשתו חיה לבית גייפמאן (30) ובתם ואליה (3); יעקב, בן לייב ומלכה (32), אשתו סימה בת פנחס וביילה האלפרין (30) ובנם יוסף (5).

האנדלמאן יעקב, בן יצחק (48), אשתו פסל בת אהרן וגיטל טורקוביץ (42) ובניהם: גיטל (16), יצחק (10), שמחה (8) ואסתר (4).

הולצמאן חאצקל, משה, לייזר, שרה.

הוקיילו משה, בן נח (38), אשתו יפה בת מאיר וצפורה קלוץ (40) ובניהם: נחמה (16), צפורה (10) ודובה (6).

הינקדיקר משה.

הכטמאן הרב ר' משה־חיים (65), אשתו שרה בת אהרן רייפס (60) ובניהם: גרשון (28) ואסתר.

ואסרמאן וולפל (35), אשתו מירל בת יחיאל וחסיה גרובר (30) ובנותיהם. וויטה וצילה.

ואקס ברל (79), אשתו מרים (75) וב"ב: הרשל, בן ברל ומרים (50), אשתו אטל בת שבתי ומרים (50) ובניהם: סוניה (19), רחל (15) ויצחק (10).

ואקס חנה בת יחזקאל וקרסל (40).

וודיאנוי אהרן (40) ואשתו מניה לבית רומברג (38).

וולף רחל, בת אלתר וחנה חסיד (55) וב"ב: אליעזר, בן גרשון ורחל (30), אשתו לאה בת אפרים ליברמאן (28) ובניהם: אריה (5), חיים (3) ושמואל (2); פייביש, בן גרשון ורחל (18).

וולף צבי, בן זיסקינד וחנה (40), אשתו ביילה (38) ובנותיהם (בגיל 10 ו־8).

וולף הודל, בת ברוך וחנה (40) ובנה זיסקינד (10) ועוד בן (5) ובת (3).

וולק יצחק, בן פיניה (45) ואשתו דבורה בת יששכר־וולפל ויהודית חקרן (43).

וולקון ריקל, בת מאיר־לייב ויינטל (62) וב"ב: שמואל, בן אריה וריקל (47), אשתו פרל לבית ארליך (37) ובתם שרה (7); שלמה, בן אריה וריקל (45), אשתו גולדה לבית מושר (38) ובניהם: זלמן (16) וחיים (15); שמשון, בן אריה וריקל (40), אשתו רבקה לבית קרפל (35) ובניהם: שרה (16), הרשל (13) וויינטל (11).

וולקון שלמה, בן שמואל וצפורה (60), אשתו פראדל בת נתן וגניה פרלשטיין (55) וב"ב: שמואל, בן שלמה ופראדל (31), אשתו שושנה בת בנימין ורחל גלקל (28) ובניהם: גניה (8) וזלמן (4); נתן, בן שלמה ופראדל (18).

וולקון פרל, בת מאיר וזיסיה־פייגה פרומין (28).

וורונה אברהם־שמואל, בן הלל (80) וב"ב: חיים, בן אברהם־שמואל וגולדה (50), אשתו זלאטה (48) ובניהם: יוכבד (17) ויוסף (10); מיכל, בן אברהם־שמואל וגולדה (36) ואשתו טייבל (30); פריידל, בת אברהם־שמואל וגולדה (25); רבקה, בת אברהם־שמואל וגולדה (22).

וורונה יצחק, בן אהרן־לייב ובתיה (42), אשתו פייגל בת ברל ובריינדל וולקון (38) ובניהם: מרים (15) וברל־בביק (12).

וורונה יהושע, בן אהרן (45), אשתו אטל בת אריה (40) ובנידם: אהרן (17), שרה (15), יוסף (12) וברכה (10).

וושצ'ינה חיה, בת זיסקינד ובריינדל (35).

וייסבלאט מרים, בן שמעון וחיה מוראווינסקי (38) ובנותיה: שרה (18), לאה ואסתר (11) — בנות משה ומרים.

וייסמאן פייגה, בת אברהם־חיים ואלטה (45).

ויירני יוסף־שלום, בן משה־חיים ומאטל (70), אשתו מלכה בת אברהם ורבקה־לאה גילברט (70) וב״ב: ראובן, בן יוסף־שלום ומלכה (38) ואשתו אסתר בת בן־ציון ופסיה בבצ׳וק (35); אליעזר, בן יוסף־שלום ומלכה (33); שלמה, בן יוסף־שלום ומלכה (31), אשתו אסתר בת יעקב ויטס (23) ובנם.

וילנר אשר, בן פייגה (37).

ויניק יוכבד, בת הרשל ומירל פישמאן (62) ובנה שלמה בן שמואל ויוכבד (20).

ויניק שמחה, בן משה וצפורה (60), אשתו רחל בת יהושע ואסתר בלאנק (50) ובניהם: אייזיק (25), מאטל (22) וחיים (16).

וינר רבקה, בת יהושע־שבח ודבורה פלדלייט וב״ב: מרדכי, בן דוד ורבקה, אשתו אסתר בת אהרן ודבורה זוליאר ובתם חיה.

וישניאק גצל (38), אשתו נח׳ה לבית פארפל (36) ובניהם: חוה (12), רבקה (7) ופסל (4).

ולדגוז משה (34), אשתו אלקה לבית גולדשמיד (32) ובתם לאה.

ורבר דוד, בן יחיאל וצ׳ארנה (28).

זאברונסקי הרשל (48) ואשתו חיה לבית בק (42); אטל (25), מרדכי, ברכה.

זאלצמאן שיינדל לבית דיכטיאר (27).

זאמורוצ׳נסקי יעקב, מרדכי, חנה, צבי.

זאנדוויים פנחס, בן אשר ומושקה (70), אשתו ברײנדל וב״ב: משה, בן פנחס וחוה (40), אשתו חיה בת מרדכי ואסתר־רייזל (37) ובניהם: מרדכי (14) ואשר (8); דבורה, בת מרדכי ואסתר רייזל (29) עם בעלה וילדיהם.

זאנדוויים דבורה־קרסל, בת משה־ליב וחיה חייסבלאט (74) וב״ב: יעקב, בן צדוק ודבורה־קרסל (55), אשתו מיכלה בת יוסף פולונסקי (54) ובתם רוזה; אהרן, בן צדוק ודבורה־קרסל (44), אשתו רבקה בת יצחק ופסיה וייסמאן (44) ובניהם: קוקה (18) וצדוק (15).

זאנדוויים אסתר, בת ברל ואטל גילדנגורן (50) וב״ב: שמחה, בן שמריהו ואסתר (25); סוניה, בת שמריהו ואסתר (23).

זאנדוויים מרים, בת לייב ושיינדל טייך (49) ובניה: ברכה (20), פנינה (18), אסתר (16) ושמריהו (13) — בני זיסיה ומרים.

זוו יוסף־אייזיק, בן משה־יונה וגליקל (63), אשתו יוכבד בת ישראל ואסתר פרישקולניק (66) וב״ב: ישעיה, בן יוסף־אייזיק ויוכבד (40), אשתו יוניה בת פרל פרנקל (38) ובתם ליובה (12); יעקב, בן יוסף־אייזיק ויוכבד (34), אשתו חנה בת יהושע ואסתר מיאסניק (34) ובנם נחמן (5).

זולוטוב משה־לייב, בן פנחס וליבה (64) ואשתו שפרה בת משה וחסיה שיינמאן (56).

זולוטוב צבי, בן פנחס וליבה (70) ובנו אלתר (38).

זולוטוב נחמן־זיידל, בן יעקב־מאיר ושרה (38); זולוטוב רבקה (30).

ז׳ולטאק חוה, בת משה ופסיה (75).

זוליאר יהודה, בן יואש (75), אשתו ברכה (70) וב״ב: הרשל, בן יהודה וברכה (43), אשתו דוברושקה בת אייזיק שבדיוק (39) ובניהם: איידל (17), אייזיק (14), פישל (10) וחנה (8); אלקנה, בן יהודה וברכה (43), אשתו ובניהם.

זוליאר פייגה, בת יוסף ורבקה בריצ׳קה (55).

זוליאר יצחק, בן אהרן ודינה (36) ואשתו צביה בת אהרן־אשר ולאה (36).

זוליאר דורה, צבי, שיינדל.

ז׳וק לייזר (60), אשתו מינדל בת פנחס וטויבה דיכטר (60) וב״ב: וולפל, בן לייזר ומינדל (40), אשתו רחל לבית גרש (35) ובנותיהם: שרה (14) ויונה (6).

זייגרמייסטר שרה ושתי בנותיה.

זינגר איצל (70), אשתו חוה בת יוסף ודבורה באראש (63) וב״ב: יוסף, בן איצל וחוה (32), אשתו ברוניה והילדים; פאניה (30), זוסיה (27), שמואל (23) ובנימין (21) — בני איצל וחוה.

זינגר חיים, בן מאיר וחיה־שרה (60), אשתו שיינדל לבית חיבר (58) ובניהם: הרשל (28), אהרן (26) וצפורה (24).

זינגר וולפל, בן מאיר וחיה־שרה; זינגר חיה, סיומה, גיסיה, מאיר.

זינגרמאן יוכבד, בת משה־אשר ונחמה (45).

צבי, בן משה־אשר ונחמה (40), אשתו אטל ובנם משה־אשר (8).

זינדל מנדל, אשתו בינה ובניהם: רחל, וולפל (28) ויאשקה.

זלינגר אברהם (37), אשתו פייגלה לבית פרברודסקי (35).

חארבאש גרשון (38) ואשתו מרים בת יצחק (איצל) זיגגר (35).

חובר אהרן, אשתו פריידל בת אלתר וחנה חסיד (32) ובניהם: חיים (5) ורבקה (3).

חובר יעקב ואשתו.

חזן פסיה וב״ב: מנדל, בן דוד ופסיה (50), אשתו גיטל בת אבא׳ל ומלכה ביק (48) ובניהם: שרה (19), לייבל (17) וישראל (15); טייבל, בת דוד ופסיה (27).

חזן משה, חיים.

חזנצ׳וק משה, בן דוד (36), אשתו בריינדל בת משה־לייב ושפרה זולוטוב (34) ובניהם: שרה (6) ונחמה (4).

חיצקס אברהם (49), אשתו פריידל בת יעקב ורייזל (45) ובנותיהם: בתיה (20) ואדל־איידל (12).

חנים אריה, בן אבא ודבורה (50), אשתו חיה בת מאיר ואלקה פינקלשטיין (42) ובנם ישראל (15).

חנים חיים, בן משה ורבקה (50), אשתו וויכנה בת אברהם ונחמה (44) וב״ב: אסתר, בת חיים ושפרה (24); סנדר, בן חיים ושפרה (19); ראובן, בן חיים וויכנה (9).

חסיד רחל, בת הרש־לייב (62) וב״ב: יוסף, בן בן־ציון ורחל (43), אשתו רייזל ובנם מאיר (17); לוי, בן בן־ציון ורחל (35) ואשתו הניה בת שמואל (30).

חקרן יששכר־וולפל ובני ביתו.

חרפק אביגדור, בן יעקב ושרה (66) ואשתו שיינדל בת שניאור־זלמן ופייגה ניסמאן (65).

ישראל, בן יעקב ושרה (49), אשתו חיה בת שלמה ופסיה קולודני (45) ובתם פינה (14).

טאניס משה, אשתו והילדים.

טאנצמאן אשר (64) וב״ב: פסיה (30), רבקה (28), משה (26) וחיה (23) בני אשר ואסתר־לאה.

טויזנר אברהם (56), אשתו שפרה בת יהודה וברכה זוליאר (54) ובניהם: פישל (25), יאכנה (17) וזהבה (14).

טולצ׳ין זלאטה, בת שמעיה ורבקה שטיינוורצל עם בעלה ובנם אריה.

טופור שמואל (60), מרים, מלכה; משה ואשתו איטקה בת משה ופסיה גרושקו (38).

טופור בנימין (53), אשתו פסל (48) ובניהם: יעקב (28) ומיכאל (26).

טורוק יחיאל, בן נפתלי (85) וב״ב: ברל, בן יחיאל ושרה (50), אשתו חיה (40) ובניהם: שרה ובנימין; נח, בן יחיאל ושרה (42), אשתו יוכבד לבית רבין (42) ובתם שרה.

טורוק וולפל, בן הרשל וגיטל (63), אשתו פייגל בת מאיר וחיה (55) ובתם חיה (25).

טורוק פסח, בן מאיר ואסתר (45), אשתו לאה בת חיים ובריינדל לאנגר (40) ובניהם: פריידל (19), יוסף (14) ואסתר (7).

פריידל (36) וגולדה (34) — בנות מאיר ואסתר — עם משפחותיהן.

טורוק ישעיה־דוד, בן שלמה.

טורקובייץ אהרן, בן שמעון ובתיה (60) ואשתו חנה בת אברהם נאבוז׳ני (60).

טורקנייץ הרשל, בן יואל ודינה (68), אשתו רחל־לאה בת אפרים־יוסף ושרה גולדמאן (66) וב״ב: אברהם, בן הרשל ורחל־לאה (46); מרדכי, בן הרשל ורחל־לאה (44), אשתו ברכה בת יחיאל ובײלה רוז׳אנסקי (38) ובניהם: יוסף (13) ובלה (3).

טורקניץ בצלאל (50), אשתו לאה בת מנדל והסיה גורנשטיין (48) ובנם ברל (12).

טייטלבוים בלה, בת אליהו וחיה (36) ובניה: זאב (16), רבקה (11) ויצחק (9) — בני יעקב ובלה; טייטלבוים גדליהו (13).

טייך אהרן, בן אריה ונחמה (65) ואשתו רבקה בת איסר ופנינה אוקיס (62).
טייך שמעון; טייך מניה.
טנדלר יששכר, יהודה, ברל, רבקה, יוסף.
טנדלר רייזל, בת יוסף ומושקה בורקו.
טנדלר טייבל, בת אברהם־יצחק ומניה (33).
טנדלר רחל, בת יוסף־לייב וציפה גייכמאן (41) ובניה: אברהם־יצחק (14) ולייבל (12) — בני יוסל ורחל.
טראכטר חנינא, אשתו בוניה ובניהם: יוסף, דוד, מאיה, חוה, חיה ואסתר.
טרגר משה (30), אשתו שרה בת מנדל והסיה גורנשטיין (30) ובניהם: ברל (12) והסיה (8).
טרילסקי ביילה, בת צדוק ודבורה־קרסל זאנדווייס (57).
טרילסקי יעקב, בן פסח והודל (35) ואשתו טוביה בת מוניק אאוסחאקס (35).
יאדושליווי פסל, בת אשר ורבקה דקלבוים (65) וב״ב: יהושע, בן פנחס ופסל (40) ואשתו שיינדל בת משה־מרדכי ודינה מודריק (42).
יאדושליווי לאה, בת לוי ודבורה ברנשטיין (35) ובניה: לוי (11) ורבקה (9) בני יעקב ולאה.
יאכניוק יוסף (34), אשתו מניה בת חיים וחנה־שרה (32) ובניהם: דבורה (3) ורחל (2).
יוז מיכל (44) ורייזל (41) — בני מאיר וריבה.
יוז שלמה, בן יעקב ומינדל (40), אשתו שרה לבית גורנשטיין ובניהם: צפורה (8) ונפתלי (6).
ירושלימסקי שמואל, בן האדמו״ר ר׳ לייזרקה מקורץ, אשתו חיה בת הרב ר׳ משה־חיים ושרה הכטמאן וילדיהם.
כהנא בן־ציון, בן אפרים (47), אשתו מלכה בת לוי ונחמה (45) ובניהם מינה (19), זיסיה (17) ולייב (15).
כץ ר׳ פסח־אליהו שו״ב ובנו יוחנן; כץ מרים.
כשר לייזר, בן ברוך וחנה (45), אשתו אסתר־לאה בת יוסף ורבקה לוצקי (44) ובניהם: נפתלי (19), דוד (16) ומשה (12).
לאנגר לייזר, בן יהודה־לייב ופרל (50), אשתו שיינדל בת לייזר וחנה שווארץ (40) ובנותיהם: פרל (19) עם בעלה ובתם חנה (1), שרה׳ל (12) ואסתר (6).
משה, בן יהודה־לייב ופרל (36).
לאנגר בריינדל, בת אברהם־בר ומרים גילדנגורן (64).
לאנגר יחיאל, יונה, חיה, דובה, חנה, מירל.
לוטינסקי יצחק, בן ליפא ובײלה (39), אשתו גולדה בת יואל ודינה זוליאר (36) ובניהם: ליובה, שפרה, דינה והניה.
לוויבסקי גרישה, אשתו פאנציה, בת שמעון ופרל, בנם סיומה ואשתו.
לווין זלמן (38), אשתו אטל בת שמחה וחנה ספיוואק (36) ובנותיהם: נחמה ושולמית (5).
לופאטה יצחק, בן ניסן ובת־שבע (50), אשתו חיה לבית גוניק (50) ובניהם: מאיר (19) ושפרה (14).
לופאטה יעקב (45); פייגה בת אליעזר וברכה רוזנשטיין (42), הדסה (18), יוסף (10); חיה, בת אהרן ופרומה מיאסניק (30).
לופאטין חנה, מניה, אברהם.
לוצקי אהרן, בן יוסף ורבקה (56), אשתו מרים (50) ובניהם: ישראל (20), חיה־לאה (17), לייזר־ברל (13) ושרה.
ליברמאן דוד, אשתו דבורה בת יצחק ובתיה גליק (48) ובניהם: רוזה, משה, לאה ויצחק.
ליברמאן ישראל ולייבל.
לייקין דוד, אשתו פוליה בת אהרן ושרה פליישון ובתם זיטה.
לין רבקה (21).
ליניק חנה, בת יעקב וחיה בריק (27).
לינר פנחס.

ליפשיץ אלימלך (מלך), בן אברהם ומלכה (71), אשתו רבקה בת הרש שפירא (60).

ליפשיץ שמואל (56), ברכה (55), חיים (41), רבקה (38).

ליפשיץ בתיה, בת יוסף וסוסל (27).

ליפשיץ חיה־שרה, בת נחום־ליפא וגולדה מרגלית ובנה גרשון בן אהרן וחיה־שרה.

ליפשיץ הרשל ואשתו חנה בת יעקב ורחל גורנשטיין; אטל (17); לייזר (13).

לפידות גיטל, בת יוסף ומושקה בורקו.

לרמאן אהרן, בן משה (46), אשתו צייסל בת יעקב ושרה חרפק (44) ובניהם: משה (14), שרה (11) ויעקב (8).

לרנר שמחה (29) וגולדה (19) — בני אפרים וחנה.

לשץ מאיר, אשתו לאה ובנותיהם: חנה ויינטה.

מאטורין ישעיה, בן אייזיק ואסתר ואשתו אטל בת הרב ר' אפרים גוברמאן.

מאטורין בצלאל, בן אייזיק ואסתר (62), אשתו חייצ'ה וב"ב: יהושע־יצחק, בן בצלאל וחייצ'ה ואשתו צילה לבית שקליאר; איסר, בן בצלאל וחייצ'ה ואשתו סוניה בת מנדל ובינה זינדל; ישראל, בן בצלאל וחייצ'ה ואשתו איטקה בת משה־איציק ואסתר נגל (25); רחל, בת בצלאל וחייצ'ה ובעלה יעקב.

מאטורין זיסל (50) ובנותיה: רוליה (27) ואסנה (15) — בנות מאיר וזיסל.

מאטורין שמאי (44); יוכבד בת גרשון וחוה גלויברמאן (40).

מאך פנחס, בן אברהם (58), אשתו בריינדל לבית גילדהארג (46) ובניהם: חסיה (17) וזליג (11).

מארדר משה־מאיר, בן יהודה (55), אשתו שפרה (50) ובניהם: בבה (10) ויהודה (8); מארדר הרשל (50) ובנו.

מארשלמאן הלל (43), אשתו אסתר בת יוסף־אייזיק ויוכבד זו (43) ובניהם: משה (14) וישראל (10).

מוצ'ניק יצחק, בן אהרן וצירל (47), אשתו אסתר בת יהודה וליבשה קולודני (42) ובתם רחל (15), לייבל, בן אהרן וצירל, אשתו ובנם אהרן; בריינדל, בת אהרן וצירל.

מוצ'ניק דוד, בן מרדכי (45), אשתו שיינדל בת הרשל ופראדל בארמאן ובניהם: טייבל (16) ומרדכי (13).

מוצ'ניק חיה.

מוראווינסקי חיה, בת הרש וגולדה־לאה (68) וב"ב: הרשל, בן שמעון וחיה (40), אשתו חנה (38) ובניהם: חיים, רחל, זלאטקה ושמעון; ניסל, בן שמעון וחיה (38), אשתו גיטל (38) ובנם שמעון (3).

מוריק מניה, בת יעקב ושרה חרפק (64) וב"ב: שלמה, בן גדליה ומניה (39), אשתו רייזל בת יצחק ורבקה בבצ'יק (32), בתם ליולה (11) ובנם שנולד בגיטו; בן־ציון, בן גדליה ומניה (34), אשתו מאריקה בת יעקב ומלכה קולודני (35) ובתם ליוסיה (8); שמחה, בן גדליה ומניה (30), אשתו צוניה בת פישל וחיה נוסוביץ (32) ובנם גדאליק (4).

מוריק חיים־משה, בן שאלתיאל־אייזיק ולאה (63), אשתו בת־שבע בת יצחק ומלכה שטרנשיס (61) ובתם חוה־שיינדל (20).

מושר יצחק ואשתו חוה.

מיאסניק אהרן, בן נחמן ויהודית (65), אשתו פרומה בת מרדכי וחיה צופריק (64) וב"ב: מרדכי, בן אהרן ופרומה (41), אשתו אלטה־פרומה בת הרב ר' חיים־מנדל וגולדה קוסטרומצקי (37) ובנותיהם: שפרה (14) ופייגה (12); חנה, בת אהרן ופרומה (19).

מיאסניק יהושע, בן נחמן וטובה (58), אשתו אסתר בת טובה שטילמאן (56) ובניהם: ישראל (38), יעקב (17); מיאסניק חיה.

מילר ברוך.

מילשטיין (האם) וב"ב: יאשה עם אשתו וילדם; סיומה; ליזה ועוד בת אחת.

מישנה האשקה; דוד־משה.

מלמד לייבל, בן יצחק (55), אשתו ראסל בת משה וחנה גרינבלאט (50) ובתם מרים.

מלמד משה, בן אהרן (48), אשתו שפרה בת שמריהו ופראדל שפירא (48) ובנם יואש (20).

מלמד אברהם (25), אשתו רייזל בת בנימין ומרים קאפשוק (25) ובתם בינה (2); מלמד זלאטה.

מרגלית יוסף, בן נחום־ליפא וגולדה (39), אשתו יהודית בת משה ורבקה ליפשיץ (36) ובתם גולדה.

נאבוז׳ני ישראל (72) ואשתו פסיה (70).

נאבוז׳ני ביילה, בת וולף ושרה־פראדל (65) ובן־זוגה: יצחק, בן יוסף וביילה (42), אשתו צפורה בת מנדל סאמסון (40) ובנם ראובן (10); פסיה, בת יוסף וביילה (36) ובנה (8).

נאבוז׳ני איטה, בת חיים וחיה שמוקלר (46) ובנותיה: רייזל (12) ומלכה (8) בנות ברל ואיטה.

נאבוז׳ני ינטל, לבית צודיק.

נגל אהרן, בן יצחק (45), אשתו מרים בת אשר־חיים וגיסיה פרברודסקי (38) ובניהם: בוזיה (18), ישראל (13) ושמואל (11).

נגל יוסף, בן מרדכי־לייב (40), אשתו פייגל בת נח גולדפארב (40) ובנם משה־איציק.

נגל מאנציה, בן משה־איציק ואסתר (41).

נגל חנה, בת מנחם־זלמן ופייגה בריסקמאן (34) ובתה שפרה־בוניה בת שמואל וחנה (3).

נויברג פאליק (30), אשתו שרה בת משה וגולדה שיינטוך (27) ובתם ינטל (3).

נוימאן ישראל־בר, בן יצחק ורחל (40), אשתו בתיה בת דוד וזלדה אטשטיין (31) ובנותיהם: מניה (9) ולאה (5).

נידרהופר פרדק (35), אשתו מניה בת יעקב ויינטל קלס (32) ובניהם: שלמה (6), רייזל (3) ורוניה (1).

ניימאן מרים, לבית גולדמאן (45).

נימוי שמעון, אשתו גיטל ובתם אסנה.

ניסמאן אטל, בת משה וסוסיה גוז (65) ובן־זוגה: נחמיה, בן משה ואטל (46), אשתו רבקה (פיפל) בת אברהם ופייגל ואלדמאן (42) ובניהם: סוסל (20) ומאיר־חיים (13); יהושע, בן משה ואטל (41) ואשתו טויבה לבית אוקושקין (38); אשר, בן משה ואטל (36), אשתו חיה לבית שקאליוק (31) ובתם מאשה (1); אסתר (37), שרה (32), אברהם (29) וחיים (25) — בני משה ואטל.

ניסמאן איידל (67) ובנה יהושע בן חיים ואיידל (38).

סאמשטיין סוניה (32) ובנה (5).

סאנדברג יצחק (40), אשתו איטה בת שמואל וברכה ליפשיץ (33) ובניהם: צבי (18) ויעקב (11).

סאנדברג איידל, בת איצל זינגר (36) ומשפחתה.

סודגאלטר יוסף, אשתו לאה, בת יעקב ומיכלה זאנדוויס ובתם רייזל.

סווארינסקי ברל, בן יעקב וחיה־רייזל (52), אשתו פסיה בת משה ואסתר שר (50) ובנם שמעון (11).

סווארינסקי זיידל (57); יעקב (18).

סוצ׳ניק חיים (47), אשתו רחל־לאה (44) ובניהם: מניה (24) ודוד.

סוצ׳ניק פסל, בת יעקב וחוה גינזבורג (38) ובניה: דובה (14), חלאוונה (10) וילד שנולד בגיטו — בני יוסף ופסל.

סוצ׳ניק שלמה (37), אשתו בושקה בת חיים ושיינדל זינגר (38) ובניהם: מאיר (11) ותלאוונה (9).

סוכאר־רוזמאן ינטל (42), הרשל (40), הודל (38), יוקל (33) ושרה (30) — בני שלמה.

סוכאר־רוזמאן מלכה (36).

סולומיאניק ואשתו לאה בת שמעיה ורבקה שטיינוורצל.

סוסניק אליעזר, אשתו פייגה ובן־זוגה: מאנס, בן אליעזר ופייגה (48), אשתו אסתר בת אפרים יוסף וצפורה גולדמאן (48) ובניהם: יוסף (17) ויעקב; גדליה, בן אליעזר ופייגה (40), אשתו נחמה בת משה ומרים (35) ובתם מרים (7); נח ופסח.

סורוקה חנה־שרה, בת גד־אשר ומניה (70).

סורוקה פריידה, בת סנדר ורבקה־לאה (40) ובניה: גד־אשר (15) ומרדכי־זאב (11) — בני פנחס ופריידה.

סטוליאר משה, בן חיים ומירקה (45) ואשתוביילה בת ברל ובריינדל וולקון (42).

סטרלובסקי זליג (50), אשתו מאליה בת נפתלי ושרה־איידל גולדמאן (50) ובנם נפתלי (19).

סטרלסקי מאיר־הרש, בן לוי וב״ב: יקותיאל־זלמן, בן מאיר־הרש וברכה, אשתו צייטל בת חוה זוליאר ובנותיהם: רבקה, אסתר וברכה; לוי, בן מאיר־הרש וברכה, אשתו הניה לבית ליסאק ובתם ברכה; יוסף, בן מאיר־הרש וברכה, אשתו שרה לבית קיכל ובתם ברכה.

סיגאן אהרן (55) ואשתו פייגה לבית אפשטיין (55).

סימנר נח שו״ב ואשתו איטה בת השו״ב ר׳ פסח־אליה כץ.

סלוצקי שיינה־שרה, לבית גרובר (78) וב״ב: ברוך, בן מרדכי ושיינה־שרה (55), אשתו מרים בת פנחס ורחל־לאה גורז׳יק (53) ובניהם: מלכה (22) ויעקב (20); הרשל, בן מרדכי ושיינה־שרה (38).

סלוצקי חיה (42).

סמוליאר לאה.

ספיוואק חנה, בת יוסף ויוכבד וושצ׳ינה (63) וב״ב: יוסף, בן שמחה וחנה (46), אשתו נחמה לבית טנדלר (45) ובנם יחזקאל (16).

ספיוואק חיים ואשתו חאסל בת אברהם־יעקב ואטל פייגל (36).

פאבריקאנט מירל.

פאטוקה ישעיה וישראל ומשפחותיהם.

פאטוקה משה־אברהם, בן שמאי (46), אשתו שרה־רבקה בת משה בידרמאן (44) ובנם יצחק (10).

פאסמאן אלתר ואשתו חנה.

פארדמאן יעקב, בן יוסף ובוניה (50), אשתו חינקה בת יעקב ושרה חרפק (48) ובנותיהם: פייגלה (17) ובוניה (13).

פארפל אסתר (42) ובתה דבוסיה (20).

פארפל שיינדל לבית וודיאנוי (32) ובניה: רבקה (6) ויחיאל (3).

פארקר בועז, אשתו פריידל בת יצחק ושרה שץ (22) ובנם זאב (2).

פודיסק מנשה ואשתו פסל בת זליג ומניה בורקו.

פוקס טייבל, בת לוי ולאה (35).

פוראז׳ דוד ואשתו גולדה בת יהודה וברכה זוליאר (35).

פורטנוי הרש־לייב, בן אהרן והניה (60), אשתו בתיה בת שמריהו ופראדל שפירא (57) וב״ב: אשר, בן הרש־לייב ובתיה (40) ובנו יואש; חיים, בן הרש־לייב ובתיה (34), אשתו פאניה לבית גולדמאן (32) ובנם אהרן; פראדל (32), שפרה (18).

פורטנוי יהושע, אשתו נאדיה בת גח (נאחה) ובתיה קויפמאן (32) ובתם בוזיה.

פורמאן יהודית (60), בר (41), בלה בת דב ואסתר־רחל קליימאן (42), פריידל (35), פסל (28), נחמה (11), מאטל (10), אברהם (7), אייזיק (7), לאה.

פייגל אברהם־יעקב (65) וב״ב: אליהו בן אברהם־יעקב ואטל (42), אשתו הינדה־לאה בת יוסף ופראדל גלויברמאן (40) ובנותיהם: שרה (10) ואסתר (7); יוכבד בת אברהם־יעקב ואטל (40) עם בעלה אברהם׳ל ובתם שרה (14) ועוד בן; וולפל בן אברהם־יעקב ואטל (34), אשתו שרה בת יעקב וחוה גינזבורג (28) ובנם שמואל (5).

פייגלמאן ישראל (58), אשתו שרה (56), בנם אליושה (32) ואשתו ליולה בת ברוך־מרדכי ורבקה קווייטני.

פייגלשטיין שלמה, בן משה והודל (24) ואשתו ציפה בת יוסף ופייגל נגל (23).

פיין רבקה, בת מאיר ואלקה פינקלשטיין (50).

פיינשטיין איינשל (34); רחל (3).

פייקוב חיה, לבית טראכטנברג (80) וב״ב: אשר, בן אליהו וחיה (40), אשתו שפרה בת ישעיהו ופסיה (35) ובניהם: יהושע (10) ויקותיאל (8); יוסף, בן אליהו וחיה (38), אשתו מלכה בת מאיר־אייזיק קראצמאן (40) ובניהם: משה (15) ועוד שני ילדים.

פייקוב פסיה, בת גוטיה ובוניה פרלמוטר (60) וב״ב: יקותיאל, בן ישעיהו ופסיה (32), אשתו חיה בת אברהם שטרנשיס ובניהם: רעיה (12) ומשה (10).

פינסקי פרל, דוד.

פינצ׳וק ברוך, בן יוסף ונחמה (63) ואשתו הודל (60); לייב, בן יוסף ונחמה (60) ובתו יהודית בת לייב וצ׳ארנה (22).

פינקלשטיין מאיר, בן נתן (72).

פינקלשטיין רחל, בת מרדכי ואסתר־רייזל זאנדווייס; פינקלשטיין משה.

פינקלשטיין וולף, אשתו חיה בת אברהם ושיינדל רוזנברג (38) ובניהם: צבי ושפרינצו.

פיק ביילה (45); סוניה (40).

פיק אברהם, בן בנימין וברכה (30).

פיקמאן וולפל, בן אליעזר (70), אשתו סימה בת משה־לייב וחיה ווייסבלאט (69) וב״ב: משה׳ל, בן זאב וסימה (52), אשתו נחמה לבית שמואלביץ (50) ובניהם: אברהם (28) ואשתו חייקה בת מנדל ובינה זינדל (25); רייזל, חיה, זיסקינד (22) וצירל (20).

פיקמאן וולפל, בן יהושע (50) ואשתו רוזה.

פיש מנדל (40) ואשתו בוזיה בת לייביש ורבקה פרימר (36).

פישמאן שמחה, בן זלמן וחיה־שרה (38), אשתו פריידל בת אהרן ורבקה טייך (35) ובנם שלמה׳לה (5).

פישמאן פייגל, בת שמחה ורחל ויניק (35); פישמאן חיה.

פישמאן פייגל, בת שמואל ויוכבד ויניק (30).

פלד שפרה, בת קלמן ושרה.

פלד חנה, בת שלמה ושולמית גולדזון.

פלדמאן יעקב, בן משה ובייל־המירל (46), אשתו סימה בת יוסף פיבובוז (42) ובניהם: מאיר (15) ואלה (5); חיים, בן משה ובייל־המירל (44), אשתו לאה בת חיים וזלאטה גליק (42) ובניהם: בלה (17) ואברהם (6).

פלדמאן לולה, בן אברהם ויינטה (36), אשתו אסתר בת שמחה וחנה ספיוואק (34) ובנם אברהם (7).

פלדמאן סוסל, בת חנינא וברכה דראך (36); נתן (32); שמואל־יוסף; אליהו.

פלהנדלר חיים, בן ישעיהו (52), אשתו צפורה לבית חזן ובניהם: סוניה (20), רוזה (17), פייגה (13).

פלהנדלר מאלה; פלהנדלר בוזיה.

פלוטניק הרשל (46), אשתו חיה ובניהם: אברהם (19) וחינקה (13).

פלוטניק ניסן, בן יהושע־ברוך ויינטה (35).

פלוטניק חאסל, בת זלמן ובײלה זאלצמאן (45) ובניה: גניה (18) וזלמן — בני יוסף וחאסל.

פלוטניק הניך, בן זלמן וחנה (30).

פלוטניק (?) בת זאב דיק (30).

פלוטניק רחל, בת מנדל והסיה גורנשטיין (22); פלוטניק ויכנה.

פלוטניצקי משה (37), אשתו אסתר בת בן־ציון ושרה דראך (34) ובנם שלמה (2).

פלייש ביילה, בת שמואל ומרים גייפמאן (54) ובתה מאניה בת יצחק וביילה (22).

פליישון שרה; פליישון נחמן.

פצ׳ניק תרצה, בת האדמו״ר ר׳ שלום מקוידאנוב (63) ובנותיה: פרל (36) ומילכה (34) — בנות האדמו״ר ר׳ יוסף ותרצה.

פרבוזניק אלעזר, אשתו חיה לבית ברנשטיין ובניהם: לאה (20), הינדה וברוך.

פרברודסקי אשר־חיים, בן יהודה (58) ואשתו גיסיה לבית כץ (57).

פרומין מאיר, בן יהודה־לייב (61) ואשתו זיסיה־פייגה בת אליהו ריז׳י (58); מרדכי, בן יהודה־לייב ובני ביתו.

פרומין דוד, בן ישראל ואשתו יהודית וילדיהם; אליעזר, בן ישראל ובני־ביתו.

פריד הרשל, בן אשר ואשתו חוה לבית פרלוב.

פרידזון יעקב.

פרידמאן ברוך, בן מרדכי ושרה (70).

פריים אברהם־יצחק, בן גדליהו ורחל (48), אשתו גיטל בת יצחק וחנה (47) ובניהם: שמואל (28) ומישקה (22).

פרימאן יצחק, בן צבי וקריינה (39), אשתו סוניה בת ברוך וצארנה פרידמאן (36) ובניהם: צבי (14) ואסיה (10).

פרימאק אלתר, בן יהושע ורחל (48) ואשתו גיטל (46).

פרימר לייביש, בן שמעון ומרים (62) ואשתו רבקה בת ברוך וחיה־פייגה באלאבאן (58).

פרישקולניק גדליה ומשפחתו.

פרישקולניק רחל, בת הרש־לייב ורבקה (27).

פרל מרים, לבית שרשבסקי וב״ב: יצחק, בן מאיר ומרים (49), אשתו זלאטקה בת לייב שרשבסקי (49) ובניהם: מניה (19), מאיר (15) ויוסף (9); אהרן, בן מאיר ומרים ואשתו בת־שבע בת דוד ודוסל זונדר.

פרלוב שרה, בת האדמו״ר ר׳ שלמה־חיים מקוידאנוב (26) ובתה בגיל חצי שנה.

פרלוב חיה־שרה, בת לוי ומושקה גרינשפון (28).

פרלמוטר אבא׳ל, בן משה (70), אשתו רבקה (65) ובניהם: דבורה (23), ינטל ושמואל.

פרלמוטר ביילה, בת משה ואטל ניסמאן (43) ובתה פייגלה בת ישעיה וביילה (8).

פרלשטיין דבורה, בת שלום־זיסיה ופייגה מילשטיין (72) וב״ב: אברהם, בן אייזיק ודבורה (50), אשתו פריידל (45) ובתם פייגלה (18); גולדה, בת אייזיק ודבורה; פייביש, בן אייזיק ודבורה (40), אשתו הדסה לבית דרווזדינסקי (35), בנם אייזיק ועוד ילדים; משה, בן אייזיק ודבורה (37), אשתו פריידל (35) וילדיהם; יששכר, בן אייזיק ודבורה (27), אשתו וילדיהם.

פרלשטיין נחום, אשתו טייבל וב״ב: חיים, אשתו ליובה לבית צ׳רניאק; עזל.

פרלשטיין נח (50), יעקב (28), הינדה (26), חיה, ביילה ורבקה — בני יהודה ומניה.

פרלשטיין שמואל (55), אשתו קריינצה (55) ובניהם: משה ומירל (17).

פרלשטיין מרדכי, בן יוסף, אשתו יהודית בת לייב ומניה צ׳צ׳יק; שרה (35) וטייבל (28) — בנות יוסף.

פרלשטיין מרים, בת שמואל ופייגל ויזלאק (46).

פרלשטיין רייזל, בת יהושע וצפורה (40).

פרלשטיין לאה (25), פנחס (23) ויצחק (21).

פרלשטיין משה, בן נח ונחמה, אשתו באבל לבית בליז׳ובסקי ובנם שמואל; חנינא, בן נח ונחמה ואשתו דינה; יהודה׳ל, בן נח ונחמה עם אשתו וילדיהם.

פרנקל פרל (52); פראדל; מרים; שרה; דב; מאיר.

צודיק ראובן, אשתו לאה ובנם לייבל (29).

צ׳ודלר ישראל, שלמה, איידל, פרל, מלכה.

צופריק פסח, אטל, ברל, דובה, תמה לבית שטופר, אהרן, מנוחה, פסיה־רחל, יחיאל.

ציטרין הרשל, בן אברהם, אשתו שרה בת אייזיק וחנה גלמאן ובתם חנה (7).

ציילר זאב, אשתו שרה בת זאב וסימה פיקמאן ובנם ישראל.

צימרמאן ישעיהו.

ציפורין מאניה (אשת יעקב ציפורין); ציפורין מאטל (25).

צירולניק טויבה, בת יעקב ושרה דווידיוק (64) ובניה: גרשון (46), מאיר (42), שמואל (40) ודב (37) — בני לוי וטויבה — עם משפחותיהם.

צירולניק משה׳ל, בן מנחם־מנדל (39).

צ׳ציק לייב (65), אשתו מניה בת יהודה שיינטוך (60) ובתם הינדה (20).

צ׳ציק פייגל, בת אברהם וגולדה וורונה (55).

צ׳ציק חיה, בת יעקב ורייזל חובר (25).

צ'רנוטה יצחק (40), אשתו טייבל בת אברהם־שמואל וגולדה ורונה (40) ובניהם: חנה (10), עקיבא (7) וגולדה (4).

צ'רפיצ'ניק יצחק, בן ישעיהו ואיטה (42) ואשתו חנה בת אהרן ודבורה זוליאר (38).

קאגאן קיילה, בת חיים ולאה (42) ובניה: חיה (18), נחום (14) ושלמה (10) — בני אהרן וקיילה.

קאגאן חיים, אשתו חנה בת אהרן וצירל מוצ'ניק ובנם אהרן.

קאגאן משה, בן נחום ודובה (48) ואשתו חיה־שרה לבית ויגלין (50).

קאהן (כהן) ד״ר זיגמונט, אשתו סטפה ובתם אביבה.

קאליקה לוי (57) ולאה (54) — בני דוד ורחל.

קאליקה רבקה, בת יוסף־שלום ומלכה ויירני (42); חיים; טייבל.

קאמין משה, בן אפרים וצפורה (50) ואשתו שיינדל בת זאב ורייזל צירולניק (50).

קאמין חיים, אשתו חיה וב״ב: הרשל, בן חיים וחיה, אשתו שרה בת טוביה סוסניק ובניהם: פישל וברושקה; עזריאל, בן חיים וחיה, אשתו נחמה ובתם ברכה.

קאמין בנימין (45) ואשתו גולדה בת יוסף ודינה קולודני (40).

קאמין ינטל (28), מרים (26), רחל, דוד (14), פרל (10), צפורה (8).

קאנדל אהרן; משה.

קאנוניץ לייזר (40), אשתו בת־שבע בת אהרן ורייכל דיכטר (30) ובנם לוליק (13).

קאנטור מנדל, בן אברהם ובײלה (39), אשתו סוניה לבית קאנוניץ (37) ובנם יאשה (14).

קאנטורוביץ בנימין, בן לייב ודבוסיה (60), אשתו צביה בת יעקב ונחמה־נישקה פליישון (60) וב״ב: ישראל, בן אשר וטויבה, אשתו רוזה בת בנימין ושרה (32) ובניהם: שרהולוליק; מרדכי, בן בנימין ושרה (28), אשתו גיוסיה לבית האדומישלסקי (28) ובנם לייב (1); בתיה, בת בנימין ושרה (24).

קאפטאן משה־חיים, בן נחום (38), אשתו צ'ארנה בת שמריהו ופריידל שפירא (38) ובניהם: נחום ופראדל.

קאפלאן מאקס (50) ואשתו דבורה (45).

קאפשוק מרים, לבית לאנגר (70); קאפשוק נחמה.

קאראס אשר.

קארלינר באשקה.

קארלינסקי אהרן.

קווייטני ברוך־מרדכי, אשתו רבקה בת דוד ודוסל זונדר ובנם דוד (16).

קוזה אהרן, בן הרש־לייב ופסיה־רבקה (55), אשתו חסיה, בת שמואל ודובה טרגר (55) וב״ב: יצחק, בן אהרן וחסיה (35) ואשתו חיה לבית ראוף (34); ליובה (21), לייב (19), ינטל (16) ומאלה — בני אהרן וחסיה.

קוזה אברהם; קוזה הרש.

קוזלוב קופל, בן אהרן וסימה (52), אשתו צביה בת אליהו ויהודית גריבר (50) ובניהם: יהודית (22), סימה (20), מיכלה (18) ואהרן (13).

קוטליאר אריה, בן פנחס (50) ובנו אליעזר (11); קוטליאר נחמה.

קוטלצ'וק מרים, בת חייקל ובתיה גוזמאן (55) ובתה מאשה בת משה־יוסל ומרים (22).

קויפמאן ישעיה, בן מיכל והינדה (65) ואשתו בריינדל בת משה־אהרן ורחל גאמפל (60).

קויפמאן טייבל, בת שלמה ורבקה קאליקה (18); קויפמאן אהרן.

קולודני ליבשה וב״ב: גדליהו בן יהודה וליבשה, אשתו ושני ילדיהם.

קולודני יצחק־אייזיק, בן שמשון ויהודית (78).

קולודני יעקב, בן שמשון ויהודית (65), אשתו מלכה (63) ובנם יואל (33) עם אשתו ובנם.

קולינר חוה, בת הרב ר' חיים־מנדל וגולדה קוסטרומצקי ובניה: נתן ובײלקה — בני מרדכי וחוה.

קולקובסקי ישראל, בן אברהם־יחיאל ובײלה (69), אשתו איטה (60) ובניהם: שמואל (15) ובלהה (13); משה, בן אברהם־יחיאל ובײלה (64), אשתו חסיה ובניהם: חיים וחוה'לי;

יעקב, בן אברהם־יחיאל ובײלה (62), אשתו לאה (59) ובניהם: דבורה, חיה, שלמה, זלאטה ואברהם; הרשל, בן אברהם־יחיאל ובײלה (57), אשתו מרים בת ראובן וצירל לופטין (52) וב״ב: ראובן, בן הרשל ומרים (35), אשתו אסתר בת זולפל ופײגל טורוק (32) ובניהם: מאיר (9) ואברהם (4); בײלה (32), יוסף (17) ויהושע (15) בני הרשל ומרים.

קוסטרומצקי יצחק, בן הרב ר׳ חיים־מנדל וגולדה.

קוץ מאיר בן אברהם (48), אשתו פרל בת משה ובלהה (46) ובנם ברוך.

קוקלס חיה.

קורובוצ׳קה חנה, בת נחמן ורײזל בליז׳ובסקי (73) וב״ב: פײגל, בת אײזיק ואסתר מאטורין (59); אברהם־משה, בן נתנאל וחנה (53) ואשתו חוה בת יהודה וליבה בליז׳ובסקי (53).

קושקו אסתר ובתה צביה בת לײבל ואסתר.

קײזר משה (42), אשתו פוליה בת גדליה ואסתר קולודני (34) ובנם אמנון (4).

קימלמאן ישראל (35), אשתו סוניה בת אהרן ואלטה ברזוביץ (33) ובנם אהרן (10).

קיפרוויים רחל, לבית בידה (25).

קליגר זליג, בן שמואל־חיים (55), אשתו פײגה בת אײזיק ודבורה פרלשטײן (53) ובניהם: שמואל (25) ושלום (22).

קלײד פסח, אשתו חסיה וב״ב: דניאל, בן פסח ולאה (40), אשתו רײזל בת משה ומרים וולקון (37) ובנותיהם: לאה (13), שרה (9) וחיה (7); גיטל, בת פסח ולאה (32); דינה (23), בתיה (19) ורחל — בנות פסח וחסיה.

קלײד שרה (50), ברל (32), בלה (31), מלכה (26), מילכה (24).

קלײן מנדל, בן מנחם וחיה (50), אשתו פרידה בת דוד וליבה (45) ובניהם: אברהם (28) וחיה (14); ליובה, בן מנחם וחיה (48) ואשתו קלארה (40).

קלם אברהם, בן דוד־בר ומניה (75) וב״ב:
יעקב, בן אברהם ורײזל (54), אשתו ינטל בת אליעזר וחיה שפילשר (54) ובתם שײנדל (13);
ברל, בן יעקב ווײנטל (28), אשתו בוזיה לבית פײקוב (25) ובנם ישעיה (3);
חיים, בן אברהם ואסתר־מינדל (42), אשתו בײלה בת יצחק ורבקה גלפאנד (44) ובתם מינה (15).

קלם שרה, בת משה־חיים ומאטל װײרני (50).

קלפקה אײזיק, אסתר, חיה.

קרימסקי אטל, בת זלמן ורחל שײנמאן (40).

ראטפאן אפרים; ראטפאן יצחק.

ראכמאן יעקב (35), אשתו חיה בת מלך ורבקה ליפשיץ (28) ובנם דוד (3).

ראסים נחמה, בת בנימין ומרים קאפשוק (40) ובנותיה: מלכה (5) ואסתר (3).

רבי יהודה ובניו: אליהו, משה וישראל — בני יהודה וריסל.

רבינוביץ ברוך (33) ואחיו וולף (30).

רובינשטײן יצחק (42), אשתו פײגל בת אלתר וחנה חסיד (35) ובניהם: יעקב (10) ויוסף; יוניה (6).

רודיאק פרץ ואשתו חיה־מירל; רודיאק איטקה ותמר.

רודר בן־ציון (65), אשתו אסתר־מלכה לבית קוגוט (56) ובניהם: רחל (28), סימה (26) ומינדל (22).

רוזמאן־סוכאר זאב, בן לוי ווײנטה (63) ואשתו ינטה בת ישראל ואטיה גאסמיר (57).

רוזן שרה.

רוזנברג יעקב, בן יהודה־לײב ושרה (70), אשתו פײגל (66) וב״ב: זלמן, בן יעקב ופײגל (42), אשתו לאה־אײדל בת אברהם ושײנדל (40) ובניהם: שײנדל, אליעזר וברוך; פינקל (38) ושרה (25) — בנות יעקב ופײגל.

רוזנברג אהרן, בן יהודה־לײב ושרה (65), אשתו שײנדל בת יוסף ואסתר גולומבוביץ (55) ובנותיהם: רבקה (35) ופאניה (30).

רוזנברג אברהם, בן יהודה־לייב ושרה (59), אשתו טילה ובניהם: דוד (14), רבקה (10) ובת־שבע (7).

רוזנברג מרים (60), אשת ברוך־שמחה רוזנברג.

רוזנפלד שפרינצה (70) וב״ב: ראסל, בת אברהם ושפרינצה (42); רבקה, בת אברהם ושפרינצה (40) ובניה: מרים (8) ואברהם (6).

רוזנפלד ישראל, בן שמעון (62), אשתו חיה בת אשר ורבקה דקלבוים (58) ובנותיהם: צפורה (17) ובאבל.

רוזנשטיין אליעזר, בן אברהם־יצחק (62) ואשתו ברכה בת ראובן (63).

רוזנשטיין אשר (38), אשתו פראדל בת אביגדור ושיינדל חרפק (36) ובנותיהם: פוליה (14) ואמא (10).

רויזנקריין יוסף (39) ואשתו שיינדל בת אברהם ואסתר־מינדל קלס (37).

רויטלמאן יוסף ואשתו רבקה.

רוכמאן משה, אשתו חנה בת יצחק ובתיה גליק (44) ובניהם: פסיה, יצחק ושמואל.

רוכמאן יוכבד; רוכמאן אברהם.

רומייקר שמריהו, אברהם, רוניה, יוסף, פרומה בת שמואל ויוכבד ויניק (38).

רופפה יצחק (44), אשתו פאניה, בת שמחה וחנה ספיוואק (40) ובניהם: יעקב (19) ובבה (12).

ריצמאן ברכה, בת אייזיק ופסה (40) ובתה אטל בת אהרן וברכה (21).

רקס יצחק, בן יהושע (65) וב ב: ברל, בן יצחק ומרים (44), אשתו פרל ובתם מירל; פנחס, בן יצחק ומרים (42) ומשפחתו; נפתלי, בן יצחק ומרים (39), אשתו לאה ובנם מוניק; אפרים, בן יצחק ומרים (37) ומשפחתו; משה (33) ודבורה — בני יצחק ומרים.

שאמשטיין סוניה, לבית פוטרוך (32) ובנה יוסף בן חלפל וסוניה (5).

שווארץ אסתר (למעלה מ־100 שנה) וב״ב: יהודה, בן יצחק ואסתר (54); אברהם, בן יצחק ואסתר (50), אשתו ובניהם: פנחס (18), חנה (16), פינקל (14); בלה, אשת יוסף בן יצחק ואסתר (38).

שווארצטוך אברהם, בן אריה (45), אשתו אלטה (40) ובניהם: ליובה (20), אליעזר (17), ניסל (12) וחיה.

שוחט דוד, אשתו ברכה ובתם אסתר.

שוסטר מארל, בת דוד שווארץ (32) ובניה: דוד (6) ויצחק (3) בני אשר ומארל.

שוסטר הינדה לבית פארפל (29) ובנה יחיאל (2).

שוסטר הניה, חיה, שרה׳ל.

שור שפרה.

שטופר יאכנה בת משה ובלהה (42).

שטיין אלקנה ואשתו הינדה בת אייזיק ואלקה מאטורין.

שטיין שלמה ופסל.

שטיינברג משה, רייזל, מיכאל; יצחק, אשתו אסתר בת משה ופסיה גרושקו ושני ילדיהם.

שטיינברג מארק, בן בוריס וסוניה (27).

שטיינוורצל רבקה וב״ב: לייבל בן שמעיה ורבקה ואשתו צילה לבית פרמרודסקי.

שטיינשנייד אהרן.

שטרן חוה, בת חיים וקיילה.

שטרנפלד עקיבא, אשתו רוזה בת אברהם־משה וחוה קורובוצ׳קה (21) ובנם יהודה.

שטרנשיס מרדכי (66), אשתו סוניה (64) וב״ב: אברהם בן מרדכי וסוניה ואשתו גיסיה לבית שיינברג.

שטרנשיס הרשל, בן יצחק ומלכה (65).

שיבוביץ מאיר.

שיינבוים דוד, בן ישראל ודינה (37), אשתו אסתר בת זלמן וחסיה גאלפרין ובניהם: יעקב־צבי (14) ויצחק (12).

שיינטוך גולדה, בת אהרן ופייגה (58) וב״ב: יהודה, בן משה וגולדה (33); דבורה, בת אברהם

ברודצקי (34), אשת מיכל שיינטוך ובנם משה (8); דינה (22) ופייגל (20)—בנות משה וגולדה.

שיינטוך מנחם־מנדל, בן יהודה (46), אשתו חסיה בת אליהו בוראק (45) ובניהם: יהודה, מרדכי (17), משה (13), מאשה (15) ושרה (8).

שיר זיסקינד, בן מיכל ומאטל (60) ובנו דוד בן זיסקינד ושיינדל (30).

שיר לאה, בת דוד ובריינדל; שיר שמואל (54).

שיר יוסף, בן יעקב (35) ואשתו גיסיה בת זרח וצפורה דננבורג (35).

שכטר משה (50), אשתו פוליה בת שמואל ויינצוייג (50) ובניהם: יודל (20), חיים (18) ופריידל (16).

שליפאק זיסל, בת לוי ולאה קאליקה (40).

שמולקין בתיה, בת ישעיהו (23).

שמוקלר חיים, בן שלמה (65), אשתו חוה (62) ובניהם: דבורה (29), מרדכי ולאה.

שניידר אברהם־חיים, בן זאב וסלאחה (65).

שניידר אשר, בן הרצל ויהודית (54), אשתו רבקה בת אפרים חרבר (52) ובנותיהם: צירל (32), שושנה (24), ליובה (21) ורחל (15).

שניידר משה (50) וחנה (45) — בני הרצל ויהודית.

שניפר הרשל (48), אשתו אסתר־רחל בת שמעון וחיה מוראווינסקי (45) וב"ב: בנימין (בונה), בן הרשל ואסתר־רחל (28) עם אשתו צפורה וילדם; פייגל, בת הרשל ואסתר־רחל (25) עם בעלה וילדם; אייזיק (22), גולדה־לאה (20) ושמעון (16) — בני הרשל ואסתר־רחל.

שנקר זיידל (55), אשתו פייגל בת אברהם־שמואל וגולדה וורונה (50) ובתם יוכבד (12).

שפאנרפליג דב־בריש, בן שמואל ובלה, אשתו רבקה בת שמעון ובלומה באשט וב"ב: משה, בן דב־בריש ורבקה (40), אשתו חוה בת מאיר ואלקה פינקלשטיין (37) ובניהם: שמואל (13) ולאה (7).

שפיל גבריאל (65), טויבה (65), משה (42), ינטל (40).

שפילשר הרשל (48), אשתו ביילה בת זאב וסימה פיקמאן (46) ובניהם: חיה (28) וצדוק.

שפין אברהם (50), אשתו גיטל בת אהרן ורייכל דיכטר (40) ובנותיהם.

שפירא ברל (53), אשתו אסתר־חיה בת לייב (53) ובנותהם: מינדל (23) ודינה (14).

שפירא שמדל, בן אשר (75); שפירא פרומה, סוסל.

שפירא שיינדל, בת יהודה וברכה זוליאר (45).

שפירא זלמן, בן יהושע ובתיה (35).

שץ יצחק, בן מיכאל ודינה (60) ואשתו שרה בת ברוך וגיטה (58).

שץ נחמה, בת זלמן ובת־שבע פישמאן (58) ובתה גיטל בת בריש ונחמה (20).

שץ חוה, בת חיים וקיילה.

שרמט משה, אשתו ניוסיה לבית מאטוסוב ובתם.

ברשימה נקובים שמותיהם של אלה, שנרצחו על־ידי הנאצים ועוזריהם. הרשימה נערכה לפי הידיעות, שהגיעו אלינו מפי קרוביהם וידידיהם, או חבריהם ומכריהם של הנספים. אולם לא כל השאלונים שלנו נענו והיו גם חללים רבים, שכל משפחתם נכרתה בלי להשאיר שם וזכר לעצמה. אין איפוא לראות את הרשימה שלמה וממצה.

חללי ההעפלה, ההגנה ומלחמת השחרור

רויטלמן פנחס, בן יוסף ורבקה, העפיל ב־1924, נתפס ע״י שלטונות המנדט והוחזר לפולין. עקב ההעפלה הבלתי מוצלחת חלה ונפטר ב־1930. בן 26 במותו.

זוליאר יואש, בן יואל ודינה, עלה ארצה ב־1933, נפל בגיל 22 בשמירה ביקנעם בי״ד באב תרצ״ו — 1936.

גורביץ חנניה, בן נח וצפורה, עלה ב־1935, נפל בגיל 18, בהגנה על יחיעם בט׳ בשבט תש״ח — 1948.

פלדמן מרדכי, בן יהודה ובלהה, עלה ב־1947, נפל בגיל 22 בשיירת יחיעם בט״ז באדר ב׳ תש״ח — 1948.

אהרוני אהרן, בן לוי וחנה גרובר, עלה ב־1934, נפל בגיל 20 בהגנה על תלפיות בי״ט בניסן תש״ח — 1948.

אטשטיין דוד (דונציה)**,** בן משה ואסתר, עלה ב־1932, נפל בגיל 38 בהגנה על רמת־רחל בי״ג באייר תש״ח — 1948.

גיטלמן שלמה, בן ראובן וחיה, עלה ב־1948, נפל בגיל 25 בהגנה על רמת־רחל, בי״ג באייר תש״ח — 1948.

קוסטרומצקי הרב ר׳ חיים־מנדל, בן אהרן־יוסף ושפרה, עלה ב־1935, נפצע בעיר העתיקה בעת המצור על ירושלים ומת מפצעיו בט״ו באייר תש״ח—1948. בן 87 במותו.

בארמאן פראדל, בת ברוך וטויבה, עלתה ב־1936, נשרפה חיים ע״י כנופיה ערבית בכביש זכרון־יעקב—חיפה בכ״ט בסיון תש״ח—1948, בת 64 במותה.

אהרן אהרוני („ג'יר")

בן לוי וחנה. נולד בסארני במארס 1928, ועלה ארצה בשנת 1934. בארץ קיבל את חינוכו הדתי בישיבת כפר הרא"ה ובגימנסיה "מוריה". עבד כפועל־דפוס. חבר תנועת "בני עקיבא" ופעיל בשורותיה. חבר ב"הגנה" ובוגר קורס מ"כ של ה"הגנה" בשנת 1946. מתחילת מלחמת־השחרור היה בשירות פעיל. בליל־הקרב הידוע בשכונת התקוה היה אחראי לחולית קלעים, וברגע המכריע היטה את מהלך־הקרב הקשה לנצחון אנשי ה"הגנה".

נשלח עם יחידת תגבורת מתל־אביב לירושלים והשתתף בקרבות־המגן הרבים של העיר הנערצה עליו. חביב על פקודיו ועל מפקדיו, חייל אמיץ ובלתי־נרתע ואחד מעמודי התווך של היחידה הדתית. נפצע ברגלו על־ידי צלף ערבי בשעת סיורו בעמדות־הקרב בתלפיות ונפטר ב־29 באפריל 1948. הובא למנוחת־עולמים בסנהדריה בירושלים.

(מתוך „פרשיות חייהם ומותם של הנופלים במלחמת הקוממיות בישראל", הוצאת משרד הבטחון תשט"ז)

דויד אטשטיין (דונציה)

בן משה. נולד ביום 29 באוקטובר 1910 בסארני, במשפחה שומרת מסורת. גמר את בית־הספר העממי העברי "תרבות". עמד בבחינות ונתקבל לבית־הספר התיכון הממשלתי בעירו. בעת ובעונה אחת למד והשתכר ממתן שעורים פרטיים. פתח "חדר" ולימד "שולחן ערוך" ותמך במשפחתו. את בית־הספר התיכון גמר בהצטיינות. חבר בתנועת "החלוץ". שאיפתו היתה לגמור את הסמינאריון העברי למורים בוארשה. עבד גם כמנהל־חשבונות. אחר־כך עבד בהכשרה

חלוצית בקיבוץ „שחריה" בפולין. אחרי־כן עבד במרכז "החלוץ" בוארשה. בהגיע שעתו לשרת בצבא הפולני התחמק מן השירות, עבר לגרמניה ועבד כרפתן בפרבר ליד ברלין. היה פעיל גם ב"החלוץ" בגרמניה. עלה לארץ בשנת 1932 והצטרף לקיבוץ רמת־רחל. היה פעיל בתנועת "הנוער העובד" וב"בחרות הסוציאליסטית". בין הראשונים שיצאו מטעם הקיבוץ לסדום. עבד שם בכל העבודות הקשות והצטיין בהן. היה מרכז קבוצת הסבלים בצפון ים־המלח ובדרומו, וייצג את הפועלים לפני חברת האשלג. ב־1936 נתמנה מזכיר לשכת־העבודה בירושלים. ב־1938 חזר לים־המלח, הפעם כמזכיר מועצת הפועלים. בסוף 1939 השתתף, לפי הזמנת ברל כצנלסון ז"ל, בסמינאר לפעילי ההסתדרות ברחובות. בשנות 1940—1944 עבד כמזכיר ומנהל־חשבונות בקואר־פרטיב להובלה "תחנה" בירושלים. ב־1945 נבחר כמזכיר רמת־רחל ושימש בתפקידו זה כשנה ומחצה. ב־1946 נשלח על־ידי הסוכנות למחנות הנידחים בגרמניה, פעל רבות במחנות לנדסברג וברגן־בלזן, עלה בתפקידו וזכה להוקרה רבה. לאחר שנתים של פעולה במחנות חזר לארץ בתחילת 1948 — לאחר שנתקבלו הידיעות על הנעשה בארץ ועל ההתקפות על רמת־רחל. "הקרקע בוערת מתחת רגלי", כתב ממרחקים. בעל מרץ והתמדה, בינת־חיים, כשרון־מעשה וראיה מפוכחת. לוהט בלהט חלוצי. בעל כוח רצון ואומץ־לב, פשטות וכוננות. בהיותו בסדום נולדה בתו וקראה לה "אילת" (ב־1936). וכששאלוהו לסיבת השם, ענה: "וכי חלום נועז הוא?!"...

לרמת־רחל הגיע במשורין. פעל רבות לביצורה. עמד בכל ההתקפות והמצור ועודד את חבריו. אירגן קבוצות הצלה בפרוץ הדליקות ברמה. כאשר אפסו כוחותיהם של אחרוני המגינים ברמת־רחל ונאלצו לסגת, התנגד תחילה לנסיגה. אחר־כך נסוגו המגינים בעזרת המשורין שהיה במשק. בעברם את השער, נעצר הנהג — על אף הסכנה הגדולה — כדי לאסוף חברה פצועה. כאשר הועלתה, פגע פגז במכונית, וד. אטשטיין נפל עם ששה מחבריו, ביום י"ג באייר תש"ח (22.5.1948). היה קבור בשייך־באדר א'. ב־8.9.1950 הועבר למנוחת־עולמים לרמת־רחל. הניח אשה ושתי בנות.

*

מרץ והתמדה, בינת חיים וכשרון מעשה, להט חלוצי וראייה מפוקחת של הגורמים הריאליים הפועלים בחיי יום יום, כוח רצון ואומץ לב, פשטות ביחסים ובהליכות, נכונות למילוי כל עבודה וכל תפקיד חלוצי — אלה היו התכונות שציינו את דויד אטשטיין. אם במשך שנות חייו נתגלתה פעם תכונתו האחת ופעם תכונתו האחרת, הרי בימיו האחרונים, וביחוד ביום האחרון, כאילו קרנה אישיותו כולה, על מכלול תכונותיה. הלהבות שפרצו באותו יום מר ונמהר בכל קצות רמת רחל, האירו את אישיותו של דויד, שהתרוצץ בין הלהבות וניסה לכבותן תחת מטר הכדורים והפגזים. הוא לוחם והוא מארגן, הוא מנחם, ממריץ ומציל — הוא מקריב את עצמו כליל.

דויד לא היה איש יושב אוהל. להיפך, — בשתי רגליו עמד בקרקע המציאות. הוא ידע את פיתולי הדרכים של חיי אדם וחברה, אך שלם היה עם אלוהיו, עם אמונתו הציונית החלוצית, כפי שנתגלתה לו בערכיה של קלוסובה, ביחוד בראשיתה, בטרם חלו הפילוגים בתנועה, ובטרם פורטו לאסימונים מפלגתיים. נאמן היה לדרך, בה הלך בחייו כבמותו. הוא ידע כי חלוציות נמדדת בראש וראשונה בהגשמה עצמית.

ואכן, היו חייו שלשלת ארוכה של הגשמה עצמית. בעבודת כיבוש כבארגון של חיי חברה, בפעולה ציבורית בהסתדרות, במפלגה ובקיבוץ, בכיבושים חלוציים בסדום ובמקומות אחרים, בשליחות אל מחנות הנדחים בגרמניה ובפגישה עם שארית הפליטה וליכודה לקראת עליה

לארץ — בכל מקום באו לידי גילוי תכונותיו החלוציות. הבריות רחשו לו אהדה והוקירו בו את מידותיו, את פקחותו, צניעותו, טוב־לבו ונכונותו לעזור לזולת.

רק שבועות מעטים חי בתוכנו לאחר שובו משליחות בגרמניה. היה זה בעצם ימי ההכנות לקראת הקרב הגורלי על קיומנו במלחמת השחרור. הוא התמסר בכל חום לבו לארגון ההגנה על הקיבוץ, שהיה המגן היחידי על דרום ירושלים, קיבוץ "רמת רחל".

בקיבוצו זה ראה התגלמותן של כל שאיפותיו החלוציות. השאיפה לכונן קיבוץ עירוני גדול, הערכים של "גדוד העבודה", קסמו לו בבואו ארצה ובהצטרפו לרמת־רחל. הוא ראה את מאמציהם של קומץ החברים הותיקים שבמקום, להגשים את משאת נפשם בלי דיבורים יתרים ומליצות רמות. הוא ידע לחדור דרך מעטה האפרוריות של מעשה היום־יום ולגלות את העיקר — חיי קיבוץ כדרך להמונים רבים גם בעיר.

והנה באה המלחמה וכל ההישגים של שתי עשרות שנים של עמל מפרך עמדו בסכנה. ראינו ושמענו את התפוצצויות הפגזים מעל שיירת כפר עציון וידענו כי עם נפילת גוש עציון הגיע תורנו, אך לא השלמנו עם המציאות המרה.

כך עמדנו עשרות אחדות של בחורים, במשך שמונה ימים, מול אויב שעלה עלינו כמה מונים. ובינינו — דויד, המדריך והמפקד כאחד.

ביום הקרב האחרון, בשבת, התנגד בכל תוקף לנסיגה ודרש להחזיק מעמד עד הסוף. בנסיגה, שהיתה בלתי נמנעת, נפל חלל.

י. רזניק

פראדל בארמאן

בנסיעה בדרך מזכרון־יעקב לחיפה ביום 6.7.48 נהרגו ע"י כנופיה ערבית בעלי זלמן שפירא ואמי פראדל ברמן, שמוצאה היה מסארני.

בעלי היה חבר ההגנה ונפל על משמרתו.

אמי, אשת־חיל, צנועה ומכובדת בעיירת סארני, חינכה שלוש יתומות וגידלה אותן מתוך סבל ומצוקה. הרצח האכזרי השיג אותה בגיל 64, בעוד היא חזקה ובריאה ומלאת־חיים. גופתה נעלמה ולא זכתה להגיע לקבר ישראל.

איידל ברמן־שפירא

חנניה גורביץ

בן נוח וציפורה. נולד בסארני ב־16 באפריל 1930. בשנת 1935, בהיותו בן חמש, עלו הוריו לארץ. חנניה גדל בקרית־מוצקין שבעמק זבולון. גמר בית־ספר עממי ויצא לעבודה, כמכונאי, ול״הגנה״. הוסיף והשתלם בלימודים בשיעורי־ערב. היה חבר ״הנוער העובד״ ושאף להתישבות. גרעינו עשה את הכשרתו בחולתא. עשה לילות כימים בשמירה. אביו העיר לו, כי עדיין מוקדם הדבר בשבילו, והוא ענהו: ״אם אני לא אלך, מי ילך?״ השירות הלך והחמיר, והוא כבר חייל, ועדיין אין המערכה נקראת מלחמה מפורשת. השתתף בהתקפה בבלד א־שייך ובכפר תמרה וגילה אומץ־לב וכושר־פעולה.

אחרי־כן חלה, ומשהחלים היה רשאי ליהנות מחופשה, אך דחה זאת והתנדב לצאת יחד עם הפלוגה שלו ליחיעם. ב־20.1.1948, בהיותו בעמדה יחד עם שני חברים וחברה, פגע בהם פגז. שלושה נהרגו, הנערה נשארה בחיים. הובא למנוחת־עולמים בבית־הקברות בקרית־מוצקין.

(מתוך „פרשיות חייהם ומותם של הנופלים במלחמת הקוממיות בישראל״, הוצאת משרד הבטחון תשט״ז)

שלמה גיטלמן („סיומה״)

בן ראובן. נולד בסארני בשנת 1923. בעל השכלה עממית. בחוץ־לארץ היה חבר בתנועת־נוער ציונית, והעברית היתה שגורה בפיו. עם כניסת הגרמנים לפולין נמלט לרוסיה. שם התגייס לצבא האדום והשתתף בקרבות קורסק—אוריול, נפצע וכתוצאה מכך היה צולע.

בדצמבר 1947 עלה ארצה באנית "הפורצים" והשתקע ברמת־רחל. הגיע ישר לחזית האש ולא הספיק לטעום טעם של חיי שלום בקיבוץ. בזמן הנסיגה מרמת־רחל נפגע בפגז שחדר לאוטו בדרך בין רמת־רחל וארנונה ונפל ביום השבת 22.5.1948. היה קבור בשייך־באדר א'. ב־8.9.1950 הועבר למנוחת־עולמים ברמת־רחל.

(מתוך "פרשיות חייהם ומותם של הנופלים במלחמת הקוממיות בישראל", הוצאת משרד הבטחון תשט"ז)

***

כבר בילדותו היה חבר פעיל ותוסס בתנועת "דרור". היה עליז וער לכל דבר שהתרחש סביבו. עם בואם של הנאצים עזב את עיר מולדתו סארני ונדד, כרבים אחרים, לרחבי רוסיה. כעבור זמן התגייס לצבא האדום ונפצע בקרב. נפגשנו ב־1944 והתחלנו לתכנן את עלייתנו לארץ ישראל. שוב נפגשנו במחנה העקורים בגרמניה, בדרכנו לארץ, והוא אז במחנה של קיבוץ "דרור", בו היה מן הפעילים ביותר והשתתף בסמינאריונים רבים.

בספינת מעפילים קטנה עלה ארצה ויצא לבנות את ביתו החדש בקיבוץ רמת־רחל. בהגנה על בית זה מצא את מותו.

מאיר וולקון

***

שלמה הגיע לארץ בראשית דצמבר 1947 עם קבוצת העולים באנית המעפילים "הפורצים". מיד עם הגיעו, נשלח ישר לחזית האש. התחיל מגוש עציון והועבר לאחר־מכן לדרום ירושלים, לרמת־רחל.

בקיבוץ הכרתי את שלמה הגבוה והחסון, בעל העינים החומות והמחייכות בחיוך עצוב קמעה. פיסח ברגלו היה — תוצאה מפגיעה קשה ברגלו בחזית קורסק — אוריול (ברוסיה), בלחמו כחיל בשורות הצבא האדום.

זמן קצר היה בתוכנו. לא הספיק להכיר את הארץ ואת הקיבוץ, ומיד מצא את עצמו בחזית, בעמדה, בשמירה. בכל מקום נמנה עם המתנדבים הראשונים. לכל מקום הביא אתו את אישיותו, השופעת רצון טוב, ידידות וחברות. בעין בוחנת הסתכל סביבו, למד והקביל לנסיונות חייו הקצרים אך העשירים, החל מתנועת־נוער ציונית בסארני, המשך בקולחוזים שבאסיה התיכונה ובשורות הצבא האדום, ועם גמר המלחמה ומיגור הנאצים — בנתיב ההעפלה דרך פולין, המחנות בגרמניה, צרפת עד שערי הארץ.

בתור יוצא סארני היתה העברית שגורה בפיו. לעתים נדמה היה, שהעלם היפה — ותיק הוא בארץ. עם דרכו על אדמת הארץ הסתגל בנקל למציאות ששררה באותה תקופה.

עייף היה האיש מדרך נדודיו הארוכה. עייף וזקוק למנוחה, לפינת יצירה וחיים שקטה.
לא האיר לו המזל פנים. בטרם טעם את טעם החיים במולדת, נפל חלל על מזבחה.
באוטו שנפגע בפגז של האויב בזמן הנסיגה מרמת־רחל — נקפד פתיל חייו.

ירחמיאל רזניק

יואש זזלר

בן 23, טייח, שומר. יליד קלוסובה (פולין). עלה לארץ ב־1931. חבר ה"בחרות". נתגייס לשמירה במטעי חברת "נטר" בקרבת יקנעם. נרצח אור ליום א', י"ד באב תרצ"ו (2.8.1936), על ידי כנופיה גדולה בעמדו על המשמר עם חברו יצחק קליצבסקי, בפינה מבודדת בהרי אפרים.

הכרתיו לראשונה ב־1932 בפגישה של קיבוץ קלוסובה. הוא גדל בעיירה חלוצית זאת. מראשית נערותו נמצא תחת השפעת הקיבוץ בעיירתו. נערי העיירה היו מבלים את זמנם הפנוי בין כתלי הקיבוץ. שליחי ארץ־ישראל העובדת היו מבקרים במקום. פגישות חלוציות נזדמנו לעתים קרובות. כל זה עיצב את דמות יואש השומר, המסור והנאמן לתנועה ולערכיה. בחורף 1935 נקרא יחד עם עוד חברים אחדים לתפקידי שמירה בקוסקוס טבעון, ונענה מיד.

ד. דיכטר

מרדכי פלדמן

בן יהודה ובלהה. נולד בסארני ב־5.5.1926. עם תחילת מלחמת־העולם השניה, בעודו ילד, החלה תקופת־נדודיו הגדולה. בשנת 1941 ברח עם אחיו ואחיותיו לרוסיה וישב ארבע שנים באוראל. שם סיים בית־ספר מקצועי ועבד שנתיים כעוזר לנהג־רכבות. אהב את מקצועו, אך באפשרות הראשונה לצאת מרוסיה עבר לגרמניה לקיבוץ־הכשרה. אחרי תקופת־עבודה ב־1947 עלה עם אנשי הקיבוץ ארצה בספינת־המעפילים "לטרון". גורש למחנה קפריסין. בחזרו מקפריסין התיישב בקרית־חיים ועבד במסגרות.

בדצמבר 1947 התגייס לצה"ל, לחטיבת "כרמלי". סיים קורס חובשים והשתתף בפיצוץ גשרים וליווי שיירות לגליל המערבי. שקט ובטוח, עליז ומתבדח, נטע הרגשה של ביטחה ועוז בלב חבריו־לנשק. כשרונו הציורי נתגלה בשבתו במחנה קפריסין ומאז הרבה לצייר. ציורו האחרון היה "מבצר יחיעם", אשר בחתרו אליו — בשיירת יחיעם ב־27.3.1948 — נפל.

נקבר בקבר־אחים בנהריה ב־29.3.1948.

(מתוך „פרשיות חייהם ומותם של הנופלים במלחמת הקוממיות בישראל", הוצאת משרד הביטחון תשט"ז)

פנחס רויטלמן

פנחס רויטלמן נולד ב־1904 בסארני. הוא קיבל חינוך עברי־מסורתי.

ב־1922 היה מהחברים הפעילים בתנועת "החלוץ" בעיר. היה זמן קצר בקיבוץ קלוסובה וב־1924 עלה יחד עם קבוצת חברים לישראל. בהגיעם לנמל חיפה החזירו אותם האנגלים לאיטליה — שם חלה אחי בדלקת ריאות ושכב כמה שנים בבית־חולים. בשנת 1929 הוחזר לפולין וב־1930 מת.

היה קרבן ההעפלה. כבוד לזכרו.

רחל רויטלמאַן

נפלו בחזיתות של מלחמת העולם השניה ובקרבות הפארטיזנים, או נפטרו בנדודיהם

אולשאנסקי יוסף,	נפל בקרב הפארטיזאנים ביערות קאראסין בגיל 34.
בלוחוסקי,	נלחם בשורות הפארטיזאנים בראשותו של המפקד קובפאק. נפל בגיל 19 בערך.
גאמפל יחיאל,	בן אשר־אהרן, נפל בגיל 20 בערך.
גולדמאן ישראל־בר,	בן אהרן־הרש וחסיה, נפטר בברית המועצות ב־1943 בגיל 46.
גולדמאן פנחס,	בן אהרן־הרש וחסיה, נפטר בברית המועצות ב־1944 בגיל 40.
גולמבה יעקב,	בן אלתר וחיה־לאה, נפטר בבוכארה (בריה״מ), בחודש שבט תש״ג—1943 בגיל 35.
גולצמאן איטקה,	בת פישל וחיה, נפטרה בסוורדלובסק (בריה״מ) ב־1941 בגיל 6.
גילדנהורן יוסף,	בן ברל ואטל, נפטר בקוקאנד (אוזבקיסטאן, בריה״מ) ב־1941 בגיל 41.
וולק,	בן יצחק ודבורה, נמלט ממגרש ההשמדה, התגייס לאחר זמן לצבא האדום ונפל בקרב נגד הגרמנים ב־1944 בגיל 19.
וורונה אהרן,	בן ישעיה ואטל, נפל ביערות וולין בגיל 18
וושצ׳ינה שרה (בובה),	בת נחמן ואסתר, נפטרה ב־1942 באסיה התיכונה (בריה״מ) בגיל 19.
זאנדוויים דוד,	בן שלמה ומרים, נפטר ב־28.3.1943 בגיל 16.
זאנדוויים נחום,	בן יעקב ומיכלה, נפל בקרב על אודסה ב־1941/42 בגיל 20 בערך.
זאנדוויים שלמה,	בן יעקב ומיכלה, נפל בקרב הפארטיזאנים ביערות לוניניץ—לאכווה בגיל למעלה מ־30.
זולוטוב אברהם,	בן משה־לייב ושפרה, נפל בסביבות לובלין בגיל 33.
זוליאר אייזיק,	בן אשר ובתיה, שרת בצבא האדום, נפל בחזית נגד הגרמנים בגיל 20.
זוליאר בתיה,	בת אייזיק ואיידל שוודיוק, נפטרה בברית המועצות ב־1944 בגיל 49.
חזן דוד,	בן מנדל וגיטל, נפל בקרב על ברלין ב־1945 בגיל 23.
חרפק גרשון,	בן לייבל ופריידל, נפל ביערות קאמין־קושירסק בגיל 36.
טארטאקובסקי משה,	נפטר בסאמארקאנד (בריה״מ) בשנת 1942 או 1943.
טנדלר ליובה,	בן אברהם והניה, נפל בקרב על ברלין ב־1945 בגיל 23.
טרילסקי פסח,	בן פישל, נפטר בבוכארה (בריה״מ) ב־28.4.1942 בגיל 64.
טרילסקי אלימלך,	בן פסח והודל
לופאטה ישעיה,	נפל בחזית פולין—גרמניה ב־1939.
מושין לוי,	בן נחום וטובה, נפטר באסיה התיכונה (בריה״מ) ב־1942 בגיל 32.
מלמד אפרים,	בן אליהו וזלאטה.

נאפּוז'ני ברל, בן ישראל ופסיה, נפטר בבריה"מ בגיל 49.

נגל לייבל, בן יוסף ופייגל, נפל בקרב על ברלין ב־1945.

פאסמאן פייבל, בן אלתר וחנה, יליד 1910. נפל בשבי הגרמנים בחזית פולין־גרמניה (1939) ולא שב ממנו עוד.

פייגלשטיין דב (ברצ'יק), בן משה והודל, נפטר בבאזאר־קורגאן (קירגיזיה, בריה"מ) ב־1943 בגיל 45.

פייגלשטיין מרים, בת משה־מאיר וחוה פּרלשטיין, נפטרה בבאזאר־קורגאן (קירגיזיה, בריה"מ) בגיל 44.

פייגלשטיין מאיר, בן דב (ברצ'יק) ומרים, נפטר בבאזאר־קורגאן (קירגיזיה, בריה"מ) ב־1943 בגיל 19.

פייקוב יהודה'ל, בן אבא ופייגה, נפל בקרב על שלזיה התחתית (גרמניה) ב־1945 בגיל 20.

פרלשטיין פנחס, בן יהודה ומניה, נפל בחזית פולין־גרמניה ב־1939 בגיל 27.

צודיק נח, בן ראובן ולאה, יליד 1908, נפל בשבי הגרמנים בחזית פולין־גרמניה (1939) ולא שב ממנו עוד.

צווימאן רחביה, בן שמעון ובלומה, נפל בקרב על סטאלינגראד ב־1942 בגיל 19.

צימרמאן שאול, בן נח ופראדל, נפל בקרב על סטאלינגראד ב־1942 בגיל 23.

ציפּורין יעקב (בעבל), בן בנימין, נפל בקרב על ווסטרפלאטה ב־1939 בגיל 24.

קוניק ראובן, בן שבתי ופייגל, יליד 1914. נחלץ ב־1939 מצפרני הנאצים בפולין והגיע לקובנה על מנת להעפיל ארצה ומאז נעלמו עקבותיו.

קוץ וולפל, נפל בשורות הצבא האדום.

קורובוצ'קה יוסף (יוגיה), בן אברהם־משה וחוה, שרת בצבא האדום ב־1942 בגיל 20, ומאז נעלמו עקבותיו.

קורובוצ'קה סיומה, בן נחמן ופייגל, נפטר בקאווקאז (בריה"מ) ב־1942 בגיל 25.

קרמר פרידה, בת אריה ורבקה, נפטרה בסאמארקאנד (בריה"מ) בג' באב תש"א—1941 בגיל 54.

רויזנקריין־קלם אסתר, בת יוסף ושיינדל רויזנקריין, נמלטה ממגרש ההשמדה אל יערות הסביבה. ב־1944 חזרה לסארני ונהרגה בעת הפצצת העיר ע"י הגרמנים הנסוגים. בת 17 במותה.

שווארץ שמואל (סיומה), בן יוסף ובלה, נפטר באסיה התיכונה (בריה"מ) ב־1943 בגיל 28.

שפיל יעקב, בן גבריאל וטויבה, נפטר באיזור פרגאן (אסיה התיכונה, בריה"מ) ב־1943.

אברהם זאלאטאוו

אברהם זאלאטאוו פון אטריאד "שטשאָרעס" (לודוויפאָלער ראַיאָן) איז צוזאַמען מיט אַ גרופּע רוסישע פּאַרטיזאַנער פון זיין אטריאד אַרויפגעפאַלן אויף אַ לויערונג פון אוקראַינישע באַנדע־ראָווצעס. אין קאַמף איז ערנסט פאַרוואונדעט געוואָרן דער פאַרטרעטער פון "ווזוואד קאָמאַנדיר". זאלאטאָוו האָט אויף זיינע פּלייצעס אַרויסגעטראָגן דעם קאָמאַנדיר פון קאַמף־פּלאַץ און גע־בראַכט אים אין אטריאד, ווו עס איז אויסגעדריקט געוואָרן דאַנקבאַרקייט דעם יידישן פּאַרטיזאַן. ער איז געשטעלט געוואָרן אַלס מוסטער פון פּאַרטיזאַנישער העלדישקייט און חברישער איבער־געבנקייט אין קאַמף.

דער רוסישער קאָמאַנדיר פון אטריאד "שטשארעס" (שיטאווס פּאַרטיזאַנער פאַריייניקונג) האָט דערלויבט דעם יידישן העלדישן פּאַרטיזאַן אברהם זאלאטאָוו אויספירן דעם טויט אורטייל איבער צוויי דייטשן געכאַפּטע, ביים שטעטל בערעזנע, אַלס נקמה פאַר זיינע דערמאָרדעטע פרוי און קינד.

משה קאַגאַנאָוויטש

(פון בוך "דער יידישער אנטייל אין דער פּאַרטיזאַנער באַוועגונג פון סאָוויעט רוסלאַנד", רוים 1948)

שלמה בן יעקב זאנדווייס

— — קבוצת שווייקו מלאחווה הצטרפה ליחידת קירוב מחטיבת קומרוב, שבסיסה היה אז בדרום ביצות גריצין. דינה של הקבוצה לא היה כדין מחלקה מסונפת לפלוגה, אלא כקבוצה עצמאית, אולם היא לא היתה רשאית לקבל יהודים על דעת עצמה. לאחר זמן מה הצטרפו אליה, ברשות הפיקוד, חמישה יהודים מסארני, ובתוכם שלמה זאנדווייס. הקבוצה כללה שלוש כתות

ומפקדיה היו יצחק ליכטנברג, שלמה זאנדורייס וטורקניץ. את מזונותיה סיפקה לה הקבוצה באופן עצמאי. — —

— — עם בוא הסתיו השתכן ליד מחנה היחידה היהודית גדוד פרטיזאני בשם "זאַ רודינו" (למען המולדת) מחטיבת קומרוב. הפרטיזאנים הרוסים מגדוד זה התאוננו לפני קומרוב, שהיהודים עוסקים רק בפיצוצים ואינם יוזמים מבצעים אחרים. בהתעלמם מהנשק הדל והתחמושת המעטה שעמדה לרשות היהודים, הם הסיקו את המסקנה שמפקד היחידה אינו פועל כהלכה.

לפי פקודתו של קומרוב הועבר בוברוב לתפקיד סיור. למפקד יחידת ל. מ. קגנוביץ מונה שלמה זאנדורייס, ששירת כמפקד סיור באחת מיחידות קומרוב, ולראש מטה נתמנה פולקוב. זאנדורייס הכביד ידו התקיפה על היחידה ועורר מרירות בקרב הלוחמים. — —

— — באוקטובר 1942 הגיע אוירון ממוסקבה, שירד מחמת תקלה בקרקע טובענית ואי־אפשר היה לחלצו משם. מטענו נפרק, הנשק וחלקים שונים הוצאו מתוכו והוא הועלה באש. מאז נאלץ האוטריאד לנטוש את המקום. מחמת לחץ האויב היו צריכים להחליף את מקום החניה לעתים קרובות. בכפרים נפוצו שמועות שהאוטריאד מונה אלפים לוחמים, שחוליותיו מופיעות בקרבת כל הישובים בסביבה. עם שריפת האוירון חלה הפסקה ממושכת בקשרים עם מוסקבה. לימים הוקם גם מחנה משפחתי, שנועד לו גם תפקיד קרבי של התגוננות אקטיבית. מחנה זה מנה מאה וחמשים יהודים ובו זקנים, נשים וטף. מפקד המחנה היה הפרטיזאן שלמה זאנדורייס. לרשותו הועמדו סוסים ושמונה עשר רובים.

(קטעים מ"ספר הפאַרטיזאַנים היהודיים")

גרשון חרפק

נולד בסארני ב־1907 להוריו לייבל ופריידל חרפק. הוא קיבל חינוכו בבית־הספר „תרבות" והיה פעיל אחר כך ב„העובד".

לאחר שנשא אשה, עבר לגור בקאמין־קושירסק ושם הקים משפחה.

עם פלישת הצורר לקאמין־קושירסק הלך גרשון אל היערות והיה אחד ממנהיגיהם של הפארטיזאנים. הוא עשה שמות בצורר ובגרוריו ושמו הלך לפניו בכל הסביבה כנוקם עז־נפש ואמיץ־לב.

ביערות קאמין־קושירסק מצא מותו; המרצחים האוקראינים ארבו לו בשובו מפעולה פארטיזנית נועזת ורצחוהו נפש. הי"ד.

גיסיה חרפק־גושקיס

לוי מושין

הוא נולד בשנת 1911 בעיר אוסטראה (וולין) שבפולין לאביו נחום מושין ולאמו טובה.

ילדותו של אביו היתה קשה ועצובה, כי בגיל צעיר נתייתם הוא ואחיו חיים מאביהם. בכוחות עצמם התגברו שניהם על כל המכשולים, התחתנו והקימו משפחות.

אני עוד זוכרת את החנות שלהם — חנות מנופקטורה. הוריו היו אנשים מכובדים ושקטים. הם השתדלו לחנך את ילדיהם. משלושת ילדיהם (הבת הבכורה, הבן והבת הצעירה) היה לוי המוצלח ביותר והמצטיין בלימודיו. שמו הלך לפניו.

בזכרוני נחרת מקרה, כאשר מורה שלי, שהיה בעבר מורו של לוי, ששמע ביום הראשון ללימודי בבית־הספר את שם משפחתי — מושין — שאל בהתלהבות: "שם משפחתך מושין? האם אַת אחותו של לוי מושין הנפלא ובעל הכשרונות?" — לא, עניתי, אני בת דודתו. היה לי נעים מאד, שהוא בן דודי ואני קרובתו... כולנו אהבנו והערצנו אותו. היה בחור שקט, צנוע, מסור להוריו וכל משפחתו. הוא גמר את הסמינאר למורים באוסטראה וקיבל בסארני משרת מורה.

אני עליתי ארצה. כאשר פרצה המלחמה והקשר עם משפחתי נפסק, לא שמעתי גם עליו. בין ששת מיליוני היהודים, שהיטלר השמיד, היתה כל משפחתי. כולם נפלו, איש לא נשאר, וגם הוא — לוי מושין — נמחק ואיננו עוד...

חיה הרשמאַן

שפרה מוראווינסקי

(די פּאָהאָסטערין)

אחת הנשים הידועות בעירנו. אלמנה מטופלת בילדים (בעלה נרצח ב־1919), שהשכילה, הודות לחריצותה, לקיים את עצמה ואת ילדיה הרבים.

מקצוע מקובל היה בידיה. היא ידעה לאפות, לבשל ולהכין את כל הדרוש למסיבות משפחתיות וכלליות. קשה היה לתאר חתונה או מסיבה בעיר בלעדיה.

"ידי־זהב" היו לה. רבים נזקקו לידיה המיובלות, שעמדו להשכרה תמורת תשלום שסיפק לחם לילדיה.

כן היתה ידועה בתור לחשנית. חלה ילד ונתעורר חשש של "עינא־בישא", באו אליה, אם ביום ואם בלילה, "שתלחש" "עינא־טבא" (א גוט אויג).

משפחות שחרדו לבניהן היחידים היו נוהגים "למכור" לה את הבנים, וראו בזה סימן טוב לאריכות ימים.

בניה שידעו סבל ומצוקה מילדותם, לא נמשכו לתנועה הציונית. אחדים רצו להחיש את תיקון העולם במפלגה קיצונית, ועל כך שילמו בשנות מאסר וסבל בבתי הסוהר בפולין, אבל הגב' מורבינסקי תמכה בהם גם בהיותם בכלא. דמותה המלבבת של „אשת־חיל" היודעת לקיים את עצמה וילדיה, חרותה בלב אלה שהכירוה.

משה יוז

לזכר נעדרים

יוצאי קהילת סארני שנפטרו בארץ

איידלשטיין שרה, בת יהושע ואטה גרינשטיין, עלתה ב־1949, נפטרה בז׳ בתמוז תשי״ח—1958 בגיל 84.

אקרמן שלום, בן מאיר והינדה, עלה ב־1948, נפטר ב־ג׳ בתשרי תש״ך—1959 בגיל 57.

אטשטיין אסתר, בת יהושע וחיה ברז, עלתה ב־1934, נפטרה בז׳ בחשון ת״ש—1939 בגיל 61.

אטשטיין משה, בן שמואל וצפורה, עלה ב־1934, נפטר ב־ה׳ בסיון ת״ש—1940 בגיל 59.

בורשטיין אליהו, בן משה ולאה, עלה ב־1921, נפטר בכ״ג בתשרי תשי״ב—1951, בגיל 61.

בידני זלאטה, בת ישראל ופסיה קולקובסקי, עלתה ב־1935, נפטרה ב־י״א באלול תרצ״ז—1937 בגיל 39.

בינדר משה, בן דוד־שמעון וחיה־פייגל, עלה בשנת 1935, נפטר בח׳ בטבת תשי״ג—1952 בגיל 75.

בינדר צפורה, בת לייב ושיינדל טייך, עלתה ב־1935, נפטרה ב־ח׳ בטבת תש״י—1949 בגיל 72.

ביקובסקי אפרים, בן יהודה־לייב, עלה ב־1935, נפטר בר״ח ניסן תשי״ח—1958 בגיל 76.

ביקובסקי חנה, בת שלמה־מנדל ומרים סוכאר־רוזמן, עלתה ב־1935, נפטרה בחג השבועות תשי״ד—1954 בגיל 68.

גולדמן רחל, בת בן־ציון ושיינדל קוזיול, עלתה ב־1935, נפטרה בל״ג בעומר תש״ט—1949 בגיל 75.

גולדמן שמחה, בן חיים ושרה, עלה ב־1935, נפטר ביום הכפורים תרצ״ז—1936 בגיל 64.

גולצמן משה־ברל, בן גבריאל ובתיה, עלה ב־1950, נפטר ב־י״ט באלול תשט״ז—1956 בגיל 51.

גורנשטיין מנדל, בן ברל, נפטר ב־י״א בחשון תשי״ח—1957 בגיל 80.

גורפינקל משה, בן יהודה ולאה, עלה ב־1939, נפטר ב־ז׳ באדר תש״ה—1945 בגיל 56.

גלר יצחק, בן יעקב ופסיה, עלה ב־1948, נפטר ב־ט״ז בשבט תשי״ח—1958 בגיל 58.

גרינברג הרשל, בן אברהם ורייזל, עלה ב־1936, נפטר ב־כ״ה בכסלו תש״ד—1944 בגיל 60.

דבורצקי אסתר, בת ראובן ואיטה דננברג, עלתה ב־1932, נפטרה ב־כ״א בחשון תש״ך—1959 בגיל 83.

דבורצקי אריה־לייב, בן בנימין והינדה, עלה בשנת 1932, נפטר בי״א בטבת תשי״ז—1956 בגיל 88.

דבורצקי אברהם־אהרן, בן אריה־לייב ואסתר, עלה ב־1933, נפטר ב־א׳ בניסן תש״י—1950 בגיל 50.

דבורצקי חיה, בת יששכר טנדלר, עלתה ב־1933, נפטרה ב־א׳ בתמוז תש״ז—1947 בגיל 49.

דננבורג יחזקאל, בן זרח וצפורה, עלה ב־1937, נפטר ב־1948 בגיל 28.

דרורי שרגא (פייביש), בן אברהם־שמואל וגולדה וורונה, עלה ב־1925, נספה בי״ט בטבת תשכ״א—1960 בגיל 67.

הורביץ אלטה, בת הרב ר׳ שמואל ומלכה־גיטל טיקטינסקי, עלתה ב־1936, נפטרה ב־ט״ז בניסן תשי״ט—1959 בגיל 75.

הרמוני יצחק, בן יעקב וחוה גינזבורג, עלה ב־1942, נפטר בראש השנה תש״ז—1946 בגיל 40.

ווינבלט חנה, בת הרשל ושרה פרגר, עלתה ב־1933, נפטרה ב־י״ח באב תשי״ג—1953 בגיל 72.

ווינריב רחל (אוטל), בת עזריאל־זליג ובתיה ברלינסקי, עלתה ב־1933, נפטרה ב־י״ח בניסן תרצ״ד — 1934 בגיל 29.

זוליאר אשר, בן יהודה וברכה, עלה ב־1949, נפטר ב־ב׳ בניסן תשי״ט — 1959 בגיל 74.

זוליאר זאב, בן יואל ומרים, עלה ב־1933, נפטר ב־י״ח באדר תשט״ו — 1955 בגיל 39.

זינגרמן שמואל, בן שלמה וגיסיה, עלה ב־1930, נפטר ב־ל׳ בתשרי תש״ח — 1947 בגיל 66.

זֶלמאן אייזיק, בן בנימין־זאב ופסיה, עלה ב־1934, נפטר ב־כ״ח באייר ת״ש — 1940 בגיל 80.

חיימוביץ שושנה (בלומה), בת יחזקאל וקרסל וואקס, עלתה ב־1929, נפטרה ב־ז בחשון תשי״ט—1958 בגיל 47.

חרפק יוסף, בן יעקב ושרה, עלה ב־1934, נפטר בח׳ באב תש״ח—1948 בגיל 69.

חרפק פסיה, בת יוסף־בר וחיה־רייזל שכטמן, עלתה ב־1934, נפטרה בד׳ בטבת תש״ד—1944 בגיל 65.

חרפק לייב־בר, בן אלכסנדר ושיינדל, עלה ב־1921, נפטר ב־ח׳ בטבת תשט״ו — 1955 בגיל 79.

חרפק ינטל, בת יותנן וחוה מייזיל, עלתה ב־1921, נפטרה בי״ח בניסן תשי״ח—1958 בגיל 79.

חרפק אלכסנדר, בן לייב־בר ויינטל, עלה ב־1921, נפטר ב־כ׳ בניסן תש״ה — 1945 בגיל 42.

טרילסקי יהושע, בן פסח והודל, עלה ב־1928, נפטר ב־1931 בגיל 19.

טְרֶם ברוך, בן שמואל וטויבה, עלה ב־1937, נפטר ב־י״ט באייר תש״ה — 1945 בגיל 67.

יארוסלאווסקי מלכה (מאַניה), בת עזריאל־זליג ובתיה ברלינסקי, עלתה ב־1936, נפטרה בכ״ה באדר תשכ״א—1961 בגיל 47.

יוז יעקב, בן מאיר וריבה, עלה ב־1936, נפטר ב־א׳ בסיון תש״ז — 1947 בגיל 65.

יוז מינדל, בת אברהם וציפה גוז, עלתה ב־1936, נפטרה בערב סוכות תשי״ז—1956 בגיל 74.

יוז דוד, בן יעקב ומינדל, עלה ב־1930, נפטר ב־א׳ בסיון תרצ״א — 1931 בגיל 21.

לבר שרה (סונקה), בת משה ובת־שבע גייפמן, עלתה ב־1938, נפטרה ב־ח׳ בתשרי תשי״ח — 1957 בגיל 44.

לוין יצחק, בן אהרן, עלה ב־1935, נפטר ב־א׳ בטבת תש״י — 1949 בגיל 73.

לוין רייכל, בת מאיר ורבקה מרליס, עלתה ב־1935, נפטרה בכ״ג בניסן תשט״ו—1955 בגיל 78.

לוין דוד, בן יצחק ורייכל, עלה ב־1921, נפטר בי״ח בכסלו תשי״ז—1956 בגיל 57.

לוין מאיר, נפטר ב־1947.

מוראווינסקי יעקב, בן שמעון וחיה, עלה ב־1948, נפטר בערב סוכות תשט״ז — 1955 בגיל 59.

מוריק אביגדור, בן גדליה ומניה, עלה ב־1948, נפטר בי״ב באייר תשי״ב—1952 בגיל 42.

פליישון זהבה (זלאטקה), בת אהרן ושרה, עלתה ב־1938, נפטרה בכ״ג באייר תשי״ג—1953 בגיל 43.

פריד אהרן, בן אשר וברכה, עלה ב־1934, נפטר ב־ג׳ באדר תשי״ג — 1953 בגיל 72.

פריד רבקה, בת קלמן וחיה צ׳צ׳יק, עלתה ב־1934, נפטרה בי״ג בטבת תשי״ט—1958 בגיל 70.

פרישקולניק יעקב, בן ישראל ואסתר, עלה ב־1952, נפטר בי׳ באלול תשי״ד—1954 בגיל 66.

צימרמן חיה, בת אהרן־שמואל ופסיה בבצ'וק, עלתה ב־1933, נפטרה בד' בטבת תש"ו — 1945 בגיל 37.

קאגאן זלדה, נפטרה בכ"ז באב תרצ"ג—1933.

קויפמן פנחס, בן פנחס ושיינדל, עלה ב־1934, נפטר בא' באייר תשט"ז—1956 בגיל 70.

קויפמן טויבה, בת שמעון ורבקה בורדוביץ, עלתה ב־1934, נפטרה בי"ג באדר תשכ"א— 1961 בגיל 74.

קויפמן פרל, בת שמואל ואסתר סמוליאר, עלתה ב־1949, נפטרה בי"ג באב תשי"ג— 1953 בגיל 68.

קולודני נחמה, בת דב ובײלה פיש, עלתה ב־1933, נפטרה בי"ח בסיון תש"ך—1960 בגיל 78.

קולודני משה, בן ירחמיאל ונחמה, עלה ב־1936, נפטר בכ"ט בסיון תש"ב—1942 בגיל 32.

קולודני דב, בן ירחמיאל ונחמה, עלה ב־1932, נפטר בי"ג באייר תשי"א—1951 בגיל 36.

קולודני משה, בן יצחק־אייזיק ובײלה, עלה ב־1949, נפטר בז' בתמוז תש"י—1950 בגיל 54.

קוניק שבתי, בן אייזיק ואסנה, עלה ב־1936, נפטר בה' בסיון תשי"ז—1957 בגיל 78.

קלײמן אסתר־רחל, בת אברהם פיקמן, עלתה ב־1935, נפטרה ב־י"א בניסן תש"ט — 1949 בגיל 71.

קְלֶם דוד, בן יעקב ויינטל, עלה ב־1933, נפטר ב־ו' בתשרי תש"ו — 1945 בגיל 31.

קרמר שמעון, בן לוי ונחמה, עלה ב־1950, נפטר ב־כ"ז באדר תש"ך — 1960 בגיל 80.

רבין אשר, בן יעקב ושרה, עלה ב־1934, נפטר ב־א' באלול תש"ב — 1942 בגיל 30.

רבין שרה־מלכה, בת פנחס וחוה זאנדווייס, נפטרה בכ"ה בחשון תשכ"א—1960 בגיל 72.

רוויטל (טרבילו) זלאטה, בת יוסף ופסיה חרפק, עלתה ב־1934, נפטרה ב־כ"ז בסיון תש"ך — 1960 בגיל 58.

רויטנברג רחל, בת משה וקײלה גורפינקל, עלתה ב־1929, נפטרה ב־ח' באב תשט"ו — 1955 בגיל 40.

ריז'י דוד, בן אליהו ובײלה, עלה ב־1926, נפטר ב־כ"ב בטבת תשי"ב — 1952 בגיל 70.

ריז'י זלדה, בת יוסף־בר ודבורה בארא ש, עלתה ב־1926, נפטרה ב־כ"ב בסיון תש"ך — 1960 בגיל 76.

שדה שמואל־צבי, בן יצחק וחיה, עלה ב־1921, נפטר ב־ט"ז בחשון תש"ט — 1948 בגיל 53.

שולנר יששכר, בן שמואל, נפטר ב־1958, בגיל 43.

שטיין מאיר, בן ברל ומניה, עלה ב־1933, נפטר בח' באדר ב' תשי"א—1951 בגיל 67.

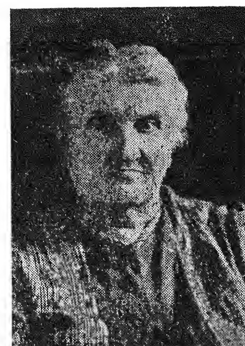
שטיין ליבה, בת אבא ורבקה קאנדל, עלתה ב־1935, נפטרה ב־כ"ג באייר תש"א — 1941 בגיל 55.

שטיין זליג, בן אהרן ובתיה.

שיינטוך אשר, בן מנחם־מנדל וחסיה, עלה ב־1932, נפטר ב־כ"ג בתמוז תש"ג—1943 בגיל 26.

שמוקלר אהרן, בן חיים וחוה, עלה ב־1929, נפטר ב־ה' באייר תשי"ט — 1959 בגיל 49.

נ פ ט ר ו ב א ר ץ

שרה איידלשטיין

משפחת האיידלשטיינים, קודם שהשתקעה בסארני, חיתה שנים אחדות באולבסק. היא הגיעה לאולבסק בראשיתה של מלחמת העולם הראשונה: ההורים, שלושה בנים ובת יחידה. אחד הבנים נהרג אחר כך במהפכה הרוסית, ושמו נרשם באנציקלופדיה הסוביטית בין גיבורי המהפכה. האב, שהיה רופא טוב ואדם נעים הליכות, נפטר זמן מה אחרי הבן. בן שני נספה בשואה, ובן אחד נשאר עד היום ברוסיה הסוביטית.

הד״ר איידלשטיין המנוח עזר הרבה מאד לעניים, ובכלל לאנשי העיירה, בהושטת עזרה רפואית, לעתים קרובות — שלא על מנת לקבל פרס.

הגברת איידלשטיין ז״ל היתה בעלת הופעה נאה וידעה שפות לועזיות אחדות על בורין. ראשי העיר בחרו בה לא אחת לעמוד בראש המשלחות אל השלטונות השונים. בימים ההם שלאחר המהפכה הופיעו מדי פעם בפעם גנראלים שונים בראש כנופיות פורעים, ובכל עיירה שנכנסו לתוכה, דרשו מזון, בגדים, בקר וסוסים. ואם לא — איימו בפרעות ביהודים. לעתים קרובות הגיעו מים עד נפש. במקרים אלה היתה הגברת איידלשטיין המנוחה, ביחד עם ראשי העיר, מתיצבת בפני הגנראלים והקומנדאנטים למיניהם ומבקשת הגנה על תושבי העיר. לא אחת ניצלו היהודים שבעיר בזכות פעולתה. שליטתה בשפות, דיבורה המשכנע והליכותיה האציליות הרתיעו אפילו את השליטים.

כל שבא במגע עם הגב׳ איידלשטיין ז״ל לא ישכח את דמותה האצילה והעדינה. המנוחה היתה נוחה לכול, עם כל אחד מצאה לשון משותפת וידעה ליעץ ולנחם ולעודד.

מעשיה הטובים הנם עדות לאישיותה המקסימה של המנוחה.

אברהם שפירא

אליהו בורשטיין

על קבוצת החלוצים, שלאחר כניסת הפולנים לסארני החליטו לנתק את קשריהם עם הגולה, נמנתה גם משפחת אליהו בורשטין ז״ל.

בשנת 1921, עם ראשית העליה השלישית, מובן היה שעליה זו מיועדת לחלוצים. אולם, שיצטרף אליה גם אזרח ״סתם״—דבר זה קשה היה להבינו. ואם היה טיפול ויחס חם לחלוצים, בדרך ובארץ, הרי ל״אמיגרנט״ לא היה ״אבא״ בתקופה ההיא. כל דאגה וסידור היו על שכמיהם בלבד.

אליהו בורשטין, יליד דומברוביצה, נמנה על סוג האנשים אשר מעמל כפיהם יחיו. בנו של שו״ב, פנה עם התבגרותו אל המלאכה, וזו אשר קיימה אותו בכבוד בארץ. אם היה קושי בסידור החלוצים העולים, הרי הוא מצא מיד את פרנסתו. הוא פנה לעבודת בנין, וביתו נהפך למרכז החיים הסארנאים בתל־אביב. לא היה כמעט סארנאי בתקופה ההיא (1922—1929), אשר ראשית דרכו בארץ לא היתה אל ביתו של אליהו. הוא ורעיתו שרה תבל״א היו מקבלים באהבה כל עולה ועולה, וביתם ושולחנם היו פתוחים לרווחה לכל.

עם סידורו היציב בארץ פנה לעסקנות, ורוב זמנו מוקדש היה למתן עזרה בגלוי ובסתר.

זכר לבו היהודי החם יאיר לנו את דרכנו.

יהושע קצמן

סונקה גייפמן

ודאי היו פני חיי לגמרי אחרים, קשוחים יותר, ולא היו נפתחים בהם לעולם מעינות הרגש העצורים והרדומים—לולא אור מוסריותה של סונקה. היא האירה את חיי מראשיתם ושימשה דוגמה חיה להוויה מוסרית, תמכה בי בשאיפתי להוויה כזו.

בכל מקרה, שהיה מתגלה הצורך בעזרה, ברגע שהרבים עדיין היססו ועשו חשבונם עם עצמם, הלעשות או לא לעשות, היתה סונקה תמיד הראשונה, אשר קמה ועשתה בלי חשבונות רבים. כי בעלת יקוד מוסרי איתן היתה, יקוד תקיף, סטיכי.

ודומה, שבשנותיה בארץ נוספה לעשיה זו גם הכרה בשלה ומבוגרת, שהשלימה את המעשה.

בזמן מחלתה, לפני שנים, הוחזרה סונקה אחרי ניתוח לחדרה, בבית החולים. שכנתה לחדר היתה במצב כה קשה, שסונקה לא יכלה לישון בלילות. כיון שדבר זה הפריע לאפשרות התאו־ששותה אחרי הניתוח, רצו הרופאים להעביר את השכנה החולה קשה לחדר אחר. סונקה התנגדה לכך במלים: הלא אי אפשר לו לאדם לאבד את צלם אלוהים!

אכן, בצלם אלוהים נבראה סונקה. בטוב לבה, ברצונה כאלו לסוכך בכנפיה על הזולת, בנכונותה לעמוד לימינו — וזה מיד, לאלתר — היה משהו יוצא מגדר הרגיל. סונקה לא יכלה שלא לפעול בהתאם לכורח המוסרי שבה.

פסימית היתה סונקה כל חייה, אבל לא יכול היה להיות פסימי מי שהיה על ידה, מי שראה אותה לפניו: אותו אוצר של טוב, אותו אור של מוסריות עמוקה.

אמה של סונקה התיחסה על משפחת הבעל־שם־טוב. לא מקרה הוא.

רוניה טרס־צוקרמן

אברהם־אהרן דבורצקי

אברהם־אהרן דבורצקי ינק את החיבה לספר ולתורה מאביו ר' ליב, ששימש מורה בעירנו. בצעירותו הצטיין בלימודיו והגיע עד לאוניברסיטה בקיוב. מלחמת האזרחים והמהפכה שלאחריה גרמו להפסקת לימודיו ולקבלת עול קיום המשפחה על עצמו.

אברהם־אהרן דבורצקי היה בעל חנות של ספרים ומכשירי כתיבה. החנות שימשה מרכז לכל יודעי ואוהבי ספר. את זמנו הפנוי הקדיש אברהם־אהרן לעבודה ציבורית. היה פעיל בחוג הדראמאתי.

תחביב נוסף היה לו — הכתיבה. השתתף בקביעות בעתון "וואָלינער שטימע", וכתב על החיים הציבוריים של סארני והסביבה. היה מפרסם גם נובלות שלו.

היה חבר פעיל ב"צעירי־ציון", "תרבות" והקרנות הלאומיות. בשנת 1936 עלה ארצה והתישב בירושלים. בארץ לקה במחלה ממארת ממושכת, ובשנת 1953 שבק חיים.

משה יוז

אלטה הורביץ

משפחת הורביץ הגיעה לסארני יחד עם שתי המשפחות המכובדות — טרטקובסקי וגרשונוק.

המשפחות האלה הוסיפו לעבודה הציבורית בעירנו גוון מיוחד ולוית חן, הודות לגישתן המיוחדת והרוח החלוצית שפיעמה בהן.

אלטה הורביץ, נצר למשפחת רבנים ונכדה של ראש ישיבת מיר, הרב טיקטינסקי. היא הצטיינה בישוב הדעת, בשכל חריף ובהתלהבות ומסירות לעבודה ציונית. במיוחד הצטיינה בעבודות לטובת קק״ל. לא היתה בעיר שום פעולה ציונית שהיא לא לקחה בה חלק פעיל, הן כיוזמת והן כמשתפת פעולה. זכיתי לעבוד במחיצתה כמזכיר, וגישתה הלבבית ומסירותה השרו רוח טובה.

אלטה הורביץ ז״ל הגיעה עם בעלה מנדל, יבל״א, לא״י בשנת 1936, קיבלה באהבה את יסורי הקליטה ונשארה ציונית נאמנה ומסורה עד יומה האחרון. נפטרה בט״ז ניסן תשי״ט בירושלים.

משה יוז

זאב זוליאר

נולד ב־1916. עלה לארץ ב־1933. עבד בבנין. מראשוני עובדי נמל תל־אביב עד התגיסותו לבריגדה היהודית בפלוגת „יעל״ (יחידה עברית להובלה).

היה בין ניצולי האניה „ארנפורה״, שטבעה בלב ים ביום 31.4.1943, לאחר הפצצה מהאויר.

היה חובב טיסה. באחת הטיסות נספה בתאונת דאון ביום י״ז לח׳ שבט תשט״ו (1955).

יוסף זוליאר

שמואל זינגרמן

בית המידות שברחוב "הרחב", שהיה שייך לאבי ר' שמואל זינגרמאן ז"ל, היה תמיד הומה מרוב אנשים ומעשים, פתוח לכל הבא, ומרכז ובית־ועד לאירגונים השונים שבעיר. לא היה יום שלשולחן לא הסבו אנשים שונים, קרובי משפחה, או אנשי עסקים או אנשי ציבור שבאו להוועד בענינים שעמדו ברומו של עולם, או סתם אורחים שבאו לביקור ידידותי ושיחה קלה.

בני המשפחה נהגו להפוך את הבית לבית ועד לחוגיהם ולעיסוקיהם. שליח שבא מן הארץ, עסקן מן הסביבה או מהעיר הגדולה, חלוץ בדרכו לקיבוץ קלוסובה או ממנו, קרובים וסתם עוברי־אורח — לכולם היה מקום בבית.

אבא, שמואל זינגרמאן, היה איש פעלים רב צדדי, שהפליא ביכולתו לאחד בתוכו צדדים וענינים שונים במהותם ותוכנם. הוא היה איש עסקים ואיש חזון ומעוף, ציוני שלא האמין בעתיד הגולה, אולם גם לא נטש את המאבק לתיקון החיים בה, חופשי בהשקפותיו וגם שומר מסורת אבותיו, ניהל אורח חיים מתקדם והיה בין נכבדי חסידי סטולין בעיר. היה איש ציבור שאהב את הפעולה הציבורית לשמה, ויחד עם זה קשור בלב ונפש למשפחתו. בן הדור הקודם, ידע להתרועע עם הדור הצעיר, להימצא הרבה במחיצתם, לכוון ולהדריך אותם בנתיבות עולם.

הרבי בא העירה לבקר את קהל חסידיו. היכן קבע את האכסניה שלו? — בבית אבא! שבוע ימים היה הבית כמרקחה. מאות חסידים מהעיר ומהסביבה נהרו אל הבית — לבקש עצה ותושיה, ללחוץ יד ולקבל ברכה, או סתם לבוא בין הקהל, לסעוד את הלב ולשמוח.

מקורב ביותר היה אבא אל ר' מנחם מנדל קוסטרומצקי ז"ל — ראש הישיבה, ראש וראשון לחסידי סטולין וקרלין, איש ישר־לב וחסיד גדול. אבא היה בין ידידיו הטובים והמקורבים, אף כי היה מתקדם בהשקפותיו ואת בניו לא שלח אל "הישיבה" אלא חינכם ברוח לאומית וחופשית.

אבא עסקן ציבורי היה. עסקנותו היתה רב־צדדית, בעניני העיר הכלליים, בעניני הקהילה היהודית ובענינים אחרים, אך בעיקר הקדיש עצמו לתנועה הציונית, לקרנותיה ולמפעליה התרבותיים. שימש יו"ר בועד הקהילה, חבר במאַגיסטראַט — מועצת העיר, ראש ההסתדרות הציונית, יו"ר הועד למען קרן־היסוד, ראש הועד של "תרבות", מיסד ביה"ס "תרבות" ויו"ר ועד ההורים שלו.

בתקופת 1917—1920, תקופת המהפכה ברוסיה, היה אבא חבר במועצת העיר (גורודסקיה דומה). סמכותה של המועצה היתה מוגבלת ואפשרויותיה לפעולה — אפסיות. אבא הפך אותה למוסד שהשתדל למנוע פוגרומים ולעמוד בפרץ.

זכורני, פעם, באחד הגלגולים שלהם, חזרו הפטלורובצים לעיר, הם הכריזו שהובטח להם חופש פעולה, "יהיה שמח". חיש מהר קמה דממה בעיר. דלתות נסגרו על מנעול ובריח, תריסים

הוגפו, נפש חיה לא נראתה ברחוב. אולם אבא יצא יחד עם שופט השלום (הסודיה) להשתדל בפני השליט. לאחר משא ומתן ארוך והבטחת שלמונים (קונטריבוציה) תמורת הבטחות קלושות, נפרדו מהמושל. השעה היתה מאוחרת, והוא שׂרך רגליו הביתה. ופתאום צעקות "געוואַלד" ברחוב מעורבות בקולות יריה ונפץ. אחת הכנופיות עיכבה את אבא וגורלו נחרץ בידיהם. אולם דוקא עמידתו הגאה של אבא, שלא הכחיש ש"אכן יהודי הנהו", והשתדלותו של "הסודיה" שליווה אותו עד לבית — הצילו אותו ממוות בטוח.

בתוהו ובוהו של הימים ההם, פרצה התקוממות של איכרים, פועלים וסתם אינטליגנטים, ביניהם הרבה יהודים, נגד הפריץ בדומברוביצה השכנה. המוני עם התקיפו את הנחלה של הפריץ המפורסם בסביבה, שרפו, נתצו, הרסו ואף הרגו את בני המשפחה. וכאשר גם גל זה עבר וכנופיה מתנגדת גברה, ברור היה לה ש"אשמים למעשה זה הם היהודים". עשרים וכמה מבני דומברוביצה, מטובי העיר ונכבדיה, נאסרו והובאו לסארני ביום חג הסוכות כדי לחרוץ את גורלם. התפילה בבית הכנסת הופסקה ונבחרה משלחת למושל. לאחר הפצרות רבות נעתר המושל לשחרר את האסירים תמורת שלמונים הגונים, בזהב ממש, ותוך זמן קצר ביותר.

אבא השבית את חגו, הזניח את משפחתו, וכולו שקוע בהצלת חייהם של היהודים האסירים.

היתה אז תקופה קשה ליהודים. כל צר וצורר לישראל עשה את עצמו לשליט. הנוער היהודי מנסה להתארגן באירגון להגנה עצמית.

זוכר אני את ההתכנסות בביתנו. הבית היה נעול ומוגף. בתוכו נמצאו צעירים אחדים, שבאו לטכס עצה. והנה דפיקה בדלת. דרך חור המנעול רואים שקבוצת צוררים מתדפקת, דורשת להכנס פנימה, ומאיימת לפרוץ את הדלת. מחשש שיגלו את האסיפה, מחליט אבא לצאת אליהם. יריה פולחת את האויר. במקרה החטיאה את המטרה ואבא ניצל בנס. הרוצחים עזבו את המקום והבטיחו לשוב בערב.

הבולשביקים כבשו את העיר. שלטון הקומוניזם הצבאי, הצרכים מרובים ועל האזרחים למלאותם. הוטלו מסים כבדים וארנונות. התחילו מאסרים והחשדות. אבא בעזרת ידידים בקרב השליטים החדשים, מאנשי המקום, מציל אסירים משילוח למקומות רחוקים ובלתי ידועים, שמהם אין חוזרים עוד.

הגיעו הפולנים. שוב פרעות וגילויים אנטישמיים. במשך הזמן מתייצב השלטון, והיהודים חוזרים לפרנסותיהם ולעיסוקיהם. מתחדשים הקשרים עם מרכזי היהדות, שזה שנים היו מנותקים מהם.

התחיל גם הקשר עם ארץ־ישראל. קבוצה ראשונה של חלוצים הפליגה לאָרץ. אבא היה חבר קרוב לחברי הקבוצה. רב היה צערו על שלא יכול היה אף הוא להצטרף אליהם.

אבא התחיל בעסקים. לרגל עסקיו הוא בא לערים הגדולות, התקשר עם מרכזי היהדות והציונות והביא משם חומר ושליחים לסארני, לחידוש הפעולה הציונית בעיר.

את זמנו חילק בין עסקיו הפרטיים לבין הפעולה הצבורית, שרובה הפעולה הציונית. גם כאשר עסק במאַגיסטראַט, בקהילה היהודית או בבנק העממי, הדגיש תמיד את סיסמתו של הרצל: "כיבוש הקהלות".

מאמצים רבים השקיע אבא בחינוך הציוני וכיבוש הנוער. הוא גייס כספים ורכש את הבית הגדול של הפריסטאַב מזמן הצאַר, וייסד בו את הגימנסיה העברית. גימנסיה זו, ששפת ההוראה שלה היתה רוסית ורוב מוריה גויים, רוח לאומית־עברית נשבה בתוכה והיא אשר הניחה את היסוד לחינוך הלאומי בסארני. במרוצת הזמן היא הפכה לבי"ס "תרבות", שחינך מאות רבות

של בני נוער בסארני לציונות, לחלוציות ולעברית. רבים מאד מן החניכים נמצאים בארץ ובהגשמה.

כל השנים, עד עזיבתו את סארני, היה אבא יו״ר ועד ההורים של ביה״ס וכל דאגות ביה״ס, הן התקציביות והן הפרסונליות, היו מוטלות עליו. עול זה נשא באהבה עד יום עליתו ארצה.

הנוער הציוני בסארני — לכל פלג שלו מועדון לפעולה תרבותית ולבילוי. אולם למבוגרים אין מקום להתכנסות חופשית. כל אחד מהם טרוד בעניניו ורק בימי החג אפשר להפגש עם ידידים וחברים לדעה. אבא יחד עם חברים אחרים מארגן את ״המנין הציוני״. יותר מאשר לתפילה שימש ה״מנין״ מקום מפגש לשיחה חופשית ולהגברת התרומות למען הקרנות הציוניות.

ב־1925 ביקר אבא בארץ־ישראל. מאז גברו הגעגועים לארץ, לא נח ולא שקט עד אשר הגשים את מאוויו, עזב את הגולה ובא להשתקע בארץ־ישראל. בשנת 1930 עזב את סארני, בא לארץ והתישב בבני־ברק, בה רכש אדמה עוד לפני כן.

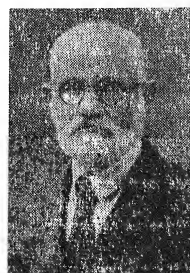
בבני ברק בנה לו בית ונטע פרדס. הוא עשה מאמצים נואשים להסתגל לעבודה פיסית. על אף גילו לא הרפה ממאמציו אלה, כי אחת החליט: לא לחזור עוד לפרנסות הגולה.

בארץ הוקף אבא חוג משפחתי רחב. הוא טיפל בעלית רבים מהם, הצליח להביאם ולעזור להם בסידורם הראשון. הבית שהקים בבני ברק, שימש להם תחנה ראשונה עד לסידורם. ושוב המה הבית מרוב אנשים — קרובי משפחה וידידים.

קליטתו בארץ מבחינה ציבורית עלתה לו בקושי. האוירה הציבורית שונה היתה מזאת שהוא היה רגיל לה. נוספו גם קשיי שפה והרגלים אחרים. בתנאים החדשים לא יכול כמעט להשתתף בפעולה הציבורית, שהיה רגיל לה, וזו חסרה לו ללא ספק. אולם דבר זה לא הפריע לו לחיות בערות ובדריכות את כל האירועים בארץ, המאבקים, הנצחונות והכשלונות. התקופה היתה סוערת: מאורעות הדמים, מאבקי־עליה והתישבות, מאבק עם השלטון הבריטי. מה מיצר הוא שאינו יכול לקחת חבל פעיל בכל המאבקים האלה. גאה הוא על היותו בארץ, בניו אתו והם פעילים בכל המערכות האלה. מעולם לא ניסה לעכבני או להניא אותי מלכת בדרך שבחרתי בה. ליווה אותי תמיד בדאגה, בחרדה ובברכה. הוא אהב את קיבוץ רמת הכובש, בו אני חי, נוהג היה לבקר בו לעתים קרובות, ושמח על כל התקדמות.

מחלה קיננה בתוכו זמן רב, אולם הוא לא גילה זאת גם לקרובים ביותר. בימי חג הסוכות תש״ח, בהיותו בירושלים, חלה והוכנס לבית החולים ״הדסה״ שעל הר הצופים. ביום ל׳ בתשרי תש״ח שבק חיים לכל חי, והוא בן 64 שנים, ונקבר על הר הזיתים.

מ. זינגרמאן

יצחק אייזיק זֶלמאן

ר׳ יצחק אייזיק זלמאַן נולד בעיר טוצ׳ין בשנת 1860. היה איש משכיל וידע על בוריין את השפה העברית והרוסית. נהל חליפת מכתבים בעניני יהדות וציונות עם הרב מזא״ה וד״ר חיים

צ׳לנוב. היה רוקח במקצועו ובעל בתי־מרקחת בטוצ׳ין ורובנה. משנת 1926 עד 1935 ניהל בית־מרקחת ״אַפטצ׳ני סקלאַד״ בסארני. בשנת 1935, בגיל 72, עלה ארצה. בכל מקומות מגוריו היה פעיל בהסתדרות הציונית ובקרנות הלאומיות. בסארני היה גם אחד מגבאי המנין הציוני בביה״ס ״תרבות״. בארץ הנכספת הוסיף עוד להתענין במדע ותרבות עד סוף ימיו. מת בהגיעו לגבורות והובא למנוחות בפתח־תקוה בכ״ח באייר תש״א.

ש. זאנדווייס

שושנה חיימוביץ

דמות עממית, שופעת טוב לב וחמימות, וחלוצה משחר ימיה. עלתה ב־1929 מהעיירה סארני שבפולין לכפר־סבא. קורות חייה הם דוגמה לחיי חלוצה, שמרדה בחיי הגלות ויצאה, בניגוד לדעת ההורים, אל הכשרת ״החלוץ״. בארץ חיתה בקיבוץ ״הכובש״, ולאחר שבע שנים בו — עברה לכפר־סבא. כאן התחילה מחדש פרשת חייה, פרשה של פועלת עברית הנאבקת על זכותה לעבודה ולקיום בכבוד. לא מן המפונקות היתה ולא בחלה בשום עבודה אשר תבטיח את חייה בכבוד. גם לאחר שהיתה אֵם לשלושה ילדים הוסיפה לעבוד באהבה.

שפעה מרץ ועליזות חיים, וידעה, גם בתקופות הקשות, לשמור על מצב רוחה. שנים רבות עבדה במוסדות החינוך במושבה והיתה ידידה לכל ילד ואם. הכל רחשו לה חיבה רבה על טוב לבה ומסירותה לתפקידה.

לפני לכתה לבדיקות בבית החולים אמרה שלום לחבריה בעבודה, ואיש לא ידע שזוהי ברכת הפרידה. מותה השרה אבל כבד במושבה, וההלוויה שבה השתתפו אלפי תושבים וילדים, נתנה ביטוי ליחס החיבה וההערכה שרחשו לה.

זאב גלר

יוסף חרפק

דברי ימי פעילותו הציבורית מתחילים מראשית היווסד סארני ב־1900, עת הוא בא מדומברוביץ. שני מנינים של יהודים, שהתקבצו מהכפרים שבסביבה, הניחו אז את היסוד למסחר שליד תחנת הרכבת סארני, פתחו חנויות וסיפקו מצרכים לפועלים שבאו מרחבי רוסיה ומהסביבה וסללו את מסילת הברזל קיוב—קובל.

עשרות היהודים הראשונים, מייסדי סארני, באו בלי המשפחות, כי עוד לא היתה ליהודים רשות לגור במקום. לשבת היה כל אחד נוסע למשפחתו, אבל קרה לא־אחת שה״אוראדניק״

(סמל המשטרה) שבמקום לא הסתפק במתנת היד שקיבל, או — כטוב לבו ביי"ש — היה מתפרץ בלילה לבתים הבודדים, כובל את היהודים ומשלח אותם ברגל למקום מגוריהם.

כבר בימים ההם, עת העסקנות היתה כמובן שלא על מנת לקבל פרס, היה אבינו ז"ל סולל דרכים בעסקי הציבור בסארני.

באין מוסדות מוכרים היה הרבה תלוי ברצון הטוב של ה"פריסטאַב" (קצין המשטרה) ואנשי שררה אחרים. אלה, שהיו מתמנים ובאים ממרחקים, דרכם הראשונה עם בנות הזוג שלהם היתה לרכוש את צרכי המשק והבית בבית מסחרו של אבינו, וכאן היו מתקשרים הקשרים הראשונים ליחס טוב לאוכלוסיה היהודית. מצב־רוח קודר היה משתרר בעיירה, עת היתה עוברת שמועה שה"שררה" רע מאוד: "מסרב לקבל".

כשהמשפחה עברה לאודיסה בימי המלחמה הראשונה, ייסדנו בית מסחר בבית הציוני הידוע ה' ברבש ז"ל. את העסק היינו סוגרים גם בשבת וגם ביום ראשון. לשאלתו של ה' ברבש הסביר לו אבינו, שבמקומותינו השבת קודש היא וביום א' יכולנו לעכוק במסחרנו כרגיל בגלל היחסים הטובים עם ה"שררה" שבמקום. "אשריכם וטוב לכם" — אמר ה' ברבש — "אולם בטוחני שבאודיסה לא תחזיקו מעמד". על זה ענה לו אבינו: "אנו רק גרים כאן ומגמתנו לחזור לעיירתנו".

אבינו היה ממיסדי החינוך ומתומכיו, החל ב"חדר מתוקן", כגון ביה"ס של ה' בועז ישפה, ה' ניימן וכו', מהם ינק הדור הגדל בסארני את הכרתו הציונית, ועד לייסוד בתי־ספר יותר מתוכננים.

העסקנות בזמנים ההם התבטאה גם בגבאות בבית הכנסת. כאשר רוחות חדשות התחילו לנשב ונשמעה הדרישה שגם ב"שטיבל" חסידי ישררו סדר ונקיון — נבחרו אבינו וה' בנימין קאנטורוביץ לגבאי בית הכנסת. זכורני שאחד מ"אנשי שלומנו", שחזר לעיירה לאחר שנעדר ממנה במקרה במשך שבועות אחדים, התעכב על מפתן בית הכנסת ובראותו את השינוי הרב שהוכנס במקום הפליט: "להבדיל אלף הבדלות, נקי כמו ב"צערקווע" (כנסיה נוצרית).

ועוד „מוכר" ציבורי חשוב היה בעיירה: ה"אינספקטור" זאכארין, גוי הדור פנים וזקן, בעל הליכות נעימות, ששימש בתפקיד של בודק החנויות לשם קביעת שיעור המסים לממשלה. אבינו ז"ל שימש בתור "דיפוּטאַט", שתפקידו היה לייעץ בקביעת שיעור התשלומים. תפקיד זה גרר אחריו את הזנחת הענינים הפרטיים וכיתות הרגלים במשך ימים אחדים מחנות לחנות יחד עם ה"אינספקטור".

גוֹספוֹדין זאכארין היה גר בעיירה ברזנה. לפני בואו במרכבתו לביקורו היה מטלגרף לאבי: "פרייזשיים" — אנו באים (כדי לא להבהיל את חנווני סארני). אז היה אבינו מריץ אותנו הזאטוטים לכל חנויות העיירה כדי להזהיר את החנוונים, שיוציאו חלק מהסחורות מהחנויות על מנת להקטין את שיעור המסים.

כשבית הכנסת הסטוליני נעשה צר מהכיל את המתפללים שנתרבו, עלתה על הפרק השאלה של ייסוד בית כנסת נוסף. בכל חג ומועד היו דנים ודנים בדבר, אולם לכלל החלטה לא הגיעו. עד שאבינו וה' נחום פרלשטיין נמנו וגמרו להתחיל בפעולה. אבינו הציע לתת 5 אלפים רובל וכמוהו גם ה' פרלשטיין, וכאשר בית הכנסת יעמוד על תילו — יבואו המתפללים ויחזירו את ההשקעה. "אומר ועושה" — וכך נבנה בית הכנסת "קופצסקיא" (בית הכנסת של הסוחרים).

ברחוב שלנו ווייסיולה ("העליז" — על שם העליזות שהשרו בו דודנו לייבל חרפאק ז"ל והעוזרים על ידו), על מפתן בית המסחר שלנו, היו מתגודדים חנווני הסביבה ואורחים אחרים

ומתפלפלים, ברצינות ובמילתא דבדיחותא, על כל ענין שעמד ברומו של עולם. אבינו ז״ל, שלא בטל הלילה מעבודתו באותה שעה, היה מחווה את דעתו על המדובר בקהל. הרבה הרבה ענינים ציבוריים היו נחתכים באותו מקום ובאותה שעה.

בכל חילופי השלטונות בעיירה היה אבינו מתיצב בעוז לפניהם ומעביר רוע גזירה מן הפרט ומן הכלל. ביתנו פתוח היה, ורבים רבים מצאו בו את משענתם במתנת יד, בכסף ובשווה כסף, מאת אמנו פסיה ז״ל. ואם צריך היה לפנות את ה״זאַל״ כדי לערוך בו חתונה של מעוטי יכולת — הרי נעשה הדבר ברצון ובלבביות.

אבינו לא הפריע לנו הילדים למסור מזמננו ומרצנו לתנועה הציונית, אם כי עזרתנו חסרה לו בבית המסחר. וכשגדלו הילדים והתחילו להגשים הלכה למעשה את העליה לארץ ישראל, עלתה הכמיהה אצל ההורים להצטרף אלינו. כשביקר אבינו אצל אחותנו בצרפת, הגיע גם לתיור בארץ. אחר כך חזר לסארני, חיסל עמל של יותר מ־30 שנה ועלה לארץ.

במשבר שפרץ בארץ כתוצאה ממלחמת איטליה—חבש, סבל קשה. הוא נסע שוב לראות את פני סארני וחזר לארץ. חי חיי צנע עצמאיים במובן הכלכלי, בקרבת הצאצאים, כשההומור הבריא שלו והמילתא דבדיחותא מלווים אותו בקביעות — עד שאמנו ז״ל שבקה חיים לכל חי. לאחר כמה שנים הכריעה מחלה ממארת גם אותו.

אליהו חרפק

שיקה טרילסקי

נער יפהפה, ענוג ונעים הליכות, טיפוס של נער עירוני — כזה היה בבואו בפעם הראשונה לתנועה — ל״החלוץ הצעיר״. ברור היה לו שייתקל באי־אמון ובסירוב להכניסו לתנועה. ומה הופתע כשהתקבל ברצון וללא כל היסוסים, כי הרי זו היתה אחת מאבני היסוד של התנועה — לקרב את הכל.

כל ימיו חדור היה שאיפה להוכיח לכל, כי אמנם ראוי הוא לאמון זה. היה מן הראשונים בתנועתנו שיצא להכשרה. כשלוש שנים עשה את הכשרתו בחווה החקלאית ״גרוכוב״ ליד ורשה. הוא היה שם הצעיר בין כל החברים, אך עשה בכל עבודה קשה, החמיר בכל החומרות ואף יתר על המדה. עשיתי שם עמו ששה שבועות עם צאתי להכשרה. ומה גאה הלב במצאי את שיקה הלוץ חדור הכרה ורציני, ראשון לכל פעולה, אף הקשה ביותר.

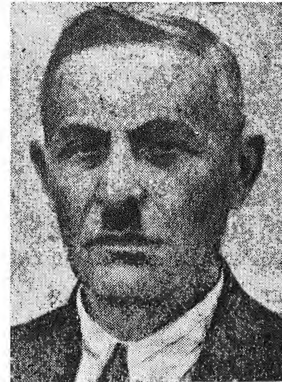
הוא עלה לפנינו. מראשוני העליה החמישית ובוני משק ״שפיים״ היה. גם כאן כחקלאי הוכנס לאחד מענפי העבודה הקשים ביותר, ובלי ספק לא לפי כוחותיו הגופניים, — לרפת. ובימים ההם עוד טרם היו כל השכלולים של ימינו. הוא עבד למעלה מיכולתו, אך לא אדם כשיקה יפצה פה ויתאונן. עד אשר פקדתהו המחלה — כאבי גב קשים אשר טיבם לא הוגדר.

שיקה הרבה בימים ההם לבקר אצל חבריו הסארנאים אשר עלו לא מכבר — במשק הפועלות ובקיבוצים "גבעת השלושה" ו"הכובש". לכל חבר מצא מלה טובה, מנחמת ומעודדת בשעת הצורך. על דעת איש מאתנו לא עלה מה בודד היה ומה רבו התלבטויותיו. לא פעם בשיחה אתי הביע את פחדו מפני היום, בו לא יהיה עוד מסוגל לעבוד ויפול למעמסה על החברה.

הפחד פן יחשדו בו באי מסירות והשתמטות הכריעהו. הוא טרף נפשו בכפו והוא עוד כה צעיר לימים.

כל חבריו יזכרוהו באהבה.

שרה סורקניץ

ברוך טרס

אבינו, ברוך טרס, נולד בשנת 1880 בברזנה. חובש בית המדרש היה ובכוחות עצמו הגיע להישגים ניכרים, גם בלימודים אחרים, ביחוד במתמטיקה. בשנים של מלחמת העולם הראשונה עשה בערי רוסיה ופולין, ומשנת 1921 היה תושב קבוע בסאַרני. עסק בסחר יערות וכן היה מומחה בהנהלת חשבונות. ידיעותיו, כושרו השכלי ונסיונו הרב במקצוע באו לגילוי בספר שימושי רב־כמות, שחיבר בשביל סוחרי עץ, לשם קביעת שיטה לאומדן מוקדם של כמויות עץ. בספר ניתנו המידות בשתי השיטות: הצרפתית — במטרים, האנגלית — ברגלים.

בשנת 1937 עלה ארצה עם משפחתו ועבד בתור מנהל חשבונות בסוכנות היהודית ובאוניברסיטה. הוא מת בשנת 1946 בירושלים ונקבר על הר הזיתים. על מצבתו חקקנו את הפסוק מקוהלת: "יוסיף דעת יוסיף מכאוב", כי שוחר דעת היה, ואף ידע לשאת באומץ את התוצאה של הדעת — את המכאוב.

אנו, בניו, לא הכרנו זמן רב אל נכון את אבא ז"ל, לא הבינונו אותו. רק בשנים האחרונות, בהיותו כבר בארץ, משבגרנו ובגר כוח שיפוטנו, הגענו לכלל הערכה נכונה של אופי זה: יציבותו ועצמאותו, חוש המדה שבו ודקות הגיונו. אדם חפשי מדעות קדומות או מקובלות — היה. ידע לבור לו לבדו את דרכו שלו, והסתייע בכך בכשרונו להבדיל בין עיקר לטפל, בין המקורי לבין המחוקה. אכן כל דבר — נאום, מאמר, הצעת מעשה — היה בוחן מנקודת ראות של החידוש שבו. "וואָס איז ער מיר מחדש?" — היה שואל.

הוא, אשר גדל בדור המליצה, לא הזדקק לכחל ושרק של מליצה.

האידיאל האנושי שלו, של בן־הדור שהרומנטיקה היתה נר לרגליו, היה דוקא — האדם החזק, היודע לשלוט על רגשותיו, איש המעשה.

בכך הקדים את דורו.

תלמיד חכם ואינטלקטואלי היה, אולם את האידיאל הבונה חיים ראה במעשה. גם ספרו

שחיבר — מעשי הוא. חיוך דק היה מתלווה לכל הבעת פניו, לדבריו שבע"פ, באידיש, ולדבדים שבכתב, בעברית העשירה שלו, — חיוך שהיה בו יותר מן העצבות מאשר מן ההתנשאות: עצב ודאבת לב על כך שאי אפשר להאמין.

מעורה היה בחיים עד שנתו האחרונה, רחוק מכל קהות חושים, ער ורענן בשיפוטו, — עד כי תמיד ידמה לנו, שמת צעיר מדי.

בניו

מינדל יוז

עם מותה של מינדל יוז נסתלקה דמות מלבבת של אֵם יהודיה טיפוסית — "אַ יידישע מאַמע".

בית יוז בסאַרני היה בית מפגש לנוער. כל הבא בשעריו נתקבל בסבר פנים, ועל אף הרעש וההטרדה, שגרמנו לא פעם, הרי הרגשנו את עצמנו בו "כמו בבית".

ב"סלון" של בית יוז, תססו חיים צעירים: נרקמו תכניות, התנהלו ויכוחים ועובדו תכניות. עם כל שיבה מ"העולם הגדול" לעיירה, נעים היה שוב להפגש ב"סלון" ולחדש ימים כקדם.

הגב' מינדל ידעה טעם גידול בנים וצער אבדן בנים. ידעה טעם פרנסה בצער ובדוחק, ובעמל ויגע מבוקר עד שעות הערב המאוחרות, שכם אחד עם בעלה ר' יעקב ז"ל, אבל לעתים רחוקות התאוננה. תשובתה המקובלת היתה: "אַ דאַנק גאָט פאַר דעם, מען טאָר נישט זינדיקן".

הגב' מינדל יוז זכתה בחמש זכיות: א) הגיעה עם משפחתה בזמן הנכון ארצה, ב) הצליחה להכות שורש כשבניה מסודרים, בנו בתים, הקימו משפחות והקיפוה בכבוד ובאהבה, ג) תפילתה "אַל תשליכני לעת זקנה" — נתקבלה. הגב' מינדל מצאה עד יומה האחרון את פרנסתה בכבוד, ולרוב היתה עוד מזמן לזמן תומכת בבניה, ד) היא מתה מיתת נשיקה, הכינה את השבת, הדליקה נרות וכעבור שעה הרגישה ברע והוציאה נשמתה בטהרה, ה) זכתה ולבית מנוחתה לווּ אותה ארבעת בניה, כלותיה ובני בניה כשכולם כואבים את כאב האבדה של אם טובה, מסורה, סלחנית, ששיא מאווייה ושאיפותיה היה לראות את "הילדים" מאושרים.

הידיעה על מותה לא הגיעה לרבים. לא רבים לווה לבית עולמה. לו היתה נפטרת בסארני, מקום גידולה וחיותה, היתה זוכה להלויה רבת משתתפים. אנו מעלים את דמותה ומדותיה התרומיות ברגשי הערכה, חיבה וצער על מותה.

יעקב צוק

דוד יוז

זה 28 שנים שדויד נעקר מתוכנו. מעטים מבני עירו, ואפילו מבני קיבוצו הממשיכים בדרכו, הכירו אותו מקרוב ויכולים להעלות את דמותו בזכרונם. כי צעיר מאד היה בלכתו מאתנו.

חבריו טרם הספיקו לעמוד על טיבו, ואף הוא עדיין לא הספיק לעמוד על טיבם של החיים, להיאבק עליהם ולמענם. הוא עוד טרם חי. בן 20 היה במותו.

בדמותו הבהירה, הקורנת והמלבבת היה משהו ראשוני, מבטיח. בעל השכלה עברית וכללית רחבה היה, בעל כושר ראיה וכושר של ניתוח תופעות. אולם כל אלה לא הספיקו להתגבש — הכל היה רק שירה לעתיד. ושירה זו כבר בתחילתה הופסקה.

דויד נולד בסארני בשנת 1910. משפחתו רבת הבנים, עמלה קשה לפרנס את עצמה. יחד עם זה היא עשתה הכל כדי להקנות לבניה חינוך לאומי, דעת והשכלה.

דויד למד בבית־הספר העברי מיסודה של "תרבות" בסארני. לאחר גמר ביה"ס העממי, נסע לווילנה והמשיך את לימודיו בגימנסיה. כמרבית בני הנוער בסארני בתקופה ההיא, לא ראה טעם ועתיד ליהודים, ובעיקר לנוער, בגולה. הוא לא הטיף "ציונות" לאחרים, אלא פנה בעצמו אל ההגשמה החלוצית האישית. לאחר קבלת תעודת הבגרות, הצטרף ל"החלוץ הצעיר" בסארני. אחרי זמן קצר נסע יחד עם קבוצה סרנאית שלמה לקיבוץ ההכשרה "שחריה" באיוואצביץ'.

קרוב לחצי שנה עשה בהכשרה. הסתגל לעבודה, והיה שותף בגיבוש החברה הקיבוצית מחלוצים שבאו מעיירות פולין הרבות. דויד השפיע בחברה — ברוחב ידיעותיו, בגישתו, בהבנתו, בעצם הופעתו.

בתרפ"ט פרצו בארץ מאורעות הדמים. בשלה ההכרה שעלינו לעלות מיד ולהצטרף למחנה הנאבקים על המפעל. והנה ההודעה הגואלת: "אנו עולים ארצה".

בראשית 1930 עלה קיבוץ "שחריה" לארץ, ובמרכזו הקבוצה הסרנאית. הארץ צמאה אז לתגבורת, הקיבוצים שיוועו לרזרבות. הקיבוץ שלנו נשלח להשלים את קיבוץ "הכובש", שנמצא אז בכפר־סבא.

קשים היו חבלי הקליטה בקיבוץ במושבה, בעבודת הטוריה, בתנאים הכלכליים החדשים, בהווי החברתי הבלתי מגובש. הכל היה קשה. פער נפער כאילו בין החזון ובין המציאות היום־יומית, בין חיי הציבור־הצוותא, לבין צרכי הפרט — גישתו, הפיסתו, רצונו, מאווייו.

דויד התלבט קשה. הוא טרם מצא את מקומו, התבודד הרבה, חי באינטנסיביות את חייו הפרטיים. יחד עם זה התגבר, התנסה — הכה שרשים. היתה הרגשה, כי עוד מעט יתמזג עם החברה וידע להעניק לה מיכלתו. ימצא הפטיש את סדנו.

והנה אחזה בו טלטלה פנימית חזקה ועקרה אותו. הוא איבד את דרכו, לא ראה את התכלית בחיים — הוא טרף את נפשו בכפו.

רק אלה שהיו קרובים אליו מאד, ידעו להעריך מה אבד לנו.

מ. זינגרמאַן

יצחק לוין

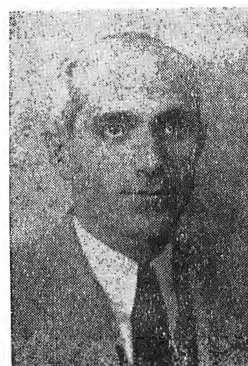
בדרך לעבודתו בבית־המרקחת — צנח ארצה ומת.

בעירנו סארני היה ר' יצחק לוין מעסקניו המסורים של בית־היתומים, נמנה על פרנסי הקהילה והיה חבר בהנהלת העיריה. עבדנו יחד במשך תקופה קצרה בקרן־היסוד, הוא היה הרוח החיה בסניף, פועל ומפעיל גם אחרים בכל שטחי העבודה הציונית.

בנו בכורו, דויד ז"ל (נפטר לפני שנים אחדות), עלה לארץ עם קבוצת החלוצים הראשונה מסארני בשנת 1921. בנו השני, אהרן, יבדל לחיים ארוכים, עלה בשנת 1930. שנתיים לאחר מכן חיסל מר יצחק לוין את עסקו, שניהל בהצלחה, ועלה אחריהם. כאן פתח בית מרקחת ברח' מוריה בת"א ועבד בו יחד עם בנו אהרן עד יומו האחרון.

חכם היה, מלא מרץ וחדוות חיים, אהוב על הבריות, טוב ומיטיב לכל. איש עממי, מעולם לא הזכיר שם רעהו לגנאי והיה דן כל אדם לכף זכות. ביתו היה פתוח לכל. ראה ברכה במעשי ידיו. מת בגיל 73 במיתת נשיקה.

משה יוז

דוד לוין

1917. אביב בטבע וירח הדבש של המהפכה הרוסית. סיסמאות מגרות קוראות מכל צד. רבה התקווה שתיקון העולם יפתור גם את בעיות המיעוט היהודי.

רבים וגם טובים מן הנוער, וביחוד בני הנוער הלומד, לוקחים חלק פעיל במהפכה ותופסים עמדות אחראיות בהנהגה.

דוקא בימים אלה ידע דוד לוין ז"ל לנער מעליו את הפיתוי הכללי, שכבש את הרחוב היהודי. הוא ניחש והבין שלא זו הדרך.

דוקא בימים אלה עזב דוד לוין ז״ל את שורות הסטודנטים המהפכנים ובחר להיות חלוץ למען עמו. כיאות לאדם טהור־נפש הריהו מתמסר לדרכו החדשה בלי שהיות יתרות: פושט את בגדי השרד של סטודנט רוסי, נרשם ב״החלוץ״, ועולה ארצה עוד בטרם הספיק לרכוש את השפה העברית.

בימים הראשונים להגיעו ארצה, מחכה לדוד הנסיון הראשון של עמידת גבורה בפני פורעים ערבים במאורעות 1 במאי 1921. הפורעים פרצו לבית החלוץ שביפו הערבית. דוד הגן בגופו על הבית ונפצע פצעים קשים ברסיסי פצצה ערבית, שכב למעלה משנה בבתי־חולים בארץ ובחו״ל ונותח ניתוחים עד שחזר לאיתנו.

דוד לוין ז״ל התמסר לפעולות ציבוריות למען הפרט והכלל — כאלמוני, והתרחק מפרסום יתר ומהבלטת שמו.

במשך עשרות שנות ישיבתו בארץ ידע דוד לרכוש אמון וידידות מצד כל אלה שנפגש בהם ונמצא במחיצתם.

הייתי פוגש את דוד, בפגישות פרטיות או ציבוריות, כשבת צחוק מרחפת על פניו והוא נהנה מהישג של חבר, משמחה משפחתית, ובלי שיתאונן על קשיים כלשהם בחייו או על קיפוח מצד הפרט או הכלל.

דוד נקטף מאתנו לפתע.

אליהו חרפק

מאיר לוין

נגד עינינו מרחפת תמיד דמותו היפה והתמירה של אבינו ז״ל, שנפטר מיתת נשיקה בגיל 67 ערב הקמת מדינת ישראל. הוא עוד זכה לבוא לקבורת־ישראל, תחת משמר אנגלים, בהר הזיתים, אולם מיקיריו נמנע כבר ללוותו בדרכו זו.

אבינו, שמלבד היותו תלמיד־חכם, הצטיין גם ביפיו — החיצוני והפנימי כאחד, בתכונותיו ומידותיו הנעלות, בענוותנותו ובצניעותו, במסירותו לזולת ובעזרתו לאדם הנחשל והכושל.

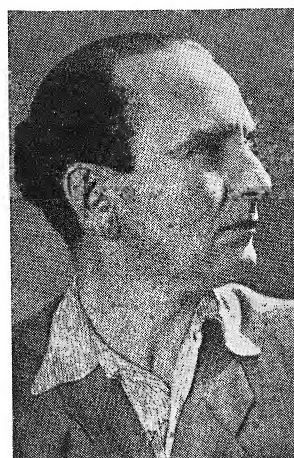
ידוע לנו, כי אבינו ז״ל היה הראשון לאחר מלחמת העולם הראשונה, שייסד יחד עם חנינא דרך ז״ל את הישיבה בעירנו, קיבץ בחורי ישיבה מהסביבה, יתומי המלחמה, ודאג לכלכלתם, הלבשתם וקורת־גג להם. הוא היה להם כאב וכאח, עודד אותם וחיזק את רוחם, ובחיוך תמידי על שפתיו נענה לכל אחד במצוקתו. זכורני, שצווה עלינו לפנות חדר בדירתנו כדי לאכסן מספר

בחורי־ישיבה. הוא אמר לנו: כל אשר לנו — גם להם! כיבדנו את אמרתו וקיימנו את דרישתו. לכן אהבו אותו הבחורים.

כחסיד מובהק ומסור לרבי מסטולין זצ״ל ולחצרו, סיפק לא אחת — בהקרבה עצמית רבה ובדרכים שונות — מצרכים לרבי וחצרו כאשר היו שרויים במצוקה. וכל זה בצניעות ובסתר. בדרך זו היה מספק חבילות מזון, הלבשה, עגלות עצים וכסף למשפחות זקוקות או לאנשים שירדו מנכסיהם. המשפחות הללו ודאי לא ידעו כי מידי אבינו ז״ל בא להם כל זה, שכן כל שעשה עשה בעילום שם.

לאחר עליתו לישראל השתקע בירושלים והמשיך במעשים הטובים למען הזולת. אין פלא שבעת הלוויתו הגדולה, תחת מטר יריות, מביתו ל״ביקור־חולים״, רבים היו האנשים שסיפרו על מעשי־הצדקה שאבינו ז״ל עשה והכל כצדקה בסתר.

רחל לוין־גליק

אביגדור מוריק

...כי אני בתמי הלכתי... — חרות על קברו של אביגדור, ובפסוק תהילים זה בוטאה תמצית ישותו ותכונותיו, מהות חייו, ראשיתם ו... סופם.

בתומו הלך. בתומו התהלך ברחובות סארני, עיר מולדתו; בתומו התהלך בין חבריו בוילנה, בסמינר, וגם כאשר עזבו כדי ללכת אחרי צו לבו — עבודת האמנות; בתומו שרת בצבא הפולני; בתומו ובסבר־פנים נשא חרפת־רעב בכרכי פולין, בהיקלעו מנקודת־אחיזה אחת לשניה, תוך שאיפה מתמדת ליצירה אמנותית; בתומו נשא את סבל המלחמה והשואה ועשה את שליחותו האמנותית ברוסיה ובמחנות הפליטים בגרמניה; בתומו ציפה לעלות ארצה, ציפה וזכה.

ושוב בתומו נכנס כעובד בשרות השידור והשמיע קולו ביידיש, כשהמלה העברית, המזדמנת פה ושם בטקסט האידי, יוצאת מפיו חיה וצלולה, ספוגה ידיעה, תוכן וגוון.

איזה פאראדוכס! דוקא אביגדור, איש העברית ואוהב העברית, הכותב בה בסגנון מבריק, המעניק לכל ידיד ורע שעורי תנ״ך, — דוקא הוא, בארץ העברית הזאת, בישראל, קרא ב״קול ישראל״ ביידיש. ומאידך גיסא, אולי רצה הגורל כך, כדי שלא יינתקו הנימים, אשר קשרו אותו להמוני־העם, העולים החדשים, שאת חייהם חי ואתם יחד נשא את סבל ההיקלטות בארץ.

בתום הלך לקראת כל הפאראדוכסים, בתום ובחיוך. אמרו עליו, כי שני מיני חיוך היו לו: של טוב־לב ושל הומור; חיוך מן הלב, שקרב אליו כל אדם ברחשי חיבה, וחיוך האימרה המבדחת

על חולשת אדם או ציבור, והכל במזג טוב ובעקיצה ללא עוקץ־שנאה או קנאה, חיוך שקרב אליו את בעל המוח החריף והלהוט אחר ניצוץ של הברקה.

בתומו חייך, סבל, ושמח.

כמה שמח למשפחתו הקטנה, לרעיתו, לילדו! מה שש לעלית קרובים, לטובה קטנה כגדולה, שיכול היה להעניק למישהו.

שמחות וסבל, ועד המחלה האחרונה ועד הסוף — הכל בתום לבב.

טוניה טרס

*

מתולדותיו של אביגדור מוריק

סארני: חניך החדר המתוקן וביה״ס ״תרבות״. בביה״ס מתבלט בידיעותיו במקצועות היהדות וב״חולשתו״ לאמנות. עוסק בבימוי הצגות של הנוער הלומד בעברית. מופיע בערבי קריאה אמנותית ביצירות מהספרות העברית והאידית וביחוד בפרקי תנ״ך.

וילנה: תלמיד בבית־המדרש למורים. תלמיד וחבר הסטודיה הדראמתית העברית בניהולו של הבמאי הפולני איבו גל. מדריך ובמאי בחוגים דראמתיים בבתי־הספר ״תרבות״ בפולין.

לבוב: מורה בבית־הספר העברי ״שפה ברורה״, שבהנהלתו של נפתלי זיגל. מציג מחזות לילדים ולמבוגרים ומופיע בערבי קריאה מהספרות העברית והאידית.

ורשה: סינכרוניזציה של סרט ״הדבוק״ לעברית בהשתתפותו של השחקן אברהם מורבסקי.

דז׳מבול (קזכסטן, בריה״מ): מנהל חוג דראמתי בביה״ס לילדי הפליטים מפולין. ממחיז ומציג יצירות מהספרות הפולנית והרוסית, ביניהן ״קונרד וולנרוד״ למיצקביץ, ״דיאדיא וואניא״ לצ׳חוב ועוד.

איזור הכיבוש האמריקאי בגרמניה:

פרנוולד: מסכת מוקדשת לזכר השואה בסיום כנס הנוער ניצולי השואה.

לינדנפלס: ערבי קריאה מיצירותיו של שלום־עליכם. המחזה ובימוי של ״אלוף בצלות ואלוף שום״ לביאליק.

פרנקפורט: מנהל מחלקת האמנות ליד הועד הרגיונלי לשארית הפליטה בגרמניה. משתתף באירגון הכנס הפדגוגי של מורי בתי־הספר העבריים לילדי שארית הפליטה ומרצה בו על החינוך לאמנות בביה״ס. משתתף בעריכת ״דבר המורה בהעפלה״.

שווייץ: מדריך את ילדי עלית הנוער מלינדנפלס בהשתתפותם בסרט ״איה בני״, בו גם הוא מופיע.

ישראל: מגיע לארץ בעצם מלחמת השחרור. מתקבל כקריין ב״קול ישראל לעולה״, מסייע באירגון ״קול ציון לגולה״ ועורך תכניות שידור ותסכיתים.

רחל פרייס

נולדה בסארני בשנת 1921 בבית משפחה מושרשת ביהדות ובמסורתה. בסביבה זאת גדלה והתחנכה כבת נאמנה לעמה.

כבת שש־עשרה עלתה לארץ כדי להגשים את שאיפת חייה. נקלטה ונקשרה בכל נפשה בחבורת הנוער, שכיבדה והעריצה אותה.

נקטפה בדמי עלומיה, כשמלאו לה רק 17 אביבים.

הוריה ושאריה נשמדו כולם בידי הצר, רק אחות ואח בארץ נותרו לפליטה.

צפורה ויוסף

משה קולודני

משה בן יצחק־אייזיק קולודני נולד בשנת 1896 בעיירה קורץ. בשנת 1899 עברו הוריו עם כל המשפחה לסטיפאן, שם חונך, שם למד אצל טובי המורים ובראש וראשונה אצל המורה הלמדן והמשכיל ר׳ מרדכי איידלשטיין. מסטיפאן נסע משה לאוסטרה ונתקבל כתלמיד גימנסיה הרוסית, ושם גמר את חוק לימודיו.

עוד בימי נעוריו הצטיין משה בחריצותו, ביושרו, בנועם הליכותיו ובהתמסרותו לציונות ולאהבת המולדת, ועוד בסטיפאן אירגן בעזרת כמה מחבריו את הספריה העברית הראשונה ואת הסקציה הדראמאתית.

לסארני הגיע משה מקיוב בשנת 1920 וכעבור זמן קצר התחתן עם צפורה הלפרין תבל״א, שאותה הכיר עוד בסטיפאן.

בסארני עבד משה מספר שנים כמנהל חשבונות בבתי מסחר ליערות ובמנסרות ואחר־כך היה מנהל חשבונות בבנק הסארנאי למסחר זעיר.

בתור חבר במפלגת פועלי־ציון היה משה פעיל במפעלים הציוניים בסארני. שנים אחדות היה חבר בועד ההורים של בית־הספר "תרבות".

ספק הוא אם הרבה אנשים הכירוהו, חוץ מאלה שבאו אתו במגע, כי שתקן היה האיש מטבעו ונחבא אל הכלים. לשלושה דברים התמסר בכל לבו ונפשו: לעבודתו המקצועית, למשפחתו והעיקר לקריאת ספרים ועתונות. איש תרבותי היה. העברית היתה שגורה בפיו וכן רוסית ופולנית. קרא ושנה.

ביוני 1941, בהתקרב קלגסי היטלר לסארני, יצא משה עם משפחתו לרוסיה הסובייטית. שם עברו עליו ועל משפחתו ימים קשים מאוד. הם ידעו סבל, רעב ומחלות, אבל משה לא התיאש. עיקר מגמתו ותקוותו היתה, כי כאשר תגמר המלחמה יגיע סוף סוף עם משפחתו לארץ־ישראל. ותקוותו לא אכזבה אותו. עם ההעפלה, בדרכים לא דרכים, הגיע עם משפחתו בשנת 1949 לארץ.

כרוב העולים בשנים ההן קיבל משה בדון רעוע במעברת אחוזה שעל הכרמל. ביקרתי אצלם בבדון אחרי גשם שוטף, כשכל המטלטלים הדלים רטובים היו מהגשם, והם כולם רעדו מקור. אשתו, בתו ונכדיו התלוננו לפני על המצב הגרוע, אבל משה היה מלא שמחה ותקוה שזה רק זמן מעבר, שהוא יקבל עבודה במקצועו כמנהל חשבונות וכבר נרשם לשיכון ברוממה.

גם תקוותיו אלו התגשמו. קרוב לשנה גרו בבדון ובקיץ 1950 עברה המשפחה לגור בדירה שלהם בשיכון רוממה. ביקרתי אצלם בדירתם החדשה. לשמחתם לא היה גבול, אבל איש מאתנו לא פילל שזו היא פגישתנו האחרונה. כעבור ימים מספר בלכתו לעבודתו היום יומית פגעה בו משאית והוא נפצע פצעי מוות. שלושה ימים פירפר בין החיים והמות וביום ז' בתמוז תש"י (1950) הוציא את נשמתו.

ש. זאנדווייס

נחמה קולודני

דודתי נחמה ז"ל היתה תושבת הכפר הורודץ. התאלמנה בגיל צעיר, אך ידעה לקיים את משפחתה בכבוד ודאגה לחינוך ילדיה.

כל שבא אתה בקשרי מסחר ידע להעריך את ישרה, אורך רוחה ותבונתה.

כשבנה שמריהו, כעת איש צופית, קרא לעלות ארצה — חיסלה את רכושה ועסקיה ועלתה. בארץ לא פסח עליה משבר הקליטה וטעמה טעם טלטולים. אולם על אף הקשיים סיגלה לעצמה את הלשון העברית, שהיתה שגורה בפיה במגעה היום־יומי עם נכדיה.

אבדן שני בניה הקדיר את שנות חייה האחרונות. היא התאבלה עליהם מר ומאז איבדה ענין בחיים.

בי״ח סיון תש״ך (1960) נפטרה בגיל 78. אתה נסתלקה דמות מעניינת מהדור הישן של יהודי הכפרים, שהצליחו ליצור איי־חיים יהודיים בתוך ים של גולה ונכר.

משה יוז

אשר רבין

אשר רבין נתייתם בהיותו בן שמונה מאביו, שמת במגפת הטיפוס שפשטה בעקבות מלחמת האזרחים ברוסיה. חינוכו של הנער נמסר לידי סבו ר׳ פיני, אשר הקפיד שנכדו ילך בדרך הישר, דרך המסורת החסידית.

בני משפחת אָשר היו מראשוני תושבי העיר סארני, ולסבו היה בית גדול ברחוב ״הרחב״. ר׳ פיני נחשב כזקן חסידי סטולין בעיירתנו, ומסביבו נקהלו החסידים הקרלינים הנלהבים. זו היתה משפחה ענפה ומעורה בכל ישובי היהודים הסמוכים לסארני.

מלמדו של אָשר — גם הוא אחד מבני החבורה הקרלינית היה. אָשר היה תלמיד נבון, מהיר תפיסה, וה״רבי״ לא הציק לו ביותר. הנער היה שתקן, לא הרבה להשתתף במשחקים וב״מלחמות״ שערכו הנערים ביניהם, אבל אהב לשוחח עם נערים בני גילו, ולשוחח ארוכות.

חלוש היה הנער מטבעו. גופו לא היה מחוסן בפני מחלות, וכל מחלת ילדים שנדבקה בו, היתה מתישה מאד את כוחותיו וגורמת דאגה רבה לאמו ולבני ביתו הקרובים.

רוח הזמן הגיעה גם לעיירת ספר זו. גדלו בה במהירות בתי חינוך חילוניים. ההתחלה היתה בגימנסיה רוסית־יהודית, שנהפכה אחר כך לבית־ספר עממי עברי ״תרבות״, ובו הרבה כיתות מקבילות, עם למעלה מ־500 תלמידים. בית־ספר זה היה הקרקע לצמיחתן של הסתדרויות נוער שונות: החל ב״ילדי ציון״, ״אגודת דוברי עברית״, ואחר כך ״השומר הצעיר״ במהדורתו הצופית ולבסוף ״החלוץ״, ״החלוץ הצעיר״. אז נוסדה בעיר ספריה מטעם ״תרבות״, ואָשר היה אחד מקוראיה הותיקים. הוא אהב לקרוא הרבה. אביו עסק בזמנו במכירת ספרים. ואמו לאחר שהתאלמנה, המשיכה לעסוק בזאת, בעיקר במכירת ספרים חילוניים לתלמידי בתי־הספר בעיר. הנער אָשר אהב לחטט באצטבה או בערמת הספרים, להוציא ספר ולשקוע בקריאה. סבו לא מנע את נכדו מקריאה, ורק הקפיד שיבקר ב״שטיבל״, שמנהגיו יהיו לפי המסורת.

עודנו נער כבן חמש־עשרה התחילו דאגות פרנסה להציק לו. לא סבל אמנם מחסור, אך לא יכול גם לקבל בשוויון נפש את היותו סמוך על שולחן אמו. הוא נתקבל לעוזר בבנק מסחרי מקומי, אך אָשר אינו רואה לעצמו דרך עליה כפקיד בבנק. הוא חבר ב״פרייהייט״ ואחד מפעילי הסניף.

אכן ישנם מניעים פנימיים בהרגשתו של כל אדם, אשר בהגיון של מסתכל אין להסבירם. על רקע של מציאות העיירה ופלגות הנוער שלה בשנים ההן — קשה למצוא תשובה, למה הצטרף הנער הצנוע, שמעודו לא אהב להבליט את עצמו, חניך המסורת האדוקה — לסניף "פרייהייט" שרק זה נוסד.

הפועלים בעיירה עמדו ברובם בתקופה ההיא תחת השפעת השמאל הקיצוני. הצעירים השתייכו לסקציית המופ"ר (קרן עזרה לאסירים מיסודם של הקומוניסטים). אליהם הצטרפו אחדים מהמעמד הבינוני בעיירה, "הבורגנות", לפי הז'רגון המקובל אז. אלה התגנדרו במהפכנותם המלולית, ותאוותם היתה להיות מנהיגי הנוער והפרוליטריון. כל מה שהיה מחוץ למסגרתם נחשב בעיניהם כקונטררבולוציוני, זעיר־בורגני וכדומה.

במרחק של קילומטרים אחדים מסארני העיר שוכנת קלוסובה, מקום מחצבות השחם המפורסמות. קבוצת חלוצים קטנה באה לתחנה זו, קלוסובה, ומגמתה להוות קיבוץ עובדים קבוע לחיים חלוציים, ולהכשיר את עצמם לעליה לארץ־ישראל. והימים הם לאחר משבר העליה הרביעית בארץ.

אחד אחד מתלקטים אז בעיר סארני חברים ל"החלוץ", ורוצים הם להבטיח המשך לתנועת מגשימים זאת. לשם כך הם מתחילים בריכוז נערים ונערות וכך מתחיל להתפתח סניף של "החלוץ־הצעיר".

מעשה קלוסובה כבש את הנוער. גברה המלחמה בנשמתו של כל צעיר. ורוב הנוער מתארגן בהסתדרויות החלוציות לצורותיהן השונות. "השומר־הצעיר", "החלוץ־הצעיר" ו"החלוץ" ריכזו כבר אז מאות חברים. הסתדרויות אלה אמנם התבססו על חניכי בית־הספר "תרבות", אבל החלו לחדור ולהשפיע בין נוער עובד. הסתדרויות אלה התיחסו בתחילה בחשדנות להסתדרות הנוער "פרייהייט", שנוסדה גם היא אז, וכאילו ביטלו את הבחורים המעטים שהתארגנו בה. ואשר רבין אז אחד מנושאי הפעולה בהסתדרות זאת.

וזימן המקרה ונתכנסה באחד הימים ההם אסיפת נוער מטעם הליגה של ארץ־ישראל העובדת ובה השתתף אחד השליחים מארץ־ישראל. הוזמנו ובאו חברי הסתדרויות הנוער שלנו, השכבות המבוגרות. פתח השליח מארץ־ישראל ומסר על הנעשה בארץ. כל הסתדרות נוער ראתה חובה לעצמה, כמנהג הימים ההם, ש"נציג" אחד משלה ישתתף "בויכוח". דיברו חברים מספר, ולבסוף קיבל את רשות הדיבור בשם סניף "פרייהייט" — אשר רבין. עד היום נשאר חי בזכרוני רושם הדברים והרושם של אומרם. מתקשה קצת בדיבורו, כשהוא מלווה אותו בתנועות ניענוע חסידיות. המשפטים קצובים, מחושבים בהגיון רב ונאמרים בשכנוע. התגלה חבר בעל ידיעה ומבט מקיף ורחב על התנועה. והשקפותיו — המפעל הציוני בארץ כדרך לחינוך הנוער. הרגשנו אמת בדבריו והופתענו אז כולנו. בערב זה קנתה לה "פרייהייט", הודות לנציגה, את מקומה המלא בעיירה, על יד הסתדרויות הנוער החלוציות שלנו. מאז נתהדקו הקשרים.

וב"פרייהייט" מתחילים המאבקים הפנימיים על רקע שאלות "החלוץ" וההגשמה. לאט לאט מצטרפים חברי הסתדרות זו ל"החלוץ", ובין הראשונים בא אשר רבין.

לא הרבה זמן עבדתי יחד אתו בתנועה. מההכשרה, מפעולה בתנועה עקבתי אחרי הנעשה בין הנוער בעיירה. בכל מכתב שהגיע נזכר שמו של אשר. פעל למען הליגה של ארץ־ישראל העובדת, מארגן, מדריך ומכוון את פעולות "החלוץ". זוהי גולת הכותרת של פעולתו בעיירה, שהביאה מאות מאות חברים ל"החלוץ" ולארץ־ישראל. מהם רבים בכור ההגשמה הקיבוצית.

ד. אסשטיין (ז"ל) (מתוך חוברת "רמת רחל")

שמואל צבי שדה

שדה בא לסארני בשנות מבוכה, מהפכות ופרעות.

בשבילו פירושה של הציונות היה — עליה בכל הדרכים. אפילו בין חבריו היה נחשב כדוחק את הקץ. אנחנו לא האמנו שהגיע הזמן לעליה המונית, והוא בנאומיו באספות חברים ובבתי כנסת עמד על דעתו, שיש להתכונן בעוד מועד לעליה.

בעיני ובעיני רבים אחרים נחשב שדה לשוגה בדמיונות.

ביזמתו נוסד בסארני ועד ארץ־ישראלי, שמתפקידו היה לרשום את כל אלה שרצו בעליה מידית. הוא עיבד טפסים, שעל כל אחד מן השואפים לעליה היה למלאותם. אחרי שנתמלאו כמאתים טפסים של שאלונים, נסע שדה לווארשה, וכעבור כחדשיים הודיע לנו את שמות אנשי הקבוצה הראשונה, שאושרו לעליה מידית.

בשנת 1921, יום אחרי פורים, יצאה קבוצה בת 13 חברים מסארני לווארשה, ומשם — לא״י. אחרי נדודים של חודש ימים הגענו בערב פסח לחוף יפו.

באו ימי המהומות והפרעות מצד הערבים ב־1 במאי 1921. אנחנו גרנו אז בבית החלוצים ביפו, המקום שבו נפלו 12 חללים ופצועים רבים. אחרי חודש קיבלנו את עבודתנו הראשונה בפתח־תקוה: חפירת בורות בפרדסים, אחת העבודות המפרכות ביותר. מבחינה גופנית היה שדה חלש וכדי לא לפגר בעבודה אחרי החברים האחרים, היה עליו לעשות מאמץ, שהיה גדול מכפי כוחותיו. זה השפיע לרע על בריאותו, והוא נאלץ לעזוב כל עבודה גופנית ולעבור לעבודה בספריה בת״א. אחרי שנים אחדות עבר להוראה בבי״ס בחיפה.

הוא חלה במחלת לב. לאחר ששכב ימים מעטים בבית חולים, הביע את רצונו לשוב לביתו ולהמצא בטיפולה של אשתו. הרופאים הסכימו לכך. גם בימי חליו היה נוסע לעבודה וחוזר ממנה בטקסי. ״אני רוצה למות בשעת השעור בין תלמידי״ — היו דבריו. וכך היה. באחד הימים, בשעת השיעור, קיבל התקפת לב, חזר לביתו, עלה על מיטתו ולא ירד עוד ממנה. בגיל 54 נלקח ממשפחתו ומחבריו הרבים בט״ז בחשון תש״ט.

כל יוצאי סארני והסביבה, ובעיקר אלה שהיו קרובים אליו באותן השנים, יזכרו את פעולותיו בהסתדרות הציונית ואת המאמצים שהשקיע בעליה הראשונה מסארני, אשר סללה את הדרך לעליות הרבות שבאו לאחריה.

יחיאל סלוצקי

מאיר שטיין

יהודי עממי היה. פעיל ב״צעירי־ציון״ וחבר בהנהלת ״אורט״ ו״טאז״. לא היתה פעולה ציונית ותרבותית בעיר שלא לקח חבל בה.

לעתים היה מזניח את פרנסתו למען עבודה ציבורית. ביתו שימש אכסניה לאגודות מקצועיות ותרבותיות שונות, לעתים אפילו מן המתנגדות לציונות, והוא היה ה"מתווכח" עם מתנגדי הציונות.

זכה להגיע לארץ־ישראל בשנת 1933 והעלה אח"כ את בני משפחתו. המכבסה שפתח ברחוב שינקין בת"א, שימשה מרכז לעולי סארני בהגיעם ארצה, והוא היה "הקונסול" לרבים מבני עירנו.

נפטר בח' באדר תשי"ב.

משה יוז

אהרן שמוקלר

יליד סארני, עיירה יהודית ציונית בוולין שבפולין וחניך תנועת הנוער "החלוץ הצעיר" יצא בגיל 16 להכשרה חלוצית באחת מקבוצות ההכשרה. עוד לפני שמלאו לו 18 שנה עזב את עיירת מולדתו והגיע ארצה בשנת 1928. היה בין מיסדי הקיבוץ רמת הכובש. לאחר מספר שנים של חברות בו, עזב את הקיבוץ ויצא לכיבוש עבודה בפרדסים שבסביבת כפר־סבא. לאחר זמן מה הצטרף לקואופרטיב לתחבורה והשתקע בגבעת רמב"ם.

שאיפתו היתה להעלות ארצה את כל משפחתו. לצורך זה אף ביקר בעיירתו סמוך לפרוץ מלחמת העולם השניה. אולם שאיפתו זו לא נתגשמה. לאחר גמר המלחמה התחילו להגיע שרידי המשפחה ארצה, והוא קיבל את כולם לביתו, דאג למחסורם ועזר להם בצעדיהם הראשונים במולדת.

יומיים בלבד שכב בבית החולים. כבהיותו בריא כן גם בחוליו היה שקט ולא הטריד איש. ביום מותו, בחג העצמאות, עוד אמר לילדיו, אשר ישבו ליד מיטתו: "חג העצמאות היום, לכו לחזות במצעד". בערבו של אותו יום נסתלק.

שלמה גבו

נפטרו בחוץ־לארץ

ע. ז. ברלינסקי

ר' עזריאל־זליג בר' דוד ברלינסקי הגיע עם רעיתו בתיה לסארני מז'יטומיר בשנת 1900, עם התחלת בנינה של העיר.

כאיש צעיר, בעל מרץ ויוזמה, התחיל לעסוק במקצועו — בסחר היערות שבסביבה. יחד עם שותפיו האמידים והמכובדים, ה"ה לב ויעקב אלכסנדרוב, היה בין ראשוני הבונים של העיר.

עם שגשוג העיר שגשג גם מצבו המשפחתי והכלכלי של ברלינסקי. נולדו לו בנים ובנות. הוא בנה בית רחב מידות, שהיה פתוח לכל עוברי אורח. יחד עם רעיתו פרשו כפם לעני וידיהם שלחו לאביון, כי מטבעו היה ר' עזריאל איש ישר וטוב לב, ועל כן היה אהוב ומכובד גם על ידי אחרים.

וכך הלך אצלו הכל למישרין, עד שפרצה מלחמת העולם הראשונה בחודש אב תרע"ד (1914).

הידיעות מהחזיתות על ההרג וההרס של הקוזאקים הצאריים העיקו על נפשו העדינה של ר' עזריאל.

כידוע, התנהלה מחודש אב תרע"ד (1914) עד הקיץ של תרע"ה (1915) פלישה של חילות גרמניה—אוסטריה לצד וולין. צבאות הרוסים נחלו תבוסות קשות. החזית התקרבה לסארני. בחדשים אלול—תשרי קמה בהלה גדולה ופחד השתרר בעיר. מצד אחד עזבו משפחות רבות את העיר ויצאו לקיוב ולמקומות אחרים ברוסיה, ומצד שני התחילו לנהור עם מטלטליהם לסארני פליטים רבים מסביבות החזית.

ר' עזריאל התלבט קשות בשאלה אם לצאת לקיוב או לז'יטומיר, או להשאר בסארני, ואולי לצאת לאיזה כפר סמוך עד יעבור זעם.

והנה ביום כ"ג באלול תרע"ה (1915) התחילו להכנס לעיר גדודי הקוזאקים הנסוגים. כאשר ראה אותם בעברם על־יד ביתו, נפל מתעלף ליד חלון ביתו והוציא את נשמתו העדינה והוא רק בן 46.

שלמה זאנדווייס

משה׳ל גאמרמאן

אדם נוח ונעים הליכות היה משה׳ל "דעם שוחט׳ס". יחסו האדיב לזולת בא לו מבית אביו, זיסקינד השו"ב, שרצה להכשירו כממלא מקומו לכשיפרוש מעבודתו. אבל משה׳ל הבן חשב אחרת. העיר הגדולה משכה אותו, הוא יצא את סארני כדי לתור אחרי מטרה בחיים בעיר הגדולה וארשה.

לאחר שובו מוארשה, השתתף משה׳ל בפעולה הציבורית והציונית בעיר. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה והתמורות המדיניות שחלו לאחריה, החלו גלים של פליטים מציפים את העיירה. גם מצבם הכלכלי של תושבי העיר ירד פלאים, היתה דרושה עזרה דחופה. משה׳ל גאמרמאן התמסר לפעולה זו. תשומת לב מיוחדת הקדיש ליתומים ולילדים הרעבים.

עם הווסד סניף ה"דז׳וינט" בסארני, מונה משה כמנהל המשרד המחוזי. הוא הצטיין בתפקידו זה ורכש לו את אימון הציבור וההנהלה הראשית.

עם שינוי המשטר נאסר משה על ידי הרוסים בשל תפקידו האחראי מטעם "דז׳וינט". לאחר חקירות ממושכות, בהן הוכחו טוהר מידותיו ומעשיו הטובים, שוחרר ממאסרו.

לבסוף נכללה העיר סארני בגבולות פולין. הפעולה הציונית נתחדשה, קמה תנועת החלוץ, והחלו ההכנות לעלית הקבוצה הראשונה של הנוער הסארנאי. משה ובחירת לבו בילקה נמנו עם חברי הקבוצה.

בערב פסח שנת תרפ"א הגיע לארץ־ישראל, ועשה בה יותר משמונה שנים. בנה משפחה ונולדה לו בת. חייו בארץ היו קשים, ולפי עצת דודו באפריקה היגר לשם, אבל גם שם לא מצא לו מנוח. לאחר שלוש שנים חזר ארצה וחיפש אפשרויות להשתקע בה. בשובו לאפריקה נפל למשכב ממנו לא קם.

יהא זכרו ברוך.

יחיאל סלוצקי

יצחק גלקל

שלושה או ארבעה אחים גלקל גרו בסארני. רובם על העגלונות היתה פרנסתם. כשבאנו לגור בשכנותו של מר יצחק גלקל, לא עסק כבר בעגלונות, אף כי סוס יחיד עמד אצלו באורווה.

נמשכתי אחרי ר׳ יצחק והייתי מתחקה אחר מעשיו בגלל יזמתו הבלתי נלאית לפתח וליסד תעשיות ביתיות.

ר׳ יצחק חלש היה בגופו, מחלת הקצרת הציקה לו ביותר, והוא השתדל להמצא באויר צח.

בתחילה שימש ביתו דירה לבני משפחתו, אבל במרוצת השנים נוספו לו אגפים ומבנים עד שמראהו שונה לבלי הכר.

בסארני, כביתר עיירות וולין, אפו מצות לפסח בעבודת־ידים. עשרות נערות ונשים, נערים וגברים ציפו לעונת המצות, שהיתה מתחילה עם צאת חג הפורים ונמשכה עד ערב פסח. והנה ר׳ יצחק חולל מהפכה באפית המצות. במקום לגלגל את המצות ביד — הובאו מכונות מהבירה, שחסכו ידים עובדות והגדילו את התפוקה.

שנה לאחר זאת התחוללה מהפכה שניה. במקום להניע את המכונות בידים, בנה ר׳ יצחק גלגל עץ בעל קוטר גדול והניעו בעזרת סוס. הגלגל היה קשור לטרנסמיסיה שהניעה את המכונות. כך חוסלה כמעט עבודת הידים בתעשית המצות בסארני.

תושבי העיר קיבלו את השינויים בהתפעלות ובהערכה שהנה הטכניקה הגיעה גם לעיירה. רק חסידי סטולין הוסיפו לאפות במו ידיהם ״מצה שמורה״ תוך שירת פסוקי־דזמרה והתלהבות של שמחה.

הגלגל הגדול לא שבת זמן רב. ר׳ יצחק גלקל הקים טחנה לטחינת קמח ומכונה לקיצוץ קש. שוב נשמע תקתוק הריחיים ושקשוק המכונות. החצר נתמלאה עגלות אכרים והרחוב השקט שקק חיים.

בעלי יוזמה וממציאים היו נמשכים אל ר׳ יצחק. הם היו באים להציע לו עסקים מעסקים שונים. בשנות העשרים של המאה שלנו בא אליו מומחה לתעשית מסרקות. העיר היתה אז מנותקת מן הבירה, מסרקות לא היו בנמצא, ור׳ יצחק נכנס לשותפות של תעשית מסרקות. בכל הסביבה הוחל באיסוף קרני בהמות ופרסות סוסים. בחדרים נוספו תנורים ודוודים. את מקום הגלגל הגדול תפס גלגל פחות גדול, שהונע הפעם בידי נער מבחוץ. שוב הותנעה הטרנסמיסיה ומכונות לליטוש החומר ולניסורו השמיעו עד למרחקים קול שריקה והמולה מחרישת אזנים. אבל השכנים קיבלו באהבה את הרעש, כי ידעו שבקרוב תתעשר העיר בתעשיה חדשה.

חצרו של ר׳ יצחק גלקל היתה, לנו הנערים, אבן שואבת. בכל הזדמנות היינו מציצים לתוכה ובאים לבקר בה. לעתים, ביחוד בעונות הבוערות, היו מזמינים אותנו פנימה כדי שנזרז את הסוס, או להניע את הגלגל. עבודות אלה שכרן היה בצידן.

ר׳ יצחק גלקל ואשתו היו אנשים צנועים. מעולם לא התנשאו על אחרים, ורגילים היו להושיט בצנעה עזרה לנזקקים.

את שני בניהם, מרדכי ויעקב, חינכו לתורה ולעבודה. הבן הבכור מרדכי, חניך ישיבות וסמינאר למורים, שימש בהוראה וניהל בתי־ספר ״תרבות״ בערי וולין. הבן יעקב המשיך במסורת המשפחתית — באפית לחם ומצות.

יעקב צוק

מרים גיטל גנדלמן

פון דער רייכער גאַלעריע אייגנאַרטיקע טיפּן וואָס דאָס שטעטל האָט פאַרמאָגט, האָט זיך אויסגעטיילט די געשטאַלט פון מרים גיטל, אָדער, ווי מ׳האָט איר גערופן, אָשר געצליכע, אויפן נאָמען פון איר מאַן אָשר־געצל, אַ יידענע וואָס האָט זיך אָפּגעגעבן מיט טאָן צדקה אינדערשטיל, אָן רעש.

מרים גיטל האָט אין זיך פאַרקערפּערט די אַלטע עכט־יידישע מידה פון מתן בסתר. זי האָט געקענט אַלע אָרעמעלייט פון שטאָט, און פלעגט זיי העלפן אינדערשטיל, אַז קיינער זאָל פון דעם נישט וויסן.

ווען איך האָב איר געקענט איז זי געווען אַן אַלטע פרוי, קרוב צו זעכציק. זי האָט געהאַט אַ גוטמוטיקן שמייכעלדיקן פּנים פון אַ צדיקת, וואָס האָט פון זיך אויסגעשטראַלט אַן אַ שיעור גוטסקייט. שטענדיק איז זי געווען אָנגעטון ריין. איר עניוות האָט אין זיך נישט געהאַט קיין שמץ פון געמאַכטקייט. סיי אין איר באַציונג און סיי אין אירע מעשים איז זי געווען די נאַטירלעכקייט אַליין.

מרים גיטל האָט שטענדיק געזאָרגט פאַר אירע אָרעמעלייט און פאַר אירע קראַנקע, אָבער דאָנערשטיק און פרייטיק זענען געווען די צוויי טעג ווען זי האָט אַמערסטן געאַרבעט. ווי האָט זי דען געקענט בלייבן רואיק ווען ס׳האָט זיך דערנענטערט דער הייליקער שבת און מ׳האָט געדאַרפט זאָרגן אַז עס זאָל חלילה אירע אָרעמע און קראַנקע גאָרנישט פעלן. פלעגט זי זיך אַרויסלאָזן איבער דער שטאָט צו זאַמלען וואָס עס האָט זיך נאָר געלאָזט. און געהאט האָט זי גוטע השגות ווען זי האָט געזאַמלט אויף שבת און יו״ט.

אשר געצליכע האָט געהאַלטן אַז אַלע יידן אָן אויסנאַם, סיי די וואָס געבן און סיי די וואָס נעמען, דאַרפן מקבל זיין דעם הייליקן שבת אויף אַ בכבודיקן אופן, ווי גאָט האָט געבאָטן, מיט בשר ודגים, מיט חלה און ווייַן אויף קידוש. און אויב די אָרעמע האָבן נישט — דאַרפן די פאַרמעגלעכע זיי העלפן, און דאָס איז איינע פון די גרעסטע מצוות פון דער תורה.

אשר געצליכע איז געווען זייער אַ פרומע. אַ חוץ פון מצוות צדקה, איז זי געגאַנגען יעדן טאָג אין דער סטאָלינער שול דאַוונען, פרי און פאַרנאַכט, טראָגענדיק מיט זיך דעם גרויסן קרבן מנחה סידור.

זי האָט געהאַט אַ חברטע, וועלכע איז געווען די צווייטע פרומע יידענע אין שטאָט. מ׳האָט איר גערופן — מאכלה (מחלה) מושקעס (די שוועסטער פון ר׳ צדוק און פנחס זאַנדווייס). זיי ביידע זענען געווען גרויסע חסידות פונם סטאָלינער רבי׳ן, ר׳ ישראל׳קע פערלאָוו. די וואָך ווען דער רבי ר׳ ישראל׳קע איז געווען אין סארני, האָבן זיי כמעט זיך נישט געפונען ביי זיך אין שטוב. זיי האָבן געגרייט די מאכלים צו די טישן פאַרן רבי׳ן און די חסידים, און זיי זענען געווען גליקלעך ווען זיי האָבן געקענט הערן די תפילות און די חסידישע מעשיות וועגן די נפלאות הצדיקים, און לכל הפחות פון ווייטן קוקן אויפן הדרת פנים פונם רבי׳ן.

די צדיקת אשר געצליכע איז געשטאָרבן אין סארני אין די יאָרן פון פעטלוראס פאָגראָמען, ווען אין שטאָט האָט געבושעוועט די טיפוס עפּידעמיע, וועלכע האָט דאַן פאַרשניטן דעם לעבן פון אייניקע צענדליקער סארנער איינוווינער.

די צדיקת מחלה איז אָפּגעפאָרן אויף דער עלטער, אין די יאָרן 1922—23, קיין אַמעריקע צו אירע קינדער, צוזאַמען מיט איר מאַן אליעזר פרענקעל.

ש. זאַנדווייס

צדוק וקרסל זאנדוייס

אבא ז״ל היה מראשוני המתיישבים בסארני ואחד מעסקניה. נתן ידו לבניית המוסדות הראשונים, כגון: בית הכנסת של חסידי סטולין, בית הכנסת בצד הפוליסי, חברא קדישא, ש״ס, תהילים וכו׳ והיה חבר המועצה של הבאנק הראשון בסארני „החברה הסארנאית לאשראי הדדי״. כן היה נודע כבעל־תפילה משובח ומנעים זמירות ונמנה בין „בני היכלא״ בחצר הרבי. לא נתארע בביתנו שום מאורע ללא התיעצות מוקדמת עם האדמו״ר מסטולין, ר׳ ישראל׳קה פרלוב זצ״ל. הן בשעת שמחה והן בשעת צרה, היה אבא ע״ה פונה מיד לרבי לטכס עצה. וכה נהג אבא גם בטרם החליט לעקור מברזניץ, לאחר השרפה הגדולה שם, בה נשארה גם משפחתנו ללא קורת גג, בעירום ובחוסר כל. אבא השאיר את בני המשפחה אצל קרובנו, ר׳ מרדכי ויניאר בדוֹמברוֹביץ, ובעצמו שׂם את פעמיו לסטולין — אל הרבי. עצת הרבי היתה להתישב בסארני, בה התחילה להיבנות מסילת הרכבת החדשה קיוב—קובל.

ארזנו את הכרים והכסתות הספורים שנשארו לפליטה, הושבנו את בני המשפחה בעגלה והגענו לסארני. אצל מי מתאכסנים עד שתמצא דירה? הווה אומר אצל אנשי שלומנו. המשפחה מצאה מקלט ארעי בבית ר׳ נפתלי גולדמאן, בן הרב ר׳ יום טוב שמחה, רבה של לוהישין, שהתגורר בבית מרווח לא הרחק מבית־הנתיבות. אבא ע״ה החל לבקר בתחנת הרכבת. סוחרים החלו לפנות אליו בעניני תיווך, מקח וממכר עצים, אדני רכבת וכיו״ב. המסחר התפתח, הפרנסה נמצאה בשפע ואיפשרה תוך תקופה קצרה לגשת לבנין בית מגורים.

וכשהשי״ת עזר בפרנסה והילדים גדלו במרוצת השנים, הגיע תור הקריאות לצבא והשידוכים. היה מובן מאליו, שבכל הענינים החשובים האלה יש לנסוע לסטולין ולהתיעץ עם הרבי. נוסף לכל השבתות והימים־הטובים, שבהם נחשבו הביקורים אצל הרבי כביקורי חובה, כגון: בימים הנוראים, בנר הראשון של חנוכה, לסעודת פורים, לשבועות, לכל ימי הזכרון, ״היאָרצייטן״ של הצדיקים ר׳ אהרן הגדול ור׳ אשר זצ״ל, לכל החתונות, הכנסת בינם ונכדים בבריתו של אברהם אבינו ושאר שמחות בחצר הרבי. יצא איפוא שאבא ע״ה היה מבלה את רוב ימי החג ושאר ימי פגרא בחצר הרבי בסטולין.

בכלל לא היתה אמא מרוצה מכל הענין הזה, והצדק היה אתה. ברוב השבתות והחגים היתה נשארת בודדה בבית עם הילדים. נוסף לכך היתה מתייגעת לפני כל חג, כשהחסידים בדרכם

לרבי היו סרים לביתנו, או כשהרבי בכבודו ובעצמו היה מגיע לסארני ומתאכסן אצלנו. אבא אחז בכל האמצעים כדי לפייס את אמא. בשובו מהרבי היה מביא מתנות יפות הביתה, ולה במיוחד. אולם כל זה לא הועיל עד שהבטיח לה, קבל עם ועדה, בשעת שתיית לחיים, מחצית השכר מהמצוות שיזכה לעתיד לבוא.

אבא זכה להערכה מיוחדת מצד הרבי, שהיה מטיל עליו שליחויות חשובות. הרבי העריך במיוחד את חסידי סארני ומילא את ידי אבא לרכוש בשבילו בית בסארני, בצד הפוליסי, לא הרחק מביתנו. לאחר פטירת הרבי, בשנת 1921, נמכר הבית למשפחת צירולניק. כשהפריץ הסטוליני נאלץ למכור חלק מאחוזתו למגרשי בנין, פנה לרבי ושאל בעצתו וכן ביקש להציע לו אדם מהימן שיטפל בחלוקת האדמות ובמכירתן. הרבי הזמין את אבא במברק שיקבל לידיו את ניהול הענינים. יחד עם זורחוביץ טיפל אבא במכירה במשך שנים אחדות.

בשנת 1919, כאשר חלוצי צבא פולין — חיילי הגנרל האלר — חדרו לסארני, הם אסרו עשרות יהודים, וביניהם גם את אבי ואותי. לאחר ימי עינויים במקום בו נכלאנו, נשלחנו בקרונות סגורים אל בית־הסוהר שבעיר קובל. כשנכנסנו למרתפים האפלים והטחובים של בית־הסוהר שאלתי: אבא, זו תורה וזה שכרה? — במה אנו טובים — השיב לי — מרבים וצדיקים מאתנו: יוסף הצדיק, בעל התניא ואחרים, ואם הם קיבלו הכל באהבה, על אחת כמה וכמה יהודים פשוטים כמונו.

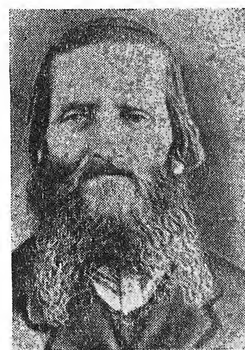
ניבא לו לבו שלא יצא בשלום ממאסר זה. עוד בהיותנו בסארני, לאחר שספגנו מכות איומות מצד הז'אנדארמיה הפולנית, כשגזזו את זקנו ופיאותיו, ביקשני להתכופף ולאסוף מהרצפה את השערות ולקברן לאחר מותו בקברו.

מבית הסוהר בקובל נשלחנו למחנה ריכוז בוואדוביץ. שם נדבקנו בטיפוס הבהרות, ובכ"ח באב תרע"ט (1919) יצאה נשמתו של אבי ר' צדוק בר' אשר חיים ז"ל. בן 52 היה במותו.
אחרי פטירת אבי המשיכה אמי דבורה־קרסל ז"ל לנהל את הבית כמקודם והגיעה לשנת ה־75 לחייה.

לא זכתה אשה יפה נכבדה זו למות מוות טבעי; היא הוצאה לגיא ההריגה יחד עם כל יהודי סארני ונרצחה בימי השואה הנוראים ב־י"ד—ט"ו באלול תש"ב.

שלמה זאנדוייס

משה אשר ונחמה זינגרמן

ר' משה אשר זינגרמאַן נולד בשנת 1858 בסטולין ונפטר בט"ו בתמוז תר"ץ (1930) בסארני. אביו, אברהם ניסן, היה מזמר אצל ר' אהרן קרלינר וחיבר ניגונים חסידיים, ומכאן השם זינ־

גרמאַן. הוא האיש אשר רשם את השיחות והאמרות שנאמרו ע״י האדמו״ר בהזדמנויות שונות. רשימות אלו הודפסו אח״כ בתור הספר ״בית אהרן״.

ר׳ משה אשר שימש כמלמד גמרא בעיר. לא כל אחד זכה ללמוד אצלו, רק המיוחסים — כגון בניו של האדמו״ר והרב אשר פיאלקוב מסטולין, שלמד אצלו עד שנה לפני הכתרתו לרב, ועוד.

ב־1920 עבר ר׳ משה אשר עם משפחתו לגור בסארני. הוא היה מצטרף לרב בהוצאת פסקי דין, וכן היה ממלא מקומו של הרב בזמן העדרו מן העיר, שלא על מנת לקבל פרס. הוא נחשב בין החסידים המקורבים לאדמו״ר בסטולין, והוא גם האיש שהכתיר את האדמו״ר האחרון מסטולין ר׳ משה׳לה.

אשתו, נחמה זינגרמאַן לבית איזנברג, נולדה בשנת תרכ״ד (1860) ונפטרה בי׳ באייר תש״א (1941). היא גידלה וחינכה עשרה ילדים, ובזקנותה גידלה נכדים. היתה לעזר רב לבעלה משה אשר. בזכות עזרתה יכול היה לשבת כל ימיו על התורה — ללמוד וגם ללמדה לבחורי ישראל.

א. משורר (זינגרמאַן)

שמואל מזרוק

נולד בעשור האחרון של המאה שעברה במשפחה כפרית עמלה, שהיתה גרה בקרב האכרים האוקראינים בכפר דורוטיץ׳ ליד סארני.

הורי שמואל, חיים איצ׳ה ואֶטל, התמסרו הרבה לחינוך ילדיהם. עוד בנערותו התבלט שמואל מיתר בני המשפחה ומילדי הכפר בהשכלתו ובהתנהגותו. קרא את ״הצפירה״ וידע לנגן בכינור. בגיל עשרים היה למורה בישובים היהודיים בסביבת סאַרני.

לפני מלחמת העולם הראשונה נשא לו אשה. נולדה להם בת יחידה (כעת בישראל).

לא שיחק לשמואל המזל וכשנתיים אחרי הולדת הבת חלה במחלה אנושה. המשפחה עשתה הכל כדי לרפא אותו, אך לשוא. במשך שנתיים היה רתוק למיטתו.

גם בשנות חליו, בהיותו מבודד מחבריו, התעניין בנעשה בעולם הציוני ובתנועה במקום. הייתי מביא לו בכל יום ששי את העלון ״ידיעות צעירי ציון״, שהיינו מדפיסים אז במכונת הכפלה בסארני.

שמואל נפטר באחד מימי המבוכות, כשכנופיות של היידמאקים ופטלורובצים השתוללו והתפרעו בסארני ובסביבה. לא נמצא באותו יום מספר אנשים שיטפלו בקבורתו. אביו, שני בניו ואני הבאנו את גופת המת לבית הקברות. בעצם ידינו חפרנו לו קבר.

יחיאל סלוצקי

מענדל לאופער

מענדל לאופער איז געקומען קיין סארני פון דאַמבראָוויץ אין די ערשטע יאָרן פון איר אנט־שטייאונג. ער איז געווען אַן אייגענטימער פון אַ שיינעם הויז אויף דער קופעצקא גאַס אין וועלכן ער האָט געפירט אויך זיין געשעפט פון היטלען און פוטערוואַרג.

ה׳ לאופער איז געווען אַ טיכטיקער עסקן, אַ סך יאָרן איז ער געווען פאָרזיצער פונם סאַרנער האַנטווערקער־פאַראיין, מיטגרינדער פון דער גמילות־חסדים קאַסע און אַנדערע געזעלשאַפט־לעכע אינסטיטוציעס. ער האָט אויך גענומען אַן אַקטיוון אנטייל אין דער אַלגעמיינער ציוניס־טישער אָרגאַניזאַציע, מיטגליד פון ועד קרן־היסוד א. א.

ה׳ לאופער איז געווען פאָפולער ביי דער יידישער, ווי אויך קריסטלעכער באַפעלקערונג אין סאַרני. ער איז געשטאָרבן קינדערלאָז און זיין הויז איז געבליבן בירושה פאַר דער סאַרנער יידישער קהילה.

מ. ב.

גדליהו ליפשיץ

צעיר מוכשר, יקר־רוח, עדין־נפש ורב פעלים היה גדליהו ליפשיץ. הופעתו בשדה הציבוריות בסארני היתה קצרה, אבל רישומה ניכר במשך שנים רבות גם לאחר הסתלקותו.

הוא החל את פעילותו הציבורית בועד לעזרת פליטי מלחמת העולם הראשונה, ומיד תפש עמדה מרכזית בפעולה הענפה למען משפחות פליטים ויתומים בדרכם מרוסיה לפולין.

הוא שימש מזכיר של הסתדרות ״אורט״, שהקימה שני בתי־ספר מקצועיים בעיר שחינכו לעבודה ולמקצוע עשרות בוגרים, מהם הנמצאים אתנו כיום בארץ. בתי־הספר של ״אורט״ נתפרסמו ברחבי המדינה הודות לרמתם המקצועית המעולה.

גדליהו ליפשיץ נתן יד גם לפעולות "טאז" ונשא בעול האדמיניסטרציה של בית־היתומים המקומי. כן שימש מזכיר בהסתדרות "תרבות" ופעל רבות למען הספריה. היה חבר ב"צעירי־ציון" (צ.ס.), בעל הכרה ציונית־סוציאליסטית, איש תרבות מובהק ויהודי גאה.

מפעילותו הציבורית נשאר תקוע בזכרוני המאורע הבא: מושל הגליל (ווייבודה) הפולני ביקר בסארני וקיבל משלחות שונות. רק במשלחת היהודית זלזל והשיב את פניה ריקם. גדליהו הוקיע את המעשה הנבער ברשימה בעתון "וואלינער שטימע", שיצא לאור בעיר המחוז רובנה, וחתם בכינוי בן־יוסף. הכתבה עוררה את חמת מושל המחוז, הוא חיפש את מחבר הרשימה, אבל ללא הצלחה. יהודי סארני זכו לראות במפלתו של מושל המחוז הצורר: קבוצת פרטיזאנים רוסיים ארבה לו ועצרה אותו בתחנת לונינייץ, והרביצה בו מכות נאמנות בעד "מעשיו הטובים".

גדליהו נקטף בדמי ימיו כתוצאה ממחלה ממארת באחת מרגליו.

ספרית "תרבות" בסארני הנציחה את זכרו וקראה את הספריה לילדים על שמו.

זכרו קיים בלבות כל אלה שהכירוהו וזכו לעבוד במחיצתו.

משה יוז

אברהם פורמן

זכה למות מוות טבעי שנים מעטות לפני פלישת הנאצים. היה זה אחד הפעילים בהסתדרות הציונית מהוסדה ועד יומו האחרון.

בתור מורה היה אהוד מאוד על תלמידיו ועל ההורים. גם לאחר שקם בסארני בי"ס "תרבות", הוסיף הוא לנהל בי"ס מקביל ל"תרבות", שהיה לרוחם ולנטיותיהם של חלק ניכר מתושבי סארני. במסירותו וביזמתו נוסד בסארני בית יתומים. שנים אחדות הוא שימש חבר בועד המרכזי של אגודת בתי היתומים בפולין.

כל ימיו חש ברגל אחת שלו, משגברה מחלתו, נסע לוינה לשם ריפוי. הוא נותח שם ושהה זמן מה בבית החולים, אולם לא קם מחליו. במכתבו האחרון מוינה כתב לחבריו בין יתר דבריו: "ימי ספורים הם. בקשתי היחידה היא שתעזרו לבתי היחידה לעלות ארצה ולבנות שם את חייה".

יחיאל סלוצקי

הרש־לייב פרישקולניק

אבינו הגיע עם משפחתו לסארני יחד עם יתר צעירי דומברוביצה, ובה בנה את ביתו.

כרובם של ראשוני הבונים של העיר, היה גם אבינו פעיל בכמה שטחים של החיים הציבו־

ריים. היה בין הנבחרים היהודים למועצת העיריה ושימש גזבר כבוד של קופת "גמילות חסדים" מיום היווסדה עד סגירתה ב־1939.

אחרי יום עמלו הרגיל, היה עוזב את הבית ומקדיש את הערב לעניני הקופה. בשובו — היה לעתים קרובות מביע את דאגתו על האמצעים הבלתי מספיקים העומדים לרשות הקופה, שאינם מספיקים די הצורך לנזקקים הרבים הפונים בבקשות עזרה.

שמענו פעמים רבות את סיפוריו על מקרים שונים של פניות לעזרה, כגון: אב שבא לבקש הלואה להוצאות הדרך של הבן, שאושרה עליתו לא"י — האם אפשר לדחות בקשה כזו? או בקשת הלואה לנישואי בת. והעיקר, וזהו ברוב המקרים, הסרת איום של מכירת המטלטלין ע"י שלטונות המסים. כל אלה היו בראש דאגותיו כדבר המובן מאליו.

היו מקרים, שנצרכים פחות רציניים לא השיגו הלואה ואז היו פונים לאמנו ז"ל וביקשו את המלצתה. היו לה גם לקוחות משלה. במקרים כאלה היה אבא ז"ל מבטיח את ההלואה בתנאי שאמא ז"ל תערוב לפירעון ההלואות. ואמנם עמדה אמא בהתחיבויותיה, ובמקרה הצורך היתה נכנסת לבתים שונים כדי לאסוף תרומות לכיסוי החוב של מומלץ זה או אחר.

אחרי מותה של אמנו חלה אבינו בצורה אנושה. במצב זה נמצא עם פרוץ מלחמת העולם השניה. אחותנו רחל, אשר גמרה אז את הסמינר למורים בוילנה ועבדה שם כמורה, נאלצה לעזוב את משרתה כדי לטפל באבינו החולה. שניהם נספו יחד עם כל יהודי סארני.

כגיו

אייזיק און דבורה פערלשטיין

מיין פאָטער ר' אייזיק פון ליטיניטש איז געווען בקי אין ש"ס. ער האָט געלאָזט שרייבן אַ ספר־תורה און איז געווען אַליין דער בעל־קריאה און אויך געדאַוונט פאָרן "עמוד". די ספר־תורה איז נאָך זיין טויט אַוועקגעגעבן געוואָרן אין דער דאָמבראָוויצער גרויסער שול.

טריי דער טראַדיציע פון זיידן ר' יאָסעלע פלעגט מיין פאָטער יעדן שבת אינדערפרי, אַרומ־שפּאַצירנדיק איבערן שטוב, געזאָגט אויף אויסנווייניק צענדליקער קאַפּיטלעך תהילים. ער איז געווען דער, וואָס האָט "פאַרהערט" די מלמדים און זיינע פראַגן זענען געווען פול מיט חריפות און בקיאות.

ווי איך געדענק, פלעגן אָפט קומען צו מיין פאָטער אַדוואָקאַטן, כדי זיך עצהנען מיט אים וועגן אופן פון פירן משפטים און זיינע רוסישע "פּראָשעניעס" צו די צאַרישע געריכטן זענען געווען אַ שם־דבר.

מיין פאָטער האָט זוכה געווען צו שטאַרבן מיט אַ נאַטירלעכן טויט, אָבער מיין מוטער, וועלכע האָט די לעצטע יאָרן געוווינט אין סאַרני, איז אין עלטער פון עטלעכע און זיבעציק יאָר געגאַנגען צום שחיטה־פּלאַץ און געטיילט דעם גורל פון אַלע יידן.

איך האָב זי תמיד געזען אויף מיינע אַלע וועגן — סיי ווען איך האָב זיך געלערנט אין דער פרעמד און סיי ווען איך בין געווען נאָענט נעבן איר, אַלס קינד, אָדער בעת די וואַקאַציעס, ווען איך פלעג קומען אַהיים.

אַ שטילע פרוי איז זי געווען, און איר גוטהאַרציקייט האָט געשמט אין דער סביבה פון דאָמבראָוויץ, ווו זי איז געווען אַן אָפּטע אַריינגייערין אין הויז פון רב ר' נחומציע פעטשעניק.

אליין אַ טאָכטער פון דעם באַקאַנטן תלמיד־חכם הרב ר׳ שלום־זיסיע מילשטיין פון אָלעווסק, וועלכער איז באַוווּסט געווען אונטערן נאָמען ר׳ שלום־זיסיע דער זשורזשעוויטשער, איז זי געווען באַשאַנקען מיט מידות־טובות און טיף רעליגיעזער דערציאונג.

איך געדענק, ווי מיין מאַמע פלעגט מיר אָפט דערציילן, אַז דער דובנער מגיד איז געווען אירער אַן עלטער־פעטער, דער סאַרנער אָלעווסקער רב איז געווען אירער אַ קרוב און אירע פעטערס זענען געווען גרויסע צדיקים, אויף וועמענס קברים מען פלעגט קומען אין אָלעווסק לייגן ״קוויטלעך״.

ביים זיידן, ר׳ שלום־זיסיע, איז די שטוב געווען געבויט מיט טירן פון אַלע פיר זייטן — אַזוי פלעגט אָפט דערציילן די מאַמע — כדי אַן אָרעמאַן זאָל זיך נישט דאַרפן מיען צו געפונען דעם אַריינגאַנג.

אין שטוב איז געווען אַ באַזונדער צימער, ווו די טישן זענען געווען תמיד געגרייט און כל דיכפין ייתי וייכול — יעדער ווער עס איז געקומען האָט זיך געזעצט ביים טיש און געגעסן.

מיין מוטער איז געווען פון די וויניקע פרויען צו יענער צייט, וועלכע האָט געהאַט אַ טיפע ידיעה אין תנ״ך און אירע ״תחינות און מעמדות״ זאָגן, באַזונדערס פרייטיק־צונאַכטס, בעתן ליכט־בענטשן, האָט געדויערט שעה׳ן.

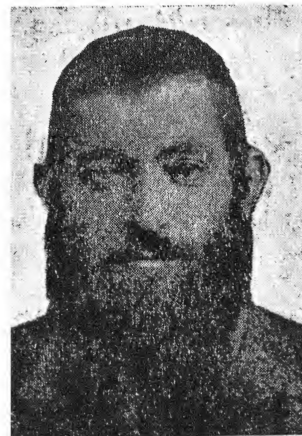
נאָכדעם ווי איך האָב אין סאַרני באַזוכט די ברידער־קברים, האָב איך מיטגענומען דעם ווייי פון מיין משפחה מיט זיך אויף מיין יעדער שטעג און וועג און אין יאָר 1951 געווידמעט מיין אומפאַרגעסלעכער מוטער דאָס בוך לידער ״נישט אויסדערציילן״, וואָס איך האָב אָנגעשריבן אין די שארית־הפליטה־לאַגערן אין עסטרייך.

כבוד איר ליכטיקן אָנדענק — דער אָנדענק פון אַ יידישער מאַמע, וועלכע איז אין איר טיפן עלטער, געלייטערט דורך יסורים פון אַ קדושה, אומגעקומען צוזאַמען מיט נאָך יידישע מאַמעס.

זאָל עס זיין מיין אויסגעוויינטער וויי־יתקדש נאָך איר, ווי זי האָט עס מיך געבעטן נאָך ביים לעבן: מיין זון, ווען איך וועל שטאַרבן, זאָלסטו זאָגן ״קדיש״ נאָך מיר.

— יתגדל וויי־יתקדש!

יוסף פערלשטיין

משה יוסל קוטל׳צ׳וק

אבא מת במיטב שנותיו, בגיל 36, במגפת הטיפוס, שפרצה לאחר מלחמת העולם הראשונה ושרבים היו חלליה בסארני והסביבה.

אף כי נתיתמתי בגיל 12, הרי עד היום אני מעלה בזכרוני תכופות את אישיותו של אבא ומרגיש את השפעתו עלי.

וכזה נשאר אבי ז"ל בזכרוני: יהודי זקוף־קומה וחסון־גו, בעל זקן היורד על פי מידותיו, אדם המעורב עם הבריות, שמח, איש שיחה ואיש רעים. חסיד סטוליני אדוק היה ונאמן למסורת הקארלינית, שידעה לקשור את אנ"ש בקשר של אחוה, רעות ורעיון משותף, שידעה לגוון את חיי הפרנסה הקשים במסיבות חג, בפגישות רעים, בביקורי חג אצל הרבי, ושקבעה ערכים ודפוסים בתפילה, בעריכת חגים ושמחות, בשירה ובריקוד עד כלות הנפש.

בבית הכנסת ב„שטיבל דחסידי סטולין" נחשב אבא בין בעלי התפילה המעולים. קולו החזק והנעים, מבטאו הברור, בקיאותו בנוסח הקרליני, ודבקותו והתלהבותו חיבבה את תפילתו על כל המתפללים.

יודע ספר ואוהב ספר היה. על אף טרדות הפרנסה ידע לקבוע עתים לתורה ונמנה על חברה ש"ס. מדי שבת, בשעות המוקדמות, היה לומד מתוך חגיגיות והנאה דף גמרא עם תוספות בניגון עצוב וערב, שהדו מילא את חדרי הדירה והישרה אווירת שבת מיוחדת. אבל לא רק ללמוד אהב, כי אם גם ללמד. מסורת היתה לו לפיה נהג לבחור לו חבר — תלמיד, וללמוד אתו יחד.

מדי שבת היה אבא נפגש עם ר' ליזר ז'וק בשטיבל, ליד התנור החם — בחורף, או ליד החלון הפתוח — בקיץ, היו לומדים את פרקם הקבוע.

כשהרב והתלמיד — החבר סיימו בלימוד משותף שלוש מסכתות גרמה כנראה העובדה סיפוק רב לשניהם, כי אבא סיפר על כך בהנאה מרובה בשעת סעודת השבת.

זכורים לי יפה לילות השבת וזמרת "שלום עליכם" מפי אבי, שׁשב מבית הכנסת; לילות הסדר כשהוא מסב, לבוש קיטל לבן וקולות הזמרה ופרקי ההגדה בוקעים עד שעה מאוחרת בלילה דרך חלונות ביתנו הסגורים לחלל הרחוב; וכן הפרידה מן הסוכה והברכה לכל אחד מבני הבית שנזכה לשבת בסוכה גם בשנה הבאה.

מקום חשוב בחייהם של חסידי סטולין תפסו ימי גנוסיא, חג ומועד. אבא ז"ל היה ראש וראשון במסיבות אלו. הוא ידע להתלהב ולהלהיב בשירה ובריקוד. ובהגיע השמחה לשיאה היה משמיע "קידוש אריכא", שתכנו היה צירוף ושיזור של קטעי פיוטים, סליחות, תפילות, שברי פסוקים מהתנ"ך, ומימרות מן הגמרא וכל המחרוזת הזאת, המלווה מנגינות ו"מרשים" חסידיים, שאף כי נאמרה ונחרזה בגילופין, הרי העידה על רוחב הידיעות והזכרון הרב של החרזן, שהצליח לרכז סביבו את כל המשתתפים ולהשרות עליהם רוח של שמחה.

בליל ההקפות וביום שמחת תורה כבשו חסידי סטולין את העיר. רוב תושבי העיר מילאו את בית הכנסת שלהם עד אפס מקום. השירה והשמחה בין הקפה להקפה היתה רבה, עד שעה מאוחרת בלילה בילו החסידים בריקודים ובשירה, על יד שולחנות ערוכים במטעמי חג שסופקו ע"י נשי החסידים מתוך רוחב לב. ביום החג נתקיימה התפילה בחיפזון, תוך שובבות ומעשי קונדס. לא פעם נקשר החזן לעמוד במגבות, בלי שיוכל למוש ממקומו ולהפסיק תפילתו. לאחר מכן רקדו ושרו החסידים, המחופשים בבגדי נכרים וכובעי גבירות מקושטים בנוצות, ברחובות, בעברם ממסיבה למסיבה, מלווים תרועות שמחה וצחוק של התושבים.

אבא היה אחד השושבינים החשובים בכל השמחה וההילולה של שמחת תורה. רושם בל ימחה עשתה עלי העובדה הבאה, שהעידה יותר מכל על שלמותו הנפשית של אבא: שנת 1918. בעיר ובסביבה שרר אי שקט. שלטונות התחלפו ללא הרף. כל פרחח ונקלה חגר נשק

וירה להנאתו. הנפגעים בנפש וברכוש היו בעיקר יהודים, הכנופיות שדדו ובזזו רכוש יהודי, והשלטונות הטילו על התושבים היהודים קונטריבוציות. היהודים חיו בפחד תמידי. המסחר והמלאכה שבתו. עם רדת הלילה היו מגיפים את הדלתות, שחוזקו במנעולים ובריחים שהוסרו מהם הידיות, החלונות הוגפו מבפנים בתריסים ללא סדק, כדי שאור מנורה לא יגלה שהבית מיושב.

באחד הימים האלה הובאו לסארני כבני ערובה טובי ופרנסי העיירה הסמוכה דומברוביצה, שהוטלה עליה קונטריבוציה בסכום גדול. על אף כל המאמצים לא הצליחו יושבי העיירה לאסוף את כל הסכום. מיד כשנודע דבר המאסר יצאו זוגות מנכבדי סארני כדי לאסוף את הסכום החסר ולקיים מצוות פדיון שבויים. לאחר שהסכום סולק ואנשי דומברוביצה יצאו ממאסרם בשלום, נתפשטה שמועה שעומדים לאסרם שנית באמתלה חדשה ולדרוש מהם שוב כופר נפש. יהודי דומברוביצה פוזרו מיד בחלקי העיר השונים והוסתרו ברפתות ובעליות הגגות עד שאפשר יהיה להוציאם מהעיר ולהחזירם בדרכים עקלקלות לבתיהם.

משימה מסוכנת זו של הוצאת יהודי דומברוביצה מסארני והבאתם לאחד הכפרים הסמוכים, ממנו יסעו לעיירתם, קיבל על עצמו אבא ז״ל. עם רדת החשכה הובלו היהודים דרך השדות ויער רחוקים מישוב עד שהגיעו לכפר ירינובקה. אבא שהכיר אישית את הגויים שבכפר, שכר עגלה, הושיב בה את יהודי דומברוביצה ושלחם לביתם דרך ברזניצה והכפרים שהיו רחוקים מדרך המלך.

זוכר אני כי משלא שב אבא הביתה בשעות המאוחרות של אחה״צ, תקף אי־שקט את אמא ז״ל. היא סגרה את הבית ויצאנו לחפש את אבא. פה ושם ראו אותו כאשר אסף את הכספים לפדיון שבויים. מישהו ראה אותו בצד הפולסי של העיר, חיפשנו בכל מקום אבל ללא תוצאות.

עצובים ומדוכדכים חזרנו הביתה. הערב ירד, ואוירת אבל ופחד אפפו את האשה הצעירה וילדה. הלב מנחש רעות, והאזנים נטויות לקלוט כל רחש מבחוץ. רק לאחר חצות נשמעו צעדים מהירים ורשרוש קל ליד החלון. הביתה נכנס אבא. הוא סיפר על התנדבותו להחזרת פרנסי דומברוביצה ועל המוצאות אותו בדרך עד שובו הביתה. כשאמא ז״ל החלה להוכיחו על שהשאיר אשה וילד לבדם בלי להודיע להם מאומה, הריני זוכר את הגימגום של אבא: ״כשנזדמנה לידי מצווה כזאת — יכולתי להחמיצה?״

לא יחידי היה אבי משה יוסל בין חסידי סארני, שהיתה בו שלימות יהודית. בהציבי לו ציון נתכוונתי להעלות גם את זכרם של כל חסידי סטולין בסארני, יהודים תמימים, מלאי בטחון ואמונה, התלהבות ודבקות.

יעקב צוק

ארגון יוצאי סארני והסביבה בישראל

יוצאי סארני והסביבה, שעלו ארצה עד פרוץ מלחמת העולם השניה, השתייכו ברובם לארגונים ציוניים וחלוציים. עם דרוך רגלם על אדמת המולדת נקלטו במסגרות החברתיות והכלכליות שהיו קיימות בישוב, וראו את עצמם מיד כאזרחים נושאים בחובות ובעלי זכויות.

כל הנסיונות מצד יחידים בציבורנו לארגן מסגרת חברתית ליוצאי העיר והסביבה עלו בתוהו מחמת ההתנגדות הכללית לרעיון הלאנדסמאנשאפטים.

דבר הקמת הארגון הבשיל רק עם תום מלחמת העולם השניה, כאשר פליטי החרב וניצולי השואה החלו להגיע ולהתלקט בארץ. בואם המחיש את גודל הטרגדיה, שפקדה את יוצאי הקהילה בכלל ואת כל אחד מאתנו כפרט. עדויות הניצולים וסיפורי הזוועות על האסון שפקד את משפחותינו העמיקו את תחושת־הסולידאריות ואת הצורך הנפשי לתת מבע ציבורי משותף לצער, לשכול וליגון.

מיד לאחר שחרור סארני מידי הכובש הנאצי, כאשר שארית הפליטה התחילה להתרכז בעיר ההרוסה, התכנסו הניצולים, שבאו ממחבואיהם ומהיערות, ביום י״ד באלול תש״ד (1944), יום הזכרון השני להשמדה, על קבר האחים וערכו שם אזכרה לקדושים.

גם הניצולים, שהגיעו לשטח הכיבוש האמריקאי שעל אדמת גרמניה, ערכו אזכרה לקדושים, ואז נולד הרעיון לארגן את הניצולים, ללכדם ולאחדם לפעולה משותפת.

כאשר נפתחו שערי המולדת וניצולי השואה מסארני והסביבה החלו לנהור ארצה, נערכה בתל־אביב ביום י״ד באלול תש״ט—1949 (ביום הזכרון השביעי) האזכרה הראשונה לקדושים.

מגוון היה קהל המשתתפים באזכרה: באו זקנים וזקנות, שעלו ארצה לפני שנים בימי המנדט על־פי דרישת בניהם החלוצים. באו אנשי העליה השלישית והרביעית, ותיקים בעיר, במושב ובקיבוץ. ועל כולם — הגיעו העולים החדשים, פליטי חרב הנאצים. אלה הביאו אתם את הרעיון על הנצחת זכר הקדושים וזכר העיר — מצבה לסארני, בה תססו חיים יהודיים עשירי תוכן ולהט ציבורי, בה נולדו קדושינו, גדלו, נלחמו על קיום ועל חיים אנושיים ובה מצאו את מותם.

באזכרה שלאחריה בשנת 1950 נוסד ארגון יוצאי סארני והסביבה בישראל ונבחר הוועד הראשון.

חברי הארגון מפוזרים בכל חלקי הארץ ובכל צורות ההתיישבות: בעיר, בכפר, במושב ובקיבוץ. לספר זה מצורפת רשימת החברים, אולם אנו מניחים, שהרשימה אינה שלמה עדיין, כי על אף פניותינו התכופות, לא נענו לנו רבים ולא באו אתנו בקשרים. כן לא עלה בידינו, על אף כל המאמצים, לבוא במגע עם רבים מיוצאי קהילתנו הנמצאים בחו״ל, מהם שנשארו בברית־המועצות ובארצות הדמוקראטיות העממיות, והקשר אתם אינו כתיקנו.

נוסף על טקס האזכרה, הנערך מדי שנה ואשר הפך למסורת מקודשת ולמפגש־אחים,

המרעיד לב ונפש, טיפל ועד הארגון הרבה בענין הנצחת הקדושים. והרי אחדות מפעולותיו העיקריות:

1) נטיעת עצים ביער הקדושים.
2) הדפסת תצלום קבר־האחים והפצתו בין חברי הארגון.
3) הדפסה אמנותית של "נר־זכרון" והפצתו בין חברי הארגון, בו רשם כל חבר את שמות הקדושים מבני משפחתו שניספו בשואה.
4) אלבום "נרות־הזכרון" נכרך בכריכה אמנותית ונמסר למשמרת במרתף השואה שעל הר ציון בירושלים.
5) במרתף השואה קבענו לוח־זכרון לזכר קדושי סארני והסביבה.
6) הגביע עם עפר מקבר האחים בסארני, שהובא ארצה על־ידי אביגדור מוריק ז"ל, הוטמן במרתף השואה. מדי שנה, ביום האזכרה לקדושי קהילתנו, אנו מדליקים נר־נשמה על יד לוח־הזכרון וגביע העפר.

ולבסוף, כגולת הכותרת של פעולותינו, אנו מסיימים את המיבצע הגדול להנצחת הקדושים בספר יזכור זה, שבו עלה בידנו להקים גלעד לאבותינו, לאמותינו, לילדינו ולאחיותינו, שנקטפו מאתנו ביד אכזרית ולא זכו לראות בתקומת ישראל.

הועד

אירגון פון סארנער לאנדסלייט און סביבה אין ישראל

די אפשטאַמענדיקע פון סאַרני און איר סביבה, וועלכע זענען עולה געווען קיין ארץ־ישראל פאַרן אויסברוך פון צווייטן וועלט־קריג, האָבן אין זייער מערהייט געהערט צו ציוניסטישע און חלוצישע אָרגאַניזאַציעס. גלייך נאָך זייער אָנקומען אין לאַנד זענען זיי איינגעגלידערט געוואָרן אין די געזעלשאַפטלעכע און ווירטשאַפטלעכע ראַמען פונם ישוב און זענען געוואָרן פולבאַ־רעכטיקטע בירגער מיט די אנטשפּרעכנדיקע פליכטן.

די פּרוּוון מצד אייניקע לאַנדסלייט צו אָרגאַניזירן די אָפּשטאַמענדיקע פון אונדזער סביבה אין אַ געזעלשאַפטלעכער ראַם האָבן זיך נישט איינגעגעבן צוליב דער אַלגעמיינער קענגער־שאַפט צום געדאַנק פון לאַנדסמאַנשאַפטן.

ערשט נאָכן סוף פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווען די געראַטעוועטע רעשטלעך פונם גרויסן אומגליק האָבן אָנגעהויבן אָנקומען אין לאַנד אַריין, איז רייף געוואָרן דער געדאַנק צו שאַפן דעם סאַרנער פאַרבאַנד. דער אָנקום פון דער שארית הפליטה אין לאַנד האָט פילבאַרער געמאַכט די גרויס פון דער טראַגעדיע, וועלכע האָט געטראָפן דער גאַנצער קהילה און יעדן איינעם באַזונדער. די ערשטערנדע דערציילונגען פון די געראַטעוועטע וועגן דעם אומגליק, וואָס האָט געטראָפן אונדזערע משפחות, האָט פאַרטיפט דעם סאָלידאַריטעט־געפיל און די טיפע נויטווענדיקייט צו געבן אַ קאָלעקטיוו־געזעלשאַפטלעכן אויסדרוק פון דעם געמיינזאַמען צער און טרויער.

באַלד ווי סאַרני איז באַפרייט געוואָרן פון דעם נאַציאַן אָקופּאַנט, ווען די רעשטלעך געראַטעוועטע זענען אַרויס פון זייערע באַהעלטענישן און פון די וועלדער, ווען די שארית הפליטה האָט זיך אָנגעהויבן קאָנצענטרירן אין דער צעשטערטער שטאָט, האָבן זיי זיך פאַר־זאַמלט דעם 14־טן אלול תש״ד—1944, צום צווייטן יאָרצייט, אויפן ברידער־קבר און האָבן אָפּגעריכט דאָרט די אזכרה נאָך די קדושים.

אויך די געראַטעוועטע, וועלכע האָבן זיך דערלאַנגט צו דער אַמעריקאַנער אָקופּאַציע־זאָנע אין דייטשלאַנד, האָבן אָפּגעריכט אַן אזכרה און ביי זיי איז דאַן אַנטשטאַנען דער געדאַנק צו אָרגאַניזירן די שארית הפליטה און זיי פאַראייניקן צו אַ בשותפותדיקער אַקציע.

ווען ס'האָבן זיך געעפנט די טויערן פון ישראל, און די געראַטעוועטע פון סאַרני און סביבה האָבן אָנגעהויבן שטראָמען אין לאַנד אַריין, איז דעם 14־טן אלול תש״ט — 1949 (צום זיבעטן יאָרצייט), אָפּגעריכט געוואָרן אין תל־אביב צום ערשטן מאָל אַן אזכרה נאָך די קדושים די מאַסע פון די באַטייליקטע אין דער אזכרה איז געווען אַ פּילפּאַרביקע: עס זענען געקומען מענטשן פון דער דריטער און פערטער עליה, ותיקים פון די שטעט, מושבים און קיבוצים, און דער עיקר — די נייע עולים, וועלכע האָבן זיך געראַטעוועט פון די נאַציש נעגל — די, וועלכע האָבן געבראַכט דעם געדאַנק צו פאַראייביקן דעם אנדענק פון די קדושים און פון דער קהילה,

צו שטעלן אַ מצבה דער קהילה סאַרני, אין וועלכער עס האָט געשפּרודלט אַן אינהאַלטרייך יידיש לעבן פול מיט געזעלשאַפטלעכן ברען און מסירות, אין וועלכער אונדזערע קדושים זענען געבוירן געוואָרן, זיך דערצויגן, געקעמפט פאַר זייער עקזיסטענץ און מענטשלעכע רעכט און אין וועלכער זיי האָבן געפונען זייער גרויזאַמען טויט.

אויף דער קומענדער אזכרה אין יאָר 1950 איז געגרינדעט געוואָרן דער פאַרבאַנד פון די לאַנדסלייט פון סאַרני און סביבה אין ישראל און ס'איז אויסגעוויילט געוואָרן דער ערשטער ועד.

די מיטגלידער פונם פאַרבאַנד זענען צעשפּרייט איבער אַלע טיילן פון לאַנד: אין די שטעט, דערפער, מושבים און קיבוצים. צום בוך איז בייגעלייגט די רשימה פון די פאַרבאַנד־מיטגלידער. מיר דענקען אָבער, אַז די רשימה איז נאָך נישט קיין פולע, ווייל טראָץ אונדזערע פילמאַליקע ווענדונגען, האָבן אַ סך פון אונדזערע לאַנדסלייט זיך נישט פאַרשטענדיקט מיט אונדז. אויך איז אונדז, ליידער, טראָץ אונדזערע באַמיאונגען, נישט געלונגען אַנצובינדן אַ קאָנטאַקט מיט אונדזערע לאַנדסלייט, וועלכע געפינען זיך אין אויסלאַנד, און באַזונדערס מיט די, וועלכע זענען פאַרבליבן אין ראַטנפאַרבאַנד און אין די פאָלקס־דעמאָקראַטישע לענדער און דער קאָנטאַקט מיט זיי איז איבערגעריסן.

אויסער די אזכרות, וועלכע ווערן אָפּגעריכט פייערלעך יעדעס יאָר און זענען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ הייליקער טראַדיציע און אין אַ ברודערלעכן צוזאַמענטרעף, האָט די לאַנדס־מאַנשאַפט פיל געטאָן, כדי צו פאַראייביקן דעם אָנדענק פון די קדושים. און דאָס זענען אייניקע פון די וויכטיקסטע אַקציעס:

1) פלאַנצן ביימער אין וואַלד פון די קדושים.
2) אָפּדרוקן און פאַרשפּרייטן צווישן די פאַרבאַנד־מיטגלידער די פאָטאָגראַפיע פונם ברידער־קבר אין סאַרני.
3) ארויסגעבן אַ קינסטלעך־געדרוקטן "נר הזכרון", אויף וועלכן יעדער מיטגליד האָט פאַרצייכנט די נעמען פון זיינע פאַמיליע־קדושים.
4) אַן אַלבום פון די אויסגעפּילטע "נרות הזכרון" אין אַ קינסטלעריש אויסגעפּערטיקטן איינבונד איז איבערגעגעבן געוואָרן לזכרון אין מרתף השואה אויפן הר ציון אין ירושלים.
5) אין דעם זעלבן מרתף השואה איז איינגעפאַסט געוואָרן אַן אָנדענק־טאַוול לזכר די קדושים פון סאַרני און דער סביבה.
6) אַן אורנע מיט זאַמד פונעם ברידער־קבר אין סאַרני, וועלכע עס האָט געבראַכט אין לאַנד אביגדור מוריק ז"ל, איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן אין דערמאָנטן מרתף השואה. יעדן יאָר, אין אזכרה־טאָג פון אונדזערע קדושים, ווערט אָנגעצונדן אַ נר־נשמה ביים אָנדענק־טאַוול און זאַמד־אורנע.

און צום סוף, אַלס קרוין־אַרבעט, פאַרענדיקן מיר די גרויסע אַקציע צו פאַראייביקן אונדזערע קדושים אין דעם יזכור־בוך, דורך וועלכן מיר שטעלן אויף אַ מצבה אונדזער חרובער קהילה און אונדזערע פאָטערס, מוטערס, קינדער, ברידער און שוועסטער, וועלכע זענען דורך אַן אכזריותדיקער האַנט פאַרשניטן געוואָרן און נישט זוכה געווען צו זען די אַנטשטייאונג פון מדינת ישראל.

הועד

Karil
*PYW
(Sarny)
1961

פינסק

קמין קשירסקי

סרני

לוצק

רובנה

דובנה

אוסטרה

סלווטה

ברודי

קרמנץ

(Sarny)

רשימת הישובים שהשתייכו לקהילת סארני

1	סארני	עיר המחוז
2	צ׳ודלה	כפר
3	וירי	״
4	טיננה	״
5	צ׳אבל	״
6	קאמיננה	״
7	קרנטה־סלובודה	״
8	יאסנוגורקה	״
9	קארפילובקה	״
10	קיסוריצ׳ה	״
11	דרץ׳	״
12	בורובה	״
13	רודניה־סטאריקי	״
14	רוקיטנו	עירה
15	טומאשגורוד	״
16	קלוסובו	״
17	סכוב	״
18	קאראסין	כפר
19	ילנה	״
20	בליז׳וב	״
21	ביאלוביז׳	״
22	סנובידוביצ׳י	״
23	וילצ׳ה־גורקה	״
24	זאלאביה	״
25	קולקי	״
26	אוסניצק	״
27	זאלוזיה	״
28	אוזירי	״
29	ליוכץ׳	״
30	גלושיצה	״
31	סטרילסק	״
32	ליוביקוביץ׳	״
33	ברז׳קי	כפר
34	קרופוביה	״
35	דומברוביצה	עירה
36	קארפילובקה	כפר
37	מושצ׳וקישצ׳ה	״
38	רמצ׳יץ׳	״
39	לוטיניץ	״
40	יאסיניץ	״
41	קוראש	״
42	סוכי	״
43	קריביצה	״
44	טריפיטניה	״
45	הראניה	״
46	ניביצק	״
47	אוסובה	״
48	רומייקה	״
49	סבארין	״
50	יארינובקה	״
51	טריסקין	״
52	אנטונובקה	עירה
53	ברז׳ניצה	״
54	אורביאניצה	כפר
55	זמורוצ׳ניה	״
56	זנוסיץ׳	״
57	נימוביץ	״
58	הורודץ	עירה
59	צבצביץ׳	כפר
60	ניטרבה	״
61	ברסציה	״
62	קרושין	״
63	טוטוביץ	״
64	זולוטיה	״